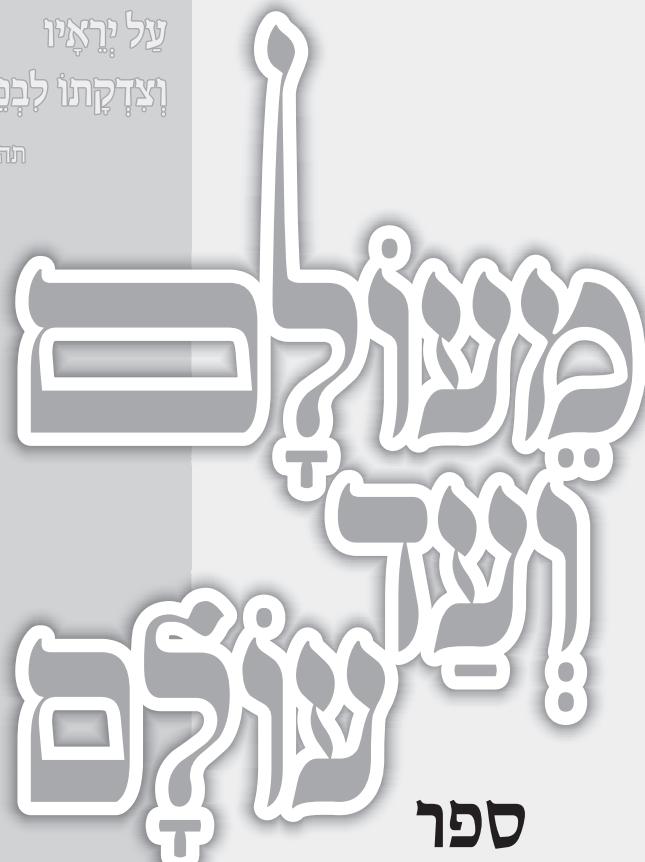

וְחִסְדֵּה הָיָ
מַעֲזָלֶם וְעַד עַזָּלֶם
עַל יְרָאָיו
וְצִדְקָתָה לְבָנֵי בָּנָם
תְּהִלִּים קג, יז

ספר
הדרך
לאבילים

לכלל עדות ישראל

גבריאל גולדמן

**להורי היקרים
באהבה ובכבוד
ברכה לחיים טובים וארוכים**

נר זיכרון

לחוותני היקר
ר' יוסף בן זאב הלוי ושיננה ברונט ז"ל

איש תם ו ישיר
ירא ה' ומכבד תורה ולומדייה
ニצָל מִהְשׁוֹאָה בְּאַיְרּוֹפָה
זוכה לעלות לארץ ישראל לבנות בית ו משפחה

תנצב"ה

מבנה הספר

עיוון והגות

- הקדיש
- תרומות אברים והשתלות
- העולם הבא – מהו?
- מיתה ותחיית המתים
- טומאה וטהרה

תוכן עניינים מפורט

הסכמות ומכתבי ברכה

הקדמה

התארגנות

הדרכה למלוויים ולתומכים

- אירך מודיעים למשפחה על אסון
- מידע למתנדבי חברה קדישא
- תהליך האבל – היבטים פסיכולוגיים
- הוחכמה הנשכחת של הנחמה
- הנצחה

רישיוני מנהלי

- התיאום עם חברה קדישא
- ההתארגנות המשפחתיות ללוויה

ההלכות ומנהגים

- עד הקבורה
- לוויה וקבורה
- בית האבל
- מבוא להלכות אבלות
- אבלות בתוך השבועה
- אבלות לאחר השבועה
- אבלות בחגים ובמועדיו השנה
- עלייה לקבר ואזכרה
- בית הקברות
- מצבים מיוחדים באבולות

צוואות וירושות

- דיני ירושה על פי ההלכה היהודית
- ניהול עיזובן מבחן משפטית

אוצר מושגים

פרקי תפילה אזכרה ולימוד

פרקי מידע

מפתח

תוכן עניינים מפורט

19.....	הסכםות ומכתבי ברכה (לפי סדר א – ב)
25.....	הקדמה

חלק ראשון – התארגנות בן משפחה נפטר – מה עושים?

- א. רישיון מנהלי – הودעת פטירה (רפואית). אישור המשטרה. רשיון קבורה. תעודה פטירה (רשמית של משרד הפנים). 33.....
- ב. התיאום עם חברה קדישא – מקום הקבר ושעת הלוויה. תשלום עבור קבורה. נפטר בחוץ לארץ. תיר שנפטר בארץ. מענק פטירה. 34.....
- ג. התארגנות המשפחה ללוויה – תיאומים מיוחדים עם החברה קדישא. הודעה לציבור. מודעות אבל. הכנסת הספדים. מה לקחת ללוויה. הכנסת הבית לשבעה. סיכום שלב התארגנות. 37.....
- הדרך איך להודיע המשפחה על אסון, מופיעה לקמן בחלק הרביעי – הדרך למלוים ולתומכים, עמוד 313.

חלק שני – הלוות ומנהגים עד הקבורה

- מבוא 42.....
- ד. ביקור חולים – הדרכה למבקרים. מה אומרים לחולה על מחלתו. תפילות עבור חוליה. שינוי והוספת שם. כיצד להתפלל על חוליה המתישר. התיכון תועלת בחולי. 43.....
- ה. הטיפול בגוסס ובנפטר – בהתקרב הקץ. וידוי. גוסס. יציאת נשמה – פסוקי יהוד, פתיחת החלונות. לאחר הפטירה – קביעת המות, נרות. נפטר בבית. צידוק הדין. כבוד המת. שמירת המת. הלנת המת. כהן. הרוג. שפיכת המים. שבת. הודעה לקרוביים על המיטה. ניתוחי מתים. תרומות גוף למדע. תרומות אברים. 48.....
- ו. אניות – חלות האניות. דיני האונן. דין התפילה. ברית מילה ופדיון הבן. נישואין. שבת. צאת השבת. חג ומועד. קביעת זמן הלוויה. כהנים. 65.....

לווייה וקבורה

ז. סדרי הלווייה והקבורה – הטהרה. זיהוי. עצימת עיני הנפטר. קריעה וברכת דין האמת. ביאור לברכת דין האמת. שבירת חרס. הליכת צאצאים אחר המיטה. הספדים. צידוק הדין. מהלך הלווייה. הקבורה. מנהג הקפות. צידוק הדין. קדיש הגadol. אל מלא רחמים. בקשת מיחילה. תחילת האבלות. עמידה בשורה. נתילת ידים. חזורה מהלווייה. קבורת תינוקות, נפלים, חלקו גוף ואברים. פרחים על הקבר. אפר הנשרפפים.
79.....

הדרך למתנדבי החברה קדישא על הייערכות, ארגון וניהול הלווייה, מובאת لكمן בחלק הריביעי – הדרכה למלוויים ולתומכים, עמוד 323.

ח. קריעה – מי קורע ועל מי קורעים. מתי והיכן קורעים. אופן הקריעה. קריעה על אב ואם לעומת קריעה על שאר קרוביים. קריעה על כמה קרוביים. קריעה בטיעות. החלפת הבגד הקروع. כיצד לנוהג בשבת ובחג. מי שללא קרע ולא ברך דין האמת.
100.....
איוחי הקሩ.

בבית האבל

ט. סעודת הבראה – מתי אוכלים. מה אוכלים. איך מברים. ברכת המזון. חול המועד ופורים.
106.....

י. מנהגים בבית האבל – היכן לשבת. נר נשמה. כספיו מראות ותמונה. ברכות לעליות נשמה. ברכת המזון. התנהגות האבל. לקיחת חפצים מבית האבל.
109.....

יא. ניחום אבלים – כיצד מנהימים. זמן הניחום. תנחותם על אדם גדול שנפטר בגין צער. עצות למתנחים.
112.....

יב. תפילה בבית האבל – כלליהם. פרטי הלכות לתפילת הציבור – ברכת כהנים. תחנון. קריyat התורה. סיום התפילה והוספות לתפילה. בשבת ובמועדים. פרטי הלכות לאבל עצמו. האבל כשליח ציבור.
118.....

יג. דיני אמרת הקדיש – כמה קדושים אומרים והיכן. מקצת דברי הקדיש. מי אומר ועל מי אומרים. אמרת קדיש על ידי כמה אבלים יחד. כמה זמן נאמר. הכוונה בקדיש.
126.....

מבוא להלכות אבלות

יד. תהליכי האבלות מבחינה רעיונית – חמישת סוגים זמני האבלות. המינון הרואין לאבלות.
135.....

טו. אבלות – המקור והטעם.	140
טו. על מילחה האבלות – מי מתאבל ועל מי ממתבלים – כלליים לגבי שבעת הקרובים. איש ואשתו. כשאינם משבעת הקרובים. גרים. על תינוק שנפטר.	
הפורשים מדרכי ציבור.	142
יז. כיצד מחשבים את ימי האבלות – מקצת היום ככולו.	147

אבלות בתוך השבעה

יח. תפילה ביום הראשון	148
יט. עשיית מלאכה – דבר האבד. שותפים. מלאכה בקבלה, צורך מצוה וצורך רבים. עבודות בבית.	150
כ. רחיצה, סיכה ואייפור	153
כא. נעילת הסנדל	155
כב. תלמוד תורה	157
כג. דברים שבצנעה	159
כד. שאלת שלום ורעות	160
כה. שמחה וニישואין	162
כו. כיבוס ובגדים חדשים	164
כז. תשפורת, גילוח ונטילת ציפורניים	166
כח. ישיבה על כסא	167
כט. יציאה מביתו	168
ל. שינוי מקום בבית הכנסת	170
לא. שבת לאבלות – כלליים. מתי קמים. הדלקת נרות. בית הכנסת. סעודות שבת. תלמוד תורה. מוצאי שבת.	172

אבלות לאחר השבעה

לב. ככלות השבועה	177
------------------	-----

לג. מנהגי אבלות בתוך השלושים – תספרות וגילוח. נטילת ציפורניים. רחיצה. בגדים מכובסים וחדשים. כלים חדשים. שאלת שלום ושינוי מקום. שמחה – נישואין לאבלים. השתתפות בחתונות ובשמחות. בר מצוה. סעודות מצוה. אירוח בשבת. ביקורי חברים. מסיבות כנוסים וטקסיים. טיולים. מוסיקה. 179
לד. מנהגי אבלות עד שנים עשר חדש – תספרות. בגדים וחפצים חדשים. שמחות. שינוי מקום. הגדרת זמן האבלות. 188

אבלות בחגים ומועדיו השנה

לה. חגים ומועדיו השנה – הפסקת האבלות אם הספיקו לנוהג אבלות קודם החג – הגדרת החגים. חג לעומת שבת. מה נחשב "נהג אבלות". מתי מפסיקים. 192
לו. חגים ומועדיו השנה – דצירת האבלות אם נקבע בחג, או שלא הספיקו לנוהג אבלות לפני החג – נפטר ביום טוב. קבורה בחג – חלויה, קוריעה, סעודות הבראה, מנהגי אבלות הנוהגים בחג, ניחום אבלים, תפילה, נר נשמה. לאחר החג. יום טוב שני של גלויות. 196
לו. חישוב ימי השלושים כשהחג הפסיק את השבעה – עקרונות החישוב. חישוב לגביו כל חג וחג. נסתיימו השבעה לפני החג. 199
לח. דין האבל במועדיו השנה – ראש השנה ויום הכליפורים. סוכות ושמיני עצרת. חנוכה ופורים. פסח. יום העצמאות. שבועות. תשעה באב. 202
لت. האבל כשליח ציבור במועדים 206

עליה לקבר ואזכרה

מ. יום השנה – "יארכיטיט" – זמנה. שבת שלפניו. ממנהגי יום השנה. הדלקת הנר. תענית. מנהגי אבלות. יום השנה שחול בשבת. 208
מא. עליה לקבר – המקור. מתי עלולים לקבר. זמנים שאין עליהם לבית העלמיין. סדר האזכרה בבית העלמיין. הנהגות על הקברים. נטילת ידיים. 214
מב. סדר האזכרה – לימוד משניות. קדיש. ברכות לעליוי נשמה. שיLOB מנוחה ומעריב, האבל שליח ציבור. בשבת ובחג. סמור לפני חגים. סיכום ההכנות לאזכרה. 220
מכ. הזכרת NAMES והשכבה, זכור. 222

בית הקברות

מד. המצבה – הקמת מצבה. מתי מעמידים (גilio מצבה). מה כתובים. צורת המצבה וממחירה.	225.....
מה. דיני בית הקברות – כבוד בית הקברות. ברכה כשרואים קבורי ישראל. קניין קבר. קבר משפחה. קבורה בארץ ישראל. איסור הנאה מקברים. קניין בית קברות חדש. אופן הקבורה. מידות הקברים וההרחוקות ביניהם. קברות גברים ליד נשים. הרחקה בין קברי ישראל וקברי גויים.	229.....
מו. פינוי קברים – הטעם לאיסור. מתי מותר לפנות. כיצד מפנים באופן המותר.מנהגי אבלות בפינוי קבר. איסור פתיחת קבר. ליקוט עצמות.	238.....

מצבים מיוחדים באבלות

מז. עיכוב בקבורה.	242.....
mach. מי שנודע לו על המיתה רק לאחר שקרוביו כבר החלו לשבת שבעה.	244.....
מט. דיני שמועה שמועה קרובה – בשבת ובחג. אם לא נהג אבלות כששמע. עיתוי האזכרה.	246.....
שמועה רחוכה – עיתוי. אופן הבעת האבלות. דין האמת. קריעה. שבעה, שלושים ושנים עשר חודש. שמעה על שני קרוביים. טעות בשמעה. אם לא נהג אבלות כשמע.	248.....
נ. ספק אבלות – עדות אבלות. שבויים ונעדרים.	251.....
נא. חתן וכלה – פטירת קרוב מיד אחרי החתונה. אניתות וטומאה. קריעה וברכת דין האמת. השתתפות בלוויה. ניחום אבלים. שבעת ימי המשתה. חג בתוך שבעת ימי המשתה. הצלטרופות לשאר האבלים. נישואין שניים. תאריך החופה בתוך השבעה או לאחריה.	253.....
nb. מי שלא נהג אבלות – אבלות לקטן שגדל.	256.....
ng. מת קרוב נוסף בתוך זמן האבלות.	257.....
נד. מאבד עצמו לדעת – ההיסטוריה העקרונית. דיני המאבד עצמו לדעת. מי נחשב מאבד עצמו לדעת.	258.....
נה. מומר.	261.....

נו. קבורה בחוץ לארץ בשעת הדחק – טהרה ותכריכים. כשאין מקום בבית קברות יהודי. אצל גויים. קבורה בארון. קבורה בשבת וביום טוב. אבלות בנישואין אוורחים. 262.....

חלק שלישי – עיון והגות

ג. הקדיש – תרגום הקדיש. מקור הקדיש והקשרו לאבלות. לשון הקדיש בארמית.	267.....
נח. תרומות אברים והשתלות – עדמת הרבנות הראשית לישראל. התיחסות מעשית לתרומות אברים ולנסיאת כרטיס תורם - הרב יעקב אריאל והרב שלמה אבינר. 276.....	
נת. העולם הבא – מהו? התיחסות הרמב"ם לעולם הבא. 282.....	
ס. מיתה ותחיית המתים – השקפת הראי"ה קווק. 285.....	
סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה? 289.....	
א. רוחניות נצחית לעומות חומריות זמנית. 291.....	
ב. חלל 292.....	
ג. אי היוצרות חיים גורמת לטומאה 293.....	
ד. טומאת הצרעת בעור החיצוני כביטוי לחסרון החיים הפנימי. 293.....	
ה. זנות כגרום לצרעת 298.....	
ו. הצרעת כתמרור אזהרה 299.....	
ז. היכן לא חלה הטומאה 300.....	
ח. הכהן כמטהר הצרעת 301.....	
ט. פיגול ונוטר 302.....	
י. המשלח את השער לעזazel 302.....	
יא. טומאות עבודות אלילים 303.....	
יב. ידים 305.....	
יג. טומאות אוכל ומשקה וטומאות כלים 305.....	
יד. מים חיים 307.....	

חלק רביעי – הדרך למלויים ולתומכים

סב. איך מודיעים למשפחה על אסון – מבוא. חשיבות הנסיבות המלאים והמודיעים. הגדרת תפקידים – משמעות חברתית, תפקיד רגשי – " אנחנו אתכם ", יעוץ מעשי וסיווע בקבלת החלטות. היררכיות מקדימה של האזות. בית המשפחה. הדעה לילדים. השתתפות ילדים בלויה. תשובות אפשריות של בני המשפחה ומשמעותן.

313.....	מידע על תמייח נפשית מופיע מקום בפרק מידע.
.....	סג. מידע למتنדי חברה קדישה – מטרות. היררכיות מוקדמת. הגדרת תחומי הפעילות – טיפול בנפטר, רישוי מנהלי, הכנת הקבר, טיפול במשפחה. ציוד טכני. אחרי הלויה.
323.....	سد. תהליך האבל – היבטים פסיכולוגיים – ד"ר מאיר פרלוב.
326.....	סה. תהליך האבל – היבטים ייחודיים לילדים – ד"ר פורטו בן הרاش.
328.....	סו. החוכמה הנשכחת של הנחמה – נחי אלון ופרופסור חיים עומר.
331.....	זו. הנצחה – חוברת זיכרון. ספר זיכרון. ספר תורה. עבר לימוד. חוג לשם לימוד. הקדשה. צדקה וಗמilot חסדים. קריית שם לתינוק על שם נפטר.
333.....	

חלק חמישי – צוואות וירושות

.....	סח. דיני ירושה על פי ההלכה היהודית – הרב ישי בוכרים הגישה ההלכתית לעומת חוק הירושה. הצורך והטעלת בכתיבת צוואה כוות. עקרונות הצוואה על פי ההלכה. צוואה המבוססת על מותנת בריא וחסרוןותיה. צוואה המבוססת על התcheinות ממונית וחסרוןותיה. נוסח צוואה לדוגמא.
339.....	

.....	סט. ניהול עיזובן על ידי צוואה או צו ירושה מבינה משפטית – השופט צבי טל צו ירושה או צו קיום צוואה. בית דין דתי. חוק הירושה. הסתלקות יורש מהליך. לצוואות או לא לצוואות. עריכת צוואה. תוקף גם על פי ההלכה. שינוי או ביטול צוואה. כמו עצות טובות.
344.....	

חלק שישי – אובלות מא' ועד ת' – אוצר מושגים

1. אב הרחמים.....	6. אדם בהול על מתו.....	353.....
2. אובל רבתי.....	7. אוב.....	353.....
3. אובלות, טума.....	8. אותיות נשמה", ראה אלף ביתא.....	353.....
4. אובלות ישנה ואובלות חדשה.....	9. אין חינוך לאובלות.....	353.....
5. אובלות מהתורה או מדרבנן.....	10. אין עושים נפשות לצדיקים.....	353.....

377.....4. דרכי שלום	357.....
377.....5. הבלא דגשמי	359.....
378.....5. הזורת נשמות	359.....
379.....5. ה"יד – ה'יקום דמו	360.....
379.....5. הילולה	360.....
380.....5. הישארות הנפש	361.....
380.....5. הכל מעleinן לארץ ישראל ואין הכל מוציאין	361.....
381.....11. איסור הנאה ממת	364.....
381.....12. איסור לבוזות המת	364.....
381.....13. אל מלא רחמים	364.....
381.....14. אלף ביתא	364.....
381.....15. אנינות	364.....
381.....16. אפר הנשראפים	364.....
382.....17. ארון המת	364.....
382.....18. אשכבותא, ראה השכבה	364.....
382.....19. בית הלווית	364.....
382.....20. בית הפרס	364.....
383.....21. בית הקברות	364.....
383.....22. בית מועד לכל חי	365.....
383.....23. בית עלימין, ראה בית הקברות	365.....
383.....24. במתים חפשי	365.....
384.....25. בקרבי אקדש	365.....
384.....26. בקשת מחלוקת מהמת	366.....
386.....27. בר מינן	367.....
386.....28. ברא מוצי אבא	367.....
387.....29. ברכות לעילוי נשמה	368.....
387.....30. ברכת אבלים	368.....
388.....31. ברכת אשר יצר אתכם בדין	369.....
389.....32. ברכת המזון, ראה ברכת אבלים	369.....
390.....33. בשמיים של מתים	370.....
391.....34. גдол הבית	370.....
391.....35. גולודזופק	370.....
392.....36. גוסס	371.....
392.....37. גחש"א – גמilot חסד של אמרת	371.....
392.....38. גלגול מחילות	371.....
392.....39. גלגול נשמות	371.....
392.....40. גמ"ח ניחומים	372.....
392.....41. גניזה	372.....
393.....42. גדר, אבלותנו	373.....
393.....43. דובב שפתינו ישנים	373.....
393.....44. דורש אל המתים	373.....
393.....45. דין האמות	374.....
394.....46. דיןו של אדם ביום פטירתנו	374.....
396.....47. דם הנפש	376.....
396.....48. דרכי האמורוי	376.....

418.....116	397.....81
418.....117	398.....82
418.....118	398.....83
418.....119	399.....84
420.....120	399.....85
421.....121	400.....86
422.....122	401.....87
424.....123	402.....88
424.....124	402.....89
426.....125	402.....90
426.....126	402.....91
426.....127	402.....92
427.....128	402.....ישראל
428.....129	403.....93
429.....130	403.....94
429.....131	403.....95
430.....132	404.....96
431.....133	405.....97
432.....134	405.....ירושה, ברכתה
432.....135	406.....98
433.....136	406.....99
434.....137	406.....100
434.....138	406.....101
435.....139	407.....במוותו
436.....140	407.....102
436.....141	408.....103
437.....142	408.....104
438.....143	409.....105
438.....144	410.....106
438.....145	410.....107
439.....146	410.....108
440.....147	412.....109
440.....148	413.....110
449.....149	414.....111
442.....150	415.....112
443.....151	415.....113
445.....152	416.....114
	417.....115

468. קשה רימה למת כמחט בבשר החי... 190	453. עד זיבולא בתרייתא
.191. ראש תבות – גחש"א. הכ"מ. המלוב"ן.	454. עולם הבא
ה"ד. זיע"א. זיל. זלה"ה. זוק"ל. זוקלה"ה.	455. עטיפת הראש
זצ"ל. יבדל"א. לע"ג. נגב"מ. נלב"ע. ע"ה. פ"ג.	456. עליוי נשמה
469. ציס"ע. ר"ל. תנצב"ה.....	457. עליו השלום
470. רגל דוחה ואינו עולה.....	458. עפר ארץ ישראל
470. רגלי המת לפני הפתח	459. עצימת עני הנפטר וכיסוין בעפר....
470. רחמנא ליצLEN.....	460. עשר כסות של בית האבל
470. רפאים	461. פינוי קבר
471. שבירת חרס	462. פריעת הראש
471. שבעת הקרובים.....	463. פתיחת הקבר
472. שבעת ימי אבלות.....	464. פתיחת קבר
198. שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה.....	465. צאו נגד האבל
472. שבק חיים.....	466. צדקה
474. שופר בלוויה.....	467. צוואה
201. שופרין על המלכים, ראה שריפת המתים.....	468. צידוק הדין
474. שינוי והוספת שם לחולה	469. ציון, ראה מצבה
203. שינוי מקום לאבל	470. ציצית בתכרכי המת
204. שיר השירים – אמייתו בלוויה	471. צורח החיים
205. שיר של פגעים	472. קבורה
206. שכונת קברות	473. קבורה בארץ או באדמה, ראה ארון המת
207. שכיב מיר	474. קבורה בארץ ישראל
208. שכינה למעלה ממראותיו של חולה	475. קבורה בקומות
209. שכינה למעלה ממראותיו של חולה	476. קבורות אברים
210. שילא תדעו עוד צער	477. קבורת חמור
211. שלושה ימים לבכי	478. קבורת נפל
212. שמועה קרובה ושמועה רחוקה	479. קבורת ספר תורה, ראה גניזה
213. שמירה לאבל	480. קבורת תרגנגול
214. שמירת המת	481. קבר המזיק את הרבים
215. שמירת קבר מחיים	482. קבר הנמצא
216. שפיקת המים	483. קבר התהום
217. שריפת המתים	484. קבר משפחה
218. תהילים על החולה ולעלוי נשמה....	485. קברי אבות וקברי צדיקים
219. תוחלת החיים	486. קדיש
220. תוספת על הקריעעה	487. קינה
221. תחיית המתים	488. קריאת שם לתינוק על שם נפטר
	489. קריעה

222.תיקון אלמנה.....	487
223.תכפוּוּ אַבְלִיוּ.....	487
224.תפילהן ביום הראשון.....	487
224.תכריכים.....	487
225.תרומות אברים, ראה בהרבה בפרק נח.....	490
225.תנו חמו מון השמים.....	490

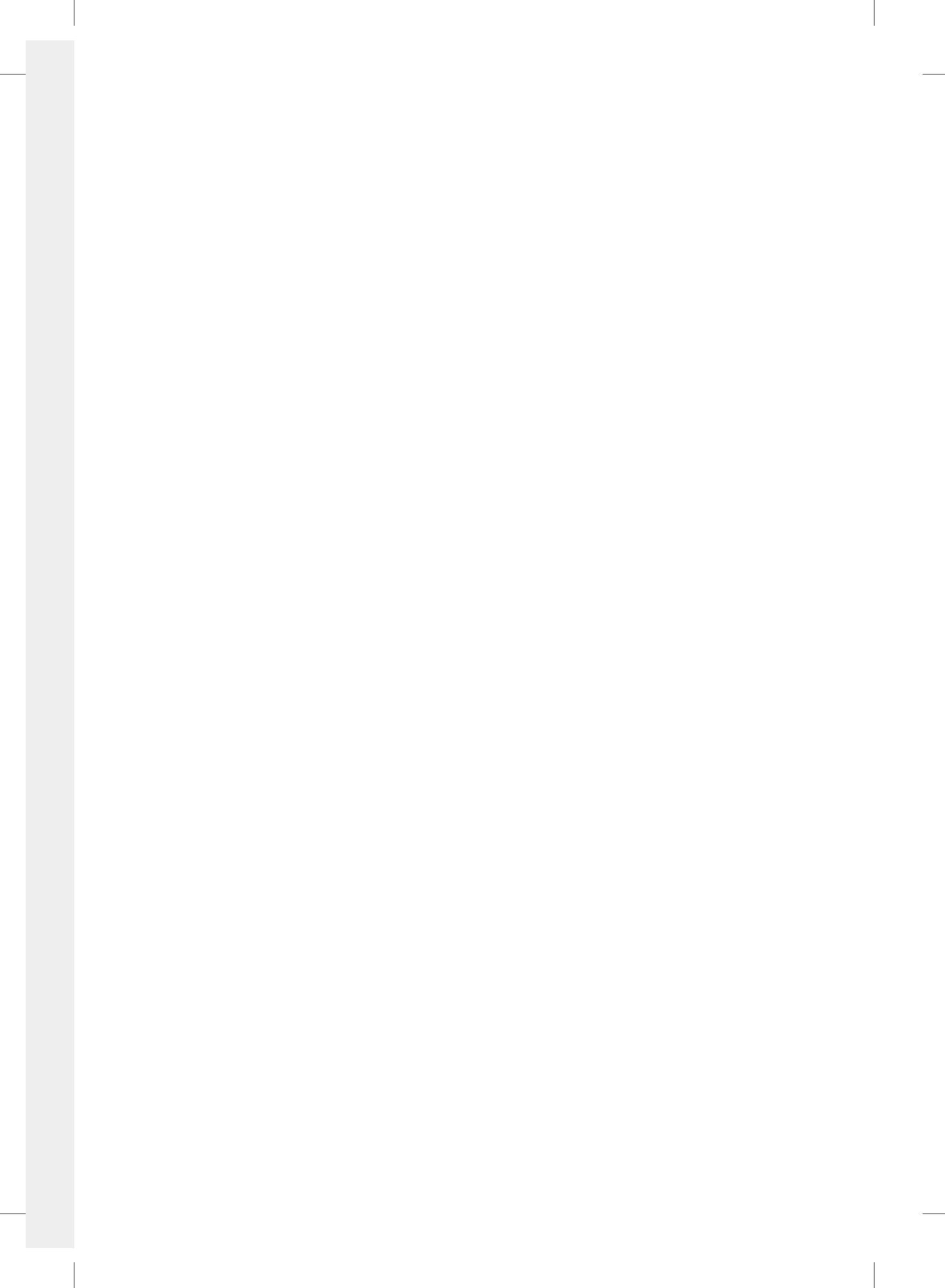
חלק שביעי – פרקי תפילה, אזכורה ולימוד

- 495..... מי שברך לחולה. שינוי והוספת שם לחולה.
- תפילות שאומרים בהתקרב הקץ – מזמור תהלים. נשמה כל חי. אל-היה נשמה. אתה גבר. פיטום הקטורת. יג מידות. ברכת כהנים. שמע ישראל. וידוי. מסירת מודעה. יגדל. אדון עולם. אנא בכח. מזמור תהלים. 497.....
- ביקורי קברים – הפניה לברכת "אשר יצר אתכם בדין". פרקי התהלים שאומרים בבית הקברות. "אלפא ביתא" – מזמור קי"ט. אותיות נשמה"ה 507.....
- קדיש יתום בנוסח אשכנז ובנוסח עדות המזרח. 520.....
- נוסחים לאזכורה – אל מלא רחמים. זכור לקרים, לקדושים השואה ולהחילי צה"ל. 522.....
- השכבות. 525.....
- תפילות לפני ואחרי הלימוד. 527.....
- משניות אותיות נשמה"ה. 531.....
- רשימת פרקי משנה לפי סדר א – ב. 533.....

חלק שמייני – פרקי מידע

- רשימה ארצית של חברות קדשא. 537.....
- רשימת לשכות הבריות המחויזות להוצאה רשיון קבורה. 550.....
- תמיכה נפשית – דורך הטלפון, במפגש אישי, תמיכה בילדים. 552.....

- ## **חלק תשיעי – מפתח – אינדקס**
- 555.....
 - 594..... המקורות בספר וספרות עוזר.

MORDECHAI ELIAHU
FORMER CHIEF RABBI OF ISRAEL & RICHON LEZION

מֹרְדָּכָי אֱלֵהוּ
הרראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר

בס"ד, ט"ו אדר א' תשס"ה
18-9273.05

הסכם

הובא לפניי קונטרס גדול מתווך ספרו של הרב היקר איש רב פעילים לתורה ולתועדה הרב גבריאל גולדמן שליט"א.

הרבי גולדמן משמש כרב של היישוב כפר אדומים, וכרב מישיב במקומו פועה.

מתוך השאלות שעה במחילך השני ראה צורך גדול לחבר ספר הדרכה לאבילים, הכולל עניות והלכות להתרוגנותם בזמנו האביבות וכן "הלכות ומנהגים עיון והגות, מיליון מושגים, פרקי לימוד ואוצרה, פרקי מידע".

המחבר ליקט באמצעותו הרבה ההלכה הרבות שאדם נתקל בהם באבילותו ובביא את השיטות השונות הן לנוסח אשכנז והן לנוסח ספרדי, והן למנגנון עדות המזרחה.

עיננתי מעט בדף הספר, וראיתי את גודל ההשקעה ואת המאמץ הרב שהשकיע הרבי גולדמן בהיבורו מוקף ומשמעותי זה.

קשה היה לי ללמוד את כל החיבור, ועל כן ביקשתי מכובד מוכבdenו ראש מקון פועליה הרה"ג מנוח ברושטיין שליט"א לשבת יהדיו עם המחבר ולעבورو על הספר היקר על מנת להאריך מניסיוו על ספר חשוב זה, וכן עבר ואישר.

והנני מבורך את המחבר היקר שיאירך ימים, ויראה ברכה רבה במלאתכו החשובה ונזכה שתהיה תחיה המתים בעת שיעלה הרצון מעת הבורא יתברך שםנו, ובלע המות לנצח ומהה' אלוקים דמעה מעל כל פנים ולא נסיף לדאהה עוד, אכ"י.

ברכה,
מרדכי אליהו

הרראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר

זלמן נחמייה גולדברג

חבר בית הדין הרבני הגדול

ראש כולל "דעת משה" – סדיgorah

ב"ה יום י"ד טבת תשס"ה

נפטר ז' טבת תשס"ה בלאוון מילוי ימיו
אולף עשרים ותשעה שנים גוֹן גָּדוֹלַה לִזְמָרֶת אֶלְעָזָר
ב- ז' טבת תשס"ה
שיין ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
ב- ז' טבת תשס"ה שמי ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
אלעазר ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
אלעазר ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
אלעазר ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
אלעازר ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ
אלעازר ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ

נפטר ז' טבת תשס"ה
שיין ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ

קָרְבָּנוּ שמי ווּוֵי נִזְמָרֶת אֶלְעָזָר קָרְבָּנוּ

ב"ה יום י"ד שבט תשס"ה

הנני כזה לדבר בשכחו של תלמיד חכם מופלג בתורה הרי הוא הרה"ג ר' נבריאל גולדמן שליט"א
רבה של כפר אדומיים, שינווע ועמל בתורה ונכח לחבר חיבור בשם "מעולם ועד עולם" שהוא
ספר הדורכה לאביבים והספר אווצר בלוט למצווא כל הלכה ומנהג והקב"ה יערנו שיתקיים בנו
ובבעל המות לנצח ואו יהיה ספרו רק בתור דרוש וקבל שכר

ב"ה

OVADIA YOSSEF

RISHON LEZION

AND PRESIDENT OF TORAH SAGES COUNCIL

עובדיה יוסף

הרראשון לציון

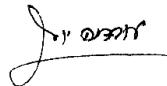
ונשיא מועצת חכמי התורה

ירושלים ו' ניסן תשע"ג

הסכמה

הובאו לפני גלגולות הספר "מעולם ועד עולם" בעניין אכלה, הכול הדרכה לאכלה, מעשה ידי אומן, נתע נאמן היקר והכבד, דרש טוב לעמו, כשה"ה דבר נבריאל גולדמן שלט"א, אשר חיבר חז"ל וקיב"ן בעמרא גורגה, ואסף איש מהדור חמודשים וביאורים, ערוכים ומסודרים תפוחי זהב במשכיות כסף רבר רבר על אופני, ולפעלא טבא אמינה איישר כהו לאורייתא.

ויהי רצון שהחפץ ה' בידו יצליח לברך על המוגמר בקרוב ימים, ועוד יפותז מעינותיו הזכה בבריאות איתה ונהורא מעלייא לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים שכבע שמחות וכל טוב "והיה כען שתול על פלוי ים, אשר פריו יין בעתו ועלחו לא יבול, וכל אשר יעשה צלח".

מכתב הסכמה מיאת הנאון הרב אביגדר נבנצל שליט"א

כ"ג ב' ינואר האמ' וואג' יונטן און מאה'ך
לן אחים אוויי גותה גוונטן לינען!
ראיה שאות עז רצון ליהוק תון, א' לאו רצון לאו "וואיליאז און"
ה' צ'ר' נו' אונט אונט אט' טה' ג' צ'ר' א' מיט'ה ג' מאה'ך און מסלולו.
אנט אונט ג' צ'ר' אונט אונט ג' צ'ר' אונט, אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט.
ה' צ'ר' אונט, אונט אונט אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט אונט.
ב' מה'ה פ'יאו'ן ד'ס'ה ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט אונט.
'ב'ה ג' צ'ר' אונט אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט אונט,
"צ'ר' אונט אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט ג' צ'ר' אונט אונט,
אתה רצון צ'ר' אונט אונט,

ט' ג' צ'ר' אונט אונט
ט' ג' צ'ר' אונט אונט

בס"ד ג' פ' וימתקו המים תשס"ה ירושלים עה"ק הובכ"א

לכל אחבי מוקרי התורה ולומדי שליט"א!
ראיתי את ספרו של הרה"ג ר' גבריאל גולדמן שליט"א, אשר נקרא שמו "מעולם ועד עולם" על
ענני מעבר האדם מוחי שעה לחוי נצח, בין בהלכה בין במנוג בין בהשכמה. מצאתי את הספר
מלא וגוש בידיעות, וערוך בטוב טעם, יוכל להועיל ח"ז בשעות קשות של פטירת מישחו, כי
בפתח הענינים כל נמצא דבר על אפנינו ותקותנו כי במרה בימינו יבלע המות לנצח.
יזכה הרב המחבר שליט"א להגות בתורה במונחת הנפש ובבריאות הגוף, ויפוצץ מעינותיו חוצה,
עד מלאה הארץ דעה, בב"א.

ישיבת ברכת משה - מעלה אדומים

YESHIVAT BIRKAT MOSHE - MAALEH ADUMIM

בס"ד

כ"ג אייר תשס"ה

ידידי יקורי מורה"ר גבריאל גולדמן שליט"א

שלום וברכה,

ישר כוח על פעלך המבורך ספרך על ההלכות שמחות "מעולם ועד עולם". בימינו אנו רואים בגלוי כי זכות המתים היא המגיה על החיים, ולדאכון לב ינס רבים שככל הקשר שלהם עם תורה ומצוות עם היהדות בכלל תלוי אך ורך בטקסי אבלות ר"ל. אולם מאידך, הדבקות בהלכות הללו מעידה על נצח איתן בנפשותיהם של ישראל שאינם מוכנים לוטר לגמרי על מצוות התורה ומסורת ישראל, והאמונה בנצחונות הנשמה מבצבאת מונך הערפל והמבהכה של החילוניות השוררת. זה נותן מקום לתקווה שהמאור שבתורה יגבר על החושך ובתום ימי האבל יזרח או'r חדש של תורה חיים.

כדי שתתמשח תקופה זו זוקקים בני דורנו בספריו לימוד ההלכות אבירות אשר פותחים פתח לאמונה זהה ולהבנת המצאות כולל כMOVILLOS אל הנצח. זה דרוש התאמת לצרכים הנפשיים של האבילים שלא ניתן לספק בהצעת דיניס בצורה יבשה בלבד. אין לי ספק שספר המתאים באמות לאבילים בימיינו בכוחו לחולל מהפץ לטובה בקרב קוראים רבים. דומני שהספר שלך יש בו סימנים ברורים שהוא מסוגל למלא דרישת זו.

ויהי רצון שזכות הרבים תהא תליהך ורבים תשיב מעoon
ויתקיים בנו מורה ומחה י' דמעה מעל כל פנים.

הכו"ם למען כבוד התורה ולמדיה,

נחום אליעזר בנטנובסקי

E-MAIL: office@birkatmoshe.org.il

מצפה נבו, מעלה אדומים 98410 MITZPEH NEVO, MAALEH ADUMIM

WEB SITE: <http://www.birkatmoshe.org.il>

טל. 02-5353947 ; פקס 02-5353655 FAX. 02-5353655

עד אשר לא ירתק חבל הכסף

ותרץ גلت הזקב

ותשבר פד על המבווע

ונורץ הגלגל אל הבור:

וישב העפר על הארץ כשהיה

והורם משב

אל האלים אשר נתנה:

קוהת יב, ו-ז

הקדמה

הספר שלפניכם הוא מדריך לאבילים. הוא אינו ספר הלכה במובנו הרגיל, אלא בא עיינך להדריך את האבילים וסביבתם הקרובות בהתמודדות עם פטירת קרובם. הפטירה מותירה את האבילים בצעיר ובכယב, אך גם במובכה ובסימני שאלה רבים.

ההלכה היהודית המפוררת עשויה להעניק תמיכה, תשובה ומענה למובכה ולצעיר, גם אם לא באופן מלא. אך לעיתים העיסוק בפרטים עלול לגרום להשתת הדעת מהעקרונות הכלליים. הדגשת הכללים, העקרונות וההסבירים עשויה להביא להבנה נכונה ומעמיקה יותר של פרטי ההלכה, ולקיום נכוון יותר של ההלכות והמנהגים. בנוסף לכך, הראייה הכלולת של תהליכי האבירות המשלבת בתוכה את פרטי ההלכה והמנהגים, עשויה להביא לאבילים מרגוע וניחומים במידה מה.

בחלק מתפקידיו כרב בכפר אדומים, שהוא יישוב לכל ישראל המשלב תושבים דתיים וחילוניים החיים יחד, וכחבר בחברה קדישא מטה בניימין, הרגשתי מזה זמן את הצורך בספר הדרכה לאבילים, שמלבד פסיקת הלכה גם יobar באופן פשוט ונוח לשימוש את ההשכה היהודית ואת עקרונות ההלכה. ישנים ספרי הלכה למכביר, ספרים טובים ומעולים שנכתבו בידי גדולי תלמידי חכמים; אך לעיתים אדם שאינו בקי בהלכה, והוא מעוניין להבין את טעמי הדינים ומקורותיהם, לא מצליח להגיע לכך מתוך הקריאה בספר ההלכה.

במיוחד נכון הדבר בקרב הציבור המסורתי והחילוני, שלא תמיד שומר באידיות על כלל ההלכה, אך חשוב לו להיות מחובר למנגagi ישראל, בפרט סביב מעגל החיים היהודי – לידה וברית מילה, בר מצוה ובת מצוה, נישואין, ובסתופה של דבר גם סביב הפטירה, הקבורה ומנגagi האבירות.

המדריך שלפנינו אינו מكيف אפוא את כלל ההלכה אבירות באופן למדני, אלא הוא בא לתת הדריכה מעשית והלכתית, כיוני חשיבה, הסבר וטעם למצות ולמנהגים הקשורים לאבירות, ולוור את האבילים להכיר את הנושאים הקשורים לעניינים. המדריך מיועד לא רק לציבור שומר מצות, אלא גם לציבור מסורתי ולאנשים שאינם שומרי מצות, ולכן ניתן בו מקום נרחב יותר להסביר והדריכה.

המוגמה בכתיבת הספר הייתה לכתוב את הדרכות בשפה ברורה ושווה לכל נפש. הטעמים נכתבו באות מוקטנת, וגם חלק מההלכות שנוהגים בהן רק מקצת מעודות ישראל. כאמור, ניתן דגש מיוחד בספר על הצעת טעמי הדינים ומוקוטיהם. ישנה חשיבות בהבאת מקורות הדינים והטעמים לא רק לשוחרי הדעת, אלא גם כדי לקרב את האבלים להלכות ולמנהגים, לאפשר את קיומם המנהגים מתוך הבנה והכרה, וכך להבין את משמעות ההלכה ורוח ההלכה גם במקרים גבוליים או במקרים שאינם כתובים בספר במפורש.

ככל, הספר מסודר כזרה כרונולוגית. בתחילת הספר מובאת הדרך מעשית – התארגנות לקרה הלויה והקבורה: כיצד יש לנוהג מבחינה מעשית ומנהלית, התיאום עם החבורה קדישא, וההתארגנות המשפחתית ללויה ולשבעה.

עיקור הספר הוא חלק ההלכות והמנהגים, בו תובאנה ההלכות עם מבואות, טעמיים ומוקורות. בכלל, ההוראות ההלכתיות הן על פי ספר "שלחן ערוך" לרבי יוסף קרואו, עם הגהותיו של רבי משה איסרליש, שהוא ספר ההלכה העיקרי שנתקבל בעם ישראל, עם נושאי הכללים והפרשנים עליהם. הספר "שלחן ערוך" נכתב לפני כחמש מאות שנה. כדי להביא לידי ביטוי את ההכרעה ההלכתית בדורות האחראונים בכלל, ומנהג ירושלים בפרט, נכתבו ההלכות בדרך כלל לפי פסקי של הרב יחיאל מיכל טוקינסקי בספרו "גשר החיים", למנהגי עדות אשכנז; ועל פי פסקי הראשון לציוון הרב עובדיה יוסף שליט"א בספר "ילקוט יוסף", ופסקי הראשון לציוון הרב מרדכי אליהו שליט"א בספר "צورو החיים", למנהגי עדות המזרחה. בנוסף צוטטו פסקי ההלכה גם מספרים רבים נוספים. המוגמה בספר הייתה לנשות לתת מענה לכל העדות והמנהגים מחד גיסא, ומайдך גיסא, לא להשאיר דברים ודברים מידי במחולקת אלא לנשות ולכתוב באופן ברור את ההלכה. לכן חלק מהמחלוקות הובאו בהערות השולטים.

אין בספר תחליף לפסיקת ההלכה, ובפרט בשאלות מורכבות, שהן יש לבירר את הנושאים עם רב הבקי למעשה בהלכות אבולות.

בנוסף הובאו בספר פרקי עיון והגות: הקדים לטוגיו השוניים והקשרו לאבלים; תרומות אברים ונשיאות כרטיס תורם; השקפתם של גדולי ישראל – הרמב"ם, הראי"ה קוק ואחרים – על המיטה, עולם הבא ותחיית המתים. כמו כן הובא מאמר העוסק בטומאה וטהרה, והקשר למגוון.

הספר מיועד גם לסייע בתומכת שסביב האבלים. לכן הובאה בספר הדרכה למלוויים ולתומכים – כיצד מודיעים למשפחה על אסון, כיצד ינהגו החברים והקרוביים המילוים את המשפחה באבל, והיבטים פסיכולוגיים על האבלות. בחלק זה הובאה גם התיחסות מיוחדת לילדיים, לרגשותיהם ולצריכיהם, בתחום המשפחה האבללה. הדרכות אלו נכתבו על ידי אנשי מקצוע העוסקים בתחוםים אלו, או בהדריכתם. בחלק זה הובא גם מידע למתנדבי חברה קדישא – כיצד להתארגן לעירقت הלויה והקבורה, הצדדים הטכניים והמנהליים, והטיפול במשפחה. את החלק זהה בספר חותם הפרק העוסק בהנצהה.

בספר הובאו גם ראשי פרקים ראשוניים לכתיבת צוואה והתייחסות לצו ירושה, מבחינת המשפט העברי ו מבחינת המשפט האזרחי. גם כאן המטרה היא נתינת מידע והדרכה ראשונית בלבד, על האפשרויות השונות, ואין היא תחליף להתייעצות מסוודרת עם מומחים לושאים אלו.

חלק מרכזי וחשוב בספר הוא אוצר מושגים הקשורים באבות, שנקרו בשם אבות מא' ועד ת', מעין אנציקלופדיה זוטא לענייני אבות. הצורך והתועלת באוצר זה יכולם להיות משמעותיים ביותר: לעיתים אדם רוצה לדעת מושג מסוים ואני יודע היכן לחפשו; לעיתים הוא רוצה לדעת הלכה, ואני יודע היכן ובאיזה הקשר היא טובא בספר הלכה. אוצר זה המשודר לפי סדר א'ב, יכול להקל מאד במקרים כאלו. ישנו גם הקשרים והפניות בין המושגים השונים.

לאחר מכן מובאים פרקי תפילה אזכורה ולימוד. הכוללים מי שברך לחולה. שינוי והוספה שם לחולה. תפילות שאומרים בהתקרב הקץ. פרקי התהילים שאומרים בביטחון הקבורה. קדיש תום בנוסח אשכנז ובנוסח עדות המזרחה. נוסחי "אל מלא רחמים", "יזכור" והשכבות". תפילות לעילוי נשמה לאחר הלימוד. משניות ממסת מת מקאות שנางו למוד באזכורה. רשות פרקי

משנה לפי סדר א - ב. אין בכך ממשום חידוש, אלא הובאו מפני השימוש והצורך בהם. לקריאת סיום מובאים פרקי מידע – רשימה ארוכית של חברות קדשא, ורשימה של שכונות הבירות והמחוזיות. כמו כן הובא מידע על האפשרויות לקבלת תמיכה נפשית. פרקים אלו משלימים את החלק הארגוני המופיע בתחילת הספר. בסוף חלק את הספר חותם מפתח – אינדקס מפורט המאפשר התמצאות קלה ונוחה בספר. בסוף חלק זה מובאים גם המקורות לספר וספרות עוז.

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אמורים 'עד העולם'.
משמעותו המינימום ואמרו אין עולם אלא אחד,
התינו שיינו אמורים 'מן העולם ועד העולם'.

משנה ברכות פרק ט

שם הספר "מעולם ועד עולם", בא לבטא את האמונה היהודית העמוקה בהישארות הנפש ובנצחיותה. האדם היהודי מתרבען בעולם מותך וראת כבוד למי שאמר והיה העולם, מותוך הבנה שישנם מושגים וועלמות שלמים שהם מוחוץ לדייעתנו, מותוך הודהה לריבונו של עולם שפתח לנו פתח ואפשרות ללמידה ולהתייחס לבריאותו המופלאה, על ידי תורה חיים וחיה עולם שנטע בתוכנו. שם הספר בא לבטא את המעבר מעולמנו, עולם של חיי שעה; אל עולם של חיי נצח. גם רמז יש בו בספר גשר החיים, שעליו נתבסstiי בעיקר, מותוך הערכה והתפעלות מהספר וממחבריו.

תחילת הפסוק "וְחִסֵּד ה' מַעוֹלָם וְעַד עַוְלָם" בא לבטא את הרגשת התודה על חסד ה' לעילא ועלילא שגבר עליינו. וההמשך הפסוק "וְצִדְקָתוֹ לְבָנִים" היא תפילה שלא תמוש תורה מזרענו וזרע זרענו עד עולם.

ואלו פינו מלא שירה כים, ולשונו רנה כהמון גליו, ושותותינו
שבח מרוחבי וקיע, ועינינו מאירות שימוש וכirth, ודיניו¹
פרושותכנשרי שמים, ורגלינו קלותכאיות, אין אנו מספיקים
להודות לך ה' אלהינו ואلهי אבותינו על אחת אלף אלף
אלפים ורבי רכבות פעמים הטובות, ניסים ונפלאות שעשית
עם אבותינו ועמנון.

תודות ...

אילו פינו מלא שירה כים, אין בידנו להודות על רוב חסדו וטובו של בורא עולם. מודה אני
לפניך שזיכיתני לעסוק בתורה, למדוד וללמוד, ואפילו להרחב עוז ולהברר ספר העוסק בהלכה
ובטעמיה. יודע אני שאיני כדי וראוי לך, ולכן השתדלתי להביא את דברי לפני בפני גדולים
וטובים ממוני, כדי לנסתות ולהוציא דבר מתוקן וראווי.

כאן המקום להודות לאנשים רבים וטובים שסייעו ביידי רבוות, ושדבריהם ולהתייחסותם
היתה השפעה רבה על צורת הספר ותוכנו. ראשית ברצוני להודות למורי ורבבי הגאון הרב נחום
אליעזר רבינוביץ שליט"א, שעודד אותי לכתוב, ואף הוואיל לעבור על דברי הדלים ולהעיר
בפרט פרטימ את העורתו החשובות. זה המקום להודות לרב על ליווי, תמייכתו והדרכתו
זה למעלה מעשרים שנה, ולברכו שיזכה להמשיך להפיץ תורה וירבה גבולה בתלמידים,
מתוך בריאות ושמחה לאורך ימים ושנים טובות.

ברצוני להביע תודה למורנו ורבנו הראשון לציוון הרב עובדייה יוסף שליט"א על נכונותו לתת
הסכמה בספר. תודה מיוחדת למורנו ורבנו הראשון לציוון הרב מרדכי אליהו שליט"א, שענה
לי כמה וכמה פעמים על שאלותי בעל פה ובכתב, בסבר פנים יפות, וכן על הסכמתו וברכתו
לספר. תודה לגאון הרב זלמן נהמיה גולדברג שליט"א שהואיל לעבור על הספר, ולתת את
הסכמתו וברכתו. תודה מיוחדת לגאון הרב אביגדור נבנצל שליט"א, שהתריח עצמו לקרוא
את הספר כולם ולהעיר את העורתו החשובות, על שהואיל לשבת עמי כמה וכמה פעמים
ולענות לשאלותי, ועל הסכמתו שהעורתו תהינה משובצת בתוך הספר. תודה לגאון הרב

יעקב אריאל שליט"א על הסכמתו לשלב את מאמרנו בנושא תרומות אברים בתוך הספר.
תודה מיוחדת לרה"ג הרב יעקב רוזה שליט"א, הרב הפוסק של חברה קדישא בתל אביב,
הבקי בהלכות אבותות ובמנהגים למעשה בכל הקשור לאבלות ולקבורה, על שהסכימים להיפגש
איתי וכן לענות לי פעמים רבות על שאלותי. כמו כן ברצוני להביע את תודהי העמוקה לרה"ג
הרב יצחק יוסף שליט"א שעבר על הספר והעיר את העורתו החשובות השזורות בספר.
תודה לרה"ג הרב שלמה אבניר שליט"א שנתן את הסכמתו לשלב את מאמרנו לגבי תרומות
אברים בתוך הספר. ברצוני להביע את תודהי והערכתי לידידי הרב ישע בוכרים שליט"א
שנענה לבקשתי, וככתב את העקרונות התורניים וההלכתיים לכתיבת צוואה ולדיני ירושה.

תודה גם לידידי הרב רמי ברכיזו שליט"א ששלח לי חלקים מספרו שטרם נדפסו.
אין מילים בפי להביע את תודהי, הערכתי והוקרט, לידידי ורعي, מורי ורבי, הרה"ג הרב מנחם
בורשטיין שליט"א ראש מכון פוע"ה, שהשكيיע שעוטות רבות מזמנו היקר, בסבלנות אין קץ, וקרא
יחד איתי חלקים נרחבים בספר מילה במילה, והעיר עשרות העורות על הכתוב בספר. תודה גם
ליידידי הרב אליעזר הכהן אלטשולר שליט"א, רב היישוב סוסיא ורב מшиб במכון פוע"ה, שהעיר

את העורתיו לגבי דיני הכהנים. תודה גם לטובה טפר, מזכירת מכון פוע"ה על עזרתה. ברצוני להביע את תודתי והערכתתי בספרן ר' בנימין סלomon זיל, שטרח והביא למעני ספרים מהספריה הלאומית, וشنתקש פתחם לישיבה של מעלה. תהא נשמטה צורה בצוור החיים.

תודה לרבותי וחברי *מישיבת מאור טוביה* שבמצפה יריחו – תודה מיוחדת לראש הישיבה הרה"ג הרב שבתי שבתו שליט"א שהואיל ללימוד עמי את החלקים מהספר הקשורים לתורת הקבלה, להאריך ולהעיר. תודה מקרוב לב לדיidi הרב חיים גרינשפון שליט"א שהיה לי לעוזר ולעצה לכל אורך הדרכך, וכן לדיidi הרב צדוק אליאס שליט"א. תודה לתלמידי היקרים – ר' ר' ראובן שwon, אליעזר קניגסברג, רפאל מיווחס ודוד קורץ על עזרתם הרבה. ברצוני להביע הכרת טובה שיש בלבבי לאכסניה של תורה – *ישיבת מאור טוביה*, שבה נכתב רוכבו של החיבור שלפנינו.

תודה לחברי מכפר אדומים – ראשית לאילן גrynfeld שפנה אליו בזמננו בבקשתו ספר הדרכה "ידידותי" בנושאי אבות יהודית, המועד גם לציבור שאינו שומר מצוות, משום שהדבר נחוץ ביותר. ברצוני להודות ולהביע את הערכתי העמוקה לדיidi ד"ר עוזי פקס על העורתיו ועצותיו, לשרה פוקס על עבודתה המסורת והධיקנית בעריכת הלשונית, וכן לדיidi ד"ר ציון עוקשי על הייעוץ הלשוני. תודה לשכני האוהבים אלחנן וד"ר רוד נעם על עזרתם, עצותיהם ותמייניהם. תודה מיוחדת לדיidi ורבי רviol בן הרاش ה"ז על הכוונתו ועזרתו, לפסיקולוג ד"ר מאיר פרלוב ולפסיכיאטר ד"ר פורטו בן הרаш על כתיבתם לצורך הספר, לעוז"ד יהודה אלרום על התיחסותו לעניינים משפטיים שהובאו בספר, וכן לאייל בן אליהו ולאריה כהן על עזרתם. חובה נעימה היא להודות לדוד יהושע ולאחיו פטר על עבודתם הנהה בעיצוב הספר ובעימודו. תודה מיוחדת לשופט צבי טל שנענה בבקשתי וכותב מאמר על ניהול עיזובן על ידי צוואאה או צו ירושה, מבחינת המשפט העברי והמשפט האזרחי.

תודה מיוחדת לדיidi הרב יהודה ברנדס שקרא את כתוב היד הראשון, העיר את העורתיו מאירות העיניים, ופתח לפניי חסיבה ריבים בקשר בספר. תודה לחנניה שחזור מנהל חברה קדישא "קהילת ירושלים" שהסתכנים לפגוש אותה ולענות לשאלותיו, על התיחסותו ועזרתו הרבה. תודה לרב נחום הכהן קוק ולרב מרדכי ויכלר המשפטים בעניין ניתוח מתיים, וכן למיכאל גוטויין רבו המחלקה המשפטית של זק"א על נכונותם שימושות ופרטיהם יכתבו בספר לצורך מי שיידקקו להם. תודה מיוחדת לగברת יהודית בר דור, על עזרתה הרבה והחשובה בכתיבת החלק הרגיש כלvr – איך להודיע למשפחה על אסון. תודה רבה לפסיקולוג נהי אלון ולפרופסור חיים עומר על נכונותם לשלב פרק מתוך ספרם בתוך ספרי. תודה מקרוב לב לרב שאל פרבר ולארגון "עתים", העוסקים בלילה ותמייה סביב מעגל החיים היהודי, וכן להנהלת האתר "קדישא נט" על הסכמתם לשימוש ברשימותיהם. תודה למאר הנגב וליוסי מונק מהוצאה מילטה על השתחפותם ועזרתם.

לפני סיום פרק ההודאות, ברצוני להזכיר תודה הערכה ואהבה, למורי ורבותי הראשונים, בישיבת מעלה אדומים, הרה"ג הרב יצחק שילת שליט"א והרה"ג הרב חיים שבתו שליט"א, שקיבלוני לישיבה ביום יסודה כנער צעיר, טרם עמדו על דעתו. להדריכתם וחינוכם מازן, הייתה השפעה מכרעת על דרכי ועל המשך חי, ועלvr קר תודתי והערכתתי אליהם.

אחרון אהרון חביב, תודה אישית עמוקה ואוהבת לראיית, להורי ולידי על הסבלנות, העידוד והתמיכה לכל אורך הדרכך. עמדו כולם על הברכה.

אני תפילה שזכה להבין נכונה את דברי הפסקים, ושלא יצאתה תקלת מתחת ידי. אך על אף המאמצים הגדולים שהושקעו בכתיבתה, יתכן מWOOD שיש דברים הטוענים תיקון והבהרה. אם ישנה טעות בהבנת ספרי הפסיקה, האחריות היא עלי בלבד ואני מבקש מחלוקת מהפסקים על כך שלא ירדתי לסוף דעתם. אשמה לקבל העורות והארות, ותודה מראש לכל מי שייעביר אליו את העורותיו על מה שנכתב בספר.

מתוך תפילה ותקווה שלא תצא תקלת מתחת ידי, ושזוכה לכונן לאמתת של תורה.

גבריאל גולדמן

ב"ה מנחם אב תשפ"ד

מה א'שיב לה' כל תגמול זה עלי
הקדוש ברוך הוא זיכני ברוב חסדו וספר האבלות מעולם ועד עולם התקבל בקרוב הציבור
הרחב והוא נפוץ בבתי האלים וגם אצל הלומדים. הספר יצא באربع מהדורות עם תיקונים
קלים בינהן.

במשך שמונה עשר השנים מאז שהספר יצא, קיבלתי מאות מכתבים והערות על הספר.
שמרתי את העורות הללו וכעת יוצא הספר מהדורה חמישית, מעודכנת בכלל העורות
וגם בהוספות מספרי אבלות וספרים נוספים שייצאו מאז.

תודה מיוחדת לר' דוב ליאור ולרב יעקב רוזה שענו לי על שאלותי מהדורה הנוכחית.
תודה רבה לכל הרבנים שטרחו להעביר אליו את העורותיהם: הר' אביתר כהן, הר' אברהם
בלידשטיין, הר' אברהם שילר, הר' אוריה וקנין, הר' אחיה אמיתי, הר' אייל ורד, הר' אלחנן
לוואיס, הר' אלישע פיקסלר, הר' אשר עגם, הר' בנצין עמר, הר' גدعון זיצמן, הר' חזי כהן,
הר' יאיר שחור, הר' יהושע צץ, הר' יוני دون יחיא, הר' יוסף פריאל, הר' יעקב אפשטיין,
הר' מאיר קמינסקי, הר' מנחם בורשטיין, הר' מרדכי נגארין, הר' משה ביגל, הר' ראובן
גראדי, הר' שבתי סבטו, הר' שי פירון, הר' שלמה אבניר. כמו כן אני מבקש להודות גם
להוד זכריה, אוריאל פרנק, איליןברגר, דוד אברם, דוד יהושע, זאב הכהן, יאיר רוזנבלום,
יהודא ארזוני, יואל בן הראש, יחזקאל ליפשיץ, יוסף פרוי, יעקב (יוקי) מאיר, ריבק קאהה, ליב
מוסקוביץ, מיכאל בן גרשון, פסח סביין, צחי פנטון, שלמה מילר ושמואל צובי ר' שלחו לי
הערות חשובות. התיקונים הללו סיינו לדיקת מהדורה הנוכחית, ישר כוח לכלום.

אנו עומדים בעיצומה של מלחמה ונראה שנקפתה עליינו על ידי אויבינו מבקשי נפשנו.
במלחמה זאת נפלו מיטב בניינו ובנותינו שקמו להגן עליינו, מאות נחטפו, אלפי נפצעו
ורובבות נקרו מבתיהם. לבנו עם המשפחות השכולות, עם אחינו ואחיוינו החטופים בשבי

ביד צר, עם הפצועים הרבים, ועם רבבות אחינו שנאלצו לעקור מבתיהם עד יעברו זעם.
אנו נושאים תפילה לריבונו של עולם שישכין שלום בינוינו, ומתוך אהבה ואחווה ושלום
ורעות שישכנו בינוינו נצליח להתגבר על אויבינו. תפילה שנזכה להבטיח בעין טובה על זולתנו
ומותךך נזכה לשועת ה' על עמו וארצו, במהרה בימינו, Amen.

מעוזם ועד עוזם

א

התארגנות

בן משפחה נפטר – מה עושים?

ההודעה על פטירת קרוב משפחה גורמת כאב וצער רב. ההרגשה הטבעית היא של עצוע, סערת רגשות ומבוכה, הגורמים לעיתים צורך בהתכנסות פנימה. ואולם, עם זאת, על בני המשפחה לדאוג מייד לסדרי הלוויה והקבורה. ההלכה היהודית ראתה בטיפול בנפטר צורך מיידי וחינוי, עד כדי הגדרה הלכתית של מצב "אנינות", הפוטר מעשה את הקרובים האוננים מכל המצאות שבתורה, כדי שיוכלו להתמסר ולטפל בנפטר ובצריכיו באופן מוחלט. בשורות הבאות ננסה לתת הדרכה מעשית לכך.

א. רישיון מנהלי

לצורך הרישוי המנהלי יש לדאוג לפתרים הבאים:

- הודיעת פטירה חותמה על ידי רופא.
- תעודה זהות של הנפטר.
- אישור המשטרת (רק בפטירה מחוץ לבית החולים).
- רישיון קבורה.

הודיעת פטירה

במקרה של פטירה בבית יש להזמין רופא לשם קביעת המוות והכנת הודעה פטירה. הודעה הפטירה החותמה בידי רופא, היא מסמך רשמי של מדינת ישראל. כאשר שהה הנפטר בבית החולים בעת הפטירה, תינתן הודעה על ידי בית החולים. מחוץ לבית החולים תינתן הודעה בדרך כלל על ידי רופא מגן דוד אדום שקבע את הפטירה או על ידי רופא המשפחה. כדי לקבל רישיון קבורה יש צורך בהודיעת הפטירה – **בשלושה העתקים, וכן בתעודת הזהות של הנפטר.** אם תעוזת הזהות אינה זמינה, אפשר לנסוט לקבל רישיון קבורה גם בלבד. אסור לכתוב הודעה פטירה בשבת ולכתחילה גם אין לומר לגוין לכתוב אותה בשבת. אולם אם אין אפשרות אחרת והדבר כרוך בכבוד המת, מותר באמצעות גוי.

אישור המשטרת

במקרים של תאונה או של חשד למorte לא טבעי, יש לקבל גם את אישור המשטרת. הנהל הוא נהול קבוע על פי חוק. תפקיד המשטרת הוא לוודא כיצד נפטר האדם. לאחר בירור קצר ייחסית אמרו להנתן אישור המשטרת לקבורה. עותק אחד מההודעת הפטירה יימסר למשטרת, ושניים ישארו אצל המשפחה.

¹ אלו הכללים הנוהגים במדינת ישראל כיום. לגבי חז" 2 נשמת אברהם, אורח חיים עמוד תא, 18, ועמ' תקסז, 9, ועמ' תקעט, 27, בשם הגוש"ז אויעברן וחרב ניבירות. הארץ יש לבורר את הכללים בכל מקום ומוקם.

ב. התיאום עם החברה קדישא

רשיון קבורה

רשיון קבורה מתקבלים במשרד הבריאות המחויזי. מוחוץ לשעות הקבלה יש לפנות לרופא התווך של משרד הבריאות. אפשר וכదאי להיעזר בחברה קדישא. בבתי החולים המשלטיים אמור רשיון הקבורה להימסר למשפחה במשרד לקבלת חולים כיון שבית חולים ממשלתי שיר למשרד הבריאות. במקרה של פטירה מוחוץ לבית החולים, תצורך המשפחה להוציא את רשיון הקבורה בעצמה. יש מקומות שבהם החברה קדישא מטפלת גם בהוצאה רשיון הקבורה. לעיתים מעבר הנפטר למכוון לרפואה משפטית. לאחר שחורר גופת הנפטר, יתן המכוון רשיון קבורה. בכלל, יש למשפחה הזכות להתנגד לנتيיה אם אין צו של בית משפט הדורש נתיחה זו³. אין לקבור ללא רשיון קבורה.

תעודת פטירה

אם כבר הגיעם למשרד הבריאות, יתכן שיש בידם טופס בקשה לתעודת פטירה ממשרד הפנים. אם הטופס בידיכם – מלאו אותו במקום, ותעודת הפטירה תגיע לביתכם בدواר. בדרך כלל יש לפנות למשרד הפנים כדי לקבל תעודה זו. שימו לב – תעודת הפטירה הרשמית של משרד הפנים מיועדת לצרכי ירושה ויעזובן, אין בה צורך לשם הקבורה.

רישימת מדרורי רשיונות קבורה של משרד הבריאות מובאת בספר בעמודים 550-551

ב. התיאום עם החברה קדישא

מקום הקבר ומשך הלוויה

יש להתקשר אל אחת מחברות הקדישא ולתאמם את מקום הקבר. ציריך לדעת שישנן חלקות שונות, לפי העדות השונות, לכاهנים וכו'. אף על פי שהקבורה אינה כרוכה בתשלום (כמו שיפורט لكمן), ישן חלקות מיוחדות לשלים בעבורן, וישנם גם עיריפים שונים. יש לקבל מידע מדויק על סוג הקבר (רגיל, קומות, כוכים, זוגי), מחירו, ואפשרות הגישה אליו.

כדי לברר מראש האפשרויות השונות והמחירים השונים כדי להימנע מאין הבנות. גם קביעת שעת הלוויה צריכה להיות בתיאום מדויק עם החברה קדישא. השיקול המרכזי בקביעת זמן הלוויה הוא כבוד הנפטר. מחד גיסא, כבodo הוא להשתדל לקברו סמוך ככל האפשר לזמן הפטירה; מאידך גיסא, כבodo הוא שרבבים ילווהו בדרכו האחורה, ובמיוחד בני משפחתו הקרובים⁴.

יש לחתך בחשבון זמן סביר להודעה על הפטירה והלויה, להתארגנות ולהגעת המלווים. במיוחד יש להתחשב במשפחה הנפטר, שכן אם יש בן משפחה בדרגה קרובה בחו"ז לארץ, לעיתים ממתינים לו וקובעים את זמן הלוויה בהתאם לכך⁵.

³ הערת הרבה נגנץ שליט"א – יש להשתדל להתנגד לנטיה, או במקרי רצח לצמצמה בכל האפשר, אף אם המושגים ערך נייחות מותים.

⁴ הנושא של זמן הקבורה ומקום הקבורה עלול לגרום למתחים ביןון המשפחה. חשוב להתחמי כדי לא להציגו פיזויים למשפחה.

עיקרונו הלבתי שימושתדים להקפיד עליו במיוחד בירושלים הוא שלא להלין את המת, ככלمر שלא עברו עליו לילה ללא קבורה.³ לעיתים קשה לקיים עיקרונו זה, במיוחד אם הפטירה הייתה בשעות אחר הצהרים או הערב, בכל אופן יש משפחות וחברות קדישה המעדיפות להקפיד על עיקרונו זה גם אז.

בקביעת שעת הלוויה יש להביא בחשבון שאם הקבורה תהיה לפני השקיעה, זה נחשב ליום שלם מבחינת השבעה.⁴ זו סיבה נוספת להקדים את הלוויה כך שהקבורה תסתתיים לפני השקיעה ולא לאחריה.⁵

יש לזכור שגם החבורה קדישה צריכה זמן להכנות ללוויה ולקבורה. טורת הנפטר לוקחת זמן, וכן חפירת הקבר, והסעת הנפטר. בעירם הגדלות יש כמה קבורות בו ביום. כדי שגם החבורה קדישה תוכל להתארגן בהתאם, אין להחליט ולפרנס שעת קבורה ללא תיאום עם החבורה קדישה.

רשימה ארצית של כל חברות קדישה מובאת בסוף הספר מעמוד 537 ואילך

תשלום עבור קבורה

ככל משולמים דמי הקבורה על ידי הביטוח הלאומי.

על פי הוראות המוסד לביטוח לאומי, הקבורה בישראל במקרים הבאים היא לא תשלום:

1. תושב ישראל שנפטר בישראל, ונפטר במקום מגוריו.
2. תושב ישראל שנפטר בחו"ל בארץ, ונפטר במקום מגוריו בישראל.

מיומן הוצאות יום הקבורה מועבר לחברת קדישה על ידי המוסד לביטוח לאומי.

על פי החוק יכולה חברת קדישה לגבות תשלום במקרים הבאים:

1. רכישת חלקת קבורה מחיים (על פי התעריפים הקבועים בחוק. יש לציין שהתעריף שונה ממוקם למקום).
2. קבורה בחלוקת חורגא (חלוקת שאושרה מראש על ידי המוסד לביטוח לאומי כחריגת).
3. קבורה בבית עלמין סגור (בית עלמין שהוכרז כסגור בשל מיעוט חלקות לקבורה).
4. תושב ישראל שנפטר, ומשפחתו מעוניינת לקברו שלא במקום מגוריו.
5. יהודי תושב בחו"ל בארץ שנפטר בארץ.
6. סטיה מסלול הנסעה הרגיל.
7. תכירותים מהודרים.

5 העותה והרב נבנצל שליט"א – די בכר ששתימת הגלול וחילצת הנעלאים היו לפני השקיעה.

6 האמור בפרק זה הינו לפני מידת הדיעת של מחבר הספר

నכוון ליום כתיבתו. ככל מקורה יש לננות למוסד לביטוח

לאומי לזרוך בדיקת הזכויות באופנו מחייב. הפניה

למוסד לביטוח לאומי הינה באמצעותו אחר הינדרנט של

המוסד לביטוח לאומי או בסניף הלקוח למקום מגוריכם או

במושדו הראשי: שדר' ויצמן 13 ירושלים.

לסכום משפחתי עקב חילוקי דעתות בתוך המשפחה. ראה עוד להלן, פרק סב – איך מודיעים למשפחה על

אסון, בפסקה "יעוץ מעשי בקבלת החלות", עמ' 317.

2 העותה הרוב נבנצל שליט"א – אדמ"ר זללה"ה (הגראש"ז

אויערבך צצ"ל), לא נטה לדוחות קבורה ליום אחר עקב כר.

3 המינוח ההלכתי הלנת המת מבואר באוצר המושגים.

4 המינוח ההלכתי מקטץ היום יכול מבואר באוצר

המושגים.

ב. התיאום עם החברה קדישא

הביטוח הלאומי מכסה רק הסדרי קבורה סטנדרטיים: קבורה בתכרייכים מוקבלים, ומסלול קצר בין בית הלוויות לחלקת הקבר. אך הסדרי קבורה מיוחדים, וכן מצבה, מודעות אבל והסעות – כל אלו מוטלים על משפחת הנפטר. הסעת הנפטר על ידי חברה קדישא ביום הפטירה תהיה דרך כלל ללא תשלום; אולם הסעה לאחר שעות העבודה המקובלות, הסעה חריגה או על ידי אמבולנס פרטי, תיעשה בדרך כלל בתשלום.

נפטר בחו"ל הארץ

אם מדובר באזרח ישראלי שהלך עליו חוק ביטוח לאומי, זכאי הנפטר לקבורה ללא תשלום בעיר מגוריו, על פי הרשות בעמודת הזהות שלו. האחריות על הטסת הארון ארץיה על משפחחת הנפטר, וכן הבאתו משדה התעופה עד לבית הלוויות למקום שייקבר. ביטוח נסיעות לחוץ לארץ כולל על פי רוב הוצאות אלו של העברה לארץ, אך יש לבזר כל מקרה לגופו.

בארצות הברית ניתן לפנות לבית לוויות היהודי ("CHAPLE") ושם יטפל בדרך כלל בטහרת הנפטר ובהלבשתו, בהסעה ובתייאום עם הקונסוליה. החוק הבינלאומי ברוב המקרים מחייב את רחיצת הנפטר בהעbara מארץ לארץ, אך שברוב המקרים תבוצע הטהרה כבר בחו"ל לארץ, וモטב כך. באירופה יש לפנות לكونסוליה לסייע העניינים המנהליים, ולקהילה היהודית הקרובה לטיפול בנפטר עצמו.

במקרה של אדם שאינו זכאי לקבורה במסגרת חוק ביטוח לאומי (אינו אזרח ישראלי או מי שירד מהארץ), נציג המשפחה צריך לרכוש תחילה אחזות קבר בארץ, לקבל את אישור החברה קדישא על כך, ולהציג אישור זה בפני הגופים המטפלים בנפטר בחו"ל לארץ, כדי לאפשר את התהליך של הבאת הנפטר ארץיה.

תיר שנפטר בארץ

תיר יהודי שאין לו אזרחות ישראלית ונפטר בארץ, זכאי להיקבר בעיר בה נפטר. מבחינה הילכתית הוא יכול להיות מוגדר לצורך העניין כמת מצוה⁷, ראה אוצר המושגים ערך מת מצוה, ובעניין זה מקבל הביטוח הלאומי את עמדת ההלכה, וממן את קבורתו.

מענק פטירה

במקרים שהנפטר קיבל אחת מהगמלאות הבאות: זקנה, שאירים, נכות כללית, הבחתה הכנסה, נגעי עבודה, ישולם מענק חד פעמי למי שהיה בן זוגו בשעת פטירתו, ובאין בן זוג – לילדו (כפי שמוגדר בחוק הביטוח הלאומי). תביעה למענק פטירה יש להגיש בסניף הביטוח הלאומי הקרוב למקום המגורים.

⁷ הערת הרוב נבנצל שליט"א – אם אין לו קרוביים ואין כמעט מת מצוה מבחינה הלכתית. מי שנוכן לטפל בו, לאור קיומן של חברות קדישא, אין

ג. ההתארגנות המשפחה ללויה

תיאומים מיוחדים עם החברה קדisha

מלבד התיאום של מקום וזמן עם החברה קדisha כפי שפורט לעיל, יש לעיתים צורך בתיאומים נוספים: המקיים לשמר את המת¹ ולומר תהלים לידו, צריכים לדאוג לכך.

בדרך כלל נזעירים בחברים.

כאשר בני המשפחה מעוניינים לומר קדisha, אבל אינם יודעים אם יהיה מניין גברים בקבורה, אפשר לברר אם החברה קדisha תוכל לסייע בעניין.

משפחה כהנים צריכה להודיעו זאת לחברה קדisha. בדרך כלל כהנים נקברים בסמוך לשביבים, כדי שבני המשפחה יוכלו לבקר את קבוריهم מבלי להיטמא. גם תכרכי הכהנים שונים במקצת, ראה אוצר המושגים ערך תכרכיכם.

לעתים יש צורך במערכת הגבירה להספדים. כדי לברר אם ישנה כזו בבית הלויות. אם אין, אפשר להשיג מערכת נידית. יש לבדוק היטב שהמערכת פועלת ושיש מי שיודע לטפל בה. כאשר ציבור המלוויים כולל אנשים מבוגרים מאוד או חולים, כדאי לברר עם החברה קדisha את נושא הנגימות, לדוגמה, אם אפשר להגיע למקום הקבורה ברכב.

הودעה לציבור

לאחר שנקבע מקום הלויה והקבורה וזמן הלויה, בתיאום עם החברה קדisha, יש להודיע על כך בהקדם לקרוبي הנפטר ולחברים.

יש לחת בחשבון לחברות קדishaעובדות לעתים בלוח זמנים צפוף ועמוק, ובדרך כלל לא יוכל לחרוג מהשבוע שסוכמה איתם מראש. אפשר לומר מראש למלוויים לחתת מוקדם זמן ולהגיע מעט מוקדם, כדי למנוע לחץ של המתנה למאחרים.

אין צורך שהאבלים עצם יעדמו ששות אורכות ליד הטלפון כדי להודיע. אפשר להודיע לאדם אחראי מכל מעגל היצרות (משפחה של כל אחד מהצדדים, שכנים, מקום העבודה וכו'), ולהתILI עליהם להעביר את ההודעה להלה.

ככל, עדיף להיעזר בחברים וידידים. האבלים על פי רוב נסערים מאוד, ועקב עצמת הרגשות הගואה בקרים קשה להם לקבל החלטות. היעזרות בחברים, שמטבע הדברים יכולים לסייע לקרובים בקבלת החלטות באופן שקול ורגוע יחסית, מתוק כבוד והתחשבות ומתוור זיהוי הצרכים של הקרובים, יכול להקל מאוד על הלחץ הנפשי שקרוبي הנפטר נתנוים בו. ההזדהות והצער של החברה והקהילה שבסביב האבלים, גורמת בדרך כלל לנוכנות ולעתים גם לרצון עז לעוזר לאבלים. מלבד עצם העזרה, שעתים רבות היא חשובה ומשמעותית, האפשרות לסייע לאבלים, מעניקה רגשות חיוביים לא רק לאבלים, אלא גם למסיעיהם.

¹ התייחסות ההלכתית לכך מובאת להמן מעמוד 55.

ג. ההתארגנות המשפחתית ללויה

מודעות אבל

משפחה אבלים שברצונה לפרסם מודעות אבל, תפנה לבית דפוס שעוסק בעניין. ניתן לקבל שירות של הדבקת המודעות, תמורת תשלום. לחילופין, ניתן להסתפק בהדפסת מודעות במחשב ביתי ובהדבקתן בעוזרת יידידים.

בדרך כלל מניחסים במודעה את שם הנפטר, הכתובת שבה ישבים שבעה, רשימת האבלים. אם המודעות מתפרסמות לפני הלוויה, אפשר להוסיף את מקום הלוויה ומועדה. אפשר לכלול גם זמני תפילה בבית האבלים אם כבר הוחלט על כך. בדרך כלל יש בבית הדפוס נוסחים מקובלים שניינתם להיעזר בהם.

כדי שהמשפחה תשאיר בידה כמה מודעות כדי לתלות בפתח בתיהם האבלים, ובמקום שבו יושבים שבעה.

הכנות הספדיים

יש לתכנן מראש מי מהמשפחה יאמור את הספדים או את דברי הפרידה. מי שעלייו מוטלת משימה זו, צריך להזכיר לכך זמן ומחשבה, שכן כדי להתאם זאת מוקדם ככל שנייתן. אמנם אפשר לבקש מרבניים ומאישי ציבור לומר דברים גם תוך כדי הלוויה, ביחוד מפני שלא תמיד יודעים מי יגיע. אך אם אפשר – מוטב לתכנן מראש. אם הרוב המסתפיך לא הכיר את הנפטר, כדאי לספר לו אודוט הנפטר ותוכנותיו מבלי להציגם בהן. בכל מקרה כדאי לאדם קרוב שירכו את נושא הספדים ויעמדו בקשר עם החבורה קדישה בעניין זה. לעיתים מבקשים יידידים בשעת הלוויה להוסיף גם הם כמה מילים. זה יכול להיות מכובד ומרגש אך עולגם להיות לモרת רוח המשפחה, ויש להיערכ גם לכך.

יש לקחת בחשבון שהקהל עומד על רגליו, לעיתים בצפיפות ובתנאי מזג אוויר מכבידים. לעיתים מדובר באנשים מבוגרים או זקנים שקשה להם עוד יותר, וגם הצער מכביד. שכן כדי ל��ר בדברים כדי לא להטריח על הציבור. אפשר לומר זאת לפני כן בנימוס למספדים.

מה לקחת ללויה

הלויה והקבורה לוקחים זמן. אםኖוסף לכך את המאמץ הרגשי והעומס הנפשי, הרי שיש צורך להיערך לכך מראש, נפשית וגם מעשית.

כדי לקחת מראש בקבוקי מים, כייסי ראש, ביגוד מתאים, ממחחות ניר (טישיו), משקפי שמש, כיפות לגברים וכיסויי ראש לנשים. אם יש זקנים או חולמים – כסאות מתקפלים. בסיום הלוויה מתחילה האבלות, הבאה לידי ביטוי בהחלפת הנעלים הרגילים לנעלי בד, או לחילופין חליצת המנעלים ונעליהם עם מעט עפר בתוכם, כדי להביע באופן סמלי את תחילת האבלות. אם מחליטים לעبور לנעלי בד או גומי יש להזכיר ללויה. מותר להחליף בגדים לפני הלוויה או לקראתה. יש להביא בחשבון שעיל פיה הלהכה, בני המשפחה הקרובים ביותר (הורם, אחים ואחיות, בניים ובנות, בני זוג) יעברו במהלך הלוויה קריעה בגד. האבלים אמרורים להישאר עם אותו הבדן הקרווע² במשך כל השבעה. זה הבדן שבו ישבו על הרצפה או על מצוע נמור במשך השבעה. שכן כדי להזכיר רגע מחשבה אלו בגדים יתאמו לשבעה מרכיב זה, גם מבחינה נוחות ו贊יניות בעט

הישיבה. נשים העוברות את קריית הבגד צריכות לאחות את המקום מיד לאחר הקရיעה מפני צניעותן. לצורך כך יש להביא ללווה סיכות ביטחון.² אבלים המתכוונים לומר קדיש בלוויה ואינם בקאים באמרית קדיש, מומלץ שניגנו להגות נכונה את הקדיש עודטרם הלווה. כדי להביא ללווה את נוסח הקדיש **באותיות ברורות, רצוי מונדק.** אבל שאינו בקי באמרית הקדיש, עדיף לשנן מראש כדי שלא להישמע עילג. המנהג הרווח במערב לבוש בגדים שחורים, אינו נהוג בקהילות ישראל, ראה באוצר המושגים ערך לבישת שחורים.

הכנות בבית לשבעה

האבלים חוזרים מלהלויה והקבורה אל המקום שבו החליטו לשבת שבעה. יש לחשב מראש היכן לשבת. העדיפות ההלכתית הראשונית היא לשבת בבית הנפטר, אך אם יש צורך אפשר לשבת גם במקום אחר, בו תהיה אפשרות נוחה יותר לאבלים. כלל, האבל לא יצא מביתו במהלך השבועה. אך במצבים מסוימים ניתן לשקל אפשרות שהאבל יעבור מקום תוך כדי בשבועה, לדוגמה, כדי להתחשב במנחים, לחסוך מהם נסיעות ארוכות.

אל המקום שנבחר יש להביא: נרות נשמה, ספדים וכסאות לאבלים ולמנחים, סיורים וכייפות לתפילה בבית האבל. משניות לחלוקה, תהלים לבית האבל ולבית העלמין. אם יש אפשרות – גם ספר תורה לצורך קריאת התורה, אפשר לברר על אפשרות זאת בבית הכנסת הקרוב. אם יתפללו באותו מקום גם בשבת, יש להביא גם חומשיים. אפשר גם עמוד לחזן. יש קהילות המחזיקות ערכיה לבית האבל 'גמ"ח ניחומים' עם פריטים אלו להשאלה. יש להזכיר מראש את המקום בו ישבו האבלים עצם. האבלים יושבים בדרך כלל על גבי מזוזונים או כסאות נמוכים. כדי לחשב מראש איך לתכנן את הישיבה בבית. כאשר צפויים מנהחים רבים יש המכינים מוחוץ לבית סוכת אבלים, כדי שייהי מקום לכולם. במקרה כזה צריך להזכיר גם תאורה מתאימה.

הסעודה הראשונה שאוכלים האבלים לאחר הלויה נקראת סעודת הבראה ותפורט לקמן בחלק ההלכתי. סעודה זו מכינים בדרך כלל המקורבים לאבלים, ואוכלים אותה בבית האבלים.

בדרכ כל מקובל להגיש שתייה וכיובד כל לאורחים³. יש מושג של 'ברכות לעילי נשמה' בו המבקרים מברכים לעילי נשמת הנפטר, כפי שיובא להלן באוצר המושגים ערך ברכות לעילי נשמה. הנהוגים כך **צריכים לדאוג לשתייה ולכיובד ולעתים יעדיפו להיעזר בכליים וכוסות חד פעמיים.** רצוי גם מיחם.

בחלק מהמקומות מעמידים קופת צדקה לעילי נשמת הנפטר משפחה שעוזבת את ביתה כדי לשבת שבעה, מומלץ לבקש משכנים לשמרו על הבית. למרבה הצער היו מקרים שגנבים ניצלו את היעדרות האבלים כדי לפזר זביחות בזמני הלווה או השבעה.

² העורת הרוב נבנצל שליט"א – זו חובה רק לבני הנפטר ³ העורת הרוב נבנצל שליט"א – אין זה מקובל אצל האשכנזים. ולבנוניים.

סיכום שלב ההתארגנות

- הודעת פטירה ורשון קבורה**
- תיאום עם החברה קדישא – מקום וזמן הלוויה**
- העברת הנפטר** (לא תמיד יש צורך בכך, בדרך כלל יתבצע על ידי החברה קדישא)
- הודעה לציבור ומודעות אבל**
- הכנות הספדים ודבורי פרידה**
- ציד ללויה**
- קביעת הבית שבו ישבו שבעה והכנתו**

מעוזם ועד עוזם

ב

הלכות
ומנהגים

מבוא

בהקדמה לספר צוין כבר כי ההלכה היהודית מדrica את האדם בכל צעד וועל בחיו. בהלכות אבות מקבלת הדרכה פרטנית כזאת משמעות וצורך נוספים. דוקא הוראות פרטניות ומובנות כאלה עשויות בדרך כלל להקל מאד על משפחת הנפטר, המתקשה בשעות אלה ליזום ולתכנן פעולות שיביעו ויתארו את הצער והאבל. המפגש של האבלים עם כל הטעסק הקבועים והmonicרים, עשוי לתת הרגשות בייחון לאבלים שנחשלפו לתחשות קשות של תהיות, חוסר בייחון וחוסר ודאות. המפגש עם טקס מוכר עשוי להרגיע ולשחרר במידה מסוימת.

גם מבחינת ההשתיכות החברתית, החיונית כל כך לתמייה ולהזיק בזמן האבות, הכללים הנורומטיביים מקילים הן על האבלים השרוים בתחשות האובדן, והן על החברה שסבירם שיכולה להזדהות עם האבלים ולתמוך בהם. ההשתיכות למסגרת התרבותית מוכרת ומקובלת, מעיניקה תמייה וביתחון.

הסתכלות כזוית עשויה לתת משמעות שונה לגמרי להלכות אבות. דוקא ההוראות המזוקקות, הטעסטים הקבועים והסדרים המוכרים עשויים לשחרר את האבלים מה הצורך להפנות אנרגיות לתכנון אבותם, ומאפשרים להם להתרכז באבלים.

לאור הסתכלות זו יש לבחון את ההוראות דלקמן, שגם בהן יתכנו רמות שונות של דקدة והקפדה, לפי תחשויותיהם ומנהיגיהם של האבלים. יש להבדיל בין הלכות קבועות לבין מנהגים. בהדרכה דלקמן ננסה להתיחס להבדלים אלו ולהגדיר גם אותם.

ד. ביקור חולים¹

אמר רבי חמא ברבי חנינא: מי דכתיב "אחרי ה' אלהים תלכו" (דברים יג, ה)? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר "כִּי ה' אֱלֹהֵיךְ אֲשֶׁר אֱכֹלה הַזֹּאת" (שם, ד, כד)? אלא הילך אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא ... הקדוש ברוך הוא ביקר חולים דכתיב "וַיַּרְא אֶלְיוֹן בְּאַלְעִי מִמִּרְאָה" (בראשית יח, א), אף אתה ביקר חולים.

סוטה יד, א

שישה דברים אדם אוכל פירוטיהם בעולם הזה והקרון קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן ... ביקר חולים...

שבת ככ, א

מצות עשה של דבריהם לביקר חולים... ואלו הן גמilot חסדים שאין להם שיעור. אף על פי שככל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל "זאהבת לרעך במויך" (ויקרא יט, יח). כל הדברים שאתה רוץ מה שיעשו אותך לך אחרים, עשה אתה אותן לאחרך בתורה ובמצוות.

רמב"ם הלכות אבל יד, א

הדרך למבקרים

א. מצוה גדולה לבקר את החולה², ורמזזה היא במקראות "והודעתם להם את הדקה ילכו בה" (שמות יח, כ) – זה ביקר חולים.³ שמתוך כך יבקש עליו רחמים וגם יוכל לעיין בעניינו ובצרכיו ולסייע לו, ונמצא שמחיהו. שמצוות ביקר חולים מצד המבקר היא בגוף ובנפש: בגוף – בטיפול בחולה ובצרכיין, משמעות הביטוי "ביקר חולים" כוללת גם ביקורת על צרכי החולה ואם יש לחולה את כל הדרווש לו; ובנפש – להתפלל עבורו. וכך שבקיר ולא בא ביקש עליו רחמים, לא קיים את המצווה כראוי⁴. מעבר לכך, לכוח הרצון של החולה יש תפקיד משמעותי ומרכזי מבחינת הריפוי, כי הרצון הוא שנותן את התקווה והסבירו להתגבר על המחללה. לכן יש משמעות רבה לעידוד, לחיזוק ולתמכה נפשית בחולה, החינויים כדי לעזור לו להתרפא. ביקר חולים והمسיע פיזית ונפשית לחולה להרפה, יש בו גם ממצאות רפואי החולה.

¹ קיימת התלבטות האם להכניס הלכות ביקר חולים בספר על הלכות אבלות. בסופו של דבר הוכנסו בKİצ'ור (ברכות פרק ג) היא מצוה מההתורה. וראה בילקוט יוספ' (סימן א, א) שהביא כמה סיבות מדוע אין מברכים עליה.

² בבא קמא ק, א; בבא מציעא ל, ב.

³ תורה האדם לרמב"ן עמוד יז, מובא בבית יוסף וברומ"א, יורה דעתה, סימן שלה, ד.

⁴ לדעת הרמב"ם זו מצוה דרבנן, ולדעת רבנו יונה (ברכות פרק ג) היא מצוה מההתורה. וראה בילקוט יוספ' הלכות ביקר חולים המבוססות בעיקר על ספר גשור החיצים הפותח בהלכות אלו, כך גם סדר ההלכות בשלחן ערוך (יורה דעתה מסימן שלה ואילך).

ד. ביקור חולים

- ב. יש להיזהר לא להכבד על החולים. חולה שאינו דורש עזרה או צוותא, יבוא המבקר לזמן קצר, ישאל בשלומו, יתפלל עבورو ויצא. חולה שקשה לו גם הביקור קצר, אין כניסה כלל לחדרו אלא דורשים בשלומו על ידי בני ביתו.
- ג. אם יש שני חולים אחד עני ואחד עשיר, ורבים הולכים לעשר – תALK אתה אצל העני; ועל זה נאמר "אשרי משכיל אל דל" (תהלים מא, ב⁵).
- ד. המבקר חולה לא ישב למראותיו, שכינה למעלה ממראותיו של חולה. לכן אם החולה שוכב על הארץ, לא ישב המבקר על כסא למעלה מושכב החולה. ראה באוצר המושגים ערך שכינה למעלה ממראותיו של חולה. אם יש צורך לחולה, ודאי שמצוה ומותר לשבת למראותיו או לרגליו או למעלה ממנה⁶. כיום שהחולמים שוכבים על גבי מיטות אפשר לשבת על גבי כסא וספסל.
- ה. מי שאינו רגיל להיכנס לבתו של החולה בדרך כלל, אינו נכנס לבקרו בשלושת הימים הראשונים של חוליו. ואם הכבד עליו חוליו ב בת אחת נכנס לבקרו מיד.
- ו. אומרים לו שיתן דעתו על עניינו, אם הולה או הפקיד אצל אחרים, או אחרים הללו או הפקידו עצמם, ואל יפחד מפני זה מהמות⁷. לא בכל מקרה ולא אצל כל אדם אפשר לומר משפטיים כאלו. אך לעומת זאת, יכולה להיות הקלה גדולה לאדם החולה כשיריגש שמשאיר את עניינו מסודרים וברורים. לכן יש לשקל בדעת מתי לומר ומה לומר בראשו.
- ז. ישSCI שכתוב שרatoi לאדם שלפנינו פטירתו יסדר צוואה לבתו בכל עניינו, ויש לעוררו על אף. אך אם נראה שתחלש דעתו של החולה עקב אף, לא ידברו אותו על אף.

מה אומרים לחולה על מחלתו

- ח. המטרה העיקרית ביחסנו לחולה היא לעודדו ולהזקנו. לכן חולה שנפטר לו קרוב, אין מספרים לו על אף, אם יש חשש שהידיעה תשבור את רוחו⁸. לפי זה יש גם להימנע מלספר את המצב הרפואי באופן בויטה מחשש שיפול ליאוש ולדיכאון. ניתן לומר לו בעדינות וברגשות שמחלו מוסכנת ושרואי להרבות בתפילה ובתשובה. בכל מצב אין לומר לחולה שאבדו סיכון, ותמיד יש להשairفتح של תקווה. גם מפני שאיןנו יכולים לדעת בודאות, וגם כדי שלא לשבור את לבו של החולה⁹.

תפירות עבור חוליה

בני, הי זהיר לבקר את החולה, כי המבקרו מוקל חוליו. השתדל עמו לשוב לקונו והתפלל עליו וצא. אל תכבד עליו ישיבתך כי די לו מכובד חוליו. כשהתכנס לחולה, תכנס אצלו בשמה, כי לבו ועיניו על הנכנסים אלו.

צוואת רב איילעוז הגדול¹⁰

⁵ גשור החיים פרק א, ד; בספר חסידיים (ס"י שסא).

⁶ נטעי גבריאל חלק א, פרק א, א – ב.

⁷ גשור החיים פרק א, א, ה.

⁸ שלחן ערוך יורה דעתה סימן שלז, א.

⁹ על פי פנימי ההלכה חלק ג עמוד 262.

- ט. כשמתפללים עברו החולה בפניהם, אין צורך להזכיר שמו שהרי משה התפלל על מרים ואמר "אל נא רפא נא לה" (במדבר יב, יג), ולא הזכיר שמה; ואפשר להתפלל גם בלעז. ושלא בפניהם מתפללים בעברית דווקא וצריך להזכיר שמו.
- י. בתפילות עברו חוליה מזכירים שמו ושם אמו¹². אם לא יודעים שם אמו יזכירו שם אביו¹³, ואם לא יודעים נагו לומר בן חוה¹⁴. מנהג בני תימן להזכיר שמו ושם אביו¹⁵.
- יא. בתפילה לרפואת החולה יש לכלול אותו בתוך שאר חוליו ישראלי שמותךך נמצאה מתפלל גם על שאר החולים וכן זכות לחולה שבഗלו מתפללים גם על חולמים אחרים. בכלל, יש לציבור זכויות מעבר לזכויות היחיד, ולכן בכלל צריך אדם להשתתף עם הציבור, ובפרט חינוי הדבר בזמן שהיחיד צריך עוזרה ותמיכה.
- יב. בשבת אומרים "שבת היא מלזוק ורפואה קרובה לבוא".
- יג. טוב להתפלל עליו בפסוקים אלו¹⁶:
- והסיד ה' מפרק כל חלי וכל מדרוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישם לך ונתנו
בכל שאheid (דברים ז, טו).
ויאמר אם שמוע תשמע לcold ה' אלheid והישר בעיניו תעשה והאנת למצוות
ושומרת כל חוקי כל המתקלה אשר שמעתי במצרים לא אישים עלייך כי אני ה' רפאך
(שמות טו, כו).
- בורא ניב שפתיים שלום שלום לרוחן ולקروب אמר ה' ורפאתיו (ישעיהו ט, יט).
לא תאננה אליך רעה ונגע לא יקרב באלהלך: כי מלucky יצוחה לך לשמרך בכל
דרךיך (תהלים צאי, י – יא).
רפאנו ה' ונרפא הוושיענו ונשועה כי תהלתנו אתה (מתפלת העמידה. מבוסס על ירמיהו
יז, יד).
- יד. אומרים תהלים לרפואת החולה. נагו לומר ח"י (18) מזמוריהם אלו: ב, ו, יג, כב, כה, ל, לב, לח,
סט, פח, קב, קז, קטו, קיח, קמב, קמג, קל. אם רוצים להרבות בתפילה מוסיפים ח"י מזמוריהם
נוספים: ט, טז, יז, יח, כג, לא, לג, לו, לט, מא, מט, נה, נו, פט, צ, צא, קד.
- טו. לאחר מכן אומרים את הפסוקים ממזמור קיט בתהלים (לקמן מעמוד 511) המרכיבים
את שמו של החולה (עיין באוצר המושגים ערך אלף ביתה), ופסוקי קר"ע שט"ז ויהי רצון
שאומרים לחולה (לקמן עמודים 495–496).

13 הערת הרבה נבנצל שליט"א – יש נהגים שאין
מצקרים שם האב, וגם לא בן חוה, אלא בן שרה. במקרה
של חוליה ששמה שרה, אפשר לומר בת רבקה.

14 ילוקט יוסוף סימן א, כ.

15 שלחן ערוץ המזכיר עני יצחק, יורה דעה חלק ב
סימן קעה, ד.

16 גשור החיים פרק א, ג, א.

11 מובא בסוף פרקי דברי אליעזר.

12 אמנים לגבי נפטר האשכנזים מזכירים שמו ושם אביו
ועדות המזרחה מזכירים שמו ושם אמו, אבל על חוליה
לכל הדעות יש להזכיר שמו ושם אמו. המקור הוא בספר
הזהר (פרשת לר דף פד) "והושיעה לבן אמרתך... אדריך
לאמא". גשור החיים פרק לא, ב, י.

ד. ביקור חולים

שינוי והוספת שם

טז. רבים נהגים לשנות שם של חוליה מסוכן, דהיינו שמוסיפים לו שם חדש. שינוי השם מבטיא את התפילה והרצון לבטל את רוע הגזרה שנגזרה על האדם. כיוון שלעתים אי אפשר לשנות את הגזרה, משנים את שמו של האדם כדי שהגזרה לא תחול עליו. וכך שואומרים בתפילה לשינוי השם, שams נגזרה גזרה על פלוני, על אדם אחר לא נגזרה הגזרה. כמשמעותים לחולה שם מתחפלים ואומרים תהילים בעשרה¹⁷, מי שברך לחולה, שלוש עשרה מדות, ויהי רצון של הוספה השם (לקמן עמודים 495-496).

- יז. השם הנוסף יתוסיף בראש¹⁸. כגון אם נקרא משה והוסיפו לו רפאל, יקרא רפאל משה.
- יח. אם הבריא מחוליו, אפילו מעט, ונתחזק בשמו החדש בחזקת 'אם מחוליו' שלושים יום, גם אם נפטר לאחר מכן – נשאר בשמו החדש לעד (לענין כי טוב על המצבה והזכרת שמו בלימוד ותפילה לעילוי נשמה). אבל אם לא נתחזק בשמו החדש ולא אם מחוליו למשך שלושים יום, נזכר רק בשמו הקודם.

כיצד להתפלל על חוליה המתישראל

אותו יום שנפטר רבי יהודה הנשיא גזו חכמים תענית וביקשו רחמים. אמרו: כל מי שיאמרו "רבי מת" – יזכיר חבר. עלתה שפחתו של רבי לגג ואמרה: עליונים מבקשים את רבי, ותחתונים מבקשים את רבי; יהי רצון שכופו תחתונים את העליונים. כיוון שראתה את רבי שהוא מצטער הרובה, אמרה: יהי רצון שכופו עליונים את התחתונים. לא פסקו חכמים מלבקש רחמים. נטלה כד זורקה מן הגג לאرض; נשתתקו חכמים, ויצאה נשמתו של רבי.

כתובות קד, א

יט. חוליה המתישראל ואין תקופה וסיכוי לרפואתו, מותר וראוי להתפלל עליו שימושה במיטה קלה ולא יתרaco יסורי¹⁹. באופן זה אין להאריך את ימיו ביסורים, אבל גם אסור לקצרים, מותר ומזכה לתת לחולה כזה מהשכוי כאבים כדי להקל על יסוריו. אלו העקרונות הכלליים, התייחסות מפורטת יותר לעניינו טיפול בחולים חרוגת ממסגרת ספר זה. יש לבירר ברגישות ובכובד ראש כל מקרה לגופו עם מורה הוראה.

כ. ניתן להתפלל לה' שיעשה את הטוב בעניינו עבור החולה. לעיתים טוב לחולה שתיתישראל כדי לזכר עוננותיו, ואייננו יכולים לדעת. לכן אנו משליכים על ה' יהבנו שיעשה את הטוב בעניינו.

¹⁷ הערת הרב נבנצל שליט"א – ואין זה לעיכובא, גם במקרים כאלה אין ראוי שבני משפחתו יתפללו עליו שימושו, שמא תיכנס בלבם כוונה זרה לטובות עצםם.

ואפשר להוסיף שם גם ביחידות.

¹⁸ גשור החיים פרק א, ג, ה.

¹⁹ ערוך השלחן יורה דעתה סימן שלה, ג; אגרות משה חושן משפט חלק ב, עג, א, על פי הגדמרא בנדרים מ, א, שממנה משמע שלועחים יש להתפלל על חוליה שימושת.

התיכון תועלת בחולי

עד יעקב אבינו לא הייתה מחלת בעולם. בא יעקב והתקפל ונהייתה מחלת בעולם, שנאמר "ויאמר לישך הנה אביך חלה" (בראשית מה, א). בבא מציעא פז, א.

ככל, אנו מיהלים ומתפללים שה' יברכנו בחים טובים ובראים, וימנע מאיתנו מחלות ופגעים. כמו שכותוב בפסקוק "והסיר ה' מנך כל חלי" (דברים ז, טו), אך לעיתים באים על בני האדם קשיים ומחלות ויסורים. כשהכיר מגיע מצב זהה, יש להתבונן אם ניתן להגיע לתובנות למסקנות ולמעשים דועקה מתרע המשבר והkowski. להלן מובאים דברים מתוך ספר גשר החיים (פרק א, ד) המבוססים על הגמרא והמדרש, שבקריאיה ראשונה אינם מבנים כלל. כיצד יתכן שייעקב אבינו בקש שייהי חוליב עולם?

ימים שנבראו שמים הארץ לא היה אדם מתעורר וחוי, אלא בכל מקום שהיה הולך אמ' בדרך ואם בשוק הייתה נפשו יוצאת. עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים על כך. אמר לפניו: ריבונו של עולם, אל תקו נפשי עד שאצווה את בני, וננתר לו שנאמר "ויאמר לישך הנה אביך חלה"...

ילקוט שמעוני איוב, סימן תתקכז²⁰

חסד עשה הקדוש ברוך הוא עם בני אדם שייהי חוליב בעולם, ולא יהיה אדם הולך בשוק וגועע בפתאומיות, כאשר בקש יעקב אבינו עליו השלים, ועל ידי החולי עשוי להתעורר לתשובה ולצאות על עניינו. ואם החולי הוא חסד מהקדוש ברוך הוא, אף אתה השתדל שייהי החולי של חברך לחסד ולברכה ולא רק למכתabs וולדאבור שלא לתועלתו.

בזמן שאדם הולך על רגליו ומשוקע בשאון החיים, מסיח דעתו מכך שכל החיים עתידיים למות. גם כשמזכירים לו על כך, האדם חושב: "הלא יש עוד זמן זהה...". כל מי חי הוא חי, והוא שאנשים אחרים מותים ולא הוא, ומה כל החזרה, הרי יש לו זמן... ורוב בני האדם אינם גומרים את חשבונותיהם ומשאירים אותם באמצעותם. מעתים הם הפקחים אשר עיניהם פקוות ורואים את הנולד מראש לסדר את ענייניהם מדי שנה בשנה או מדי פעם בפעם, בין אדם לחברו ובין אדם למקום. וכי שאיננו שיטה מותעה על כך לכל הבעיות כשייחלה, בטרם יגיע לטכנה ח"ז.

זה שאיתו יודע לשאול גם בעת חולין – את פתחו, ועשה אותו חסד לעורו על כך שייצה עלי עניינו: א – בונגע לרוכשו ומה שרוצה לצאות על כך. ב – אם חייב למשחו או שיש לו פקדונות של אחרים. ג – בונגע לצדקה שרווצה לחתת. ד – על ידי דבריהם של תשובה. המעוור לחולה על כך ישקל דבריו בדעת ובהשכל, ואם איינו יכול יציע דבריו לפני מי שיודיע לדבר עניינים כלו.

גשר החיים, פרק א, פיסקה ד

התיחסות נוספת ליפוי טובא להלן, עמוד 49.

²⁰ סיום המדרש: לפיך חייב אדם להודות כמשמעותו מא, ט). לכן אומרים "לבראות" או "אסותא" (רפואה) ונחפץ ממות לחיים שנאמר "עטישותיו תהיל אור" (איוב למי שמתרעטש.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע באיזה יום ימות? אמר להם: וכל שכן! ישוב הימים שמי ימות לakhir, ונמצא כל ימיו בתשובה. ואף שלמה אמר בחכמתו: "בכל עת יהיו בגדייך לבנים ושםן על רגשך אל יחסך" (קהלת ט, ח). אמר רבי יוחנן בן זכאי: משל מלך שזמן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן. פקחים שביהם קישטו את עצםם וישבו על פתח בית המלך, אמרו: ככלום חסר לבית המלך?! טפשים שביהם הלכו למלאתכם, אמרו: ככלום יש סעודת טורח?! פתאמ בקש המלך את עבדיו. פקחים שביהם נכנסו לפניו כשם מקושטים, הטפשים נכנסו לפניו כשם מלוכדים. שמח המלך לקריאת הפקחים וכעס לקריאת טפשים. אמרו: הללו שקסתו את עצםם לסעודה ישבו ויאכלו וישטו, הללו שלא קסתו את עצםם לסעודה יעדמו ויראו.

שבת קג, א

ספרות ההלכה והמנהג מתארת בפיירות רב את שלבי הגסיסה האחרוניים. בעבר היה מדובר בדרך כלל באנשים הוגועים לאיטם, בבית, מוקפים בקרובייהם, ברמה יחסית די גבוהה של הכרה ומודעות להתקרב הקץ.

בימינו מצבים כאלו נדירים יותר. בני אדם מותים בדרך כלל בתמי חוליים, תוך נסיניות רפואיים לדוחות את הקץ, ולעתים לאחר נסיניות החיהה שביהם האדם כלל איינו בהכרה. אף על פי כן, יש להחשיב זאת כזכות לנפטר ולמשפחתו כאשר האדם נמצא במצב בו ניתן להגיע למעמד המורומים ומقدس את שעת הפרידה מן הנפש היקרה, שעת הפטירה מן העולם. למצבים מעין אלו נכתבו השורות הבאות.

בתקרוב הקץ

א. בתקרב הקץ יש חולמים הנוטלים ידיהם ואומרים מזמור כ"ט בתהילים "הבו לה' בנים אלים". יש אומרים "נשmeta כל חי" או "אלחי נשמה" או "אתה גבורה לעולם ה'" – כל אלו ללא חתימת הברכה¹ (לקמן עמודים 497–499).

ב. יש אומרים "פטום הקטרת" מילה במשמעותה ובהתעמה² (לקמן עמוד 500).

ג. בשעה האחרונה, אם אפשר הדבר, טוב שיאמר החולה הפסוקים הללו:

מי אל במוך נשא עון ו עבר על פשע לשארית נחלתו לא חזיק לעדר אף כי חפץ
חסד הוא: ישוב ירחמנו יקבש עונתינו ותשליך במציאות ים כל חטאותם (מיכה ז, יח – יט)
בידך אפקיד רוחך פרידתה אותה ה' אל אמת (תהלים לא, א)
יברכך ה' וישמךך, יאר ה' פניו אליך ויחנק, ישא ה' פניו אליך ויזם לך שלום
(במדבר ו, כד – כו).

1 גשר החיים פרק ב, א.

2 הקונטראס היחיאלי, בית עלומים פרק טו. וכותב שם עיין שם.

הטעם כדי להציג הנשמה מפהח ומצער מלאן המתו,

תזכורת גesus

לישותך קויתך ה' (בראשית מט, ח)

ה' אל אמת (תהלים לא, א)

משה אמת ותורתו אמת.

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים י, ד)

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

וידוי

"**כי שמע אליהם אל קול הנער באשר הוא שם**" (בראשית כא, יז) – בזכות עצמו. יפה תפילה החולה לעצמו יותר מכל.

בראשית רבה פרשה נג, יז

ויהודי הוא חלק מממצות התשובה. עצם המודעות לחטא היא שלב הכרחי בהכרה ובצורך בתיקון המעשים. מדובר ביזדיי המבטאת את ההגשות הכנים של האדם ולא דבריהם מן השפה ולהוזן, וגהשות המביעים את הרצון האנושי העמוק והפנימי להיות אדם טוב וישר, מותוק הסתכלות על החיים כסולם שהאדם משתדל להתקדם ולעלוות בו מבחינה ערכית ואנושית. אצל אדם המוטל על ערש דווי ואין בכוחו לעשות מעשה, היהודי הוא בעצם הצהרה על מגמה רוחנית של רצון להתעלות והטבה.

ד. מצוה על החולה להתוודות קודם פטירתו. כיון שצריך רגשות רבה כדי לומר זאת לחולה, נהגו לומר לו שישנים הרבה להתוודה וחיו, ויש שלא התוודו ומתו. ואין אומרים דברים אלו בפיו עם הארץ ולא בפני נשים וקטנים, כדי שלא יבכו וישברו את לבו.³

ה. נוסח היהודי:⁴

מזה אני לפניך ה' אלהי אבותי רופאתי ומיתתי בידך על כל החיים וצרבי
המינים שנתת לני. יהי רצון מלפניך שתרפאנני רפואה שלמה, ואם אמות חס ושלום
תתא מיתתי בפרה על כל חטאיהם ועונותיהם ופשעים שחטאתי ושבועתי ושבשעת
לפניך. ותן חלקי בגין עזון זוכני לעולם הבא הצפוני לצדיקים. אל נא רפא נא לי.

גם יאמר:

אני מאמין באמונה שלמה בה, אלהים אמת ושם אמת ו בשלשה עשר העקרדים.

וימחול לכולם ויבקש מיחילה מכלם.

ו. נוסח היהודי הקצר – "אם אמות, תהא מיתתי כפורה על כל עונונתי".

אפשר להאריך ביזדיי ולומר את הנוסח שאומרים ביום הכיפורים, כMOVABA במחזרים.⁵

ז. אם אין יכול להתוודות בפיו, יתודה בלבו, או שאדם אחר יאמר לפניו.

³ שלחן ערור יורה דעתה סימן שלח, א.

⁵ נוסח אורך ומפורט על פי הקבלה מובא בקונטרס

⁴ תורה האדם לרמב"ן, שעור המיחוש עמוד מו. שלחן היחיאלי, בית עולמים, ונקרא ספר הביקורים.

עורך יהודה זדעה סימן שלח, ב.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

- ח. אפשר לומר וידי גם במקום שאינו נקי, אך ללא הזכרת שם ומילכות⁶.
- ט. טוב לתת צדקה או ליחיד כסף לצדקה, קודם אמרת הידי.
- ו. אפשר לומר וידי גם בשבת ויום טוב⁷.
- יא. יש האומרים את הפיוט "יגדל" הכלול בתוכו את שלושה עשר עקריו האמונה. הטעם מפני שכותב (ראה שני לוחות הברית, עשרה הדברים, מסכת פסחים, הגהות בסוף נור מצוה) שבשעה שנשנתנו של אדם יצאת ממנה, השטן עומד על ימינו לשטנו ואומר לו: כפור בה' אלהי ישראל, מה תקנתנו להנצל ממנה? יכוון בשלושה עשר עקריו האמונה, ובפסקוק "שמע ישראל" כדי לקבל עליו עול מלכות שמים, ולהודות ביהود ה' בעולם. ניתן לבאר שהיסורים עלולים לפעמים לאדם הרהור חטא וסתוקות אמוניים. התקנה לכך היא להתחזק באמונה ולכנן משננים את עיקרי האמונה. וכן הטעם באמרית "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", על פי המדרש המובא בגמרא (פסחים נו, ב):
- "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים בְּנֵי וַיֹּאמֶר הָאֱسֹפֶן וְאֲגִידָה לְכֶם ... (בראשית מט, א) – ביקש יעקב לגלוות לבניו קץ הימים, ונסתלקה ממנה שכינה. אמרו: שמא חס ושלום יש במתתי פסול, כאשר אברהם שיצא ממנה ישמעאל, וכיabi יצחק שיוצא ממנה עשו!⁸ אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (שמע אתה אבינו ישראלי), כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. באותו שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.
- וכן יש קבלת עול מלכות שמים בפסוקים הנוספים שמזכירים לפניו. וכיון שאין הגוסט יכול לומר, אומרים לפניו.
- יש שכותבו שכןון לומר עם החולה מסירת מודעה בהיותו בדעה צוללה: שם יבוא השטן וכת דיליה חס ושלום ברגע האחרון להסית אותה לעבר על אחד מעיקרי האמונה או אחת מכל מצות ה' ואפילה מדרבנן, יהיו דברי בטלין וمبוטלים⁹.
- אומרים את הפיוט "אדון עולם", "אנא בכח", "על כן נקוה לך". הכל מובא לקמן מעמוד 504.
- יב. אם הדבר אפשרי, יברך החולה את בניו ואת בני משפחתו לפני מותו. יರחץ ידיו ויניח שתי ידיו על ראשם ויאמר לבניים: "ישמך אלהים באפירים וכמנשה" (בראשית מה, כ), ולבנות: "ישימך אלהים כשרה רבקה רחל ולאה". יברךך וה' וישמרך: יאך ה' פניו אליך ויחגֵג: ישא ה' פניו אליך ותשם לך שלום" (במדבר ו, כד-כו). וונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (ישעיהו יא, ב). ולאחר שברך את כולם יאמר: "המחלך הгал איתי מפל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברחים ויצחק וידגו לב בקרב הארץ" (בראשית מה, טז).
- ויצותם על תכילת החיים לשמור את דרך ה', בין אדם לחברו ובין אדם למקום.
- יג. אין זועקים ומתפללים עליו בפניו כי עלולים לגרום לו להתאים להמשיך שעותינו ביסורים. לכן נהגו לשולח את קרוביו שיצאו מהחדר בשעת הידי, שמא יבכו וישבר

⁶ שמירת שבת כהלכה חלק ב, פרק סד, א. נתעי גבריאל חלק א, פרק א, יא. המקור ברבנו ירוחם

⁷ שמירת שבת כהלכה שם, בשם באר היטב, אורח בשם הרמב"ן. הנוסח מובא לקמן עמודים 504-503.

⁸ נתעי גבריאל חלק א, פרק א, יג. וראה גם בעורוך חיים סימן רפח, ג. נתעי גבריאל חלק א, פרק א, יג. וראה גם בעורוך השלחן, יורה דעתה סימן שלט, ח.

לבו של הנוטה למות. אולם קרוביו וביחד בנו שיכולים להישאר לידו, ראוי ונכון שיעמדו בקרבתו.

גוסט

גוסט הוא מושג הילכתי המגדיר את מצבו של החולה הסופני בשלבים האחרונים של חייו. הילכות הטיפול/bgוסט ארוכות ומפורטות ואין כאן המקום להאריך בהן, אך אלו הם העקרונות ההלכתיים הראשיים:

יד. יש לטפל בחולה כל זמן שעדיין יש תקוה להחיותו.

טו. חולה המתישר יש להמשיך לתח לו את כל הטיפול השגרתי כגון נזלים, מזון וחמצן, ואסור לנתקו ממכתירים רפואיים כדי לקרב את קיצו. אך אין חובה לתח לו טיפולים חריגים כגון החיאיה, אם אין סיכוי לריפוי אלא רק להארכת חייו במידה מה, כיוון שאין להאריך את חייו ביסורים.¹⁰

טז. יש לתת תרופות הרוגעה לחולה כדי להקל את יסוריו, אף על פי שישנו חשש מסויים שתרופות אלה עלולות לקרב את מותו. הויאל ואין ודאות שהתרופות יגרמו למיתתו, חוזרת החובה הבסיסית להקל את יסוריו; יתרכן גם שהרגשה טובה קצר יותר, תנתן לו כוח להתמודד עם המחלה.¹¹

יז. בשעת גיססה כשהייתה כשבכר אין יותר אפשרות לטפל, אין להזין את הגוסט ממקומו ואסור לקרב את מיתתו. אולם אם יש דבר המעכב את יציאת הנפש, מותר להסרר את המונע.¹² חכמים השוו את גוסט לנור שדוען, על פי הפסוק "נִרְהַ נִשְׁמַת אֶקְם" (משל ב, כז). בנו דוער כל מגע קל עלול להחיש את כיבויו, لكن לגבי גוסט אסרו חכמים כל מגע העולול להחיש את מיתתו. מותר ללטך את ידו של גוסט המפחד, כדי להרגיעו¹³. כיוון שמדובר בעניינים מורכבים, עדינים ורגשיים ביותר מבחינה הלכתית ומעשית, צריך שאלת חכם לגבי כל מקרה.

יח. פשוט שאין לעשות שום הכנות ללוויה או לקבורה קודם יציאת הנפש.¹⁴ מותר ומצויה ללמידה מראש (בצנעה) את הילכות הקשורות ביציאת הנפש, ואין בכך שום סימן רע לחולה.

יט. נהגים לומר במחיצת הגוסט פרקי תהילים שמתאים לרוח השעה. כפי שיו בא להלן, עמודדים 505–506.

10. נשמת אברהם כרך ב, סימן שלט, ד. באנציקלופדייה הלכתית רפואית כרך ד, ערך 'נוטה למות',

11. צץ אליעזר חלק יג, פז.

12. שלחן ערוך וגהגות הרמ"א, יורה דעתה סימן שלט, מעמוד 366 וAILR.

13. נשמת אברהם, יורה דעתה סימן שלט, עמ' תשד, בשם הגרש"ז איערבאך.

14. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שלט, א. הmitta לבן הפעולה המותרת של הסורה מונע נכתוב רבות, כמו כן נכתב על ההתיחסות להארחות חיים באופן

ה. הטיפול בגופט וبنפטור

יציאת נשמה

שנו רבותינו: המעצם עניינו של מות עם יציאת הנפש הרוזה שופך דמים. משל לנו שכבה והולך, אם אדם נוتن אצבעו עליו – מיד כבה.

שבת קנא, ב

בשעת יציאת נשמה מצוה לעמוד ליד הגוף, ולא ישאיירוהו יחידי¹⁵; וטוב שייעמדו עשרה מישראל. על פי הקבלה לא עמדו לרגלי המיטה אלא מצדיה¹⁶. בבית החולים לעיתים מוצאים את הקרים סמוך לפטירה. אך אם הדבר אינו מפרע, ובני המשפחה מעוניינים להישאר בחדר, ניתן לבקש זאת מהצוות הרפואי.

כא. בשעת המיטה יזהרו העומדים שם לוודא שלא יוצא שם אבר של הגוף חוץ למיטה. על פי הסוד יש להקפיד שלא יצא שם אבר חוץ למיטה בשעת יציאת נשמה¹⁷, כמו שתכתב אצל יעקב אבינו "יִאֱסֹף רְגָלָיו אֶל הַמֶּתֶה" (בראשית מט, לג). ואם בכל זאת יצא, לא יגעו בו אלא יכסו בסדין גдол¹⁸.

כב. העומדים ליד הגוף יתנו לבם לשוב בתשובה, יתרוננו מה אנוש כי תזכרנו, וזה גם לזכות הגוף. על חכמי הקבלה, יציאת הנשמה היא על ידי גלוי שכינה; הנפטר רואה את האור הגדול ומשתוקק ונכוף אליו ואז נשמותו יוצאת. זכות היא לנפטר שייעמדו לידיו וזכות היא גם לעומדים לצד. لكن יש להתייחס בכבוד הראי וบทשומת לב מיוחדת למעמד נשגב זה.

- כג. אומרים פסוק ייחודי – **שמע ישראל ה' אלינו ה' אחד**
- **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד** – שלוש פעמים
- **ה' הוא האלקים** – שבע פעמים
- **ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד**

כד. נהגו לפתח את החלונות בשעת יציאת הנפש. פעללה שמסמלת את עזיבת הנשמה מהמרחב הגשמי המוגבל של הגוף, ואת המעבר שלה אל מרחבו העולם הרוחני הבלתי מוגבל. כל ימי חייו היה האדם מחובר לבית גשמי מוגדר. פתיחת החלונות מסמלת את המעבר אל חלל האוויר והשמיים האינסופיים.

על פי ההלכה יש להתפלל בבית שיש בו חלונות. החלונות מסמלים את האפשרות לקשר עם האלים בתפילה. גם בפטירה פותחים חלונות, לסמול שהנשמה חוזרת ומתאחדת אל האלים אשר נתנה¹⁹.

¹⁵ על פי מעבר יבק מאמר שפתוי צדק פרק כו. שם

¹⁵ שלחן עריך יורה דעה סימן שלט, ד.

מכאן טעמים נוספים על פי הקבלה כדי להבריח את הרוחות הרעות.

¹⁶ הטעם מובא באוצר המושגים ערך מלאך המות.

¹⁷ מעבר יבק מאמר שפתוי רנות פרק ג.

¹⁸ הקרןוטוס היהודי, בית עולמים פרק טו, יב.

לאחר הפטירה

כה. בעבר נהגו להניח נוצה רכה סמוך לאפו של הנפטר כדי לבדוק אם נותרה רוח חיים באפיו. כיום למעשה רק רופא מוסמך לקבוע את המוות.

כו. מצד עיקר הדין כל העומדים על המת בשעת יציאת נשמה גם מי שאינם קרוב משפחה, חייבים לקרואע²⁰. אולם בדורות האחוריים נשנתנה דין זה, ואין קורעים על המת בשעת יציאת נשמה. והטעם לכך כיון שהוחשיים שלא יימצא אדם שיעמוד אצל המת בשעת יציאת נשמה, ונמצא מת יחידי בעגמת נפש; כי הנפש משותמת בשעה שהיא יצאת מן הגוף²¹. וממנה בני תימן שכל העומדים שם קורעים וمبرכיהם ברכת דין האמת בשעת יציאת נשמה²².

כז. מצד עיקר הדין הקרובים צריכים לקרואע ולברך ברכת "דין האמת" בשעת יציאת נשמה, או כמשמעותם על הפטירה. אך למעשה נהגו ביום לקרואע ולברך בתחלת הלוויה (מנาง האשכנזים) או לאחר הקבורה (מנาง עדות המזרח). הטעם הוא כיון שבדרך כלל בשעת הפטירה, הקרובים נמצאים בסערת נפש ולא יודעים מה לעשות בזמן זה, לכן בפועל קורעים וمبرכיהם בלוויה כשאנשי החבורה קדישה מדריכים אותם כיצד לה薨. מכל מקום, המדקדק לקרואע ולברך בשעת יציאת נשמה או בשעת שמועה על הפטירה – דין הוא עושה²³.

כח. העומדים על המת בשעת יציאת נשמה שאינם קרוביו, מברכיהם "ברוך דין האמת" בלי שם וממלכות²⁴.

כט. מדליקים שני נרות למראשותו, ויש נהגים על פי הסוד להבדיל שבעה נרות. הנר מסמל ביהדות את הנשמה – "נֶר ה' נְשָׁמָת אָדָם" (משל ב', כז). חכמים השתמשו בדימוי זה כדי לכבד את נשמת הנפטר. המושג "אור" מסמל במקרא דימויים שווים:

- הקב"ה כמקור האור – "ה' אֹורֵ וַיְשֻׁעֵי" (תהילים כז, א).
- נוכחות השכינה – "יִאֱרֵ ה' פָּנָיו אֶלָּיךְ וַיְחַנֵּךְ" (במדבר ז, כה).
- האור כמקבילה לחיים – "כְּעָלִים לְאָרוֹ אָוֹר" (איוב ג, טז).
- התורה – "כִּי נָר מִצְּבָּה וְתֹרָה אָוֹר" (משל ז, יג).

כל הדימויים הללו הם ניגוד למorte ולחושך. מתוך ההסתכלות על נצחות הנשמה, כינו חכמים את הנשמה בשם נר – "נשמה שנתתי בכם קרויה נר"²⁵.

הנר מרכיב מיחומר הבURAה הפיזי ומהלהבה עצמה שהוא עיקר הנר ותכליתו, אבל אין לה משקל ונפח. גם באמדים ישנו יסוד פיזי שהוא גוף האדם הגשמי, שתכליתו ועיקרו היא הנשמה הרוחנית שאין אפשר להגדירה במונחים פיזיקליים, והוא עיקר משמעות האדם.

²⁰ מועד קטן כה, א. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שם, ה.

²¹ גשור החיים פרק ד, ט; בשם שלחן גובה.

²² שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעתה סימן קעו, ה.obar לחי רואי סימן ג.

²³ גשור החיים פרק ד, ו.

²⁴ שבת לב, א.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

אור הנר נמשך כלפי מעלה, למורות שהומר הבURAה מגיע מתחתיו. אפשר לדמות זאת לנשמה המחברת לגוף החמרי אך כמויה לעולמות העליונים. כשהאדם נפטר אל בית עולמו, הרוח חוזרת אל האלוהים אשר נתנה, לעולמות העליונים. הנר האנושי חוזר אל מקור האור. (על פי הקבלה נתנו משמעות נוספות להדלקת הנר ליד הגוסט. הטעם מובא באוצר המושגים ערך נר נשמה).

נפטר בבית

ל. אם נפטר בבית, משאיורים את הנפטר במיטה בעשרים דקות, ואין לגעת בו. הטעם כיוון שיתכן שיש לו עדין גדר של גוסט, אולי עדין יש בו חיות כלשהי. אסור לגעת בגוסט כדי שלא להחיש את גיסתו, כפי שנתבאר לעיל, لكن ממתינים זמן מה אחריו פטירתו.

לא. אחרי כן מכסים את הנפטר בסדין לבן ומשכיבים אותו על הרצפה. הטעם לכך הוא כדי למנוע ריח רע של הנפטר, וכן רצוי שהנפטר יושבב במקום צונן ככל האפשר. יש טעם נוסף על פי הקבלה²⁶. בכל פעם לפני שמנזחים אותו מבקשים ממנו מוחילה.

לב. פושטים ממנו את בגדיו כשהוא מכוסה בסדין, ומתקidisים שלכל הפחותפני הנפטר והעורוה יהיו מכוסים כל הזמן. גברים יטפלו בנפטר, ונשים בנפטרת. סוגרים את עיניו ואת פיו, מיישרים את ידיו ואת רגלו ומצמידים אותו זו לזו כשרגליו לכיוון הפתח²⁷. אם אין כוחות נשף לעשות זאת, אפשר להמתין לאנשי החברה קדישה שייפנו ויטפלו.

לג. יש להודיע מיד לחברת קדשא המקומית על הפטירה כדי שאפשר יהיה לטפל בהקדם האפורי בסדרי הלוויה והקבורה.

לד. התייחסות לבני שבת טובא להלן, עמוד 60.

צדוק הדין

לה. לאחר שמכסים אתפני הנפטר²⁸ בבד או בסדין לבן, אומרים הצדוק הדין:

ברוך דין האמת.

ה' נתן ווה' לך יהי שם ה' מברך (איוב, כא)

הצור תמים פועלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה אין על צדיק וישר הוא (דברים לב, ד)

26 מניחים את המת על גבי קרקע שאינה מכבלת הקrukע לשימושה להחיזק במת, וכך טומאה כדי למנוע מכוחות הטומאה להחיזק במת, ובנטיע גבריאלי חלק א (פרק ה, ג) הבהיר טעם בשם ספר זכור לאברהם שנגאו קר באץ ישראל מפני קדושת הקrukע, השולטת רק על הנראה לעין (ספר מעבר יבך מאמר שפתוי צדק, עמוד 112). והוסיף טעם (שם, במאמר שפתוי רננות פרק ט) שככל דבר שוואך לחזור למקומו וזו

27 פירות והסביר על קר מובא באוצר המושגים ערך גלי המת כלפי הפתח.

28 טעמיים לכך על פי הקבלה מובאים בקשר החיים (פרק ג, א, א) ובספר מעבר יבך מאמר שפתוי רננות פרק ט.

מן הרים את המת על גבי קרקע שאינה מכבלת טומאה כדי למנוע מכוחות הטומאה להחיזק במת, וכך עדיף מאשר שישאר במתה שהוא כל המקבל טומאה. גם כיסוי המת בסדין, נעשה כדי להעלימו ממידת הדין שפתוי צדק, עמוד 112). והוסיף טעם (שם, במאמר שפתוי רננות פרק ט) שככל דבר שוואך לחזור למקומו וזו מנוחתו. שכן הנשמה חוזרת למעלה שם מקורה; והגוף חוזר אל העפר, כי עפר הוא ואל עפר ישוב. ובקונטרס

וְהַלְךָ לִפְנֵיךְ צְדָקָה בָּבּוֹד הַיְאָסְפָּךְ (ישעיהו נח, ח)
לְךָ בְּשָׁלוּם וְתַנְחָה וְתַעֲמֶד לְגַדְלָךְ לְקַצְׂח הַמִּזְרָן.

בשבת ויום טוב אין אומרים צידוק הדין, אבל אומרים ברור דין האמת²⁹.

כבוד המת

היות וגופו של הנפטר שימוש ככלי קיבול לנשמה שהוא חלק אלה ממעל, יש לנוהג בגוף כבוד.

חכמים השוו אדם מישראל לספר תורה. גם בספר תורה וגם באדם מישראל יש ביטוי לשארות שכינה. לכן העומד על אדם מישראל בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, כאילו רואה ספר תורה שנשרף³⁰. כמו שנווהגים כבוד בספר תורה שבלה, כך נהוגים כבוד בגופו של אדם מישראל לאחר נשמו פרחה ממו, ונפטר מן העולם. נהוגים כבוד גם בעצמות או באברים, ואפילו בצדית מן המת, שהם חלקו גויל של ספר תורה.

הלכות רבות קשורות לכבוד המת – שמירה, רחיצה, טהרה, הלבשה, לויה וקבורה, כבוד ראש בפני המת או בבית הקברות.

לו. אין נהוגים כלות ראש בפני המת. אין אוכלים ושותים בפניו. אין לעשן לידו. אין מניחים תפילה, לא מברכים ולא לומדים תורה בתוך ארבע אמות שלו או בחדר שהמת שם. גם אין ראוי לשיח שם בדברי חולין (גשר החיים פרק ה, א-ג-ד).

לו. מותר ורצויל לומר תהלים לעילוי נשמה הנפטר. יש אוסרים לקרובי האוננים לומר תהלים מدين איסור לימוד תורה, ויש מתיריהם³¹.

לח. במקרים של המתנה אורכה לפניו הנפטר, צריך לקרו את הנפטר על ידי מאוחר, מזgan או קרוח כדי למנוע ריח רע, במיוחד בקיין. אין לחלל שבת כדי להפעיל מכשירים חשמליים לצורך כך, וכך יש להשתמש בקרוח.

שמירת המת

תניא רבינו שמעון בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי, אין צריך לשמו מן החולדה ומן העכברים.

אבל עוג מלך הבשן מת, צריך לשמרו מן החולדה ומן העכברים.

שבת קנא, ב.

שמירת המת היא מכונה טעםיים: האחד משום כבודו, שאם יניחוו בלבד הרוי זה כאלו עזבוו ככלי אין חפץ בו, ומוטל בביוזון (ירושלמי, ברכות פרק ג. רמ"א יורה דעה, סימן שעג, ה). הטעם השני, שהוגף נרתיק חדש שהורקה הנשמה ממנו. ולפי מה שכתבו המקובלים, שואפים אז כוחות הטומאה לחדרו אל תוכו. משל

הנפטר. אך בציין אליעזר (חלק ה, רמת רחל סימן מו)

²⁹ גשר החיים פרק ג, א, ג.

כתב להתייר אמרית תהלים על ידי האוננים.

³⁰ מועד קטן כה, א.

הערת הרוב נבנצל שילט"א – אמרית תהלים עברו עובדיה יוסף, שגער באופן שאמר תהלים ליד מיטתו

³¹ ראה בילקוט יוסף, (סימן ח, יא) מעשה רב מהרב הנפטר, יש מותאים.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

לחבית שהורקה מלבש, שנוהרו לתוכה شكצים ורמשים. כמו שכותוב בזוהר (אמור פח): "וכל כמה דגופא לא אקרר וכי רוח דמסאותא מזדמן לשראי עלייה ולסבא ההוא גופא".

כל שכן כשציריך לשמור את המת מביזון והשחתה, אם מונח במקום שמצוים עכברים או חולדות וכבלים, או שמוטל במקום שיש חשש לדלקה או שמוטל ברחוב או במקום הפקר. חייבים לשמורו מהשחתה ומביזון ולהביאו למקום מכובד ושמור.

لت. הנפטר טען שמיירה עד הקבורה או עד הפינוי לחברה קדישא³².

מ. המשמר את המת נהשך עסק במצוה של כבוד המת. והעוסק במצוה פטור מן המצויה, ופטור מקראית שמע ותפילה. אם עבר זמן קראית שמע יכול לצאת ולקרוא קראית שמע, אך אין חיב. ואם הם שניים, אחד משמר את המת והשני קורא ומתפלל ומתחלפים ביניהם³³.

מא. המשמר את המת צריך לומר דברים שבקדושה לשמרות המת – מזמור תהילים ותפילות, ולא לעסוק בדברים בטלים.

מב. גם בשבת צריך שמיירה³⁴.

מכ. שומרי המת אין שואלים ואין משיבים שלום.

מד. אין אוכלים בפני המת. ואם צריך יأكل במקום אחר, או יעשה מחייב, או לפחות ישב פניו ויأكل³⁵.

מה. כהן אבל שהמת מוטל עליו, מותר לו להיטמא כדי לשמור את המת. ויש מתיירים לכחן לשמרו אפילו בשבת, למרות שאי אפשר לטפל אז בקבורתו³⁶.

מו. המהlek בין המתים צריך ליטול ידיו לאחר مكان³⁷.

מז. מותר לקבל שכר עבור שמירת המת³⁸.

הלנת המת

אמר ר' יוחנן משולם ר' שמעון בר יוחאי: מנין למלין את מתו שעובר עליו ללא תעשה? תלמוד לומר "לא תلين נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא" (דברים כא, כג).

³² אם השומרים המחוליפים אינם מגיעים בזמן שנקבע, והשומרים הנוכחים חייבים לעזוב מפני שאחרת לא יוכל לתפקיד למחורת בעבודתם, מותר להם לעזוב את

³³ גשר החיים פרק ה, ד, ג.

³⁴ שלחן ערוך יורה דעתה סימן ד, יה; ויש מחמיירים להזכיר נטילה שלוש פעמים על כל יד ליסוגין (משנה המחוליפים (צورو החיים פיסקה מ)).

³⁵ שלחן ערוך יורה דעתה סימןTAG, ט. צورو החיים פיסקה מג.

³⁶ נתעי גבריאל חלק א, פרק י, י. ובהערה שם כתוב שМОתור לקבל שכר אפילו עבור שמירת המת בשבת.

³⁷ הגהות הרמ"א על שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעג, ה. ילקוט יוסף במובא. צورو החיים פיסקה לו.

הליינו לכבודו: לשמעו עליו עירות, להביאו לו מקונותות, להביאו לו ארון ותכריים – אינו עובר עליו;
של כל העולה אינו אלא לכבודו של מת.

סנהדרין מו, ב – מז, א

הזהרה שלא להלין את המת אלא לקבורו בו ביום, נלמדת מהפסוק "לא תLIN נבלתו על הארץ כי קבור תקברנו ביום ההוא" (דברים כא, כג). ואף שהפסוק נאמר על הרוגי בית דין שנחרגו ונタルו, למעשה מהם על כל המתים.

מלבד הלאו ישנה גם מצות עשה לקבור את המת בו ביום קודם שקיעת החמה, שגם היא נלמדת מהפסוק "כי קבור תקברנו ביום ההוא".

הגמרה בסנהדרין (מז, א) למדת שהאיסור הוא דווקא דרך ביזון בדומה לתלי עלי הארץ, אבל אם הלינו לכבודו מותר ורק גם נפסק להלכה (שולחן ערוך יורה דעה, סימן שני, א).

הטעם כתבו ממשום כבודו של הגוף, שלא תורה הלנתו כביזון. רשי"י באර הטעם (על פי הגמara בסנהדרין מו, ב) שולצלו של מלך הוא, שהאדם עשוי בדמות דיווקנו של ה' וישראל הם בניו. משל לשני אחים שהיו דומים זה לזה, אחד נעשה מלך ואחד נתפס לסתויות ונタル. כל הרואה אותו אומר: המלך תלוי. ציהה פיסיולוג גודל במצבו זו. המצב של נפטר שאינו קבור, הוא מעססה גדולה על המשפה. הבאת המת למקום מנוחתו מהו הקלה נפשית משמעותית למשפחה (דרך של היהדות במות ובאבלות, עמוד 40).

mach. מצות עשה לקבור את המת בו ביום קודם שקיעת החמה, וכן ישנה זהירה שלא להלין את המת אלא לקבורו מיד, אלא אם כן הליינו לכבודו להביא לו ארון ותכריים או כדי שיבאוו קרוביהם.³⁹

מט. אם הטהרה מתעכבת, מותר להלין את המת לצורך טהרתו, כיוון שהוא נחשב לכבודו.⁴⁰
 ובכל אופן יש להקדים את הטהרה ככל האפשר.

נ. אם נקבע בלילה קודם עלות השחר, לא נחשב שהלינוו.

נא. אפילו אם נתנו את המת בארון ולא קבورو את הארון בקרקע, עוברים על הלאו ועל העשה כל זמן שלא קבورو את המת או את הארון בקרקע.

נב. בגין, בנפל, בעצמות ובברים לא עוברים על הלאו ועל העשה. הרמב"ן (דברים כא, כב) מחדש שיש בארץ ישראל לאו נסוף "ולא תעטיא את אדקמתק" (דברים כא, כג), וכך בארץ ישראל יש להקפיד גם בגין.⁴¹

נג. אין להלין רשע, כדי שתהייה לו כפירה בביזון ההלנה או כדי להציגו מעונש. כגון שמת ביום חמישי ורוצחה לקבור סמוך לשבת כדי להציגו מחיקות הקבר.⁴²

39 עיין בילקוט יוסף (סימן ח, ז), שכותב שגם אם

40 במראה הבזק חלק ג, סימן סב.

41 גשר החיים פרק ז, ב, א.

42 ילקוט יוסף סימן ח, ח. ובשוו"ת רדב"ז כתב שאין זה מועל כלום.

שההמתנה היא לכבודו.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

נד. בירושלים אין מLINIM את המת כלל, אפילו לכבודו⁴³, אלא אם מת בה אדם, קוברים אותו מיד⁴⁴. איסור זה נהוג גם בזמן הזה בירושלים שלפנים מן החומה⁴⁵, אך בעיר ירושלים שאינה בתחום החומות נהוג הכלל הרגל, שלכבוד הנפטר מLINIM אותו⁴⁶. יש מי שכותב שיש להחמיר בכל ארץ ישראל כמו בירושלים⁴⁷.

כהן

נה. מצד עיקר הדין אין לכחן להיכנס לבית שיש בו גוסט⁴⁸.
כהן שנמצא בלבד עם אדם גוסט צריך לצאת מהמקום. אך אם הגוסט עדין בהכרה נו. ומפחד להישאר לבדו, יש חשש שהפחד יקרב מיתתו, אסור לכחן לצאת מהחדר⁴⁹.
עם יציאת הנשמה, אסור לכחן שאינו משבעת הקרובים לנפטר להמצאה בבית, עד לאחר הוצאה המת מן הבית. (הלכות טומאת כהן מפורטת לקמן מעמוד 7).

נה. נכון שהכהן ייחמיר על עצמו ולא ייטמא לקרובו בשbeta. ישנו בפוסקים האם הכהן מצויה להיטמא רק לצורך הנפטר ולקבורתו, או להיטמא גם שלא לצורך. בשbeta, שאי אפשר לקובר את המת, זו טומאה שלא לצורך. מסקנת הפוסקים ש ראוי להחמיר ולא להיטמא. אם יש צורך שהכהן ישמר את קרובו המת, מותר לו להיטמא שחרי זו טומאה לצורך⁵⁰.

נט. בשבת מותר להוציא את הנפטר מן הבית על ידי גויים, לצורך כהנים שנמצאים בבית הנפטר, כיוון שאסור להם לשוחות באهل המת. על ידי יהודים מותר לפנות את הנפטר רק לצורך כהן חולה שנמצא בבית. המת נחשב למוקצה, וההיתר לטללו הוא אגב בגדייים שנאים מוקצה⁵¹. ההיתר להוציאו הוא רק למקומות שאינו רשות הרבים גמורה⁵².

הרוג

דם היוצא מהנפטר בזמן המיתה נקרא דם הנפש וטעון קבורה. בהרוג ישנה סבירותה שדם הנפש נבלע בגדיו ובנעליו, لكن אין מלבושים את הרוג בתכרככים אלא נCKER בגדיו. لكن גם אוספים עפר שבלו מדמותו ונCKER עמו.⁵³

49 הגרש"ז אויערבך, נשמת אברהם, יורה דעת סימן

שלט, עמי' תצע.

50 שלחן ערוך ורומ"א, יורה דעת סימן שעג, ה. שמירת שבת כהלהtha חלק ב, פרק סד, ו.

51 העורת הרוב ננכצל שליט"א – אם רצח ח"ו, כגון בפיגוע, הוא נCKER בגדיו להעלות חימתו, ואז הם מוקצים; יש להזכיר עליו משחו אחר.

52 שמירת שבת כהלהtha שם, יד. דוווקא אם קרוبي המת רוצחים להוציאו.

53 שפטו כהן יורה דעת סימן שס"ד סעיף קטן יא. בפיגועים הנוראים שחוינו ניתן היה לראות את אנשי זק"א (זיהוי קרבנות אשון) המלקטים כל בDAL אחר וכל פיסה שהיא הייתה שייכת להרוגים כדי להביאה בכבוד לקבר ישראל.

43 בבא קמיה פב, ב.

44 ומסורת היא בידינו ואין טעם לדבר, רשי" שם.

45 דהינו במקום המקודש לאכילת קדשים קלים ומעשר שני. האבולות מבוארים בספר עיר הקדש והמקדש, חלק ב פרק א, ובגשר החחים פרק ז, ג, ג.

46 העורת הרוב ננכצל שליט"א – ונוהגים במידת הצורך שלא להילין גם בעיר החדשה, וקוברים במידת הצורך אפיקו בשעה מאוחרת בלילה.

47 צורו החחים פיסקה מה. יתכן שעיל פי דברי הרמב"ן דלעיל, שכותב שבארץ ישראל יש לאו נסף יולא תטמא את אדמתך".

48 שלחן ערוך יורה דעת סימן שע. אמן יש פוסקים מקרים המותרים לכחן להיכנס כל זמן שלא מת. עיין שם בבית יוסי ובהגותה הומר"א.

ס. הרוג קוברים כשהוא לבוש בבגדיו ובנעליו עם הדם שנשפוג בהם, וכורכים אותו בסדין, שנקרא סובב, מעל בגדיו⁵⁴.

סא. יש לאסוף במידת האפשר כל דבר שבלו מדם הרוג – בגדים, סדיןיהם וגם עפר שבלו מהדם, וקוברים עמו.

סב. אם טבע או נחנק ולא יצא ממנו דם, מטהרים אותו ומלבושים אותו תכרייכים כשאר מותים.

סג. אם נהרג על ידי גויים, אף שלא יצא ממנו דם, קוברים אותו בבגדיו. הטעם שהזוכר בפסקים הוא כדי להעלות חימה ולנקום נקם⁵⁵. ככלומר שאי אפשר לעבורה לסדר היום ולקבור באופן הרגיל כמו שקוברים אדם שסייע את חייו; אלא קוברים אותו בבגדיו כדי להביע כלפי שמים שקוברים כביכול אדם חי, אדם שהוא אמור להיות אלא שנהרג או נרצח על ידי הגויים, פעמים רבות בגלל עצם היותו יהודי. יש בכר מעין זעקה כלפי ריבונו של עולם לאלו את עמו ולמנוע את חילול השם ואת המיצב שבו יהודים נהרגים ונרצחים רק בגלל היותם יהודים.

סד. אם נפצע פצעי מוות, ויצא ממנו דם ומת לאחר כמה ימים; אין צורך לקבור את הדם. כיוון שהחובה לקבורה היא רק ביום הנפש היוצא בשעת מיתה, ולא את הדם שיצא קודם לכן⁵⁶.

סה. يولדת שנפטרה בלידתה, מנוהג ירושלים להלבישה תכרייכים. אם יש בגדים הבלועים מדם הנפש, נקברים עמה⁵⁷.

שפיכת המים

סו. נהגו לשפוך את המים שיש בבית הנפטר ובשכנותו הקרובה⁵⁸ (בסיירים אגרטלים וכו'). הטעמים לכך מוכאים באוצר המושגים ערך שפיכת המים. לא שופכים מים שבבקבוקים או במיכלים טగורים. בשבת וביום טוב אין צורך לשפוך. בשעת הצורך מותר להשתמש במים לשטיפה או רחיצה⁵⁹.

סז. יש מי שכותב שאין לשפוך מים מכוסים או מים שבישלו בהם וכן אין שופכים בשבת, ושיש להקל הרבה בעניין זה⁶⁰. ויש מי שכותב שהיום אין נהוג דין שפיכת המים כלל אצל שכני הנפטר, וגם בבית הנפטר עצמו יש להתריר אלא שיש לפתח מעט את הברזים לשפוך מעט מהמים⁶¹.

54 שלחן ערוך יורה דעה סימן שס"ד, ד. באוצר המושגים ערך הי"ד – ה' יקום דמו מובא טעם לכך על פי הקבלה.

55 שפטין כהן על שלחן ערוך יורה דעה סימן שס"ד סעיף קטן יא. חכמת אדם כלל קמן, יב.

56 דם שיצא לאחר מיתה יש לקבור. עיין גשר החחים פרק יא, ה.

57 רמ"א, יורה דעה סימן שס"ד, ד. גשר החחים פרק יא, ו. חיים וחדד פרק א, כ.

ה. הטיפול בגוסט ובנפטר

שבת

חלק מהלכות שבת שלפנינו כבר נכתבו במקומות, אך היבאים כאן באופן מרכז.

סח. מחללים שבת לצורך פיקוח נפש של החולים, ומותר לחולל שבת אפילו כדי להאריך את חייו לשעה קלה בלבד⁶².

סת. חולה שנטה למות אומרים אליו וידוי גם בשבת וביום טוב⁶³.

ע. אין קורעים בשבת וביום טוב אלא במקרים שבת ומצואי יום טוב⁶⁴, אבל מותר לברך ברכות "דין האמת"⁶⁵.

עו. מותר להוציא מחותים וצינורות מגוף הנפטר, מבלי להזיזו. מותר לנוקות את הנפטר מבלי לסתות بد או צמר גפן לצורך כך.

עב. גם בשבת מורידים את הנפטר לרצפה, ודואגים לクリר את הנפטר⁶⁶. אבל אסור לחולל שבת לצורך כך, או כדי להזמין חברה קדישא, או לשם פינוי המת.

עג. בשבת אין שופכים מים שככלים, גם במקרים שבת אין שופכים אותם⁶⁷.

עד. הלוות כהן בשבת, פורטו לעיל עמוד 55.

הודעה לקרוביים על המיתה

עה. מצד עיקר הדין אין חיוב להודיע לקרוביים שמת להם מת, אפילו באב ואם. ולא עוד אלא שחו"ל דרשו על מי שמודיע, את הפסוק ממשלי (י, יח) – "ומוצא דבה הוא כסיל"⁶⁸. העיקרון הוא שאין עניין לגרום צער רק לשם עצם ההודעה, אם אין בה צורך ולא תועלת כלל תוצאתה היא גרים צער בלבד. כמובן שכoom קשה להסתיר מידע זהה, ולכן האפשרות פשוטה בדרך כלל היא להודיע לקרוביים, כדי שיוכלו להלויה ולקבורה, פן תגע הבשורה הקשה באופן בלתי ראוי, או מחשש שייגרם בעקבות על אי ההודעה. כיוון למעשה נהגו להודיע

⁶² מסכת גשור החיים פרק ג, ב, ג) לאחר הדין על טליתו המת בשבת; וגם התיר להפיטש ממנה את בגדיו כדי שלא סריה, לא רק בקייז אלא גם בחורף. אמנים הגרש"ז אויערבך כתוב שם אין חשש שישיריה, אין להפיטש ממנה את בגדיו (והובאו דבריו לבב אברהם הילקוט ב עמוד כא; ובאנציקלופדייה הלכתית רפואית ערך שבת', ברוך ועמוד 397). וכען זה כתוב במבוא לילקוט יוסף (עמוד ד), אך ציין שיש נהגים שלא לגעת בנפטר כלל בשבת ויום טוב. בנטעי גבריאל (חלק א, פרק ה, ד) הזכיר מנהג פרטבורג שבשבת אין מניחים את המת על הקrukע.

⁶³ שמירת שבת ההלכתה חלק ב, פרק סד, ז.

⁶⁴ שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, יב.

⁶⁵ שלחן ערוך אורח חיים סימן שכט, ד, וביאור הלכה שם דיבור המתיחל 'אלא'.

⁶⁶ שמירת שבת ההלכתה חלק ב, פרק סד, א; בשם באר היטב, אורח חיים סימן רפח, ג.

⁶⁷ אלא אם כן נקבע ביום טוב עצמו על ידי נכרים שאזו הקריעה נדרחת מחול המועד לאחר המועד. (ראה שלחן ערוך אורח חיים סימן תקכו, א. למעשה היום אין קוברים ביום טוב).

⁶⁸ גשור החיים פרק ד, כג. כבר נכתב לעיל שהאשכנזים נהגו לברך בתחילת הלוויה, ועדות המזרח נהגים לברך אחרי הלוויה. ראה גם בשמירת שבת ההלכתה חלק ב, פרק סד הערכה. (וכבשלחן ערוך יורה דעה סימן שלט, ג).

על הפטירה הן לקרים והן באופן פומבי, אפילו ברמקולים ברחובות של עיר, כיוון שמטורת ההודעה היא לאפשר לאנשים לבוא ללוויה או לנחם את האבלים.

עו. בשבת וביום טוב יש עניין נוסף לדוחות את ההודעה, מידת האפשר, למוצאי היום. הן מצד שאי אפשר לטפל בשבת וביום טוב בלוויה ובקבורה, וגם כדי לא לארום צער בשבת וביום טוב. ומכל מקום יש לדון בכל מקרה לגופו, ובפרט יש לקחת בחשבון, אם בין כה וכלה ההודעה תגיע במשרר היום.

עוז. יש להודיע ברגישות ובחירות, ולשון חכמים מרפא. יפורט لكم בפרק סב – איך מודיעים למשפחה על אסון.

עה. מצד עיקרי הדין נהגו להודיע לבנים על פטירת הורייהם, כדי שייאמרו עליהם "קדיש"⁶⁹. עט. כל זמן שלא נודע לקרים על הפטירה, אין עליהם שם חיובי אבלות. וכך מעיקר הדין אפילו אדם אחר שידוע, מותר לו להזמין את הקרים לסעודה נישואין ולשאר שמחות⁷⁰.

פ. מעיקר הדין מותר להשווות את ההודעה על הפטירה עד סמוך לתום השבעה, כך שהקרוב יוכל להציג לשאר קרוביו ולשבט עימם אפילו זמן מועט בסיום השבעה, ויסיים את השבעה יחד איתם. וכן מותר להמתין כדי שהশמואה הקרובה תהפוך להיות רוחקה, ויכול לשבט זמן מועט ולא יצטרך שבעה ושלושים. וראה עוד لكم בפרק מט – דיני שמואה. אם מדובר בערב החג, כדי להודיעם כדי שישבו שעה קצרה לפני החג ויסיימו בזאת את השבעה⁷¹.

פה. אם הקרים שוואלים על הנפטר אין לשקר להם ולומר שהוא עדין חי, אבל מותר לומר להם בלשון משותמת לשני פנים.

פב. אם ההודעה עלולה לגרום לנזק רפואי, בפרט אצל אנשים זקנים או חולים, צריך לש考ול אם כדאי להסתיר מהם את הידיעה על הפטירה. כמובן, רק באופן שבورو שהדבר לא עלול להוודע להם באקראי ללא הינה נפשית מתאימה.

ניתוחי מותים

פג. בכלל, משום כבוד המת⁷² וגם משום הנאה מהמת, יש לאסור ניתוחי מותים⁷³.

הזכרנו כבר לעיל שהחכמי ישראל השוו אדם מישראל בספר תורה, וכשם בספר תורה שבלה אסור

69 רמ"א שם.

70 שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, יב. ולפי זה מותר

לאיש ולאשתו לשמש יחד, אם אחד מהם אבל, ולא ידוע לו על כן, למורות שלבן הזוג ידוע. חידושים הגרשיים שם בשם ספר חסידיים, וכן בילקויט יוסף סימן לח, יב בהערה.

71 ילקוט יוסף סימן ט, ג. ובסיימון ל, לח. נתעי גבריאל תלין" (דברים כא, כג).

ה. הטיפול בגוסט ובגופטר

להשჩיתו ולקלקלו גם לאחר שנספל, אלא יש לנוהג בו כבוד ולגנוזו, כך גם את הגוף שהיה כדי לקבל לשמה שהיא חלק אלה ממועל, אסור לבזות ולהשחתה.

פד. אין היתר לנתח נפטר כדי להتلמיד עליו. הטענה שנייה לצורך לימוד רפואי יכול בעתיד להציג חיים נידונה בארכיות על ידי הפסקים. ככל ניתן לומר שטענה זו מקובלת על הפסקים כיון שפיקוח נש דוחה את כלל המצוות⁷⁴, אך יש גישות שונות באלו מקרים יש לישמה. יש גישות המקובלות טענה זו ורק במקרה שיש שני חולים לפנינו חולים באומה מחלת, ואחד מהם נפטר, והרופאים אומרים שאפשר לנשות להציג את החולה השני, אם ינתחו את הנפטר וילמדו מכך על המחלת (המיןוח ההלכתי לכך – "חולה לפנינו")⁷⁵. ישנן דעות מקילות יותר המתחשבות בעובדה שהיום הודיעות לקשר המיידי והתמיידי בין המרכיבים הרפואיים השונים, ניתן לומר שההגדרה ההלכתית "חולה לפנינו" קיימת תמיד, כיון שלמידה במקום אחד יכולה לסייע מייד לחולה הנמצא במקום אחר⁷⁶. על פי גישה זו הורה הרב הרצוג שהיה הרב הראשי לישראל:

... ועדה של שלושה רופאים מומחים מרכיבים באופן זה: אחד מהם ראש המחלקה בבית החולים הנידון, אחד מהם מียวפה כח הרבנות המקומית, ואחד מהם מהמשפחה של הנפטר ידונו; ואם יחולטו שיש סיכויים שהניתוח פיזן או רעל המחלת שמננה מות המת... אזי על פי החלטתם בכתב ובחתימות ידיהם מותר לנתח, ובלבב שלא ינתחו אלא את ההכרחי ביתר, ושיחזרו אחר כך הכל לחברה קדישא לקבורה⁷⁷.

פה. גם לפי הדעות המוחמירות מותר לשאוב מעטدم או רקמות כדי לבצע בדיקות אלו נותנות בדרך כלל מידע העשוי למנוע את הצורך בניתוח. ואם יש חולה לפנינו ומתויכות הבדיקה אפשר יהה למלוד איך לעוזר לו, מותר לבצע את הביופסיה אף בשבת⁷⁸.

פו. מותר לנתח אדם שנרצח כדי להפليل את רוצחו⁸⁰.

פז. אם הייתה רשלנות רפואית שבגללה נפטר אדם, מותר לנתח את הנפטר כדי לتبיע את הרופא, על מנת למנוע רשלנות רפואית עתידית. זאת בתנאי שאדם מיטעם המשפחה יהיה נוכח בנטיחה, ויודא שככל אבריו יובאו לקבורה לאחר הנтиחה⁸¹.

74. יומא פד, ב. נודע ביוזה חלק ב, יורה דעתה סימן קנה.

75. בקשר החיים (פרק ה, פיסקה 1) מובאות דעות אלה ונימוקיהם. עיין עוד באגרות משה יורה דעתה חלק ב, קנא.

76. חזון איש יורה דעתה סימן רח, ז. בתחומיין (פרק יב, עמוד 382) מובא מכתבו של הרב יחיאל יעקב ויינברג תකכט, 2.

77. צ"ץ אליעזר חלק ד, יד, ט. 80. תשובה בעל פה מהרב עובדיה יוסף שליט"א שנמסרה לי על ידי בנו הרב יצחק יוסף שליט"א. המקורה יותר מקום להקל.

78. מכתבו של הרב הרצוג מיום ד' באיר תש"ז מובא החומר ההלכתי היה מיעת רשלנות רפואית.

פח. גם על פי חוק אסור לנתח את הנפטר ללא הסכמת המשפחה או צו מבית משפט. בכל מקרה יש לשאול שאלת ר'.

עקב מורכבות הנושא והרגשות הכרוכה בו, הובאו כאן רק ראשי פרקים. מקורות נוספים לעניין הובאו בהערות⁸².

סיווע וייעוץ בעניין זה ניתן לקבל אצל הרב נחום הכהן קוק – 0522-503630, 03-5748157, 03-6741778, או אצל הרב מרדכי ויכלר – 0522-729659, 03-6743858. הסיווע ניתן בהתקנדות ללא תשלום. כמו כן

בארגון זק"א אצל מיכאל גוטוין ר' מהלקה המשפטית של זק"א באמצעות עורך דין מתנדבים –

.0505-766128, 0577-292459

תרומות גוף למדע

פט. מבחינה הלכתית אין משמעות לכך שאדם מישראל ציווה לתרום את גופו ואבריו למדע. התפיסה היהודית הבסיסית היא שהאדם אינו ריבון על גופו, אלא הגוף ניתן לו כפיקדון מריבוונו של עולם לתקופה מוגבלת. לכן אסור לאדם לחבול בגופו או לאבד עצמו לדעתו או לתרום את גופו ואבריו למדע.

צ. אמן לבקשתו יכולה להיות שתי משמעויות. משמעות אחת היא ביטול או עיכוב הקבורה, כגון שיניחו את השלד במוזיאון. והשניה, הסכמה לנition הגופה. לגבי ביטול הקבורה כבר נפסק להלכה שאם אדם ציווה שלא יקברו אותו אין לשם לו⁸³, כיוון שיש בכך בזיזון למשפחתו ולכל ישראל. لكن הסכמתו לביטול הקבורה או דוחיתה אינה מועילה כלום.

צא. אבל אם אדם ציווה לנתח את גופו ומיד לאחר מכן לקבורו, יש דעתות שונות בפוסקים. לפ"ז רוב הדעות גם לאדם עצמו אין הזכות להתריר לבזות את גופו כיון שהוא נברא בצלם אלוהים ואין לאדם רשות לבזות את הגוף שהוא משכן נשמה⁸⁴. לעומת זאת, יש דעתות המתיירות לנתח גופת אדם שהסתכם לכך בחיו כיוון שהעתם לאיסור הוא כדי שלא לפגוע בכבודו. אבל אם הוא מחל על כבודו, אין אישוש⁸⁵. כך פסקה גם מועצת הרבנות הראשית בראשותה של הרב הרצוג⁸⁶ כיון שהרופאים יכולים לסמר בו על דעת המתירים.

צב. קרוביו של מי שמסר את גופו למדע, וציווה שלא לקבורו, אינם צריכים לנחות אבלות עליו. כיוון שאנו נכלל בגדר "הפושרים מדרכי ציבור" שפרק מעליו כל עול מצות, ואין מתאבלים עליו כלל⁸⁷. ויש אומרים שמי שציווה למסור גופו למדע, צריך לנחות עליו אבלות, אף

⁸³ הלוות אבל לרמב"ם פרק יב, א.

⁸² סיכום רחב מופיע בצי' אליעזר חלק ד, יד.

⁸⁴ חותם ספר יורה דעתה סימן שלו. והראי"ה קוק דעת כהן סימן קצר. אגרות משה יורה דעתה חלק ג, קמ. יליקוט יוסף סימן יד, יד.

⁸⁵ צי' אליעזר חלק ד, יד.

⁸⁶ אנציקלופדייה הלכתית רפואית כרך ד ערך נירוח המת, עמ' 537.

⁸⁷ תשכ"ז וחוברת בעמ' 72 – 43, ומילואים בחוברת ג (עמ' 72 – 71). התייחסות לשאללה האם מותר ליהודי לטלפן בשבת כדי להציג מטה מבזיזון נתונה הובאה בשמות אברהם, יורה דעתה סימן שמט, עמי תקלד.

תרומות אברים

על פי שעשה מעשה חמור מאד. ואם היה אפיקורוס הכהר בתחיית המתים, אין צורך להשתדל להביאו לcker ישראלי. ואם היה טועה וחשב שבמעשהו הריהו גומל חסד להציל נפשות מישראל, ובחיו לא היה פורש מדרכי ציבור, מצוה להביאו לcker ישראלי.⁸⁸

צג. תרומות אברים של הנפטר להצלת חיים:

מבחינה עקרונית יש בתורתם אברים מצוחה גדולה; אך עם זאת יש מגבלות הלכתיות, עקרוניות וגם מעשיות. כיוון שהנושא מורכב ביותר, לא נאריך כאן. לפחות מוגדרת רשמית של הרבנות הראשית לישראל בנושא השתלת אברים, ובנוסף לכך עמדות מעשיות שונות (בפרק עיון והגות מעמוד 276 ואילך). כמו כן ראה באוצר המושגים ערך איסור הנאה ממתה.

צד. מי שנתן את הסכמתו שאם יהיה חולה מסוכן נוטה למות, ינתחוו ויקחו את לבו להשתלה באדם אחר, יושבים עליו שבעה, כיוון שלא עשה כן מתוך אפיקורסות וכפירה בתחיית המתים ובהישארות הנפטר.⁸⁹

רבי יוחנן כשהיה מסיים ספר איוב, אמר כך: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, והכל למייתה הם עומדים. אשורי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועשה נחת רוח ליזכרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם. ועליו אמר שלמה: "טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו" (קהלת ז, א).

ברכות יז, א

"טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו" (קהלת ז, א). נולד אדם הכל שמחים, מת הכל בוכים. ואינו כן, אלא נולד אדם אין שמחים לו שאין יודעים באיזה פרק ומעשים יעמוד, אם צדיק ואם רשע אם טוב ואם רע. מות צריים לשמו שנספטר בשם טוב ויוצא מן העולם בשלום. مثل לשתי סFINOT פורשות לים הגדול, אחת יוצא מן הרים (הנמל) ואחת נכנסת לים. היוצאת מן הרים הכל שמחים והכנסת לים לא שמחו לה. היה שם פכח אחד, אמר להם חולף דברים אני וואה... אתה מוצא שכחצידקים נולדים אין בריה מוגשת, וכשמותיהם הכל מוגשים. נולד משה רבנו ולא הרגשה בו בריה, וכשםת הרגשו בו הכל.

קהלת רכח פרשה ז, ד

⁸⁹ ילקוט יוסף סימן יד, יג; וכן סימן יד, טו.

88 ילקוט יוסף סימן יד, יג; וכן סימן יד, טו.

ו. אניות

מי שמתו מוטל לפניו, פטור מקריאת שמע ומן התפילה וכן מצלות האמורות בטורה

ברכות יז, ב

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אל תנחם את חברך, בשעה שמתו מוטל לפניו פרקי אבות ד, כ

הannies היא השלב הקודם לאבלות, טרם הקבורה. משמעות המלהannies היא עצב או צער עזום.¹ האניות היא מצב שבו האבל לא עוסק בשום דבר מלבד הטיפול בנפטר ובקבורתו, לעומת האבלות שהוא תהליך ארוך, מדורג ומתחפות.annies מסמלת את הצער בלב פנימה,² לעומת האבלות שהיא גליה וניכרת כלפי חוץ, במשמעות האבל וההתנהגותו.

הטעמים לדיניannies, הפוטרים את האונן מכל מצאות עשה שבטורה, הם מפני כבודו של המת. כאמור, מבחינה ריעונית האונן מראה שככל שהוא מרכז בцентр על פטירת קרובו שנפטר. ועוד, מפני הצורך המשעי לטפל בכל צרכי הלוויה והקבורה בזריזות וביעילות המרבית.

טעם נוסף מובא בתלמוד הרושלמי (ברכות פרק ג, א): שנאמר "למען תזכיר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז, יג). וחכמים דרשו – "כל ימי חייך" – ימים שאתה עוסקת בהם, ולא ימים שאתה עוסק בהם במתהים.

האונן נקראUPI³ "מי שמתו מוטל לפניו", דהיינו – כיוון שהאונן יכול לטפל בנפטר, עליו מוטלת החובה לטפל בו. מטעם זה אם האונן מסוגל לטפל בנפטר, כגון אם הוא מעוכב בגלל השלכותו או שהנפטר כבר נמסר לחברה קדישה שתකbor אותו במקום אחר; אין לו גדר הילכתית של אונן.

חולותannies

א. מי שמת לו אחד משבועה קרוביו – אב, אם, בעל או אשה, אח, אחיות, בן, בת – נחשב אונן משעת הפטירה ועד הקבורה, ופטור מכל מצאות עשה. כפי שהזכרנו במובא, הטעם לפטור הוא הצורך לעליו לעסוק בצריכי המת ובקבורתו, וגם מפני כבוד המת שלא יהיה נראה כמו שמסיח דעתו ממנו. ברור שהannies אינה מתירה לעبور על איסור כלשהו, כפי שwieba להלן. הילכה טז.

ב. דיןannies נוהג בכל שבעת סוגי הקרובים, גם באלו שלא מתעסקים בפועל בסידורי הלוויה והקבורה. אפילו אם ציווה האב שדוקוא אחד מבניו לטפל בקבורתו, והשאר לא לטפלו, יקימו את דבריו, אבלannies חלה על כולם.³

ג. דיןannies חל רק אם יש באפשרות הקרובים לטפל בנפטר ובצריכיו. גם אם אינם מצויים באותו מקום שבו נמצא הנפטר אבל בכל זאת יכולים לטפל בענייניו, הרי הם אוננים. אם אין הקרובים יכולים לטפל בענייני הנפטר, אין להם דיןannies. ויבואר עוד لكمן.

1 כמו "בן אונן" (בראשית לה, יח) שמשמעותו בן צער. 2 "איןannies אלא בלב" – סנהדרין מו, ב.

3 צורו החיים פיסקה ז. ילקוט יוסף טימן ז, מ. "לא אכלתי בגין מנקני" (דברים כו, יד).

ו. אניות

אם קרוביו לא יכולים לטפל בעניינו או שכבר סיימו לטפל בנפטר ומסרווה לחברת קדישא⁴, לא חל דין אניות⁵ על הקרובים שנשארים בבית, אולם הם מתחילה את האבלות רק לאחר סיום הקבורה. המלוויים את המת לקבורה, ממשיכים את האניות עד סיום הקבורה, וראה כאן בהערה שיש דעתות שהanineות נמשכת גם כשיסיכמו עם החברה קדישה את כל פרטי הלוויה והקבורה, ואין הנפטר מוטל עליהם.

ה. קרוב משפחה המלוים את ארון הנפטר לאرض ישראל, נהגים אניות בזמן הטיסה, ולא יאכלו בשער עד הקבורה. אך הקרובים הנשארים בחוץ לארץ מתחילה לנוהג אבלות מיד בפרידתם מהנפטר, אלא אם כן ממשיכים לטפל בסדרי הלוויה, שאז ממשיכה האניות?

ו. במקרה שהקבורה מושתת וביתנים אין צורך לטפל בנפטר ובקבורתו, כגון שימושים כמה ימים להבאת ארון הנפטר מחוץ לארץ, לא חל דין אניות גם על מי ששתתפות בלוויה.⁶ פירוט נוסף מובא בפרק מו – עיכוב בקבורה. וע"ע באוצר המושגים ערך גודל הבית.

ז. אין להודיע על הפטירה לקרוב שעומד באמצעות תפילה שטונה עשרה; ואף אם הודיעו, לא יפסיק אלא יסימם תפילתו. וכן הדין לגבי מי שהיה מברך ברכת המזון. ואם אין דחיפות להודיע לARBים, נכון לא להודיעם על הפטירה בבוקר, אלא רק לאחר שיתפללו⁷

ח. אם נפטר לאדם קרוב בארץ אחרת ואין בדעתו להשתתף בלוויה, יש אמורים שיתחיל את האבלות רק מזמן הקבורה, ויש אמורים שдинי האבלות חלים עליו מיד.⁸

עליהם. ככלומר, יש גישה אחרת שהמסורת לכתפים מפקיעה לగמורי את האניות. וגישה אחרת שהמסורת לכתפים לא מפקיעה דין אניות אלא שוחש ששהיטו דעתם מן המת, אבל אם ילכו לו לוויה מתרבר שלא הסיחו דעתם ממנה ולפניהם אניות ממשיך עד סיום הקבורה. ועיין עוד בכל בו דין אניות ממשיך עד 120 – 124, ובישודי הלכה עמי קנד – קנה, על אבלות עמי – 120 – 124, ובישודי הלכה עמי קנד – קנה, ובספר הלכות אבלות פרק א, כב. וראה עורך השלחן (שםא, כ-כב) שמשמעותו של כתפים מפסקה את האניות למי שאינם הולכים לקבורה אך לא מפסקה את האניות למי שאינם מושרים להשתתף בקבורה.

7. אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קע. ילקוט יוסף סימן ז, ייד.

8. הגות הרמן"א יורה דעה סימן שם, ג. גשר החיים פרק יח פרק יח, א; ובמיוחד שם בהערה 1. גשר החיים חלק ב פרק טו, ט. כל בו על אבלות עמוד 118. ועיין עוד בהערה הבאה.

9. פתחים תשובה על שלחן עורך יורה דעה סימן שם, סעיף קטן כא בשם נדוע ביהדות. גשר החיים פרק יח, ב, כא. אמונה בספר צورو החיים (פיסקה 1) כתוב שלפי מנהג עדות המזרח נמשכת האניות עד לאחר הקבורה גם אם אין הקרובים מתעסקים בקבורה, ולמעשה הורה גם האשכנזים צריכים לנוהג דין אניות עד לאחר הקבורה.

4. המושג ההלכתי – "מסורתו לכתפים" מובא גם באוצר המושגים.

5. שלחן עורך יורה דעה סימן שם, ג. גשר החיים פרק יח, א, ד – 1, ובמיוחד שם בהערה 1. גשר החיים חלק ב פרק טו, ט. כל בו על אבלות עמוד 118. ועיין עוד בהערה הבאה.

6. פתחים תשובה על שלחן עורך יורה דעה סימן שם, סעיף קטן כא בשם נדוע ביהדות. גשר החיים פרק יח, ב, כא. אמונה בספר צورو החיים (פיסקה 1) כתוב שלפי מנהג עדות המזרח נמשכת האניות עד לאחר הקבורה גם אם אין הקרובים מתעסקים בקבורה, ולמעשה הורה גם האשכנזים צריכים לנוהג דין אניות עד לאחר הקבורה.

7. אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קע. ילקוט יוסף סימן ז, ייד.

8. הגות הרמן"א יורה דעה סימן שם, ג. גשר החיים פרק יח, א; ובמיוחד שם בהערה 1. גשר החיים חלק ב פרק טו, ט. כל בו על אבלות עמוד 118. ועיין עוד בהערה הבאה.

9. פתחים תשובה על שלחן עורך יורה דעה סימן שם, סעיף קטן כא בשם נדוע ביהדות. גשר החיים פרק יח, ב, כא. אמונה בספר צورو החיים (פיסקה 1) כתוב שלפי מנהג עדות המזרח נמשכת האניות עד לאחר הקבורה גם אם אין הקרובים מתעסקים בקבורה, ולמעשה הורה גם האשכנזים צריכים לנוהג דין אניות עד לאחר הקבורה.

10. מדורות הרב נבנצל שליט"א נראה שגם מדורות הרב מדורות ר' יעקב רוזה שליט"א אמר לי שיש נהגים, משום כבוד הנפטר, להמשיך אניות ביום מיתה או ביום קבורה. ואם הזמן מותר יותר – אין נהגים אניות.

11. משנה ברורה (סימן עא, יא) כתוב שיש דעתות בזו בין האחראונים. וראה שם (סוף ס'ק ד) שכחוב שה敖ון לא צריך להשלים אותה תפילה בתפילה הסוכבה דווקא אם מותו היה מוטל לפני מנת התחלת חיבור התפילה ועד השלהת ממנה, אבל אם מות לאחר שכבו החזיל חיבור התפילה עליו,

ט. אם המת מוחזק על ידי גורמים שמחזיקים בו ולאאפשרים לkapרתו, לא חלה אניות כיון שאי אפשר לkapרתו (וגם אבלות לא חלה מפני שלא נתיאשו מלקברתו). האניות לא חלה גם אם קרובי המת מוחזקים באופן שאינם יכולים לטפל בקברתו (למשל אסיר)¹².

ג. על תינוק שנפטר בתוך שלושים יום בלבדתו, אין אניות ואין אבלות¹³.

יא. קטן שגדל תוך זמן האניות, חייב באניות משעה שהגדיל¹⁴.

דיני האונן

יב. האונן צריך להתנהג בכובד ראש, להיות טרוד בטרדות המת, ולא יראה קלות ראש בעצמו.

יג. אלו הדברים שהאונן אסור בהם: אכילת בשר¹⁵ ושתית יין, ובכלל אוכל באופן עראי ולא מסב כדרכו¹⁶; השתתפות בשמותות וחוי אישות. ההכרעה ההלכתית היא שהגבולות המוטלות על האבלחולות גם על האונן, והן: רחיצה¹⁷ ותשופרת, נתילת ציפורניים וגילוח, מלאכה ומסחר ושאלת שלום ותלמוד תורה כפי שיפורט להלן¹⁸. למעשה ההבדל בין האונן לאבל הוא שהוא נועל מועלן כרביל לעומת האבל שחולץ מעליו, והאונן אסור בברשות יין לעומת האבל שבשר ויין מותרים לו. הטעם לדבר כדי שלא יראה האונן כמשיח דעתו מן המת.

16 שלחן ערוך יורה דעה סימן שמاء, ג. גשר החיים פרק ייח, ב, ג; על פי בבלי וירושלמי ברכות תחילת פרק ג.

17 אבל האונן רשאי לנוקות את עצמו במתחות לחות, (ילקוט יוסף סימן ז, לד). וראה להלן בסוף הערה הבאה.

18 אכן לפ' שיטת הרמב"ם האונן אינו אסור ברחיצה, בכיבוס, בתספורת ובשאר גזרות שבעה, אבל לפ' שיטת הרמב"ן האונן אסור בכל הדברים שהאבל אסור בהם, חוץ מניעת הסנדל שהתריר לאונן מפני שהוא טרוד בעסקי המת. בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שמاء) לא הזכיר את הגבולות הנוגאות באבלות על האונן ומשמעותו שמקל כרמבי"ם (כך כתוב שלחן שמاء, כח), אך הרמ"א

(שם סעיף ה) הזכיר את השיטה הממחירה בשם "יש אומרים". למעשה, הפסוקים האחוריים – הן האשכנזים (גשר החיים פרק ייח, ב, ג) והן עדות המורה (ילקוט יוסף סימן ז, לד) – כתבו להחמיר. וראה עוד בכל בו על אבלות

(עמוד 150) שאמנם היו מקומות שנגאו להקל ברחיצה ותשופרת קודם הקבורה, ולא מיחסו בהם כיון שסמכו על עדות המקילים, אבל בארכץ הצבי נהגו לאסור בפרק. ומונוג בני תימן כרמבי"ם (הלוות אבל ריך, א, ב), שאין האונן אסור בשום דבר מן הדברים שהאבל אסור בהם (שלחן

ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קעה, ה).

נראה שבמציאות ביום רביהם ורגלים להתרחץ מדי יום בימיו, ואם לא יתרחצו יהיה להם צער גדול, יש

לשאר משקאות חריפים אינם בכלל יין, אלא שיש

ליזהר משבচורות. וראה עוד באווצר המושגים עורך עשר

19 חייב להשלים התפילה שהחסיר בתפילה הבאה, הויל וחל עליו חיזוב התפילה טרם שנעשה אונן. אך ברכי יוסף (יורה דעה, סימן שמד ס"ק ז) חלק על כך וכותב שככל מקרה לא צריך להשלים כיון שהיא פטור בשעת החזיב.

10 ילקוט יוסף סימן ז, ז: שם זכ – כח.

11 ילקוט יוסף סימן ז, טו. בספר חיים וחסד (פרק ג, יג) הביא את פירות הדעתות השונות בארכיות. ולהלכה חבב להקל אם מדובר בערב חג, כדי שיוכל להוגג גורת שבעה. מועצת קודם כניטת החג, והרגל יבטל גורת שבעה. למעשה אמר לי הרב יעקב רוזה שליט"א בשם הגרש"ז אויערבך שהאבלות חלה מיד, ומסתבר שלא רק בארץ אחרת אלא גם באותה הארץ.

12 שלחן ערוך יורה דעה סימן שמاء, ד. ילקוט יוסף סימן ז, יב. פירות נסף יובא לקמן בפרק נ – ספק אבלות, בפסקה 'שבויים ונודדים', עמ' 252.

13 פתיח תשובה סימן שמاء, א. ברכי יוסף שם ירושלמי, יבמות סוף פרק יא. גם הכל בו על אבלות (עמוד 140) כתוב שבמקרים שאין אבלות אין אניות (מלבד בהרהור בית דין). וואה למלך עמוד 145 שם כלו לו חדשיו מתאבלים עלייו, ובהערה שם.

14 כל בו על אבלות עמוד 144 הלכה כ.

15 בשרד עופר בכלל האיסור. שלחן ערוך אורח חיים סימן תקנא, ז. ילקוט יוסף סימן ז, ז. וכותב שם שיש אמורים ששאר משקאות חריפים אינם בכלל יין, אלא שיש ליזהר משבচורות. וראה עוד באווצר המושגים עורך עשר

ו. אணיות

יד. יש מי שכתב שקדום שיוודיעו לאונן על הפטירה, יאמרו לו שמצב קרובו מסוכן, כדי שיווכל להסתפר ולהתרחץ ולהחלף בגדיו, טרם שיוודיעו על הפטירה. כיוון שככל זמן שאין האונן יודע על פטירת קרובו, מותר לו להסתפר ולהתרחץ¹⁹.

טו. מעיקר הדין האונן צריך לש בת על הארץ כמו האבל, אולם נагו להקל לש בת על כסא קודם הקבורה, משום חולשה. כאשר הוא מטפל בענייני הלויה והקבורה, מותר לו לש בת על כסא²⁰.

טז. האונן פטור מכל המצוות האמורות בתורה, אבל איינו פטור ממצוות לא תעשה, ואפילו מצוות דרבנן. לכן האונן חייב ליטול ידו, בלי ברכה, בקומו בבוקר ולפנוי אכילת פת, ולאחר שעשה צרכיו.

יז. האונן פטור מקירiat שמע ומתפילה, אבל אומר קרייאת שמע על המיטה וברכת המפיל²¹. ואיינו מברך שום ברכה ואינו עונה אמן²². אין האונן רשאי להחמיר על עצמו ולהתפלל או לברך כדי שלא יראה כمزולע בכבוד המת.

יח. אף על פי שהאונן פטור ממצוות, נагו להקל ולהתир לו לומר קדיש לפני הקבורה²³ שחרי זה חלק מכבוד המת. ומותר לו לлечת לבית הכנסת לצורך קר, אם יש מי שיטפל בצרבי הנפטר²⁴.

יט. האונן אינו מצטרף לדימון ולא משלים מנין, אלא אם כן הוא לצורך אמרת הקדיש²⁵.

כ. אונן לא מברך ברכות בית הקברות, גם אם לא ראה קברים במשך שלושים ימים. לפני הקבורה לא מברך מפני שהוא אונן. ואחרי הקבורה לא יברך כיון שהיא פטור כשראה את הקברים לראשונה²⁶. וראה עוד לקמן עמוד 23 הלכה יא.

כא. האונן אסור בתלמוד תורה, חוץ מדיני אבותות ואணיות שיכול ללמידה, אך התירו לאונן לומר דברי תורה בהספדים כיון שהוא לכבוד הנפטר²⁷. יש אוסרים לקרוביים האוננים לומר תהלים מדין אישור לימוד תורה, ויש מותירים²⁸.

יוסף (סימן ז, ג) והוסיף שאם מסר האונן את מתו לחברת קדשא והם מטפלים בכל ענייני הקבורה, העונה אמן יש לו על מה שישמו.

23 גשר החיים פרק יח, ב, סוף הלכה ג. אמנים בצרור החיים (פיסקה יז) כתוב שאין דין קדיש לפני הקבורה, אבל מנגד יורשים לומר קדיש לפני הקבורה (שם בהקדמה לפרק ה).

24 נתעי גבריאל חלק א, פרק יז, א.
25 גשר החיים פרק יח, ב, ג. ובילוקוט יוסף (סימן ז, כת) התיר לצרף את האונן למנין לצורך אמרת הקדש, רק לאחר שנמסר המת לחברת קדשא.

26 גשר החיים פרק יח, ב, ג. פנוי ברוך סימן ה, יד.
27 נתעי גבריאל חלק א, פרק כא, ב.

19 ילקוט יוסף סימן ז, לד.

20 מחצית השקלה אורח חיים סימן תקנא, ח. בקשר החיים (פרק יח, העරה 5) מלמד זכות על המנהג להקל ולשבט על כסא קודם הקבורה. ילקוט יוסף סימן ז, לו. בצרור החיים (פיסקה ח) כתוב שאונן שקהה לו יכול להקל לש בת על כסא, ושהאשכנזים נагו להקל בדיון ישיבה על כסא.

21 ספר הלכות אבותות פרק א, י; בשם הגרש"ז אויערבך. בספר צورو החיים (פיסקה כא) כתוב שיכול לומר קרייאת שמע מדין שמירה, ונדרך שישמע מאוחר. כך גם לגבי תפילת הדור – יאמר כיון שהוא מדין שמירה (שם פיסקה כד).

22 צورو החיים עמוד 28 ובפיסקה 1. וכן פסק בילוקוט

כב. האונן יכול לחת צדקה בזמן האניות.

כג. האונן לובש טלית קטן בלי ברכיה²⁹.

כד. מותר לאונן לנעל נעלים כרגל, חילצת מנעלים נוהגת רק אחרי הקבורה שאז מתחילה להוג דיני אבלות. ויש מי שכתב שכום שיש נעלי בד נוחות, אין מינעה לאונן לנעל נעלי בד ללוויה, כדי שמיד אחרי הקבורה ימצא ללא נעלי עור³⁰.

כה. יש שהთирו במקום צור גודל, שהאונן ימכור חנותו או עסקו בזמן האניות, קודם קודם האבלות. וכדי לבצע כןין מועיל יפנו לרוב הבקי בעניין. ומותר למוכר עסקו לאשתו או לבני ביתו אם אינם עוסקים בו במשך כל השנה³¹.

כו. לאחר הקבורה משלים האונן תפילה שהגיע זמנה, אבל לא משלים תפילות קודמות³². אפשר לקרוא קריאת שמע וברכותיה ולהתפלל שחורת עד שלישי היום, ובודיעיד עד חצות היום³³. תפילה נוספת, ברכות התורה וברכות "שלא עשי גוי", "שלא עשני עבד", "שלא עשני אשה", אפשר להשלים כל היום עד הערב³⁴. ויש אומרים שצරיך להשלים את כל ברכות השחר עד השקיעה³⁵. והטעם כיון שברכות השחר נתקנו על סדר העולם בכלל, והן נכונות כל היום כולם.

כז. הלוות כיבוס ורחיצה ושאר ההלכות המקבילות לאניות ואבלות, מפורחות לקמן בהלכות אבלות.

דין התפליין

כח. האונן אסור להניח תפליין ביום המיתה וגם ביום הקבורה³⁶. הטעם מפני שהתפליין נקראו "פאר", והאבל ביום הראשון מעול בעפר קרנו וראשו. דהיינו, התפליין מסמלים חירות, כבוד והדר, העומדים בינו לבין עצר וליגון העוטפים וכורכים את האוננים. חז"ל גם התייחסו לינו' בין המילים "פאר" ו"אפר", המורכבות מאותן אותיות ויש בהן ניגוד משמעותית. התפליין הן פאר לעומת

לא חל עליו חיוב תפילה מעריב (כגון שנפטר קודם הלילה), אין צורך להשלים מעריב. משנה ברורה סימן עא, סוף סעיף קטן ד. וביקורת יוסף (סימן ז, ל) תלה הדבר, שאם דעתו מושבת עליו יתרפל, ויתנה שם אין חייב, תהיה תפליין נדבה.

33 שלחן ערוך אורח חיים סימן נח, ו. אמנים במשנה ברורה (סעיף קטן כו) כתוב שאם ברך ברכות קריית שמע לאחר זמן זה הוא ברוכה בטלה, אבל בバイור הלבה (שם) כתוב שאם היה אнос – המנחה להקל לברך עד החוץ. לבבי שחורת – שלחן ערוך שם סימן פט, א.

34 משנה ברורה סימן עא, סעיף קטן ד.

35 צורו החחים פיסקה לא.

36 טור סימן שם. וראה גשר החחים (פרק ייח, ד, א-ב) שאינו מניח תפליין גם אחרי הקבורה. וגם אם נדחתה הקבורה ליום המחרת או למחרתיים, אין מניה תפליין ביום הקבורה כל אותו יום.

28 ראה בילוקוט יוסף (סימן ח, יא) מעשה רב מהרב עובדיה יוסף שגער באונן שאמר תהילים ליד מיטת הנפטר, וגם לצורך החיים (פיסקה יא) אסרו. אך בzeitig אליעזר (חלק ה, רמת רחל סימן מו) כתוב להתריר אמרת תהילים על ידו האוננים.

הערת הרב נבנצל שליט"א – אמרית תהילים עבור הנפטר, יש מתירויות.

29 מנוח שלמה חלק א, סימן צא, סעיף כה, אות ג. בילוקוט יוסף סימן ז, מד. וכן אמר לי הרב מרՃכי אליהו שליט"א.

30 בילוקוט יוסף סימן ט, ב.

31 נתעי גבריאל חלק א, פרק כב.

32 שלחן ערוך יורה דעה סימן שם, ב. אמנים אם לא הספיק להתפלל קודם שנהייה אונן וכבר חל עלי חיוב התפלייה (למשל אם נפטר בלילה ולא הספיק להתפלל מעריב), אם נזכיר בבוקר והתפלל שחורת, צריך להשלים גם מעוריב כיון שהלווה עוד קודם הפתירה. אבל אם

ו. אניות

האונן המסומל באפר. כך על פי הפסוק בישעיהו (סא, ג) – "לשומ לאבלי ציון למת להם פאר מחת אפר שמן ששון מחת אבל מעיטה תחלה מחת רום כחה".

כט. כאשר נדחתה הקבורה בכמה ימים: אם יש מקום לטפל בקבורה באותו ימים, חלה אניות ו גם לא מוח תפילין. אבל כאשר אין אפשרות לטפל בעניינו המת, ביום המיתה פטור מן התפילין ובשאר הימים עד הקבורה חייב בתפילה³⁷.

ל. ביום קבורה שאינו יום המיתה, מנהג ירושלים שהאבל מנוח בו תפילה בצעעה בלבד ברוכה³⁸. אבל אם נפטר בשבת ונקרר במקומות שבת, האבל לא מנוח תפילה ביום ראשון³⁹.

הלכות תפילה לאבל מפורטות לקמן בהלכות אבלות, מעמוד 148.

ברית מילה ופדיון הבן

לא. אם האונן ציריך למול את בנו, יקברו מוקדם ואז ימולו. ואם אי אפשר, ימולו קודם הקבורה ויברך הסנדק ברכות "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". יש לנו גם במקרה שלילה שלא בזמנה, ואין לדחות את חמייה עוד עקב האניות⁴⁰.

לב. בפדיון הבן יקברו מוקדם ואז יפדו, אבל אם אי אפשר לקברו בו ביום, ידחו את הפדיון עד למחorbit אחר הקבורה⁴¹. הטעם להבדיל בין פדיון הבן כיון שבמילה יש חיוב על האב למול את בנו, אבל החיוב הוא גם על בית הדין ועל כלל ישראל. לעומת זאת בפדיון הבן החיוב הוא רק על האב, וכיון שהוא אונן הוא פטור ממצוה זו כל זמן האניות עד לאחר הקבורה⁴².

לג. אונן שהוא מוול אחר לא ימול. אם אין מוול אחר, אם אפשר יקברו את המת קודם. אם אי אפשר, ימסרו קודם המת לחברה קדישא ואז יוכל למול בברכה. ואם גם זה אי אפשר, ימולו, ואת הברכה יברך אבי הבן או הסנדק⁴³.

לד. אין לפדות את הבן על ידי כהן אונן. אך אם אין כהן אחר, יפדה הכהן האונן, ולאחר מכן את ברכת בורא פרי הגפן.

nishoain

לה. חתן וכלה לא נהגים אניות. הם חייבים בכל המציאות לפני הקבורה, והחתן מנוח תפילה⁴⁴ כאמור לקמן, מעמוד 253.

37 גשר החיים פרק יה, ד, ג – ד. מנחת שלמה תנינא סימן צה. אברהם, יורה דעתה סימן רסד, עמוד שמבר.

38 ילקוט יוסף סימן ז, כה; וסימן כה, א. צרור החיים פיסקה קפה. פני ברוך סימן יב הערכה ח. יורה דעתה סימן שס.

39 הערת הרוב נבנצל שליט"א – וכן הורה אדמו"ר הגרש"ז חיוב מיוחד שאיל אפשר לקימנו לאחר.

40 עיירבר זלה"ה. נטעי גבריאל חלק א, פרק לו, א.

41 ילקוט יוסף סימן כה, ד. אמןם בהערה שם הביא דעתות חולקות.

42 גשר החיים פרק יה, ד, יב. הערת הרוב נבנצל

לו. אם האון צריך להשיא את בנו, וכבר אין מוטל עליו להתעסק לצרכי המת, רשאי להשתתף בחתונה גם כשמננים, אבל לא ישתתף בריקודים כלל, ולא יאכל שם.⁴⁵

שבת

לו. כשעה לפני כניסה השבת⁴⁶ פוסקת האניות, מפני שאז כבר אי אפשר לקבור, ולכן באותו זמן יכול להתפלל מנוחה. ואם באותו זמן עדיין צריך לעסוק לצרכי המת והקבורה, עדיין חלה האניות.⁴⁷

לח. בשבת לא נהגים דיני אניות, הן למי שנפטר לו קרוב בשבת והן למי שקרובו נפטר לפני השבת וטרם נקבע, מפני שאין אפשרות לעסוק לצרכי המת ובקבורתו.⁴⁸ מותר לאכול בשור ולשתות יין, מברך ומתפלל וחיבב בכל המצוות, אבל נהוג איסור אישות בין איש לאשתו.⁴⁹ הכל הוא שבאניות בשבת נהוג מנהגי אבותם בדברים שבצעעה בלבד ולא בפרהסה.

לט. אם האון לא גר במקום המת, יש מתירים בשבת חי אישות, ובפרט מצות עונה.⁵⁰

מ. לגבי סעודות שבת וזמירות דינו כמו האבל, כאמור למן עמוד 175.

מא. האון ראוי שימנע מלחיות שליח ציבור או קורא בתורה, אלא אם כן אין אחר או שהוא בעל קורא קבוע, ואם ימנע hei כابلות בפרהסה.⁵¹

מב. האון מותר לקרוא בשבת שניים מקרא אחד תרגום.⁵²

מכ. כהן לא יעלה לדוכן משום שאינו בשמה.⁵³

מד. אסור לבקש מהרופא לכתוב הودעת פטירה בשבת וביום טוב. אבל מותר לבקש שגוי יכתבה.⁵⁴

הannies. שתי הדעות מובאות בצויר החיים פיסקה יג. בשמירת שבת כהילתה (חלק ב, פרק סד, כב) כתוב: סמור לכינסת השבת / החג, באופן שלא נשר זמן להביאו לקבורה, לא חל דיןannies.

47 נתעי גבריאל חלק א, פרק כה, א. 48 הערת הרוב נבנצל שליט"א – ואם עוסק בצריכי הנפטר, הגנו לדבר עם החברה קדישא על סדרי הלואה, או להודיע למלוויים ולמשפידים, פטור מכל המצוות.

49 שלחן ערוך יורה דעה סימן שמاء, א. 50 נתעי גבריאל חלק א, פרק כה, ח.

51 ילקוט יוסף סימן ז, כב.

52 צורו החיים פיסקה טז.

53 גשור החיים, פרק יח, א, יב.

54 שימושות שבת כהילתה חלק ב, פרק סד, כט.

שליט"א – צריך ביאור מה הטעם, שהרי אף ברגל שייכא אניות כשהאפשר לקבור. (בגשר החיים הובאה התייחסות לשאליה זו בארכיות בחלק ב, פרק טו, ג. ובפשות ניתן לומר שברוגל כולן חיבים באופן שווה בכבוד הרוג, ומכיון שכולם מתחייבים בקבורה, כולן אוננים. אבל בחתן, רק הוא החתן והקבורה יכול להתבצע על ידי שאור הקורבים, שכן הוא אינו און. ואמנם אם אין קורבים אחרים שיטפלו,orchesh נחשב למorte מצוה, והחתן ינהגannies).

55 נתעי גבריאל חלק ב, פרק טו, יה. מתרבס בעיקר על שיטת הרמב"ם שככל זמן שלא נקבע המת אין אסור בדברים שהאבל אסור בהם. ואע"פ שהרמ"א (יורה דעה סימן שמاء, ה) פסק כרמוב"ן לאסור גם על האון דברי אובלות, בשעת הדחק מקלים כרמוב"ם.

46 יש אומרים שrok בכניסה השבת ממש פוסקת

צאת השבת

מה. יש אומרים שסביר לפסי צאת השבת יקרה האונן שלוש פרשיות של קריית שמע ללא ברכה⁵⁵.

מו. יש מי שכחוב שהאונן يتפלל תפילת מעריב של מוצאי שבת מבוגד יום, כשבודין לא חלה האניתות⁵⁶. אולם למעשה כתבו הפוסקים שאין אבל להתפלל מעריב מבוגד יום, כיוון שגם כשיגיע זמנה לא יתרחיב בה, אלא יתפלל רק לאחר הקבורה⁵⁷.

מצ. במושאי שבת רשאי לאבדה, ויבידיל אחרי הקבורה עד שקיעת החמה של יום שלישי בשבוע⁵⁸. על הבשימים והנרט מברכים רק כשבודילים במושאי שבת.

מח. אם האונן שמע הבדלה מdadם אחר ונתקון לצאת ידי חובה, יצא ידי חובתו, ואחר הקבורה אין צורך לחזור ולהבדיל, כיוון שהחברה קדישה מטפלת בנפטר ובקבורתו⁵⁹.

מט. בהבדלה לאחר הקבורה, אין אומרים את פסוקή השמחה שלפני הברכות אלא מתחילה בברכות.

ג. עדיף להבדיל על יין שיקבל משכניו כדי סעודת הבראה.

נא. אף על פי שמותר לאונן לעשות מלאכה גם קודם הבדלה, טוב שיאמר אחרי צאת השבת "ברור המבדיל בין קודש לחול" לפני עשיית מלאכה⁶⁰.

nb. אם האונן מתפלל מעריב במושאי שבת אחרי הקבורה אומר "אתה חוננתנו". אבל אם כבר את מתו מיום ראשון ואילך ומתפלל, לא יאמר "אתה חוננתנו".

חג ומועד

יום טוב וחול המועד

ng. מצד עיקר הדין נפסק ההלכה שמות ביום טוב ראשון יתעסקו בו גויים, וביום טוב שני יתעסקו בו ישראל, אפילו ביום טוב שני של ראש השנה⁶¹. ביום אין קברים בארץ ביום טוב כלל, גם לא ביום השני של ראש השנה, מחשש לחילול קדושת יום טוב, ולמעשה

⁵⁵ שלוחן ערוך אורח חיים סימן עא, ב. מסכתת המשנה ברורה שם סעיף קטן י. שמירת שבת כהכלתה שם, כה.

⁵⁶ טורי זהב אורח חיים סימן עא, סעיף קטן ד. ילקוט יוסף סימן ז, כב. וזהו שלוחן ערוך שבת כהכלתה חלק ב, פרק סד, כה.

⁵⁷ משנה ברורה סימן עא, סעיף קטן י, ולשיטותו יקרא קריאת שמע מבוגד יום בלבד ברכות ולא יתפלל מעריב.

⁵⁸ אמנים יש פוסקים שיבידיל בברכה ורק עד סוף יום ראשון ולאחר מכן יאמור המבדיל בליך שם ומלאות (בן איש חי שנה ב, פרשת ויצא כג; כף החיים אורח חיים רצט, כ). ובסוגיא יום טוב ויום הכיפורים יכול להבדיל רק עד סוף היום שלאחריו, שמירת שבת כהכלתה שם.

⁵⁹ ילקוט יוסף סימן ז, כב. וכאן האונן לא יתרחיב להתפלל במוציא"ש. ובילקווט יוסף עצמו בהערה הביא את דברי השבות יעקב שכותב שמיון

אין מציאות של אניות ביום טוב. לכן בפועל אוכל בשור ושותה יין, וمبرך בקידוש שהחינו. אמנם במקרה שהנפטר יקבר ביום טוב, אכן יהולו דיני אניות בזמן שאפשר לטפל בצרכי הנפטר.

נד. בנסיבות יום טוב רשאי לאכול ללא הבדלה, ובידיל אחריו הקבורה עד שקיימת החמה של יום המחרת⁶².

נה. בחול המועד חלה אניות, כיוון שמטפלים בנפטר וקוברים בחול המועד⁶³.

פסח וספרית העומר

נו. בבדיקה חמץ עדיף שהאונן ימנה שליח לבדוק במקומו. אם השליח גר בבית, יברך השלח, ואם אינו גר בבית, ישמע מאחר שבודק לצורך עצמו, ויכוון לפטור גם את בית האונן⁶⁴. אם אין אחר, יבדוק האונן בלבד ברכחה. האונן פטור ממצוות עשה, ובבדיקה חמץ נועדה גם כדי שלא לעבור על אישור ולכנון יש לקיימה. לנוכח האונן יבטל חמוץ ויכול גם למכור חמוץ.

נו. אונן בכור יתרעה בערב פסח ולא ישתתף בסיום מסכת, ואם קשה לו יאכל מיני תרגימה ולא לחם⁶⁵, או יפדה את התענית בצדקה.

נה. בליל הסדר חייב האונן בכל המצאות, וחיבב בהסיבה⁶⁶.

נת. האונן יכול לספר ספרית העומר בלבד ברכחה⁶⁷, כדי לא לשב את המשר הספריה.

ראש השנה ויום הכיפורים

ס. אונן שתקע בשופר בראש השנה להוציא רבים ידי חובתם, יש אמרים שמוצאים ידי חובה אפילו אם קובר את מותו בראש השנה⁶⁸. ופשוט שאם דוחה את הקבורה לאחר ראש השנה, שמוצאים ידי חובה.

האונן.

55 נתיעגביריאל חלק א, פרקלח, ד. והטעум כיוון שאיסור אכילה היא מצות לא תעשה שחביב בה, ומיאיד אסור בתלמוד תורה ופטור מוסудות מצוה בסיום מסכת. אך אם קשה לו לצום, ובפרט עקב טרדת הקבורה והצעיר על הפטירה, יסmodal על הדעות שבתעניית בכורות נאסר רק לחם.

56 כיוון שככל דבר הטעון הסיבה, אם עשו בעלי הסיבה לא יצא ידי חובתו. ובמשנה ברורה (אורח חיים סימן טז) תעב, סעיף קטן יג כתוב שהנכון שלא יסב על מיטה כבודה וכלהלה אלא יסב בשינוי קצת.

57 הערתת הרוב נגנץ שליט"א – ואם יקברו בו בלילה, יספר ברכחה ואחר הקבורה.

58 ילקוט יוסף סימן ז, נת, בשם הפרי מגדים.

61 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקכו, א – ד. ולפי זה כתוב ממשנה ברורה (סימן עא, סעיף קטן יא) שהאונן בראש השנה לא יתקע בשופר, אולם אם לא יטפלו בקבורה עד אחרי גמר התפילה, אין לו דין אונן עד אז. קר נפסק גם בגין החיים פרק יח, א, וא; ובשיעור שבת ההלכה חלק ב, פרק טד, כג. ועיין עוד בש"ת הר צבי (ירוה דעת רצץ), שהתריר להוליך את הנפטר לקבורה ביום טוב אפילו ברכבת הנרגוג על ידי גוי.

62 משנה ברורה סימן רצט, סעיף קטן טז, בשם רבינו עקיבא איגר. וביליקוט יוסף (סימן ז, נה) כתוב שאם נקבע למחורת יו"ט אין תשלומין, ויאכל בלבד הבדלה.

63 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצט, ב.

64 בקשר החיים (פרק יח, ב, יג – יד) כתוב שהשליח יכול לבקר לצורך בדיקת בית האבל. אולם ביליקוט יוסף (סימן ז, עא) הא�יר להזכיר שהשליח לא יברך על בדיקת בית

ו. אניות

סא. בערב יום היכיפורים אסור בבשר ויין, אך מותר לעת ערב לרוחן ולטבול במקווה שאז לא חלה אניות⁶⁹.

סב. ביום היכיפורים אין אניות כלל, מאחר שאין אפשרות לקבר בו.

סוכות

סג. בערב סוכות, אם אין מי שיבנה עבורו סוכה, או אין מי שיקנה ויאגד עבורו את ארבעת המינים, יכול לבנות סוכה או לקנות ולאגד את ארבעת המינים, בתנאי שלא ידחה על ידי כך את הלויה והקבורה⁷⁰.

סד. אונן פטור מסוכה חזן מלילה וראשון שחיב לאלול בסוכה⁷¹. אمنם בזמן זהה שאין קוברים ביום טוב, ממילא לא חלה בו אניות, וחיב בסוכה גם ביום טוב עצמו.

סה. בחול המועד פטור מסוכה, ויש מי שכתב להחמיר לחיבו בסוכה בלי לברך "לישב בסוכה", בפרט אם כבר מסר את הטיפול בנפטר לחברה קדישא.

סו. בשמחת תורה יכול לעלות לתורה, ויכול להשתתף בהקפות אך לא בריקודים⁷².

סז. אם כבר הזמיןוהו להיות חתן תורה או חתן בראשית, ונפטר לו קרובי ברגל, מותר לו להיות חתן כדי שלא יראה כאבלות בפרהסיה ברגל⁷³. ויש דעת שעדייף שיילך לבית הכנסת אחר וימנו חתן אחר תחתיו⁷⁴.

חנוכה

סח. בחנוכה עדיף שידליך ויברך אחד מבני הבית במקום האונן, ואם הוא מתגורר לבדו, ידליקו האונן או שלוחו בלי ברכה⁷⁵.

פורים

סט. במקום שאי אפשר לקבר בפורים, לא חלה אניות כלל⁷⁶.

ע. אך אם אפשר לקבר בפורים, עדיף לקרוא את המגילה אחרי הקבורה שאז כבר אינו אונן. ואם לא תהיה שהות אחרי הקבורה, ישמע קריاتها קודם הקבורה מאדם אחר⁷⁷.

עו. אם אנשי החברה קדישא דוחים את הקבורה עד לאחר קריית המגילה, באותו זמן לא חלה אניות ויכול האונן לשמעו אז את קריית המגילה⁷⁸.

69. נתעי גבריאל חלק א, פרק לא, 1.

70. שם, פרק לב, א – ב.

71. הערת הרוב ננגצל שליט"א – ואם עוסק בנפטר, כגון לגביל הסדר.

72. משנה ברורה סוף סימן תרע. ילקוט יוסף סימן ז, סו. בשמיירתו, פטור גם בלילה הראשון. וככל' לגבי הסדר.

73. גשור החיים פרק כג, ג, ז.

74. ילקוט יוסף סימן כב, כג. שם לח, כז.

75. ראה בפנוי ברוך סימן כת, יא. ובנטע גבריאל (חלק א,

פרק לב, יא) כתוב שאדם וגיל ילך לבית הכנסת אחר, ואילו

עב. אונן ביום פורים, מותר לאכול בשר ולשתות יין, ולברך עליהם⁷⁹. שאין עשה של אבלות היחיד דוחה עשה של רבים לשמו בפורים. אבל בלילה אסור בבשר ויין, כיוון שכחוב "ימי משתה ושמחה"⁸⁰.

עה. ביום פורים ישלח משלוח מנות בדברים שאין משחחים, ויתן מתנות לא比ונים⁸¹. עד. אניות נהוגת בי"ד אדר בירושלים וכן בשושן פורים בעיר הפרוזת⁸².

תענית ציבור ותשעה באב

עה. אונן חייב לצום בתענית ציבור. ואם יחלש ולא יוכל לטפל בקבורת המת, פטור מהתענית. ואם כבר נמסר המת לחברת קדשא, אין פטור מהתענית⁸³.

עו. בלילה לא יוצא מבית הכנסת, ולא קורא איכה, אף על פי שהקבורה תהיה רק ביום⁸⁴.

עז. אונן בתשעה באב ינעל נעלי بد או גומי⁸⁵.

קביעת זמן הלוויה

עה. בקביעת זמן הלוויה העיקרי הוא כבוד הנפטר. מחדGISא כבודו הוא שלא להתמהמה בקבורתו. מאידך GISא, כבודו הוא שיוכלו קרוביו ללוותו. לכן אין להתעכב בקבורת הנפטר, אלא אם כן צריכים קרוביו להגיע למקום רוחוק ויהיה לנפטר כבוד בכר, ובבלבד שלא יתעכבו יותר מדי. (כמו שתתברר לעיל בפסקה על הלוויית המת, מעמוד 56).

עט. כבר הזכרנו שמנาง ירושלים לקבור את הנפטר ביום פטירתו ולא להלין את המת. יש פוסקים האומרים שכך ראוי להנוג בכל ארץ ישראל⁸⁶.

כהנים

פ. לכהנים גברים אסור להיטמא למתים, גם לכהן בעל מום. מצוה לשמור אפילו עלILD כהן שלא ייטמא⁸⁷.

פה. משמעות המצווי היא שאסור לכהן לגעת במת, ולא לעזר בנשיות המיטה; אסור לו להאהיל על טומאה כלומר לעמוד או לעboro מעל קבר או מות; ולא להיכנס באهل המת כלומר

79 גשר החיים פרק יח, ב, טו. הערת הרוב נבנצל שלייט"א – ציריך ביאור מי שינה מחול המועד.

80 שלחן ערוך אורח חיים תרצו, ז; מגן אברהם שם.

81 פסקי תשובהות תרצו, יא.

82 שער הציון סימן תרצו סעיף קטן כח.

83 ילקוט יוסף סימן ז, עה.

84 משנה ברורה סימן תקנת, סעיף קטן כד.

85 צורור החיים פיסקה מו.

86 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעג, א.

ו. אניות

לעומוד מתחת לגג משותף עם הטומאה, כמו למשל להיכנס למבנה שיש בתוכו מות (أهل המת) או קבר⁸⁸. لكن אסור להיכנס לקברי צדיקים – אפילו למערת המכפלה וקבר רחל⁸⁹.

פב. אסור לכהן להיכנס בתוך ארבע אמות (כ-2 מטר) של קבר או של מות⁹⁰. لكن אסור לכהן להיכנס לבית הקברות. ואם יכול להיזהר להרחק עצמו ארבע אמות מהקברים, כגון שקוברים את המת בסוף בית הקברות, מותר לו להיכנס לבית הקברות⁹¹. במקום שיש מחייב או גדר בגובה עשרה טפחים (96 סנטימטר) יכול להתקרב עד מרחק ארבעה טפחים (כ- 40 ס"מ)⁹². כהן שורצה לעלות לקברי קרוביו ביום השנה וכדומה, יודא מראש שביל הגישה ו רחב די ו מרוחק לכל ארכו לפחות ארבע אמות מוהקרים, או שיש מחייב בין הקברים לשביל. יש לבדוק שאין עצים המאילים על הקברים ועל השביל. לעיתים העצים גדלים ומתרפרפים עם השנים, אך אפשר לגוזם כדי לאפשר את כניסה הכהנים. יש מי שכתב שכח שהולך ביום השנה אפילו רק כדי לראות את הקבר, הרי זה ממשתוח על הקבר ותועלת גדולה היא⁹³.

פג. לא רק מת שלם אלא אפילו חלק קטן מן המת או נפל מטמאים. שנ ושער או ציפורן מן המת לא מטמאים⁹⁴.

פד. כהן מותר ומצווה⁹⁵ להיטמא לשבעה קרוביו – אביו ואמו, אשתו שנשאה בהיתר⁹⁶, בנו ובתו, אחיו מביאו, אחותו הרווקה מביאו; לכל אלו נתמאותם אףלו אם הם פסולין חיתון, בתנאי שאםם יהודים.

פה. אסור לכהן שנטמא לקרים להיטמא למתים אחרים באותו זמן. ויש מתיירים לו להיטמא למתים אחרים כל זמן שעוסק במתו⁹⁷.

פו. הכהן מחויב להיטמא למתחזה שאין לו קברים⁹⁸. המושג מבואר لكمן באוצר המושגים ערך מת מצוה.

88 המותירות להתקrab יותר בשעת הלויה, עיין שפטין כהן שם סעיף קטן י"ח.

88 שלחן ערוך יורה דעה סימן שטט. אמנה מעיקר הדין מותר לכהן להיטמא באهل של מות גוי, אבל לא במגע ובמשא. ובכל מקום נכון להיזהר גם באهل של מות גוי,

91 צ"ץ אליעזר חלק ד, טו. כל בו על אבלות עמוד 249.

89 שרך פסק בשלחן עורך (יורה דעה בסימן שבע, ב), וביליקוט יוסף סימן נז, ז. וראה עוד לקמן הלכה צד.

92 חזון איש המהמיר שטפח = 9.6 ס"מ, כיון שמדובר באיסורי תורה. אמן לפישיעור הרב חיים הנה טפח = 8 ס"מ, ולפי זה עשרה טפחים הם 80 ס"מ, ואربעה טפחים הם 32 ס"מ.

89 בתוספות בא מיציעא (קיד, א-ב) מובא המדרש על אליהו הנביא שCKER את רבי עקיבא, וכייד אליהו שכח

93 חזון למועד פרק כז, ד, בשם דודאי השדה.

היה, נתמאותם לקרים. היו פוסקים שעיל יסוד מדרש זה התירו לכהן להיטמא בקרים צדיקים, אך למעשה פסק

94 גבר והזיהוי פרק ו מביא בארכיות את הפרטים השווים בענייני טומאת הכהן למת.

בשות' יורה דעת (סימן נה) לאסורה. גם בגבר החאים (פרק ו, ג) פסק לאסורה. אך ראה בספרו של הרב עידו

95 שלחן ערוך יורה דעה סימן שעג, ג.

אלבה "טהרת שדה המכפללה", שולדתו יכולים הכהנים

96 אבל לא רוסה או גורשה לא נתמאותם, וכן לא נתמאות נשאה באיסור כהן שנשאה גורשה. אבל לא אמרו נתמאות

לשיט"א – ציריך עיון אם אסור בקשר רחל, מארח שזה

97 שלחן ערוך ורמ"א יורה דעה סימן שעג, ד.

קשר לפני הדייבור (לפני מתן תורה). (ראה נזיר נד, א, ותוספות בא בתריא נח, א).

98 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעג, א.

90 אמנה יש דעתות

פז. כהן נתמא כדי לטפל במת מצוה גם אם יש גוים שיכולים לקברו⁹⁹, ויש אוסרים¹⁰⁰.

פח. מותר לכהן להיטמא למות מצוה גם אם היה יכול לשוכר אחרים שיקברו את המת¹⁰¹.

פט. כהן נתמא לקרביו רק במת שגופו נשאר שלם¹⁰², ובמת מצוה אפילו אם מצאו חסר, בתנאי שנמצא ראשו ורוכבו¹⁰³.

צ. הכהן מתאבל על קרוביו שנטמא להם, ונוהג אבלות גם על קרובים נוספים שלא נתמא להם: אחיו ואחותו מאמו ואחות נושא מהב, בתנאי שאם יהודיה¹⁰⁴.

צא. לפי חלק מהפוסקים מותר לכהן להיטמא לקרביו אפילו שלא לצורך טיפול בנפטר ובקבורתו, ואפילו בשבת כאשר אפשר לטפל; ויש אומרים שדווקא לצורך, וממילא לא בשבת. גם לדעת המכמים, כשיש אפשרות לטפל, מצוה על הכהן להיטמא ולטפל גם כשיש אחרים שיטפלו¹⁰⁵.

צב. לכהן מותר להיטמא רק בזמן הקבורה עד סתיימת הגולל¹⁰⁶, ולא בשום הזדמנויות אחרות כגון בעליה לקבר בשבועה, בשלושים או ביום השנה שאז אסור לו להיטמא. משום כך נהגו לקבור את קרובי הכהנים בשורות ההקפות בבית העלמין, כדי שהכהנים ובני משפחות יוכלו להתקבב במידת האפשר לקבורי יקריםם באזירות.

צג. אף המת אינו מטמא באוהל, ולכן אין איסור על הכהן להיכנס לאוהל זיכור ביד ושם¹⁰⁷.

צד. לגבי קברי גוים נפסק להלכה שנכון לכהן להיזהר מלהיטמא בהם, אף על פי שיש פוסקים שהקלו בכך¹⁰⁸.

צה. הלכות טומאת כהן הן הלכות מורכבות ביותר. לא רק בקשר לקבורה, אלא גם לגבי כניסה למקומות שיש בהם עצמות ושלדים, נסיעה ברכבת שעוברת מעל בית

106 לפי השלחן ערוך (יורה דעה שעג, ז) אפילו בזמן שਮותר לכהן להיטמא לקרבו, אסור לו להיטמא למות אחר. לרמ"א (שם) ההגבלה מלאhitma למתיים אחרים מתחילה ורק לאחר קבורות מות. נפקא מינה אם מותר לאונן להיכנס לבית הקברות בזמן הלווייה, ולהיטמא למתיים אחרים. לפי שלוחן ערוך אסור לרמ"א מותר עד סתיימת הגולל.

107 משנה אהלות פרק ב, ב. במראה הבזק ה, קב. **108** שלוחן ערוך יורה דעה סימן שיעב, ב. הדעה המקילה היא דעת הרמב"ם (הלכות טומאות מות פרק א, יג; ובחלוות אבל פרק ג, ג). והטעם כיון שכותב "אדם כי מות באוהל" (במדבר יט, יד) – אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם (שפתי כהן בשלוחן ערוך שם). גם לדעת הרמב"ם, למורות שאין הגוי מטמא בטומאת אهل, הרי הוא מטמא במגע ובמשא.

99 גשר החיים פרק ו, ז, ג. כל בו על אבלות עמוד 71.
100 עורך השלחן יורה דעה סימן שעד, ג.

101 רם"א יורה דעה שעד, ג. גשר החיים שם.

102 אם היה האבר חסר עד מחיים, כגון שנכורתה ידו, נתמא לו לאחר מיתה (שלוחן ערוך יורה דעה שעג, ט; כהכרעת הרואה"). וכן נתמא אם חסר אבר פנימי שאיןנו ניכר (אגרות משה יורה דעה חלק א, סימן רנא; צ"ץ אליעזר חלק ט, סימן מה). لكن אשה שעברה כריית רחם, מותה לבניה הכהנים להיטמא לה. (ילקוט יוסף סימן נז, ג). יש אומרים שהרגוג חסר לחסר ואין להיטמא לו, הගהות הרמ"א על השלחן ערוך שם.

103 שלוחן ערוך יורה דעה סימן שעד, ב. כל בו על אבלות עמוד 71 בשם אור זרוע.

104 שלוחן ערוך יורה דעה סימן שעד, ד.

105 שלוחן ערוך ורמ"א יורה דעה סימן שעג, ה. גשר החיים פרק ו, ח, ג.

ו. אניות

קבורות¹⁰⁹, או טישה במטוס שטobile נפטר. גם בבתי החולים יש הגבלות על כניסה כהנים, מפני שיש נפטרים בבתי החולים. למעשה יש לברר את המזיאות ולהתיעץ עם פוסק מוסמך. ביחוד צרכים הדרכה כזאת רופא ואח כהנים, גם בשלבי הלימוד וגם במהלך עבודתכם.¹¹⁰

צו. גם בקשר ליציאה לחוץ לארץ, נפסק להלכה בשלחן עורך שאסור לכהן להיטמא בארץ העמים. אמנם הפסיקים האחוריים נחלקו אם דין טומאה הארץ העמים נהג גם ביום, או שנาง רק בזמן שנהגו בטהרות בארץ ישראל¹¹⁰.

התיחסות למוהותה של טומאה והקשר הרעוני בין טומאה ומיתה, יבוארו لكمן בפרק עיון והגות,
פרק סא.

וראה הרוב שלמה כלאב, 'דין כהן הלומד רפואי', אסיא סט-ע, עמ' 65-84. שלחן עורך יורה דעה סימן שسط. לפי שפתינו כהן וטוורי זהב (שם) אין כוים טומאה הארץ העמים לבני הכהנים. אולם בש"ת שבות יעקב פסק שהם כוים נהג דין זה (מובא בפתחי תשובה שם). בשלחן עורך (שם שיער, א) פסק לאיסור, אבל התיר לצאת לארץ העמים כדי לישא אשה או ללימוד תורה. גם הגריש' או עירבן פסק שיש לחוש לדעה האוסרת, פרט להיתרים המובאים בשלחן עורך לצורך מצוה: לישא אשה או ללימוד תורה וכיוצא בזה (יסודי הלכה עמוד קעה).

¹⁰⁹ הרב עובדיה יוסף מתיר לכהן לנסוע בה לצורך פרנסתו מטעם שהרכבת עצמה נוחשبة לאוולה החוץ בפני הטומאה (ילקוט יוסף סימן נז, ד, ראה שם בארכיות).

¹¹⁰ מותר לכהן להיות רפואי – כל בו על אבלות עמוד 19. אסור לכהן למדור רפואי על ידי טומאה למתים.

אסור לאח להיטמא למתים. ראה אגדות משה, יורה דעה חלק ג, סימן קנה. ילקוט יוסף סימן נז, ח – ט. ראה בהרחבה בנציג הלכתית רפואי כרך ג ערך כהן, מעמוד 201 ואילך. ראה את הצענות של הרב שלמה גורן שודיעתו מאפשרת לכוהנים למדור רפואי גם על ידי טומאה למתים, ואף ביקורו ואשפונו כהנים בבתי חולים,

ז. סדרי הלוויה והקבורה

אלו דברים שאדם אוכל פירוטיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן... לוויית המת...³⁶

שבת קכז, א

תיאור הלוויה המובא כאן הוא כללי. יתכו הבדלים בין מנהגי העדות השונות, המקומות השוניים, ולפי מנהגי החברה קדישא העורכת את הלוויה.
רשימת הכנות לפני הלוויה מופיעה לעיל, עמוד 37.

הטהרה

עשהין כל צרכי המת, סכין ומידחין אותו...

משנה שבת קנא, א

רבי ירמיה ציווה לפניו מותו: הלבישוני בתכרייכים לבנים, ותנו מנעלים ברוגלי ומקל' בידיו, והשכיבוני על צדי, כדי שאהיה מוכן להתעורר ולעמדו בבייאת המשיח.
ירושלמי כלאים פרק ט, ג (תרגום)

בקשי מואד שיטהרוני במותן מואד, ובטהרה ובנקיות בין אצבעות דדים ורגלים, ויחוחו ראש' ויסרוקני במסרק בדרך החיים, ויטלו ציפורני ידי ורגלי, כדי שאבאו טהור ונקי למנוחה, כמו שהלכתי בבית הכנסת בכל שבת בחפיפה ובנטילת ציפורניים ובבדיקות נקבים, כן יעשו גם ל' למנוחות עולמים.

צוואת רבי אליעזר ברבי שמואל, זקנו של מהרי"ל³⁷

בדרך כלל החברה קדישא דואגת לטהרה של הנפטר לפני הקבורה. הטהרה כוללת את רחיצת הנפטר והלבשתו בתכרייכים לפני הקבורה. גברים מטפלים בנפטר ונשים מטפלות בנפטרת. הטהרה נעשית מתרוע כבוד לנפטר – כבוד לנשמה שהיא חלק אלהה ממעל, וכבוד לגוף ששימש כמשכן לנשמה. טקס הטהרה מתתקיים בבית הלויות בחדר מיוחד המיועד לכך. תורן כדי הטהרה אומרים חמיטה רחים פסוקים שונים הקשורים לרחיצה ולטהרה, למשל – "זְרוּקָתִי עֲלֵיכֶם מִים טַהוֹרִים וְטַהֲרָתִם מִכָּל טָמֵאותֶיכֶם וּמִכָּל גָּלוּלֵיכֶם אֶתְהָר אֶתְכֶם" (יחזקאל לו, כה). הסיבה לאמיירת הפסוקים היא כפולה – הן מצד תוכן הפסוקים הנוגע לטקס הטהרה, והן כדי למנוע מהמתעסקים לעסוק בדיורים בטלים ובשיות חולין, מתוך כבוד לנפטר.

עיקר הטהרה היא שפיכה של תשעה קבין מים (כעשרה ליטר) על הנפטר. יש הנוהגים לטבול גבר שנפטר במקואה טהרה לאחר הרחיצה, קודם ההלבשה בתכרייכים. פירוט מובה באוצר המושגים ערך טהרה. לאחר הרחיצה, מלבושים את הנפטר בתכרייכים לבנים פשוטים. ניתן לבקש מרחש בתוספת תשלום, תכרייכים מבד פשtan מהודר. הטעמים להעדרת بد פשtan מובאים באוצר המושגים ערך תכרייכים. לאחר

¹ ספר דברים נחמדים, חוסיאטין ורט"ב. מובא בספר כל בו על אבלות, עמוד 86.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

- הטהרה אין משאורים את הנפטר בחדר הטהרה אלא מעבירים אותו לפתח שם שם יוציאו². נהגו לעטוף גבר שנפטר בטלית בזמן הלוויה, אך לא נהגו לקבור את הטלית.³ פירוט והסביר מובה באוצר המושגים, ערך ציצית בתכרייכי המת. פירוט כללי לגבי התכרייכים והחלבשה מובה באוצר המושגים ערך תכרייכים.
- א. אין לאדם להשתתף או להיות נוכח בטהרת אביו מפני כבוד אביו, וכן לא בטהרת חמיו או בעל אמו או בעל אחותו; אך מותר לאב להיות בטהרת בנו ולהחותן בטהרת חתנו.⁴
- ב. תלמידים היודעים לבצע את הטהרה, רשאים לעסוק בטהרת רבים אם יקבלו רשות לכך מהחברה קדישא. ואם אינם יודעים לטהר, אל יכנסו כלל לחדר הטהרה.⁵
- ג. יש לטהר גם מי שחלה במחלת מדבקת, בתנאי שיקפידו מאד על ניקיון וסטריליות לבל ידבקו המטهرים. וכך ילבשו כפפות ובגדים מיוחדים ויתיעצו עם רופא על כך. וממן הרואוי שהעוסקים בטהרה יקבלו את החיסונים הדרושים. במקום סכנה, כאשר אין אפשרות לנ��וט באמצעות הזיהירות הנדרשים, יש לקבור ללא טהרה.⁶
- ד. אף על פי שכבוד המת מחייב לקברו מהר ככל האפשר, טהרת המת היא חלק מכבודו, ומותר לדוחות את הקבורה כדי לבצע טהרה.⁷

זיהוי

- ה. עם גמר הטהרה נוהגים אנשי החברה קדישא לקרא לבן הנפטר או קרוב אחר, כדי שיזהה את הנפטר. הזיהוי נחוץ וחוני גם כדי למנוע טעויות חס וחלילה, וכבר היו דברים מעולם.
- ו. אין מגלים את פניו המת שלא לצורך.⁸

עצימות עיני הנפטר

אלכסנדר מוקדונ חזן מדינת אפריקי. ברכו ישב ליד מעין מים, אכל לחם ודגים מלוחים. כששיטף את הדגים במים, הריח בהם ריח טוב, אמרו: מעין זה מימי מגן עדן. הילך בעקבות המים עד לשעריו גן עדן, וקרא בקול רם: פתחו לי את השער! ענו לו: "זה השער לה' צדיקים יבואו בו" (תהלים קלח, כ). אמר להם: מלך חשוב אני! תננו לי דבר. נתנו לו גלגל עינו של אדם. שקל את גלגל העין במאזינים, ושם בכף השניה כל כסף וזהב שהוא לו; והכריע גלגל העין את כל הכסף והזהב. שאל את החכמים: מהו משמעות הדבר? אמרו לו: עינו של אדם בשור ודם, לא תשבע לעולם מן העושר. אמר להם: מנין אדע שכך הוא? אמרו לו: שם מעט עפר על העין. שם מעט עפר ומיד הוקלה ועלתה אותה כף. זה שאומר הפסוק "ועיני האדם לא תשבענה" (משלי כז, כ).

מסכת תמיד לב, ב

² גשור החיים פרק יב, א. פני ברוך סימן ד, יג.

³ הדין ההלכתי לגבי טלית כשרה או פסולת לנפטר,

⁴ כל בו על אבלות, עמוד 36 הלכה י; על פי מועד קטן מובה בטoor ובלחן עורך יורה דעתה סימן שאנא.

⁵ גשור החיים פרק יב, ב, ד.

⁶ גשור החיים שם, ב.

ז. הבן שם מעט עפר על עיני אביו או אמו, ועוצמן. בשעת הנתינה אומר הבן את הפסוקים "כִּי עָפֵר אַתָּה וְאֶל עָפֵר תִּשׁוֹב" (בראשית ג, יט), "יוֹסֵף יִשְׂיַת יְדוֹ עַל עַינֵּיךְ" (שם מו, ד). המקור לעצימת עיני המת מופיע בספר הזוהר (פרשת שלח קס"ט), ש אדם יכול לראותם בעולם העליון, רק אחרי שישתתמו עיניו מהעולם הזה. ובמוקם נוסף (זהר ויחי רכ"ו) מובא שהאדם לא יכול לראות את כבוד ה' בעודו חי, אבל במיתתו רואהו, ולכן הסובבים אותו צריכים לעצום את עיניו.

קריעת ברכת דין האמת

ח. לפני תחילת הלוויה נהגו לקרואו, אם לא קרוו קודם לכן בשעת יציאת נשמה. אמנים מעיקר הדין יש לקרוא בזמן יציאת הנשמה. אך למעשה האשכנזים לקרוא לפני תחילת הלוויה? ועדות המזרח נהגו לקרוא אחרי הלוויה.

ט. הקרובים קורעים את בגדיים ומברכים:

"ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דין האמת"

י. המנהג הוא שכל אחד מהקרוביים מברך לעצמו. אך אם יש קרוב שאינו יודע לברך, יכול קרוב אחר לברך ויתכוונו שיצא גם לאחר ברכתו¹⁰.

התיחסות מפורשת יותר להלכות קריעת מובאות להלן בפרק ח – קריעת, מעמוד 100.

ביאור לברכת דין האמת

אמרו חכמים¹¹ שחיבר אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. דהיינו לקבל באויה מידת הרעה ואת הטובה. אמיירה זו קשה לקבלה, והיא טעונה הסבר. הראי"ה קוק בסידורו "עלות ראייה"¹², מתיחס לעניין בלשונו הפיטויית:

בטול הרgesch, עד שלא יבחן בין טובה לרעה, ולא יעריך כלל ערך עצמותו הפרטית בזה, אינה ממעלת הנפשות, ולא זאת היא התעודה הרואה לאיש המעללה. כי אם ידע האיש המשיכיל את הטוב ואת הרע, את נעם טוב החיים ואת מגענות מחסור הרע גם שבחי ההווה לכל פרטיהם, ויריכם בערכם הרואו.

כלומר, העיקרון שמברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה, אסור לו שיטשטש אצל האדם את ההבדלים בין טוב לרע ובין שמחה לעצב. להיפך – האדם המשיכיל צורך להבחן ולדעת ולהעריך את הטוב ואת הנעם בניגוד לרע ולמחסור.

אם כן, עדיין נשאלת השאלה – כיצד אפשר לברך על הרעה באותה הרוגשה שמברכים על הטובה?

אמנם ידע שיותר מכל אלה באין ערוך הוא הטוב האלهي והיוושר המלא של ההשגחה העליונה, שראוי להמסר אליה בכל לב ונפש. על כן עם כל ידיעתו

11 מסכת ברכות ס, ב.

12 חלק א עמוד תג.

9 גשור החיים פרק ד, ג.

10 גשור החיים פרק ד, ז. ילקוט יוסף סימן ט, ח.

ז. סדרי הלווייה והקבורה

והרגשותו בנסיבות החיים וערכיהם, יקבל בשמחה את כל אשר נטל עליו, מאהבת השם יתברך ודריכיו המלאים צדק ומישרים. ואף על פי שהברכות של המאורעות, צדיקות להיות במתבעם ההרגשה שמרגשת בהם הנפש באוטה שעה, ובהכרח זה משנתנות בין טוב לרע, אבל הדעת השלמה עולה וכוללת כל אלה במשפט ובבחובן, לקבלינוו בשמחה.

כלומר, האדם צריךאמין לדעת שהטוב האלוהי והיוושר של ההשגחה העליונה הוא לאין ערוך יותר מכל ההסתכלויות וההרגשות האנושיים המוצמצמים. מתוך אהבת ה' והכרת העיקרון שככל מעשי ה' במשפט, בחמלה ובצדק, יבוא לכל דעת שלמה המאפשרת לאיש המעלה לברך על הרעה מותך השלמה ואפיו שמחה, ממש כאילו היה מבורך על הטובה.

שבירת חרס

יא. לפני תחילת הלווייה כמשמעותאים את המת, יש נהגים לשבור חרס ולומר "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" (תהלים קכד, ז¹³). יש בשבייה סמל לצער על המיטה ועל הנפטר (כמו שבירת כס בחופה זכר לחורבן ירושלים). החרס השבור מסמל גם את שבירת הגוף על ידי המיטה, שהוא חרס הנשרב שאין לו קיום. כל חרס שנטמא, נתהר על ידי שבירתו; גם אדם מישראל שמת, מותה מכפר על חטאיו. האמרה "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" מסמלת את הרצון שלא יקרה דבר רע למשפחת הנפטר. כביכול להזכיר את השבירה הנפשית שיש במשפחת הנפטר, ולהעבירה אל החרס שנשבר. החרס ישבר והמשפחה תמשיך לחים טובים וארכיים. (כען מה שאומרים בכפרות בערב יום הכיפורים: זה התרנגול ילך למיטה, ואני נכנס לחים טובים ארוכים ולשלום).

יב. על פי הקבלה יש הטעקים בשופר בעת הוצאה הנפטר ללווייה, ויש מהם הטעקים גם לאחר אמירת הקדש ובעת הלווייה¹⁴. מפורט לקמן באוצר המושגים ערך שופר בלוייה.

הליכת צאצאים אחר המיטה

יג.מנהג ירושלים – על פי הקבלה – שצאצאיו של נפטר זכר (בניו ובנותיו נכדיו וניניו) לא הולכים אחר מיטתו (חוינו ונשי בניו אין בכלל זה). על פי מנהג זה, יש שאינים מגיעים כלל לבית הקברות וזאת האפשרות המועדף לפי מנהג זה; אם הצאצאים בכל זאת רוצחים להיות בשעת הקבורה, הם מגיעים לקבר עוד לפני הנפטר, וכך לפחות לא ילכו אחר המיטה אלא לפניה. הטעם מובא לקמן באוצר המושגים בערך חרם – "זרעו לא ילך אחריו".
במקומות שבהם הצאצאים לא הולכים אחר המיטה, בני המשפחה מבקשים מהילה מהנפטר עוד לפני תחילת הלווייה. בסוף הלווייה נציג החברה קדישא מבקש שוב מהילה מהנפטר.

יד. יש שנגנו שאשה מעוברת אינה הולכת ללווייה, אך מצד הדין מותר לה. אמנים יש לבור מבחן רפואית שההתרגשות ולפעמים גם הציפיות והמאיץ לא יזקנו לבריאותה¹⁵.

¹³ גשר החיים פרק יב, ד, א. בקונטראס היחאי, בית על פי ספר הזוהר (פרשת ויקהיל דף קצ) כדי להגן עליו עלולים פרק ט הביא טעם נוספת לשבירת החרס. מהמוזיקם.

¹⁴ הקונטראס היחאי, בית עלולים פרק טו, מא. הטעם נטעי גבריאל חלק א, פרק סז, ז.

טו. מנהג המקובלים על פי הארי"י שנשים בנידtan לא נכנסות כלל לבית הקברות כל עוד לא טבלו, ויש מקילים בימי ליבונה¹⁶. אם היא מקרובי הנפטר ומתbiasת לא לכלת, מותר לה להיכנס גם בזמן נידותה¹⁷. פירוט על כך מובא באוצר המושגים ערך נשים – היליכtan ללוויה ולבית העלמין.

טז. מותר לכלת ללוויה של שונאו, ואין חוששים לשמה לאיז, כיוון שהוא סוף כל האדם¹⁸.

הספרדים

ותמיה שורה בקנית ארבע הוא חבירו הארץ בענין ייכא אבראהם לספד לשורה ולבכתה:
בראשית כ, ב

תולין מפתחו ופנקסו של מת בארכנו של מת מפני עצמת נשך; וכשمات שמואל הקטן תלו לו מפתחו ופנקסו בארכנו מפני שלא היה לו בן, והוא רבן גמליאל ורבו אלעזר מספידין עלייו, ואמרו על זה נאה לבכotta, ועל זה נאה להתאבל, כשהמלחמים מתים מניהין כתורין לבנייהם,عشיריהם מתיים ומניהין עשרום לבנייהם, שמואל הקטן נטל כל חמודות של עולם והלך לו מסכת שמחות פרק ח, ז

לווייה בכלל והספרד בפרט, עשויים לעורר במשתתפים הרהורם על משמעות החיים. מתרך כך יכול האדם להתעורר לתשובה ולהשׁוב ביצד יכול להיות היום אדם טוב יותר מאשר היה א时报ול, וכי צד יכול מהר להיות אדם טוב יותר מאשר היום. מחשבות והרהור תשובה כאלו נחשבים על פי חכמיינו כזכות לנפטה.

יז. מצוה להספיד את הנפטר כראוי לכבודו, ולשבח אותו במעשים הטובים שעשה בחיו, ומותר להוסיף קצת בתכוננות הטובות אך אין להוסיף יותר מדי. כל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף יותר מדי, גורם רעה לעצמו ולמתה¹⁹.

יח. חכמיינו דנו האם הספרד הוא לכבוד החיים או לכבוד הנפטר. מסקנתם היא שהספרד הוא מכבוד המת, ולכן מי שציווה שלא יספידוהו, שומעים לו²⁰. גדול הדור לציווה שלא יספידוהו, המקילים להספידו כדי לעורר את העם בתשובה, יש להם על מה שישמכו, אך יקצרו בשבחיו²¹. עיין באוצר המושגים ערך הספרד וערך יקראה דחיי, קרא דשכבי.

יט. אין להכניס לבית הכנסת שום מיטה של מת, כדי להספידו שם; אלא אם כן מדובר בחכם ואלוף וגאון, יחיד בדורו²².

ובהערה.

16. ילקוט יוסף סימן י, כד.

17. צورو החיים פיסקה נה, ובדרך טהרה (עמוד נז) כתב שעלי פי תורת הסוד היה ראוי שנשים לא תלכנה כלל לבית העלמין.

18. שפתוי כהן על שלחן ערוך יורה דעה סימן שלה, טעיף קטן ב, בשם בית חדש.

19. שלחן ערוך יורה דעה סימן שדמ, א.

20. שם סימן שmag, י.

21. פתוח תשובה שדמ, א. ע"ע בילקוט יוסף סימן י, ו הכנסת.

ז. סדרי הלויה והקבורה

כ. יש ימים שאין מספדים בהם: ערבי שבת וחג אחר חצות היום²³, ראש חודש, חול המועד, אסרו חג, בין יום הכהפורים לסתוכות, חנוכה, פורים וושונ פורים, חדש ניסן, פסח שני ויל"ג בעומר, שנים עשר הימים הראשונים של חדש סיון²⁴. אפשר לומר בימים אלו דברי תורה ודרכי פרידה שאינם מעוררים לבכי²⁵. תלמיד חכם בפניו מספדים בזמניהם אלו, אך לא בחול המועד²⁶.

כא. אין מספדים ביום העצמאות²⁷.

כב. בנסיבות שבת מותר להספיד אפילו קודם חצות הלילה, ונוהgo לךэр או בהසפֶד²⁸.

כג. יש להשתדל לא להטריח את הציבור ולא להאריך יותר מדי בהספדים. בדרך כלל הציבור עומד על רגליו, לעיתים רבות מדובר באנשים מבוגרים, וגם במצב אויר העול לחביב. כדאי להזכיר מראש את סדר המספדים, ולקבוע מראש אדם שיעמוד בקשר עם החבורה קדישא בעניין זה. יש המספדים בתחילת הלויה ואפשר להספיד גם בסיום הקבורה.

צדוק הדין²⁹

מעשה היה בר' מאיר שהיה יושב ודורש בבית המדרש בשבת במנוחה, ומתו שני בנו. מה עשתה אמת? הנינה שניהם על המיטה ופרשה סדין עליהם. בנסיבות שבת בא ר' מאיר מבית המדרש לbijתו. אמר לו: היכן שני בני? אמרה: לבית המדרש הלו. אמר לו: צפתי לבית המדרש ולא ראייתם. נתנה לו כוס של הבדלה והבדיל. חזר ואמר: היכן שני בני? אמרה לו: הלו למקום פלוני ועכשו הם באים. הקריבה לפניו המאל ואכל ובירך. לאחר שבירך אמרה לו: רב, שאלהacha יש לי לשאול לך. אמר לו: אמרוי שאלתך. אמרה לו: רב, קודם היום בא אדם אחד ונתן לי פיקדון, ועכשו בא ליטול אותו. נחזיר לו או לא נחזיר? אמר לו: בת, מי שיש פיקדון אצלך צריך להחזירו לבעליו! אמרה לו: רב, חוץ מಡעתך לא הייתי נותנת אצלך. מה עשתה? תשפטו בידו, והעלתה אותו לאותו חדר, והקריבת אותו למיטה, ונטלה סדין מעלייהם, וראה שניהם מתים ומונחים על המיטה. התחל בואה ואומו: בני בני! רבותי רבותי! בני בדרך ארץ, ורבותי שהיו מאירים פניהם בתורתם. באותו שעה אמרה לו לר' מאיר: רב, לא כך אמרת לי שאתה צריכים להחזיר הפיקדון לבעליו. אמר: "ה' נתן ויה' לך יהי שם ה' מברך" (איוב כא).

מדרש משל פרשה לא

23 הערת הרב נבנצל שליט"א – אין זה פשוט לענ"ד. ירושלים. הערת הרב נבנצל שליט"א – וישראלים. (ראה בהערה 23 כאן).

24 ביאור הלכה סימן תקמו בשם פוסקים וכמסכתנית גשור החיים (פרק יג, י) ופני ברוך (סימן ג, י). אמנים בליקוט יוסף (סימן יא, ה) כתוב להספיד תלמיד חכם גם בחול המועד.

25 ראה שו"ת קול מבשר סימן כא, ג, על פי חותם סופר. נטע גבריאל חלק א, פרק נב, יד.

26 מנהג ארץ ישראל הוא שצידוק הדין נאמר פעמיים, פעמי שניה לאחר הקבורה. והטעם הוא כיון חילוקי מנהגים בזאת: היו מקומות שהיו אמורים קודם הקבורה והוא מקרים שאמרו לאחר הקבורה; لكن הנהגו בארץ פרק נב, ד. כך אמרו לי גם בחבורה קדישא קהילת

27 הערת הרב נבנצל שליט"א – אין זה פשוט לענ"ד. בתשובה לשאלתי אמר הרב שאמנם נהגים שלא להספיד את הנפטר, אלא שיקצרו בהספֶד. שדווקא

28 זמינים דרבנן הכתובים במגילת תענית התקינו שלא להספיד, כיון שהחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. אבל לא אסור להספיד בזמנים מדורייתא כגון ערבי שבתות וימים טובים. בתשובה לשאללה נוספה ענה לי הרב שלhalbנה אין חילוק בין דברי פרידה להספֶד.

29 שלחן ערוך אורח חיים סימן תכט, ב. צורו החיים פיסקה ס.

30 צורו החיים פיסקה נט. נטע גבריאל חלק א,

צידוק הדין לא בא להצדיק בדיעד גורה ממשמים שאי אפשר להתנגד לה. אלא מבטא השלמה עם מציאות שבה האדם קיבל את נשמתו כפיקדון שעתיד לחזור לבعلיו. ומשימתו היא להשתמש בנסמה – בפיקדון – באופן היותר נכון, כל זמן שהוא בקרים.

עקביא בן מהללאל אומר: הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דעת מאין באת ולאן אתה הולך ולפניהם מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת – מטיפה סרוחה, ולאן אתה הולך – למקום עפר רימה ותולעה, ולפניהם מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון – לפניו מלכי המלכים הקדושים ברוך הוא" (פרק אבות ג, א). ואמר רבוי לוי: שלושתן דרש עקיבא מותיבה אחת: "זוכר את בוראיך" (קהלת יב, א) – בורך, בורך, בורך. "בורך" – מקום שאתה הולך, "בורך" – שלפנינו אתה עתיד ליתן דין וחשבון.

ירושלמי סוטה פרק ב, ב

כד. בתחילת הלוויה אומר החזן:

עקביא בן מהללאל אומר: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דעת מאין באת ולאן אתה הולך ולפניהם מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת – מטיפה סרוחה³⁰, ולאן אתה הולך – למקום עפר רימה ותולעה, ולפניהם מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון – לפניו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (פרק אבות ג, א).

³¹חוא דיה אומר: הילודים למות, והמתים להחיות, והחיים לדzon. לידע להודיע ולהודיע, שהוא אל, והוא היוצר, הוא הבן, הוא המבון, הוא הדין, הוא עד, הוא בעל דין, והוא עתיד לדzon. ברוך הוא שאין לפניו עולה ולא שכחה, ולא משוא פנים ולא מקה שוחר. ודע שהכל לפי החשבון ועל יבטייח יצרך שהשאול בית מנום לך. שעל ברוחך אתה נולד, ועל ברוחך אתה חי, ועל ברוחך אתה מת, ועל ברוחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפניו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (פרק אבות ד, כת).

לאחר מכן אומר החזן את פסוקי צידוק הדין:

גדל העצה ורב העיליה אשר עיניך פקחות על כל דברי בני אדם לחת לאיש בדרבייך ובכפריך מעלהין: (רמיהו לב, ט)
לְהִגִּיד בַּיְשָׁר ה' צוֹרֵי וְלֹא עוֹלֶתֶה בָּזָה: (תהלים צב, טז)
ה' בְּתַנְךָ וְה' לְקַח יְהִי שְׁם ה' מִבְּרָךְ: (איוב, כא)

ומסיים בפסוק –

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וחרבה להשיב אףו ולא יעיר כל חמתנו (תהלים עח, לח)

30 את המילים "מטיפה סרוחה" נהגו להבליע ולומר חלק שני פרק כד, ד). את הנוסח הארוך אמורים לאחר ישראלי לומר גם קודם הקבורה וגם לאחריה (גשר החיים בשקט).

31 העותר הרוב נבנצל שליט"א – לא כולם אמורים הקבורה.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

כה. אין אומרים צידוק הדין בערב שבת וערב יום טוב אחר החותם היום³², ולא ביום שאין אומרים בהם ביום תחנון. ומנהג ירושלים שלא לומר גם ערב יום שני אומרים בו תחנון, אחר החותם היום (כגון ערב ראש חודש). האשכנזים אין אומרים צידוק הדין בלילה. עדות המזרחה אומרים בכל הימים וגם בלילה³³. עדות המזרח שנותגים על פי בין איש חי אין אומרים צידוק הדין בלילה³⁴.

כו. האבלים אומרים קדיש. דיני אמרית הקדש מובאים لكمן מעמוד 126. נוסח הקדש המתרגם ומישמעוותו מובאים لكمן בפרק עיון והגות, עמ' 267.

כז. אבל שאינו בקי באמירת הקדש, עדיף לשנן מראש כדי שלא להשמע עילג. כח. גם בן קטן (יותר מגיל 6) שהגיע לחינוך וידעו למי מברכים, אומר קדיש בזמן הלוויה, ויעמוד אצל גודל שייאמר עמו קדיש מלאה במלחה³⁵. התיחסות להשתתפות ילדים בלויה טובא להלן בפרק סב – איך מודיעים למשפחה על אסון, בפסקה 'השתתפות ילדים בלויה', עמ' 320. ראה גם פרק סה – תוהיר אבל – היבטים יהודיים לילדים, עמ' 328-330.

נוסח אשכנזי:

יתגדל ויתקדש שם רבא. בעלמא די ברא קרעותה, וימליך מלכותה, וויצמח פרקנה, ויקרב משיחה³⁶. בחיכון וביוומיכון ובתיי דבל בית ישראל, בעגלא ובזמן קרייב, ואמרו אמן. יהא שם רבא מברך לעלם ולעלמי עלימיא. יתברך ווישתבח ויתפאר ויתרומים ויתנשא ויתהדר ויתעללה ויתהחל שם דקדשא, בריך הוא. לעלא³⁷ מן כל ברכתא ושירותא, תשבחתא ונחמתתא, דאמירן בעלמא, ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן טמיין, וחיים טובים³⁸ עליינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן. עוזה שלום³⁹ במרומייו, הוא עשה שלום עליינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן.

נוסח עדות המזרח:

יתגדל ויתקדש שם רבא. בעלמא די ברא קרעותה, וימליך מלכותה, וויצמח פרקנה, ויקרב משיחה. בחיכון וביוומיכון ובתיי דבל בית ישראל, בעגלא ובזמן קרייב, ואמרו אמן. יהא שם רבא מברך לעלם ולעלמי עלימיא. יתברך ווישתבח ויתפאר ויתרומים ויתנשא ויתהדר ויתעללה ויתהחל שם דקדשא, בריך הוא. לעלא מן כל ברכתא ושירותא, תשבחתא ונחמתתא, דאמירן בעלמא, ואמרו אמן.

יש המוסיפים בנוסח זה

34. תשובה במכותב מהרב מרדכי אליהו שליט"א. משנה זו.

35. ר"מ"א יורה דעה סימן תא, ו.

36. ילקוט יוסף סימן ייח. שלחן ערוך יורה דעה סימן תא, ו. רמ"א אורח חיים

37. בעשרותימי תשובה הנוסח "עלילא לעילא מכל סימן כתט, ב; כף החיים שם סעיף קטן ל. שפטין כהן סימן שעו סעיף קטן ג. גשר החיים פרק טז, ו. ב. ילקוט יוסף ברכתא..."

38. המלה "טובים" בנוסח ספרד בלבד. סימן כת, ייח. פני ברוך סימן ה, ייח בשם שדי חמד ערך

39. בעשרותימי תשובה "עשה השלום". אבלות סימן ויב. נתעי גבריאל חלק א, פרק עה, ט.

**תתכל' חרבא ובפנא ומותנא ומרען בישין יעד' מנגנא ומגנון ומעל עמייה ישראל
ואמרנו אמן⁴⁰**

**יהא שלמא רבא בגין שמיא, חיים ושבע ויושעה ונחמה ושיזבא ורפואה וגאללה וסליחה
וכפרה וריח ותאלה, לנו ולכל עמו ישראל ואמרנו אמן. עוזה שלום⁴¹ במרומי, הוא
ברחמיינו עשה שלום עליינו ועל כל ישראל, ואמרנו אמן.**

מהלך הלוויה

אמר רבי יהודה אמר רבי: הרואה את המת ואינו מלוחה, עבר מושום "לעג לרש חרב עשחו" (משל*י, ה*). ואם ליווה מה שכרא? אמר רבי אסי: עליו הכתוב אומר "מלוה ה' חונן דל" (שם *יט, ז*), "וּמִכְבָּדֵד חֲנֹן אַבְיוֹן" (שם *יד, לא*).

ברכות יח, א

כט. מצוה ללוות את המת והוא בכלל מצוות "ואהבת לרעך כמוך", וילוهو לפחות ארבע אמות (כשני מטר).

ל. אפילו במקום שאין צריך ללוות את המת, צריך לעמוד מפניו⁴².

לא. מבטלים תלמוד תורה ללווית המת. ואם יש לו כל צורך אין מבטלים, בתנאי שיש שם עשרה לקדיש. וכי שlimid תורה לאחרים מבטלים בשביבו גם אם יש כבר אלפיים שללוים אותו⁴³.

לב. נהגו שהמלווים את המת ארבע אמות וברצונם להמשיך לדרךם, ממתינים עד שתעלם המיטה מן העין⁴⁴.

לג. בזמן הלוויה אין שואלים לשולם, וכן בבית הקברות סמור לקביר⁴⁵. מנהג בני תימן שהפוגש את רעהו בשעת מסע הלוויה או בבית הקברות, אומר לו: "תינצל מכל צרה", וכן משיב רעהו⁴⁶.

לד. כשהבאים הכתפים לשאת את המת נהגו לומר "ובנשע המשכן יורידו אותו הלוים ובחנות המשכן יקימו אותו הלוים" (במדבר א, נא). "זוייה בנשע הארץ ויאמר משה קומה ה' ויפצץ איביך וינסו משגניך מפניך" (שם ג, לה)⁴⁷. פסוקים אלו עוסקים במשכן ובארון הברית. כשם שבארון ובמשכן הגשמיים הייתה השראת השכינה הרוחנית, כך גם האדם מישראל שהוא גוף – כל גשמי, שמיוחשת בו הנשמה, חלק אלהו ממועל, הייתה השראת בו שכינה. האדם מישראל מושווה בספר תורה, שקוראים לפניו את הפסוק "זוייה בנשע הארץ". כשם בספר התורה מסמל את שאה התנהגות החיוית והראויה, כך גם אמרו להיות אדם מישראל.

40 תרגום – תכלה חרב ורעב ומיטה ומאיורויות רעים, שם שעומדים מפני העוסקים במתם שהם גומלי חסדים. עבריר מאיתנו ומכם ומעל כל עמו ישראל ואמרנו אמן.

43 שלחן ערוך יורה דעה ססא, א. הנוסח מופיע בתרורת האדם לרמב"ן (עמדו קנה) ובטור (יורה דעה סימן שעו), ומצוטט גם בספר צورو החחים עמוד 125 – 127, תוספת זו מזכרת שם בכל נוסחי הקדיש הנאמרים בלוויה. על פי מנהגי תימן הנוסח מורחב עוד יותר.

45 גשר החיים פרק יד, א, טז. 46 שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קפ, ב. באර לחורי סימן מה.

47 מעבר יבק מאמרו שפטין רנות פרק טו. 42 שלחן ערוך יורה דעה שסא, ד. ומבואר במפרשים

ז. סדרי הלויה והקבורה

לה. יש מקובלים שכתבו בצוואתם שرك מי שטבל ישא את מטתם. יש שנהגו כך בלוויות של גולי ישראל.⁴⁸

לו. אין מניחים ספר תורה על מיטתו של חכם שנפטר. אולם אם הנפטר חיבר ספרים, יכולם להניחם על מיטתו תחת זהה כבוד לנפטר.⁴⁹

לו. נהגו לשאת את הנפטר כשרגליו קדימה כלפי כיוון ההליכה. טעם לכך מובא באוצר המושגים ערך וגלי המת כלפי הפתח. ומהג בני תימן לשאת המת כשראשו כלפי כיוון ההליכה.⁵⁰

לח. אין איסור להוליך את המת לקבורה, בעגלת הרתומה לסוסים.⁵¹

הבעל חייב ... בקבורתה (של אשתו), רבי יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים ומוקנות.

משנה כתובות פרק ד, ד

لت במהלך הלויה מותר לנגן בכלי נגינה מנוגינות המתאימות ללויה, וכי שמקובל באותו מקום.⁵²

מ. תוך מסע הלויה אומרים⁵³ מזמור צ"א בתהלים – "יושב בסתר עליון". המזמור מבטא שמיירה על האדם מאויבים וממוזיקים. מובא בספרי הקבלה, שהמות שנשמו נסתלקה ממנו, נמצא במצב שבו הוא זוקק לשמיירה מפני כוחות הטומאה וממלacci חבלה. מזמור התהלים נאמרים לשמיירה על המת, במיוחד בפרק הזמן מהמיתה ועד הקבורה. מזמור צ"א מבטא שמיירה זו במיוחד.

ישב בסתר עליון בצל שדי يتלונן: אמר לה' מחסיך ומצידתי אלהי אבטח בז: כי הוא יצילך מפח יקווש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת בנפיו תחסה אננה וסתירה אמתה: לא תירא מפחד לילה מחץ יעף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבעה מימינך אליך לא ייש: רק בעיניך תביט ושלמת רשיים תראה: כי אתה די מחסיך עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באלהך: כי מלאכיו יצזה לך לשרוך בכל דרכיך: על פנים ישאונך פן תגף באבון רגלהך: על שחל ופתן תזרך תרמס בפיר ותניין: כי בי חזק ואפלתחו אשגבתו כי ידעשמי יקראנני ואענחו עמו אנבי בצרה אחלצחו ואכברדהו אורך ימים אשביעהו ואראחו בישועתי

ולאשה אומרים גם "אשת חיל" (מושלי פרק ל"א).

48 כך אמר לי הרב יעקב רוזה שליט"א שהוא מנהג סימן יב, ב, בשם הכתב סופר ומוהר"ם שיק. והמקובלים.

49 שלחן ערוך יורה דעה סימן שנג, ב. יליקוט יוסף סימן י, כא.

50 שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קעט, ג.

שפטין ורנות פרק טו.

אשֶת חיל מֵימָצָא וַחֲקָקָמְפִגְנִים מִכְרָה: בְּטַח בָּה לְבָעָלָה וְשַׁלֵּל לֹא יִחְסֶה:
גַּמְלַתְהוּ טֻוב וְלֹא רָע בְּלֹא יִמְיַחְיֶה: דָּרְשָׁה צָמָר וְפִשְׁתִּים וְתַעַשׂ בְּחַפְץ בְּפִיה: הִיא
בְּאֶנְגִּיות סָוִחר מִפְרָחָק תְּבִיא לְחַמָּה: וַתַּקְסֵם בַּעֲדָה לִילָּה וְתַתְנוּ טַרְרָה לְבִיתָה וְתַקְסֵם
לְנַעֲרָתְיָה: זַמְמָה שְׁדָה וְתַקְהָה מִפְרִי בְּפִיה נְטָעוּה בָּרָם: חַגְרָה בַּעַזְוֹ מַתְגִּינָה וְתַאֲמִין
וְרַעֲוָתִיָּה: טַעַמָּה בַּיְתָבָבָה לְאַיְכָה בְּלִילָה גְּרָה: יַדְיָה שְׁלָחָה בְּכִישׁוֹר וּבְפִיה
תַּמְכוּ פְּלָךְ: בְּפִיה פְּרָשָׁה לְעַנִּי וַיְדִיָּה שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן: לֹא תִּרְאָה לְבִיתָה מְשַׁלֵּג בַּיְתָה
בִּיתָה לְבָשׂ שְׁנִים: מְרַבְדִּים עַשְׂתָה לְה שָׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוֹשָׂה: נְזָע בְּשֻׁעָרִים בְּעָלָה
בְּשַׁבְתָהוּ עַם זְקִנִּי אַרְץ: סְדִין עַשְׂתָה וְתַמְפֵר וְתַגְוֵר נְתַנָּה לְבָנָנִי: עַז וְהַדָּר לְבָוָה
וְתַשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: בְּפִיה פְּתַחָה בְּחַכְמָה וְתוֹרָת חַסְדָּעַל לְשָׁנוֹה: צוֹפִיה הַלְּיכָות
בִּיתָה וְלִחְם עַצְלוֹת לְאַתָּאָכָל: קָמוּ בְּנֵיה וְיִשְׂרָאוּה בְּעָלָה וְיַהְלָלָה: רְבוּת בְּנוֹת עַשְׂוָה
חַיל וְאַתְּ עַלְיָת עַל בְּלָנָה: שְׁקָר הַחֹן וְהַבָּל הַיְפִי אֲשֶׁר יָרָאת הִי הִיא תִּתְהַלֵּל: הַנּוּ
לְה מִפְרִי יַדְיָה וַיַּהְלֹּוה בְּשֻׁעָרִים מַעֲשֵׂיה:

מא. על פי הקבלה, יש האומרים שר השירים במלוך הלוויה. הטעם מובא במילון המושגים ערך שיר
השירים – אמייתו בלויה.

מב. יש נהגים כשבוערים עם הנפטר על יד בית הכנסת נעמדים עם המיטה, ואומרים את המשנה "עקביא בן מהלאל אומר", ושני פסוקים לצידוק הדין: "הצור תמים פועלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עיל צדיק וישר הוא" (דברים לב, ד), "גדל העצה ורב העיליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם למת לאיש קדרכיו וכפרי מעלוי" (ירמיהו לב, יט). אחר כך אומרים הבנים או קרובים אחרים קדיש⁵⁴. כשהנעמדים באופן זה, אם הנפטר נמצא בתוך רכב, פותחים את הדלת האחוריית באותו זמן.

מג. חכם ואלוף וגאון מכניםים מיטתו בבית המדרש במקום שהוא דורש, וסופדים אותו⁵⁵.

הקבורה

יוסף זכה לקבורה את אביו ואין באחיו גדול ממנו, שנאמר: "וַיַּעֲלֵל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אֶבְיוֹן... וַיַּעֲלֵל עַמּוֹ
גַם רַכְבָּגָם פָּרְשִׁים" (בראשית ג, ט). מי לנו גדול מヨוסוף שלא נתעסק בו אלא משה. משה זכה
בעצמות יוסף וגאון בישראל גדול ממנו, שנאמר: "וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עַמּוֹ" (שמות יג,
יט). מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקומ, שנאמר: "וַיַּקְרֵב אָתוֹ בְּגִיא" (דברים לה, 1).
משנה סוטה פרק א, ט

שחייב קבורת המת הוא לשוני טעמי. האחד על דרך מודה טובה והוא שישא אדם פנים למי
שהנהנה ממנו, כמו שבתורה ללמד מודה טובה "לֹא תַּתְעַב מִצְרָיִם כִּי גָּרְהִית בְּאֶרְצָוֹ" (דברים
כג, ח), וכן ראי שלא יתועב הגורף אחר שהנפש גורה בו, והלא תורה האדם כשיחירב ביתה, יחמו לו
עליו ולכו יכאב אם יהיה למחראות, וכן קשה לנפש כשתוראה הגורף מתבזה. ועל דרך זו אמור
קשה רימה למתחט בשער חי, והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו. וכן בא על
דרך זה חייב קבורת הגוף ושאר הכלבוד הנעשה לו במוותו והוא חייב תשמייש קדושה שזו

54. עיין באוצר המושגים ערך מעמד ומושב.
55. שלחן ערוך יורה דעתה סימן לדמ, כ. ועיין עוד ש"ת
יביע אומו חלק ט, יורה דעתה סימן מו.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

גאנזין, מצורף אל זה שקרובי המת מוצאים נחמה בכבודו הוא... והטעם השני והוא החזק והצריך לאמונתנו בתחום המתים כי אילו היו משליכין גופו האדם המת כאחת הנבלות היו בני אדם אומרים נמשל כבהתנות נדמו, ולא היו מקבלין אמונה התהיה כמו שהן מקבלין עם קברתו בראותם כי יבנו לו בית וילבשוינו וכל שכן בראותם כי יקברו אותו אצל אבותיו ובני משפחתו להיות עתידים לעמוד יחד בני המשפחה. ולקיים זאת האמונה החרוחית נכתב בתורה מה שבא בקבורת האבות ובקבורותם במקום קבורתם "ושכבת עט אבתי" (בראשית מו, ל.).

כלבו סימן קיד

מד. לכתחילה יש להשתדל לקבור ביום ולא בלילה. אך אם יש צורך בדבר קוברים גם בלילה. למשל: כדי שלא להלינו, בודאי שיש לקבור מיד בלילה.⁵⁵

מה. יש מקומות בהם איש החברא קדישא המוריד את הנפטר לקבר חולץ נעליו⁵⁶. מורידים את הנפטר לקבר כשרגלו תחילה. משיכבים את המת על גבו לשפניו למעלה⁵⁷ ורגלו כלפי ירושלים. בתוך הקבר מתיר איש החברא קדישא את הקשרים הזמנניים של התרכיצים, מיישר את אברי הנפטר וופשט את אצבעותיו והפכוות. את הכליסוי בולוחת בתוך הקבר מתחילה מראשו⁵⁸. אין מברכים על קבורת המת, לפחות שוגם אמות העולם כשרות לקבורה⁵⁹.

בשעת הורדת המת לקבר נהגים לומר שלוש עשרה מידות של רחמים:

ה, ה' אל רחום ותנו ארך אפים ורב חסד ואמת נזר חסד לאלפים נשא עון ופשע
וחטאה ונקה וסלחת לעזנו ולחטאנו וחתלנו (שמות לד, י – ז).
והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשב אפס, ולא עיר כל חמתו (תהלים עח, לח).

המיתה והקבורה נחשות ככפרת עונות. וכבר נאמר בסוף שירת האזינו (דברים לב, מג) "וכפָר אֶתְמוֹתָו – עַמּוֹ", דהיינו שהמיתה והקבורה עצמן מכפרות. لكن מזכירים את מידות הרחמים בקבורה⁶⁰. מeo. זכות ומצוה ליטול חלק במצוות הקבורה על ידי נשיאת המיטה או כיסוי הקבר בעפר. מצווה גם על קרוביו המת להשתתף בכיסוי הקבר.

מז. בכיסוי הקבר אין מעבירים את המעדן מיד אדם ליד חברו, אלא מניחים על הארץ וכל אחד נוטלו בעצמו. והטעם כדי שלא יהיה כמושיט צרה לחברו⁶¹. וגם כדי לסמל שמחינה עקרונית תופעת המוות לא אמרה להיות קבועה בעולם, אלא היא תופעה זמנית שנגרמה עקב חטא אדם בגין עצמו. אבל לעומת זאת, בזמן שתיקון העולם – "בלע המות לנצח, ומיתה ה' אליהם דמעה מעל כל פניהם" (ישעיהו כה, ח).

"אשר קדשנו" שהרי כשרה גם בגוי". כלומר שמצוות

⁵⁶ כל בו על אבלות עמי' 188 – 189.

� גשר החיים פרק טו, ב, א.

⁵⁷ שלחן ערוך יורה דעה סימן שסב, ב. יש שלמדו זאת מהפסקוק "ויקם אברם מעל פנֵי מִתּוֹ" (מנחם אבלים אות ה סעיף כ בשם רב חיים בן עטר).

⁵⁸ גשר החיים פרק טז, ה, א.

⁵⁹ במסכת מנחות (מכ, א) "כל מצוה שכשרה בנכרי, בישראל אין צוין לבורך". ופרש רשי": "שאין יכול לומר

ו, בשם האריז"ל).

⁶⁰ מעבר יבק מאמור שפת אמת פרק כ"ז.

מה. מדרות הקברים וצורת הקבורה מפורטות לכאן בפרק מה – בית הקברות (עמוד 236).

מנהג הקפות

מן היג ירושלים, מנהג חסידים ומנהג בני תימן לערו"ק "הקפות" סביב הנפטר קודם קבורתו. מנהג זה בניו על יסודות מתרת הקבלה. הפרטים מובאים לכאן באוצר המושגים ערך הקפות.

נ. לאחר הקבורה יש שנагו להפוך את מות הנפטר שלוש פעמים, כי מיטה בגימטריה דין, לרמז שיתהפר הדין לרחמים והמספד למוחל.זכר לדבר "הפכת מספדי למוחל לי" (תהלים ל, יב⁶²).

צדוק הדין

נא. אחר הקבורה אומרים שוב הצדוק הדין רקיימים שאומרים בהם תחנון; לא בערב שבת ולא בערב ראש חדש לאחר החוץ, או כשהקבורה בלילה; והזכרנו לעיל שחלק מעדות המזרח אומרים גם בלילה:

הצור תמים פועלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק ויישר הוא. הצור תמים בכל فعل, מי יאמר לו מה תפעל, השלייט במתה ובמעל, ממית ומויחת, מזריך שואל ויעל. הצור תמים בכל מעשה, מי יאמר לו מה תעשה, האומר ועשה, חסיד חנס לנו תעשה, ובזכות הגעקד בשעה, הקשيبة ועשה. צדיק בכל דרכיו הצור תמים, אריך אפס ומלא רחמים, חמל נא וחוס נא על אבות ובנים, כי לה, אדוין, הסליחות ורחמים. צדיק אתה ה' לדמיות ולהתיוות, אשר בירך פקדון כל רוחות, חיללה לך זכרונינו למחות, ויהי נא עיניך ברחמים עליינו פקותות, כי לה, אדוין, רחמים וסליחות. ארם אם בן שנה יתחיה, או אלף שנים יתחיה, מה יתרון לך, אלא היהת, ברוך דין האמת, מימות ומותה. ברוך הוא, כי אמת דין, ומשותט הכל בעינו, ומשלים לאדם חשבונו ורינו, והכל לשמו הודיה יתנו. ידענו ה' כי צדק משפטה, תצדיק בדרכך ותזכה בשפטה, ואין להרהר אחר מדת שפטה, צדיק אתה ה', ויישר משפטה. דין האמת, שפט צדק ואמת, ברוך דין האמת, כי כל משפטיו צדק ואמת. נפש כל חי בירך, צדק מלאה ימינו וירך, רחם על פליטת צאן ירך, ותאמר לפלאך הרף ירך.

(יש הנהגים לדלג על הפסוקים הראשונים ולהתחל רקי כאן):

గדל העצה ורב העיליה, אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם, לחת לאיש כדרבי וככפרי מעלהין. להגיד כי ישר ה', צורי ולא עולתה בו. ה' נתנו, וה' לחת, יהיו שם ה' מבורך. והוא רחים יכפר עון ולא ישחת, והרבה להשיב אף, ולא עיר כל חמתן.

תפילת הצדוק הדין הנהוגת בעדות המזרח:

צדיק אתה ה', ויישר משפטה, הצדיק ה' בכל דרכיו, וחסיד בכל מעשי. צדקהך צדק לעולם, ותועתק אמת. משפט ה' אמת, צדקו יתנו. באשר דבר מלך שלטונו,

⁶² חכמת אדם כלל קונה סעיף לא; גשר החיים פרק יצחיק, יורה דעתה סימן קפ, יז. טו, ב, ג; פני ברוך סימן ה, כא; שלחן עוזן המזכיר עני

ז. סדרי הלוויה והקבורה

ומי יאמר לו מה תעשה. והוא באחר וממי ישיבנו, ונפשו אותה וייש. קטן וגדול שם הוא, ועבד חפשי מאוני. זה בעבדיו לא יאמינו, ובמלאכיו ישים תהלה. אך כי אין ש רמה, ובן אדם תולעה. השר תמים פועלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישראל הוא. דין האמת, שפט צדק ואמת, ברוך דין האמת, כי כל משפטיו צדק ואמת. בעל המות לניצח, ומהה ד' אליהם דמעה מעל כל פנים, וחraft עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר. יחי מתייך נבלתי יקומו, הקייצו ורגנו שבני עפר כי טל אורות טלה, ואארץ רפאים תפיל. והוא רחים יכפר עון ולא ישחית, והרבה להшиб אף, ולא עיר כל חמתו. ה' הושיע, המליך עיננו ביום קראנו.

קדиш הגדל

nb. לאחר צידוק הדין אומרים קדיש מיוחד הנקרא "קדיש הגדל"⁶⁴ (לקמן עמוד 274).
ב. בימים שאין אומרים צידוק הדין אין אומרים קדיש הגדל, ובמקרהו אומרים מזמור ט"ז
בתהילים "מכתם לדוד" ולאחריו קדיש יתום⁶⁵.

מכפתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בה: אמרת לה' אדני אתה טובתי כל עלייך:
לקודושים אשר באארץ המה ואידך כל חפציכם: ירבו עצובותם אחר מחרםם כל אסיך
נסביהם מדים ובל אשה את שמאות על שפתיכ ה' מנת חלקך וכוסך אתה תומיך
גורלי חבלים נפלו לי בענימים אף נחלת ספרה עלי אברך את ה' אשר יענני אך
לילות יסرون כלויות: שוויתי ה' לנגדי תמיד כי מימי עלי אמות: לבן שמח לבוי
ויאל בבודך אך בשרי ישבע לבטה: כי לא תעוז נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות
שחתת: תזרענני ארוח חיים שבע שמחות את פניך נעמות בימיך נצחה:

אל מלא רחמים

נד. בסיום הלוויה אומרים "אל מלא רחמים".
אל מלא רחמים שכון במורומים המכוא מנוחה נבונה על בפני השכינה⁶⁶ במעלות
קדושים ותוהרים קוחר הרקיע מזוהרים לנשמה (פלוני/ת בן/בת פלוני/ת) שהלך/
שהלכה לעולמו/ה. בעבור שמשבחתו/ה נודבת بعد הזברת נשמותו/ה בגין עדין
תaea מנוחתו/ה לבן בעל הרחמים יסתירהו/ה בסתר בפני לעולמים. ויציר בצרור
ה חיים את נשמותו/ה ה' הוא נחלתתו/ה יונגה/וותניה בשלום על משכיבו/ה בגין אמר אמן.

לפי נוסח עדות המזרחי אומרים השכבה:

לאדם גдол בתורה וביראת שמים אומרים
והחכמה מאין תפמיא, ואי זה מקום בינה: אשרי אדם מצא חכמה, ואדם יפיק תבונה:
מה רב טובך אשר צפנת ליראה, פעלת לחסדים בה, נגד בני אדם: מה יקר חסידך

⁶⁶ יש לומר "על כנפי השכינה". והאומר "תחת כנפי השכינה" טובה שתיקתו מדיבורי.ilkotot Yosef Siman La-

⁶⁴ שלחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ד.

⁶⁵ גשר החיים פרק טז, ו, ד.

אללים, ובני אדם בצל **כגפיך יחסיו**: ירין מdashן ביתה, ונחל עדרני תשלום: טוב שם ממשן טוב, ויום המות מיום הלויז: סוף דבר הכל נשמע, את האלים ירא ואת מצותיו שומר כי זה כל האדם: עללו חסידים בכבוד, יוננו על משכבותם: מנינה נכונה. בישיבהعلוינה. במלעת קדושים וטהורים. בזוהר הרקיע מאירים ומזהירים. וחלויז עצמים. וכפרת אשימים. וחרחות פשע. וקרבת ישע. וحملת ומנינה. מלפני שוכן מעונה. וחולקא טבא. לחזי העולם הבא. שם תהא מנת ומחיצת וישיבת נפש השם הטוב המרווחם (פלוני בן פלוני) רוחה תניחנו בגין עדן. דאתפטר מן עלמא הדין ברעות אללה שמיא ואערעא. מלך מלכי המלכים ברחמיי ירחים עליין. ויחוס ויחמול עליו. מלך מלכי המלכים ברחמיי יסתירחו בצל בנגפיו ובستر אהלו לחוזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ולקיים הימין יעמידהו. ומנהל עדרנו ישקהו. ויצרו בצרור החיים נשמתו. וישים בבוד מנוחתו. ה' הוא נחלתו. וילוה אליו השלום ועל משכבותיו יהיה שלום. ברכתי: יבוא שלום ינווח על משכבותם. הלא נכחו. הוא וכל בני ישראל השוכבות עמה בכל הרחמים והסליחות. וכן יהי רצון ונאמר אמן:

השכה בנוסח עדות המורה לאשה

אשת חיל מי ימץיא, ורחק מפנינים מכראה: שקר החן והבל היי, אשה יראת ה' היא תתחללה: תננו לה מפרי עדייה, ויהללה בשעריהם מעשייה: רחמנא רחמננותא די ליה היא ובמימരיה אתריאו עלמא הדין ועלמא דעתך וגנו ביה צדקנית וחסדנית דעבדן רועתה ובמימരיה וביקירה ובתוקפה יאמר למייל קדרמה דוכרו נפש האשה הכבודה והאנועה והנכבד מרת (פלונית בת פלונית) רוחה תניחנה בגין עדן. דאתפטרת מון עלמא הדין ברעות אללה מריה שמיא ואערעא. המלך ברחמיי יחוס ויחמול עליו. וילוה אליה השלום ועל משכבה יהיה שלום. ברכתי: יבוא שלום ינווח על משכבותם. הלא נכחו. הוא וכל בנות ישראל השוכבות עמה בכל הרחמים והסליחות. וכן יהי רצון ונאמר אמן:

הנוסח הקצר של עדות המורה:

המרחם על כל בריאותו הוא יחוס ויחמל וירחם על נפש רוח ונסמה של פלוני/ת בן/ בת פלוני ופלונית רוחה תניחנו בגין עדן הוא היא וכל בני ישראל השוכבים עמו/ השוכבות עמה בכל רחמים והסליחות וכן יהי רצון ונאמר אמן.

בקשת מהילה

לאחר מכון מבקשים מהנפטר מהילה. איש החברה קדישא אומר:

(פלוני/ת בן/בת פלוני/ת) בשם החברה קדישא, בשם החברים שהתעסכו בה, בשם משפחתק וידיעך אני מבקש ממך מהילה, אם חס ושלום פגמוני איה דבר בטהרה ובנשיותה המתה או בתקון הקבר. סלח/סליח נא לנו כי שגגה היא. כל מה שעשינו היה לכבודך על פי מנהיגי החברה קדישא. אנו פוטרים אותך מיהית חבר/חברה בכל חברה או אגדה שהיא⁶⁷. לך/לכי בשלום ותנווח על משכבר/בד שלום,

⁶⁷ בשעת פטירתו של אדם, נשמרו נתנות דין וחשבון אותו מכל המחוויות הכרוכות בחברויות באגודות או על כל מעשייו. המגמה היא להקל עליו, ולכן פוטרים חברות למשיחן.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

ותעמד/תעמיד לגורלך/לגורלך לך הימין. חייה/היא נא מליעץ/כח טוב/טובה بعد משפחחתך/תך וידיך/דיך, ותמים ושלום יהיה לנו ולכל ישראל עד העולם.

תחילת האבלות

**בכו לאבלים ולא לאבידה
שהיא למנוחה ואנו لأنחה
מועד קטן כה, ב**

במעבר מהאנינות אל האבלות, ישנה הפניה של תשומת הלב מהנפטר אל האבלים.

נה. לאחר סיום הקבורה האבלים מחליפים מנעליהם לנעלי بد או גומי, או שמנחים מעט עפר במנעלים ונועלם אותם. פעה סמלית זו מביעה שמכאן ואילך מתחילה דיני האבלות⁶⁸.

נו. בערב שבת סמור לשבת, אם התכוון לקבל אבלות, גם אם לא קיבל בפועל את האבלות (לא חלץ מונעלים, לא ישב על הארץ, לא נחמווה), נחשב לו אותו יום למניין השבעה. אך אם לא הייתה שותה או לא התכוונו לקבל אבלות, מונם מהשבת עצמה⁶⁹.

נוז. שבעת ימי האבלות נמנים מגמר CISIOI הקבר – סתיימת הגול. لكن ראיו להזרז בקבורה מבعد יום כדי סיום הקבורה יכול במנין שבעת ימי האבל. בדיעבד, גם אם הקבורה הייתה מיד אחרי השקיעה (עד שלוש עשרה דקות השקיעה⁷⁰ ויש אומרים אפילו שעשרה דקות אחרי השקיעה⁷¹), אפשר עדין להחשייב את אותו היום למניין אבלות. אבל אם כבר התפלל מעריב אפילו מבعد יום, לא עולה לו אותו יום ומונם אבלות ממהורת⁷².

נצה. ביום שסוגרים לבנים את הקבר לפני CISIOI בעפר, זו נוחשבת סתיימת הגול, וכבר מאותו זמן מתחילה האבלות⁷³.

נט. קרוב שלא משתמש בלווייה, מתחילה השבעה מזמן סיום הקבורה כמו שאר הקרובים. אך אם אין יודע מתי הלוויה או שהלווייה נדחתה ביום, יתחיל לשבת מיד⁷⁴. יש מי שכתב

אחר השקיעה כיום שלפנוי, כיון שבארץ ישראל פשוט המנהג שלא כרבעינו תם, וכן אומרים להלה כדברי המקל באבל במקום שהמנאג להיפר.

72 שלחן ערוך יורה דעה סימן שעה, יא, וכן בסימן תב, יא. והטעם כתב הטוריז זהב משות דהי תורי קולי דסתרי אהדיי (שתי קולות הסטוריות זו את זו, שאם התפלל מעריב כבר מחשב זמן זה ליום המחרת ולכן לא יוכל למונתו כיום קודם לעניין האבלות).

73 ילקוט יוסף סימן טו, א.

74 שלחן ערוך יורה דעה סימן שעה, ב. גשר החיים פרק יט, ד. א. פניברור סימן ח. ובקילוקט יוסף (סימן טו, ב) כתוב שאפילו נאתורה הקבורה עד תוך 18 דקות אחר השקיעה, מונם מהיום שלפנוי; וטעמו כיון שיש אומרים שהילוק מיל הוא 24 דקות, מיליאו שלשת רביעי מיל הם 18 דקות. אבל אי אפשר להסתמך על דעת רבניו גם שמחשייב שלושה ורביעי מיל

68 שלחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ד.

69 גליון מהרש"א ופתח תשובה יורה דעה סימן שעה,

א. גשר החיים פרק כא, יב, ד. פניברור סימן ח, הערכה.

70 צורח החיים פסקה עה. כיון שככל עניין האבלות הוא וראה עוד לקמן עמוד 172 שבת לאבלות.

71 גשר החיים פרק יט, ד. א. פניברור סימן ח, י. וביקלוקט

72 יוסף (סימן טו, ב) כתוב שאפילו נאתורה הקבורה עד

73 תוך 18 דקות אחר השקיעה, מונם מהיום שלפנוי;

וטעמו כיון שיש אומרים שהילוק מיל הוא 24 דקות,

74 מיליאו שלשת רביעי מיל הם 18 דקות. אבל אי אפשר

שאמ מוליכים את הנפטר מארץ לארץ מתחילה לשבת מיד גם אם יודעים מתי תהיה הקבורה, כיוון שהקבורה תהיה בrixוק מקום⁷⁵.

עמידה בשורה

ס. הגברים שבקרוב המלויים עומדים בשתי שורות, והגברים האבלים חולצים את נעליהם או שמים בהם מעט עפר, ועוברים בין שתי השורות בתווך. העומדים בשורה אומרים להם – "המקום ינוח אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים, ולא תוסיפו לדאגה עוד". עדות המזרח אומרים – "מן השמים תנוחמו". לפי מנהג תימן אין עומדים בשורה, ובמקרים זאת המלויים עוברים לפני האבלים, גברים בנפרד ונשים בנפרד, ומוחמים אותן⁷⁶.

סא. נהגו לעשות שורה רק לגברים האבלים⁷⁷, והוא מדיני צניעות שהקפידו בהם, אפילו בבית הקברות. אך במקומות שאין בו מנהג בעניין זה, וישנה בקשה לעשות שורה של נשים לנשים, והרב המקומי יסביר שיש מקום להתריר זאת בקהלתו, אפשר לעשות שורה של נשים לניחום הנשים האבלות⁷⁸.

סב. שורה נהוגת גם בראש חדש, בחנוכה ובפורים ואפיו בחול המועד⁷⁹.

נטילת ידים

סג. ביציאה מבית העלמין נוטלים ידים, כדי להבהיר את רוח הטומאה שיש בבית הקברות⁸⁰. מצד עיקר הדין מספקה פעמי אחת על כל יד, ויש שנוטלים שלוש פעמיים על כל יד לסירוגין. נהגו לא לנגב את הידיים לאחר נטילתן (למרות שהדבר מותר⁸¹), כדי להשאיר את רושם הלויה וזיכרון הנפטר לעוד זמן מה. זהה מעין הצהרה על קושי הפרידה מהנפטר, ועל אי הסחת הדעת מהאבלות⁸². נהגו להקפיד שלא להכנס לבית קודם נטילת הידיים⁸³.

סד. הנטילה לא חייבת להיעשות על ידי כל⁸⁴.

סה. כשהנותלים ידים בכלי נהוג שלא להבהיר את הכליל מאדם. מקור המנהג כדי שלא יהיה כמושיט צורה לחברו, וכן שנזכר לעיל (עמוד 90 הלכה מא) שאין מעבירים את המעדר בכייסוי הקבר מאדם לאדם, אלא מניחים אותו על הארץ וכל אחד נוטל בעצמו. יש שרוחצים גם את הפנים ואומרים "בלע הפנות לנצח, ומתחה ה' אליהם דמעה מעל כל פנים" (ישעיהו כה, ח).

79 גשר החיים פרק טז, ז, ב.

80 הଘות הרמ"א על שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שעו, ד. וראה משנה ברורה סימן ד, ס"ק לט.

81 ילקוט יוסף סימן י, כו. העורת הרוב נבנצל ונונתנים הוראות באיזה כלי תקשורת לפרסם, ולאיזה מקרים להודיעו וכיוצא בו, עדין נמשכת האניינות.

הוראה שם נטול פעמי רבייעת על כל יד, יכול לנגבן.

82 מעבר יבק מאמור שפתני רננות פרק יט.

83 שם סוף פרק ב. ליקוט יוסף שם.

84 צורו וחוזים פיסקה נה.

75 אגרות משה יורה דעתה חלק ב סימן קע. ועיין עוד כל בו על אבלות עמוד 269. העות הרב נבנצל

שליט"א – אבל אם עומדים בקשר טלפון וכיוצא בו, ונתנים הוראות באיזה כלי תקשורת לפרסם, ולאיזה מקרים להודיעו וכיוצא בו, עדין נמשכת האניינות.

76 נפש כל חי, פרק ז, הלכה כב, בשם הרמב"ם.

77 גשר החיים פרק טז, ז, ד. וטעמו כיוון שנางו שהנשימים לא יללו את המת בבית הקברות.

78 במנואה חבוק חלק ה, צג.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

סו. יש נהגים לתלוש עפר ועשבים ולהשליך אחריהם⁸⁵ ולומר "זכור כי עפר אנחנו" (תהלים קג, יד), "וַיִּצְצֹז מֵעִיר כַּעֲשֵׂב הָאָרֶץ" (תהלים עב, טז). והטעם כדי להראות את האמונה בתחום המתים. המים מסמלים את ראשית היצירה, העפר מסמל את המיתה ואת סיום החיים. העשבים מסמלים את תחיית המתים, כמו הצמחים שנבלעים בקרקע ולאחר מכן נובטים וצומחים. והדבר רמזו בפסוק שאומרים "וַיִּצְצֹז מֵעִיר כַּעֲשֵׂב הָאָרֶץ"⁸⁶. הרמב"ן⁸⁷ כתב שיש בזה רמז לטהרת הטומאה שנעשה במים ואפר ואוזוב (הכוונה לאפר פרה אדומה שיש בו אזוב ומערכבים אותו במילוי). לכן נוטלים ידיים במים וזרוקים עפר ועשבים. בזריקת העפר כלפי מעלה, יש ביטוי לצער ולאבלות, כמו שכחוב אצל רعي איוב "וַיַּזְרֹק עָפֵר עַל רַאשֵּׁם הַשְׁמִימָה" (איוב ב, יב). יש מי שכתב שבזריקה כלפי מעלה יש ביטוי לכך שהמתים בתחום יתעלו בגוף תהיר וזר הרבה מעלה מהחומר כתף⁸⁸. טעם נוסף, להוות כי הנפטר נסתלק מהמוון החומרני לפניו הבהמי הנרמז בעשב מן הארץ, ונתעלת להלחם אבירים שהוא מzon עלילון לנפש⁸⁹.

חזרה מהלויה

סז. יש נהגים שכשחזרו מהלויה הולכים בדרך אחרת⁹⁰. הטעם הוא כדי שלא לפגוש בנשים המלונות את המת. ראה פירוט באוצר המושגים ערך נשים, הליכתן ללוויה ולבית העלמין. لكن כשאדם חוזר מביקור בבית העלמין שלא בזמן לוויה, מותר לו ללבת ולהזoor באותה הדרך.

קבורת תינוקות, נפלים, חלקי גוף ואברים

קבורת תינוק היא טראומה למשפחה. כל פטירה היא חוויה קשה, אך קבות תינוקות קשה באופן מיוחד בהיותה מנוגדת לטבע האנושי מכמה וכמה בחינות: הן מצד הגוף העציר כל כך. הן מוחמת המצב שבו ההורים קוברים ילד – הפרק הטבע שעלה פיו הבנים אמרו לקובר את הוריהם. הן מצד השאלות האמוניות על כך שנפטר מי שלא הספיק לחטוא.

איןנו יודעים חשיבותו של בורא עולם: "כי לא מחשבותי ממחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה": כי גבאו שמיים מארץ בן גבאו דרכיכם מדרךיכם ומיחסבתני ממיחסבתיכם" (ישעיהו נה, ח – ט). אנו מאמנים בריבונו של עולם שככל דרכיו צדק ואמת, ולפיכך יש ממשמעות ותקפיך גם לחיים קצרים ביותר של תינוק בין יומו, וכל הורדת נשמה לעולם יש בה זכות להרים וזכות לנפטר. יש סודות של נשמות וגולגולות נשמות, שאין לנו יכולת לדעת ולהבין. לעיתים נשמה הייתה צריכה לבוא לתקון מועט, וכשיסימה את תפkidזה חוזה לצורך מחצתה. דווקא בגלל הקושי הנפשי הגדל בקבורת תינוק, צריך להdagish את החזרה להמשך החיים. ההלכה היהודית, עם כל הכבד לנפטרים, ועם כל ההשתתפות בצער המשפחה, מעדיפה את החיים על פני המתים. מזכבים פתולוגיים של התקשרות לנפטרים יתר על המידה, עלולים להפריע ולחבל בהמשך החיים התקינים. لكن המטרה בקבורת תינוקות היא להמעיט בקשר בין הנפטר, כדי לנסתות ולצמצם את הזכרונות והחוויות הקשות, ולאפשר עד כמה שניתן המשך חיים טבעיים ונורמליים למשפחה. לכן קבורה של תינוק עד גיל שנה, מתבצעת בדרך כלל על ידי החברה קדישא, ללא נוכחות הורים ומשפחה.

85. שלחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ד.

86. מהדור ייטרי עמוד 247. טור יורה דעה סימן שעו.

87. תורת האדם עמוד קנו.

88. מעבר יבק מאמר שפטין רנות פרק ב. מנחם אבלים

85. שלחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ד.

86. טעמי המנהגים ומוקורי הדינים עמוד תם סימן שעו.

87. תורת האדם עמוד קנו.

88. גשור החיים פרק יד, א.כ. גשור החיים פיסקה ננו.

הקבורה מתבצעת בחלוקת המינוחת לכט; אין שם על המצבה, וגם לא נהגו לעלות לקבר. כל זאת מטרת הדגשת הצורך בהמשיכות החיים. בשנים האחרונות השתנה התיחסות של חלק מההורים שמקבשים לעזרך לוויה וקבורה גם לתינוקות רכים שלא היו שלושים יום, כפי שעורכיהם לתינוקות שחיו שלושים יום, ובוודאי שיש לכבד את רצונם.

Sach. מבחינה הילכתית, תינוק מעלה שלושים יום נקבע ככל אדם, ועומדים עליו בשורה, ואומרים צידוק הדין וקדיש, ונוהגים עליו אבלות.

סט. יש חובת קבורה גם לגבי תינוקות שנפטרו מתחת לששים יום, למורת שאין נהגים עליהם אבלות⁹¹.

ע. נפל שיש בו ריקום אברים יש לקבור באדמה. הן מצד איסור הנאה מהמת, הן מחשש טומאה לכהנים, והן מצד שעתיד להיות בתחיית המתים. מטעם זה החברה קדישה נותרת שם לנפל לפני שוכרים אותו.

עא. קוברים נפלים אחד על השני בהפסק עפר⁹².

עב. יש מי שהגדיר את הצורך בקבורה לפי התפתחות העובר, שנפל בן חמישה חודשים שהוא שלם באביו צריך קבורה, ונפל פעות משלשה חודשים הריוון אין צריך קבורה⁹³.

עג. נפל זכר, או תינוק שנולד ונפטר קודם שהספיקו למול אותו, מלים אותו בלי ברכה בחדר הטהרה קודם הקבורה להסир חרפותו ממנה שלא יקבר בערטתו⁹⁴, ונוטנים לו שם כדי שיזכרוهو וירחמוו ויחיה בתחיית המתים⁹⁵. גם לתינוקת שנפטרת נוותנים החברה קדישה שם לפני הקבורה, אם לא הספיקו לתת לה שם קודם לכט⁹⁶.

עד. מעיקר הדין השליה אינה חייבת בקבורה⁹⁷, אך אף על פי כן המנהג הוא לקבור אותה ולא לזרוק אותה, ויש שכתבו שיש בכך מידת טוביה⁹⁸. ויש שכתבו שהמנג השלא לקבור שליה⁹⁹.

ארבעה פתחו בנדירים. שלושה שאלו שלא כהוגן והשיבו הקב"ה כהוגן, ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו הקב"ה שלא כהוגן. ואלו הן: אליעזר עבד אברם וככל ששאל ויפתח... יפתח היה נישול איברים איברים ונქבר במקומות הרבה, היכי הוא דכתיב "זימת יפתח הגלעדי ויקבר בערי גלעדי" (שופטים יב, ז). בעיר גלעד אין כתוב כאן אלא בעיר גלעד, מלמד שהיתה איבר נישול ממנה כאן ונქבר במקומו, ואיבר נישול ממנה אחר ונქבר במקומו. ויקרא רבה פרשה זו

97 שות' אגרות משה, יורה דעתה, חלק ג, סוף סימן קמא.

91 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שנג, ד. שעד, ח.

98 שות' ציץ אליעזר, חלק י, סימן כה, פרק ח, ט. בירושלמי (סוף פרק יח) הובא טעם ממשום שהיה ערבות בתמזו תשס"ד.

92 הרב מרדיכי אליהו, בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ב

לארץ, שגם האדם ישוב לעפר שמןנו לוקח.

93 נתני גבריאל חלק א, פרק קלה, לב – לג.

99 גשר החיים שם, ג. הרב מרדיכי אליהו (בפגישתו

94 פרישה על בית יוסף יורה דעתה סימן רסג, ה.

הנ"ל עם רבנן פועל"ה) אמר בשם זבחין צדק, שאין לקבר

95 שלחן ערוך יורה דעתה סימן רסג, ה; שנג, ג.

שליה ואיך יש סכנה בדבר.

96 גשור החיים פרק טז, ג, ב.

ז. סדרי הלוויה והקבורה

עה. גם אבריו אדם יש לקבור. גם כאן שיעיכים הטעמים של איסור הנאה וגם משום חשש טומאה. מלבד זאת, היהדות רואה בכך האדם הקבלה בספר תורה. ספר התורה הוא כלי קיבול למסר האלוהי הרוחני שנמסר מריבונו של עולם לעם ישראל, ומשום כך נהגים כבוד וקדושה בספר התורה; גם הגוף הוא כלי קיבול לנשמה שהיא חלק אלה ממעל, ועל כן יש לכבדו. כמו שבספר תורה יש קדושה לכל גויל וגוייל, למורות שהוא חלקו.vr יש קדושה גם בחלקו הגופי¹⁰⁰.

לכן, כשהנחצר חלק מגוף האדם בניתו או בתאונתו, קוברים את אותו אבר. נהגים לרוחוץ את האבר ולנקותו, לכורע אותו בבד פשתן ולבקרו. אם יש לאדם חלקת קבר מחייבים, קוברים את האבר באותו מקום בו הוא עתיד להיקבר¹⁰¹.

הרחבה נוספת מובאת באוצר המושגים, ערך קבורת אברים. בקבורת נפלים או אברים אין צורך להעמיק כל כך את הקבר ואין מדקדים בצדתו¹⁰².

כיום יש בת הולמים מסוודרים, שבהם מפנים וקוברים נפלים ואברים בנוחל קבוע ומוכבד. אפשר לבירר זאת אצל רב בית הולמים, אם יש שם רב. אם לא, יש לפנות לחברה קדישא שיש לה הסדרי קבורה מיוחדים לכך.

פרחים על הקבר

עו. אמונם לכתילה יש הסתייגות הلقטית מהනחת פרחים על הקבר, אך אין למוחות ביד הנהגים כן¹⁰³. יש פוסקים המתנגדים לכך משום חוקות הגויים¹⁰⁴. אך נראה שמייקר הדין מותר, כיוון שרק דבר שיש בו פריצת גדרי העניות או דבר שאין לו טעם כלל, נאסר משום חוקות הגויים¹⁰⁵. וכיון שהනחת פרחים היא מדרכי כבוד המתים, אין בזה איסור משום חוקות הגויים. ביחוד אין לאסור כיוון שהיא מנוגרת גמורה ובפוסקים¹⁰⁶, להניח הדסים על מיטת המת. לכן אין למוחות בנוהגים להניח פרחים על הקבר¹⁰⁷.

אפר הנשרפים

עז. איסור חמור לשורף את המת, והשורפו מבטל מצות עשה של קבורת המת. וגורם תקללה גדולה וביזון למת¹⁰⁸. אי קבורת המת נחשבת בתנ"ר לקללה (למשל בירמיהו ח, ב; יד, טז; ד; שם ו), ושרפת המת נחשבת בתנ"ר לפשע – “על שלשה פשעי מוֹאָב וְעַל אֶרְבֵּעָה לֹא אִשְׁכְּבָנָה על שָׁרֶפֶוּ עֲצָמוֹת מְלֹךְ אָדָם לְשִׁיד” (עמוס ב, א).

105 הגהה הרמ"א על שלחן ערוך יורה דעתה קעה, א.

106 נידה לו, א וברשי' שם. שלחן ערוך אורח חיים תקכו, ד.

107 כל בו על אבלות עמ' 59. שו"ת יביע אומר חלק ג, יורה דעתה כד. צורו החיים שם. שאלת שלמה חלק ו, כי.

108 שריפת המת חמורה מאשר קבורה אצל גויים. לכן בחוץ לארץ במקומות ששורפים את המתים, עדיפה קבורה אצל גויים מאשר שריפה.vr הוורה לי הרוב מודרכי אליהם שליט"א.

100 עיין מעבר יבק מאמר שפטין רננות פרק כה. ועיין עוד בליקוט יוסף סימן מה, ט; שכטב שאין חובה מייקר הדין לקבורי אברים או נפלים, אך טוב ונכון לעשות כן.

101 גשר החיים פרק טז, ב, ב.

102 שם, ח, ג.

103 העורת הרוב נבנצל שליט"א – האשכנזים מקפידים שלא להניח.

104 למשל צורו החיים פיסקהנו. שלחן ערוך המקוצר עיין יצחק, יורה דעתה סימן קצד, ז.

עה. מי שציווה לשורוף את גופו, אין שומעים לו. ואם שרפו את גופו, אין קוברים את אפרו בקברי ישראל." והטעם, שאדם שבחייו לא רצה במצבת וסגולת הקבורה, וכפער ביעוד תחיית המתים, אין בקבורתו ההקשר ליעוד התחיה – סר מעלי צלם הקדושה, ואין באפרו מהקדשה, ואין בקבורתו ההקשר לתחיה¹⁰⁹.

עת. מי שנשרף על ידי אשון, קוברים את אפרו באדמה. אף על פי שאין מצות קבורה על אפר, וגם אין מטהמא¹¹⁰.

הטעמים לקבורת האפר:

- משום אישור הנאה מן המת.
- משום שאפר הנשרפים דומה לאפר הקרבנות, הטעון גניזה.
- משום שבאפר נשאר ה"לו" – אותה נצחות שמנתה עדין האדם לחיות בתחית המתים.

פ. אפשר לקבור את האפר באדמה בתוך כל, אך עדיף לקבור באדמה ממש.

פא. מעיקר הדין אין חובה לוויה באפר, וגם אין חובה לבנות מצבה. אין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים ברכת אבלים.

פב. האבלות מתחילה מזמן השריפה, ולא מזמן קבורת האפר¹¹¹.

התיחסות לתרומות גוף למדע מובאת לעיל בעמוד 63. התיחסות לליקוט עצמות מובאות להלן בעמוד 238.

¹⁰⁹ גשר החיים פרק טז פיסקה ט.ammen אם שרפו בשם הרב מרדכי אליהו שליט"א).

¹¹⁰ משנה אהלו פרק ב, ב. מتوزר אי ידיעה כיון שכך הנהיגו השלטונות, יש שרצו

¹¹¹ גשר החיים פרק טז פיסקה ח. להקל ולהתיר לקבור את האפר כיון שהם כתינוקות שנישבו (תשובה בעל פה מהרב יעקב זוויה שליט"א

ח. קריעה

וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמַלְתָּיו וַיֵּשֶׁם שֶׁק בְּמַתְנָיו וַיַּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יְמִים רַבִּים
בראשית לו, לד

קריעת הבגד היא סימן לצער ואבלות, כמו שלמדנו מיעקב אבינו שקרע שמלוותיו בחשבו כי יוסף בנו מת. מלבד זאת מצאנו פעמים רבות בתנ"ך קריעת בגדים כסימן לאבלות – דוד על שאל ויהונתן; דוד על אבנر; דוד כשהאה השמואה שאבשלום הרג את כל בניו; אלישע על הסתלקות אליהו; איוב על בניו. יש דוגמאות רבות נוספות של קריעת בגדים כביטוי לצער וشمועות קשות – יהושע וכلب בפרשת המרגלים, יפתח על בתו.

הקריעה מסמלת את הצער ואת הקריעה הנפשית שעוברם האבלים, עד כדי כך שהנביא היה צריך להוכיח את העם "וַיִּקְרַע לְבָכָם וְאֶל בָּגְדִיכָם" (זואל ב, יג). הקריעה משמשת כביטוי מעשי לריגשות העזים הפוקדים את האבלים בזמן הקשה והטعون שבין המיטה והكبורה. ביטוי מעשי זה של ריגשות האבל עלול לעורר, להתסיס ולהעלות אל פניהם השטוח את ריגשות הצער ביחס לשאת. לכן, גם בתחום זמן הלוויה, פרק הקריעה נחשב לזמן קשה במילויו. עם זאת, דוקא הביטוי המשעי יכול לשמש מעין פורקן לריגשות הבאים בפרק לידי ביטוי, ולא נשארים מודחקים פנימה. גם בין המפרשימים היו שכתבו שהקריעה באה לעורר את הצער, ויש שכתבו להפר – שהקריעה באה להטריד את מחשבות האבל שתהיה על הפסד הבגד, ולהסיח דעתו במקצת מסiton קרובו¹. אפשר לשלב בין הטעמים ולומר שהוא קיים להבע במעשה את צערם ואבלם, והביטוי הסמלי – המשעי הוא בקריעת הבגד. קריעת הבגד מעוררת את הצער מחד גיסא, אבל גם מאפשרת לאבלים לפרוק באופן סמלי את ריגשות האבל והיגון מאידך גיסא.

המקור למצווי על קריעת הבגד נמצא מהמצווי שנאמר לאהרן ובניו ביום חנוכת המשכן. באותו מעמד מתוך שני בני אהרן נדב ואביהו. אהרן ובניו קיבלו, באופן יוצאי מן הכלל, ציווי שלא להנוג אבלות – "וְבָגְדִיכָם לֹא תִפְרְמוֹ" (ויקרא י, ו). מכאן למדיו חכמים שבמקרים רגילים האבלים מצוים לקרוא בגדיים (מועד קטן כד, א; הלוות אבל לרמב"ם, פרק ח, א. שלחן ערוך יורה דעה סימן שם).

חכמים החמירו מאד בדיון הקריעה, למורות שחויבה הוא רק מדרבן (הרמב"ן בספר תורה האדם מעמיד סג ואילך, בית יוסף תחילת סימן שם).

מי קורע ועל מי קורעים

- א. כל מי שמת לו אחד משבעת קרוביו – אב, אם, בעל או אשה, אח, אחות, בן, בת, חייב לקרוא עליו.
- ב. נשים חייבות בקריעה כמו אנשים.
- ג. צריך לקרוא על רבים מובהק שלמד רוב חכמתו ממנו.²

שאין קורעים עליו אלא אם כן הוא רבו או שיודעים

1 גשור החיים פרק ד, א.

משמעוותיו שחידש דהינו רבו. ובשפה כי הן נשאר

2 שלחן ערוך יורה דעה סימן שם, ז – ח.

בצורך עיון מדוע אין קורעים על חכם גדול שיודעים

חכם ששולאים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה,

נפסק בשלהן עוזר שקוועים עליו, ורמא"א כתוב שנางן

- ד. על תינוק בן פחות משלשים יום, אין קורעים ולא מברכים "דיין האמת" ולא מתאבלים עליו.³ הטעם הוא כיוון שתינוק נחשב לבן קיימא רק משעברו עליו שלושים ים. לפני כן אין נחسب לבן קיימא ולכון אין קורעים ואין מתאבלים עליו.
- ה. על תינוק שנולד בעל מום או שהושם באינקובטור, מפורט לקמן בפרק טז – על מי חלה האבלות, עמוד 145.
- ו. קטן שמת לו מות אחרים קורעים לו מפני עצמת נשך כלומר כדי להרכות בצער ובהסף, ולא מצד עצמו החוב, כיוון שאין קטן נהג אבלות כלל. קטן שגדל מפורט דין ללקמן, עמוד 256.
- ז. חוליה שמת לו מות, אין מודיעים לו ואין קורעים לו כדי שלא תטרוף דעתו עליו.⁴ ועיין לעיל עמוד 44 בפסקה "מה אומרים לחולה על מחלתו".
- ח. חוליה שנודע לו שמת לו מות, אם דעתו צולחה אלא שאין יכול לקרווע מחמת חוליו, פטור אחר כך מלקרווע, אלא אם כן הוא בתוך השבעה. אך אם לא הייתה דעתה צולחה, חייב לקרווע כשייחזור לבריאותו בתוך שלושים, שאז היא שעת חיים וצער שלו.⁵ ויש מי שפסק שככל מקרה חייב לקרווע כשייחזור לבוריו.⁶
- ט. חתן וכלה אינם קורעים, אף על פי שمبرכים ברכת דין האמת. יפורט לקמן בעמוד 253.
- י. בן מאומץ יכול לקרווע על הוריו המאמצים, אך איןו חייב. אמן יש שכתבו שיקרע בלי ברכה, אבל גם אם יברך, יש לו על מה שיסמור, כיוון שהברכה אינה על הקריעה אלא על הבשורה הרעה.⁷
- יא. יש מי שכתב שחוובה על אדם לקרווע על אבי החורג שגידלו ותמרק בו והחזיקו, כיוון שככל קיומו הכלכלי והחינוכי בא ממנה.⁸

לגביו קריעה על מות שאינו קרובו בשעת יציאת נשמה, ראה לעיל עמוד 53 הלכה כו.

3 אדם כשר, אם הנפטר מתאים להגדירה זו, מבחינה הלכתית מותר להם לקרווע (בר הורה לי הרב יעקב רוזה שליט"א). הרב יעקב אריאלי שליט"א כתב שבקריעת קרוב שאין מוחייבים בקריעת עליו אין אישור בל תשחית, כיוון שהיא נעשית מתוך צער עמוק אמתי (בתוך "דרך של היהדות במות ובאבלות" עמוד 360).

4 הרב שלמה מן ההר. והובאו דבריו ביסודי הלכה עמוד 8 לפיה זה חובה גם על בן מאומץ לקרווע על הוריו.

5 שלחן ערוך יורה דעה סימן שע"ד, ח. הקריעה נהוגת רק במקרים שרויי להתאבל עליהם – שם סימן שם, א. וראה ללקמן עמוד 145 בהערה 26.

6 טורי זהב יורה דעה סימן שלז, א.

7 שפטין כהן שם.

8 לגבי מי שאינם קרובים ומבקשים לקרווע, כגון חתנים וכילות של הנפטר, הבעייה ההלכתית היא של "בל תשחית". אך כיוון שלhalbנה נפסק שקורעים על

מתי והיכן קורעים

יב. מצד עיקר הדין יש לקרוא בשעת יציאת נשמה או בשעת השמואה על הפטירה. אולם בדרך כלל נהגו לקרוא בתחילת הלוויה. עדות המזרחה נהגו לקרוא לאחר הקבורה בבית העלמין או בבית האבל⁹. לגבי שבת ויום טוב יבואר لكمן.

יג. מצד הדין קורעים גם על שמוות רעות, ועל "ברכת" ה' (הכוונה לקללה), ועל ספר תורה שנשרף, ועל ראיית ערי יהודה וירושלים והמקדש שעומדים בחורבנם¹⁰.

אופן הקריעה

יד. מותר להחליף לבגד פשוט לצורך הקריעה¹¹. יש להביא בחשבון שבדרך כלל זה הבגד שעתידיים ללבת בו במשך כל השבועה.

טו. קורעים בעמידה. לומדים זאת מדוד המלך שלאחר ששמע שמו בנו – "זיקם המלך ויקרע את בגדיו" (שמואל ב', יג, לא); ובתלמוד ירושלמי למדו מאירוב שנאמר עליו "זיקם איוב ויקרע את מעלו" (איוב, כ, כ).

טז. מי שקרע בישיבה חוזר וקורע באותו בגד בעמידה ללא ברכה. חולה או נכה שלא יכולים לעמודוד, ישענו בזמן הקריעה, ואם אינם יכולים – קורעים בישיבתה¹².

יז. קורעים מלפנים – בבית הצואר¹³.

יח. האבל מביך – "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם דיון האמת", וקורע בידו טפח (כ- 8 – 10 ס"מ) לאורך הבגד כלפי מטה. מנוג בני תימן לקרוא לרוחב הבגד¹⁴. הסבר על הברכה מובא לעיל עמוד 81.

יט. נוהגים שאחר מתחילה וחותר בסכין או במספריים¹⁵ מעט מבגד האבל. יש בכך עגמת ונפש גדולה יותר כשאחר קורע כסותו והוא שותק. יש בכך גם משום קבלת דינו של הקב"ה, מעין צידוק.

9 בספר גשר החיים (פרק ד, ז) נתן כמה טעמי לדחית הקריעה. א. כיון שאין כולם בקיאים בהלכות קריעה, דחו את הקריעה לזמן שנמצאים אנשי החברה קדישא שמדריכים את האבלים. ב. בדרך כלל אדם מותחיל את הקריעה והאבל ממשי, لكن מעתה נשים שיחיו בני אדם אחרים בלבד הקרובים כדי לסייע להם. ג. תחילת הלוויה היא זמן התגברות הצער ואז גם מתתקבים כל האבלים יהה, لكن הנגיוו שקדום היצאת המת יקרעו כולם יחד.

10 מועד קטן קו, א. רמב"ם הלכות אבל פרק ט, ב. ברוך סימן א, ח. וראה גם שלחן ערוך אורח חיים סימן צד, ז; ומשנה ברורה סימן קמא סעיף קטן ד.

11 שלחן ערוך אורח חיים דעה סימן שם, ב. טעם לכךPie הקבלה מובה בספר מעבר יבוק מאמר שפתירנות פרק ט. 14 שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, דעה דעה סימן קען, ב. באר לחן רואי סימן קו בשם ספר נפש כל חי ורבבי תימן.

15 ברוב הספרים כתוב בסכין, אבל הרוב מרדיכי אליו שליט"א אמר לי שאין הבדל ואפשר גם במספריים. וכן בשלחן ערוץ המקוצר עני יצחק, דעה דעה סימן קען, ז.

11 גשר החיים פרק ד, א. גליון מהרש"א על שלחן ערוך יורה דעה סימן שם, ט. אמנם בהר צבי (סימן רש) כתב שעיל אביו ואמו לא יחליף לבגד שלבוש בו,

הדין¹⁶. מנהג בני תימן שאין קורעים על ידי אחר, וכן לא מתחילהם הקריעה על ידי אחר אלא האבל בעצמו¹⁷.

כ. איש קורע לאיש, ואשה קורעת לאשה.

כא. אשה הקורעת, קורעת במקום ובאופן צנוע, ותשגורר מיד את הקሩ בסיכת ביטחון. אם אין אפשרות לsegor את הקሩ באופן צנוע, תדחה את הקריעה¹⁸.

כב. הקሩ בגdag שאל לא יצא¹⁹.

פирוט על סוגי הבגדים שקורעים מובא בפסקה הבאה.

קריעה על אב ואם לעומת הקריעה על שאר קרוביים

כג. על כל המתים קורע האבל מימין, על אביו ואם קורע משמאלי כלפי הלב; ואם טעה והחליף יצא ידי חובה²⁰.

כד. על כל המתים קורע בצדעה. מנהג בני תימן לקሩ בשעת יציאת נשמה או בשעת שמועה אף שאין שם אדם²¹. ומהנוהג יום שכל האבלים קורעים בבית הקברות.

כה. על כל המתים קורע ביד או בכלי, על אביו ואם קורע דוקא ביד. אך חותכים בשפת הבגד בכלי, כדי לאפשר את המשך הקריעה ביד.

כו. על כל המתים קורע בגדי אחד, על אביו ואם קורע כל הבגדים שעליו עד שmagala את לבו. אין קורעים ציצית וגם לא גופיה²², ולא פיג'מה או חולוק בית²³. אין קורעים מעיל ולא סודדר²⁴. לגבי חליפה יש מנהגים שונים: עדות המזרח לא קורעים²⁵, ואילו לפי מנהג האשכנזים יש טפק, ולכן יש שכתב שמוטב לא ללבוש באותו זמן את החליפה²⁶. העיקנון הוא שקורעים את הבגד שלובשים בדרך כלל²⁷, ולא בגד עליון שלובשים מפני הגוף או הקור, או רק לאיורים מכובדים. כן תלוי גם מה הוא الملובש הרגיל לכל אדם. ולפי זה מי שהולך באופן קבוע עם חליפה או עם מעיל עליון – קורע, וכן נהגו האשכנזים.

16. חידושים ובאוריהם יד אפרים, הלכות קריעה סעיף ב. באר חי רואי סימן טז.

17. צורו החיים פיסקה שא. 18. ילקוט יוסף סימן ט, יט. מועד כל חי סימן יא, טו, בשם הגרא"ש פישר וקרוא דחי.

19. חזון למועד פרק ז, ז, משפטין כהן יורה דעתה סימן שם, סעיף קטן ג.

20. ילקוט יוסף סימן ט, טז. 21. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שם, יג.

22. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שם, יג. 23. טווי חביב יורה דעתה סימן שם, סוף סעיף קטן ח.

ח. קריעה

קריעה על כמה קרוביים

כז. מי שמו לו שני קרוביים בבת אחת, או ששמע על מיתתם בבת אחת, קורע קריעה אחת על שניהם.

כח. אם קרע על קרוב אחד שנפטר, ובתווך השבעה על המת הראשון נודע לו על קרוב אחר שמת; קורע מחדש על המת השני. ואם נודע לו על הקרוב الآخر שנפטר, לאחר סיום השבעה על הראשון, יכול להוסיף על הקרע הראשון אפילו מעט.

כט. על אב ואם תמיד קורע עד שmagala ליבו ואי אפשר להסתפק בתוספת על קרע קודם.²⁹

קריעה בטעות

ל. אמרו לו בטעות שמו אביו וקורע עליו, ונתרברר שמו בנו; או אם אמרו לו שמו אביו וקורע עליו, ונתרברר שבאותו זמן היה חי, ונפטר רק לאחר מכן – צריך לקורע שוב.³⁰

החלפת הבגד הקרן

לא. בשאר קרוביים יכול במקומות צורך להחליף במשר השבעה את הבגד הקרן ואין צורך לקרן מחדש. על אב ואם צריך לקרן גם בגדי שימושיים במשר השבעה.³¹

כיצד לנוהג בשבת ובחג

לב. בשבת ובימים טוב אין קרוביים. מי שקרע בטעות בשבת, אף על פי שהילל שבת, יצא ידי חובה קריעה.³²

לג. בחול המועד יש מנהגים שונים, ובמקומות שאין מנהג ברור יש לקרוע על כל הקרוביים.³³ מנהגי ירושלים לקרוע בחול המועד רק על אב ואם, ועל שאר קרוביים יקרעו רק במקרים החג כשמתחילה לנהוג אבלות.³⁴

לד. כאשר הקריעה נידחת עד לאחר החג, מברכים ברכת דין האמת מיד, אפילו בשבת ובימים טוב, ואין ממתינים לתחילת האבלות. כיוון שהברכה אינה על האבלות אלא על עצם השמועה³⁵, לכן מברכים מיד אף על פי שהאבלות מתחילה לאחר החג.

לה. אחרי הקריעה בחול המועד יש להחליף את הבגד הקרן כיוון שאין אבלות במועד. ובמוצאי החג ילبس שוב את הבגד הקרן כדי שלא יצטרך לקרן בגדי נסף.

29. תלchan ערוך יורה דעה סימן שם, כא – כב.

30. שם, כד – כה. ואם תיקנו את ההודעה מיד תוך כדי דיבור, אין צורך לקרן שוב.

31. שם, יד.

32. שם, כה, ולא.

33. הගות הרומי'א על תלchan ערוך אורח חיים סימן 35 גשור החיים פרק ד, כו.

לו. בני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ, אפילו דעתם לחזר, נהגים ביום טוב לבני חוץ לארכן כיון שהקריעה בפרהסיה. בני חוץ לארכן שבאו לארץ ישראל ו דעתם לחזר, נהגים לבני חוץ לארכן לעניין קריעה ואבלות³⁶.

מי שלא קרע ולא ברך דין האמת

לו. אם לא קרע בזמננו יקרע בתוך השבעה, ולאחר השבעה אין קוורע³⁷. ואם היה חולה או אнос ולא היה יכול לקרוא, קורע כשיוכל אפילו אחר השבעה³⁸. אם שמע רק לאחר השבעה, עיין בדייני שmouse, ל�מן עמוד 246.

לח. על אביו ואמו קוורע לעולמים³⁹.

لت. האשכנזים מברכים ברכת דין האמת רק בתוך שלושת הימים הראשונים של השבעה⁴⁰. לפי מנהג עדות המזרחי מברכים רק ביום הראשון של השבעה.

מ. גם מי שמסרב לקרוא, יכול לברך ברכת דין האמת⁴¹.

איחוי הקרע

עת לקרוא ועת לתפור

קהילת ג, ז

מא. איחוי הקרע – על כל הקרובים מותר לחבר לאחר השבעה את מקום הקרע בסיכה, וכן מותר לתופרו בתפירה לא ישירה, ולאחר שלושים מותר לתופרו כרגיל. על הורים מותר לחברו על ידי סיכה או לתופרו בתפירה לא ישירה רק אחרי שלושים, ולתופר כרגיל אסור לעולמים⁴².

מב. הדיון של איחוי הקרע אינו מצוי ביום, כיון שבדרך כלל זורקים את הבגד הקרע לאחר השבעה.

39 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שם, יה; שצו, א.

36 נתני גבריאל חלק א, פרק סא, יא.

40 גשר החיים פרק ד סוף הלכה כו על פי החיד"א.

37 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצו, א.

41 ילקוט יוסף סימן ט, יג.

38 שפטין כהן על שלחן ערוך שם, א. וע"ע לעיל עמוד

42 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שם, טו.

101 הלהבה.

בבית האבל

**טוב ללבת אל בית אבל
 מלכת אל בית מיטה
 באשר הוא סוף כל האדים
 והחי יתנו אל לבו
 קהلت ז, ב**

ט. סעודת הבראה

סעודת הבראה היא הסעודה הראשונה שמأكلים את האבל בשובו מהקבורה. בתנ"ך מוזכר שהעם בא להברות את דוד אחורי שנחרג אבנر בן נר (שמואל ב', ג, לה). חכמים למדו שהאבל ביום הראשון אסור לאכול משלו מיהזקאל הנביא שmeta אשתו, והنبي הזהר שלא להתאבל. ליחזקאל הנביא נאמר "ליחם אנשיים לא תאכל" דהיינו שלא יאכל סעודת הבראה. הנביא הוא היוצא מן הכלל, המלמד שהאבל בדרך כלל אוכל סעודת הבראה مثل אחרים (מועד קטן כז, ב). בספר הוושע (ט, ד) נזכר "ליחם אוניס" שלפי חילק מההפרשים הוא לחם האבלים שנأكل בצעיר ובאניות.

עם הדבר כי האבל דואג ונאנח על מותו, ואינו חפץ לאכול. על כן בתחילת תהליך האבלות מודגש דוקא הצורך הבסיסי ביותר של האדם החי – אכילה. ממד נוסף בסעודת הבראה הוא השתתפות הקהילה והחברה סביב האבלים בצערים, ויש בה סוג מסוים של ניחום אבלים. יש לנו טעם בעל משמעות הופכה, והוא מה שאמרו חז"ל שני שמות בשם שמחה וסמור על שלוחן אחרים עולם חשור בעדו, ובמצב כזה הוא האבל.

מתי אוכלים

- א. כשהשבים האבלים מבית הקברות, מצוה על השכנים או הקרוביים שאינם מהתאבלים, שייאיכולם משליהם. סעודת זו היא הנקראת "סעודת הבראה".¹
- ב. אם לא האיכלום השכנים, יכולם האבלים לאכול משל עצמם. בכלל, סעודת הבראה אינה חוזגה מורה, אלא שהסעודה הראשונה ביום הקבורה צריכה להיות משל אחרים. מעיקר הדין מותר לאבל לא לאכול ביום הראשון עד הערב, וזאת לאכול משלו.²

¹ שלוחן ערוך יורה דעה סימן שעה. מנוג בני תימן הרוב קאפה מעיר שם שעקב ריבוי ההוצאות ומיעוט הפרנסה, נתמכוו המנהחים אצל האבלים, כיון שלא יכולו להביא כבוד. לפיכך Unterstütו רבני העדה ונכבדיה ותיקנו להמעיט בכבוד שמביאים אצל האבלים. תקנות אלו החזיקו מעמד שנים ספורות בלבד, ועתה שוב החוצאות עצומות).

² שלוחן ערוך יורה דעה סימן שעה, ג.

מן הגדים מהמנחים מביאים עם צרכי מאכל ומשתה כל שבעת ימי האבל, ואוכלים יחד עםם. (שלוחן ערוך המזכיר עני יצחק, יורה דעה סימן קצד, ג; ושם קפז, יא. היליות תימן, מנהגי קבורה ואבלות עמוד 332).

- ג. אם הייתה הקבורה בלילה מברים (מאכילים) אותן בלילה, ואם לא האכilmן בלילה מברים אותן ביום שלמחרת.³
- ד. אם הייתה הקבורה בין השמשות, נחשב הלילה ליום שני לאבלות, ואין בו סעודת הבראה. להגדרת בין השמשות ראה לעיל עמוד 94 הלכה נא.
- ה. בערב שבת או חג, כשעתים וחצי לפני הדלקת נרות, אין מברים את האבים כלל מפני כבוד השבת, אלא ממתינים עד סעודת הערב.⁴
- ו. אם הסעודה מתעכbat, מותר לאבים לשותות בינותיהם תה או קפה משל עצמם.

מה אוכלים

"וַיֹּאמֶר יִצְחָק נָאכֵל וְיַבְאֵל עֲשֵׂנוּ מִן הַשָּׂדָה וְהַזָּעֵפָה" (בראשית כה, כת). אותן הימים נפטר אברהם אבינו מן העולם, והוא יאכלה אבינו תבשיל של Unidosים לנחם את יצחק אביו. ולמה של Unidosים? אמרו במערבה (בארכן ישראל שהיה מערבית לבבל) משמו של רב מורי: מה עדרה זו אין לה פה, אף אבל אין לו פה. דבר אחר: מה עדרה זו מגולגת, אף אבלות מגולגות ומהירות על באיעם. בבא בתרא ט,ב

- ז. עיקר סעודת הבראה בלחם⁵. ונוהgo להאכל פת או כעדים עם ביצים קשות או Unidosים שהם מאכל אבים.⁶ המאכילים העגולים מסמלים את מגעל החיים ואת האבלות שהיא גלגל חוזר בעולם. למאכילים העגולים אין פה כמו האבל שאין לו פה, שושב ודומם מחמת צערו ואבלותו. ונכוון לאות האבים את הביצים כשהן קלופות כדי שלא יראה האבל כרעבתו. יש הנוהגים לשותות יין בסעודת הבראה כמו שכותב "תנו שקר לאובד יין למורי נפש" (משל לאל, 1).⁷

איך מברים (איך מאכילים)

בראונה היו מולייכין בבית האבל. עשיירם בקהלות של כסף ושל זהב וענינים בסלי נארים של ערבה קלופה, והיו עניינים מתכישים. התקינו שייהו הכל מביאין בסלי נארים של ערבה קלופה, מפני כבודם של עניינים.

³ יורה דעה סימן שעח, יא.

ובילוקוט יוסף שם הוסיף שאם נפטר בערב יום טוב או בחול הח口头, מברים אותו במצבאי יום טוב, כיון שהוא מתחילה האבלות.

⁵ פת או עוגה – גשר החיים פרק כ, ב, ד. ובילוקוט יוסף כתוב שבזמן זה, יאכלו סעודת הבראה בקפה ועוגה ולא בפת. ואם לא הספיקו לאכול סעודת הבראה לפני שבת,

יאכילים סעודת הבראה במצבאי שבת. ובילוקוט יוסף (סימן יג, ט) כתוב שאם לא הספיקו להברות בערב שבת,

שיטן עורך יורה דעה סימן שעח, ט.

⁷ אמר רבבי חנן: לא נברא יין אלא לנחם אבים... שנאמר "תנו שקר לאובד יין למורי נפש" – סנהדרין ע, א; יילוקוט

ח. פתיחי תשובה יורה דעה סימן שעח, ב בשם נודע ביהודה.

⁴ שלחן ערוך יורה דעה סימן שעח, ה. גשר החיים פרק כ, ב, יא. אמנים בספר צורו החיים (פיסקה עא – עב

כתב שבסמן זה, יאכלו סעודת הבראה בקפה ועוגה ולא בפת. ואם לא הספיקו לאכול סעודת הבראה לפני שבת,

יאכילים סעודת הבראה במצבאי שבת. ובילוקוט יוסף (סימן יג, ט) כתוב שאם לא הספיקו להברות בערב שבת,

אין צריך להברות במצבאי שבת; וכך גם פסק בשמרית שבת כהלה (וחלק ב, פרק סה, א) על פי דברי הזומ"א

ט. סעודות הבראה

בראשונה היו משלקין בבית האבל. עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבעה, והיו עניים מתבבאים. התקינו שיהו הכל משלקין בזכוכית צבעה מפני כבודן של עניים. מועד קטן צז, ב

- ח. אדם אחר בוצע את הפת, ונוטן פרוסה בידי האבל. לומדים זאת מהפסוק מגילת איכה (א), "ז) פְּרִשָּׁה צַיֵּן בְּקִידָּה", והוא רמז לפרש שנותנים בידי האבל. (לאדם שאינו אבל מניחים את הלוחם לפניו ולא נותנים בידו).⁸
- ט. אנשים מבקרים לאיש, ונשים מבירות לאשה. כשייש אבלים ואבלות באותו חדר, אין להקפיד בקר.⁹
- י. אשה נשואה אין לבולה להברותה ממשלו. מאחר וחיב במצוותיה, נחשבת הסעודת שללה.

ברכת המזון

- יא. בסעודת הבראה אין האבל מצטרף לזמן עשרה, ורצוי שגם לא ישבו שלושה כדי שלא להתחייב בזמן כלל.¹⁰ בשאר הסעודות מזמן ומזמן עלין.
- יב. יש נוסח מיוחד לברכת המזון בבית האבל. ובא לקמן בעמוד 110.

בחול המועד ובפורים

- יג. בחול המועד ובפורים אוכלים סעודת הבראה בעת שיטובים על כסאות רגילים, ואין אוכלים ביצים ועדים אלא קפה ועוגה וכדומה.
- יד. יש מי שככטו שמנハ ירושלים להברות בחול המועד רק על אב ואם. ויש מי שככט שכךמנהג ירושלים גם בפורים.¹¹
- טו. מי שמת לו מת קודם הרجل ולא נהג אבלות לפני הרجل, לפי מנהג עדות המזרח מקיימים סעודת הבראה כשמתחים לשבת שבעה לאחר הרجل. ולפי מנהג האשכנזים אין מקיימים סעודת הבראה במקרה זה.¹²

ובشمירת שבת כהילתה (חלק ב, פרק סה, ד), הזכירו

⁸ שלHon ערוץ, אורח חיים סימן קס, יה.

מנחаг זה לגבי חול המועד. אמנים לפי גשר החיים (פרק כ,

ט) ערוך השלחן יורה דעתה סימן שעח, ג. גשר החיים פרק

ב, ז. יליקוט יוסף סימן ב, ב.

⁹ שפטין כהן על שלHon ערוץ יורה דעתה סימן שעט,

ולא ביצים ועדים). ובספר גשר החיים (שם) הזיכיר

¹⁰ שפטין ו. גשר החיים חלק ב פרק יח, א. אמנים ביליקוט

מנחаг זה בשם ספר מזבח אדמה וכותב שלא נתרבר לנו

סעיף קטן ו. גשר החיים חלק ב פרק יח, א. אמנים ביליקוט

מנחаг זה ואין לנו מקוור על זה.

¹¹ יוסף (סימן יג, טו) כתב שהאבלים מצטרפים לזמן,

12 צורו החיים פיסקה עג.

כפשוטות לשון השלחן ערוץ שם.

¹² יליקוט יוסף סימן יג, י, וכן בפני ברוך (סימן כח, יא)

ג. מנהגים בבית האבל

היכן לשבת

- א. בדרך כלל יושבים בבית הנפטר, ומוצה להתפלל שם במנין. ראה פירוט להלן עמוד 118.
- ב. יש נהגים בשבועת ימי האבלות לשבת שבעה בבית הכנסת מפני ריבוי המנהחים, והדירה צרה מהיכלים. ונראה שאין זה מנהג נכון כלל, שהרי אסור להיכנס לבית הכנסת מפני החמה והgasמים, ואין מספדים שם ואין אוכלים ושותים שם. ואף על פי כן אין למחות ולבטל המנהג בחזקה, ולהרבות בריב ומדנים ומחלוות. אלא מענה רך ישיב חמה, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.¹

נр נשמה

- ג. נהגו להדליק נר נשמה בבית האבל משעת הפטירה ובמשך כל השבועה, לפי הפסוק "נר ה' נשמת אקס" (משל כ, כד). מהדרים להדליק בנר שמן זית ואם לא ידליקו בשעווה, ובבתיה הכנסת נהגו להסתפק בנר חשמלי כדי להימנע מלכלוך. משמעות הנר בקשר לנפטר, מובאת لكمן באוצר המושגים ערך נר נשמה.

כיסוי מראות ותמונהות

- ד. נהגו לכוסות את המראות בבית האבל, בפרט אם מתפללים שם. אין צורך לכוסות תמונהות, אולם בזמן התפילה יש לכוסות את התמונהות שמתפללים כנגדן. הטעם הפשט לפיעול פירוב מתפללים בבית האבל, ומובואר שאסור להתפלל נגד המראה, שלא יאמרו לבכואה שלו הוא משתוחה.² טעם פשוט נוסף הוא שהמראה משמשת בדרך כלל ליפוי הגוף, ובבית האבל מתאבלים על הגוף העתיד להיפסיד ולהרקב.³ נראה פשוט שיש להקל לאישה להתבונן בתבוננות אקראית קצחה בראוי כדי להסתכל על עצמה איך היא נראה, ואין בכך גדר התקשות ואיפור אלא רגשות נשית וגיליה, הן מצד עצמה והן מפני המנהחים.

ברכות לעילי נשמה

- ה. המנהג, בעיקר אצל עדות המזרח, להגיש כיבוד כל למנחים כדי שיברכו עליו לעליי נשמות הנפטר.⁴ אין זו חובה. הכבוד בדרך כלל סמלי כדי לא להכבד על האבלים, וגם מפני שעיקר העניין היא הברכה ולא עצם האכילה.

באיור המושג ברכות לעילי נשמה וטעמו, מובא لكمן באוצר המושגים.

לבנות בעפר – "להאי שופרא דבלי באראעא", ברכות ה, ב. "והטעם הפשט, לפי שהמראה נעשתה לשם קישוט, בבית הכנסת. נראה שמדובר במקרה של חדרים הסמכים שם ישבח האבל ויקשט עצמו במראה. או אולי יראה פניו הזעומים ויפחד מראהה פניו שנחפכו כשלוי קדרה" פנוי הזעומים ויפחד מראהה פניו שנחפכו כשלוי קדרה" (אור לאבל עמוד 126, מתוך י' גليس – מנהגי ארץ ישראל).

⁴ העורת הרוב נקבע ניכנצל שליט"א – ואצל אשכנזים אין הקבלה, עיין שם.

1. ילקוט יוסף סימן כת, ב. נראה שבמקרים צריכים יש מקום להקל בחדרים הסמכים פשחים קא, א.

2. שם סימן כת, ו, ובהערה שם הוסיף טעם על פי הקבלה, עיין שם.

3. כדבריו של רבינו של יופיו של רבינו יוחנן שעמיד אוכלים בבית האבל.

ג. מנהגים בבית האבל

ברכת המזון

ו. יש נוסח מיוחד לברכת המזון בבית האבל. בזמן אומרים – "ברוך מנהם אבלים שאכלנו משלו", ועונים – "ברוך מנהם אבלים שאכלנו משלו ובוטבו הגדול חיינו".

ז. בברכה שלישית מוסיפים:

נחים ה' אלְהֵינוּ אָתָּה אֱבָלִי יְרוֹשָׁלַיִם וְאָתָּה אֱבָלִים הַמְתַאֲבָלִים בְּאֶבֶל הַזֹּה. נְחַמֵּם מְאָבָלָם וְשְׁמַחֵם מִגְּזָם, כְּאָמֹר "כִּאֵישׁ אָשֵׁר אָמוֹן תְּנַחֲמֵנוּ כִּי אַנְחַמֵּם וּבַיְרוֹשָׁלָם תְּנַחֲמֵי" ברוך אתה ה' מנהם ציון בבניין ירושלים.⁵

הקשר בין האבלות הפרטיות של האבלים לבין האבלות הלאומית על חורבן המקדש וירושלים מופיע בכמה מקומות. בניחום האבלים אומרים את המשפט: "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים". הרחבה בעניין זה מופיעה בפרק יא – ניחום אבלים, להלן עמ' 115-114.

ח. בברכה רביעית אחרי "הוא הטיב הוא מטיב הוא יטיב לנו", מוסיפים:

הַמֶּלֶךְ הַחֵי הַטוֹב וְהַמְּטִיב, אֶל אָמָת דַין אָמָת, שׁוֹפֵט בָּצֶדֶק לְזַקֵּח נְפָשׁוֹת בְּמִשְׁפָט,
שְׁלִיט בְּעַזְלָמוֹ לְעַשׂוֹת בְּוּ בְּרַצְנוּ, בַּיְלָדְךָ מִשְׁפָט וְאַנְחָנוּ עַפּוּ וְעַבְדָיו, וּבְפֶל
אַנְחָנוּ חִיבִים לְהֻזּוֹת לְוּ וּלְבְרָכוֹ, גּוֹדֵר פְּרִצּוֹת יִשְׂרָאֵל הוּא יִגְדֵר הַפְּרִצָּה הַזֶּה מַעַלְנוּ
וּמַעַל אָבֵל זֶה לְחִים וְלִשְׁלוֹם".

וממשיכים, "הוא גמלנו" וכו'. עדות המזרח ובני תימן נהגו לאמרו, ומהנוגע עדות אשכנז
כיום לא לאמרו.⁶

ט. גם האוכלים עם האבלים מברכים ברכת המזון בנושא זה.⁷

י. הנוהגים לומר, לא יאמרו בשבת כשייש אנשים נוספים בבית, כדי שלא תהיה אבלות
בפרהסיה.

יא. מותר לאבלים לזמן, ומותר לזמן על כוס של יין ולשותות ממנו, אבל אין לשותות כמות
morava shel yin.⁸

יב. יש מקומות שנוהגים לATAB לזמן ולברך כל שנים עשר חודש, שהיא תועלת
לפpter. הטעם הפשט הוא ההකלה לקדיש. בקידוש האבל קורא לאנשים אחרים לברך ולשבח,
לפאר ולרומם את רבונו של עולם. גם בזמן, המזמן קורא לאנשים סביבו לברך לרובונו של עולם.
שבח גדול הוא לATAB המתגבר על צערו ומנשא ומזהל את מי שאמר והיה העולם, ומותר אף גם
morava zochrot ubor ha-npetar.¹⁰

5. והחותם "מנחם אבלים בבניין ירושלים" אין למחות בידו, יליקוט יוסף סימן יג, יז.

6. טור ושלחן ערוץ יורה דעה סימן שעח, ח. פתח תשובה ברכות מו, ב.

7. גשור החיים פרק כ, ב, יג. צورو החיים עמ' 69.

8. צورو החיים פיסקה קכט.

9. שלחן ערוץ יורה דעה סימן שעח, ח.

10. משנה ברורה סימן רא, סעיף קטן א. פתח תשובה

סימן שעח סעיף קטן ג. כל בו על אבלות עמוד 378. את
הטעם שמעוני מהרב יעקב ווזה שליט'א.

התנהגות האבל

יג. אין האבל צריך לעמוד אף מפני אדם חשוב¹¹, אבל צריך לעמוד מפני ספר תורה.

יד. כשהאבל עומד אין לומר לו "שב", שעלול להישמע – שב באבלות של¹².

טו. אסור לאדם לפגוע בעצמו, לשROT את גופו, למרות שעורתו או לקרוח קרחה מתו¹³ הצער על המת. יסוד האיסור הוא במצוות התורה "לא תתגזרו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת" (דברים יד, א), לא יקרחו קרחה בראשם... ובבשורה לא ישרטו שרטת" (ייראה כא, ה). גדייה היא חתר או שריטה בעור הנعشית מתוך הצער על המתה, והיא מחוקות והוגיים. חלק מקבלת דינו של הבורא היא הבעת הצער בגבולות סבירים, והימנעות מהפרזה העוללה לפגוע באדם עצמו. (עיין באוצר המושגים ערך לא תtagזדו).

העסקים בהסתדר... הם עומדים ומתפללים והאבל עומד ומצדיק עליו את הדין, ואומר: ריבון העולמים, הרבה החטאתי לפני ולא נפרעת ממנה אחד מני אלף. יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שתתגזר פרצחותינו ופרצחות כל עmr בית ישראל ברוחמים.

אמר אביי: לא צריך אדם לומר כך. שכן שננו משמו של רבבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. ברכות יט, א

רב שמואל בר יהודה מטה לו בתו. אמרו חכמים לעולא: עמוד ונלך לנחמו. אמר להם: מה לי אצל נחמת הבעליים, שאיןה אלא גידוף. שהם אומרים: "מה אפשר לעשות". אבל אילו היו יכולים – היו עושים.

בבא קמא לח, א

טו. לא יאמור האדם – "לא נפרעת כי מעשי" (כלומר "מגיעים לי יסורים, בגלל מעשי הרעים"), או כיווץ בדברים אלו, שלא יפתח פה לשטן. גם לא יאמור "מה לעשות" שעלול להשמע כגידוף כלפי מעלה¹³. חלק מעקורות האמונה היהודית הוא קבלת דין של ריבונו של עולם, שככל משפטיו צדק ואמת. גם במקרים שנדמה לנו שהוא מבינים את פעולות ה' בעולם, וגם ובפרט כשאין לנו את היכולת להבין זאת.

לקיחת חפצים מבית האבל

יז. יש נהגים לא להוציא חפצים מבית האבל כל השבועה, מפני רוח רעה השורה שם. ויש שאין חששיהם לכך כיון שאין למנהג זה שום עיקר¹⁴.

¹¹ רמ"א על שלוחן ערוך דעה סימן שעו, א.

¹² הגהות הרמ"א על שלוחן ערוך דעה סימן שעו, ב. לפטור זה: או מפני שהאבל טרוד בצערו ולכך פטורוה;

¹³ רמ"א שם. ¹⁴ כל בו על אבלות עמוד 262.ילקוט יוסף סימן כח, ח. או מפני שאין זו قيمة של הידור, שהאבל קרנו מעול בעפר; או מפני שהאבל הוקש למלא, שמייסב בראש כתובות ט, ב); או כדי למנוע מצב שבו יאמרו לאבל "שב" כמנואר בהלכה הבאה. אמם לפי מסקנותו וראי

יא. ניחום אבלים

אברהר דרכם ואשב בראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחים
איוב כת, כה
אמר רבי חמא ברבי חנינא: מי דכתיב "אחרי ה' אליהם תלכו" (דברים יג, ה)? וכי אפשר לו
לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר "כי ה' אלהיך אש אכלה הוא" (דברים ז, כד)? אלא
ההר אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא ... הקדוש ניחום אבלים דכתיב "ויהי אחריו מות
אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" (בראשית כה, יא), אף אתה נחם אבלים.

סוטה יד, א
כשmittת בנו של רבנן יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבינו אליעזר וישב לפניו ואמר לו:
רבי, רצונך שאומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמרו. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן ומת, וקיבל
עליו תנחומיין. ומניין שקיבל עליו תנחומיין? שנאמר "וזידע אדם עוד את אשתו" (בראשית ז, כה),
אף אתה קבל תנחומיין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהוצאות לי צערו של אדם
הראשון!?

נכns רבינו יהושע ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמרו. אמר לו: איוב היו
לו בניים ובנותו ומתו כלום ביום אחד וקיבל עליהם תנחומיין, אף אתה קבל תנחומיין. ומניין שקיבל
איוב תנחומיין שנאמר "ה' נתן ויה' לקח יה' שם ה' מברך" (איוב א, כא). אמר לו: לא די לי שאני
מצטער בעצמי אלא שהוצאות לי צערו של איוב!?

נכns רבינו יוסי וישב לפניו, אמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמרו. אמר לו:
אהרן היו שני בניים גדולים ומתו שניהם ביום אחד וקיבל עליהם תנחומיין שנאמר "וזידם אהרן"
(יקרא י, ג). אין שתיקה אלא תנחומיין, אף אתה קבל תנחומיין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער
בעצמי אלא שהוצאותני צערו של אהרן!?

נכns רבינו שמעון ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמרו. אמר לו: דוד המלך
היה לו בן ומת וקיבל תנחומיין, וכך אתה קבל תנחומיין. ומניין שקיבל דוד תנחומיין? שנאמר
"ויניחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עפמה ותלך בן ותקריא את שמו שלמה וה'
אהבו" (שמואל ב, יב, כד). אף אתה רבוי קבל תנחומיין. אמר לו: לא די שאני מצטער בעצמי אלא
שהוצאותני צערו של דוד המלך!?

נכns רבוי אלעזר בן ערך. כיון שראהו אמר לשמשו טול כליל ולך אחרי ליבת המרחץ לפי שאדם
גדול הוא ואני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו ואמר לו: אמשול לך משל למה הדבר דומה,
לאדם שהפקיד אצלו המלך פיקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר: אווי לי אםתי יצא מן
הפיקדון זהה בשלום. אף אתה רבוי, היה לך בן שקרוא תורה מקרה נבאים וכותבים משנה הלכות
ואגדות ונפטר מן העולם بلا חטא, ויש לך לקבל תנחומיין כשהחזרת פקדונך שלם. אמר לו: רבוי
אלעזרبني, נחמתי כדרך שבמי אדם מנוחיין.

אבות דרבי נתן פרק יד

מצות ניחום אבלים מתחילה כבר בבית הקברות לאחר סתיימת הגולל. המנהמים עומדים בשתי שורות
ואומרים את מלות הניחום בזמן שהאבלים עומדים ביניהם. המשך המזווה הוא בvisor המנהמים בבית
האבלים.

מצות ניחום אבלים היא מצוה חברתית. יש בה הבעת השתתפות בצער האבלים ובכך היא עשויה להקל על האבלים. הן מצד עצם ההגעה לבית האבלים וההתיחסות אליהם, המביעה הזדהות עם רגשותיהם. הן מצד ההתיחסות המכובדת לנפטר והדיבור בשבוחו.

השתתפות החברתית והקהלית סביב בית האבלים נותנת מסגרת של תמיכה نفسית ועידוד, המשיעים לאבלים לעبور את פרק האבלות. היחיד מרגיש שאינו נזוב לנפשו ושאינו מתמודד בלבד עם צערו, הרגשה שהיא חיונית במיוחד בשעת משבר. בnihום אבלים יורדות מוחיצות חברתיות של מעמד ושל כבוד, המכובד מנחם את הפשוט והפשטוט מנהם את המכובד. גם אבלים שביקורי תנוחומים מטרידים אותם בשעת מעשה, מגלים לאחר מעשה שהביקורים ממשמשים מקור לסייע ולכבוד.

התמיכה החברתית היא גם פיזית ממשית – יש קהילות שבוחן החברים והמנחים מבאים אותם אוכל, עוזרים בסידור הבית ובנקיונו, במיחוד כאשר הבית מלא מבקרים, דוגמים לטפל בילדים, בקניות ובסידורים הכרחיים לאבלים שהאבלים לא יכולים לטפל בהם בעצמם.

בנוסף לתמיכה באבלים, גם הקהילה התומכת מקבלת הרגשה של אחדות, ליכון חברתי וסייעוק.¹

ההתיחסות נוספת לאבלים מובאת בפרק סו – הוכמה הנשכחת של הנחמה.

כיצד מנהמים

**דרכי ראייתו ורפאוו ואנחו ואשלם נחמים לו ולאבליו
ישעיוו נז, ייח**

**עיך התנוחמין הוא כשיתן חי אל לבו, שזה המת זכה לרוב טוב הצפון לצדיקים, כי הוא נעתק
מן עולם האפל אל האור הנצחי
כל יקר על בראשית זו, לה**

לא תמיד פני האבל לשיחת רעים. לעיתים רבות העומס הרגשי הרוב מעיק עד כדי חוסר אפשרות לשיחה ספונטנית. לכן ממתינים שהאבל יפתחה לראשונה בשיחה. יזמתו של האבל מראהה אתרכזנו ליצור קשר של שיחה עם המנחה. למעשה, גם אנחנו או רמיה מצד האבל כלפי המנהמים עשויה להספיק כדי להתחיל בשיחה.

א. מצוה גדולה לנחים אבלים, והיא גמilot חסדים עם החיים ועם המתים².

ב. אין המנהמים רשאים לפתח בדברים עד שיפתח האבל³. לומדים זאת מרווי איבוב שכאו לנו, "וישבו אותו לארץ שבעת ימים ושבועת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו פי גודל הכאב מאי: אחרי כן פתח איבוב את פיהו", רק לאחר מכן הרעים מדברים (איוב ב, יג)⁴. גם לשיטה העשויה להיות משמעותה חזקה של הזדהות והשתתפות בצער, באין מילים להביע את עומק הרגשות. אם ניכר למנהמים שאין באפשרות האבל לפתח בדיור, מתחילהם הם לדבר בשבח הנפטר⁵.

האבלים כמהים לשמעו סיפורים על הנפטר, בודאי לשמעו בשבוחו.

4 מועד קטן כה, ב.

1 על פי ספר קץ החיים (מעמוד 213 ואילך).

2 لكن ניחום אבלים קודם ליבור חולמים כשאי אפשר לקיים את שנייהם. אבל כאשר אפשר לקיים שנייהם, ביפור חולמים קודם שעילידי כרך מחייב את החולה (רמ"א יורה דעה סוף סימן שלה ושפתי כהן שם).

3 שלחן עזון יודה דעה סימן שעו, א.

יא. ניחום אבלים

ג. אין אומרים "שלום" לאבל, לא בתחילת השיחה ולא בסופה, שלום הוא לשון שלמות. אי אפשר לומר שלום לאבל כיוון שהאבל אינו בשלום אלא בצער. הרחבה ופירוט בעניין זה מובאים לקמן מעמוד 160.¹⁶

ד. האבל יושב על שרפרף, כסא נמוך, או על מזרון ולא על כסא רוגיל. והמנחים יושבים על כסא רוגיל. גם גילי זה של צער מופיע בפסק שצוטט לעיל לגבי איוב ורعيו: "וַיֵּשֶׁב אֹתוֹ אָרֶץ". ובאמת מצד עיקר הדין גם המוחמים צרכיהם היו לשבת על גבי קרקע, כמו שמוופיע בפסק. אך אם אמר להם האבל לשבת על ספסלים, רשאים כיוון שהאבל מחל על עצמו. וכך כתת המוחמים לא יושבים על הקרקע, שמסתמא מחל להם האבל⁶. הרחבה ופירוט בעניין זה מובאים לקמן עמוד 167.

ה. צריך להזכיר לא להכיד על האבלים, בפרט במקרים שבהם באים מוחמים רבים במשך היום והלילה. לכן מוטב להיות רגילים מתי לבוא ועד כמה להישאר. אם המבקרים מכביםים על האבל, אינם רשאים להישאר שם.⁷ ניחום אבלים מעודד ותומך, אך לעיתים עלול להיתר. במיוחד כשהרבה מוחמים באותו היום וגם עד מאוחר בלילה. מותר לאבלים ללקת לנוח מדי פעם, ולעשות תורנות בינויהם מי קיבל את המוחמים. יש גבול עדין, בו מחד גיסא יש לכבד את המוחמים שטרחו ובאו במיוחד לנחם, ומайдך גיסא יש לאבלים הפוגות הכרחיות למנוחה, מנוחת הנפש ומנוחת הגוף.

ו. דרך ארץ בניחום: המוחם בא כדי לנחם את האבלים, להקשיב להם ולהזדהות איתם, ולא כדי לספר על עצמו או איך נפטרו אבותו. עדיף לא לשאול "איך הוא מת", אלא "איך הוא חי", וגם כאן – تحت למנחים להתבטה מבלי להפריע להם. כל דבר תורה הוא לכבודו של הנפטר. אם אתה תלמיד חכם אמרו רعيון קצר וברור, ואם אפשר קשר זאת לנפטר. אם מבקשים מפרק למד משנהות, אל תסרב. אל תפטעט בצד עם מוחמים אחרים, או שתדבר עם האבלים או שתקשיב להם. כמו כן, יש להימנע ממשפטים מייאשים (זה נראה! מה תעשו עכשו?). השתדל לחזק את רוחם של האבלים באופן שיכول להתקבל על דעתם ולתת להם עידוד ותקווה.

ז. כשנפרדים מהאבלים, אומרים משפט נחמה. מנהג עדות המזorch לומר: "מן השמיים תנוחמו". מנהג בני תימן לומר: "תנוחמו מן השמיים" בכניסה לבית האבל וגם ביציאה. האשכנזים נהגו לומר בפרידתם מהאבלים: "המקום"⁸ ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים" (ולא תוסיפו לדרכה עוד⁹). האבלים יכולים לענות "אמן". יש זיקה קבועה בין היחיד מישראל לבין הכלל. בשיא השמחה הפרטית של חתון וכלה, אנו מצהירים "אם אשכח ירושלים תשכח ימני", ושוברים כוס לזכר החורבן.

6 דרישת טור יהוה דעה סימן שפה. מובה בשפני פיילקוט יוסף סימן בו הערג ג).

7 שלחן ערוץ יהוה דעה סימן שעו, א. כהן שם. הכנסנו משפט זה בתוך סוגרים מפני העורת הרב נבנצל שליט"א שאין זהה ממו.

8 בפשטות "המקום" הוא אחד הכלים לקב"ה. אך לאobar ש"המקום" הוא המקום הרוחני בו נמצא הנפטר בעולם העליון, המקום והמדרגה הרוחנית שהנפטר זכה להגעה אליוים בזוכות מעשי ופעלותו הטובות; מקום זה הוא מקום הנחמה שיש לאבלים. (על

גם באבלות היחיד אנו מעלים את זכר ירושלים – "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים".

יש יסוד סמליعمוק בקשר בין הממד הלאומי עם ישראל לבין הממד האישי. כל בנין אישי – כמו חופה וקידושין, נתפס כחלק ממיושם בנין הבית הלאומי – גאולה וקיבוץ גלויות. על כן אמרו חז"לiscal המשמש חתן וכלה כאילו בנה אחת מהורבות ירושלים. כך הם דברי הגمراה¹¹ על פי פוסקיירמיהו¹²:

כה אמר ה' עד ישמע במקום זה אשר אתם אמרים קרב הוא מאין אדם ומאיין בהמה בערי יהוקה ובחוות ירושלים הנשומות מאין אדם ומאיין יושב ומאיין בהמה: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלת קול אל אמרים הודיעו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו מבאים תודה בית ה' כי אשיב את שבות הארץ בראשה אמר ה'.

הפסקה, ובעקבותיו גם חז"ל, קושרים בין הבניין הפרטיא לבניין הלאומי. לא רק בשמחה יש שיתוף, אלא גם באבלות. כל חורבן אישי הוא חלק מן החורבן הלאומי. ועל כן מנחמים את האבלים על מת פרטיא – "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים". הקישור הוא קבוע, בעת שמחה ובעת צער.

במיוחד בא קישור זה לידי ביתו אצל מי שנפל בקרב או נהרג באירוע על רקע לאומי, מפני היונתו שיר לעם ישראל. האבלות נתפסת אז, לא רק בממד האישי – המשפחתי, אלא בהתייחסות לאומית רחבה וכוללת.

ח. אמנים מצד עיקר הדין אין יוצאים ידי חובת ניחום בטלפון, במכtab או בברך. אך אם אי אפשר להגיע, הרי שעדיף לפחות להביע תנחותם באופןם אל¹³.

ט. לא ינחים אבל שהוא שונאו, שלא יחשוב ששם לאידו¹⁴. עם זאת, יש לבחון כל מקרה לגופו. לעיתים, לאחר הכנה מתאימה על ידי גורם שלישי שיברר מראש אצל האבל אם ניחא לו בניחום כזה, דוקא מি�וחוה מצד המנהם עשויה亲近ה לקרב לבנות. והדברים עדינים ומורכבים ויש לבירר היבט מצבים כאלה.

ג. מנחמים אבלים גויים מפני דרכי שלום¹⁵.

יא. לעיתים משפחות כתובות "נא להימנע מביקורי תנחותם", והמבוכחה רבה. מחד גיסא, החברים רוצחים לכבד את רצון המשפחה, ולא רוצחים לכפות את עצם על האבלים. מאידך גיסא, לרוב בני האדם ניחום בזמן האבלות הוא צורך חוני, העשי לסייע מאוד לאבלים להתגבר על כאבם וצערם, לנסתות לחזור למסלול החיים התקין, ולא לשקו באבל ובצער מעבר למידה. ככל ניתן גם לומר, שעתים דוקא אלו הכותבים להימנע מביקורי תנחותם, הם אלה הזוקקים לכך ביותר; וחוסר האפשרות הנפשית להתחזק עם המצב הקשה, בא לידי ביתוי גם בחוסר יכולת ורצון לפגוש מנחמים, ומכתיב

11. ברכות ז, א.

12. ל"ג, י- י"א.

13. צריך החיים פיסקה קמה. ובילוקוט יוסף (סימן כו, ט)

14. רמ"א יורה דעה סימן שלה, ב.

15. שלחן ערוך יורה דעה סימן שז, א. וראה באוצר

המושגים עורך דרכי שלום.

דעת הטלפון, אבל אם הניחום הוא יקרא דחיי – מועיל.

יא. ניחום אבלים

בסיומו של דבר את ההודעה להימנע מביקורי תנחומים. אך כשמגעים המנהימים בכל זאת, מתרבר שהביקורת והניחום מתתקלים ברצון, באופן שהוא ממש חוני לאבלים. לעיתים מצהירים להימנע מביקורי תנחומים, כדי לסנן מבקרים פחות מוקובים, ולראות מי בכל זאת יגוע. אפשר לגשש בזהירות וborgישות דרך המקורבים לאבלים, אם ניתן להתקרבות אליהם בכל זאת. אולי לאחר יום או יומיים, האבלים נמלכו בדעתם, והוא חשוב מאד לבקרים ולקיים מצות ניחום אבלים. ניתן גם לנסות ולבקש את האבלים באופן בלתי פורמלי לאחר שעברו ימי השבעה, כדי לחשוף ולתמוך בהם. אפשר גם לכתוב מכתב תנחומים קצר לאבלים כדי להביע הזדהות, כבוד ורגשות, השתתפות ותמייה.

זמן הניחום

ב. יש נהגים שאין מנהימים בשלושת הימים הראשונים¹⁶, ויש שאין מחייבים בכך. הטעם, שזו עיקר הצער בשיא עצמותו. והוא מעין מה שאמרו חכמים במסכת אבות (פרק ד, כג) "אל תרצה את חברך בשעת עסקו ועל תנחמוו בשעה שמתו מוטל לפניו". אמנם כבר אין מוטל לפניו, אבל בغالל חריפות ועוזות הרgesch באוטם הימים, יש הממתינים לאחר שעברו שלושה ימים; ובאותם הימים מתייחדים האבלים עם עצם ועם יגונם רק במוחצת אנשים קרובים ביותר או עם בני המשפחה. נראה שיש להתייחס לכל מקרה לאפוי, ונודעת ממשמעות הרבה בין האבלים לבין מי שרוצים לבוא ולנהחם. יש אבלים הזוקקים לתמייה ולתנחומים דוקא בשעות הקשות ביותר, ובפרט מקרובי משפחה ומחברים קרובים.

ג. אם בין האבלים יש צאצאים הרים במיקום אחר מהבית שבו יושבים שבעה, כדי לוודא היכן בדיקוק הם יושבים כדי למנוע נסיעה לשואה. יש אבלים היושבים שבעה בביתם חלק מהזמן.

יד. לתחילת לא נהגו לנחם בשבת וביום טוב, אך במקום צורך מותר לבוא לביקור אצל האבלים, כדי להרגיעו את לבם בדברי נחמה¹⁷. בשבת אמרים "שבת היא מלנחים ונחמה קרובה לבוא".

טו. אם לא ניחמו תוך שבעה יכול תורה שלושים, ועל אבי ואמו עד שנים עשר חודש. לאחר זמן זה אין מדובר עמו תנחומים בדרך כלל אלא רק אומר לו בקיצור "תתנחים"¹⁸. לרוב, כשנפגשים עם מי שלא ניחמוו בשבעה פותחים בהתנצלות על אי ההגעה. אפשר במקומות זאת לפתח בדברי ניחומים, ולקיים מצות ניחום אבלים.

תנחומים על אדם גדול שנפטר בגליל צער

כשנפטר רבי בן בנו של רבי חייא, בא רבי זעירא והספידין, ופתח בפסוק "מתוקה שנית העבד אם מעט ואם הרבה יאכל" (קהלת ה, יא), ולמד ממנו שיש אנשים שמקבלים שכיר מלא גם על זמן קצר. והמשל משל:

¹⁶ גשר החיים פרק כ, ה, ה. הערת הרב נבנצל שליט"א – אדמו"ר זלה"ה (הארש"ז אויערבך זצ"ל) במסכת שבת (יב, ב) "בכיון התירו לנחם אבלים בשבת". ילקוט יוסף סימן כו, ב. הערת הרב נבנצל שליט"א – נהגו אמר שאין לך מקור. על כל פנים גם הנמנעים מלבוא סתם, באים לתפילות.

¹⁸ שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שפה, ב.

למה היה רבי בון בר' חייא דומה? למול ששכר פועלים הרבה הרבה והיה שם פועל אחד והוא מש��כו במלאתו יותר מדי. מה עשה המלך? נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעתותי עבר באו אותם פועלים ליטול שכון ונתן לו שכורו עמהן מושלם. והוא הפעלים מתרעמעין ואומרים: אנו יגענו כל היום זה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכורו עמננו מושלם?! אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמידה למאה שנה.

ירושלמי, ברכות פרק ב, הלכה ח

עצות למתנחים

כדי להכין מחברת למנחים בה יוכל לכתוב תנחומיים זכרונות. יש משפחות שירצו לשמר מכתבים, מברקים, מודעות אבל וקטיע עתונות למזכרת. יש כאלה שירצו להקליט סיורים על הנפטר מפי חברים ומקרים. לעיתים אין מודעות לכך בתוך השבעה, ולאחר השבעה מתעוררים לכך ומנסים לשחרר וללקט את שנאמר ונשלח. כאן גם המקום של החברים לחשוב ולסייע לאבליים בעניין זה.

כשנפטר בנו של ריש לקיש, הלכו לבית האבל לנחמו. אמר רבי חייא בר אבא למתרוגמן: קום אמרו דברים כנגד שכחו של הקב"ה,فتح ואמר: האל הגדול ברוב גדו, אדריך ברוב נוראות, מוחיה מותים במאמרו, עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ר' מהחיה המתים.

אמור לו: קום אמרו דברים כנגד האבליים,פתח ואמר: אחינו המיווגעים המדוכאין באבל זהה, תננו לבכם לחקור את זאת, זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא משחת ימי בראשית, רבים שתו ובין ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרוניים, אחינו, בעל נחמות ינחים אתכם, ברוך אתה ר' מהחיה המתים. אמרו לו: קום אמרו דברים כנגד מנהמי אבליים,פתח ואמר: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים, המחזיקים בבריתנו של אברהם אבינו. אחינו, בעל הגמול ישלם לכם גמולכם, ברוך אתה משלם הגמול.

אמור לו: קום אמרו דברים כנגד כל ישראל, פתח ואמר: ריבון העולםים, פדה והצל, מלט, הוועת את עmr ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה, ומן השדפון ומן הירקון, ומכל מיין פורעניות המתרgesות ובאות לעולם, טום נקרא ואתה תענה, ברוך אתה עוזר המגפה.

כתבות ח, ב

יב. תפילה בבית האבל

יב. תפילה בבית האבל

המקור לתפילה בבית האבל נסמך על מה שאמר ר' יהודה (מסכת שבת קב, א-ב): מות שאין לו מנהמים, באים עשרה בני אדם ויושבין במקומו כל שבעת ימי האבלות. בהמשך הגمراה שם מסופר על אדם שהיה בשכנות לר' יהודה ונפטר, ולא היו לו מנהמים. כל שבעת ימי האבלות אסף ר' יהודה עשרה אנשים ויישבו במקומו. לאחר שבעה ימים נראה המת בחולם לר' יהודה ואמר לו: תנוח דעתך שהנחת את דעתך. וכותב בספר מעבר בפק¹ שמסתתר שאסף עשרה כדי להתפלל במנין. בפשטותו, כיוון שהאבל איןו מביתו כל שבעה, מתפללים בבית האבל.

כללים

- א. מצוה להתפלל במנין בבית שנפטר בו המת, והוא חסד עם הנפטר ועם האבלים. וכשאין אפשרות להתפלל שם כגון אם נפטר בבית החולמים, נהגים להתפלל במקום שהאבלים יושבים בו שבעה.
- ב. מצוה לקיים מניין במקום שהאבלים יושבים כדי לאפשר להם להתפלל הציבור ולומר קדיש בלי שיצטרכו לצאת מביתם.
- ג. אם אין אפשרות לקיים מניין בבית הנפטר, עדיף לשבת שבעה במקום אחר שבו יוכל לקיים מניין.²
- ד. ביום נהגו האבלים שאין להם מניין בביתם, ללבת לבית הכנסת גם בימי חול³, כדי להתפלל במנין ולומר קדיש.⁴
- ה. יש מי שכתב שבישוב קטן אין לקיים מניין בבית האבל אם הדבר יגרום לביטול המניין בבית הכנסת.⁵ ויש מי שכתב שבכל זאת עדיף לקיים את המניין בבית האבלים.⁶
- ו. האבל מצורף למניין גם ביום הראשון לאבלות למרות שאינו מניח תפילים.

פרטי הלכות לתפילת הציבור

ברכת כהנים

- ז. לפי מנהג האשכנזים, הכהנים אינם נושאים כפיהם בבית האבל. והטעם, כיוון שהכהן המברך צריך להיות בשםחה כשבפרק, ובית האבל הוא מקום צער ועצבות. והחzon אומר "אלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת" וכו'. הכהנים יוצאים לפניו "רזה"⁷, ואם בכלל זאת קראו להם "כהנים" – עולמים לדוכן.

¹ ילקוט יוסף סימן כת, ג, בשם הריטב"א (מועד כתן כא, א).

² צורו החיים פיסקה עט.

³ העורת הרב נבנצל שליט"א – וישתדלוليل בצענה ⁵ צורו החיים פיסקה כמה. ⁶ חיים ווזך פרק י, ז, בשם רבידוד פרדו. ⁷ עם שומו.

ח. מנהג עדות המזרח שהכהנים נושאים את כפיהם בבית האבל, אבל האבל עצמו אינם נושא את כפיהם.⁸

ט. מנהג יש בירושלים שאפילו האבל עצמו עולה לדוכן לברך, אפילו ביום חול ובפרט בשבת. במיוחד יש לכך מקום אין כהן אחר שיברך והמצווה עלולה להתבטל, או במקרה שיש רק כהן אחד והאבל מצטרף אליו לברך, כיוון שיש דעה שהמצווה מתקיימת רק כאשר שני כהנים מברכים.⁹

תחנון

ג. אין אומרים "תחנון" (וידוי) בבית האבל, גם אם האבלים לא מתפללים שם באותו זמן.¹⁰ הטעם שאין אומרים תחנון, משום ששבועתימי האבל הושו לשבעת ימי החag, כמו שכותב "והפקתי חגייכם לאבל" (עמוס ח, י). וכך שאין אומרים תחנון בחג, אף אין אומרים בבית האבל¹¹. טעם נוסף הוא כדי שלא לעורר את מידת הדין בבית האבל¹². לעומת זאת בתפילה חזון בקשת חסד מרבינו של עולם. התחנון כगון השבח לה' המוזכר בתפילה, וכן הבקשות בתפילה חזון בקשת חסד מרבינו של עולם. לעומת זאת, הוא וידוי של האדם על חטא או על שגיאות שעשה; והוא עלול לגרום לאדם הנמה מוסרית, החיונית בזמנים וגילים לצורך בדיקה עצמית ותיקון המעשים. אך לאבלים, הנמצאים ממילא בזמן קשה של שפלות רוח, אין לעורר אצלם תוצאות כאלה מעבר למידה.

יא. אם האבל בא לבית הכנסת בתוך השבועה, הציבור אומר תחנון והאבל אינו אומר¹³. ואם האבל שליח ציבור בבית הכנסת, גם הציבור אינו אומר תחנון.¹⁴

יב. אין אומרים "אל ארך אפים" וכן "למנצח מזמור לדוד יענץ ביום צרה" בבית האבל, גם אין אומרים ב"ובא לציון" פסוק "ואני זאת בריתית". מהטעם הקודם שאין לעורר מידת הדין בבית האבל, لكن אין מזכירים "בום צרה". אין מזכירים "ואני זאת בריתית" בבית האבל, שלא יראה ככורת ברית על הצער והאבלות. עוד כתבו שהטעם כיוון שהאבל אסור בדברי תורה הנקראת ברית – "אם לא בריתי יומם ולילה", لكن אין אומרים פסוק זה¹⁵. ובשבט אומרים אותו כדי לא להראות אבלות בפרהisa, והאבלים עצם ידלגו בהחש¹⁶.

יג. אומרים "יהי רצון" אחרי קריית התורה, על פי הכללים המקובלים בדרך כלל.

קריית התורה

אבל אינו יכול לקרוא בתורה או לעלות לתורה, ראה להלן פרק כב – תלמוד תורה, עמ' 157, הלכה א.

יד. מותר להביא ספר תורה לבית האבל לצורך קריית התורה. יש בתו הכנסת שאפשר לשאול מהם ספר תורה, וצריך לבקש רשות מן הגברים או מן הרב. יש לדאוג מראש למקום מוכבד

11 בית יוסוף על שלחן עורך אורח חיים סימן קכח.

12 משנה ברורה סימן קלא, סעיף קטו.ב.

13 משנה ברורה שם. צורך החיים פיסקה קנה. ראה גם (ה) כתוב שיצאו לפני "הטוב שمر" (כלומר לפני שקרואו באריכות בחזון עובדייה, אבלות חלק ג, עמי' יד, העשרה ז. להם "כהנים").

14 גשר החיים פרק כ, ג, יא.

15 מעבר יבוק מאמרו עתר ענן והקורת פרק א.

16 ילקוט יוסף סימן כת, לא.

10 צוור החיים פיסקה קנד.

יב. תפילה בבית האבל

ויציב, שאליו יובא הספר עוד לפני הקראיה ולשם יוחזר לאחר הקראיה, מיקום הספר יהיה גבוה לפחות עשרה טפחים (80 – 96 ס"מ) וудיף להביאו בתוך ארון קודש נייד.

טו. אפשר להביא את הספר ביום הקראיה, וישחה שם הספר יום או יומיים¹⁷, והמנาง לדקק שיקראו בו לפחות שלוש פעמים¹⁸. יש להתנגד במקום שנמצא בו ספר התורה בכבוד וב敖פן הולם.

טז האבל רשאי להחיליט שלא יובא ספר תורה לביתו, והוא יתפלל בבית הכנסת בידי קריאת התורה¹⁹.

יז. כאשרין ספר תורה בבית האבל נהגו לлечט לאחר התפילה לבית הכנסת כדי להשלים את הקראיה בתורה, ואין האבל הולך עמהם²⁰.

הוספות לתפילה

יח. נהגים לומר "תתקבל צלותהון" וכי בבית האבל, גם כאשר האבל הוא שליח הציבור²¹.

יט. בסוף תפילת שחירת ומעריב (ויש הנהגים אחורי שחירת ומנהה), נהגים לומר מזמור מ"ט שבתאיים, במזמור זה מובאת התיחסות לגורל האדם לאחר מותו, והשתדלתו להגעה לחיה נצח. המשורר מנגיד את העשיר הבוטח ומתהלה בחילו וחושב שעשוינו יצילנו לאחר מותו, לאדם המאמין הבוטח בה' ואינו מתירא מן המיתה, והוא מודה וمبرך את ה' על כך.

למנצח לבני קרח מזמור: שמעו זאת בְּלַעֲמִים הָאוֹנוּ בְּלַשְׁבֵּי חָלֵד: גַם בְּנֵי אָדָם גַם בְּנֵי אִישׁ יָחֶד עַשְׂרֵי אַבְיוֹן: פִי יְדַבֵּר תְּכִמּוֹת וְהַגּוֹת לְבִי תְּבוֹנוֹת: אַטָּה לְמַשְׁלֵל אָזְנוֹ אֱפֻתָּח בְּכָנֹור חִידָתִי: לְפָהָה אִירָא בִּימֵי רַע עַזּוֹ עַקְבֵּי יְסֻבְּנֵי הַבְּטִיחִים עַל חִילִים וּבְרַב עַשְׂרֵם יְתַהֲלֵלוּ: אָח לֹא פְּדָה אִישׁ לֹא יְתַן לְאָלָהִים כְּפָרוֹ: וַיַּקְרֵר פְּדוּנֵן נְפָשָׁם וְתַדְלֵל לְעוֹלָם: וַיַּחַי עוֹד לְנַצֵּחַ לֹא יְרָא הַשְׁחָתָה: כִּי יְרָא חִכּוּמִים יָמוֹתוֹ יְחִיד בְּסִיל וּבְעָרָה יָבֹדוּ וּשְׁעַבוּ לְאֶחָרִים חִילִים: קְרַבְמַן בְּתִימַוּ לְעוֹלָם מְשֻׁבְּנָתָם לְדָר וְדָר קְרָאוּ בְשָׁמוֹתָם עַלְיָ אַדְמֹות: וְאֶרֶם בְּיָקָר בְּלַיְלָן נְמַשֵּׁל בְּבָהָמוֹת נְדָמוֹת: זֶה דְּרַבְמַן פְּסֵל לְמוֹ וְאַחֲרֵיכֶם יָרַצְוּ סְלָה: בְּצָאן לְשָׁאֹל שְׁתֵּוֹ מְוֹת יְרָעָם וְיָרָדוּ בָם יְשָׁרִים לְפָלָר וְצִוְּרָם לְבָלָות שָׁאֹל מִזְבֵּל לוֹ: אָח אָלָהִים יְפָדָה נְפָשִׁי מִיד שָׁאֹל בִּי יְקַחַנְיִ סְלָה: אֶל תִּירָא בִּי יָעַשְׂר אִישׁ בִּי יְרָבָה בְּבָדִיבָתָה: כִּי לֹא בְמֹתוֹ יְקַח הַפְּלֵל לֹא יְרָד אַחֲרֵי בְּבָדִיבָתָה: כִּי נְפָשָׁו בְּחִיּוֹ יְבָרֶךְ וְיוֹדֵךְ בִּי תִּיטְיבָּ לְךָ: תָּבוֹא עד דָר אַבּוֹתָיו עד נַצֵּח לֹא יְרָא אָוֹר: אֶרֶם בְּיָקָר וְלֹא יְבִין נְמַשֵּׁל בְּבָהָמוֹת נְדָמוֹת

19 חוברת קיצור הלכות אבלות של הרב יוני דון יהיא בשם הרב יעקב רוזה. וראה גם חזון עובדיה, אבלות חלק ג, עמי ייח-כא, שהביא דעות שאין להוציא ספר תורה מקומו כלל, גם לא לבית האבילים.

20 ילקוט יוסף סימן כת, יג. והוסיף שם שמי שיש לו אונס, כגון שמהר לעבודתו, פטור מלשמו ע ספר תורה.

21 גשר החים פרק כ, ג; ילקוט יוסף סימן כת, יא; פני ברוך סימן י, כג. למורת שיש דעתות שאם האבל שליח ציבור, לא יאמר תתקבל. שילו את ספר התורה עשרה אנשים ממקום למקום.

17 רמי"א אורח חיים סימן קללה, יד; ומשנה ברורה שם.obilikot Yosef (Simeon Cat, 1b) כתוב להקל להביאו אף באותו יום.

18 ערוך השלחן אורח חיים סימן קללה, לב. פני ברוך סימן י, כד. בקונטרס אהיל חנה, בסוף ספר פני ברוך (עמוד תשה), כתוב הרב הורוויץ שאין להקפיד לקורת שלוש פעמים בספר התורה. אך יש להקפיד מאד לנוהג בכבוד ספר התורה כראוי. גם במצוות החים (פיסקה קנבי) לא הזכיר שיקראו בו שלוש פעמים. אם כי לשיטות צרי

כ. בימים שאין אומרים תחנון אומרים במקומו מזמור ט"ז. המזמור מבטא את ביטחונו של האדם בה' גם לאחר פטירתו מן העולם. יש במזמור ביטוי שמחה: "לכן שמחה לבי", "שובע שמחות"; ביטויים היכולים להאמור דווקא ביום שיש בהם ממד מסוים של שמחה, ימים שאין אומרים בהם תחנון.

מכתם לדוד שמרני אל כי חסתי בך: אמרת לה אדני אתה טובתי בל עליך:
לקודושים אשר הארץ מה ואדריך כל חפציך בס: ירבו עצובותך אחר מהרו בל אסיך
נספיחם מכם ובל אשא את שמוטם על שפטני ה מנת חללי וכוסי אתה תומיך
גורלי חבלים נפלו לי בעמיהם אף נחלה שפרה עלי אברך אתך ה אשר יענני ארה
לילות יסורי נליותי השוויתי ה לנגיד תමיך כי מימי נבל אמותך לבן שמח לבי
ואל בבדי אף בשרי ישכן לבטה: כי לא תעוז נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות
שחתת: תודיעני ארוח חיים שבע שמחות את פניך געמות בימיך נצחה:

כא. עדות המזרח נהגו לומר צדוק הדין והשכבה לנפטר לאחר תפילה שחרית בכל יום שאומרים בו תחנון, ויש אומרים גם אחרי תפילת מנוחה לפני השקעה. יש שאומרים צדוק הדין גם ביום שלא אומרים בו תחנון, וכל מקום יעשה כמנהגו.²²

כב. נהגים ללמד משנהות במשך ימי השבעה בבית האבל לעילוי נשמת הנפטר, בעיקר בין מנוחה לעריב. נהגים ללמד פרקי משנהות המתחילה באותיות שמו של הנפטר, ראה באוצר המושגים ערך אלף ביתה. יש נהגים ללמד לאחר מכון ארבע משנהות מסכת מקוואות בפרק ז' (משניות ד – ה – ז – שסדרן אותיות נש"ה) לקמן עמוד 531, ואומרים תפילת "אנא" לקמן עמוד 528, והאבל אומר קדיש דרבנן לקמן עמוד 274. ישנים ספריים מיוחדים עם משנהות מסודרות לפי סדר א-ב לצורך לימוד בבית האבל. יש קהילות שב罕ן מחזיקים באופן קבוע ערכיה של "גמ"ח ניחומים" עם ספרי המשניות וספרי הלכה בענייני אבלות, ומשאלים ערכות כאלו בבית האבלים. אם קשה להם ללמד פרקי משנהות אלו, יכולם ללמד משנהות אחרות כי יכולן מסוגלות לעילוי נשמה.

כג. כל לימודי תורה מסוגל לעילוי נשמה. לכן נהגו שם בא תלמיד חכם בבית האבלים, יאמר דברי תורה לעילוי נשמת הנפטר.

בשבת ובמועדים

אמנם בארץ בדרך כלל לא נהגו לארגן מניין בשבת בבית האבל, כי אין אבלות בפרהסיה בשבת והאבלים יכולים לבוא לבית הכנסת²³. אך ככל זאת הבנוו את ההלכות לצורך המקומות שנהגו להתפלל גם בשבת בבית האבל. אם האבל מתפלל בבית הכנסת, ההלכות מובאות לקמן, פרק 'שבת לאבלים', עמוד 172.

23 הערת הרב יעקב אריאל שליט"א, בתוך "דרך של
היחדות במוות ובאבלות", עמ' 357.

22 סידור קול אליו עמוד 940.

יב. תפילה בבית האבל

כד. אומרים קבלת שבת גם בבית האבל. יש שנהגו שהאבל עצמו מתחילה רק מ"מוזמור שיר ליום השבת"²⁴.

כה. חלק מעדות המזרח נהגו לא לומר בערב שבת 'במה מדליקין'²⁵.

כו. אין אומרים ברכה מעין שבע בבית האבלים בערב שבת²⁶, ויש מי שכותב שבירושלים נהגו לאמרה²⁷.

כז. אחר קוריאת התורה בבית האבל מזכירים נשמת הנפטר בתפילת "אל מלא רחמים" אפלו בשבת מברכים, שאז אין מזכירים נשמות שאר מתים²⁸.

כח. בשחרית אומרים שם "אב הרחמים" ובמנחה אומרים "צדקהך צדק"²⁹. יש שבמנחה אין אומרים "ואני תפילתי".

כט. בשבת, בחול המועד ובפורים אין אומרים את המזמורים המיוחדים לבית האבל³⁰. במושאי שבת לאחר מריב אומרים מזמור ט"ז.

ל. במושאי שבת אומר "המבדיל בין קודש לחול" וחולץ מנעליו, ועובר לפני התיבה³¹. ויש נהגים שחולץ אחר תפילת מריב³².

לא. בראש חדש לפי מנהג האשכנזים אין אומרים "הلال" בבית האבל. וטעם הדבר מפני שככל מהותו של ההلال היא הzdאה על אותו הזמן, ולכן אומרים בהلال "זה היום עשה ה' נגילה ונשומה" בו", והאבלים נמצאים בזמן שלא מתרם לנורם בו הلال. טעם נוסף שמובה הוא בגלל הפסוק "לא הפתים יהללו ייה", שלא ישמעו כלuge לרשותם שלא יכולם להلال. המתפללים שאינם אבלים ישלימו את קוריאת ההلال לאחר התפילה מחוץ לבית האבל, ועדיף להשלים בבית הכנסת³³. מנהג עדות המזרח לומר הلال בראש החדש בבית האבל, חוץ מasmaה האבל עצמו שאינו אומר³⁴.

לב. אם ראש חדש ביום השביעי לאבלות, יכולים לומר לאבל את פסוקי הנחמה לאחר חזרת הש"ז, ויקום מאבלותו, אז יוכל האבל לומר את ההلال כדרכו³⁵.

לג. יש אומרים שבחנוכה אין אומרים הلال בבית האבל, אבל הציבור צריכים לאומרו אחר קר בבתיهم³⁶. ויש אומרים שהציבור יאמרו בבית האבל חוץ מאשר האבל שאינו אומר³⁷.

24 גשר החיים פרק כ, ג, ט. פני ברוך סימן כג, ו. שמירת שבת כהلتה חלק בפרק סה, יג.

25 ליקוט יוסף סימן לד, ח.

26

צورو החיים פיסקה קג.

27 בית יוסף, יורה דעתה סימן שצג בשם כל בו. וראה אף החים סימן רע, יא. בסידור ספרדי 'עוד יוסף חי' על פי ירושלים, אם מתפללים במקומות שנפטר המת, הציבור יוצא לחדר אחר לקורת את ההلال וחזור לאחר מכן. ואם נפטר בבית חולין או בבית אחר, אינם צריכים לצאת כלל.

28 ליקוט יוסף שם.

29 מגן אברהם על שלוחן ערוך אורח חיים סימן רפח, ז. ילקוט יוסף סימן קט, טז.

30 מגן אברהם על שלוחן ערוך אורח חיים סימן רפח, ז. שמירת שבת כהلتה שם, טז.

31 רמי'א על שלוחן ערוך אורח חיים סימן תקנג, ב; גשו קר לבודו את ההلال.

ויש אומרים שגם האבל יאמר הלל בברכה כדרכו³⁸, ונראה שכך יש לנוהג. וטעם הדבר כיון שהלל בראש חדש הוא מנהג, אבל הלל בחנוכה הוא מעיקר הדין ולכן יש לאמרו גם בבית האבל.

לד. אומרים "אביינו מלכנו" בעשרה ימי תשובה, אף על פי שאין אומרים תחנון³⁹. בסליחות מקצרים ואין אומרים מ"זכור רחמיך" עד "שמע קולנו" ואומרים שלושה פסוקים ראשונים מ"שמע קולנו" ומפסיקים⁴⁰.

לה. يوم העצמאות ויום ירושלים דינם כחנוכה. אומרים הלל בבית האבל אך האבל אינו אומר, ואם שרים את ההלל, יצא האבל לחדר אחריו⁴¹.

פרטי הלכות לאבל עצמו

לו. האבל, אף על פי שאסור בנעלת הסנדל, מביך ברכת "עשה לי כל צרכי".

לו. מעיקר הדין אבל כהן נושא את כפיו בתור השבעה, בין בחול בין בשבת, אלא יצא לחוץ לחדר קודם ברכת כהנים⁴². ויש אומרים שבשבת נושא את כפיו כדי לא להראות אבלות בפרהסיה⁴³. כבר הוזכר לעיל עמוד 119 שמנาง ירושלים שיש כהנים אבלים הנושאים כפיהם גם ביום החול שבתור השבעה.

לח. האבל אינו עולה לתורה גם אם הוא כהן או לוי ואני אחריו⁴⁴, ואפילו אם קראו לו בשמו לעלות לא יעלה. ואני צריך לצאת מהחדר אף אם הוא כהן יחיד⁴⁵.

לט. מותר לאבל להוציא ולהכניס ספר תורה, וכן מותר לכבדו בהגבלה או בגלילה. וכשמכבדים אותו בהגבלה מותר לו אחר כך לשבת על כסא עם ספר התורה.

מ. מותר לו לביך ברכת "הגומל", וכן מותר לו לביך ברכת "שהחינו" על פרי חדש אם לא יוכל למצאו לאחר השבעה, וכן הדין לגבי ברכת "הטוב והמטיב"⁴⁶.

מא. אין לאבל לקדש את הלבנה אם יוכל לקדשה אחר ימי אבלו,קידוש לבנה בא לתאר את שמחות ההתחדשות בבריאה, והשמחה עלולה לבוא בניגוד גמור לרגשי האבלות וסיום החיים. لكن אם ניתן הדבר, ממתינים עד חלוף השבעה כדי לקדש את הלבנה. ואם לא ישאר זמן מותר לו לצאת מביתו ולקדש, אבל יאמור רק את הברכה ולא יאמר "שלום عليיכם" ואת שאר התוספות⁴⁷, ויש אומרים שמותר לאחרים לומר "שלום عليיכם" לאבל בקדוש לבנה⁴⁸.

38.ילקוט יוסף סימן קט, יד.

39.פסקי תשיבות, סימן תרב, ב.

40.גשר החיים פרק ב, ג, ד.

41.הרבי יעקב אריאלי, אתר ישיבה.

42.שלchan uruach avraham חיים סימן קכח, מג.

43.ילקוט יוסף סימן קט, ח.

44.שלchan uruach יורה דעתה סימן שף, ב. ראה להלן עמי

157 הלכה א.

45.ילקוט יוסף סימן כב, יח.

46.כל בו על אבלות עמוד 281.

47.משנה ברורה סימן תכו, סעיף קטן יא. שמירת שבת

כהלכתה חלק ב, פרק סה, לו.

48.ילקוט יוסף סימן קט, ז. צורו החיים פיסקה קמץ.

האבל כשליח ציבור

מב. האשכנזים וחלק מעדות המזרח נהגים שאבל על אביו ואמו מתפלל כשליח ציבור במשר שנות האבל, אחד עשר חודש⁴⁹. גם על שאר קרובים יכול להיות שליח ציבור אם אין אחר שיתפלל⁵⁰.

mag. לפי מנהג האשכנזים, האפשרות המובהרת היא שאבל על אב ואם יעבור לפניו התיבה ויתפלל כשליח ציבור⁵¹. אם איןו יודע לעבור לפניו התיבה במשך כל התפילה, יכול לעبور לפניו התיבה רק מ"אשרי" "ובא לציון" ואז יכול לומר קדיש תתקבל, בתנאי שייאמר בקול רם באופן שהציבור יענו אחריו יחד "קדוש קדוש" וגם "ברוך כבוד ה' ממקומו"⁵².

מד. מצד הדין אין חובה על האבל להיות שליח ציבור. لكن אם קשה לו לכוון בתפילהתו כשהוא שליח ציבור, או שאין לו כוח לעبور לפניו התיבה, אינו מחייב בכך, אך יש בכך מעלה גדולה אם הוא מסוגל לכך. ולכן ישකול כיצד הוא רוצה לה薨. אפילו אם יזמין לו מדי פעם, תבוא עליו ברכה⁵³.

מה. אם איןו עובר כלל לפניו התיבה, משתמש בקדיש יתום. גם מי שעובר לפניו התיבה אומר קדיש יתום.

מו. בשיש כמה אחים אבלים בבית האבל, אין צורך בסדר מנין עبور כל אחד מהם כדי שיוכל לשמש כשליח ציבור, אלא ייעשו במניןם תורנות. בשיש שני אבלים בבית הכנסת, מותר לציבור להתחלק לשני מניןם באופן מכובד ומסודר, כדי לאפשר לשני האחים לעبور לפניו התיבה⁵⁴. ואם רוצחים, מותר לחלק את המניינים גם בבית האבל, כדי לאפשר לשני אבלים לשמש כשליחי ציבור⁵⁵.

מז. אין האבל צריך לשנות את מקום תפילתו הקבוע כדי לחזור אחר מקום שיוכל לעبور לפניו התיבה, אלא יעbor לפניו התיבה במנינו הקבוע כשיודם לו. חוץ מיום השנה שאז יחוור אחר מקום אחר שיוכל לעبور שם לפניו התיבה. וכן אם כדי לעبور לפניו התיבה יצטרך להתפלל במהירות ותיגרע כוונתו, יתפלל במתינות כהרגלו ולא יעbor לפניו התיבה⁵⁶.

מח. סדר עדיפויות לעbor לפניו התיבה לפי מנהג האשכנזים: אבל בתוך שבעה קודם לכל השאר. אבל בתוך שלושים קודם לאבל תוך השנה. בעל יארצית (יום השנה) קודם

49 גשור החיים א, פרק ל, ז, ג.

50 שלחן ערוך יורה דעה סימן שפ, ג. גשור החיים פרק

כ, ג. ב. ילקוט יוסף סימן כת, ד; ובסימן לא, ז – ח, בשם הגרש"ז אויערבך סימני, יט. בספר צورو החיים עמוד 57 ובפיסקה רטו כתוב הליכות שלמה, תפילה עמוד רכג ועמוד ס).

55 צورو החיים פיסקה קנה.

56 ספר הלכות אבלות פרק ג, רלח, בשם הגרש"ז אויערבך.

51 הagation חרומי'א על שלחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ד.

לאבל בתוך השנה⁵⁷. מתפלל קבוע בבית הכנסת קודם לארוח, גם אם האורח בעדיפות מבחינת האבל (למשל אבל בתוך השנה קודם לארוח בתוך השלישיים).

מט. מי שמתפלל בדרך כלל בנוסח אחד ומשמש כשליח ציבור בבית הכנסת שמתפללים בו בנוסח אחר, יתפלל בלחש בנוסח שריגל בו ובוחרת הש"ץ יתפלל מתחר הסידור בנוסח בית הכנסת ויש חולקים⁵⁸. אבל הנכנס לבית הכנסת שאינו מכיר, כדי שיבירר מראש מהו הנוסח ומהו הסידור לפיו מתפללים. כמו כן כדאי לברר, מהו מנהג המקום בו גבוי נוסחים שונים או שליחי ציבור הרוגילים להתפלל בדרך כלל בנוסח אחר מהמקובל באותו בית הכנסת. אם יש "מנהג המקום" שיש לו בסיס הלכתי, יש ללכט לפיו.

נ. יש להיזהר מאד שלא להגע לריב ומחלוקת בכלל, ולענין קדיש ולבור לפני התבהה בפרט. שהרי מחלוקת ריב גורמים לחילול השם, ומטרת התפילה והקדש היא לקדש את השם ולהווסף בכבוד שמיים. ומסתבר שיש יותר נחת רוח לשימוש הנפטר בעולם האמת שבו מוחנה בשבייל השלישיים.

נא. נהגו שאין האבל עובר לפני התיבה בשבת ויום טוב בתוך השנה, למורות שאין איסור בדבר⁵⁹, יפורט لكمן מעמוד 206, אבל אומר קדיש יותם. לפי מנהג עדות המזרח האבל יכול לעבור לפני התיבה גם בחגים ובשבתוות⁶⁰.

nb. נהגו שהאבל עובר לפני התיבה במוצאי שבת, והוא הזמן בו הנשומות חוזרות לגיהנום לאחר הפוגת השבת, וכשהבן מתפלל ומקדש שם ה' ברבים, יכול לפחות אביו ואמו מן הגיהנום.

מג. יש מי שכתב שיש להשתדל בכל תפילה מעריב לעبور לפני התיבה, שאז יש התגברות הדינים⁶¹. יש מי שכתב שאין לעبور לפני התיבה בכל שלוש התפילות של כל יום ויום, אלא די באחת מהן. ועדיף בתפילה מעריב מהטעם הנ"ל⁶².

נד. יש שנהגו שהאבל ישתדל לעלות למפטיר בשנות האבל⁶³, אם יודע לקרוא בטעמים קרואו. יש להיזהר ממחלוקת בשל כך, וראוי לוותר כדי למנוע מחלוקת⁶⁴.

⁵⁷ האדרמור מモンקץ' בספר נשמה ישראל דף תקעג. מצוטט באיזוריות ההוראה חלק שני, מנהגי אבלות עמוד 1026.

⁵⁸ רמ"א יורה דעה סימן שעו, ד. צורו החאים עמוד 88, סעיף 5. ובפסקה רטו. בשמירת שבת כהכלתה (חלק ב, פרק סה הערה קלוז*) נתן טעם שברכות ההפטרה יש בהן מעין צידוק הדין. הערת הרוב בגנצל שליט"א – וגם מזכה את הציבור בעניית אמן.

⁶⁰ ילקוט יוסף סימן מ, לו – לה.

⁵⁹ גשר החיים פרק ל, י. ומשמעו ממשו שבעל הארץ ית קודם לאבל תוך שלשים. צורו החאים פיסקה רטו.

⁶¹ פני ברוך סימן לה, ג, בשם שות' שואל ומשיב והנצ"ב. ובאגרות משה (אורח חיים חלק ב, כת) כתוב שאין לשlich הציבור לשנות בין הנוסח בלחש ובין מה שיתפלל בקהל רם. עיין שם בפני ברוך בהערה.

⁶² רמ"א יורה דעה סימן שעו, ד.

⁶³ צורו החאים פיסקה רטו.

⁶⁴ קיצרו שלחן עוזר סימן ז, א.

יג. דיני אמרות הקודש

תרגום הקודש, הסברו, הקשור של הקודש לאבלות, סוג הקודשים השונים ומתי הם נאמרים – מובא למשך עיון והגות, פרק נז – הקודש, מעמוד 267. דיני הקודש מפורטים בשלהן עורך בעיקר בחלוקת אורח חיים סימונים נזה – נז, כאן יובאו בעיקר ההוראות לקדיש הנאמר על ידי האබלים. אמנם הקודש אינו תפילה על המת ולא בא להנציח את זכרו, אלא בא לשבח לפאר לרומים ולנסא את שמו ההגדול של הבורא בעולם, ושיר לסדר התפילה הקבועים. אולם אמרת הקודש על ידי האබלים עשונה נחשה רוח גדרולה לנפש הנפטר, ומלמדת עליו זכות, שכן מזכירים את האබלים, וביעיר יתומים, לומר את ה"קדיש דברנן" הבא כחתימה ללימוד תורה, כדי שילמדו זכות על הנפטר (כמבואר בפרק העיון דלקמן).

כמה קדושים אומרים והיכן

- א. סדר התפילה כולל שבעה קדושים לפחות בכל יום¹. וכל ציבור וכל יחיד צריך לשמעו בכל יום לפחות שבעה קדושים. ובשם המקבילים והאר"י הביאו שצער שנים עשר, וכיום נהגים לומר שלושה עשר קדושים בכל יום².
- ב. אין להרבות בקדושים מעבר למה שמוזכר בהלכה³.
- ג. האබלים נהגו לומר קדיש דברנן בשחרית בתחילת התפילה לאחר "רבי ישמעאל אומר: בשלש עשרה מידות...". בנוסח אשכנז מוסיפים קדיש לאחר "מזמור Shir חנוכת הבית לדוד". לקרת סיום תפילת שחരית אומרים קדיש לאחר "שיר של יום", וקדיש דברנן לאחר "אין אלוהינו" ו"פייטום הקטרת". האשכנזים מוסיפים קדיש גם אחרי "עלינו לשבח".
- ד. במנחה ובמעירב עדות המזorch אומרים קדיש לפני "עלינו לשבח", והאשכנזים אומרים גם אחרי "עלינו לשבח". האשכנזים המתפללים בנוסח ספרד מוסיפים קדיש במעירב גם לפני "עלינו לשבח". חלק מעדות המזorch מוסיפים חצי קדיש לאחר "עלינו לשבח".
- ה. במקומות שאומרים שיר השירים בכנסיית השבת, האබלים אומרים לאחריו קדיש.
- ו. האබלים אומרים קדיש אחרי קבלת שבת. עדות המזorch ונוסח אשכנז מוסיפים קדיש דברנן אחרי "במה מדליקין".
- ז. בראש חודש אומרים קדיש אחרי "ברכי נשפי", ובשבת וב חג אחרי "אנעים זמירות". אומרים קדיש יתום אחרי קידוש לבנה. אמרת קדיש במועדיו השנה לא תפורט כאן עקב ריבוי הנוסחים והמנהגים, ויינגן כל אדם לפי מנהג עדתו כפי שמופיע בסידורים ובמחזוריים, ובהתאם לבית הכנסת שהוא מתפלל בו.

¹ בית יוסף אורח חיים, ריש סימן נה, בשם האגgor ושבלי הלקט, וראה שם שהקדושים הם חלק מסדר התפילה.

² גשר החיים פרק ל, ז, א. וראה פירוט עלvr לך למשך קדש בראש כל חוותות", ואין משתמשים בשרבתו של פרקי עיון והגות מעמוד 272.

³ בעודר השלחן (אווחח חיים סימן נה, ג) כתוב: "יש והמורבה בהם מולל בחזרות קדש...".

- ח. אם האבל עלה אחרון לתורה, אומר חצי קדיש אחרי קריית התורה בשחרית (אבל אחר קריית התורה במנחה אין אמורים קדיש), ומצד עיקר הדין יכול לומר קדיש גם אם לא עלה לתורה.⁴
- ט. מותר לאבל לומר קדיש באמצעות פסוקי דזמרה אם לא נמצא אחר כר מנין לומר קדיש.⁵
- ו. אם האבל אינו שליח ציבור לכל התפילה, יכול לעבור לפני התיבה רק מ"אשר ובא לציון" אז יכול לומר קדיש תתקבל. במקרה זה עליו להקפיד לומר בקול רם "וקרא זה אל זה ואמר" כדי שהציבור יענו יחד "קדוש קדוש". וכן יאמר בקול "ואשמע אחורי קול רעש גדול", כדי שהציבור יענו יחד "ברוך כבוד ה' מקומו".⁶
- יא. אם האבל אחר לבית הכנסת ואין לו שהות להתפלל קודם שיגיע הציבור ל"קדושא דסידרא" ("ובא לציון גואל"), יכול לעبور לפני התיבה ולומר "קדושה דסידרא" עם הציבור ולאחריו קדיש תתקבל⁷ באופן שפורט בהלכה הקודמת.
- יב. אבל הבא לבית הכנסת ומצא מניין ראשון בסוף התפילה, יכול לומר קדיש גם במניין זה אף על פי שאינו מתפלל עליהם, וגם במניין השני שמתפלל בו.⁸
- יג. האבל אומר קדיש דרבנן לאחר לימוד אגדה. לכן נהגו לומר אחורי לימוד תורה את המשנה "רבי חנניה בן עקשיא אומר", שהיא מענינית אגדה, ולאחריה קדיש דרבנן הנקרא גם "יהא שםיה רבה דאגנתא".⁹
- יד. לתחילת ציריך שכל העשרה ישתחפו בלימוד¹⁰, אך כדיעבד ניתן לומר קדיש דרבנן גם אם לא היו עשרה בלימוד אלא רק בקדיש.¹¹.

מקצת דיני הקדיש

טו. אמורים קדיש רק במניין עשרה. התחליל לומר בעשרה ויצאו מקצתם, אם נשארו שישה (רוב המניין) גומרים את הקדיש שהתחילה בו. מכל מקום עבירה היא לצאת ועליהם נאמר "ועוזבי ה' יכלו", אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת.¹² אם אחד מהעשרה מתפלל ולא יכול לענות, בכל זאת מצטרף להשלים את המניין.¹³.

9 סוטה מט, א.

4 גשר החיים פרק ל, ח, ב. בצדורי החיים (פיסקה רעו)

10 מגן אברהם על שלוחן ערוך אורח חיים, תחילת סימן רלד.

5 פני ברוך סימן לד, יט, בשם אבי שהביא מהאורחות זה גם בגשר החיים.

11 טורי זהב על שלוחן ערוך אורח חיים סימן נה, סעיף קטן ג. גשר החיים פרק ל, ח, יא.

6 גשר החיים פרק ל, ח, ג.

12 שלוחן ערוך ורמ"א, אורח חיים סימן נה, א – ב.

7 פני ברוך שם בשם פחד יצחק.

13 שלוחן ערוך אורח חיים סימן נה, ג.

8 במנואה הבזק חלק ד סימן קי, בשם חלחת יעקב.

- טו. אבל המאריך בתפילהו בדרך כלל, צריך להוזר ב תפילה כדי שיוכל לומר קדיש¹⁴.
- יז. יש לומר את הקדש בקול רם. אולם אדם צורך שקשה עליו הדבר, יכול לומר את הקדש בלחש ולהצטוף לאחרים האומרים את הקדש בקול רם¹⁵.
- יח. אומור קדיש מעומד, ויכoon רגליו כמו שמתפלל שמוונה עשרה¹⁶.
- יט. בסוף הקדש פוסף האומר שלוש פסיעות לאחריו, לאחר מכן אומר "עשה שלום במורומיו" (ולא תור כדי הפסיעות)¹⁷. הטעם לפסיעות בסוף הקדש מפני שהוא תלמיד הנפטר מרבו דרך כבוד, ורק לאחר כמה פסיעות עם פניו כלפי רבו, נפנה והולך לו. זה הטעם גם לפסיעות בסוף תפילה שמוונה עשרה.
- כ. האבלים יכולים להתאמן בבית על אמרת הקדש, כדי שיוכלו לאמרו כראוי, ובפרט קדיש דרבנן שבו עלולים לטעות יותר¹⁸.
- כא. עשרה יהודים לועדים, ואין מי שיעודע לומר בלשון הקודש, להוציא אותם ידי חובתם, אחד מהם יכול להיות שליח ציבור ולומר קדש וקדושה בלשון לע"ז¹⁹. למעשה נהוגים גם מי שאין יודעים עברית לומר את הקדש כלשונו, כשמיילתו כתובות בלועזית אך ההגייה היא כלשון הקדש המקורי.

מי אומר ועל מי אומרים

- כב. עיקר תועלת הקדש היא על ידי בני הנפטר²⁰. ואם אין לו בני, יכולים לומר חתנו או בני הבנים לאחר שקיבלו רשות מהוריהם. ואם אין לו, יאמר אביו. ואם אין לו אב, יאמר אחיו או קרובי אחר. אם אין קרובי שיאמר, יכול לומר גם אדם אחר. רצוי שהאחר יאמר בשכר²¹, גם משום שבScar ישנה יותר מחוויבות מצד אומר הקדש, גם משום שזו זכות יתרה לנפטר וגם למשפחתו שמשמעותה מאמץ ומשאבים עבורו. כאשר מיננים אדם עני שיאמר בשכר, יש בזה גם מצות צדקה. בכל אופן, אם ישנים בניים, מצוה עליהם להתאמץ ולומר את הקדש בעצם ולא לפטור עצם על ידי תשולם.
- כג. אותו אדם שאומר בשכר, יאמר בבורך קודם התפילה שכל הקדושים שיאמר במשך היום יהיה לעילי נשמה פלוני בן פלוני. הכוונה היא שהקדושים הם לכבוד ה' יתברך, אלא שזכותם תהיה לפלוני בן פלוני.
- יש מי שכתב²² שיאמר נוסח זה:

19 משנה ברורה סימן נה, א, בשם תשובה דבר שמואל.

14 צורך החיים פיסקה רעה.

20 רמאי על שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שע, ד.

15 ילקוט יוסף סימן ל, יד.

21 בית יוסף סוף סימן תנג. גשר החיים פרק ל, ח, ז.ילקוט יוסף סימן ל, יט, כב.

16 ראה כף החיים, סימן נה, ט, וש"ת רבבות אפרים, חלק ד סימן מד, ו, וספר הקדש של דוד אסף, עמ' ריב.

22 כך מובא בספר הקדש עמוד קסו, בשם כף החיים

17 שלוחן ערוך אורה חיים סימן נ, ה.

(אורח חיים סימן נה, ב), אך בכף החיים לא מצאתו נוסח זה, אלא כתוב שיאמר שהוא לעילי נפש רוח ונשמה של פלוני, וכי נועם וכו' (שם, סעיף ל).

18 באגרות משה (אורח חיים חלק ב, נו) כתוב שוגם גדול

הצריך להתלמד מותר לומר ברכות בשם ומילכות, כדי שלא יטעה. ומסתבר שהוא הדין בקדש.

יהי רצון מלפניך ה' אליה ואלְהִי אֱבֹתֵי, שתחוים ותמחל ותרחם ברב חסידך על נפש רוח ונשמה של (פלוני פלוני), ולמען הקדושים שאמרתי אני עברך חיים הוזה, תבטל כל המקטרגים והמשטחים ויעמדו מלייצ'ישר להמליץ טוב על נפשו רוחו ונשפתו, ויללה אליהם השלום וישבו במנוחת שלום השקט ובטה, ותגבר חסידך על ממדת הדין וימתקו הגבורות הקשות על ידי פלא העליון שהוא חסדים גדולים ורוחמים גמורים.

יהי לרצון אמר פי והגין לבני לפניך ה' צורי וגאלי.

כד. בהרבה מקומות נהגו שמי שיש לו אב ואם איינו אומר קדיש יתום. אבל אם ההורים לא מקפידים על כך אפשר לומר, וצריך לבקש מהם רשות²³.

כה. מי שנפטר בנו או בתו, מעיקר הדין איינו צריך לומר קדיש. אבל אם מרגיש צורך לומר קדיש, ובפרט אם נפטרו צעירים או שלא האשhiro אחריהם בניהם שיאמרו קדיש, יכול לומר עליהם קדיש במשך שנים עשר חודש. וכן הדין על אחיו שיכול לומר עליו קדיש, אם אביהם איינו מקפיד על כך²⁴.

כו. אחיו הנפטר יכולים לומר קדיש יחד עם בניו של הנפטר. אביו ואחיו של הנפטר יכולים לומר קדיש יחד, אם האב איינו מקפיד²⁵.

כז. כיוון שנמצואה על הבן לומר קדיש לעילוי נשמת אמו, אין לאב למחות בבנו מלומר קדיש לעילוי נשמת האם. אם בכלל זאת האב מקפיד, לא יאמר הבן קדיש יתום, ויכול להיות שליח ציבור ולומר את הקדושים של שליח הציבור²⁶. וירבה בלימוד תורה לעילוי נשמת אמו.

כח. מי שנפטרה אשרתו איינו מוחיב אך רשאי לומר עליה קדיש. ואם מתה בלא בניהם שיאמרו עליה קדיש, נכון שיאמור הבעל קדיש על אשרתו במשך שנים עשר חודש²⁷.

כט. נפטר אדם שהיו לו רק בנות, יכולים חתניו או נכדיו לומר עליו קדיש, אם הוריהם לא מקפידים על כך. אך יש לדאוג שימושו יקבל על עצמו את אמרת הקדש באופן מסוודר²⁸.

יתום קטן והוא בן יותר משש שנים, שהגיע לחינוך ויודע למי מברכים וגופו נקי²⁹, נכון להזכיר ולהרגילו לומר קדיש يتום על אביו ואם. וכשיש ספק אם יודע למי מברכים, ימתינו עד שיגיע לגיל תשע. בקדושים שבתפילה נכון שהחzon יאמור עמו את הקדיש מלא במלחה, אבל בקדיש של רשות יכול האבל הקטן לומר לבד³⁰. פשטוט שקטן לא יכול

23 ראה רמ"א אורח חיים סימן קלב, ב, ווורה דעתה סימן לא ישמעו לו, שהרי זה כאמור לבנו לעבורה על דברי תורה שאין שומעים לו ועיין עוד שם פרטיה הלוכות.

24 ילקוט יוסף סימן ל, לה, לז.

25 צורו החיים פיסקה ערב – רעה.

26 רמ"א יורה דעתה סימן שעו, ד. ובילקוט יוסף סימן (סימן

מא, א) כתוב שישמע לאביו רק אם האב החושש לסכנות

חייו, אך אם בוגל נסע על האם ציווה שלא לומר קדיש,

להיות שליח ציבור ולא יכול לומר קדושים של שליח הציבור. קטן שגדל מפורט דינו לקמן עמוד 256.

לא. אפשר לומר קדיש לעילי נשמת כמה נפטרים³¹. לכן, במקרים שאין מי שיאמר קדיש, אפשר לבקש מהם שכבר אמר קדיש, שיאמר ויתכוון גם לעילי נשמת אדם נוסף.

לב. כיוון שאפשר לומר קדיש לעילי נשמת כמה נפטרים, מי שהתחילה לומר קדיש בשכר לעילי נשמת אדם שנפטר, ולאחר מכן נפטר קרובו, יכול להמשיך ולומר קדיש אחד על שנייהם³².

לג. יש מי שכותב שהאומר קדיש בשכר עברו כמה נפטרים, יכול לומר באופן שלכל נפטר יהיה לפחות קדיש אחד בכל יום. וטוב שיאמר מראש לקרבו הנפטר שהתחייבותו היא על קדיש אחד ליום, משום שיותר לא צrisk. שהרי בנסיבות שונות הולך את הקדושים בין האבלים, היי מצבים בהם האבל היה אומר רק קדיש אחד ליום³³.

לד. אדם שיוצאה למילואים או ישאה במקום שלא יכול לומר קדיש. אם יש לו אחים נוספים שאומרים קדיש די בכך. אם הוא היחיד שאומר, ישוכר אדם אחר שיאמר עבورو³⁴.

לה. אומרים קדיש גם על קטן שהוא בר דעת, ואפשר לומר קדיש גם על תינוק. אך אין אומרים קדיש על תינוק שנפטר בתוך שלושים יום וגם אין מתאבלים עליו. והטעם כיוון שבתוך שלושים יום לlidתו לא נחשב התינוק כבר קיימת. כמו bla בקמן בעמוד 145.

לו. בן מאומץ יכול וראוי שיאמר קדיש על הוריו המאמצים³⁵.

לו. גר צדק יכול לומר קדיש לזכר אביו או אמו הגויים, וכןו שינוי כך. למורת שחובת הקדיש היא רק על ישראל שנפטר, הרי כיוון שהקדיש הוא שבח וקיים לה, אין איסור לאמרו גם לזכר נשמת גוי. כמו כן יש בכך גם הכרת תודה מצד הבן הגר לאביו ולאמו שהביאו לחיה העולם הזה. וכן מותר לומר קדיש לנשمت גוי שהציל יהודים בשואה³⁶.

לח. אומרים קדיש גם על אדם רשע וגם על מי שאיבד עצמו לדעת³⁷. כיוון שגם באב רשע שייך הדין של "ברא מזוכה אבא" – הבן מזוכה את האב. ובן חייב בכבוד אביו הרשע, (כמו שמובה ברמב"ם – הלכות ממരים פרק ו, יא).

لت. אין אומרים קדיש על מוותר, אולם אם נהרג המוותר על ידי גויים, בניו אומרים עליון קדיש³⁸.

³⁷ גשר החיים פרק ל, ח, י. בספר במנאה הבזק (חלק ה, צב) כתבו לומר קדיש גם על מי שזכה לשופך את גופתו לאחר מותנו, על אף חומרת מעשהו.

³¹ הגהות הרמ"א על שלוחן ערוך יורה דעה שעו, ד. גשר החיים פרק ל, ח, ח.

³⁸ רמ"א יורה דעה סוף סימן שע"ג. והטעם כתוב בذرכי משה שם שהריגתו מכפרת עליו. ובנטעי גבריאל (חלק ב, פרק מ, ד) כתוב לומר קדיש גם על מוותר כדי לכפר על עוננו ולהצילו מרדת שחורה.

³² ילקוט יוסף סימן ל, כג. והוסיף שם שיכל להמשיך ולקבל שכיר הקדיש לנפטרו הראשון.

³³ אגרות משה, יורה דעה חלק א, רנד.

³⁴ צratio החיים פיסקה רעז.

³⁵ ילקוט יוסף סימן ל, כד.

³⁶ שם, כה – כו.

מ. מזוז רשי לומר קדש על אביו ועל אמו, ויאמר גם בחודש השני עשר³⁹.

מא. מי שצוה שלא לאמור עליו קדש אחר פטירתו, בכל זאת יש לומר עליו קדש⁴⁰.

מב. אפשר לומר קדש גם על מי שספיק אם נפטר. אך אם הוא אדם נשוי אין אומרים עליו קדש יתום כל זמן שבית דין לא התיר את אשתו להינsha. העיקרון הוא שאין נהגים אבלות ולא אומרים קדש במקרים של ספק, מחוש王某 על ידי האבולות או הקדש יצא קול שאדם זה נפטר בזודאות, ועל ידי כך אשתו תינsha בטיעות⁴¹. וראה להלן בפרק נ – ספק אבולות, מעמוד 251.

מג. אם הנפטר לא השair בן אלא בת, והיא קטנה מתחת לגיל שתים עשרה, היו קהילות שהתירו לה לומר קדש יתום בבית הכנסת, והיו קהילות שלא התירו בבית הכנסת אלא רק במנין בבית פרט⁴², ויש שאסרו בכל מקורה⁴³. התיחסות לאמירת קדש על ידי נשים מובאת כאן בהערה⁴⁴.

אמירת קדש על ידי כמה אבלים יחד

מד. במצב שיש כמה אומרי קדש יתום, יש שלושה מנהגים: אחד מעולה, אחד טוב ואחד גורע.

המנהג המעולה הוא לחלק את הקדושים בין האבלים, כך שבכל פעם אומר אבל אחד בלבד קדש, וזה מועיל על כלל מתי ישראל. יש כללי קדימה המבוירים בפוסקים כיצד מחלוקתם את הקדושים בין האבלים⁴⁵. גם על פי כללים אלו אי אפשר "לחטוף" קדש מאדם אחר, כי כבר כתבו הפוסקיםשמי שאמר קדש המגיע לחברו, לא הוועיל למי שהוא אמר בשביולו

39 נתני גבריאל חלק ב, פרק ב, מ, יא, בשם שו"ת דברי טופרים. הטעם כיון שיש עלי מזכות כיבוד אב ואם, וכיון שנולד באיסור יאמר גם בחודש שניים عشر לכפר על הוריו. 40 ראה שלחן ערוך, ابن העזר סימן ז, ה.

41 ילקוט יוסף סימן מא, ג. אמרם בפתח תשובה (יורה דעתה סימן שמך, סעיף קטן א) הביא דעה שיש לציטת לציוני האב. אולם כיון שעיקר הטעם לאמירת הקדש הוא לקדש את שם ה' בעלם, און סמכות לשם אדם למצוות להימנע מכך, ולכן יש לומר קדש (ע"ע בפני ברוך סימן לד הערכה).

42 גשור החיים פרק ל, ח, ה. מביא שם מקורות מבאר הטיב אורח חיים סימן קלב, ומשו"ת חותת יאיר המבוירות בפתח תשובה לירוחה דעתה סימן שעו, ג; ומשדי חכם אבלווט סימן קס. ובספר אדור לאבל (עמודו 148) הביא משפטינו עוזיאל אורח חיים מהדורה תניניא סימן יב, ומהרוב הענקן בהפרדתו לחבורת סימן מה.

43 ילקוט יוסף סימן ל, כא.

44 "לאחרונה הנושא מועלה על הפרק. בנות להוריהם שלא השairו אחריהם בן זכר מעוררות את השאלה בדבר אמרית קדש על ידן. אישת דתית מודרנית פעליה יותר בחיים הדתים הקהילתיים והיא מרגישה גם מחובבות הרבה יותר למושחתה הווונית של משפחתה. יש לנו עורך סימן כו; בקשר החיים פוק לפסקה.

אלא למי שהיה באמות מגיע לו. מלבד זאת צריך לדעת שקדיש אחד עולה לכמה מתיים, ואם כן אין מקום לתחזות או למחולקת מי יאמר את הקדיש⁴⁶.

המנוג הטוב הוא, שכל האבלים אומרים יחד את הקדיש מילה במילה, באופן שכל הציבור יוכל לענות יחד "אמן" ו"אמן יהא שםיה רבא מבורך"⁴⁷. המנוג הגרוע הוא שכולם אומרים יחד, כל אחד בקצב שלו, מבלבלים את הציבור, ואת אומרי הקדיש האחרים. על ידי כך מחתיאים את מטרת הקדיש – לשבח את שמו של הקדוש ברוך הוא בעולם.

לכן יש לחלק את הקדושים בין האבלים, או לאומרים יחד מילה במילה בקול רם ובמתינות. וישנם בת כנסיות שכל האבלים עומדים יחד במקום אחד כדי שיוכלו לומר את הקדש במתואם⁴⁸.

מה. בן עדות המזרח המתפלל במנין אשכנזי, או להיפך, לא ישנה מהנוסח שרגיל בו אם הוא היחיד האומר קדיש. אולם מותר לבן עדות המזרח המתפלל במנין אשכנזי, לפחות את נוסח "יהא שלמא" כפי האשכנזים, אם הוא אומר את הקדש יחד עם מתפללים אשכנזים, כדי שישיםו כולם ביהדר⁴⁹.

למעשה נהגו לומר כל אדם בנוסח שלו ולהמתין למי שאומר נוסח ארוך יותר. על מנת להתאים את קצב הקדושים בין הנוסחים השונים של העדות, נציגו שני מקומות עיקריים שיש להמתין בהם: בתחילת הקדש יש להמתין לנוטח ספרד ולנוסח עדות המזרח האומרים "ויצמח פרוקניה ויקרב משיחיה". ולקריאת סיום הקדש ב"יהא שלמא רבא" להמתין לנוטח עדות המשורר שם הנוסח ארוך יותר.

מו. כשהכמה אבלים אומרים קדיש יחד, והאחד מקדים את חברו, אם השומע ענה אכן לאחד תור כדי דבר של חברו, עולה האמן לשניהם. ואם ההפסק ביןיהם יותר מזמן כדי דבר, עונה על כל קדש בפרט⁵⁰.

מז. כשהאומרים קדיש בבית האбел, מותר למנהמים לומר קדש יחד עם האבלים. כך לפי המנוג הממצו שכל האבלים אומרים קדיש יחד. לפי המנוג המועלה שבו אבל אחד אומר קדש בכל פעע, האбел בתוך שבעה שבביתו מתפללים קודם לשאר האבלים.

כמה זמן נאמר

מה. האשכנזים אומרים קדיש לעילי נשמות אב ואם במשך אחד עשר חודש⁵¹, גם בשנה מעוברת, ויש ייחדים שנהגו שנים عشر חדש פחות שבועות⁵². עדות המזרח אומרים קדש אחד עשר חדש, מפסיקים מלומר במשך שבוע, וחוזרים לומר קדש עד סיום שנים עשר חדש⁵³. הטעם שנהגו לומר פחות משבעים עשר חדשים מלאים, לפי שאמרו חז"ל "משפט רשיי ישראל בגיהנום שנים עשר חדש"⁵⁴, וכשאומר קדש שנים זכות לנפטר לעליי נשמותו

46 גשר החיים פרק ל, י, טו.

47 בקשר החיים (שם יב), ובליקוט יוסף (סימן ל, יג) אחד קודם יום השנה בחודש הקודם. כגון, אם נגמר ביום ח' בחשוון, יום ההפסק הוא ז' בתשרי, ובשנה מעוברת כתבו שכן הוא מנוג הספרדים ועדות המזרח.

48 גשר החיים פרק ל, י, יב; שאלת שלמה חלק ה, עה. מפסיק בז' באלו; גשר החיים פרק לב, יג.

49 ליקוט יוסף סימן ל, נז.

50 גשר החיים שם יד. ליקוט יוסף סימן ל, טו.

ולהצילו מدين גיהנום. כיוון שאין זה מכבוד אביו ואמו להחזיקם ברשעים, חלילה, זו הסיבה שאין אומרים קדיש שנים עשר חדשם שלמים. לכן, על מאבד עצמו לדעת, יש לומר שנים עשר חדש שלמים. (ראה ליקמן פרק נד – מאבד עצמו לדעת, עמוד 259).

מט. אם ההורים ציוו לומר במשך שנים עשר חדש, פשטוט שיעשה בדבריהם⁵⁵. שהרי כל הסיבה לומר פחות משנים עשר חדש היא כדי לא לפגוע בככודם. ואם ציוו לומר שנים עשר חדש, לעשותות בדבריהם זהו ככודם.

נ. לאחר שנת האבל יכול הבן להמשיך לומר קדיש, אך רצוי לומר רק פעם בשבועו, וכך בראש "בלי נדר" כדי שלא יתחייב באמירת קדיש לנדר⁵⁶.

נא. את חשבון אחד עשר חדש ושנים עשר חדש מחשבים מיום הקבורה⁵⁷, כמו שאר מנהגי האבות. את יום השנה מחשבים מיום הפטירה⁵⁸.

nb. קדיש דרבנן אומרים במשך שנים עשר חדש. קדיש זה יכול להזכיר גם על ידי מי שיש לו אב ואם⁵⁹. הטעם הוא שאມירת קדיש לאחר לימוד מדרש או אגדה היא מעיקר הדין⁶⁰, וכן יש לאמרו גם אם אין יתום.

ng. קרובי הנפטר שאינם בניו אומרים עליו קדיש במשך שלושים יום⁶¹. אך אם נפטר ללא בניים, קרוביו אומרים עליו קדיש במשך שנים עשר חדש, למרות שמתאבלים רק שלושים יום⁶². במקרה זה אפשר לומר שניים עשר חדש ממש ולא אחד עשר חדש כמו אצל אב ואמ. שככל הטעם לומר אחד עשר חדש הוא משום כבוד אב ואמ. ובשאר קרוביים לא שייך טעם זה. בכלל זאת יש שנהגו גם על שאר קרוביים לומר רק אחד עשר חדש⁶³.

נד. אבל האומר קדיש על אב או אם, ובתוך השנה החל לומר קדיש גם על קרוב אחר, לפי מנהג עדות והמורח יפסיק למשך שבוע בתחלת החדש השני عشر, וימשיך לאחר מכאן⁶⁴. ויש אומרים שלא יפסיק לעבור לפני התיבה ולומר קדיש לאחר אחד עשר חדש אפילו ליום אחד, אלא ימשיך לומר קדיש ללא הפסקה, כיוון שגם גם תקופה האבות למת הנוסך⁶⁵. לפי האשכנזים, יש אומרים שיפסיק רק ביום הריאון והאחרון של החודש השני עשר, ויש אומרים שיבקש או ישכור אדם אחר שייאמר במקומו חדש זה⁶⁶.

54 רשיי קידושין לא, ב, דיבור המתחיל "מכאן ואילך".

55 גשר החיים פרק ל, ט, ו.

הנקרא בפיינו "קדיש והגדול", כמו שיפורט ליקמן בפרק מ.

56 צורו החיים פיסקה ר挫. ילקוט יוסף סימן לט, ד.

61 הערת הרוב נבנצל שליט"א – שאר הקרוביים אינם

57 קונטרס 'מאמר קדישין', מובא באבאו הלכה סימן

אומנים קדיש, ולענין זה הרוי הם בשאר ישראל. אם

כלא. וכותב שם שאם עברו מינים רבים בין מיתה לקבורה,

רצונם לומר קדיש יכולם לעבור לפני התיבה או יאמרו

מונחים מיום המיתה.

קדיש דרבנן.

58 גשר החיים פרק ל, ט, י.

62 צורו החיים פיסקה רסה ופיסקה רעה.

59 שם, ג. צורו החיים פיסקה רסג.

63 גשר החיים פרק ל, ט, ד.

64 צורו החיים פיסקה רסגד.

60 רמב"ם סדר תפילה כל השנה, בסוף ספר אהבה:

65 ילקוט יוסף סי' ל, ח. וכותב שכן הובא בספר הליכות

"קדיש דרבנן, כל עשרה מישראל או יתר שעוסקין בתלמוד

שלמה (הלכות תפילה עמי' רכה) בשם הגרש"ז אויערב.

תורה שעל פה, ואיפלו במדרשות או באגדות, כשהן

66 גשר החיים פרק ל, ט, ח. צורו החיים שם.

מסימני אומרים אחד מהם קוויש ... הנקרא קדיש דרבנן".

יג. דיני אמירת הקדש

נה. אם שמע שנטשו הוריו זמן רב אחר פטירתם, בכל זאת יאמר קדיש רק עד אחד עשר חודש מפטירתם. אם שמע בחודש השניים עשר יאמר כל החודש חוץ מיום אחרון. אם שמע לאחר שנים עשר חודש, לא יאמר יותר⁶⁷.

הכוונה בקדיש

נו. יש לזכור שמטרת הקדש הראשונה היא לשבח ולrongם את שמו הגדול של ה' יתברך בעולם, ולא לשום תכליות אחרות. אלא שיש בשבח שניאמר לכבוד ויבנוו של עולם, זכות לנפטר שלמענו נאמר הקדש.

נג. יש להשתדל לומר את הקדש בדקדוק ובכוונה. מן הרואוי לאמרו מן הכתוב כדי לא להשמי תיבות וכדי להגות היטב את המילים.

נח. עיקר נחת רוח שאדם עושה להוריו אחר פטירתם הוא בלימוד התורה. לכן יש לאבלים להתחזק בלימוד תורה, ולהשתדל להשתתף בשיעורי תורה מדי יום, ובכל עת פניו *יעסקו בתורה לפי מדרגתם*⁶⁸.

נת. על פי השקפה היהודית, כל מעשה טוב וגמלות חסדים שאדם עשה לזכר הנפטר או לכבודו נזקף לזכותו של הנפטר בחשבונות של מעלה. ראה אוצר המושגים ערך 'עלוי נשמה', עמ' 447.

68 גשר החיים פרק ל, ט, ה. פני ברוך סימן לד, ד – ה. 67 ילקוט יוסף סימן ל, יא.
אמנם בכלל בו על אבלות (עמוד 378) כתוב שיאמור קדיש.

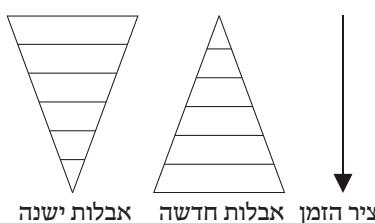
מבוא להלכות אבות

צורך האדם להתעשר בפרטים תחיליה, כדי שיוכל לתן לרוחו חופש ורווחה לסקירות כלליות, שזוהו כל עונגה רוח האדם, השואף להרחיבת הנגר של הבינה העילונה. אחר שבא למדורגה הוגנת של רכישת פרטיטים, אז הולך הרוח ויוצר לו ערכיים כלליים, שהם הולכים ומתנסחים מעל כל הפרטיטים. וכשהם משתלמים בצדינום, מרחפים הערכיים של הבינה העילונה על הפרטיטים הרבים, כיוונה זו שמרחפת על קנה, להוציאו מן הכל אל הפעול את החיים והאור הגנוו, בכל פרט ופרט, על ידי תבונה חזורת, השואבת מהבינה העילונה, ומיינקת עשר לפרטיטים רבים, בהמון שינויי גוניהם. אז מגיעתו הגדלותו לאדם, שתובע ממנו שלא תהיינה פעולותיו מצות אנשים מלומדה, אלא שככל פועלה וכל הרגל, כל עבודה וכל מצווה, כל רגש וכל רעיון, כל תורה וכל תפילה, תהיה מוארה באור הגנוו, באור הכללי, הגנוו בנשמה העילונה, לפני הופעת פועלות. הראייה קוק, אורות הקדש חלק א, חכמת הקדש פיסקה לח

ההלהכה היהודית מדריכה את האדם בכל צעד ושביל מחייו, עד לפרטיטי פרטיטים. הלימוד הכלול של הפרטיטים עשוי לגרום לאדם להתעלמות ולהבין כיצד פרטיט הפרטיטים מרכיבים יחד ערכיים ועקרונות כלליים נשגים. הבנה כוללת כזו של העקרונות עשויה לחזורשוב אל הפרטיטים שנלמדו ולהארים מחדש נעהה ועליון, להעשיר את האדם מבחינה רוחנית, ולגרום לו להתייחס באופן שונה אל הפרטיטים, מתוך ההבנה המוחודשת כיצד הפרטיטים משפיעים על העקרונות הגדולים והគולים.

יד. תהליכי האבולות מבחינה ריעונית

מעבר ללימוד הלכות אבות, נודעת חשיבותו רבה גם להבנת תהליכי האבולות בכלל. המגמה הכללית כאן היא להראות שההabilities היא תהליכי הדרגתוי, מזמן הקשה מאד של תחילת האבות, ועד לחזרה למסלול חיים שגרתי ונורמלי במידה האפשר. יש להציג שתהליכי האבל הוא אישי ומשתנה מאדם לאדם, אך בכל זאת יש תהליכי אבל המשותף לכל בני האדם. לצורך העניין נעזר במודל גרפי פשוט:

יד. תהליך האבלות מבחינה רעיונית

אבלות יונה היא אבלות על חורבן המקדש וירושלים. אבלות חדשה היא על קרוב משפחה שנפטר. בשנייהם יש תהליך מגמתי, אך התהליכיים בשני המקרים מהופכים. המודל בא לסמל את התהליכיים. בסיס המשולש מסמל את המצב היומיומי הרגלי, ללא רגשות או אירועים מיוחדים. קדקוד המשולש מסמל את המצב הרוחני הטעון והרגשי ביותר, השיא הנפשי של התהליך. באבלות יונה התהליך הוא מהיומום אל השיא. באבלות חדשה התהליך הוא מהשיא אל היומום.

באבלות יונה אנו מעוניינים להכניס את האדם לתחשות אבלות אבדן וצער על החורבן.

האדם הרגיל טרוד בדרך כלל בעניינו היומיומיים ואינו פניו די להציג על החורבן. כדי למנוע מצב של הגעה פתאומית לתשעה באב כשרגשות האדם אינם מופנים כלל לצער החורבן, תקנו חכמים הדרגתיות הלכתית שיש לה גם שימושות של הדרגות רגשות.

כך למשל זמן בין המקרים המתחילה בשבועה עשר בתומו כולל בתוכו הגבולות הלכתיות ההלכות ומחמיות בראש חדש אב, בשבועו שחל בו תשעה באב ויוטר מרך עבר תשעה באב. השיא מבחינה הלכתית ורגשית הוא כموון ביום תשעה באב עצמו. המהלך מתוכנן מראש כך שאדם המגיע לתשעה באב עבר כבר התהליך הדרגי שהচין אותו מבחינה הלכתית וגם רגשית לצער על החורבן, אותו רצוי חכמים להציג.

התהליך הפוך לחולוטין מייצגות ההלכות באבלות חדשה, כאן מתחילה מהשיא. הצער והכאב הקשים ביותר, המלווים פעים רבים ברגשות עזים של תלוכול הלם וכעס, הם בשאים מיד לאחר המיטה. גם מבחינה הלכתית ההגבבות והכללים החמורים ביותר הם דוקא בתחילת התהליך.

האנינות אינה חלק מהמודל שתיארנו. האונן הוא מי שמתו מוטל לפניו, והוא פטור מכל המצוות. הטעמים שנאמרו בענין זה הם מפני כבודו של המת וגם כדי שיוכלו לעסוק בצרבי הקבורה. בזמן האניות עדין אין כלל התחלתה של התהליך האבלות, וממילא גם לא شيء תנומתי אבלים. רק לאחר הקבורה אפשר להתחיל התהליך – הלכתית ונפשי – של ניחום אבלים.

המגמה בהדרכה כאן היא לנסת ולהגיע לתהליך ונפשי פנימי של צעידה איטית ומדרגת, מתוך העוזע הראשוני, לקראת השלמה עם המצב החדש. בפרט אמרורים הדברים באנשים צעירים שנפטרו או נרצחו בפתאומיות, שם עלולות להווצר תופעות קשות שתדרושנה לעיתים גם התערבות מksamעתית. אולם גם במקרים של קרובים אוהבים שהלכו לעולם בשיבה טובה ובמיוחד יסויים, גם או יש רגשות עזים וצורך ממשמעותי בהדרכה בילויו ובתמכה.

חמשת סוגי זמני האבלות

- את האבלות עצמה ניתן לחלק לחמשה זמניות, השונות זה מזו בדיניהם ובחומרתם:¹
1. יום ראשון לאבלות, עיקרו מהתורה? אין מניהים בו תפילה אף לאחר הקבורה, ואני אוכל משלו סעודה ראשונה.
 2. שלושה ימים ראשונים הנקרים שלושה ימים לבכי, שבהם האבלות חמורה יותר.²

¹ אבלות, יפורט لكمן בפרק טז – על מי חלה אבלות,

מעמוד 142 ואילך.

² באמנים בשלוחן עורך (ירוה דעה סימן שחצ) מביא גם

דעה שאבלות מודרבן. יש גם שימושות על מי נהגים

3. שבעת ימי אבלות (דהיינו ארבעה נוספים על השלושה הנ"ל), הם הידועים והਮפורסמים, הקבועים לכל דיני האבלות.⁴

4. השלושים, בהם נוהג בקצת דין אבלות.⁵

5. שנים עשר חודש הנוגדים אף ורק על אביו ואמו, שנים עשר חדש ולא שנה.

כיום למשעה עיקר המושגים הידועים והמשמעותיים הם השבעה, השלושים ושנים עשר חדש, בפרט השבעה לעניין מה שנקרה בפי העם "לשבת שבעה", שלושים לגילוח ותספורת, ושנים עשר חדש על אב ואם. סקירה של כל הזמנים שהזכו לעיל יכולה לתאר תהליך שלם, ארוך טוויה, מובנה ומודרג, שתכליתו אפשרות להגעה חוזרת למצב הנורמלי, לחני היומיום.

ניתן להשוו את האבלות החדשה למכה גופנית פתאומית קשה וכואבת, הגורמת לפצע עמוק בגוף. הטיפול הראשוני הוא תחבושת גדולה ומסורבלת המתחלפת עם הזמן בתחבושת קטנה יותר, ולאחר מכן ברטיה מינימלית. כך גם העוצמה ההלכתית המקבילה לעוצמה הרגשית, אמורה לבלט בכיוון של פוחת וחולך. אבל יש להציג, שגם בסופו של התהליך כשבבר מורידים את כל התחבושים – עדין נשארת צלקת. כך גם מבחינה רגשית, גם לאחר התהליך הממושך של האבלות שטורתה להזכיר את האבל לסדר יום וגיל, לכואורה כמו המצב שהאבל היה נתון בו לפני פטירת האדם היקר והאהוב לו, וגם כאן תשאיר צלקת נפשית. לעולם לא תהיה חוזרת מוחלטת למצב הקודם. אך גם שתהליך של ריפוי נכון יכול לסייע באופן משמעותי מבחינה גופנית, וכך התהליך נכון של אבלות יכול לסייעಚוצה משמעותית לאבלים להגעה למצב של חוזה לשיגרה. מודעות עצמית לתהליך נפשי זה, יכולה לסייע לעצם התהליך ולהצלחתו.

חכמים התייחסו לעניין גם במדרש המתאר את מידת הדין המתווחה על האבלים, המעבירה מסר של צורך בזהירות ושמירה יתרה מצד האבלים על עצמם, ועל התהליך של חוזה הדורגתית למצב הרגיל והנורמלי:

כל שבעה החרב שלופה, עד שלושים היא רופפת, לאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתרעה.

למה הדבר דומה? לכיפה של אבניים, כיוון שננתערעה אחת מהן, נתערעו כולן.⁶

ובගירסה אחרת:

כל שלושה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, ושלושה ועד שבעה כאילו זקופה נגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלושים כאילו עוברת

³ כגון איסור מלאכה בעצמו, ושאיינו משבב שלום גם למי שאמר לו, ושלא יוצא מביתו כלל. בירושלמי (מועד קטן פרק ג, ה) כתוב שלושה ימים ראשונים הנפש על כסא.

⁵ תספורת. גיהוץ. נישואין. שמחה. ליל' לסתוראה שנשתנה פרצוף הפנים שלו, היא מניחתו והולכת לה. ממדינה למדינה.

⁶ ירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה ג.

יד. תהליך האבלות מבחינה ריעונית

לפניו בשוק⁷, וכל אותה שנה מידת הדין מתחזקה כנגד אותה משפחה, ואם נולד בן זכר – נטרפה כל המשפחה כולה⁸.

לא רק על משפחת האבלים מוטלת האחירות לכובד ראש ולזהירות, גם הקהילה והחברה סביבה הנפטר אמוריה לקבל מהמוות הסתכבות אחרת על החיים. לעיתים רבות ההתייחסות לאירועים בחים משתנה בעקבות פטירה של אדם קרוב. היחס והפרופורציה מתאימים, ופתאום לומדים להעיר דברים באופן אחר; לומדים שדברים רבים בחים לא מובנים מآلיהם, אפילו עובדת הייתנו חיים. דברים פשוטים כמו בריאות, משפחחה ופרנסת מקבלים משמעות אחרת. הרהורים אלו עשויים להאיר באור אחר את האנשים הקרובים לנו שאנו חולקים אתם את חיינו, להוסיף אליהם אהבה והערכתה. גם מחשבות והרהוריו תשובה עשויים לעלות – האם אנו מנהלים את חיינו באמת לפי העקרונות בהם אנו מאמינים? האם אנו מקדישים את הזמן הראוי ומתייחסים באופן נכון ואמתי לאנשים ולעקרונות החשובים לנו?

חזק"ל ביטאו את הצורך בהרהורים ובמחשבות אלו במשפט קצר ותמציתי:

"אחד מהחברה שמת, תדאג כל החבורה כולה"⁹.

אין הכוונה לדאגה במובנה השלילי, המשתק והמדאי, אלא במובן של הסתכבות וחשבון נשעוני להביא לעשייה ולהתחדשות, וכదامرן לעיל.

המשמעות הרואית לאבלות

על פי השקפת היהדות, עם כל הצער על הפטירה, אין להתקשות וללבכות על המת יותר מאשר המידה שקבעו חז"ל. חז"ל מביאים מעשה נורא בהקשר זה:

אמר רב יהודה אמר רב: כל המתקשה על מותו יותר מדי, על מות אחר הוא בוכה. אשה אחת הייתה בשכונתו של رب הונא. היו לה שבעה בניים, מות אחד מהם. הייתה בוכה עליו יותר מדי. שלח לה רב הונא: לא תנהagi כך. לא השגיחה בו. שלח לה: אם תשמע – מوطב, ואם לא – (עלולה הגיעו למצב בו) תתקן תכרייכים לשאר בנייה, ומתו כולם. הייתה בוכה. לבסוף שלח לה: תתקן תכרייכים לעצמה, ומתה¹⁰.

חכמים נתנו את השיעור החיוני והמדורג, בהתאם לתהליך הנפשי שעוברים האבלים:

"אל תבכו למית ואל תגדו לו"¹¹. אל תבכו למית – יותר מדי, ועל תנודו לו – יותר מכשיערו. היא כיצד? שלושה ימים לבכי, ושבעה להספד, ושלושים לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא: אין אתם רחמנים יותר מمنי¹².

7 מועד קטן כ, ב. 10 מועד קטן כ, ב.

8 ירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה ז. שלחן ערוך יורה דעה סימן שצד, ד. 11 ירמיהו כב, י. 12 מועד קטן, שם.

9 שבת קו, א. שלחן ערוך יורה דעה סימן שצד, ג.

כך גם נפסק להלכה:

אין מתקשים על המת יותר מדי, וכל המתקשה עליו יותר מדי – על מת אחר הוא בוכה. אלא שלושה ימים לבכי, שבעה להספד, שלושים לגיהוץ ולתספורת¹³.

כאשר האדם מצטער יתר על המידה, עלולה להשתמע מכך התרסה ועלבון כלפי שמייה. האמונה היהודית העמוקה בהישארות הנפש גם היא גורם העשויל לממן את הצער¹⁴, שהרי הנשמה לא אובדת אלא עוברת ליעולם רוחני.

עם זאת, חכמים הctrיכו את האדם להתאבל ולהצטער על פטירת קרובו. וכל מי שאינו מתאבל הרי זה אכזרי¹⁵. ככלון החיים הוא סיבה לצער לאבל ולחשבון נפש, וממי שאינו מצטער נחشب לאכזרי.

כל מי שאינו מתאבל כמו שמצו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה¹⁶.

כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גניזה¹⁷. והבוכה ומתאבל ומוריד דמעות על קרובים, וכל שכן על אדם כשר, מידת חסידים ונביאים ואנשי מעשה היא, ומורה על טהרתו נפשו והכנתה לבו לפני קונו¹⁸. בכל אסון שקרה לאדם, עליו להרהר בתשובה ולתקון דרכיו ומדותיו. אין זאת אומרת שעליו להאשים את עצמו במה שקרה, אלא שעליו להתעמק בתוכן חייו¹⁹.

תנו רבנן: כשהחרב הבית באחרונה רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשור ושלא לשחותין. נטפל להם ר' יהושע בן חנניה, אמר להם: בני מניין לכם? אמרו לו: נאכל בשור שהו מקריבין על גבי המזבח ועכשו בטלי!²⁰ נשתה יין שהיה מנכסין ע"ג המזבח ועכשו בטלי!²¹ אמר להם: אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנוחות? אמרו לו: אפשר בפירות. אמר להם: פירות לא נאכל שכבר בטלו בכוריהם? אמרו לו: אפשר בפירות אחרים. אמר להם: מים לא נשתה שכבר בטל נסור המים? שתקו. אמר להם: בני בואו ואומרו לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נזורה גוזרת. להתאבל יותר מדי אי אפשר שאין גוזרת על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה. אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשיר בה דבר מועט – אמה על אמה וכנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה ומשיר בה דבר מועט... עושה אשה תכשיטיה ומישירת דבר מועט... שנאמר "אם אשכח ירושלים תשכח ימי", תדקוק לשוני לחפי אם לא אזכיר אם לא אעללה את ירושלים על ראש שמחתי"²⁰.

17 שבת קה, ב.

13 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצד, א.

18 ש"ת הרדב"ז חלק ג, סימן תקנ"ה.

14 רמב"ן על התורה, דברים יד, א.

19 שאלות שלמה חלק שביעי עמ' 236.

15 רמב"ם פרק יג מהלכות אבל הלכה יב.

20 תהילים קלוי, ה. בבא בתורא ס, ב.

16 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצד, ג.

טו. אבלות – המקור והטעם

ויהי דבר ה' אלֵי לְאָמֹר: בָּן אָדָם הַנִּי לְקַח מִמֶּךָ אֶת מְחֻמָּד עֵינֶיךָ בְּמַגְפָּה וְלֹא תִּסְפַּד וְלֹא תִּבְכָּה
וְלוֹא תִּבְאַז דְּמַעֲטָה: האנק דָם מִתְּמִימָם אָבֵל לֹא תִּשְׁעַה פָּאָרָק חֲבוֹשׁ עַלְיָר וְנוּעָלִיק תְּשִׁים בְּרַגְלִיךָ וְלֹא
תִּעֲטַה עַל שְׁפָם וְלֹא חַמֵּן אָנָשִׂים לֹא תִּאְכַּל: ואָדָבָר אֶל הָעֵם בְּבָקָר וְתִּמְתַּמֵּת אֲשֶׁתִּי בְּעַרְבָּה וְאָעַשְׁ בְּבָקָר
כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי:

יחזקאל כד, טו – יח

מנהגי האבלות הם צורך אנושי בסיסי לאבלים, הן מההיבט האנושי והן מהצד החברתי. מנהגי אבלות מקיפים את האדם באשר הוא עוד מימי קדם. להלן ניתוחם למנהגי אבלות יהודים, למקורות ולטעןם.

המקור

יש רמז לאבלות שבעת ימים מהتورה, שנאמר ביוسف "וַיַּעֲשֵׂה לְאָבִיו אָבֵל שְׁבֻעַת יָמִים" (בראשית ג, י). גם דרשו על הפסוק "וַיְהִי לְשְׁבֻעַת הַיּוֹם וְמֵהַמִּבּוֹל הַיּוֹם עַל הָאָרֶץ" (בראשית ז, י) – אלו שבעת ימי אבלתו של מתשליך הצדיק שהקב"ה המתין ולא הוריד את המבול, למדך שהפסדן של צדיקים מעכב את הפורענות מלובוא. אסמכתא נוספת הביאו מהפסוק "וְהַפְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תִּצְאֶו שְׁבֻעַת יָמִים" (ויקרא ח, ל), אמר להם משה לאחרן ולבניו: שמרו אבלות שבעת ימים עד שלא יגיע בעם¹. אף על פי שאבלות מהתורה נהוגת רק יום אחד², משה רבנו התקין שבעת ימי אבלות³. ניתן לומר שימושה רבינו נתן את התוכוף ההלכתי למנהג הקדום עוד מימי האבות ומימי עולם. הלכות רבות בדייני אבלות למדות מהפסוקים המצווטים לעיל מספר יחזקאל. ליחזקאל נאמר שאשתו תמות, וכהוראת שעה נצטווה של א' להATABל. מתוך פרטיה האבלות שנאמרו אצל יחזקאל, למדו חכמים מקורות להלכות אבלות כפי שיפורט لكمן.

טעם האבלות

יש מי שכתב שהוא כדי לעורר את האדם לתשובה ולהתבוננות, וכיدي למנוע את המחשבה המוטעית כי מות האדם כמות הבבמה ומקרה אחד להם? ויש מי שכתב שהטעם הוא כדי להשרות את חשיבות חייו האדם, חי רצון ובחירה, שאפשר לרכוש על ידם חיים עצימים.

¹ סנהדרין קח, ב

² מועד קטן כ, א.

³ תנומא תחילת פרשת שמיני.

⁴ אוצר דין ומנהגים ערך אבלות עמוד 4.

לפי הרמב"ם, הרמב"ן והగאון עירק דין אבלות מן

התורה. ואילו לפי רבנו תם, ר"י והרא"ש אין אבלות מן התורה כלל אלא מדרבנן. וע"ט טור יורה דעתה סי' שצח.

⁵ ירושלמי כתובות פרק א, הלכה א.

⁶ ספר חזנין מצוה ר' סד.

⁷ אסור לו לאכול קושים כל אותו היום. בספר המתוצאות

ולhabחין בין מיתת בהמה שאינה אלא הפסד ממון, לבין מיתת האדם שהוא הפסד בעצמיות הייצור.⁸

עicker הטעם לנוח מעסיקו שבוע אחד כדי לחת כבוד למות ולזכור אותו. והחי יtan אל לבו כי זה סוף כל האדם ויפשפש במעשו. שם היה הולך לעסיקו ולמלאכתו היה שוכח את מתו ויום המר, וכן התירה התורה טומאה לכוהנים, כדי שייתעaskו בקרוביהם שמורתו ויתאבלו עליום.⁹

ההלהה משוכנעת עמוקות, כי האדם הוא יצור חופשי וכי הוא שליט לא רק על מעשיו אלא גם על רגשותיו... ההלהה – אשר גילתה סובלנות כה גדולה כלפי המותאבל בתקופת האנינות, והתיירה לו לצוף על גליו הגואים של הייאוש הקודר – תובעת ממנו כתעת, לאחר קבורת המות, בעוצמה ותוך הסתת נקודת הכאב, לסימן בפתאומיות את השלב הראשון של תחשות הצער והכאב ולפתחו בשלב השני, שלב האבלות.

עם תחילת תקופת האבלות מצויה ההלכה על האבל לקבל על עצמו משימה הרואית: להתחיל ולאסוף את שברי אישיותו המונופצת ולקום את עצמו מחדש כאדם, להחזיר על נסם את הדור האבוד, את כבודו ואת יהודו. במקומות לחזור ולשנן לעצמו פעם אחר פעם כי "QRSTUVWXYZ האדם מן הבהמה איין, כי הכל הבל" (קהלת ג, יט), מצווה האדם לפטע בידי ההלכה לשית את ליבו אל האנטitezה: "אתה הבדلت אנוש מראש ותכירנו לעמוד לפניך" (מתוך תפילה נעילה של יום היכירויות)...

לפני הקבורה, בשלב האנינות, האדם מותאבל בחשכה מוחלטת וUMBOLBAT, וצערו מתבטאת במעשה של התנתקות מגודלו ומעצם היינו יוצר נבחר. לאחר הקבורה, בשלב השני, מותאבל האדם במצב של מודעות נוארה, וצערו מתבטאת בהיותו מודע לאגדות האדם ולעצם הבחירה בו. נקודת המפנה הטקסטית שבה נעשית האבלות לאנינות, שבה מחליפה העצבות מותר תבונה את הייאוש, שבה באה הזכרת אני במקום שלילת העצמי, נקודת מפנה זו מצויה באמיירת הקדיש ליד הקבר.

הקדיש מצין את תחילתו של שלב חדש של אבלות אמיצה והרואית, אשר מסר של גאולה נמסך אל תוכה... באמצעות הקדיש אנו מכיריים על סיורונו לציטת למותר ול Mizimma המרוועשת שוקם כנגד האדם. כמשמעות האבל "יתגדל ויתקדש שםיה רבה...". הריהו מצהיר: ככל שיהיו המותר חזק וסופה של האדם מכוער, ככל שיהיה הקבר מבעית והכל נראה כחשור טעם ואבסורדי, ככל שיהיה הייאוש קודר והחיים מעוורי גועל, בכל זאת אנחנו מצחירים וטוענים בפומבי, בכובד ראש ובניחסות, כי אין אנו מותרים ואין לנו נכנעים; נשחק במעשי אבותינו כאילו דבר לא אריע, ולא נבוא על סיפוקנו בפחות ממשוש מלא של המטרה העילאית – כינון עולם במלכות שדי, תחיתת המתים וחיה נצח לאדם.

הרבי יוסף דוב הלו סולובייצ'יק, מן הסערה, אניות ואבלות, עמ' 53–55

8 גשר החיים פרק יט פיסקה ב.

9 ילקוט יצחק מצווה רס"ד, מובא באוצר דינים ומנהגים שם.

טז. על מילוי חלה האבלות – מי מותאבל ועל מי מותאבלים

טז. על מילוי חלה האבלות – מי מותאבל ועל מי מותאבלים

אבלות נוהגת בשבועת סוגים הקרובים שיכולים להיות לאדם. קרוביים אלו מוזכרים בפסוקים הבאים:

ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרון ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו;

כי אם לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו;

ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא;

ויקרא כא, א – ג

כללים לגבי שבעת הקרובים

א. בפרק הדן בדיין הכהנים (ויקרא כא) אנו למדים על שבעת סוגים הקרובים, שעלייהם גם הכהן חייב להיטמא כדי לעסוק בקבורותם ולהתאבל עליהם. והם: איש על אשתו¹ וואהה על בעלה, אב ואם, בן ובת, אח ואחות מאב – אחיות רוחקה בלבד. ומדוברים סופרים החיוב להתאבל הוא גם על אח ואחות מאם, וגם על אחיות נשואה, אף על פי שאין הכהן נתמא להם.² לפי הכללים דלעיל, יוצא שלא נוהגים בדיין אבלות על סבא וסבתא, לא על נכדים; לא על דודים ולא על אחינאים.

רמז לשבעת הקרובים אלו מצוי חכמים במילה "אבל"

א – אב, אם, אח, אחיות, אשה;

ב – בן, בת, בעל;

ל – ביגמטריה שלושים, כלומר שלושים ימי אבלות.

אמנם על אב ואם תקופת האבלות נמשכת שנים עשר חודש.

ב. בן שמעולם לא הכיר את אביו או את אמו, אף על פי כן כשנודע לו על פטירת אחד מהם, חייב להתאבל עליהם. דין בן מאומץ יפורטו לקמן.

ג. על אחיו ואחותו ועל בנו וartnerו מותאבל אפילו אם הם פטילים מלבוא בקהל, בתנאי שהם יהודים.³

ד. קטנים שלא הגיעו למצאות אינם חייבים להתאבל, אבל נוהג בהם דין קריעה. ומנהג בני תימן שקטן שהגיע לחינוך נוהג אבלות, וכל שכן כשהגדל בימי השבעה.⁴ התיחסות מיוחדת לקטן שהגיע למצאות תוך כדי תקופת האבל, מובאת לקמן בעמוד 256.

1. על פדרשת הגמoria "כי אם לשארו" – שארו זו אשתו. העורת הרוב נגנץ שליט"א – ויש אומרים שככל אבלות היא מאדרבנן.

3. אבל רבתי פרק ד, ז. שלחן ערוך שם.

2. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעדר, ד; וכך היא שיטת הרמב"ן (תורת האדם עמוד ריג). אבל לפיו הרמב"ם (הלכות אבל פורק ב, א) אבלות של איש על אשתו ואשה

ה. מי שנפטר קרובו שחייב להتابל עליו, ולא-node לו על קר, לא חלה עליו אבלות כלל. ומותר מעיקר הדין להזמיןו לסעודה נישואין וכיוצא בזה⁵.

איש ואשתו

תנא: אין איש מות אלא לאשתו, ואין אשה מותה אלא לבעה.

אין איש מות אלא לאשתו – שנאמר וימת אלימלך איש נערמי (רות א, ג),

ואין אשה מותה אלא לבעה – שנאמר ואני בבאי מפקן מותה עלי רחל (בראשית מה, ז).

סנהדרין כב, ב

ו. מות אבל על אשתו הנשואה לו כהלה. אבל באروسה, או נשואה שלא כדיין אינו צריך להتابל⁶.

ז. בני זוג הנמצאים בהליך גירושין, נחברים עדין לקרובים וצריכים לנוהג אבלות זה על זו⁷, ויש אומרים שאין צריכים לנוהג אבלות זה על זו⁸.

ח. אשה שמת בעלה ונתייאשו מלקברו, ונישאה שוב ולאחר מכן ניתן הרשות לקבורה, אינה מתאבלת עליו כיוון שניואו השני הפקיעו את קירבתו הראשוני⁹.

ט. מי שנפטר בלי ילדים, ואשתו המתינה ליבום או להחליצה ובתווך זמן זה נפטרה, מעיקר הדין היבם חייב בקבורתה ומתאבל עליו¹⁰; אך יש פוסקים שאין היבם חייב להتابל עליו, ובפרט בארץ ישראל שפשת המנהג להקל בזה¹¹.

כשאינם משבעת הקרוביים

י. על רבו שליהם חוכמה מתאבל יום אחד¹².

יא. בן מאומץ מעיקר הדין אינו חייב לנוהג אבלות על הוריו המאמצים, אך יראה עצמו בצער על פטירתם. וראוי שייאמר קדיש על הוריו המאמצים, במילויד אם אין בנים אחרים שייאמרו¹³. ויש שכתבו שיש לעודדו לנוהג אבלות על הוריו המאמצים מדין הכרת טוביה, אך לא יכול בשל קר להיבטל מלימוד תורה¹⁴.

5 שלחן ערוך יורה דעתה סימן תב, יב. ולפי זה מותר לאיש את שתי הדעות.

6 ילקוט יוסף סימן יד, יט, בשם חותם סופר.

7 שלחן ערוך יורה דעתה סימן לח, ג' בהערה. הרשב"א.

8 צورو החיים פיסקה ג. ילקוט יוסף סימן יד, כ. כל בו על אבלות עמדו 314. (אמנם שם בעמוד 315 הביא דעתו והוכחות שלא לנוהג אבלות).

9 ילקוט יוסף סימן יד, ד. בספר פנוי ברוך (סימן ט, ג) הביא את שתי הדעות.

10 מועד קטן כה, ב. רמב"ם פרק ט, יב. שלחן ערוך יורה דעתה שעד, י.

11 ילקוט יוסף סימן יד, יח; ובסימן ל, כד.

12 במנואת הבזק חלק ה, צא, בשם הרב שטרנבוּן

13 שלחן ערוך יורה דעתה סימן תב, יב. ולפי זה מותר לאיש ואשתו לשמש יחד, אם אחד מהם אבל, ולא ידוע לו על

קר, מרורות שלבן הזוג ידוע. חידושו הגרשוני שם בשם

ספר חסידים, וכן בילקוט יוסף סימן לח, ג' בהערה.

14 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעד, ד.

15 צورو החיים פיסקה ג. ילקוט יוסף סימן יד, כ. כל בו על אבלות עמדו 315. (אמנם שם בעמוד 315 הביא דעתו

הגהות רבינו עקיבא איגר על שלחן ערוך יורה דעתה סימן

שעד, דבריו המתחילה "ונישואה" בשם שם של שלמה. גשור

חוויים פרק ו, ז. ילקוט יוסף סימן יד, כ. נטעי גבריאל

טז. על מי חלה האבלות – מי מותאבל ועל מי מותאבלים

יב. קרוב משפחה שאינו בכלל שבעת הקרוביים, המרגיש צורך להתאבל ולנהוג חלק ממנהגי אבלות, רשאי לנוהג חלק ממנהגי האבלות¹⁵. ברם, אסור לו לשבת ממש שבעה ולנהוג בכל האיסוריים¹⁶, אבל יכול לומר קדיש אם הוריו מסכימים¹⁷. כך למשל ילדים מאומצים על הוריהם המאמצים, וכן גם אדם על חמיו וחמותו.

יג. ישנו כלל הלכתית "כל שמתאבל עליו מותאבל עמו"¹⁸. העיקרון הוא שימוש כבוד שבעת קרוביו נהוג בפניהם אבלות כשם נהוגים באבלות. כגון שמת בן בנו שאינו חייב לנוהג עליו אבלות, ככל זאת קורע בפני בנו ונוהג אבלות בפניו. אבל שלא בפניו אינו נהוג אבלות. באשתו נהוג אבלות בפניה רק על אביה ואמה משום כבוד חמיו וחמותו ולא בשאר קרוביה, וכן האשה נהוגת אבלות בפני בעלה רק על חמיה וחמותה ולא על שאר קרובי בעלה.

הרמ"א¹⁹ מעיר שכעת נהוגים להקל באבלות זו שאין זה אלא משום כבוד המתאבלים, ועכשו נהגו כולם למחזר. ונוהגים בעת שלא להתאבל כלל עם המתאבלים, וכל המהמיר בזה אינו אלא מן המתמיים. ומכל מקום נהוג שקרובי המת, מראים לו קצת אבלות בעצםם כל שבוע הראשונה, דהיינו עד אחר שבת הראשונה; שאין רוחצים ואין משנים קצת בגדייהם כמו בשאר שבת, ואין הולכים לסעודת מצווה²⁰. ומ שורצה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צריך, אין מוחים בידו. ובדברים אלו הולכים אחר המנהג²¹. ויש מי שכותב שהיומ אין נהגים באבלות זו²².

గרים

יד. גר או גיורת שהתגיארו עם קרוביהם, מצד עיקר הדין אינם חייבים להתאבל כיוון שהוא דומה לקطن שנולד, ולכן הקירבה הביוולוגית לא נחשבת לקורבה²³. אף על פי כן נהגו להחמיר ולהתאבל. מכל מקום לא נאסרים בלימוד תורה בזמן האבלות, וכן אין לא יברכו "דין האמת" וראה כאן בהערה²⁴.

טו. גויים שקיבלו עליהם דת ישראל ומתו קודם שהספיקו לטבול, נספדים ונקרים כישראלים²⁵.

19. בשלחן ערוך שם.

(תשובות והנהגות חלק ג, שעד) ונשمات אברהם (חלק ה, עמוד קמא).

20. בית חדש שם, מובה גם בשפטינו כהן ובטרוי זהב.

15. רמ"א יורה דעתה סימן שעד, ז.

21. שפטינו כהן שם סוף סעיף קטן ז.

16. פתח תשובה שם סעיף קטן ז.

22. פני ברוך סימן ט הערכה כי, בשם הרוב צבי פסח פראנקן. אך לא ברור לו אם רק בירושלים לא נהגו, או בכל מקום.

17. צורו החיים פיסקה ב. פני ברוך סימן ט, ז. וביקלוקוט יוסף סימן ז, ג. כחבר שמנdeg עדות המזורה שהחחות

23. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעד, ה.

משתתף בתפלות בלימודים ובازכרות לעילוי נשمات חמיו, וגם אין לחמי ולחמותו בין אמר עלייהם קדיש אם הוריו אינם מקפידים. ומהנהג ישראל תורה הוא.

24. צורו החיים פיסקה ה. הערת הרוב ננטzel שליט'א – לענ"ד אם מצטער יכול לבך.

18. מועד קטן ב, ב. נפסק להלכה ברמב"ם הלכות אבל ב, ד – ה. תורה האדם לרמב"ן עמוד קמא – קמид. שלחן ערוך יורה דעתה שעד, ז. וראה באוצר המושגים ערך כל

25. אלים יהודים.

شمתאבל עליו מותאבל עמו.

טו. אין נהגים אבלות על תינוק שנפטר בתוך שלושים יום לlidto²⁶. ואם ידוע שהשלים תשעה וחודשי הריוון גמורים מותאבלים עליו, אפילו הוא תינוק בן יומו²⁷.

יז. תואמים שאחד נפטר בתוך שלושים יום, והשני לאחר שלושים, על הראשון אין מותאבלים, ועל השני חייבים להתאבל כיון שיצא מכלל נפל²⁸.

יח. תינוק שנולד בזמןנו וכי יותר משלושים יום על ידי מכתשי הושמה, יש לנוהג עליו אבלות כיון שיצא מכלל נפל²⁹. וכן הדין בתינוק שנולד עם מום המסקן את חייו ההגדירה ההלכתית היא "טריפה" ונפטר לאחר שלושים, שמותאבלים עליו, למרות שהאריכו את חייו באופן מלאכותי³⁰. ויש אומרים שאין לנוהג עליו אבלות במקורה כזה³¹.

יט. תינוק שנולד טרם זמנו וששה באינקובטור למעלה מחודש, ונפטר, יש הסוברים שיש למנות לו שלושים יום מלידתו ולבן יש להתאבל עליו. ויש שכתבו שאין להתאבל עליו כיון שנתרבר שמראש לא היה בן קיימת, והלכה בדברי המקל באבל³².

בשנים האחרונות חל שינוי ביחס לתינוקות שנפטרו. כולם מוכבל להצעה מסורת של אבלות לא רשמית למצבים שאין בהם חובה אבלות, אך ההורים מרגשים צורך להתאבל על התינוק שנפטר. התיחסות עצת היא במסורת ההלכה, היא עשויה לחלק מהזוגות שירצו לבחרה בה, והיא עשויה להקל על כאב האובדן שאין לו ביתוי הלקוח רשמי. ראה לדוגמה ספרו של הרב ימין לוי התמודדות עם אובדן תינוק – היבט אישי ויהודי, וכן ספרו של הרב אברהם סתיו חלום יעוף, הכלול הדרוכה הלכתית ורוחנית להתמודדות עם הפללה ולידה שקטה.

הפירושים מדרכי ציבור

כ. בזמן זהה מותאבלים כרגע על מחלי שבתותומי שאים שומרי תורה³³.

לו שלושים יום, ובתב' לנוהג עליו אבלות. כל זה בגיןו למה שהובא בשמו בהערה הקודמת וכבראה שחל שנייני חברתי בנושא זה כפי שכתב לעיל.

28. יליקוט יוסף סימן יד, ג.

29. שם, ז.

30. הערתת הרב נבנצל שליט"א – אדמור' זלה"ה (הארש"ז איערברך זצ"ל) פסק שגם על טריפה מותאבל אם חי שלושים יום לאחר שיצא מהאינקובטור.

31. צrho החים, פרק א פיסקה ד.

32. הדין מובא ביליקוט יוסף סימן יד, ח. ובערה שם פירט את הדעות למןות מלידתו, כיון שהאינקובטור נחשב מכ Chesir עד לרפהאת התינוק ולא כהמשך ההריון. זכרון מאיר על אבלות, המכמיא מחלוקת אחרים בעניין), והוסיף שלמעשה גם לא נהגים אניתות וקוריעת בתינוק שמתתאוננה בתוך שלושים לידיונו.

33. יליקוט יוסף סימן יד, טז. והתעums כיון שדים כתינוקות שנשבו ואיינן כופרים ברובינו של עולם.

טז. על מי חלה האבלות – מי מותאבל ועל מי מותאבלים

כא. עבריין פוקר מפורסם שפרש מדרכי ישראל וספרק מעליו כל עול ישראל – אין מותאבלים עליו, ואין אוננים עליו, ואין קורעים עליו, ואין קרובי מושנים בגדיהם, ואין מראים עליו עצבות ואין צורך לחלוק לו כבוד. אבל צריכים להתעסק בקבורתו ונכבר בקבור ישראל מן הצד³⁴.

כב. קרובי של מי שמסר את גופו למדע, וצווה שלא לקבורו, אינם צריכים לנוהג אבלות עליו. כיון שאז נכלל בגדיר "הפורשים מדרכי ציבור" ספרק מעליו כל עול מצות, ואין מותאבלים עליו כלל³⁵. יש אומרים שני שzieה למסור גופו למדע, צריך לנוהג עליו אבלות, אף על פי שעשה מעשה חמור מאד³⁶. מצד כבוד המת אין לכבודו ואין לשבת עליו שבעה, אך מצד כבוד החיים יש לנק מקומו. ראה אוצר המושגים ערך יקרא דחיי, יקרא דשכבי, להלן עמ' 405.

כג. מי שהיה נשוי לגואה ונפטר בלי שיחזר בו, או מי שהיתה נשואה לגוי, אין לקרובייהם לשבת עליהם שבעה, אלא ישבו עליהם שעה אחת בלבד³⁷. אך נקרים בקבורי ישראל ומתועסקים בקבורתם³⁸.

כד. מומר אין לקבורו בקבורי ישראל, ויבואר דיןו ליקמן עמוד 261.

אב רשות

כה. במקרה שבו האבלים נושאים עימם פגיעה חמורה (פגיעה מינית, רגשית, או פגיעה חמורה אחרת) אותה חוו מההורה, והם קרועים בנפשם מהרגשות הקשים שהם נושאים עימם, מחד גיסא, ומהחייב ההלכתى לשבת שבעה על ההורה, מאידך גיסא; והם חשששים שישיבנה בין מנהמים עלולה – במקום להוקיר את זכר הנפטר – להעצים את הensus, להביא לagnostics הנפטר בעינוי האבל, ואולי אף להביא לפגיעה نفسית או אף בריאותית של האבל, יש לשקל בזירות אפשרות לשבת שבעה בצעעה ולהימנע מקבלת מנוחמים. חשוב לציין שוגם במקרה זה אין הם פטורים ממנהגי האבלות, ובמקרה זהו ילו האבלים לבית הכנסת לומר קדיש. ההלכה נוסחה לגבי אב יוכל להיות מתאימה גם לקרב אחר.

חוליה

כו. חוליה יכול לנוהג מנהגי אבלות רק באופן שלא יפגעו בבריאותו, ואסור לחוליה להחמיר ולנהוג אבלות אם יקלקל את בריאותו. ואפיו חוליה שאין בו סכנה יותר מאשר מישיבה על הקrukע או לילך ייחף אם תתקלקל בריאותו על ידי זה, ורק ישמר בדברים שלא יהיה קלקל לבריאותו³⁹.

לא להתאבל עליהם כלל, ולא לומר עליהם קדיש כיון שפרשו מעם ישראל. (בתוך "דרךה של היהדות בנסיבות ובאבלות" עמוד 358).

³⁸ במראה הבזק חלק ג, סימן טה.

³⁹ ערוץ השלחן, סימן שלג, ג.

³⁴ גשר החיים פרק כה, ד, א.

³⁵ כך אמר לי הרב יעקב רוזה שליט"א בשם הרב מרדכי אליהו שליט"א, על פי שלחן ערוך יורה דעה סימן טה, ה.

³⁶ ילקוט יוסף סימן יד, גג.

³⁷ ילקוט יוסף שם, יב. הרב יעקב אהייאל שליט"א חורה

יז. כיצד מחשבים את ימי האבלות

האבלות מתחילה מיד בסיום הקבורה. לכן מונחים שבעה, שלושים, ושנים עשר חודש על אב
ואם, מהקבורה ולא מהפטירה.

אבלות היום הראשון נמשכת מסיום הקבורה ועד הערב. אף אם נגמר סמור לשקיעת החמה,
אם הספיקו האבלים לחלוֹן מנעליהם לפני השקיעה, נחשב ביום שלם, כיוון שמקצת היום
ככלו. וכבר הזכרנו לעיל שנגאו להחשב את יום הקבורה כאחד מימי השבעה, אפילו אם הקבורה הייתה

אחרי שלוש עשרה וחצי דקות מהסקיעה ויש אומרים עד שבע עשרה דקות מהסקיעה.

הדין של מקצת היום ככלו נהוג גם בסוף השבועה, וגם בסוף השלישיים.¹ לכן אבלות השבועה
מסתיימת בבוקר היום השביעי, והשלושים מסתייםים בבוקר يوم השלישיים. הדין של מקצת
היום ככלו אינו נהוג לגבי אבלות שניים עשר חודש. הטעם מבואר באוצר המושגים ערך מקצת
היום ככלו.

אבלות בתוך השבעה

יח. תפילין ביום הראשון

איסור הנחת תפילין למדנו מיהזקאל הנביא שנאמר לו "פֶּאֲרָךْ חֲבֹשׁ עַלִּיךְ" (כד, יז). ולמדו שדווקא ליהזקאל הנביא נאמרה הוראה שעזה כזו, אבל שאר אבלים אסורים בהנחת תפילין¹. וכמה הסבירים נאמרו בעניין זה: משום כבוד התפילין, שהאבל מעולב בעפר קרנו, ואין זה פאר לתפילין. או שלפי שבסמתפאר בתפילין, מראה בעצמו שאינו אבל.² דהיינו, התפילין מסמלים חירות כבוד והדר, ועומדים בניגוד גמור לצער וליא gon העוטפים וכורכים את האבלים. חז"ל גם התייחסו לניגוד בין "פאר" ובין "APER", המורכבים מאותן אותיות ויש בינהן ניגוד ממשמעות. התפילין הונ פאר לעומת האבל המסמל באפה. כך על פי הפסיק בישועה (סא, ג) – "לשומ לאבלי ציון למת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעיטה תהלה תחת רוח כהה". יש אומרים שהטעם מפני שאין האבל יכול לכובן דעתו למצות תפילין בתחילת אבלו לפי שהוא טרוד באבל, ואסור להניח תפילין כשהלא מכובן דעתו. לעומת זאת, הוא אינו יכול לכובן דעתו לתפילין שהרי מצותו להتابל.³

- א. אבל ביום הראשון אסור להניח תפילין⁵.
- ב. היום הראשון הוא יום הקבורה אף על פי שאינו יום המיתה, כיוון שהוא היום הראשון לאבלות.
- ג. ביום קבורה שאינו יום המיתה, מנהג ירושלים שהאבל מניח בו תפילין בצדעה בלבד ברכה.⁶
- ד. אם נפטר בלילה, האבל לא מניח תפילין ביום שלמחרת. אם נפטר בין המשימות (תוך שלוש עשרה וחצי דקות מהשקעה), האבל מניח למחרת תפילין בברכה?⁷
- ה. אם נפטר בשבת ונפטר בMOTEI שבת, האבל לא מניח תפילין ביום ראשון.⁸

לנהוג מעיקר הדין ולא רק מנהג ירושלים. והובאו דבריו בברא היטב לשלהן ערוץ אורח חיים סימן לח סעיף קטן ד).

הערת הרב נבנצל שליט"א – וחולץ את התפילין מיד לאחר שהנחין.

7. ילקוט יוסף סימן כה, ג. ובפנוי ברוך (סימן יב, ז) כתוב شيئاיהם בליך ברכה.

8. פני ברוך שם, בשם מהרש"ס בדעת תורה. הערת הרב נבנצל שליט"א – כمدומני שיש חולקים וסוברים שגם במקורה זה מניח התפילין בצדעה ביום ראשון, וחולצין מיד.

1. מועד קטן טו, א.

2. רשי"י כתובות ז, ב.

3. רשי"י סוכה כה, א.

4. מלא הróועים. מובא באנציקלופדיית תלמודית ער

אבלות הערכה 93.

5. שלחן ערוץ אורח חיים סימן לח, ה.

6. ילקוט יוסף סימן כה, א. וכךין זה בצרור החיים פיסקה קכח. פני ברוך סימן יב הערת ח בשם הגראש"ז אויערבך (כן פסק מההייט"ז בחודשי לפתק איזחו נשר, שכן יש

- ו. מי שקובר את מתו במועד, מניח תפילה ביום הראשון שלאחר המועד, כיוון שכבר ניחמוותו במועד, וכבר הוצאה צערו במועד.⁹
- ז. שמועה קרובה נחשבת כיום הקבורה ואסור להניח תפילה, ואפלו היה עטור תפילה ושמעו שמועה קרובה – חולצן. אם שמע בלילה, לא מוחת פילין ביום שלמחרת.¹⁰
- ח. מי שלא התחיל לנוהג אבלות בזמן, בשוגג או בمزיד, או קרוב שהוא לבית האבלים ונגרר עמו באבל, ואיינו יום שמועה, מניח תפילה בדרךו ביום הראשון שההתחיל לנוהג אבלות¹¹.
- ט. בשמועה רוחקה מותר להניח תפילה, ואם על ידי השמועה בא לידי וכי – חולצן מיד.
- י. אבל שדרכו להניח תפילה של רבינותם, מניחן גם בשבועות ימי אבלו בדרךו.¹²
- יא. אבל מתעטף בטלית בדרךו גם ביום הראשון.¹³

9. ילקוט יוסף סימן מב, יז.

10. טורי זהב על שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, א בשם הביא שתי דעות האם יניחם או לא, והביא דעה בהערה הרמב"ן. גשור החיים פרק יח, ד, ח.

11. כל בו על אבלות עמדו 275. מועד לכל חי סי' יז, ז.

יט. עשיית מלאכה

חלק מהלכות אבותות הוא האיסור על עשיית מלאכה. אין הכוונה לאיסור מלאכה כמו בשבת ויום טוב, אלא הכוונה היא שלא הולכים לעובודה, ואין עושים מלאכה וסחורה בזמן האבותות. אמן מלאכת "דבר האבד" התירו כפי שיפורט לכאן. המשמעות היא שבירוט רצף השגשה שהאדם נהג בה בדרך כלל, ונתינה הפוגה המאפשרת לאדם את הפנאי והמחשה על הנפטר, על החיים בכלל ומשמעותם, ועל חייו בפרט. כמו כן הפוגה זו חיונית כחלק מהתהילך נפשי של ניחומים (המוכר בפורוטוטו בפרק י"ד – 'טהילך האבותות מבחינה ריעונית').

איסור מלאכה לאבילים נלמד מהפסוק "והפקתי חגיכם לאבל" (עמוס ח, י). חז"ל למדו מההשוויה שכשם ששבועת ימי החג אסורים בעשיית מלאכה, כך גם שבעת ימי האבותות אסורים במלאכה.¹

דבר האבד

א. בכלל, אין עושים מלאכה בשבועת ימי האבותות. דהיינו, האבילים לא הולכים לעבודתם ביום השבועה. גם אין עושים מלאכתם על ידי אחרים וגם לא על ידי גוי.²

ב. עם זאת, יש להתחשב ורגישות לנזקים העולמים להיגרם לאבילים כתוצאה מאיתם עשיית מלאכה. לכן אם יש חשש מנזק שייגרם המוגדר בהלכה כ"דבר האבד", יש אפשרות שתיעשה המלאכה בשלושת הימים הראשונים³ על ידי אחרים, אפילו אם יש בה טירחה, ולאחריו⁴ שלושה ימים מותר גם בעצמו. ואם אי אפשר על ידי אחרים, ובהפסד מרובה, יש מקילים גם בשלושת הימים הראשונים בעצמו, ובצנעה.⁵

ג. "דבר האבד" מוגדר כחשש מנזק ולא מניעת רוחחים. אם יש הזדמנויות מיוחדת לרוחחים (למשל סוף עונה או לפני חגים) מותר למכור ולקנות על ידי אחרים.

ד. מקילים בנזק המוגדר כ"דבר האבד" לא רק של האבילים, אלא גם אם ייגרם נזק ב"דבר האבד" של אנשים אחרים.⁶

ה. האיסור על עשיית מלאכה הוא על האבל עצמו. לא על אשתו של האבל או על בעלה של האישה האבלה. ראה לעיל פרק טז – על מי חלה האבותות, הלכה יג, עמי 144. לכן, אם יש לאישה עסק על שמה ובעלה יושב שבעה, מותר לה להפעיל אותו, ואם לאיש יש עסק על שמו מותר להפעיל אותו אף על פי שאשתו אבלה.

¹ מועד קטן כ, א; כא, ב. שלחן ערוך יורה דעה סי' שפ. ² שלחן ערוך שם. ליקוט יוסף סימן טז, ה.

³ לפי הרמ"א (שלחן ערוך יורה דעה סימן שחג, א) מקטצת היום השלישי ככלו. ביליקוט יוסף (סימן טז, ג) ובפני ברוך (סימן יג, ב) הביאו דעות חולקות המציגות לעניין מלאכה

⁴ פதח תשובה, יורה דעה סימן שפ, א, בשם חמודי דניאל. ואם הוא וופא שהולך לטפל באחרים, שנחשב דבר האבד אפילו אצל חוליה שאין בו סכנה, מותר לו לקבל החזר הוצאות עבורה נסיעתו אך לא לקחת שכר. הגרש"ז

⁵ אויערבן, נשמות אברהם, יורה דעה סימן שפ, עמי תקפ. ⁶ צورو החשובות בענייני פרנסת הנערחות בביבתו אם מוחשיות לדבר האבד. לדבורי, לפי מנהג האשכנזים יש

- ו. מותר לאבל לעורר את חשבונתו החרחחים כדי למנוע שכחה והפסד. אם יש צורך מותר לברר בטלפון את היתרתו בנק, ומותר לשלם חשבונות בטלפון וברשותת (אינטרנט) באמצעות כרטיס אשראי.⁷
- ז. מותר לתבוע חוב אם חשש שלאחר השבועה לא ימצאנו.⁸
- ח. בעל מלאכה המחזיק פועלים ומשלם להם, נחשב "דבר האבד" ויכולים הפועלים להמשיך ולעסוק במלאתם.⁹

שותפים

- ט. שותפים אחד מהם אבל, סוגרים את העסק או החנות לשבעת הימים, והשותף יכול לעשות מלאכה בביתו ובצנעה. ביום, בעיקר במקרים של חשש להפסד ממון, נהגו להקל לשוטף שימושיר את הפעולות העסקית כבר לאחר שלושה ימים¹⁰, ויש מי שמתיר אם ייגרם הפסד ממון, לפתח את החנות מיד.¹¹
- י. האפשרות המודעת היא שהחנות תימכר בזמן האניות בקניון סודר, לשוטף או לאדם אחר למשך ימי האבל או שהאבל יסלק עצמו מהעסק. אם אפשר, יש לבצע מכירה כזו עוד לפני הפטירה. במקרה זה יש לרשום בחזית החנות שהחנה נמכרה ומוחלת על ידי אחר. למעשה יש לפנות למורה הוראה כדי להתייעץ בכל מקרה לגופו.¹²
- יא. אם לשותפים יש שתי חניות וכל אחד יושב בחנותו והם שותפים ברוח, מותר לשוטף לפתח את חנותו אפילו ביום הראשו.¹³.
- יב. אם השוטף עצמו נפטר הרוי במיתתו בטלת השותפות, ומעיקר הדין מותר לשוטפו לפתח את העסק.¹⁴ למעשה, מדין דרך ארץ, כדי להאמם את הדבר מראש ברגישות הנדרשת עם משפחת הנפטר.

מלאכה בקבלה, צורך מצוה וצורך רבים

- יג. אם האבל נתן לאחרים לבצע דבר בקבלה עוד לפני האבלות, ואין המלאכה ניכרת שהיא של האבל, מותר לקבלן לעשות המלאכה בביתו אך לא בבית האבל.
- יד. מותר לאבל להשכיר מונית שלו לנוגה אחר תמורה אחוזים.¹⁵

7 ערוץ השלון יורה דעה סימן שפ. י. צורו החיים שליט"א שם לא הספיקו למכוור לפני הפטירה, יש פיסקה פז.

8 שלחן ערוץ יורה דעה סימן שפ. ח.

9 גשר החיים פרק כא, ב, ג, בשם ערוץ השלון.

10 גשר החיים שם, ז.

11 צורו החיים פיסקה ז – צא.

12 גשר החיים פרק כא, ב, יד. כל בו על אבות עמוד

13 שם, י, על פי שלחן ערוץ חווון משפט סי' קעו, יט.

14 שם, י, על פי שלחן ערוץ סימן שפ. טו, הביא מותרים 15 בשלון ערוץ סימן טז, ד. למעשה הוראה לי חרב ורואה ליקוט יוסף סימן טז, ד. לדוגמה הוראה לי חרב ורואה 324

יט. עשיית מלאכה

טו. מותר לאבל לעשوت מלאכה במקום שהוא צריך מצוה וצורך רבים. וכן מותר לאבל לתקן ספר תורה, אם אין ספר תורה אחר ואין סופר אחר. וכן הדין ברופא, במוחל או בשוחט במקום שאין אחר. ומותר במקום הצורך גם לצאת מביתו לצורך כך, ולקלב החזר הוצאות (בלבד) על עובודתו¹⁶.

טז. כביש חנות ביישוב קטן, זו סיבה נוספת להתיר לפתח אותה בגלן לצרכי רבים. כפי שפורט לעיל, על ידי מכירה של החנות לאדם אחר.

יז. מותר לאבל לקבל משכורת על הימים שנעדר בהם מלחמת אבלותו, כיוון שהאיסור הוא על עשיית מלאכה ולא על קבלת שכר.

יח. מותר לברר מחירי מצבות, כיוון שיש עניין גדול להזדרז בהקמת המצבה¹⁷.

עבודות בית

יט. מותר לאבלים לבצע את עבודות הבית הנוצרכות, כגון הכנת האוכל, סיור הבית ושטיפתו¹⁸. לגבי כיבוס וגיהוץ יפורט لكمן בפרקכו.

כ. אין לבצע עבודות מלאכת יד בשבוע השבעה, כגון סריגה, תפירה ותיקון בגדים.

ואוסרים. אך כיוון שכি�ום המנהג שימושים מוניות, **16**ילקוט יוסף סימן טז, יט – ב. והשוכר עושה כן לצורך עצמו – מותר. **17**צרור החיים פיסקה פח.

18 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שפ, כב.

כ. רחיצה, סיכה ואיפור

ההימנעות מרחיצה וסיכה כסימן לאבלות מופיעה כבר בתנ"ך. יואב שור צבא דוד אמר לאשה החכמה מתכוע: "התאבל נא ולבש נא בגדי אבל ולא תפsockי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מותאבלת על מת" (שמואל ב' יד, ב). הרחיצה והסיכה הן רענןות והתחדשות של הגוף. האבל המותאבל על גופו של המת העתיד להתבלות ולהזוז לעפר, מנוע מהטיפול והחידוש בגופו שלו.

א. אסור לאבל לרוחוץ את כל גופו, אפילו בצוננים. אבל חלקיים מגופו, בחמין אסור ובצונן מותר. מים פושים הרוי הם בכל צנון, כיוון שאין נהנים מחום המים.¹

ב. מותר לzechach שניים.

ג. האיסור הוא רק ברחיצה של תעוגה, لكن מותר להתרחץ כדי להעביר לכלוך. וכן מי שהוא איסטניס הרגיל להתרחץ, ואם לא יתרחץ יש לו צער גדול – מותר לו לרוחוץ אפילו בחמין, ובצנעה. אך אין מתיירים לכל מי שאומר "איסטניס אני"². כל שכן שהקלו בולדת או בחולה – גם בחולה שאין בו סכנה – אם הרופא או החולה אומרים שהרחיצה תחזק את בריאותו³. ואם אין צורך כל כך, יש להחמיר ביום הראשון.

ד. יש מתיירים למי שרגיל לטבול לכבוד שבת או לטבול לكريו, לטבול גם בתוך השבעה, בצוננים ובצנעה ובקטרה, ובזמן שאין בני אדם מצויים במקווה, כיוון שאין הטבילה לתעוגה אלא לטהרה⁴.

ה. אשה אבלה יכולה לרוחוץ חלקיים מגופה לצורך הפסיק טהרה, אבל לא לטבול בתוך השבעה⁵. אם עברה וטבלה, אינה צריכה לטבול שוב לאחר השבעה⁶.

ו. אשה שבعلת אבל והיא לא אבלה, יכולה לטבול כדרכה בזמןה למורות שאסורים בחמי אישות.

ז. מי שairuro לו שתי אבלויות רצופות, מותר לו לרוחוץ כל גופו בצונן כבר בסיום האבלות הראשונה⁷.

ח. סיכה לשם תעוג אסורה, אבל לשם רפואי או ניקיון מותר. لكن מותר להשתמש בקרמים למניעת יובש, לצורך ניקיון או לרפואה. מותר להשתמש בדאודורנט לא מבושם.

1 פסקי תשובה סימן תקנא, מיח, בשם שעירים המצוינים בהלכה.

2 נתעי גבריאל חלק א, פרק כה, ובפרק קיד, ז.

3 שלחן ערוך יורה דעה סימן שפא, ג. נראה שבמציאות

4 כל בו על אבלות עמ' 295.

5 שלחן ערוך יורה דעה סימן שפא, ד. ובערוך השלחן יורה דעה שפא, ז) הוסיף שלאחר שלושים לאבלות הראשונה מותר לרוחוץ גם בחמין.

6 יום שהרבה בני אדם רגילים להתרחץ כדי יום ביום, יש להם גדר איסטניס ומותרם לרוחוץ רחיצה קצרה שאינה של תעוגה. ראה עין זה ש"ת שיח נחים (סימן לד) שהתרחיזה של נקיות בתשעת הימים כיוון שאינה לתעוגה.

כ. רחיצה, סיכה ואיפור

- ט. אשה אבלה לא תתאפר שבעת ימי האבל. לכלה במשך שלושים יום לאחר נישואיה, ולבחרה בגיל שידוכים, התירו להתאפר אפילו בתוך שבעת ימי האבלות.⁸
- ג. אישה אבלה שהתירו לה להשתתף בחופת בתה אפילו בתוך השבעה, כפי שיבוא להלן בפרק כה – 'שמחה ונישואין', הלכה יב, יש מקום להקל לה להתאפר לכבוד החתונה, כיון שהאיסור להתאפר הוא מנהג. ומטעם זה מותר לה גם לענוד תכשיטים לכבוד החתונה⁹.
- יא. אישה שרגילה להתאפר לכבוד שבת, ואם לא תתאפר ייראה הדבר כאבולות בפרהסיה, מותר לה להתאפר לכבוד שבת, וראוי שתמעט מעט באיפור.

התיחסות להסתכלות אקראיית קזירה במראה הובאה לעיל בפרק י הלכה ד, עמוד 109.

⁸ שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שפא, ו. והטעם הוא כיון צריך שתהייה נאה. מסתבר שאין להגיזם באיפור שהרי מדובר על זמן אבלות.

⁹ הרבה מקומות ומקומות לבית האבלים ויוראה, כיון שכן הרבה מקומות ומקומות לבית האבלים ויוראה, כיון שכן

כא. נעילת הסנדל

איסור נעילת הסנדל נלמד מיחסקאל הנביא, שנאמר לו כהוראת שעה "ונעליך תשים ברגליך" (כח, יז) ולא נהוג אבלות, מכלל שלאבלים אסור. הליכה יחף מסמלת אבלות וצער – "וְזַהֲזֵד עָלָה בְּמַעַלָּה הַזִּיתִים עַלָּה וּבָוֹכָה וּרְאָשׁ לֹא חִפּוּ וְהָוָא הַלְּךָ" (שמואל ב' טו, ל; בברוחו מפני אבשלום בנו).

**ויאמר אל תקרב הلم של געליך מעיל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמה קדש הוא
שםות ג, ה**

**הזכיר 'של' מילשון 'שלילה', זהירותו שישול ממנו החומריות שהמשלים לנעלים, לפי שהחומר
דק בגוף כמו שהמנעל דבק ברגל.**

רבנו בחיי שם

על דרך הקבלה יש למנעלים משמעות של חיבור, הן במשמעות הפשיטה של חיבור האדם לקרקע ולמציאות, ובמשמעות של נעילה – סגירה חיבור וחיתום. מגילת רות (ד, ז) אנו למדים שתניתת מנעל סימלה קיום והסכמה – "זואת לפנים בישראל על הגולה ועל התמורה לקים כל דבר, שוף איש נעלו ונתן לרעהו זואת התועודה בישראל".

בחיליצה, כשהיבם מאמין לייבם את יבתמו, מתבצע תהליך הפרך – היבמה חולצת את נעלו, כעין מהאה על שהלה מאמין להתחבר ולהקשר בה. גם המצווי "של געליך" שנאמר למשה רבנו, מלמד על מגמה של ניתוק מהחומריות ומעבר לממד הרוחני של הנבואה. חיליצת המנעל מסמלת ניתוק, הפרך נעילת המנעל או מסירתו המסמלת חיבור.

אצל הנפטר התבצע הניתוק מן החיים, הוא נפטר מן העולם. על פי הסבר זה, הפטירה והניתוק באים לידי ביטוי גם אצל קרובי הנפטר שהולכים יחפים ללא מנעל.

א. אסור לאבלים לנעל נעליו עור, אבל מותר לנעל נעל גומי, بد, עץ או פלסטי. יש מקרים לנעל סנדל (שאינו עשוי עור) אף על פי שהרצועה המחזקת את הרגל העשויה מעור¹. על פי חכמת הנסתור אין לאבל ללכת יחף, ולכן גרוב גרבאים או ינעל נעל גומי², ויש מי שכחוב שבארץ ישראל שעפרה קדוש מותר ללכת יחף³.

ב. כבר נכתב לעיל בסדר הלוחיה, שהאבול חולץ מנעליו מיד בסיום הקבורה. בדרך כלל בסיום הלוחיה חולצים את הנעלים ונונתנים בהן מעט עפר, והולכים בהן עד למקום שיושבים בו שבעה. יש שמביאים ללוחיה נעלי גומי ומחליפים במקום.

ג. يولדה בתוך שלושים יומם לילדתה או חולה שקשה לו, מותרים לנעל נעל עור אם יש צורך בכך. כמו כן התירו גם למי שצריך ללכת ברוחב לעניין נחוץ, וקשה לו ומצטער בלי נעליים. וכל שכן כשיש סכנת עקרב וכדומה, התירו לנעל נעל עור. כיוון שיש כיום

1 גשר החיים פרק כא, ד, א; ילקוט יוסף סימן כ, ב. 3 ילקוט יוסף סימן כ, ד.

2 צורו החיים פיסקה קיד.

כא. נעילת הסנדל

- נעליים טובות מוגומי, יש להימנע מנעילת נעלי עור במידת האפשר; ואם בכלל זאת נועל נעלי עור, ראוי שיתן קצת עפר במנעליו ומיד כשיוכל יחלצם.
- ד. בברית מילה או בפדיון הבן מותר להורים לנעול נעלי עור⁴, ויש מחמירים ואוסרים.⁵
 - ה. מותר לקנות נעלי بد או גומי לצורכי השבעה, אם אין לו, וילבשם אדם אחר תחילת זמן מועט.⁶
 - ו. מותר לצחצח נעליים בתוך השבועה?⁷
 - ז. האבל מביך "עשה לי כל צרכי" למרות שאיןנו נועל מנעליהם.⁸
 - ח. בשבת אין אבלות בפרהסיה ולכן נעליים נעלי עור, וכן בחול המועד ובשני ימי פורים. לגבי שימוש בנעלי הנפטר, ראה באוצר המושגים ערך חפצ' הנפטר.

⁴ גשר החיים פרק כא, ח, ח.

⁵ ילקוט יוסף סימן כ, ז. צورو החיים פיסקה קכג.

⁶ ילקוט יוסף סימן כ, ג. מועד לכל חי סימן יז, ג. משנה ברורה סימן תקנד סעיף קטן לא, לעניין תשעה באב. הערת הרוב נבנצל שליט"א – ויש נמנעים בתשעה באב וביום הcliffeורום, שככל עם ישראל חולץ נעליים.

⁷ ילקוט יוסף סימן כ, ז. צورو החיים פיסקה קכג.

⁸ משנה ברורה סימן תקנד סעיף קטן לא, לעניין תשעה באב. הערת הרוב נבנצל שליט"א – ויש נמנעים בתשעה

שליט"א – צריך עין אם יש בה שמה כיוון שנעלי הבד עצמן מעוררות את זיכרונו האבל והצער, ולכן יתכן שאין

כב. תלמוד תורה

איסור תלמוד תורה נלמד מיהזקאל הנביא, שנאמר לו "הִאֱנָק דָם" (כד, יז). בירושלמי (מועד קטן פ' ג, ה"ה) למדו ממה שנאמר באיוב (ב, יג) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּרֵר - אֲפִילוּ דָבָר שֶׁל תּוֹרָה. הַכָּל הוּא שְׁלִימֹוד תּוֹרָה אֲסּוּר, אֲךָ יִשְׂהַרְתָּ שָׁוֹנִים כַּפִּי שִׁיפּוּרְתָּ לְקָמָן".

א. אסור לאבלים לעלות לתורה, אף אם הוא כהן יחיד בבית הכנסת¹, או ללימוד תורה במשך השבעה, מפני שלימוד תורה משמח את הלב, כמו שכותב – "פְּקוּדִי ה' יִשְׁרָיִם מִשְׁמָחֵי לְבָב" (תהלים יט, ט), וכן מכון מתוך הלימוד וההתעמקות בו, עלול האבל להסיח דעתו מן האבלות.

ב. האיסור ללימוד תורה חל גם על הנשים האבלות.

ג. אין לאבל ללימוד גם שאר דברים כדי שלא ישיח דעתו מהאבלות.²

ד. התירו לאבלים ללימוד עניינים שלא מוסיפים שמחה לומד, כגון ספר איוב או נבואות החורבן שבירמייהו ודיני אבלות. ההיתר הוא דווקא בלימוד פשוט ולא בפלפול המביא לידי שמחה. ויש מי שהතיר לימוד מוסר ואפלו פרקי אבות.³

ה. האבלים יכולים וצריכים ללימוד ענייני אבלות בכלל ולהلاה למעשה בפרט. لكن האבל מביך ברכות התורה גם בשבעת ימי האבלות.

ו. אמנים מצד עיקר הדין אין לומר דברי תורה בבית האבל גם על ידי אנשים אחרים.⁴ אבל כבר נהגו להקל ולומר דברי תורה בבית האבל ואין למחות בהם, וכל שכן כשהוא לעילוי נשמת הנפטר.⁵ מנהג תימן שלומדים ודורשים בבית האבל רק בענייני אבלות, (מלבד מה שקוראים תהילים או זהה).⁶

ז. מותר לומר מזמוריו תהילים שאין בהם שמחה, ובמקום צורך מותר לומר גם שאר מזמורים, דרך תפילה והתעוררות.⁷

ח. מותר לאבל לומר פרשת התרميد ומשנת 'אייזה מקומן' ומדרשי רבי יישמעאל שבסדר תפילת שחരית⁸, אבל איןו אומר פרשת הקרבנות ופיתום הקטורת. ויש שנהגו לומר הכל ללא דילוג.¹⁰

1 טור יורה דעתה סימן שפ"ד בשם ר' י"ז גיאות ורמב"ן. שלחן ערוך שם, ב.

2 ערוך השלחן יורה דעתה סימן שפ"ד, ט.

3 ילקוט יוסף סימן כב; ב, ה.

4 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעח, ז; ממוסכת מועד קטן כג, א.

5 ילקוט יוסף סימן כב, יב.

6 הלכות תימן, מנaggi קבורה ואבלות עמוד 331 – 332.

7 ילקוט יוסף סימן כב, ה. העותה הרבנן צל שליט"א – אין

כב. תלמוד תורה

ט. אדם המפורסם בשקדנותו בתורה ולהוט אחר לימודה, יש מקום להתריר לו ללימוד כדרנו¹¹. משום שהימנעות מתלמיד תורה במקום שבו חפץ גורמת לו צער גדול, הקלו לו.

י. מעיקר הדין, תלמיד חכם המורה הוראה ודורש לרבים, יכול לענות תשובות הלכתיות לשואלים; ואפילו למד בזמן אבלתו אם הרבים צריכים לו, כדי למנוע מהרבים ביטול תורה¹². מקור הדברים בגמרא (מועד קטן כא, א) "תנו רבנן: אלו דברים שהאבל אסור בהם... ואסור לקרות בתורה ובכינויים ובכחותם, ולשנות במשנה, במדרשו ובהלכות ובכח"ס ובאגדות, ואם היו הרבה צרייכים לו איינו נמיין. ומעשה ומתנו של רבי יוסי בצפורי, ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כלו...". יש שלמדו מכאן שגם שוגם מלמד תורה לילדים יכול למדם בזמן אבלותו כיוון שנחשב שרביהם צריכים לו¹³.

יא. מבחן כייתה היושב שבעה ומתקורת שאלות חינוכיות בכיתתו, מותר להתייעץ עימיו כ שיש צורך חיוני בכך. אך אסור לו לבדוק מבחנים או להכין שיעורים בזמן השבעה¹⁴.

פирוט לגבי שבת יובא لكمן מעמוד 172.

א. ומסתבר שדויקא אם אי אפשר למצוא מלמד אחר,ילקוט יוסף סימן כב, כת. כיום למעשה ב"ה יש הרבה מלמדי תורה, ולכן קשה להתריר למד. אמנם אם מדובר באדם שאין אחר כמותו, מותר. لكن מסתבר שהרב עובדיה יוסף עצמו נתן את שיעורו ברבים, כיון שאין אחר כמותו (כמו שהובא בהערה הקודמת), אך למעשה גם הרב עובדיה יוסף נתן את שיעורו בהלכות אבות.

14 צורו החדים יוסף נתן את שיעורו בהלכות אבות.

11 ילקוט יוסף סימן כב, יג; בשם ירושלמי מועד קטן פרק ג.

12 שלחן ערוך ורמ"א, יורה דעה שפ"ד, א; וראה ילקוט יוסף סימן כב, יד בהערה שצין שכ נרג מעשה הרב עובדיה יוסף שליט"א באבלותו על אביו ז"ל, שלימד את שיעורו והקבע במוצאי שבת בנוכחות כחמש מאות איש, בהלכות אבות.

13 שפטין כהן וטורי והב על שלחן ערוך יורה דעה שפ"ד,

כג. דברים שבצנעה

איסור חי אישות נלמד מודוד, שנאמר "וַיֹּאמֶר דָּוד אֶת בְּתֵשׁוֹתָו וַיָּבֹא אֲלֵיכָה וַיִּשְׁכַּב עָלָמָה" (שמואל ב', יב, כד), מכלל שקדם לכך כשהיו אבלים על מות בנם, היו אסורים בחיה אישות.

א. אבלים בתוך שבעה אסורים ביחסי אישות, אבל מותרים בשאר קריבות. וראוי להחמיר בחיבור ונישוק ושלא לישון באותו מיטה¹. סמרק זהה נמצא בתרגום קהילת על הפסוק "עת לחיבור ועת לרחיק מהבק" – "עיזן בחיר לגפפה אתה ועיזן בחיר לחזקה מגפפה בשבועת מי אבלא"². אך אין להחמיר בדיוני הרחקות³.

ב. אם חלה טבילהה של אשה ביום אבלה, אינה טובלה⁴. ואם בעלה חולה, ואין מי שיטפל בו, מותרת לטבול רק לצורך הטיפול בו⁵.

ג. אשה שבعلה יושב שבעה מותר לה לטבול⁶, אך אסורים ביחסי אישות כזכור לעיל.

ד. איסור חי אישות חל גם בשבת.

התיחסות לחי אישות חי אישות ביום השביעי ובليلת שלפנינו, תובא לכאן בפרק לב – כללות השבועה, עמוד 177, ובוצר המושגים ערך מקצת היום ככלו.

¹ חדש, יורה דעתה סימן שפא, ד.

² ילקטו יוסף סימן ייח, י.

³ ויש שהחמירו, ראה תשובה מהר"ם שיק, יורה דעתה סימנים שס"ד-ששה.

⁴ שלחן ערוך ורמ"א, יורה דעתה סימן שפג, א.

⁵ מובא בחידושי ר' עקיבא איגר בשלחן ערוך שם.

⁶ דרכי תהרה עמוד ריד.

⁴ ויש שהתוironו, ראה תשנות בנימין זאב, חובהה בבית סימנים שס"ד-ששה.

כד. שאלת שלום ורעות

כד. שאלת שלום ורעות

איסור שאלת שלום נלמד מיהזקאל הנביא שנאמר לו "האנך דם". שלום הוא לשון שלמות. האבלים אינם בשלמות אלא בחשرون, ולכן אין מברכים אותם בשלום וגם הם לא אומרים שלום. זו גם הסיבה שלעתים משאירים בבית האבל את הדלת הראשתית פתוחה, כדי להימנע מאיימות שהוא פוגש את חברו.

חו"ל אשר הקפידו ללמד כי על כל אדם להקדים ברכת שלום לוזלותו כל איימת שהוא פוגש את חברו או את שכנו או כל אדם אחר ברחוב, השכilio להבין כי אין מקום להתנגדות כה נימוסית במצבו של האבל בזמן השבעה, כשהוא שרוי בצעור על אבדן קיירו. לכן אסור על המבקר לברך בשלום את האבל, וכן פטרו את האבל מלברך את אלה שבאים לנחמו. הרי זה נראה כאבוסוד לשאול אבל שזה עתה איבד את קיירו: "שלום, אך אתה מרגיש". דהיינו ברכת השלום בזמן כזה אינה צריכה להתרפרש כדחיה של המוסכמויות החברתיות בנוגע לⓘים ולהתנגדות נאותה בין אנשים, להיפך – היא באה להסביר את ההבנה והוישות של המונחים במצבו הכאב והמיוחד של האבל.

הרב משה לאמ, דרך של היהדות במנות ובאבלות, עמ' 123.

- א. אבל אסור בשאלת שלום.
- ב. מעיקר הדין ההימנעות היא דווקא מלומר את המילה "שלום" שהיא אחד ממשמותינו של ה'. וכך יש מהפוסקים שהתирו לומר "בoker tov" וכו', אם לא מזכירים את המלה "שלום" עצמה¹, ויש שאסרו אף באופן זה². לכל הדעות מותר לנענע בראשו במקומות שאלת שלום.
- ג. גם בשיחות טלפון אין מסיים במילה "שלום", אלא "להתראות", "כל טוב" וכדומה, או במילוט ניחומים.
- ד. בשלושת הימים הראשונים לא שואל בשלום וגם לא משיב למי שדרש בשלומו, אלא יודיעו שהוא אבל. בשלושה ועוד שבעה יINU שואל, אבל משיב, ובשפה רפה. משבעה ועוד שלושים שوال בשלום אחרים, אבל אין אחרים שואלים בשלומו. ואם בשאלת שלום נاصر, קל וחומר שלא ירצה דבריהם ושלא ישחוך³.
- ה. האבל מותר לברך אדם אחר ומותר לאחרים לברך אותו. אבל שיש לו שמחה מותר לומר לו "מזל טוב"⁴.
- ו. מותר להושיט יד בשעה שמבריכים⁵. אמנם יש שאסרו כיון שהוישטת יד נחשבת לשאלת שלום⁶. אבל לכל הדעות, אם הושיטו לאבל יד, יכול להושיט חזרה.

¹ באר היטב סימן שפה, ב.ילקוט יוסף סימן כג, א, ח. ³ שלחן ערוך יורה דעתה סימן שפה, א.

² גשר החיים פיסקה קפה. יסודי הלכה עמוד קפה בשם צورو החיים פיסקה קפה.

⁴ פני ברוך סימן טז, יד; על פי שו"ת הר צבי סימן ר"צ. הרב שלמה מן ההר.

⁵ ילקוט יוסף סימן כג, יא.

⁶ צورو החיים פיסקה צב. ² גשר החיים פרק כא, ז, ה; כתב לא לומר "צפרא טבא"

- ז. אין לאבל לקדש את הלבנה אם ישאר זמן לקדש אחר ימי אבלו, ואם לא ישאר זמן מותר לו לצאת מביתו ולקדש, אבל יאמר רק את הברכה ולא יאמר "שלום עליכם" ואת שאר התוספות⁷, ויש אומרים שモתר לאחרים לומר "שלום עליכם" לאבל בקידוש לבנה⁸.
- ח. מותר לאבל לומר "שבת שלום" כיוון שבשבת אין אבלות בפרהסיה. לגבי אמרת "שבת שלום" לאבל, תלוי במנהג המקום, יש מקומות שאומרים ויש שאין אומרים⁹.
- ט. האבל לא משתתף בסעודת מרעים בתקופת אבלותו. הפרטים יבואו لكمן, פרק לג – מנהגי אבלות בתורה השלושים, פיסקה 'ביקורי חברים', עמ' 186.
- י. אין נוהנים מהנה לאבל בזמן האבל, כיוון שתנית המתנה מוגדרת מבחינה הלכתית כאמירת שלום¹⁰. הפסיקים השוו בין אמרית שלום לבין משלוח מנות שהואצעין דרישת שלום בין חברים. הלכות משלוח מנות מפורטות لكمן עמוד 203-204.

7 משנה ברורה סימן תכו, יא. שמירת שבת כהלכה
יראהocablotot beperhessia. בילקוט יוסף (סימן כג, ז) כתוב
לומר שבת שלום לאבלים, כרמב"ם, מכלל דברים
שבפרהסיה, וכך המנהג בירושלים.

8 ילקוט יוסף סימן כג, ז.
9 צורח החיים פיסקה קס. שמירת שבת כהלכה
שם, הלכה יב. בקשר החיים (פרק כא, יב, ב) כתוב שיש
מחמיינים בתרן שלושים לא לשואל בשלום האבל
ויא.

10 רמ"א יורה דעתה סימן שפה, ג. צורח החיים פיסקה
משנה ברורה סימן תכו, יא. שמירת שבת כהלכה
חילק ב, פרק סה, לו.

11 צורח החיים פיסקה קס. שמירת שבת כהלכה
שם, הלכה יב. בקשר החיים (פרק כא, יב, ב) כתוב שיש
מחמיינים בתרן שלושים לא לשואל בשלום האבל
ויא.

כה. שמחה ונישואין

- א. האבל אסור בשמחה בתוך השבעה ואפילו בדברים העולמים להביאו לידי שמחה, כגון להחזיק תינוק בחיקו ולשחק עמו¹. מותר להורים לטפל בילדיהם.
- ב. בהבדלה בבית האבל לא אומרים פסוקי שמחה, אלא מתחילה מברכת בורא פרי הגפן.
- ג. ראוי לא לברך שהחינו על פרי חדש בתוך השבעה², אלא אם כן לא יוכל למצאו לאחר השבעה. אבל בברית מילה או בפדיון הבן, אבי הבן מבורך שהחינו גם בתוך השבעה. כמובן, נמנעים מברכת שהחינו על שמחות חידוש (פרי או بعد חדש), אבל מברכים שהחינו על שמחה של מצוה שקבעו לה זמן כגון מילה, פדיון הבן, נר חנוכה וכיוצא זהה.
- ד. בברית מילה או פדיון הבן מותר להורים לבוש בגדי שבת ולנעול נעלי עור³, ויש מחמיריים ואוסרים נעלי עור⁴.
- ה. מותר לאבי הבן לעלות לתורה ביום הברית, ויש מעדיפים שישתמשו מלעלות לתורה⁵.
- ו. מותר לאבי הבן לעורק את סעודת המזווה בביתו ולהשתתף בה אף伊利 בתוך השבעה⁶. אם אין מקום בבית מותר לעורק את הסעודה בבית הכנסת.
- ז. גם מילה שלא בזמן יש לקיים בתוך השבעה, ואין לדוחתה עוד עקב האבלות⁷.
- ח. סבא וסבתא אבלים יכולים להשתתף בברית אף לא בסעודה, וראה עוד בהערה⁸.
- ט. אחר המילה או הפדיון, דיןנו ככל אבל.
- י. מותר לאבל להיות מוהל או סנדק אפילו בתוך השבעה, ואם הוא כהן יכול לפודות בכור (פדיון הבן). ומותר לו לצאת לצורך זה למקום השמחה, אבל לא ילبس בגדי שבת ולא נועל מנעליו בתוך השבעה וראה כאן בהערה⁹. אבל אינו יכול לצאת מביתו כדי להכנס את התינוק לבנית (הנקרא קוואטר)¹⁰. טעם החלוקת הוא שלhayot מוהל או סנדק או לפחות

(פיסקה קכג) אסור להשתתף בסעודה בתוך שבעה.

¹ שלHon עורך דעה סימן שצאי, א.

² אף אין בכך איסור. ראה מגן אברהם, סימן תקנא, ס'ק

מב.

³ צורו החיים פיסקה קכד. הערת הרב נבנצל שליט"א – אולי לדעת אדם"ר זללה"ה (הגראש"ז אויערבך זצ"ל) מותרין להשתתף בסעודה. (בחשובה לשאלתי הורה לי הרוב נבנצל שליט"א הלכה למשנה, להקל לסבא וסבתא אבלים להשתתף גם בסעודה, כיון שהוא יום טוב שלהם).

⁴ גשר החיים פרק כא, ח.

⁵ הרב עבדיה יוסף בשוו"ת יביע אומר חלק ט, יורה דעתה סימן מב; וביליקוט יוסף סימן כ, ז. ובספר צורו החיים

(פיסקה קכג) כתוב שモתר לאבי הבן לבוש בגדי שבת (לא מכובסים) אף לא נעל נעלי עור ולא ישתתף בסעודה.

⁶ ברכי יוסף סימן שצאי, א; מובא בפני ברוך סימן כ, ו.

⁷ גשר החיים פרק כא, ח. ובנטעי גביריאל (חלק ב,

יליקוט יוסף סימן לח, כג. הערת הרוב נבנצל שליט"א – גם

פרק כד, ד) כתוב שאינוי רשאי לעלות לתורה.

⁸ הגאות הרמן"א על שלHon עורך דעה סימן שצאי,

ב. גשר החיים פרק כא, ח, וocabaro הזכרנו שבסצ'ורו החיים

בכור נחשב למצוה, ואם צריכים את האבל לקיום המצווה התירו לו לצאת מביתו¹¹. אבל להכנס את התינוק לא נחسب למצוה ולכן לא התירו לאבל לצאת מביתו, لكن אם הברית בביתו אפשר להתיר. באבלות על אב ואם לא יכול להחליף את בגדו הקרווע, אבל על שאר קרובים יכול להחליף بغداد.

יא. בר מצווה שהגיע למצאות ואביו או אמו יושבים שבעה, מקיימים את העלייה לTORAH והනחת תפילין בזמןה, ואם אין ספר תורה בבית האבל ילכו לכבודו לבית הכנסת, ואת סעודת המצווה יקימו אחר השבעה.¹²

יב. התירו להורים אבלים של חתן או של כליה להשתתף בחופת ובחתונת ילדיהם, אפילו בתוך השבעה לאחר היום הראשון, אבל לא התירו להם לאכול שם במקום המכבד אלא במקום אكريאי, מנה פה מנה שם¹³. האבל יכול ללבוש בגדי שבת, ולגבי בגדי חדש יפורט בפרק הבא.

יג. בכלל, נישואין אסורים לאבל אפילו בתוך השלושים.

יד. אירוסין¹⁴, מעיקר הדין מותר לעשות אפילו בתוך השבעה. ללא מסיבות ושמחה אלא כדי שלא תתפרק החכלה (המכונה "וורת").

דין חתן וכלה שאירעה להם אבלות מפורט لكمן מעמוד 253.

החתונה, אך לא יאכלו במקום המכבד המיועד להורי החתן והכלה אלא ישבו במקום צדדי ויאכלו שם. 14 הכוונה בימינו בדרך כלל לשידוכים שאינם מהווים הלכתית, אלא נוגנים תוקף פומבי על ההchalota להינשא. אמנם מצד עיקר הדין יש מתרים אירוסין גמורים שנางו בהם בזמן המשנה אפליו ביום המiyata, אך למעשה כיום האירוסין והנישואין נעשים ברצף אחד, כך שבדרכן כלל אין משמעות מעשית לכך. (שולחן ערוך ורמ"א, יורה דעה סימן שצב, א).

10 פני ברוך סימן כ, ז; בשם שדי חמוד.

11 הגהות הרמ"א על שלחן ערוף יורה דעה סי' שצג, ג.

12 מועד לכל חי סימן ז, קכג, בשם זכרון יצחק ונטען גבריאל.

13 אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קסט וסימן קעא. והטעם בಗל שצער גדול הוא להם אם לא יוכל להשתתף בחופת בנם או בתם. יותר זה מוגבל לאב ואם בלבד. בילוקוט יוסף (סימן לח, יז) כתוב שלאחר החופה יש לחזור לבית להמשך השבעה. גם הרב יעקב חזקה שליט"א חזה לי שלמעשה יכולם להישאר כל

כו. כיבוס ובגדים חדשים

איסור כיבוס נלמד מהפסקוק "וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבל נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תטסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת" (שמואל ב', יד, ב). משמעו שלא היו נאים אלא מנוללים משאר בגדים (מועד קטן טו, ב).

כיבוס

- א. אסור אבל בתוך השבעה לכבס בגדיו אפילו כיבוס פשוט, ואסור לו ללבוש בגדים מכובסים.
- ב. במקום צורך מותר להחליף לבנים וגרביים בתוך השבעה, וכן אפשר להחליף בגדים שהתכלכו או שספוגים בזיעה באופן שמנפיע לאבל¹, שלא אסרו אלא כשמחליף לתעוגה.
- ג. אבל על אביו ואמו אמור לשבט בגדי קrouע כל השבעה, ואם מחליף חולצה צריך ללבוש גם את החולצה האחרת. על שאר קרוביים אין צורך ללבוששוב².
- ד. אשה אבלה מותרת ללבוש בגד נקי לספרית שבעה נקיים.
- ה. בגד שהתכלך בכתם מותר להסיר את הלכלוך במים.
- ו. אם מסר בגדיו למכבסה קודם שנעשה אבל, מותר להם לכבוסם³.
- ז. מותר לכבס בגדי ילדים קטנים שמתו הוריהם⁴.
- ח. אשה אבלה לא תכבס את בגדי ילידה.
- ט. בני ביתו של האבל (שאינם אבלים) מותרים לכבס בגדייהם, וכן מותרים ללבוש בגדים מכובסים.
- י. עדות המזרח נהגו באיסור רק במשך השבעה⁵. האשכנזים נהגו להחמיר מללבוש בגדים שכובסו בסבון עד השלישי, מלבד מה שהונר בסעיף ב, ואף בתוך השבעה, אלא אם כן לבשם אדם אחר לזמן מה, או שהניהם על גבי קրע עולם (לא מקום מרוץ), כדי לקלקל מעט את קיפולי הגיהוץ⁶. הרעיון הוא שכיוון שהאבלות עדין חלה בתוך השלישי, שחלק ממנו היא ההגבלה על כיבוס; לכן לובשים בגדים מכובסים רק אם "קלקלו" באופן סמלי את הכיבוס והגיהוץ⁷.

א. ובפני ברור סימן ייח העראה ייח הביא בשם הקרים שלמה שבר הדין גם אם מניה על גבי קרע או מקלקל מעט את הקיפולים. וכן בנטען גבריאל חלק ב, פרק י, וה. וכן הтир בשילוח ערוך המזכיר עני יצחק יורה דעתה סימן קצ, ה; אם נתכלך הבגד מעט על גבי קרע.

7 העורת הרוב נבנצל שליט'א – סבורני שאדם"ר וללה"ה (אגודש"ז איעורבן ז"ל) היה מהחמיר בה.

1. עורך השלחן שפט, ז. גשור החיים פרק כא, י, א בשם פתהי תשובה סימן שפט, ב. צورو החיים פיסקה קיט.

2. צورو החיים פיסקה קיט.

3. שלחן ערוך יורה דעתה סימן שפט, ד.

4. שם, ב.

5. שם, א.

6. חגורות חרמ"א על שלחן ערוך יורה דעתה סימן שפט,

בגדים חדשים

יא. אין **קונים** ואין לובשים בגדים חדשים. אם צריך, מותר לבוש בגדי חדש לאחר שאדם אחר ילבשוו במשך יומיים שלושה.⁸

יב. מותר לקנות כלים וריהיטים חדשים רק לאחר השלישיים, ויש מתירים גם בתוך השלישיים.⁹

יג. מותר לסייע את הבית אפילו בתוך שלושים.¹⁰

התיחסות לשבת טובא להלן בפרק לא – שבת לאבלות, מעמוד 172.

⁸ גשר החיים פרק כא, י, ג.
⁹ קר הורה לי הרב נבנצל שליט"א, כיון שהחמיירו רק מורי הוראה.

¹⁰ ילקוט יוסף סימן זז, יד. פנוי ברוך סימן יח, יב בשם בגדים ולא בכלי בית.

כו. תשפורת, גילוח ונטילת ציפורניים

כו. תשפורת, גילוח ונטילת ציפורניים

איסור תשפורת נלמד מהازורה לאהרן ולבניו, כהוראת שעה "ראשיכם אל תפרעו" (ויקרא י, ו). מכלל שככל המתאבל אסור לספר שערו אלא מגדל פרע (מועד קטן יד, ב). גידול שיער והאיסור על גילוח ותשפורת נחשב כסימן לאבלות, ויכולים לסמלו הזנחה מסויימת בטיפול הגוף. עיקרון זה חוזר בכמה צורות ומשמעותם בהלכות אבלות. פחות התיחסות לגוף ששופטו לכלות ולבלوت בעפר ויותר התמקדות בנשמה הנצחית. גם בהתייחסות לנפטר שגוףו נגמר ואינו עמו, אנו מעוניינים להתרכז ולשלים דגש על הצד הרוחני שבו.

תשפורת וגילוח

- אבל אסור לגחל שعرو ולהסתפר כל שלושים, שער ראשו, זקנו ובכל גופו. لكن גם אם יהול חג בתוך השבעה, לא יבטל איסור תשפורת. התיחסות לאיסור תשפורת לאבל על אב ואם טובא להלן, עמ' 188.
- שער השפם שמפריע לאכילה, נהגו להקל אפילו בתוך שבעה¹.
- מותר להסתפרק בתוך השבעה, גם אם נושר שיעיר עקב כר².
- אבל אסור בתשפורת גם אחרי השבעה. התיחסות טובא להלן מעמוד 179.

ציפורי ני

- אין קווצצים ציפורניים בכליל כל שלושים, אבל התירו בשינוי – בידים, בשיניהם, בפיצירה או בסכין, אפילו בתוך השבעה. מותר לעשות סדק קטן בכליל כדי לסיים בידיהם³.
- ציפורן שנשברה או נשדקה ומפרעה, מותר לגוזרה.

¹ שלחן ערוך (יורה דעתה סימן שח, ב) התיר רק אחרי ילקוט יוסף סימן לו, ב. ובאזור החיים (פסקה קיב) כתוב שמותר להסתפרק, אך הגברים נהגו לא להסתפרק.

² ילקוט יוסף סימן לו, ח.

³ שלחן ערוך (יורה דעתה סימן שח, א) התיר רק אחרי ילקוט יוסף סימן שח, ב. ובאזור החיים (פסקה קיב) כתוב שמותר להסתפרק, אך הגברים נהגו לא להסתפרק.

כח. ישיבה על כסא

איסור ישיבה על כסא נלמד מאיוב שנאמר בו "וַיֵּשֶׁב אָתוֹ לְאָרֶץ" (ב, יג), או מודוד המלך שנאמר בו "וַיִּקְםֶה הַמֶּלֶךְ וַיָּקֻרְעֶת בָּגְדָיו וַיֵּשֶׁב אֶרְצָה" (שמואל ב' יג, לא).

א. האבל בתוך השבעה יושב על גבי קרקע¹, מזרון או כסא נמוך עד גובה שלושה טפחים.² ז肯 או חוליה שקשה להם הדבר, יכולים להקל ולשבות כדרכם על כסא³, ויש מי שכחוב שכך ראוי לנוהג לנתחילה לבני נשים, אם הישיבה הנמוכה עלולה לפגוע בצעירותן.⁴

ב. האבל אינו חייב לשבת כל היום אלא רק בשעה שנמצאים אצל המנוחים, ובשאר היום יכול לעמוד ולהסתובב בבית.

ג. אם האבל בא לבית הכנסת לאזכרה או לתפילה, הקלו שישב על כסא⁵.

ד. אף שמעיקר הדין ראוי היה לאבל לישון על מזרון או על גבי קרקע, נהגו להקל לאבל לישון במיטה, כיוון שהכל נחשבים כחולים לגבי שינה על הקרקע⁶.

התיחסות לישיבת המנוחים הובאה לעיל, עמוד 114, הלכה ד.

4 שאלת שלמה חלק ראשון עמוד 410.

ג.

1 בילקוט יוסף (סימן כא, א) כתוב להקל לשבת על

קרקע מרוצפת ואין בה משום חשש המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה, ומכל מקום טוב להפסיק בבגד ביןו לבין הקרקע.

2 לדעת הבן איש חי עדיף שייהי בגובה טפח אחד בלבד (צورو החיים עמוד 60).

3 צورو החיים פיסקה קב.

5 ילקוט יוסף סימן כא, ג.

6 גשר החיים פרק כ, ה, יא. ילקוט יוסף סימן כא, ה.

אמנם בפתחי תשובה (ירורה דעתה שפז, ב) הביא דעתה

האוסרת על האבל לישון על גבי מיטה. וגם בספר צورو

החיים (עמ' 60) כתוב שהוא יישן על גבי מזרון נמוך ולא

כודכו.

כט. יציאה מביתו

תנו רבען: אבל שבת ראשונה (שבוע ראשון) אינו יוצא מפתח ביתו. שנייה יוצא והוא יושב במקומו. שלישית יושב במקומו ואינו מדבר. רביעית hari הוא הכל אדם.

מועד קטן כג', א

- א. ככל אבל אין יוצא מביתו כל שבועה, ובמיוחד הקפידו שלא יצא מביתו בשלושת הימים הראשונים של השבעה. הטעם הוא כדי שלא יתעורר בין האנשים ויסיח דעתו מהאבלות. גם אין לאבל בעצם למה לצאת, כיון שאסור במלאה ובטיול¹.
- ב. אין לאבל לצאת גם לצורך מצוה כגון ברית מילה או נישואין או לוויה², יוכל לילכת ללויה לאחר שעברו שלושת הימים הראשונים מהשבעה³.
- ג. המנהג הוא שהאבל אין יוצא מביתו גם לצורך ניחום אבלים. אמנם בוגרמא מופיע שאחר שלושה ימים הולך לבית האבל, והוא יושב במקום המנוחים אלא במקומות המתוחמים; אך בזמןנו לא נהוג לצאת לצורך כך⁴.
- ד. התירו לאבל לצאת לצורך מצוה שחביב בה בגוף, כגון למול את בנו או להשתתף בלוויה של קרוביו שנפטר; או לצורך גדול, כגון "דבר האבד" (הפסד כספי) או ללוות את אשתו בילדתה⁵. אבל אם אין צורך גדול, כגון תור לרופא כשמדובר בחולה שאין בו סכנה, יש לדוחות⁶.
- ה. יש מי שכותב שאבל שוחש לא בטוב, עדיף להזמין רופא הביתה מאשר לצאת מביתו, על אף ההוצאה הכספיה הכרוכה בכך⁷.
- ו. בשעת הצורך, מותר לאבל לשבת בבית האבלים עם משפחתו, ולהזoor בערב לישון בביתו⁸; ומותר לו לנסוע בכנענה בערב שבת לביתו כדי לעשות את השבת עם בני ביתו⁹.
- ז. אשה היושבת שבעה בבית הנפטר, יכולה בשעת הצורך לילכת לביתה כדי לטפל בילדיה הזוקקים לה, ועדיף לעשות זאת בכנענה¹⁰.

¹ בערור השלחן (יורה דעה סימן שצג, א – ד) הדגיש שאין מדובר באיסור, ולכן יש מקום להקל במקומות הצור.

² גשר החיים פרק כא, יג, ד. על פי הרמ"א יורה דעה שצג, א.

³ צורור החיים פיסקה צה.

⁴ שם פיסקה צז.

⁵ כל בו על אבלות עמוד 262. ובצרור החיים (פיסקה צז) התייר דזוקא בשעת הדחק, כגון שיש צפיפות ורעש במקום שבו יושבים.

⁶ ילקוט יוסף סימן לג, א – ג. צורור החיים פיסקה צה.

⁷ צורור החיים פיסקה צד.

⁸ גשר החיים פרק כא, יג, א בהערה. אמנם בשלוחן ערוץ (יורה דעה סימן שצג, א) פסק בוגרמא שיוציא לאחר

- ח. יש מי שהתריר לאבל לעבור באמצע השבעה ממקום למקום, כדי לחסוך מהמנחים נסיעות ארוכות¹¹.
- ט. גם כשהתирו לו, יצא בצעעה ככל שאפשר, ולכן עדיף שיצא בלילה או באופן שלא יפגוש בני אדם. האבל צריך שימור ולכן עדיף שלא ילך יחידי. ראה באוצר המושגים ערך שמירה לאבל.
- י. מתפללים במנין בבית האבל גם כדי שלא יצטרך לצאת מביתו להתפלל ולומר קדיש. ואם אין לו מניין בביתו, מקרים לו לצאת לבית הכנסת קרוב. ואם בית הכנסת לא קרוב, יכול לצאת לשם אחר שלושה ימים בצעעה. ואם צריך לעBOR בין הרבה בני אדם, לא יצא כלל¹². ויש מתיירים בכל אופן לצאת מביתו כדי להתפלל במנין ולומר קדיש¹³.
- יא. בשבת נהגים ללבת לבית הכנסת.
- יב. אבל איןנו אומר קידוש לבנה אם תישאר שהות לבך אחורי ימי השבעה. אך אם יעבור זמן קידוש לבנה, יאמר בתור ימי השבעה¹⁴.

¹¹ צורו החיים פיסקה זו. שאלת שלמה חלק ה, עב.

הערות הרב נבנצל שליט"א – ואדמו"ר זללה"ה (הארש"ז)

אויערבך זצ"ל) התנגד לזה.

¹² גשור החיים פרק כא, יג, ג.

¹³ צין אליעזר חלק ה, אבן יעקב סימן נז, ח.

¹⁴ באור הלכה סימן תכו, ב, דברו המתיחיל 'קודם

תשעה', בשם שעורי אפרים.

ל. שינוי מקום בבית הכנסת

ל. שינוי מקום בבית הכנסת

ראה שלמה שמידת גמилות חסדים גדולה לפני הקדוש ברוך הוא, לפיכך כשהבנה בית המקדש בנה שני שערים: אחד לחתנים, ואחד לאבלים ומונודים. והוא ישראל הולכים בשבות ווישבים בין השערים הללו. הנכנס בשער החתנים היו יודעים שהוא חתן, והוא אומרם לו: השוכן בבית זה ישחרר בכנים ובכנות. הנכנס בשער אבלים ושפמו מכוסה היו יודעים שהוא אבל ואומרים לו: השוכן בבית זה ינחמן.

משחרב בית המקדש, התקינו חכמים שהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואנשי המקום רואים את החתן ושמחו עמו; ואת האבל ויושבים עמו לארץ, כדי שייצאו כל ישראל ידי חותנתם בגמилות חסדים. ועליהן הוא אומר: ברוך נוthen שכיר טוב לאוגמל חסדים.

מדרש פרקי דברי אליעזר פרק שבעה עשר

א. האבל משנה מקומו בבית הכנסת¹ בתוך השלושים. לפי מנהג האשכנזים אבל על אביו ואמו משנה מקומו כל שנים עשר חודש. ניתן להשווות זאת באופן סמלי לכעין גלות, שהאדם גולה ממקומו הקבוע שיש לו בו ביחסון ורגילות, וועורק למקומות אחרים. השינוי נחשב כסימן נוסף לאבלות. האבל מתנהג באופן שונה גם כדי להביע את צערו וגם כדי להסביר את תשומת לב הסובבים אותו לעובדת היוטנו אבל, כך יכולו להשתתף בצערו ולנחמו. מקור לכך מצינו כבר במשנה (מדות ב, ב) בה מתווארת התקנה שהאבל הולך נגד כיוון התנועה של ההולכים:

כל הנכנסים להר הבית נכנסין דרך ימין, ומיקיפין וויצאים דרך שמאל,
חוץ ממי שאரעו דבר (שהוא אבל) שהוא מקיף לשמאלו.

- "מה לך מקיף לשמאלו?"

- "שאני אבל"

- "השוכן בבית זה ינחמן".

ב. שיעור השינוי ארבע אמות, ואם אי אפשר – אין קפידה על כר.² ויש מי שכתב להקל גם אם רק ניכר ששינה מקומו משום אבלותו.³

ג. השינוי לא יהיה למקום חשוב יותר.⁴

ד. בשבת אין נהגים אבלות בפרהסה, ולכן לפי מנהג עדות המזרח ובני תימן לא ישנה מקומו, ולפי האשכנזים ישנה מקומו רק בתוך השלושים.⁵

¹ דוקא בבית הכנסת ולא בבתיו, גשר החיים פרק כב.

² גשר החיים שם על פי שלוחן ערוך ורמ"א, יורה דעה ג. בספר צرار החיים (עמ' 69) כתוב לשנות גם בבתיו.

³ גשר החיים שם.

⁴ כתוב שמשנה מקומו כל שנים עשר חודש, וכן כתוב

⁵ צי' אליעזר חלק ה,aben יעקב סימן נח, ב. גם בנטע

⁶ גבריאל (חלק ב, פרק יב, ט) כתוב בשם מהר"ם שיק שאין

⁷ צריך להרחיק ארבע אמות, אלא העיקיר הוא לשנות

⁸ מקומו הקבוע המיוחד לו.

- ה. מותר לבן לשפט במקומו של אביו לאחר פטירתו, ואף על פי שיש מי שהחמירו בכך יש להקל, שמסתמא האב מוחל, וזהו כבודו של האב שהבן ישב במקומו לאחר מותו.⁶
- ו. רב קהילה, ששינויו מקומו יורגש בעליל, אין צורך לשנות מקומו בשבת⁷. ויש מי שכותב שכר הדין גם לגבי גבאי או אדם חשוב.⁸
- ז. המשנה מקומו עקב האבלות, יכול להישאר שם גם לאחר תום תקופת האבלות.
- ח. מנהג בני תימן שלא ישב שם אדם במקומו של הנפטר בבית הכנסת במשך שלושים ימים או שלושה חודשים. ואם היה אדם חשוב, יש נהוגים כך עד שנים עשר חודשיים.⁹

6 צי' אליעזר חלק טו, סימן מא, ב. ילקוט יוסף סימן כא, ג.

8 במראה הבזק חלק ג סימן סז.

9 שלחן ערוך המקוצר עני' יצחק, יורה דעתה סימן קצג, ח. גבוריאל (חלק ב, פרק יב, יב) הביא דעתה ששינה מקומו

לא. שבת לאבלות

לא. שבת לאבלות

רבי יוסי בן חלפתא היה משבח את רבי מאיר לפני אנשי ציפורין, שאים גדול וקדוש ונכון הוא. פעם אחת ראה רבי מאיר אבלים בשבת ושאלם בשולומם. אמרו לרבי יוסי: זהה האיש שהפלג בשבחו!³ אמר להם מה עשה? אמרו לו. אמר להם רבי יוסי: רוצים אתם לדעת במא כוחו, בא להודיענו שאין אבלות בשבת. שכחוב "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עפה" (משל י, כב). ברכת ה' היא תעשיר – זו ברכת שבת, ולא יוסף עצב עמה – זו אבלות (שאיינה נהגת בשבת).

ירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה ה

השבת מוגדרת "עונג" – "ז'קרואת לשבת עונג" (ישעיהו נח, יג), בשונה מהחגים שמוגדרים בזמן של "שמחה" – "ושמחת בחגך... והיית אך שמח" (דברים טז, יד – טו). השינוי במינוחים ממשמעות לעניין האבלות.

הזמנים הם שביבה של השיגורה, הם מסמלים התפרצויות של שמחה, ולכן הם קוטעים את רצף האבלות או דוחים אותן. אי אפשר לחג ולאבלות לדור בכפיפה אחת. لكن בחגים אין אבלות, ואם ישנה – היא נפסקת או נדחית, כמו שיבואר لكمן.

השבת לעומת זאת היא אמונה פסגתימי השבוע, ויש בה אנטונטה והתעלות מששת ימי המעשה. אך כיוון שהיא חלק קבוע ברצףימי השבוע, אין בה את אותה מידת התנתקות מחיי היומיום כמו בחגים. לכן האבלות ממשיכת לה薨 בשבת, אבל רק בצעעה.

כללים

א. שבת לא מפסיקת האבלות ונכללת ביום השבעה. שחררי בכל שבעה יש שבת אחת, ואם הייתה השבת מפסיקת האבלות, הרדי שלulos לא היו שבעה ימים. מלבד זאת, כיוון שנוהגים בה מקטת דין אבלות; היא נכללת ונספרת במניין השבעה.¹

ב. אם נגמר בערב שבת והספיקו לנוהג אבלות אפילו זמן מועט, מונחים מיום שיישי. אבל אם לא הייתה שהות לנוהג אבלות לפני כניסה השבת, או שלא ידעו שאפשר לקבל אבלות ביום שיישי ולכן לא נהגו אבלות, השבת נמנית לראשון מהשבועה וקימים ביום שיישי². הטעם כיוון שגם בשבת נהוגים אבלות בצעעה ולכן נמנית לשבעה וכדאמורן לעיל.

ג. אם ידעו שנגמר מבעוד יום והתכוונו לקבל אבלות, מונחים מיום שיישי גם אם לא נהגו אבלות בפועל. אם לא השתתפו בלווייה ולא ידעו מתי נגמר, אך נהגו מספק מנהיג אבלות (כגון חליצת הנעלים), ונתרברר שנגמר מבעוד יום, מונחים מיום שיישי³.

ד. בשבת לא נהוגים אבלות בפרהסיה, אבל נהוג אבלות בדברים שבצעעה בין איש לאשתו, וברחיצה, ולצורך שבת התירו רק לרוחץ פניו ידיו ורגליו. וכבר הזכרנו לעיל בדיין רחיצה, שהרחיצה שנאסרה היא רחיצה של תעונג. אבל אם האבל מזיע או איסטניס התירו לו לרוחץ רחיצה קצרה בצדון או בפושרים כדי להעביר את הזיעה ומשום כבוד הבריות.

³ גשר החיים שם. גלון מהרש"א ופתחי תשובה יורה דעתה סימן ת, א.

¹ שלוחן ערוך יורה דעתה סימן ת, א.
² גשור החיים פרק כא, י, ב, ד.

ה. האבל נועל מנעליו, מחליפ' לבנים⁴ ולובש בגדי שבת לכבוד שבת.

мотי קמים

ו. האבל כמ' שעה ורבע קודם השקיעה⁵. אמן יש מקילים שעתיים וחצי לפני השקיעה שהוא זמן מנוחה קטנה, ויש שהחמירו עד סמור להדלקת נרות⁶. (הדלקת הנרות היא בדרך כלל עשרים וחמש דקות או חצי שעה לפני השקיעה, ובירושלים בדרך כלל ארבעים דקות לפני השקיעה, ויש לחשב בהתאם).

הדלקת נרות

ז. אשה שרגילה להדלק נרות שבת כמנין אנשי הבית ונפטר אחד מבני הבית, תמשיך להדלק את אותו מספר נרות שהדלקה קודם הפטירה⁷.

בבית הכנסת

אם מתפללים בבית האבל, הכללים מפורטים לעיל מעמוד 122.

ח. האבל הולך לבית הכנסת ויושב על כסא כדרכו. לפי מנהג עדות המזרח ובני תימן לא ישנה מקוםו בשבת, ולפי האשכנזים משנה מקוםו רק בתוך שלושים⁸.

ט. המנהג בקהילות האשכנזים, שמקבלים את פni האבל בערב שבת בכואו לבית הכנסת לפני "מזמור Shir ליום השבת", באמרה "צאו כנגד האבל". אמרה זו היא ניחום אבלים וגם אזכור לכך שבקבלה השבת פוסקת האבלות שבפרהisa. למעשה מתאים לנווגן רק במקומות שמקבלים שבת באמרית "מזמור Shir ליום השבת", אולם בפועל בחלק ניכר ממנוני התפילה שבת נכנסת עוד לפני כן. נראה הסיבה שמנוג זה לא נהוג כיום למעשה במנינים אלו, היא כדי לא לנוהג אבלות בפרהisa בשבת⁹.

י. יש אומרים שהאבלינו אומור מזמור קבלת שבת ו"במה מדליקין", ומתחיל מ"מזמור Shir ליום השבת", ויש אומרים לומר קבלת שבת כריגל¹⁰.

4 גליון מהרש"א יורה דעה סימן שפט, א. וביקורת יוסף סימן לד, ב) כתוב לא להחליף לבנים.

5 פלאג המנחה, כהכרעת גשות החדים פרק כא, ב, ג.

6 ילקוט יוסף סימן לד, א. וכן מנהג בני תימן, באר לחוי רואי סימן קנו בשם בית מועד ונפש כל חי. הערת הרוב

7 צורו החדים פרק כ, ג. שמירת שבת כהכלתה חלק ב, פרק סה, יג. צורו החדים פיסקה קסב. וביקורת יוסף נבנצל שליט"א – כן דעת אדמור"ר זללה"ה (הגרש"ז אויערבך זצ"ל).

8 גשר החדים פרק כב, ג; על פי שלוחן ערוך יורה דעה סימן שצג, ד. ובשניות שבת כהכלתה (חלק ב, פרק סה,

כד) כתוב שמשנה מקומו כל שנים עשר חודש. ומנהג בני

ע"ץ אבות ומספר נפש כל חי.

9 טורי זהב אורח חיים סימן תקבו, א.

10 גשר החדים פרק כ, ג, ט. שמירת שבת כהכלתה חלק ב, פרק סה, יג. צורו החדים פיסקה קסב. וביקורת יוסף

(סימן כט, טו) ובנטעי גבריאל (חלק א, פרק קטו, ה) כתבו לומר לכתחילה כדרכו. ובנטעי גבריאל כתוב עוד

שם שרגיל בכל ערב שבת מותר לו לומר Shir השירים לאחר שקיבל עליו שבת.

לא. שבת לאבלות

יא. אבלים כהנים עולים בשבת לדוכן לבקר ברכבת כהנים¹¹, ויש גם בשבת אינים עולים. אם אין כהן אחר או שיש רק כהן אחד, ראוי שהאבל יעלה לדוכן יibrק¹².

יב. האבל לא עולה לתורה, אלא אם כן הוא כהן או לוי ואין אחר, או שקראוו בטעות לעולות לתורה¹³, או שהוא חתן בתור שבעת ימי המשתה¹⁴. ויש אומרים שעולה לתורה גם אם יש לו יארצית¹⁵.

יג. אבל שנולד לו בן, והמנג להעלות את אבי הבן לתורה בשבת, מותר לו לעלות לספר תורה כדי שלא יראה כאבלות בפרהסיה, ויש מי שכותב שיקצוו בשירה לכבודו¹⁶.

יד. אבל שהוא בעל קורא קבוע, מותר לו לקרוא בשבת שבתו השבעה¹⁷.

טו. אם يوم שבעי שלו חול בשבת, נהגו האשכנזים שלא עולה בשחרית אלא במנחה. ולפי מנהג עדות המזרח יש הנהיגים כמו מג'ג עיר הקודש חברון, שקודם ברוך שאמר ניגשים החזן והגבאים אל האבל ואומרים לו את פסוק ה乞ימה מאבלות "לא בזוא עוד שטעה" וכוכ' והשכבה, והאבל יוצא מגזרת שבעה ויכול לעלות אפילו בשחרית¹⁸.

טז. אחר קריית התורה מזכירים נשמת הנפטר בתפילת "אל מלא רחמים" אפילו בשבת מברכים שאין מזכירים נשמותו שאר מותים¹⁹.

יז. מותר לו להגביה ולגלול, וכן להוציא ולהחזיר את ספר התורה.

יח. מותר לעשות לאבל "מי שברך"²⁰. אם האבל גבאי, מותר לו להעלות אנשים לתורה ולומר "מי שברך" כדרכו.

יט. מותר לאבל לומר "שבת שלום" בשבת כיון שאין אבלות בפרהסיה. לגבי אמרת "שבת שלום" לאבל, תלוי במנהג המקום, יש מקומות שאומרים ויש שאין אומרים²¹. התייחסות לאמירת שלום הובאה לעיל, פרק כד – שאלת שלום ורעות, עמ' 160-161.

18 צורו החיים פיסקה קסד. ילקוט יוסף סימן לד, ז.

19 בגין אברהם על שלחן ערוך אורח חיים סימן רף, ז.

20 חילק מהחלכות פורטו כבר לעלי בפרק יב - תפילה בבית האבל, בפיסקה 'שבת ובמצודים' עמ' 122.

21 צורו החיים פיסקה קס. שמירת שבת כהלכה חלק ב, פרק סה, הערכה נא.

22 חילק, בקשר החיים פרק כא, ז. ז. שמירת שבת כהלכה בשבת. המתחבירים נמנעים מלפגוש את האבל כדי שלא יראה כאבלות בפרהסיה. בילקוט יוסף (פרק סימן כא, 1) כתוב לומר שבת שלום לא אבלים, כרמבל"ם, שהוא מכלל דברים שבפרהסיה; וכן המנהג ביישובים.

11 ילקוט יוסף סימן כת, ח. צורו החיים פיסקה קסה.

12 גשר החיים פרק ב, ג, ה.

13 שלחן ערוך יורה דעה סימן ת, א.

14 פני ברוך סימן כב, כז בשם שם שדי חמץ, ובמקומות שונים לקרו לחתן פרשת ואברהם זקן, יעשו לו כל החתנים. והעיר על כך הרבה נבנצל שליט"א שאז אינו אבל, אבל אולי אסור בתלמוד תורה.

15 פני ברוך שם, כה, כתוב שאין לעולות במקרה זה, אבל יש מותרים.

16 חיים וחסד פרק יג, כז.

17 שו"ת יביע אומר חלק ט סימן מה. אמנים יש שהעדיפו שלא יקרא ואפילו שילך לבית הכנסת אחר; פני ברוך סימן כג, כג.

סעודות שבת

כ. האבל אומר "שלום עליכם" בלבד שבת בביתו, מבקר את הבנים ואומר זמירות שבת כדרכו, גם אם אין אנשים נוספים בבית מלבד האבלים²², הטעם הפשט הוא כיון שאין אבלות בפרהסיה בשבת. יש מי שנהגו לא לומר שלום עליכם ולא לבקר הבנים בשבת שבתוֹרַה השבעה²³.

תלמוד תורה

כא. האבל אסור בדברי תורה, אבל מי שרגיל לומר שניים מקרא ואחד תרגום, התירו לו²⁴. ויש מי שהתריר בכל קביעות ללימוד או שיעור קבוע שיש לאדם בשבת²⁵.

כב. מעיקר הדין האבל אינו אומר פרקי אבות אחריו מנהה וגם לא "ברכי נפשי". ויש מתירים לומר פרקי אבות אפילו בחול באופן שמעורר למוסר ויראת שמים²⁶.

כג. מי שמלמד שיעור קבוע בכל שבת, נראה שמותר לו ללמד את השיעור כדי שלא יראה אבלות בפרהסיה. ראה שלHon עורך, יורה דעה סימן ת, את המעשה ברבנו تم, וראה גם לעיל, פרק כב - תלמוד תורה, עמ' 158, הלכה י.

מצאי שבת

כד. במצאי שבת אומר "המבדיל בין קודש לחול" וחולץ מנעלין, ועובד לפני התיבה²⁷; ויש נהגים שחולץ אחר תפילה מעריב²⁸.

כה. בהבדלה מدلג פסוקי השמחה ומתחיל מהברכות. יש מי שכותב שהאשכנזים אין מברכים על הבשימים²⁹. הטעם, שהרי התקינו בברך ולהריך בשמיים במצאי שבת, כיון שבשבת ישנה לאדם נשמה יתרה מחמת קדושת השבת, המרוממתו ומשוחתו. במצאי שבת עולה הנשמה היתירה את האדם, והאדם מיצר על הסתלקות הנשמה היתירה, וכמעטely עולה להסתלק ממנו גם נפשו. לכן, כדי לעודד ולהסביר את רוחו של האדם המctrע, התקינו חכמים להריך בשמיים במצאי שבת, ומתחוץ כך נמצא האדם נושם ומתעדד ומתחזק.

האבל טרוד ומצטער מחתמת אבלו. גם בשבת, למורות שאין בייטויים חיצוניים לאבלות, הרוי שבתוֹרַה תוכו עלול האבל להיות ללא שמחה ולא נשמה יתרה. הדעות שאין לאבל לבקר על הבשימים

וישלים לאחר האבלות.

22 כל בו על אבלות עמוד 281. שמירת שבת ההלכתה

שם, טו. צורו החיים פיסקה קטו. ילקוט יוסף סימן כב, ובסימן שפדי, 25 ערוך השלחן יורה דעה סימן ת, ו; ובסימן שפדי, ג – ה. ונזכר על היירושלמי במועד קטון שאם היה להוט אחר התורה כותר לו למלוח, עיין שם בארכיות. העותת הרבה נבנצל שליט"א – לא כל שומע שיעור להוט אחר התורה. להוט הוא מי שאינו מבטל זמן בכלל.

26 ילקוט יוסף סימן כב, ה. 27 רמ"א על שלוחן ערוך אורח חיים סימן תקנג, ב. גשר החיים פרק כ, ג, ט. 28 ילקוט יוסף סימן כב, ח. אך בספר צורו החיים פיסקה קטו כתוב שלפי מנוג עדות המוחה לא יקרה,

29 צורו חזאים פיסקה קע.

לא. שבת לאבלותות

במושאי שבת, מתייחסות להרגשת האבל שכוביכול לא הצליח לקבל בשבת נשמה יתרה מחמת צערו. ומנาง העולם שהאבל מריך על הבשימים במושאי שבת³⁰ לפי הדעת שיש לבך, הרי שלכל אדם יש נשמה יתרה בשבת. כוח סגולת השבת מרים את האדם באשר הוא, ולכן יש לבך על הבשימים במושאי שבת. כו. אם האבלות נסתיימה בשבת בבוקר, פשטוט שאין צורך לשבת במושאי שבת.

³⁰ גשור החיים פרק ב, ג. ילקוט יוסף סיון כו, יד. פנ' ברוך סימן כג, לה.

אבלות לאחר השבועה

לב. ככלות השבועה

א. מנהג עדות המזorch לעורך סעודה ולימוד לעילוי נשמת הנפטר בלילה או ר' ליום השביעי. מותר אבלים לצאת איז מביתם כדי לлечת בבית הכנסת לשמעו הדרשות, ומותר להם לשבות שם על כסא ואינם חייבים לשבת על גבי קרכען¹. אם היום השביעי חל בשבת, מקדימים ליום חמישי בלילה.

ב. רוב הספרדים נהגים לעורך סעודה כזאת גם בחול המועד, בתום שבעה ימים מהקבורה.²

ג. ביום השביעי בבוקר אחר התפילה יושבים האבלים שעה קלה ומנוחמים אותו, ולאחריה אומרים להם "קומו". לפי מנהג עדות המזorch אומרים את הפסוק "לא יבוא עוד שמשרה וירחך לא יאסף, כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך" (ישעיהו ס, כ), וכן את הפסוק "כִּאֵשׁ אָשֶׁר אָמַר תְּנַחֲמָנוּ כִּنּ אֲנַחֲמֶיכֶם וּבְרוֹשָׁלָם תְּנַחֲמָמוּ" (שם סו, יג).

ד. מיד לאחר שהאבלים קמים, הם מותרים בכל הדברים שהיו אסורים להם במשר השבעה (מלבד גירוש, תשופרת ושמואה, כמו שיפורט לקמן בפרק הבא), ומותר להם להחליף את הבגד הקروع.

העיקנון ההלכתי הוא מקטצת היום כ collo. עיקנון זה נאמר גם בתחילת ימי השבעה וגם בסופם. בתחילת השבעה, גם אם נCKER זמין מועט לפני השקיעה או אפילו בין שימושות, והאבלים הספיקו לנוהג אבלות אפילו זמן מועט, נחשב ליום הראשון מהשבועה. גם בסוף השבעה, יושבים זמין מועט לאחר התפילה וקמיהם, שמקצת היום כ collo.³

כלומר שאם התחילה את האבלות ביום ראשון, אפילו סמוך לפני השקיעה, האבלות נפסקת בשבת בבוקר ואין צורך לשבת במוציאי שבת.

ה. גם לגבי יחסית אישות אומרים מקטצת היום כ collo, ויש אוסרים עד הלילה⁴.

5 הרמב"ן בתורת האדם (עמוד רטו), מובא בטור יורה דעה סימן שצה. בשלחן ערוך לא פסק כרמביין אלא כמהור"ם מרותנברג שציריך דוקא מקטצת היום, אלא בשבעת הדחק מסתמכים על הדעה המקילה. מעתה אויריותם יפורטו הדברים לקמן באוצר המושגים עורך מקטצת היום כ collo. למעשה גם בקשר החיצים (פרק כא, יד, ג) כתוב להקל בדברים שבצנעה בלילה שלפני היום השביעי. אבל בקשר החיצים (פיסקה קסטן) כתוב לאסור בלילה היום השביעי כיון שעדיין חלה האבלות.

1 ילקוט יוסף סימן לה, ח.

2 ילקוט יוסף, סימן מב, לג. וראה גם להלן עמ' 221.

3 שלחן ערוך יורה דעה סימן שצה, א.

4 טורי זהב על שלחן ערוך אורח חיים סימן תקנה, וכן בירוחה דעה סימן תב, ה. עורך השלחן יורה דעה סימן שצה, ג. שמירת שבת כהכלתה חלק ב, פרק סה, י. יש לציין בהקשר זה שאין לשמש ביום אלא לצורך גדול ובבית אפל שלחן ערוך אורח חיים סימן רם, אי, ובaban העוזר סימן כה, ח).

לב. ככליות השבעה

- ו. יש אומרים שלצורך גדול גם ליל יום השבעי יכול להחשב "מקצת היום ככולו"⁵.
- ז. מי שאין לו מנהמים וכן בשבת שאין באים לנחם, נפסקת האבלות בזמן שהיה אפשר לנחם, דהיינו אחר זמן התפילה הרגילה באותו מקום, או כשריגלים ליצאת מבית הכנסת. לפיקוד המזרח האבלות מסתירות ביום השבעי אחריו הזריחה.
- ח. ביום השבעי שחול להיות בשבת, יש שנагו שלא עולה לTORAH בשחרירת אלא במנחה.ומי שיעלה בשחרירת, יש לו על מה שישמור. ועיין לעיל מנהג חכTHON, בעמוד 174 הלכה טו.
- ט. חשוב לסייע את השבעה בבית הנפטר, שבו ישבו שבועה. אך בשעת הצורך כגון כאשר היום השבעי החל בשבת, וביום שישי רוצחים האבלים לחזור לביתם ולהיות עם משפחותם – מותר להם לעזוב את בית הנפטר, ולסייע את השבעה בביתם⁶.
- י. נהגים לעלות ביום השבעי לקבור⁷. סדר האוצרה בבית העלמין מובא לקמן מעמוד 216. מותר לאבלים לאכול לפני העליה לקבור, ומותר להם גם להחליף בגדים⁸.
- יא. אם חל היום השבעי בשבת, עולים לקבור ביום ראשון, ואין מקדים ליום שישי. ואם יש אבלים שצריכים לחזור לביתם בחוץ לארץ מיד ביום ראשון בבוקר, יכולים לעלות לקבור ביום שישי⁹. הלכות העליה לקבור מפורטות לקמן מעמוד 214.
- יב. מנהג בני תימן שבפעמם הראשונה שעולה האבל לTORAH לאחר שכם מאבלו, אומר אחר הברכה الأخيرة את הפסוק "אוֹדֵךְ ה' פִּי אַנְפָתֶת בֵּי יְשָׁב אֲפָךְ וְתַנְחַמְנֵי"¹⁰.

דיני הקמת מצבה מפורטים לקמן מעמוד 225.

⁵ ילקוט יוסף סימן לה, ג.

⁶ צריך החיים פיסקה עז.

⁷ שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעתה סימן

⁷ העורת הרוב נבנצל שליט"א – ויש שאין עולמים.

קדח, ב.

⁸ ילקוט יוסף סימן לה, ה.

lag. מנהגי אבלות בטור שלושים

ויבכו בני ישראל את משה בערבות מוֹאָב שלשים יום ויתמו ימי כי אבל משה דברים לד, ח

mdbri sofrim shihya haavel noag b'makatz diini ablotot kel shelshim yom. v'manin smachu chachmim shelshim yom? shnayim "yibkha at abicha v'at amma yiroch imim" (drorim ca, 1g). makkel shehaavel matetur kel shelshim yom.

rbm"m halachot abel parak, v, a

amem yesh b'diburim shlefenecho zohra mesiyah ul ma shnacab le'ilei, ar kdi lo'ekel ul hamuyinim heudpano l'rechi at managi ablotot b'tur shelshim v'b'tur shelshim unshar chodesh. can hova bo'ikr haclalim, v'itcan shperutim sheainim mofe'uyim canan mafrotim le'ilei. legavi ha'chilim b'tur takufat ha'ablotot, yoba' pifrot nosaf mu'mod 192 v'ailan.

a. la'achor shavu'at ymi ha'ablotot u'donu abel u'd od esreim v'shalsha yom ud tom shelshim yom, v'noga' ba'm makkat managi ablotot.

b. cash shvi'om hashvi'ui aomrim "makkat h'yon c'koloo", cr g'm bi'yon shelshim.

g. gam at shelshim m'chashavim mi'yon hakvora v'la mi'yon hamittah.

תספורת וגילוח

d. ain le'hastper v'lehatgalach b'tur shelshim.

h. le'pi manag udot ha'mozrich, asha moterat le'hastper achro shavu'a. le'pi ha'ashkenazim, c'kkel, din, avish v'ashe shva' le'unin tsefotot¹, ar asha moterat le'shir shiur shdracha le'shiru b'darak c'kkel, v'khol shen 'lezor t'bilah².

i. ul ab v'am chal ha'aisor gam achari shelshim, ud shig'uro bo chaverio. meshumot ha'geura hiya scelphi chozz c'kkr n'cir g'adol ha'shir b'apen m'ogozim, ud c'di cr sh'chaverio m'otzaim lenkon lag'ur bo sh'zirik c'kkr le'hastper v'lehatgalach. iporet b'parak ha'ba.

j. moter le'chutan v'kala le'hastper b'tur shelshim, apilu ba'ablotot ul ab v'am.

ch. sandek, mo'hal v'abi ha'ben, astorim le'hastper b'tur shelshim, v'ish motirim la'abi ha'ben⁴.

1. הרמב"ן (تورת האדם עמוד קמה) הביא ירושלמי שלמד זאת מהפסוק "ראשיכם אל תפיעו" (ויקרא, י, ז) ומהשווואה לנזיר "גדל פרע שער ראשיו" וסתם נזירות שלושים יומם. ובירושלמי שלפנינו לא נמצא לשון זה.

2. שלחן ערוך יורה דעה סימן שא, ה. יש מי שרצה להלך בין צביעה ועיצובה שieur במספרה שיاسر בטור שלושים, לבין חפיפה וטיזור שieur במספרה שמיון להויר בטור

3. שפתח כהן שם, ס'ק ב, בשם בית חדש. נתני גבריאל חלק שני, פרק ג, יח.

4. ילקוט יוסף סימן לו, ז.

lag. מנהגי אבותות בתחום השלושים

- ט. אם צריך להתגלח ולהסתפר לטובת הכלל, יש מתירים לאחר השבעה. למשל רופא או נושא תפקיד ציבורי, שבו הופעה של אדם לא מגולח היא בלתי נסבלת; ויסטפר בצענה.⁵
- ג. אין להקל בגילוח לצורך שמחה בתוך שלושים. אולם כיוון שיש מתירים בגילוח לצורך שמחה בתחום השלושים, מי שיקל כמותם בצויר גדול מאוד, יש לו על מי שיסמור.⁶
- יא. יש מי שכתב שלמרות שמחמים בתספורת וממתינים שיעור גורה, יש מקום להקל בגילוח הזקן כיוון שמצויר ומנוול הרבה את האבלים. לפי דעתו אלה יש מקום להקל ולהתגלח כבר לאחר שבועיים – שלושה.⁷
- יב. לצורך רפואי כגון שיש לו כינים וכדומה, מותר להתגלח ולהסתפר.⁸
- יג. אם צריך להסתיר את הפטירה והאבלות מקרוב חולה, מחשש שידיעה על הפטירה עלולה להזיק לו ולסכנו, מותר לו להסתפר ולהתגלח לצורך כר.⁹
- יד. אם יום השלושים חל בשבת, יש מתירים לאבל על שאר קרובים (חו"ץ מאב ואם), להסתפר בערב שבת, ויש אוסרים.¹⁰
- טו. אם חל חג בתוך שלושים, יכול האבל על שאר קרובים (חו"ץ מאב ואם), להסתפר בערב חג, כיוון שהחג מבטל ממנו גזרת תספורת.
- טז. אם יום שלושים חל בערב חג, מותר גם לאבל על אביו או אמו להסתפר לאחר שיגערו בו חברים.¹¹ ויש מי שהתריר לאבל על אב ואם להסתפר בערב החג, אפילו אם החג חל ביום שלושים עצמו, ואפילו ללא גורה.¹²
- יז. אם נשלומו השלושים יום בימים שבין י"ז تمוז לשבוע שחל בו תשעה אב מותר להתגלח.¹³ אבל אם נשלומו בתוך השבוע שחל בו תשעה באב, גוזז מקצת שערו בתער ולא במספריים.¹⁴
- יח. אם נשלומו ימי השלושים בין ראש חודש איר ל"ג בעומר מותר להסתפר, ויש חולקים ואוסרים.¹⁵

⁹ נתעי גבריאל שם, יז.

¹⁰ שמירת שבת כהכלתה חלק ב, פרק טה, מג.

¹¹ ילוקוט יוסף סימן לו, ג. וכותב שבמקרה כזה גם

האשכנזים יכולים להקל, אף במקרים מסווגו להמתין

בדרך כלל עד יום שלושים ואחד.

¹² צורח החיים פיסקה קפ. פרטים נוספים מובאים לקמן בדיוני המופיע עמוד 200.

¹³ משנה ברורה סימן תקנא סעיף קטן פז. אך יש דעתו המתירות רק לפניו ראש חדש אב, ובשיעור הציון כתוב להקל בשעת הדחק.

¹⁴ שלחן ערוך אורח חיים סימן יט, יז; ראה שם מקורותינו.

¹⁵ פני ברוך סימן טין, יז; ראה שם מקורותינו.

⁵ שאלות ותשובות דברי אהרן של סבי זקנין ז"ל, יורה דעה סימן מד.

⁶ במראה הבזק חלק ה, צד.

⁷ כל בו על אבלות ענמוד 3,352, על פי סברת הנודע

ביהודה (קמיה, אורח חיים סימן יד) כיוון שכיוום מגלחים זקנבים, הרי נמנאים כבר אחריו שבועיים – שלושה, ועל כן

נחשב אז "ראוי לגורה". אלא שכותב שאגם ברואי לגורה לא תהיינו אלא לאחר שלושים יום. החתום סופר סמך על סברת הנודע ביהודה בתכפה עליו אבותות של רבים

בתוכן שלושים.

⁸ נתעי גבריאל חלק ב, פרק ג, יג.

נטילת ציפורניים

יט. אין ליטול ציפורניים בכללי. מותר ליטול ציפורניים בשינוי – בסכין, בידים או בשיניים. יש שהקלו גם בפצריה¹⁶. מותר להתחיל בכללי ולסימן ביד¹⁷.

כ. מותר לאשה לגוזר ציפורניה לצורך טבילה לאחר שבעה על ידי אשה אחרת, ואם אין אחרת מותר לה ליטול בעצמה¹⁸.

כא. אם חל יום שלושים בשבת, מותר ליטול ציפורניים בערב שבת, אפילו באבלות על אב ואמ¹⁹.

כב. אם הציפורניים גדולות, מותר לגוזן לכבוד שבת²⁰.

כג. מותר לחתן וכלה ליטול ציפורניים בתוך שלושים, אפילו באבלות על אב ואם.

רחיצה

כד. רחיצה מותרת לאחר השבעה. האשכנזים נהגים לא להתרחץ רחיצה של תעוגת כל השלושים, לדוגמה הליכה לביקשת חייה, אבל רחיצה להסיר הזיעה מותרת גם במקרים חמימים²¹, וכל שכן לצורך רפואי²². יש מי שכטב שבארץ ישראל נהגים גם האשכנזים להקל להתרחץ לאחר השבעה, ובפרט בקייז²³.

כה. אשה מותרת לטבול טבילה של מצוה, ומותר לה להפוך ולהתכוון לטבילה כדרוכה.

כו. אשה נשואה מותרת לרוחן כדרוכה במקום צורך, כדי שלא תתגנה על בעלה²⁴.

בגדים מכובסים וחדים

כז. לפי מנהג עדות המזרחי מותר ללובש בגדים מכובסים לאחר שבעה, מלבד בגדי לבן שהחמירו בו כיוון שהכיבוס יפה לו. לפי האשכנזים, כשהלבושים בגדים מכובסים צריך לתת אותם מוקדם לאחר ללובשם זמן מה, ולאחר כך מותר לו ללובשם. יש נהגים להניחם על גבי האדמה ואז נחשב כאילו לבשם אחר, ומותר אז ללובשם²⁵.

חלק ב, פרק סה, מד.

²¹ גשר החיים פרק כב, א, ז. נטעי גבריאל חלק ב, פרק ח, ב. בשמרית שבת כהלכה (שם, מב) כתוב להקל לרוחן בזען לכבוד שבת.

²² ערוץ והשלון יורה דעתה סימן שפה, ה.

²³ צورو החיים פיסקה קעב.

²⁴ שלחן ערוץ יורה דעתה סימן שצ, ג.

²⁵ גשר החיים פרק כב, א, ג. צورو החיים פיסקה קעג (אך כתוב שזו עצה דוחקה). ילקוט יוסף סימן זי, ה. פורט לעיל בהלכות כיבוס בתוך השבעה (עמוד 164). הערת הרוב בן נג澤 שליט"א – אדמור' זלה"ה (הגראש"ז אויערבן וצ"ל) לא היה מותר זאת.

¹⁶ צورو החיים פיסקה קעג. מועד לכל חי סימן כא, כ, בשם רב פעלים.

¹⁷ ילקוט יוסף סימן לז, ח. פני ברוך סימן יט, ה, בשם שות"ת שבות יעקב.

¹⁸ שלחן ערוץ יורה דעתה סימן שצ, ז. בצרור החיים (פיסקה קעגה) כתוב שਮותר לה ליטול ציפורניים כדרוכה לצורך הטבילה. בחומרת קיצור הלכות אבלות (עמ' 15) כתוב בשם הרב יעקב רוזה, שאישה נשואה מותרת לגוזר ציפורניים כרגיל לאחר השבעה.

¹⁹ ילקוט יוסף סימן לז, ט. גשור החיים פרק כא, יא, ט. שמירות שבת כהלכה

lag. מנהגי אבלות בתחום השלושים

כח. אין לקנות או ללבוש בגדים חדשים, אלא אם כן אדם אחר לבש את הבד יומיים שלושה²⁶. יש הנהגים איסור רק בבד לבן מגוזץ ומתרים בשאר בגדים חדשים²⁷.

כט. מותר ללבוש לבנים וגרביים חדשים כיוון שאינם בגדי כבוד.

כלים חדשים

ל. מותר לאבל לקנות כלי חשמל או ריהוט חדש הנזכר, אם קשה לו להמתין עד אחר השלושים²⁸.

שאילת שלום ושינויו מקום

לא. מעיקר הדין לא שואלים בשלומו בתחום שלושים, אבל הוא שואל בשלום אחרים. אמנם למשעה נהגו להקל כרמ"א²⁹ שאמרית שלום שלנו (כגון "מה שלומר" "מה נשמע") אינה נחשבת שאילת שלום³⁰. במיוחד יש להקל במקרה שיש לחוש שהאבל אינו יודע ההלכה זו, ועלול להפגע כשייפגש אדם מוכר שאינו אומר לו "בוקר טוב", "מה שלומר" וכדו³¹.

לב. אין נתונים מתחנה לאבל בזמן האבל, כיוון שתנית המתנה מוגדרת הלכתית כאמירת שלום³². פירוט יובא להלן בפרק יב – מנהגי אבלות עד שניים עשר חדש, עמוד 189.

לג. לפי מנהג עדות המזרח אבל משנה מקומו בבית הכנסת בתחום שלושים. לפי האשכנזים אבל על אביו ואמו משנה מקומו בבית הכנסת במשך כל שנת האבל³³.

שמה

nisheinim�אבלים

לד. ככל אין לקבוע חתונה בתחום שלושים לחתן או לכלה³⁴. אך אם קבעו את מועד החתונה קודם שנעשו אבלים, לא ידחו אותה, ואפילו באבלות על אב ואם. מותר להסתתר ולהתגלה ביום חופתו, וכן בתחום שבעת ימי המשתה³⁵. מותר לקנות את כל הדروس לחתונת. בחתונת מותר לשמה כרגיל, עם ריקודים ומוסיקה³⁶.

³² רם"א יורה דעת סימן שפה, ג. צורו החיים פיסקה ריא.

²⁶ גשר החיים פרק כא, י, ג.
²⁷ ילקוט יוסף סימן לח, ג.

³³ שלחן ערוך רומי ורמ"א, יורה דעת סימן שחג, ב. צורו החיים פיסקה ריד. ילקוט יוסף סימן לח.

²⁸ ילקוט יוסף שם, ד.

³⁴ עיין גשור החיים פרק כא, ט, הערכה 10. בנטעי גבריאל חלק ב, פרק טו, ד) כתוב שאפשר לקבוע את החתונה פשטוט שמותר, שהרי גם בבית האבל נשמעים דברים, ורק בשלום אינו שרווי.

²⁹ הגהות הרמ"א לשלחן ערוך יורה דעת סימן שפה, א.
³⁰ העורת הרב נבנצל שליט"א – "מה נשמע" נראה פשוט שמותר, שהרי גם בבית האבל נשמעים דברים, ורק בשלום אינו שרווי.

³⁵ ילקוט יוסף קפה. (שיניית את הנוסח הכתוב שם, על פי העורת הרב נבנצל שליט"א).

³¹ צורו החיים פיסקה קפה. (שיניית את הנוסח הכתוב שם, על פי העורת הרב נבנצל שליט"א).

לה. נישואין לאחר שלושים מותר אפילו באבל על אביו ואמו. וכי לא קיים פריה ורבייה התירו לו אפילו אחרי שבעה³⁷.

לו. להזכיר גירושתו מותר אפילו בתוך שלושים, אך אין לעורך סעודת נישואין³⁸.

לו. מתה אשתו, מעיקר הדין לא ישא אשה אחרת עד שייעברו עליו שלושה רגלים. הטעם הוא כדי ששמחת الرجل תעבור את הצער ואת זיכרונו אשתו הראשוña, ויכול לפנות לבו לאחבות אשתו השנייה. ואם יש לו בנים קטנים או שאין לו מי שתשתמשנו מותר לקדש מיד ולכнос אחר שבעה, אבל לא יבוא אליה עד לאחר שלושים يوم, אלא אם כן לא קיים פריה ורבייה שאז מותר לבוא אליה אחר שבעה³⁹. ובזמן זהה רבים מקלים לאבל שמתה אשתו לשיא אשה אחרת כבר לאחר שלושים يوم⁴⁰.

לה. אשה שמת בעלה מותרת להינשא לאחר שלושה חודשים. הטעם אינו מדין אבלות, אלא כדי להבחין בין זרע הבועל הראשון לזרע הבועל השני. דין זה קיים גם בגירושה⁴¹. ואם יש לה תינוק מעיקר הדין אסורה להינשא עד מלאת לו עשרים וארבעה חודשים⁴². המונח ההלכתי נקרא מעוברת חברו ומינקת חברו.

לו. שידוכים, מעיקר הדין מותר לעשות אפילו בתוך השבועה. ללא מסיבות ושמחה אלא כדי שלא תתפרד החבילה.

השתתפות בחתונות וஸחות

מ. אבל אסור בשמחה כל שלושים, ועל אב ואם כל שנים עשר חודש. لكن בזמנים אלו הוא מנوع מהייןנס בבית המשתה, למסיבות מרעים או להשתתף בשஸות.

mia. מותר לאבל להיות נוכח בחופה ולשםוע את הברכות, אך אסור לו להשתתף בסעודה. השמחה המופרצת בחתונה עומדת בסתריה לרוגשות הצער המתמשכים של האבלות. אי ההשתתפות בשמחה היא אחד הביטויים לאבלות. מכיוון שהגבלה זו גורמת לעיתים צער לחתן ולכללה שקרובייהם מנועים מהשתתף בשஸותם, בנוסף לצערם של הקרובים הממעוניינים להשתתף בשஸות המשפחתיות, שכן במקום הוצרך יש מתירים לאבל בתוך שלושים, או בתוך שנים עשר חודש על אביו ואמו, להיות משמש בסעודה (כען מלצר), ולאכול בשולחן צדדי⁴³.

שליט"א – לא נהגו כן, אלא אם כן זוקק למי שתשתמשנו.

41

שם יג,

42

רמ"א יורה דעה סימן שצב, ג. עורך השולחן שם

יג. אמנה בספר צורו החיים (פיסקה קצב) והסתיג

וכתב שעצה זו אינה מועילה כיום, ובוודאי אם מגיש

רק באופן סמלי – אין הדבר מועיל. הערת הרוב נבנצל

שליט"א – וכן סבר אדמור' ר' זללה"ה (הגרא"ז אויערבך

וצ"ל).

37 שלחן ערוך יורה דעה סימן שצב, ב. ולכתחילה

גם אם לא קיים פריה ורבייה אין לקבוע נישואין בתוך

השלושים כיוון שיש דעות המתירות רק לאחר שלושים.

38

ערוך השולחן יורה דעה סימן שצב, א. והטעם כתוב

כיוון שאין בזה שמחה, שהרי מותר אפילו בחול המועד

ואין חשש שאין מערבען שמחה בשஸותה.

39 שלחן ערוך יורה דעה סימן שצב, ב.

40 רמ"א שם.ilkoot.yosef simon.lah, יד. העורת הרוב נבנצל

lag. מנהגי אבלות בתוך השלושים

כך יוכל להשתתף באירוע של שמחה ואפיו בחתונה, אך לא בריקודים. היתר זה ניתן לקרוبي משפחה⁴⁴. אם מדובר באחים לחתן או כלה, התירו אפיו בתוך שלושים על אביו ואמו. אם האבלים הם הורי החתן והכלה, התירו להם להשתתף גם אם לא יהיו "משמשים בסעודת". ההורים יכולים גם להיות שושבינים, דהיינו להוליך את החתן והכלה לחופה⁴⁵, אך לא יركדו בחתונתם אם היא בתוך שלושים יום לאבלותם⁴⁶.

מלבד זאת יש מקרים נוספים בהם ניתן להקל בשעת הצורך:

- אם יש צורך חיוני שהאבל ישתתף בשמחה, כגון שהעדרכתו תגרום צער גדול לחתן ולכללה ושמחתם תיפגע⁴⁷.
- מותר לסייע וסבתא להשתתף בשמחת נכדיהם, אפיו בתוך אבלות שלושים על אב ואם⁴⁸.
- אם צריך את האבל להשלים מניין לחתונת או לשבע ברכות או לפנים חדשות⁴⁹.
- אם האבל עורך סעודת שבע ברכות בביתו, יש מחמירים ויש מקילים⁵⁰, אך מותר לעורך סעודת שבע ברכות בביתו, אם בלעדיו היא עלולה להתבטל, גם בשבת וגם בחול⁵¹.
- למרות שאין האבלים רשאים להשתתף בסעודת שבע ברכות מחוץ לביתם, בכל זאת התירו לקרוبيים שהсрונים ניכר (כגון אחי הכללה והחתן) להשתתף בסעודת זו בשבת, כדי שלא יראה כאבלות בפרהesi⁵².
- גם במקרים אלו לא ישתתף בריקודים, ויאכל במקום צדי, וישמש בסעודת. אם עורך שבע ברכות בביתו, לא יגנו בכלי זמר.

מב. אין איסור לשלוח הזמנות לאבלים, למרות שידוע שלא יוכל להשתתף בשמחה מחייבת אבלם.

בר מצוה

מג. אב או אם אבלים בתחום שלושים העורכים בר מצוה לבנים, יכולים ללבוש בגדים חגיגיים ולהשתתף בסעודת, כיוון שהם משמשים את האורחים⁵³; וירכו את החגיגה ללא מוסיקה, ויש מקילים שמותר גם להשמע מוסיקה⁵⁴. ויכולים לשבת בסעודת, וכן אפשר לנוהג למעשה.

⁴⁴ גשר החיים כ, ח, ז. פני ברוך סימן כ, כא. הערת הרב נבנצל שליט"א – אך אין מכבים את האבל בברכה משבע ברכות.

⁴⁵ רמ"א יורה דעתה טינה שצא, ב, כתוב להחמיר, ובפני ברוך (סימן כ הערכה ל) כתוב ששמע מגDOI הוראה להקל בכל רוח.

⁴⁶ על פי הוראת הרב נבנצל שליט"א.

⁴⁷ גשר החיים פרק כא, ח, יא.

⁴⁸ גשר החיים פרק כא, ח, יא.

⁴⁹ צורו השרchan יורה דעתה שצא, ה.

⁵⁰ ערוך השלחן יורה דעתה שצא, י, מביא שם דעתות

⁵¹ המקרים בכלל בסעודת מצוה, וככל ההגבלות הן בסעודות רשות. ערוך השלחן כתוב מהוראה כללית שיש לסמן על הדעות המקרים במקום ההכרחה, שהלהה כבדוי והמקל באבל.

⁵² קר הורה לי מעשה הרב נבנצל שליט"א. וכן הורה שמותר להורים לשבת בסעודת כיוון שיום טוב שלהם הוא, ומילא כיוון שהם המארחים, גם ימשמו את החואדים.

סעודות מצוה

מד. מותר לאבל להשתתף באירועים של מצוה שאין בהם כלי זומר, כגון ברית מילה, פדיון הבן, חנוכת בית ואירוסין, שלא בשעת הסעודה⁵⁵, ומותר לטעום שם כיבוד קל; ויש שהתירו להשתתף גם בסעודה, ובמקרים הצורך אפשר לסמור על דבריהם⁵⁶. אך אם יש שם ריקודים או תזמורות יש להימנע מלהשתתף, ויש שהקלו בכך (כפי שסביר באירוע) והלכה בדברי המקל באבל⁵⁷.

מה. בסעודות שיש בהן תזמורות כגון בר מצוה, אפשר לבוא בשעת הדרשה, לומר מזל טוב וליצאת. אפשר לבוא בקבלה הפנים בראשיתה שאז האורה עדין לא של שמחה⁵⁸.

מו. האבל לא משתתף בסעודת סיום מסכת, אלא אם כן הוא מסיים בעצמו ויש שהתירו לו להשתתף⁵⁹. ולהשתתףليلאכולבוזאי מותר⁶⁰. ואם מגישים כבוד קל, לא נחשב לסעודה⁶¹. ואם עושים סיום מסכת או משניות לכבוד הנפטר, מותר לו להשתתף גם אם לא סיימים עמהם.

מו'. בסעודות שהאבל אסור להשתתף בהן, אם עורכים שלחן לצד לאבלים שיأكلו שם, נחשב שאוכלים בסעודה לעצמם⁶².

AIRUCH B'SHABTA

מח. בשבת ויום טוב מותר להזמין אורחים לסעודה, ומותר להתארח לסעודה אצל חכרים⁶³. מט. מותר להשתתף בקידוש שעורכים בבית הכנסת בשבת בבקיר אחרי התפילה.

ן. מותר לлечת לשולם זכר (ברית יצחק) או להשתתף בעוגן שבת שאומרים בו דברי תורה ושירים שיריו שבת, ויש מתירים רק אם העדרותם של האבל תלות, כדי שלא תהיה אבלות בפרהסיה בשבת⁶⁴.

נא. מותר לעبور בסעודות שבע ברכות כדי לאחל מזל טוב, כיון שאינו אוכל ואין שהוא שם בירוקדים.

55 רמ"א יורה דעה שצא, ב. גשר החים פרק כא, ח. א. פני ברוך סימן כ, ג. צורו החיים פיסקה קצא. ובפסקה קצרה החמי אפילו ללבא neben ננד, להשתתף רק בברית ולא בסעודה. גם למחרמים, אין להימנע מהשתתף בשבת בברית, שלום זכר, סעודות חתן תורה וכו' אם העדרות תלות, כיון שעולל להיראות כאבלות בפרהסיה (שם פיסקאות קצז - קצז). לננדך ולמולול התירו גם להשתתף בסעודה לאחר שבעה על שאר קרוביים ולאחר שלושים על אב ואם. גשר החיים פרק כא, ח, י. פני ברוך סימן כ, יד.

56 עורך השלחן יורה דעה סימן שצא, י.ילקוט יוסף סימן לה, ז, אמנים בסעיף כה כתוב שיש רבים שנהגו להחמי לא להשתתף בסעודה, ובשבע ברכות כתוב שם להחמי ולא להשתתף כלל.

57 הערת הרוב נגנץ שליט"א - ציריך עיון כנ"ל (כמו בהערה 53). וכן העיר להקל גם בסיום הלכה זו. (שיטת הרוב להקל לאבלים להשתתף בסעודות מצוה לאחר שבעה גם אם יש כלי זומר, אך האבלים לא יriskו ולא ישירו).

58 שאלת שלמה ה, עד.

59 שפטין כהן, יורה דעה סימן רמו, סעיף קטן צז.

60 נתעי גבריאל חלק ב, פרק כת, א.

61 מגן אברהם סימן תקנא, י.

62 צורו החיים פיסקה קצז.

63 צורו החיים סימן רא. אך ראה הערת הרוב נגנץ, להלן פרק לד, כא, עמוד 190, הערה 28.

64 צורו החיים פיסקה קצז. בשמירת שבת כהלהטה חלק ב, פרק סה, סה) הביא דעה מוחמירה ומkillה. טל לרוכחה חלק ב, קו.

lag. מנהגי אבלות בתוך השלושים

nb. מותר להשתתף בסעודת שלישית אף אם היא נמשכת לתוכה הלילה.

ביקורי חברים

ng. לפי מנהג האשכנזים, סעודת מרעים אסורה, לכן יש לאבל להימנע מלהזמין אנשים לסעוד אצלו במשך שנות האבלות על אביו ואמו או בתוכה שלושים על שאר קרוביים⁶⁵. אם אחרים הזמיןו אותו, יש מתיריהם לו ללבת⁶⁶, ויש מי שאוסר⁶⁷.

nd. הוקוקים לתמייה נשנית על ידי חבריםם, מותר להם להזמין חברים לסעודה⁶⁸.

נה. ביקורי חברים לא נחשים שמחת מרעות.

נו. כבר צוין לעיל שבשבת מותר להזמין אורחים לסעודה, ומותר גם להתרוח לסעודה.

nz. לפי מנהג עדות המזרח אין הגבלה בסעודת מרעים שאין בה שמחה⁶⁹.

מסיבות כינוסים וטקסיים

נה. מסיבות שמחות אסורות. מסיבות של גן הילדים, או מסיבות של בית ספר עם תוכנית רצינית מותרת.

net. מותר להשתתף בכנסים מקצועיים וגם להשתתף בסעודות, כיוון שהן חלק מהכינוס ונחשבות כחלק מעובdotו⁷⁰.

ס. מותר להשתתף בטקס קבלת דרגות או סיום קורס של בן בצבא, כיוון שהוא לכבוד הבן ולא כדי ליהנות מהМОעפ⁷¹.

טיולים

סא. טiol משפחתי לחיק הטבע מותר. טiol לאתר שעשוים הומה אסור. כך גם לגבי הליכה למסעדה – מקום שקט וצנוע אפשר. מקום ציבורי הומה אסור⁷².

סב. מותר לצאת לחופשה לצורך רפואי, לצורך משפחתי, לצורך לימוד או לצורך למנוחה, אבל לא לצורך תענוג⁷³.

סג. מדריךטיולים או מורה שצורך לצאת לטiol במסגרת עבודתו, מותר להם להשתתף בטiol⁷⁴.

⁶⁹ החיד"א בברכי יוסף, הובאו דבריו ביליקוט יוסף סימן

⁶⁵ הగהות הרמ"א יורה דעת סימן שצאי, ב.

⁶⁶ צורו החיים פיסקה קפד ופיסקה ר. שאלת שלמה

לח, כד.

⁷⁰ צורו החיים פיסקה רג.

⁷¹ שם פיסקה רב.

⁷² שם פיסקה רה. שאלת שלמה ה, עג.

⁶⁴ פני ברוך סימן לא, יד. תשובה הגרש"ז אויערבך

בקונטרס אהל חנה (שם עמוד תנט).

⁷³ צורו החיים פיסקה קצט.

⁶⁸ צורו החיים פיסקה ר.

⁷⁴ שם פיסקה רוה.

מוסיקה

סד. האבל אסור לשמעו מוסיקה משמחת⁷⁵. אמנים משפחת האבל לא חייבת להתנור ממוסיקה בഗל האבל, וכן עובדים במקום העבודה, חברים לחדר או הנוסעים ברכב עם האבל. האבל אינו חייב לאטום את אזניו, אך צריך להתאמץ לא ליהנות מן המוסיקה ולא ללבת בכוונה למקום שמנגנים אלא רק אם יש צורך. למרות שמותר לבני ביתו של האבל לשמעו מוסיקה, בודאי שרואין שלא ישמשו מוסיקה בקולות⁷⁶. מותר לאבל לשמעו מוסיקה תוך כדי נהיגה אם הדבר ייעיל לו לשמור על עונות⁷⁷.

סהה. סטודנט ומורה למוסיקה יכולים להמשיך ללמידה ולמד מוסיקה לאחר השבעה. ההיתר אינו להרחבת הדעת, אלא להמשך לימודים סדר תלמיד, ולפרנסתה למורה⁷⁸.

⁷⁵ שם פיסקה רח. שאלת שלמה ה, עד.

⁷⁶ צورو החיים פיסקה רז. הערת הרב יצחק יוסף שליש"א - אך עדיף להמנע ממוסיקה ונדייף שייתפרק בשמייעת הרצאה וכדומה. ורק כשאין ברירה ויש חשש עצובות. כמו כן, יש להבדיל בין שמיעה של מנגנים שירדים, יש להקל.

⁷⁷ כך הרוה לי הרב מרדכי אליהו שליט"א. ומסתבר שהטעם הוא מפני שמוסיקה גורמת שמחה ולבן נאסרה לאבלים. אבל לימוד מוסיקה או נגינה לצורך פרנסה אינם לתענוג ושמחה, ולכן במקום הצורך אפשר להתריר.

⁷⁸ יש מקום לחלק בין מוסיקה משמחת לבין מוסיקה עצובה שבפשיות יש מקום להתריה, שהרי במשנה (כחות ב' ד; שבת כג, ד) מביא שהיו מנגנים בחילילים תוך כדי הלויה עצומה, ומסתבר שהיו מנגנים מנגינות עצובות. כמו כן, יש להבדיל בין שמיעה של מנגנים בהופעה חיה שיש בה חגיונות מסויימת לבין שמייעת מוסיקה ממושך חשמלי ביתוי שהכול רגילים לשמעו ואין בה שמחה מיוחדת. גם יש לחלק בין מוסיקה בעוצמה גבוהה שיש לה נוכחות חזקה לבן מוסיקת רקע שקטה. וראה נ עין זה בפנימי הלכה, זמינים, עמ' 144-147.

לד. מנהגי אבלות עד שנים עשר חודש

לד. מנהגי אבלות עד שנים עשר חודש

אמור רב: אין המת משתחח מן הלב

אלא לאחר שנים עשר חודש

ברכות נח, ב

על אב ואם עדין נחשים הבנים והבנות כאבלים עד שנים עשר חודש, מפני כיבוד אב ואם. ישנו גדר של כיבוד אב ואם בחיהם וישנו גדר של כיבוד אב ואם לאחר מיתתם. האבלות הממושכת על אב ואם דזוקא, קשורה לכבוד המיוחד ולמחויבות האינטואיט שאדם מחויב כלפי הוריו. פרק זה עוסק במנהגי האבלות ואינו כולל את מנהגי אמרת הקדיש במשך שנים עשר חודש ואת מנהג קהילות אשכנז שהאבל עבר לפני התיבה. פרטים על מנהגים אלו פורטו במקום לעיל.
כמו מדיני השלושים ממשיכים להנוגם אחרי השלושים:

תספורת

א. אבל על אביו ואמו אסור בתספורת גם אחרי שלושים, עד שייגעו בו חבירו שצרכיך להסתפר¹. גם אשתו ובני ביתו יכולים לגעור בו שצרכיך להסתפר, ואף האבל יכול לרמזו שייגעו בו².

ב. הגעורה מועילה רק מיום השלושים ואילך. אם לא גערו בו, ממתין שיעור גערה ומותר בתספורת וגילוח³. ויש מי שהצריך שייגעו בו בפועל⁴.

ג. שיעור גערה – נהגו שלושים יום לגילוח⁵, אבל לתספורת נהגו להמתין שלושה חודשים מזמן התספורת האחונה, ויש מחמירים שלושה חודשים מתחילה האבלות⁶. ויש הממתינים שנים עשר חודש⁷. לפי מנהג עדות המזרח די בהמתנת שני חודשים⁸. ויש מי שהතיר לעדות המזרח וגם לאשכנזים לאחר שלושים ואחד יום, וכשגערו בו⁹.

בגדים וחפצים חדשים

ד. אין קונים בגדים חדשים לאחר שלושים הdag ויגערו בו חבירו, והאשכנזים נהגו איסור בגדים חדשים כל שנים עשר חודש¹⁰. אך בגדים חדשים שחייבים לקנות מותר וمبرך שהחינו. למשל מי שבלו בגדיו או מעוניין לקנות בגד חדש לחג. גם אשה

¹ עיון לענ"ד (על שלושים יום לגילוח).

² שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצ.

³ ג.

² ילקוט יוסף סימן ל'ז. צורו החיים פיסקה קעה.

⁴ גשר החיים פרק כב, ב, א.

³ גשר החיים פיסקה קעה.

⁵ ג.

⁴ צורו החיים פיסקה קעה.

⁶ ז.

⁵ תשובה חתם סופר מובאת בפתחי תשובה בשלחן

ערוך שם, סעיף קטנד, וראה עוד לעיל בפרק הקודם, דיני ממש ולא מספיק שיעבורו זמן שיעור גערה.

⁷ גילוח בתנין השלושים. העותת הרוב הנכrazil שליט"א – ציריך ג.ה.

⁶ גילוח בתנין שלושים. העותת הרוב הנכrazil שליט"א – ציריך ג.ה.

- אבלה יכולה לקנות בגדים אם היא מרגישה שאין לה מה ללבוש¹¹. ההגבלה היא רק בגדים חשובים, אבל בגדים פשוטים כמו נסיכים וכיוצא בזה, מותר. אם אדם אחר ילبس את הבגדזמן מה, מותר גם בגדים חשובים¹².
- ה. במקום צורף מותר לקנות נעלים חדשים לאחר שלושים¹³.
- ו. תשמיishi מצוה כגון טלית, מותר לקנות; כימצוות לאו להנות ניתנו.
- ז. קנות של מותרות – אסורות, וקנות שיש בהן צורך אמיתי – מותרות. למשל מותר להחליף רכב ברכב יותר בטיחות או מרוחח יותר, כדי שיוכל להסייע את משפחתו¹⁴.
- ח. מותר לאבל לקנות מתנה לאדם אחר ולתת לו אותה, אבל לא ישלח דברים של שמחה. דברים אחרים מותר, אף שעצם הנთינה גורמת לו שמחה¹⁵.
- ט. אין נתונים מתנה לאבל בשנת האבל, כיוון שתנית המתנה מוגדרת הלכתית כאמירת שלום¹⁶. אך מותר לתת מתנה לאבל כשמתהchner בתוך שנים עשר חדש לאבלתו, ומותר לחתן לשולח מתנות לכלהו כשהיא בתוך שנים עשר חדש לאבלותה¹⁷. מותר וראוי שהבעל יקנה לאשתו האבלה מתנה לבבוד יום טוב, לשם קירוב הדעת ושלום הבית, וכן גם לבבוד יום הולדת, יום נישואין וכדומה, וכן מתנות קטנות שעיקרן אינם הבעת שמחה אלא תשומת לב ואהבה בין איש לאשתו.
- י. מותר לשפץ את הבית במהלך שנת האבל אם יש צורך בכך: לבנות, להחליף ויצוף וכו'. אך אין לשפץ לצורך מותרות¹⁸.
- יא. מותר לעבור דירה ואפילו לעבור לבית חדש אם יש צורך בכך. מותר לעורר סעודה לחנוכת הבית ללא מוסיקה¹⁹.
- יב. מותר לטעת עצי נוי ועצים פרי²⁰.

שמחות

- יג. לגבי השתתפות בשמחה, במסיבות ובטיולים, כולל פורטו הדינים לעיל בדייני אבלות בתוך השלושים, וכן גם לגבי שימוש מוסיקה משמחת.
- יד. מותר להשתתף בסעודת בר מצווה אם אין שם תזומות וריקודים²¹.

17 ילקוט יוסף סימן כג, יז – יח.

11 צורך החיים פיסקה רט.

18 עורך השלון יורה דעתה סימן שפט, יא.

12 נטע גבריאל חלק ב, פרק י, יז.

19 ילקוט יוסף סימן לח, ד. חיים וחסד פרק יד, יב; בשם שליט"א – מעיקר הדין אין לאסור אפילו קניות של

13 נטע גבריאל חלק ב, פרק י, יז.

20 צורך החיים פיסקה רג.

14 צורך החיים פיסקה רג. הערת הרוב ננכצל מותרות. אולי ריק מדין לפחות בעסקיו.

21 תשובה הגersh"ז אויערבך, קונטרס אהל חנה בסוף ספר פני ברוך עמוד תנתי. הגersh"ז כתוב שמותר לטעום משחו ולכתה.

15 שלחן עורך אורח חיים סי' תרכז, ו, ומגן אברהם שם.

22 רמ"א יורה דעתה סימן שפה, ג. צורך החיים פיסקה ריא.

לד. מנהגי אבלות עד שנים עשר חודש

טו. אסור להשתתף בחתונות אבל יכול להשתתף בחופה כושאינה בבית החתונה. מותר לו לאכול שם רק אם ישתמש בסעודה.²²

טז. מותר לאבל בתוך השונה להשתתף כריגיל בחתונות בנו או בתו, וכן בשבע ברכות. גם לאחיו החתן והכללה מותר להשתתף בחתונה אם העדרותם תגרום צער לחתן ולכללה.²³

יז. אין לדחות חתונה של בן או בת בגלל שאחד ההורים נמצא בתוך אבלות שנים עשר חודש; ואדרבה, יש לזרז את מועד החתונה.²⁴

יח. לכתחילה האשא אבלה אינה יכולה לבעלה כדי לילכת לחתונה, אך כשייש חשש לשלום בית מותר לה לילכת אליו לחתונתה.²⁵

יט. מותר לרבי אבל לעורך חופה בתוך שנת האבל, אולם לא התירו לו להשתתף בסעודה, בריקודים ובשמחה שלאחר החופה.²⁶

כ. אב ואם שציוו את בנייהם לא להימנע משמחה במשך שנים עשר חודש, מותר לבנים להhog כי שהورو להם, לאחר השלישי.²⁷ הטעם הוא שאבלות שנים עשר חודש מיוחדת לאב ואם משומם כבודם, ואם מחלו על כבודם, מצוה לקיים דבריהם. ראה אוצר המושגים ערך מצווה לקיים דברי המת. ראיו שיצינו שכר אמרו להם הורייהם, משומם מראית העין.

כא. מותר לאבל להזמין אורחים לשבת²⁸, וגם מותר להתארח בשבת אם הזמניהם היו.²⁹

כב. מותר להשתתף בשבת מהזור' (שבת בוגרים של מוסד חינוכי) בתוך שנת האבלות.

כג. מותר לתלמיד בית ספר להשתתף בפעולות ספורט ובטיולים. אך לא ישתתף בפעולות הכלולות שיררים, ריקודים ושמחה.³⁰

שינויי מקום

כד. לפי מנהגי האשכנזים אבל משנה מקומו כל שנים עשר חודש, אך בשבותות לאחר השלושים לא משנה מקומו.³¹

הגדרת זמן האבלות

כה. הגדרת האבלות על אב ואם היא שנים עשר חודש ולא שנה. لكن גם בשנה מעוברת נהגים אבלות רק שנים עשר חודש.

יוסף סימן מא, ג.

22 גשר החיים פרק כב, ב, 1.

23 צורו החיים פיסקאות קפז – קפט.

24 ילקוט יוסף סימן לח, יח.

25 אגדות משה יורה דעתה חלק א סימן רנה.

26 צורו החיים פיסקה קצ. וראה גם בילקוט יוסף סימן

לה, כא.

27 שפטין כהן יורה דעתה סימן שמד, סעיף קטן ט. ילקוט

28 צורו החיים פיסקה רד.

29 צורו החיים פיסקה ריא.

30 צורו החיים פיסקה רד.

31 כהכרעת גשור החיים פרק כב, ג.

כו. את שנים עשר החודשים מוננים מיום הקבורה³² ויש אומרים מיום הפטירה³³. אין אומרים בהם "מקצת היום ככולו", ולכן מוננים עד סוף היום האחרון של שנים עשר חודש³⁴. הטעם מפני שבשבוע ובעשורים מוננים ימים, ובهم נהוג הכלל "מקצת היום ככולו". אבל בשנים עשר חודש מוננים חודשים, וב חודשים לא מתאים הכלל שנקבע על הימים³⁵.

כז. מנהג האשכנזים להמשיך לנוהג מנהגי אבלות של שנים עשר חודש גם ביום השנה הראשון (יארכיטיט) וגם בשאר השנים ביום השנה³⁶.

כח. נהוג שכל שנים עשר חדש לומר דבר הלכה בשם אביו או אמו אמרו "הריני כפרת משכבו / משכבה", וגם בכתביה מצין זאת בראשי תיבות – "הכ"מ". טעם והסביר לכך מובא באוצר המושגים ערך הריני כפרת משכבו. לאחר שנים עשר חדש אומר עליהם "זכרון לברכה"³⁷. גם בתחום שנים עשר חדש יכול לומר "זכרון לברכה", אבל לאחר שנים עשר חדש לא יאמר "הריני כפרת משכבו". הטעם כיון審 משפט רשיעים בגיןם רק שנים עשר חדש³⁸.

כט. נקבע זמן מוגדר לאבלות ולניחום אבלים. חכמים הביעו הסתייגות ממני שמביע תנחותיים לאחר שנים עשר חודש:

אמר רבי מאיר: המוצא את חבירו אבל לאחר שנים עשר חדש, ומדבר עמו תנחותין, למה הוא דומה? לאדם שנשברה רגליו וחיתה (נתרפהה). מצאו רופא ואמר לו: כלך אצל, שאני שוברה ואורפאה, כדי שתדע שסמננים שלי יפים.

מועד קטן כא, ב

³² משנה ברורה, סימן תקסח, ח (כדעת השפט הכהן ר' ר' יורה דעה סימן שצה, ג. וכן בסוף סימן שצה).

³³ ר' ר' יורה דעה סימן שצה, ג. וכן בסוף סימן שצה.

³⁴ שלחן ערוך יורה דעה סימן ר' ר' מ, ט.

³⁵ צדור החיים עמוד 88 (כדעת הטורי זהב). שפה כיון שם אותן יג. ובילוקוט יוסף (סימן לט, ד) כתוב שרשי להחמיר ולומר גם לאחר שנים עשר חודש.

³⁶ שלחן ערוך יורה דעה סימן שצה, ג.

³⁷ טורי זהב שם סעיף קטן ב, בשם תרומות החדש.

לה. הפסקת האבלות אם הספיקו לנוהג מנהגי אבלות קודם החג

אבלות בחגים ובמועדיו השנהה

לה. חגים ומועדיו השנהה – הפסקת האבלות אם הספיקו לנוהג מנהגי אבלות קודם החג

פרק זה עוסק באבלים שקבעו את מותם קודם לחג והספיקו לנוהג מקצת מדיני אבלות, אפילו זמן מועט וסמלי בלבד¹.

אמרו חז"ל "מעבירים את המת מלפני הכללה" (כתובות יז, א). חכמים רצו ללמד עיקרון ונתנו דוגמא כדי להמחיש זאת. כגון שבאה לויה מצד אחד וכלה מצד שני, באותו הרוחב ממש, ובאותו זמן. אי אפשר שיעברו שניות יהה, מפני שבתי אפשרי לעממת באותו מקום ובאותו זמן רגשות קוטביים כלו. שיאים של צער ויגון מחד גיסא עם מצהלוות התנינים, גילה רינה דיצה וחודה מאידך גיסא. אחד הצדדים מוכרא לפנות את מקומו ולהשאיר את הבמה לזרתו באופן בלעדי. יש קושי נפשי עצום לעשות זאת כיוון שלכל אחד מהארועים יש משמעות וגישה עמוקה ביותר. ונשאלת השאלה: במצב כזה, מי צריך לפנות את מקומו? למי יש זכות קדים?

הכל שקבעו חכמים הוא "מעבירים את המת מלפני הכללה". הלויה עוברת לרוחב אחר כדי לאפשר את שמחתה המלאה של הכללה באופן מושלם.

מעבר להתייחסות הנΚודתית למקרה המסויים דלעיל, חכמים גם באו לקבוע עיקרון כולל: צריך להגביר ולחזק את רגשות השמחה, גם כשייש רגשות צער ואבלות. החיים צריכים להימשך, ובשמה.

גם באבלות של כלל ישראל חכמים לימדונו שאדם סד את ביתו כדי שייהי יפה ומוקשח, ומשאייר אמה על אמה לא מסויימת כנגד הפתחה זכר לחורבן. אותו העיקרון – ממשיכים ומתחנים ובונים בתים יפים ומקשטים ומסידדים אותם. בתוך כל זה משאירים את הפינה של זכר לחורבן במקום בולט, כדי שלא נשכח. אבל הכלל הוא להמשיך בחיים מתוך בנין של שמחה.

כבר הזכרנו לעיל בהקדמה להלכות שבת, את ההבדל בין שבת לחגים לעניין אבלות. החגים הם ביטוי לחתיפות של שמחה – "ישראל בחג... וחייבת אף שמחה" – ולכך הם קווטעים גם את האבלות, ואם הפטירה והקבורה היו בחג עצמו, האבלות נדחית ומתחילה רק לאחר תום החג.

מצות השמחה בחג דוחה את האבלות. הן מפני שההכללה מעדיפה להעצים ולהזקק את השמחה על פני הצער במקרה של התנגשות בינויהם, כמו שביארנו לעיל. והן מפני שמצוות השמחה בחג היא ציבורית וכוללת, וההכללה מעדיפה אותה על פני צער היחיד. על דרך הסוד הושיבו שהטעם שהחג מבטל גורת שבעה ושלושים, הוא כיוון שהחג מבטל דין שמים מהנשמה ואינה חוזרת לדין אחר החג².

¹ במסכת נזעט קton (יט, א – ב) ובאבל רבתי (פרק ז, מפסיקה. טור ושלוחן ערוץ יורה דעה סימן שצט).

² ש"ת חתום סופר יורה דעה סימן שמח (mobia בפni הרוגל כדי שתתבטל. להלכה נפסק כחכמים (babler רבתי כהונב בית היל) שאפילו נהגו זמן מועט אבלות, והוא גל

הגדרת החגים

א. "יום טוב" נאמר על המועדים הנזכרים בתורה, והם שלושת הרגלים: פסח שביעות וסוכות, וכן ראש השנה ויום הכיפורים שדינם כרגלים לעניין אבלות.³ יש להבדיל בין לבין חנוכה ופורים – חגים מדרבנן – שדינם שונה, ועליהם יפורט בנפרד.

חג ליום שבת

ב. חג שונה משbat לעניין אבלות בכמה דברים:

- החג מפסיק ומבטל אבלות שבעה, אם נהג אבלות קודם לחג. ביאור הדברים: מי שמת לו מת קודם החג ונפטר בערב החג, והספיקו להתחילה ונוהג אבלות אפילו זמן מועט, או לעשות אייזו שהוא פעליה של אבלות כגון חילצת מנעל, הרי שהחג מפסיק ומסיים את השבעה.
- החג מפסיק ומבטל אבלות שלושים, אם כבר נסתינו מהשבעה קודם לחג.
- החג דוחה את האבלות לאחר החג, אם הפטירה הייתה בחג או שלא הספיקו להתחילה לשבת שבעה קודם לחג. במקרה זה ימי החג לא נמנים למןין השבעה אבל נמנים לשולשים.⁴

מה נחשב "נהג אבלות"

ג. אם לא הספיק לנוהג אבלות קודם לחג, וכל שכן אם נפטר בחג – אין החג מפסיק האבלות, אלא נהג בחג דברים שבצעעה⁵, ומתחליל למנות שבעה לאחר החג. ויפורט לכך בפרק הבא. וראה גם בעמוד 247 הלכה יא.

ד. אפילו אם נהג האבל רק דברים שבצעעה, כגון ששמע שמועה קרובה בשבת ערב החג, שאז נהג רק דברים שבצעעה, מבטל את השבעה.⁶

ה. מי שלאל היה יכול לנוהג אבלות מחמת חולשה או אונס, כגון חוליה או יולדת, כיוון שנודע להם על מיתת המת בטלה מהם אבלות שבעה?⁷

ו. איש שקיבלה עליה קדושת החג מבعد יום ונודע לה שמת לה קרוב משפחה ונפטר, יכול לשבת באבלות כמו רגעים ולהפקיע ממנה את שבעת ימי האבלות.⁸

ז. מת לו מת בערב יום טוב ונתירא שם לא יספיק לקברו מבعد יום, ומסרו לגויים שיוליכו אותו לקבורה. כיוון שהוציאו מהו מן העיר ונטכסה מעניין הקרובים חלה עליו אבלות, ואם הוא שעה אחת כלומר זמן קצר קודם החג, נהג בה אבלות; בטלה ממנה אבלות שבעה אף על פי שנפטר בחג.⁹

3. שלחן ערוך יורה דעה סימן שצט, ג.

4. שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמ"ח, א. גשר החיים

פרק כג, א – ב.

5. הערת הרוב נבנצל שליט"א – לדעת הרמב"ם איןנו נהג

בחג דברים שבצעעה.

לה. הפסיקת האבלות אם הספיקו לנוהג מנהגי אבלות קודם החג

ח. אם הוא בארץ ומת לו קרוב בחוץ לארץ, והקבורה תהיה בחו"ל לארץ בערב יום טוב; אם קיבל עליו אבלות שעה אחת קודם יום טוב פטור מהשבועה, למורות שבחו"ל לארץ לא קברו עדיין¹⁰. וראה עוד לקמן בפרק מז - עיכוב בקבורה, עמוד 242.

מתי מפסיקים

ט. כדי שהאבלים יוכלו להיכנס לחג, מפסיקים את מנהגי אבלות השבועה שעה קודם כניסה החג¹¹. דהיינו: רחיצה מותרת גם במקרים חמימים אחר תפילה מנוח סמור לערב, וכן מפסיקים את שאר מנהגי האבלות¹²; ומעדות המזרח יש שנגנו להמתין עד חשכה אלא אם כן הוא בערב שבת שאז התירו לרוחץ סמור לחשכה.

י. בערב פסח מותר הכל מחותות היום כיון שאז הוא חג לכל דבר.

יא. בערב יום כיפור מותר לרוחץ ולטבול סמור לערב גם קודם תפילת מנוח¹³, ומותר לו ללבת לבית הכנסת לתפילת מנוח¹⁴, וכן מותר לו לאכול סעודה מפסקת על כסא ופסל¹⁵.

יב. אבל שאין מי שיבנה לו סוכה, מותר לו לבנותה בעצמו, וכן לגבי קניית ארבעת המינים¹⁶.

חגים סמוכים

יג. אם באמצע השבועה חל חג ובתרום השלושים חל חג נוסף, החג הראשון מבטל גוזרת שבועה והחג השני מבטל גוזרת שלושים¹⁷, כמו שמצווט לקמן מעמוד 199. באבלות על שאר קרובים מסתירית האבלות, על אב ואם נשארות ההגבלות של שנים עשר חדש.

שבת בערב החג

יד. מות לו מת בערב שבת ואוותה שבת היא ערב יום טוב, יש מתיירם לרוחץ בערב שבת סמור לחשיכה לכבוד החג¹⁸.

15 פתחי תשובה סימן שפה, א.

10 נטעי גבריאל חלק א, פרק קלג, טו.

16 נטעי גבריאל חלק א, פרק קלג, ב.

11 משנה ברורה תקמ"ח, סעיף קטן מב. גשר החיים פרק כג, ג, א. צרור החיים פיסקה רכמה.

17 אמנים בטור יורה דעתה שצט הבא דעות שלא מקילים שתי קולות באבלות אחת, דהיינו שרגל אחד יבטל גוזרת שבעה ורגל שני יבטל גוזרת שלושים, אך להלכה נפסק להקל שתי פעמים באבלות אחת, וכך נהגים למעשה – בית יוסף ושולחן ערוך שם.

12 שלחן ערוך רמ"א, יורה דעתה סימן שצט, ה. שפטין כהן שם סעיף קטן יד. גשר החיים פרק כג, ג, א. שמירות שבת כהכלתה חלק ב, פרק סה, מה.

18 שפטין כהן שם סעיף קטן טו.

13 משנה ברורה סימן תרו, סעיף קטן כה.

14 דודמי משה יורה דעתה סימן שפה, ג.

טו. באבלות על שאר קרוביים, אם נטבטל ממנו דין שלושים ולא התגלח ערב החג, אסור לו להתגלח בחול המועד כיוון שי יכול היה להתגלח קודם החג. אבל אם חל שביעי של בשבת ערב החג, מותר להתגלח בחול המועד כיוון שלא יכול היה להתגלח ערב החג¹⁹.

כיבוס

טו. כשהחל רגל באמצע השבועה, מותר לכבות בצנעה בחול המועד, כיוון שלא יכולו לכבות קודם המועד עקב האבלות²⁰.

הקדמת אזכורה

יז. הנוהגים לעורוך אזכורהليل השבעה, וימי השבעה התקצרו עקב החג; יקדיםו את האזכורה ללילה שלפני סיום השבעה (אור לערב חג).
התיחסות לעלייה לקבר כשמי השבעה התקצרו טובא להלן, עמ' 201

תענית בכורות

יח. בכור אבל בתוך השבועה לא יצא מביתו כדי להשתתף בסיום מסכת להיפטר מתעניית בכורות, אלא יפדה התענית בצדקה²¹.

נр נשמה

יט. אף על פי שהחג מבטל את השבועה, משאים נר דולק לזכור הנפטר בשבועה ימים מלאים²².

תשפורת וגילוח באבלות על אבי ואמו

כ. דיני האבלות שהחג מבטל אינם כוללים תשפורת וגילוח באבלות על אבי ואמו, אלא צריך שיעברו עליו שלושים יום ויגערו בו חבירו כדי להתיר תשפורת²³.

19 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמ"ח, ח. גשר החיים פרק כג, ג, ד.

20 משנה ברורה סימן תקמ"ח סעיף קטן ג. הערת הרב נבנצל שליט"א – אבל לא ישאיrhovo במוקום שאוכלים.

21 יליקוט יוסף סימן מג, ד. ובחזון למועד (פרק יג, ב'כט) כתוב שמותר למשיים המסתה לבוא לבית האבל. הערת סימן שצ, ד.

לו. דוחית האבלות אם נפטר בחג או שלא הספיקו לנוהג מנהגי אבלות לפני החג

לו. חגים ומועדיו השנה – דחית האבלות אם נפטר בחג, או שלא הספיקו לנוהג מנהגי אבלות לפני החג

אם נפטר בחג, או שלא הספיקו לנוהג אבלות קודם לחג, מתחילה לנוהג מנהגי אבלות רק אחרי החג.

נפטר ביום טוב

- ככל ההלכות מקבילות לנפטר בשבת. כدلעיל עמוד 60. הלכות אניות בשבת וביום טוב מובאות בעמוד 71.

קבורה בחג

הלויה

- ככל לא קוברים ביום טוב עצמו.¹
- בחול המועד קוברים. קודם צאת הלוויה מחליף האבל בגדי חול וקורע בהם כמבעור לקמען, ולאחר הלוויה מחליף שוב בגדי חול חג.
- אין מספדים בחול המועד.²
- אין אומרים צידוק הדין, ועדות המזורה נהגו לומר צידוק הדין.³
- אחרי הלוויה עומדים ב"שורה" כרגיל, אלא שהאבל אינו חולץ מנעליו.

קריעת

- אין קורעים ביום טוב אלא במוצאי יום טוב. יש קהילות שנוהגות שככל הקרובים קורעים בחול המועד, ומנהג ירושלים שrok אבלים על הורייהם קורעים, ואילו הקרובים קורעים רק לאחר החג.⁴
- כל הקרובים מברכים ברכבת "דין האמת" בחול המועד.

³ שלחן ערוך אורח חיים סימן תקכו, א. יורה דעה סימן תא, ג. ועיין עוד לעיל בפרק ז – סדרי הלוויה והקבורה, בפסקה 'צדיק הדין', מעמוד 84.

¹ שלחן ערוך אורח חיים סימן תקכו, א. אמנה מצד הדין אפשר לקבورو על ידי גויים אבל מציאות זו נדירה כולם בארץ ישראל. בחוץ לארץ יש לבדוק את המציאות בכל מקום ומקום.

⁴ בקשר החיים (פרק ד, כד) מביא ארבע שיטות שונות

² שלחן ערוך יורה דעה סימן תא, א. הערת הרוב בניצל שליט"א – ועל חכם בפניו יש מותיריהם, כدلעיל.

אורח חיים סימן תקמו, ז).

סעודת הבראה

ט. אין אוכלים סעודת הבראה ביום טוב⁵. לפי מנהג עדות המזרח עורכים סעודת הבראה במווצאי הרגל, כיוון שאז מתחילה האבלות; ולפי מנהג האשכנזים אין עורכים סעודת הבראה כלל במווצאי הרגל כיוון שנדחתה האבלות⁶.

י. בחול המועד אוכלים סעודת הבראה בישיבה על כסאות רגליים⁷, ואין אוכלם ביצים קשות, כמו שנוהגים בדרך כלל, אלא רק מיני מזונות וכדומה. יש אומרים שמנาง ירושלים שrok אבלים על הוריהם אוכלים סעודת הבראה, אבל לא על שאר קרוביים⁸.

מנהגי אבלות הנוהגים בחג

יא. נוהגים בחג אבלות בצעעה – אין רוחצים לתענוג ונמנעים מחיי אישות. יש מי שהתייר בשעת הדחק, לאשה אבלה שחילليل טבילה בחול המועד, לטבול ולשמש לפניו תחילת אבלותה⁹. מנהג בני תימן על פי הרמב"ם שאין נוהגים אבלות כלל בחול המועד, אפילו דברים שבצעעה, זולת הניחום בעמידה בשורה לאחר הקבורה¹⁰.

יב. מעיקר הדיןchein אבל איןנו נושא לפיו¹¹. וכבר הוזכר לעיל עמוד 118 שיש כהנים הנושאים כפיהם בשבת בתוך השבעה, ומנגיג ירושלים שיש כהנים הנושאים כפיהם אפילו ביום החול בתוך השבעה.

יג. יש להקל בתלמוד תורה¹², כיוון שאין לך דבר האבד גדול מזה, למרות שיש פוסקים שהחמירו בכך. בליל הווענאה רבה נהגו שגם האבלים לומדים, כדי שלא יראה כאבלות בפרהסיה¹³.

יד. מותר להתרחץ לכבוד יום טוב אחרון ולהחליף לבנים¹⁴.

טו. מלאכת "דבר האבד" המותרת במועד מותרת גם לאבל¹⁵.

טו. לאחר שעברו שבעה ימים מהקבורה, אף על פי שעדיין לא נגמרה האבלות, מותר לעשות מלאכה על ידי אחרים בבתיהם אפילו איןו "דבר האבד". ולפי מנהג בני תימן נאסרם במלאכה כל שבעת ימי האבלות, כיוון שלא נהגו אבלות כלל במועד¹⁶.

10. באור לחי וראי סיימון קמד בשם ספר שטייל זיתים

5. שלחן ערוך יורה דעתה סימן תא, ד.

ומהר"ץ, בית מועד ונפש כל חי.

6. שלחן ערוך ורמ"א, יורה דעתה סימן שעח, יא. גשר

11. מגן אברהם סיימון קכח, סעיף קטע סו.

החים פרך כ, ב, יא. יליקוט יוסף סיימון יג, ג. צורו החיים

12. גשר חיים פרך ככ, א, ד. יליקוט יוסף סיימון מב, ט.

פיסקה עג.

13. צורו החיים פיסקה רכד. יליקוט יוסף שם י, בשם רבינו ירושלים.

7. שלחן ערוך אורח חיים סיימון תקמ"ח. יורה דעתה סיימון

תא, ד.

תא, ד.

14. פתחוי תשובה יורה דעתה סיימון שפט, א.

8. עיין באוצר המושגים ערך מנהג ירושלים.

15. גשר החיים פרך כג, א, ד. אמונה בשמרית שבת

9. יליקוט יוסף סי' ייט, א;osi' מב, ח, על פי דעת הרמב"ם

כהלכתה (חלק ב, פרק טה, לח) התיר לאבל, רק אם אין

אדם אחר שיוכל למכור במקומו.

שאין אבלות נוהגת כלל ברגל, אפילו בדברים שבצעעה.

16. באור לחי וראי שם.

והתיר דוקא בשעת הדחק כגון שבעללה עלול להיכשל

בחזיותה ורע לבטלה. וכן דין גם אם הבעל אבלות.

לו. דחיתת האבלות אם נפטר בחג או שלא הספיקו לנוהג מנהגי אבלות לפני החג

ניחום אבלים

יז. אף על פי שאין יושבים שבעה בחול המועד, באים הקרובים והחברים לנחים את האבלים¹⁷.

תפילה

יח. אומרים הלו בבית האבל אם מתפללים שם, כיוון שאין נהוג אבלות. גם האבל אומר הלו¹⁸. יט. האבל לא משנה מקוםו בחג בבית הכנסת, אפילו במקום שנהגו לשנות מקומות בשבת.

נר נשמה

כ. מדליקים נר נשמה בחול המועד למרות שמתחלים אבלות רק לאחר המועד¹⁹. כא. ביום טוב עצמו אין להדליק נר נשמה אלא אם כן משתמש בו²⁰. ההיתר להדליק אש ביום טוב הוא לצורך בישול או הנהא אחרית שיש לאדם. נר נשמה אינו לצורך הנהא לאדם, שכן ביום טוב אי אפשר להדליק נר נשמה, אלא אם כן הינה ממנו גם באופן אחר. لكن מי ששבח להדליק בערב יום טוב, ידליק ביום טוב במקום שלומדים בו או שאוכלים בו כדי להוסיף אורה. וכן נ风俗 להדליקו בבית הכנסת שמצויה להרבות שם אור²¹.

לאחר החג

כב. מי שמת לו מות בחג ומתחילהlemnנות שבעת ימי אבלות ימי אבלות לאחר החג, מניח תפילין ביום הראשון לאבלות כיוון שעיקר צערו על המת היה כבר בתוך המועד²², וכבר נהוג אבלות בצנעה במועד, ויום הראשון לאבלות אינם הינם המר של תחילת הצער²³.

כג. אם שביעי של פסח חל בערב שבת, והאבלים יושבים שבעה לאחר הפסק. השבת עולה למנין שבעה וקמימ מהשבועה ביום שישי בבוקר²⁴.

יום טוב שני של גלויות

כד. פשוט המנהג שלא להתאבל ביום טוב שני של גלויות על שום מות, אפילו הוא יום מיתה וקבורה²⁵.

כה. יום טוב שני של גלויות נמנה למנין שבעה למרות שאין נהגים בו אבלות.

17 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצט, א. צרור החיים עמוד 100.

22 שם סימן מב, יז.

23 גשר החיים פרק י'ח, ד, יא.

24 ילקוט יוסף סימן מה, ייח.

25 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצט, יג; בשונה ממה

שפסק באורה חיים סימן תקמ"ה, ג. ילקוט יוסף סימן מה, כה. וראה טעם לכך באוצר המושגים ערך אבלות מב, מהותה או מודענן.

18 פני ברוך סימן כח, כ; בשם משמרת שלום.

19 גשר החיים פרק ב, א, ב.

20 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמ"ה, ה. ביאור הלכה שם דיבור המתוחיל "נר של בטלה".

21 ילקוט יוסף סימן מה, מה.

לז. חישוב ימי השלושים כשהחג הפסיק את השבעה

עקרונות החישוב

- א. אדם הקובר את מתו בחול המועד,ימי המועד נמנים לминין השלושים אף על פי שהחל לשבת שבעה רק לאחר המועד. והטעם כיון שנוהג במועד חלק ממנהגי אבלות כגון דברים שכצענה, גיהוץ, תשפורת, בגדים חדשים ושמחה.¹
- ב. אם כבר סיימו האבלים את השבעה קודם החג, החג מבטל מהם גזרת שלושים. גם אם היום השביעי לאבלות היה בערב החג, כיון שמקצת היום כוכלו – עולה לכאנ ולכאנ, נחשב המשך היום כיום שלושים והחג מבטל גזרת שלושים?²

חישוב לגבי כל חג וחג כשהחג הפסיק את את השבעה

ג. הזמן שיושבים בו לפני פסח נחשב לשבעה ימים אפילו ישבו זמן מועט ביותר. הטעם הפשטוט הוא שפרק זמן זה הוא בעצם זמן השבעה, שהרי הרgel הפסיק את השבעה. יחד עם שבעתימי הפסח הם ארבעה עשר יום למןין השלושים, ולאחר הפסח ציריך להשלים רק שישה עשר יום לתשלום השלושים, ככלומר שימושיים את השלושים בז' באיר לבוקר, שמקצת היום כוכלו³.

ד. גם בשבועות ציריך להשלים אחר החג רק שישה עשר יום, כיון שהזמן שלפני חג השבועות נחسب לשבעה ימים וחג השבועות עצמו נחسب כשבעה ימים, ומסיים בכ"ב בסיוון לבוקר. אך באבלות על אביו ואימו ציריך להשלים שלושים יום ולהסתפר רק לאחר שלושים יום ואחר גערה⁴, וכפי שיבואר להלן הלכה יב.

ה. אם נהג אבלות אפילו זמן מועט לפני ראש השנה, ציריך לנוהג אבלות שלושים רק עד יום כיפור, ויום כיפור מבטל אבלות שלושים.⁵ גם אם קבר את מתו בגל' בתשרי – צום גדליה – יום כיפור מבטל גזרת שלושים, שהיום השביעי עולה לכאנ ולכאנ.

ו. אם נהג אבלות זמן מועט לפני יום כיפור, נהוג אבלות שלושים עד חג הסוכות, וחג הסוכות מבטל אבלות שלושים.

ז. אם נהג אבלות זמן מועט לפני חג הסוכות, יחד עם ימי החג נחשב לאربעה עשר יום, ושmini עצרת נחسب שבעה הרי עשרים ואחת, ואסרו חג עשרים ושתיים. ומשלים עוד שמונה ימים, ומסיים בא' במרחשותון לבוקר.

1. שלחן ערוך יורה דעה סימן שצט, א.

2. שלחן ערוך שם, ג.

3. בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שצט, ז) חישב לפיה חוץ לארץ שמות נזהאים יום טוב שני של גלויות. אבל בארץ הערדה 17 בפסקה 'זהאים סמוכים'.

לו. חישוב ימי השלישי כשהחג הפסיק את השבעה

ח. אם הקבורה הייתה בחול המועד סוכות, שמנני עצרת לא מבטל את האבלות. לפי מנהג עדות המזרח שמנני עצרת נחשב ליום אחד מתוך השלישי, חלק מהפוסקים האשכנזים מקילים להחשיבו כשבועה ימים מתוך השלישי⁶.

נסתימיו השבעה לפני החג

ט. אם נסתימיו שבעת ימי האבלות קודם החג, אפילו נסתימיו בערב החג בvakir, החג מבטל את כל הנוגאות אבלות שלושים. לכן כל האבלים מותרים ברוחיצה, בכיבוס, בגיהוץ ובנטילת ציפורניים⁷. במקרים אלו יכול אבל על שאר קרובים (לא על אב ואם) להסתפר ולהתגלח ולהתרחץ סמוך לערב אחר תפילה מנוחה, וכשיש צורך גדול אפשר מוחצות הימים. בערב פסח עדיף להסתפר ולהתגלח קודם חצות היום⁸.

י. באבלות על שאר קרובים, כאשר חל היום השביעי בערב שבת והחג חל ביום ראשון, התירו להסתפר ולהתגלח בערב שבת לכבוד החג שיחול ביום ראשון. במקרה זה אם לא הסתפר בערב שבת או בערב החג, אסור לו להסתפר בחול המועד כיון שיכול היה להסתפר לפני המועד, אבל מותר להסתפר אחרי החג כיון שבטל ממנו דין דין שלושים⁹.

יא. אם חל היום השביעי לאבלות בשבת החלה בערב חג, אסור להסתפר בערב שבת. במקרה זה מותר לו להסתפר בחול המועד כיון שלא היה להסתפר קודם קודם החג¹⁰.

יב. אבל על אביו ואמו אסור להסתפר ולהתגלח עד שייעברו שלושים ימים ממועד הקבורה, ולאחר מכן יום צריך שייגערו בו חברים שעליו להסתפר ולהתגלח, ואין החג מבטל ממנה איסור תספרות אפילו לאחר שלושים עד שייגערו בו¹¹. יש מי שמקל גם לאבל על אב ואם לאחר שלושים להסתפר בערב החג, אפילו ללא גערה¹². ולעת כתבנו שאם כבר שהה שיעור שרואין לגעור בו דהינו שעבורתו אורחות ונראה מנול, יכול לגלה ולהסתפר אף על פי שלא גערו בו. ויש מי שכותב להקל בගילוח הזקן כשייש צורך גדול, לאבל על אביו ואמו אפילו בתוך שלושים, בערב יום טוב ולאחר מכן שייגערו בו¹³.

6 שלחן ערוך יורה דעה סימן שצט, ב; ובשפתינו כהן

7 שלחן ערוך יורה דעה סימן שצט, ג. גשר החיים פרק כג, ב, ה.

8 שלחן ערוך שם.

9 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמיה, ט. יורה דעה סימן שצט, ד.

10 צורו החיים פיסקה קפ.

11 ילקוט יוסף סימן מב, כב. וטעם לכך הביא ביביע אמר חלק א, יורה דעה סימן כה.

12 הרמן שחמייר ברוחיצה לאחר שבעה (סימן שפא, א).

13 לדעתו שלחן ערוך שם ממילא מותר ברוחיצה לאחר

שבועה.

14 שלחן ערוך רומ"א, יורה דעה סימן שצט, ג. משנה

יג. אבל על אביו ואמו שלצמו שלושים יום לאבלותו בחול המועד גערו בו חבריו, מותר לו להסתפר ולהתגלה בחול המועד¹⁴.

עליה לקבר ואזכורה

יד. אם ימי השבעה הסתיימו בערב חג, עלולים לקבר בערב חג.

טו. אם ימי השבעה התקצרו עקב החג, עלולים לקבר מיד אחרי החג ולא בערב חג.

טז. אין אישור לעלות לקבר באסרו חג¹⁵, אך יש שנהגו לא לעלות אז.

יז. אם החג ביטל שלושים, העליה לקבר תהיה בזמנה, דהיינו לאחר שלושים יום מהקבורה, אפילו אם האבלות התקצרה פעםיים, כגון שראש השנה ביטל שבעה ויום הכיפורים ביטל שלושים, או שיום הכיפורים ביטל שבעה וסוכות ביטל שלושים.

ו. אם יום השלושים חל בראש השנה או ביום הכיפורים או בחג ראשון של סוכות, עלולים לקבר בערב חג.

ז. אם יום השלושים חל בחול המועד, יעלו מיד אחרי החג.

ט. אם התחילו אבלות בין יום הכיפורים לסוכות, נהגו לעלות לקבר רק אחרי שלושים יום מהקבורה.

יח. עדות המזרח הנוגאים לעורק אזכורה וסעודה בלילה שלפני סיום השבעה יקיימו זאת גם בחול המועד, בלילה שלפני סיום שבעה ימים מהקבורה, גם אם קמו מהשבעה בערב החג¹⁶.

14. ליקוט יוסף סימן מב, כג.

15. גשר החיים, פרק כת, ו. כתוב שם חל יום השבעה בחול המועד, דהיינו שהrangleל קיצר את השבעה, יש שודוחים את הביקור עד לאחר השלושים ויש שהrangleבים

16. ליקוט יוסף סימן מב, לג.

לח. דין האבל במועדיו השנה

ראש השנה ויום הכיפורים

א. אבל בתוך שבעה לא יצא מביתו לאמירת סליחות ויאמר ביחידות או יאוסף מניין בבתו. חז"ן מאיש בערבית ראש השנה שמורים בסליחות שאז מותר לצאת מביתו לבית הכנסת¹.

ב. אבל תוך שלושים או תוך שנים עשר חדש, לכתילה אין ממנים אותו לבעל תוקע או לשילוח ציבור בימים נוראים, אלא אם כן הוחזק לכך או שאין הגון כמותו לכך.² ומהנהג בני תימן שהאבל יכול להתמנות לבעל תוקע או לשילוח ציבור בשבתות ובימים טובים בזמן אבלות שנים עשר חדש.³

סוכות ושמיני עצרת

- ג. האבל חייב בסוכחה.⁴
- ד. לפי האשכנזים אבל על אב ואם תוך שנים עשר חדש (או תוך שלושים על שאר קרוביים) לא מחייב בולובו את הבימה בחול המועד⁵, והטעם כיון שכותוב "ושמחתם לפניהם אלהיכם שבעת ימים" והוא בשעת הקפה.⁶ אבל יכול להקייף ביום טוב ובהושענא רבא.ומי שיקיף בכל יום יש לו על מה שישמור.⁷ ויש מי שכתב שהאבל חייב להקייף עם הלולב כדרכו, ולאין לחלק זהה בין אשכנזים למנהג עדות המזרח.⁸
- ה. בשמחת בית השואבה יכול להשתתף באמרית שיר המעלות ולא בריקודים.
- ו. האבל יכול להשתתף בלימודليل הושענא רבא כדרכו, אפילו אם נפטר קרומו בחג הסוכות.⁹
- ז. בשמחת תורה, לפי עדות המזרח מותר אבל לאחר שבעה ימים מהפטירה, להשתתף כרגיל בריקודים. לפי מנהג האשכנזים רשאי האבל להקייף עם ספר התורה, אבל איןו משתמש בריקודים.¹⁰
- ח. מותר לכבד את האבל בתוך שנים עשר חדש להיות חתן תורה או חתן בראשית, וכן מותר לו להיות חתן תורה או חתן בראשית, אם כבר הזמיןוהו לכך ונפטר לו קרוב ברגל

¹ שלוחן ערוך אורח חיים סימן תקפא, א. ובצורך החיים שצ.ו.

⁴ שלוחן ערוך אורח חיים סימן תרמ, ה. (פיסקה קא) כתוב שהאבל צריך לצאת מביתו לסליחות,

⁵ הଘות הרמ"א על שלוחן ערוך אורח חיים תרס, ב. ולא חילק.

⁶ גשור החיים פרק כג, ד, א – ב. וביליקוט יוסף (סימן מג,

פורים, ג) כתוב שמנוגג עדות המזרח להקל בזה. ואסור

⁷ גשור החיים פרק כג, ג, ז. שהאבל יתקע בשופר ואחר יברך שהחינו, כיון שנראה

⁸ צורו החיים פיסקה רلد, שלא כרמ"א.ocabilot בפרהסיה.

⁹ ליקוט יוסף סימן כב, כד, בשם רבני ירושלים.

¹⁰ שלוחן ערוך המקווץ עני י'זחיק, יורה דעתה סימן

כדי שלא ייראה כאבלות בפרהסיה ברגל¹¹. יש דעות שם אירע לו אבל בחג, עדיף שיילך לבית הכנסת אחר וימנו חתן אחר תחתיתו¹².

חנוכה ופורים

ט. חנוכה ופורים לא מפסיקים את האבלות.ימי החנוכה והפורים נמנים למשך אבלות השבעה. אך יש הבדל בין חנוכה ופורים כפי שיפורט לפני.

חנוכה – ההלכות דלהלן מתייחסות לאבלות שבעה

י. בחנוכה נהגים כל דין אבלות האבל מביך "שהחינו" בלילה הראשון בביתו, אבל לא בבית הכנסת, כיון שברכה זו היא לצורך הציבור בלבד שהרי בימי צורך לברך שובב¹³.

יא. האבל יכול לשמש כשליח ציבור בחנוכה, אך לא ישמש כחzon באmittת הלל. יש אומרים שאין לומר הלל בבית האבל בחנוכה אך הציבור צריכים לאומרו אחר כך בתיתם¹⁴. ויש אומרים שה ציבור יאמרו בבית האבל חז"ז מאשר האבל שאינו אומר¹⁵, ויש אומרים שגם האבל יאמר הלל בברכה כדרכו, ראה לעיל עמ' 122-123¹⁶.

פורים – ההלכות דלהלן מתייחסות לאבלות שבעה

יב. בשניימי הפורים לא נהגים אבלות בפרהסיה, אלא רק דברים שבצנעה – בין איש לאשתו ורוחיצה¹⁷. ומנהג בני תימן שכל מנהגי אבלות נהגים בפורים¹⁸.

יג. האבלים חייבים לקיים את כל מצוות היום: קראת המגילה, משלוח מנות, מתנות לאביוניים וסעודה פורים.

יד. כל הקרובים קורעים בפורים, ואחר הלוויה מחליפים בגדים לבגדים לבגדי חג, כדי שלא להראות אבלות בפרהסיה.

טו. אוכלים סעודת הבראה, אבל לא ביצים קשות כנהוג, אלא מיני מזונות וכדומה¹⁹.

טז. מותר להחליף בגדים לבגדים לבגדי חג, ומותר לנעלן נעלן עור, אבל צריך למעט במנוי שימושם שעושים.

פסק גם הרמ"א בהגחותיו בחלק אורח חיים וכן פסק במסנה ברורה שם. אך גם פסק גשר החיים פרק כ, ג, ט; ובצורת החיים סימן רלו.

18 כשיתר הרמב"ם (הלכות אבל פרק יא, ג),/bar להחי רואי סימן קנו, ממחרי"ץ ובית מועד ושם טוב.

19 בילקוט יוסף (סימן מג, פורים, א) כתוב שמנาง ירושלים להברות בפורים רק על אב ואם, כמו בחו המועד. ועיין לעיל עמוד 108 העראה 10 שבספר גשר החיים (פרק כ, ב, י) כתוב שאין מקור למנהג זה.

11 ילקוט יוסף סימן כב, כג. שם לח, כז.
12 ראה בפני ברוך סימן כט, יא.

13 משנה ברורה, סימן תרעיא, מד.

14 מון אברהם על שלוחן ערוך אורח חיים כלל, סעיף קטן ז.

15 משנה ברורה סימן תרגג ושעריו תשובה שם.

16 ראה גשר החיים פרק כ, ג, ז.

17אמין בשלוחן ערוך (אורח חיים תרצו, ד) כתוב שככל דברי אבלות נהגים בפורים. אבל בחלק יורה דעתה (סימן תא, ז) פסק שבפורים נהגים ורק דברים שבצנעה. כן

יז. האבל חייב במשלוח מנות, ונוהgo ששולח רק משלוח פשוט אחד לקיום המזווה.
יח. על פי מנהגי האשכנזים אין שלוחים לאבל משלוח מנות, אבל מותר לשולח לאשתו של האבל ולילדיו. אם שלחו לו, יכול לשולח חזרה²⁰. יש שנוהgo לשולח לאבל לאחר שלושים, אפילו בתוך שנים עשר חדש על אביו ואמו²¹. עדות המזרח נהgo לשולח מנות לאבל כרגע²².

יט. אם האבל הוא עני, ברור שמותר ואף מצוה לשולח לו מנתנות לאביווים בפורים.
כ. בלילה פורים אם יכול האבל לסדר מניין בבתו לתפילה ולקראת המגילה, יתפלל ויקרא המגילה בבתו, ואם אי אפשר מותר לו ללכת לבית הכנסת. ביום מותר ללכת לבית הכנסת לקריאת מגילה אף אם הוא יכול לסדר מניין בבתו. אבל ביום י"ד בירושלים וביום ט"ו בפרוזים, איןו יוצאים מבתו כדי להתפלל בבית הכנסת.

כא. מעיקר הדין האבל יכול לקרוא את המגילה הציבור כדילחוטאים ידי חובה, ובודאי שיש להתריר אם יש צורך בכך לציבור²³, ואדם אחר יברך הברכות, משום ברכת שהחינו; ויש מתירים לאבל לברך שהחינו, שהרי ברכה זו היא גם בשביילו, כי גם אם היה קורא לעצמו היה מברך שהחינו²⁴.

כב. אף על פי שאין אבלות בפרסיה נהוגת בפורים, אפשר לבוא ולנחם את האבלים²⁵.
כג. דיני פורים המשולש בירושלים, מובאים כאן במקורות²⁶.

כד. אם חל פורים ביום השבעי לאבלות, עלולים أكبر האבלים לבדם ולא מוסיפים אנשים למנין²⁷.

כה. נגן שהוא אבל בתוך שנים עשר חדש, מותר לנגן לכבוד פורים או בסעודת מצווה²⁸.
כו. אין היתר לאבל בתוך שנים עשר חדש להשתתף בסעודת פורים שיש בה נגינת תזמורת או הצגות מבחן, אך מותר לו להשתתף אם אינה כוללת דברים כאלה, גם אם הסעודה מתקינה מוחוץ לביתו²⁹.

אבלות נהוגים בפורים, כך הדין גם בשנה זו. ולגבי יום ראשון בירושלים, יש אמרות שדיינו כפורים ממש ואין בו אבלות בפרהיטה (הagr"ז אויערבך). ווש אמרות שככל דיני אבלות נהוגים בו (הagr"ש אלישיב והagr"ץ אבא שואול). יש אמרות שנוהג דיני אבלות בלבד ישיבה על החקרא (הagr"ז ג'רוזטרכ). ויש מי שכתב שנוהג אבלות במשך היום בלבד זמן הסעודה (הagr"מ שטרנברג). וראה בפירוש בספר מקראי קודש (הרב הררי) פרק טו, י, כו.

²⁷ גשר החיים פרק כג, ג, ט.

²⁸ ילקוט יוסף סימן מג, פורים, ח.

²⁹ ראה במראה הבזק פרק ב, עמ' 145.

²⁰ צורו החיים פיסקה רלו.

²¹ גשור החיים פרק כא, ז, י. על פי הרמ"א בירוח דעה סוף סימן שפה, שבמקומות שנוהgo לשאול בשלום אמר באבל בשבת שלוחים מנות לאחר שלושים. העותת הרוב נבנצל שליט"א – יוש שלא נהגו כן.

²² ילקוט יוסף סימן כג, טז.

²³ משנה ברורה תרצז, סעיף קטן יב.

²⁴ משנה ברורה תרצז, סעיף קטן ב. פני ברוך סימן כת, כא ובהערה שם.

²⁵ שהרי אפילו במועד התирו לנחים, שלחן ערוך יורה דעה שצט, א.

²⁶ ביום שישי, לדעת הטעונים שככל שנה אין דין

פסח

כז. אין מברים את האבל בערב פסח מזמן איסור חמץ ואילך.
כח. אבל חייב בהסיבה, ומכל מקום יסב בשינוי קצת.
כט. בליל פסח אומר הלל כדרכו.

יום העצמאות ויום ירושלים

ל. יש מי שכתב שביום העצמאות וביום ירושלים נהגים כל דין האבות³⁰. ויש מי שהורה שדיינו של יום העצמאות כחנוכה³¹, ויש מי שכתב שדיינו של יום העצמאות כפורים, דהיינו שלא נהגים בו אבלות בפרהסיה אלא רק דברים שבצנעה³².

שבועות

לא. בליל שבועות יכול לומר תיקוןليل שבועות אם רגילה לקרותו כל שנה.

תשעה באב

לב. בתשעה באב התירו לאבל לצאת לבית הכנסת ביום, ולאחר שלושה ימים גם בלילה.
ולא צריך לשנות מקומו כיוון שאז כולם אבלים³³.

לג. מעיקר הדין אסור לאבל לעלות למפטיר בתשעה באב בשחרירת כיוון שההפטרה בשחרירת היא מדברים הרעים שבירמייהו, אך לא במנחה. אך למעשה עדיף שלא יעלה³⁴.

הערות הרוב נבנצל שליט"א – היישבה על הארץ היא עצמה שינוי מקום. אבל במנחה, כשהסביר אין יושבים על הארץ, נראה שהאבל צריך לשנות מקומו.

34. ילקוט יוסף סימן כב, כ – כב.

30. הרב משה מיבון, מתוך "הלכות יום העצמאות ויום ירושלים" עמוד שמاء.

31. הרב יעקב אריאלי, אתר ישיבה.

32. הרב שלמה גורן, תרומות הגורן חלק שני, סימן צא.

33. שלחן ערוך אורח חיים תקנט, ז; ומשנה ברורה שם.

לט. האבל כשליח ציבור במועדים

לט. האבל כשליח ציבור במועדים

- א. המנהג הוא שאין האבל נעשה שליח ציבור בשבת ויום טוב¹, גם לא בראש השנה ויום כיפור, אפילו במנחה ומיערב, אפילו בפסוקי דזמרה². הטעם, כיון שמידת הדין מתחילה על האבל. ואם אין אחר כמותו, מותר³. ומנהג עדות המזרח שהאבל עולה כשליח ציבור גם בראש השנה וביום הכיפורים⁴.
- ב. אם האבל הוא שליח הציבור הקבוע, התירו לו לעבור לפני התיבה בשבת ויום טוב ובימים נוראים. אם אין אחר מוכשר כמוهو גם כן יכול לשמש כשליח ציבור. במקרים אלו התירו לו אפילו אם מת לו קרוב בתור החג והאבלות נדחתה לאחר החג. אמן יש שהקפידו לאפשר לאבל לשמש כחזן רק אם כבר פגע בו החג אחר השבעה וביטל את השלושים⁵. ודין בעל תוקע כדין שליח ציבור. אבל קורא בתורה קבוע מותר אפילו בתור שבעה⁶.
- ג. דין חול המועד לעניין זה כדין יום טוב.
- ד. בראש חודש, בחנוכה ובכפורים⁷, הוגו האשכנזים שהאבל שליח ציבור במנחה ובמעיריב במשך כל התפילה, ואילו בשחרית האבל שליח ציבור עד הלל, והלל ומוסף מתפלל אחר; ולפי מנהג עדות המזרח יכול להיות שליח ציבור גם בהלל⁸. יש שנמנעו בראש חודש גם בשחרית⁹; ויש שנמנעו לגמרי בימים אלו¹⁰.
- ה. לפי מנהג האשכנזים מותר לאבל לשמש כשליח ציבור בסליחות, אפילו בתוך השבעה. לפי מנהג עדות המזרח, בתוך השבעה לא ישמש כשליח ציבור בסליחות וגם לא בתפילה, אלא אם כן אין אחר הרואוי כמותו¹¹. ויש מי שכתב שבתוכה השבעה גם לפי האשכנזים אין לאבל להיות שליח ציבור בסליחות, וכל שכן בערב ראש השנה, כיון שמידת הדין מתחווה עליו, ואין מותאים שהוא יהיה שליח הציבור¹².
- ו. אבל לאחר השבעה יכול להיות שליח ציבור בסליחות¹³.
- ז. המנהג שהאבל עובר לפני התיבה ביום שאין אומרים תחנון¹⁴.

הතיבה ביום הפורים של אותו מקום כלל.

1 הגהות הרמי"א על שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעו, ד.
שמירת שבת כהילכתה חלק ב, פרק טה, כז.

8 צורו החיים פיסקה ריז.

2 גשור החיים פרק כב, ד, א.

9 משנה ברורה סימן תקפא סעיף קטן ז.

3 מגן אברהם על שלחן ערוך אורח חיים סימן תקפא,

10 קוונטרס מאמר קדישין מובא בביאור הלכה אורוח

חיים סימן קלב.

4 פסקית כהן יורה דעתה סימן שעו סעיף קטן יד.

11 צורו החיים פיסקה קנו.

5 ילקוט יוסף סימן כת, ה.

12 פני ברוך סימן כת, ב, בשם מטה אפרים. אמן

תשובות שם, סעיף קטן יג, וראה שם ס"ק יד לגביה

טליחות. שפטין כהן יורה דעתה סימן כתון יד.

6 פסקית תשובות, סימן תקפא, יג.

7 העורת הרב נבנצל שליט"א – אדמור זללה"ה

(הגוש"ז אוירבן זצ"ל) נקט שניין האבל עובר לפני

13 משנה ברורה סימן תקפא, סעיף קטן ז.

14 קוונטרס מאמר קדישין חנ"ל.

ח. אבל שדרכו להיות שליח ציבור ביום השנה על אחד מקרוביו, והוא אחר השבעה לאבלות על קרוב אחר, ביום השנה חל בשבת יכול להיות שליח ציבור בשבת, כיון שאין אבלות בפרהסיה בשבת, אפילו חל היום השביעי בשבת¹⁵.

עליה לקבור ואזכרה

מ. יום השנה – "יִאֲרַצִּית"

"טוב שם ממשן טוב ויום המות מיום הגולוד".

נולד אדם מונים לו למיתה.

מת – מונים לו לחיים.

קהלת רבה פרשה ז, ד

זמןנו

- א. יום הזיכרון הוא ביום המיתה ולא ביום הקבורה גם בשנה הראשונה¹. אמנים מנהגי האבלות נמנים ביום הקבורה שאז חלה האבלות, אבל מנהגי יום השנה (כגון אזכרה, תענית ועליה לקבור) נהוגים ביום המיתה.
- ב. גם בשנה מעוברת يوم השנה הוא יום המיתה, למורות שהאבלות הפסיקה אחרי שנים עשר חודש². ולמנת הספדים, בשנה הראשונה يوم השנה נחשב אחרי שנים עשר חודש. וראה להלן, הלכה כה³.
- ג. אם נפטר באדר בשנה פשוטה, לפי מנהג עדות המזרחה ובני תימן يوم הזיכרון בשנה מעוברת הוא באדר שני. ולפי מנהג האשכנזים באדר ראשון, ויש אשכנזים המכחים לקבע בשניותם⁴. יסוד המחלוקת הוא מה נקרא סתם אדר בפי בני אדם, ולפי מנהג האשכנזים נוסך גם הטעם שאין מעבירים על המזות⁵.
- ד. החודשים חדש וככלו לעתים מלאים (שלושים יום) ולעתים חסרים (עשרים ותשעה יום). لكن אם נפטר בל' בחשוון או בל' בכסלו, הולכים אחר יום השנה הראשון – אם היה החודש מלא, יקבע תמיד בראש החדש; ואם היה החודש חסר, יקבע לעולם בכ"ט בחודש⁶. ויש אמרים שיקבע בא' לאחריו⁷.
- ה. אם נפטר בל' באדר ראשון שהוא ראש החדש אדר שני, יקבע את יום השנה בשנה רגילה בל' בשבט שהוא ראש החדש אדר, כיוון שאדר הרגיל הוא אדר השני. ויש אמרים שיקבע בא' בניסן⁸ (בחודש אדר רגיל יש רק 29 יום).

1 ואמנם נתארה קבורהו אחר שלושה ימים או יותר, יש מה אשכנזים הנהוגים בשנה והאשונה לקבוע את יום הזיכרון הראשון ביום הקבורה, ובשנים שלאחריו ביום המיתה (משנה ברורה תקסה, סעיף קטן מד. שפטיה כהן משנה דעה תעב, סעיף קטן ז. צورو החיים פיסקה רמא).

2 גשר החיים פרק לב, יא; כמוון אברהם וכמשנה ברורה שם סעיף קטן ז. צورو החיים פיסקה רמא).

3 ונהוגים לעורך אזכורה גם במלאת אחד עשר חדש.

4 שלהן עוזר ומ"א, אורח חיים סימן תקסה ז. רמ"א יורה דעתה סימן תנ, יב. גשר החיים פרק לב, י.

5 משנה ברורה שם סעיף קטן מא.

6 גשר החיים פרק לב, יא; כמוון אברהם וכמשנה ברורה שם סעיף קטן זב.

7 אגדות משה יורה דעתה חלקי ג סימן קנט. וטעמו שבכ"ט היא העדין חי ואי אפשר לקבוע אז, אבל בא' כבר נפטר.

8 אגדות משה חניל.

- ו. אם יש לו ספק לגבי יום השנה כגון שנטפר בין המשמות, יאמר קדיש בשניהם וגם ישתדל לעבור לפני התיבה בשני הימים, ואת העלייה לקביר והזוכרה יעשו ביום הראשון.⁹ ויש מי שכתב שאם נפטר בין המשמות, בזמן המוקדם אולי היה חי אבל בזמן המאוחר בודאי היה מת ואין ספק מוצcia מידי ודאי והולכים אחר הזמן המאוחר.¹⁰
- ז. אם נמצא מות ולא יודעים מתי נפטר, נוטנים עליו חזקת חיים ואומרים שמת ביום השני.¹¹ ואם נמצא לא נשימה ולא פעימות לב לפני השקיעה, ועשו לו החייה ממושכת אך ללא הצלחה, ומותו נקבע באופן רשמי אחרי השקיעה, מתרבר למפרע שנפטר כבר ביום הראשון וקובעים את יום הפטירה ביום הראשון למועד שזמן הפטירה הרשמי נכתב רק ביום השני.¹²
- ח. קובעים את יום השנה לפי מקום הנפטר ולא לפי מקום הקרובים. למשל אם נפטר בחו"ז לארץ בזמן שבארץ ישנו כבר תאריך שונה.¹³
- ט. אם יודע באיזה חודש נפטר אבל לא יודע באיזה יום בחודש, יקבע את יום השנה ביום האחרון של החודש, כיון שمعמידים אותו בחזקת חי כל זמן שלא ידוע שנפטר. ויש אומרים שיקבע ביום הראשון של החודש, כדי להקדים את הקדש והלימוד לעילוי נשמה, לפני יום הפטירה.¹⁴
- י. אם אי אפשר לדעת את יום הפטירה, יש לבחור יום ולקבעו כיום השנה¹⁵. כמו שקבעו את יום עשרה בטבת למי שנרצחו בשואה ולא ידוע תאריך פטירתם.
- יא. יש אומרים שאדם צריך לשמר את מנהגי יום השנה לפטירת קרוביו, עד חמישים שנה מהפטירה. ויש אומרים שלעולם צריך לשמרו.¹⁶
- יב. יש מעלה גדולה לקיים את יום השנה דווקא בזמןו, لكن אין לדחותו. עיקר העניין הוא לעبور לפני התיבה ולומר את הקדושים. גם את העלייה לקביר עדיף לקיים באותו היום, אך ניתן להקדימה אם יש צורך בכך.¹⁷

שבת שלפנינו

כטוב בשם הארי, היהות שביום השבת עלות כל הנשומות לנו עדן, והיותם ביום השנה יש עילוי לנשמה, אם כן בשבת שלפנינו כלות שנים עשר חדש עולה ואני יורדת. זמן זה מסוגל יותר לעליה אם הבן מתפלל.

9 גשר החיים פרק לב, יב. יליקוט יוסף סיימן ל, לג. ובסימן מ, ח, כתב שיש לקבוע את היום הראשון כדי לעורר זכויות על נפש הנפטר קודם יום הפטירה. גם במצוות החיים (פיסקה רמב"ם) כתוב שיום השנה ביום הראשון.

10 אגרות משה, יורה דעה חלק ג, סימן קנט.

11 אגרות משה שם.

12 נשמת אברהם, יורה דעה סימן שצ, עמ' תקפו, בשם הרב יהושע ניבירט.

13 גשר החיים שם, סעיף יד.

14 כף החיים סימן תקסח סעיף קטן עה, מביא את הדעה הראשונה בשם חכמת אדם וסביר כedula השניה. גם ביליקוט יוסף (סימן ל, לד) הביא את שתי הדעות,

יג. בשבת שלפני יום השנה הבן עולה לTORAH. לפי מנהג עדות המזרח עולה לעליית משלים (שבעי שאומר קדיש) ולפי האשכנזים לעליית "مفטיר".

יד. יש נהגים לומר קדיש אחר "מזמור Shir ליום השבת" בליל שבת שלפני יום השנה. לפי מנהג עדות המזרח מתחילה לומר קדיש מליל שבת קודם יום השנה, אחרי "במה מדליקון", בכל התפילות, עד יום השנה ועד בכלל. ואם חל יום השנה בשבת, מתחילה לומר קדיש מליל שבת שלפניו¹⁸.

טו. יש נהגים לעבור לפנוי התיבה בשבת בכל התפילות, ויש הנהגים להתפלל כשליח ציבור בתפילה מוסף ואומרים קדיש דרבנן קודם עליינו, גם אם איןו שליח ציבור יאמר קדיש דרבנן. וראוי להתחשב במנהג המקום, או באබלים אחרים, אם ישים כלאה.

טז. האבל מתפלל כשליח ציבור בمعריב במצואי שבת, שאז הוא זמן שהוזרות הנשמות לגיהנום לאחר שבתו בשבת, لكن ציריך אז יותר זכויות לנפטרים¹⁹. לפי עדות המזרח יש הנהגים להמשיך כשליחי ציבור ממוצאי שבת שלפניו יום השנה עד יום השנה²⁰.

ממנהגי יום השנה

יז. ביום הזיכרון של המנוח מתפללים לעילוי נשמתו. והוא יום דין לנפטר. על פי קבלת האר"י, הקדיש שאומרים הבנים כל שנים עשר חדש הוא כדי להעלות אביהם מגיהנם לגן עדן, וביום השנה הוא להעלותו בגן עדן למדרגה יותר מעלה.

יח. נהגים שהבן מתפלל כשליח ציבור ביום הזיכרון להורים בכל התפילות ואומרים כל הקדושים. אם שכח ולא אמר קדיש ביום הזיכרון, יאמר מיד ביום שייזכר, כי קדיש ולימוד ומוצאה שיעשה הבן בכל זמן, עשוה בכך נחת רוח לאביו ולאמו²¹.

יט. לכתחילה לא יצא הבן לדרכם סמוך ליום השנה אם יודע שבאופنه לא יכול להשתתף במנין לאמירת הקדש, אלא בשעת דחק והפסד²². אם נמצא הבן במקום שלא יכול להציג מניין בשום אופן, יבקש מקרוב משפחה או ישכור מי שיאמר במקומו.

כ. נהגים לעלות לTORAH, ואם חל יום הזיכרון ביום אחד קוראים בהם בTORAH, יש נהגים לעלות לTORAH ביום שלפניו, ואומרים אל מלא רחמים²³.

כא. נהגים לעלות לקבר ומתפללים שם לעילוי נשמת הנפטר. יש מי שכתב שם לא יכול לעלות לקבר קרוביו, אך לבית קברות סמוך ויתפלל שם. הלכות העליה לקבר מפורטים מעמוד 214 ואילך.

כב. יש הנהגים להתענות ביום השנה לפטירת ההורים, ויפורט לקמן.

¹⁸ ילקוט יוסף סימן ל, ט. צורו החיים עמ' 105 סעיף 5.

¹⁹ הערת הרב נבנצל שליט"א – יש נמנעים, כדי שלא להניח שנשומות ההורם בגיהנם חיו.

²⁰ ילקוט יוסף סימן ל, ט.

²¹ שם סימן מ, לו.

²² פני ברוך סימן לט, ד; בשם מטה אפרים ומשמרת.

²³ גשור חוחים פרק לב, א, ב.

- כג. נהוגים לקיים אזכרה ביום השנה, כמוポート לקמן עמוד 220.
- כד. יש נהוגים לערוך סעודת לכבוד הנפטר ביום השנה, ולומר בה דברי תורה ולברך לעילוי נשמהו. ואם הבן או הבת הם בני תורה, נconi שישים מוסכת או סדר משנהות ביום השנה לעילוי נשמתה הנפטר. ומלבד עילוי נשמה לנפטר, גם הסעודת היא טעונה מצוה, גם הברכות שمبرכים בה הן לעילוי נשמה לנפטר, וגם אומר קדיש הגadol בסיסום המוסכת²⁴.
- כה. אצל עדות המזרח נהוגים לערוך סעודת ואזכרה בלילה אור ליום השנה, ולומר השכבה. בשנה הראשונה נהגו גם לאחר אחד עשר חדש וגם ביום השנה. למן הגם, יום השנה הראשון בשנה מעוברת הוא לאחר שנים עשר חדש, כפי שתתברר לעיל, הלכה ב, ואם ירצו לערוך אזכרה נוספת ביום השנה, תהינה שליש אזכרות²⁵.
- כו. כל הסעודות שעורכים הן מצד מנהג ואין חיוב. لكن אם יש קושי לקיימן, אין להקפיד על כך, כיוון שהעיקר הוא לומר קדיש. لكن גם אין להפריז בהוצאות כספיות לסעודות גדולות²⁶.
- כז. מותר לקיים את הלימוד והאזכרה והסעודת בבית הכנסת, בתנאי שניהגו בכובד ראש ובצניעות.

הדלקת הנר

- כח. מנהג קדמוני להדלק נר "יארצייט" שייהי דולק בכל היממה של יום הזיכרון. אין מכבים אותו גם אם כבר עבר היום.
- כט. עדיף להדלק בשמן זית, פחות ממנו נר שעווה, ופחות ממנו נר חמצל²⁷.
- ל. יש מדליקים את הנר בבית, ויש מדליקים בבית הכנסת.
- לא. יש להדלק נר נשמה לפני כניסה יום טוב, ואם שכחו אפשר להדלקו במקום שאוכלים כדי שייהי אפשר גם ליהנות מאורו, יותר טוב להדלקו בבית הכנסת אם ניתן²⁸.
- לב. אפשר להדלק נר נשמה אחד עבור שני נפטרים²⁹.
- לג. אשה שיש לה יארצייט על בעלה הראשון לא תדלק נר זיכרון עבورو ובפרט לא בפני בעלה השני, וכן הבעל לא ידלק נר זיכרון עבורה אשתו הרואה בפני אשתו השנייה³⁰.

27 גשר החיים פרק כ, א.

24 ילקוט יוסף סימן ל, מג.

28 ביאור הלכה לשalon ערוץ אורה חיים תקיה, ה. ילקוט יוסף סימן מ, מה. ובגשר החיים (פרק לב, א, ד) כתוב בלילה להדלק בית וbatim להדלק רק בבית הכנסת. הטעם נתבאר לעיל בעמוד 198 ומובא גם באוצר המושגים.

25 צורו החיים פיסקה רmag על פי בן איש חי. וביליקוט יוסף (סימן ל, ז) כתוב שאין צורך לערוך אזכרה שלישית ביום הפטירה, כיוון שבשנה הראשונה המשמעות היא לחודשים ולא ליום השנה. וגם לשיטתו, המכמיר לעירוך אזכרה נוספת גם ביום הפטירה, תבוא עליו ברכה. והוסיף שהאזכרה העיקרית היא בסיסום שנים עשר חדש (סימן מ, ג).

29 וכן בזה משום "אין עושים מצות חבילות חבילות", ילקוט יוסף סימן מ, לד. צורו החיים פיסקה רבב.

30 כל בו על אבלות עמוד 404.

תענית

לד. מצוה להתענות ביום השנה של פטירת אביו או אמו³¹. והטעם כיון שביום ההוא איתרעה מזלו של הבן וכמו שאמרו חז"ל שמלגלים חובה ליום חיב. גם כיון שההורם נידונים שוב בכל יום שנה. מעבר לכך, הבנים יכולים לתאר ליום זה משמעות של זיכרון וגעגעים, התבוננות ומחשבה. צום עשו לטרור ולזוך את האדם, לפניו מעט מענייני החומר אל עבר הממדים הרוחניים והמחשבתיים.

לה. אף על פי שיש עניין גדול ומזכה לצום ביום השנה של ההורים, אם הצום פוגע מאד בתפקוד היומיומי – אין צורך לצום. שכיר או עובד ציבור יכול להקל ולא להתענות אם הצום יפגע בתפקידי המ乞וציא או בשירות הציבור³². מלבד תינוקות לא יתרענה כדי שלא ימעט בלימוד תורה ובמלאת שמים³³.

לו. תלמיד חכם שהצום עלול לפוגע בלימודו לא יתרענה, אלא ירבה בלימוד תורה ביום זה. ואם אפשר למד ביום זה תוך כדי תענית דיבור³⁴.

לו. בתענית היחיד צריך לקבל את התענית במנחה של היום שלפניו³⁵. אבל מי שרגיל להתענות ביום השנה, אין קיבל התענית מעכבות.

לה. אם חל יום השנה בשבת או בראש חודש, ואפיו ביום שאין אומרים בו תחנון, נהגו לא להתענות כלל³⁶, וירבו בתורה ובתפילה ובצדקה ביום זה. אם חל בשבת יש המכחים להתענות למחהרת, ואין מקדים³⁷, ויש שכתבו שעדיין להקדים ליום חמישי³⁸.

לו. אם חלה תענית ציבור בתור שבוע מיום השנה, אין מתענים ביום השנה וירבו בתורה בתפילה ובצדקה ביום זה³⁹.

מו. חתן בתור שבעת ימי המשתה או חתן בר מצוה ביום שנעשה בר מצוה, פטורים מהתענית. אם הוא בעל ברית – אבי הבן או מוהל או סנדק, אינם מתענה. וכן בפדיון הבן, אבי הבן והכהן הפהודה לא מתענים.

מא. רבים מקילים שאם מסכת לא מתענה⁴⁰. כבר הוזכר לעיל שמנגהיפה הוא לסיטים מסכת או סדר משנהות לעילי נשמה הנפטר. הסעודה שבසיטים מסכת היא סעודת מצוה וגם הברכות שמברכים בה הן לעליyi נשמה. סעודת המצוה פוטרת מהתענית.

מב. אם התענה ביום השנה הראשון ולא אמר "בלי נדר", נחשב שקיבל עליו מעתה ואילך להתענות ביום השנה, ורק התורת נדרים אם ירצה להפסיק⁴¹. لكن טוב שהמתענה

31 מדרוגה למדרוגה בגין עדן, ואם ידחה ליום ראשון – מה שהיהה כבר ריה.

רמ"א יורה דעתה סימן שעו, ד. תב, יב.

32 צורו החיים פיסקה רמה.

33 בן איש חי שנה שנייה, פשחת כי תצא, כג.

34 ילקוט יוסף סימן מ, טו.

35 שלחן ערוך אורח חיים תקסב, ה.

36 רמ"א יורה דעתה סימן תב, יב.

37 שלחן ערוך אורח חיים תקסב, ט.

38 ילקוט יוסף סימן מ, כד, על פי דברי האריז"ל. והטעם כתוב שם בהערה כדי להרבות זכות לנפטר עוד לפני הבאות לדין ביום השנה לפטירונו, כדי להעלותו

יתנה מראש שתעניתו בליך ונבלי קבלה, ויעיל לו להקל אם תקשה עליו התענית או אם ירצה לא להשלים תעניתו כשתחול ביום שישי, או כשירצה להקל בסעודות סיום מסכת. מג. יש פוסקים המקלים בתענית ביום השנה, בפרט בזמןנו שהדור חולש ואין בכוחו להתענות. על כן תיקנו להסיף בלימוד תורה, בצדקה ומעשים טובים. ונוהגו לאחר התפילה לתת משקה ומזונות בבית הכנסת לבך לעילוי נשמה⁴².

מנהגי אבלות

מד. יש מחמירים לא לשימוש מוסיקה ביום השנה⁴³.

מה. האשכנזים נהגים לא להשתתף בשמחת נישואין ביום השנה או בלבדו⁴⁴, ויש אומרים שהמנג להחמיר הוא רק בשונה הראשונה⁴⁵. עדות המזרח נהגים להחמיר גם בשאר שמחות, ואם תיגרם אי עניות כתוצאה מכך, אפשר לckett לחתונה כדי לאחל מזל טוב ולתת מתנה, ולאחר מכן לצאת⁴⁶. ויש אומרים שעדות המזרח מעיקר הדין מותרם להשתתף בשמחות, אך טוב שיחמירו בהזאת מקום שאפשר. ואם יש צער לחתן ולכלה מהיעדרותו, מותר להשתתף⁴⁷.

יום השנה שחיל בשבת

מו. עלייה לקבר – עדות המזרח מקדים והאשכנזים מאחרים. ואם יש צורך אפשר להקדים או לאחר מכן רק לפני העדה אלא לפני הzcור.

מז. נהגים לעبور לפני התיבה בכל תפילות היום, בכלל יארצייט, כמובן רק אם הדבר מתאפשר ורצוי מבחינת הציבור. לגבי תענית – פורט לעיל, הלכה זו.

כח. עלייה לTORAH – נהגו לעלות לתורה בשבת שלפני כנ"ז ויש שנהגו גם באותו שבת. לפי מנהג עדות המזרח העלייה המובהרת היא משלים (שביעי שאומר קדיש). האשכנזים נהגו לעלות למפטיר, ויש גם עדות המזרח שהעדיפו עלית למפטיר מאשר משלים; וברור שיש להתרחק ממחולקת, אף אם יצטרך בשל כך להימנע מלעלות לTORAH⁴⁸.

מט. קדיש – אומר באותו שבת. עדות המזרח מתחילה לומר כבר מהשבת הקודמת ליום השנה⁴⁹.

אם חל יום השנה בחג או בחול המועד, ראה עמוד 214 הלכה ד.

42 פני ברוך סימן לט, לד.

43 צורו החיים פיסקה רגנו. ליקוט יוסף סימן מ, ב.

44 רמ"א יורה דעה סוף סימן שחצ'א, ופתח תשובה שם הנפטר קודם שתגיעו לדין ביום השנה.

45 עורך השלחן יורה דעה סימן שחצ'א, יד. וכותב שם דברי בעל הלבוש שלא ראה מנהג זה כלל, והוא סנייף

46 צורו החיים פיסקה רגנו.

47 ליקוט יוסף סימן מ, ב.

48 פני ברוך סימן לט, א. והטעם כדי לזכות את נשמת הנפטר קודם שתגיעו לדין ביום השנה.

49 ליקוט יוסף סימן מ, לו – לח.

50 ליקוט יוסף סימן ל, ט. וגם במצוות החיים (פיסקה רגנו) כתוב שטוב לנוהג כן.

ווסף להקל במקום הצורן.

מיא. עליה לקבר

"יבוא שלום ינוח על משכבותם הלה נכהו" (ישעיהו ז, א). על גוף של צדיקים אמרו: "יבוא שלום ינוח על משכבותם", ועל נשמתן הוא אומר: "זהיתה נשא אדי צורא בצרור החיים את ה' אלקיך" (שמעאל א' כה, כט).

שבת קב, ב

המקור

המקור הראשון להשתתחות על קברים מצאנו במדרש אצל יוסף כשבורד מצרים, שהשתתח על קבר רחל אמו ובכח, ואמו ענתה לו ש' יציל אותו מכל צרה.

גם את הפסוק "אקבירה שם בדרך אפרט הוא בית לחם" (בראשית מה, ז) מפרש רש"י שקבירה שם על פי הדיבור, שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבזראין והיו עוברים דרך שם, יוצאת רחל על קברה ובוכה ומקשחת עליהם רחמים, שנאמר "קול ברמה נשמע בה כי בכי תמרורים רחל מבכה על בנייה" (ירמיהו לא, יד). והקדוש ברור הוא מшибה: "כפי יש שקר לפعلתך נאם ה' ושבו מאץ אובי: ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם" (שם, טו – טז).

גם אצל כלב בן יפנה נאמר "זיבא עד חברון" (במדבר יג, כב) וחז"ל למדו שפרש מהמרגלים והלך ונשתתח על קברי האבות, ואמרם להם: בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת המרגלים (סוטה לד, ב.). גם מדברי ברזילי הגלעדי שאמר "אמת בעירי עם קבר אבי ואמי" (שמעאל ב' יט, לח) למדו שיש הנהה למתים שבניהם ואוהביהם ילכו על קברים לתפילה ולהשכבה, שהנפש מוחפת על הקבר (מעבר לכך מאמר שפט רננות פרק כב).

מתי עלולים לקבר

- א. נהגים לפקוד קברי אבות וקברי קרובים, במיוחד ביום כלות השבועה או שלושים או שנים עשר חודש¹, וביום השנה (יארצית).
- ב. אם חל יום השביעי בשבת עלולים לקבר ביום א' שלאחריו. אם חל יום השלושים או יום השנה בשבת, עדות המזorch מקדימים ליום חמישי ומהאשכנזים יש המקדים ויש המאחרים ליום א'². ואם ראש חדש חל בערב שבת או ביום ראשון, מעדיפים עלות ביום שאינו ראש חדש. ואם הקבורה הייתה למחരת יום המיטה, וחיל יום השנה בשבת, דוחים את העליה ליום ראשון³.
- ג. אם חל יום השביעי בטור החג, הולכים ביום שלאחר החג, אפילו אם עדין לא עברו שבעה מהഫטירה, ומותר לעלות לקבר באstro חג⁴. אם הרוג ביטל שלושים, עלולים אחרי שלושים ימים מלאים מהקבורה. פירוט הובא לעיל, עמ' 201.
- ד. אם יום השנה חל בחג או בחול המועד, מנוגג עדות המזorch להקדים וממנה האשכנזים לאחר⁵.

¹ צורו החיים פיסקה Kapoor.

² אפילו בשנה מעוברת. פni ברוך סימן לג, יז, על פי סוכות, דהיינו כשההרגל כייצר את השבועה, יש הממתינים שלחן ערוך, סימן שדמ, ב.

³ גשור החיים פרק לב, ח.

- ה. מותר להקדים את העלייה לקביר בכמה ימים לפני יום השנה אם הדבר יותר נוח למשפחה, ולמרות שאיןו יום השנה יש לומר קדש אם ישם עשרה, וכן יאמרו המזומנים כרגיל. את הקדש יאמרו כרגיל ביום השנה וכן את התפילות בבית הכנסת מהשבת לפני כן לפי מנהגם.⁶
- ו. מי שהוא זקן או חולש והעליה לקביר אבותיו קשה לו, או שהוא לומד תורה והעליה לקביר תגרום לו לביטול תורה, רשי להימנע מלעלות לקבורי אבותיו. ויאמר קדש ונחג בשאר מנהגי יום השנה – השכבה או "אל מלא רחמים", ולימוד לעילוי נשמה. כיוון שהעליה לקביר היא מנהגה ונינה חובה מעיקר הדין.⁷
- ז. יש שנагו לכלת גם בערב ראש השנה ובערב יום היכיפורים ובתשעה באב. עדות המזורה נהגו לעלות לקביר בערב ראש חדש ניסן ובערב ראש חדש אלול.
- ח. יש נהגים לבקר קבורי אבות וקרוביים וקבורי צדיקים להתפלל שם על חולמים ועל כל צרה שלא תבוא. ראה אוצר המושגים ערך קבורי אבות וקבורי צדיקים.
- ט. מעיקר הדין אין איסור לлечת בית העלמין בלילה. יש מנעים מכך בלילה קודם חצות שאוז שורה מידת הדין, אך העולם נהגים לлечת.⁸
- י. בימים שבו גוזרים תענית על הציבור היו יצאים לבית הקברות.قولו הר' אנו חשובים לפניך כמה מהם או כדי שיבקשו עליון המתים רחמים (תענית טז). ראה אוצר המושגים ערך דורש אל המתים.

זמנים שאין עולים בהם לבית העלמין

- יא. אין עולים לבית הקברות בחול המועד ובפורים. אם חל יום השנה בחול המועד, עדות המזורה מקדימים לפני החג והאשכנזים מאחריהם,⁹ ויש שדוחים למזרי את הביקור.¹⁰ הטעם שאין עולים בחול המועד הוא כדי שלא יבואו לידי וכי. لكن אם אחורי כמה שנים רוצחים להראות לקרוביים או לילדיים היכן קבור הסבא וכדומה, מותר לעלות, אם וכאשר אין חשש לצער ובכל.¹¹
- יב. אם חל יום השבעה או השלושים או יום השנה בראש חדש או בחנוכה, יש שדוחים לאחריהם את העלייה לקביר ויש שעולים לקביר ואומרים את המזומנים וקדש, אבל לא אומרים אל מלא רחמים.¹² ועדות המזורה נהגו לא לעלות בראש חדש ובחנוכה אלא להקדים לעלות לפניהם.¹³

9 צורו החיים פיסקה רנבר. יליקוט יוסף סימן לו, ה.

10 גשר החיים פרק לב, ה; פרק כת, ז.

11 יליקוט יוסף סימן מ, כה.

12 גשר החיים פרק כת, ה. וראה ליקמן הלכה כא.

13 צורו החיים פיסקה רנבר. וביליקוט יוסף סימן מה, י.

ג בת שאמם חל היום השבעה לאבלות בראש חדש, ראיי לדחות את העלייה עד לאחר ראש חדש, כיוון שבדרך כלל מתגבר עליהם הבכי. אבל אם האבלים יכולו לשמרו על איפוק ולא לבכות בעלייה לקביר, יכולם לעלות בראש חדש. ואם חל ביום השבעה בחנוכה, יש לדחות

5 צורו החיים פיסקה רנבר. ובגשר החיים (שם, ז) כתוב לאחר מכן, אלא אם כן חל ביום ראשון של סוכות או פסח, שאז מקדינימ.

6 צורו החיים פיסקה רנבר.

7 יליקוט יוסף סימן מה, י. נתעי גבריאל חלק ב, פרק עז, ג בשם החזון איש. ובצורו החיים (פיסקה רמח) כתוב שהענין חשוב מספיק כדי לבטל תורה, אך אם מלמד תורה לרבים ובית הקברות רוחוק, הרבה בלימוד תורה לעיליי נשמת הנפטר במקום לנטווע.

8 ראה נתעי גבריאל כור שמי, פרק פב, י.

מיא. עלייה לקבר

יג. אף על פי שביום השנה יש מקום להקל ולעלות לקבר גם בחנוכה ובפורים, כיוון שהזורה על המת שישתכח מז' ואלב לאחר שנים עשר חדש, מוטב גם ביום השנה להקדים את העליה לKER¹⁴.

יד. בחודש ניסן נהגו לאليل ר' לבית הקברות. אולם ביום השבעה, ביום השלישי וביום השנה עולמים גם בחודש ניסן¹⁵, ואומרים את המזמורים וקדиш, אבל לא אומרים אל מלא רחמים.

טו. על פי הקבלה אין מקרים את הקבר בשנה הראשונה כדי להתפלל על חוליה או שאර דברים, כיוון שנשנת המת נידונת אז בבית דין של מעלה, אלא רק מתפללים לעילוי נשמתו. ורבים נהוגים לערע ולבקר את הקבר בשנה הראשונה גם אם הביקור נועד להתפלל לעילוי נשמה. ואם נסע למקום רחוק ולא יוכל לבוא אחר כך, אפשר לבקר גם בתוך השנה הראשונה. המנהג פשוט אצל עדות המזרח הוא שמותר לבקר את הקבר גם בשנה הראשונה¹⁶.

טז. אין הולכים פערמים באותו יום על קבר אחד¹⁷.

יז. יש נמנעים מלכתחכמתם בכלל לבית הקברות אלא לצורך הלוויה בלבד. בכתביו האר"י מובה שיש לדיהם מלכתחכת העלמיני למי שהוא בעל קרי ולא טבל, מפני שכוחות הטומאה נידבקים בו¹⁸. וכן מובה באגדת הגרא"א לבני ביתו. וכן נמנעים מלכתחכת לקברי רשעים. גם לפי דעתו אלה מותר לילך לקברי צדיקים או לעלות לקבר אביו או אמו לכבודם¹⁹.

יח. על פי הקבלה אין לנשיים בזמן נידותן לлечת לבית הקברות²⁰, אבל לצורך אזכרה מותר להן ללכתח²¹. לכל הדעות מותר לנשים לлечת לקברי צדיקים (כגון מערת המכפלה, קבר רחל, קבר רבי שמעון בר יוחאי וכדו') אם אינם בתוך בית קברות²². פירוט נוסף מובה באוצר המושגים ערך נשים – הליכתן ללוויה ולבית העלמיין.

סדר האזכרה בבית העלמיין – (פרק התהילים והתפילות מפורטים لكمנו עמוד 507).

יט. נהגו לומר שם לעילוי נשמה שבעה מזמורי תהילים אלו: ל"ג, ט"ז, י"ז, ע"ב, צ"א, ק"ד, ק"ל. יש במזמוריהם אלו התייחסות לחיה האדם ומותו, ולנצחיות נשמתו. כמו למשל "כי לא תעוזב נפשי לשאול לא תנתן חסידך לראות שחתת", "תסקף רוחם יגעוון ואל עפרם ישובון: תשלח רוחך

(צרור החיים עמוד 129, ב). טעם נוסף הוא כדי שלא להטריד את מנחות המת.

18 מן אברהם על שלחן עורך אורח חיים, סוף סימן תקנת.

19 ילקוט יוסף סימן י, כה.

20 פתחי תשובה על שלוחן עורך יורה דעה סימן קצה, סעיף קפ"ו יט. גשור החיים פרק כת, יג בשם האר"י. וכותב שאין לנשיםليلך לבית העלמיין בטומם טבלו. ובילוקט יוסף (סימן י, כד) כתוב שההמניעה דזוקא בזמן נידותן, אבל בימי ליבונה מותר אף בטומם טבלה.

21 העותה הרוב נבנצל שליט"א – אין כלם מסכימים להזה, ואדרבה יש שימושים אף כשהאין נידותן.

את העליה לקבר עד לאחר חנוכה.

14 ילקוט יוסף סימן לו, ד.

15 גשר החיים פרק כת, ה. בצרור החיים (פיסקה רנד) כתוב שביום השנה הראשון עלולים בחודש ניסן אך בשאר הימים אין עלולים בכך.

16 צרור החיים פיסקה ריח.

17 המקור לכך הוא מציאותו של רבי יהודה החסיד, סעיף יב. והטועם לכך כתב בדמשק אליו עזרו שבזה שהול מגלה שבספעם הראשונה לא התפלל המת בעבורו, ויש ביזון למית שמחשיבו לאכזר. וכן אם התהדרש לאדם צורך מסוים, יכול לлечת פעם נספת, אפילו באותו יום; או אם חשב מושב לлечת פעם פערמים באותו יום, מותן

יבראון ותחדש פָנִי אֶקְפָה", מזמור צ"א כולו המביע את בטחונו של האדם בה' המציל אותו. הצלחה בחיים אך גם שמייה על הנשמה לאחר המתה.

כ. אחר כך אומרים ממזמור קי"ט את האותיות משמו הפרטיש של הנפטר ואותיות נשמ"ה. ממזמור קי"ט בניי לפי סדר הא' – ב'. שmono פסוקים הפותחים באות א', שמוña פסוקים הפותחים באות ב' וכן הלאה. נהגים לומר את הפסוקים הפותחים באותיות שמו של הנפטר. לאחר מכן אומרים את הפסוקים הפותחים באותיות נשמ"ה הנושא מופיע לפחות בעמוד 511. ראה אוצר המושגים ערך אלף ביתא.

כא. אומרים תפילה "אנא" (עמוד 525) עבור נשמת הנפטר וקדיש יתום. לאחר כך מזכירים נשמותו בתפילה "אל מלא רחמים" (עמוד 522). עדות המזרח אומרים השכבות (עמוד 525).

כב. בימים שאין אמורים תחנון, האשכנזים לא נהגים לומר תפילה "אנא" ו"אל מלא רחמים", כדי לא לעורר צער ובכי.²³ ויש שכתבו לומר "אל מלא רחמים" בתוך השבעה שלא בשעת הלוייה²⁴, או ביום השנה²⁵.

כג. יש להשתדל לקבץ מניין כשבולים לcker. אך גם אם אין מניין, יש בהחלט עניין לעלות לcker. ויש מי שכתב שאין צורך לטרוח כדי שהוא עשרה אנשים דוקא²⁶.

כד. כשהיש מניין אמורים קדיש, אך אם אין מניין אין לומר קדיש. אם אין מניין אפשר להתאסף בכניסה לבית העלמין עם אנשים אחרים ולומר שם קדיש²⁷. את מזמוריו התהילים, תפילה "אנא" ו"אל מלא רחמים", אפשר לומר ליד הקבר גם אם אין מניין.

הנהגות על הקברים

כה. נהגים להניח יד שמאל על הקבר ואומרים פסוק:

ונחק ה' **תמיד ושהבי' בצחצחות נפשך וענטיך יתלי' זיהית בגן רוחה וכמוץא מים**
אשר לא יכibo מימי':
ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקום וקרא לך גדר פרץ משבב נתיבות
לשכת: (ישעיהו נח, יא-יב)
תשכב בשלום עד בא מנוח משמע שלום'

כו. נהגים להניח על הקבר אבן או עשב, כדי להראות שהיא על קברו. טעם נוסף – יש לקחת בחשבון שב吃过 כשלא היו מצבות אבן, היו מקימים גלי אבניים על הקבר. גלי האבניים היו מהתפוזים עם הזמן. חלק מפקידת הקבר היה גם הדאגה לצוין הקבר על ידי הוספה אבנים על הקבר.

22 צורו החיים פיסקה רצא. 25 משנה ברורה סימן תקmoz, סעיף קטן ח.

23 רם"איורה דעה סימן תא, ו. כלבו על אבלות עמי' 104.

24 מגן אברהם על שלחן עורך אורח חיים סימן תרכז,

סעיף קטן ח.

כז. יש הנוהגים להדליק נר נשמה ליד הקבר. יש הבונים מראש את המצבה עם מקום מיוחד להצבת הנר באופן שלא יכבה.

כח. ישנו מושג של "לעג לרשות" שבגללו אסור ללימוד תורה סמוך לקבר. שהרי הנפטר לא יכול ללימוד תורה ולקיום מצוותיה לאחר פטירתו. מיסיבה זו גם אסור ללכת עם תפילה בבית העלמין או כשהמציאות גלויות בתוך ארבע אמות של קבר²⁸. אף על פי שאין ללימוד תורה בתוך ארבע אמות לקבר, מותר לומר ליד הקבר מזמנורי תהלים ודברי תורה לבוגד הנפטר אפילו סמוך לקבר. שהרי אמרית התהלים ודברי התורה שאומרים שם הם לבוגד הנפטר ולעליו נשמותו²⁹.

כט. כשמתפלל על קברי אבותינו או על שאר קברים, אל يتפלל למתים ואל יבקש מהם ואל ישים מגמותו כנגד המתים כדי שלא יהיה בכלל דורש אל המתים, אלא יתפלל לקב"ה. וכשמתפלל על קברי צדיקים יבקש מה' שיתן עליו רוחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר. אמונה הייחודה בה' כוללת מחויבות לפנות לה' לבדו ולא דרך "מתותיכם". لكن אין להתפלל למלאכים או לצדיקים או לנפטרים שיעזרו לאדם. התפלות hon לה' בלבד, אלא שיתכננו זכויות יתר שנונות נפש לאדם כדי שתתתקבל תפילתו. כך למשל תפילת האizer מתקבלת יותר מאשר תפילת היחיד. התפילה בימי הסליחות והרחמים מתקבלת יותר מאשר בשאר זמנים. כך גם יכולה תפילה על קברי צדיקים למדוד זכות על האדם המתפלל שם. אולם העיקרון של אמונה הייחודה בה' שאין זולתו, חייב להשמר בכל מקרה. האלילות העתיקות החלו כתוצאה מטעות זו³⁰. אמנם יש שהתרו לבקש מהמתים להיות מליצי יושר עבר החיים, וכן עמא דבר. ראה אוצר המושגים ערך דורש אל המתים.

ל. יש נוהגים שמי שלא הלך על קבר אביו עשר שנים, שוב לא ילך על קברו³¹. יש מי שכותב שאין להקפיד על קר³².

לא. אין איסור לנשק את המצבה³³.

לב. אלמן או אלמנה שנישאו בשנית, לא יעלו לקבר בן הזוג הראשון. ביום השנה יעלו לקבר רק הילדים ושאר בני המשפחה³⁴. העיקרון הוא שאין לזכירון העבר לעכב את בניין העתיד. לכן, עם כל הצער, זיכרונו המתים נדחה מפני ההתחממות החיונית בהמשך בניית החיים. ואף על פי כן ניתן לבחון את המצב המשפחתי בכלל, ואת היחס של בן/בת הזוג בפרט. ישנן זוגות שהסכימו מראש כיצדلنוהוג, וככלל אם ישנה הסכמה בין בני הזוג שלא מעיבה על מערכת היחסים ביניהם – לא

30 עיין ברמב"ם הלכות עבודה זרה א, א. 31 ישנו מושג של כיבוד אב ואם בחיניהם ויש כיבוד אב כלפיו עליו ויכול לעלות לקברים גם אחרי הרביה שנים. פני ברוך עמוד תב, הערכה זו. וראה עוד בילוקוט יוסף סימן כ, יד בהערה, שהאריך בזה.

32 גשור החיים פרק כת, ט. כל בו על אבלות עמוד 180. 33 צורו החיים פיסקה רנה.

34 צורו החיים פיסקה ש. ובגשר החיים (פרק כת, ח) כתוב שגם יודעת שאין זה נגד רצון בעלה יש להקל שתתבקר את קבר בעלה הראשון, ואם אין זה לו רוחו לא תבקר. וכך יש לנוהוג באלמן לגביו עליה לקבר אשתו הראשונה.

28 שלחן ערוך אורח חיים סימן כג וסימן מה, יורה דעה סימן שסז, ב – ג. בצוור החיים (פיסקה נ) והוסף שאין ללכת עם ספר קודש בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת אף על פי שלא קורא בו.

29 שלחן ערוך יורה דעה סימן שדמ, ז; שסז, ג.

30 עיין ברמב"ם הלכות עבודה זרה א, א. 31 ישנו מושג של כיבוד אב ואם בחיניהם ויש כיבוד אב ואם לאחר מותם, כגון אמיירת הקדש ועשיות מצוות ומעשיהם טובים לאחר מותם מתווך כוונה לזכותם ולעלוי נשמותם. ביקור קברים נתפס כחילך מכבוד הצדאים כלפי אבותם. התפיסה במנגנון זה היא שעלולה להיות הקפדה על מי שלא הלך על קברים לבגדם פרק זמן כה

אמורה להיות מניעה מלביצה. אך יש לבחון מראש בעדינות וברגישות אם בכלל ניתן להעלות את הנושא, ואם הדבר מקובל ורצו. במקרים של ספק, נראה ש"שב ואל תעשה – עדיף".

lg. גם כהנים נהגים לעלות לבית הקברות באזכורות. אך כבר נזכר לעיל בדיוני הכהנים, שאסור לכהנים להיטמא למתחים באזכורות ובעליה לקבר. הפירוט הבא לעיל מעמוד 75.

נטילת ידים

ld. כ舍ם בקרים בבית העלמין נוטלים ידיים קודם שמתפללים על הקברים ונוטלים שוב ביציאה משם, ויש רוחצים גם הפנים³⁵. טעם לדבר הוא לעיל בפרק ז – סדרי הלויה והקבורה, עמי' 95.

מב. סדר האזכורה

- א. ביום השלושים וביום השנה נהוגים לקיים אזכורה לנפטר.מנהג עדות המזorch לעורן סעודת ולימוד לעילוי נשמה הנפטר גם בלילה שלפני סיום השבעה.
- ב. האזכורה כוללת עלייה לקבר כמפורט בפרק הקודם.

לימוד משנהות

- ג. נהוגים ללימוד משנהות לעילוי נשמה הנפטר. ביאור לעניין מובא באוצר המושגים ערך לימוד משנהות.
- ד. המנהג הוא ללימוד פרקי משנהות המתחילהם באותוites שמו של הנפטר. רשימה של פרקי משנהות לפי סדר א'ב מובאת להלן בעמוד 533. אחר כך נהגו ללימוד את ארבע המשניות האחרונות בפרק שביעי ממסת מתכואות, המתחילהם באותוites נשמ"ה, להלן עמוד 531.
- ה. אם קשה ללימוד פרקי משנהה לפי סדר אותוites שם הנפטר, אפשר ללימוד משנהות אחרות כי יכול מסוגלות לעילוי נשמה. אם ווצאים אפשר ללימוד תורה אחר, עם לימוד המשניות או בלבדיו.
- ו. אחרי הלימוד אומרם תפילה "אנא" כמובא בעמוד 528 – חוץ מאשר ביום שאין אומרם בהם תחנון¹. עדות המזorch אומרם השכבה לעילוי נשמה. ענייני השכבה והלכותיה מובאים בפרק הבא.
- ז. לאחר הלימוד אומרם את המשנה:

"ר' חנניה בן עקשייא אומר: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיקר הרבה להם תורה ומצוות שנאמר: "ה' חפץ למן צדקו יגדי ל תורה ויאדר"².

פירושים ורכים נכתבו על משנה זו. לצורך עניינינו ניתן לומר שהAGO לומר משנה זו בסיסו ללימוד לפני קדיש דרבנן, היהת והקדיש נאמר על לימוד אגדה, لكن נקרא הקדיש "על ישראלי" גם בשם קדיש דאגדתה. כיוון שימושה זו עוסקת בדברי אגדה, היא נאמרת לאחר הלימוד, לפני הקדיש.

קדיש

- ח. הבנים אומרם "קדיש דרבנן", מובא להלן עמוד 274. כשיין בניהם, אומרם את הקדיש קרובים אחרים.

ברכות לעילוי נשמה

- ט. לאחר הלימוד והתפילה נהגו להגיש כבוד כל כדי שיברכו לעילוי נשמה הנפטר, כמובואר להלן באוצר המושגים ערך ברכות לעילוי נשמה.

¹ פni בוחר סימן לט. יג.

² ישעיהו מב, כא; סיום פרקי אבות.

שילוב מנהה ומעריב, האבל שליח ציבור

בדרך כלל משתדלים לקבוע את הלימוד לשעות אחר הצהרים. כך אפשר לשלב בלימוד גם תפילת מנהה או מעריב או שתיהן, והאבל משמש כשליח ציבור ואומר קדיש.

בשבת ובחג

יא. גם אם חל יום השבעה או יום השלישיים או יום השנה בחג או בשבת, מותר לעשות סעודת ולימוד ולומר שם דברי תורה ומוסר לעילוי נשמת הנפטר. כמובן, אף על פי שאין עולמים לבית העלמין בשבת ובחג, מכל מקום אם רוצים, מותר לעורך את הלימוד והסעודה בשבת או בחג.

סמור לפניו חגים

יב. חכמים התקינו שאין לתכנן אזכרות בתוך שלושים הימים שלפני החג. הטעם הוא כדי לא לעורר מחדש את הצער על הנפטר, צער העולם להימשך ולהשפיע גם בחג³. אף על פי שאין לתכנן אזכרות בתוך שלושים הימים שלפני החג, אם יום השלישיים או יום השנה חלו בתוך תקופה זו, מותר⁴.

יג. לפי מנהג עדות המזרח, אם הרجل ביטל את השבעה, מקיימים את האזכורה והלימוד בחול המועד בלבד יום השבעה הקבורה, ואין לדוחותה לאחר החג. ואם הקבורה הייתה בחול המועד מקיימים את האזכורה בלבד יום השבעה הקבורה כשללו שבעה ימים מיום הקבורה, אף על פי שנשתיתימנו באמצעות ימי השבעה של האבלות. וכן יש לנווג לגבי אזכורת השלישיים לקיים בלבד השבעה של הקבורה אף אם חל רג' ביןתיים⁵. ויש מי שכתב לעורך את האזכורה בלבד כיוון שאנו מסיימים את השבעה, אך הסכים שאזכורת השלישיים יש לעורך אחריו שלושים מהקבורה⁶.

סיכום ההכנות לאזכורה:

- קביעת עיתוי – יום ושעה, בתיאום מראש עם קרוב משפחה אחרים.
- להביא בחשבון את זמן השקעה ואת משך השיעור, אם רוצים להתפלל מנהה לפני האזכורה ומעריב לאחריה.
- בעלייה לבית העלמין לחתוך את הספרונים עם פרקי התהילים שנагו לומר בבית העלמין.
- מיקום האזכורה. אם המיקום בבית הכנסת, יש לתאם עם הגאים.
- לקבוע מראש מי ילמד את המשניות או את השיעור.
- כיבוד. שתיה. כלים.
- הودעה לקרוביים ולחברים.

⁵ילקוט יוסף, מהדורות תשס"ד, סימן מב, לג (עמ' תרכב-תרפג).ילקוט יוסף, ארבע תעניות וקידור הלוות אבלות, מהדורות תשע"ט, סימן תא, יב (עמ' תתקלח).

⁶שות' ישכיל עבדי, חלק ח, יורה דעה סימן לה.

³משנה מועד קטן ח, א. שלחן ערוך אורח חיים סימן תקmoz, ג. יורה דעה סימן שמז.

⁴שלחן ערוך יורה דעה סימן שמז, ג. פני ברוך סימן ג, ט. העורת הוב נבנצל שליט"א – ציריך עיון לענ"ד.

מג. הזיכרת נשמות והשכבה, יזכור

מנาง זכירות המתים בשבת, אין ספק שזכירותם ביום המנוחה מועיל להם ממד מפני שהם נחים ועל ידי הזיכירה נשמתם מתחדשת, שיש תליה לשם עם הנשמה... שכל שם מורה על מהות ועצמות האדם... והנה בהזיכרת שמנו מתחדשת שם מנוחתו והוא עתה במנוחה ודיןוקן נשמותו מאירה. וכשזכיר שמו במנוחה אחר מיתתו צריך כוונה מפני שדבר התחתונים פועל בעליונים מאד בסוד הבלתי העולה, ובפרט אם יזכיר המת מבנו או מקובו ובבית הכנסת שהוא רגلى להתפלל בו וכל שכן אם בנה אותה או הקיש בה הקדשות, שהכל מסיע להשכין נשמותו בענג שמתתגלת באותו היום הקדוש על הנשמות הקדושות. וכן שהקדוש ברוך הוא מJKLM' נשמות הצדיקים החיים, כל שכן שנשמות המתים יקבלו גם כן מנוחה וענג ובפרט על ידי התעוזרות המזיכרים אותם. מעבר לכך מאמר שפט רננות פרק כג

עיקרון יסודי בהזיכרת נשמות הוא שהחיים יכולים להטיב עם נשמות הנפטרים, עיקרון זה משוטף גם לאמרות הקודש. בתור נסח "יזכור" מופיעה ההתחייבות לנtiny צדקה, מפני שהתחפויות הן חקל ממכלול של מעשי צדקה וחסד שמטרתם לגורם לעילי נשמת הנפטר. כבר הוזכר לעיל שעיל פי האמונה היהודית, כל מעשה טוב שהקרוב עושה לזכותו של הנפטר, מלמד עלייך זכות בעולם האמת.

הזכרת נשמות והשכבה

- נוהגים להזכיר נשמות בתפילה "אל מלא רחמים" בשונה הריאונה בשבתו של כל השנה, ובשאר השנים בשבת שלפני יום הזיכרון.
- עיקר התוועלת הוא בנתינת הצדקה לעילי הנשמה. יש להקפיד מאוד לנתן את הצדקה שנדרבו, ועודיף מייד¹, והموחר לחתת תחילת ולומר "בעבור שנתתי"². עודף לומר "בעבור שמשפחתו נודבת" ולא "נודרת", כדי לא להתחייב התחייבות חמורה של נדר. עם זאת, אין להימנע מעשיית השכבה לנפטר אפיו אם אין נודבים צדקה³.
- בימים שאין אומרים בהם תחנון אין אומרים הזיכרת נשמות, וכן אם יש חתן או ברית מילה בבית הכנסת.
- אין מזכירים נשמות בשבת מברכים אלא רק למי שחיל יום השנה שלו באותו שבוע⁴; וכן אין מזכירים באربع פרשיות⁵.
- ה האשכנזים ובתי תימן⁶ נוהגים להזכיר את שם הנפטר (או הנפטרת) בשמו ושם אביו. עדות המזרח נוהגים להזכיר שם הנפטר בשמו ושם אביו, ואשה בשם ושם אמה; ויש הנוהגים להזכיר תמיד שם האם, וכן דברים אלו מעכבים, ובכל מקום ינהגו כמנהגם⁷.

⁵ משנה ברורה סימן תרפה סעיף קטן י.ח.

¹ פנ' ברוך סימן לט, י.ז.

² גשר החיים פרק לא, ב, ג.

³ ילקוט יוסף סימן לב, א.

⁴ מגן אברהם על שלוחן ערוך אורח חיים סימן רפד מי שכותב שבעדות המזרח מזכירים שם אביו ושם אמו ספר הלכות אבות פרק ז, י.ז).

סעיף קטן ז.

ו. יש להזכיר את שם הנפטר כפי שהוא נקרא בפני רוב העולם. וכך אפילו היה לו שם עברי ונשתקע, וקרו לו בשם הלועזי, גם בהשכבה יש להזכיר את השם הלועזי.⁸

נוסח הזיכרת נשמות מובא لكمן עמוד 522.
נוסחי השכבה מובאים لكمן עמוד 525.

לך וגילים להזכיר המתים בשבת, שלא ישומו לגליהם. שכן כתוב בתורת הכהנים: "כפר לעמך ישראל"
(דברים כא, ח) – אלו החיים, "אשר פדיית" – אלו המתים. מכאן שהחיים פודים את המתים. אך אנו
נווגאים להזכיר את המתים ביום הכהפורים ולפסוק עליהם צדקה.

מדרש תנומא פרשת האזינו

זיכרון

ז. האשכנזיםנווגאים להתפלל לתפילה "יזכור" כל אחד לעילוי נשמה הורייו וקרוביו באربעה פרקים בשנה: ביום הכהפורים, בשמיני עצרת, בשביעי של פסח ובחג השבעות. עדות המזרח נהגו לעשות השכבות בליל יום הכהפורים⁹ ושבוע לפני יום השנה.

ח. אומרים יזכור גם בשנה הראשונה לפטירה¹⁰. אומרים יזכור אפילו למי שנפטר בחול המועד וטרם התחלו לה薨 עליו אבלות¹¹.

ט. מזכירים נשמות גם ברוגלים וביום הכהפורים כשחלו בשבת.

י.נווגאים שכל מי שיש לו אב ואם יוצאים מבית הכנסת בזמן שאומרים יזכור, שכן נהגו שהמשמש מכריז קודם לכון "יזכור"¹². ביום נהגו בחלק מהמקומות, שמי שיש להם אב ואם אינם יוצאים החוצה, ובזמן אמרית יזכיר הם אומרים תפילה הودאה מיוחדת על קר שיש להם אב ואם, ויש שנהגו לומר באתו זמן גם תפילה ותchingה על הילדים שיגדלו לתורה, לחופה ולמעשים טובים. וכל מקום ינהג כמו מגע על פי מרא דarterא והסכמה הקהלה. נוסח התפילה על אב ואם מובא בעמוד הבא.

8. ילקוט יוסף שם, ה. הערת הרוב נבנצל שליט"א – צרי

עין לענ"ד; בני ישראל נגאלו ממצרים כיון שלא שינו את

שם.

9. לפי דברי הלבוש (אורח חיים סימן תז, ט) המנהג בחיל הוא להזכיר נשמות בשנה ראשונה, כבר נמננו וגמורו שהמנוג

שלא להזכיר נשמות בשנה ראשונה, כבר נמננו וגמורו שהמנוג
ויסודות, ואדרבה בשנה הראשונה יש יותר צורך בהזכיר
נשותיהם. כל בו על אבלות עמוד 404.

10. גשר החיים פרק לא, ב, ג.

11. ראה הרב נח ויונסקי, 'האם יצאת ביזכורי?', תחומיין יז (תשנ"ז), עמ' 55-57, שהביא טעמים לייצאה זו. וראה שם מסקנותיו שעדייף לא לצאת ביזכור ואת הטעמים שהביאו לבן.

12. ילקוט יוסף שם, ה. הערת הרוב נבנצל שליט"א – צרי

עין לענ"ד; בני ישראל נגאלו ממצרים כיון שלא שינו את

שם.

13. כתוב שבארץ ישראל התקבל המנהג להזכיר נשמות

בימים האחרוניים של שלושת הרגלים למרות שבימים אלה אין קוראים את אותה הקריה. בצד אליעזר (חלק ב סימן לט) הביא טעמים נוספים לאמירות יזכור בימים

מג. הזכרת נשמות והשכבה, יזכור

תפילה לשalom המשפחה, לאמירתה בעת הזכרת נשמות¹⁴

אבי שבשמיים,

בשעת הזכרת נשמות אלה שהלכו לעולמים, נשא אני את עיני אליך, אָלֹהִי, בהזדעה מלב שלם, על
שבחךך הגדול הווי תקירים חיים פה עמי.
ברכם בבריאות טוביה,תן לך רב לחיות אתנו עוד שנים זוכות וטובות. חזקם ואמצם לחיים
טוביים בבריאות הנפש ובריאות הגוף. ברכם שיזכו להנוט ולהתברך מצאצאיםם, שתהא פרנסתם
מציה ושתהייה הברכה בביתם.

חזק אותו שאוכל לעוזם בכל כוח ובכל מואדי, ולואי ואזקה לקים מצות כבוד הוריהם כראוי.
יהי רצון שאכין את האחריות הגדולה לפניهم כזכות ולא כנטל, מאהבה ולא מכחה, בשמה
ובנחת ולא בקוצר יורה.

ויהי רצון שאזקה להיות מוקור שמחה להורי ומשפחתי.

ברך את אחיך ואחותך וכל בני משפחתי, שמחם וברכם בבריאות טוביה ובחים של אורה ואהבה,
ונזפה גלן, יחד, לחמים טובים וארפים.
ותהיה בייראתך ואהבתך לעבדך בלבך שלם.

א. עיקר אמירת יזכור והזכרת נשמות הוא הציבור, אבל גם ייחד יכול לאמורה ב ביתו או
בבית הקברות כשהאין מניין¹⁵.

יב. אפשר לומר הזכרת נשמות גם על קטנים שנפטרו¹⁶.

יג. מותר לאדם להזכיר נשותו הראשונה גם כשןשא אשה אחרת, וכן אשה נשואה
על בעלה הקודם. לモרות שיש הסתייגות והגבלה לאדם שלא עלה לcker אשרתו הראשונה לאחר
שנישא בשנית, וגם לא ידליך נר נשומה ביום פטירתה בפני אשתו השניה, בהזכרת נשמות התירו.
הטעם הוא כיון שעלייה לcker והדלקת הנר הן פומביות, ויש לאדם להתמקד בבניין ביתו הנוכחי,
גם אם במידה מסוימת הדבר בא על חשבון זכרונות העבר. אבל הזכרת נשמות נאמרת ביחידות בין
אדם לבוראו, ובאופן צנוע וऐשי כזה היא לא אמורה להשפיע על בניין המשפחה הנוכחי.

יד. חילדרוזי שנפל על משמרתו בצה"ל, מותר לומר השכבה לעילי נשותו בבית הכנסת.
וכן מותר לומר השכבה לעילי נשות גוי שהציל יהודים בשואה¹⁷. גר יכול לעורך
אזכורה להורי הגויים שנפטרו. ויש מי שכתב שעליו לעשות רק חלק מהדברים הנוהגים
באזכורה כדי שהיא ניכר הבדל בין נשות יהודים לנשות גויים¹⁸.

טו. נהוגים להדליק נרות לעילי נשות ההורים והקרובים שמזכירים נשותיהם באربעה
פרקם אלו.

התיחסות מפורטת לנר נשומה מובאת لكمן באוצר המושגים.

נוסח יזכור מובא لكمן עמוד .522.

14 מבוסט על תפילת הרוב פ. קריליך מניצ'סטר.

15 פני ברוך סימן לה, טז. פסקי תשובה, סימן תרכא, ז.

16 ראה במראה הבזק חלק א, עמ' 79.

17 ילקוט יוסף סימן ל, כו – כז.

18 גשור החיים פוך לא, ב, ח.

בית הקברות

מד. המצבה

אמר רבי שמעון בן פזי: רמז לציון קברות מן התורה מניין תלמוד לומר "ויראה עצם אדם ובנה אצלו ציון" (יחזקאל לט, טו).

מועד קטן ה, א

הקמת מצבה

מיימות עולם נהוג להקים מצבה על הקבר.
שלושה שמות יש – מצבה, ציון, נפש.

בתורה מצאנו שם "מצבה" – "ויצא יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום" (בראשית לה, כ.).

בנביאים מצאנו שם "ציון" – "ויאמר מה הארץ הלו אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש הآلלים אשר בא מיהודה" (מלכים ב', כג, יז).

במשנה ובגמרא שם "נפש" – "בונים לו נפש על קברו" (משנה מסכת שקלים, פרק ב, ה).
הטעמים להקמת המצבה –

- לזכרון המת שלא ישתכח מן הלב. אמנים חז"ל אמרו שאין עושים נפשות (מצבות) לצדיקים, כיון שדבריהם הם הם זכرونם¹ וכך פסק הרמב"ם². אך האriz"ז כתוב³ שהמצבה היא צורך גדול ויש בה תיקון לנפש. והרשב"א כתוב⁴ שהוא כבוד למת. וכן נהגים עתה לעשות מצבות גם לרבניים גדולים.
- לדעת את מקום הקבר כדי לבקרו ולהתפלל עליו.
- לציין את מקום הטומאה ולהזהיר את הכהנים.
- כבוד לנפש המרחפת שם.

יש הקבלה בין שלושת השמות לטעמים. השם מצבה על שם התייצבות, באלהבליט את הקבר שייהיה ניכר כדי שיוכלו לבקרו, ולזכרון המת שלא ישכח. השם ציון בא לציון את מקום הקבר כדי להזהיר מטומאה. והשם נפש על שם הנפטר המרחפת שם, כמו שמצוcir בספר הזוהר⁵.

⁴ שו"ת הרשב"א סימן שע"ה.

⁵ על פי גישת החיים פרק כה, א.

¹ ירושלמי שקלים ב, ה.

² הלכות אבל ד, ד.

³ שער המצוות פרשנות יודח.

מתי מעמידים (גilio מצבה⁶)

- א. טוב להעמיד את המצבה כבר בסוף השבועה⁷ ויש נהגים לקרות השלישי. יש שמאחרים עד לאחר שנים עשר חודש.
- ב. אם חל רגל בתוך השלישי, עדיף להקדים את הקמת המצבה קודם לכן.
- ג. מנהג להספיד את המת בשעת הקמת המצבה. لكن יש שכתבו שאין להעמיד את המצבה בימים שאין מספידים בהם⁸.
- ד. יש עניין להקים מצבה גם אחרי שנים רבות. כגון אם המשפחה גילתה את הקבר רק לאחר תקופה ממושכת שהකבר היה ללא מצבה, כיוון שהמצבה היא לנפש הנפטר⁹.

מה כתבים

- ה. נהגים לכתוב את שם הנפטר על המצבה. האשכנזים מציינים את שמו ושם אביו, ועדות המזרח מציינים את שמו ושם אמו¹⁰. ביום נAGO לכתוב את שמות ההורים. אם ההורים בחיים מוסיפים ליד שם הי"ו (ה' ישרם וחילם), ואם כבר הלוغو לעולמים כתובים ז"ל¹¹.
- ו. אין לכתובשבחים גדולים על הנפטר אם באמת לא היו בו שבחים אלו¹².
- ז. אם מחליפים מצבה, אין מעט בשבחים במצבה החדשה מהה כתוב במצבה הקודמת¹³.
- ח. מי שהוסיפו לו שם בחולייו וקם מחוליו והוחזק שלישיים يوم בשם החדש, כתובים על המצבה גם את שמו החדש. אבל אם לא קם מחוליו, אין כתובים את שמו החדש על המצבה.
- ט. כתובים על המצבה את יום פטירתו בתאריך העברי, ועל לנו לכתוב תאריך לועזי¹⁴.

⁶ בארץ אין מנהג כזה בפועל אלא רק שימוש מיולו

⁷ 11 צורו החיים פיסקה רפב.
¹² 12 ילוקוט יוסף סימן ג. והוסיף שם שאם סבל יסורים לפני מותו טוב לכתוב על המצבה שככל יסורים שעשו עליו. יעקב אריאל שליט"א בטור "דרך של היהדות במאות ובאבלות" עמוד (360).

¹³ גשור החיים פרק כח פיסקה ב. הקונטראט היחילי דף נה. כל בו על אבלות עמוד 379. ילוקוט יוסף סימן ג. א. פני ברוך סימן לו, ב. בצרור החיים כתוב שמנוה עדות המזרח להעמיד את היסודות כבר בשבועה, ולהעמיד את המצבה מיד לאחר מכן ולא ממתנים לשולשים. ואילו האשכנזים נהגים לעורך גליוי מצבה ביום השלישי.

⁸ 14 שוו"ת מנחת יצחק חלק ג, נא.

⁹ 15 הרב יעקב רוזה בשם ספר מעבר יבוק.
¹⁰ 16 גשור החיים פרק כח, ג. א. פני ברוך סימן לו, ג.

- ג. בארץ ישראל יש לכתוב על המצבה בכתב עברי, ולא בלועזית¹⁵.
- יא. בסוף המצבה נהגו לכתוב תנצל"ה – תהא נשמרנו צוריה בצרור החיים¹⁶. ראה באוצר המושגים ערך צורו החיים.
- יב. מי שהורה לא לבנות מצבה על קברו, אין שומעים לו. אך אם ציווה שלא לכתוב תארים על מצבתו, שומעים לו¹⁷.
- יג. יש להקפיד שהכתב על המצבה יהיה שקווע בתוך המצבה ולא בולט, כיוון שעיל פי תורה הסוד צרייכים להיזהר שלא לקרוא כתוב בולט שעל הקבר¹⁸.
- יד. אם כותבים פסוק על המצבה שיש בו שם ה', יש לכתוב כינוי ולא שם ממש (לדוגמא, אלוקים ולא אלוהים) שמא הכתיב יימחק במשך השנים. כמו כן אין כותבים פסוק שלם על המצבה¹⁹.
- טו. אין לחוקק את תמונה הנפטר על המצבה²⁰.

צורת המצבה ומוחירה

בראשונה הייתה הוצאה המתקשה לקרוביו יותר ממייתתו, עד שהיו מניחים אותו ובורחים. עד שכא רבנן גמליאל נהוג קלות ראש בעצמו והוציאוו בכללי פשוטן. ונוהgo כל העם אחריו להוציא בכללי פשוטן.

אמר רב פפא: וכעת נהוג העולם אפילו בצדרא בן זוז (באorig זול ופשטוט שמחירו זוז אחד). כתובות ח, ב

טו. יש שכתבו להעדייף מצבה שוכבת. אולם גם לשיטה זו, אם בבית הקברות המצבות עומדות, אין איסור לנוהג כמנהג המקומות²¹.

יז. יש הנהגים מראש לבנות את המצבה עם מקום להדלקת נר באופן שלא יכבה.

יח. יש להשתדל לבנות מצבה כמנהג אותה העיר, שלא תהיה פחותה מדי כדי לכבד את הנפטר. לעומת זאת מוטב לא להוציא ממון רב מדי על המצבה. במיחוד יש להימנע מבזבזנות ראותנית ומונקרת עניינים. אם יבנו מצבה רגילה במקום להוציא ממון רב מדי על מצבה מפוארת, ואת יתרת הכספי יעבירו לענינים הנצרכים לכך, יוכלו לגרום נחת רוח יתרה לנשימת הנפטר ולזכותו.

19 על פי הרב יעקב רוזה שליט"א.

20 צורו החיים פיסקה רפו.

21 צורו החיים פיסקה רפו. הטעם איינו הלכתי, אלא שמחיר מצבה עומדת עלול להיות גבוה, ויש להשתדל לא לี่יקר את העלות כמו שיבואר ל�מן. لكن במקרה חדש כשכותבים תקנון לחברה קדישא, מצבות שוכבות עדיפות.

15 ילקוט יוסף שם מהדור"ם שיק.

16 יש הכותבים ת.ג.א.ב.ה. אך מבחינה לשונית יש כתוב בראשי תיבות – תנצל"ה, שכן השימוש בnikud במקומות בראשי תיבות לקוח מן הלועזית.

17 ילקוט יוסף סימן ג. ז. פני ברוך סימן לו, י.

18 צורו החיים פיסקה רפה.

מד. הממצאה

ככל ניתן לומר (במחקרים של זמן הוצאה הספר) שעולות מינימליות לממצאה פשוטה היא 1500 – 2000 ש. הממצאה הפешטה היא משיש חברוני בהיר. שינוי גוון עלול לייצר מאוד את מחair הממצאה. אבן גראנט שחוורה או אדומה יקרה אף יותר. אוטיות חרוטות או צבעות הן הסטנדרט. אוטיות מובלטות יקרות יותר וגם בעיתיות מבחינה הילכתית. מקובל שבמחר הממצאה כוללת 60 – 70 אוטיות. כאמור, מדובר בהערכה כולנית ביותר העשויה להשתנות ממוקם למקום וזמן.

הביתוח הלאומי אינו מסלム את ההוצאות לבניית הממצאה ולבנייה הממצאה, אלה יהולו על המשפחה. הביטוח הלאומי ממן הקמת מצבה לנפטר גלמוד, שאין לו בישראל קרוב משפחה שנמנה על אחד מלאה: הורה, בן זוג, בן או בת של הנפטר. את הממצאה תקים החברה קדישא שטייפה בקבורה. הממצאה תוקם 12 חודשים לאחר יום הקבורה. אם קרובי הנפטר חיים מהבטחת הכנסה, הם יכולים להגשים בקשה למענק עבור הקמת הממצאה. הביטוח הלאומי אינו מחייב תשלוםים לקרוב משפחה שהקים מצבה.

מה. דיני בית הקברות

כבוד בית הקברות

בית הקברות נקרא "בית מועד לכל חי" (על פי אイוב ל, כג), ובשם "בית עולם" (על פי קהילת יב, ח), ובלשון חז"ל נקרא "בית עליון" (למשל בסנהדרין יט). גם נקרא בשם "בית החיים" (על שם מעבר החיים מצב למשנהו).

א. אף על פי שאין לבצז סכומי כסף גבוהים על מצבות מפוארות ויקרות, יש להකפיד על ניקיון וכבוד בית העולמין. ציריך שייהיו הקברים מסודרים שורות שורות, ושיהיו שבילים מסודרים כדי שלא יאלץ לדרכ על קברים.

ב. ברוב הקהילות בארץ ובחוץ לאرض נוטעים בבית הקברות אילנות ופרחים לכבוד המתים. בנטיעה יש להקפיד שהעצים לא יהיה על הקברים וגם על השטח מחוץ לבית הקברות, כדי לא להכשיל כהנים באיסור טומאת אهل המת. כמו כן יש להקפיד שישורשי העצים לא יונקים מהקברים עצם¹.

ג. אין בנטיעת עצים איסור של "ובחתתיהם לא תלכו"², כיוון שהאיסור חל רק על דברים שנזרכו במפורש בגמרא³.

ד. בערים העתיקות – ירושלים, צפת, טבריה וחברון יש שנางו לא לטעת עצים בבית הקברות. הטעם מפני מה שנางו משנים קדמוניות שהיו נזהרים בטהרה לא לנטווע אילנות כדי שלא יהיה על הקברים ועל הכהנים או מי שנזהרים מטומאה, וכיון שמדובר אילנותמושך יותר לבוא לשם טיול, נמנעו מנטיעת אילנות בבית הקברות⁴. יש מי שכתב שגם בשאר מקומות אין לנטווע אילנות ופרחים בבית הקברות⁵.

ה. אין ללכט בבית הקברות כשותפליין בראשו, וכן אין ללכט כשהחיציות גלוות אלא מכוסות. הטעם משום 'לועג לרשות' מבואר באוצר המושגים. אין למלמוד או להתפלל בתוך בית הקברות אלא אם כן הוא לעילוי נשמת המתים. יש מקילים בלימוד ותפילה בתוך בית הקברות אם הוא במרקח ארבע אמות מהනפטר ומהקברים⁶.

ו. אין נוהגים קלות בראש בבית הקברות, כגון לאכול ולשתות שם או לחשוב חשבון, או לקצר משם את הדרכ⁷. אין לעשן שם⁸. כמו כן מכבוד המקום להיכנס בו לבוש צנوع ובכיסוי ראש.

¹ שפטין כהן על שלחן ערוך יורה דעתה סימן שש, סעיף קטן ד.

² ויקרא יח, ג.

³ ש"ת הרשב"א חלק א סימן תכח. וראה גם במראה הבזק חלק ה, צז.

⁴ דעת כהן סימן ריב. גשור החיים פרק כז, א, ב.

⁵ ילקוט יוסף סימן יב, ג.

⁶ שלחן ערוך יורה דעתה סימן שש, ג; גשור החיים פרק כז, ב. וראה באור הלהכה אורח סימן מה, שהביא שלוש שיטות כיצד להגדיר את המקום שבו אין להיכנס עם תפילין. בפועל, כשרוצים להתפלל בבית העולמין, אפשר באוזר המסדרדים שם לא הוקדש לקברים, או לפחות ארבע אמות מחוץ לאוזר שהוקדש לקברות.

⁷ שלחן ערוך יורה דעתה סימן שש, א.

⁸ ילקוט יוסף סימן מ, יא.

ז. מותר ומומלץ לנוקות ולצחצח את הממצות,ולבצע עבודות שימור ואחזקה, גם אם עבודה זו נועדה לצורכי תיעוד ומחקר היסטורי. יש לשמר את העפר בתוך בית הקברות, ואין לחפור מתחת למצות?

ברכה כשרואים קברי ישראל

ח. מי שלא ראה קברי ישראל בתוך שלושים יום, כשבא לבית הקברות מבקרים¹⁰:

**ברוך אתה ה' אליהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין ובלכל
אתכם בדין והמיתת אתכם בדין וידע מספר בכלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים
אתכם בדין. ברוך אתה ה' מחהיה המתים.**
**אתה גיבור לעולם ה' מחהיה מתים אתה רב להוציאו. מכלל חים בהסדר מחהיה
מתים ברוחמים ובמים סומך נופלים ורופא חולמים ומתייר אסורים ומקרים אמוניות
לי שני עפר מי במוך בעל גבורות ומדי דומה לך מלך מימות ומחהיה ומזמן יושעה
ונאמנו אתה להחיות מתים.**

תחילת הברכה מבוססת על המשנה בפרק אבות (סוף פרק רביעי):

על כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נולד, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך
אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך الملכים הקדוש ברור הוא.

תחילה מדגישה המשנה את שלטונו המוחלט של הבורא באדם:

ליידע להודיע ולהודיע שהוא אל, הוא היוצר הוא הבורא, הוא המבין הוא הדין, הוא עד הוא
בעל דין הוא עתיד לדון.

שלטונו כה מוחלט עלול לעורר באדם חששות לגבי מידת הצדק שבו. לכן מדגישה המשנה שם
באופן חד משמעי:

ברוך הוא, שאין לפניו עולה ולא שכחה, ולא משוא פנים ולא מכך שוחד, שהכל שלו. ודע
שהכל לפי חשבון.

יש במשנה את היסודות שעליין לבנתה הברכה: הכרה באדנות הבורא ובשלטונו המוחלט בעולם,
העומד בニיגוד גמור לכורח האנושי להוויל, לחיות בעולם, ולהיפטר מן העולם. המשנה מדגישה את
מידת הצדק המוחלט שיש בדינו של הבורא. אותה מידת צדק המאפשרת לאדם להצדיק את דינו
של הקדוש ברוך הוא, למורות שאי אפשר לו לאדם לעמוד בסוד ה' ולהבין את עומק דינו.
המשך הברכה מבוסס על ברכת גבורות שבתפילה שמונה עשרה¹¹, המסתירה בברכת מהיה
המתים. תחיה המתים היא אחד משלושה עשר עיקרי האמונה על פי הרמב"ם, וגם בברכה

להבריח את כוחות הטומאה בכח שמות הקדושים שיש
בברכה זו. הפירוט והסבירו מובאים בספר מעבר י'ב.

9. במראה הבזק חלק ג, סימן עד.

10. שלחן עורך אורח חיים ר'כד, יב.

11. על פי הקבלה אמורים חלק זה לאחר הלווייה, כדי מאמור שפטין רוננות פרק כ.

מודגש נושא האמונה – “ונאמן אתה להחיות מתים”. יש משמעותם רבים לתחיית המתים. אחת המשמעות שניתן ללמוד לצורך עניינו היא, שלמרות שהאדם הוא זמני בעולם ולמרות שהוא קצובים ו Mastiymim. בכל זאת בסופו של דבר ישנה ממשמעות נצחית לנפש האלוקית שניתנה בו, אותו חלק אלה מעלה שיש בו יסוד שאינו מתכלה. חלק זה עתיד לגורם לתחייה מחדש של החלק הגוף שהוא זמני וכלה, ולתת בו את היסוד של חי נצח.

בעצם גם בזמן שהאדם חי, בכל רגע ורגע הוא מקבל את חיותו מריבונו של עולם. תשומת לב יתרה שלנו הייתה מסיימת לנו לראות שבכל רגע ורגע מתקיימת בנו תחיות המתים. לכן בברכות השחר מופיעה ברכת “המחזיר נשמות לפגרים מתים”, שכאה לעורר ולהזכיר את התודעה על התחדשות הגוף מדי יום בימיו, ובעצם בכל רגע ורגע.

הברכה קשורת בין תחיות המתים שלעתיד לבוא, ובין גבורותיו של ה' – סומר נופלים ורופא חולים ומתריך אסורים; פועלות המאפשרות את המשך החיים האנושי בעולם. מתחיות המתים שיש בנו בכל יום ויום, אנו למדים על תחיות המתים שלעתיד לבוא.

.ט. מותר לברך את הברכה גם בתוך ארבע אמות לקביר¹².

.י. מברכים גם אם רואים את הקברים בשבת או ביום טוב¹³. כיוון שאין ברכה זו נחשבת לצידוק הדין, אלא מתארת את פעולותיו של הקדוש ברוך הוא עם כל בריאותו. אמנם אין נכון להיכנס לבית הקברות בשבת מפני הרוח הרעה השורה שם¹⁴.

.יא. נכון לא יברך ברכה זו. ואם ברך, יש לו על מה שישמור¹⁵.

.יב. אף על פי שכתבו שאין לברך בלוויה ברכה זו¹⁶, כיוון שבזמן הלוויה עוסקים במצבם הקבורה ופטורים מלברך, וגם מפני שרובה לא עוביים שלושים יום מבלי שאנשי החברה קדישא יראו את הקברים, בכל זאת יש לקיים את המנהג שחוזן החברה קדישא מברך בבית הקברות בכל לויה ברכת “אשר יצר אתכם בדין”, אף על פי שהוא בתוך שלושים יום מאז שראה קברי ישראל. הטעם מפני שככל Tosfot קבר יכול לברך על התוספת¹⁷, וכן כוונתו לפטור אחרים שלא ראו קברי ישראל שלושים יום ולהוציאם ידי חובת הברכה¹⁸.

קניין קבר

.יג. טוב לאדם שייקבר בקבר הכספי לו¹⁹. אברהם אבינו הקפיד לרכוש את מערת המכפלה קודם קבורה שרה – “וילקם שדה עפרון אשר במכפלת אשר לפני מمراה השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בבל גבלו סביר: לאברהם למקנה לעני בני חת בכל באי שער עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פניהם מمراה הוא חבירו בארץ בכנען” (בראשית כג, יי-יט). גם יעקב אבינו הדגיש את הקניין של מערת המכפלה – “קברו אתי אל אבנתי... במערה אשר

12 גשור החיים פרק כת, יז.

13 כל בו על אבלות עמי.ילקוט יוסף סימן י, לג.

14 כל בו בשם הדרת קודש. את הטעם אמר לר' רב יעקב רוזה שליט”א.

15 ילקוט יוסף סימן י, לד. והוא לעיל עמוד 68 הילכה ב.

16 גשור החיים פרק כת, יז.

17 כל בו על אבלות עמי.ילקוט יוסף סימן י, לג.

18 ילקוט יוסף סימן י, לו.

19 גשור החיים פרק טו, א, ד.

בשזה המכפלה אשר על פניהם מראה בארץ גנעו אשר קנה אברם... " (שם מט, ל). גם בקבורת יוסף מודגש – "וְאֵת עَزْمَותِ יוֹסֵף אֲשֶׁר הָעָלָו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְּצָרִים קִבְרָו בְּשָׁכֶם בְּחַלְקַת הַשָּׂדָה אֲשֶׁר קָנָה יְעַקּוֹב" (יהושע כד, לב). ולצורך כך התירו אפילו לפניו מcker שנפטר בו לקבורו הקני לו, כפי שיתברר لكمן.

יד. لكن ישנים הרבה שורוכשים קבר עוד בחיהם. אם לא קנה מחיים, היורשים קונים את הקבר, ועדיף לפני הקבורה. אם אין לירושים שלם, עדיף שיישלמו או אףלו סכום סמלי, כדי שעל ידי כן ייקנה והקבר למשחת הנפטר. אם אין מי שיקנה כבר עבור הנפטר, אזוי הציבור מקנה לו את קברו.²⁰

טו. הקונה קבר בחיוין, יש הנוהגים לחפורו, להכין את האهل בתוכו ולכסותו. טז. כשחוופרים קבר מראש, יש להיזהר לא להניחו פתוח אלא לכיסותו באותו יום.²¹ לעתים אנשי החברה קדישא מקלים וחופרים קברים מראש כדי להיות מוכנים, ולא מסיימים את החפירה ואז אין הקפדה בעניין; ובאותו יום שורוצים לקבר, משלימים את החפירה.²² ומותר במקום הצורך גם לחפור ולכסות בנסרים.²³

קבר משפחה

יז. אם יש אפשרות, יש לקבר אדם אצל משפחתו²⁴. מצאו במקרא הקפדה על קבורה בקברי משפחה: אברהם אבינו קנה את מערת המכפלה בחברון כדי לקבור את שרה, שם גם נקבר אברהם. שם נקברו יצחק ורבקה. שם קבר יעקב את לאה וציווה על יוסף "וקברתני בקברתם". על פי המדרש יעקב התנצל בפני יוסף על כך שלא הציב לכבור את רחל אמו בחברון (ראה רשי' בראשית מה, ז). אלעזר בן אהרן הכהן נקבע בגבעת פנהס בנו (סוף ספר יהושע). גدعון נקבע בקבר אבייו יואש (שופטים ח, לב). את עצמות שאול המלך ויהונתן בנו קברו בארץ בניימין, בקבר קיש אבי שאול (שמואל ב' כא, יד). את עשהאל קברו בקבר אבייו (שמואל ב', ב, לב). רחבעם נקבע בקברי אבותיו (מלכים א' יד, לא), וכן מלכים נוספים. נחמייה מכינה את ירושלים "העיר בית קברות אבותי" (נחמייה ב, ב).

וזהטעם הוא כיון שנוח לו לאדם שייהיה קבר אצל אבותיו, ניתן למודד זאת מדברי ברזילי הגלעדי שאמר "וְאֵת בָּעֵיר עִם קִבְרֵר אָבִי וְאִמֵּי" (שמואל ב' יט, לח).

יח. עד כדי כך חשוב הדבר, שהתייר לפניו נפטר מcker כדי לקבורו אצל אבותיו²⁵.

20 כו� על פי המצב המשפטי במדינת ישראל, רכישת הזכות להיקבר במקום מסוים אינה מקנה זכות קניינית של 'בעלויות', כי אם 'יקת הנאה' באמצעות מקרקעין. מכל דינם, לאחר רכישת אותה הזכות, הרי שהזכות להיקבר במקום, לרבות רבי יהודה החסיד (אות ב).

21 גשור החיים פרק כז, ח, ב.

22 גשור החיים פרק כז, ח, ב.

23 ילקוט יוסף סימן ה, ז.

24 שלחן ערוך יורה דעה סימן שסו.

25 שם סימן שסג, א.

אלודם).

יט. אם האב נקבר במקום אחד והאם במקום אחר, קוברים אצל האב²⁶.
 ב. אין חיוב הילכתי לקבור בני זוג זה ליד זה, אך טוב לנוהג כן²⁷. لكن אשה קוברים אצל בעלה, אך גרוישה קוברים אצל אבותה ומשפחתה.
 כא. אשה שהיתה נשואה פערמים, אומדים היכן הייתה מעדיפה להיקבר. אם היו לה בניהם מאחד מהם בלבד, מסתבר שהוא עדיף. ואם היו לה או לא היו לה בניהם משניים ואין יודעים דעתה, נקברת אצל הראשו²⁸.
 כב. אשה שקنته חילقت קבר ליד בעלה, אך שינתה דעתה ורצה להיקבר במקום אחר, מותר לה לשנות את מקום קבורתה²⁹.

קבורה בארץ ישראל

ויקרבו ימי ישראל למות, ויקרא לבנו לישעך ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא זך תהה ירכי, ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושבתי עם אבתי ונשאתי ממארם וקברתי בקברתם, ויאמר אני עשה כדברך:

בראשית מו, כט – ל

כב. זכות גדולה להיקבר בארץ ישראל. אמרו חכמים שככל הקבר בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח³⁰. ואשרי האדם הזוכה שאرض ישראל קולטו מהים ונשמרו יוצאתה במקומות הטהרה המכון לשער השמיים³¹. אבל גם אם נפטר בחו"ז לארץ, ישנה זכות להיקבר בארץ ישראל.

חכמים מנו יתרונות למי שנקבר בארץ ישראל³²:

- הקבורה בארץ ישראל מכפרת, כמו שכתוב "וכפר אדקמות עמו" (דברים לב, מג),

- התהיה בארץ ישראל ללא גלגול מחילות³³,

- ניצל מחיבוט הקבר³⁴,

- אינו נעשה רימה ותולעה³⁵,

- הנשמה עולה דרך שער השמיים באופין ישר, כמו שכתוב בספר הזוהר שככל הנשמות עוברות דרך ירושלים. ובמקומות אחר בספר הזוהר³⁶ מובא שכצתה נשמת האדם מעולם הזה, באה תחילת אל מurret המכפלה.

אמנם "וזיל גינו את מי שמתו בחו"ז לארץ ובאו להיקבר בארץ ישראל, עד שאמרו עליהם: "אני קורא עליהם זינח לתי שמתחם לתועבה" – בחיכם, יתבאו ותטמאו את הארץ" – בmittahcom"³⁷, אך ככל זאת לימדו זכות על המנהג להיקבר בארץ, כגון שהגינוי היה רק על מי שיכלו לבוא לארץ ולא באו. או

32 על פי גישור החינוך פרק כז, ט, א.

26 גשור החיים פרק כז, ז, א.

33 עיין באוצר המושגים ערך גלגול מחילות.

27 צורו החיים פיסקה רפט.

34 עיין באוצר המושגים ערך חיבוט הקבר.

28 גשור החיים שם ב.

35 הערת הרוב נבנצל שליט"א – צריך עיין לענ"ד.

29 במראה הבזק כרך בעמוד 137.

36 זה חדש פרשת נח.

30 כתובות קיא, א.

37 ירושלמי כלאים פרק ט סוף הלכה ד, על פי פסוקיו זונה קולטו מהים לכוללונן לאחר מותה. יומיהו ב, ג.

21 על זה אמרו חכמים (שם במסכת כתובות) שאינו זונה קולטו מהים לכוללונן לאחר מותה.

שזכותה של ארץ ישראל מכפרת עליהם – "וכפֶר אַדְמָתוֹ עָמוֹ", וממצו להרבה מגדולי ישראל שזכיוו לקברם בארץ למרות שנפטרו בחו"ן הארץ.

כד. מעיקר הדין אין להוליך נפטר מעיר אחת כדי לקברו בעיר אחרת, משום כבוד המתים הקבורים באותו העיר שלא לבוזותם שלנא וקבר עמהם. אלא אם כן מחוץ לארץ לישראל, או שמוליכים אותו להיקבר בקברות אבותיו, או שציווה לקברו במקום אחר.³⁸ למעשה, בארץ ישראל לא נהגו להקפיד על כך, וublisherים את הנפטרים לקבורה בעיר אחרת, ולא חוששים לבזיזון המת. אמנם יש שהקפידו שלא להוציא את הנפטר מירושלים ומחברון מפני מעלהן אלא לקבור שם, ויש שהקפידו על כך גם בצתפת ובטבריה.³⁹

כה. אין מוצאים נפטרים מארץ ישראל לחוץ לארץ. לפי הכלל של "הכל מעליין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין", ראה ביאורו באוצר המושגים. דהיינו, ישנה זכות קדימה לארץ ישראל על פני חוץ לארץ. כך למשל ביחס בין בני זוג, אחד מהם רוצה להישאר בארץ והשני רוצה לרדת לחוץ לארץ, ידו של מי שרוצה להישאר בארץ על העליונה. כך גם לגבי בן חוץ לארץ שנפטר בארץ ובנו ארץ ישראל שנפטר בחוץ לארץ – מעלים את הנפטר מחוץ לארץ, ואין מוצאים את מי שנפטר בארץ לחוץ לארץ.⁴⁰

כו. בקבורה בחו"ן לארץ, יש הנוהגים לתת מעפר ארץ ישראל בקבר, ויש למנהג זה על מה שיסימור.⁴¹

כז. רשאים לפנות קבר כדי להעלותו מחוץ לארץ לקבורה בארץ ישראל.

איסור הנאה מקברים

כח. בניית הקבר אסור בהנאה⁴², שכן אין לדרכו על קברים, אין להישען על קבר ולא לשבת עליו. לצורך מצוה מותר לדרכו על הקבר לפי שעה (למשל נושא המת בלוויה), ונוהgo לבקש מהילה מהנפטר כשמוכרכחים לדרכו שם.

כט. גם המזבח ואפילו עפר בית הקברות אסורים בהנאה⁴³, אבל קרקע עולם אינה נאסרת בהנאה.⁴⁴. ככלומר שהקרקע שפינו ממנו קבר אינה נאסורה בהנאה, כיוון שאי אפשר לאסרו קרקע

לבני המשפחה שהםMRI נפש ולדבר עליהם כי מאית ה' היה זה אמת לטובתו ולהנתנו, ויש זכות לנפטר שזכה

³⁸ שלחן ערוך יורה דעה סי' שס, ב, ושפתי כהן שם.

ה' גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל להיקבר בארץ ישראל (ליקוטי יוסף סימן נב, ז).

³⁹ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

החותות הרמן"א על שלחן ערוך יורה דעה סימן שס, א.

⁴⁰ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

טורוי זהב על שלחן ערוך שם סעיף קפונ א.

⁴¹ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

החותות הרמן"א על שלחן ערוך יורה דעה סימן שס, א.

⁴² גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

ואהגו לקחת מעפר הר הזיתים כדי לשוח לחוץ לארץ,

⁴³ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

ולצרכי המתים התairo. גשר החיים פרק כז, ד.

⁴⁴ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

אשר זוכה להיקבר בארץ ישראל, אף אם גילה דעתו

⁴⁵ גשר החיים פרק כז, ט, ג. הערת הרב נבנצל

העקרוני והמורע בגמוא (סנהדרין מו, ב).

בנהא. זהו כלל עקרוני גם בתחוםים אחרים כגון קרקע שעבדו בה עבודות כוכבים, שאינה נסורת, למורות שעבודות כוכבים עצמה אסורה בנהא.

ל. קבר שפינו ממנו מת, מותר לקבור שם מת אחר⁴⁶. אם היה הקבר מיועד לאביו וקברו במקום אחר, לא יקבר בו על מנת משומש כבוד אביו, אבל אדם אחר מותר להיקבר בו⁴⁷. לא. אם מחליפים את המצבה אסור להשתמש במצבה הישנה, למקרה או לקבל עבורה תמורה או הנחה. מותר לתחה עברו מת אחר ללא תמורה⁴⁸.

לב. בכלל, ארון מתים שפינו המת ממו אסורה בנהא. וכן הדין בדברים אחרים שהשתמשו בהם לצורר המת. אמנם יש מי שכתיב שהרוצה ליהנות מארון שנשלח בו המת מחוץ לארץ לארץ ישראל, ונקבר המת בארץ ללא הארון, יש לו על מה שישמן, ובפרט כשיש הפסד מרובה⁴⁹.

לג. צמחים ופירות האילנות שגדלו על הקברים עצם – אסורים. אבל מותר להשתמש בהם או למכרם לצורך בית הקברות עצמו.

לד. אילנות שנוטעים בבית הקברות שאינן על הקברים עצמם, מותר ללקט פירותיהם⁵⁰.

קניין בית קברות חדש

לה. כשמייעדים שטח לבית קברות חדש, או כשמוסיפים שטח לבית קברות קיים, אומרים בעת קניית הקרקע שكونים אותה על מנת שיבולע המת לנצח. כדי שלא ליתן פתחוןפה.

לו. יש מקומות שונים שלפחות מניין מאנשי החברה קדישא, מקרים את השיטה המיועדת לבית הקברות שבע הקפות. מקרים מקרן מזרחית דרוםית לפני ימין (כל המזרח, הצפון, מערב ודרום). לפניו הקפות אומרים מזורי תהלים ובתוכם "ויהיنعم" ו"יושב בסתר עליו" (מזמור צ"א), פרשות הקטורות והבריותא שעוסקת בקטורת (לקמן עמוד 500), ו"אנא בכח". תוך כדי הקפות אומרים שוב "ויהיنعم" ו"יושב בסתר" ו"אנא בכח". אחרי שבבע הקפות אומרים את שם העיר מתוך פסוקי א – ב שבזמןור קיט (מובא לקמן עמוד 511). וכן פסוקי האותיות קר"ע שט"ז. חלק מהקהילות מוסיפות תפילה מיוחדת ופסוקים נוספים⁵¹. ראה גם באוצר המושגים ערך חינוך בית הקברות.

46 גשר החיים פרק כז, ג, יא.
47 שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שש, ז.

48 שם יד – טו. ובקשר לשימוש בגדר בית העلمין ראה שם הלכה יט.

49 ילקוט יוסף סימן נא, א. והטעם כיון שהשולחים מוחוץ לארץ סמכו על דעת החברה קדישא בארץ, וכיון שבארץ לא נהגו לקבור עם הארון, לא הוkidש הארון לחייאסר. ואף אם נאמר שלא ידעו ממנהג הארץ, הרי הקדש בטיעות ואינו הקדש. והוסיף שיש לבורר את דעת

אופן הקבורה

לו. נהגו לקבור את הנפטר על גבו⁵² כשפנו כלפי מעלה באופן שרגליו כלפי ירושלים. ובחוץ לארץ כלפי ארץ ישראל. עם זאת, גם אם לא הקפידו על כך, אין לייחיד לשנות את הכוון הכללי הקיים בבית העולמי⁵³.
לח. אין לקבור רשו אצל צדיק. שנאמר "אל תִּאָסֵף עַמְּתָאִים נֶפֶשׁ" (תהלים כו, ט).
לט. שניים שהיו שונים זה זהה, אין לקברים זה ליד זה⁵⁴.

מ. יש מקומות שבהם לכתילה לקבור איש ליד איש ואשה ליד אשה. אך אין קפידה – במקום שנוהגים כך – לקבור איש ליד אשה⁵⁵.

על אופני קבורה שונים בבית הקברות – קבורת שדה, קבורת רמה, כוכים, קבר משפחתי / זוגי; ראה באוצר המושגים ערך קבורה בconomics.

מידות הקברים והරוחקות ביניהם

מא. העיקרון הוא שמידות הקבר צריכה להיות באופן שהנפטר יהיה מונח בתוכן ברוחה. יתרונו הבדלים בין מקום למקומות. ארך כלול נהגו 2.00 מטר אורך, 0.70 רוחב. עומק הקבר 1.20 מטר. (על פי הקבלה היו שרצו להעמיק יותר, אפילו כקומה אדם). בתוך הקבר בונים מסגרת מבולקים או לבנים בגובה 40 ס"מ. לאחר הקבורה של הנפטר בתוך המסגרת, מניחים על המסגרת לחות כיסוי באופן שישאר חלל של טפח (8 ס"מ) מעל הנפטר.

מב. המרחק בין קבר לKER מחייב להיות שישה טפחים. כשייש סלע או בהפרדה של מლת בין קברים אפשר להקל בהפסק של שש אצבעות (קצת יותר מ-12 ס"מ). היו מקומות שמנוי דוחק המקום הקלו בשש אצבעות גם כשהלא היה סלע, אולם ראוי להרחיק שישה טפחים. בדרך כלל המרחק בין קבר לKER 55 – 65 ס"מ. זה מה שנוהג חלק גדול מהמקומות, והדברים עשויים להשתנות ממקום למקום וזמן לזמן.

מכ. בקבר משפחה אפשר להרחיק רק שש אצבעות (קצת יותר מ-12 ס"מ) בין קבר לKER⁵⁶.
מד. אם נתמלא בית הקברות ואי אפשר להשיג עוד קרקע זמין לקבורה, מצד עיקר הדין מותר למלא עפר על הקברות היישנים בגובה שישה טפחים (כשיישים ס"מ) כדי להכין

⁵² מנהג בני תימן להניח את הנפטר על צידו, אלא שפניו

כפני מעלה (שלHon עורך המקוצר עני יצחק, יורה דעה

⁵³ שלHon עורך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן שבב, ה – 1.

סימן קפא, א, בהערה). המנהג בתימן היה לחפור כור

⁵⁴ כל בו על אבלות עמוד 179. כך אמר לי גם חנניה שחזור מנהל חברה קדשא קהילת ירושלים בשם הרוב קולין.

בצד חפירת הקבר ולהכניס את המת בתוכו, וסתומים הוכר באבניים ומכסים את החפירה בעפר. (שם, וכן כתוב גם הרוב קאפק בספר הליליות תימן, מנהגי קבורה ואבלות עמוד 328).

⁵⁵ גשור החיים פרק ז, ב.

למעלה קברים חדשים⁵⁷. למעשה כיום לשינה מצוקת מקום לקבורה, נהגו לקבור במקומות על פי הגדדים ההלכתיים המאפשרים זאת. במיוחד במקרים הרבים שישנם הפרשי גובה, כגון הר המנוחות בירושלים. ראה אוצר המושגים ערך קבורה במקומות. יש מי שכותב להימנע מקבורה באופן זה כשמדבר באיש ואשה, גם אם הם בעל ואשתו⁵⁸.

מה. במקרה אסון חילתה, כמשמעותם לקבור רבים בבת אחת, עושים לפחות מחייב דקה בין נפטר לנפטר⁵⁹.

קבורת גברים ליד נשים

מו. נראה ברור מהפוסקים שאין איסור לקבור אישת ליד גבר⁶⁰ שאינו בעלה. ומכל מקום יש לנוהג כפי שהיעיד הרב משה פינשטיין שהמנג לקבור אישת ליד בעלה ולידו קופרים איש, ואשתו מצד השני ורק הלאה כל השורה⁶¹.

הרחקה בין קברי ישראל לקרים גויים

מז. שיעור ההרחקה בין קברי ישראל לקרים גויים הוא ארבע אמות או מחייב בגובה עשרה טפחים. המחייב יכולה להיעשות גם על ידי גדר חיה של צמחים צפופים⁶².

⁵⁸ הרב שאול ישראלי במראה הבזק כרך ב עמוד 136.

.⁶⁰

⁵⁹ גשור החיים פרק כ, ג, ד.
⁶⁰ ראה כל בו על אבלות, עמוד 179, שהביא אחרים שכתבו שלא מצאנו קפidea על כן.

⁶¹ אגרות משה, יורה דעה חלק ג, סימן קמץ. וראה במראה הבזק, חלק א עמ' 37.

⁶² על פי במראה הבזק, חלק א עמ' 69, וראה שם מקורות מפורטים.

⁵⁷ שלחן ערוך יורה דעה סימן שבב, ד. אמנים בבית יוסף כתוב בשם הרמב"ן בתורת האדם שדי בשלושה טפחים.

⁶³ ר' עקיבא איגר (שם) כתוב שדי בשלושה טפחים. גם בפתחי תשובה (שם ג) כתוב שבמקומות שאין אפשר ניתן להסתפק בפחות משישה טפחים. אבל בקשר החיים פרק כז, ו, ו פסק שיש להקפיד על רוחו שיששה טפחים, ושאיין להקל בפחות. גם בצוור החיים (פסקה רצ) כתוב שיש להתרי קבורה במקומות שאין ביריה, והצריך שישה טפחים בין קבר לכבו.

מו. פינוי קברים

הטעם לאיסור

א. איסור פינוי מת הוא מפני "יובל המת", שוגפו של המת מזוז מקומו ועלול להתחפרק או להראות באופן בלתי מכובד; ומפני "חרדת הדין", שעל ידי התעסקות בגופתו, מטרידים את המת ממנוחתו. זכר למנוחת המתים, מה שאמר איוב על שאיפתו למות "ישנתי איז נינה ליל" (ג, יג), ומה שאמר שמואל הנביא לשאול "למה הרגזתני להעלות אתך" (שמואל ב', כח, טו).¹

מתי מותר לפנות

ב. ככל אין מפנים נפטר מקברו, אלא מאחת הסיבות הבאות:²

- כדי לקברו בקברי אבותיו ומשפחותו.
- להעבירו מকבר שאינו שלו לקביר שלו.
- אם קבור בין הגויים או ליד גוי.
- אם נפטר בקבר גוזל, דהיינו שלא ברשות בעליו.
- אם הקבר מזיק את הרבים, כגון שהוא סמוך לדרכם.
- כדי להביאו מחוץ לארץ ישראל.
- אם קבור במקום שאינו משתרע, ויש חשש שהקבר ינזק.
- אם קבوروו על דעת לפנותו ממש. או שהוא ציווה לפניו מותו לפנותו מקברו למקום אחר.

ג. ברור שאסור לפנות מתים לצורכי מחקרים. גם במקרה שਮותר להעביר עצמות מתים מקרים, יש לקברים מיד בכבוד הרואוי.

ד. אם כבר נפטר בארץ ישראל, אין מוצאים אותו מקברו כדי להעלותו לירושלים. בדומה לכלל "הכל מעלה לארץ ישראל", יש כלל הלכתי מקביל – "הכל מעלה לירושלים ואין הכל מוציאין". אולם הכלל "הכל מעלה לירושלים" תקף רק בחיים ולא לאחר מותה. לכן אף על פי שורשים לפנות נפטר מחוץ לארץ כדי לקבورو בארץ, אין לפנות נפטר בארץ כדי להעלותו לירושלים. פירוט על כללים אלו מובא באוצר המושגים ערך הכל מעלה לארץ ישראל ואין הכל מוציאין.

ה. מצד עיקר הדין מת מצואה קנה מקומו ואין מפנים אותו³, ובזמן זהה אין נהוג דין זה וייש לפנותו לבית הקברות.⁴ הגדרות ופירוט יובאו באוצר המושגים ערך מת מצואה.

¹ שפטי כהן על שלחן ערוך יורה דעה סימן שחג, סעיף שכבר נקברה בסמוך לקביר אבותיה.

² שלHon עורך יורה דעה סימן שחג, א. נחלקו הפסיקים

האם מותר להעביר אישת קבורה ליד בעלה. ³ שם סימן שחג, ג. על פי האגדה Baba Kama פא, ב. ⁴ חזון איש יורה דעה סימן רט, יג. ילקוט יוסף סימן יט, כג. במנואת החזקן (חלק ז עמ' 240) הביא את הדעות השונות

- ו. המוצא כבר בתוך שדהו ואיינו יודע אם נפטר שם מדעת בעל השדה הקודם, מותר לפניו ומוימו טהור. אבל אם מדעת בעל השדה נפטר שם, אסור לפניו ומוינו מקוםו טמא ואסור בהנאה.⁵
- ז. קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך לדרך, אפילו נפטר שם מדעת בעל השדה מותר לפניו ומוימו טהור. הקרע אינו נאסרת בהנאה.⁶
- ח. אם קבר או בית קברות נמצאים בביוזן גדול, התירו לפנות את הקברים. אך יש לבדוק היטב קודם לכך שמצוות כל האפשרויות לשמר על כבוד הקברים, ויש לשאול שאלת חכם המכיר את כל הנתונים.⁷

כיצד מפנים באופן המotor

- ט. גם כשהפנים מת באופן המotor, צריך להשתדל לחכות עד שייתעלם הבשר ויפנו רק את העצמות. ואם מפנים ארון, אין פותחים אותו.
- י. בפנים מות צריך ליטול גם את העפר שהיה מונח שם ובלו מהמת, ולקבור עמו במקום החדש. והשיעור הוא 3 אצבעות (6 ס"מ) בעומק ומכל צד.
- יא. המוליך עצמות, עליו לעשות זאת באופן היוטר מכובד שאפשר, מותוך רגישות וכבוד לצלמים אלוקים שהיה באדם זה שהאל עצמותיו. בוגרא (ברוכות יח, א) מובא: "המוליך עצמות ממקום הרוי זה לא תנתן בדסקיא (תיק עור) ויתנש על גבי החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנחג ביוזן. ואם היה מתיירא מפני נקרים ומפני לסתים – מותר". כלומר שהיחס לעצמות נמדד לפי תנאי המציאות, והעיקרונו ומהנה הוא כבוד המת.

מנהגי אבות בפינוי קבר

- יב. אם קברו את המת על דעת לפניו בשבועה, מתחילה להתאבל רק מהקבורה השנייה.
- יג. אם קברו את המת על דעת לפניו משם לאחר שבעה, מתחילה למןות אבות מיד לאחר הקבורה הראשונה. אם פינוויה בשבועה חמורים ומונים מהקבורה השנייה. אם פינוויה לאחר שבעה אין מתחבלים עליושוב.
- יד. אם קברו את המת על דעת שלא לפניו, אף על פי שנמלכו ופינוויה אין מונים לו אבות מחדש אלא נהגים כדין ליקוט עצמות.⁸

⁵ לשון הטור יהוה דעה סימן שס"ד, וכך גם נפסק להלכה

⁷ אגרות משה יהוה דעה חלק א, רמו. וראה גם במראה הבודק חלק ה, צה.

⁸ שלוחן ערוך יהוה דעה סימן שעה, ג. גשור החיים פרק יט, ד, ט. פני ברוך סימן ח, ב.

⁶ שלוחן ערוך יהוה דעה סימן שס"ד, ה. שפטין כהן שם סעיף קטן יב, על פי הגמara בסנהדרין מו, ב – "קruk"

איסור פתיחת קבר

טו. אחרי סתיימת הגולל אין לפתח את הקבר, גם אם אין מזיזים את המת, גם במתן⁹. טז. האיסור הוא בפתיחת הכיסוי הפנימי הסמור מעל הנפטר – "האהל". لكن אם יש צורך לאפשר לחטט בעפר שמעל האهل אם נפל שם דבר. קודם סתיימת הגולל מותר לפתח את כיסויי האهل אם הוא לצורך.

יז. אם נזכרו אחר סתיימת הגולל שהנפטר ציווה לקבור עמו דבר מסוים, יקברו בתוך העפר שמעל האهل ולא יפתחו את האهل עצמו.

יח. מותר לפתח את הקבר לזהות אדם, כדי להתריך את אשתו מעיגון¹⁰. יט. תינוק שלא נימול ושכחו למולו על קבورو, מותר בתוך יום או יומיים לפתח הקבר כדי למולו. אבל לאחר מכן אין לפתח הקבר, משום ניול המת.

כ. אם שכחו להלביש את המת באחד מתכרכיכיו, פותחים ומלבושים בתוך יום או יומיים רק במתן קטן פחות משלוש עשרה שנה. אבל לא במת גדול, כדי למנוע ממנה חרדה הדין.

כא. אם לא הניחו כראוי או שלא ישרו את אבריו כראוי בקבר, מותר לפתח הקבר בתוך יום או יומיים גם במת גדול.

ליקוט עצמות

בזמן התלמוד היו קוברים בכוכיםUPI שעה, ולא היו מפניהם את המת עד שנתעכל הבשר, ואז היו מלקטים את העצמות וקוברים אותן במקום אחר. בעת ליקוט העצמות היו נהגים אבותותיים אחד (מסכת שמחות פרק יב). ביום דין זה נהג רך בהבאה לקבורה מחדש. חשוב לציין שההברה מחייב לארץ לוחחת כמה ימים, וכיון שהאבלות היא בליקוט העצמות ולא בקבורה, לכן למעשה כשקוברים, בדרך כלל אין נהגים אבלות. ראה להלן הלכות קו-קו-כח.

כב. מיד כשמתחלים ללקט את העצמות, נהג הקרוב אבלות – קורע שוב, יושב על הארץ, חולץ מנעליו ונוהג אבלות עד הערב. משחזר היום מפסיק אבלות גם טרם שננקברו העצמות¹¹. למחorbit אין נהג אבלות כלל, גם אם ממשיכים אז ללקט העצמות וגם אם הם קוברים אותן אז. לפיכך אין מלקטים סמוך לחשכה כדי שלא יצא שלא התאבל על ליקוט העצמות כלל¹².

⁹ שלחן ערוך יורה דעה סימן טג, א. לפי החזון איש

⁹ שלחן ערוך יורה דעה סימן טג, ג.

¹⁰ יורה דעה סימן נב, ט.

¹⁰ ילקוט יוסף סימן נב, ט.

¹¹ גשר החיים פרק כי, ד, ח. קודם סתיימת הגולל נהג אבלות כל יום לפחותו אין איסור "לא תלין" בליקוט עצמות אלא רק מהחרת.

¹¹ גשר החיים פרק כי, ד, ח. קודם לכך (סעיף ה) כתוב שהדברו קיים.

כג. בשעת ליקוט העצמות אין מספידים, אבל אומרים דברי שבח וקילוסין על הנפטר ועל הקב"ה שהוא ממיית ומהיה.

כד. דין אבלות בליקוט עצמות נהוג גם אם הבשר קיים.

כה. אין אניות בליקוט עצמות, لكن מותר לאכול בשר ולשתות יין¹³.

כו. אם לא נהוג אבלות ביום ליקוט העצמות, איןו נהוג אבלות למחורתה.

כז. הקרובים נהוגים אבלות באותו יום גם אם לא נכחו בליקוט העצמות אלא רק שמעו באותו יום על כך, אבל אם שמעו על כך למחורת אין נהוגים אבלות.

כח. אין חובה להודיע לקרובים על ליקוט העצמות, ויש אומרים שעדייף לא להודיעם כדי לא להזכירם להتابל שוב¹⁴.

כט. יש נהוג כבוד בעצמות שנלקטו, ולשמרן ולשאת אותן בדרך שנושאים מטה.

לו. אין מלקטים עצמות במועד, כדי שלא לעורר את הצער.

לא. כשלקטים עצמות של שני מתים או יותר, מקפידים שלא לערוב בין העצמות. מותר לקבור בקבר אחד גדול, בארון נפרד לכל נפטר¹⁵.

לב. אין הבן מפנה בידיו עצמות אביו ואמו, וכל שכן אם הגוף קיים שאז אסור מדינא. הטעם משום כבוד אביו ואמו.

לג. אם הבן כהן אסור לו להיטמא לקרוביו, שמא חסר מהגוף, ואין הכהן רשאי להיטמא לגוף שאינו שלם¹⁶.

לד. אם נקבע באופן זמני על דעת לפנותו, ופינהו תוך שבועה – מתחילה שבועה חדש. ואם פינהו אחר שבועה, נהוג يوم אחד.

לה. דין ליקוט עצמות נהוג פעם אחת בלבד, ואין ליקוט אחר ליקוט.

לו. העברה מארון לאדמה או מאדמה לארון נחשבת ליקוט עצמות. העברת ארון בשלמותו למקום לא נחשבת ליקוט עצמות¹⁷.

16. שפטיה כהן יורה דעה סימן תג, סעיף קטן א.

13. שלחן ערוך שם.

17. גשר החיים פרק כו, ד, יב. שו"ת יביע אומר חלק ט סימן מה. אמןם באגרות משה (יוראה דעה חלק א, רס) כתוב להחמיר ולה נהוג אבלות במקורה כזה. וראה עוד במראה הבקע כרך ב עמוד 139.

14. ביליקוט יוסף (סימן נט, ב) כתוב שבמקרה של העברת חלי המלחמה לקבורת קבוע ולמנוחות עולמים,יפה נהגו שלא להודיע על מועד הפינוי למשפחות החללים כדי לא להזכירם לשכת שוב באבלות.

15. ליקוט יוסף סימן נב, יב.

מצבים מיוחדים באבלות

מז. עיכוב בקבורה

- א. אם הקבורה מתעכבת לזמן קצר שיש בו אפשרות וצורך לטפל בנפטר ובקברתו, עדין יש דין אניות על הקרובים.¹ אם אין אפשרות או צורך לטפל בנפטר, אין דין אניות.² ראה לעיל בפסקה "חולות האניות", עמוד 65.
- ב. אם שלחו את המת לעיר אחרת ולא ידוע מתי ייקבר, בכלל, הנשאים בבית מתחילה לנוהג אבלות מיד כשחזריהם מהלוייה³, ואלו שנסעו עם המת לקברו מתחילה אבלות לאחר הקבורה⁴. פירוט והתייחסות נוספת בפרק הבא.
- ג. אם קיבל ידיעה שמת לו מת בעיר אחרת והקבורה מתעכבת וainו נושא למקום הקבורה, האבלות חלה רק מזמן הקבורה⁵ ויש אומרים שחלה מיד⁶. לפי זה אם הוא בארץ ומת לו קרוב בחוץ לארץ, והקבורה תהיה בחוץ לארץ בעבר יום טוב, אם קיבל עליו אבלות שענה אחת קודם יום טוב פטור מהשבעה, למרות שבחוץ לא קברו עדיין?
- ד. מי שהחל וסימן את אבלות השבועה קודם לשאר קרוביו, מסיים גם את השלושים קודם לשאר קרוביו. בכל אופן את העליה לקבר יעשו רק לאחר שלושים יום מהקבורה⁷.
- ה. אם נתנו את המת בארון והניחו בו בחדר אחר ולא קברו לו לפי שהיתה העיר במצב, מונים לו מיד שבעה ושלושים אבלות אף על פי שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המ咒. וסתימת הארון נוחשבת לגבים כקבורה וחלה עליהם אבלות מיד⁸.

¹ אמרות שקיבר למחר, נהוג אבלות מהקבורה. אמנים יש שדחו סבירה זו וכן לדעתם גם במקורה וה נהוג אבלות מיד ולא צריך להמתין לקבורה. גם לפי הדעה שציריך להמתין עד הקבורה, מסתבר שאין נהוג אניות כיון שאינו טרוד בקבורה (פנ' ברוך שם העלה כг). העורת הרוב נבנצל שליט"א – אלא אם כן מעביר הנחיות.

² כך הורה לי הרב דוב ליאור, בתשובה לשאלתי, שהיות והאבל לא משתתף בלווייה וגם לא מותיעים עיניו בקשר לכך, נחשב כמו שמסרושו לכטאיהם ואבלות חלה מיד. כמוorsch"ם (שות' חלק ב, סימן רוו) ולא כניצ"ב. ³ נתעי גבריאל חלק א. פרק קלג, טו. ⁴ כך הורה לי הרב יעקב רוזה שליט"א, כיון שהאבלות נשורה בקרוביים ונמדדת לפי הזמן שבו הם החלו לנוהג אבלות, ואילו העלייה לקביר נשורה בעניינים של עליית הנשמה, ועניןאים אלו נקבעים לפי הקבורה.

⁵ שליחן עוזן יורה דעתה סימן שעה, ד.

⁶ יד אפרים הלכות אונן, א.

⁷ כל בו על אבלות עמוד 118. בזמנו היו תקנות ממשלתיות במקומות מסוימים שאין לקבור נפטר בתוך 48 שעות מפתירתו, כדי לוודא שאמנם מות. מצב זה עورو את השאלה לגבי גדר אניות באוטו זמן על הקרובים. ראה למשל שם (עמ' 119), התייחסויות הלכתית לכך.

⁸ הערת הרוב נבנצל שליט"א – אם עומדים בקשר טלפוני וכיוצא בזה, ונותנים הוראות היכן לקבור וכו', עדין הם אונניים.

⁹ שליחן עוזן יורה דעתה סימן שעה, ב. גשור החיים פרק יט, ד. והעין עוד לעיל בפסקה על תחילת האבלות, עמוד 94.

¹⁰ גשור החיים פרק יט, ד, ג. פנ' ברוך סימן ח, יא. במראה הבוק חלק ב עמוד 144. אמנים כששלחו את המת לקבורה בעיר אחרת נהגים אבלות מיד כיון שגמרו את הטיפול בו, אבל כשמקבל אבלות על פי ידיעה והזיהעה

- ו. הרוגי מלכות שאין מנוחים אותם לקברם, מתחילה להתאבל עליהם ולמנות שבעה ושלושים משעה שנתיאשו לקברם ברשות המלכות¹⁰.
- ז. מי שנחג אבלות על קרויבו שמת כיוון שהוא סבור שכבר נפטר, ונודע לו לאחר מכן שטעה, אותה אבלות שנחג לא עולה לו וצריך להנוג שוב מזמן שנפטר או משעה שנתיאשו לקברו¹¹.
- ח. אם שלחו את המת לעיר אחרת והחלו לנוהג אבלות, ולאחר מכן עיכבו את הקבורה זמן ארוך, אין צריכים להפסיק אבלותם וגם לא צריכים לחזור ולהתאבל מאחר שנחג כדין¹².
- ט. אם הקבורה מתעכבת ואין אפשרות להקדימה, מותר לכבודו של הנפטר להקפיא את הגוף או להזrik לה חומרים משמריים¹³.

¹³ רך הורה לי הרוב מרדכי אליהו שליט"א. (וכען זה משמע מהרמ"א יורה דעה סימן שס, ב. אמנים שם מדובר על זריזה תהליך וכאן על עיכובו, אך העיקנון המשופך הוא כבוד הנפטר).

¹⁰ שם סעיף ה.

¹¹ רמ"א שם סעיף א, שלחן ערוך שם סעיף ג.

¹² רמ"א יורה דעה סימן שעה, ז. פני ברוך סימן ח, ט.

מח. מי שנודע לו על המיטה רק לאחר שקרוביו כבר החלו לשבת שבעה

מich. מי שנודע לו על המיטה רק לאחר שקרוביו כבר החלו לשבת שבעה

- א. קרוב שלא ידע שמה קרויבו ובא באמצעות השבעה בבית האבלים, או שידע אבל לא החל להhog אבות קודם שבא אצל שאר הקרים היושבים שבעה, לעיתים מתייחס למנות לעצמו שבעה, ועתים מצטרף למנות שבעה עם שאר האבלים.
- ב. מושג משמעותי בהלכה זו הוא "גדול הבית". גدول הבית הוא הדמות המרכזית במשפחה, האבל שעוניini המת וקובורתו נחתcin על פיו, לאו דוקא הגدول בשנים.
- ג. אם יושב עם האבלים גם גдол הבית – מצטרף הקרוב לאבלים ויושב רק את מספר הימים שהם משלימים, וكم מהשבעה יחד אתם.
- ד. ישנו ארבעה תנאים כדי שיוכל הקרוב להציגו כאבל:
- שלא ידע שמה, או אפילו ידע אבל לא התחל להhog אבות עד שבא למקום האבלים. אבל אם התחל למנות לעצמו, לא מצטרף אפילו אם בא אליהם.
 - כשגדל הבית בין האבלים (אפילו אם ישב שם וכבר הלך).
 - כשהאבלים יושבים בעיר שמית או שנקרר שם.
 - שהקרוב היה בזמן הקבורה לא רחוק יותר ממהלך يوم אחד ממוקום הקבורה.¹
- אם לא מתקיים כל ארבעת התנאים, מונה הקרוב שבעה ימים לעצמו מהזמן שנודע לו.
- ה. גם אם אין גдол הבית במשפחה, כגון אחים השווים ביניהם, מחשבים את רוב האחים כגדל הבית, ונוהgo להקל שהקרוב יציגו עם שאר האבלים.
- ו. אפילו בא ביום השבעה, אם עדין לא קמו – יושב אתם שעה קלה וكم יחד אתם, ולאחר מכן סקם מנוח תפילה בברכה.² אם כבר קמו מאבותיהם – מתייחס למנות שבעה לעצמו.
- ז. אם האבל מצטרף לקרוביו ויושב אתם, אפילו חוזרคร לביתו נגרר אחר גдол הבית, וكم בזמן שגדל הבית קם.
- ח. גдол הבית עצמו שבא למקום האבלים ואז נודע לו על המיטה, לא מצטרף אתם, ויש מי שמקל שמצטרף עמו.³

¹ בשלוחן ערוך (ירוה דעה סימן שעה, ח) נפסק שאם היה במקומות קרוב, שהוא כשיורו מהלך עשר פרוסאות, אפשר שכובו ביום אחד – מצטרף עם שאר האבלים. נחלקו האחונים אם אפשר ביום להחשיב מהלך יום אחד ברכابت או במיטוס. למעשה ביום שאפשר להגיע בעזרת מטוסים למוחקים גדולים, מחשבים לפיהם מוחק של יום אחד. סיכום הדעות מובא בילקוט יוסוף סימן צט.

² יליקוט יוסף סימן נה, יד.
³ שם סימן טו, ח.

ט. גדול הבית שהתחיל אבלות ובא והודיע לקרוביו, מתחילה למןות לעצם ולא מצטרפים אליו. שאין הנמצא נגר אחריו הבא, אלא הבא נגר אחריו הנמצא.

י. כשמוליכים את המת מעיר לעיר, וחלק מהקרוביים נשארים וחלקים מלאים את הנפטר לעיר אחרת, ככלל, אלו שאינם מלויים את המת מוניהם שבעת ימי אבלות משיחיזרו פניהם מהמת, ואלו שהולכים עמו מוניים מסתימת הגול. אבל כשגדול הבית הולך עם הנפטר ללובתו, ולא עתיד לחזור לשאר האבילים, כולם נגרירים אחריו ומוניים משעה שייקבר, ודוקא כשם מקום הקבורה אינו רחוק יותר משלושה ימי הגעה. אבל אם מקום הקבורה רחוק יותר משלושה ימי הגעה, מתחלים למנות מיד. ואם גדול הבית עתיד לחזור בתוך שבעה לבית האבילים, מוניים הנשארים שבעה משיחיזרו פניהם מהמת, והחזריהם מצטרפים אליהם וקמים יחד אתם.⁴

יא. אדם ששמע שמת לו קרוב בעיר אחרת, ואין בכונתו להשתתף בלוויה, אם ידוע שהלויה מתקיים באותו יום – ימתין ויתחיל לשבת שבעה מזמן סיום הקבורה. אם הקבורה מتأخرת, ולא מתקיים באותו יום – יתחיל לשבת מיד ולא ימתין לקבורה. אם אין ידוע מתי תהיה הלוויה, יתחיל באבלות מרגע ששמע על הפטירה.⁵

יב. מי שקיבל הودעה על קרבו שנפטר בחוץ לארץ, אין מניח תפילין ביום ההודעה. בכתהילה יתחיל לנוהג אבלות רק לאחר הקבורה, ויש אומרים שיכל לנוהג אבלות מיד, ובפרט אם לא ידוע מתי ייקבר. ואם החל לנוהג אבלות מיד ונתרר לו שנפטר קרבו רק לאחר שלושה ימים, אין צורך להשלים שלושה ימים נוספים באבלות.⁶

4. שלחן ערוך יורה דעה סימן שעה, ב. גשר החיים פרק יט, ה. ו. חכמת אדם כלל קסב, טו. 6. ילקוט יוסף סימן טו, י. ובהערה שם דן אם יש מציאות של אבלות קודם הקבורה.

5. צורו החיים פיסקה עז.

מט. דיני שמועה

שמעה קרובה

כללו של דבר: יום שמועתו הקרובה ביום הקבורה.

רמב"ם הלכות אבל, פרק ז, א

- א. קרוב שנודע לו על פטירת קרובו בתוך השלושים למייתה או ביום השלישי עצמו נקראת שמועתו "שמעה קרובה".¹
- ב. בשמעה קרובה האבל לא מניח תפילין, וחייב לקרווע, ואוכל סעודת הבראה, וחייב להנוג אבלות שבעה ושלושים מיום השמעה.
- ג. מברכים דין האמת מיד כששמעו, גם בשבת וביום טוב מברכיהם.²
- ד. דין שמעה קרובה יתכן גם לפני הקבורה. לדוגמא: לפי הדעה שיתחיל להנוג אבלות מיד מזמן השמעה, כאשר שמע על פטירת קרובו, ולא עתיד להשתתף בלווייה. וראה עוד בפרק הקודם הלכה יא – יב.

בשבת ובחג

- ה. אם שמע שמעה קרובה בשבת, השבת מצטרפת לשבעה, כיוון שנוג אבלות בזמנה, וكم ביום שישי בבוקר.³
- ו. אם שמע שמעה קרובה בערב החג, גם אם ערבית החג חל בשבת, החג מבטל את השבעה.⁴
- ז. אם שמע שמעה קרובה ביום טוב, מברך דין האמת. במוצאי יום טוב קורע רק כshall בחול ולא בחול המועד, כיוון שאין זו שעת חיים וצער וגם לא שעת שמעה.⁵ אין החג עולה לו למניין "שבועה" אלא מתחילה בשבת לאחר החג, אבל ימי הרגל עולים למניין שלושים.
- ח. מי ששמע אחריו הרגל שקרובו נפטר קודם קודם הרגל, כיוון שלא נהג כלל אבלות קודם קודם הרגל, צריך להתחילה להנוג אבלות שבעה מיום השמעה.⁶
- ט. אין אוכלים סעודת הבראה בשבת וביום טוב.⁷ אך אם שמע שמעה קרובה בשבת או בחג, לפי מנהג עדות המזרחה עורכים סעודת הבראה במקומות שבת ויום טוב, כיוון שאנו

5 משנה ברורה סימן תקמו, סעיף קטן יא.

1 שלחן ערוך יורה דעתה סימן תב, א.

6 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמה, כ; יורה דעתה סימן

2 שמירות שבת כהילכתה חלק ב, פרק סה, מט.

3 שלחן ערוך יורה דעתה סימן תב, ז.

תב, ח.

4 שם סימן שצט, א; תב, י. שמירות שבת כהילכתה

7 שלחן ערוך יורה דעתה סימן תא, ד.

שם, ג.

מתחלת האבלות; ולפי מנהג האשכנזים אין עורכים سعودת הבראה כלל בmozai שבת ויום טוב, כיון שנידחתה האבלות.⁸

יב. אם שמע שמוועה קרובה בחול המועד, דינו כמו תחול המועד. ואם תהיה רוחקה לאחר המועד, קורע בחול המועד על כל אחד מקרוביו.⁹

יא. סופרים שלושים יום מהמיתה וגם אם חל חג ביןתיים אין מחשבים בו קיצורי ימים. כך למשל, אם שמע עשרה ימים אחרי סוכות שמת לו מת ערבי החג, אף על פי שאם הינו מחשבים שעה לפני החג לשבעה ימים, ובצירוף שבעת ימי החג ושmini עצרת שגם הוא נחשב לשבעה ימים נקבל עשרים ואחת יום, ובצירוף עשרה ימים שעברו נגייע לשושים ואחת, אין זה דין שמוועה רוחקה אלא שמוועה קרובה. שאין החג עולה למי שלא נהג אבלות קודם לחג, וכל שכן למי שלא ידע שמת לו מת.¹⁰

אם לא נהג אבלות כsshmu

יב. אם שמע שמוועה קרובה ולא נהג אבלות, עדין יש עליו חיוב להתחיל ולמנוט שבעה ושלושים, כל זמן שלא עברו שלושים يوم מיום השמוועה. הטעם הוא כיון סיום השמוועה כיום הקבורה, ודינו כמו שלא נהג אבלות שבתור שלושים חייב להשלים. ואם עברו שלושים يوم גם מיום השמוועה ולא נהג אבלות, איינו יכול להשלים יותר.¹¹ ויש אומרים שם עברו שלושים יום מהמיתה, איינו צריך להתאבל.¹²

יג. חתן או כליה ששמעו שמוועה קרובה בתוך שבעת ימי המשטה, ולאחריהם תהיה רוחקה, נהגים אבלות בצעעה עד תום ימי המשטה, ולמוצאי ימי המשטה נהגים אבלות זמן קצר כדי שמוועה רוחקה.¹³

עתידי האזכרה

יד. אף על פי שדיני השבעה והשלושים נהגים מיום השמוועה, את האזכרה בשלושים עורכים בלבד או ביום השלישי מהקבורה.¹⁴

⁸ שלחן ערוך רומ"א, יורה דעה סימן שעה, יא. גשר החיים פרק כ, ב, יא. יליקוט יוסף סימן ג, יג.

⁹ גם לפי המנהג שבחול המועד קורעים רק על אב ואם.

¹⁰ נטעי גבריאל חלק ב, פרק לח, יג, בשם החיד"א.

¹¹ שלחן ערוך יורה דעה סימן שם, לב; תא, ג. גשר החיים פרק ד, כה.

¹² שם, טז.

¹³ יליקוט יוסף סימן לו, ג.

שמעועה רחוקה

אבל אם הגיעו לו השמועה אחר השלישי יום, הרי זו שמועה רחוקה ואינה נהוגת אלא יום אחד ואין קויער, וכילו יום השמועה הוא יום שביעי ויום שלישי, ומצת היום ככלו.

רמב"ם, שם

עיתוי

טו. אם הגיעו אליו השמועה אחר שלושים לミתא אפילו בליל שלושים אחד נקראת שמועתו "שמעועה רחוקה".

טז. שμουεה רחוקה מונימ מיום המיתה ולא מיום הקבורה¹⁵.

יז. אפשר לנוהג את האבלות הקצרה גם בלילה¹⁶.

אופן הבעת האבלות

יח. בשμועה רחוקה נהוג אבלות רק שעה קלה, וגם אז איןנו נהוג כל דיני האבלות אלא די במעשה אחד שניכר בו שעושה משומם אבלות, כגון חליצת הנעלים או להתיישב בכיסא נמוך, ומיד אחר כך הוא יכול לנעול נעליו או למקום מהכסא¹⁷.

יט. אם היה עוסק בתורה או במלאה או ברחיצה ושמע שμועה רחוקה, פוסק, אף אין ציריך לחלוין תפילה. בכל מקרה ציריך שיעשה מעשה בפועל שניכר שעושה משומם אבלות.

כ. בשμועה רחוקה אין סעודות הבראה¹⁸.

דין האמת

כא. ציריך לברך "דין האמת" על כל הקרובים. אם לא ברך וכבר עברו 24 שעות מאז ששמעו, כבר פג עיקרי הצער הראשוני ולא יברך¹⁹.

¹⁵ שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, א. אמן יש דעת מהחמירות להחשייב רק מיום הקבורה, אף בקשר להחמירות (פרק כד, א, א) כתוב שהרוצח להקל יש לו על שם סימן שעח, ב.

¹⁶ גשור החיים פרק כד, ב, ג. למורותשמי שיושב באבלות ולא ברך יכול לברך תוך שלושה ימים, שם מדובר במני שיושב בפועל באבלות והצער מרגש יותר, וכן יכול לברך עד שלושה ימים.

¹⁷ שלחן ערוך יורה דעה סימן שצה, ב. אמן לגבי השבעה יש מחלוקת אם אומרים מצת היום ככלו גם בלילה. אבל לגבי שμועה רחוקה לכל הדעות אומרים

קריאה

כב. אין קורעים על שאר קרוביים אלא רק על אב ואם, ועליהם לעולם קורע²⁰, וקורע כל בגדיו כמו שפורט לעיל בדיין קריאה על אב ואם.

כג. בחול המועד אין קורעים בשמעה רוחקה על אביו ואמו, וקורע רק לאחר המועד²¹. אבל מברכים ברכות דין האמת מיד, אפילו בשבת ויום טוב²².

שבועה, שלושים ושנים עשר חדש

כד. שמעה רוחקה לאחר שנגה אבלות שעה קצרה, מבטלת דין שבעה ודיני שלושים. אבל על אב ואם ממשיכים לחול הדינים המיחדים הנוגאים גם לאחר שלושים: אסור בתספורת עד שיגערו בו חבירו, איינו מחדש בגדים וחפצים, נמנע משמחות וכו' (כמו שפורט מעמוד 188). הגבולות אלה נמנут מיום הפטירה ולא מיום השמעה, לפיכך אם שמע שמעה על אביו ואמו לאחר שנים עשר חדש מהפטירה, קורע ונוהג רק שעה קלה ודיו²³.

כה. שמע שמעה רוחקה על אביו ואמו ונגה אבלות שעה קלה, ופגע בו החג בתוך שלושים יום לאבלו, מותר לו להסתפר בערב יום טוב לכבוד החג²⁴.

כו. אם שמע בשבת או ביום טוב איינו נהוג בהם שוםמנהג אבלות, גם לא דברים שכזנעה. וינהג במצואי שבת שעה קצרה כאמור לעיל²⁵.

כז. שמעה קרובה שנעשה רוחקה – אם שמע בשבת או ביום טוב שהם יום שלושים, ולמצואי שבת או מוצאי יום טוב שנעשה רוחקה. אף על פי שנוהג בשבת ובימים טוב אבלות בczנעה, נחשבת במצואי שבת או מוצאי יום טוב כשמעה רוחקה²⁶. יש אומרים שהוא הדין בפורים, אם שמע שמעה קרובה בפורים ולמצואי פורים נעשתה רוחקה דיינו כשמעה רוחקה²⁷.

כח. שמעה שעוברת מארץ לארץ, מחשיבים לפי המקום של השומע ולא לפי מקום הנפטר. כך למשל אם הגיעה שמעה מארצות הברית שם הוא בתוך שלושים אבל בארץ כבר יום שלושים ואחד, נחשבת שמעה רוחקה. ולהפך – אם נפטר בארץ וכןן כברليل שלושים ואחד אבל שם עדין יום שלושים, נחשבת שמעה קרובה²⁸.

23 שלחן ערוך יורה דעה סימן תפ, א. גשור החיים פרק

כד, ב, ד.

24 ילקוט יוסף סימן נח, ג.

25 שלחן ערוך אורח חיים סימן תקמץ, יה. יורה דעה סימן תפ, ב.

26 שלחן ערוך יורה דעה סימן תפ, ה.

27 פנוי ברוך סימן כו, טו.

28 ילקוט יוסף סימן נח, ג.

20 שלחן ערוך יורה דעה סימן שם, יה. סימן תפ, ד.

21 משנה ברורה סימן תקמץ, סעיף קטן יד. גשור החיים פרק ד, כד.

22 כיוון שהברכה נתקנה על שימוש רעות. בקשר החיים (פרק ד, כד) כתוב שאלה הנוהגים לסמוך את

הברכה לקריאה, דוחים את הברכה למצואים שבת ויום טוב שאוז קורעים, אבל דוקא בהמתנה קרובה כזאת ולא בהמתנה אורוכה מזמן המועד ועד לאחר המועד.

כט. שמוועה ספק קרובה ספק רחוקה, יש להקל שלא לקרווע על שאר קרובים, ויושב שעה אחת ודיזן.²⁹

ל. חכם שבאה שמוועתו לאחר שנים עשר חודש, אין סופדים אותו.

শמוועה על שני קרובים

לא. אם שמע על שני קרובים, שמוועה קרובה או רחוקה, נהוג אבלות בבת אחת על שניהם.

לב. אם שמע על קרוב אחד ולאחר יום או יותר שמע על קרוב נוסף, מתחילה לנוהג אבלות מחדש על הקרוב השני והימים נחשבים לו גם לראשונה.³⁰ פירוט מובא لكمן בפרק גג – מת קרוב נוסף בתוך זמן האבלות.

טעות בשמוועה

לג. אם שמע שמוועה ומספק החשיבה לרוחקה ולאחר שלושים נודע לו שהיתה קרובה, או שהטינו אותו על שמוועה קרובה ואמרו לו שהיא רחוקה, או שיטה בעצמו ונוהג אבלות בשמוועה קרובה כאילו הייתה שמוועה רחוקה, אינו צריך לנוהגשוב אבלות³¹.

לד. שמע שמית לו מות ונוהג שבעת ימי אבלות, ולאחר מכן נודע לו שמית רק כתע, צריך לישבשוב שבעת ימי אבלות. וכן הדין אם נהג בטיעות שבעה על קרובו שנפטר ולאחר מכן נתברר שלאו קרוב נפטר אלא קרוב אחר נפטר, צריך לשבת שבעהשוב.³²

אם לא נהג אבלות כשמייע

לה. אם לא נהג אבלות בשעת שמוועה, צריך להשלימה אחר כך.³³

בשם שבט הלוי (יורה דעה סימן ריג) שבזמננו שאפשר לבור בטלנות בטלפון וכדומה, יש להחמיר עד שישירה.

30 שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, ט.

31 ילקוט יוסף סימן נח, ט. פנוי ברוך סימן כו, ו. ועיין עוד גשור החיים פרק כד, ב, ט.

32 פנוי ברוך שם ז – ח.

33 צי' אליעזר חלק ז, סימן מט, פרק י.

29 אומנם יש דעתות שחייב להתאבל כיון שנותנים חזקת חיים לאדם שנפטר ואומרים שרך לאחורה מות (בית

חדש, יורה דעה שצ). והטורי זהב החל עליו מטעם שאין אומרים חזקת חיים למי שכבר נפטר, ולכן אין

להתאבל במקרה של ספק כזה, בפרט שהוא שאנו אומרים שהולכים באבל להקל, וכן פסק בגשור החיים פרק כד, ב,

וז; וביליקוט יוסף סימן נח, ח. ובפני ברוך (סימן כו, ז) הביא

ג. ספק אובלות

במקרים של ספק אובלות, הכלל היסודי שנפסק להלכה הוא: כל עדות שימושים את האשה על פיה, מתחבירים על פיה. לעומתו, שם זו עדות שנייה להסתמך עליה כדי להשיא אשה של אדם שנעדן, ניתן גם להסתמך עליה כדי להחיל דין אובלות על הקורבים.¹

דיני היתר עוגנה מרכיבים ביזור. ככל ניתן לומר שחכמים הקלו והתיירו להסתמך על עדויות שבאופן רגיל אין مستמכים עליהם, כדי לשחרר את האשה מעגינותה ולאפשר לה להינשא. הסיבות שחכמים אפשרו להסתמך על עדויות לא מוצקות הן: האשה תדייק היבט לפני שתינשא בשנית, ולא תינשא כל עוד יש אפשרות שבולה חי עדיין (הביתוי ההלכתי – "אשה דיקא ומינסבא"). טעם נוסף – עדדים לא ישקרו בדבר העתיד להתגלות (הביתוי ההלכתי – "AMILTA DAVIDA ALIGOLI, LA MASHKARI ANINSI").

אמנם בעדות לאובלות מתאים רק הטעם השני. אך ההכרעה ההלכתית בסופה של דבר היא להסתמך גם על עדויות פחות מבוססות, שבאופן רגיל אין مستמכים עליהם.

עדות לאובלות

א. מתחבירים על פי עד אחד או עד אחת או עד מפי עד שהעידו שקרובו מת, ועל גוי המשיך לפि תומו.² ככלומר שלא בא מתוך מגמה ורצון להעיד שאז יש חשש שהוא יש לו אינטרס בעדותו, ועדותו לא תתקבל. אלא כשהוא משיכ לפי תומו – מספר עובדות לא כוונה מיוחדת להיעיד או להשפיע בדבריו.

ב. עד אומר מת ועד אומר לא מת, או שניים אומרים מת ושניים אומרים לא מת – אין מתחבירים. כיון שיש לאדם חזקת חיים כל זמן שלא נודע לנו שמתה. כשהעדות שוקלה אנו משאירים את האדם בחזקתו – חזקת חיים.

ג. מונים שבעה ושלושים מיום שהודיעו להם. והודיעו לקרים שמת קרובם, והם אינם יודעים אם הוא בתוך שלושים, ואז צריך לשבת שבעה כדין שמוועה קרובה, או לאחר שלושים, ואז אין צורך לשבת כי אם זמן מועט כדין שמוועה רחוכה; יש דעתות לכאן ולכאן. ובמקומות שיש מחלוקת, הלכה כדברי המקובל אבל ואין צורך לשבת שבעה.³ וכן אם הורו לו שלא יתאבל, ולאחר כך נודע שהוא בתוך שלושים כשהודיעו, אין צורך להתאבל אחר השלושים.⁴

³ טורי זהב סימן שצז, ב. ערוך השלחן יורה דעה סוף סימן שצז.

⁴ טורי זהב שם. אמנים בשפטינו כהן שם כתוב שציריך שכתבו שאין לסמן על גוי משיכ לפי תומו (טורז זהב שם בשם אור זרוע ורש"ל), אבל בגשר החיים (פרק יט, א) כתוב שיש לנוהג כשלוחן ערוך ולהסתמך גם על גוי משיכ לפי תומו כדי לנוהג אובלות.

¹ רמב"ן בתורת האדם (עמוד רלט).

² שלוחן ערוך יורה דעה סימן שצז, א. אמנים יש פוסקים שכתבו שאין לסמן על גוי משיכ לפי תומו (טורז זהב שם בשם אור זרוע ורש"ל), אבל בגשר החיים (פרק יט, ט, א) כתוב שיש לנוהג כשלוחן ערוך ולהסתמך גם על גוי משיכ לפי תומו כדי לנוהג אובלות.

ג. ספק אבלות

ד. אדם נשוי שיש ספק אם נפטר, אין מתאבלים עליו ואין אומרים עליו קדיש עד שבית דין יתירו את אשתו להינשא.⁵

שבויים ונודרים

ה. מי שנפל בשבי ולא יודעים אם הוא עדיין בחיים, או אם ידוע שמת או נהרג ולא נמצא גופתו, אין מתאבלים עליו כל עוד לא נתיאשו ויש סיכוי למצוא את הגוף ולהביאה לקבר ישראל.⁶ אם עבר זמן ואפסו הסיכויים יש לשאול שאלה חכם.

ו. אם נתיאשו מלמצאו מתחילה להתאבל עליו ולומר עליו קדיש מזמן שנתיאשו.⁷ מונים אחד עשר או שנים עשר חדש מהזמן שנתיאשו מלמצאו, אפילו אם מצאוו לאחר מכון וקברוה.⁸

ז. אם נתיאשו מלמצאו ונחגו עליו אבלות וישבו עליו שבעה, ולאחר כך נמצאה גופתו, אין נהגים עליו אבלות שוב. אם המת הוא אביו או אמו קורע עליהם כדין שמועה רוחקה. אם הוא במקום שנמצא המת נהג אבלות אותו היום בלבד.⁹

6 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעה, ה. הגדר של "נתיאשו" הוא על מי שבידם להחפש. אם מדובר בחילים, ההגדירה בדרך כלל היא על המושלה האחראית. במקרים מסוימים, אורתיחסים ואפילו צבאים, המשפה לוחחת אחריות וממחשת עצמה, וזה ההגדירה של נתיאשו מוסבת על המשפה.

7 שם סעיף ז.

8 גשר החיים פרק ל, ט, יא.

9 שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעה, ז.

5 שלחן ערוךaben העזר סימן יז, ה. שפטין כהן על שלחן עורך יורה דעתה סימן שעה סעיף קטן ז, ומקורו בתשובה הר"ף המובאת בבית יוסף שם. העיקרון הוא שכל זמן שלא התיירו את אשתו להינשא והרינו בגדר חי ואין מתאבלים עליו. זאת עקב החשש שאם יתאבל עליו ללא הוכחות מספקות, עלולה לצאת מכך תקלת חמורה שאשתו תהשש בעטויות שהיא כבר יכולה להינשא ותלך ותינשא.

נא. חתן וכלה

בחתן וכלה שאירעה אצלם אבלות, יש התנגדות קשה בין שיא של שמחה מחד גיסא, עם צער האבלות מאידך גיסא. ההתייחסות ההלכתית להtanegshot זו היא באוטם כלים ריעוניים כמו בפגש של חג עם אבלות (כמו באוצר המושגים ערך מעבירים את המת לפני הכלה).

פטירת קרוב מיד אחרי החתונה

א. העיקרון הוא ששבועת ימי הנישואין של חתן וכלה דינם כהаг. לכן אם מת לחתן או לכלה קרוב לאחר החתונה, בתוך שבועת ימי המשתה, קודם משלימים את שבועת ימי השמחה, ולאחר כך נהגים את ימי האבלות.¹

ב. ההשוואה לחגים אינה מוחלטת, כיון שבחגים נהגים איסור חי אישות וגם איסור תשפורת וגיהוץ. לעומת זאת ביום הנישואין נהגים רק איסור חי אישות, אבל בלבד זאת אין הגבלות הקשורות לאבלות. לכן מי שממת לו מת בחג, מונה שלושים מיום הקבורה, כיון שהוא מקצת אבלות; ואילו בחתן וכלה מתחילה למנוע את השלושים רק מסיום שבועת ימי הנישואין.

אנינות וטומאה

- ג. חתן וכלה לא נהגים אנינות?
- ד. החתן מניח תפילין גם ביום הראשון, ומותר בבשר וביין.³
- ה. יש אומרים שהחתן כהן לא נתמא לקרוביו, אפילו לא לאביו ואמו⁴, ויש אומרים שמהוויב להיטמא לקרוביו.⁵

קריאה וברכת דין האמת

- ו. לעניין קריאה, לפי רוב הפוסקים חתן וכלה אין קורעים כלל.⁶
- ז. אף על פי שהחתן וכלה אינם נהגים אבלות, אבל מברכים ברכת דין האמת.

3 גשור החיים פרק יט, ז, יב. חלק שני סוף פרק טו.

4 גשור החיים פרק יט, ז, ט. כל בו על אבלות עמוד 70.

5 מנחת שלמה תניא, סימן פט. אמנם למעשה נשאר בצריך עיון.

6 אמנם יש פוסקים שעל אב ואם מחייבים בגדים וקורעים בצעעה,omid חזורים ולובשים בגדי חתן וכלה, קרוביים שיטפלו בכך, הרוי זה כמת מצוה וצריכים לטפל בו, ואנו נהגים הוחנן והכלאה אניתות.

ה. כן פסק גם בילקוט יוסף סימן טו, ט.

1 גשור החיים פרק יט, ז, יא. ועיין עוד בשלהן עורך יורה דעה סימן שמבר.

2 גשור החיים סוף פרק יט. אכןם בילקוט יוסף (סימן ז, נ) כתוב שאניות נהוגות בחתן, והתיירו רק בעילת מצוה. ולמעשה נראה שאם יש קרוביים אחרים שיטפלו בלויה ובקבורה, לא יניחו החתן והכלאה אניתות. אך אם אין קרוביים שיטפלו בכך, הרי זה כמת מצוה וצריכים לטפל בו, ואנו נהגים הוחנן והכלאה אניתות.

השתתפות בלוויה ובאזכורה

ח. חתן וכלה יכולים ללוות את הנפטר כמו צעדים, אך לא ילכו לבית העלמין כדי שלא להשבית שמחתם. ועתים עדיף לדוחות את ההודעה על הפטירה. ויש מי שכותב שמצווה עליהם לлечת ללויה⁷. נראה שבריש להווגם לגבי אזכורה. דהיינו, לכתהילה עדיף שלא ילכו כדי לא להשבית את שמחתם. אך אם ייגרם להם צער גדול אם לא ישתתפו, אין לאסור עליהם לлечת לאזכורה.

ניחום אבלים

ט. סברה פשוטה היא שאין מנהמים חתן וכלה בשבועת ימי המשתה⁸. אך ברור שמותר ונמצא לבקרים ולש machom.

י. מותר לחתן וכלה לנחים אבלים אחרים.

שבועת ימי המשתה

יא. בשבועת ימי הנישואין לא אומרים מקצת היום ככלו (כמו שאומרים באבלות), אלא שבועה ימי שמחה שלמים.

יב. החתן והכלה אינם רשאים למוחלט על שמחתם ולנהוג אבלות בשבועת ימי המשתה⁹.

חג בתוך שבועת ימי המשתה

יג. אם פגע חג בתוך שבועת ימי הנישואין, אין החג מבטל שבעה, כיוון שהחג מבטל שבעה רק אם נהגו אבלות קודם החג. בשבועת ימי הנישואין לא התחלו אבלות ولكن החג לא מבטלה¹⁰. אך יש פוסקים שהחג מפסיק את האבלות כיוון שנוהגים בדברים שבצנעה¹¹.

הצטרופות לשאר האבלים

יד. אם אירעה לחתן או לכלה האבלות בתוך ימי השמחה, באופן שיתחילו לשבת שבעה כשלuar קרוביהם כבר יושבים, הרי הם נגררים אחר קרוביהם, ויושבים אותם בשבועה, וكمים מהשבعة יחד אתם (כמפורט לעיל מעמוד 244 ובערך גדול הבית באוצר המושגים). ואפילו אם מצטרופים החתן או הכללה רק בסוף היום השביעי לפני ש开会ו שאר האבלים – קמימם אתם¹². אולם אם לא היו יכולים להציג עמהם, כיוון שאין ששאר האבלים כמו לפניהם סיום שבועת ימי הנישואין, מתחילה לשבת ומוננים שבעה ימי אבלות לעצםם.

7 בקשר החיים (פרק יט, ז, ז) כתב להימנע מללכת לבית העלמין, ובילוקוט יוסף (סימן ז, ט) כתב שמצווה לחשתחף, ובסימן טו, ט.

8 עיין גשור החיים פרק יט, ז, ב.

9 ילקוט יוסף סימן טו, ט. כתוב להימנע מללכת לבית העלמין, ובילוקוט יוסף (סימן ז, ט) כתוב שמצווה לחשתחף, ובסימן טו, ט, כתוב שרשאי מעיקר הדין להשתתף בלוויה.

10 עיין גשור החיים פרק יט, ז, ב.

11 ילקוט יוסף סימן מד, ה. כל בו על אבלות

עממוד 66.

12 גשור החיים פרק יט, ז, ד.

ניסיונות שניים

טו. בניוainer שניים לשני בני הזוג (כגון אלמן שנשא אלמנה), חל אותו עיקרונו של השלמת ימי השמחה לפני ימי האבלות, אך בהבדל אחד – בניוainer שניים כאלו נוהגים שלושה ימים בלבד לשמחה.

תאריך החופה בתוך השבועה או לאחריה

טז. אם נפטר אחד משבעה קרוביים לחתן או לכלה עוד לפני שנכנסו לחופה, ומועד החתונה היה מתוכנן בתוך השבועה, דוחים את החופה. נוהגים תחילת שבעת ימי אבלות, וביום השבעה מותרים להיכנס לחופה.¹³

יז. כלא אבלת יכולה לבצע הפסק טהרה בתוך שבעת ימי האבל, כדי שתוכל לטבול מיד לאחריהם לקריאת חתונתה.

יח. אם מועד החתונה הוא לאחר סיום השבועה, אין דוחים את החופה ומתקיימים את החתונה כרגיל עם מוסיקה וריקודים.

חמשי שלפנינו), שכותב שיכולים לעורך את החופה ביום חמישי קדום הקבורה, וכיון שלא תחול עליה אבלות יוכל לקיים במצו"ש את סעודת הנישואין כפי שתוכנן מראש.

למעשה הורה הרב פינשטיין, שייערכו את הנישואין במצו"ש באמצעות ימי אבלות, מפני הפסד הסעודה, גם מפני שהיא מדובר שם בחתן שטרם קיים פריה ורבייה, ותונוג תחילת שבעת ימי האבלות ואחריהם את שבעת ימי המשתה, ומוטורת לטבול בטבילה מצווה ולקיים ביום מצווה רק אחורי תום ימי השבעה.

13 אמנים מעיקר הדין בغمרא (כתובות ד, א) אם הכננו את כל צרכי החתונה ומת אבוי של חתן או אמה של כלא ואם יידחו את החתונה יש חמש שלא יהיה מי שיטפל בכספי החתונה, הקלו חכמים שתחילת מכנים את החתן והכלאה לחופה, ובועל בעילת מצוה ופorsch, ולאחר מכן קוברים את המת, ונוהג תחילת שבעת ימי המשתה מכון קוברים את המת, וראה גשר החיים (פרק יט, ז, יב) שכיוום זאת מציאות רחוכה אף אפשרית. וראה אגרות משה (ירוה דעה חלק א, סימן קכ), במקורה שקבעו חופה למוצאי שבת, ואם הכלאה נפתחה ביום

nb. מי שלא נהג אבלות

- א. מי שלא נהג אבלות כלל כל שבעה, בשוגג או במודע, מונה שבעה אחר כך, כל זמן שלא עברו שלושים יום מהקבורה. לאחר שלושים הוא מעוות שלא יכול לתקן¹.
- ב. אם נהג אבלות רק בחלק מהימים, אין לו אפשרות להשלים את הימים שהחסיר.
- ג. קריעה יכולה ל��וע ורק בתוך השבעה, ועל אביו ואמו קורע לעולם.
- ד. אם לא נהג אבלות כלל שבעה מחמת חולתה, והיתה דעתו להתאבל אלא שלא היה אפשרותו להתאבל מחמת מחלתו, נחשבים לו ימי השבעה ואין צורך להשלים².
- ה. אם נהג אבלות שבעה אבל לא נהג אבלות שלושים, אין צורך להשלים³.

אבלות קטן שגדל

ו. ילד או ילדה קטנים שגדלו והגינו למצאות תוך כדי השבעה, פטורים מעיקר הדין מלשבת שבעה כיוון שבתחילת השבעה לא היו בני חיוב⁴, אבל נהגו שמשלימים מזמן שגדלו⁵. אם גדלו אחר השבעה אינם צריכים לנוהג מנהגי אבלות כלל מפני שבזמן הפטירה היו פטורים למורי, שהרי אין חינוך קטן לאבלות⁶. ומנהג בני תינן שקטן שהגיעו לחינוך נהג אבלות, וכל שכן כשהגדיל ביום השבעה⁷.

אין נהגים אבלות

ז. חולה וכן מעוברת שמצוירת הרובה, אין להם להתאבל⁸.

¹ שלחן ערוך יורה דעה סימן שצו, א. על פי קהילת א, טו.

² גשור החיים פרק כא, טו, ד; על פי עורך השלחן שצו,

ב. אמנים בפני ברוך (סימן כה, ג) הביא דעתו שצריך להשלים את ימי האבלות, אולם גם מסקנתו שלו בסופו של דבר להקל. גם ביליקוט יוסף (בסוף הספר עמוד תשעת) כתוב להקל בזה.

³ כל בו על אבלות עמוד 351.

⁴ שלחן ערוך יורה דעה סימן שצו, ג.

⁵ גשור החיים פרק יט, ג, ג.

⁶ שעווים המצוינים בהלכה, סימן רד, ס'ק יג.

נג. מת קרוב נוסף בתור זמן האבלות

המינוי ההלכתי נקרא "תיכפוּוּ אֶבְלִיוֹ", דהיינו שהאבלויות באו עליו בתכיפות, ובטרם סיים האבל תקופת אבלות אחת, צריך להתחילה אבלות מחדש על קרוב אחר שנפטר.

א. מי שמתו לו שני מתים ביום אחד, נהוג אבלות בבת אחת על שניהם.¹

ב. מי שמתו לו קרוב נוסף בתוך שבעת ימי אבלות, מתחילה למנות מחדש שבעה למת האחרון ועולים לו גם לשבעה של המת הראשון.²

ג. יש כמה הקלות בהלכה למי שתיכפוּוּ אֶבְלִיוֹ. אם הכביד שعروו יכול להסתפר בשינוי – על ידי תער ולא במספריים. לאחר שעברו השבעה מהאבלות הראשונה יכול לכובס כסותו במים (בלבד) אף על פי שמשמשך את השבעה על המת השני; וכן הדין אם ארעה לו אבלות סמוך לשבעה שחלה בו תשעה באב, רוחץ בזונן ולא בחמיין.³

כבר נזכר לעיל בהלכות קדיש שאבל האומר קדיש על אב או אם, ובתור השנה החל לומר קדיש גם על קרוב אחר, לפי מנהג עדות המזרחי יפסיק ממש שבעה בתקילת החודש שנים עשר, וימשיך לאחר מכן.⁴ ויש אומרים שלא יפסיק לעברו לפני התיבת ולומר קדיש לאחר עשר חדש אפילו ליום אחד, אלא ימשיך לומר קדיש ללא הפסקה. כיוון שגם גם תקופת האבלות למת הנוסף⁵ לפי האשכנזים יש אומרים שיפסיק רק ביום הראשון והאחרון של החודש שנים עשר, ויש אומרים שיבקש או ישכור אדם אחר שיאמר במקומו ממש חדש זה.

¹ צورو החיים פיסקה רסד.

² שלחן ערוך יורה דעה סימן תב, ט.

³ שם סימן שעיה, י.

⁴ שם סימן שעיה, י.

⁵ יליקוט יוסף סימן ל, ח. וכותב שם שכן הובא בספר הליכות שלמה (הלכות תפילה עמוד רכה) בשם הגרש"ז אויערבך.

³ מועד קיטן י"ז, ב. רמב"ם הלכות אבל פרק ו, יג. שלחן ערוך אורח חיים סימן תקנא, טו. שלחן ערוך יורה דעה סימן שפט, א. שצ, ג.

⁶ גשור החיים פרק ל, ט, ח.

נד. מאבד עצמו לדעת

אנָה אלֵךְ מִרְוַחַר וְאָנָה מִפְנִיר אֲבָרָה:
 אָמָּסָק שְׁמִים שֶׁם אַתָּה וְאַצְיָה שָׁאֹל הַגָּן:
 אֲשֶׁר כָּנֶפֶי שְׁחוֹר אֲשֶׁכֶנָּה בָּאֲחָרִית יְמָם:
 גַּם שְׁמָ זָרָ תְּנַחַנִּי וְתְאַחֲזִי יִמְיָנָה:
 וְאָמָר אָךְ חַשְׁרָ יְשֻׁופֵי וְלִילָה אָוֹר בְּעַדְנִי:
 גַּם חַשְׁרָ לֹא יְחַשֵּׁר מִפּוֹר
 וְלִילָה פִּוּם יָאִיר כְּחַשְׁיכָה פָּאוֹרָה:
 תְּהִלִּים מִזְמּוֹר קָלֶט

ההלהכה היהודית התייחסה בחומרה רבה למאבד עצמו לדעת. ההשכמה היהודית גורסת, שכיוון שאין הנשמה של האדם עצמו, אלא של ריבונו של עולם שנותנה בקרבו, אכן אין רשות לאדם לנתק את הקשר בין הגוף לבין הנשמה. כך לגבי אדם אחר – לא תרצה, וכך גם לגבי האדם עצמו. لكن המאבד עצמו לדעת מוגדר כרוצח לכל דבר¹.

מבחינה הילכנית ריעונית, מבחינות מסוימות גדול עווון הרוץ עצמו, יותר מאשר רוץ נפש אחרת. המאבד עצמו לדעת מדגיש במשמעותו את הכפירה בריבונו של עולם שנותן לו את נשמותו, ושrok לו יש את הרשות ליטלה מהאדם. האדם השולח יד בנפשו, יוכל לوكח מריבונו של עולם את האណות על הנשמה שנותן בקרבו, ומחייב את הדיעה הפושטה שהוא – האדם – לא היה שותף כלל ביצירה שלו עצמו. מעבר לכך, המות נחשב לכפירה על האדם החוטא. ובמקרה של המאבד עצמו לדעת, לא רק שהמיתה אינה מכפרת על האדם, אלא אדרבה – היא הרמשיטה בעבירה החמורה של רצח. מלבד זאת, המאבד עצמו לדעת כופר בהישאות הנפש. ההטאבות מבטאת בריחה מהחיים, אך לפיה האמונה היהודית הנשמה היא נצחית, ואי אפשר לבrhoח מריבונו של עולם. האדם י策טר לחת דין וחשבון על מעשיו גם לאחר מיתתו.

גם מבחינה מוסרית וחברתית התאבדות היא בריחה מארחיות, בגידה והפרקה של בני המשפחה והחברים, שכן מכל בוחינה שהיא יש לשול איתה מכל וכל.

למורות התייחסות עקרונית חמורה זו, חכמים ניסו לרכך מעט את התייחסות המעשית למי שלחו יד בנפשם, כפי שייפורט בהמשך.

התיאיחסות העקרונית

א. את התיאיחסות העקרונית למאבד עצמו לדעת ביטאו חז"ל במשפט:

כללו של דבר: כל שהוא כבוד החיים מטעסים.
 וכל שאינו לכבוד החיים (אלא כבוד המת),
 אין הרבים מטעסים עמו לכל דבר².

¹ על פי גישת החיים, פרק כה. אמן במנחת חינוך (מצווה מט-נ) שדן מה המקור למאמר שהמאבד עצמו לדעת לא תרצה אלא מיתה בידי שמיים, אך מבחינה ריעונית אין לו חלק לעולם הבא. וראה גם נשמת אברהם, אורחה חיים סימן שכח, עמ' טט.

² מסכת שמחות פוק, ב, א. יש הקבלה. וראה גם כל בו על אבלות (עמוד 321-318).

דיני המאבד עצמו לדעת

- ב. אין נהגים אניות עליון, ויש חולקים וסוברים שיש אניות על קרוביו³ יש שני טעמים לדיני אניות הפטורים את קרוביו של הנפטר מכל המצוות עד הקבורה: הטעם האחד הוא הצורך המשדי לטפל בקבורה, והטעם השני הוא כבודו של הנפטר, שמחשבת קרוביו תהיה מרווחת בו. במאבד עצמוו לדעת חלק הטעם המשדי, כיון שיש להביאו לקבורה, אך לא קיים הטעם של כבוד הנפטר.
- ג. אין קורעים עליון, אם כי יש מהפסקים שלפיהם שבעת קרוביו קורעים עליון⁴.
- ד. קרוביו לא מברכים דין האמת, כי טרפ נפשו בכפו נגד רצון ה' ואין מקום לומר "דין האמת". ומכל מקום קרוב הרוץ לבך יש לו על מה שישמור, כיון שאין הברכה על האבלות אלא על עצם השמואה הרעה והצעקה⁵.
- ה. אין מספדים אותו ולא חולקים לו כבוד.
- ו. קוברים אותו ברחוק ארבע אמות משאר הקברים.
- ז. קרובו הכהן לא נתמאל⁶.
- ח. עומדים עליו בשורה ומנחים את האבלים, כיון שהוא כבוד החיים.
- ט. בעיקרון אין מתאבלים עליון. אולם כיון שיש פוסקים המחשיבים את האבלות ככבוד החיים (ולא ככבוד המת), לכן המשפחה החפיצה בך יכולה להתאבל עליון. למעשה נהגים להתאבל גם על מאבד עצמו לדעת⁷.
- י. אומרים קדיש גם על מאבד עצמו לדעת, ואומרים שנים עשר חדש שלמים. בדרך כלל אומרים קדיש רק אחד עשר חדש, כיון שמשפט רשות ישראל בגינ הו שבע שנים עשר חדש, וכי לא להחזיק אביו ואמו כרשעים אומר הבן קדיש רק אחד עשר חדש. אבל על עבירה חמורה כזאת של מאבד עצמו לדעת קשה ללמד זכות, וכי לחתה לו יותר זכויות אומרים עליו קדיש שנים עשר חדש שלמים.
- יא. פשוט וברור שכן בעל תשובה רשאי לאבד עצמו לדעת כדי לכפר על עונונתו הרבין, וזהו אישור חמור ביותר. ומכל מקום אם עבר ועשה כן מתאבלים עליו כיון שלבו היה לשמיים⁸.

³ לפי גשור החיים (פרק כה, ב, א) אין נהגים אניות, ולפי

הציג אליעזר (חלק ה, ابن יעקב סימן ב) יש דיני אניות.

⁴ במצוות הפטור הפטור מחייב רצף כתוב בספר בן איש חי בכל בו על אבלות (עמוד 142) מסתפק לגבי דין אניות על הקרובים, עיין שם.

⁵ הדעה הראשונה היא לפי מסכת שמחות המצוטטות לעיל בהלכה א, וכך פסק שלחן עירוב, סימן שמה. הדעה השנייה היא דעת הרמב"ן והטור. כמו בהלכה כאן כך חלקו גם להלן, הלכה ט.

מי נחשב למאבד עצמו לדעת

מעשה בבנו של גורגוס בלבד שברוח מבית הספר, והראה לו אביו באזנו, ונתירא מאביו והלך ואיבד עצמו בבנו. ובאו ושאלו את רבי טרפון ואמרו: אין מונעים ממנה כל דבר.

אבל רבתיה פרק ב, ד

יב. ברוב המקרים של מאבד עצמו לדעת, משתדלים בדייעבד לא לדון אותו בהגדירה חמורה זו⁹. لكن במקרה שנייתן לומר שנרג בתאונה, או על ידי אחר, או שלא היה שפוי בדייעבד, או שהוא מובלבל, או שלאחר שליח יד בנפשו התחרט על מעשונו; מנסים בדייעבד למד עלייו זכות ולהקל ולא להחשייב אותו כרוצח نفسه. אפילו אם אמר או השair מכתב על כוונתו לשלוח יד בנפשו והיה רוח של זמן עד המעשה, מנסים למד עלייו זכות שמא חזר בו לאחר מכן¹⁰.

יג. אדם שליח יד בנפשו והוא אнос, כגון שאל המלך שפחד שהפלשתים יתעללו בו, או ליד קטן שליח יד בנפשו, אין להם דין מאבד עצמו לדעת.

יד. יש שרצוי למד זכות על מי שליח יד בנפשו מרוב צרכותיו, שאין לו גדר מאבד עצמו לדעת. ויש שדחו זאת, כיון שככל מאבד עצמו עושה זאת מרוב צרכות¹¹.

9 הערת הרוב נבנצל **שליט"א** – צריך עיון אם כדי להקל, או שמא עדיף להחמיר כדי להרתייע אחרים.

10 ראה דוגמאות נוספות בשלהן עורך, סימן טמה, ב, ובפתחו תשובה שם.

11

גשר החיים פרק כה, ג, ד; בשם בשםים ראש. הערת הרוב נבנצל **שליט"א** – שהוא ספר מפוקפק, כיודע.

(הספר היה מיוחס לרבנו הרוא"ש, ויצאו עלvrן).

נה. מומר

- א. מומר – יהודי שהמיר את דתו, אף על פי שבכל זאת נשאר עליו שם ישראל, מעיקר הדין אין קורעים עליו ואין מתאבלים עליו ואין קוברים אותו בקברי ישראל ואין אחריות על קרוביו לקבורי¹. בכל זאת כתבו הפסיקים שלמעשה יש על קרוביו חובה לקבורו.²
- ב. בשעת מיתתו אין צורך לקרבו.
- ג. מומר שנהרג על ידי גויים, יש אומרים שמתאבלים עליו, וכן ילד קטן שהמיר עם אביו או אמו, כיוון שנחשב כאנווש³.
- ד. מומר שחזר בו, וקיבל עליו לעשות תשובה ולשוב לדת ישראל, ולא הספיק, ומת, נחשב כישראל לעניין קבורה ואבלות⁴.
- ה. מתאבלים על מומר מזמן שהמיר דתו⁵. יושבים בשעת השמועה על ההמרה يوم אחד⁶, ויש שכתבו שמנהג ירושלים להתאבל ארבע עשר יום⁷. וקורעים כדי שמוועה רעה, ובברכיהם ברכת דין האמת.

4 במראה הבזק חלק ד סימן קכג, על פי הרמ"א בחושן משפט סימן לד, כב.

5 גשר החיים פרק כה, ז, ג.

6 הערת הרב נבנצל שליט"א – יש אומרים שבעה, ורבנו גרשום מאור הגולה נהג ארבע עשר יום.

7 צי' אליעזר חלק ה, אבן יעקב סימן ד.

1 הగות הרמ"א על שלחן עורך יורה דעה סי' שם, ה.

2 שו"ת חותם סופר, יורה דעה סימן שם.

3 הगות הרמ"א על שלחן עורך יורה דעה סימן שם, ה.

למרות שמסקנת הרמ"א שם היא שאין להתאבל עליהם, בשפתינו כהן שם (סעיף קטן ט) כתוב שמתאבלים עליהם, כיוון שמייתתם על ידי גויים והוא כפורתם.

נו. קבורה בחוץ לארץ בשעת הדחק

נו. קבורה בחוץ לארץ בשעת הדחק

לכתחילה יש לעשות כל מאמץ אפשרי, להביא כל יהודי מכל מקום בעולם לקבר ישראל. את כל מנהגי הטהרה, הלואה והקבורה יש לקיים על פי כליל ההלכה ומנהגי ישראל, בדרך כלל יש אפשרות לכך, גם אם הדבר מחייב מאמץ מרובה. אם אי אפשר לשמר על כל הכללים, יש ניסות לקיים את כל מה שמתאפשר. ההוראות דלהלן הן בדיעד ומיועדות לשעת הדחק בלבד, ככלא אחר כל המאמצים לא ניתן לקבור את המת על פי כל כללי מסורת ישראל. ההוראות נכתבו בעקבות התייעצות עם הרב מרדכי אליהו שליט"א.

טהרה ותיכריכים

- החוק הבינלאומי ברוב המקומות מחייב את שטיפת הנפטר בהעברת מארץ לארץ.¹ ככלומר שאמורה להיות מערכת אזרחית לא יהודית המבוצעת פعلاה המקובלת לטהרה. יש להתאמין כדי לאפשר טהרה בכל מקום בו מצויים, ואם ניתן יש להיעזר במערכת האזרחית המקומיות.
- אמנם מצד עיקר הדין אין איסור בשעת הדחק להיעזר בגויים בטהרתו המת², ואולם לכתחילה יש להשתדל ולהקפיד שלא יגעו במת לא גויים ולא בעלי קרי ולא נידה.³ אם נעוזרים בגויים, לאחר שישים הימים את הטהרה ויסלקו את ידיהם, ישליך היהודים מים על כל גופו של הנפטר, כך שבסוף טהרתו תהא על ידי ישראלי.⁴
- כשאין אפשרות לבצע טהרה, יש לנ��ות מבחוץ על ידי משקה עירק או חומר חיטוי וניקוי אחר.⁵
- אם אין תיכריכים בנמצא, יש לכורע את הנפטר בבד לבן.

כשאין מקום בבית קברות יהודי

- כשבית הקברות היהודי מלא עד אפס מקום, מותר לקבור מעל קבר קיים בתנאים הבאים:
 - שעת הדחק, אין מקום אחר.
 - רוח של שישה טפחים (שישים ס"מ) עפר בין קבר לקבר.
 - אבד זכרו של התחתון – המשפה לא פוקדת את הקבר.
 - עדיף לצלם את המצבה הישנה, ולכתוב על צד המצבה החדשה גם את שם האדם הקבור מתחזת.

¹ כך אמר לי חנניה שחזור, מנhal חבורה קדישא קהילת ירושלים.

² גשר החיים פרק יב, א, ב; על פי פרק מעשה המת להלל הזקן.

³ מית ביום טוב ראשון, יתעסקו בו עממים" – ביצה ו,

⁴ במראה הבזק חלק ג, סימן סו.

⁵ תשובה במכותב מהרב מרדכי אליהו שליט"א.

⁶ עיין באוצר המושגים ערך קבורה במקומות.

ו. בשעת הדחק אפשרית קבורה עילית, מעל פני הקרקע. דהיינו ישימו עפר על יציקת בטון ובתוכו העפר ייקבר הנפטר.

אצל גויים

ז. אין לקבור יהודי אצל גויים, אך אם יש חשש שיישרפו את גופת הנפטר, עדיפה קבורה אצל גויים מאשר שריפה.

ח. כשקוברים בדילת ברירה בבית קברות של גויים:

• יש להרחיק ארבע אמות מקבר הגוי (כשני מטרים), ולכתילה שטונה אמות⁷.

• אם לא ניתן להרחיק ארבע אמות, יעשו מהיצה בגובה עשרה טפחים (כמטר), אפילו גדר רשת.

• אם אי אפשר, יעמיקו את הקבר במטר נוספת.

• ישתדלו לנקוט את הקרקע לצמינותם כדי שלא יבואו לפנוט את הקברים ממוקםם.

ט. גם כשנאלאצים לקבור אצל גויים, כל פעולה בטהרה, בלוויה ובקבורה, יש לבצע מידת האפשר על ידי יהודים בלבד.

קבורה בארון

י. אם נקבע בארון, עדיף שהיו חורים מתחתיו או לפחות מצידיו, לפחות בגודל של כמציא שורש (קוטר 4 ס"מ, ויש שנגאו כמטר של 5 ס"מ). התיחסות לקבורה בארון ראה באוצר המושגים ערך ארון המת.

קבורה בשבת וביום טוב

הלכות אלו מיוחדות לחוץ לארץ. אבל כיוון שלמעשה בארץ אין קוברים ביום טוב, עיקר המשמעות היא לחוץ לארץ.

יא. אין קוברים בשבת וביום הכלפורים, אפילו על ידי גויים.⁸

יב. מצד עיקר הדין, ביום טוב מותר לחפור קבר ולבצע את ההכנות על ידי גויים, ולאחר עלי ימי ישראל. וביום טוב שני של גלויות ואולי ביום טוב שני של ראש השנה, מותר לבצע גם את כל ההכנות על ידי ישראל, שימוש שני לבני מת שעואהו חכמים ביום חול.⁹

יג. כמו כן, מצד עיקר הדין, ביום טוב שני מותר להסיע את הנפטר לקבורה על ידי נاهゴ. ומותר לאחדים מהחברה קדישא לנסוע כדי לקבورو. ואם אין נהג גוי, יסייע נהג ישראל¹⁰. כיום, כתבו הפוסקים, שאין לקבור ביום טוב שני בחוץ לארץ מפני שהדבר

7. מנהת אלעד, מובא בכלל בו על אבלות עמוד 163.

8. שלחן ערוך אורח חיים סימן תקכו, ג.

9. שלחן ערוך שם ד. והרמ"א שם כתוב שלכתהilia יעשה

מלאות על ידי גויים, ובגשו החיים (פרק יז, ב, ב) כתוב

נו. קבורה בחוץ לארץ בשעת הדחק

עלול לגרום לחילול יום טוב גם מפני שיש היום פתרונות להשווות את הנפטר בקירור מבלי שיתבה¹¹.

יד. נפטר בשבת ולמהרת חל יום טוב, ויש חשש לנימול המת, יש מי שהතיר למתי מסטר מהחברה קדישא לנסוע על ידי נהג גוי כדי לקבור, אפילו ביום טוב ראשון¹².

טו. אין להשווות מות מיום טוב ראשון ליום טוב שני כדי שתיעסלו בו ישראל.
טז. יום טוב שני של גלויות נמינה למנין שבעה למרות שאין נהג בו אבותות¹³.

יז. אם נקבע בשבת נגד רצונם, אין להשתתף בלוויה, כיוון שב��ה ייגרם מזה חילול שבת. אולם יכול להגיד קדיש בבית הכנסת. במקרה כזה מונה את שבעת ימי האבותות משבת.

אבלות בנישואין אזרחיים

יח. מבחינה הלכתית אין שום משמעות לנישואין ולגירושים אזרחיים לעניין שבעה ומנהגי אבלות.

11 ראה שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ג, סימן עז, טור יורה דעה סימן שצט. שלחן ערוך אורח חיים ושו"ת שיח נחים, סימן כת.

12 חרב צבי פסח פרנק, מובא בקשר החיים שם, ה. גם בראש השנה.

מעוז
ועד עוזם

ב

עינוי
והגות

בפרקים הבאים נתיחס לנושאים עקרוניים שיש בהם מקום להרחבה ופירוט, אך לא היה מקום להאריך בהם בתוך מסגרת הספר.

נֵז. הקדיש

הקדיש היא תפילה מוכרת וידועה, אפילו למי שאינם בקיאים במסורת ישראל. הקדיש מופיע בהקשר העממי בדרך כלל בהקשר לתפילות, לאבלות, לימי זיכרון, ליתנות לשכול ולאבדן.

הקדיש מביע תחילה לה', עם תפילה ובקשה שיתגדל שמו של הקדוש ברוך הוא בעולם. לבאורה, מה הקשר בין הקדיש לבין אבלות?

תרגומם הקדיש

ראשית נתרגם, כדי להבין את מילوت הקדיש (נוסח אשכנזי):

יתגָּדֶל וַיִּתְקָרֵשׁ שְׁמָה רְبָא בְּעוֹלָמָא דִּי בְּרוֹרָא בְּרֻעְוִיתִיה וַיִּמְלִיךְ מְלֻכּוֹתִיה (וַיִּצְמַחְ פְּרִקְנָה) וַיִּקְרַב מִשְׁיחָה) בְּחִיכָּנוּן וּבְיוּמִיכָּנוּן וּבְחִיָּנוּן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּעֲנָלָא וּבְזָמָן קָרִיב וְאַמְרוּ אָמֵן יְהָא שְׁמָה רְבָא מִבְּרָךְ לְעָלָם וּלְעַלְמִי עַלְמִיא יְתִבְרַךְ וַיִּשְׁתַּבְחַח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרֹומֵם וַיִּתְנַשָּׂא וַיִּתְהַדר וַיִּתְעַלֵּה וַיִּתְהַלֵּל שְׁמָה דְּקָדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעַלְלָא מִן בֶּל בְּרִכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשִׁבְחַתָּא וְנִחְמַתָּא דְּאַמְרִין בְּעַלְמָא וְאַמְרוּ אָמֵן	יתגָּדֶל וַיִּתְקָרֵשׁ שְׁמָה רְבָא בְּעוֹלָמָא דִּי בְּרוֹרָא בְּרֻעְוִיתִיה וַיִּמְלִיךְ מְלֻכּוֹתִיה (וַיִּצְמַחְ פְּרִקְנָה) וַיִּקְרַב מִשְׁיחָה) בְּחִיכָּנוּן וּבְיוּמִיכָּנוּן וּבְחִיָּנוּן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּעֲנָלָא וּבְזָמָן קָרִיב וְאַמְרוּ אָמֵן יְהָא שְׁמָה רְבָא מִבְּרָךְ לְעָלָם וּלְעַלְמִי עַלְמִיא יְתִבְרַךְ וַיִּשְׁתַּבְחַח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרֹומֵם וַיִּתְנַשָּׂא וַיִּתְהַדר וַיִּתְעַלֵּה וַיִּתְהַלֵּל שְׁמָה דְּקָדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעַלְלָא מִן בֶּל בְּרִכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשִׁבְחַתָּא וְנִחְמַתָּא דְּאַמְרִין בְּעַלְמָא וְאַמְרוּ אָמֵן
--	--

יְהָא שָׁלֹם רַبָּא מִן שְׁמֵיא
וְחַיִים (טוֹבִים²)
עַלְיוֹנוֹ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן
עֲשָׂה שָׁלֹם בָּמוֹרָמֵי
הַוְאִי יַעֲשֶׂה שָׁלֹם עַלְיוֹנוֹ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן

מקור הקדיש והקשרו לאבלות

מתוך קריאה פשוטה של הקדיש, עולה הקריאה לשבח את ריבונו של עולם. ונחזר לשאלתנו הראשונה – מה לקדיש ולאבלות? כדי לענות על שאלת זו נניח תחילת כמה הנחות יסוד. ההנחה הראשונה היא שיש לעם ישראל תפקיד בעולם.

ועתה אם שמוּעַ תִּשְׁמַעַו בְּקָלִי וְשִׁמְרַתָּם אֶת בְּרִיתֵי וְהַיִתֶּם לִי סְגִילָה מִבְּלַת הָעָםִים בְּיַיְלָה בְּלַת הָאָרֶץ; וְאַתֶּם תָּהִיו לִי מִמְלְכַת כָּהֲנִים וְגֹוי קָדוֹשׁ.

עם ישראל נועד להיות עם נבחר ומקודש, ויש משימות ואתגרים המיוחדים לו, מעבר למשימות שהוטלו על כלל האנושות. יותר מצוות ויתור דרישות מוסריות ניתנו לעם המוגול לעמוד בדרישות תובעניות אלו. עם סגוללה לא כגוננות שתלטנית ועושukt, חילילה וחיללה. אלא כעם שקיבל עליו לא רק שבע מצוות בני נח, אלא תרי"ג מצוות, ונוספ' להן אינספור תקנות ומנהגים טובים וישראל שהוסיף עם ישראל במשך הדורות.

**רָאָה לְמִדְתֵּי אַתֶּם חֲקִים וּמִשְׁפְּטִים בְּאָשֶׁר צִוִּי הָאֱלֹהִי לְעַשׂוֹת בֵּין בְּקָרְבֵּן הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָה לְרַשְׁתָּה: וְשִׁמְרַתָּם בַּיְהוָה חִכְמָתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעַנִּי
הָעָםִים אֲשֶׁר יִשְׁמַעַו אֶת בְּלַת הַחֲקִים הָאֱלֹהִי וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וּנְבוּז הָגֹי הַגָּדוֹל
הַזֶּה: בַּיְמִי גֹוי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קָרְבִּים אֶלְיוֹ בָהּ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאָנוּ אֱלֹהִים; וּמִ
גֹוי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפְּטִים צְדִיקִים בְּכָל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נְתַנֵּן לְפָנֵיכֶם
הַיּוֹם.⁵**

מטרת המצוות – שנורבה טוב ומוסריות בעולם, שנוכל להנحال לעצמנו – ומתוך כך גם לעולם כולם – את ערכי הירוש הצדק המוסר האהבה והאהווה. זו המשימה המיויחדת שהקדוש ברוך הוא הטיל علينا. כדי שנוכל להצליח במשימה עצומה זו, קיבלנו מהקדוש ברוך הוא הדרכה מפורטת בתורה שניתנו לנו.

² רק בנוסח ספרד ולא בנוסח אשכנז, וכן בנוסח המוסיפים "ברחמייו" הקדושים דלקמן.

⁴ שמוטות יט, ה – ג.

⁵ דברים ג, ה – ט.

סגולה – כעין אבן יקרה שהכל צופים ומתבוננים בה. כך התחנגותו של עם ישראל נבחנת בקפידה על ידי אומות העולם. ואם אנו זוכים להתחנגן כראוי, אנו יכולים לקות שאותן העולם תלמידה ממעשינו הטובים. הדרישה מאיתנו היא Shana ba כך מוסרים, כל כך ישרים, עד שאומות העולם יעדמו בתור מתוך רצון ללמידה ממעשינו, שהודרכו על ידי ריבונו של עולם, כפי שציינו בתורתו. על פי זה, התחנגוות רואה מצד עם ישראל יכולה בהחלט להקרא בשם קידוש שם שמיים. שהרי היא עשויה לשמש מודל חיובי להזדהות ולהיקוי על ידי אומות העולם. והוא אותו האופן הרואי להתחנגוות שריבונו של עולם היה חפץ שיתקיים בעולם.

לפי הנחת יסוד זו, כל יהודי בעולם נושא את שמו של ריבונו של עולם. כל יהודי הוא נציג יהודי ומיוחד לבטא את גילי אור ה' בעולם. כל יהודי יכול לבטא זאת במעשים טובים, בעיון בתורה ובקיים מצוותיה בין אדם לחברו ובין אדם למקום, במידות טובות של אהבה וرحמים, עדינות חמלת וטויה, שירות ואמת, פשטות וענוה. שלוש תכונות יש באומה זו – ביישנים, רחמנים וגומלי חסדים.

"העומד על אדמ מישראל בשעה שנפטר, קורע בגדיו. הא למה זה דומה? לרואה ספר תורה שנשרף"⁶. כל אדם מישראל הוא בספר תורה, המסלל את דבר ה' בארץ. אפשר ללמידה מוסר במידות טובות מתוך עיון בספר התורה, וצריך שתהיה אפשרות זאת ללמידה מהסתכלות על מעשייו המתוקנים והישרים של אדם מישראל. אין ספר תורה דומה למשנהו. כל ספר תורה, אף על פי שאותיותיו זהות לאלו של ספר תורה אחר, הוא ייחודי ומיוחד. כל אדם מישראל יש בו את היחוזיות שלו, שאין למצוא אותה בשום אדם אחר. בכל אדם מישראל קיימת האפשרות לגילוי שכינה כאן בארץ, באופן שאי אפשר לו לאדם אחר להביא לידי ביתו.

בשעה שאדם מישראל מסתלק מן העולם, צער גדול יש לפני ריבונו של עולם. "זקן בעניין ה' הַמִּזְוְתָה לְחֶסְדֵיכְיוֹ"⁷. פירש רש"י – "הרני הקדוש ברוך הוא שדבר קשה וכבד הוא בעניינו להmittת את חסידיו". שהרי כל אדם מישראל הוא חלק מהשרות שכינה בארץ. ובהסתלק אדם מישראל מן העולם, כביכול גם השכינה מסתלקת קימועה מן העולם, באוטו חלק מיוחד שהוא אדם מישראל היה יכול לבטא בעולם. נוצרת פגימה כביכול בשמו של ריבונו של

עולם, באותה משמעות החסירה כתעת, עם פטירתו של אותו אדם מישראל.

את אותה פגימה בשמו של הקב"ה, בא הקדש לתakan. הקדש בא לדל ולקדש את שמו הגדל של ריבונו של עולם, שנגמם על ידי מיעוט השוראת השכינה, בעקבות פטירתו של אותו אדם מישראל. במקומות שנוצר חלל ופגיעה רוחנית בעולם, שם בא הקדש כגורםamazon, המוסף ומתקן.

ומכאן אתה למד על גדלותם של ישראל. עומד לו אדם מישראל, אדם אבל שלו קרווע ומורתה על מות קרובו היקר והאהוב. והוא אדם מישראל אומר קדיש – עוסק בהגדלת שמו של הקדוש ברוך הוא בעולם. כביכול מניח לשעה את צערו, ועובד בצער השכינה ובהתemptו, וברצון לתakan את הפגם שנוצר בשמו של הקדוש ברוך הוא בעולם, לגדל שם שמיים בעולם, לעטרו לפניו ולרוממו – יתריך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנסה ויתהדר ויתעלה ויתההן שמו הגדל בעולם.

כל תוספת במעשים טובים וישראלים על ידי האבלים לזכר הנפטר, בין אדם למקום ובין אדם לחברו, וכל תוספת בקידוש שם שמים, במידות טובות ישורת ומתקנות, היא חלק מאותו עיקנון הבא לידי ביתוי בקדיש. היא המלמדת זכות על הנפטרים, היא המלמדת זכות על החיים, והיא הגורמת להשראת שכינה בעם ישראל.

לימוד הזכות על הנפטר יש בו גם צד נוסף. חשבון מעשיו של האדם נמדד לפי מה שהצלחה העשויה בחיו. אולם יש פעולות הממשיכות מכוחו וממעשיו גם לאחר פטירתו. כאשר ינסם מעשים חיובים המשיכים מכוחו לאחר פטירתו, בפרט על ידי בניו שבאו ממנה באופן הישיר ביותר; יש בכך לימוד זכות על הנפטר גם לאחר פטירתו.

המקור הקדום ביותר לקדיש מופיע בתרגום הירושלמי לתורה⁸, והוא מיוחס לעקב אבינו. בשעה שברק יעקב את בניו לפני פטירתו, בקש לגלוות להם את הקן, ונסתלקה מהם שכינה. אמר: **שמעא חס ושלום יש בORITY פסול**, כאשר אמרם אבָא שיצא ממנה ישמעאל, וכיצחך אבָא שיצא ממנה עשו? אמרו לו בניו: **"שמע ישראלי, ה' אלהינו ה' אחד."** שם שאין בלבד אלא אחד, אך אין בלבנו אלא אחד. ענה יעקב אבינו ואמר: **"יהא שמייה רבה מברך לעלמי עולם."**

מקור נוסף מובא בחז"ל:

מעשה רביעי עקיבא שהיה מוהלך בבית הקברות בדרך, ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחרר כפחים, והוא טעון משאו (משא) גдол של קוצים על ראשו. סבירו היה רבי עקיבא שהוא חי, והוא רץ כסוס. גור עליו רבי עקיבא והעמידו. אמר לו: מה לאותו איש לעשות עבודה קשה זואת? אם עבד אתה [ואדוןך] עווה לך [כך], אני אפדה אותך מיד, ואם עני אתה ובני אדם באים עליך בעקיפין, אני מעשריך אותה. אמר לו: בבקשה ממך, אל תעכبني, שמא ירגוו כי הממון עלי. אמר לו: מה זו ומה מעשריך? אמר לו: אותו איש מת, ובכל יום שליחים אותו לחוטב עצים. אמר לו: בני, מה הייתה מלאכתך בעולם שבאתה ממנה? אמר לו: גבי המכס היתי, והיתה נשא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו: כלום שמעתה מאותם הממון עלי לפורענות איזו דבר שיש לו תקנה? אמר: בבקשה ממך, אל תעכبني, שמא ירגוו עלי בעלי פורענות, שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות, שאלמלא היה לו עני וה בן שהוא עומד בקהל, ואומר "ברכו את ה' המבורך" והם עוניים אחריו **"יהא שמייה רבה מברך"**, מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם, והניח את אשתו מעוברת, ואיini יודע אם ילדה זכר, ואם ילדה זכר – מי מלמדו תורה? שאין לאותו האיש אהוב מעולם.

מיד קיבל עליו רבי עקיבא לילך לחפש אם הוליד בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור. אמר לו: מה שマー? אמר לו: עקיבא. ושם אשתך? אמר לו: שושניבא. ושם עירך? לודקיה. מיד נצטר עלי רבי עקיבא צער גדול, והלך ושאל עליו. כיון שבאה לאותו מקום שאל עליו. אמרו לו: ישחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על אשתו. אמרו לו: מימה זכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו לו: הרי ער הואר, אפילו מצות מילה לא עסקנו בו. מיד מלו רבי עקיבא, והושיבו בספר לפניו, ולא היה מקבל התורה עד שישב ארבעים יום בתעניית. יצחה בת קול ואמרה לו: זה אתה מותענה? אמר לפניו: רבונו של עולם,

⁸ בראשית מט, א.

⁹ הගירה בגמרא פסחים (נו, א) וברוב המדרשים כගירסת הקדיש, ויש הקבלה בין לשונות אלה המברכות היא שיעקב אמר "ברוך שם כבוד מלכנו לעולם ועד". ומשבחות ומפארות את שם ה' הגדול בעולם.

והלא לפניו ערכתי אותו! מיד פתח הקטן את לבו ולימדו תורה וקריאת שמע וברכת המזון, והעמידו לפני הכהל ואמר "ברכו", והם ענו אחריו "ברוך ה' המבורך". באותה שעה התירו אותו מן הפורענות. מיד בא אותו האיש לרבי עקיבא בחולום, ואמרו: יהי רצון מלפני הקדוש ברוך הוא שתונוח דעתך בגין עדן שהצלת אותו מדינה של גיהנום. מיד פתח רבי עקיבא ואמר: "ה' שマーク לעולם ה' זכרך לדור זדור" (תהלים קלה, יג). ועל כן נהגו לעבورو לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב או אם, לומר ברכו או קדיש.

מחזרו ויטרי סימן קמד

מקור לאמרות הקדש על ידי האבל כדי לזכות את הנפטר, מצאנו כבר במקרים קודמים. שם הובא המעשה דלעיל, שראה רבי עקיבא (ולගירושיות אחרות רבנן בן זכאי) דמות משונה ומעונה מאוד; ומספר לו שהוא מת מזה חדשים אחדים, ובחייו היה עבריין ידוע ונידון באופן קשה. רק לאחר שלימד ר' עקיבא את בנו של המת לומר קדש, ניצל אותו מטה מדינה של גיהנום.¹⁰

טעם נוסף לאמרות הקדש על ידי האבלים דווקא, הוא כיוון שיש באמירתו גם סוג מסוים של צידוק הדין. האבל, מותק מרירות לבו, עלול חס ושלומ להתרעם על ריבונו של עולם ועל מידת הדין שלקחה ממנו כביכול את יקרו. לעומת זאת, באמרות הקדש, האבל מקבל עליו את הדין, ומשבח לריבונו של עולם שככל משפטיו צדק ואמתה.

הקדש כולל בתוכו שבחים לקדוש ברוך הוא, וכן בקשות ותפילות לישועת עם ישראל, את עיקרי האמונה היהודית – בריאת העולם, משיח וגואלה. בקדש הגדול מובהקים עיקרי אמונה נספחים – תחיה המתים, בניין ירושלים ובית המקדש. בגמרה, בספר הזוהר ובפוסקים, מובאת המעללה הגדולה שיש כשאומרים קדש וכשעונים אמן, ועד כמה צריך להשתדל לכובן באמרתו ובענייתה. בגמרה מובאת אגדתא על רבי יוסי בן חלפתא שפגש את אליהו באחת מחורבות ירושלים, ואמר לו אליו:

בשעה שישראל נכנסים לבתי הכנסת ובתי מדרשות ועונים יהא שמייה הגדול
מברוך, הקדוש ברוך הוא מנגען בראשו ואומר: אשרי המליך שמקלסים אותו כר¹¹.

זכויות רבות יש למי שעונה אמן בכל כוחו:

אמר ר' יהושע בן לוי: כל העונה אמן יהא שמייה רבא מברוך בכל כוחו, קורעים לו גזר דין. אמר ריש לקיש: כל העונה אמן בכל כוחו פותחים לו שערין גן עדן,

10. תנא דברי אליהו זוטא סוף פרק יז. מסכת כלה רבתא פרק ב. מחזרו ויטרי סימן קמד. עיין בספר גשור החיים פרק ל, א, שכותב פירוש למילולות הקדש ומשמעותן, מדוע נאמיר בארמית וכייד יש לכובן בו. מקורות מוקדמים יותר מופיעים בטור אורה חיים סימן נו וברמ"א יהודה דעה סימן שעו, ד. חורב דוד אסף כתוב ספר הקדש, 293 וילך. ספרים רבים נוספים נכתבו בענין ואין כאן מקום לפטרם.

11. ברכות ג, א.

שנאמר "פְתַחו שָׁעֲרִים וְבָא גּוֹ צָדִיק שֶׁמֶר אֶמְנִים"¹²; אל תקרי "שֶׁמֶר אֶמְנִים" אלא 'שָׁאוֹמְרִים אֶמְנִים'. מיי אֶמְן? אמר רבי חנינא: אל מלך נאמן¹³.

בתקופת התלמוד נהגו להתכנס בשבת ובמועד בבתי הכנסת ובבתי מדרשות לשמיית דרישות, ונוהגו לומר אחרי סיום דרישתו של הדרשן "יהא שםיה רבה". האמורא רבא מסביר את החשיבות הגדולה של ענייה זו:

ואלא עלמא אמאי מקיים? אקדושא דסדרא ואיהא שםיה רבא דאגדתה. פירוש:
ואלא העולם על מה עומד? על קדושא דסדרא (קדוש, קדוש, קדוש שאומרים לאחר "ובא לציון") ועל "יהא שםיה רבא" שלאחר לימוד האגדה ברבים¹⁴.

לשון הקדיש בארכמית

הניסיוק ההיסטורי לאמרות הקדיש בארכמית הוא משום שבתחילה נהגו לומר את הקדיש לאחר שמיית הדרשה, "והיו שם עמי ארצות ולא היו מבינים כלום לשון הקודש, לכן תקנוهو בלשון התרגומים (ארמיות) שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם"¹⁵. טעם ההיסטורי נוסף המובא בעניין זה: "לפי שבימיהם גרוו שלא יאמרו שמו הגדל מבורך, אך הנהגו לאמרו בלשון ארמי שלא היו האויבים מכיריהם בו; וכך על פי שבטלה הגוזרת לא רצוי להזכיר הדבר ליווננו לאמרו בלשון עברי, כדי שלא ישתכחו הניסים והנפלוות וכדי לעשות פומבי לדבר"¹⁶.
ניסיוקים נוספים המבוססים על סודות התורה, מופיעים בהקשר זה: "לפי שתפילה הנה ושבח גדול הוא, על כן נתכו בלשון ארמי, שלא יבינו המלאכים וייהו מתקנאים בנו"¹⁷.

סוגי הקדושים ומיקומם בתפלות

המשמעות לכל הקדושים הוא הקראיה לקדש את שמו של ה' בעולם, כפי שנאמר לעיל. והוא הקטע הראשון המופיע בכל הקדושים.
לקדושים יש סימונות שונות, ועל פיהם נקרא הקדש בכינויים שונים – "חצץ קדיש", "קדיש יתום", "קדיש שלם" הנקרא גם "קדיש תתקבל", קדש שלם ללא תתקבל הוא קדיש יתום, "קדיש דרבנן", ויש גם נוסח מיוחד הנקרא "קדיש הגדל".
כל ציבור וכל יחיד צריך לשמעו בכל יום לפחות שבעה קדושים¹⁸. ארבעה בשחרית: לפני "יוצר אור", אחרי חזרת הש"ז, אחרי "ובא לציון גואל", ולאחר "עלינו לשבח". שניים במנחה: אחרי "אשרי"

לא שנכתב הוא נקרא, כי הוא נקרא באלא"ף דלא"ת; לפי

¹² ישיעיו כו. ב.

שבעת קיט. ב.

¹³ סוטה מיט. א. (מעובד על פי אור לאבל עמוד 151).

זה שמי לעלם. וכך אנו רשאים להזכיר כתיבתו, בכתביו,

¹⁴ תוספות ברכות ג, א; דיבור המתhalb "ועונין".

בארכמית, ולעתום הבאה קרא ארכתיות כבדתי "ביזמה הואה

¹⁵ ספר תניא רבתיה (איטליה המאה ה"ד) פרק ב, מו.

ימבו באור לאבל עמוד 158.

¹⁶ תוספות ברכות שם מביא דעה זו ודוחה אותה.

בספר הקדיש עמוד סה). ולא זכיתי להבין דברי רשי".

¹⁷ לדעת רשר"י, הסיבה שהקדיש מוחלט בעברית (יתגדל

הפיות) הוא לפי גישו הוחים (פרק ל, ז, א).

ויתקדש) וממשין בארכמית (שםיה ובא), "לפי שעכשיו

ואחרי חזרת הש"ץ. ואחד במערב: קודם שמונה עשרה. ובשם המקובלם והאר"י הביאו שציר שנים עשר²⁰, שישה בשחרית: ארבעה המפורטים לעיל, אחד קודם "הודו", ואחד אחריו "פיטום הקטורת". ועוד שישה במנחה ומערב. (לפי עדות המזorch שנויים במנחה וארבעה במערב, ולפי האשכנזים שלושה במנחה ושלושה במערב). מיקום הקדושים הוא במעבר בין החלקים השונים בתפילה, ועל פי המקובלם הם חובה לצורך עלית העולמות:

מה שתקנו חז"ל קדושים בשחרית עניינים הוא כר, שהתפילה היא לצורך תיקון ועילי עולמות אב"ע (אצלות, בריאה, יצירה, עשייה). והוא כי מהתחלה התפילה עד ברוך שאמר הוא בעולם העשייה. ומשם עד יוצר אור בעולם היצירה. ומשם עד תפילת שמונה עשרה בעולם הבריאה. ותפילת שמונה עשרה היא באצלות. ואחר כר יורדים מעילא לתאתא... (כלומר שגם הרידה היא הדרגתית).

ולכן תקנו קדיש בין כל עולם ועולם, שעלי ידי הקדש המתוקן על פי הסוד במספר התיבות והאותיות שבו, תהיה שלמות עלית העולמות לעלה מדרגות²¹.

ואנו נהגים שלושה עשר קדושים בכל יום²², ומוסיפים קדיש לאחר שיר של יום, שאינו חובה.

"חצ'י קדיש" – הוא חציו הראשון של הקדש, עד "דאמירן בעלמא ואמרו Amen". זה בסיס הקדושים כולם (למעט הקדש הגדול), ועליו מוסיפים לפי העניין חלקים נוספים²³. קדיש כזה לעצמו נאמר במקומות מסוימים בתפילה, כהקדמה לסדר תפילות בטור התפילה, וכסיום לקריאת התורה. האבלים בדרך כלל אינם אומרים חצ'י קדיש, אלא כאשר הם משתמשים בחזונים שליחי ציבור. חלק מעדות המזorch אומרים חצ'י קדיש בסוף התפילה או לפניה.

"קדיש יתום" – הוא הקדש המופיע לעיל²⁴. זה הקדש שאומרים האבלים בדרך כלל. הוא נאמר בסיום חלקים מסוימים בטור סדר תפילת הציבור, וכן לאחר אמרת פרקי תהילים. נאמר על ידי יתומים, או עלילו נשומות נפטרים.

"קדיש שלם" – "קדיש תתקבל" – הוא הקדש הנאמר אחרי תפילת העמידה, ונוסף בו פיסקה המביעה בקשה שתתקבל תפילה ובקשתם של כל בית ישראל לפני אביהם שבשמים:

תתקבל תפילהם ובקשותם של כל בית ישראל לפני אביהם שבשמים ואמרו Amen	תתקבל צלותהן ובעותהן דבל בית ישראל קדם אבוחון די בשמי ואמרו Amen
---	---

הזרוגתית. משל למי שמתוקב למלא בօפן מדורג, וגם כשמרתחך ממנו לאחר שיा המפגש – תפילה שמונה עשרה, עווה זאת באופן הדרגי.

²² גשר החיים פרק ל, ז.א.

²³ הערת הרב נגנץ שליט"א – הוא הקדש האמייתי. השאר הן הוספות מצד המנהיגים.

²⁴ נקרא גם קדיש "ח'א שלמא".

²⁰ כף החיים טימן נה, יט.

²¹ בן איש חי שנה ראשונה פרשת ויחי, א. וראה שם סעיף ב שהתייחס לקדושים שקודם "הודו", וקודם "יוצר או", וכן לkadishim לאחר תפילת העמידה קודם "אשר", וקודם "תפילה לדוד" (קדיש תתקבל אחר "ובאל ציון"). ולפי פיטום הקטורת; שהם נתקנו לצורך העולמות. וכן נראה שדבריו מכונים גם לעליית העולמות וגם ליוודה

נ. הקדיש

בשחרית ביום חול נאמר קדיש זה אחורי "ובא לציון גואל", בשבתו ובחגיהם נאמר קדיש זה לאחר תפילה שחורתית, לפני קריאת התורה; ופעמ' נספת אחורי תפילה מוסף. "קדיש דרבנן" – הוא הקדיש הנאמר אחורי לימוד תורה שבعل פה. יש בקדיש זה תוספת, ובها תפילה לכבוד החכמים ותלמידיהם, וברכה לומדי התורה בישראל. האבלים נהגים לומר קדיש זה אחורי לימוד משנהיות או לימוד אחר מורה שבעל פה.

על ישראל ועל רבוינו
 ועל תלמידיהם ועל כל תלמידי
 תלמידיהם ועל כל מי שעוסקים
 בתורה
 אשר במקום קדוש זה
 ואשר בכל מקום ומקום
 יהי להם ולכם שלום רב
 חן וחסד ורחמים וחימם ארכוכים
 ומazonot מרווחים
 וגאולה לפני אביהם שבשמים
 ואמרו אמן

על ישראל ועל רבנן
ועל תלמידיהם ועל כל תלמידי
תלמידיהם ועל כל מאן דעסקיין
באורייתא
די באתרא קדיישא הדין
ודי בכל אתר ואתר
יהא להוין ולכון שלמא רבא
חנא וחסדא ור חממי ותוי אריבי
ומזוני רווייחי
ופרנקנא מן קדרם אבוהון די בשמי
ואמרו אמן

"הקדיש האגדל" – נקרא גם בשם "קדישdagdta"²⁵. הקדיש עוסק בתחיית המתים לעתיד לבוא ובבנייה המקדש. הקדיש נאמר רק במקרים מיוחדים – לאחר צידוק הדין בבית העלמין, ובסיום לימוד מסכת מהתלמוד. עדות תימן אומרים את הקדיש גם בבית האבל וגם אחורי לימוד תורה שבעל פה.

יתגדל ויתקדש שמו רבא
 בעולם שהוא עתיד להתחדש
 ולהחיות המתים ולהביאם לחוי
 עולם לבנות את העיר ירושלים
 ולשכלל המקדש בתוכה
 ולעkor פולחן נכרי מהארץ
 ולהחזיר עבודת ה' למקוםה
 ולהמליך את הקדוש ברוך הוא
 במלכותו ובכבודו
 בחיכום וביוםיכום ובחיי דבל בית
 ישראל בגעלה ובזמן קרייב ואמרו אמן

(מכאן ממשיר הקדיש כרגיל)

25 נזכר במסכת סופרים סוף פרק יט, ובחורות האדם לרמב"ן עמוד קנה.

תְּהִלָּה
בְּרִיךְ

יהא שםך האגדול מבורך
לעולם ולעולם עולם
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתגנשא ויתהדר ויתעלה ויתהلال
שםך של הקדוש ברוך הוא
למעלה מכל הברכות והשירות
התשבחות והנחות
הנאמרות בעולם
ואמרו אמן
יהי שלום רב מון השמיים
וחיים טובים
עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן
עשה שלום במרומי
הוא יעשה שלום علينا
ועל כל ישראל
ואמרו אמן

יהא שםך רבא מברך
לעולם ולעולם עולם
יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתגנשא ויתהדר ויתעלה ויתהلال
שםך דקרשא בריך הוא
לעולם מן כל ברכתא ושירתא
תשבחתא ונחמתא
דאמירן בעולם
ואמרו אמן
יהא שלמא רבא מן שם
וחיים טובים
עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן
עשה שלום במרומי
הוא יעשה שלום עליינו
ועל כל ישראל
ואמרו אמן

נח. תרומות אברים והשתלות

תרומות אברים והשתלות אברים, מלבד חשיבותם הרפואית וההלכתית, משמשים גם סמל ודוגמא ליכולת ההילוב בין הלהקה לרופואה בכלל. שילוב זה מתבקש אף הכרחי בקרב העוסקים בריפוי ובחדרכה, בעצה ובעידוד, בתמיכה ובהתבטת איכות החיים האנושית. יכולת שלב בין הלהקה לרופואה תלייה בראש ובראשונה בידי שהקדים את חיהם ועסקים בנושאים אלו – הפסוקים והרופאים, והציבור מצפה לאמירות ברורות ובהירות בנושא כה רגיש ומשמעותי. להלן תובא עמדת הרבנות הראשית לישראל, וכן שתי עמדות מנוגדות של פוסקי זמננו, הנובעות בין השאר גם כתוצאה מחוסר שירות הפעולה הרואי בין המערכת הרפואי למערכת ההלכתית. لكن יש לעוזד ולקדם בברכה כל הידברות ושיתוף פעולה בין הרופאים לבין הפסוקים, שיתוף פעולה שאינו בגדר מותרונות אלא הוא נוצר וחינוי להצלת חיים.

השתלות לב – עמדת הרבנות הראשית לישראל¹

הנוסח המלא של החלטת מועצת הרבנות הראשית בנושא השתלות: מועצת הרבנות הראשית בישיבתה היום, א' דראש חדש מרוחשון תשמ"ז, אישרה מה אחד את המלצות ועדת השתלות כדלקמן:

1. הרבנות הראשית לישראל נתקשה על ידי משרד הבריאות לקבוע את עמדת ההלכה ביחס להשתלות לב בישראל. לשם כך מינתה הרבנות הראשית ועדת משותפת של רבנים ורופאים, אשר למדה בעיון את היבטים הרפואיים וההלכתיים הנוגעים לשאלת הועודה נזורה בייעוץ וחווות דעת של גдолו הרופאים בתחום זה בבתי החולים הדסה ושער צדק בירושלים.
2. בתחילת עידן השתלות הלב (לפני 17 שנה) נפסק על ידי הגאון הרבה משה פיינשטיין צצ"ל והר"ר לישראלי הגראי אונטרמן צצ"ל לאסור השתלת לב מדין רציחה כפולה של התורם והמושתל כאחד. בעשר השנים האחרונות חל שינוי יסודי בתנוני העובדיים והרופאים הנוגעים להשתלות לב כדלקמן:
 - א. החלטת הנitionה אצל המושתל מגיעה לכ-80% של "חיי עולם" (הוותרות בחיים לפחות שנה אחרי השתלה) וכ-70% נשאים בחיים חמיש שנים.
 - ב. ניתן כיוון לקבוע באופן אמין ובטוח שההפלקט הנשימה של הנפטר היא סופית ובבלתי ניתנת לחזרה.

¹ חשוב לציין שיש פוסקים הסוברים שהפטירה נקבעת לפי הלב ולא לפי המות, ולדעתם קיים איסור מוחלט להוציא איבר אדם שמוגדר כמת מוות מוחי כל זמן אבותיהם, יורה דעתם טימן שלט, עמי תנא-תעת. שלבו פועם, כיון שהוא מוגדר חי. לשיטתם אין

- ג. הובאו לפניינו עדויות שאף הגר"ם פינשטיין זצ"ל התיר בזמן האחרון ביצוע השתלת לב בארא"ב. וכן ידוע לנו על רבנים גדולים המיעצים לחולי לב לעבור השתלת לב.
3. מאחר והשאלה נוגעת לפיקוח נפש ממש, חובה עליינו להכריע בשאלת זו באופן ברור בבחינת יקוב הדין את ההר.
4. בהסתמך על יסודות הגمراה ביוםא (פ"ה) ופסק החותם סופר חלק יורה דעת סימן שלח, נקבע המות על פי ההלכה בהפסקת הנשימה (וראה ש"ת אגדות משה חלק יורה דעת חלק ג' סימן קלב). לכן יש לוזא שהנשימה פסקה לחלוין באופן שלא תחולר עוד. זאת ניתן לקבוע ע"י הוכחת הרס המוח כולל שהוא המפעיל את הנשימה העצמית באדם.
5. המקביל בעולם הרפואה שקביעה כנ"ל (בסעיף 4) דורשת 5 תנאים:
- ידעה ברורה של סיבת הפגיעה.
 - הפסקה מוחלטת של הנשימה הטבעית.
 - הוכחות קליניות מפורטות שאכן גזע המוח הרוס.
 - הוכחות אובייקטיביות על הרס גזע המוח באמצעות בדיקה מדעית כגון BEAR.
- ה. הוכחה שהפסקת הנשימה המוחלטת ואי פעילות גזע המוח נשאים בעינם למשך 12 שעות לפחות, תוך כדי טיפול מלא ומוקובל.
6. לאחר שיעינו בהצעה לקביעת המות כפי שהוצע על ידי רופאי בית החולים הדסה בירושלים בתאריך ח' בתמוז תשמ"ה והוגשה לרוה"ר בתאריך ה' בתשרי תשמ"ז, אנו מוצאים אותה יכולה להיות מקובלת על פי ההלכה אם תתווסף לה בדיקה אובייקטיבית מדעית (BEAR) של גזע המוח.
7. לאור האמור, הרבנות הראשית לישראל מוכנה להתייר השתלת לב (מנגעי תאונה) במרכז הרפואי הדסה בירושלים בתנאים הבאים:
- קיים כל התנאים לקביעת מותו של התורם כפי שאמור לעילו.
 - שיתוף נציג הרבנות הראשית לישראל לחבר מלא בצוות הקובל את מותו של התורם. נציג זה ימונה על ידי משרד הבריאות מתוך רשימה שתוגש למשרד הבריאות ע"י הרבנות הראשית, פעם בשנה.
 - תנתן מראש הסכמה בכתב של התורם או משפחתו למתן תרומות הלב.
 - הקמת ועדת מעקב עליה מטעם משרד הבריאות מתוך רשיימה שתוגש למשרד הבריאות (COMMITTEE REVIEW) לבדיקת כל מקרי השתלות הלב בישראל.
 - משרד הבריאות יקבע בתקנות ארציות את כל הנהלים הנ"ל.
8. עד לקבלת התנאים המפורטים בסעיף 7 אין עדין שום היתר לבצע השתלת לב בישראל.

9. אם ניתן היתר על פי התנאים המפורטים בסעיף 7, אזי תוקם ועדת מעקב של הרבנות הראשית שתפקידה לוודא מילוי של תנאי ההיתר.

נספחים:

- א. הקריטריונים לקביעת מוות מוחי לפי הצעת הדסה ירושלים.
- ב. פרוטוקול לביצוע BEAR.

...

התיחסות הלכתית מעשית לתרומות אברים ולנטישיאת קרטיס תורם

השתלת אברים הרבי יעקב אריאל, הרב הראשי לרמת גן

לפי ההלכה, מצוה לתרום אברים חיוניים להשתלה, הן מאדם חי והן מאדם מת. כדיוע, מצוות פיקוח נפש דוחה את כל התורה, אפילו שבת ויום כיפור וכדומה. מותר ואף מצואה, אףוא, לכארה, להשתמש באברים של נפטרים כדי להציל חיים. אולם יש שלוש עברות חמורות שאינן נדחות מפני פיקוח נפש והן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. לעניינו, אסור לקטוע חי אדם כדי להציל אדם אחר. חיים אינם נערכים במדד כמוות או איכות. חיים הם ערך מוחלט. אסור להציל, למשל, צדיק במחיר חייו של רשות, בריא במחיר חייו של חולה, צער במחיר חייו של זקן וכדו'. ככל רגע של חיים ערך משלו. נטילת אברים מגופו של אדם, לצורך הצלת חייו של אחר מותרת, אףוא, רק לאחר שהוברר מעל לכל ספק שהוא מת מוות ודאי.

המוות אינו רק הגדרה ביולוגית, אלא הגדרה אתית-משפטית. כי המות הוא תהליך, הוא מתחילה עוד במה שנחשב בעיניינו חיים. מאידך חלק מהחיים נמשך גם אחרי מה שמכונה אצלנו מוות. יש אףוא צורך לקבוע נקודת מוחלטת בתהליך המוות שמנה ואילך אין האדם נחשב עוד חי. קביעה זו אינה רפואית אלא משפטית. עליה להתחשב בנסיבות הרפואיים,

אולם עליה להכريع במדוק באיזה בתור התהליך האורור ייקבע המוות. הבעה קיימת בעיקר כאשר פועלות מסוימות ממשיכה בגוף, האם יש להחשב פעילות זו בחיים או לא?

בתלמוד (חולין כ"א, א) מובאת דוגמא מאלפת:

"הותזו ראשיהן – אף על פי שמפרקסן – טמאים, צנוב הלטהה שמפרקסת".

כלומר,ZNB הלטהה אמנים מפרקס, אך אלו אינם חיים, כי הזנב מנוטק מהגוף. והוא הדין לגוף המנותק מהראש. ככלומר, לב הפועם ללא ראש, אינו לב חי. השאלה היא מה דין של מוות מוחי?

לדעת הגר"ש ישראלי צ"ל, הגר"א שפירא, והגר"מ אליו יבדל"א; החיים מתחזים בעיקרו בנשימה, שנאמר: "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (בראשית ז' כ"ב). וכך בדורות הקודמים, כשהלא היו מכשי רוח החיה, נקבע המוות על פי הנשימה בלבד (יומא פ"ה, א,

רמב"ם הל' שבת פ"ב ה"ט). אולם כאשר הנשימה היא מלאכותית וברור כשם שאין נשימה עצמאנית כל שהיא, ואין שום סיכוי שתהיה נשימה כזאת, כי פיקוד הנשימה במוח הנhrs לחולוטין – נחשב האדם למות, כי אם פיקוד הנשימה לא קיים, ממילא אין כאן נשימה. משומן כך כדי להתריר השתלה אברים יש לעמוד על כמה תנאים:

א. הוכחות קליניות מפורטות שגוע המוח נהרס לחולוטין.

ב. הוכחות אובייקטיביות על הרס גזע המוח, כגון בדיקת BEAR.

ג. הוכחה שהנשימה העצמאנית נפסקה לగמרי ולא חל כל שינוי במשך 12 שעות.

ד. לרופאים הקובעים את המוות אין שום קשר ישיר או עקיף לרופאים המשתווים את האברים בחולה.

ה. שיתוף נציג הרבנות הראשית בצוות הקובל את המוות. נציג זה יכול להיות רופא המכיר את ההלכה, שיקוליה ודרך חשיבותה.

(החלטות הרה"ר, מא' מרוחון תשמ"ז, פורסמו ב"ברקאי" ד' עמ' 11).

לכשיטמלאו התנאים האמורים, מתאפשר השתלה אברים על פי ההלכה, במידודה ובתמיינכה. לצערנו, כרגע טרם מתמלאו כל התנאים ולכן נמנעת עדותה של ההלכה במצבות פיקוח נפש החשובה כל כך. שיתוף פעולה בין הרופאים לבין הרבניים יכול להביא להצלת חיים ולהרמונייה בין רפואה לבין ההלכה, ואולי לשמש דוגמא טובה לחיה חברה תקינה והרמוניים גם בתחוםים אחרים.

אך על אף שעברו שנים ארוכות מאז ההחלטה הנ"ל, בתי החולים ומשרד הבריאות לא עשו די כדי למשוך אותה. יתרה מזאת, בחוזר המנכ"ל מיל"א באיר תשנ"ו, ניתנו הוראות ברורות באשר לקביעת המוות, תוך הタルמות מדרישות הרבנות: אין הוראה חד משמעית לבצע בדיקות מעבדתיות, כגון: BEAR, אלא במקרים שיש ספק באשר לדיקות הקליניות. כמו כן

קובירה תקופת ההמתנה מ 6 שעות ל 2 שעות. ואין שום אזכור לנציג הרבנות בזעדה).

הצדור נמצא אפוא בידי בית החולים ומשרד הבריאות, ועליהם מוטלת האחוריות הכבדה לכך שהשתלות רבות אין מטבחעות מוחסן תורמים.

ראיותיהם של המתירים לאדם לשאת כרטיס המתיר להחתה גם בזמן שבתי החולים אינם פועלים על פי הקריטריונים הללו, ידועות מכבר בעולם ההלכה, אך רוכן דוחיות. (הכוונה לכ"רטייס תומר) – כמובן, אדם שמעוניין לתרום את אברייו במקרה של מוות פתאומי, מצטייד בכרטיס שמעיד על הסכמתו לתרומה).

אין להזכיר מוקראה של מניעת הצלה, או גורם מיתה, להפסקה אקטיבית וישראל של חי אדם.

לדוגמה, המנתחת חינוך (מצווה רצוי ס"ק כח) מסתפק במקרה שוגויים דורשים מסעיה של ישראל שימסרו להם אחד למיתה, ולא – יהרגו את כולם, שמותר למסור להם אדם המוגדר כ"טרפה" (חוליה שאבר חיוני שלו נפגע ללא תקנה). שם מדובר במסירה לגויים, לא בהריגה בידים. המנתחת חינוך לא התיר לרוץ טרפה בידים כדי להציל את היתר.

וכן המקרא המפורנס בתلمוד (בבא מציעא סב, א) בעניין שניים שהלכו במדבר ורק לאחד יש קיתון של מים, ובו נפסקה ההלכה כר' עקיבא שחביר קודמאי לחיה חברך. אף על פי כן כתבו הפוסקים (פתחי תשובה יו"ד סי' רנב ס"ק א; משפט כהן סי' קמד אות טו) שモතר לבעל הקיתון לוותר על שלו למען חברו. אך לא מדובר במעשה בידים. אין יותר לאדם

נח. תרומות אברים והשתלות

להתאבד בידים כדי להציל את חברו. (רק במקרה של ספק, התירו הפסוקים לאדם להיכנס לחשש סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית: עי' סמ"ע ח"מ סי' תכו ס"ק ב; פתחי תשובה שם ס"ק ב; שות' ציון אליעזר חלק ט סי' יז פרק ה).

וכן המקרה במסכת נדרים (כב, א), שבו היה עולה בסכנות חיים, שהרגו את חברו והוא נאלץ לומר לרווחה: פרע לו את בית השוחיטה. כלומר, הרוג אותו למגורי. אם לא היה אומר כן, היה הדבר עולה לו בחיו. גם שם הוא רק אמר לרווחה את מה שאמר, אך לא עשה שום מעשה בידים. (אם כי התפארת-ישראל, סוף יומא, בועז ד"ה וכן, מסתפק שמא מותר היה לעולא לפrouע את בית השוחיטה של חברו כדי להציל את עצמו. אולם אין ספקו של התפארת ישראל, מוציא מיד ואוטם של רוב הפסוקים).

נשארה רק מחלוקתם של הר"י פיק והנודע בייהודה (מהדורה תניינא ח"מ סי' נ"ט). המקרה שבו נחלקו לגבי עובר המשכן את אמו והוא טרפה. לדעת הר"י פיק עדיף להרוג את העובר ולהציל את האם, ולדעת הנודע בייהודה הדבר אסור. אולם מחלוקת זו לא הוכבעה. וגם לדעת הר"י פיק, המתייר, הקשר בין הריגת הטרפה להצלת המשכן הוא ישיר, מה שאין כן בדין דידין: יש חולה אנוש הזוקק לאבר חיוני, ויש גוסס שניית להשתמש באבריו להצלת החולה. האיים על חיי החולה אינם ישיר, הקשר בין התורם לחולה נוצר בגליל ידיינו את הנ吐נים ביום, באמצעות מחשב המאיתר את השניים, ואין לדמות את הדברים. (סיכום לכל הניל ראה בנסחת אברם, יוז"ד סי' רבב ס"ק ב).

אמנם גם המתירים לשאת קרטיס זה, מודים שאין בדבריהם היתר לכתילה לרופאים הנוטלים את האברים, אלא רק "ריכוך" חומרת הרציחה. לדעתנו אין בכך פתרון לבעה אלא אדרבה החרפתה. כי כרגע אין אמון בין המשפחות לבין הרופאים. רק קבלת תנאייה של הרבותה תגביר את מידת הסכמתן של המשפחות לנטילת אברי יקורים לשם השתלה בחולה הזוקק לכך.

חלק מהרופאים מתנגד בעיקר להשתתפותו של נציג הרבנות בועודה הקובעת את המוות (כאמרו, נציג זה יכול להיות רופא הממצא בהלהקה). קשה להם לעכל את מה שנראה כ"השגחת כשרות" כביבול מטעם הרבות. הם וראים בכך הטלת דופי וחוסר אמון, ולא היא. המטרה היא לשמר על קשר צמוד בין הפסיכה ההלכתית לבין הוצאתה לפועל. יש דינמיקה ברפואה. יש מצבים משתנים. גם ההוראות ההלכתיות צריכות להתיישם בהתאם. חייב להיות היוזן חוזר בין העשייה היום יומיית לבין הפסיכה ההלכתית. נציג הרבנות בועודה מונע את הנתק שעלו לו להווצר בין ההלכה התאורטית לבין יישומה בחיה המעשה. לדוגמא, ביום התגלתה בדיקה לקביעת המוות מדוקית יותר מהEAR, שאין בה צורך להזיז את החולה (דבר שיאפשר לפוסקים נוספים להסתכם לקביעתה), מידע זה יש בו כדי לשנות את הדרישת ההלכתית.

אנו עוסקים בבעיה ציבורית קשה שפרטונה פשוט: על ידי מתן הנחיה נכונה לבתי החולים לפעול בתיאום עם הרבות, ועל פי הנחיותה יש לפעול כדי להציל חיים בישראל.

מתוך עליון "מעיני הישועה" תנועה לתרבות תרבות ישראל. גלון קח – קט – קי.

יש לציין שרוב רבבי ישראל המתירים השתלות מצדדים בעמדת הרב יעקב אריאל.

הרב שלמה אבינר, رب היישוב בית אל וראש ישיבת עטרת כהנים

שאלה: האם מצוה היא לתרום אברים? האם ראוי למלא כרטיס תורם?

תשובה: אכן, תרומת אברים כרוכה בבעיות הלכתיות קשות. הלא הנה: מצות הקבורה של

אותם אברים, כבוד המת, ניול המת בחיתוך הבשר, ועוד.

אולם השתלת אברים היא פיקוח נפש, כפשוטו. מצילים אדם ממות, או מאיכות חיים נוראה של יסורים וסבל כגון מי שיש לו כליה מלאכותית. פיקוח נפש דוחה אותם איסורים. לעיתים מצל שבע נפשות: לאחד נתן לב, לשני כליה, לשישי ריאה וכיווץ זהה – גודל הוא אדם מאשר בחיו. הבעייה הוכחדה היא שמא התורם לא ממש מת, אלא הוא גוסט. אסור לרצוח אדם א' כדי להציל אדם ב', גם אם אדם א' גוסט ונראה חסר כל סיכוי.

על כך יש כמה תשובות:

א. הרופאים אינם'Rozchim, אלא אנשים טובים המוסרים את נפשם להציל את הזולת,

והם לא יעשו בדבר הזה. הם אנשים מוסריים וישראלים ולא יעברו על ההנחות שהן גם

הנחות הרבנות הראשית לישראל וגם הנחות של משרד הבריאות.

ב. גם אם יש רופאמושחת, ובשביל מוניטין הצלחה הוא נכון לעשות כעולה הזאת – הרוי אנשיםמושחתים יש בכל מקצוע, בכל פלג חברה ובכל מקום – הנה גם אותו רופאמושחת לא יעוז ל��ח לטיפול זה, כי אם זה يتגללה, הוא ישלם בזורך, והוא וכל בית החולים, זה יהיה סוף הקריירה שלו.

ג. אף אם בכל זאת יעוזו רופא לעשויות דבר נגד ההלכה ונגד החוק, אין זו עבירה של התורם אלא של הרופא, שהרי התרומה אינה זוקה לאותה עבירה. משל למה הדבר דומה? אם אדם תורם כסף לעניים ביום שישי כדי שיחולק עוד באותו יום, אבל המקביל נושא ברכב ומחלק בשבת. היש עבירה לתורם? לא, לתורם יש מצוה ולמחלק יש עבירה. כך לעניינו, אם הרופא יעבור על ההנחות, לתורם יש מצוה ולרופא עבירה.

זו באמת שעורוריה, שטרם סודר על ידי מוסדות הרפואה פיקוח ובנים, או פיקוח רופאים מטעם ובנים. זה מעכבר רבים מلتורם, הן דתיים והן חילוניים. יש הרבה יהודים שהנמ חילוניים בחיהם, אבל במקרים אינם רוצחים לעשויות דבר נגד הדת.

אני מכיר אישיות מקרים של אנשים שנרגו בתאונת, ואבריםם הצללו אנשים רבים. זו מצוה גדולה לרכוש כרטיס תורם ולהתרום את כל האברים, כולל קרנית עין. גם לי הדבר יש כרטיס כזה. נקווה שבעתיד תהיה חקיקה מתאימה ויתרבה מספר התורמים. אך בינתיים גם במצביות העכשווית מצוה גדולה לתורם.

כמובן, גם מי שלא מלא בחיו כרטיס תורם, יוכל בני משפחתו לתורם אברים, כי היא מצוה גדולה.

יש מי שחוש שמא יחסרו לו אוטם אברים בתחום המתים. ודאי יהיו לו, גם לחולים וגם לאלו שנפצעו במלחמה, יהיו לו אוטם אברים לעילא ולעלילא.

גם מי שלא יודמן לו לתורם יהיה עד מאה ועשרים, ויש לו כרטיס כזה בכיס, הריהו צדיק גדול.

מתוך "באהבה ובאמונה" עלון שבועי בהוצאת מכון מאיר, עלון מס' 284.

נת. העולם הבא – מהו? התייחסות הרמב"ם לעולם הבא

משנה תורה לרמב"ם – הלכות תשובה פרק ח'

הלכה א

הטובה הצפונה לצדיקים היא חי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה, הוא שכתו בתורה "למען ייטב לך והארכת ימים", מפני השמואה למדדו "למען ייטב לך" לעולם שכלו טוב "והארכת ימים" לעולם שכלו אורור, וזה הוא העולם הבא. שכר הצדיקים הוא שיזכו לנעם זה וייהו בטובה זו, ופרעון הרשעים הוא שלא יזכה אלא נכרת אלא יכרתו וימתו. וכל מי שאינו זוכה לחiams אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבבמה. וזהו כרת הכתובה בתורה שנאמר "הכרת תורת הנפש ההיא", מפני השמואה למדדו "הכרת" בעולם הזה "תורת" לעולם הבא. כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לח חיים העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת.

הלכה ב

העולם הבא אין בו גוף וגודה אלא נפשות הצדיקים בלבד ולא גוף כמלacci השתת. הויאל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכים להן בעולם הזה, ולא יארע דבר בו מן הדברים שמאערין לגופות בעולם הזה, כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיטה ועצב ושוק וciteaza בהן, כך אמרו חכמים הראשונים: "העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא שימוש אלא צדיקים יושבים ועתרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה". הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה, וזה שאמרו "צדיקים יושביין" דרך חידה אמרו, ככלומר הצדיקים מצויין שם בלבד עמל ובלא יגיעה, וכן זה שאמרו "עתרותיהם בראשיהם" ככלומר דעת שידעו שבגללה זכו לח חיים העולם הבא מצויה עמהן והוא העטרה שלhn כענין שאמר שלמה "עתורה שעתורה לו אומו", והרי הוא אומר "ושמחת עולם על ראשם" ואין השמחה גוף כדי שתנוחה על הראש כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה. ומהו זה שאמרו "גהנין מזיו שכינה"? שירודעים ומשיגין מיאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל.

הלכה ג

כל נפש האמורה בעניין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף, אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה מהברוא כפי כחה והשיגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים, והיא הצורה שבארנו עניינה בפרק רביעי מהלכות יסודי התורה היא הנקראת "נפש" בעניין זה. חיים אלו לפי שאין עליהם מות שאין המות אלא ממאורעות הגוף ואין שם גוף נקראו "צورو החיים" שנאמר "והיתה נפש אדוני צורזה בצרור החיים", וזהו השכר שאין שכר למעלה ממנה והטובה שאין אחריה טובה והיא שהתאזר לה כל הנביאים.

הלהכה ד

וכמה שמות נקרוו לה דרך משל: הר ה', מקום קודשו, ודרך הקודש, וחצרות ה', וכןם ה', ואهل ה', והיכל ה', ובית ה', ושער ה', וחכמיםקרוו לה דרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים טעונה, וקורין לה בכל מקום העולם הבא.

הלהכה ה

הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאוון החיים שנאמר "הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה", וזה האבדון הוא שקורין אותו הנבאים דרך משל: באך שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם.

הלהכה ו

שמעא תקל בעיניך טוביה זו ותדמה שאין שכיר המצאות והיות האדם שלם בדרכי האמת, אלא לחיותו אוכל ושותה מאכלות טובות ובועל צורות נאות ולובש בגדיSSH ורकמה ושוקן באалиי שנ ומשתמש בכלי כסף זהב ודברים הדומים לאלו, כמו שמדמיין אלו העربים הטפשים האוילים השוטפים בזמנה. אבל החכמים ובעלי דעתה ידעו שככל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם ואין בהם תועלת ואני טוביה גדולה אצלנו בעולם זהה אלא מפני שהוא גוף וגויה וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם ואין הנפש מתואה להם ומוחמדתן אלא מפני צורך הגוף, כדי שימצא חפציו ויעמוד על בוריו, ובזמן שאין שם גוף נמצא כל הדברים האלו בטלים. הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם זהה להשיגה ולידע אותה, שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובות הגוף ולה אנו מתאין. אבל אותה הטובה גדולה עד מאד ואין לה ערך בטובות הגוף בעולם הזה במיאכל ובמשתהינו כן, אלא שנערוך טוביה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא טרי ודמיון, והוא שאמר דוד "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" וגוי.

הלהכה ז

וכמה כמה (כ' קמוץ) דוד והתאהו לחוי העולם הבא שנאמר "לולא האמנתי לראות טוב ה' בארץ חיים". כבר הודיעו הcharanim הראשונים שטובות העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בורייה ואין ידוע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקב"ה לבדו, ושכל הטובות שמתרנបאים בהם הנבאים לישראל אין אלא לדברים שבגוף שנחננו בהן ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב המשילה לישראל. אבל טובות חי העולם הבא אין לה ערך ודמיון ולא דומה הנבאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון, והוא שישעיהו אמר "עין לא ראתה אליהם זולתר יעשה למחכה לו", ככלומר הטובה שלא ראתה עין נבייא ולא ראה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלים לadam שמחה לו, אמרו חכמים: כל הנבאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך.

נט. העולם הבא – מהו? התייחסות הרמב"ם לעולם הבא

הלכה ח

זה שקרוו אותו חכמים "העולם הבא" לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובד ואחר כך יבא אותו העולם, אין הדבר כן, אלא הרי הוא מצוי ועומד שנאמר "אשר צפנת ליראיך פעלת" וגוי, ולא קראווהו עולם הבא אלא מפני שאוthon החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שהוא קיימים בו בגוף ונפש וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה.

התיחסויות רבות נוספות יש לעולם הבא ולתחיית המתים. מתוך נצחי הפניה לספרו של רבי סעדיה גאון "הנבחר באמונות ודעתות", מאמר שביעי העוסק כולה בעניין תחיית המתים. בשער הגמול לרמב"ן (בסוף תורה האדם) מובאת התיחסות לשכר ועונש לעולם הבא.

ס. מיתה ותחיית המתים – השקפת הראי"ה קוק

הפסקאות דלקמן מלוקטות מספרו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק "אורות הקודש" חלק ב', בקובץ הנקרא "החיות העולמית" מפסקה לח עד פיסקה מב. הפסיקאות עמוקות, מורכבות וקשות להבנה, אך לימודן נותן הסתכלות שונה ומקורית על החיים והמוות.

הTEL הعلיוון

אותו הטל של תחיה המתים הוא עצמו אותו הנושא שמלacci השרת חיים וمتתקימים ממנו, חיים איתנים, חיים שאין עם מות ושבע החיים הללו הולך והוא ופועל את פועלתו, עובד הוא את עבדתו הגדולה, להביא את העולם לידי מעמדו. ואין לך כל הטבה והארה שבעולם, מקטנה ועד גדולה, מחייבת עד פנימית, שאינה עשויה של סולם לאושר החותם העליון, של תחיה המתים, של נצחון הטוב המוחלט, לא רק במובן החברותי בלבד במצומו, כי אם במובן הכללי של כל העולמים, ובמובן הפרטיא של כל בריה, מגדולה ועד קטנה.

ואותו הטל העליון, שסיגיו ומורתו הם הם הנוטנים כח לכל מרץ החיים, עקרו ופנימיותו הוא הוא הגנו ב תורה, והתרה בתגלמותה, גם בהסתעפות ההבטאה היותר חיצונה ומפוצלת, לכל ערכי החיים, והדמיונות המתוארים, היא היא התגלמות עצמית של אותו הטל העליון, שמחיה את המתים. וכל המשמש בטל תורה טל תורה מהיהו, כי טל אוות טל.

אור החיים

התעוג הנפלא של תחיה המתים, באור החיים, של עדן העליון, של טל אוות טלך, הוא משעשע את הצדיקים ומשמחם בשמה עליונה תמיד, עד שככל ההפסקה שבין ההוה להעתיד הגדל הזה, וההרפתקות שביבתים, אינה נחשבת אצלם למאומה, ובטלים הם ממש כנייצוץ קטן לפני גלגל חמה.

וכל אור גדול זה הושיטו לנו אבותינו בתיקון ברכבת תחיה המתים בתפלה. ועם כל גדלו זהרו של תעוג עליון זה, ככל הוא נחשב לגביו ציור התעוג והשלמות של דעת עליון שבעלויונים, זהו סוד חפץ ד' ואהבתו, הצדיקים קשורים בו. וכל נשמת ישראל בו דבקה, וכל התמצית של האורה האלהית, המכיה את כל הבריות, וمتתקנתם לسعادة העליון, שם היא שרויה.

ואלו הzechzot מתמלאים תמיד שעשוועים נפלאים, מלאי הود ועדניים, גוונים מגוונים שונים זה מזה, ומשפייעים ומופיעים בשפעת נחלים גדולים וימים רבים ואדיים זה על זה, וזכרים מותוק ונעים, מותוקן ומוקובל, פורה שעורי חסד וرحمים, אורה ויושעה לעד.

חיזון המתות

המות הוא חיזון שוא, טומאתו היא שקרו, מה שבני אדם קוראים מות והרי הוא רק תגבורת החיים ותעכזמתם. ומtower השקעה התהומית בקטנות, אשר יציר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מצייר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדאייה וחשוכה, שהוא קוראה מות. מתעללים הם הכהנים בקדושים מהקשבה שקרית זו, שאי אפשר להמלט ממנה כל זמן שהמלך הכלזבי כל כך שלט בעולם, כי אם בהעברת העינים מהמחזה המביא את רשמי הטעהה הללו אל הנפש, על כל נפשות מת לא יבא, לנפש לא יטמא בעמיו.

השחרור מיראת המתות

יראת המתות היא מחלת האדם הכללית, הבאה בעקב החטא. החטא יצר את המתות, והתshawba היא הטרופה האחת להכחיד אותו מן העולם. כל עמל האדם סובב והולך הוא להנצל מן המתות, ולא יבא למטרתו כי אם בהגדילו את נשמו, מקורה הפימי. השיקוע בעפר החומריות, וההתלהבות הנפשית בכל עריכיה, הוא רק מגדיל את המתות, וממילא הוא מוסיף יראה על יראתו, וכל מה שיתאמץ האדם שלא להתריא מפניו לא יועיל לו כלום, מאחר שהוא משקיע את כל חיותו בתוכנים כאלה, שמוות שלט בהם, והוא מהרנס ומכללה אותם. איך לא יתפלץ הלב על יופי הנפהך לכינור ועל חמדה שמתהफכת לבחילה. באין לחים מטרה, המתות מוכחה להיות מאיים, המלחמה נגדו לשוא היא, העוזות מעונה לא תועיל.

הטרופות האמיתיות שבהן העולם הולך ומשתחרר משעבוד המתות הן גנוות באוצר חיים, בנשماتא דאוריתא, המתגלת בכל גילוייה, והולכת וمستתרת בחבון עזה.

ראש לכל הטרופות היא אריכות ימים, אריכות ימים בכדי השעור המספיק לטבעו של אדם, הרוחני והחמרי, האישי והמשפחתי, העולמי והמוני. כשהברכה זאת מתפשטת בעולם, הולכת היא צורת המתות, המיטלת אימה, ומתרבלת, ותחתייה באה צורה של חיזון היה, הרاوي להערך בערכו האמתי. אז איןנו עוד משਬש את הדעות, והבינה חוזרת להתגלות, איך שלא יש כאן מות כלל, על פי אותו הציויר המדכא וההרס, שהוא שוכן בלב החיים לדכים, וمستכלים ביום המיתה ואמרם שירה, ד' אלה גדלת מאד הוד והדר לבשת.

אריכות הימים באה על ידי תיקון החיים, בכל מובנים, וביחוד בהמובן המוסרי ההולך ומתרחיב, הולך ומתעמק בכל השבילים, שהם מתפצלים ממנה. רוח המוסר העלינו, המمدד את החיים בערכם, חי הוא ושוכן בנפש, על פי אותה מידה שהחיים מושקפים ממנה באורים, ולא יוכלו החיים להשקף באורים המלא, כי אם בדעת אל חי, מקור חכמה, חסד וגבורה, המאוחדים.

מעיל הוא גם כן פתווחו של הרוח הלאומי, بما שהאדם מרגיש את אושר הקיבוץ הכללי בהרגשה היה פנימית, ושם בחשחת האומה, בטורابر מאבירה, שבזה פחד המתות מצד מראה הכליון החמרי שלו מותקלש, שהרי נשאהה היא האומה בדורותיה, שבה כל מעינו. אבל אין זאת עצמותה של הצלחה מיראת המתות, שהרי סוף כל סוף העצימות הפרטית מתבהלת משידוד מהותה.

עצם הדריכה להסתור יראת המתות צריכה לבוא על ידי התרגולות של אהבת החיים בערכם האמתי. כל זמן שהכל מודמדם, וחשבון החיים בא רק במוחומה, اي אפשר להמודות

שתחזקנה, ומילא אי אפשר שהחיים יהיו נאהבים. כל עניין אהבת החיים בא רק על ידי הפחד הדמיוני מהמוות, ואי אפשר כלל לדבר על דבר הסרת יראה זו, שהיא מלך החיים. אמן לא תמיד צריכים החיים לעמוד במדרגה זו הפהותה, עד שאין עליהם נמצא עצמן, כי אם ביראת הפכים. על ידי קדושת החיים בתוכן העליון, אפשר לבא לאהבת החיים העצמותית. זה אמן צריך שיגלה בנפשו של הכלל, ככלומר המציאות בכל היקפה, האדם ונשמו, ערך הרצון הטוב, והמוסר המוחלט, בתוכנות הנצח, ערכיה של הרומניה הרוחנית עם החיים וההוויה המגושמת. וזה כבר כולל חלק חשוב מהתוכן של חכמת האלהות והכרותיה הפנימיות.

היסוד מונח בעליי הרצון והתעמקותו במעטמה של ההכרה, זיווגו עמה והתאחדותו המוחלטת בקרבה.

סוד הסרת הערלה הוא עלית חפץ החיים למידה העליונה המגמתית, עד שככל הנטיה ההולדית, וכל סעיפה הרוחנית, המקושרים עמה, כל המון הרומנטיקה וכל ענפיה, כולם הם סעיפי הקודש של חוסן חפץ החיים, עד כדי להמציאו מתוך ההעדר במרום עז וטהרת חזק, המטיב את נעימת האהבה בכל היקום.

החיים כשהם מוכרים בערכם הטוב, הם בעצם מסירים הם את התבול מעני הכהра, המעכב بعد הבירור של ידיעת המהות הרוחנית וערבי חייה המוחלטים. אז מתחילה העולם הרוחני להשתרע בכל הוד מילואו, מרגיש הוא אז בקרבו את עצמו וחופשו, והחיים הנשומתים מתגלים, לא רק בתורה איזה שריד של חיים גופניים, שהם הנראים כהמלאים, אלא בתורה גודל עצמי, שרק ניצוץ וצל של חיים הנם החיים של קישור הגוף ותנאיו החיים לעומתו. באופן זה כשהאמצעיים הצדדים גם כן עוזרים, כשהמעמד האיקוני, המשפחתי, הלאומי, ועצם שביעות של החיים הטבעים, בא עמו, סר פחד המוות למגרי, ונחפר הוא למקור שמהה בטחון וחסה במותו צדיק. וכשתוכנות חיים צואת מתפסת בעולם, בא השחרור ממלאך המוות, במרום מילואו.

ומעמד חיים כמו אלה, אפשר להכשיר את העולם אליהם. אבל לא היחיד יעצר לכך זה כי אם האומה, אומה בין האומות אומה קדושה מופתית, אומה נבחרה, הסגולה מכל העמים, שבניה בנים לד' אלהים הם, הם הם המצוים על לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניהם למת, כי עם קדוש אתה לד' אלהיך ובר בחר ד' אלהיך להיות לו עם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה, ולהעביר המות, שהוא חרפה לעם קדוש, וכל מוראיו ועצבונויותו, שהוא תחולת התרבות המכוננת, המאשרת את החיים בכל תפkidיהם.

זה הננו נקרים, ובשביל כך אנו נלחמים, וכל הנפילות אשר נפלנו לא יתיקו רגליינו מהמטרה העליונה, הנושאה בנשומתנו, בא נבא אליה, דרך כל השלבים, ודרך כל השבילים המסתובבים, אבל בא נבא אותה החירות אשר עברה הננו חיים.

ח�ים עד העולם

המוות בא בעקב החטא, לו לא החטא הקדמון, לו לא הlek האדם אחראי לתאותיו הבהמיות, הייתה התהווה הרוחנית מופיעה עליו ברוב אורה.

אין אנו מתחילה את התולדת האנושית מהגשותנו הגלויות של האדם, שבאה אחרי נפילת עמקה. יסוד המציאות מתחילה באדם בheavy העליונה, בהיותו מזאר הארה רוחנית לפוי תכוונת עצם נשמהו. והנשמה במילוי החיים מזאה היא חזקה לגויתו ופנימה, היצירה הגוףנית המורתקת את מזאה של הנשמה אל הגוף, והוא פועלת בו את פעולתה.

ללא נפל האדם בראש השכחה, ושאיפתו אל הגדולה העליונה, שהוא העבודה האלהית, עבودת גן עדן לעבדה ולשמורה, לא חכמה, והוא רק היא הייתה מכשורת את המשכת החיים, אז החיים עצמם, בהתאם להנאה הכללית, של הויתו של האדם האצילי,

אין צריכים להפסיק.

מדוע זה לא תתקשר הנשמה בגין להחיותה תמיד, מדוע לא נמצא את כל מרחביה, בהיותה מנצחת על עבودת החיה במרכזה הנשא, הגוף וכלייה. רק מפני שכרע הרצון תחת המחשך של השעבוד השפל של העבדות הבהמית הגוףנית, ופרש זה נטבע בו האדם עד אין מנוס. לא שאיפה רוממה ונצחית של יצירת חיים נשאים פועלת בהעלאת נר החיים ביצירות גופיות, אלא כה אחר מעורב, יצר סוכן, והתעוררות שפה סמויה, על כן אין הקישור אמיין, והמחשכים רבו.

כפי ערכו של הזיכר הרומי, עליה יקורת הנשמה המופעת, ושלטונה על הגוף יגדל, אבל לנצח את המות לא תוכל, עטיו של נחש מפעוף ומחלל, עד אשר יפוח החיים, והשאיפה העליונה תלך ותתגשם, הרצון הנשגב, של שכול חיים שלמים ונשאים, יגדל ויגבר על כל נתיה, וההשפה העבודתית, אשר לחומר ותנאיו הנקচים, לא תהיה מעורבת בכך היצירה. הנשמות שבגוף תכלינה, נשמות חדשות, שהן למעלה מן הגוף, יוצרות אותו, מתרכזות בו, וושאפות ממנו ועל ידו למורים נשאים מאד, הן יופעו, והתולדת שהקריאת אל חייה נובעת בפועל ממחץ רום זה של שאיפת יקיצה לחיים עליונים, היא תהיה המנצחת בעולם, לפניה

יכרע המות ברק, ולא יזכיר ולא יפקד, ובולע לנצח.

המות מום הוא ביצירה, ישראל נועד להעבירו, חרפת עם הוא לנו, וחרפתי עמו יסיר מעל כל הארץ, כי ד' דבר.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

המאמר כתוב כמאמר עצמאי בהקשר של טעמי מצוות בכלל ולא של דיני אבלות, אבל הובא כאן כיון שהוא מתייחס לקשר בין טומאה למיתה.

א. רוחניות נצחית לעומת חומריות זמנית

ב. חל

ג. אי היוזרות חיים גורמת לטומאה

ד. טומאת הצרעת בעור החיצוני כביטוי לחסרון החיות הפנימי

ה. זנות כגורם לצרעת

ו. צרעת כתמרור אזהרה

ז. היכן לא חלה הטומאה

ח. הכהן כמטהר הצרעת

ט. פיגול ונוטר

י. המשלח את השער לעזוזל

יא. טומאת עבודת אלילים

יב. ידים

יג. טומאת אוכל ומשקה, וטומאת כלים

יד. מים חיים

כשאנו נכנסים לתוך אותה החלקה הרחבה, להמקצע הגדול של דרישת טעמי המצוות, לא נוכל להפטר מהשתומות על דלות ההפריה בחלק הספרותי החשוב מאי זהה, שלפי תכננו היה ו ראוי להיות דשן ורחיב הרובה יותר מאשר מצוותה של דרישת התורה. בדורנו זהה הננו מרגישים הרבה את חסרון החקירה במוקטור הזה החשוב מאי; הדאגה על דבר חזוק היהדות, העיוניות והמעשיות, מkapת את החלק היותר נכבד מבני ה�建ן, העומדים במעט מוצק וקיים על בסיס היהדות ונוכנים להזכיר את נפשם עלייה. ולכארה דבר פשוט הוא, שיסוד התהילה ותגבורת החיים ואיפילו העמדת החיים במצבם הווה, צריך הוא להמשך מהחולת או רחים פנימיים, מלך טל של דעה ורגש, הגורם לחבר ולהעמיד את המעשים הנסמכים עליהם. ולתכלית זו הא העבודה היותר נוצרה היא:

הרחבת הדרישת בטעמי מצוות באופן עמוק, המלא חיים מקוריים.

המקום היותר עלול לקבל בתוכו את שפעת כל הזרמים כולם, האלאי, המוסרי, האמוני והלאומי, בתכלית החיים והאורה, אשר פריו יכול להיות נכר בקרוב בימינו, ורשיו יכו בעומק להיות למחיה לדור דורים – הוא החלק הנזעב כמעט של דרישת טעמי מצוות אשר יוריך או גודל על העולם המדעי של היהדות, לשובב את נתיבותיה.

הראייה קוק

טללי אורות – השקפה על טעמי המצוות

מאמרי הראייה חלק א

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

הדרישה הנשמעות היום יותר ויותר היא לדעת על מוצות ומדוע לקיים מוצות, ולא רק איך וכמה. הדרישה על טעמי המוצות עולה בכל חvipותה, ומכריכה אותנו להעמיק ולברור לעצמנו את הנסיבות האלוקים. העמקה ועינו בדברי תורה ובטעמי מצוותיה, עשויים להביא לנו ברכה גדולה ועצומה, הן מבחינת העמeka הרצון לקיום המוצות והן מבחינת הדקדוק בהן.

קודם שננסח לבירר לעצמנו טעמי מוצות, יש לתת כמה הגבלות. ראשית, ברור שאין אנו מתיימרים לדעת לומר מהם הטעמיים שכונן בהם ריבונו של עולם יתעלה. כי לא מחייבת מחלוקתכם ולא דרכיכם דרכי נאם הא: כי גבשו שמים הארץ פן גבשו דרכי מדריכיכם ומחייבת מחלוקתכם¹. צריך להגדיר שככל דברינו הם בגדר ניסיון בלבד, לדעת למדוד ולהבין, מפני שתורה היא ולמוד היא צרכיה. ויתכן שגם ננסה להבין, אולי נזכה במידה מסוימת לכונן לאמיתה של תורה. אם אמנים נזכה, יתכן גם קיום המוצות על ידנו יהיה בצורה מעמיקה ונכונה יותר.

שנייה, דבר פשוט ומובן מאליו, שהחויבותנו לקיום המוצות לא תלואה באיזו הייתה הבנה, וזאת או אחרת. המחויבות לקיום המוצות היא מעצם הציווי האלוקי, אם נבין אותו ואם לאו.

זהירות מופלת זו כבר נדרשה על ידי רותינהו²:

אמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה – שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן, ונכשל בהן גдол העולם. כתיב "לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו", אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב "ויהי לעת זקנת שלמה נשيو הטו את לבבו". כתיב "לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצירמה", אמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב, וכתיב "ויתצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה".

בתוך התחום המורכב של טעמי מוצות, ענייני טומאה וטהרה הם התחום הנסתור והרחוק ביותר. ענייני טומאה וטהרה הם בבחינת חוקה חקמתי, גזירה גוזרתי, ואין לך רשות להרהר אחריהם. אם לגביו טעמי מוצות בכלל צריך זהירות, קל וחומר לגביהם ענייני טומאה וטהרה:

דבר ברור וגלי שהטומאות והטהרות גזרות הכתוב הן, ואין מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכל החוקים הוא, שאין הטומאה טית או צואה שתעביר במים אלא גזרת הכתוב היא.³

الطائف היא מושג רוחני שرك התורה תוכל להגבילו על פי עצת עליון, לא על פי ארחות החוש הטבעי הפשטוט. וההגבלת זאת היא נעה מכל הגבלה טבעית, ואין הטבעית כי אם טפילה לה ובטילה אליה, בתור אחורי כל המתבלתי לעור גוףו ותוכו ופנימיותו של הכללי, כן ההגבלה הטבעית היא גם כן נכללת בתור המונע ההשלכות הגדולות הנכללות בתורה לטובת האנושיות המציגות בכללה, אבל

3 רמב"ם הלכות מקוואות פרק יא הלכה יב.

1 ישיערו נה, ח – ט.

2 סנהדרין כא, ב.

הപנים עצם בתרזה הם גנוזים. על כן ההבדל שבין טמא לטהור על פי ארחות התורה צריך שיקח את המעמד היותר גדול בחיים, וממי לא תוכל בה הדרכה הטבעית, כי דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.⁴

בשורות הבאות ננסה להציג בזהירות תחיהסות ריעונית לעניינו טומאה וטהרה. העיקרין שלפיו ננסה לлечת הוא, שהטומאה מסמלת את הסתלקות החיים. לפי אותו עיקנון, הטהרה היא תוספת חיים.

א. רוחניות נצחית לעומת חומריות זמנית

יש בחיים הרוחניים ממד של נצחות שלא קיים בממד החומרי, שהרי כל דבר חומי סופו כליה. העצימות האנושית רוחנית היא, ורק בה לבדה יש נצחות. המערכות החומריות שבאים מתחלפות עם הזמן. שעורות וציפורניים גדלות ונגוזות. התאים שבגוף – תא הדם, העצמות השדרירים והגוף, מתחלפים ללא הרף, ואת מקום התאים המתים תופסים תאים חדשים, במערכת תמידית שאינה פסקת. הנקודה הנצחית האינטואיטיבית שבאים היא נשמה הרוחנית – חלק אלה מעול.

טהרה מסמלת את האפשרות והרצון לנסות ולהידבק באור נוסף, על ידי הכלים החומריים הזמניים והטוטפיים. הטומאה מסמלת את ההחמצה ואת חוסר היכולת להעפיל מהLEVEL החומרי, הכליה, הסופי והמצומצם, אל עבר הרוחני העליון הנצחי והאיןטואיטיבי.⁵

הדוגמא הבולטת ביותר היא המת – אבי אבות הטומאה. הגוף שהיה כלי קובל לרוחניות האינטואיטיבית, הפך להיות בשר עור ועצמות. הנצחי הפך לזרני, האינטואיטיבי לסופי, ההוויה להעדר. בהעדר הממד הרוחני הפך החומר האנושי לרים ותולעה.

וגוף האדם המת פירשו חכמים שהוא אבי אבות הטומאה, כלומר: שיש לו טומאה חזקה עד מאי למעלה מכל טומאה. והענין הוא, כי בהפרד מעליו צורת השכל, החיה הטובה וישאר הוא לבדו, בשגש הואبشر פחות וגורוע ומשתוקק אל הרעות, וגם ברעתו רבה החטיא הנפש הקרה בעודה שוכנת אצלו, על כן ראוי שיטמא כל סבייבו בהתפשט מעליו כל הודה שזהו נפשו ולא נשאר בו כי אם החומר הרע.

"מים חיים אל כל" – שהמת אבי אבות הטומאה, זה מצד הגוף העומד למיתה. וטהרה מצד הנשמה הבאה משורש הנשמות, בחינת חי החיים... וכפוי התגברות

⁴ עיין איה מסכת שבת פרק וראשון, ס.

⁵ הטהרה – תוכנותם של ישראל.

תוכניתם המיוונית של ישראל, היא הדבקות הנפשית ב'

אלקים חיים ומלך עולם – מהתוך דעת אמת ובר אמונה של שייכות פנימית עצמית. "הדבקים בה' אלקים חיים ככלם היום".

וכן הטהרה, המכשירה ומכבשת את הקדשה, היא שייכת לתוכנות עצמאיות של ישראל, כמו שבויות קדש

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

הנשמה על הגוף זוכים לטהרה... והוא שורש כל המצוות לדבק הגוף לחיות הנשמה, כמו שתכתב וחיה בהם, שנעשה הגוף כל' על ידי המצוות, וזה הנשמה מימ' חיים אל כל'. וזה רמז המים והאפר, התקשרות הנשמה בגוף, שמצוה באה הטהרה. זאת חקמת התורה, שהתורה היא משיבת נפש והעוסק בתורה יכול להחזיר הנפש לבחינת נשמת חיים כבראשונה, וזה נעשה טהור כהשקה המטهرת המים.⁷

גם בטומאות שraz וنبלה ישנה הסתלקות החיים, אך כיון שבבבלי חיים דרגת החיים היא נמוכה יותר, גם הסתלקות של אותה חיים מסמלת טומאה בדרגה נמוכה יותר. لكن טומאות שraz וنبלה, חמורות פחות מאשר טומאות מות.⁸

ב. חלל

מלת מפתח שאפשר להזכיר בהקשר זה היא המלה "חלל". למליה "חלל" כמה משמעותיות: אדם והרוג, כהן שנתחלל מכחונתו או מי שנולד לפסול כהונה, וכן משמעות של מקום ריק וחולול. למליה חלל יש גם זיקה למשמעות של חולין, בנגדו לקודש. המשמעות השוננת של המלה "חלל" יכולות להתקשר לעניינו – מותו של אדם יוצר חלל במציאות. סילוק הקדושה והחיות הפנימית שהיא צפונה בו באופן בלעדי ומיחוד, שרק אותו אדם היה יכול להוציא אותה מן הכוח אל הפועל.

אדוני אבי ז"ל הגיע בפרשת פרה שmetahor מטומאת מות, שהוא הסתלקות החיים הפנימית. והעצה לכך להיות בטל כעף ואפר אל חייו ה' יתברך, ועל ידי זה מתחדשת החיים. לכך פרשת החודש אחר כך. עד כאן דברי פי חכם חז'ו.⁹

לצורך עניינו אפשר לומר, שהמצומים גורם לירידת המציגות העילונה והמושלמת של אור או אינסוף, אל מציאות נמוכה של נבראים. הeltsym ויצירת החלל הפנוי גמננו ירבך, היא בעזם כעין ירידת טומאה יחסית למציאות העילונה שקדמה לה. יצרית החלל הפנוי היא זו שמאפשרת לנבראים את פעולתם במאמץ האנושי לנסות ולהתעלות אל הממד הרוחני האינסופי. רק במקומות שיש סיכוי ופוטנציאל לעיליה, רק שם תיתכן טומאה, אבל שם הוא סוד האפשרות לעיליה. מי שאין בו האפשרות להתעלות, לא שייכת לו טומאה וטהרה. אולי רק טומאה תירican בו מפני שיש בו את יסוד סילוק החזינות. הטהרה מסמלת ביכולת להתעלות מעלה כלפי החומר אל עבר הרוחני העליון האינסופי. והדברים עמוקים ומי ישורם.

ORAHA UOD BESHMOSOAL (YIKHAL TUREV'Z) – "DCHL HTAHOT UNIIN TEUMAH HOA MAMHAT CMIZOM VEHADAR AOR ALAKI, SHIHIA MOKRACH LEMUNEN YIHEH HA'ULOM YICOL LA'HVRATOT VLA' YUTBELL BMIZOAT..."

7 שפת אמרות שמוט פרשת פרה תריס"ד.

8 רשי'ר הירש בפירושו לתורה מסביר בצורה שונה את משמעות הטומאה. עיין למשל בראשית ז.ב. שמות כה, לה. ויקרא ז.יט.

9 אין לנו עסק בנסתורות, אבל לצורך עניינו נציג מעט مما שמצויר בספרים הפנימיים הקדושים (ע"ז חיים היכל א, היכל א"ק [אדם קדמון] שעיר ענף ב דרשו עיגולים ויושר):

"דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הברואים, היה אור עליון פשוט מלא כל המציגות ולא היה שום מקום פנוי בבחינות אויר ריקני וחלל, אלא הכל היה ממולא מן אור אינסופי ... וכאשר עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות ולהאיץ הנאצלים, להוציא לאור שלימות פועלותיו ושמותיו וכינויו ... צמצם את עצמו אין סוף בנקודה האמצעית ... ואז נשאר מקום פנוי ואויר וחול ריקני".

כלומר שבתחילתה היה אור אינסופי מלא כל עולם. רק לאחר הeltsym, נבראו העולמות וביהם נבראים ויצורים לאין מסוף.

מציאות החול גורמת לסלוק שכינה מהארץ, כעין חلل הפנוי מכבוד ה':

ועניין הטומאה שתהיה הארץ טמאה, ולא ישוכן בה כבוד ה' בהיות בה דם נקי,
שלא נתכפר בדם שופכו¹⁰.

הביטוי חלל נאמר גם על כהן שנתחלל מכחונתו, או על כהן שהביא לעולם צאצאים שאינם יכולים להביא לידי ביטוי את הקדושה, ועל כן הוא מסמל את סילוק הפן הרוחני העליון, ואת אי המימוש של האפשרות לעלייה הרוחנית והקדושה. זו גם המשמעות של חולין כינוי לקודש. חול כהסתפקות בפן החומרי שבעולם, ללא המיקוד של הקדושה המאפשרת העפלה והתקדמות אל הרוחני האינטנסיבי.

הרשעים בחיהם קרוים מתים – "זאת חלל רשות נשיא ישראל"¹². עצם החול שנוצר כתוצאה מסילוק הקדושה, יוצר את הטומאה ואת המיתה. למרות מציאות הפיזית הקיימת של הרשעים, הרי שהחול שנוצר עקב סילוק הממד הרוחני מهما, גורם לכך שייחשבו כמתים עוד בחייהם. סילוק הממד הרוחני בא באופן הדרגתי. ככל שהאדם מדגיש פחות ממד זה, מミילא התיחסותו לרוחניות פוחתת, וחוזר חלילה. אור ה' אינו שוכן בו כתוכאה מכך, והוא הופך מות מבחינה רוחנית:

תנא דבר ר' ישמעאל, עבירה מטממתת לבו של אדם. שנאמר "ולא תטמאו בהם
ונטמתם בהם", אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם.

תנו רבנן, אל תטמאו בהם ונטמתם בהם, אדם מטמא עצמו מעט, מטמאין אותו
הרבה. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. בעולם זהה מטמאין אותו לעולם הבא¹³.

בניגוד גמור לכך, צדיקים אין מטמאים במיתה:

وطעם טומאת המת בעטיו של נחש¹⁴, כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין.
והוא שאמרו – צדיקים אין מטמאין¹⁵.

10 שפט אמרת פרשת פרה תרל"א.
רמב"ן על התורה במדבר לה, לג.

12 חזקאל כא, ל.
13 יומא לט, א.

14 בבא בתרא יי, א.
15 רמב"ן על התורה, "זאת חקת התורה", במדבר יט, א.
דברי הרמב"ן יבואו על פי לשון הרקנאטי:
סיבת טומאת המת הוא מצד מלאך המות שהטיל בו
זהרמא והמטמא בו ציריך טהרה. ואולם מי שמת בנשיקה,
מת על פי ה' כפי הדבקה בשכינה ואין רוח הטומאה
שורה במיתהן. ולפיכך אין האירר נפסד לפי ששמרו
שנתן, ולא נתפטו ביצור הרע, ונשאו טהורות ולבנות

הערת הובג נגנץ שליט"א – לא נקטים כך להלכה.

ג. אי היוצרות חיים גורמת לטומאה

טומאות נוספות שניתן להסביר על פי מהלך זה הן הטומאות הקשורות לזרזובה, נידה, يولדת ובעל קרי. כל אדם נוצר מדם הנידה ומזרע האיש. אשה יודעת שהיא לא הרה, כאשר מתחילה המחוור החודשי שלה. משמעותה המחוור היא שאותו דם שיוכלו היה להפוך להיות אדם, נפש חיה, רוח מלא – לא הצליח להתעורר מעלה הממד החומרי הזמני, אל עבר הממד הרוחני האינסופי. כך גם זרע האיש המכיל פוטנציאל של מיליון נשמות. בעל קרי מסמל את אי מימושו אותו פוטנציאל עצום. لكن נידה, בעל קרי או אשה הפלות שכבת זרע, נחשים טמאים.

חומרה מטומאת בעל קרי ונידה היא טומאת הזרזוב והזובה. הזרזוב והזובה נמצאים במצב של חול מימי באברי הגוף, וזהו מצב חמור במידה מסוימת מאין מימושה של האפשרות להביא חיים. מכיוון שהבעיה של חוסר האפשרות להביא את כוחות החיים שבhem לידי ביתוי, חמורה יותר, הרי שהזרב צריך שבעה נקיים כדי להיטהר, בעוד שבעל קרי טמא טומאת ערבות. גם הזובה צריכה לישב שבעה נקיים, בעוד שnidah יכולה מדין תורה לטבול בלבד של שמיini, זמן קצר אחרי שפסק דמה. העיקרון בטומאות החמורים יותר הוא שככל שהפגם בחוסר האפשרות לנtinyת החיים חמוץ יותר, כך גם הטומאה חמורה יותר.

זה נראה בטבע המציאות, שכן כח שנמצא בכל דבר וטיבעו לפועל הוא פועל בהכרח. וכיון שהוא פועל, אם יזדמנו לו מצבים שפעולתו תהיה מסודרת לו אל השלמות ותכלית הנרצה, יפעול טוב; ואם לא יהונגע כפי הסדר והתכלית, יפעול הריסות ורע על ידי תנוועתו. זה נוהג בין בדבר שנמצא בו כח לפעול גדול ומסודר ונעשה ממנו האמצעים קודם שהגיע לתכליתו, ובין בינה שהכח כבר שלט והוציא פועלות גדולות והగנות ואחר כך נעשאו ממנו האמצעים להתמדת פעולתו. ויש לזה שורש גדול בדרכי הרעם וההפסד של טומאות מות ונביות וטומאות היוצאות מגופו של אדם.¹⁶

לפי זה טומאת היולדת נראהית ממבט ראשון בלתי מובנת, שהרי היא המעניקה חיים באופן המשמעותי יותר. היולדת הופכת את הפוטנציאל הגלום בזרע האיש ובדם הנידה לאדם – כלי קיבול לחינוי ולאור אין סוף. אבל דזוקא נתינת החיים באופן נשבג זה, היא הסיבה לטומאה שכן הלידה הפסיקה את התהילה. כל הזמן הריונה האשנה לא אמרה להיטמא, שהרי היא עסוקה בנתינת חיים. דזוקא הפסקת התהילה של נתינת החיים על ידי פועלות הלידה, היא המטמאת את האשנה. לכן פועלות הלידה שהיא שיא נתינת החיים מחד גיסא, אבל גם¹⁷ הפסקת התהילה מאידך גיסא – מסומלת על ידי טומאות הלידה.¹⁸

¹⁶ מוסר אביר עמוד פג – "פיתוח הכוחות באדם ובאונמה הישראלית".

¹⁷ וכעין זה כתוב הרמב"ן לגבי הנזיר הנדרש להביא

הערת הרוב נבנצל שליט"א – אמנם ההשווואה אינה קרבן חטא בתום מלאת ימי נזרו (גשא, יא):

וטעם והחטא שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו לא

נתפרש, ועל דרך הפשט, כי האשן הזה חוטא בנפשו במלאת הניוות, כי הוא עתה נזר בקדשו ועובדת ה'

¹⁸ יתכן גם שעקב כך יש מאותות של דם טוהר אצל

ד. טומאת הצערת בעור החיצוני כביטוי לחסרון החיים הפנימי

טומאה נוספת שניתן להסביר על דרך זו, היא טומאת הצערת. ההשוואה הראשונית היא לטומאת מת, שהרי המוצרע חשוב כמו:

ארבעה הם חיים וקוראים הכתוב מתיים, ואלו הן: האבון והמצורע והעור ומישאיין לו בנים. המצורע מניין שנאמר "בשנת מות המלך עוזיהו", ולמה לנו הכתוב מתי? אלא שנצטרע שנאמר "בשנת מות המלך עוזיהו" – כשנצטרע¹⁹.

יתכן כי הצערת והזיבות תלויות בטומאת המת. כי המות הוא הפסד הכללי לגוף, והאבר המצורע דומה לממת. וכן הrozen הנפסד, כי יש בו רוח חיים טבעי ובו ההכנה להיות לפרט דם ממנה יתהווה האדם. הפסדו של זרע זה הוא, אם כן, ניגוד לתכונת החיים ורוח החיים.²⁰

הצערת מסמלת עור חולה, עור שהחינויו שבו נסתלקה. אבל מלבד משמעות פשוטה זו, ישנה גם משמעות פנימית לצרעת. ישנו קשר פנימי בין צרעת לבין חטא. חטא – כשהמו – החטא את המטרה. ובקשר שבין צרעת לחטא, הצרעת מביאה את ההחמצה של יכולת להתקרב למציאות הרוחנית הנעה. צרעת מסמלת את הסתלקות החינויו הפנימית, אותו צלם אלוקים באדם, שבא לידי ביטוי בעקרונות הרוחניים האמורים להדריך את האדם. אדם הזונה עקרונות רוחניים ובמקרים זאת חוטא והולך בשירותיו לבו אחרי יציריו הגוףניים בלבד, עלול להווכח שהחומר שלו חולה. הסימן לחומרו החולה עקב החטא את דרכו ועקב הניטוק מהרוחניות, היא הצערת.

ומראה הנגע וגו – עניין זה יגיד סוד אמור "אך בצלם יתהלך איש", והוא מראה הבשר החי, וכ시설ות בחינת הרע באדם ירשום בבשר האדם הסתלקות וזרת החינוי, ולזה יראה חסרון המראה ויהיה עמוק מהעור²¹.

הברית עצמה מסמלת את התחרבותו של התינוק לחייע, שעצם פעלתה של האשה כנתנת חיים, והופרעת החיים נתן לומר, שהתחברותו זו של התינוק מאפשרת לדם להפוך לדם טוהר ביום שבנה נכנס בברית.

הערת חבר נגziel שליט"א – גם אם אין התינוק נימול, הופר הדם לדם טוהר. ואולי מפני שהתורה נתנה לפיהם המצב הרגיל.

19 מדרש תנומה (ורשא) פרשת צו סימן יג, דבר המתחל את תורה.

20 ספר הכוורת מאמר שני, ס.

21 אור החיים על התורה, ויקרא יג, ג.

הילדה, שלא קיים באשה במצבים אחרים. ואפשר את הדימום לאחר פרק זמן מסוים לדם טוהר – אותה הטהרה המסמלת את נתינת החיים בעצם. אצל זבה שתראה דם ימים רבים, דומים זה מסמל שיבוש במיצרים של נתינת החיים וכן הטומאה עצלה חמורה. אצל הילדה אמונה עצם הפסקת נתינת החיים מטמאת, כדאמרן לעיל, אבל לאחר פרק זמן מסוים הדם הופך להיות דם טוהר, שהרי אלו ספיקים של אותו דם שהיה ברחים כתוצאה מהענקת החיים לעובר וגידולו, ולא כתוצאה של שיבוש המיצרים כמו זבה. ילוד זכר נכנס ביום השמיינִי בבריתו של אביהם.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

אמר ר' יהודה הלוי בן ר' שלום: על אחד עשר²² דברים הצרעת באה – על קללה השם, ועל גילוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל האומר על חבירו דבר שאינו בו, ועל גסות הרוח, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל לשון שקר, ועל הגנבות, ועל שבועת שקר, ועל המחלל שם שמים, ועל עבודה כוכבים. רבי יצחק אמר על עין רעה, ורבותינו אומרים על מי שנמנץ בדברי תורה.

על דעתיה דרבי יצחק דאמר על עין הרע כשאדם צר עין ואינו משאל את כליו, הקב"ה משליח צרעת בビתו ומוציאו כליו לחוץ, והבריות אומרים – פלוני שלא היה משאל כליו ואומר שלא היו לו כלים, הרי שהיה לו כלים.

ועל שפיכות דמים מקין שנאמר "וישם ה' לקין אותן", אמר ר' נחמה זו הצרעת. נאמר כאן אותן ונאמר בחזקיהו אותן. מהות האמור בחזקיהו שחין, אף כאן שחין. ואם אין, את למד מיוואב ששפך דמים, מה כתיב בו – "וזאל יכרת מבית יוואב זב ומצורע".

ועל האומר דבר לחבריו שאינו בו, זה משה. בשעה שאמר לו האלים שלך אצל ישראל, אמר לו – רבוני, והרי אין מאמינו אותו שנאמר – "זהן לא יאמינו לי" וגוי. אמר לו האלים – הא משה הוא משה, כבר את יודע שאינן מאמינותו?! מאמינות בני מאמינו הם. אמרות לי "זהן לא יאמינו לי" הבא נא ידר בחקירה וגוי. מיד – "ויזוציאה והנה ידו מצורעת בשלג".

ועל גסות הרוח זה עמוק שנאמר "ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול". מהו גדול? שהיתה רוחו גסה מפני שהיא גבור חיל, ועל ידי כך נצורע.

ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, זה עוזיהו שביקש להיכנס בתחום הכהונה. ומה כתיב בו "והצרעת זורה במצחו".

ועל לשון שקר זו מרims, שנאמר "ותדבר מרims ואהרן במשה". ומה כתיב אחריו – "ויפן אהרן אל מרims והנה מצורעת".

ועל הגנבות ועל שבועת שקר דכתיב "ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשב בשמי לשקר". אי זו היא מכחה שהיא מכך את העצים ואת האבנים, هو אומר זו הצרעת. שנאמר "וינטץ את הבית את אבניו ואת עציו".

ועל המחלל שם שמים, זה גיהוי שרצה אחר נעמן ליטול ממונו. שנאמר "וירדוף גיהוי אחריו נעמן" וגוי. אלישע קידש שמו של הקב"ה שלא רצה ליטול מנעמן כלום, וגיהזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר שליחו אצלו שיישלח לו ממון. נמצא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע. אמר לו הקב"ה לגייחס – רשות, אתה אמרת "חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתנו מאומה", נשבעת בשם כדי לחולו. חייך, מאומה אמרת, ומומו אתה נוטל – "וצרעת עמוק תדבק בר".

²² המספר אחד עשר בעצמו מסמל את היתר שהופר למידה בבחינת תפיסת מрова לא תפיסת. הצורך בתיקון לחסר. את הניסיון לחרוג מהמידה הרצiosa והנכונה (המסמלת במספר עשר) אל הדשתלות אל מעבר ואכਮ"ל.

ועל עבודה זהה, אלו ישראל. כשהעשו אותו מעשה נעשו מצורעים. שנאמר "וירא משה את העם כי פרוע הוא" ואומר "וכאב אנוש" (ישעה יז). לפיכך אמר אלהים למשה הפרש המצורעים שביניכם ממחנה ישראלי שהם עשו אותו המעשה, "וישלחו מן המחנה כל צרווע".²³

אין כאן המקום לנתח בפרוטרוט את כל התופעות השיליות המתוארות לעיל, המלמדות על פגמים מסוימים. הגורם המשותף לכלן הוא רק הביטוי החיצוני לפגמים רוחניים פנימיים אלו. גם רוחני מלמד על צמצום הממד הרוחני העליון שבאדם, על נפילת ברשות של תוכנות חומריות מגושמות; ועל הצורך החינוי לנשות ולהתעלות אל הממד הרוחני העיקרי שבאדם.²⁴

תופעת הצרעת מיוחדת עם ישראל ולארכץ ישראלי, דוקא מפני מעלהם הרוחנית. במקום המסוגל להתעלות מבחינה רוחנית, ופוטנציאלית החיים שבו אין מומש – שם קיימת הסתלקות החיים, שם מקום הטומאה:

"והבגד כי יהיה בו נגע צרעת": זה אינו בטבע כלל ולא הווה בעולם, וכן נגע הבתים. אבל בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח ה' עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב. וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון, יתוהה כיעור בבשרו או בגדיו או ב ביתו להראות כי ה' סר מעליו. ולכך אמר הכתוב 'ונתני נגע צרעת בבית ארץ אחזותכם', כי היא מכת ה' בבית ההוא. והנה אינו נהוג אלא בארץ שהיא נחלת ה', כמו שאמר שם 'כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחוזה'. ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע, אבל מפני שלא יבוא העניין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר ה' הנכבד שוכן בתוכה.²⁵

זה השינוי האמור בגדים ובבגדים שקראותו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהיר מלשון הרע, שהמסורת בלשון הרע משתנות קירות ביתו. אם חוזר בו יתרה הבית, אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית, משתנן כל העור שבביתו שהוא יושב ושותך עליו. אם חוזר בו יתרו, ואם עמד ברשעו עד שישרפו, משתנה עורו ויצטרע והוא מובדל ומפורסם לבדו, עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע. ועל עניין זה מזהיר תורה ואומר השמר ברגע הצרעת, זכור את אשר עשה ה' אלהיך לмерים בדרכך. הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה, שדיירה באחיה שהיתה גדולה ממוני בשונים וגידלו על ברכיה וסיכנה בעצמה להצילו מן הים. והיא לא דברה

23 במדבר רבה (וילנא) פרשה ז.

24 ההשוויה בין הצרעת לפגמים רוחניים בהקשר לטומאה, עולה ממדרשי העוסק בפרה אדומה הבהאה לטומאה. המדרש משווה בין פרה אדומה למצורע לפחות מטומאה. המדרש משווה בין פרה אדומה למצורע מחד גיסא, ולמה מאייך גיסא:

...ולמה ציהה בפרה לעשרות כמו למצורע, לפי שימושה פרה אדומה לא נעשית אלא לכפר על מעשה העגל

שהוא צרעת הרוח לפיכך דינם שוה. ולמה ציהה בפטרה לעשרות בטומאת מת ולא בטומאה אחרת, לפי שהמצורע לטומאת מת איתיקש שנאמר אל נא תחי כמת. (אוצר המדרשים – אייזנשטיין, עמוד תעדר, דיבור המתחליל כי תבאו).

25 רמב"ן על התורה ויקרא יג, מו.

בגנותו אלא טעה שהשוותו לשאר נביים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלה שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואע"פ כן מיד נעשה ב策עת; קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדלות וונפלאות. לפיכך ראוי למי שרווצה לכין אורחותיו להתרחק מישיבתן ומולדבר עמהן, כדי שלא יתפס אדם בראשת רשעים וסקלותם. וזה דרך ישיבת הליצים הרשעים, בתחילה מרבי בדברי הבאי כענין שנאמר וקול כסיל ברוב דבריהם, ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים כענין שנאמר תאלמנה שפטין שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יהיה להן הר gal לדבר נבאים ולחת דופי בדבריהם, כענין שנאמר והוא מליעבים במלacci האלים ובזום דברים ומתעתעים בנבאיו, ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר כענין שנאמר וחיפה בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם, והרי הוא אומר שתו בשמים פיהם ולשונם תחלך בארץ. מי גרם להם לשית בשמיים פיהם? לשונם של עמי הארץ ישיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתחאות עם שותי שכר. אבל ישיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה, לפיכך הקדוש ברוך הוא עוזר על ידן ומזכה אותן בה, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולהושבי שמוא²⁶.

ה. זנות כגורם לצרעת

עליל הזכרנו את טומאת בעל קרי ונידה שלא הביאו לידי ביטוי את יכולת ליצור חיים. באופן חמור יותר בא להידי ביטוי טומאה זו בגין צרעת, במקרים בהם מראש החומריות הבהמית היא המטרה הבלעדית, ללא מגמה רוחנית כלשהי של הוספת חיים:

"אדם כי יהיה בעור בשרו" – על מה הנגעים באים? על הזנות. וכן אתה מוצא בירושלים לפי שהוא שוטפן בזנותuko ב策עת. מה כתיב שם "ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון" וגו, ואומר "ושפהה ה' קדקך בנות ציון", ואין ספק (שפח) אלא צרעת שנאמר "שאת או ספחת", ואומר "ולשאת ולשפחת"²⁷.

הפגם והענישה בזנות באו לידי ביטוי חמור יותר, עקב החומרת התופעה של התמימות החיים. הן מבחינת החטא של אי הבאת חיים חדשים לעולם, אבל בעיקר בגל הפגם המוסרי שבזנות, המכמיצה את הקשר הרוחני המיחוד בין בני זוג, והדרדרות לחומריות ב策ורתה השפלה והמאוסה. על הסיטה דרשו חכמים – "כשם שמעשית מעשה בהמה, כך קרבנה מאכל בהמה"²⁸. עקב הורדת החומר האנושי לדרגות נחותות, مثل כבاهמות נדמו; מופיעה הטומאה ב策ורה חריפה ואגרסיבית יותר.

26. רמב"ם הלכות טומאה צרעת פרק טז הלכה י.

27. מדוש תנומא (בובר) פרשת תזריע סימן טו.

חומרה מיוחדת מצינו בדברי חכמים על טומאת עריות:

"ולא תטמאו בהם", מלמד שכל העריות קרויות טומאה, "ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם", אם מטמאים אתם בהם נפסלים אתם מאחריו, מה הנאה יש לכם, ואתם מתחייבים ליליה.vr נאמר "אני ה' אלהיכם"²⁹.

הביטוי החrif בטומאות עריות – "מה הנאה יש לכם, ואתם מתחייבים לי ליליה", יכול להבהיר על פי דברנו דלעיל. שהרי כל אדם מישראל יכול להיות מקום להשראת שכינה, אם מעשו ישרים ומתוקנים. טומאת עריות מסלקת את הקדושה והחויניות מהאדם היישורי ולכן גם לא אפשרות לאותו אדם להיות מרכיבה לשכינה. על כן בא הביטוי – מה הנאה יש לכם. כיוון שהmand הרוחני באוטו אדם מסתלק, מミלא גם מתחייב אותו אדם ליליה, לא בעונש אלא כתוצאה ישירה ממשמעיו. סילוק שכינה משמעו כליה.

ו. צרעת כתמרור אזהרה

את הרעיון שהצרצה מלמדת על פגם רוחני, ושיהיא תמרור אזהרה לאדם ותפקידו לכוון את האדם לתקן מעשיו, מצינו במדרשים מפורשים:

כך אמר הקב"ה "נכונו לצלים שפטים". אמר הקב"ה עד שלא בראיית האדם התקנתנו לו חמשה מגלבין – שאת ספחה בהורת שחין ומכוה, ואית דאמרי צרעת³⁰. "אדם כי יהיה בעור בשרו", זה שאמר הכתוב "איהם ונורא הוא, ממנה³¹ משפטו ושאותו יצא". שבעה ש Adams חוטא הרי מביא עליו הקב"ה יסוריון בגופו. למה? שאין מדותיו של הקב"ה כבשר ודם. מידת בשר ודם כשרח עליו עברדו מביא לעיו את הכלבים וכובלו, מביא את המגל빈 ומכוהו. והקב"ה אינו כן, אלא מגופו של אדם רודה אותו. ומהני? ממה שכותב בעניין "אדם כי יהיה בעור בשרו"³². "אדם כי יהיה בעור בשרו" – קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה, אלא מתרה בו ומלקה ביתו, שנאמר "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם". חזר בו יפה, ואם לאו מלקה את גדו, שנאמר "והbegד כי יהיה בו נגע צרעת", חזר בו יפה, ואם לאו באין על גופו, שנאמר "אדם כי יהיה בעור בשרו"³³.

"ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם", ארץ מה חטאה שהיא לוכה, אלא בעון בני אדם הארץ לוכה, שנאמר "ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה". למה מרעת? כדי

²⁹ ספרא, אחרי מות פרק יג.

³⁰ במדבר רבבה (וילנא) פרשה יג, דיבור המתחל 'המקריב'.

³¹ הדגש בפסוק בחבקוק (א, ז) ממנה משפטו ושאותו יצא. ככלומר שהמשפט והשאות – הצרעת – יוצאים

³² מדרש תנומא תזירע, ח.
³³ מדרש תנומא (ובור) פרשת תזירע סימן יד.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

שיראו הבריות וילמדו, וכן הוא אומר "כי כאשר משפטיך לארץ, צדק למדיו ישבך תבל", מפני מה היסורים באין לעולם? מפני הבריות כדי שיראו ויסתכלו ויאמרו – מי שחטא לוקה וממי שלא חטא אין לוקה. ולמה העצים והאבנים והគותלים לוקין? כדי שיראו בעליהם ויעשו תשובה³⁴.

ג. היכן לא חלה הטומאה

الطائفאה מופיעה דווקא במקומות שיש בהם דינמיות ויכולת להתעלות מבחינה רוחנית. שם יש משמעות לחוסר הניצול של אפשרות העליה. במקומות שאין אפשרות להתעלות מבחינה רוחנית, תופעתالطائفאה חסרת משמעות. לכן למשל אין הגויים נטמאים ברגעיהם.

אין מטמאים ברגעים אלא ישראל, שנאמר "אדם כי יהיה בעור בשרו", ונאמר "וְאַתָּה צָאַנִּי צָאַנִּי מֶרְעֵתִי אָדָם אַתָּמָ" ³⁵. אתם קרוים אדם ואין הגויים קרוים אדם ³⁶. "וְאַנְכִּי עֹפֵר וְאַפְּרֵר" – בשכר שאמר אברהם אבינו "וְאַנְכִּי עֹפֵר וְאַפְּרֵר", זכו בנז לשתי מצוות: לאפר פרה ועופר סוטה ³⁷. פירוש, היסודות אינם מקבלים טומאה, כי כל הנבראים מוכרים בפעולתם, והطارואה רק באדם והקרוב לו מצרכו מצד התנגדות רצונו, וכוחותיו ורצוינו המכrichtים בדרך בה יבחר. וזה הבדיל את עמו ישראל והזיהרים על טהרת הנפש, והרחק דבריהם הלאו שהם סיבה לטומאותם. וכל מי שיש בו שלמות יותר, עלול יותר לטומאה, על כן העכו"ם אינם מקבלים טומאה שלא נצרכו באש התורה ³⁸.

לכן גם אין בתיהם עובדי כוכבים נטמאים בضرעתו:

ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזותכם – ארץ אחזותכם מיטמאה ברגעיהם, ואין בתיהם עובדי כוכבים מיטמאין ברגעיהם³⁹.

רעיון זה של "לפי חיבתן טומאתן" מופיע במשנה מפורשת⁴⁰:

אמריםצדוקים: קובלין אלו עליכם פרושים. שאתם אומרים כתבי הקודש מיטמאין את הידים וספריו הומروس אינם מיטמאים את הידים. א"ר יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד?! הרי הם אומרים: עצמות חמוץ טהורין ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים! אמרו לו: לפי חיבתן היא טומאתן, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרומות. אמר להם: אף כתבי הקודש לפי חיבתן היא טומאתן, וספריו הומروس שאין חביבין אין מיטמאין את הידים.

³⁴ מדרש תנומה (ורשה) פרשות מצורע סימן ד, דיבור ³⁷ סוטה יז, א. המתחילה (ד) ילמדנו רבינו.

³⁸ משך חכמה בראשית יח, כז.

³⁹ גיטין פב, א.

⁴⁰ מדרש החפץ כת"י. מובא בתורה שלמה להרב כשר, מסכת ידים פרק ד משנה ג. תזריע ג, א.

באוטו כיוון מחשבה ניתן أولי לומר, שנבראים פשוטים ביותר אין בהם יכולת להתעלות, ולכן מילא לא יוכל לקבל טומאה. כדיaban למשל לא מקבלים טומאה, בינווד לכלים שנוצרו מוחמורים מורכבים יותר. המורכבות מאפשרת עלייה, אך יש בה סיכון גדול יותר לקלקול. לעומת זאת ישנו מקומות שורשיים שדרוגתם הרוחנית קביעה וכיימה, ואין יכולת ביד האדם לקלקל ולדרדר את מצבם העליון:

ירושלים אינה מטמאة בגעיהם – דכתיב: "ונתני גע צרעת בבית הארץ אחזותכם",
וירושלים לא נתחלקה לשבטים.⁴¹

חכמים סימלו את השמיים כממד רוחני שלא תיתכן בו טומאה – "אין דבר טמא יורד מן השמיים".⁴² גם המוחבר לקרקע לא מקבל טומאה – "אך מעין ובור מקוה מים יהיה תהוור".⁴³ דברי תורה מסוימים את קשרו האדם עם מושגי החיים האלוקיים. לכן נפסק להלכה שתמא מותר בלימוד תורה:

תניא ר' יהודה בן בתירא היה אומר, אין דברי תורה מקבלין טומאה... שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה'", מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אין מקבלים טומאה.⁴⁴

כלומר, ישנו גדרים שהם קבועים ואין אפשרות לשנותם. בין אם הם מראש ברמה נמוכה לא יכולת התעלות; או בדרגה רוחנית שורשית גובהה וקבועה. אבל בנבראים שבهم הגדרים אפשריים יכולת השונות, שם תבוא הטומאה והטהרה. שם יכולה לבוא לידי ביטוי באופן המשמעותי ביותר, יכולת הבחירה של האדם, בהשראת שכינה וככיתוי למד הרוחני אלוקי הצפון בו.

ח. הכהן כמטהר הצרעת

כיוון שהצרעת מלמדת על פגם רוחני שמסמל סילוק חיים. וכיוון שתיקונו מתאפשר על ידי תוספת חיים. לכן רפואתו של המצורע היא בקשר עם מי שמסמל חיים. "גע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן".⁴⁵ דמות הכהן המסמלת אהבה בין בני האדם, כאחרון הכהן שהיא משכין שלום בין אדם לחברו.ומי שמסמל את הקשר עם עובדות המקדש, עם לימוד תורה, עם אור אין סוף – "כי שפטתי לך ישמרו דעת ותורתך יבקשו מפניו כי מלאך ה' צבאות הוא".⁴⁶

41 בבא קמא, פב, ב.

42 סנהדרין טט, ב.

44 ברכות כב, א.

45 ויקרא יא, לו. ופירש רש"י שם – המוחברים לקרקע אין מקבלים טומאה. והוא מהמשנה בראש מקוואות לכון והקשר עמו פעמים נוספות.

46 מלאמיב, ז.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

על פי זה מובן מדוע אסור לכהן ליטמא למתים – "מה לכהן בבית הקברות?!". מי שבל מהותו היא תוספת חיים, אסור לו להתקרב למאה שמסמל יותר מכל את הסתלקות החיים.⁴⁷

ט. פיגול ונוטר

קרבן – כשמו כן הוא, מכשיר להתקרב לריבונו של עולם, לאור אינסוף. ניסיון להיעזר בהמה גשמית נמכה וירודה, בעוף או במנחה, כדי להביע רעינות רוחניים.⁴⁸ רעינות של תודה לה, בקשת מהילה, התרומות רוח וחגיגה במועדים, או קשר יומיומי קבוע עם הקב"ה – שאין לו גוף ואין לו דמות הגוף, אין בו יסוד חומריא כלל. הקרבן מבטא רצון וניסיון להפוך את הסופי לאינסופי, להשתמש בחומר כדי להגיע לרוחניות.

הפייגול והנותר המתמאים, מסמלים את סילוק החינויוות שהיתה גנזה בקרבן. הקרבן שהוא בו הפוטנציאלי והסיכוי להתקרב לה, ולא נتمמש. המפלג עקב הכנסת מחשבות זרות שפגמו בקרבן החומריא ולא אפשרו את הפיכתו מגורם חומריא לביטוי של מהלך רוחני. הנוטר גם כן מסמל את החמצת השעה והסיכון. גם כאן, עקב אי יימוש הסיכון, בסופו של דבר נוטר החומר בלבד. סילוק הממד הרוחני והשארות החומר בלבד, הם עצם הטומאה בהtagמלותה.

ג. המשלח את השער לעזוזל

ויתנו אהרן על שני השערים גורלוות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזוזל:

והקריב אהרן את השער אשר עליה עליו הגורל לה' ועשחו חטא:

והשער אשר עליה עליו הגורל לעזוזל יעמוד ח' לפניה ח' לכפר עליהם לשלח אותו לעזוזל המذבבה:

וسمך אהרן את שתי ידיו על ראש השער התי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשיעיהם

לכל חטאיהם ונתן אתם על ראש השער ושלח ביד איש עתיה המذבבה:

ובמעשה, ציווה ה' כי כאשר יחטא ויביא קרבן, יסמור ידייו עלייו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדיבור, וישורף באש הקרב והכלילות שם כל המחשבה והתאותו, והכרמים כנגד ידיו ורגליו של אדם העשויים כל מלאכתו. ויזורך הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו; כדי שייחסוב אדם בעשותו כל אלה, כי חטא לאליך בגופו ובנפשו, וראווי לו שישפר דמו וישראל גופו, ללא חсад הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן זהה שייאדרמו תחת דמו, נשח תחת נשח. וראשי אבורי הקרבן כנגד ראשיו אבורי, והמנות [חלקי הקרבן המותחים לכהנים] להחיות בהם מורי התורה שיתפללו עליו (רמב"ן על התורה, ויקרא א, ט).

החלק שנגייע למזבח ומכפר הוא הדם. הגורם היותר רוחני שיש בעוף ובבמה – "כי הדם הוא הנפש". תמצית הנפש מסומלת בדם.

47 הראי"ה קוק התיחס לאיסור הכהנים להיטמא: המות והוא חיון שווא, טומאתו היא שקרו, מה שבמי האדם קוראים מות הרי הוא רק תגבורת החיים ותעצומות. ומתוך השקיעה התהומית בקטנותו, אשר יצר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מציר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדיבה וחשוכה, שהוא קוראה מות.

48 מועלימם הם הכהנים בקדושים ממקבשנה שקרית זו, שאי אפשר להמלט ממנה כל זמן שהמנשך הכנזוי כל כך שולט בעולם, כי אם בהעברת העיניים מהמוחזה המביא את רשמי הטעאה הללו אל הנפש, על כל נפשות מת לא יבא, לנפש לא יטמא בעמיו. (אורות הקדש חלק ב, החיות העולמית פיסקה מ').

48 למחשבתו וכוננותו של האדם יש משמעות רבה בהקרבת הקרבן: כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדברו

ונשא השער עליו את כל עונתם אל ארץ גורה ושלח את השער בפודבר:

והמשלח את השער לעוזול יכט בגדיו ויחוץ את בשרו בפם אחרי כן יבוא אל הפמגה.⁴⁹

שער אחד זכה לכפר על ידי קירבה לפני ה', והוא מסמל מיצוי מלא של האפשרות לתקן רוחני על ידי ביטוי חומרי, ההתקבות והתיkon שבו מהמצאים על ידי הכהן הגדל המשמל את שיא הטהרה. לעומת זאת המשלח את השער לעוזול נטמא. השער המוקרב מסמל את היכולת להתקרב לה', ואילו השער לעוזול מסמל את החמצתה של יכולת זו⁵⁰. אי היכולת להתקשר לה' היא בעצמה סילוק החיים⁵¹.

יא. טומאות עבודה אלילים

שש טומאות הן מדרכן, ורובן הן חמורות יתר לטומאות מן התורה (מת, נבלה, يولדה, נידה, זב וזבה). לעומת זאת, טומאת עבודה זהה היא טומאה חדשה שגורו עליה⁵². גם כאן ההליכה אחורי עבודה זהה היא הסתלקות משורש החיים. עבודה זהה אינה רק טעות דתית – תיאולוגית גרידא, אלא בעיה מוסרית חריפה ביותר.

לייבנו של עולם יש שמות וכיינויים רבים המלמדים על מידותיו השונות. שם אלוקות מלמד על היותו בעל הכוחות כולם. אileyot היא כוח, גבורה, וגם וכיוני כבוד לאלהים שהוא מקור הכוח: "אלותי לעזרתי חושה"⁵³.

אבל ריבונו של עולם אינו רק בעל הכוחות. יש וכיינויים רבים לריבונו של עולם – רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, דין אלמנות ואבי יתומים. אלו תוכנות טובות וחוובות, מעולות ותרומות כל כך, עד שהتورה צotta אותו לנשות ולאמצז אותו:

(על התשובה, הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, עמ' 291 – 290).

51 אמן יש להעיר שאין יכולת בידנו להסביר מדוע דוקא המשלח את השער טמא ולא הגוע בשער. כך מובא במשנה (מסכת פרה ח, ג) שהשורף פרה, ופרים, והמשלח את השער – מטה מאגדים. פרה ופרים ושער המשתלה עצמן – אין מטמאים בגדים.

הרוי זה אומר: מטמאיך לא טמיוני, ואתה טמאתני?! ברור שכל דברינו הם בגדר ניסיון לגаш ולנסות למוצא מהלך שישביר את ענייני טומאה וטהרה באופן כוללני. يريد להפרטים בלתי אפשרית במסגרת זו. כמו כן לא נתיחס לטומאות מי החטא המתמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים, שעיל פ"ח'יל, רק למשה רבנו נתגלה טעמה, וכבר שלמה המלך אמר עליה "אמרתי אחכמה והיא רוחקה ממני".

52 שבת פב.
53 תהילים כב, כ.

49 ויקרא טז, ח – י; כא – כב, כו.

50 הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק התיחס לסמליות זו: בפסוק זה של יונתן אהרן על שני השעריהם גורלו, גורל אחד לה' וגורל אחד לעוזול, גילה הקב"ה את הסוד הגדול של מידת החסד המופעלת ביום הקפורים.

צא וואה את כל רגשות הצער, האכזה, התיכסול ועגמת הנפש שאדם מותנס בהם – לא מהמת מסירות נפש להקב"ה, אלא מחמת החמדנות האנושית הקטנה, חמדת ממון או תאונות כבוד. צא וואה את האדם כאשר הוא מגיע למצב של בדידות נוראה, כשהחברה מתנכרת לו, בנינו מלודלים בו, נגידיו זרים לו, כשהוא חש מודולל ועני, עזוב ומזונה – ואין זה בדרך כלל תוצאה מעבודת ה'. אדם העוסק כל ימי בתורה ועובד את ה' באמונה, גם אם יזקנו לא ירגיש עזוב ומונדה. הרגשה נוראה זו של עזובה ובידיות אינה באה על האדם אלא מחמת רדיפה יתרה אחריו הבלתי הבלים, יסורי הנפש של אכזהה והטיסוכן הכאים על האדם אינם תוצאה של הגורל לה' – אלא של הגורל לעוזול.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

כך למדנו בפירוש מידה זו⁵⁴. מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון. מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום. מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכהנים – ארך אפים ורב חסד, צדיק וישראל, תמים גבר וחזק וכיווצא בהן; להודיע שהן דרכיהם טובים וישראלים. וחיבר אדם להנaging עצמו בהן ולהדרמות אלו כי כחו⁵⁵.

בניגוד גמור לקב"ה שהוא בעל מדות חיוביות רבות ומגוונות, הרי שהאלילים מצינים רק את תופעת הכוח. השם הייחודי של עבודת זורה מסמל את כוחניותם ותו לא. חלק מהאלילים נשבעו גם על ידי עובדיים ומעריציהם כמושחתים מבחינה מדותית, מה שלא מנע מהם את הפולחן לאלים מושחתים אלו. העבודה שעובדי האלים לא ציינו את האלים כתובים דווקא או כבעלי תוכנות נאצלות, ושסגדו והשתעבדו להם רק עקב כוחם; היא הנקודה שבה אנו מאתרים את הבעה המוסרית הנוראה שיש בעובדה זורה.

כוח יכול להיות יתרון עצום כשהוא ניתן בידי גורם צדיק, ישר דרך ואחרוא. בעולם יש צורך מתמיד בשיפור ותיקון המציגות. כדי לתקן ציריך משאבים וכוחות רבים. כוחות כאלה מצויים בעולם והשאלה היא لأنם מופנים. מנהיג חזק הידוע לנtab כוחות אלו כראוי הוא ברכה גדולה לעולם. היפוכו של דבר עלול לקרות כשהכח ניתן ביד רשע. "תחת שלש וזכה ארץ וחתת ארבע לא תוכל שאת: תחת עבד כי ימלך ..." ⁵⁶. אצל העבד הכוח אינו אמצעי לקידום עקרונות נעלים אלא משמש כמטרה עצמאית שתתכליתה בדרך כלל אינה טובה וחביבת.

גרוע ממנו הרשע, העול להשתמש בכוח למטרות שליליות והרסניות. העבודה שהכח אצל הרשעים הוא מטרה לעצמה, בעוד שאצל הצדיקים הכוח הוא רק אמצעי לתכליות ומטרות נועלות, גורמת לכך שהכח הופך לגורם נערץ ונחשך על הרשעים דווקא, יותר מאשר אצל הצדיקים. משום כך הכוח עלול להיות נמצא אצל הרשעים דווקא כוחניות מושכת אחרת כוחניות נוספת, והتوزעה של ריכוז כוחות אצל הרשעים דווקא עלולה להיות קשה עוד יותר.

בשיטת התורתן כוחניות לשמה אינה ערך העומד בפני עצמה, אלא היא חייבות להיות אמצעי למטרה שהיא ערך עצמאי ונעלה. על פי ערכי התורה הוטלו על החזקים המשימות של התחשבות והצריך לסייע לחיש – לגור ליתום ולאלמנה.מצוות רבות ואזהרות רבות נאמרו בתורה כדי לבסס גישה חינוכית זו, שמטרתה לעדן את הכוח ולחנן את בעלי הכוחות להשתמש בהם אך ורק על פי עקרונות ישרים צודקים ונעלים.

העיקרון האליili מונוגד בתכלית לעקרונות התורה. בעבודת האלים הכוח הוא ערך עצמו. הסגידה היא לכוח, והכוח הוא הסיבה הבלעדית לפולחן ולהעוצרה. במצב כזה עלולים עובדי האלים להגיע למקומות המונגדים בתכלית למוסר לצדק לישור ולמשפט, פשוט מפני שימושיים אלו אינם ממשמעותיים כלל בתורת האליili, או ליתר דיוק מפני שימושיים אלו בכלל לא קיימים בתורת האליili. המושג היחיד הוא כוח, והערכיהם נמדדים אך ורק על פיו. אם יש גורם בעל כוח יש להתחשב בו, מתוך חשש או מתוך כדיות גרידא, כדי שלא יפריע לעובד האלים ואולי גם כדי שיוכל לנצל אותו לצרכיו. גורם שאינו בעל כוח אינו

⁵⁴ משליל, כא – כב.

"והלכת בדרכיו".

⁵⁵ משנה תורה לרמב"ם. פרק אמחלות דעתות הלכהו.

גורם שיש להתחשב בו. כחיש הוא עלול להיות מנוצל עד גמירה, ואז להפוך לגורם חסר משמעות באין יותר יכולת להפיק ממנו תועלת כלשהי.

הגישה הכהונית עלולה לחנוך את עובד האלים להפוך לדמות גרוועה ביותר של מתרפס ומשתחווה לפני החזק ממנו, ומאייך לשעב אכזרי בחילשים ממנו. מכאן לא ארוכה הדרכ להפוך עיקרין מושחת זה לאידיאולוגיה שלמה, שלפייה החזק מותר וראוי לו להשתמש בעריצות בחילשים ממנו עד כדי התיאוריות הנאציות המפלצתיות שהפכו את הרצתם של חילשים ונכים לאידיאל.

ברור שדרך חייםמושחת כזו היא הסתלקות ממוקור החיים. דרך הכהניות האלילית סוגדת לכוחות חמריים חולפים, תוך התעלמות מערכיים רוחניים נצחים. אם נכונים דברינו, יתכן שכך אפשר להסביר את דברי חכמיםנו שגוזרו טומאה על עבודהת האלים.

יב. ידים

וכשמקין משנתו ונשנתו חוזרת אליו, בכל מה שיגע בידו יטמא הכל, משום שרוח הטומאה שורה עליו⁵⁷.

שכבר הוכן בסדרי ההנאה, שבחיות האדם ישן, חלקו נשנתו העליונים מסתלקים ממנו, וטועם טעם מיתה במקצת, ונמצא שאז מתגבר בגופו החושך יותר, בהעדר אוור הנשמה המזcka אוטו, על כן נמצא שם בית כניסה יותר אל הטומאה לשורתו עליו, והוא עניין רוח הרעה שפירשו חכמיםנו ששורה על הידיים⁵⁸.

שינה היא אחד משישים ממיתה. האדם היישן מסתלקת ממנו מידת מסויימת של חיותו הפנימית. אשר על כן ציריך האדם להחזירה לעצמו בקומו בבורק:

וירחץ בנקיון כפיו ויברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשו במצוותיו וצונו על נטילת ידיים⁵⁹.

הימים המסמלים חיים באים לטהר את האדם בקומו משנתו בבורק. המחזר נשמות לפגרים מותים.

יג. טומאות אוכל ומשקה, וטומאות כלים

האוכלין, המשקין והכלים הם אמצעים. אפשר להשתמש באמצעותם אלו כדי להתעלות, ואפשר חיללה להתגנות על ידים:

59 טור אורח חיים ריש סימן ד, הלכות הנהגת אדם בבורק.

הערת הרוב נבנצל שליט"א – טומאות ידיים שגוזרו עליו חז"ל היה גם בתקין. שעשו סתם ידיים שנויות לטומאה.

הערת הרוב נבנצל שליט"א – זו מחולקת הראשונים אם בגלל השינה או בגלל חתפילה.

58 ומה"ל מאמרם העוקים בתורה ובמצוות.

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

צריך האדם שיכoon לבו וכל מעשייו כולם לידע את השם ברור הוא בלבד, ויהיה שבתו וקומו ודבורי הכל לעומת זה הדבר. כיצד, כשישא יותן או יעשה מלאכה ליטול שכר, לא יהיה הבלבו לקבוץ ממון בלבד, אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברים שהגופץ צריך להם מאכילה ושתייה וישיבת בית ונשיות אשה. וכן כשיאכל וישתה ויבועל לא ישים בלבו לעשות דברים האלו כדי ליהנות בלבד, עד שנמצא שאינו אוכל ושותה אלא המתוκ לחיך ויבועל כדי ליהנות, אלא ישים על לבו שיأكل וישתה כדי להברות גופו ואיבריו בלבד. לפיכך לא יוכל כל שהחיך מתואה ככלב וחמור אלא יאכל דברים המועלים לגוף אם מרים אם מתווקים, ולא יוכל דברים הרעים לגוף אך אף שהן מתווקים לחיך.

המניג עצמו על פי הרפואה, אם שם על לבו שהיה כל גופו ואיבריו שלמים בלבד ושיהיו לו בניהם עשויין מלאכתו ועמלין לצורכו אין זו דרך טובה, אלא ישים על לבו שהוא גוףו שלם וחזק כדי שתהייה נפשו ישירה לדעת את ה', שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמאות והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כאוב, וישים על לבו שהיה לו בן أولי יהיה חכם וגדול בישראל. נמצא המהלהך בדרך זו כל ימי עובד את ה' תמיד, אפילו בשעה שנושא ונונת ואפילו בשעה שהוא ישן, אם ימצא צרכי עד שהיה גוףו שלם לעבוד את ה', ואפילו בשעה שהוא ישן, אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחולח ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולח, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברור הוא. ועל עניין זה צו חכמים ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמיים, והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכך דעהו והוא ישר אורחותיך.⁶⁰

כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעתו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו ובבעילתו ובעשיותו צרכי ובדברו ובhiloco ובמלבשו ובכלול דבריו ובמשאו ובמנתנו, יהיו כל המעשים האלו נאים ומתווקנים ביותר. כיצד, תלמיד חכם לא יהיה גרגון אלא אוכל הריאוי להברות גופו, ולא יוכל ממנו אכילה גסה, ולא יהיה רודף למלאת בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתיפח כריסם, ועליהם מפורש בקבלה זורית פרש על פניהם, אמרו חכמים אלו בני אדם שאוכלי ושותין ועושין כל ימיהם כחפים, והם האומרים אוכל ושתה כי מהר נמות, וזה מאכל הרשעים, ושלוחנות אלו הם שאגינה הכתוב ואמר כי כל שלוחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שניים ואוכל ממנו כדי חייו ודיינו, הוא שאמר שלמה – צדיק אוכל לשובע נפשו⁶¹. אבל המסביר לשתיית המשכרים תהיה חרפתם בעיניך יותר גדולה מהתקבצות בני אדם עירומיים חשופי שות הנפנינים ביום במקום אחד⁶².

⁶⁰ משנה תורה לרמב"ם, פרק ג מהל' דעתות הלכה ⁶² מורה נבוכים לרמב"ם, חלק שלישי פרק ח, תרגום ב – ג. הרב קאפקה.

⁶¹ שם, פרק חמישי הלכה א.

מי שזוכים להעלות את הכלים, האוכלים והמשקים ולהשתמש בהם לשם שם שמים, מוסיפים חיים בעולם. גם כאן החומריות מקבלת משמעות רוחנית, כదameron לעיל. גם כאן החמצת ההזדמנות גוררת עמה טומאה.⁶³

כל שדרגת הרוחניות יכולה להיות גבוהה יותר, כך גדלה הרגשות לטומאה. לכן יש בתרומה חמורה יתרה מאשר בחולין, ובΚΟΔΙΣ יתיר מברטומה, ובמי חטאית יתר מברקוש.⁶⁴ כל שהסיכוי להתעלות גדול יותר, כך גם הסיכון להחמצה גדול יותר, וכדameron לעיל. עם זאת, הזכה לטהר מעשי יכול להגיאו להישגים עדינים ומעולים יותר, באמצעות אותן דרגות הקפדה של טהרה עליונה. לשם כך אין די בחכמה, אלא יש צורך בדעת:

ודעת, זה סדר טהרות. כשם שהאדם צריך למעשים שיורומו את נפשו לה恬נשא אל המושכלות העליונות בידיעת ה' יתברך ודרכי טובו, שהם גבויים ונעלים הרבה מדרכי החיים החומריים, שהיא החכמה מצד עצמה שמקומה בקודש, בהנאה נבדلت מהמן החיים של חול המתעלים לקודש, וכך גם כן השפעה מעשית המיסDATA על חוקי דעה מעשית, אך לנאל את כל דרכי החיים החומריים ותוציאותיהם, באופן שהמה יהיו שלמים ומואשרים ומכל מקום לא יתפרצו מגובלים להמשיך את האדם מגבול הקודש, למען תשאר נפשו טהרה גם בהיותה עוסקה עם כל חמדות החיים וכל חלופותיהם המרוביים והמוסובכים. זהו כח הדעת, שנבדל מכח החכמה המופשטת העוסקה בענייני קודש. אבל הדעת דרך חול לה לשמר את אורח האדם בהיותו עסוק בכל עסק חיינו הגופות לכל רידותיהם, שלא תושבת נפשו מטהרה. שהגדרים הרחבים המתגדרים על פי עצת ה' האגדולה בתורת חיים, הם הלימודים אשר בסדר טהרות. דעת היא החכמה המשמשת המctrפה עם הנוגת החיים, ההולכת עם החיים ושוכנת אתם בכל טומאותם ומשמרת את gabol הרואוי ומיעצת איך להטהר ממה שהחמים החומריים מיטמאים בהכרח. כל אלה מהו ענייני הדעת, שכולם גנויזים בסדר טהרות. ודעת, זה סדר טהרות.⁶⁵

יד. מים חיים

ציינו לעיל שהטומאה מסמלת את הסתלקות החיים עקב תוכנות מגנות שבכללן גואה וgasot الروח. לעומת זאת טהרת הטמאים היא על ידי מים חיים דוקא⁶⁶, המסמלים בשם

פנימית ולא להסתפק ברוחיצהrizacia והצנית גרייה.

⁶⁴ הערת הרבה נבנצל שליט'א – אין מי חטאית קדושים יותר מהקדש. אדרבה, פרה כשרה בטבול יום. אבל מפני שוללו בה להוציא מלבים של צדוקים, גוזו עליה גוזרות רבות שאין בקודש.

⁶⁵ עין איה מסכת שבת פרק שני, קנה.

⁶⁶ אמנם לא כל הטמאים זוקרים למים חיים דוקא, אך זו דרגת טהרה גבוהה המועילה בכלל הטומאות.

⁶³ יתכן שגם הטומאה שגוררו על הדידים עשויה להתקשר לטומאת אוכלין. רוב הפעולות שאדם עושה, בידיו הוא, לטוב ולਮוטב. ממש כמו האוכלין המסמלים את החומריות שאפשר לכונן אותה לאפיקים שונים, כגון האכילה והידיים שניהם דברים אלמנטריים יומיומיים שמקשרים בין האדם לחומר. טהרת הדידים מסמלת מגמה של שאיפה לרוחניותם בחיביהם בעצמותם. כמובן, ראוי לומר שגם טהרותם הדרישה בעלת משמעות

סא. טומאה וטהרה – מה זו טומאה? מה הקשר בין טומאה למיתה?

ובמהותם את החיים. המים מהווים את הניגוד לתוכנות הגואה של המצורע; אוטם המים המבאים חיים ולצומח, הם המים המשמלים גם מבחינה רוחנית עונה וצניעות:

דברי תורה נמשלו כמים שנאמר הוי כל צמא לכל מים, לומר לך מה מים אינם מתחננים במקום מדرون אלא נוזלים מעלייו ומתקצבים במקום אשבורן. כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח⁶⁷.

לא רק לגבי טומאת הצרעת אלא בכלל, המים הם הגורם המטהר:

דבר ברור וגלי שהטומאות והטהרות גוזרות הכתוב הן, ואין מדברים שידעתו של אדם מכראתו והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא, שאין הטומאה טית או צואה שתעבור במים אלא גוזרת הכתוב היא והדבר תלוי בכוונת הלב, ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הווזק כאילו לא טבל. ואעפ"כ רמזו יש בדבר, כשם שהמכוין לבו לטהר כיון שטבל טהור ואעפ"פ שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהחסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במני הדעת – טהור. הרי הוא אומר וזרקתי عليיכם מים טהורים וטהרותם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אחריהם אתכם⁶⁸.

יש בימים תוכנות מושיעות לעולם. העולם יכול בדרך כלל להגיע למעגל של ירידה ונפילה. כאשר אדם נקי הנוגע באדם מלוכלך, המלוכלך לא הופך נקי אלא הנקה מתכללת. אדם טהור וטמא הנוגעים זה בזה, הטמא לא נתהיר אלא הטהור נטמא⁶⁹. העולם שואף לאי סדר. קל מאד לקלקל, וצריך מאמץ כדי לתקן ולסדר. הנפילה והבלבול, הבורות הכלכליות והטומאה, הם בטבע העולם. בתוך מעגל זה של ירידה ונפילה, המים היוצאים מן הכלל. אפשר להשיק מים טמאים וטהוריים, והמים הטמאים יטהרו. אדם או כל טמא או מלוכלך, יטהרו ויתנקו בטבילה במים. אילולא האנומליה יוצאה הדופן של המים, לא הייתה לעולם תקומה, אין אפשרות לצאת מעגל הנפילה. המים הם סוד התיקון העלייה והטהרות. מעבר לטבילה הפיזית, נדרשת מן האדם הטוב גם כוונה וחשיבה על המשמעות הרוחנית של הטבילה. ההדבקות בריבונו של עולם היא בעצמה מקוה טהרה:

אמר ר' עקיבא: אשרכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין וכי מטהר אתכם? אביכם שבשמיים. שנאמר "זרקתי عليיכם מים טהורים וטהרתם", ואומר "מקוה ישראל ה'" מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל⁷⁰.

67 רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה ט.

68 רמב"ם הלכות מקוואות פרק יא הלכה יב.

69 ומקרא מפורש הוא בספר חגיג (ב, יב - זג). אמן

חכמים דרשו ה' לבני עניין ובייעז וחייביש לטומאה,

70 משנה אהרוןה במסכת יומא.

אמר הקב"ה: בעולם הזה, מפני העוונות הייתם מתייסרין ומטהרין, וחזרו רון. ומתהיסרין. לעתיד לבוא אני הוא שמטהר אתכם, שנאמר "זורקתי עליכם מים טהוריים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם".⁷¹

הקיים שבא ללא הכרה פנימית והקשר עצמי לאורה של תורה וטעמי מצותיה, המלאים – אף במה שנגלה מהם לכל דרשי אמרת – זיו חיים יושר וצדקה, הולך הוא זורק על פי עצם סדרה של תורה. רק כפי המכואר בתורה יכול אדם כזה לעשות רצון קונו, אבל לא יוכל לחדש ולדון דבר מדבר בחידושי אמרת, באופן שהיה כל הרוינות והדעות המתילדים בלבבו מצד קדושתה של תורה, הולכים ומצטרפים, הולכים ומתרבים, עד אין קץ. לא כן הוא חלק האדם שכבר התעללה להקשר השכלהה של תורה, שבא לידי זה שיודע את קונו, ומשיג את החפץ העلى המבוקש בכללותה של תורה, והכח הגנוו הזמתפרט בפרטיה מיאור העליון, הוא משתמש בכל ענייני התורה והמצוות וכוננותיהם כשים לשאותיות הכללים כל הצירופים שבعالום, להביע בהם מוחשבות ורגשות לאין תכלית. אלה הם דבקים בתורה בעצמן ובברשותם, אצלם מאיירה אורה של תורה אפילו באור פניהם החיצוני, אצל עומדת התורה כולה במדרגת אותיות הכללים כל המבטאים, והמבטאים נולדים מהם חדים בכל עת ורגע, "כי עדותיך שיחה לי". סידורה של תורה וערכה נערכת אצלם כערך כל האותיות, שהם אבות כל מה שמוצרף ושתמיד להצרף, קר כל מה שנולד ושישול לטובה, לאמת, לירוש ולהכמה, הכל נובע מיאורה של תורה, והדרכת מצוותיה למיניהם בה, ובכל עת מצטרפים הרוינות הפתוזרים לדברים שלמים, המפייעים דברים מלאים לכל עניין וכל חפץ.⁷²

יסוד הדريשה בטעמי מצוות בניו על פי ידיעת אמרת בסוד החכמה האלוקית, איך שכל מה שהוא בעולם אף על פי שיוצא הוא מצד סיבות שונות, ואפיוו אותן היוצאות מסיבות מנהגים אונשיים מונוגים ברצון או בהסכמה, או כל דרכים של חדש שמקבלת החברה האנושית, הכל מונח מטעם ההשגהה האלוקית להוציא לאור את תכלית הטוב של החפץ האלוקי. ואותם האורות השכליים שיוצאים על ידי פגישת השכל האנושי עם משפטי התורה, הם תולדות נאמנות שהונחו לכך כדי להוציאם אל הפעול על ידי הפגיעה הזאת. על כן אם יש לכל אחת מן המצוות דרכים רבים, שכולם מושגים להיות נכונים לתקליהו וטעמים אליה, אל יהשוב החושב כי די לייחס רק אחד מן הטעמים, שכבר מספיק הוא ליתן למצואה מציאות, כי אכן הדבר. כי כל מה שהוא וואים שיש לו התרבות ויחס למצואה כבר הוא מאוחד עמו מטעם החכמה העליונה שהכל גלי וצפוי לפניה, וזה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדרו.⁷³

73. עין אלה שם פרק שני, כו.

71. תנומה ישן, מצורע סימן ח.

72. עין אלה מסכת שבת פרק חמישי, לד.

מְעוֹלָם
וּנְעָד עֹלָם

ד

הדרך
למלואים
ולתומכים

סב. איך מודיעים למשפחה על אסון

דרש רבינו שמלאי: תורה תחילתה גמilot חסדים וסופה גמilot חסדים. תחילתה גמilot חסדים דכתיב "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו בתנות עוזר וילבשם". וסופה גמilot חסדים דכתיב "ויקבר אותו בגן".

סוטה יד, א

המסורת היהודית הדגישה והחשיבה מاز ומעולם את התמיכה החברותית, והעניקה לה מקום מרכזי. דזוקא בעיתות משביר יש מושגים רבים להחילה ולהברה מלאה ותומכת, וניתן לומר שבמקרים רבים יש להברה שסביר האבלים השפעה מכרעת על אופן הרגשותם והתנהוגותם. לעיתים קרובות יש מצבים שבהם האברה סביר האבלים רוצה מאד לעוזר, אך אין בידה את הכלים והידע לכך לסיע. תופעה זו גורמת לעתים למבהכה ולהשש מהתקרבות אל האבלים, שדזוקא בזמן זה זוקרים מאד לתמיכה. השורות הבאות מנסות לתת הדרכה והכוונה לחברת התומכת שסביר האבלים. הפרק שלפנינו מיועד לחברת שסביר האבלים בכלל, ולצווות שצרכי להודיע למשפחה על אסון או על פטירה בפרט. פרק זה נכתב בעוזרת הרבה בר דור העוסקת שנים רבות בתחום קשה וכואב זה. ברצוני להביע כאן את תודתי והערכתני אליה.

מבוא

אסון משפחתי, ובפרט שכול פגע בלתי צפוי, מהו זה בעצם, ששם ביטוי מילולי לא יוכל לתארו. בני המשפחה והקרוביים מוטחים בביטחון אחת למציאות חדשה, קשה, כוابت ומאיימת, עם עצמת רגשות עזה ביותר; פעמים רבות, ללא יכולת להתכוון מראש, ולא כלים מתאימים להתמודדות. הودעת אסון מזענעת את כל המערכת האנושית: הרגשית, הגוףנית, ההכרתית והתפקודית, וגורמת לקריסת הנורמות הרגילים, עד שכמעט כל תגובה תיתכן בשלב ההלם הראשון.

מציאות זו תובעת מבני המשפחה אנרגיות רגשות עצומות, והתארגנות מעשית בקבלה החלטות, ביצוע פעולות ובהתנהוגות.

דזוקא ב��שי הנפשי הגדול ביותר, נדרשות תעכזמות הנפש הגדלות ביותר, ולא תמיד יש את הכוחות לכך. הודעת האסון גורמת לעיתים להרגשת חידלון ואפיקת כוחות מוחלטת מצד המשפחה, לעומת זאת, יש הרגשות כורח לבירור המציאות – מה צריך לעשות? ממה מתחילה? למי פונים?

בעת זאת, זוקרים בני המשפחה, כפרטים וכיחידה משפחתיות, לתמיכה חברתיות שתסייע להם לעמוד אל מול האסון, לקולט אותו באופן ראשוני, ולגייס כוחות להתמודדות.

גם מבחינה מעשית, נדרש דזוקא בשעות הקשות ביותר לקבל החלטות ממשמעות שאין חזורה מהן: למי להודיע קודם, ואיך בכלל מודיעים; מקום הקבורה, ומועדה – לחכות או לא לחכות, ולמי; סדרי הלויה – מי משתתפים בלוויה (ילדים, בן או לא, מאיזה גיל. מי יתמוך בהם וילווה אותם), מי ישא דבריהם בלוויה, מה אומרים; זיהוי הנפטר – מי ילך, מי מסוגל

סב. איך מודיעים למשפחה על אסון

לעומוד בכר; היכן יושבים שבעה. החלטות שיש הכרח לקבלן בזמן אמיתי מחד גיסא, ומאיתך גיסא הן טענות בטענים רגשיים עצומים, לעיתים תוך כדי חילוקי דעתה בתוך המשפחה. לעיתים יש מחשבה מוטעית, שעקב העוצמה הקשה של האסון, קטנה המשמעות של הפרטים סביר ההזדעה למשפחה ושל הליווי הראשוני לאחר האסון, ואין הדברים כן. רוב האנשים שקיבלו הודעה אסון זוכרים לפחות פתריטים מי הודיע להם, וכייז; אלודרים נאמרו, וכייז חשו אז. אףן התנהגות המלויים והדברים שנאמרים על ידם, חשובים ומשמעותיים ביותר בעיני בני המשפחה. לעיתים קרובות, רגעים אלו נזכרים בתודעתם של בני המשפחה, הנוטים לחזור ולהזכיר בהם שוב ושוב עקב משמעותם הרבה.

רבים מבטאים הערכה, או לחילופין בקרורת, בדבר אופן מסירת הבשורה המורה. חריקות וכשלים באופן מסירת הודעה בmund שהוא כה רגיש ופגיע, גורמים לתחשוה קשה וכואבת, להגברת הבלבול ולהתחשותensus ואין אונינים או לתחשות ניכור, ומוחדרים משקעים קשים. לעומת זאת, ליווי ותמייה נוכנים מסוימים באופן כל כך משמעותית, שלעתים קשה לתארו במילים. המשפחה מרוגלה כוחות ותמייה שמאפשרים לה להתמודד עם המשבר, והוא אסירת תודה על כך.

לכן יש חשיבות עצומה לאופן מסירת הודעה הראשונית למשפחה, ולליוי המשפחה, ביחוד בשלב הראשוני אל מול האסון, בסמוך לקבלת הודעה. מסירת הודעה על ידי אדם רגיש ואחראי, הנכוון וمسئול לבצע את התפקיד, מקלה על המשפחה לקלוט באופן ראשוני את הבשורה המורה, ומסייעת להסתגלותה הראשונית למצבה הטרagi החדש. כמו כן, מסירת הודעה באופן נכון וモתאם עשויה לתרום (בסיוע גורמים נוספים) לצמצום הסיכון להתקפות תגובות פתולוגיות בשלבים מאוחרים יותר לאחר קרות האסון (כמו אבל פתולוגי ודייכאון, ועד לניסיונות אובדן).

מצב פתולוגי הוא מצב של התכונות לאורך זמן; אי התעניתות בזולת; חוסר יכולת לחזור לשיגרה; אי יכולת להתנק מהאסון ולהתרחק ממנו; שום דבר אינו מעורר עניין; אין שמחה; אין ציפייה לשום דבר; הרגשות חוסר משמעות; והתנהלות טכנית של המשך החווים.

לעתים רגשות אשמה עלולים לגרום להחמרה המצט. תופעות של מרירות, בקרורות ותובענות כלפי חזץ, עשויים לגרום להתרחקות מצד הסביבה, שהיא לעיתים חיונית כל כך למשפחה האבלה. התיחסות וליווי נאותים לאבלים, במיוחד בשלבים הראשונים, עשויים לסייע ולהשפיע באופן חיובי על תהליך נשפי נכוון, שמטרתו – כאמור לעיל – חזרה לחווים נורמליים במידת האפשר. (כמו שתתבادر לעיל בפרק יד – תהליך האבלות מבחינה רעיונית, ויבואר עוד למקום בפרק סד – תהליך האבל).

המטרה בליווי ובתמייה היא להחיל תהליך אבל שלם, שיאפשר בסופו חזרה הדרגתית לשיגרה ולחווים נורמליים ככל שניתן, ללא לפיטה קבועה משתתקת ומתחמשכת של תחושת האסון; חיים בהם ניתן לחווות לצד הכאב והשכול הנשארים תמיד, גם תחושת שליטה בחיים, עניין, סיפוק ושמחה.

להלן יבואו התווויות אחדות למי שמלווה את המשפחה בשעותיה הקשות ביותר. יש להציגו כМОNON שמדובר בהთווויות ובראשי פרקים בלבד. יש מקום רב לרוגשות ולמחשבה בכל מפגש ובכל מקרה לאופוי.¹

חשיבות הוצאות המודיעים והמלוויים

האדם, כל אחד מאיתנו, הוא יוצר חברתי, ה Zukkוק לקשרים בין אישיים משמעותיים, לשיתוף ברגשות, מחשבות ולבטים, להיתمر ולהישען בעת מצוקה, ולהתיעץ בעת הצורך. אל מול אסון, במיוחד בעת קבלת הודעה על דבר אסון ובשלבים הראשונים לאחריה, הרבה חשיבותה של נוכחות זולת בעל אישיות וכליים מתאימים, בנוסף לטביבה הטבעית של המשפחה, הקרובים והידידים. המודיע והמלוים נערכים רגשית ומעשנית למפגש עם המשפחה באסון, והם בעלי יכולת רבה יותר לשמרו מרחק אובייקטיבי מהמצטב, ללא סתייה לאכפתיות ולהבעת אמפתיה כלפי המשפחה הכואתה והמתויסרת (בחבדל מנקודת מבטו ומרוחק רגשי). שמירת מרחק ייחסי ללא מעורבות רגשית יתרה, מאפשרת למודיע לעובין את תగובות בני המשפחה, לזהות את צרכיהם השונים והמשתנים, ולהגיב אליהם בעיתוי ובאופן המתאים.

כפי שכבר הזכרנו, המסורת וההלכה היהודית מדגישות ביותר את הצורך בתמיכה החברתית והקהילתית. הנוהג הוא שדמויות בעלות משמעות בקהל – רב או אדם הנושא בתפקיד ציבורי, מגיעים לבית המשפחה כדי להודיע על אסון. מסירת ההודעה על דבר אסון היא באופן אישי, וככל שנitin – פנים אל פנים. (להבדיל, למשל, מארצת בהן נהוג להודיע במברך על נפילת חיל במלחמה).

מה זה שניס קיים בצה"ל מעורק של צוותי מודיעים במסגרת קצין העיר. הוצאות מרכיבים מחייבים מילואים ולפי הצורך קבע ביחידות קצין העיר, שהביעו נוכנות ונתלו על עצם תפקיד ריגש וקשה זה. המודיעים עוברים הכשרה והשתלמויות המנקות להם ידע וכליים על מנת לבצע את תפקידם באופן המותאם ביותר עבור המשפחה.

גם הערים והמוסדות המקומיות ערוכות למטרת הודעות על דבר אסון, ללוט את המשפחה ולתת סיוע מכספי במידת הצורך, במיוחד בשערם וארבע השעות הראשונות לאחר האירוע, באמצעות צוותי רזואה היומיננס בתחום זה. (אמור לגבי נפגעי פעולות איבה ואסון אזרחיים).

בד בבד, נערכים ארגונים נוספים (ענף נפגעים בצה"ל, עובדי שירותים במשרד הביטחון ובביטחון הלאומי) לילוי ולמתן סיוע למשפחה בתקופה שלאחר עשרים וארבע שעות מעת הודעה האירוע למשפחה.

הגדרת תפקידים

למודיעים ולמלוויים יש כמה תפקידים:

- **משמעות חברתית.**
- **תפקיד רגשי – "אנחנו אתכם".**
- **יעוץ מעשי וסייע בקבלת החלטות.**

¹ הערתת הרוב נבנצל שליט"א – כדי שיתולה למודיע טיפול אחר. גם רופא, שבועת צורך זו יוכל להזכיר משחו, או ליתן

משמעות חברתיות

המודיע הוא נציג החברה / הארגון אליו השתייך הנפטר או משתייכת המשפחה. בעצם הגעתו של המודיע לבשר על האסון מבוטא מסר: לנפטר ולכם – בני המשפחה – משמעותם עכורנו. אסוןכם הוא גם אסוןנו, כאבכם כאבנו, אכפת לנו ואנחנו אתכם.

תפקיד ורגש – "אנחנו אתכם"

כאמור, לעצם נוכחות הזולת, כשהיא מתקיימת באופן נכון, יש ערך ומשמעות רבה עבור המשפחה. באופן זה מועברת למשפחה, תכופות גם ללא מילים, התחושה והמסר "אנחנו כאן אתכם וראשותכם".

רבות מהלכות האבולוציה ו Robbins ממנהגיה מקיפים בתוכם ומבטאים את המשמעות שההידות נותנת לתמייה זו. ראה פירוט במכוא לפרק יא – ניחום אבלים, מעמוד 112. עצם נוכחות הזולת משורה בדרך כלל תחושת ביטחון (יחסית למצב הנורא) ומKENה למשפחה תחושה שהיא מוחזקת אל מול ההצפה הרגשית, תחושת הבבלול וחוסר האונים הפוקדות אותה בזמן זה. נוכחות זו, מספקת נוגדן כלשהו לתחושות ולתפיסות של "אין טעם", "הכל קרס", "אין עתיד", ולהרגשת הבדידות, במיוחד כשהuttleב שאר או לקרים אין קרובים ורשת חברתיות, או כשסבירתו הטבעית אינה יכולה לשמש גורם תמייה, מסיבות שונות.

תפקידו של המודיע / המלווה ברמה הלא מילולית:

להטוט אוזן קשבת ולב חם – לאפשר לבני המשפחה לבטא את רגשותיהם, לקבלם ולהיכלים, מבללי להסוט, להצדיק, לשפטו או להתווכח, גם בתגובה להאשמות המופנות כלפי המודיע או כלפי הארגון אליו משתייכים הנפטר או בני המשפחה.

לשדר חמימות – גם בהתנהגות ובדייבור. במידת הצורך ובמסגרת ההלכה, גם באופן גופני – מגע יד או חיבוק (לא באופן אוטומטי, אלא על פי התרשימות והבנה של המודיע). להיות נוכח, מבין ואמפטי – ואם יש צורך למשפחה – בשתייקה ללא דבר. כמו שכותב על רעי איוב:

וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הצעה עליו ויבאו איש ממוקמו, אליפז המתפני
ובלבד השוחח וצופר הנעמתי, יזעדו ייחזו לבוא לנוד לו ולנחומו: וישאו את עיניהם מרוחק ולא
הכירחו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזורך עפר על ראשיהם השמיימה: וישבו אותו לאرض
שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד:

איוב ב, יא – יג

להימנע בשלב זה מדרכי ניחומים – כמו שלימדונו חכמים "אל תנקם את חברך בשעה שמתו מוטל לפניו" (פרק אבות ד, כג). יש להימנע מאמרות עידוד (כמו: "אתה תתגבר", " יהיה טוב").

יעוץ מעשי וסיוע בקבלת החלטות

העברת מידע הילכתי ראשוני: שמיירת המת, הלנתו, הגדרת "אניניות" ומשמעותה. מידע לגבי רישיון מנהלי. הצבת האפשרויות השונות לגבי לוויה, קבורה, עיתוי, גורמי סיוע וכיוצא בזה בפני המשפחה. הפרטים המעשיים מובאים בפרק הראשון בספר – התארגנות, עמ' 33 וайлך.

מעבר לסיוע באינפורמציה, נודעת חשיבות גם להדרכת המשפחה לצורך בקבלת החלטות בין האפשרויות השונות. בהקשר זה יש להציג כמה נקודות:

קבלת ההחלטה אינה באה בשלב הראשון, השלב הראשון הוא עצם הודעה המשפחה. אי אפשר לקבל מיד החלטות, אלא צריך קודם כל לשמוע ולקבל את הבשורה הקשה.

הចורך המיידי להתמודד עם האסון, והמחייבות המיידית לטפל בנושא הלוויה והקבורה, יוצרים לחץ ומוועקה, בנוסף על סערת הרגשות והבלבול מעצם האסון. עצם נוכנותם של

אנשים נוספים לשאת בנטל עשויה להקל מאוד על המשפחה.

אין זה מתפקידנו להחליט בשבי המשפחה, אלא לפרש לפניהם בזורה ופשטה ככל שניתן, את האפשרויות השונות העומדות בפנייהם. זאת כדי לאפשר להם החלטה נכונה ומתאימה לרצונותיהם ולצריכיהם. יש גם מסר סמלי בהעברת הצורך לקבלת החלטות אל המשפחה – למרות האסון, המשפחה ממשיכה לתפקיד ולקבל החלטות. מסר זה מהוות העצמה מסוימת גם בשיא הקושי הנפשי.

עלינו להימנע מהיחסיפות רגשית, ובוודאי מילולית, גם אם תופעה זו מתרחשת בקרב המשפחה.

אם יש ויכולת המשפחה עלינו להיזהר לא להפוך לשופטים. ניתן ורצוי להסביר את המשמעות השונות, אך בזירות יתרה כדי ששם אדם לא יפגע מדברינו. הסבר נIRON יכול לשכנע כאשר הוא נאמר מתוך כבוד ורגשות, בפרט כשמדוברים את הצרכים של מי שהוחשב אחרת, ומנסים להתייחס ולתת פתרונות לצרכים אלו.

ניתן להסתיע בדמויות מהמשפחה או מסביבתה הטבעית (শכנים וחברים המתאפסים בבית המשפחה); דמות המגלה שליטה עצמית ויכולת להתייחס בסובלנות ובריגושים לעמדות השונות בתחום המשפחה, ויש לה יכולת להיזכר עם בני המשפחה, ולשמש על פי הצורך כנציג המשפחה בתקשרות עם הוצאות המודיע.

מайдך, צריך לפחות אסטרטגיית, כדי לבדוק קצת את המשפחה מהמוני אנשים שבסביבם, וכי אפשר להם לקבל מידע, שאלות שאלות וקבלת החלטות. פעולה זו צריכה להתבצע בעדינות, בכבוד מיקסימי, ובריגושים הרבה מאוד.

היערכות מקדימה של הוצאות

עם קבלת הודעה בדבר האסון, יתכנס הוצאות המודיע. להתכנסות זו כמה מטרות:

- הכנה רגשית והיערכות אישית של חברי הוצאות. (במיוחד כשהנפטר או בני משפחתו מוכרים למודיעים והם עצםם צריים לקלוט את האסון ולהפנים את משמעותו).

סב. איך מודיעים למשפחה על אסון

2. היררכות נפשית אל מול המשפחה. חברי הצוות צריכים להכין את עצם לאפשרות, שייחשפו למצבים רגשים או אינטימיים של המשפחה (התנהגות חריגה, סכטור פנים משפחתי, התעוררות משנה, לבוש חלקי וכו').

3. התארגנות טכנית של הצוות עצמו (הודעה על ביטול פגישות, סיור לילדיים).

4. איסוף מידע רלוונטי על המשפחה, מהר ככל שניתן:

- מצב משפחתי – מי הם בני המשפחה מדרגה ראשונה. היכן הם נמצאים באותו עת.

- מי יכול ללוותם למקום בו הם נמצאים בעת. אסונות קודמים במשפחה. גירושין או אלמנות בעבר.

- מצב רפואי – הריוון, מחלות (לב, לחץ דם גבוה, אסתמה, אפילפסיה, מחלות נפש, טיפול נפשי). האם יש קרובוי משפחה במצב רפואי המחייב נוכחות רופא בזמן ההודעה.

- זיקה דתית ותרבותית. שפת דיבור.

הצוות יערק, על סמך המידע שנאסף, לאופן מסירת ההודעה: למי להודיע ראשון, האם לצרף אחיות, רופא, אדם נוסף הדובר את שפת המשפחה. מי ילווה בני משפחה הנמצאים במקום אחר.

מהד גיסא אין למהר ולרוץ לבית המשפחה ללא מחשבה והכנה מוקדמת. מאידך גיסא אין להתמהמה, כדי לצמצם את האפשרות שדבר האסון יודע למשפחה בדרך אחרת (שמעונות, תקשורת וכו').

בבית המשפחה

- כדאי להכנס למשפחה כצוות ולא בלבד. ה"ביחד" מחזק גם אותנו – המלויים.

- עם הכניסה יש לציין את שם המודיע ותפקידו (רב, עובד סוציאלי, נציג עיריה/ מועצה/ צה"ל).

- יש לוודא כי האנשים שבביתם הם אכן מי שלהם יש למסור את ההודעה. לברר מי נמצא בבית בנוסף לקרוביים.

- להימנע מלהודיע בפתח הבית. לשאוף למסור את ההודעה כשבני המשפחה יושבים.

- יש להודיע באופן ישיר, בהירות וקצץ; ובשלב הראשון, מבלתי להכנס לפרטיהם.

- למסור מידע באופן אמין – מבלתי לרcker, להוסיף או להפחית. רק מה שנמסר למודיע באופן رسمي.

נוסח אפשרי:

"האם את גב' (לציין שם)? – אנחנו מאוד מצטערים, אבל לנו לומר לך דבר קשה מאוד...

קרה אסון. מר (לציין שם) בעלך נהרג". במידה והמתבשר מגיב: "קרה משהו לבני? לבעליך?" יש

לאשר – "כן, לצערנו קرتה תאונה (לציין שם) שנרגג בתאונת זו".

- לא להבטיח דברים שלא תוכלו בזודאות לקיים.

- יש לאפשר מרחב נפשי לתגובה הספונטאניות של המשפחה, אין צורך להתרебב ולהפריע וליטול פיקוד. בשלבים הראשונים, כמעט כל תגובה ספונטאנית היא לגיטימית, אם אין בה חשש לסיכון או ביוז. התיחסות מפורטת לתשובות האפשריות ומשמעותן טובא לממן.
- ויהי ביום השביעי וימת הילד.** ויראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד, כי אמרו: הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא שמע בקולנו, ואיך נאמרו אליו מות הילד ועשה רעה?!
- שمواלב', יב, יה
- יש לגנות ערנות למצבים, תנאים והתנחות העולמים להיות הרி אסון: יש לסקור את המקום ולהיות דרכיים. חלון פתוח – לעקוב, לsegor במידת הצורך. לשים לב לנשך ולהרחיקו. יצאת בעקבות בן משפחה היוצא מן הבית בסערה נפש. לשים לב לילדים ולמתבגרים.
- יש לעזרו באופן עדין, רגש ותקוף (לא תוקפני!) את מי שנמצא בסערה רגשית, העולה להוביל להתנהגות מסוכנת, חריגה או מבזה, שסביר שאותו אדם יצטרע עליה (מטיח ראשו בקיר, תולש שער, משתמש על הרצפה כשותך מלבוoso מופשל או מושט וגופו נחשף).
- ניתן להזעיק, לפי הצורך ובשיעור דעת, עוזרת נוספת (רופא, מד"א, שכנים).
- לא לשכוח אף אחד מבני המשפחה. לביר למי הודיעו כבר ולמי עדין צריך להודיע. תמיד עדיף להודיע פנים אל פנים ולא בטלפון. אם יש קרובי בעיר אחרת אפשר לבקש מצוות מקצועני שיודיע להם. אם אין אפשרות זאת, יש לננות לאתר אדם אמין ואחראי שיוכל להודיע ישירות או לפחות להיות ליד אותו קרוב בזמן קבלת ההודעה.

הודעה לילדיים

- הכרחי וחינוי לומר לילד מה קרה. הילד מרגיש שקרה משהו, גם אם אינו מראה זאת כלפי חוץ. בהעדר אמרה מפורשת, עלול הילד להיכנס לבלבול ולהזסז אפשרות להבדיל בין דמיון למציאות. ההודעה הכרחית, גם כדי שהילד יוכל לחתת אמון במובגרים, שמודיעים לו את המציאות ולא מעלים אותה ממנו.
- חשוב שהילד יקלוט את עובדת המוות, הסופיות ואי ההפיכות, כדי שייתאפשר לו להתאבל, וכדי לצמצם התפתחות מחשבות מאגיות, רגשי אשם אופחד קיומי.
- עדיף שההורם יודיעו לילדים. אם ההורה מרגיש צורך – יש לוודא שקרוב, חבר, איש צוות או יועץ מקצועי יctrarף אליו כדי לסייע. איש המוצע לא אמרו להחליף את ההורה. "השתלטות" של איש מקצוע עלולה לתת להורה הרגשה שאין מוגדר להתמודד, בעוד שהמגמה צריכה להיות דווקא חייזק ההורה. יכולת עמידה בתפקיד המודיע עשויה להעצים את ההורה, ולתת לו הרגשת מסוגלות להתמודד גם בהמשך.
- יש לידע ילדים על מות יקרים ועל נסיבות המוות, באופן שיירגשו מוחזקים ונתמכים.

השתתפות ילדים בלויה

יש מספר גורמים שכדי לקחת בחשבון:

- הלויה והקבורה מבקרים ליד את עובדת מות קירם באופן סופי, כאמור בסוף ובסביבים שיכלתו של הילד אפשריים לו לקלוט עובדה זו.
- יש להתייחס לגיל התפתחותי ולא רק לגיל ביולוגי. אך באופן מאוד כוללני ניתן לומר שהמגמה היא שילד מגיל 10 – 12 יותר ישתתף בלויה. מתחת לגיל 6 – 8 עדיף שלא.
- האופי של הילד המסתויים.
- רמת הקירבה המשפחה והנפשית.
- עמדת ההורים. הם המכירים את הילד. יתכן שבשלב ראשוני ההורים ירצו "להגן" על הילד ולמנוע ממנו להשתתף בלויה. אך יש לקחת בחשבון שילד שלא משתתף בלויה – הרגשתו היא שכולם שם ורק הוא לא נמצא שם. הוא עלול להרגש בדידות. לעיתים החוויה של אי השתתפות עלולה להיות קשה ליד, לפחות הדמיון קשה מהמציאות.
- ילד שאינו רוצה להשתתף בלויה – יש לשוחח עמו על כך ולבורר בעדינות את הסיבה להתנגדותו. אם אינו מעוניין – לא לחוץ.
- בכלל מקרה, ליווי צמוד ותומך הכרחי לילדים בזמן הלויה. אם הילד נשאר בבית, צריך דמויות קרובות ומשמעותית לידי, שתיתן לו מסגרת ותקח אחריות מושלמת על הילד, בזמן שכל הדמויות הקרובות אליו לא נמצאות לידו אלא בלויה. גם אם הילד הולך ללויה יש צורך באדם שהוא צמוד אליו. אדם שהילד קשור אליו מחד גיסא, ומאיתר גיסא, אדם שחווץ מהרגשות האישית, יכול גם להתפנות הילד.
- כשיילד משתתף בלויה, על המלווה להסביר לו מה קורה. ישנים דברים ששובנים למבוגרים מאליהם, אך הם בלתי מוכרים לילדים. על המלווה "لتזוז" ליד את החוויה בצורה קצרה, פשוטה, שקטה וברורה.

התיאחות נוספת לילדים מובאת בפרק טה – תהליך אבל – היבטים יהודים לילדים, להלן עמ' 328.

תగובות אפשריות של בני המשפחה ומשמעותן

וירגנו המלך ויעל על עליית השער ויבך וככה אמר בלבתו: בני אבשלום, בני אבשלום, מי יתן מותי

אני תחתך, אבשלום בני בני.

והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גдол: בני אבשלום, אבשלום בני בני;

שמעאל ב', יט, א, ה

ידיעה מקדים ועירנות לתగובות האפשריות ולמשמעותן, מאפשרת למודיעים ולמלוים להיערכ בהתאם. הן בהיבט האישי – רגשי, והן לגבי אופן התגובה והתמייהה במשפחה. בני המשפחה עשויים להגיב בטוחה וגבוהות רחבות, כולל תגובות קיצונית וחריפות. באופן התגובה תלויים במרכיבים שונים, הקשורים זה לזה ביחס גומלי: האופי ומבנה האישיות, אמונה דתית ותפישת עולם, תרבויות, אופי הקשר עם הנפטר, אסונות קודמים, מצב גופני ונפשי ומצבי משפחתי.

התשובותעשויות להתבטא בטעו ורחב, על פני רצף בין שני קצוט. במקרה האחד תשובות של שתיקה, התכוונות עצמית, ללא קשר עם הסביבה. במקרים קיצוניים – קיפאון, התאבנות. במקרה השני – תשובות רבה וסוערת, פרץ וgeshot עז, שטף מילולי, התרכזות ופעילות רבה. במקרים קיצוניים – הלהקה עצמית, הטחת ראש בקיר, תליישת שיער.

לහן חלק מהתופעות הקיצניות, רובן ביטוייicus, אשם והאשמה:

- כלפי הארגון אליו השתייך הנפטר ("תמיד מזוללים שם בנושא הבטיחות", "לאך אחד שם לא אכפת").
- כלפי בן משפחה ("אתה עודדת אותו להתנדב ליחידה המ██ונת הזאת", "למה הרשית לו לקנות אופנעו").
- כלפי עצמו ("לא אسلح לעצמי על שנתי לונסוע בלילה בדרך מסוכנת").
- כלפי המודיע – ביטויים מיולולים שונים, ועד במקרים קיצוניים בהם משפחה מונעת بعد המודיעים מהיכנס לבית / הודפת אותם אל מחוץ לדלת / תוקפת פיזית את המודיעים.
- כלפי הנפטר ("איך עוזבת אותי דווקא כתשאי חולה").
- התעלמות מהאסון, העדר ביטויי CAB, התנהגות שגרתית ("סlijah, אך עלי לצאת כתענית הערב שלי", "ירק אסדים לבשל ואצטרוף אליכם").
- התחושה האסון ("אני יודעת שהוא חי", "לא יכול להיות שזו הוא, הוא היה אמר לחיות במקום אחר").

כבר הזכרנו לעיל שבשלב הראשוני, עם קבלת ההודעה או בסמוך לה, כלל התשובות הן טבעיות ובתחום הנורמה. אין להתייחס אליהן כפטולוגיות. שם גםذكرנו באלו במקרים יש להתרבע מחשש לסיכון או ביוזו עצמי.

لتשובות בני המשפחה יש דינמיקה ומשמעות. תחושותicus אופיינית וטבעית אל מול אסון פתע. המתבשר המתמלאicus נורא על האסון שנחת עליו בפתיע, פורק לעתים את זומו כלפי המודיע או גורמים אחרים המתקשרים באופן ישיר לאסון.

תשובה הימנעות מגע עם האסון, הכחשתו או שלילתו מוגנון הגנה המוגיס על ידי קרוביו הנפטר, שלא בהחלטה ובבחירה מודעת, כאמצעי להיפגש בתודעה ובאופן רגשי עם העבודות הקשות באופן הדרמטי. התעמתות ישירה ומידית עם האסון היא מעבר ליכולתם הנפשית. תשובה אלו גם נורנות למתבשרים תחושה (שהיא בעצם אשלה) של שליטה מסיימת, שעדין ניתן לשנות, להרחיק או למונע את המזיאות המرة.

הרחקת המודיע נובעת מהקשרו של האסון עם המודיע. חשיבה לא רצינלית לפיה המבשר נתפס כמקור האסון, והרחקתו תגרום להרחקת האסון או לביטולו.

המפגש של המודיעים והמלוים עם תשובה המתבשרים, במיוחד אל מול תשובה חריפה ואפלו עוינות, קשה להם מאד. מפגש זה עלול לעורר וgeshot של חשש, מבוכה, בלבול, אשמה ופחד, ומערער את הביטחון והשליטה העצמיים.

הידיעה כי לשובות הקשות יש תפקיד ומשמעות פסיכולוגיים, כפי שתואר לעיל, מסייעת למודיעים להימנע מלhattiyus אל התשובות הקשות כמו כוונות אליהם אישית, ולהרחיב את מסוגלותם לשמש לבני המשפחה כדמותות תומכות ומסייעות.

תמיינה לתומכים

תפקיד המודיע והמלואה חושך את מבצעו להתרמודדות קשה וכואבת. המפגש החזר ונשנה עם מות ושבול מעורר בכל פעם מחדש מעורבות ורגשית בעוצמה גבואה.

תפקיד המודיע והמלואה הוא תפקיד טעון, מורכב וקשה מכמה טעמים:

- החשיפה הישירה והמידית עם עוצמת הכאב החרייפה של הזולת.
- המפגש עם המות מהויה איום קיומי, שאנו נוטים להדיחו; אנו ממעטים לחשוב על אפשרויות מותנו, והדחקה זו מאפשרת לנו לנחל את חי הימים יום עם כוחות, תקווה ו敖ופטיות, בעוד שהחטעמות עם מות הזולת מהויה תזכורת על היונתו בני תמותה.
- האחריות הרבה הכרוכה בתפקיד.
- אי הودאות לגבי אופן תגובת השומעים. שמא יתמוטט, יוץף בסערת רגשות או אין אונים, יתרץ או יאבד שליטה עד כדי חשש לפגיעה בעצמו.
- אי הודאות והחשש לגבי אופן התגובה שלו – המודיע, המלווה. (מה נכון לומר, מה יקרה אם אבד שליטה / יבלעו המילים בפי / קולי ורעד / אפרוץ בכי. האם אוכל להתמודד עם המצב?).
- המפגש הישיר עם אסון עלול לעורר אצל המודיע זיכרונות של אסונות אישיים. עם זאת, ישנה תחושת הסיעוע והעידוד, שהמודיעים והמלויים עשויים להעניק. לא תמיד יקבלו המלויים תודה או הערכה על פעולתם, ולעתים אף יקבלו תשובות עוינות. لكن תמיינתם ועזרתם היא בוגדר של מצוה לשמה.

חשוב לקיים מסגרת פנימית תומכת לצוותי מלויים ומודיעים. בצוותים המתנסים בכך בקביעות, מסגרת תומכת הינה הכרחית להמשך פעילות תקינה.

סג. מידע למתנדבי חברת קדisha

בישובים פועלים לעיתים צוותים של חברת קדisha כמתנדבים לפי הצורך. מתנדבי החברה קדisha צריכים יעוז ומידע איך כדי להעניק מראש ואיך לנחל את הלוויה. מצ"ב נהלי חברת קדisha מטה בנימין הרשימות דלהלן הן הצעה לאנשי החברה קדisha לפי ניסיון מצטבר, וכמובן יש להתאיםן לפי הצורך והשעה בכל מקום ומקום.

מטרות

- לטפל בנפטר ולהביאו לקבורה בכבוד לפי כללי ההלכה היהודית.
- לטפל במשפחחת הנפטר בכבוד וברגשות, לשיעם ולהדריך.
- לדאוג לסדרי הלוויה נאותים.

היערכות מוקדמת

יש להזכיר רשיימה עדכנית של כל חברי החברה קדisha בפועל כולל טלפונים, סלולריים, ביפורים וכו' לשם איתור מיידי. רשיימה כזו היא אפשר להדפיס על כרטיס קומפקטי כדי שכל חבר יוכל להחזיקו בכיסו.

יש לקבוע מי אחרים ומילאי מקומם בהעדרם. מיפוי קברים בתחום בית העממין. על כל קבר רישום: פנווי / שמור לפולני) / קבור (ציוויל השם).

"גמ"ח ניחומים" – ערכה לבית האבלים הכוללת סיורים, ספרי הלכה, כיפות, נרות נשמה. אפשר להוסיף פרטיים לפי הרשימה דלקמן (עמוד 325).

הגדרת תחומי הפעולות

את עבודות החברה קדisha עד הלוויה, אפשר לחלק לאربעה תחומי פעילות עיקריים:

1. הטיפול בנפטר עצמו. טהרה. הסעה.
 2. רישוי מנהלי. הودעת פטירה. רשיון קבורה. במקרה של מוות לא טבעי גם אישור המשטרה.
 3. הכנת הקבר. חפירה. יש להקפיד על המיקום.
 4. טיפול במשפחה. הדרכה הלוותית, קריעה, הספד.
- אחרי הלוויה יש צורך בפעולות נוספות כפי שיפורט למטה.

פירוט תחומי הפעולות

1. **טיפול בנפטר** – סוגרים את עיניו ואת פיו. משאירים את הנפטר במיטה כעשרים דקות, ואין לנגן בו. אחרי כן מורידים אותו על הרצפה – לא על סדין ולא על שטיח, כשרגליו לצד הדלת. בכל פעם לפני שמויזים אותו מבקשים ממנו מחייה. מדליקים שני נרות למראשותיו. אומרים מזמור תהילים כ"ג וצ"א. מכסים את הנפטר בסדין לבן. חולצים את נעליו, ומפשיטים את בגדיו כשמקפידים כל הזמן שהפניהם והעורו יהיו מכוסים. גברים יטפו בנפטר, ונשים בנפטרת. אם אין כוחות נפש לעשות זאת, יש לחכות לאנשי החברה

קדישא הקבועים שייעשו זאת בבית הלויות. הרוג קוברים בכגדיו. בשבת אי אפשר לטלטל את הנפטר באופן הרגיל. במקרים של המתנה ארוכה צריך לקרו את הנפטר, במיוחד בקייז. יש צורך בשמירה על הנפטר. לעיתים צריך לשמר גם בבית החולים כדי למנוע נתיחה בניגוד לרצון המשפחה.

טהרה – הטהרה מתבצעת בדרך כלל על ידי החברה קדישא. יש לקבוע מראש נהיל – היכן תבוצע הטהרה, מי מוביל את הנפטר לשם ומשם.

הסעת הנפטר – בדרך כלל יש רכב מיוחד להסעת הנפטר, בפועל אין זה מעכבר וניתן להשתמש בכל רכב שמותאים לעניין מבחינה טכנית. יש אלונקה מיוחדת ואפשר גם להשתמש באلونקה רגילה. יש לדאוג לכיסוי הנפטר במשך הנסיעה רכב ובמהלך הלוייה עד הקבורה. יש אנשים המכינים לעצם מראש תכניות. לבור מראש, ואם ישנים – למסרם לאנשי החברה קדישא לפני הטהרה.

2. רישיון הנהלי. הودעת פטירה – חתומה על ידי רופא. רשיון קבורה – משרד הבריאות. במקרה של מוות לא טבעי יש לקבל את אישור המשטרה, עוד לפני רשיון הקבורה. כל הפרטים מופיעים לעיל בפרק א – התארגנות, מעמוד 33 ואילך. רשות חברות קדישא מופיעות لكمן עמוד 537.

3. הכנת הקבר. צריך נהיל מסודר וקבע לגבי עבודות החפירה כדי שתבוצעו בצדקה יעילה וזמנינה. יש להקפיד מאוד על מקום הקבר. בבתי העלמין יש לעיתים מקומות שמורים. מפה צריכה להיות אצל האחראי, וכן גיבוי של מפות מסוימות המתעדכנות לפני הנתונים בשיטה. מידות הקבר עומק 1.20 מטר. אורך 2.00 מטר. רוחב 0.50 מטר. בתוך הקבר יש לבנות מסגרת מלבנים או בלוקים בגובה 40 ס"מ. עובי הבלוקים 15 ס"מ. כמו כן יש לדאוג לפლות כיסוי. את הבלוקים והפלות נתנו בדרך כלל להשיג במועצה הדתית. כדי להכין מראש מלאי נוספת למקרה שפלטה תישבר או תחסר. כדי גם להשתמש בארכעה מקלות באורך כ-2 מטר כל אחד, שיושמו בארכע פינות הקבר בתום הקבורה ולפניהם הכספי בעפר, כדי לסמן את מקום הקבר לאחר מילויו בעפר לצורך הקמת המצבה (אלא אם כן הקברים חפורים מראש עם פלטה בטון מלמעלה).

בדרכ כל המרחק בין הקברים כ 50 – 60 ס"מ. (בבתי עלמין בעיר רוח זה הוא בין הנפטרים, בעוד שהרוח בין המצבות למעלה מצתצם יותר). לכהנים יש להקצות קברים בהיקף החיצוני כדי לאפשר גישה לקרובי המשפחה. יש להשאיר רווח של שלושה מטרים לפחות בין הקברים החיצוניים לבין גדר בית העלמין.

בשביל נפטרים גבוהים מאוד, או נפטרים גדולים ושמנים מאוד, יש להירוך למידה ארוכה יותר ויש להודיעו זאת מראש לחופרים.

כשחופרים קבר מראש, יש להיזהר לא להניחו פתוח אלא לכוסתו באותו יום. לעיתים אנשי החברה קדישא מקלים וחופרים קברים מראש כדי להיות מוכנים, ולא מסיימים את החפירה ואזו אין הקפדה בעניין; ובאותו יום שרצוים לקבור, משלימים את החפירה. באזוריים שבהם האדמה קשה, אפשר ועדיף לחפור ולהכין מראש קברים ולמלאם בחול ים כדי להקל על החפירה בשעת הצורך.

4. טיפול במשפחה. המשפחה זוקפה לתמיכת חברתיות ומשפחתית. בנוסף לכך הם צורכים הדרכה הילכית מיידית. הדרכה שתתנה לפני המשפחה ותלויה בנסיבות רבים: שמיירת מצוות, עדה, מנהגים, שאלות נקודתיות במצבים מיוחדים. אם רב המקום לא נמצא אפשר להיעזר בתלמידי חכמים הגרים בישוב או הקשורים למשפחה. קריעה, ברכת דין האמת, לויה, הספדים, קבורה, ניחום אבלים – עדיף להעזר באנשי חברה קדישא או ברב. לצורך הקריעה יש להכין מראש מספריים, לנשים צורך להכין גם סיכות ביטחון. רצוי להכין מראש גם בגדי עליון רזובי למקורה שבגד האשה נקרע יותר מדי. לפי חלק מהמנהגים בתחום הלויה שוברים חרס, אפשר להשתמש בקרמיקה פשוטה לצורך כך.

ציוויל טכני לצורך הלויה

מים – אם הולכים ברגל מרחק ניכר מן היישוב רצוי להכין עוקב מים או נקודות מים בדרך, בעיקר במנగ אויר חם ובמסלול הליכה ארוך יחסית. יש לדאוג למים גם ביציאה מבית העלמין לצורך נטילת ידיים, לעיתים יש לפתוח ברז מים ליד בית העלמין או לבדוק שהם פעילים. מעדרים ואתים לכיסוי הקבר. כמו כן נדרש להכין שלט עם שם הנפטר. לעיתים נדרש להכין אמבולנס במצב הcken עם צוות רפואי מתחאים. בלויות גדולות יש צורך במערכת הגברה.

אחרי הלויה

אחרי הלויה יש לדאוג לשעודת הבראה. ככלומר הסעודה הראשונה שאוכלים האבלים לאחר הלויה, שכיניהם להם שכיניהם. נהגו לאכול ביצים קשות ודברים עוגלים. נהגו להדליק נר נשמה בבית האבל. נהגו לכוסות את המראות בבית האבל, בפרט אם מתפללים שם. אין צורך לכוסות תמנונות, אולם בזמן התפילה יש לכוסות את התמנונות שמתפללים נגדן. יש להכין מראש המקום שהאבלים ישבו בו. נהגו לשבת נמור על גבי מזוריונים או כסאות נמוכים. כדי לתוכנן מראש את הישיבה בבית. יש להכין ספסלים וככסאות למנוחמים. בזמן מבקרים גדול יש המכינים מוחוץ לבית סוכת אבלים כדי להצליח לקלוט את כל המנוחמים. אם כך נדרש להכין גם תאורה מותאמת.

בחלק מעדות ישראל מקובל להגיש כבוד ושותיה לאורחים. הנוהגים כך צריכים לדאוג לכבוד ולעתים יעדיפו להיעזר בכליים וכוסות חד פעמיים. רצוי גם מיחם.

בחלק מהמקומות מעמידים קופת צדקה לעילי נשמת הנפטר. תפילה בבית האבלים – לפי רצון המשפחה. אפשר ורצוי להיעזר בגבאים של בית הכנסת הסמור. יש לדאוג לסידורים וכיופות, אם יתקיימו תפילות בבית האבל, ואם אפשר גם ספר תורה לצורך קריאת התורה. יש קהילות המחזיקות ארון קודש ניד קטן לצורך כך. אפשר עמוד לחזון. אם יתפללו בשבת – גם חומשיים. יש קבוע שעות תפילה. נהגו ללמידה משנה או לומר פרקי תהילים לעילי נשמת הנפטר. יש המחלקים פרקי משנה בין המבקרים המוכנים ללמידה לעילי נשמה. כדי להכין גם תהילים לבית העלמין.

בלע המות לנצח, ומתחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים

سد. תהליך האבל – היבטים פסיכולוגיים ד"ר מאיר פרלוב, פסיכולוג קליני

בחשיבה הפסיכולוגית המודרנית נחשב תהליך האבל לתהליך רגשי בעל חשיבות רבה לבריאות הנפשית של האדם. זאת, בהתאם להשקפה כי נשען בריאה מסווגת להכיר ולבטא את הרגשות, במקומם להדחק, להכחיש או לבטל אותם. הרגשות נחשבים כמרכיב חשוב באנרגיה הנפשית הבסיסית, שזרימתנה החופשית היא תנאי לחוי נפש בריאים. האבל הינו תהליך טעון – רגש ומהווה אתגר לנפש, אתגר שהעמידה בו עשויה להגביר את חוסנה ובריאותה, ואילו אי העמידה בו עלולה לגרום לקשיים נפשיים בעtid.

רגשות רבים עלולים להתעורר בתהליך האבל – רגשות צפויים ומוקובלים, כגון צער, עצב וגעגעים, אך גם רגשות בלתי צפויים ולעתים לא מקובלים, כגון אשמה ("למה הוא ולא אני").icus (כלפי הנפטר או אפילו כלפי הקדוש ברוך הוא), ואפילו שמחה (במיוחד כאשר תהליך הגסיסה היה ארוך וכורוך בסבל רב). בתהליך האבל עלולים רגשות אלה לעתים בעוצמה רבה, והמתאבל זוקק למסגרת תומכת ומקבלת, שתאפשר לו זמן ומקום שבהם יוכל לחווות ולבטא רגשות אלה מבלתי שירגש שהחברה מסביבו מבקרת אותו על כך.

ההלכה שקבעה מצוות ניחום אבלים, מפגישה את האבלים עם דמיות שוונות משלבים שונים בחייהם הן של המתאבל והן של הנפטר. מפגשים אלה מאפשרים העלתה זכרונות שנוגעים לצדים שונים באישיותו של הנפטר, ובעקבות הזיכרונות העשויים לעלות גם מגוון רחב של רגשות שונים. בכר נתנת המסורת היהודית מקום לתהליך האבל הנפשי על מכלול הרגשות שעולמים בו; כל זאת, תחת המסר הכללי – "מן השמיים תנוחמו" או "המקום ינחים אתכם וכו'".

עיקרון זה הינו עיקרון פסיכולוגי מרכזי נוסף ביחס לתהליך האבל – עם כל המקום שאנוחנו נותנים כעת לבאב ולרגשות השוניים, הרי רגשות אלה יעברו, וחוי הנפש של המתאבל עתידיים לחזור למצב שיש בו מקום גם לרגשות שמחה. זאת בניגוד להרגשה המיידית, במיוחד במקרים של מוות פטאומי שלא בעתו, שהרגשות הקשים והכוונים שמצויפים כעת את המתאבל עתידיים לשולט בחיוו מכאן ולהבא (כדברי יעקב אבינו "כי ארד אל בני אבל שאולה" – בראשית לו, לה). לעיתים, אין המתאבל מוכן לשמעו דברי ניחומים (כמו שמצוינו אצל יעקב אבינו "וימאן להתנחם"), ומרגישי רצון להתميد באבלותו, כביטוי לעוצמה הרגשית שהוא מרגישי כעת – "אם אני מרגיש את האבל כל-כך חזק כעת, אז ארגיש כך (או ראיו שארגיש כך) לעד". לעיתים רגשי האהבה כלפי הנפטר והמסירות אליו מביאים את האדם להרגיש שחויה עליו להתميد באבלו, כאילו שrok בכר תוכח האהבה והמסירות לנפטר. תஹשות אלה והבתבאות מיעין אלה, מקבלות מקום בתהליך האבל כחלק מההבעה הרגשית העוצמתית, ואניחו חיים לעמת את המתאבל באותו רגע עם העבודות המציאתיות של המשך החיים וכל הכרוך בכך. לעיתים עליינו לקבל את הצורך הרגשי של המתאבל להתבטא בצורה קיצונית כביטוי של העוצמות הרגשיות שהוא מתחמוד מולן, מתוך תקווה שלקראת סיום תקופת האבל, הביטוי הרגשי המספק של האבל יאפשר לו גם לחזור לתפקוד הרגיל, הן מבחינה מעשית והן מבחינה רגשית. עם זה, אנחנו אכן מצפים

שהמתאבל יצליח לעבוד את רגשותיו ויכול לשוב לחיו הקודמים, זהו המסר שבאמירה "מן השמיים תנוחמו".

וז"ל קבעו מסגרות אובלות שונות (שבעה, שלושים, שנה) ומידות שונות של מנהגי אובלות ביחס לכל אחת מהן. מהמחקר הפסיכולוגי המודרני אנחנו יודעים שתתהליכי אבל במצבים קיצוניים עשויים גם יותר משנה. לעיתים המתאבל נזקק לעזרה נפשית מkazaעת כדי להתמודד עם אבלו, כאשר הוא מתקשה לחזור לתפקוד סביר. לרוב, כמובן, מסגרת האובלות שקבעה ההלכה מאפשרת את התהליכי הריפוי הנפשי שהאדם זקוק להם כדי לחזור לחיו הקודמים.

סה. תהלייר אבל – היבטים יהודים לילדים ד"ר פורטו בן הרаш, פסיכיאטר ילדים בבית החולים הדסה הר הצופים

לשם התמציתיות, פרק זה אינו מנסה כלל להזכיר את הנושא אלא רק להציג בקיצור רב כמה נקודות יהודיות לילדים. ינסם היבטים נוספים חשובים שכבר הוזכרו בפרקם אחרים בספר זה ולכנן לא נחזור עליהם כאן.

השלב הראשון הוא שלב החירוף ביותר, והוא כולל את השבועות הראשונים לאחר אירוע המוות. בשלב זה כמעט כל תגובה היא טبيعית. דזוקה העדר תגובה עלולה ללמוד על בעיה רגשית.

לאחר שלב החירוף, אם התגובות נמשכות ללא שינוי, חשוב להתייעץ עם איש מקצוע המתמחה בטיפולילדים. יחד עם זה, אסור להתייחס הילד כלפי אדם עם "בעיה" או "פטולוגיה". רק איש המוצע מוסמך לקבוע שיש צורך בהתרבות חיצונית, אחרי שאסף מספיק נתונים על הילד וסבירתו.

עם זאת, יש להבaya בחשבו שלעתים קרובות מצוקה רגשית אצל ילד אינה מזויה, כי הילד נראה מתפקד או משחק כריגל.

לעתים הילד מרגיש באנטואציה (באופן לא מודע) שהמבוגרים סביבו מוצפים רגשית. כדי "להגן עליהם", הוא נמנע מביטוי מצוקתו, אך בעצם הוא נשאר בודד. מצוקה רגשית אצל ילד יכולה לבוא לידי ביטוי באופןים רבים ושונים, למשל:

- קושי ברכיזובלים.
- תלונות גופניות שונות כגון כאב ראש, "משהו" מפער בגרון, עייפות, כאב בטן.
- תאבון ירוד או תאבון יתר.
- קושי להירדם, חלומות מטירידים או הרטבת לילה.
- פחדים חדשים (אם אם לא קשרים ישירות למות או לאירוע המסויים) כגון פחד מהושך או פחד מהליכה לשירותים בלבד.
- נסיגה התפתחותית (אובדן של הישגים שכבר הגיעו להם קודם קודם כגון במוטוריקה, בדיבור, עצמאות).
- נסיגה חברתיות.
- פעילות יתר או הפרעות בהתנהגות.
- חוסר עניין בדברים שקדום היו מהנים עבورو.

אנשים רבים מתייחסים לרשות היגון והאובדן כאלו דברים שכיר "להוציא החוצה" כמו שייתר מהר. על פי תפיסת זו, היגון הוא מין "מחלה", וניתן להימנע מהתוצאות השליליות של "מחלה" זו על ידי הרגשות הקשים עד להקהייתם. אלה שמתיחסים כך לאבל מדברים על "המלחמה", על "מייצי החוצה" תוך זמן קצר, או על "לשימים את זה מאחור".
לעתים קרובות תפיסה זו אינה מתאימה למה שילדים ומתבגרים באבל חוות בפועל. הם מרגישים שהם נתונים לתהיליכים רבים ושונים של שניי, הסתגלות ומעבר. לגבים העניין אינו רק "להרגיש כמו רגשות קשים".

לכן, תפיסה נכונה יותר של האבל היא זו המגדירה אותו כשלב מעבר בمعالג החיים. תפיסה זו מתייחסת לטווח הרחב של נושאים ותפקידים שהילד והוריו צריכים להתמודד אתם בעקבות האובדן והשפעתו על חייהם (שינוי דפוסי חיים, הסתגלות לשינויים ועוד).

במילים אחרות, יש לזכור:

- אבל הוא בעיקר של מעבר ושינוי.
- התהיליך הטבעי הוא כאשר הילד, במסגרת משפחתו וחבריו, מוצא בעצמו את דרכי ההתמודדות עם המצב המשנה, דרכים שמתאימים לו.
- תפקיד העזרה ליד המתאבל הוא חזק את יכולתו למצוא את דרכי התמודדות.

קוויים מנהיים בגישה ליד המתאבל

אין מרשם קל איך להקל על הכאב, אבל יש דרכים שבן אנשים קרובים לילדים ולמשפחה יכולים לעזור למתאבלים להרגיש יותר יכולת התמודדות עם קשי המעבר במצב החדש בחיים:

א. מבוגרים רבים שואלים: "האם לדבר על זה עם הילד או לא?" התשובה: יש ליצור סביב הילד אווירה שמאפשרת דיבור והקשבהכנים. הילד ידבר או לא ידבר – על פי צרכיו, ויש לכבד זאת.

שני הקצוטות שצורך להימנע מהם:

• לחץ לדבר.

• התקששות הנושא או הימנע מהיחס לנושא.

ב. חשוב שכל ילד יכול בתהליכי ובתקסים המשפחתיים של האבל (כਮובן בדרכים המתאימות לגילו ולרמותו ההתפתחותית).

ג. ההורים חייבים ללמידה איך לדבר עם ילדים על הנפטר, על נסיבות המוות, על הכאב המשותף ועל איך הם יבנו ביחיד את המשך חייהם.

ד. כשמדוברים עם ילד באבל, יש להקשיב לסיפור הפרטיו שלו, לא להגיד לו איך הוא מרגיש או איך הוא צריך להרגיש. יש לתת לו לומר ולהביע למבוגר איך הוא מרגיש בפועל. חלק מהילדים לא רוצים שם יחס מיוחד וחלק לא רוצים לדבר. יש לכבד את ההבדלים הללו.

ה. לגבי ילדים רבים, חשוב יותר שידברו על הנפטר ועל מה הם איבדו עם מותו, מאשר שידברו על איך הם מרגישים. חשוב שהילד ירגיש לגיטימציה להתייחסויות שונות לנפטר, כולל לזכור תוכנות חיוביות ושליליות, לחפש דרכים להמשך התקשרות עם דמותו הנפטר, ועוד.

ו. יש להימנע מהכללות ומידעות קודומות.

ז. עדיף להימנע מלחת עצות כשלא מתבקשים לכך.

ח. יש ילדים שזוקקים למקום להתבודד בו בזמן קצר, למשל במהלך השבעה או בבית הספר. ילדים אחרים זוקקים לעתים לעיסוק יוזם. יש צורך ברגשות לביטויים של הילד לגבי מה הוא צריך ומתי.

ילדים, כמו מבוגרים, זוקקים לאהבה ולסלנות. לעיתים המבוגרים נלחצים מותגבות של ילדים מעבר למידה, ועתים מוסיפים או משליכים עליהם את בעיותיהם שלהם. לחץ זה

סה. תהלייך – היבטים ייחודיים לילדים

כמובן אינו מיטיב עם הילדים. לכן התנהגות פשוטה של אהבה ותמיכה, ביטחון, סבלנות ואופטימיות, היא יכולה לסייע לילדים ולמבוגרים כאחד.

התychשות להודעה על אסון לילדים ולהשתתפות ילדים בלוויה הובאה לעיל בפרק סב – איך מודיעים למשפחה על אסון, עמ' 319-320.

ס. הוכחה הנשכחת של הנחמה נחי אלון ופרופסור חיים עומר

וישמעו שלוש רעי איוב את בְּרִעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עַלְיוֹ וַיָּבֹא אִישׁ מִפְּקוּמוֹ, אֶלְפּוֹתֵת הַתִּימְנִי וּבֶלֶד הַשּׂוֹחֵי וְצָופֵר הַגְּעֻמְתִּי, וַיַּעֲדוּ יְחִידָה לְבוֹא לְנוֹד לוֹ וְלִנְחָמוֹן: וַיָּשָׂא אֶת עַינֵּיהֶם מַרְחֹק וְלֹא הַכִּירָהוּ וַיָּשָׂא קָולָם וַיְבַּכּוּ וַיַּרְכוּ אִישׁ מִעָלָיו וַיַּרְכוּ עַפְרָה עַל רַאשֵּׁיהם הַשְׁמִימָה: וַיַּשְׁבַּבּוּ אֹתוֹ לְאָרֶץ שְׁבֻעָת יְמִים וְשַׁבָּעָת לִילּות וְאַיִן דָּבָר אֲלֵיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי גָּדֵל הַפְּאָבָּאָד:

איוב, יא – יג

מאז ומעולם נחשב מעשה הניחום למצווה. בעולם המודרני ירידת הנחמה מגודלה. ביטויים העכשוויים כגון 'נחמה זולה' משקפים את ירידת ערכתה. אפילו נושא הנחמה המסורתיים איבדו מכוחם בעידן המודרני, והם נאמרים במוגמות, אם הם בכלל נאמרים. מותמיה במיוחד העובדה, שמיומנויות נחמה כמעט לאו ניתנות למידה, או שמטפלים השואפים ל'ריפוי' שמטפלים סבורים שמיומנויות אלה אין ניתנות ללמידה, או שמטפלים מיכרים בחשיבותה כיוון אמרית' רואים את הנחמה כמשנית בחשיבותה, או שמטפלים אינם מיכרים בהשיבותה כיוון שהם נכנסים לפעולה רק לאחר שימושי הנחמה נכשלו. מכל מקום, ענייני מטפלים רבים משתרעו תחום הטיפול הנפשי 'האמית' הרחק אל מעבר לתחום הנחמה, שהוא תחום של אנשי הדת והדיוטות. כך היתה הנחמה להוכחה נשכחת.

הנחמה, כאחותה התאומה הקבלה, היא מידת טרגיה. בחברה המייחסת ערך מרכזי לשיליטה, לא נודע ערך רב לפתרונות שאינם שלמים. לעומת זאת, נקודת המוצא של הראייה הטרוגנית היא שהמצקה מצויה בכל. באשר יש חיים, שם ישנה מצוקה, ועל כן אין פתרון שלם. הראייה הטרוגנית חותרת לבקש אושר צנوع בעולם קשה. וכך היא נוטה לקבללה ולהקלת יותר מאשר לריפוי. תקוות הריפוי שואפת למטרה אחת – היעלמות הסבל. ואילו לנחמה שתי פנים: פנים מקובלות ופנים מעודדות. הקבלה מופנית אל הסבל, ואילו העידוד – אל האפשרות לצמצם את הסבל או להטיב לשאותו. הסבל והאובדן אמנים אינם נעלמים, אבל האדם יכול להתבונן בהם אחורינית בעודו צועד קדימה. פנים אלו של הנחמה קשורים זה זהה, שכן הנכוונות לחזור להקלת דורשת להסתלק מן החלומות של ריפוי שלם. הנחמה היא אפוא גוללהمرة – מותקה: מידת העידוד שבה היא כמידת נכוונותו של האדם לקבל את מצוקתו. יש רק אופן אחד של עידוד שאין עמו קבלה כלל: העידוד הנגזר מן הגירסה הפופולרית של 'חשיבות החיוبية', הרואה כל תלונה כחבלה ב'עמידה הנכונה של אופטימיות'. אנו סבורים, כי אופן זה של עידוד אינו מעודד ביותר: בדחוותו את זכותו של הסובל לטבול הוא קרוב יותר לגינוי מאשר לנחמה.

נחמה אפשר להושיט, לא לכפות. ניסיון לאלץ את הסובל להתנהג נידון בהכרח לכישלון. יתרכן שנכוונות הסובל להתנהג תופיעו ויתכן שלא, הכל על פי צרכי של הסובל. בסיפור

¹ נחי אלון הוא פסיכולוג קליני. פרופסור חיים עומר הוא מרצה לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל אביב. פרק זה ברצוני להודות להם ולהזיכר לאור על נכוונותם ורשותם לבנות מיציטוטים מונע ספרות "השtan שבינו", בהוצאת

המקראי ממן יעקב להתנעם על אובדן יוסף. יהיה זה אבסורד לטעון שיעקב 'מרחם על עצמו' או שהוא סובל מאבל פטולוגי'. אילו השתכגע יעקב שעליו לחודל מאבלו היה מן הסתם מרגיש לאחר מכון שבגד ביקר לו ביותר. ניתן להבין את הטעש שהטוביים מבטאים לעיתים כלפי המנהמים אותם: לעיתים רומיות הנחמה שעלה הסובל להניח לסלב. בחווית האדם הסובל רמיזה זו כמוות כשלילת זכותו למחות על אכזריות הגורל שפגעה בו. הטעות השכליה של האצה בסובל נעשית תכופות מתוך חוסר רגשות ובחוסר מודעות.

לעתים יוצר המנהם את הרושם שהוא חושש מן המגע עם הסובל כמו שחווש מהידבקות. הפסיכולוגיה מראה אמי' המנוחה, שחלהה בסרטן שלמים נפטרה ממנה, כתבה מאמר בשם 'נוש על נפשך' שבו תיארה את השפעתה של עמדת הימנעות זו על הסובל. אחת מחברותיה נהגה להתקשר בשעה שידעה שאין איש בבית ולהשאי הרודה מוקלטות: "רציתי לדעת איך את מרגישה, אבל לא רציתי להפריע. אין צורך שתתקשורי חזזה". אחר השאייר זר פרחים ליד הדלת. שלישית קירה את בקורה והיתה נפרדת בנימה עליה: "הכל יהיה בסדר". בין עמידה היו שמתוחה ביקורת על עצבונה ועל התייחסותה אל המחללה, באמרים שהיא אינה עוזרת לעצמה להחלים. עמדה זו הייתה לה הגורעה ביוטר מכל עמדות העידוד. אפשר כמובן להבין את הקשי שחוויים במצבים כאלו חברים, עמידות ורופאים, בהיותם מוצפים בחרדה ובחוסר אונים. עם זאת, עמדת הימנעות אינה מאפשרת לנחם.

האצה נטולת סבלנות משקפת היבט נוסף ביחסו הניחום: המידה שבה מרגיש המנהם שהוא דומה לסובל. העוזר חסר הסבלנות מעביר מסר של ההבדל בין השניים: "איןנו באוטה הסירה: אתה שט לדרכך ואני לדרכי!" לא פלא שהסובל מרגיש נטוש. פוטנציאלי סיוע גדול יותר יש לנויסון נחמה המבטה לא רק קרבה אלא גם דמיון בסיסי בין המנהם למונחים: "מה שקרה לך יכול לקרות גם לי". אין הכרה, כמובן, שמסר זה יאמר ישירות. די אם הוא מצטייר מתוך עמדתו של המנהם.

הנחמה כרוכה גם בהסרת המחיצה בין המנהם לבין המנוחם. כאשר הנחמה מתקבלת הופך גם הנוטן למקבל. הנחמה, כמו החמללה, מבילה את הדמיון הבסיסי שבין הצדדים ואת זיקת הגומلين שביניהם.

סז. הנצחה

הנצרה והניצחה

הפרק שלפנינו אינו פרק הילכתי אלא בא להתייחס באופן רעיוני ומעשי להנצחה. פרק זה נתוסף עקב הצורך הנפשי והמעשי בהנצחה שיש לקרובי הנפטר, כמו שייתברר לפניו.

הנצחה כשםה כן היא. הצורך היסודי בהנצחה נובע מה הצורך הבסיסי של האדם לאחוי בנצח, להראיש שמותו לא ימחק אותו מוחלט ומהתודעה. באופן טבעי כשאדם הולך לבית עלמו צאצאים ממשיכים אותו באופן הביולוגי וגם מבחינה רוחנית. דהיינו, הם זוררים את קיומו, ממשיכים לשאת את שמו וכיצד בזה.

הneedה בהנצחה קיים במיוחד למי שנפטר טרם זמנו, או לפחות צאצאיהם שימשיכו. התורה מצווה לאדם ליבם את אשת אחיו שמת بلا בנים, כדי שלא ימחה שמו מישראל (דברים כה, 1). המקרא מספר לנו על היבום של יהודה את תמר כלתו (בראשית לח), עוד לפני מתן תורה. מגילת רות עוסקת בבעז הנושא את רות כדי להזכיר את זכרו של מחלון בעלה הראשון. "וגם אשת רות המלאכיה אשר מחלון קנית לי לאשה להקים שם חמאת על נחלתו ולא יקורת שם חמאת מעם אחיו ומשער מקומו" (רות ז, י). המקרא משתמש בביטוי 'גואל' למי שיקים את שם המת על נחלתו.

גם איוב בקש הנצחה לעצמו לאחר שבינו ובנותיו מתו והוא נשאר עריריו:

מי יתן אפו ויכתבון ملي מי יתן בספר זיהקו:

בעט ברזל ועפרת לעד בצו יחצבון:

ואני ידעתי אליו כי ואחרון על עפר יקום:

איוב יט, כג – כה

איוב העורי מבקש שדבריו ומЛОתו ייחקקו לעד בספר ובצור. גם הוא מכנה בשם 'גאל' את מי שיקרא את דבריו. אותו אדם אלמוני שיתיחס לדברי איוב, וידע שאיוב היה קיים, הוא גואלו של איוב! הוא המאפשר לאיוב לאחוי בנצח שנים רבות לאחר שאיוב עבר מן העולם. החומר הוא זמני, אך מסר רוחני נשאר לעד. רק הרוחניות היא נצחית.

גם כיום קיים צריך עז בהנצחה, בעיקר לאנשים צעירים שהלכו מאיתנו בטרם עת, אך לא רק במקרים אלו. הצורך והרצון הם להמשכיות רוחנית בחיים, גם לאחר שהנשמה נפרדה מן הגוף.

מעבר לצורך הנפשי של הקרובים בזיכרון ובnectה, ישנה גם משמעותה לעשייה וליצירה דזוקה מוגען המכаб והצער. העיסוק בפעילויות חיובית יוצרת עשוי לרפא במידה מסוימת את רגשות האבל. במצבים בהם החיים נראים לאבלים כאלו איבדו חלק ממשמעותם, פעילות כזו עשויה ליצוק תוכן חיובי וمعدד. מעבר לכך, ניתן לומר שעיל פיה השקפה היהודית, כל מעשה חיובי ערכיו הבא לכבוד הנפטר, מלמד עלייך זכות בעולם האמת.

יש לבחון מראש את הצורך והעוני הציבורי שבnectה. האם יש תועלת ומשמעות אמיתית להnectה, המצדיקה את המאמץ הגדול מצד הקרובים. כמו כן יש לבחון היטב את המחבר, הכלכלי והנפשי, האם המשפחה מסוגלת ומעוניינת בהוצאה כזו. האם עקב סערת הנפש שלאחר הפטירה, לא נכנסים לטעות להוצאות וועלויות מוגזמות שלעתים לא מסוגלים לעמוד בהן. אפשר ורצו להתיעץ עם משפחות שכבר התנסו בכך. משפחות בדרך כלל ינסו להתאים אתnectה לנפטר. נשתמש במונח 'נפטר' אך כМОון שהnectה יכולה להיות לזכר רבים או אפילו קהילה שלמה. להלן יובאו דרכי והצעות שונות להnectה:

חוברת זיכרון

בדרך כלל ייאספו בה תולדות חיים של הנפטר עם תמונות, מכתבים וזכורות. החוברת מאפשרת מפגש מיידי עם הנפטר. היא מאוד אישית וזרינה, ונוחה לחלוקה.

ספר זיכרון

אגורה באגאל עולמים אחסה בסטרו גנפיך סלה (תהלים סא, ה).

וכי עלתה על דעתו של דוד שיהיא חי וקיים לעולמי עולמים? אלאvr אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: ריבונו של עולם, אזכה שישיו דבר נאמרים בתמיון ובכבוד מדרשות. שמעון בן זעירא בשם רבי יצחק אמר: כל תלמיד חכם שאומרים דבר הלכה מפני בעולם הזה, שפטותיו רוחשות עמו בקר. שנאמר "וחך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפט ישנים" (שיר השירים ז, י). מה כומר של ענבים זה כיון שניים אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף שפטותיהם של צדיקים, כיון שאומרים דבר הלכה מפיهم, שפטותיהם דובבות בקר.

ירושלמי שקלים פרק שני הלכה ה

הספר יכול להיות ספר זיכרון שככלו עוסק בנפטר. אפשרות זו קיימת בעיקר לגבי תלמידי חכמים גדולים או אישים בעלי מידות מיוחדות, שניתן ללימודם ממעשייהם, ועם הקראיה על פעלים יש בה משמעות ותתפעלות.

אפשרות נוספת היא ספר שיחלקו או רוכבו לא קשור לנפטר. בנוסף למאמרים המכונסים בספר זיכרון, ומוסיפים להם כתיעים אישיים הקשורים לנפטר. פעמים רבות מקובל לבחור נושא תורני ולבקש מתלמידי חכמים לכתוב מאמר בנושא. לעיתים מציגים רשימות נושאי משנה הקשורים לנושא המרכזי. כדי מאד לבחור נושא מרכז לספר כדי לאפשר לספר להיות יותר שימושי. כשהיש נושא אחד ובמיחוד כשהנושא אקטואלי, יש יותר סיכוי שיקראו בספר לצורך הנושא ומיליא גם יתיחסו לפרקי הזיכרון לנפטר הכלולים בספר.

גם בחוברת וגם בספר כדאי לא להחפש! גורם הזמן חוני כדי לכתוב את הדברים לטוח יותר או רוך ורך בדחף של סערת הנפש הסמוכה לפטירה. כדי לבחור נושא שיש בו עניין ציבורי. עדיף להוציא את הספר יותר מאוחר, באופן שкол, ענייני ומתוכד ככל שניתן, כדי שיקראו את הספר או החוברת במשך שנים רבות בغالל איכותם הגבוהה.

ספר תורה

כבר הזכרנו שאדם מישרآلמושווה בספר תורה (עליל עמוד 269), כתיבת ספר תורה או רכישתו באה לסמלו השוואה זו. אפשר לקנות ספר תורה ואפשר לכתוב במיוחד. יש המעניינים את ספר התורה לבית הכנסת או לקהילה, ויש המשאלים את הספר. יש המעדיפים להכניס את ספר התורה לבית הכנסת או למקום שאין בו הרבה ספרי תורה כדי שיקראו בו באופן תדייר. כתיבת ספר תורה או רכישתו היא הנצחה משמעותית ביותר ויקרה. יש סוגים רבים ושונים של כתיבה ויש גם פער ניכר במחירים. יש להתייעץ עם מומחים לעניין זה לפני קבלת החלטה. יש מי שכותב שעדייף לתורם כסף להוצאה ספר הלכה שנתחבר על ידי תלמיד חכם שהגיא להוראה, או ספר הלכה מכתב יד של הקדמוניים, מאשר קנית ספר תורה שינוח בבית

הכנסת. שאין לקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה, וזכות הוצאת ספר כזה היא מצוה גדולה לעילוי נשמה¹.

ערב לימוד

לשם הנצחה אפשר גם לקיים ערב לימוד או יום עיון, בדרך כלל בנושא תורני. כדאי להיזהר מההאריך את הלימוד יותר מדי שלא יהפרק לטורה. יש להגדיר מראש את הנושאים ואת מידת הזמן ללימוד. מאוד לא נעים כשהלימוד מתארך מעבר למידה ואנשים מתחילהים לעוזב. עדיף לימוד ענייני ומרוכז שימוש שטם של רצון ללימוד נספֶק. אפשר לשלב לימודיים גם קטעים אישיים על הנפטר או דברים שכותב. אפשר ולעתים גם רצוי להיעזר באמצעים DIDKTİTİM. עזרים טכניים יש להפעיל על ידי אדם מיומן ולא באופן חובבני.

חוג לשם לימוד

ניתן ליסד חוג לימוד של שיעורים, אמרית תהלים, תלמוד תורה לילדים וכו' לזכר נפטר. לימוד תורה לזכר נפטר יש בו זכות גדולה לנפטר ולמשפחתו.

הקדשה

דרך נפוצה להנצחה היא על ידי כתוב בשלט, הקדשת ספר תורה, בית הכנסת, ישיבה, בית מדרש או חלקים מהם, ארון קודש או פרוכת, ריהוט בבית הכנסת, ספריה תורנית או ספרייה רגילה, אמבולנס או מכשירים רפואיים, מילגת למידים או ציוד לימודי. אפשר גם להקדיש ספר תורה, ללא קשר ישיר בין הנפטר לכותב או לנושא הספר, אך הספר מוקדש לזכרו ולהנצחתו של הנפטר.

צדקה וגמלות חסדים

דרך להנצחה על ידי פעילות סעד חברתיות. אפשר להקים קופת עזרה לנזקקים (גמ"ח = גמלות חסדים) למונע צדקה, הלואות או כל עזרה אחרת. דוגמא מפורסמת היא 'יד שרה' שהחללה כגמ"ח להשאלת ציוד רפואי והפכה למפעל ארצי של עזרה וחסד. פעילות התנדבותית לסיווע לחולים, לקשישים, לתלמידים מתקשים, לעולים חדשים, לנכים או לכל קבוצה או יחידים הזוקקים לסייע. פעילות זו חשובה ביותר מפני שהיא לאורך זמן, ומנקזת את רגשות הצער והכאב לפעולות של תמייהה וסיווע. פעילות חסד מתמשכת אין בה פאר ולעתים גם אין שלט הנצחה, אך יש בה משמעות אמיתי ועמוקה.

יש פעילות נוספת כגון טיפול לזכר הנפטר, שיפורן של אתר טבע או קרייאתו על שם הנפטר, הוצאה תקליטור, הקמת טרוכה, אוירוע ספרות. יש הנצחה חד פעמי ויש הנצחה של

¹ ילקוט יוסף סימן ל, יב.

פעילות מתמשכת. מבחינה יהודית כבר הזכרנו לעיל שכל פעילות שיש בה ממש יהודי ערכי, יש בה זכות גם לנפטר ולמשפחהו.

קריאת שם לתינוק על שם נפטר

כמה חיבורים וספרים גדולים נכתבו בעניין קריית שמות, ואין כאן מקום להאריך בעניין מעבר למידה. הפסיקה הקצרה דלקמן היא על פי הספר "קוראי שם" שכותב יידי הרב מישאל רובין שליט"א. המבוקשים להעניק בעניין יכולים לראות בחרחה את הדברים שם או בספרים אחרים שנכתבו על נושא זה. מנהג ישראל לקרוא שם על שם אב, אם או שאר קרוב משפחה. המנהג בקהילות אשכנז הוא לקרוא רק על שם קרוב משפחה שכבר נפטרו מן העולם, ומנהג עדות המזרחה לחתם שמות אף בחיקום של הקרובים, והדבר נחשב לסגוללה לארכות ימים. לפיו רוב השיטות ניתן לקרוא ליד גם בשם הדומה לשם הנפטר, או לצרף לשם הנפטר שם נוספת. יש אומרים שאין לקרוא ליד בשם של מי שנפטר לאחר לידתו. לפיו רוב הדעות, לא יקרא אדם לבנו או לבתו על שם איש או אשה שהיה מזלם רע כגון שנפטרו צעירים וכדומה, אלא יקרא בשם שונה מעת² או בתוספת שם אחר (וישתמש גם לאחר מכן בשני השמות), ויש המקפידים במקורה כזה לתת את שם הנפטר כשם שני³. יש אומרים שאין שום מניעה מלקרוא שם על שם אדם שנפטר בנסיבותיו⁴. יש אומרים שם נהרג על קידוש ה' – ניתן לקרוא על שמו גם ללא תוספת.

ואמר לה אביה לקרוא ליד שיולד בשם של הילד שנפטר, אך יוסיפו לו שם חדש והשם החדש יהיה הרראשון.

² אגרות משה יורה דעתה חלק ב סימן קכט.

³ ילקוט יוסף, כיבוד אב ואם חלק ב עמוד צד.

⁴ הרב חיים דוד הלוי, עשה לך רב חלק ז, סט. והביא מעשה רב מבתו של הרב גור"א שבניה היו מותים בילדותם,

מעוזם ועד עוזם

ה

צואות
וירושות

סח. דיני ירושה על פי ההלכה היהודית הרב ישי בוכרים

הגישה ההלכתית לעומת חוק הירושה

חוק הירושה קובע מי הם הירושים על פי חוק המדינה אם לא נכתב צוואה, אך אם אדם עורך צוואה המועילה על פי חוק, החוק מכיר בכך ומחייב את דבר הצוואה. על פי ההלכה אין אפשרות לעזוץ צוואה באותו אופן כפי שהחוק המדינה קובעים. ההלכה רואה את שליטתו של האדם רק בעודו חי, לאחר מיתתו הרכוש נעשה רכוש הירושים, וממילא אין לו יכולת לשלוט על ממונו לאחר מיתתו.

יש אמנים יוצאים מן הכלל והוא צוואת "שכיב מרע". כאשר אדם מוטל על ערש דווי, תיקנו חז"ל שיש לקבל את צוואתו, על אף שמצוות שיחלו הציוויים לאחר מותו. זאת כדי שהמצווה לא חשוש מאין קיום צוואתו, ועובדיה זו תשמש כזרועו למיתתו. אך אדם שאינו מוגדר כ"שכיב מרע" אינו יכול למצוות על נכסיו לאחר מותו כאמור לעיל.

יש דרך נוספת בהלכה לחלקת רכוש על פי צוואת, הנקראת "מצוה לקיים דברי המת". ככלומר, אם ציווה אדם על חלוקת נכסיו בדרך כלל שהיא, יש מצווה לקיים את דבריו. אך דרך זו כרוכה בכמה תנאים הקשים לביצוע. התנאי העיקרי הוא שהנכסים שאוטם הוא מעוניין לחלק, יושלמו בידי שליש בעודו בחיים. ישנו חיסרון נוסף לדעת רבים מן הפוסקים והוא שאין הזכות משפטית למקבל המתנה אלא יש מצווה על הירושים לקיים דברי המת, ואם אינם חפצים בכך, ניתן שלא ניתן לכפות זאת עליהם.

לסיום: החוק רואה במוריש בעליים על נכסיו אף לאחר מותו, ואילו ההלכה רואה במוריש בעליים על נכסיו עד מותו, אך מאז ואילך אין הוא יכול למצוות על העיזובן.

על אף האמור לעיל, יש דרך משפטית המועילה על פי ההלכה שבאה יכולה לחלק את נכסיו בהתאם לרצונו, ובביאו אותה לקמן. כמובן, יש המערערים על דרך זו מושם שיש בזה מעין עקיפת רוח ההלכה, הקובעת חלוקה מסוימת ואילו המוריש הנ"ל גורם לחולקה אחרת. יש שראו בכך מעשה הגובל באיסור, וכך נאמר בשולחן ערוך (חוון משפט רבב, א):

כל הנותן נכסיו לאחרים והניח הירושים, אף על פי שאין הירושים נהגים בו כשרה אין רוח חכמים נוחה הימנו, זכו الآחרים בכל מה שננתן להם. ומידת חסידות שלآل העיד בצוואה שמעבריין בה הירושה מההורש, אפילו בגין שאינו נהג כשרה, לאחיו חכם ונוהג כשרה.

כדי להתגבר על חיסרון זה יש המציעים להשאיר חלק מן העיזובן שיחולק על פי דיני הירושה לפי ההלכה.

¹ אף זה יש דעתות הסוברות שככל האדם המצווה על "שכיב מרע", אך להלכה נקבע הפסיקים שלא כשי吐吐
נכסי מוגדר כ"מצוה מהמת מיתה" ודומה דינו למצוות אלו.

הចורך והתועלת בכתיבת צוואה כיום

כיום אנו חיים במדינה שיש בה חוקי ירושה השוניים מדיני הירושה על פי ההלכה, ולכן כדאי לכתוב צוואה אף למי שמעוניין שהחלוקת תהיה על פי ההלכה בלבד, משום שגם לא תיכתב צוואה, העיזוב יחולק על פי החוק ולא על פי ההלכה. אם מעוניינים בחולקה השונה אפילו במקרה מזו של החוק ומזו של ההלכה, יש לכתוב זאת באופן ברור ומפורט בצוואה. צריך להקפיד שהצווואה תועיל על פי ההלכה וגם על פי החוק.

מדין תורה הבנות לא יירושות. אך חכמים הקנו להן לעיתים זכויות יתר מופלות מאשר לבנים, (לדוגמא – הן מתפרנסות מהנכדים כל זמן שלא נישאו – כתובות קח, ב; הן מקבלות עישור נכסים לצורך נדוניה כדי שתוכלנה להינשא – שם, סח). ומהנה העולם, המצווט גם בספרי פסיקה תורניים, הוא לתת גם לבנות חלק, פעמים רבות חלק זהה לחקל של בן. יש לכך גם הגדירה בספריו הפטוסקים "שטר זכר", שימושו הוא שבת נוטלת כמו הבנים הזכרים, או שנוטלת חצי מהבנים – "שטר חצי זכר" (רמ"א אבן העזר סוף סימן קח, גשר החיים פרק א, ח, ב).

יש תועלת מרובה בנתינת חלק מהנכדים גם לבנות, וראוי לעשות כן. ראשית מפני שהוא מהנהג העולם, וחוז"ל עצם תיקנו תקנות רבות דזוקא עבור הבנות. שנית, כדי למנוע ריב ומחולקת בין יורשיו, למנוע מצב שבו חלק מהירושאים יתבעו לחלק על פי דין תורה, ולאחר מכן יתבעו לקיים את חלוקת העיזוב על פי חוקי המדינה העומדים בניגוד לדין תורה. גם אם לא השאיר המנוח צוואה, יהדרו הבנים להשתות ולתת מחלוקת לבנות מטעמים אלו, וכל שכן שיש לעשות כן ביחס לאשת המנוח (גשר החיים שם).

עקרונות הצוואה על פי ההלכה

כאמור לעיל, לאחר מות המוריש אין הוא נחשב כבעלים על העיזובן, ועל כן אין הוא יכול לצוות עליהם זו יש שתי אפשרויות של צוואה המועילות על פי ההלכה:

- א. צוואה המבוססת על מתנת בריא – הקנת הנכסים כמתנה בהיותו חי.
- ב. צוואה המבוססת על התחייבות ממונית למוטב הרצוי.

צוואה המבוססת על מתנת בריא, וחסרונותיה

ברור שאדם יכול לתת מתנות מנכסיו כאוות נפשו כל עוד הוא חי, כיוון שהוא הבעלים של נכסיו. אמן משום שעיקרון הצוואה הינו כמתנה של אדם חי, ישנו חסרונות בשיטה זו, ויש כמה גורמים שצרכים להיליך בחשבון:

- א. אם נותן המתנה הקנה את הנכס, כיצד יוכל הוא להשתמש בו עד סוף ימיו?
- ב. מתנה אפשר לחתוך רק מנכסים שברשותו של הנוטן. נכסים שעמידים להיות של הנוטן לאחר עירצת הצוואה לא תחול המתנה לגיביהם.

- ג. אין אפשרות לחתת מתנה לאדם שנולד לאחר נתינת המתנה, ועל כן אם משעת ערכות החזואה ועד למותו של המוריש נולדו לו ילדים נוספים שאינם יכולים בחלוקת הירושה.
- ד. ישנו קניינים המועילים לקרקעות ואינם מועילים להקות מטטלין, ויש להיפר, ויש שימושים לקרקעות ולמטטלין אך לא לחובות כספים ולפקדונות בנק. על כן צריך לתת את הדעת באשר לשאר הנכסים שלא מועיל להם הקניין.

צוואה המבוססת על התחייבות ממונית, וחסרוןנותיה

יש שיטה נוספת לכנתיבת צוואה על פי ההלכה, והיא התחייבות ממונית על סך מסויים שאוטו חפצים להעניק למוטב מסויים, אשר על פי ההלכה לא כדאי לקבל חלק מן הירושה. כך לדוגמא אם לרואן בת ושלושה בניים (שאין אף אחד מהם בכור, כיוון שmedian תורה הבכור אמר לקבל פי שניים מאשר שאר האחים), וסך העיזובן שווינו 1000 ש"ח, והוא חפץ שבירושה יחולקו כל ילדיו בחלקים שוים, הרי שעליו להתחייב לבתו סכום של 250 ש"ח ובכך יגורם שהחלוקת תהיה שווה.

חסרונות בשיטה זו

- א. כיוון שאין המוריש יודע מה הוא סכום העיזובן לשימושות, לא ידע כמה עליו להתחייב.
- ב. ע"פ שיטה זו יכול המוטב את סכום כסף התחייבות, ולא חלק מהירושה ממש כמו שאר הירושים.
- ג. אם ימכרו הירושים את כל הנכסים ולא יפרעו למוטב שמורישם התחייב כלפיו, כיצד ניתן לבודת את חוב מורישם?

ישנו חסרונות נוספים, ויש דרכי לפטור חלק מן החסרונות, אך אין זה המקום להאריך בכך. בשתי השיטות המוצעות לעיל יש חסרונות. על כן נציג כאן נוסח של שטר צוואה שימושי על פי ההלכה ועל פי החוק, ובא לפטור את רוב החסרונות.

נוסח צוואה לדוגמא

אני החתום מטה _____ בעל מס' תעודה זהות _____ כותב צוואה זו בדעה צוללה
ומרצוני הטוב כדי שתוקים לאחר אריכות ימי ושןותי (1).

- א. אני מבטל בזאת כל צוואה וממסמך מהחייב אחר שכתבת או שהתחייבתי על פיו, ועורך צוואה זו (2).

ב. אני מקנה את כל רכושי מהיום ושעה אחת קודם קודם מוותי פרט לסכום השווה לארבעה דולרים לכל יורש האמור לרשותו עלי פי ההלכה, ובכבוד סכום השווה לשמונה Dolars (3). לモטבים הבאים אני מקנה לפי החלוקה הבאה.

לרואן נכס פלוני וסכום מסוים.
לשמעון נכס פלוני וסכום מסוים.

- את שאר רכושי שלא הקניתי, יירשו יורשי על פי דין תורה.
- ג. את כל הרכוש הנ"ל אני מודה שהקניתי בקניין המועיל ביותר כל דבר לפי עניינו (4).
- ד. אם יש דבר שהקניין אינו מועיל בו לא יגרע מתווך שאור הדברים הנקנים (5).
- ה. על רכוש שהקניין לא מועיל הנני מודה בהודאה גמורה שהתחייבתי בקניין גםו農 אגב סודר למוטבים הבאים לפולניvr כר וכך אוחזים מהרכוש, לאלמוניvr כר וכך אוחזים מהרכוש (6).
- ו. בכל ספק בפירוש צוואה זו יד המוטבים תהא על העליונה, וכן בכל ספק הלכתית ידוננו לפיקודם המחייבים צוואה זו.
- ז. התניתי עם המוטבים הנ"ל שאם אוחזר בי מצוואה זו ע"י כתיבת צוואה אחרת או ע"י חזרה בכתב עם עדים כשרים מכל הצוואות או מחלוקת תחול צוואה זו או חלקה כאמור.
- ח. כל תנאי שבצוואה זו נעשה כחומר כל תנאים העשויים כתיקון חז"ל וכתנאי בני גד ובני ראנן (7).
- ט. זכו בשטר זה עברו כל המוטבים בצוואה זו וכן ממנה בקניין המועיל על כל הנ"ל וכailleו נעשה בבי"ד חשוב.

על זה באתי על החתום היום _____, נאום _____.

אנו החתום מטה מאשרים בזה שהמצווה _____ ביהותו בדעה צולחה אמר לנו
הוא עלי עדים על כל האמור בצוואה זו, ובפנינו חתום עלvr כר, וזכינו עברו כל המוטבים לעיל,
וקניינו ממנו בקניין המועיל על כל האמור לעיל.
היום _____
נאום _____ עד _____
נאום _____ עד _____.

הסברים לנוסח הצוואה

- (1) כל צוואה היא בעצם התחייבות ועל כן צריך שתיעשה בדעה צולחה, וכךון שהמוריש מצהיר שהוא בדעה צולחה והעדים חותמים עלvr כר, הרי שיש העדאות עדים לא רק על הצוואה אלא גם על צלילות הדעת.
- (2) סעיף זה נדרש כדי לא ליצור כפילויות בצוואה, מעשה העולל לפסול את שתי הצלילות.
- (3) יש הסוברים, שאסור להעביר נחלה מהאמורים לרשות, אף שהדבר נעשה בצוואה המועילה על פי ההלכה, וכי להתגבר עלvr כר משairy המוריש סכום מסוים, שאותו

- הירושים יירשו לפי דין תורה. (בנוסח הצוואה הנ"ל, הסכום, הינו סכום השווה לארבעה Dolars לכל אחד מהבנים, וסכום השווה לשמונה Dolars לבכור).
- (4) כיוון שהקנין לקניית קרקע שונה מהקנין הנזכר לקניית מטלטلين ומהקנין הנזכר לקניית חובות, בא סעיף זה לומר שהקנינים נעשו בדרך המועילה לכל עניין.
- (5) יש הסוברים שאם בשטר יש סעיף מסוים שנטבעל, הרי שכבר נפסל כל השטר. לשם כך נועד סעיף זה, שאומר שאף אם יתבטל חלק מן השטר לא יגרום הדבר לפיטילת השטר כולו.
- (6) כאמור יש עניינים שאין הקנין מועיל להם מחמת סיבות שונות, ומשום כך נקבעו סעיף זה, שמעוניין מדין הودאת בעל דין, או שהוא בעצמו מהויה קניין מיוחד מועיל בהרבה מהמקומות, שקניינים אחרים אינם מועילים.
- (7) כל תנאי שאדם מתחנה בקניינים צריך שייעשה לפי נוסח מסוים (לדוגמה צריך לכפול התנאי ועוד כלליים שונים). סעיף זה בא להכليل את כל כללי התנאי בלבד לפרט אותם.

סט. ניהול עיזובן על ידי צוואה או צו ירושה מבינה משפטית – השופט צבי טל

סט. ניהול עיזובן על ידי צוואה או צו ירושה מבינה משפטית השופט צבי טל

צו ירושה או צו קיום צוואה

בני המשפחה קמים מאבלם, ולפעמים בתחוםימי ה"שבעה" הם שואלים את עצמם מה עושים בעניין הרכוש שהשאר המנוח, הינו העיזובן. לשם הקיצור נקבעו לשון זכר, "המנוח", והוא הדין כמובן ל"מנוחה".

כדי שייהי אפשר יהיה לחלק את העיזובן בין הזכאים לכך, או לעשות בו כל פעולה שהיא, צריך לקבל מבית המשפט המוסמך "צו ירושה" או אם המנוח השאיר צוואה – "צ' קיום צוואה".

תהליך זה עשוי להימשך זמן מה, במקורה הטוב כמה שבועות, ולפעמים צריך לעשות פעולות דחויפות בעיזובן, כגון להציג רכוש שעולל להתזבז או לרודת לטמיון; לגבות חובות המגנים לעיזובן; לעמוד בהתחייבויות של המנוח; להוציא כסף מחשבון הבנק של המנוח למחיה; למנוע השתלטות על הרכוש וכיוצא בזה. במקרים כאלו אין פנאי להמתין עד להוצאה צו ירושה או צו קיום צוואה ויש לפנות בדחיפות לבקשה למינוי מנהל עיזובן זמני שכילול להיות גם אחד מבני המשפחה. המנהל הזמני מקבל סמכויות לכנס ולשמर את נכסיו העיזובן, לשלם חובות דחויפים ולמנוע השתלטות על הרכוש.

בית המשפט המוסמך הוא בית המשפט לענייני משפחה הקרוב למקום מושבו של המנוח (או למקום הימצא הרכוש, אם לא היה המנוח תושב המקום). הפניה נעשית בהגשת בקשה אל רשם בית משפט זה, במשרד האפוטרופוס הכללי הקרוב.

בין אם מבקשים מינוי מנהל עיזובן זמני ובין אם לאו, יש לבדוק אם המנוח השאיר צוואה. גם אם אין איש מבני המשפחה יודע עלvr, אין זאת אומרת שלא קיימת צוואה. יש לבדוק היטב בבית, אצל עורך הדין שהמנוח היה רגיל להיוועץ בו וכן במשרד האפוטרופוס הכללי, שבו קיים מירשם להפקת צוואות מחייבים. נמצא צוואה, יש לפנות אל בית המשפט הנ"ל בבקשת צו קיום הצוואה. לא נמצא צוואה, יש לפנות לשם בבקשת ל"צו ירושה".

בית דין דתי

גם בתדיין דתיים מוסמכים לאשר צוואות ולהוציא צוויי-ירושה (בית דין דתי – בית דין רבני, בית דין שרعي, בית דין של עדה נוצרית ובית דין דרוזי). ואולם, סמכותם מותנית בכך שכל הנוגעים בדבר יסכימו לכך בכתב. (קטין יכול להסכים באמצעות אפוטרופוסו). בית דין דתי מוסמך לדון לפני הדיין הדתי. בהיעדר צוואה, בית דין רבני, למשל, יכול להחליט דין תורה חלק כפול לבכור, בת אינה יורשת במקום שיש בניים ואשה אינה יורשת את בעלה – יש לה כתובה ומazonot). בזמןנו נהוג בית הדיין "לקבל קניין" מן הבנים על הסכמתם שאחיהם יקבלו את חלקם כמו הבנים, וכן האלמנה את זכויותיה.

חוק הירושה

בבבון צוואה, נקבעו בחוק הירושה (משנת התשכ"ה - 1965) הכללים הבאים (בלשון عمמית):

1. השair המנוח בן-זוג בלבד – בן זוגו נוטל הכל. (הוא הדין לבת-זוג).
2. השair המנוח ילדים בלבד – הם נוטלים הכל, ומתחלקים ביניהם שווה בשווה, בנים בכנות.
3. השair המנוח בן-זוג וילדים, בן- הזוג נוטל את כל המטלטלים (כולל מכונית נסעים) השיכים לפי המקובל ולפי הנسبות למשק הבית המשותף, וכן נוטל הוא משאר כל העיזובן – מחצית, ואילו המחלוקת השניה מתחולקת בשווה בין כל הילדים.
4. לא השair המנוח ילדים (או צאצאיהם) אבל השair בן זוג והורה (או הורים), נוטל בן- הזוג מחצית והמחצית האחרת להורה (או להורים בשווה).
5. השair המנוח רק בן זוג והורי-הורים (סבים וסבתות או מי מהם) או צאצאיהם נוטל בן- הזוג שני שלישים (2/3) והשליש הנותר להורי ההורים או לצאצאיהם.
6. לא השair המנוח שום קרוב מן האמורים או צאצאיהם – נוטלת מדינת ישראל את העיזובן למטרות חינוך, מדע, בריאות וسعد.

בנוסף לכללים הנ"ל יש לציין :

- (א) ילד מאומץ כדין, דינו כילד טבעי.
- (ב) מי שבמוותו היה נשוי ליותר מasma אחת, שתיהן כאחת נוטלות את חלק בן הזוג.
- (ג) כאשר בן הזוג נוטל שני שלישים בעיזובן (מקרה 5 לעיל), הוא נוטל את כל חלקו של המוריש בדירות המגורים שלהם (ובכלב שהם היו נשואים שלוש שנים או יותר ודרכו יחד באותה דירה).
- (ד) איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף וידועים הציבור ורואים את הנשאר בחיים כאילו ציווה לו המוריש אותו חלק הגיעו לבן הזוג (אלא אם כן הורה אחרית בצוואתו).

הסתלקות יורש מחלקן

יורש יכול להסתלק מחלקן בעיזובן, כולל או מקצתו, על ידי הודיעו בכתב לבית המשפט, ודוק: אין הוא יכול להסתלק מנכס מסוים, אלא מחלקן בכלל העיזובן (או מחלק מחלקן). הסTELק יורש הסתקות סתם – ולא ציין לטובה מי הוא מסתלק – החלק שמננו הסTELק מתחלק בין שאר כל היורשים ורואים אותו כאילו לא היה יורש לכתילתו. אבל ניתן להסתלק

גם לטובת בן זוגו, ילדו או אחיו של המוריש, ואז החלק שמננו הסתלק היורש, מתווסף על חלקו של המוטב. שים לב – ההסתלקות היא בלתי הפיכה, ואי אפשר להתחזר ולהזור ממנה. עניין זה חשוב כאשר אלמנה למשל, יורשת יחד עם הילדים את דירת המגורים. כאשר דירת המגורים רשומה על שם שני בני הזוג, יש לכל אחד רק מחצית מן הדירה. נפטר הבעל, עברת מחצית מהוצאה אל האשה, והרי היא מעתה בעלת $\frac{3}{4}$ מן הדירה. הרבע הנותר עבר אל הילדים. נניח שהיו 3 ילדים, מקבל כל אחד מהם $\frac{1}{12}$ מן הדירה. פיצול זה אינו נוח. כל פעולה שתעsha האלמנה בדירה, הילדים עוננה חתימתם של כל הילדים (או של מינפה כוח). גם אם יכולה להיות מיוافت כוח). גם אם היחסים במשפחה טובים, והילדים יעשו רצון האלמנה, הדבר מסוכבל והאלמנה מרגישה עצמה נפגעת מכך שככל דבר היא תלואה בהסכם הילדים. במקרה זה טוב יותר הילדים אם יסתלקו מחלקם בעיזובן לטובת האלמנה, ונמצאת היא בעלת הדירה כולה.

לצהות או לא למצוות !!

אם סדר הירושה הקבוע בחוק (ראה לעיל "חוק הירושה") נראה לך טוב ויפה – אין צורך להשאיר צוואה. עזובنك יחולק בהתאם לחוק, ותחסוך מן הירושים התדיניות מיותרות. אבל גם אז אין העניין פשוט. מי ינהל את העיזובן עד לחלוקתו ויידאג שככל אחד יקבל את חלקו? מי יודע אם הילדים יוותרו לטובה האלמנה באשר לעבשות על דירת המגורים? כל שכן אם רצונך שהחפצים מסוימים ילכו לאנשים מסוימים ושוגם אישים או מוסדות שמוחזק לירושים ייטלו חלק בעיזובן. שיקולים אלה וכolumbiaם את האדם להחליט למצוות מה夷עשה ברכושו. ויש שלא הרcosa בראש דאגותיו של האדם, אלא הוא מבקש להדריך את ילדיו ולהנחותם בדרך הנראית בעיניו, ואת מshallותיו האחרונות, הוא כותב בצוואתו. פרק גדול ונפלא על צוואות, כתוב השופט ש"ז חסין ז"ל בספר דמויות מבית המשפט (הוצאת מסדה תש"ג) בין היתר הוא כותב:

ואין לך אמת גדולה מזו המובעת בצוואה. זהה אמיתתו הפנימית של האדם, לא כסוי ולא הערמה. הוא כותב את אשר הוא כותב וממצווה את אשר הוא מצווה, ללא פניה ולא חנופה. אין הוא אומר למזויא חן בעיני מישחו, או לרכוש לו ידיד ורע. אף שום סיכוי לטובה הנאה אין הוא משווה לנגד עינו, שהרי גלי וידוע לפניו, כי לכשתיפתח צוואתו ותפורסם ברבים, יהיה הוא עצמו מצוי מאחוריו הפרוגוד, והבלתי העולם הזה לא ישעשעו את נפשו עוד. מבחינה זו נושא הצוואה ראוי של ידוי, והוא יגידו הגדול והאחרון של אדם לעצמו ובפני עצמו. ללא כל ולא סרק. אין הוא מצפה לחסדו של מישחו ואין הוא מתירא מפני מישחו. משום כך אף אין חושש לכתוב ככל אשר עם לבבו, אהבתו לבני אדם, רגשי ידידותו, שמחתו, כעסיו, זעפו ושנאותו – כל אלה ניתן להם ביטוי קולע וחודר בצוואתו. אתה מכיר אדם זמן רב, ונדמה לך כי תהיית על קנקנו ואתה יודע אותו טובו כבר, למים אתה קוראת את צוואתו, ומיד קם לפניך אדם אחר, מופלא, מלא הוד ומלא קסם, ואתה תמה: כלום זה הוא האיש שהכרת? אפילו נוכלים וצובעים נගלים באור אחר בצוואה אשר הם עורכים, ואולי אורם זה, האור הגנו, הוא אורם הנכון והאמתני.

הצואה אינה ניר משפטית מטה. אין היא גם יצור חנות ומאובן. היא מדוברת, היא מספרת. יש לה צורה ותינן חיים. היא מגלת את נבכי נפשו העמוקים ביותר של אדם. לעיתים יש בה קצת היסטוריה משפחתית, התהדרות והתפארות בשלושת היוחסין, בגודלי התורה אשר דם זורם בעורקיהם של המזווה ושל בניו. לעיתים יש בה עצה טובה והדרכה מעויליה, כינוי החיבה, שבhem מכנה המזווה את קרוביו וידיו, ואותות הערכה אשר הוא מראה להם ולאחרים, מורים על יחסם למשפחתו ולעולם הסובב אותו.

במסורת שלנו מצאנו צוואות. כבר במקרא יעקב מצווה לבניו (בראשית מט), דוד - לשלהם בנו (מלכים – א' ב'). שטר צוואה נקרא במשמעותו "דייטיקי", וההלה עוסקת הרבה בצוואותם. בתלמוד מובאות צוואות של רבני הקדוש, רבי יהודה הנשיא: "תנו רבנן בשעת לסוגיהם. בתלמוד מובאות צוואות של רבני הקדוש, רבי יהודה הנשיא: "תנו רבנן בשעת פטירתו של רבי אמר: לבני אני צרי. נכנסוبنيו אצל. אמר להם היזהרו בכבוד אמכם..." (שהיתה אמת החורג). נוגעת מאוד ללב היא צוואתו של הגאון רבי נפתלי צ'ז, בעל "סמכת חכמים" במנאה ה- 17 שנפטר גולה ואביו, ובצוואתו הוא מpecific באשתו, בשם אהבתם, שתמחול לו על שאין בעזבונו כדי סילוק כתובתה.

ואולם יש שהצואה משמשת מכשיר של נקמה ונתרה, שבה המזווה משליח את חיינו האחרונים בקרוביינו נפשו. יש שהוא מDIR אותם מנכסיו או נותן להם פחות משווה פרוטה למען הרעימים, או שהוא מתנה את ירושתם בתנאים מוזרים ומשפילים. ויש שכונינוו לטובה והוא מתנה את ירושתם בהליךם בדרך טובה, כגון בעלייתם לארץ, או בנשיאות אשה או איש מבני עמו. צוואות כאלה ודומיהן, שימושו עילית להתקדיניות אין - קץ וכבר רחוב לבתי המשפט, בארץ ובעולם, לבטא את השקפותיהם על תקנת הציבור.

עריכת צואה

כশמלחיטים לכתוב צואה, אפשר לעשות זאת באחת משלוש דרכים:

- א. **צואה בכתב יד**, שנכתבה כולה בכתב יד המזווה, והיא נושא תאrik וחותומה על ידי המזווה.
- ב. **צואה חותמה על ידי המזווה בפני שני עדים**. מצוינות בתאריך, והמצווה מצהיר בפני העדים שזו צוואתו. הצואה תיקח על ידי שני העדים, שמאשרים באותו מעמד בחתימת ידם שהמצווה הצהיר וחתם.
- ג. **צואה בפני רשות**, הינו אמירת דברי הצואה בעל-פה בפני שופט או רשם או נוטריון, הרושמים את דברי המזווה. איש הרשות יחוור ויקרא לפניו את מה שרשם מפיו או מה שהעתיק מכתב היד, המזווה מצהיר שזו צוואתו ואיש הרשות יאשר כל זאת על פני הצואה. במקום קריית הצואה על ידי איש הרשות, יכול המזווה לקרוא לפניו.
- ד. **צואה בעל-פה**, אפשרות נוספת היא צואה בעל-פה של "שכיב-מרע" (חולה) או מי שרואה עצמו בנסיבות מוצדקות, מול פני המוות. הוא יכול לצוות בפני שני עדים השומעים לשונו. דברי המזווה בציון היום והנסיבות לעשיית הצואה יירשכו בזיכרונו.

סט. ניהול עיזובן על ידי צוואה או צו ירושה מבינה משפטית – השופט צבי טל

דברים שיחסתם בידי שני העדים סמור ככל האפשר לשמיעה, וופקדו בבית המשפט. אם המצווה יאריך ימים חדש לאחר שהלפו הנסיבות שהצדיקו את עשיית הצוואה, הרי הצוואה הזאת בטלת מלאיה.

תיקוף גם על פי ההלכה

כל צורות הצוואה דלעיל תקפות על-פי החוק. שומרי תורה ומצוות מקפידים שיהיה לצוואתם תיקוף גם לפי דין תורה. דיני הנחלות בתורה נקראו "חוקת משפט", ואי אפשר להתנוות עליהם. لكن מי שאומר על מי שאינו ראי לרשע אותו לפי דין תורה, כי הוא ירש אותו, לא אמר כלום. אבל ההלכה מאפשרת לאדם לחתם מתנות כרצונו. לכן, הלשון בצוואה המתאימה לירושת הבת או האשפה היא לשון מתנה ולא לשון ירושה.

המבנה של "צואת בריא" (צוואה שאדם עושה כשהוא אינו "שכיב מרעע" או "מצווה מחמת מיתה") הוא כזה שהמצווה מקנה את גוף נכסיו מהיום במתנה לזכרים, ואילו "הפרירות" כולמר השימוש בנכסים הללו הוא שומר לעצמו עד שעשה אחת לפני פניו מותו, בעיה ההלכתית נוספת היא, שצואת בריא זאת, אינה תופסת לגבי נכסים שהמצווה יקנה לאחר מכן. כדי להחיל את הצוואה גם על נכסים כאלה, הרינו מצהיר בצואותו כי התחייב והשתעבד לכל זוכה לפי שווים של הנכסים הללו שעה אחת קודם פטירתו. בעיה נוספת שיש להתגבר עליה היא שכדי שלמתנה יהיה תיקוף, היא צריכה להיות גלויה. ואילו צוואה פעם רבים הרבה אין אדם מבקש לפרסמה עד לאחר מותו. כדי להתגבר על כל הבעיות הללו, חיבורו משפטנים יודיעים ודין נוסחאות של צוואות שיש להן תיקוף גם לפי החוק וגם לפי ההלכה.¹

שינוי או ביטול צוואה

כל צוואה ניתנת לשינוי או לביטול על ידי המצווה בכל עת. ביטול יכול להיעשות על ידו בהשמדה פיזית או באותו אופן שבו נערכה הצוואה. גם תוספת או שינוי יכולים להיעשות באחד האופנים לעריכת הצוואה. כשיש סתירה בין הוראות בצוואות שונות, الأخيرة בזמן מבטלת את קודמתה.

כמה עצות טובות

אף על פי שכל אדם יכול לעשות בעצמו צוואה באחת מן הצורות המנוימות לעיל, טוב יעשה אם יועץ במשפטן הכספי בתחום זה. כמו קולמוסים נשתררו וכמה דיו נספר וכמה אלף משפטיים נערכו בענייני צוואות, ובוודאי אין אדם רוצה שיורשו יפלו בראשת זו. המשפטן הכספי ינקוט כמו אמצעי זהירות מראש, כדי למנוע ממי שיחשוב שקובח בצוואה מلتוקף אותה בבית-המשפט. הוא ידאג שהעדים יהיו כשרים ולא תהא להם שום טובת הנהה מן הצוואות. הוא יבקש לשמעו מראש טענות שהמצווה לא תהיה כשרה או צלול או

¹ נостח לדוגמא מובה בפרק הקודם.

שפועל מותר לחץ או השפעה לא הוגנת (למשל, על ידי צילום בסרט וידאו של כל התהילה). אם המצווה היה מאושפז בעת עריכת הצוואה הוא יdag לטעוד רפואי מתאים בדבר כשירות המצווה וצלילות דעתו. הוא יציג למצווה למונת אדם שינהל את העיזובן וויציא לפועל את הצוואה ויחשוב על כל מיני אפשרויות שלא עלות על הדעת בדרך כלל. משפטן בקי גם יכול להסביר על שאלות, למשל:

- האם אפשר לצוות לפולוני ואחריו לפולוני אחר? (אפשר, פולוני הראשון יכול לעשות הכל ברכוש, גם לאוכלו או למכוון, ורק מה שיישאר אחריו ייך לפולוני השני, אבל הראISON אינו יכול לנשל את השני וצוואתו ממה שיישאר מן העיזובן שקיבל).
- האם אפשר להתחייב כלפי פולוני לכלול הוראה זו או אחרת בצוואה? (אי אפשר!).
- האם אני יכול להשאיר למנהל עזובני את שיקול הדעת למי חלק (אי אפשר!).
- האם מה שהאהשה זכאיות לקבל בתוקף כתובתה מנוכה מחלוקת בעיזובן? (כן).
- האם האשה והילדים זכאים למזונות מן העיזובן מול זכאים שזכו בצוואה? (כן, בנסיבות מסוימות).
- האם ילד שנולד למורייש לאחר פטירתו, יורש? (כן, אם הוא נולד תוך שלוש מאות ימים מפטירת המורייש. אם נולד מאוחר יותר, אין הוא מתיחס למורייש. אבל ביום, כאשר יש אפשרות שאשה תיכנס להריון מזמן המוקפא של המורייש זמן רב לאחר מותו, יצטרכו בתם המשפט לתת דעתם אם הילד שיולד ייחשב לירוש לмерות שנולד לאחר שלוש-מאות يوم מפטירת המורייש. ודאי שהכנתה בגוף מחוקק צריכה לתת דעתה על כך).

ועוד כהנה וכנהנה.

ועוד עצה טובה. חכמיינו לא ראו בעין יפה נישול יורש מוחלקו. וכך אמר האמורא שמואל לתלמידו הגדול רב יהודה: תלמידי השנון, אל תה מעורב בהעברת נחלה! ואפילו בגין רע לבן טוב!

הצוואה אינה צריכה לשמש מכשיר להתחשבנות, ולא להפליה שאינה ראויה בין הילדים.

מְעוֹלָם
וּנְדַעַת עֲזָלָם

אבלות
מא ועד ת

אוצר
מושגים

הסביר המושגים המוגש כאן נועד להקל על הכרתם והבנתם גם ללא ההקשר
שבו הם מופיעים בגוף הספר.

יש כמה מטרות לאוצר המושגים: ביאור המושגים, הבאת מושגים שלא
הוזכרו בספר, הפניה ו קישור להלכות א卜ולות בתוך הספר, הפניות גם
למקורות מחוץ בספר. חלק מההסברים חופפים לממה שכבר נזכר בספר
ובחלק מהמושגים פורטו גם מקורות ופרטים שלא הובאו בספר עצמו. חלק
מהמושגים הם מושגים בקבלה, ולמרות שאין לנו עסק בנסתורות, הובאו
ציטוטים אחדים מהספרים העוסקים בכך, שהם בגדר ראשוני פרקים והגדרות
ראשוניות בלבד כקריאת כיוון.

בביאור המושגים יש הכרח להתייחסות ריאשונית ומצומצמת בלבד. על חלק
מהמושגים המצוטטים לOLUMN ניתן לכתוב ספרים גדולים וארכויים, ובוואדי
שאין בשורות הספרות שלפנינו ניסיון יומרני להקיף את מכלול המושגים.
לכן יש להתייחס לביאורים דלקמן בבחינת "את פתח לו" – פתיחה ראשונית
בלבד, חיליקית ומצומצמת, בדרך כלל עם הפניות להמשך העיון בבחינת "תן
לחכם ויחכם עוד".

ההפניות הן בדרך כלל בספריה ההלכתה העיקריות המקובלות בעם ישראל. משנה תורה
לרבנן – רבי משה בן מימון (ספרד, צפון אפריקה ומצרים) שחיה לפני ממשנה מאות
וחמשים שנה. החיבור "משנה תורה" כולל בתוכו ארבעה עשר ספרים המכילים את כל
תחומי התורה, ובכללם גם הלכות שאין נהוגות כתעכון קרבנות וטהרה. ההפניות כאן
לרבנן הן בדרך כלל להלכות אבל בספר שופטים.

טור – ספר ארבעה טורים נכתב על ידי רבי יעקב בן אשר לפני כesh מאות שנה
(נולד באשכנז והגיא עם אבי הרא"ש לספרד). הספר מחולק לאربעה חלקים: אורח
חיים – תפילה, ברכות, שבת ומועדים. יורה דעתה – איסור והיתר. ابن העוז – בינו לבינה.
חשן משפט – דין ממונות. על הספר ארבעה טורים כתוב רבי יוסף קארו (מגגורשי
ספרד, תורכיה, צפת) חיבור למדני אויר בשם בית יוסף. לאחר מכון תימצת וקידר את
ספריו זה בספר היותר מוכר – שלחן ערוך, שנתקבל בספר הלכה מרכזית אצל עדות
ספרד. בגלל חשיבותו של ספר זה, כתב עליו רבי משה איסרלייש הගות כדי להתאיםו
גם למנהגי עדות אשכנז, וכן נתקבל ספר שלחן ערוך בספר הלכה המרכזית בכל עדות
ישראל, סימני ההלכות בטור ו בשלחן עורך תואמים.

ההפניות כאן לטור ושלחן ערוך הן בדרך כלל לחיליק יורה דעתה.
מושגים המוזכרים בתוך ערכיהם אחרים מובאים באותן מודגשת.

אב הרחמים

תפילה שאומרים להזכיר נשמות הקהילות והיחידים שנהרגו על קידוש השם, להטפל עליהם ולבקש שה' יקיים את נקמתם. תפילה זו מצויה רק במנהגי אשכנזים, מפני שתתקנה לזכר הנרגים על קידוש השם בעת מסע הצלב – גזרות תחננו (1096) ותתק"ו (1146). ע"ע אל מלא רחמים. הזכרת נשמות. השכבה. יזכור.

אבל רבתי

מסכת העוסקת בענייני אבלות, ונראית בלשון סגנון הנורוגם בשם מסכת שמחות. המסכת כוללה בתוכו המ███ת הקטנות שהן בריאות, ומודפסת בש"ס בדרך כלל בסוף סדר נזיקין. ענייני אבלות מופיעים בש"ס במקומות רבים ומפוזרים, אך הם מרווחים בעיקר במסכת מועד קטן העוסקת בענייני חול המועד, ואגב ענייני אבלות בחול המועד מובאים ענייני אבלות בכלל.

אבלות, טעםה

מכלול הרגשות, המעשים הדינמיים והמנהגים הנוגאים בעקבות מות אחד בשבועת הקרובים. טעם מרכזי לאבלות הוא עניין התשובה. כך כתב הרמב"ם (הלכות אבל פרק יג, יב) שהאבל יdag ויפשפש במעשייו ויזור בתשובה. כך הם דברי הרמב"ן (בಹקמה בספר תורה האדם), וכך כתוב גם בעל ספר החינוך (מצוה רסד): "כי ה' לא יענה מלבו וגאה בני איש (על פי הפסוק באיכה ג, לג) כי אם מצד חטאיהם..., ובתת האדם אל לבו עניין זה במעשה האבלות, ישית דעתו לעשوت תשובה ויכשר מעשייו כפי כוחו".

טעם נוסף לאבלות הוא כדי להשריש את חשיבות חי האדם ומשמעותם, חי רצון ובחירה, שאפשר לרכוש על ידי חיים עצמאיים, ולהבדיל בין חי האדם הרוחניים לבין החיים הבהמיים. בפשטות עיקר הטעם לאבלות הוא לנוח מעסקיו שבוע אחד כדי לחת כבוד למות ולזכור אותו, והחי יtan אל לבו כי זה סוף כל האדם ויפשפש במעשייו. שאם היה הולך לעסקיו ולמלאתו היה שוכח את מותו ויום המר, וכן התירה התורה טומאה לכהנים, כדי שייתעסקו בקרובייהם שמתו ויתאבלו עליהם (אוצר דינים ומנהגים בשם ספר ילקוט יצחק מצוה רסד).

אבלות ישנה ואבלות חדשה

אבלות ישנה היא האבלות הכלליות שיש עם חורבן המקדש. אבלות חדשה היא אבלות פרטית שיש לאדם על קרובו שנפטר. יש דמיון מסוים בהלכות המעשיות בשני סוגים האבלות. פירוט והשוואה מובאים מבוא לhalachot אבלות מעמוד 135 ואילך.

אבלות מהתורה או מדרבנן

יש דעות שונות אם אבלות עיקרת מהתורה או מדרבנן:

לפי חלק מהדעתות עיקרי מצות אבותות מן התורה (ירושלמי מועד קטן פרק ג, ה). ולמדו זאת מישוף שנאמר עליו "וַיַּעֲשֵׂה לְאָבִיו אֶבֶל שְׁבֻעָת יָמִים" (בראשית נ, י), וכן משה רבנו שציווה לאחרן ולבניו "וַיַּפְתַּח אֹהֶל מוֹעֵד תִּשְׁבֹּבוּ יוֹם וְלִילָּה שְׁבֻעָת יָמִים וְשְׁמֹרְתֶם אֶת מִשְׁמֶרֶת ה'" (ויקרא ח, לה). כשם ששימר הקדוש ברוך הוא את עולמו שבעה, כך אתם שמרו על אחיכם שבעה. שידע הקדוש ברוך הוא שעתידים למות ביום השmini. ויש מי שלמד שם בירושלמי ממה שכותב קודם המבול "זַיְהִי לְשְׁבֻעָת הַיּוֹם" (בראשית ז, י) שדרשו שהיו אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח שבגלל נדחה המבול. (درשה זו נזכרה גם בבבלי סנהדרין כה, ב; ובocabot דרבי נתן פרק לב).

לפי רוב הדעתות אבותות מן התורה ורק ביום הראשון שהוא יום המיתה ויום הקבורה ולא בשאר הימים, ומשה רבנו התקין להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבועת ימי המשתה (גאונים, רמב"ם, ריב"ף, רmb"ז וראב"ד). הדברים אמרו לגבי הקרובים המפורשים בתורה בתחילת פרשת אמר (ויקרא פרק כא), אבל שאר הקרובים שהוסיפו חכמים, אפילו ביום הראשון, האבות מדרבנן (שלחן ערוך יורה דעה סימן שצח), ע"ע שבעת הקרובים וכן בעמוד 140.

יש דעתות שאין אבותות מן התורה איפלו ביום הראשון, אלא איניות בלבד מהتورה וממצוות אבותות מדרבנן (רבנו תם והרא"ש). נפקא מינה במחלוקת זו היא האם יש לנוהג אבותות ביום טוב שני של גליות שהוא מדרבנן. אם אבותות היא מהتورה, הרי היא דוחה את שמחת יום טוב שני שהיא מדרבנן. אך אם אבותות מדרבנן, היא אינה דוחה את יום טוב שני ואין להתאבל אז.

שלחן ערוך (יורה דעה סימן שצח וסימן שצט, יג) פסק שעיקר אבותות מהتورה ולכן יש להתאבל ביום טוב שני (וכך פסק גם בחלק אורח חיים תקmach, ג), אך בהמשך דבריו כתוב שהעולם נהגים שלא להתאבל ביום טוב שני של גליות על שום מות, אפילו הוא יום מיתה וקבורה; וכן פסק הרמ"א שכן המנהג פשוט ואין לשנות (הרמ"א לשיטתו גם באורח חיים וגם בירוח דעה).

(הרחבה וביאור מובאים בגשר החיים חלק שני פרק טו).

אדם בחול על מתו

מתוך שאדם טרוד בהצלת מתו, יש חשש שיבוא לעברו על אייסור.

כל הלכתى המופיע בגמרא (שבת מג, ב; יומא פה, א), שימושתו שחכמים הקלו והתיירו לעבר על אייסור כל מדרבנן, ולטולט את המת בשבת באופנים מסוימים, כדי להציל את המת מן הדילקה בשבת. זאת למורות ההגדרה הבסיסית של המת כМОקצתה בשבת, והאייסור מעיקר הדין לטלטלו. החשש הוא שאם לא יתирו את טלטל המת שהוא אייסור מתקנת חכמים, עלול האדם לבוא לידי כיבוי הדילקה בשבת, שהוא אייסור תורה; מתוך שאדם בחול על מתו. להלכה נפסקו פסיקות מקילות נוספת בעניין טלטל המת, מתוך הקפדה על כבוד המת. פרטיה הדינים, סוגיית הטלטל השונים והדעתות השונות מבוארות בשלחן ערוך אורח חיים סימן שני.

אוב

כישוף שמטרתו להגיד נסתרות ועתידות לנשאים בו.

יש כמה אופנים של מעשה האוב:

בעל אוב זה פיתום המדבר משחו. בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו. בעל אוב זה המעלת בזיכרון או הנשאל בגלגולת (סנהדרין סה, א – ב).

יש פירושים שונים להגדרות דלעיל. לפי רשיי "פיתום" הוא שם המכשף, והוא המעלת את המת מן הארץ ומושיבו בשחיו, ומדבר מן השחי של המכשף. הרמב"ם מגיד:

כיצד הוא מעשה האוב, זה שהוא עומד ומكتיר קטרת ידועה ואוחז שרביט של הדס بيדו ומণיפו והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצל עד שישמעו השואל כאלו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת הארץ בקול נמוך עד מאד וכאלו אין ניכר לאוון אלא במחשבה מריגש בו, וכן הליקות גולגולת המת ומקטיר לה וממחש בה עד שישמעו כאלו קול יוצא מתחת שחיו שלפן עד מאד ומשיבו, כל אלו מעשה אוב הן (הלכות עובות כוכבים פרק ו, א).

פירושים נוספים מובאים באנציקלופדייה תלמודית ערך "אוב".

יש סוברים שככל מה שאמרו במעשה האובות הוא דמיון כובע. שבעל האוב מטעה את הנשאל שידמה שכח הוא רואה ושותען. ונחלקו הגאנונים בבעלת האוב שהעלתה את שמואל הנביא (שמואל א', פרק כח), אם היה זה דמיון והיא רימתה את שאל, או שבאמת היה זה את שמואל שישמעו לשאול את דבריו. אבל בעל האוב בעצמו בודאי אין בכוחו להחיות את המת. (עיין בארכיות באוצר הגאנונים חגיגה סימן ד – ו. בתשובה ר' אברהם בן הרמב"ם מהדורות פרימן סימן צז. ר"ק בספר שמואל (פרק כח) בסיפור בעלת האוב).

ازהרה מיוחדת הזהירה תורה על עשיית אוב, מלבד האזהרה על מעשה כספים בכלל, שנאמר "אל תפנו אל האבת... איני ה' אלְקָם" (ויקרא יט, לא). אם עבר ועשה אוב בזדון חייב קרת, שנאמר "וַיִּנְפְּשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֵה אֶל הָאָבֶת... וַתִּתְהַלֵּךְ בְּנֵפֶשׁ הַהוּא וְהַכְּרֹתִי אֶתְךָ מִקְרָב עַמּוֹ" (ויקרא כ, ז). ואם עבר בעדים והתראה, חייב סקילה (משנה סנהדרין נג, א). גם השואל באוב, אף על פי שאינו עושה האוב בעצמו, עובר על איסור לאו מהתורה (מנין המצוות בתקילת הלכות עובות כוכבים לרמב"ם).

יש מן הראשונים שמננו מצוה מיוחדת ממה שנאמר "תְּמִימִים תָּהִיה עִם ה' אֱלֹהִיךְ" (דברים יח, יג), שהיא אזהרה להיות לבבנו תמים עם ה'. וכל המכשפים לדעת עתידות, ואוב בכללם, עוברים על מצוה זו (רמב"ן בהשגותיו בספר המצוות מצוה ח. יראים השלם מצוה תלא). ויש סוברים שאין זו מצוה מיוחדת, אלא טעם לאיסור על כישוף:

ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטטו בהן עובדי כוכבים הקדמוןים לגוי הארץות כדי שניהגו אחריהן, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מוחכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגויים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישבעו ואתה לא כן וגו'. כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומהשבח לבבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אין אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלמה, אבל בעלי החכמה ותמיימי הדעת ידעו בריאות ברורות שכאלו הדברים שאסורה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו הhablim "תמים תהיה עם ה' אלהיך" (רמב"ם הלכות עבודה כוכבים פרק יא הלכה ט').

ע"ע דרוש אל המתים. דרכי האמור. הישארות הנפש. חרdot ha-din.

אותיות נשמה

ע"ע אלף ביתא.

אין חינוך לאבלות

חינוך הוא "הכנסת אדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה", כך מגדר רשי" בפירושו לפוסוק "וירק את חניכיו" (בראשית יד, יד). לכן "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור מפנעה" (משל כי, ז), הכוונה היא להכנס מראש הנער הצער למסלול חיובי ונכון, כדי שיישמר בדרך זו עד זקנותו. לפי זה "חנכת המזבח" (במדבר פרק ז) ו"חנכת הבית" (טהילים מזמור ל) הן הכנסת המזבח והבית לתפקידם, השימוש והתפקיד הראשון של המזבח והבית.

בחינוך בני אדם בכלל, וצעירים בפרט, המגמה היא להכנס מראש תבניות התנהגות ראיות וnocנות, מתוך מטרה שהחינוך ימשיך בדרך הנכונה והראوية שהותווה לו בחינוכו. חכמים קבעו כלל שאין חינוך לאבלות, כלומר אין אלו חפצים להכנס את הצעירים שאינם חיים עדין במצבם, למסלול של לימוד וריכישת התנהגות הרואה בזמן של אבלות.

התפיסה בסיס קביעה זו היא שהמות והאבלות אינם חלק קבוע מהחיים בעולם. הם תוצאה של חטא האדם ולא של הבריאה האלוהית. למרות שבמציאות העכשווית אין אדם שיכول להמלט מהמות, בכל זאת הקביעה העקרונית היא שהאדם מתחילה, כשנברא והיה בגין עדן, לא היה מחויב למציאות של מוות וחולון. גם במצב הסופי של תיקון העולם, העולם והאדם ישתחררו מהמות.

הכל אין חינוך לאבלות בא לידי ביטוי באופן זה גם לגבי אבלות ישנה, דהיינו צומות וצער על חורבן המקדש וירושלים. גם כאן באהו לידי ביטוי התפיסה שהמקדש לא היה

אמור להחרב כלל. רק חטאי עם ישראלם שגרמו לחורבנו. על פי תפיסת ז'ו החטא נתפס כדבר זמני ומקרי, ולא כחלק מהותי ועקרוני. החטא הוא תופעה זמנית ומצוירת, בעולם שאמור לשאוף לתיקון לעלייה ולהשלמה. במצב של עולם מתוקן, אין מקום לחטא. ממש כמו שמחלה אינה חלק מהותי מהאדם, ולמרות שהמלחות הן תופעה נפוצה שאין אדם נמלט ממנה, בכל זאת המצב הנורמלי הוא של אדם בריא בגופו ובנפשו. כך המות והאבלות הם מצב לא נורמלי, שהעולם אמור לשאוף להעתלות ולהשתחרר מהם. על פי תפיסת ז'ו, יש ברפואה השוואפת להתגבר על המחלות ולהאריך את חי' האדם, ממד של תחיה המתים.

תפיסה נוספת המבוצעת בכלל זה, היא שעקרונית יתכן שעד שהקטן יגדייל, יש תקווה שהעולם יבוא לידי תיקונו, המקדש וירושלים יבנו, תהיה תחיה המתים, וממילא לא תהיה משמעות לחינוך לאבלות שכל מהותה זמנית ומקרית. הדבר הקבוע והאמתוי הם החיים, חי' הנצח שיבאו בעקבות תיקון העולם והעתולות. ע"ע *תחיה המתים*.

אין עושם נפשות לצדיקים

מקור הביטוי בירושלמי (שקלים פרק ב, ה), וסיום הביטוי: "דביריהם הם הם זכرونם". בפשטות הכוונה היא שאין עושים נפשות (מצות) לצדיקים, כיון שדבריהם הם הם זכرونם; ככלומר שזכרון הצדיקים אינם במצבות גדולות ומפוארות אלא בזכרון מעשייהם ודביריהם הטובים, וכך אמנים פסק הרמב"ם (*הלכות אבל ד*). אך האriz"ל כתוב (בשער המצאות פרשת ויחי) שהמצבה היא צורך גדול ויש בה תיקון לנפש, וגם הרשב"א כתוב שהוא כבוד למת (שו"ת הרשב"א סימן שעה), וכן נהגים עתה לעשות מצבות גם לרביים גדולים.

פירוש אחר לביטוי הוא, שבעבר לא נהגו לכתוב כלל את שם הנפטר על המצבה. אחד הטעמים למצבה הוא לציין את מקום הטומאה ולהזהיר את הכהנים, וכך אין צורך בשם הנפטר. ובאמת בבית הקברות העתיק בחברון לא נהגו לכתוב על המצבה את שמות הנפטרים,ומי שהייתה בא לבקר קבר מסוים היה נדרש לכך בפנסת החבירה קדישא במקום (גשור החיים פרק כח, ג, ב). אמנים לפי הטעמים האחרים – לדעת את מקום הקבר כדי לבקרו ולהתפלל עליו, צריך לחקוק את שם הנפטר על המצבה, וכך נהגים היום בכל מקום.

ע"ע *מצבה. נפש*.

איסור הנאה ממת

מתוך תפיסת העולם היהודית הבסיסית, המכירה בכך שאין האדם ריבון על נשמו וגוף, נגزو התייחסויות ותקנות בהלכה היהודית: לאדם אסור לפגוע או לחבל בעצמו, וכל וחומר שאסור לו לאבד עצמו לדעת. כמו כן אסור ליהנות מהמת, אלא יש לכבדו ולקברו כראוי לו.

הרמב"ם (*הלכות אבל פרק יד, כא – כד*) הגידור את עיקר הכללים:

- המת אסור בהנאה כולם, וכן ארונו וכל תכרייכיו אסורין בהנאה, אבל כלים המוכנים לתרcir לא נאסו בהנאה, אפילו ארג בגד למת לא נאסר עד שיגיע בימייה הנקררת עמו, שאין ההזמנה אוסרת.
- כל הכלים שזרקין על המת על המיטה הנקררת עמו אסורין בהנאה, שלא יתחלפו בתכרייכין.
- היו אביו ואמו מזוקין כלים בחמתן על המת, מצוה על אחרים להצילן, ואם הגיעו לימייה הנקררת עמו אין מצלין אותן.
- מלמדין את האדם שלא יהיה חבלן ולא יפסיד את הכלים וישלים לחבלה, מוטב לתתם לעוניים ואל ישלים לרימה ותולעה, וכל המרבה כלים על המת עובר بلا תשחית. אמונם לפי הרמב"ם מותר ליהנות משער המת. אולם השלחן עורך (יורה דעה סימן שמט, ב) פסק שניוי המת המוחברים בגופו כגון פאה נכרית וכיוצא בה, אסורים כמו המת עצמו, אבל אם אינם קשורים בו מותר. וכך מותר ליטול טבעות שבידם של מתים וכיוצא בהם. לפי רוב הדעות אישור הנאה מן המת הוא מן התורה. אמונם פוסקים ובמים התירו להשתמש בקרנית עין שהוציאו ממת כיוון שאינו בדרך הנאהו גם מפני שמהшибים את האבר המושתל כאלו קם לתחיה (ש"ת יביע אומר חלק ג סימן כא, ט; ילקוט יוסף סימן נג, ב. ראה פריטות בנשمة אברהם, יורה דעה סימן שמט, עמי' תקכו-תקכט).
- גם עור המת אסור בהנאה. אמונם יש דעתות שהתיירו (תוספות זבחים עא, ב; נידה נה, א); אבל להלכה נפסק קרוב דעת הפוסקים שעור המת אסור בהנאה (יביע אומר שם אות ח). השאלה עלתה למעשה כשרצוי להקים "בנק עור" לשעת חירום לצורך הצלה נפצעים. הרוב ישראלי דין בארכיות בנושא (בתחומיין ברך א מעמוד 237) ובסתוף של דבר התיר להשתמש אם המת מחל בחיו ונtran רשות להשתמש בעורו לצורך רפואי. וראה עוד מאמרו של הרוב שלום משאש בעניין (תחומיין ז מעמוד 193) ותשובה הרב ישראלי לדבורי (שם מעמוד 206) ונשمات אברהם (שם, עמי' תקל, וכן הובאה שם התיחסות ללקיחת כליה מן המת).
- קורצב לב המושתל בלבו של אדם, יש אומרים שמותר להוציאו מגוף המת כדי להשתמש בו בחולה אחר, והמקל בזה יש לו על מי שישמו. טוב יותר שבית החולים יתן לו את הקוץ' דרך השאלה, וחיתום שרשאים להוציאו ממנה לאחר מיתה כדי לחתנו לאדם אחר (ילקוט יוסף סימן נג, ה. ראה פריטות בנשمة אברהם, יורה דעה סימן שמט, עמי' תקכו-תקכט).
- שניים תותבות ושינוי זהב שהיה למת – אם היו מוחברים בגופו והוא מוציאים רק לפקרים, אסורים בהנאה. אבל אם לא היו משמשים לאכילה, אלא בעיקר לנוי כדי לא להראות חסר שניים, והוא מוציאים כלليل כשיישן; יש להם דין של תכשיט שלא נאסר בהנאה (כל בו על אובלות עמוד 57 בשם ש"ת בנין ציון סימן קיד).
- גם מת גוי אסור בהנאה (שלוחן עורך יורה דעה סימן שמט). לפי חלק מהפוסקים אין איסור הנאה במת גוי. ויש מי שכותב שמת ישראל אסור בהנאה מה תורה ומת גוי אסור בהנאה מדרבנן (תשובה ابن שם מובאת בפתחי תשובה שם). ולפי זה מותר היה להשתמש בקרנית של מת גוי להשותלה (יביע אומר שם סימן כ – תשובה הרב בן ציוןABA שאל; וכבר כתבו שהרב עובדיה יוסף (שם בסימן כא) התיר גם במת ישראל).
- ע"ע דרכי האמור. חפצי הנפטר. מותר המת. שריפת המתים. לגבי איסור הנאה מקרים

איסור לבזות המת

האיסור מופיע בירושליםי (מועד קטו פרק ג, א): "המבהה את הזקן, אפילו לאחר מיתה, צריך נידוי". במדרש תנומא (ואתחנן ו) משמע שגדול עוזן המבהה את המת יותר מן החיה. שימושה רבנו נענש על קר שאמר "והנה קמפתם תחת אבותיכם תרבות אָנָשִׁים חֲטָאִים" (במדבר ל, יד). אמר לו הקב"ה: וכי אברהם יצחק ויעקב חטאיהם היו שאמרת לבנייהם קר?! אמר משה: מマー למדתי, שאמרות "מִקְחֹתּוֹת הַחֲטָאִים הַאֶלְ�הָ בְּנֵפְשׁוֹתָם" (במדבר יז, ג). אמר לו הקב"ה: אני אמרתי בנפשותם ולא באבותם. אמן מפשט הירושלמי משמע שביזוי החיים חמור יותר, שכותב "אפילו אחר מיתה", וכן פירש ראביה שם. (עיין גשר החיים פרק ה פיסקה ג שמיישב את הסתירה בין השיטות).

בשלוחן ערוך (אורח חיים סימן תרו, ג) נפסק – "תקנת קדמונינו בחרם, שלא להוציא שם רע על המתים". וכותב בספר אף החיים (שם סעיף קטו מו) שאמנים לא מצינו שנקנס משה רבנו בחרם, חט ושלום. אלא שקדמונינו החמירו אף לחיבחaram.

המדובר רע על שכני עפר, צריך לקבל עליו תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות בית דין. ואם קבועים בסמור לו ילך על קבריהם ויבקש מהם מחלוקת, ואם הם רוחקים ישלח שם שלוחו (רמ"א חושן משפט סימן תכ, לח).

מי שציווה לבזות את גופו לאחר מיתה ממשום כפירה – שומעים לו. שכל מה שעשושים לטובת המת אין זה גנאי (כל בו על אבלות עמוד 59). מצינו גם שהחזקיוו המלך ביזה את אביו אחז המלך לאחר מותו כדי שתהייה לו כפירה בbezono (פסחים נו, א). אם ביש את המת או הוציא עליו שם רע, צריך לבקש ממנו מחלוקת. ע"ע בקשת מחלוקת מהמת. כבוד המת.

אל מלא רחמים

תפילה הנאמרת על הקבר לאחר סיום הקבורה או באזכורה ביום שיעולים לקבר, ובה פניה לה' שיקבל את נשמה הנפטר, ייחילנה חי עולם ויאפשר לה מנוחה בגין עdon. אומרים אל מלא רחמים באזכורה בבית העלמין וגם בבית הכנסת אחר קריית התורה. החזון האומר אל מלא רחמים ביום הכנסת נוטל את ספר התורה בימינו, משום שנודבים צדקה ונאמר "צְדָקָה מְלָאָה יָמִינָךְ" (תהלים מה, יא), וגם התורה ניתנה בימין שנאמר "מִימִינְךָ אָשָׁדָת" (דברים לג, ב); וגם כדי שתהא עליו אימת התורה ויתפלל על המת בכוונה.

הנוסח הוא "אל מלא רחמים שוכן במורומים, המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה...", והאומרים בטיעות "תחת כנפי השכינה", טוביה שתיקתם מדיבורים (ילקוט יוסף סימן לב, בהערה; בשם ספר שני לוחות הברית).

תפילת "אל מלא רחמים" נתקנה לשילוח הצייר, בשונה מתפלת "יזכור" שנועידה לכל יחיד ויחיד לאמירה עבור קרוביו (גשר החיים פרק לא, ב, ג). יזכור נאמר רק באربع פעמים בשנה (בשלושה ורגלים וביום היכפורים) ותפילת אל מלא רחמים נאמרת גם בעלייה לקבר וגם באזכורות.

נוסח אל מלא רחמים חובר כנראה בשנות הפלרעות ת"ח – ת"ט (1648 – 1649), על ידי הרוב יהיאל מיכל מקהילת נמירוב בפולין, או לזכרו. בעבר היו כמו נוסחים, רובם הסתיימו בביטוי המשמעותי ביותר בתפילה זו – "תאה נשמה צורה בצרור החיים" (גשר החיים פרק לא, ב, א [ובהערה שם הזכיר בהקשר זה את התאריך כ' בסיוון שנקבע לזכר חורבן קהילות פולין ונזכר גם במשנה ברורה סוף סימן תקפ וכנ תקסו, י. בשונה הלכות תקפ, ג מביא מקורות נוספים]. אור לאבל עמ' 146).

המנาง שאין אומרים אל מלא רחמים ביוםיהם תחנון, כדי שלא לעורר צער ובכى, ואף על פי כן נהגו לומר תפילה זו בשבת (ראה אגרות משה, אורח חיים חלק ב, סימן עד, על פי בית יוסף והగרא"א סוף סימן רפ"ד). אפשר לומר אל מלא רחמים גם אם אין מניין עשרה. הנוסח מובא בעמוד 522.

ע"ע אב הרחמים. הזכרות נשמות. השכבה. יצור. צדור החיים.

אלפא ביתא

מזמור קי"ט בתהלים הבוני לפי סדר הא"ב. במזמור שמוונה פסוקים הפותחים באות א', שמוונה פסוקים הפותחים באות ב' וכן הלאה, בסך הכל 176 פסוקים (8 פסוקים כפול 22 אותיות). נהגים לומר בתפילה לרופאותו של חוליה את הפסוקים הפותחים באותיות שלו, (הurret הרב נבנצל שליט"א – ואחר כך אותיות קר"ע שט"ז). גם בעלייה לקבר נהגו לומר את אותיות השם, ולאחר מכן את הפסוקים הפותחים באותיות נשמה".

בספר בראשית (ב, כ), מובא שאדם הראשון נתן שמות לבני הרים. נתינת שם היא הגדרת התוכן הפנימי של הדבר עצמו. לפני חוץ רואים את הצדדים החומריים שאינם משקפים את המהות הפנימית. השם הוא בבחינת נשמה והבעת התוכן הפנימי של עצם הדבר.שמו של האדם מסמל את מהותו, עצמותו ופנימיותו. לאחר פטירת האדם, גופו – המסמל את חיצונותו הזמנית של האדם – נפטר ומתכללה, אך עדין נשארת מהותו הפנימית המסתומלת בנשמתו. תוכן נצחי זה מובע באמירת אותו ולאחר מכן אותיות נשמה".

ישנים כמו זמוריהם בתהלים לפי סדר הא"ב. מזמור קי"ט בוני בא"ב כפול שמוונה. המספר שמוונה מסמל ביהדות את הממד העל טבעי בעולם (המספר שבע מסמל את הטבע, ושמוונה שלאחריו מסמל את העל טבעי. עיין במהרא"ל תפארת ישראל פרק ב). באميرת הפסוקים לעילוי נשמה, באים לבטא את היהת הנשמה שייכת לממד העל טבעי ואת נצחותה.

המזמור ואותיות נשמה"ה מובאים لكمן עמוד 511. על פי עקרון זה, ישנו גם לימוד משנהות לפי אותיות שמו של הנפטר, לעילוי נשמה. רשות פרקי משנהות על פי סדר א"ב מובאת لكمן עמוד 533. ע"ע עילוי נשמה.

אניניות

הזמן מהפטירה ועד הקבורה. אניניות היא לשון צער ועצב. מהتورה אניניות נהגת רק ביום הפטירה עד הערב, ומשמעותה ההלכתית היא לאיסור אכילת קדשים (ויקרא י, יט), ומעשר שני (דברים כו, יד). מדרבנן אניניות נהגת גם לאחר מכן עד הקבורה (ברכות טז,

ב). האנינות היא השלב הקודם לאבלות, והיא מצב קבוע, שבו האבל לא אמור לעטוק בשום דבר מלבד הטיפול בנפטר ובקבורתו, לעומת האבלות שהיא תהליך ארוך, מדווג ומשתנה.

הטעמים לדיני aniyyot, הפוטרים את האון מכל מצוות עשה שבתורה, הם שניים: האחד, מפני כבודו של מת, כלומר, מבחינה רعنונית האון מראה שככל שהוא מרכז בצער על פטירת קרובו שנפטר. השני, מפני הצורך המעשי לטפל בכל צרכי הלוויה והקבורה, בזריזות וביעילות המירבית.

האונ נקרא **בפי חז"ל "מי שמתו מوطל לפניו"** (ברכות יז, ב), דהיינו – אם האון יכול לטפל בנפטר, עליו מוטלת החובה לטפל בו. מטעם זה אם אין האון מסוגל לטפל בנפטר, כגון אם הוא מעוכב בגלל השלומות או שהבאתו מארץ לארץ מתעכבת, או שכבר נמסר לחברה קדישה האמורה לקברו במקום אחר, אין לו גדר הלכתי של און. **ע"ע מי שמתו מوطל לפניו.**

אפר הנשרפים

מי שנשרף באסון, קוברים את אפרו באדמה. אף על פי שאין מצות קבורה על אפר, וגם אין מטמא (משנה אהלות פרק ב, ב). הטעמים לקבורת האפר: משום אייסור הנהה מן המת. משום שאפר הנשרפים דומה לאפר הקרבנות הטוען גניזה. משום שבאפר נשאר ה"לוֹז" – אותה נצחות שממנה עתיד האדים לחיות בתחום המתים.

אפשר לקבור את האפר באדמה בתוך כל, אך עדיף לקבור באדמה ממש. מעיקר הדין אין חובת לוייה באפר, וגם אין חובה לבנות מצבה. גם אין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים ברכת אבלים. האבלות מתחילה מזמן שנפטר, ולא מזמן הקבורה (גשר החיים פרק טז, ח – ט). **ע"ע לוֹז.**

ארון המת

קבורת המת בארון נהגה עוד מימים קדומים, ונזכרה בתורה אצל יוסוף "וַיִשְׁמַע בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם" (בראשית ג, כו). אף חכמי ישראל נקבעו בארוןות, כגון עקיבא בן מהלאל (עדויות פרק ה, ז), רבי יהודה הנשיא (ירושלמי כלאים פרק ט, ג) ועוד.

אין להסתפק בקבורה בארון ולהניחו ללא קבורה בקרקע, כיון שהמצוה מן התורה היא לקבור את המת בעפר. لكن הנוטן את מתו בארון ולא קבورو בקרקע, עובר משום בל תלין את המת. אלא שם נתנו בארון וקבער את הארון בקרקע איינו עובר עליו. מכל מקום טוב לקבור את המת בקרקע ממש, ואפילו בחוץ לארץ, כמו שנאמר "כִּי עָפֵר אַתָּה וְאֶל עָפֵר תִּשׁוּב" (בראשית ג, יט). لكن רבי יהודה הנשיא ציווה לנקב את ארוןו (צוואת רבי ירושלמי כלאים פרק ט, ג; יירושלמי כתובות פרק יב, ג). וכך גם פסק הרמב"ן להלכה (תורת האדם עמוד קיז), וכך גם נפסק להלכה בשלחן ערוך (יורה דעתה סימן שבס, א).

גם בפרק דרבי אליעזר (פרק לד) משמע שיש עוניין לקבור דווקא בארץ, וישנה משמעות נוספת בין הגוף והעפר – "רבי שמעון אומר: כל הגוףות נוגעים בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלוא תרודך, והוא מתעורר בעפר הארץ כשאור שהוא מתעורר בעיסה – מיפה ומרכה ממעלה את כל הגוף בלי מום, כאשר שהוא מיפה ומרכה

את העיסיה". גם בזוהר מובא יתרון הקבורה בקruk ממש – "כמה טב לון בין לצדיקי בין לחיבבי, למחיי גופא דילחון דבוק בארעא ולא תעכלא גו עפרא" (פרשת תרומה דף קנא). הקבורה בכוכים ובמערות שנאה בזמן המשנה והתלמוד, הייתה בארונות שኒנתנו בתוך הכוכבים. הארונות היו מעץ, מאבן, ממתקת ומחרס. תחילת היו קברים בחפירות עמוקות, ולאחר שהייתה מתעלל הבשר היו מלקטים את העצמות וקוברים אותןutan בארון. בבל היה היו קברים בארון, אלא שהיה נותנים עפר על פניו ועל עיניו (תשובה רב נטרונאי גאון, מובאת בתורת האדם לרמב"ן, עמוד קט'). ביום יש לקבור בארונות של עץ (רמב"ם הלכות אבל פרק ד, ד, מצוטט בבית יוסף יורה דעה סימן שסב).

היו מקומות שנагו לקבורה כהנים ובכורים בארון מסווג חшибות, אך הפסוקים קראו תגר על מנהג זה, מסווג שעייר מצות קבורה היא בקרוק משם (חכמת אדם כלל קנה, א). גם בספר הזוהר (פרשת ויחי דף רנא) כתוב שאין להניח שם אדם בארון, אלא רק צדיק כיוסף ששמר ברית קודש, אבל לשאר בני אדם יש לקברים בקרוק. (ראה הקונטרס היחיאלי, בית עולמים פרק ח).

בגשר החיים (חלק ב פרק ז) האrik לבאר את ההבדל בין ארון למיטה. למרות האפשרות לנשיה ולקבורה בארון, הדגיש את העדיפות לנשיאות המת במיטה וקבורה בקרוק, (וזאת בעקבות דרישת שהיתה בזמנו לשאת את הנפטר בארון ולא בכלייה, עיין שם). הרוב הוכיח שככל הדורות הקודמים נהגו לישא את המת רק במיטה, והארון שמש רק לקבורה בתוך הקבר, או לנשיאות הנפטר למרוחקים גדולים כמו למשל אצל יעקב אבינו או אצל יוסף. (עיקר עניינו של הרוב היה למנע מצב שבו יחוزو לקבור בארוןות, וכתוואה מכך ירצו לקשט יותר ויוטר את הארונות, עד שיגיעו שוב למה שמצוואר במסכת מועד קטן, שהוא העניין מtabiyim. לעומת זאת בזמן שהכל נוהגים במיטה פשוטה – זהו כמובן של מות).

גם בקונטרס היחיאלי (בית עולמים פרק ז) הוכיח שהיו מוצאים את המת במיטה ולא בארון, ובארון היו משתמשים רק להעביר את הנפטר מקום למקום:

המורם מכל האמור, שהיו מוצאים את מתיהם במיטות ולא בארוןות, ואפיו בחוץ לארץ... ובארץ ישראל לא היו משתמשים בארוןות כלל, אם לא לעת הצורך שהוא להולכה מעיר לעיר, ועל פי רוב אחר עיכול הבשר. וקוברים בארץ ממש בצדדי שיתעלל הבשר מהר ויתבטלו הצער והדים מעליו. נזכר בזוהר הקדוש (פרשת משפטים) שככל זמן שהבשר קיים, מידת הדין נפרעת ממנו.

ההכנסה לארון יכולה להחשב בתנאים מסוימים במנין זמן האבלות:

אם נתנו את המת בארון ונתנווה בחדר אחר ולא קברווה לפני שהיתה העיר במצרים, מוננים לו מיד שבעה ושלושים לאבלות אף על פי שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור. וסתימת הארון נחשבת לגביהם קבורה וחלה עליהם אבלות מיד (שלחן ערוך יורה דעה סימן שעה, ד).

כשמכניסים את המת לארון אומרים פסוקים מיוחדים:

"וְלֹא יָבֹא לְרֹאֹת כִּבְלָע אֶת הַקְּדֵשׁ וְמִתּוֹ" (במדבר ד, כ.).

"רָאִיתִי וְהַנֶּה מִנּוֹרַת זָהָב כָּלָה וְגָלָה עַל רַאשָּׁה וְשָׁבָעָה נְרוֹתָה עַלְיהָ שָׁבָעָה וְשָׁבָעָה מוֹצָקָות לְפָרוֹת אֲשֶׁר עַל רַאשָּׁה" (זכריה ד, ב.).

"מִי אָתָּה הָר הַגָּדוֹל לִפְנֵי זָרְבָּל לְמַישָׂר וְהַזִּיא אֶת הָאָבוֹן הַרְאָשָׁה תְּשָׂוֹתָה חָנוֹן לְהָ" (שם פסוק ז).

"וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כַּח אֲדֹנִי כַּאֲשֶׁר דָּבַרְתָּ לִאמְרָה: ה' אָרָךְ אֱפִים וּרְבָּחָד נְשָׂא עָזָן וְפָשָׁע וְנִקְהָ לא יִנְקַה פָּקֵד עָזָן אֲבֹות עַל בְּנִים עַל שְׁלָשִׁים וּעַל רְבָּעִים: סְלָחָנָא לְעָזָן הַעַם הַזֶּה כָּגָדֵל חָסְדָךְ וּכְאַשְׁר נְשָׂאָתָה לְעַם הַזֶּה מִמְּצִירִים וְעַד הַנֶּהָה: וַיֹּאמֶר ה' סְלָחָתִי בְּדָבָרְךָ: וְאַוְלָם חַי אָנִי וַיִּמְלָא כְּבָוד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ" (במדבר יד, יז – כא).

יש כוונות מיוחדות שיש לכון בהן על פי הקבלה כשאומרים פסוקים אלו והן מובאות בספר מעבר יבך (מאמר שפטין רנות פרק יד) המשווה את הכנסת המת לארון לכנית נח לתיבה.

קיימים מקובל בארץ ישראל לקבור בקרקע ממש, חוות מאשר הרבנות הצבאית שקוברת בארון. יש לנkap את הארון. המקור לכך – "תהא ארוני נקובה" אצל רבינו יהודה הנשיא (ירושלמי כתובות פרק יב, ג). תשובה מפורטת לגבי קבורה צבאית בארון, מובאת בספר "משיב מלחה" של הרב גורן (כרך ג שער ו). הרב גורן קובע שם שנ翰לי הקבורה הצבאיים יכולים להיות שונים מאשר הנהלים האזרחיים, ואין זה מושם שינוי מנהג המקום כיון שהצבאה נחשב כקילה נפרדת. בחוץ לארץ יש מדיניות שבhem המנהג לקבור בארון. התיחסות לקבורה בארון, סוג הארונות ומוחריהם, מובאת בספר "דרך של היהדות במומות ובאבלות" בעמוד 38.

קיימים שימושים מסוימים מהווים מחוץ לארץ ישראל, מוצאים אותם מן הארון וקברים אותם בקרקע. ואם ירצו לשנות ולקבור עם הארון, יש בזה פגיעה בכבוד המתים, וגם הוא נגד המנהג המקובל בישראל. לכן אין לשנות (ילקוט יוסף סימן מה, א).

לGBT שימוש בארון המת לאחר שהוציאו ממנה את המת. במקום קברים בארון, והעבירו את המת בארון מעיר לעיר, מכיוון שהניחו את המת בארון על דעת לפניו המשם – לא נאסר. אבל אם הביאו את המת בארון מחוץ לארץ – מקום שנางו לקבור בארון, ויש לשער שהניחו בארון על דעת לקבורה בו, הרי הוקצה הארון למות ונאסר בהנאה (גשר החיים פרק ח, יא – יב). גם לגבי טלית: בארץ ישראל לא נהגו לקבור בה את המת, ולכן אינה נאסרת בהנאה כיון שכיסו בה את המת רק לפני שעה. אבל אם נשלח המת מחוץ לארץ מעוטף בטלית ממוקם שנางו לקבור את המת בטליתו, הרי הקטו את הטלית למות ונאסרה בהנאה. למעשה כיון שאין רוצים לשנות מלבושים מת אחד משאר מתים ולקבורי בטלית, קוברים את הטלית מעל האל המת בתוך הקבר (גשר החיים פרק י, פיסקה ה).

ע"ע איסור הנאה מהמת. כליבה. קבורה.

אשכבה

ע"ע השכבה.

בית הלוויות

בדרכּ כל מקום טהרת הנפטר, ברוב המקומות בצדוד לבית הקברות. סדר הטיפול בנפטר הוא: לאחר הרישוי המנהלי מתבצעת טהרת הנפטר על ידי החברה קדישא. לאחר מכן מועבר הנפטר למקום יציאת הלווייה (אלא אם כן הלווייה יוצאה מבית הלוויות עצמו), ממש יוצאה הלווייה לבית העלמין. ע"ע בית הקברות.

בית הפרס

שדה שיש בו ספק טומאות מת. כגון שדה שהיה בו קבר ונחרש, וחוששים שעצמות המת ועפר הקבר נתפזרו בשדה.

יש כמה הסברים לשם בית הפרס. או על שם התפרשות וההתפשטות הטומאה על פni כל השדה, או מושג פרוסה, שעצמות המת נפרסו ונשברו, ונתפרסו בשדה. ויש שפירשו לשון פרסה, שפרשות בני האדם נמנעות לילך שם מפני הטומאה.

יש שלושה סוגים בית הפרס: שדה שנחרש בו קבר, כאמור לעיל. שדה שאבד קבר בתוכו. שדה בו כין – שבוכים שם על המתים ורוחצים אותם, והחשש הוא שמא נידל אל אחר מן המת ונפל שם. החשש בשדה בו כין פחות חמור מאשר בשדה שנחרש בו קבר או שדה שאבד בו קבר (משנה אהלות פרק ייח, ב).

שייעורו של בית הפרס,מאה אמות ממוקום הקבר שנחרש, לכל רוח.

בית הפרס שטיחרוהו, הרי זה טהור (שם משנה ה).

מקורות – משנה אהלות פרקים יז – ייח. משנה תורה לרמב"ם פרק עשרי מטוימת מת. שלחן ערוך יורה דעה סימן שטט; שעב.

בית הקברות

מקום קבוע לקבורת המתים. נקרא גם "בית מועד לכל חי" (על פי איוב, כג), ובשם "בית עולם" (על פי קהילת יב, ח), ובלשון חז"ל נקרא "בית עליון" (למשל בסנהדרין יט). נקרא גם בשם "בית החיים" על שם מעבר החיים ממצב למשנהו.

יש כללים למקומות בית הקברות ולהתנהגות בתוכו. היו מרחיקים את בית הקברות מחוץ לעיר חמישים אמה (משנה בא בתרא, ב, ט; שלחן ערוך יורה דעה סימן ששה, ב). אין נהגים קלות ראש בבית הקברות (שלחן ערוך יורה דעה סימן שסח). לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרעו מפני שהוא לווג לרשות (שלחן ערוך שם סימן שסז, ב – ג). הנכנס לבית הקברות לאחר שלושים ימים מביך ברכת אשר יצר אתכם בדין. בבית הקברות יש טומאה ולכן אסור לכהן להיכנס לשם אלא רק לשבעה קרובים. בימים שהיו גוזרים תענית על האיכות היו יוצאים לבית הקברות, ככלומר הרי אלו חשובים

לפניר כמותים, או כדי שיבקשו עליינו המתים רחמים (תענית טז). כשהם בקשimos מהמתים שיבקשו עליינו רחמים, צריך להיזהר שלא להיות דושש אל המתים. נהגו להשתטח על קברי אבות. נהגו לעלות לבית הקברות בתשעה באב ובחודש אלול ובעשרת ימי תשובה, ובפרט בערב ראש השנה וערב יום הcaps, ומרבבים בתקינות ונותנים שם צדקה לעוניים. ע"ע בית מועד לכל חי. ברכת אשר יצר אתכם בדיון. טומאה. לועג לרשות. קברי אבות.

בית מועד לכל חי

במקור כינוי לבית הקברות, על פי הפסוק באיוב ל, כג – "כִּי יָדַעְתִּי מִوتָּה תִּשְׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל חַי". משמעו הביטוי היא כינוי למקום שבסופה של דבר כל חי עדtid להליעו אליו, שהרי סוף כל אדם למוותה. ביום משמש הביטוי בעיקר לבית הלוויות בו מספדים את הנפטר ושם מתחילה הלויה. ע"ע בית הקברות.

בית עלמין

ע"ע בית הקברות.

במתים חפשי

ביטוי הבא לצין את התנטקותו של המת מהאפשרות לקיים מצוות. מבוסס על הגמרא (מסכת שבת ל, א):

לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות קודם שימות. שכיוון שמת,بطل מן התורה וכן המצוות ואין לקדוש ברורו שבח בו. והיינו שאמר רבי יוחנן: מהו שכותוב "במתים חפשי" (תהלים פח, ו)? כיוון שמת אדם, נעשה חפשי מן התורה וכן המצוות.

ע"ע לועג לרשות.

בקרבי אקדש

ביטוי שימושתו שמיתת צדיקים מכך. המקור הוא בדברי משה רבנו אל אחיו הגדול ממנו – אהרן הכהן הגדל, בשם ה'. הדברים נאמרו לאחר מות שני בני אהרן נדב ואביהוא, בהקריבם אש זרה לפני ה' (ויקרא י, ג). נדב ואביהוא הקטירו לפני ה' ונכנסו אל הקודש ללא ציווי ולא רשות, בגין לכללי ההתנהגות במשכן, ועקב כך מתו. נדב ואביהוא, מלבד היותם בני אהרן, היו תלמידים מובהקים של משה רבנו, נחשבו מגודלי תלמידי החכמים שכדור, והוא המועמדים לכבודה לאחר אביהם. יוצמתם, חטאם ומיתתם נידונים בהרבה בדברי חז"ל ובפרשנים.

מייתם אירעה בשיאו של אירען לאומי נדר ונסוג, חנוכת המשכן והמזבח, והשראת שכינה בישראל. ההתרחשות בו זמנית של התפרצויות שמחה עצומה מצד העם, עקב

השראת השכינה ממשך לאחר הצעיפיה הדורוכה לכך – "וירא כל הארץ וירנו ויפלו על פניהם", עם האסון הכבד שארע לחתן השמחה המרכזי – אהרן הכהן הגדול, גרמה לצער ואבל, וגם למכובחה רבה ולצורך בהדרכה צמודה מצד משה רבנו כיצד יש לנוהג במצב מורכב זה. משה הורה לאחנן ולבניו לא לנוהג אבלות בשל קדושות המעדן ועקב התפקיד והמשמעות הציבורית שיש להם. האבלות הפרטית נדחתה מפני השמחה הציבורית.

רש"י שם פירש "הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש" – היכן דבר? "ונעתקתי שפמה לבני ישראל ונקדש בכם" (שמות כט, מג), אל תקרי 'בכם' אלא 'במכוּבדי'. אמר לו משה לאחנן: אהרן אחיך, יודע הייתי שיתקdash הבית במיודעיו של מקום, והייתי סבור או כי או בר. עכשו אני רואה שהם גדולים ממוני וממך". והרמב"ן כתוב: "בקרבי אקדש – שלא יחרשו אל קדושתי, ועל פנוי כל הארץ אפכד – שייהיו נוהגים כבוד במקדשי".

ניתן לומר שעצם גילוי השכינה גורם להקפה יתרה כלפי בני האדם. קירבה אל המלך מחייבת יותר את המקורבים אליו. ככל שהקירה גדולה יותר, המחייבות להתנהגות ראויה ומושלמת עמוקה יותר. יש לאדם לנוהג משנה זהירות בעמדתו לפני המלך. נדבר ואביהוא היו קדושים עליון אך מתברר שניטלו מדעתם יוזמה שלא במקומם. מיתתם הייתה מכח קשה לעם ישראל, אך לימדה את ישראל שהמושג עם טగולה הוא מושג מחיב ותובעuni. העמידה לפני אין בה שורה וכוחניות, אלא דרישת להתנהגות מוסרית ראייה וצדקה ללא רבב.

ניתן להשווות זאת לחסלאי העובד עם זרם במתח גבוה, שעליו להיזהר מפניים מאשר בזרם ביתתי. יש כוח עצום למתח הגובה יכול להביא תועלות מרובה. אך אסור לאדם לgesht אליו ללא הדראה מתאימה. עם ישראל העומד לפני ה' נמצא ב'מתח רוחני גבוה'. וככל שדרגת האדם הפטרי גבוהה יותר, כך הדרישות הרוחניות ממנו גבוהות יותר. כל שגיאה קטנה אצל אדם גדול יש בה משמעות, בשונה מאדם שדרגתנו הרוחנית קטנה. וכן אמרו חכמים שהוא מדקדק עם צדיקים כחות השערה. ההשראת שכינה בעם ישראל בכלל וגם באדם בפרט היא פסגת השאייפות, תכלית המעלת האנושית והשיא הרוחני שניתן להגיע אליו. מ眞ותם של נدب ואביהוא למדיו ישראל שכינה עשויה לשורות בינהם, אך גם נוכחו לדעת שיש כללי התנהגות ראויים ומחויבים לכך.

ע"ע מיתה צדיקים מכפרת.

בקשת מחלוקת מהמת

החווטא לחברו, ומת חברו קודם שיבקש מחלוקת, מביא עשרהبني אדם ומעמידן על קברו, ויאמר בפניהם – חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה, שכך וכך עשיתי לו. ואם היה חייב לו ממון, יחויר לירושים (הלכות תשובה לרמב"ם פרק ב, יא).

אם חרפו לאחר מיתה אין צריך לילך על קברו, אלא מבקש ממנו מחלוקת במקומות שבישי (מן אברהם אורח חיים סימן תרו סעיף קטן ז). אמנים בספר

כף החיים (שם סעיף קטן לה) הכריע כדעות המחייבות שצורך לילך על הקבר גם אם בישו לאחר מיתה.

לקראת סיום הקבורה מבקשים מחלוקת מהמות.
איש החברה קדשא אומר:

(פלוני/ת בן/בת פלוני/ת) בשם החברה קדשא, בשם החברים שהטעסקו בר, בשם משפחתו וידידיו, אני מבקש ממך מחלוקת, אם חס ושלום פגמוני איזה דבר בטורה ובניאת המיטה או בתיקון הקבר.
סלוח/י נא לנו כי שגגה היא. כל מה שעשינו היה לכבודך על פי מנהג החברה קדשא.

אנו פוטרים אותך מהיות חבר/ה בכל חברה או אגודה שהיא.
לר/לכי בשלום ותנוח/י על משכבר בשלום, ותעמוד/ותעמידי לגורלך לך הימין.
היה/היי נא מליז/מליצה טוב/ה بعد משפחתו וידידיו.
וחיים ושלום יהיה לנו ולכל ישראל עד העולם.

ע"ע והמתים אינם יודעים מאומה.

בר מין

כינוי לנפטר. המשמעות המילולית בארמית היא "חוץ מאייתנו", כמו שאומרים "לא עליינו". זו דוגמא לכך שמי שדיברו על מות או על נפטר, ניסו להרחק מעצם את המיטה, ולהבדיל את עצם מן המת. גם כשמזכירים את המת בהקשר עם אדם חי, נהגים לומר על الحي "יבדל לחיים ארוכים". ע"ע רחמנא ליצלן. שבך חיים.

ברא מזci אבא

ביטוי בארמית שמשמעותו המילולית היא "הבן מזכה את האב". העיקרון הוא שאדם יכול להושף זכיות לנפטרים בכלל ולאביו ואמו בפרט, על ידי מעשים טובים ומצוות שיעשה לבודם, לזכותם ולעליהם נשמהתם. באופן זה הבן מזכה את הוריו ומכבדם לא רק בחיהם אלא גם לאחר מותם.

מדובר ברזיל הגלעדי שאמר (שמעאל ב', יט, לח) "אמות עיררי" נראה כי יש הנאה למתחים שבניהם ואוהביהם ילכו על קבריהם להשכיב אותם ולבקש לנשماتם טובה, ומטיבים להם באוטו עולם. ותפלת הבן על אביו שלמדו תורה וכן תלמיד על רבו ותלמידי חכמים הלומדים זה על זה, ודאי תהיה יותר רצiosa ותעשה להם יותר ניחא מתפילה אחרים... ואם האבות צו לבנים לעשות דברים לאחר מותם, כשייעשו הבנים הוא כאילו יעשוו האבות כי

ברא מוצי אבא, כיון שעל ידי האב זכה הבן לעשות (מעבר יבך מאמר שפטין רננות פרק כג).

ע"ע דובב שפטין שנים. עילוי נשמה. קדיש.

ברכות לעילוי נשמה

ברכה ואכילה לעילוי נשמת המת.

בדרכ כל אדם אוכל מלחמת רעב, צורך או תעוגה. אמנם אדם מישראל מברך לפני אכילת מזונו, ומשמעות הברכה היא הבעת תודה על האכילה ונטילת רשות לאכול. אבל עיקיר עניינה של האכילה הוא הצורך האנושי.

בברכות לעילוי נשמה העניין הפור – עיקר עניינה של האכילה הוא לברך את ה', וכדי שאפשר יהיה לברך את ה' – אוכלים. האכילה היא אמצעי לברך את ריבונו של עולם, ולא כבדך כלל, שעצם האכילה היא העיקר והברכה היא המכשיר לה.

על פי השקפה היהודית, כל מעשה טוב הנעשה בגלל הנפטר או לכבודו נזקף לזכותו בחשיבותו של מעלה. הדוגמא היותר מפורסמת היא הקדיש – מקדשים את שמו של הקדוש ברוך הוא כדי לזכות בברך את נשמת הנפטר.

כיון שככל המטרה היא לזכות את האוכלים בברכה ולא באכילה, הרי שהאכילה היא בעיקר סמלית. כך למשל אדם אוכל צימוק אחד כדי לברך "בורא פרי העץ", אוכל בוטן אחד כדי לברך "בורא פרי האדמה". ואין תכלית האכילה אותו הבוטן או הצימוק אלא ה��ילת היא לזכות לברך את ריבונו של עולם. זכות הברכה עומדת לזכות נשמת אותו הנפטר שלעילוי נשמותו מברכים.

כדי שאפשר יהיה לברך כמה שייותר ברכות, ישסדר ברכות. בכבוד בית האבלים כשלא אוכלים לחם הסדר הוא – בורא מיני מזונות, בורא פרי הגפן, בורא פרי העץ, בורא פרי הארץ, שהכל נהייה בדברו (ראשי תבות מג"ע א"ש).

יש בתים אבלים שכותבים בהם במקום נראה לעין, שהברכות הן לעילוי נשמת הנפטר (פלוני/ת בן/בת פלוני/ת).

ע"ע ברא מוצי אבא. עילוי נשמה. קדיש.

ברכת אבלים

לאחר הקבורה, כשהיו מגיעים לרוחבה של העיר, היו מברכים ברכת אבלים. لكن יש מקומות בהם נקראת ברכה זו בשם ברכת רחבה. המקור מובא בغمרא (כתובות ח, ב):

כשנפטר בנו של ריש לקיש, הלכו לבית האבל לנחמו. אמר רב חייא בר אבא למתורגמן: קום אמרו דברים נגד שבחו של הקב"ה, פתח ואמר: האל הגדול ברוב גדו, אדיר וחזק ברוב נוראות, מוחיה מתים במאמורו, עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ה' מוחיה המתים. אמר לו: קום אמרו דברים נגד האבלים, פתח ואמר: אחינו המיגעים המודוכאים באבל זהה, תננו לבבכם לחקור את זאת, זאת היא עומדת לעד, נתיב והוא

מששת ימי בראשית, ובים שתו רביים ישתו, כמשתה ויאשוני כר משטה אחרונים, אחינו, בעל נחמות ינחים אתכם, ברוך מנחם אבלים. אמר לו: קום אמר דברים כנגד מנחמי אבלים, פתח ואמר: אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים, המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו. אחינו, בעל הגמול ישלם לכלם גמולכם, ברוך אתה משלם הגמול. אמר לו: קום אמר דברים כנגד כל ישראל, פתח ואמר: ריבון העולמים, פדה והצל, מלט, הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה, מן השדפון מן הירקון, ומכל מני פורענותות המתרגשות ובאות לעולם, טרם נקרה ואתה תענה, ברוך אתה עוזר המגפה.

הרמב"ן (תורת האדם עמוד קנו) מביא בשם הגאנונים נוסח אחר לברכה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דין הרוחמים שופט אמוניות שדיינו דין אמרת כדכתיב הצור תמיים פועלו, ברוך אתה ה' מנחם אבלים". משמע מהרמב"ן שמנחות אלו בטלו בתקופתו למורות שנางו בדורות הקודמים, כיון שאין ברכות אלו חובה אלא רשות, שהן ברכות השבח (שם, קנג – קנד).

ברכה זו מוזכרת גם בטור (יורה דעה סימן שעו) אך לא נפסקה להלכה בשלחן ערוך ואין נהגים בה כיום.

ברכת אבלים היא גם כינוי לתוספת שמוטיפים בברכת המזון כשברכיכים אותה בבית האבל. הנוסח מובא לעיל עמוד 110. אף שברכה זו נזכرت בגמרא (ברכות מו, ב. מסכת שמחות סוף פרק יד) ובספרי ההלכה, ונפסקה בשלחן ערוך (אורח חיים סימן קפט, יורה דעה סימן שעט), והיא מצויה בסידורים בנוסחים שונים, אין האשכנזים נהגים לאומרה. לפי מנהגי עדות המזרח ולפי מנהג תימן נהוג לאומרה כנוסח אחר של ברכת הטוב והמטיב, ועיקרה דברי תנחומיים ובקשה שלא תהא עוד צרה ויגון.

הטעם שמוטיפים ניחום לאבילים דוקא בברכת המזון ולא בתפילה, כי בשעת ברכת המזון הוא עת שמחה ורצון. כי כשהאדם שבע הוא מברך בעין טוביה. וכשש שהוא מברך בחודה וعين טוביה, כך מתברך ונוטנים לו בחודה ובعين טוביה. וכך טוב עין הוא יברך וינחם בברכת הטוב והמטיב (מעבר לכך מאמר שפת אמות פרק לו).

ברכת אשר יצר אתכם בדין

הברכה שumbedricim כשרואים את בית הקברות, למי שלא ראה קברי ישראל שלושים ימים. יש בתוי עליון שהברכה מופיעה בכניסה אליהם. את הברכה ופירושה ניתן למצוא בעמוד 230.

ברכת המזון

ע"ע ברכות אבלים.

בשמות של מותים

בימי התלמוד היו משתמשים בשמות של מות, כדי להעביר את הריח. להלכה אין מברכים על בשמות של מותים, כיון שלא נעשו להריח בהם אלא רק כדי להעביר את הריח הרע (שלחן ערוך אורח חיים סימן ריז, ב).

על פימנהגי תימן, נהגו לשם חבילות של שיחי בשום, כגון ריחן, בתוך תכרייני המות, כדי שלא יתבזו מותים שכבר התחילו להסריח. ועוד נהגו שכשנושאים את המיטה לבית הקברות, עיצרים ועושים מעמד ומושב, שניים או שלושה נערים מוחזקים בידם מחתה מלאה גחליל אש ועוברים בקרבת המיטה, ומתקטרים עליהם גרגרי לבונה כדי שלא יתבזו המטה שכבר התחיל להסריח. משום לכך נקראת הלבונה "מוגמר של מותים" (הליכות תימן, מנהלי קבורה ואבלות עמוד 329).

גודול בבית

החשיבות במשפחה, שככל בני הבית נגரירים אחריו בוגר למןין ימי האבלות כשםת אחד מן הקרים. האבל שעונייני המת וקבורתנו נחתcin על פיו, לאו דווקא הגודול בשנים.

קרוב שלא ידע שמת קרויבו ובא באמצע השבעה לבית האבלים, ושם יושב גם גודול הבית – מצטרף לאבלים ויושב רק את מספר הימים שהם משלימים, וكم מהשבעה יחד אתם. אפילו בא ביום השביעי, אם עדין לא קמו – יושב אתכם שעה קלה וكم יחד אתם. ואם כבר קמו מאבלותם – מתחילה למנות שבעה לעצמו.

יש ארבעה תנאים כדי שיוכל הקרוב להצטרף אל האבלים:

- כשהלא ידע שמת או שלא התחיל באבלות עד שבא למקום האבלים.

- כשהאבלים יושבים בעיר שמת או שנ开办 שם.

- כשהאבלים יושבים בעיר אחרת לא רחוק ממהלך יום אחד ממקום הקבורה.

אם לא מתקיים כל ארבעת התנאים, מונה הקרוב שבעה ימים לעצמו מהזמן שנודיע לו.

כsmouthיכים את המת מעיר לעיר, וחולק מהקרים נשארים וחילקם מלויים את הנפטר לעיר אחרת. בכלל, אלו שאינם מלויים את המת מוניהם שבעת ימי אבלות משיחיזרו פניהם מהמת, ואלו שהוליכים עמו מוניהם מסתימתת הגולל. אבל כshedol הבית הולך עם הנפטר לוותו, כולם נגരירים אחריו ומונים משעה שייקבר. ודוקא כשם מקום הקבורה אינו רחוק יותר משלושה ימי הגעה.

(טור ושלחן ערוך יורה דעתה סימן שעיה. גשור החיים פרק יט סעיף ה. אנציקלופדיה תלמודית ערך גודול הבית. בספרינו בפרק מה – מי שנודיע לו על המיטה רק לאחר שקרוביו כבר החלו לשבת שבעה, מעמוד 244).

גולל ודופק

ע"ע סתיימת הגולל, ובמשנה אהלוות ב, ד.

גוסט

לשון גוסט הוא מילון להגיס בקדירה, שהЛИחה מותה הפכת בגורנו (תוספות יומ טוב על המשנה בערכין פרק א, ג). נקרא גם שכיב מרע או נוטה למות. אדם שקרובה שעתו למות מפני מחלה או פזעה.

הלכה הגוסט מוגדר כחי, אסור לפגוע בו או ל��ר את חייו. אסור לגעת בו או להזיזו, וכל הנוגעבו הרוי כשפוך דמים. יש דינונים הלכתיים לגבי הסרת מונע כדי לאפשר את המיתה (שלחן ערוך יורה דעתה סימן שלט, א, בהגהת הרמ"א). אף על פי שרוב גוסטים למיתה, אין מעידין עליו שמית עד שתצא נפשו ממש. אף על פי שרוב גוסטים למיתה, כיוון שיש מיעוט שחייו – מחויבים לטפל בו אם עדין יש תקופה להחיותו, ומותר לחלל שבת לשם כך. סיכום נרחב על היבטים ההלכתיים מובא באנציקלופדיה הלכתית רפואית כרך ד, ערך 'נוטה למות'.

ע"ע וידוי. חזקת חיים. שכיב מרע.

גחש"א – גמilot חסד של אמת

ראשי תבות "גמilot חסד של אמת" או "גומלת חסד של אמת" (גשר החיים פרק לג, א). כינוי לחברה קדישא על שם שעושים חסד של אמת עם המתים, וגם מפני שעושים חסד עם הנפטרים להעבירם לעולם האמת הנצח. ע"ע חברה קדישא. חסד של אמת.

גלאול מחלות

על פי חז"ל, המתים שבוחן לארץ מגיעים לארץ ישראל על ידי גלאול מחלות. המקור הוא בגמרא (כתובות קיא, א): "כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל – מובטח לו שהוא בן העולם הבא. וצדיקים שבוחן לארץ אינם חיים? אמר רבי אילעא: על ידי גלאול, מחלות נעשות להם בקרקע". גם דרשו על הפסוק "ונשאתני מפצרים וקברתני בקברותם" (בראשית מז, ל): יודע היה יעקב אבינו הצדיק גמור היה, ואם מתים שבוחנה לארץ חיים, למה התריח את בניו? שמא לא יזכה למחלות. כיווץ בדבר דרשו "וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמותי מזה" (בראשית ג, כה), א"ר חנינא: דברים בגו, יודע היה יוסף בעצמו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבוחנה לארץ חיים, למה התריח את אחיו ארבע מאות פרסה? שמא לא יזכה למחלות. ראה רד"ק על חזון העצמות היבשות ביחסאל לז, יב. ע"ע הכל מעליון לארץ ישראל ואין הכל מוצאיין. קבועה בארץ ישראל.

גלאול נשמות

מושג על פי הקבלה. נחשב לסתורי תורה. מושג יסודי ועקרוני בספרי הקבלה. העיקרונו הוא שנשומות הנפטרים חוזרותשוב לעולם, ומתגללות מחדש בגוף של אדם אחר. המשמעות היא שנינתה לנשמה זו הזדמנויות נוספת לתיקון. (על פי רמז – "תיקון" אותןיות "תיקון"). זיכון של אותו גרעין נשמתי – אותה נשמה חוזרת כדי לתקן את מה שלא הספיקה לתקן בglesol קודם.

כך למשל דרשו (באופן שונה מהמקובל), את הפסוק "דור הולך ודור בא" – אותו דור שהולך, הוא הדור שבא. כמו עז שנركב או נשרפ' ומתכללה, וממנו עצמו צומח עז חדש בלבוש שונה, כך אותה נשמה חוזרת לבוש אחר – בגוף אחר. עוד דרשו, גלגול מלשון גilioi – התגלות של אותה נשמה באופן אחר. פנים חדשות המאפשרות תיקון באופן מוחודש.

על פי שער הגלגולים לאירוע'ל (רבי יצחק לורייא אשכנזי – גדול המקובלים בדורות האחרונים). חי בצפת לפניו כחמש מאות שנה), יש הדרגות הגבותות יותר. תחיליה מתקנים את הדרגות הנמוכות, ולאחר מכן את הדרגות הגבוהות יותר. לכן תחיליה מתקנים את הנפש, אחר כך את הרוח ולאחר מכן את הנשמה. מה שכבר תוכן בגלגול אחד – לא מתקלקל יותר ואין צורך לתקן שוב. תיתכן ירידה רוחנית בפרטים אצל אותו גלגול מוחודש, אבל לא בכלל. לכן ההתמודדות היא בדרגות הגבוהות יותר.

היו מחכמי ישראל ששלו לחלוtin רעיון זה. כך למשל רבי סעדיה גאון בספריו הנבחר באמונות ובדעות (סוף מאמר שישי פרק ח, מעם ריד במחדורות הרב קאפק). אך לאחר תקופת האר"י כבר נתקבל עקרון זה באופן רחב בעם ישראל.
ע"ע הבעל דגומי. לו. נשמה. תחיית המתים.

גמ"ח ניחומים

השאלת ציוד לבית האבל. במקרים של אבלות נוצר צורך מיידי בבית האבל בספרים ולהפכים שונים לצורכי האבלים. יש קהילות שימוש מרראש ערכות כאלה. תוכן הערכה בדרך כלל: ספר תורה עם ארון קודש ניד, סיורים וכייפות, ספרי משניות לצורכי לימוד (בדרך כלל בין תפילה מנהה למערב), ספרי הלכה בענייני אבלות, נרות נשמה, כסאות נמוכים לאבלים, כסאות וספסלים למנחים. יש גם ח"ם המשאילים פרטיים אלו או חלקם. ע"ע בספרנו בעמוד 325.

גניזה

החשיבות לגנוז ולקבור כתבי קודש – ספרי תורה, תפילין, מזוודות וספרי קודש שיש בהם שמות הקב"ה או דברים שבקדושה. אסור לאבדם או להניחם במקום הפקר, כדי שלא יתבזוז, וכל שכן שאסור לשורפים.

המנהג היה לקיים הגניזה תחת הבימה או בכתלי בית הכנסת או בעליית הגג שם היו מ Niechim את הספרים שנפלו ודפים שיש בהם שמות ה' ואזכורות. וכך אשר נتمלא המקום מוציאים אותם משם וקוברים אותם בבית הקברות כמו מת מצוה. ספר תורה שבלה, נותנים אותו ברכי חרס וקוברים אותו בAKER תלמיד חכם (מגילה כו, ב. בבא בתרא כ, ב. שלחן ערוך אורח חיים קנד, ה; יורה דעה רפב, י). מותר לקובר את הגניזה מתחת לקברים. יש לכנות את הגניזה בעperf בגובה שישה טפחים, ועל גביו קוברים את הנפטרים (במראה הבזק חלק ז, עמ' 236).

הרופא ספר תורה שנשוך, חייב לקרוא שתי קרייעות – אחת על הגוף ואחת על הכתב (מועד קטן כו, א). ע"ע קריעה.

גר, אבלותו

גר או גיורת שהתגירו עם קרוביהם, מצד עיקר הדין אינם חייבים להתאבל כיון שגר שהתגיר דומה לקטן שנולד, ולכן הקירבה הביולוגית לא נוחשבת לקרובה (יבמות צז, ב. שלחן עורך יורה דעתה סימן שעד, ה). אף על פי כן נהגו להחמיר ולהתאבל. מכל מקום רשאים ללימוד תורה, וכן לא יברכו "דין האמת" (צרור החיים פיסקה ה). הערת הרוב נבנצל שליט"א – אם מצטערים, נראה לענ"ד שיכולים לברך. ע"ע בפתח הספר ערך גוי.

דובב שפת ישנים

ביטוי הלקווח מפסיק בשיר השירים (ז, י) הנדרש על המתים שהם בבחינת ישנים, אך תורתם הנשארת בעולם וממשיכה להלמד מעוניקה להם ממד של נצחיות.

אמר רבי יוחנן משום רבינו בן יוחי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמוועה מפני עולם הזה, שפטותיו דובבות בקרבר. אמר ר' יצחק בן זעירא, ואיתימא שמעון נזירא:מאי קראה? "וחבק בין הטוב הוולך לדודי למשירים דובב שפת ישנים", ככומר של ענבים, מה כומר של ענבים – כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף תלמידי חכמים – כיון שאומרים דבר שמועה מפייהם בעולם הזה, שפטותיהם דובבות בקרבר (יבמות צז, א; סנהדרין צ, ב; בכורות לא, ב).

זה חсад של אמת שיכל אדם לעשות עם הצדיקים, לקודשים אשר בארץ, חלקם בחיים, למדוד דבריהם; וזכותם תהיה למנגן וננה עליהם. ...וחובה זו ביותר מוטלת על יוצאי חלאבו של מחבר ספר לדור דורים, ללמד ספרי זקנם ולתרץ בדבריו... והם יחוסו עליהם וימליך טובה בעדם (פלא יועץ, ערך דובב שפת ישנים).

ע"ע ברא מוציא אבא.

דורש אל המתים

איסור שאלת עתידות ונסתורות מהמתים.

אסור לדורש אל המתים שנאמר "לא ימצא בך... ושאל אוב וידעני ודorsch אל המתים" (דברים יח, י – יא).

איזהו דורש אל המתים זה המריעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא מות בחלום וידעו מה ששאל עליו, ויש אחרים שהם לבושים מלבושים ידועים ואמורים דברים ומקטירין קטרת ידועה וישנים לבדם כדי שיבא מות פלוני ויספר עמו בחלום. כללו של דבר כל העושה כדי שיבא המת ויודיעו – לוקה, שנאמר לא ימצא בך מעביר וגוי' ודorsch אל המתים (רמב"ם הלכות עבودת כוכבים פרק יא, יג).

ההולכים לבית הקברות לבקר קברי אבות וקברי צדיקים, אל ישימו מגמותם כנגד המתים הקבורים שם, שלא יראה כדורש אל המתים. אלא להתפלל שם לה' לבדו במקום שתהא תפלו נשמעת, ויבקש מה' יתברך שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר (משנה ברורה סוף סימן תקפא).

אמנים יש מהפוסקים האחרונים שסוברים שאין איסור דורש אל המתים אפילו כשבקש ממהמתים שיתפללו על החיים. והוכיו זאת מהגמרא (תענית טז, א) שבתענית ציבור על הגשימים יוצאים לבית הקברות כדי שיבקשו עליינו המתים רחמים. וכן הוכיו מכלב בן יפונה שהלך ונשתטח על קברי האבות ואמר להם "אבותיכם בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים" (סוטה לד, ב). גם מספר הזוהר (ויקרא עא, ב) מפורש שאין זה משום דורש אל המתים. בן איש חי (שנה ראשונה פרישת נצבים, ב) התיר לבקש מהצדיק הקבור שיתפלל בעדו. וכן פסק להלכה בילוקוט יוסף (סימן מ, י). וע"ע בಗשור החיים פרק כת, ט; וביתר הרחבה בחולק שני פרק כו. ע"ע אוב. קברי אבות וקברי צדיקים.

דין האמת

ברכה שمبرלים כמשמעות רעות. האבלים מברכים ברכה זו בשעת הקריעה של ההגד. נוסח הברכה קדום ומופיע כבר במשנה (ברכות ט, ב). הברכה, למורות הקשרה המיצער, נחשבת בין ברכות ההוראה. ועל כך אמרו חז"ל שצער האדם לקבלת את הרע מתוך אהבה, ממש כשם שמתקבלת הטובה.

ישנה משמעות עמוקה לברכה זו, דזוקא בשיא של כאב וצער. האדם מצהיר שהוא מודע לכך שככל מה שקרה בעולם בא מריבונו של עולם – "יוצר אור ובורא חֶשֶׁךְ, עשה שלום ובורא רֵעַ, אֲנִי ה' עָשָׂה כָל אֵלָה" (ישעיהו מה, ז). התיחסותו של הרראי"ה קוק לברכה מובאת בעמוד 81. ע"ע חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה.

דינו של אדם ביום פטירתו

"צדיק וישראל הוא" (דברים לב, ד), מלמד ששבשעת פטירתו של אדם בבית עלולמו כל מעשיו נפרטין לפניו, ואומרים לו: לך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני, והוא אומר: הנה, ואומרים לו: חתום! וחותם, שנאמר "בַּידِ כָל אָדָם יִחְתֹּום" (איוב ל, ז). ולא עוד, אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם:יפה דעתוני, לקיים מה שנאמר "לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבָר" (תהלים נא, ו. מסכת תענית יא, א).

כשם ששוקלין זכויות אדם ועונותיו בשעת מיתתו, לך בכל שנה ושנה שוקליין עוננות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותו ביום טוב של ראש השנה.... (רמב"ם הלכות תשובה פרק ג, ג).

ועכשיו אנו צריכים לפרש מהו הדין הזה שאדם נידון בו, והלא אמרו חכמים ז"ל כי בשעת מיתתו של אדם נידון, כמו שאמרו בפרק קמא דתענית (יא, א) בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו לך וכך עשית

ביום פלוני והוא אומר הן וכו', ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דעתוני וכו', וכן בנסיבות הרבה. ואם נאמר שאדם נידון בראש השנה ונחתם ביום היכפורים, אם כן אין דין בשעת מיתה אלא על מה שעשה מראש השנה עד יום המיתה, ורבותינו אומרים בפירוש שככל מעשייו נפרטין לפניו. עוד הזכירו חכמים שיום הדין הוא לעתיד לבא בזמנן תחיתת המתים כמו שניינו (סנהדרין קז, ב) דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדים בדין, אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא אבל עומדים בדין. ויום הדין זה מזכירים אותו רבותינו ז"ל בהגדות ובמדרשים וקורין לו יום הדין הגדול...

אבל כך הוא העניין הזה, בראש השנה כל בא העולם עברין לפניו ונידון כל אחד ואחד בענייני העולם הזה, אם זכה לסתו לו חיים ושלים ועוור ונכסים וכבוד או נתחייב למות בשנה זו או ליסורין וצער ועוני. כללו של דבר על כל עניין שבגוף ושבעולם הזה כגון בני חי ומזוני, אבל איןנו נידון על הנפש אם תזכה לנו עדן ולהחיי העולם הבא או מתחייב ליגיהם ואבדון... וכן בגמרה אמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלטר לחים רשעים ומורין נכתבים ונחתמים לאלטר למיתה, הזכירו בכך חיים ומיתה ולא אמרו ליגיהם ולהחיי העולם הבא... כללו של דבר ראש השנה يوم הדין הוא לעולם הזה, ושעת מיתהו של אדם הוא יום הדין שלו שהוא נידון בנפשו על אותו עולם שהוא עולם הנשמות, וכל מעשייו נפרטין לפניו בוראו יתברך, ואם תזכה נפשו לגן עדן העליון והתחathon ולאיזו מעלה ממנו, או נתחייב נפשו ליגיהם ויסורין והרבים ובאיזה דין נתחייב להיות נידונת בו, הררי למדנו יום הדין לגוף ויום הדין אחר לנפש.

עוד יש יום דין אחר שהוא יום דין לשניהם לגוף ולנפש, והוא שהנביים מזכירים אותו ומפליגין עליו בעניין שנאמר "הגה הימים בא בער בתנור ויהי כל זדים וכל עשה רשותה קשה ולחתט אתם הימים" וגוי (מלאכי ג, ט), ואומר "הגה אנכי שלח לכם את אלה הנטbia לפניהם בזאת יום ה' הגדול והגURA" (שם, כג), והיום הזה הוא בתחילת תחיתת המתים והוא הקרא יום הדין הגדול, וכל בא העולם שمبرאותו נידוני בו בגוף ובנפש, אם ראוי זה לתחיתת המתים ולנוועם הגוף והנפש בכל אותן הזמנים המתגללין ובאין אחרי כן, ולאי זו מעלה יזכה מהם, או נתחייב זה שלא יהיה וישאר ביגהם במקום שהוא שם, או שיכפל עליו עונש יתר ממזה רעה לקשה ממנה, וזה היא מה שהזכירו במשנה (סנהדרין קז, ב) אין עומדים בדיון ועומדים בדיון, והזכירו בברייתא (ראש השנה טז, ב) שלש כתות ליום הדין. צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלטר לחוי העולם הבא ורשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלטר ליגיהם... והכתוב אומר (דניאל יב, ב) "וַיֹּאמֶר מִישָׁנִי אֲדָמָת עַפְרֵךְ יִקְרַב אֲלֵה לְחַי עָלָם" וגוי. והרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תשובה קלשון הזה "כשם ששוקלים עונות האדם וזכיותו בשעת מיתהו, כך שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותו ביום טוב של ראש השנה", וכך כתב עוד הברייתא של שלש כתות הן ליום הדין עם הדין הזה של ראש השנה, ונראה מדבריו שלא דקדק

בכר (דרשות הרמב"ן לראש השנה, מובאת בכתביו רמב"ן חלק ראשון, מעמוד רכא).

ע"ע **תחיית המתים.**

דם הנפש

הדם היוצא בשעת מיתה. יש חובה לקבור את דם הנפש היוצא מן האדם. لكن הרוג שיש חשש שדם נבלע בבדיו, נCKER בבדיו. גם אוספים וקוברים עפר או בגדים שבלוו מדם הנפש. דם שיוצא לפניו מיתה, איןנו נחשב דם הנפש ואין חובה לקבورو. אם ניתן דם על בגדים שלא היה לבוש בהם אין צורך לקברם, אלא מכבסים אותם, ואת המים המאדים קוברים (גשר החיים פרק יא, ב).

דרכי האמורא

כינוי למנהיגים ולאמונות טפלות של העמים עובדי האלים. חלק ממנהיגים אלו קשור במתים ובקבורתם, עקב עצמת החששות והרגשות סביב המות. יש איסור על ישראל לлечת בדרכי האמוראי או שאור עמים, שנאמר "לא תנהשו". כגן האומר נפלה פתי מידי או נפל מקל מידי, אני הולך למקום פלוני. או הוואיל ועבר שועל מימיini, אני יוצא מפתח بيיתי היום, שאם יצא יגאגני אדם רמאני (סנהדרין טה, ב. רמב"ם הלכות עבודה כוכבים יא, ד). מעין האיסורים: דרש אל המתים. בעל אוב וידעוני.

ודברים אלו כולן דברי שקר וכזוב הן. והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמוניים לעמי הארץ. ואין ראוי לישראל שהם חכמים מוחכמים להמשר בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהם (רמב"ם הלכות עבודה כוכבים פרק יא, טז).

חכמים מנו פעולות המותרות שאין בהן חשש של דרכי האמוראי:

מתירין שעורות לכליות ומגליין פניהם של חתנים ונוטנין דיוק וקולמוס בצדיו ואין חוששין משום דרכי האמוראי. תולין מפתחו של מת ופנקסו של מת בארכונו משום עגמת נפש. עושין חופות לחתנים וכליות ותולים בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש. כללו של דבר כל התלוי בחופתו של מת אסור בהנאה לפיקך אין תולין בו דברים שהביאו אוכל נפש, שאין אוסרין אוכלין ואין מפסיקין אותן שלא לצורך (טור ושלחן עורך יורה דעתה סימן שנ, מריריתא במסכת שמחות פרק ז).

גם פוסקי זמננו נזקקו לעניינים אלו:

יש נהגים שאחר שמת להם, מעמידים בבית קערה מלאה מים על קרקע עולם, עד תום שבעת ימי האבלות, ואצלו נר דולק במשך כל שבעת ימי האבלות. ואין למחות בנוהגים כן, כיון שמצוינו איזה טעם לזה. וכבר כתבו כמה פוסקים כל כהאי גונא ליכא בהכי משום דרכי האמוראי. והטעם,

שהנור רומו לנשמה, נר ה' נשמת אדם. והשמן רומו להשפעה. והמים רומים לחומר שנפсад, כמו שתכתב "כי מות נמות וכמים הנgrams ארצה" (שמואל ב', יד, יד), המשיל הכתוב הפסד החומר למים הניגרים (ילקוט יוסף סימן כח, ה). ויש שקראו תגר על מנהג זה ולכון שב ואל תעשה עדיף (נטע גבריאל חלק א, פרק צב, ד). ע"ע אוב. דורש אל המתים. קבורת תרגול. שריפת המתים.

דרכי שלום

מנהיגים ומעשים שנהגו בהם כדי לשמר על השלום בין הבריות, בתוך עם ישראל וגם בין ישראל לעמים. הביטוי והמנהיגים אינם בענייני קבורה ובאבלות בלבד, אך להלן כמה דרכי שלום שנהגו בהם בקבורה ובאבלות.

תנו רבנן: מפרנסים עני נקרים עם עניין ישראל, ומברקין חולין נקרים עם חולין ישראל, וקוברין מתי נקרים עם מתי ישראל, מפני דרכי שלום (גיטין סא, א).

ופירש רש"י: לא שיקברום בקשר ישראל, אלא שימושדים בקבורתם כמו שימושדים בקבורת ישראל.
כך גם נפסק להלכה בשלחן ערוך:

קוברים מתי גוים ומנהמים אבליהם מפני דרכי שלום (יורה דעה סי' שסז, א).

ע"ע מת גוי.

הבלא דגרמי

מושג בתורת הקבלה. האור הרוחני המועט שנשאר בקשר וחופף על העצמות. מינימום החיות שנשאר בעצמות וממתין לתחיית המתים.

כיאוונו החלק הרוחני הנקרא הבלא דגרמי נשאר תמיד על הקבר ואין נפרד ממנו עד עת התיחה (עץ חיים, שער מוחין דקנות פרק ב).
כיאו האדם בניו מחושך הגוף... ומרוחניות המchia אותו ומזככו, תלדותו האררת פניו (של הבורא). ובஹות הבורא מטהלך עם האדם, גם האדם חי בעולמו. אך כאשר יניח ידו האדון ברוך הוא מהאריך פניו אליו, ויניח החשך אשר בטבעו לבדו, כן תסתלק הנשמה מן הגוף ההוא ושאר הגוף מות כאבן דומות.

ואמנים כאשר לא לגמרי יסתיר הבורא פניו טובו לעולם, כי אייזה שביב מאورو יהיה חשתת הסתר הפנים לקיוםו של עולם, لكن לא יבטל גם הגוף הזה ביטול גמור ולא تعזבבו הנשמה לגמרי, אלא תמצא עם העצמות שבקבר אייזה חלק חיota הנקרא בלשון רבותינו הקדושים הבלא דגרמי, המקיים המתים לצורך התיחה, שלא יהיו הקמים בתיחה בריאות חדשות, אלא אותן שכבר

מתו עצם. כמו שכותב בפסוק (ישעיהו נח, יא): **"וְהַשְׁבֵעַ בָּצְחֹת נִפְשָׁךְ וְעַצְמַתְיךָ יְחִילֵץ"** (דעת תבונות סימן קל).

גם הנשמה בהסתלקותה משארת רושם בגוף, והוא הבלא דגומי אשר באמצעותו שומע בקשת החיים ומתפלל עליהם (הקוונטרס היחיאלי בית עולמים סוף פרק ה).

ע"ע גלגול נשמות. לו. **תחיית המתים.**

הזכרת נשמות

המנוג להתפלל بعد נשמות המתים ולנדב צדקה בעדם, ולומר תפילה אב הרחמים שהיא הזכרה כללית על נשמות המתים על קידוש השם.

המקור למנהג מופיע בירושלים (בבא קמא פרק א, ה) על המשנה – ולא יעורר על מתו ולא יسفידנו, איזהו עירור? מזכירו בין המתים. במדרש תנומה פרשת האזינו: "לכ"ר רגילים להזכיר המתים בשבת, שלא ישובו לגיהנום. שכן כתוב בתורת כהנים: **"כְּפֶר לְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל"** – אלו החיים, **"אֲשֶׁר פָּדִית"** – אלו המתים. מכאן שהחאים פודים את המתים. אך אנו נהגים להזכיר את המתים ביום היכפורים ולפסוק עליהם צדקה. וכך נפסק להלכה בשלחן ערוך (אורח חיים סימן תרכא, א).

בספר גשר החיים (פרק לא, ב) מדיק שהזכרת נשמות בסתמא היא תפלה **"אל מלא רחמים"** שנאמרת על ידי שליח הציבור בשבתות השנה ובימים שני וחמשי אחורי קריית התורה. ותפילה **"יזכור"** נאמרת על ידי היחדים על קרוביהם, ונאמרת ארבע פעמיים בשנה: ביום היכפורים וברגלים.

מנהג זכירת המתים בשבת, אין ספק שזכירתם ביום המנוחה מועיל להם מאייד מפני שהם נחים ועל ידי הזכירה נשומות מתחדשות, שיש תליה לשם עם הנשמה... שכל שם מורה על מהות ועצמות האדם... והנה בהזכרת שמו מתחדשת שם מנוחתו יהיה עתה במנוחה ודיוון נשמותו מאירה.

וכשזכיר שמו במנוחה אחר מיתה ציריך כוונה מפני שדיבור התחתונים פועל בעליונים מאייד בסוד הבל פה העולה, ובפרט אם יזכיר המת מבנו או מקרובו ובבית הכנסת שהיא רגיל להתפלל בו וכל שכן אם בנה אותה או הקדיש בה הקדשות, שהכל מסיע להשכנין נשמותו בענג שמתגללה באותו היום הקדוש על הנשמות הקדשות. וכך גם שהקדוש ברוך הוא מقدس נשמות הצדיקים החיים, כל שכן נשימות המתים יקבלו גם כן מנוחה וענג ובפרט על ידי התעוורות המזכירים אותם (מעבר לכך מאמר שפטין רננות פרק כג).

ע"ע אב הרחמים. אל מלא רחמים. השכבה. **יזכור.**

ה' י' י' קומ דמו

דיבור או כתוב על מצבה אגב הזכרת שמו של מי שנפל בידי מרצחים או שמסר נפשו על קידוש השם.

ומנהג בהרבה מקומות לזכור הנהרים – בר מיןן, לבדים; כי תמיד תובעים דין עד כי ישפר דם הרוצה. וזה שאמר הכתוב: "שָׁפֵךְ דָם הָאָדָם בְּאָדָם דָמוֹ יִשְׁפֶּךְ", פירוש – בקטלוג שעשו נגדו אותו אדם שהרג, גורם שפיכת דמו; ואם לא בעולם זהה – בעולם הבא. וכך אין מלכישים אותם תרכיכים רק כורכים סדין על בגדייהם למען לא יתביש בפני שאר מותם ולא יראו להם החוצה בגדי הנעם. שנוח לו לאותו הרוח להתלבש בהם, ואין לו ניחאה להتلبس במלכישים אחרים מאשר מותם, כדי להתראות לפני המלך המשפט בדמות התוסס עליהם ובתוכם, וכל דמי צועקים אליו מן האדמה, ירא ה' וישפט. כמו שאמרו בדמי נבות שלعالם תבעו דין על אחאב ואיזבל במקום שפיכתם. ועשויים לנחרג נחת רוח כשמוזクリים אותו, לומר ה' קומ דמו..." (מעבר לכך מאמר שפת אמרת פרק י)

מסתבר שהביטוי מתקשר לפוסוק "הרינו גוים עמו כי דם עבדייך קומ ונתקם ישיב לך" ו"כפר אקמתו עמו" (דברים ל, מג).
ע"ע הרוגי מלכות.

הילולה

חגיגה שעורכים ביום פטירתו של צדיק. הילולה מלשון היל, הودאה ושמחה. שמהה באותו צדיק שבפטירתו מן העולם נשחרר ממאסר החומר וככליו, ובעת שנשנתו חופשיה הוא זוכה להתעלות רוחנית ולהשגות רוחניות שאי אפשר לו לאדם לזכות כשהוא בתוך מגבלות החומר. כך כתב הרמב"ם:

העולם הבא אין בו גוף וגואה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלבד בלי גוף כמלאכי השרת... כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וננהין מזויה השכינה... ומהו זה שאמרו לנו מזיו שכינה? שיזדים ומשיגין מאמנתה הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל (הלכות תשובה פרק ח, ב; וע"ע במורה נבוכים חלק ג, ט).

על פי מה שכתוב בכתביו האר"י ביום השנה הנשמה עולה בגין עדן למדרגה יותר מעולתה. (כמו שמצוא בקשר החיים פרק ל, א). על פי מה שכתוב בספרים הפנימיים הקדושים, ההילולה היא גם שמחה גדולה בשמיים על הצלפות הצדיק לפמליה של מעלה. היא גם שמחה לעם ישראל על הצדיק שמצטרף לפמליה של מעלה, כדי ללמד זכות על עם ישראל. זו שמחה מיוחדת למשתתפים בהילולה ומורגים את הקירבה לצדיק, לתורתו ולמעלותיו המכיוחות. ע"ע יום השנה. מיתת צדיקים מכפרת. עולם הבא.

הישארות הנפש

אלهي, נשמה שנתת ביטחורה היא
אתה בראות, אתה יצורת, אתה נחתת ביט
אתה משמרה בקרבי
אתה עתיד ליטלה ממוני
ולחזרה בילעתך לבוא
مبرכות השור – על פי מסכת ברכות ס, ב

עיקרונו יסודי באמונה היהודית. כל תורה ה', המורה לאדם את הדרכּוּ ילקּוּ בה, וכל המצואה והשכּר והעונש הכתוב בה – הכל מייסד על יסוד הקיום הנשמטי בחים והטוב העתידי. ולא רק הישארות הנפש, אלא החיהית הנפש והנפשה. רבים הם הכתובים והמאמרם הרומיים על הישארות הנפש, כגון "זקינה נפש אדני צוראה בצרור החיים את ה' אלקיך" (שמעואל א' כה, כת), "אך אלהים יפְקַדְתָּ נֶפֶשׁ מִינְךָ שֶׁאָוֹלָתִי יִקְחֵנִי סָלָה" (תהלים מט, טז), "זקינה תשוב אל האלים אשר נתנה" (קהלת יב, ז).

וכל עונש הכרות מבוסס על העיקרונו של הישארות הנפש, שנשימת האדם נצחית היא. והמחויב כרת, תכרת נשמותו מנצחות זו. לפיכך המיתה היא רק שניינו לבוש, מלובש חומריו מגושים, ללובש רוחני מזוך וatzeli. "כמה דיבבי לנשמטה לבושה דמתלבשה למייקם בהאי עלמא, הци נמי יהבי לה לבושה דזיהרא עילאה למיקם בהיה לההוא עלמא" (זוהר נח ס"ו, על פי גשר החיים חלק ג, ו; עיין שם בארכיות).

ולפי דעתינו כי טעם "עם קדוש" הבטחה בקיום הנפשות לפני יתרוך, יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגולת ה' ולא ישא אליהם נפש וחשב מחשבות לבaltı ידך ממנה נדח, אין ראוי לכם להtagodd ולהקרח על נפש ואפלו ימות בנווער. ולא יאסור הכתוב הביבי, כי הטבע יתעורר לבכות בפирוד האוחבים ונודדים אף בחים. ומכך סマー לרבותינו (מועד קטען צז, ב) באסרים להتابל על נפש יותר מדי (רמב"ן על התורה, דברים יד, א).

כתוב בארכות חיים: אם מתה האם קודם ברית מילה אומר ותגלו האם בגין עדן עדנה וכן אם מת האב יאמר ישmach האב בגין עדן עדנו ולא ידלגם כי מצאנו לשון שמחה וגילא אחר המיתה אברהם יגַל יצחק ירנן ישmach משה וכל זה לקיים אמונה הישארות הנפש ותחיית המתים (בית יוסף יורה דעתה סימן רסה, א; דיבור המתחיל ובאי הבן).

בתנ"ך ובדברי חז"ל אנו מוצאים דוגמאות לישארות הנפש. שמעואל הנביא דבר עם שואל המלך לאחר שהעלחו באוב (שמעואל א' כח). בגמרה מצאנו מעשים בהם דברו ושמעו מה שהנפשות מדברות לאחר מיתה. כך המעשה בחסיד שישן בבית הקברות ושמעו שתי נערות שדיברו לאחר מותן (ברכות ייח, ב), רב נחמן שדבר עם אחאי בר

יאשיה לאחר מותו (שבת קnb, ב), ורבי אלעזר ברבי שמעון שהיה מшиб לאחר מותו (בבא מציעא פד, ב).

התיחסות להישאות הנפש היא עמוקה ארוכה ומפורטת, ואין כאן מקוםה. הרמב"ן מאיר בעניין בתורת האדם, שער הגמול. ראה גם קונטרס הישאות הנפש בספר עשה לך רב (הרבי חיים דוד הלוי) חלק שני. ע"ע נשמה. כרת. עולם הבא. תחית המתים.

הכל מעליין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין

כל הלכתី המופיע במשנה (כתובות קי, ב), שימושתו היא שיש זכות קדימה לארץ ישראל על פני חוץ לארץ. כך למשל בויכוח בין בני זוג, אחד מהם רוצה להישאר בארץ ישראל והשני רוצה לרדת לחוץ לארץ, ידו של מי שרוצה להישאר בארץ על העליונה. כל זה נפסק להלכה גם ברמב"ם (הלכות אישות פרק יג, יט – כ) ובשלוחן ערוץ (אבן העזר סימן עה, ג – ד).

לפי כל זה של "הכל מעליין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין", גם אין מוציאים נפטרים מארץ ישראל לחוץ לארץ. דהיינו, מי שנפטר בארץ, אין מוציאים אותו מהארץ כדי להיקבר בחוץ לארץ. אפילו אורח מחוץ לארץ שבא לארץ לימיים אחדים ויש לו קבר משפחתי בעירו, כשמת בארץ ישראלי נקבע בה (גשר החיים פרק כז, ט, ב). לעומת זאת, מי שנפטר בחוץ לארץ – מעלים את גופתו מחוץ לארץ לישראל. על פי עיקרונו זה פסק הרבי עובדיה יוסף שתיר שהגיע לביקור בארץ ונפטר ונקבר בארץ, ובמי משפחתו מחוץ לארץ מבקשים להעבירו לקבר המשפחה בחוץ לארץ, שאין לפניו את הנפטר אשר זכה להיקבר בארץ ישראל, אף אם גילה דעתו בחיו ובקש לקברו בחוץ לארץ. ויש להסביר הדברים לבני המשפחה שהם מריד נפש ולדבר על לבם כי מאת ה' היהתה זאת לטובתו ולהנאהו, ויש זכות לנפטר זוכה להיקבר בארץ ישראל (ילקוט יוסף סימן נב, ז).

אם כבר נקבע בארץ ישראל, אין מוציאים אותו מקברו כדי להעלותו לירושלים. אמן בדומה לכלל של "הכל מעליין לארץ ישראל" ישנו כלל הלכתី מקביל – "הכל מעליין לירושלים ואין הכל מוציאין". אולם הכלל של "הכל מעליין לירושלים" שיר רק בחיים ולא לאחר מיתה. לכן אף על פי שישאים לפנות נפטר מחוץ לארץ כדי לקברו בארץ, אין לפנות נפטר בארץ כדי להעלותו לירושלים. ע"ע גלגול מחלות. עפר הארץ ישראל. קבורה בארץ ישראל.

הלכה בדברי המקל באבל

כל הלכתី המופיע בגמרה (עירובין מו, א. מועד קטן יח, א; ובמקומות נוספים) הקובל שבסמלוקות המופיעות בגמרה, ויש רבים המהמירים ויחיד המקל – מקילים כייחיד נגד הרבנים. וזה חידוש, כיון שבדרך כלל יחיד ורבבים הלכה כרביהם.

יש כמה הgalilot לכל זה – הכלל נאמר לגבי מחלוקות בגמרה ולא בפסיקים (גשר החיים פרק יט, ח, א); ויש אומרים שככל זה נהוג גם בפסיקים (כל בו על אובלות עמוד

(257). יש דיון האם הכלל חל גם באניות ובקריעה. להלכה הכלל איןנו נהוג לגביו קריעה (מועד קטן כו, ב – אבלות לחוד וקריעה לחוד). ע"ע גשור החיים פרק יט פיסקה ח. אם נתפסת דין או מנהג בישראל, ועתה קם אחד להקל, אין אומרים הלכה בדברי המkal (כל בו על אבלות עמוד 258).

בפסקוט יוסף (בסופו, מעמוד תחא) סיכם את הכללים בעניין זה:

- הלכה בדברי המkal באבל, הוא גם במחלוקת הפוסקים.
- הלכה בדברי המkal באבל אמרין גם נגד רוב הפוסקים.
- הלכה בדברי המkal באבל אפילו ביחיד במקום רבים. ודוקא באבלות, אבל לא באניות.
- לא אומרים הלכה בדברי המkal באבל נגד דעת מרן השלחן ערוץ. אבל במקום שנагו להקל או במקום מצות תלמוד תורה, מקילים גם נגד השלחן ערוץ.
- אם נהגו להחמיר, אין לומר הלכה בדברי המkal באבל.
- הלכה בדברי המkal באבל, אפילו ביום הראשון לאבלות. וגם לגביו תשפורט.

הלנת המת

ازזהה שלא להלין את המת אלא לקברו בו ביום. לומדים זאת מהפסק "לא תلين נבלתו על העץ כי קבור תקבירנו ביום ההוא" (דברים כא, כג). אף שהפסק נאמר על תלוי, למדנו ממנו על כל המתים.

מצות עשה לקבור הרוגי בית דין שנרגו, באותו יום. שנאמר "כי קבור תקבירנו ביום ההוא" (דברים כא, כג). ומכאן למדנו חכמים לכל מת ישראל שמצוות לקברים ביום מותם (ספר המצוות לרמב"ם, מצות עשה רל"א).

הגמרא בסנהדרין (מז, א; וכן במסכת שמחות פרק יא) למדה שהאיסור להלין המת, הוא דוקא דרך ביזיון בדומה לחליו על העץ, אבל אם הלינו לכבודו מותר, וכך גם נפסק להלכה (שלוחן ערוץ יורה דעה סימן שני, א). בירושלים היו נזירים שלא להלין כלל את המת (בבא קמא פב, ב. תוספთא נגעים פרק ו, ב).

הטעם כתבו משום כבודו של הגוף, שלא תראה הלנתו כביזיון, והסבירו זאת לפסקות בתהילים (מט, יג) "זאתם ביקר בלב יליין נמשל בבהמות נקמו". שהאדם יקר מכל יקר – בלבileyין, שאם ילינוהו – יהיה נמשל כבהמות נדמו (זהר נשא). יש גם יתרון פסיכולוגי גדול במצבו זו. המצב של נפטר שאינו קבור, הוא מעססה נפשית גדולה על המשפחה. הבאת המת למקום מנוחתו מהוות הקלה נפשית משמעותית למשפחה (דרךה של הייחדות במות ובאבלות, עמוד 40).

יש בעניין זה הבדל בין אביו ואמו לשאר מתים – "כל המתים, המהර להוציאו מטהו הרי זה משובח. אבל על אביו ואמו, הרי זה מגונה. אלא אם כן היה ערבות שבת או ערבעם טוב, או שהיו גשימים מזלפים על מטהתו" (מסכת שמחות פרק ט), וכך נפסק להלכה בשלחן ערוץ (יורה דעה סימן שני, ב). הטעם לחלק בין שאר המתים הרבה, הלכך יותר כבוד להם השפטין כהן שם: "לפי שאין דרך להספיד על שאר המתים הרבה, הלכך יותר כבוד להם כשנקברים במהרה, מאשר שייעמדו הרבה ולא יספיקום. אבל על אביו ואמו שחייב

להספדים ולקונן עליהם הרבה, המהה להוצאה הרוי זה מגונה". ועכשו נহגו גם באביו ואמו למהר להוציאם ואין מחלקים בין אביו ואמו לשאר מתים (פni ברוך סימן ד, י' בשם ספר בית הילל).

אין מניחין ברחוב מיטה של אשה מפני הכבוד, מפני שקרובה לנישול וגנאי הוא לה (שולחן ערוך יורה דעתה סימן שנה). ע"ע כבוד המת. סמור למיטה קבורה. קבורה.

המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים ולא תוסיפו לדאבה עוד*

מילות הניחומים שאומרים לאבלים כשלפרדיהם מהם, על פי מנהגי האשכנזים. יש זיקה קבועה בין היחיד מישראל לבין הכלל. בשיא השמחה הפרטית של חתן וכלה, אנו מצהירים "אם אשכח ירושלים תשכח ימיini", ושוברים כס לזכר החורבן. להבדיל, באבלות היחיד, אנו מעלים את זכר ירושלים גם כן – "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים".

יש יסוד סמלי עמוק בקשרו בין הממד הלאומי ובין הממד האישי. כל בניין אישי כוגן חופה וקידושין, נתפס כחלק ממימוש בניין הבית הלאומי – גאולה וקיבוץ גלויות. על כן אמרו חז"ל שכל המשמח חתן וכלה כאילו בנה אחת מהחרבות ירושלים. כך הם דברי הגمراה (ברכות ו, א) על פי פסוקי ירמיהו (לג, י – יא):

פה אמר ה' עוד ישמע במקום זהה אשר אתם אמרים חרב הוא מפני אדם
ומפני באהמה בערי יהודה ובಚצות ירושלים הנשות מפני אדם ומפני יושב
ומפני באהמה: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כללה קול אמרים הודיע את
ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו מבאים תועה בית ה' כי אשיב את שבוט
הארץ בבראשנה אמר ה'.

הפסוקים קושרים בין הבניין הפרטלי לבניין הלאומי, ובעקבותיו גם חז"ל. לא רק בשמחה יש שיתוף, אלא גם באבלות. כל חורבן אישי הוא חלק של החורבן הלאומי. ועל כן מנהמים את האבלים על מת פרט – "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים". הקישור הוא קבוע, בעת שמחה ובעת צער.
ע"ע ברכת אבלים. ניחום אבלים.

הניצחה

הניצחה כשםה כן היא. הצורך בהניצחה נובע מה הצורך הבסיסי של האדם לאחיזה בניצח, להרגיש שמותו לא יmachק אותו מהעולם ומההתודעה. באופן טבעי כשאדם הולך לבית עולמו צאצאיו ממשיכים אותו באופן הביולוגי, וגם מבחינה רוחנית. דהיינו, זוכרים את קיומו, ממשיכים לשאת את שמו וכיוצא בזה.

* וראה העותה הרוב נבסצל, לעיל עמ' 114 העונה 9.

הצורך בהנצהה קיים במיחוד לגבי מי שנפטר טרם זמנו, או ללא צאצאים שימושיכו. התורה מצואה לאדם לבם את אשת אחיו שמת בללא בניים, כדי שלא ימזהה שמו מישראל (דברים כה, ו). המקרה מספר לנו על היבום של תמר כלתו של יהודה (בראשית לח), עוד לפני מתן תורה. מגילת רות עוסקת בכך הנושא את רות כדי להקים את זכרו של מחלון בעלה הראשון. "וגם את רות המאכיה אשת מוחלון קנית לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכתר שם המת מעם אחיו ומshore מקומו" (רות ד, י). המקרה משתמש בביטוי 'גואל' למי שיקים את שם המת.

גם איוב בקש הנצהה לעצמו לאחר שבינוי ובנותיו מתו והוא נשאר עיריר:

מי יתן אפו ויכתבו מלוי
מי יתן בספר ויתקנו
בעט בזול ועפרת
לעד בצוור יחצבונו:
ואני ידעתי גAli חי
ואתהון על עפר יקום:
איוב יט, כג – כה

איוב העורי מבקש שדבריו ומלותיו יחקקו לעד בספר ובצור. גם הוא מכנה בשם 'גAli' את מי שיקרא את דבריו. אותו אדם אלמוני שיתיחס לדברי איוב, וידע שאיוב היה קיים; הוא גואלו של איוב. הוא המאפשר לאיוב לאחיזה בנצח שנים רבות לאחר שאיוב עבר מן העולם. החומר הוא זמני, אך מסר רוחני נשאר לעד. רק הרוחניות היא נצחית. התייחסות מעשית להנצהה מופיעה בספר פרק סז – הנצהה, מעמוד 333 ואילך.
ע"ע קריית שם לתינוק על שם נפטר.

הספר

דרשה לכבוד הנפטר, להזכיר טובו ומעשיו הטובים. להביע רגשות צער ועצב על פטירתו ולעורר עליו בכى. הספר עורכים בשעת הלוויה והקבורה. ויש שקיימו במשר השנה הראשונה לפטירה, וכיום קוראים לכך אזכורה.

מצינו במקרה שאברהם ספד לשרה, ולייעקב סփדו בניו וכל מצרים. כשהמת שמואל הנביא סփדו לו כל ישראל (שמואל א' כה, א).

מצוה גדולה להספיד על המת כראוי לו. בימים קדומים שכרו ספדים ושלמו להם שכר רב. מסופר שאשה אחת נתנה מעות שכינס בעלה כדי לעלות לרוגל, ליד הספרן, ונמנע ולא עלה לרוגל (מועד קטן ח, א). לפי רוב השכר כך רבו השבחים, ועל זה אמרו חז"ל "כשם שנפרעים מן המתים, כך נפרעים מן הספרדים" (ברכות סב, א), אם אומרים דברי שקר. لكن אסור להפליג יותר מדי. וכל המזカリ מודות טובות על מי שלא היה בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמות. מאידך, יש להකפיד לטפוד כהלכה בני אדם ותלמידי חכמים הרואים לשבח. אמרו חז"ל: "כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקודש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו. כל המתעצל בהספדו של חכם, ראוי לקברו בחיו, ואין מאיר ימים". דרשו זאת מהפסוקים על

יהושע בן נון שלא נספָד כראוי (שבת כה, ב), וישראל נענשו כיון שלא הسفידו את שאלת המלך כראוי (שמעאל ב' כא, א). עוד אמרו: "על ארבעה דברים חמה לוכה... על אב בית דין שמת ואינו נספָד כהלה" (סוכה קט, א).

חכם ואלוף וגאון מכנים מטתו בבית המדרש במקום שהיה דורש, וסופדים אותו (שולחן ערוך יורה דעה סימן שדמ, כ. וע"ע ש"ת ביע אומר חלק ט, יורה דעה סימן מו). בغمרא דנו האם הssfָד הוא לבוד החיים או לבוד המת (סנהדרין מו, ב), לעניין אם הנפטר ציווה שלא יספָדו. להלכה נפסק שיש לקיים צוואתו, ואם ציוה – אין מסופדים אותו (שולחן ערוך שם, י), וכמו שציווה רבי יהודה הנשיא "אל תשפָדו בעירות" (כתובות קג, ב). גדול הדור שציווה שלא יספָדו, המקילים להספידו כדי לעורר את העם בתשובה יש להם על מה שייסכו (פתחי תשובה על שולחן ערוך שם שדמ, א; וע"ע בילקוט יוסף סימן ייא, וובהערה).

יש ימים שאין מסופדים בהם, מפני שנוהגים בהם מקצת יום טוב. ימים אלו נאספו במגילת תענית, שהיא חיבור תנאי קדום בשפה הארמית, ובו רשיימה של ימים "דלא למספָד בהוֹן".

לא יעור אדם על מותו ולא יספָד לו קודם הריגל שלושים יום (המשמעות כיום – אין מתכנים אזכור בפרק זמן זה). והטעם כיון שמעורר את הצער, ואין המת משתכח מן הלב שלושים יום. אך אם נפטר בתוך שלושים יום שלפני החג, מותר להספידו ביום השבעה ואפילו בערב החג. כיון שהצער והמרירות כבר קבוע לאבל בלבו ואין מתווסף בגל הssfָד (משנה מועד קטן ח, א. שולחן ערוך אורח חיים סימן תקמז, ג; יורה דעה סימן שמצו). אם יום השלושים או השנה יוצא בפרק זמן זה, מותר לעורר אזכרה (שולחן ערוך אורח חיים סימן תקמז, ה. פנ' ברוך סימן ג, ט).

מלבד המשמעויות ההלכתיות, יש להssfָד גם משמעויות חברתיות:

הssfָד משמש גורם מוחם לאבלים בתחום התייחסות מכובדת ומעיריצה לפני הנפטר, דמותו ומעשיו.

הssfָד גם עשוי להרגיע ורגשות אשם העולמים لكنן בתוך האבלים כלפי הנפטר, שלא עשו די למען או שמא פגעו בו.ssfָד ומתן כבוד ראוי לנפטר עשויים לגרום הקלה ופיקוח לרוגשות אלו.

השימוש במטבעות לשון ובמלחים רכות יותר, עשוי לעדן את עובדת המיתה. כמו כן, השמיעה של הssfָד והדיבור על יקרים כמו שהלך לעולמו, עשויה לסייע לאבלים לקלוט ולהפניהם את העובדה שקרוובם נפטר.

בssfָדים מדגשים פעמיים רבות ערכים חברתיים עליונים ומקובלים וקשרים אותם לנפטר; עובדה המחזקת את ההזדהות עם ערכיהם אלו ועם דמותו של הנפטר. הssfָד עשוי גם לחזק לכידות חברתיות סביב ערכיהם אלו, דווקא בהקשר לפטירתו אדם שמספידים, כדי להתגבר במשמעות על האבידה (על פי "קץ החיים" – ניסן רובין, עמוד 205).

ע"ע יקרא דחיי, יקרא דשכבי. כבוד המת.

הפרדת גברים ונשים בלוויה

ע"ע נשים – הליכתן ללוויה ולבית העלמיין.

הकפות

מנาง ירושלים, מנאג חסידים ומנהג תימן לעורך "הकפות" סביב הנפטר קודם לבורתו. מטרת ההקפות היא לשמר את גוף הנפטר ונשמרו מכוחות הטומאה העולמים להדבק בהם. המנהג רק בנפטר זכר – כיון שזכר צריך שמירה יתרה (ע"ע חרם – זרעו לא ילך אחריו), רק ביום ולאليل – כיון שביליה הוא זמן שלטון כוחות הטומאה ולא יכולו לבטלם, ורק ביום שאמורים בו תחנון – כיון שבימים טובים קדושת היום דוחה את כוחות הטומאה. המקיפים אוחזים איש בזרוע חברו מבלי להפריד זה מזה ומקיפים שבע פעמים את גופת הנפטר, כשהכל סיבוב אומרים פסוקים ממזמור צ"א – מ"יושב בסתר עליון" עד כי אתה ה' מהשי", בצווף פיסקה מ"אנא בכח" ובקשה רחמים על הנפטר. "ראש הדגל" הוא ראש החבורה קדישא, משמש כחzon. הוא נוטל שבעה מטבעות או שברי מטבעות, ובכל הקפה זורק מטבע אחד, תוך כדי אמרית הפסוק "ולבני הפליגים אשר לאברכם נתנו אברהם מתנתן ונשלחים מעיל יצחק בנו בעוזני ח' קדמה אל ארץ קדם". לפני ההורדה לכר אומרים:

אל מלך ישב על כסא רחמים, מתנהג בחסידות, מוחל עוננות עמו, מעביר ראשון ראשון, מרבה מהילה לחטאיהם וסליחה לפושעים, עושה צדקות עם כלبشر ורותח, לא כרעתם תגמול. אל הורית לנו לומר שלש עשרה, זכר לנו הימים ברית שלש עשרה, כמו שהודיעת לנו מkedם כמו שתכתוב וירד ה' בعلن ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'.

בהורדתה לכר אומרים:

ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמתה:
נצח חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטא ונקה. וסלחת לעוננו ולחטאינו
ונחלה לנו.

לאחר מכון ממשיכים בסדר הקבורה הרגיל – צידוק הדין, קדיש הגдол על פי הקבלה, ההקפות הן שמירה לנפטר ונקראות בשפת הקבלה "אוֹרָ מִקִּיף". הנפטר טעון שמירה, במיחוד בפרק הזמן מהמיתה ועד הקבורה. מלבד ההקפות והשמירה יש בזריקת המטבעות כען נתינה למקטרגים, שימושוותה היא שהמקטרגים יקחו את המטבעות, ויניחו לנשחת הנפטר. בכל פעם זורקים מטבע אחד או כמה מטבעות, את שאר הכסף מעבירים לצדקה. בספר מעבר יבוק (מאמר שפטין צדק עמוד 115) ייחס את הפסוקים והבקשות שאמורים ברוחיצה ובחקפות להלן חזקן. (ע"ע בקשר החיים פרקטו פיסקה א').

בני תימן נהגים גם כן לעורך שבע הקפות, ואומרים נוסח ההיתר ברשות בית דין של מעלה וכו', ובסיומו אומרים כל הקהלה יחד שלוש פעמים שרוי ומחול ומותר. ואומרים

פסוק "ולבני הפליגשים אשר לאברהם נטנו אברהם מתקנת וישלחם..." וכוכו ("הליכות תימן", מנהגי קבורה ואבלות עמוד 328; שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קפ, טז). ע"ע חיבוט הקבר. חרם – "זרעו לא ילך אחריו". שופר בלויה.

הרוגי מלכות

עשרת הרוגי מלכות היו עשרה חכמים מגדולי חכמי ישראל שנהרגו על ידי מלכות רומי הרשעה. חז"ל קשוו את הריגתם לחטא מכירית עשרת האחים את יוסף:

אמר ר' יהושע בן לוי לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף (מדרש משלפי פרשה א, יג).

המושג הרוגי מלכות הורחב לכל מי שנהרגו על ידי הגויים בתקופות השמד:

מהו "לא שכח צעקה ענינים"? אינו שוכח דמן של ישראל מיד אומות העולם, ולא דמן של צדיקים בלבד אלא כל מי שנהרג בידי השמד, ודמן של עשרה הרוגי מלכות, ואלו הן, רבן שמעון בן גמליאל, ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, ור' ישקב הסופר, ור' החזփית המתורגמן, ור' יוסי, ור' יהודה בן באא, ורב' יהודה הנחתום, ור' שמעון בן עזאי, ור' חנינא בן תרדין, ור' עקיבא. עליהם נאמר "כִּי דָרְשַׁ דָמִים אֹתָם זֶכֶר" (מדרש תהילים (בובר) מזמור ט, ד"ה כי דורש דמים).

כיווץ בזה מסופר על רב יוסף בנו של רבבי יהושע בן לוי שהלה מאד עד שנפשו עלתה למרום וכמעט נפטר מן העולם, לאחר מכן חזרה אליו נפשו ונתרפא. לאחר שחזר, סיפר על מה שראה ושמע בשמיים, ובין השאר סיפר:

ושמעתי שהוא אומרם: הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתן. ומאן נינחו (מי הם)? אילימה רבבי עקיבא וחבירו – משום הרוגי מלכות ותו לא (אם מדובר ברבי עקיבא וחבירו, הלא להם יש הרבה זכויות מעבר לכך שהם הרוגי מלכות?) – אלא: הרוגי לוד.

ריש' שם פירש (על פי הגמרה בתעניית ייח, ב) שהרוגי לוד היו שני אחים – לוילנוס ופפוס שנהרגו, כשנמצא בתו של המלך הרוגה, ואמרו: היהודים הרוגה. וגזרו גזירה על ישראל ועמדו אלו ופדו את ישראל ואמרו "אננו הרוגנו", והרג המלך לאלו בלבד (פסחים ג, א; Baba Batra י, ב). הרוגי מלכות של ימינו הם חללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות הטrror שמרתו ונהגו מפני מהם יהודים. ראה גם בספר הלכות אבלות של הרב יוסף צבי רימון והרב יצחק רייגר, עמ' 219-223. ע"ע הי"ד – ה'יקום דמו.

הרini כפרת משכבו

ביטוי שאומר האבל על אביו ואמו וכן על רבו מובהק במשך שנים עשר החודשים שהוא אבל עליהם. (בראשי תיבות הכה"מ). מקור הביטוי בגרמנית (קידושים לא, ב):

תנו ריבנן: מכבדו בחיו ומכבדו במוותו. בחיו כיצד? ..., במוותו כיצד? היה אומר דבר שמוועה מפּיו, לא יאמר – 'ך אמר אבא', אלא – 'ך אמר אבא מרוי, הריני כפרת משכבו'. וכך אומר בתוך שנים עשר חודש. מכאן ואילך אומר – 'זכרונו לברכה לחיה העולם הבא'.

כך גם נפסק להלכה (שלחן ערוך יורה דעתה סימן רמ, ט; רמב, כח). על אביו ואמו אומר ביטוי זה רק כמשמעותו דבר הלכה או דבר שמוועה מפּיהם, וביקורת יוסף (סימן לט, א) באර שהחייב לומר ביטוי זה דוקא בהקשר לציטוט דבר הלכה או שמוועה מפּיהם, הוא כדי שם יטעה הבן בדבריו, העונש שצרכיך להגיא על טעות זו יבוא עלייו ולא על הוריו. גם בתוך שנים עשר חדש יכול לומר 'זכרונו לברכה', אבל לאחר שנים עשר חדש לא יאמר 'הריני כפרת משכבו'. הטעם כיון審 שמשפט רשותם בגיהנום רק שנים עשר חדש (שפטין כהן שם רמ, יג).

כלל, האבלות על אב ואם חמורה מאשר האבלות על שאר קרובים. למשל האבלות על שאר קרובים נמשכת שלושים ימים, והרגל מפסיק האבלות. ואילו אבלות על אב ואם נמשכת שנים עשר חדש, למשך שישה רגלים בימיים. הסיבה לכך היא כבוד אב ואם שנוהג בחיהם וגם לאחר מותם, מתוך המחויבות האינטואיטיבית של אדם כלפי אביו ואמו. חלק ממחויבות זו הוא הביטוי הנוקב 'הריני כפרת משכבו', בו מצהיר האדם על נוכנותו להיות כפרת אביו ואמו. ביטוי של מסירות נפש ממש עבורו אביו ואמו. כמו שפרש רש"י שם: "על יבוא כל רע הרואין לבוא על נפשו".

ביטוי זה הפך לביטוי כללי של חיבה למי שנוכנים למסור את הנפש עבורם. כך למשל אמר רבבי ישמעאל: "בני ישראל – אני כפרתני!" (משנה גגעים פרק ב, א).

השכבה

מההמליה הארמית "אשכבתא" שמשמעותה הספדי, למשל "אשכבתיה דרבבי" (כתובות כג, ב). ביום המשמעות של תפילה לנשمة המת על פי מנהגי עדות המזרח. למנוחה נכונה, לחמלה, לכפרה, ולחיי העולם הבא. בעיקר בזמן הקבורה, בימי פקידת הקבר וביום השנה.

... על כן ראוי ומהויב בכל השלושים יום לבקש על המת רחמים يوم ולילה לא ישבות בכל עונה, להזכירו לטוב לפניו שכון מעונה ולעשות לו גם כן זיכרון נשומות לפחות בכל שבת. וכן נהגו בני ספרד בהשכבת מתיהם וכבר נתנו טעם לשבח למנהג זה הפסוקים. וטוב להרגילה לפחות פעם אחת בכל יום מהשלושים, ובפרט אם הנפטר היה תלמיד חכם והוא לו בית מיוחד לעסוק בו בתורה, וכל שכן אם היה מחזק ישיבה. בניו ובני ביתו, או החזן (אם אינם יכולים), ודאי כי יעשו לו נחת רוח ורווחה לשימושו להשכיבו שם בכל השלושים יום. ואם יהיה בסוד ישרים ועדה, מה טוב ונעים. וכן ישכיבוו בסוף החודש והשנה. והפסוקים עם המזמורים המיוחדים הנה הנם ראויים

והוגנים לבקש רחמים על האדם גם אחר פטירתו, והחכמים יוסיפו עליהם מדעתם (מעבר יבק מאמר שפת אמת פרק כא).

בשיטתה טוב להזכיר שמו ושם אביו, ולאשה עדיף שמה ושם אמה. ויש נהגים לעשות תomid על שם האם. ואין הדברים הללו ליעיכובא, ובכל מקום ומקום יעשו כמו הגם, ואין לשנות מן המנהג (ילקוט יוסף סימן לב, ג).

יש להזכיר את שם הנפטר כפי שהוא נקרא בפי רוב העולם. וכן אפלו היה לו שם עברי ונשתקע, וקרו לו בשם הלועזי, גם בשיטתה יש להזכיר את השם הלועזי (ילקוט יוסף שם, ה). הערת הרוב נבנצל שליט"א – צרייך עיון לענ"ד; בני ישראל נגלו ממצרים, שלא שינו את שמם.

על קטן פחות משלוש עשרה שנה לא נהגו לומר השכבה, וכן מנהג בני תימן. והטעם כיון שאינו בן עונשין, אין צורך לבקש עליו מיתוק הדינים (בארכ חי רואי סימן קד).
ע"ע אל מלא רחמים. יזכור.

"זהמתים אינם יודעים מואמה"

פסקוק בספר קholat (ט, ה). בגמרא (ברכות יח, ב) מובא דין האם המתים יודעים או אינם יודעים. מסופר שם על בני רבי חייא ששכחו תלמודם, והצטערו ורצו לזכרו. דנו ביןם לבין עצמם האם שנפטר יודע בצערם, כמו שתכתב "אך בשרו עליו יקאב ונפשו עליו תאבל" (איוב יד, כב), או שאינו יודע כמו שתכתב "יקבדו בנים ולא יקע" (שם כא). בהמשך שם מובאים מעשים על רוחות של נפטרים שדברו ביןיהם וידעו דבריהם העתידיים להיות, והנסתרים מבני אדם, וכן על נפטרים שדברו עם החיים וענו לשאלותיהם.

בהמשך הגמרא מובא "כל המספר אחרי המת, כאלו אחרי האבן", יש אמרים בגלל שאין המתים יודעים, ויש אמרים שהמתים יודעים אבל לא אכפת להם ממה שאומרים עליהם בארץ.

במקום אחר בגמרא (שבת קנב, ב) מובאת מימירה בשם רבי אהבו, שהמת שומע ויודע בדברים האומרים לפניו עד שישתם הגולל, ויש הסוברים שעד שיתעכל הבשר. בירושלמי מובא שהמת יודע ושומע קילוסו (ההספד עליו) כמתוך חלום, וכל שאומרים לפניו יודע עד שישתם הגולל (מובא בטורי זהב על שלוחן ערוך יורה דעה סימן שמד, א).

בגמרא מובאים מעשים על גдолין ישראל שידעו ודברו לאחר מותם. מסופר על רבי אלעזר ברבי שמעון שלאחר מותו לא קברוהו אלא היה מוטל בעליית ביתו בין שמונה עשרה שנה לעשרים ושתיים שנה, והיו באים לפניו לדין והוא שוטחים טענותיהם, ובת קול היהתה יוצאת ואומרת "איש פלוני אתה חייב, איש פלוני אתה זכאי" (בבא מציעא פד, ב). על רבי יהודה הנשיא מסופר שהיה בא לבתו בכל ערב שבת לאחר מותו (כתובות קג, א).

מצינו כי המתים מתפללים על החיים, שכן כלב בן יפנה נשתח על קברי אבות וmemoryה שארע לרבי אהा (מובא בזוהר פרשת שמota דף טז, ב)
ששאל למלה: ידעתון בצערא דחיי? והשיב לו שור הקבר: אי לאו בעותא דילן

על חי, לא יתקיימו פלאות יומה (אלולא תפילהנו – המתים – על החיים, לא היו החיים מתקימים אפילו ממחצית היום). וכבר נודע התעוורנות המתים להתפלל بعد החיים בעת צרכם באמצעות ספר תורה כשר המבאים אותו לבית הקברות על ידי בעלי תורה (כאשר מובא בזוהר פרשת ויחי דף רכה ובפרשת אחרי מות דף עא), אך צריך תשובה גדולה והכנות רבות וספר תורה כשר. וכן בليل הווענאה רבה שבו חתימת חי האדם כי בשמיini הוא חתימת הפרנסה ובכילה ההוא הנשומות יוצאות ומתפללות על החיים ושותות לשמען גזר הדין ופעמים מודיעעים לחים בחלומות, בספר חסידים (בסיים תנב) הביא מעשים על זה.

וכתוב בזוהר פרשת תרומה (דף קמא) כי הנפש נמצאת בתוך הקבר כשהגוף בלוי בעפר, ואז מתגלגת בעולם ונמצאת בין החיים וידעת צער שלהם ומותפלת עליהם (מעבר לכך שפט רננות פרק כד, עיין שם בארכיות).

ע"ע הישאות הנפש.

וַיְדֵי

הברת העון ואמרית החטא בפיו.

מצות עשה שישוב החוטא מהתאו לפני ה' ויתודה. כל מצות שבתורה בין עשה לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בגין שגגה, כדי ישיבה תשובה ויישוב מהתאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר: "אִישׁ אֹו אֲשֶׁר כִּי יַעֲשֶׂו וְגֹי וְהַתָּדוֹד אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ", זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין? אמר: أنا השם חטאתי עויתי פשעתי לפני ועשיתיocr וחריני נחמתי וboshatyi במעשה ולעולם אני חוזר לדבר זה, וזה עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרוי זה משובח, וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביין קרבנותיהם על שוגtan או על זדון אין מtopic להן בקרבתם עד שייעשו תשובה, ויתודו וידוי דברים שנאמר: "וְהַתָּדוֹד אֶשְׁר חָטָא עֲלֵיהֶם", וכן כל מהוויבי מיתות בית דין ומהויבי מלכות אין מtopic להן במיתתן או בליךין עד שייעשו תשובה ויתודו, וכן החובל בחבירו והמזיק ממוינו אף על פי שישלים לו מה שהוא חייב לו אינו מtopic עד שיתודה וישוב מעשיות כזה לעולם שנאמר: "מִפְלָתַת הָאָדָם" (הלכות תשובה לרמב"ם א, א).

يهושע אמר לע肯 להתודות – "שִׁים נָא כְבָוד לְה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַן לוּ תֹזְהָה וְהַגְּד נָא לִי מה עשית" (يهושע ז, יט). עיקר הידיוי הוא בפה להיות מודה בשפטינו על החטא. במדרש שוחר טוב דרש על הפסוק במשל (יח, כא) "מִנּוֹת וְחַיִים בַּיד לְשׁוֹן" – לשונו של אדם מביאתו לחוי עולם הבא. מי גرم לדוד שבא לחוי העולם הבא? פיו שאמר "חטאתי".

בזוהר פרשת פנחס אמרו "מן דמפרש חובי, כל בידינה בדילין מיניה".

מי שחלה ונטה למות אומרים לו – התוודה (שבת לב, א).

המנาง בקהילות מסויימות היה כזה, שכשאדם חולה ביום השלישי לחולייו, הולכים אליו ובאי ביקור חולמים, או שאר אנשים, ואומרים לו – 'אתה ידעת שכן הוא התיקון והמנาง אצל כל החולמים, ולכנן אין לך לדאוג מזה כלום, ולכנן עשאה צוואת מה שתרצה, ומה שאתה חיב, או אחרים חיבים לך'. וכנון שבאותן אומרים לו – 'התוודה, כי כל המתוודה על חטאינו, מוחלין לנו'. וכיוון שבאותן קהילות המנאגן אין החולה דואג מזה כלום, וכן ראוי לתיקון בכל עיר ועיר. אך במקומות שאיןמנה זה, אין אומרים כן לחולה שמא יdag על מיתתו (חכמת אדם כלל קנא, יא).

מכל מקום, כשutowאים המבקרים שנטה למות, משבבים עמו בדברים, ואומרים לו 'התוודה ולא תדאג מזה', כי הרבה התוודה ולא מתו, והרבה שלא התוודה מתו. ובשכר שאתה מתוודה אתה חי, וכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא. ואם איןנו יכול להתוודות בפיו, יהודה בלבו (ספר תורה האדם לרמב"ן, שער הוידוי. מוחdot שעועעל עמוד מו).

נוסח היהודי הקצר – 'אם אמות, תהא מיתתי כפירה על כל עונותי'. אך הקדמוניים הוסיפו על אף נוסחים שונים. ויש המתוודים כנוסח של יום היכיפורים.

בימינו כמעט שבטלה אמרית היהודי של חולמים הנוטים למות. יש אומרים שהטעם הוא מלחמת והעוזה שרוב בני אדם מתים בבית cholמים, ולא תמיד קיימת האפשרות המעשית לקיים מצות וידוי. ויש האומרים שאמרית היהודי עלולה להזיק לחולה מלחמת טרוף הדעת (אנציקלופדייה הלכתית רפואית ערך וידוי). ע"ע גוסט. שכיב מורע.

ז' באדר

יום פטירתו של משה רבנו. כיוון שהקב"ה עצמו כבר את משה, כתוב "ויאכפר אותו בגני" (דברים לד, ז), נבחר יום זה להיות יום החברה קדישא. משה רבנו עליו השלום התעסק בעצמו בחסד של אמרת, כשהעה את עצמותו يوسف ממצרים לקבורה בארץ.

ביום זה מתענים בני החברה קדישא, והולכים לבית העלמין ומבקשים מהילה מהמתים אם לא נהגו בהם כבוד כראוי כשהתעסקו בהם. ומתפללים שם, והרב דרש לפניהם דברי כיבושים על אוזות החברות החברה קדישא כלפי המתים, ועוסקים בצריכי המתים ובצרכי בית העלמין. ולאחר תפילת מעריב עושים סעודת גдолה ומחזקים זה את זה, וגдолה לגימה שמקربת לבבות (גשר החיים פרק לג).

במדינת ישראל נבחר יום ז' באדר ליום הזיכרון לחללי צה"ל שמקומות קבורתם לא נודע, כמו שמקומות קבורתו של משה רבנו לא נודע "ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה" (דברים שם). ע"ע יום הזיכרון לחללי צה"ל. חברה קדישא.

זיבולא בתוריתא

ע"ע עד זיבולא בתוריתא.

זיהוי המת

המשנה ביבמות (פרק טז, ג) מגדירה מדרדים לזיהוי המת – "אין מעידין אלא על פרצוף הפנים עם החותם, אף על פי שיש סימנים בגופו ובכלייו". זיהוי מתבצע על ידי טביעה עין, דהיינו אדם המכיר את הנפטר ומוזה אותו, או על ידי סימנים מובהקים בגופו (לא בחפציו). בוגרמא, בפסקים ובספרות השו"ת ישנו דינונים רבים על כללים אלו. הזיהוי חיוני גם לעצם הידיעה, ויש לזיהוי גם השלכות הלכתיות: כדי להתריר את אשתו של הנפטר להינsha, כדי לדעת אם לשבת שבעה. הלוכות זיהוי המת מופיעות ברובם בפרק יג מהלכות גירושין הלכה כא, ובשלהן עורךaben העוזר סימן יז, כד. ע"ע חזקת חיים.

זילוף יין על איברי המת וחפיפת ראשו בכיצים

מנהג חברה קדישא שנזכר ברמ"א (יורה דעה סוף סימן שנב), ובשו"ת חותם טופר (יורה דעה סימן שכז), בתשובה למי שרצה לבטלו. לא ידוע כיום על קיום מנהג כזה.

זק"א – זיהוי קרבנות אסון

ארגון מתנדבים שמטרתו בעיקר איסוף ופינוי גופות, תוך הקפדה על כבוד המת, זיהוי הלכתית ברור, והבאה לקבר ישראל. הוקם בתשנ"ה בעקבות הפגיעים ההמוניים. ע"ע זיהוי המת. חברה קדישא. חסד של אמת.

זרעו לא ילך אחריו

ע"ע חרום – זרעו לא ילך אחריו.

חברה קדישא

חברה המיעdetת לעסוק בצרכי המתים ובקבורתם. היא נקראת כך מפני שהיא עוסקת עם הנקטרים שעלייהם נאמר "לקודושים אשר בארץ המת" (מנחות ג, א). סיבה נוספת היא מפני שמקדישים עצם לכבוד המת ולכל צרכיו. לעומת זאת, השם קדישא הוא בלשון סגנון נהר מפני שהם נתמאים למתחים. בני החברה נקראים גם מתעסקים (מועד קטן כד, ב), וגומלי חסדים (כתובות ח, ב), החברה נקראת גם נקראת גחש"א – גמלות חסד של אמת. המקור מופיע בגמרא:

מת בעיר – כל בני העיר אסורים בעשיית מלאכה. רב המנוח נזדמן למקום שבו דרומתא. שמע קול שופר שמודיע שיש מת בעיר. ראה אי אל אנשי שעובדים עבודה. אמר להם: יהיו אלה האנשים בניידוי! וכי אין מת בעיר? אמרו לו: חברות יש במקום (המשמעות לטפל במתחים). אמר להם: אם כך – מותר לכם (תרגומם ממילכת מועד קטן צז, ב).

להלכה נפסק:

מת בעיר, כל בני העיר אסורים במלאה, שכל הרואה את המת ואינו מלוחו עד שייא לו כל צרכו, בר נידוי הוא. ואם יש חברות בעיר, שכל אחת מתעסקת במותים ביוםיה, מותר ביום שאינו יומה (שלוחן עורך יורה דעתה סימן שmag, וכעין זה גם בסימן שאא, ב).

כלומר, לחברה קדישה מאפשרת לשאר בני אדם להמשיך ולעסוק בزرיכיהם, כיוון לחבריה מתחשקים ומטפלים במותים ובקברותם. אסור לבני החברה קדישה המתחשקים ממת לאכול טעודה קבואה קודם קבורת המת (משנה ברורה סימן תכו, סעיף קטן נב). פירוט מובא בפרק סג - מידע למתנדבי חברה קדisha, מעמוד 323. ע"ע גחש"א, חсад של אמת, ז באדר. זק"א – זיהוי קרבנות אסון.

חזקת חיים

אדם שהוא ידוע שהוא חי ועכשו אינו בפניו, מעמידים אותו על חזקתו ואומרים שהוא חי, ואפילו לזמן מרובה. כיוון שיש לו חזקת חיים, לא משנים חזקה זו ולא ידיעה על שינוי בנסיבות.

יש השלכות רבות ומשמעותיות לחזקה זו. כך למשל אם שני עדדים מעמידים על אדם שמית ושניים מעמידים שלא מת, מספק אין מתאבלים עליו כיוון שמעמידים אותו בחזקת חי. או למשל בת ישראל הנושא להכהן ממשיכה לאכול בתרומה גם אם בעל הלהך למדינת הים ואני יודעת עליו דבר, מכוח החזקה שהוא עדין חי. (בת ישראל הנושא להכהן ואני לה ילדים מمنנו, אוכלת בתרומה רק כל זמן שבעה הכהן חי מכוח נישואיה לו).

יש דיןים בגמרא לגבי זKEN שהגיע לגבורות, גיל שמוניים, האם גם בגיל מופלג כזה נותנים לו חזקת חיים. לגוסט אין חזקת חיים שרוב גוסטים למותה. אבל לחולה יש חזקת חיים, שרוב חולים לחיים (משנה גיטין כח, א). ע"ע זיהוי המת.

חטוטי שכבי

חיטוט קברי המתים.

את הפסוק "וְהִתֵּה יְדֵךְ בָּכֶם וּבְאַבְתֵּיכֶם" (שמואל א' יב, טו) דרשו חז"ל שוגם המתים נענשין (יבמות סג, ב). ע"ע איסור לבזות המת. חרודת הדין. ניול המת. פינוי קבר.

חיבוט הקבר

מושג בתרורת הקבלה. יסורים לנפש הנפטר לאחר מיתתו.

הטעם לכך הוא, שכיוון שבנפש נדבקות תכונות רעות, כעין זיהום רוחני (המונח בספרי הקבלה "קליפות"). וצריך לנערן ולבזרן מהנפש, שכן יש חיבוט וניעור. החיבוט כפי עビות הקליפה – ככל שיש יותר קליפות, צריך חיבוט קשה יותר. כמו בגדי שמתלבך – ככל

שהלכלוּך עבה וגס יותר וככל שיש יותר לככלוּך, צריך אמצעים חריפים יותר כדי לסליך לככלוּך זה, על מנת שהבד ישאר נקי וטההור. יש מושג של אדם שאינו זוכר את שמו ביום המיתה. גם כאן, כוחות הטומאה – הקליפות – גורמים לשכחה. שכחה אותיות חשכה, הקליפות מכוסות את האור שמסמל-IDיעה וזכרון. בMMdd הרוחני התחור אין שכחה. אדם שלא זוכר את שמו, כלומר שכחה את מהותו, הקליפות, התכונות השיליות, גרמו לו לברוח מעצמו, והסתירו ממנו מי הוא באמת. חלק ממושג חיבוט הקבר הוא כדי לנער מהאדם תכונות שליליות אלה ולהזכיר את עצמו ואת מהותו. כאשר אדם שוכח את שמו החיבוט קשה וכבד, כי זו שכחה מהותית. אבל כשזוכר את שמו, החיבוט קל ורפה.

מי שנתקבר ביום שישי אחר חצotta אין לו חיבוט הקבר מחמת קדושת השבת (הקדונטרס הייחיאלי, בית עולמי פרק טו, לט; ושם כתוב שכבר משעה חמישית ביום שישי מתחילה קדושת השבת). אבל אסור לאדם להשווות את מתו על מנת שייקבר בזמן שאין בו חיבוט הקבר. ע"ע בספר מעבר יblk מאמר שפטין רננות פרק מב. יסורים מכפרים גם על החיים:

כל כך זוכה האדם ביסורים הבאים עליו כשבולם בסבר פנים יפות, כמו שזכה בעשיית מצוה. והטעם כיוון שעל ידי היסורים הגוף מתחלש שהוא כח הטומאה... ובזה מודכתה הנשמה מטומאתה ונשארת טוהרה ונקייה ומוכנה להתלבש מכתנות אוור מגן עדין שהיתה לבושה בהן... (מעבר יblk מאמר שפטין צדק פרק כ.).

לפי הסבר זה, יסורים דומים לאנטיביוטיקה האמורה להחליש את החידקים הרעים על מנת לסייע לגוף להתגבר עליהם. גם כאן, ככל שיש פחותה תכונות שליליות צריך למוחוק ולזוקק – צריך פחות יסורים. מי שגופו בריא מבחינה רוחנית, אינו זוקק ליסורים. מושג זה נתבאר באופן אחר על ידי רבינו סעדיה גאון. ע"ע הקפות. יסורים מכפרים. נשמה.

חייב אדם לברך על הרעה כשם שمبرך על הטובה – ולקבלנה בשמחה

הגמר (ברכות ס, ב) מביאה ארבעה מקורות מהפסוקים לעיקרונו זה:

אמר ר' אחא משומר לוי Mai קרא? "חֶסֶד וְמִשְׁפָט אֲשִׁירָה לְרֹה' אָזְמָרָה" – אם חסד אשירה, אם משפט אשירה.

ר' שמואל בר נחמני אמר מהכא: "בָּאֱלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בָּה' אֲהַלֵּל דָּבָר" – בה' אהיל דבר זו מידת טוביה, באלהים אהיל דבר זה מידת פורענות (שם ה' נחشب למידת החסד, בניגוד לשם אלוקים הנחשב למידת הדין).

ר' תנחים אמר מהכא: "כּוֹס יְשֻׂועֹת אֲשָׁא וּבְשָׁם ה' אָקְרָא", "צָרָה וִיגּוֹן אֲמַצָּא וּבְשָׁם ה' אָקְרָא".

רבן אמר מהכא: "ה' בָּתַן וְה' לְקֹחַ יְהִי שֵׁם ה' מְבָרָךְ"

בשלהן עורך (אורח חיים סימן רכב, ב) נפסק:

חייב אדם לברך על הרעה, בדעת שלמה ובנפש חפצח, כדרך שembrך בשמחה על הטובה. כי הרעה לעובדי ה' היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל באהבה מה שגורע עליו ה', נמצא שבקבלה רעה זו הוא עובד את ה', שהוא שמחה לו.

הראי"ה קוק בסידורו עולת ראייה (חלק א, עמוד-tag), מתייחס לעניין בלשונו הפיטוטית.

בטול הרגש, עד שלא יבחן בין טובה לרעה, ולא יעריך כלל ערך עצמותו הפרטיטית בזה, אינה ממעלת הנפשות, ולא זאת היא התעוודה הראوية לאיש המעלת. כי אם ידע ידע האיש המשכיל את הטוב ואת הרע, אתنعم טוב החיים ואת מגענות מחסור הרע גם שבחיי ההווה לכל פרטיהם, ויריכם בערכם הרואין.

(כלומר, העיקרון של לברך על הרעה כשם שembrכים על הטובה, אסור לו שיטשטש אצל האדם את ההבדלים בין טוב לרע ובין שמחה לעצב. להפר – האדם המשכיל ציריך להבחן ולדעת ולהעריך את הטוב ואת הנעם בניגוד לרע ולמחסור. אם כן – כיצד אפשר לברך על הרעה באותה הרגשה שembrכים על הטובה?)

אמנם ידע שיויתר מכל אלה באין עורך והוא הטוב האلهי והיוושר המלא של ההשגחה העליונה, שראוי להמסר אליה בכל לב ונפש. על כן עם כל ידיעתו והרגשתו במעלות החיים וערכיהם, קיבל בשמחה את כל אשר נטל עליו, מאהבת השם יתברך ודרכו המלאים צדק ומישרים. ואף על פי שהברכות שעלו המאורעות, צרכות להיות במתבע הרגשה שמרגשת בהם הנפש באותה שעה, ובהכרח הן משתנות בין טוב לרע, אבל הדעת השלמה עולה וכוללת כל אלה במשפט ובחשבון, לקבלינהו בשמחה.

(אמנם ציריך האדם לדעת שהטוב האلهי והיוושר של ההשגחה העליונה הוא לאין עורך יותר מכל הסתכלויות והרגשות האנושיים המוצומצמים. ומתוך אהבת ה' והכרת העיקרון שכל מעשי ה' במשפט, בחמלה ובצדקה; יבוא לכל דעת שלמה המאפשרת לאדם המעלת לברך על הרעה מתוך השלמה ואפילה שמחה, ממש כאילו היה מברך על הטובה). בספרו מעבר יבך כתוב בהקשר זה על מנהמי האבלים:

ועיקר הנחמה הוא שצדק דין שמים בלב האבל עד שבפי יודה למילר המשפט ויברך על הרעה מעין הטובה, שאוז יזכה למה שאמור הנביא "כִּי לְקֹחַ מֵיד ה' כְּפָלִים בְּכָל חֲטֹאתֶיךָ". ירצה כי ישראל יקבלו נחמות כפלים מחתאתיהם, אחד על כי יעשו תשובה מאהבה, ושנית על קבלת היסורים מאהבה וכן ציריך האבל לקיים בעצמו. ומהנהמים יזכירו ויזהרו על זה (מאמר שפת רננות פרק יט).

ע"ע צידוק הדין. ניחום אבלים.

חינוך בית הקברות

כשלוקחים אנשי הקהילה שדה לבית הקברות או כশומסיפים על בית הקברות נוהגים לעשות חינוך. בעת חינוך בית קברות ישנו חשש שלא ליתן פתחון פה לנפטרים נוספים חילתה ולכן ישנן פעולות סמליות לשמירה וגם מתפללים ואומרים מזמור תהילים לשמירה, ויש שצמים ואומרים סליחות ומתעוררים לתשובה כדי ללמד זכות על אנשי אותו המקום כמוшибואר לקמן.

כתב בספר עבר יפק בשם ר' יהודה החסיד, שטוב לקבור תרגול הנקרה גבר בקביר ריקון, אולי בזה יחליש ויטמין כח הדין המושפע מצד המלאך גבריאל הנקרה גבר, לבלי עיר חמתו. ונוהגים כשקוברים בבית הקברות המת הראשון, ששוחטים תרגול بلا ברכה וקוברים לרגלי. אין לחוש בהזאה ממשום דרכי האמוראי (ילקוט יוסף סימן מה, יא).

סדר חינוך בית הקברות: אומרים בעת קניית הקרקע שקונים אותה על מנת שיבולע המות לנצח. יש נוהגים שאנשי החברה קדשא מתענים ביום זה לפחות עד חצות היום, ומרבים בסליחות בשחרית. והולכים לבית הקברות ואומרים מזמור צ"א "יושב בסטר עליון" הנקרה שיר של פגעים. מזמור המתאר את השמירה האלוקית על האדם המצלתו מפגעים. לאחר מכן אומרים את פרשת פיטום הקטורת שעל פי הקבלה יש בה שמירה גדולה מרוחות הטומאה. וקוראים בתורה בפרשת קרח (במדבר יז, יא-יג) שלושה פסוקים עד "והמגפה נעצרה". יש המוסיפים תפלה מיוחדת. אומרים מזמורים ק"ב وك"ג

המתארים את אפסות האדם וארעותו, מול נצחות הבורא ואת חсад ה' בעולם.

יש הנוהגים להזכיר שבע הקפות את בית הקברות המועד ואומרים ויהי נעם ומזמור צ"א היל"ו ואנא בכח. ומזמור ק"ד ושירו לה' שיר חדש" עד "יגדי תורה ויאדר" (ישעהו מב, י – כא) המשבחים את פעיל ה' בעולם, וגם את מחוזור החיים שבעולם "טסתייר פְּנִיר

יבָּהַלּוֹן טְסֵפָּר רָוחֵם יְגֻעָּוָן וְאֶל עֲפָרָם יְשֻׁבוֹן: תְּשַׁלֵּחַ רָוחֵק יְבָרָאָן וְתַחַדֵּשׁ פְּנִיר אֲזָמָה".

לאחר שבע הקפות אומרים את שם העיר על פי מזמור קיט "אלפא ביתא" ואותיות קר"ע שט"ז. ומסיימים בתפילה – יהי רצון שתסיר מעלינו ומעל כל עmr בית ישראל כל מיini חולין ומשחית ופגע רע ותצילנו מגזרות קשות וכו'. בלע המות לנצח. ואומרים אל מלא רחמים למתים ומבקשים מהם מחלוקת. ונوتנים צדקה לעוניים.

ע"ע בית הקברות. הקפות. קבורות תרגול. דרכי האמוראי.

חליות כתף

ביתי לאבלות על אב ואם או על נשיין הסנהדרין. שמצויה כתפו חוץ לקרע ונמצא זרועו עם כתפו מגולין (לשון הطور יורה דעה סימן שם. רמב"ם הלכות אבל פרק ח, ג). המקור מופיע בಗמרא (בבא קמא יז, א) לגביו חזקיהו המלך ש"כבוד עשו לו במוותו" (דברי הימים ב', לב, לג), ומסבירה הגמרא שיצאו לפניו שלושים ושישה אלף חולצי כתף. כך גם נפסק להלכה בשלהן ערוך (יורה דעה סימן שם, טז – יז): "על כל המתים, אם רצתה חולץ, על אביו ואם חייב לחולץ כתף, והולךvr לפניה המיטה עד שייקבר. ואם הבן אדם גדול, ואין כבודו שלך חולץ כתף, אין צריך לחולץ. נשיא דומה לאב לחליות כתף". הרמא"א (בשלוחן עורך שם) כתב שכיוום לא נהגו לחולץ כתף כלל, וכן המנהג בעת שאין חולצין כתף. זולת

מנהג תימן שרבים נהגו לחולץ כתף גם כioms (הליקות תימן, מנהגי קבורה ואבלות עמוד 326, שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קפ, ט. באר לחי רואי סימן כד). ויש מי שכותב שגם עדות המזרוח טוב שיחלצו כתף על הוריהם. ואם הבן תלמיד חכם מפורסם, לא יחולץ (ילקוט יוסף סימן ט, כז; וכן נהג למעשה הרב עובדיה יוסף בפרטית אמו, וכן הורה לבניו לנוהג בפרטית אמו). ע"ע קריעה.

חניתה

פעולה הנעשית לשימור גופת הנפטר מפני סרחות ורקבון על ידי מילוי בבושים. מקור השם העברי הוא משלוں בשום וריח טוב, כמו "התאננה חניטה פגיה" (שיר השירים ב, ג). המצריים נהגו לבחן את מתיהם, והיו שיטות שונות לכך. תיאור החניתה מוזכר במקרא אצל יעקב אבינו ואצל יוסף. נחלקו תנאים אם עשה יוסף כהוגן כשחנת את אביו:

למה מת יוסף בפני אחיו? רבינו אמר על שחנת את אביו. אמר לו הקב"ה: לא
היית יכול לשמר את צדיק?! לא לך אמרתי לו "אל תירא תולעת יעקב"?!
ורובנן אמר, הוא שזכה אותם שיחנטו אותו, דכתיב "ויעשו בנים לו בן כאשר
צום" (בראשית רבה ק, ד).

נחלקו המפרשים והפוסקים כיצד הייתה החניתה אצל יעקב ואצל יוסף. על פי הזוהר (סוף פרשת ויחי) החניתה לא הייתה כלל על ידי ניתוח הגוף אלא על ידי משicha חיצונית, והשמן היה נספג בגוף ובמיוחד נכנס דרך הטבור. יש שכתבו שהיו חותכים את קריסו של הנפטר ומוציאים את בני מעיו שלא יסryan, והוא מושכים את כל הגוף מבפנים וմבחוץ בשמן אפרסמן וממלאים אותו במיניibusים המuibשים את הגוף, והוא צרכים להחליף את הבושים يوم יום, עד שהגוף התקשה והתייבש, ואין מתחפש ולא משומם שלפי שיטה זו חתכו את הבطن והוציאו האברים, אין כאן לא משומם צער למלה ולא משומם ביזון, משומם שהדבר נעשה לכבודו ולצרכו של המת (שוו"ת הרשב"א חלק א, סימן שט). שוו"ת הרדב"ז חלק א, סימן תפד). ויש פוסקים הסבורים שהניתה בדרך של חתך בבטן והוצאת אברים אסור ממשום ביזון ונינוי המת, ומשום ביטול קבורה של חלק גוף. אבל אם מחדדים הסמנים דרך נקבים בגוף, אין זה חזש (שוו"ת צפנת פענה חלק א, סימן כא. שוו"ת מהר"ץ חיות סימן ו). ויש מי שכותב לאסור כל חניתה, אפילו ללא חיתוך והוצאת אברים, הן מפני שהנותן את מותו בארון ולא קברו עופר משומם בל תליין, וגם משומם שעיכול בשור המת הוא חלק מהכפירה למלה, ואם כן בחניתה כ Shermanium את עיכול הבשר, מעכבים את כפרת המת (אגרות משה יורה דעה חלק ג, סימן ק מג – קמד).

בישראל לא נהגים לבצע כל פעולה לשימור המת. אכן אם צריך להוליך המת לקבורה למקום רחוק, נהגים לבצע פעולות שימוש, כגון הכנסת סממנים שונים דרך הנחיריים, כדי לעכב את רקבונו וסרחו. אם יש צורך בפעולת שימוש עיליה יותר, כדי להוליך את המת למחרקים גדולים, נהגים להחדיר לדמו חומרים משמרים. יש לאסוף את הדם

והלחלוחית שהוציאו מגוף המת בצדנחת, ולשלולחה עם המת להיקבר עמו, ומכל מקום אין להוציא אברים פנימיים מגופו של המת.

להרחבה – ש"ת עמק הלכה חלק א סימן מט. אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך 'חניתה'. גשר החיים פרק ה פיסקה ז. כלבו על אבלות עמוד 51 – 53. התנגדות ריעונית לחניתה מובאת בספר "דרך של היהדות במות ובאבלות" מעמוד 36 והלאה.

חסד של אמת

"**יעשיות עמדי חסד ואמת**" – וכי יש חסד של שקר, שהוא אומר 'חסד ואמת'? אמר לו: אם תעשה- לי חסד לאחר מיתתי, הוא חסד של אמת.

בראשית ובה פרשה צו, ה.

לויות המת נחשות לחסד של אמת. על פי צוואת יעקב לבנו יוסף (בראשית מז, כת): "ουשיות עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושבתי עם אבנני ונשאתי ממצרים וקברתני בקבריהם". החסד שעושים עם המת הוא אמיתי – לשם שמיים בלבד, שהרי המת לא יכול להחזיר טובה למני שליהו אותו. גם מפני שעושים חסד עם הנפטרים להעירים לעולם האמת הנצחי. היו שננתנו רמז בראשי התבות של המילה "אמת" – ארון, מיטה, תכricים; שהם צריכים הקבורה. ע"ע גחש"א. חברה קדישא.

חפצי הנפטר

מותר להשתמש בגדים וחפצים של הנפטר אפילו בתוך השבעה, פרט לנעלים, שנางו לא להשתמש בהם (גשר החיים פרק ח, ז. צורו החחים עמוד 123. המקור מספר חסידים תנד). ויש שכתבו שהמניעה רק בנעלים שהיא נעול בהם בשעת מותו, אבל בנעלים שלא היו בריגלו בשעה שמת, אין להחמיר. ואם לבו נוקפו וחושש מוזה, יתן אותן יודיעם על כר (ילקוט יוסף סימן כא, יא). גשר החיים (שם בהערה 2), הביא מקור מהגמרא בברכות נז, ב; וכותב שההקפדה היא רק בנעלים שנעול בשעת חוליו ובפרט בפטירתו, אבל מה שנעול כשהיה בורי ובפרט אם לא נעלם שלושים יום קודם שנפטר, אין חשש.

מותר לבנים ללבוש בגדי הוריהם שנפטרו, חוץ מאשר נעלים שנางו להחמיר בהם, על פי הכללים לעיל (ילקוט יוסף שם וכן נג, ח).

כנראה שהיא מנהג בישראל להנעל נעלים למותים. ביבמות (קד, א) מוזכר מנעל של זקן העשו לכבודו, ופירש רשי: לתכרכיכי מיתה. בירושלמי כלאים (פרק ט, ג) מוזכר שרבי ירמיה ציווה לקברו במנעליו. יש מי שרצה לממוד מכאן על מקור המנהג שלא להשתמש במנעלים של מת, שמא הוקצו לתכרכיכים והם אסורים בהנאה (כל בו על אבלות עמוד 91 בהערה). אולי החמירו במנעלים כדי למנוע מצב בו החי "נכנס לנעליו" של הנפטר, מצב כזה ישנו למשל כשאדם מייבם את אשת אחיו, ובמידה מסוימת נכנס תחתיו כדי שלא ימחה שמו בישראל, ואם היבם ממאן, יבמתו חולצת את נעליו. וראה עוד בעמוד 155 במבוא לאיסור נעלית הסנדל. ע"ע איסור הנאה ממota. מותה המת. תכרכיכים.

חרדת הדין

על פי ההשכה היהודית גם למתים ישנו דין. יש למתים חרדה מהדין כאשר יש שינויים או רוחניים הקשורים בהם – ממש כמו אצל אנשים חיים. שמואל אמר לשאול: "למה הרגזתני להצלות אתך" (שמואל א' כה, טו), ובגמרא דרשו ששמואל נתירא מן הדין והביא עמו את משה רבנו שילמד עליו זכות (חגיגה ד, ב). מבחינה הלכתית אחת הסיבות שאין לפנות מטה מקברו היא שאין להרגז את המת ממנוחתו (שפתי כהן על שלחן ערוך יורה דעתה סימן שעף קטן א). יום היכפורים נקרא כך (בלשון רבים) כיון שגם למתים יש כפלה ביום היכפורים (שלחן ערוך אורח חיים סימן תרכב, ו). בראש השנה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני ה' לדין. בנסיבות פשוטה מדובר על החיים – מי יחיה וממי ימות; אך לפי האמור לעיל ניתן להסביר פשוטות הלשונית שגם החיים וגם המתים נידונים).

ע"ע אוב. "והמתים אינם יודעים מאומה". פינוי כבר.

חרם – "זרעו לא ילך אחריו"

על פי הקבלה, בזמן שהנשמה עוזבת את הגוף, נוצר כעין ריק וחול רוחני בגוף. כיוון שיש כוחות רוחניים שליליים שאין להם מקום מנוחה פיזי הם מתחשים גופ כדי לשוכן בו, ועלולים לנסות ולמיצוא מקום דודוקא בגוף שנתרוקן מהנשמה ושתטרם נCKER. לכן יש עניין לא לעכב את הקבורה כדי לנסות ולמנוע מההנפטר צער מיותר.

במיוחד עלולות להחריד את המת טיפות הקרי שראתה במשך חייו, שהיא יכולות לשמש לצורק יצירת חיים חדשים בעולם, ושייצאו לבטלה. אותו חל רוחני שנוצר עקב כך, עלול במיוחד להפריע את מנוחת הנפטר, בטענה על שמנוע ממנה למלא את יעודה. כדי למנוע מאותן ישויות רוחניות שלא הגישימו את עצמן להחריד את המת, מטילים אנשי החבורה קדישא חרם (יש המכרים "בחרם יהושע בן נון") על זרעו של הנפטר שלא יהוה ולא ילך אחר מיתתו כלל וכלל.

לפי זה, גם צאצאיו של הנפטר צריכים לא לлечת אחורי, שהרי גם הם כוללים בזרעו. לכן בחלוקת מהמקומות נהגו שצאצאיו לא יגיעו כלל למקום הקבורה כדי לא לлечת אחורי. במקרים שהצאצאים רוצחים בכל זאת להיות נוכחים בקבורה, נהגו בחלוקת מהמקומות לומר לצאצאים להגיע למקום הקבר עוד לפני הנפטר, כדי לא לлечת אחורי אלא לפני. כמובן שהחרם זה נהוג אך ורק בנפטר זכר. אם צאצאי הנפטר הולכים בכל זאת אחורי מותו, אין מカリיזם, או אולי יפרטו "שלא יהוה מזרעו שאינו כשר" (גשר החיים פרק יב פיסקה ג). הטלת החרם מתחבע טהור ככל האפשר למיתה.

ההקפדה על המנהג היא בעיקר בירושלים, אולם ביתר ערי הארץ אין מקפידים על כך כל כך. ובחוץ לארץ נהגו שככל האבלים משתתפים בלויה. על כן אין למחות בחזקה באלו שעלו מחוץ לארץ ומנגנים ללוות את האב הנפטר ורוצחים להחזיק במנוגם בירושלים. אבל אם יש בהם בני תורה ומוקרי רבן, ראוי לתלמידי חכמים לדבר עם באמירה נעימה שלא לשנות מן המנהג שנעשה לטובת הנפטר, ואם לא יאבו שמווע הנה להם,

והמוחה בידם בחזק עלול לגרום ריב ומלחמות. ובשאר ערי הארץ טוב לומר להם شيئا גו
בזה כמנהג ירושלים (ילקוט יוסף סימן ז, ז).
ע"ע רמ"א סימן שנה, ג. גשר החיים פרק יב, ג. וע"ע לצורך החיים (פיסקה מז) שהתבטא
באופן נחרץ, שהמצאים לא ילכו כלל ללויה. נוסח הטלת החרם מובא בקובוטס "ח חיים
והשלום" עמוד כג מתרוך שדי חמד במצוות המחבר ערך גסיסה.
ע"ע הלנת המת. הקפות. חיבוט הקבר.

טהרה

החברה קדישה דואגת לטהרה של הנפטר לפני הקבורה. הטהרה היא רוחצת הנפטר
והלבשתו בתכרכים לפני הקבורה. גברים מטפלים בנפטר ונשים מטפלות בנפטרת.
טהרה נעשית מתוך כבוד לנפטר – כבוד לגוף ולנשמה ששכנה בגוף.
טקס הטהרה מתקיים בבית הלויות בחדר מיוחד המיועד לכך. המטהרים נוטלים את
ידיהם ואומרים תפילה מיוחדת קדום הטהרה (מובאת בספר גשר החיים פרק ט, א,
ספר מעבר יבך, ומוקורה קדום עוד מסדר הרחיצה הגדולה המיוחסת להלל
הזקן). תוך כדי הטהרה אומרים המטהרים פסוקים שונים הקשורים לרוחיצה ולטהרה,
למשל – "זורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר
אתכם" (יחזקאל לו, כה). הסיבה לאמיירת הפסוקים היא כפולה – הן מצד תוכן הפסוקים
הנוגע לטקס הטהרה, והן כדי למנוע מהמתעסקים לעסוק בדיורים בטילים ובשיוחות
חולין, מתוך כבוד לנפטר. ע"ע בארכיות בספר מעבר יבך מאמר שפט רננות פרקים
ד – ה – ו ובפרק יב, שם מפורטים המזומנים שיש לומר, עם הכוונות על פי הקבלה,
וכן הכוונות ברוחיצה ובחלה. בספר גשר החיים (פרק ט פיסקות א – ב) מובאים
הפסוקים שאומרים ברוחיצה של אל אבר ואבר בגוף.
rhoachitz matbe'atut casheh-nepetur mosheb ul gavo vafnei kalfi me'aleh, makosha besdein cdi l'shamor
על כבודו וצניעותו בזמן הרוחיצה. הרוחיצה כוללת שפשוף בסבון ובספוג, וגם שטיפה
פנימית של הנפטר דרך פי הטבעת, עד שהמינים יוצאים זכים ונקיים. לאחר מכן מנקיים
את הציפורניים של הנפטר בידים וברגליים.
עיקר הטהרה היא שפיכה של תשעה קבין מים (כעשרה ליטר) על הנפטר (כמפורט
בגשר החיים פרק ט פיסקה ד).
יש הנוהגים לטבול נפטר גבר במקואה טהרה לאחר הרוחיצה קודם הhalbsha בתכרכים.

**mdiachin ottono cdi lahevir zohmatu, shelai yikutzu hum batteitolu (kol bo, mova
beit yosef simon shenb).**

הטעם שרוחצים המת, שכוראה מה תועלת יש לו ברוחיצה זו? שאיפלו אם
יבאו עליו כל מימות שבולים אינם מוציאות אותו מטומאות כי הוא אבי
אבות הטומאה. והטעם מפני שאחנו בני ישראל מצפים לתחיית המתים,
ומלחמת ביעותוא דמליך המות רואה האדם קרי. לכן רוחצים אותו
מטומאה זו כדי שייהי האדם טהור במעמדו בתחיית המתים (ספר מנחים
אבלים אות ר' ערך רוחיצה).

وطעם לרוחיצה זו הוואיל ומלבושים התרבותיים דוגמת מלבושים הכהנים, ויען שכחנים כתוב "רוחץ במים את בשרו ולבשׂם", לזה נהגו גם כן לרוחוץ את גופ המתים קודם הלבשתם. עוד טעם לרוחיצה זאת, שכם שרוחצים אותו ביצתו מרוחם אמו, גם כן ביצתו ממהעולם הזה רוחצים אותו. וטעם لماذا שנהגו לנ��תו מהצואה שבפי הטבעת ולפניהם... כדי למרק אכילה מן המעיים להיות נקיים וטהורים כמלacci השרת. וכן כתוב באבות דרבי נתן (פרק א): אמר רבי נתן, מפני מה נטעכ משאה כל ששת ימים (לפני עלותו להר סיני) ולא שרה עליו הדיבור? בשלב שימרכ מכל אכילה ושתייה שהיה במעיו, בשלב שיתקדש והוא כמלacci השרת... ולזה נהגו לנ��ות מעיים של כל אדם כדי שייה נקי וזקאי לעולם הבא ויזכה לשמעו דבר מהשכינה. וסתומים כל נקייו בעליונים ותחתוניים היו ונזכר בגמר (יומא פה, סוכה מה, נידה ל) שביחיותו ברחם אמו פיו סתום וטבורו פתוח וכו', וביצתו לעולם נפתח הסתום ונסתום הפתוח. זה גם ביצתו ממהעולם סותמים כל נקייו (הكونטרס הייחיאלי בית עולמי פרק ד).

לאחר הרוחיצה מלכישים את הנפטר בתכרייכים לבנים פשוטים, והמהדרים מקפידים על תכרייכי פשתן. על פי הקבלה יש עניין גדול בלביבת בגדי פשתן בלבד לא בד אחר, כדי להגן על הנפטר מכוחות הטומאה (מנחים אבלים אותן ת' ערך תכרייכים, בשם רבי משה קורדובירו). הקונטרס הייחיאלי בית עולמיים פרק ב). פשתן הוא מהצומח ומקביל לאדמה, בשונה למשל מבגדים צמר הבאים מהחי. כמו שיש באדמה יכולת לקבל מטענים شمالים ולספג אותם, כך יש לאדמה יכולת לקבל ולספג מטענים רוחניים העולמים לפגוע במת, וזה גם אחת הסיבות לקבורה באדמה. מבחינה זו יש הקבלה בין בגדי הפשתן לבין האדמה, וכך יש המהדרים לקבור בתכרייכי פשתן. שיש בהם מגע הגנה נוספת על הנפטר נהגו לעטוף נפטר גבר בטלית בזמן הלוויה. לא נהגו לקבור את הטלית. הדיון ההלכתי על עיטוף הנפטר בטלית כשרה או שיש לפסלה, מובא בטור ובשלוחן עורך יורה דעה סיימן שני, ולקמן בערך ציצית בתכרייכי המת.

אין לאדם להשתתף או להיות נוכח בטהרת אבוי מפני כבוד אבוי, וכן לא בטהרת חמיו או בעל אמו או בעל אחוינו, אך מותר לאב להיות בטהרת בנו ולחוות בטהרת חתנו (קשר החיים פרק יב, ב, ד). יש לבצע טהרה גם למי שחולה במחלה מדבקת, תוך כדי נקיית כל אמצעי הזהירות למניעת הדבקה למתרחרים. הרוג אין מטהרין אלא נפטר בבגדיו. פירוט לגבי התכרייכים והhalbsha ע"ע תכרייכים.

טומאת המת

הטומאה החמורה ביותר מכל הטומאות נקראת אבי אבות הטומאה. טומאה זו נידונית יחד עם שאר הטומאות בסדר טהרות בפרט, ובש"ס בכלל. טומאה בכלל היא מסווג מיוחד בתורה, שאינו קשור להיגיינה אלא היא אחת מחוקות התורה שאין להן הסבר. במאמר טומאה וטהרה שבספר (פרק סא) ניסינו לתת הסבר וטעם לסבירות הגורמות לטומאה, וכי怎 משפיקים הגורמים המ tetherim.

טומאת המת

טומאת מת שלא היה מציאותה ידועה לשום אדם בעולם, בשעה שנטמא בה אדם, כיוון שהמת שהיה טמן ומוסתר בתהום, במקום שאף אדם בעולם לא ידע עליו, ורק לאחר שנטמא נמצא אותו המת משוכע במקום סתו. ע"ע קבר המתים.

טומאת כהן

אסור לכחן להיטמא למת, חוץ מאשר לשבעה קרוביו שנמצוא להיטמא להם: אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו הבתולה (מאביו, אבל לא אחיהם שהם רק מצד אמו), ולאשתו (ויקרא כא, א – ג; יבמות ס, א). לשאר קרוביו (כגון אחיהם מאם או אחות נשואה), אף על פי שאינו נטמא, בכל זאת מתאבל עליהם. העיקרון הוא שחוות הכהן להיטמא היא לצורך המת וקברתו. לגבי אחות נשואה או באחים למחצה רק מצד האם, לא חייבה תורה את הכהן להיטמא אלא הטילה חובה זו על קרוביים אחרים.

הכהן מצווה להיטמא גם למות מצואה. החובה וההיתר להיטמא הם בקבורה, ועד סתייתת הגולל בלבד. אבל אסור לו להיטמא בשבעה או כשעולים לcker. ופתגם הוא – מה לכחן בבית הקברות.

אסור לכחנים להיכנס באלהי קברי צדיקים. ואף על פי שכותוב במדרש (ילקוט שמעוני משלו סימן תתקמד) שצדיקים אין מטמאים במיתם, אין לסמור על כך. בהקשר זה כתוב בתוספות (בבא מציעא קיד, ב, דיבור המתhalb מהו) שאליהו הנביא שהיה כהן קבר את רבי עקיבא, וננטמא לו בגלל שהוא מת מצואה, ולא מהטעם שצדיקים אינם מטמאים. כהנת לא מוזהרת על הטומאה שנאמר "בני אהרן" ולא בנות אהרן. אשת כהן מעוברת וקרבו ימיה ללדת, מותרת להיכנס באלהל המת (שפטין כהן על יורה דעה סימן שעא סעיף קטן א).

לפי הרמב"ם טומאת כהן דחויה היא אצל הקרוביים (הלכות אבל פרק ב, ו, טו). ולפי הרמב"ן טומאת כהן הותירה לגמרי אצל קרוביים ואינה דחויה. כיוון שאי אפשר לקיים את קברות המת אלא רק כשהכהן עבר על לא תעשה של טומאת כהנים, על כרחך שהותירה התירה לממרי את האיסור (תורת האדם שער המיחוש עניין הכהנים סוף דבר המתהיל תורה; כתבי רמב"ן כרך ב, עמוד קלז במהדורות שעועל).

התיחסות לשאלת האם כהן שנטמא לקרוביו מותר לו להיטמא באותו זמן למתים אחרים, ראה שלחן ערוך יורה דעה, סימן שעג, ז.

הלכות טומאת כהן מופיעות בשלחן ערוך יורה דעה סימן סס"ט – שע"ד.

ע"ע טומאת המת. בית הקברות.

טלטול המת בשבת

ע"ע אדם בהול על מתו.

יארצייט

יום השנה לפטירתו של אחד מבני המשפחה הקרוביים. הביטוי "יארצייט" לכוח משפט איידייש ומשמעותו זמן השנה. ע"ע יום השנה.

יום הזיכרון הכללי לחילוי מערכות ישראל

נקבע לתקرار ד' באיר. ימי הזיכרון הראשונים התקיימו ביום העצמאות עצמו. השימוש בין האזכרות לנופלים ושמחת העצמאות היה טעון מבחינה רגשית ומעשית, ולכן נקבע בשנת תש"א (1951) שיום הזיכרון יהיה תמיד ביום אחד לפני יום העצמאות.

טקס יום הזיכרון מתחילה בצפירת דומה בשעה שמונה בערב. מאז שחזור ירושלים נערכת העצרת הממלכתית הפתוחת את יום הזיכרון ברוחבת הכותל המערבי. תוכן היום כולל תפילות ופרק תהילים ואמרי"ת "זיכורו" לזכר הנופלים, הדלקת נרות זיכרון, צפירת דומה נספנת בשעה אחת עשרה לפני הצהרים, טקסיים ממלכתיים בבתי הקברות הצבאיים, טקסיים בבתי הספר, במחוות צה"ל ובמקומות ציבוריים.

בשנים האחרונות מוקדש יום הזיכרון גם לחילוי הטورو שנרגעו ונרצחו בפיגועים. מלבד יום הזיכרון הכללי, ישנו גם יום הזיכרון לחילוי צה"ל במקום קבורתם לא נודע, ע"ע ז' באדר.

יום הקדיש הכללי

יום הקדיש הכללי נתacen על ידי הרבנים הראשיים לישראל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב יצחק נסים, כיום זיכרון ואמרי"ת קדיש לכל הנספים בשואה שלא ידועים מותם. יום הקדיש הכללי נקבע לעשרה בטבת שהוא יום צום ותענית עוד מימי חורבן בית המקדש הראשון. יום זה נזכר כבר בספר יחזקאל (כח, ב) – "בָּנֵן אֶתְּמִינָה לְכֹתֵב לְכֹתֵב שְׁמֵם הַיּוֹם אֶת עַצְם הַיּוֹם הַזֶּה סָמֵך מֶלֶך בְּכָל אָלָי יְרוּשָׁלָם בְּעַצְם הַיּוֹם הַזֶּה". ביום זה החל המצור על ירושלים עד לנפילתה בידי הבבלים וחורבנה יחד עם חורבן המקדש.

בחוברת שהוציאה הרבנות הראשית לישראל בשנת תשט"ז נכתב:

יום העשרי בטבת נקבע על ידנו בזמננו, לשעה ולדורות, ליום השנה להקלות הקודש, אנשים נשים וטף, שנשפכו בהמונייהם באכזריות חיימה בידיה הטמאות של המפלצת הנאצית באירופה, ועשן הcabשונות שבם עלו על המוקד, כסיה עליהם ועל יומם פקודתם.
לאלה מיליון החיללים, שאין סימוכיים לקביעת יום מותם – קדוש يوم זה לזכרם ולעלוי נשמותיהם הזכות והטהורות. דין של יום זה, יום העשרי בטבת, לבנייהם ולקרוביהם, כדיינו של יום המיתה לאמרי"ת קדיש, ללימוד משניות ולהדליק נר נשמה.

ע"ע אב הרחמים. אל מלא רחמים. הזורת נשמות. יום השנה. זיכור.

יום השנה

התאריך העברי של פטירת אדם בישראל. מנהגים רבים נהוגים סביב יום השנה לפטירת קרוב או צדיק. ביום זה אומרים קדיש, ואם אפשר גם עובר הבן לפני התיבה. בשבת שלפני יום השנה יש לו דין קדימה למפטיר ולהתפללה נוספת. נהגו גם שעובר

לפני התיבה במוציאי שבת שלפני יום השנה. הערת הרב נבנצל שליט"א – ויש אומרים שבמוציאי שבת לא יעבור לפני התיבה, שלא להחזיק הוריו ח"ז כרשיים. על פי מה שכתוב בכתביו האר"י, ביום השנה זוכה הנשמה לעלות למדרגה יותר מעולה (כמו שהוא בקשר החיים פרק לב, א). לכן ביום זה מתפללים ונודבים צדקה לעילוי נשמהתו. מנהג קדום היה לصوم ביום שמתבו אביו או אמו. עניין זה נזכר כבר בגמרא (נדרים יב, א) ונפסק בשלחן ערוך (אורח חיים תקסח, ח; ובמקומות נוספים). הטעם על פי הקבלה הוא בדברי האר"ז: כדי שיפשפש במעשייו ויתחרט עליהם, ועל ידי זה מזכה את אביו ואת אמו למדרגה עליונה בגין עדן. וכבר נתפשט בעולם מנהג החסידים שאין מתחננים ביום זה, אלא מבאים לבית הכנסת מימי מאכל ומשקה חריף, ולאחר התפילה מברכים המתפללים ברוכות על המأكل והשתיה לזכות נשמת הנפטר. והוא נקרא רג'il "תיקון". הערת הרב נבנצל שליט"א – ולදעת הגרא"א אין צורך לصوم, כי הגمرا עסקה רק באותה שנה שמת אביו או רבו. ע"ע ברכות לעילי נשמה. הילולה. הארץית.

זכור

המנาง להזכיר את NAMES המותים ולנדב צדקה לעילי נשמותם. נהגים להתפלל תפילה "זכור" כל אחד לעילי נשמת הוריו וקרוביו בארכעה פרקים בשנה: ביום היכיפורים, בשמייניע עצרת, בשביעי של פסח וב חג השבועות. תפילה "זכור" נועדה לכל יחיד ויחידי לאמרה עבור קרוביו, ותפילה "אל מלא רחמים" נתקינה לשלהich הציבור. לכן בזיכרון אומר NAMES אבי אוAMI או קרובו (פלוני בן פלוני) עבור שאtan או שנתתי צדקה עבור הזכרת NAMES, ובתפילה אל מלא רחמים אומר שליח הציבור עבור שנדב צדקה עבור הזכרת NAMES או NAMES האו NAMESיהם (גשר החיים פרק לא, ב, ג).

ענינו של מנגה זה, שעל ידי מצות הצדקה (וממצוות בכלל) לזכרו של אדם שנפטר, מתקשרים מעשייהם של החיים עם מעשי הנפטר. וכיון שמצוות הצדקה נעשית מכוח זיכרון הנפטר ולכבודו, יש בכך משום לימוד זכות עליו.

נוסח הזכרת NAMES – זכור אלקם את NAMES האב, האם, קרובים אחרים) פלוני בן פלוני שהלך לעולמו, עבור שאני נודב צדקה בעדו. ומסימים באב הרחמים. הנוסח המלא מובא לקמן עמוד 522.

מנาง האשכנזים שכלי שיש לו אב ואם יוצאה מבית הכנסת בשעת הזכרת NAMES. נתנו לכך טעמים שונים, וביניהם – שלא יהיה חלק מהקהל מתפללים והאחרים דוממים. ויש שחחשו משום עין הרע. בשנים האחרונות נתקבל מנגה בחלוקת מהקהילות שאין יוצאים, ומיש שיש לו אב ואם מתפלל עבורים לחים טובים וארכיכים.

בין האשכנזים נחשב מאד עניין זה של הזכרת NAMES. ואף אנשים שלא היו באים בדרך כלל לבית הכנסת, היו באים להזכיר NAMES נשות מותוך כבוד לנפטרים.

תפילה זו חוברה כנראה מיד לאחר גוזרות תננו (1096) (גשר החיים שם א; אור לאבל עמוד 145).

ע"ע אב הרחמים. אל מלא רחמים. הזכרת NAMES. השכבה.

אָלְעַמְדָה

יסורים ממכרים

אמר רבי שמעון בן ל קיש: נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין; נאמר ברית במלח, דכתיב (ויקרא ב, יג) "וְלَا תִשְׁבִּית מֶלֶח בְּרִית", ונאמר ברית ביסורין, דכתיב (דברים כח, סט) "אֶלָּה דְבָרֵי הַבְּרִית". מה ברית האמור במלח – מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין – יסוריין ממרקין כל עונותיו של אדם (ברכות ה, א).

מבחינה מעשית, המלח שואב את הדם מתוך הבשר, וכששותפים את המלח גם הדם נשטף. אך גם היסורים שואבים תכונות שליליות מהאדם, ובהסתלק היסורים מהאדם, הוא יכול להישאר נקי מתכונות שליליות שדבקו בו. וכבר אמר שלמה המלך: "אֲנוֹלֶת קַשְׂוָרָה בְּלֵב נָעַר שְׁבָט מוֹסֵר יְרֵחִיקָּה מִפְנָנוֹ" (משלי כב, טו). וכן אל לו לאדם לבעת יראה כיitzד יעזר בהם (ראה למשל "בсад היחיד והיחד" של הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, במאמר קול דודי דופק, במילוד מעמוד 339 ואילך).

אמר רבי יהודה: חסידים הראשונים היו מתירים לפני מיתתן בחולי מעיים כעשרים יום כדי לMarco את הכלל, כדי שיבאו זכאים לעתיד לבוא. שנאמר (משלי כז, כא): "מִצְרָף לְכָסֶף וּכְור לְזָהָב וְאִישׁ לְפִי מַהְלָלו" (מסכת שמחות פרק ג, י). שם שהכל הנקרא מצרף מזוק המכטף, והכל הנקרא כור מזוקק את הזהב מכל SIG ופסולת שבתוכו; כן הצדיקים ממrankן הקב"ה בעולם זהה כדי שיבאו נקיים וזכאים לעולם הבא (פירוש נחלת יעקב שם).

יש המצוים לאנשי החבורה קדישה לקים בהם אחרי הפטירה כעין ארבע מיתות בית דין, ויש לקים צוואתם. דהיינו שיגיבו את הנפטר בחדר הטהרה שלושה טפחים ויעזבו אותו בנחת כדי שיפול הארץ, והרי זה כעין סקילה. וכן מטפטים שעווה לתוך פיו כעין שריפה, וכן יציא בזה (ילקוט יוסף סימן ט, טז). וראה במצוות רבינו אלכסנדר זיסקינד שהודפסה בסוף ספרו "יסוד וشورש העבדה", שציוה על אנשי חברה קדישה שיקיימו בו לאחר פטירתו דין ארבע מיתות לכפר על עונותיו. ע"ע חיבוט הקבר. חייב אדם לבך על הרעה בשם שمبرך על הטובה – ולקלינה בשמה. כליה. צידוק הדין.

יקרא דחוי, יקרא דשכבי

כבוד החיים, כבוד המתים. ישים דינונים בגמרא לגבי ההספד, האם הוא מכבוד החיים או מכבוד המתים. נפקא מינה למי שציווה שלא לسفדו. אם זה כבוד החיים אפשר להספיד, אך אם זה כבוד המת והמת ציווה שלא לسفדו, יש לשמעו לו. כך גם כדי להכריע בשאלת האם להשווות קבורה כדי שיוכלו להספיד באופן מכובד יותר. אם זה כבוד המת אפשר להמתין, אך אם זה כבוד החיים אין לעכב לצורך כך את הקבורה. למסקנה הגמרא ההספד הוא יקרא דשכבי, ככלומר מכבוד המתים (סנהדרין מו – מז). לכן מי שציווה שלא

יספדוּחוּוּ, שׁוּמְעִים לָוּ. אַךְ מֵשְׂצִוָּה שֶׁלֹּא יִקְבּוּרוּ הָאִין שׁוּמְעִים לָוּ, שֶׁהַקְבּוּרָה מְצֻוָּה, וְאִי
קְבּוּרָה הִיא בִּזְיוֹן גַם לְחַיִים (רַמְבָ"ם הַלְכָות אַבְלָל פְּרָקָב, א. שְׁלַחּוּ עֲרוֹקָיוּ רַוחַ דָּעַת סִימָן
שָׁמָחַ, ב-ג.).
ע"ע הַסְּפָד. כְּבוֹד הַמֵּת. מְצֻוָּה לְקִיּוּם דְּבָרֵי הַמֵּת. קְבּוּרָה.

ירושה, ברכתה

מת אָבִיו מִבְּרָךְ "דִּין הַאֲמָת". אִם אָבִיו הַנִּיחָה לוּ מִמּוֹן בִּירוּשָׁה וְאִין לוּ אֲחִים מִבְּרָךְ
"שְׁהַחִיָּנוּ", וְאִם יִשְׁלַׁחְ וְאֲחִים מִבְּרָךְ כָּל אֶחָד מִהָּם "הַטּוּב וְהַמְּטִיב" (שְׁלַחּוּ עֲרוֹקָיוּ רַוחַ חַיִים
סִימָן רַכְבָּג, ב, עַל פִּי הַגְּמָרָא בְּרָכוֹת נֶט, ב). וְאֶפְעָל פִּי שִׁיוֹתָר הִיה רֹצֶחֶת שֶׁלֹּא יִמּוֹת, מִכָּל
מִקּוּם יִבְרָךְ שְׁהַחִיָּנוּ, שָׁאַן בְּרָכָה זוּ תַּלוּה בְּשִׁמְמָחָה אֶלָּא בְּדָבָר שֶׁמְגַעֵּית לוּ תַּוְעַלְתִּי מִמְּנָנוּ,
וְאֶפְעָל פִּי שִׁמְתָּעָרֵב עִמָּה צָעַר וְאַנְחָה (מִשְׁנָה בְּרוּרָה שָׁם עַל פִּי הַרְשָׁבָ"א).

הַרְמָ"א שֶׁם הָעִיר שָׁרְבִּים מִקְלִילִים בְּרָכוֹת אֶלָּוּ. וַיְשַׁׁמֵּן מִשְׁכַּתְבֵּר שְׁבָפְרָט בְּמִצְבָּה זֶה אַיִן לְבָרָךְ.
שֶׁלֹּא שְׁמַעַנוּ מַעוֹולָם שְׁכָשָׁתְבָא אָבִיו, שִׁיבָּרָךְ אֶזְזֶה שְׁהַחִיָּנוּ אָוּ הַטּוּב וְהַמְּטִיב, וּמַחְזֵי אֲכָזְרוּת
וּפְגָם בְּכָבוֹד אָבִיו שְׁשָׁמָחָבְסִיבָתְמִיתָתוּ בְּרוּרָה יְרוּשָׁתוֹ. וְעוֹד, אִירְיִבְרָךְ "שְׁהַחִיָּנוּ לִזְמָן
הַזָּהָר" וְהַוא מַרְלָוּ. וְסִימָן, הַמִּבְרָךְ בִּימָינוּ אַיִן אֶלָּא מִן הַמְתִימִים (נִמּוֹקֵי אַוְרָחָחִים, מַוְאָא
בְּנָטָעִי גַּבְּרִיאָל חָלָק, א, פְּרָקָלְח, הַעֲרָה ז). גַּם הַגְּרָשָׁ"ז אוּיְרָבְךְ כְּתָבְשָׁהָמָן יְרָאֵי ה' לֹא
נָהָגוּ כָּל לְבָרָךְ עַל יְרוּשָׁה, כִּי אִם יְחִידִי סְגָולָה (הַלְכָות שְׁלָמָה פְּרָקָכְג, הַעֲרָה לְג). וַיְשַׁׁמֵּן
שִׁכְתָּבְשָׁהָמָן יְרָאֵי לְבָרָךְ אֶלָּא אִם מַת אָבִיו בְּשִׁיבָה טָובָה, זְקוּן וּבָא בִּימִים, שָׁאַן הַדָּרָךְ לְהַרְגִּישׁ
צָעַר גָּדוֹל כָּל כָּךְ (שְׁלַחּוּ הַתּוֹהָר, מַוְאָא בְּנָטָעִי גַּבְּרִיאָל שָׁם וּכְן בְּפִסְקִי תְּשׁוּבּוֹת שָׁם).
הַתִּיחִשּׁוֹת הַלְכָתִית וּמִשְׁפְּטִית לִירוּשָׁה מִבְּאָת בְּפֶרְקִים סָח – סָט מַעֲמֹד 339.

ע"ע חַיֵּב אָדָם לְבָרָךְ עַל הַרְעָה כַּשְׁם שִׁמְבָרָךְ עַל הַטּוֹבָה – וּלְקַבְּלָנָה בְּשִׁמְמָחָה.

ישיבה של מעלה

כִּינוי לְכִינּוֹס שֶׁל מְלָאכִי הַשְּׁرָת וּנְשָׂמוֹת הַצְדִיקִים בְּעוֹלָם הַאֲמָת. "כָּל הַמְטִיל מַלְאֵי לְכִיס
שֶׁל תַּלְמִידִי חַכְמִים זֹכָה וַיּוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעַלָּה" (פְּשָׁחִים נֶג, ב). גַם בְּתִפְלִיטָת כָּל נְדָרִי
מִזְכִּירִים "בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעַלָּה וּבִישִׁיבָה שֶׁל מַטָּה".
נָתַבְקֵשׁ בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעַלָּה – נִפְטָר. נָאָמָר בְּדָרָךְ כָּל עַל אֲדָם גָּדוֹל שְׁמָת. "רַבָּה בְּרַנְחָמִינִי
נָתַבְקֵשׁ בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעַלָּה" (בְּבָא מַצְיעָא פָּו, א).

כבוד המת

הַיּוֹת וְגַופוּ שֶׁל הַנִּפְטָר שִׁימַשׁ כָּלִי קִיבּוֹל לְנְשָׂמָה שְׁהָיָה חָלָק אֱלֹהָה מִמּוֹעֵל, יִשְׁלַׁחְ וְאַנְהָגָה בּוּ
כְּבוֹד.

חַכְמִים הַשׂוּוּ אָדָם מִיְשְׁרָאֵל לְסֶפֶר תּוֹרָה. גַם בְּסֶפֶר תּוֹרָה וְגַם בְּאָדָם מִיְשְׁרָאֵל יִשְׁבְּטוּ
לְהַשְּׁרָאת שְׁכִינָה. לְכָن הַעֲומֵד עַל אָדָם מִיְשְׁרָאֵל בְּשַׁעַת יִצְיָאת הַנְּשָׂמָה חַיֵּב לְקַרְוּעַ, כָּאֵילוּ
רוֹאֶה סֶפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּשְׁרָף (מוֹעֵד קֶטֶן כָּה, א). כְּמוֹ שְׁנוֹהָגִים כְּבוֹד בְּסֶפֶר תּוֹרָה שְׁבָלָה, כְּךָ
נוֹהָגִים כְּבוֹד בְּגַוףְוּ שֶׁל אָדָם מִיְשְׁרָאֵל לְאַחֲר שֶׁנִּשְׁמַתְנוּ פָּרָחָה מִמְּנָנוּ, וַיִּנְפְּטַר בְּנֵן הָעוֹלָם.

נווהגים כבוד גם בעצמות או באברים, ואפילו בצדית מן המת, שהם כחליGI גoil של ספר תורה.

הלכות רבות הקשורות לכבוד המת – השמירה, הרחיצה, הטהרה, הלבשה, הלוייה והקבורה. איןנו נהוגים קלות ראש בראש פנוי המת או בבית הקברות. אין אוכלים ואין שותים לפני המת.

ע"ע בקשת מוחילה מהמת. חניתה. יקרא דחוי, יקרא דשכבי. לוועג לרש. מעבירים את המת מלפני הכללה. שמירות המת.

כל شيء עמו בחיו נקבע עמו במותו

כל הלכתiy. להלכה אין קוברים שני מותים זה לצד זה, אלא אם כן היה דופן הקבר מפריד ביניהם. אבל נקבע האיש עם בתו הקטנה, והאשה עם בנה הקטן או עם בן בנה הקטן (מסכת שמחות פרק יג; שלחן ערוך יורה דעת סימן שבב, ג). ככלומר, יש כללים בהלכות ייחודיים מי מותר ועם מי אסור להתייחד, ועם מי מותר ועם מי אסור לישון באותו מיטה. כלל זה מיוושם גם בהלכות קבורה. הסיכום העקרוני הוא, שניתן לקבור ילדיים קטנים עם הוריהם או עם סבא וסבתא.

למעשה לא נהגו בכר הימים כלל, חוות מאשר אשה שנפטרה עם עוברה בלבד, שקוברים את חזול על ידה, בזועעה הימנית (חיים וחסד פרק ו, טז).

כל שמתאבל עליו מתאבל עמו

כל הלכתiy המופיע בגמרא (מועד קטן כ, ב), ונפסק גם להלכה (רמב"ם הלכות אבל ב, ד-ה. תורת האדם לרמב"ן עמוד קמיא – קמד. שלחן ערוך יורה דעת סימן שעד, ו). העיקרון הוא שימוש כבוד שבעת קרוביו נהוג בפניהם אבלות כשהם נהוגים באבלות. כגון שמת בן בנו שאינו חייב לנוהג עליו אבלות, בכל זאת קורע בפניהם נהוג אבלות בפניהם. אבל שלא בפניהם איןנו נהוג אבלות. באשותו נהוג אבלות בפניה רק על אביה ואמה משומם כבוד חמיה וחמותו ולא בשאר קרוביה, וכן האשה נהוגת אבלות בפניהם בעלה רק על חמיה וחמותה ולא על שאר קרוביו בעלה.

הרמ"א (בשלחן ערוך שם) מעריר שכעת נהוגים להקל באבלות זו שאין זה אלא משומם כבוד המתאבלים, ועכשו נהגו כולם למחול. וכן נהוגים כתע' שלא להתאבל כלל עם המתאבלים, וכל הממחמיר בזה אינו אלא מן המתמיים. ומכל מקום נהוג שקרובי המת מראים לו קצת אבלות בעצם כל שבוע הראשון, דהיינו עד אחר השבת הראשונה, שאין רוחצים ואין משנים קצת בגדיהם כמו בשאר שבת, ואין הולכים לסעודה, אפילו סעודת מצוה (בית חדש שם). וכי שרצחה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צרייך, אין מוחים בידו. ובדברים אלו הולכים אחר המנהג (שפתי כהן שם, סוף סעיף קטן ז). ויש מי שכתב שהיום אין נהוגים באבלות זו (פנוי ברוך סימן ט הערכה קו, בשם הרב צבי פסח פראנק), אך לא ברור לו אם רק בירושלים לא נהגו או בכלל מקומות. ע"ע שבעת הקרובים.

כליבה

סוג של מיטה ארעית למatta. (יש גורסים כליכה). הכלבה היא חיבור או תפירה לא מדויקים אלא ארעים.

תנו רבנן... בראשונה היו מוציאין עשרים בדריש וענינים בכליבה והוא הענינים מתבויים. התקינו שייו הכל מוציאין בכליבה מפני כבודן של ענינים (מועד קטן צ, א).

מעשה בבנו של רבי חנינא בן תרדיון שיצא לתרבות רעה ותפסוהו ליסטין והרגוהו. נמצא תפוח לאחר שלושה ימים, נתנוו בכליבה (על פי גירסת הגרא) והניחוו על גבי המיטה... (מסכת שמחות סוף פרק יב).

מיטת המת הנוהגה בירושלים עשויה משני מוטות ושמונת עשרה אונקלאות (חוליות), מקובלת בירושלים ובצפת משנות דור (גשר החיים חלק בפרק ז, א).

בעיר הקודש ירושלים אין נושאים את המת בארון כלל, אלא על שני מוטות, מיוחדים לכל המתים... כי כן נהגים בעיר הקודש צפת על פי האר"י ז"ל לשאת את המת בשני מוטות מחברות בכבל בברזל, ויש סWER לזה מפסחים (נו, א) משום כפירה והודו לו חכמים... لكن מועילה צדקה לאחר מיתה (הكونטרס הייחيلي, בית עולמי פרק ז).

... אצלונו נהגו בכליבות של ברזל למיטה לכפירה, או במקומ חיבוט הקבר שנעשה לכל אדם בחוץ לארץ להפרדת הקלייפות ממנו, ובכליבות הברזל האלו על ידי דחיקת גופו האדם בהם אז מועלים לו לכפירה (שם).

המקור מופיע עוד בדברי התנאים (دلעיל, גם במסנה מסכת פרה יב, ט), המשך המנהג וטעמו על פי הקבלה רומו לכפירה שיש לנפטר על ידי שנושאים אותו בכליבה פשוטה כזו. ההשווואה לחזקיה מלך יהודה שגורר עצמות אביו על מיטה של חבילים כדי שתהייה לו כפירה, מלמדת בבירור על מגמה זו של כפירה. לפי זה השימוש בכליבה הוא פעולה סמלית של כען יסורים שתכליתם לכפר על הנפטר. שמונת עשרה חוליות שיש בכליבה מקבילות לשמנונה עשרה חוליות שיש לאדם בשדרה.

ע"ע ארון המת. חיבוט הקבר. יסורים מכפרים.

כפיית המיטה

הபיכת המיטה לאות אבל.

האבל חייב לכפות מותו. הפיכת המיטה מהתארת את הזעוזע ואת חוסר הייציבות שהאבלים שרוים בהם עקב פטירת יקרים. הטעם המוזכר אצל חז"ל: משום "דמויות דיוקני נתתי בכם ("כִּי בָּצַלְמָתִים אֶלְهִים עֲשָׂה אֶת הָאָדָם"), ובעונונתיכם הפטתיה – כפו מוטותיכם עליה" (מועד קטן טו, א – ב. ירושלמי פרק ג, ה). כלומר, שימוש בזעוזע כקריאת לחשבון נפש של האבלים. חשבון נפש של עיקר וטפל, מה משמעותו של האדם צלם אלהים. האם האדם מודע לצלם אלהים שבו. האם מעשייו תואמים הגדרה זו. הביטוי המעשי

של היפיכת המיטה מעצים את הביטוי הרגשי, ודוקא הרגשת החידלון וההפסות עקב המות, עשויה להשפיע על האדם להתייחס לערבים אלו.

מצד הדין "לא מטו בלבד הוא כופה, אלא כל מטו שיש לו בתוך ביתו הוא כופה. אפילו בעשרה בתים ובעשר עיירות". אבל עכשו אין נהוגן כן, מפני שייאמרו הנכרים מעשה כיישוף הוא. ועוד שאין המיטות שלנו כמוותם שליהם, ואין הכיפה נিcritת בהם" (תוספות שם במועד קטן. שלחן עורך יורה דעה סימן שפז, ב). כך שלמעשה דין זה לא נהוג כיום.

כרת

עונש בידי שמים המזוכר בתורה פעמים רבות **"ונכרצה הנפש ההוא"**. המשנה מונה שלושים ושש עברות שחיברים עליון כרת (מסכת כריתות א, א).

מהו עונש כרת? רש"י פירוש (שבת כה, ב) שימיינו נקרים – מת לפניו זמנו, ערירiy בלא עצאים. בגמרא (מועד קטן כח, א) מובאת בריתיתא "מת בחמשים שנה זו היא מיתה כרת". ורבה אמר: "מחמשים שנה ועד ששים שנה זו היא מיתה כרת". רבי יוסף כשהגעשה בן ששים שנה עשה יום טוב לחכמים, אמר: **יצאתי מידי כרת**.

ابן עזרא בפירושו לתורה (בראשית יז, יד) מביא דעת כי כרת היינו שכירת שמו במות זרעו. כי מי שיש לו בנימן כאילו הוא חי ושמו לא נכרת. וכן מובא בגמרא (יבמות נה, א) יש לו בנימן – קוברים, אין לו בנימן – חולך ערירiy.

הרמב"ם כותב (הלכות תשובה ח, ה) כי בעונש כרת תיכרת הנפש ותאביד ולא תזכה לחיי העולם הבא. הרמב"ן (בפירושו לספר ויקרא יח, כת) משיג על הרמב"ם ומבדיל בין שלושה מיני כרת: האחד, שנאמר בו **"ונכרצה האיש"** שם הוא צדיק ורובו זכויות, אבל גברה עליו תאותתו ונכשל בעבירה של כרת, יכרתו ימי וימות בנוראים קודם שייעש לימי הזקנה, והם שיסים שנה; אבל יהיה לו חלק לעולם הבא והוא העולם שאחרי התchiaה. השני, שנאמר בו **"ונכרצה הנפש"**, שאם מלבד החטא של כרת עונותיו מרובים מזכויותיו, עונש הכרת מגע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף, והוא נכרתת מעולם הנשומות; וזה אין לו כרת בגופו, אלא פעמים יחי ויגיע לימי רבים. אבל נשמהו נכרתת מהחי גן עדן. והשלישי, שנאמר בעבודה זרה ומגדף **"הכרתת הנפש ההוא"**, ודרשו: **"הכרתת"** – בעולם הזה, **"תכרתת"** – לעולם הבא, לומר שגוףו נכרת מהחי העולם הזה, ונפשו נכרתת מהחי גן עדן ומהעולם הבא, שמת בדמי ימי ואין לו חלק לעולם הבא. (דברי הרמב"ם מצוטטים לעיל בעמוד 283. הרמב"ן מביא הערכה נוספת על דברי הרמב"ם בספרו תורה האדם, שער האמול. דבריו מובאים גם בהגחות מימוניות על הרמב"ם בהלכות תשובה, עיין שם. ע"ע בספר מעבר יבק מאמר שפתית רננות פרק כה)

(תיקון כרת הוא מושג קבלי. תיקון כרת עושים לעילוי נשמת הנפטר בסיום השבעה, בשלושים ובירום השנה. עיין בספר הקונטוס הייחיאלי סימן נא).

אָזְרָעָה

לא לפתח פה לשטן

העסקים בהסתדר... הם עומדים ומתפללים והאבל עומד ומצדיק עליו את הדין, ואומר: ריבון העולמים, הרובה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף. יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שתגבורו פרצחותינו ופרצחות כל עmr בית ישראל ברחמים.

אמר אבוי: לא צריך אדם לומר לך. שכך שננו משמו של רבוי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.

ברכות ט, א

לא יאמר האדם – "לא נפרעת כי מי מעשיך" (כלומר " מגעים לי יסורים, בغال מעשי הרעים"), או היוצא בדברים אלו, שלא יפתח פה לשטן.vr גם נפסק להלכה (הגוזת הרם"א, יורה דעת סימן שעו, ב). ע"ע נישוק המת.

לא תtagודדו

gcdida היא חתרן או שריטה عمוקה בעור הנעהית על ידי כל. "שריטה וגדייה אחת היא, אלא שריטה ביד וגדייה בכל"י" (מכות כא, א). קרחה היא תליישת שיעיר הראש מתוך צער על המת.

gcdida וקרחה מתוך צער על המת הן מחוקות הגויים. מצות לא תעשה שלא להtagודדו ושלא לשרותם לבששו לעובדה זהה ועל מתו, ושלא לשים קרחה בין העיניים למת. שנאמר "בניהם אתם לה אליהם לא תחטדו ולא תשימו קרחה בין עיניהם למת" (דברים יד, א). ונאמר "וישרט לנטש לא תנתנו בבשרכם" (ויקרא יט, כח).

משרשי המצווה, כדי שלא נעשה בנו שום עניין בעולם דומה לעובדי עבודה זהה. ונמנעו מן gadida על מת, כי לא יאות לעם הנבחר בעלי חכמת התורה היקרה להצער בדבר מממשי האל, רק על דבר שצונו להצער בו. אבל שנשחתת גופנו ונקלקל עצמנו כשותים – לא טוב לנו ולא דרך חכמים ואנשי בינה. והרמב"ן ז"ל כתוב: מכאן סמר לרבותינו באסרים להתאבל על מות יותר מדי (על פי ספר החינוך).

השורט בשרו על מות חייב מלוקות, ואפילו מכיה על בשרו עד שדמו שותת אסור. ואסור לקלל את עצמו. ואין לתלוש שערות ראשו על המת. וצדיק דין שמיים על עצמו בשתקה ודומיה (ילקוט יוסף סימן כז, ט).

להרחבה – מסכת יבמות יג, ב. מסכת מכות כ, א. ספר החינוך תשז, תשח. רמב"ם הלכותabajot כוכבים יב, יב. טור ושלחן ערוך יורה דעת סימן קפ. ע"ע דרכי האמור.

לכישת שחורים

מיימים קדומים בגדים שחורים סימלו מוות ואבלות. בגמרה (יומא לט, א) מובא: באותו שנה שמת בה שמעון הצדיק, אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: בכל יום הכהיפורים היה מזודמן לי זקן אחד, לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי. והיום נזודמן לי זקן אחד, לבוש

שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרgel חלה שבעה ימים ומת.

כמו כן מצינו שרבי ינאי ביקש מבניו:

אל תקברוני לא לבנים ולא בכלים שחורים. לבנים – שמא לא אזהה, ואיהה כחתן בין אבלים. שחורים – שמא אזהה, ואיהה כאבל בין חתנים (שבת קיד, א).

משמעות האבלים היו לובשים שחורים.

במסכת שמחות (פרק ב, ח) מובא לגבי הופרושים מדרכי ציבור שאין מתאבלים עליהם: "אחיהם וקרובייהם לובשים לבנים, ומטעטפים לבנים, ואוכללים ושותים ושמחים". התנהגות הקרובים במקרה כזה הפוכה מהרגיל, הבאה לידי ביטוי באופן חריג באכילה ושתיה של שמחה ובגדים לבנים דוקא. אפשר ללמוד מכך שבמקרים הרגילים של אבלות לובשים שחורים.

גם בסוף תקופת הגאון נהגו ללבוש שחורים, כפי שמצווא בשם רבי יצחק בן גיאת (ארחות חיים הל' אבל, חלק שני עמ' 563):

מכאן אתה שומע שאבלים וקרובי המת היו נהגים ללבוש שחורים ולהתעטף בשחורים. וחתנים לובשים לבנים ומטעטפים לבנים... וכן מצינו באגדה שאמר לו משה ליהושע: לובש עלי שחורים ותתכסה עלי שחורים, וכל מקום יעשה כמנהגו (מוּבָא בְּרַמְבָּן, תורה האדם עמוד פה).

רבנו אשר כתב בתשובה שרשאי אדם ללבוש שחורים על חמיו שנפטר, והרוצה להחמיר על עצמו להתאבל או ללבוש שחורים על קרויבו, אין מוחים בידו (שו"ת הרاء"ש כלל צ סימן ט). וכך פסק להלכה גם הרמ"א בשלחן עורך (יורה דעתה סימן שעד, ז). כשהתחילה יהודי גורמניה לחוקת את מנהגי הגויים וללבוש באבלם בגדים שחורים חדשים, הוכיחו אותו על כך רבינו צבי הירש קידאנובר ורבי יעקב עמדין, אולם לא הנגדו ללכישת בגדים שחורים ישנים.

במצרים פשט המנהג ללבוש שחורים מיד לאחר השבעה, כל שנים עשר חודש. וכשנסאל הרב עובדיה יוסף על אלו שעונדים סרט שחור על ורעותיהם, ועונבים עניבה שחורה בתקופתימי האבל; האם יש זהה איסור ממשום "ובחרקתיhem לא תלכו" וציריך למחות בידם, או שיש להם על מה שיסמכו. השיב, שעיירן מנהג לבישת שחורים לאבל יסודתו בהררי קודש, בש"ס ומדרשים. והביא מקורות רבים לכך, והוסיף שלכישת שחורים מלמדת על צער והכנתת הלב. ולא הסכים לקבל הדעתות שרצו לאסור בארץ ישראל מטעם חוקות הגויים. כיוון שהלובשים שחורים אינם כדי להידמות לגויים, אלא משומם הצער על הנפטר.

лемסקנתו: "הנהגים לענוד סרט שחור על לובשייהם, וכן לענוב עניבה שחורה, יש להם על מה שיסמכו מצד עיקר הדין וההלכה... ומכל מקום טוב הדבר שלא לחוש למנגה זה, וילבוש כרגיל כמנהג ארץ ישראל משנים קדמוניות. ומכל שכן שאין נכוון להנהייג תלכישת

מיוחדת של שחורים לחברה קדשא בעת ההלויה, כדרך המחפשים חדשות, ואף על פי שאין בה איסור מהתורה... מכל מקום לא נכון לשנות במנגנון החברה קדשא" (שאלות ותשובות יביע אומר חלק ג סימן כה).

בספר גשר החיים כתוב שהיום לא נהגים לבוש בגדים שחורים באבלות, מטעם איסור חוקות הגויים. וכן המנהג הפשטוט היום בארץ ישראל. גם בצוור החים (פיסקה רצז) כתוב שאין לבוש בגדים שחורים באבלות. (ע"ע בקונטראס היחיאלי בית עולמים פרק יב שחילך בין חוץ לארץ שם אפשר לבוש שחורים לבין ארץ ישראל שיש להימנע בה מללבוש שחורים, וטעמו על פי הקבלה). ע"ע דרכי האמור.

לוויה

מצווה גדולה ללוות את המת, והוא בכלל ואהבת לרעך כמוך. הרואה את המת ואינו מלהו, עובר משום "לעג לרשות" (משלי יז, ה), ובר נידוי הוא. ולפחות ילונו ארבע אמות (שלוחן ערוך יורה דעה סימן ששא). ונহגו שהמלוים את המת ארבע אמות או יותר והולכים בדרךם, ממתינים עד שתעלם המיטה מן העין ויש לזה סימוכין ממה שכתב החזקוני בסוף פרשת שופטים "זעינינו לא ראו" – מכאן למלה את חברו שציריך לעמוד במקומו עד שייתעלם מעניינו (ילקוט יוסף סימן י, ב).

mbטלים תורה ללוויות המת. למי שלימד אחרים אין לו שעיר, ואפילו יש עמו כמה אלפיים מהתבל מלימודו כדי ללוותו. אבל למי שלא שנה אין מבטלים אם יש לו מי שיתעסק עמו, והוא שיש שם עשרה כדי שיוכלו לומר קדיש וברכת אבלים. אבל אם אין שם מתעסקים קבועים, צריכים ליבטל ממלאכה כל בני העיר, ובשעת הוצאת המת הכל בטלים ממלאכה.

כשבאים הceptors לשאת את המת נהגו לומר "ובנשע המשכן יורידו אותו הלויים ובוחנת המשכן יקיימו אותו הלויים" (במדבר א, נא), "ויהי בנשע הארץ ויאמר משה קומה ה' ויפצץ אָבֵיך וַיַּנְסֹסֶה מִשְׁנָאֵיך מִפְנִיך" (שם י, לה). הטעם, כיון שאדם מישראלמושווה בספר תורה. ספר התורה אמרו להיות דוגמא וסמל להתנהגות חיובית ורואה וכן גם אמרו להיות אדם מישראל. בפסוקים דלעיל מוזכרים המשכן וארון הברית, וכן שבתוර הארון והמשכן האשמיים הייתה השראת השכינה הרוחנית, כך גם הגוף הריהו הכליל האשמי בו מונחת הנשמה הרוחנית, חלק אלה ממועל.

על דרך הקבלה והסוד הושפו עניינים נוספים בחשיבות הלוויה:

ניסיית המת הצדיק על הכתף הוא בסוד ויביאו את המשכן אל משה ובנוסע המשכן שהוא הנשמה זו הממושכנת בעולם זה בעל כרחה... וגם בחנות המשכן כשהולכת למקום מנוחתה יש ללוותה שרפי חדש אשר פעל ומלאכים אין מספר מול צדקתו אשר עשה... באופן כי "הזר הקרב יומת". פירוש, הזר הקרב לנגד נשמה זו, יומת ויבולע כי סקל המסללה ופנה לו דרך לעלות לה' בלי עכוב; ו"קול קורא במקבר" שהם כוחות החיצוניים השוכנים במקומות חורב – "פנו דרכך ה' ". ואם כן המלוים את המת נעשים מרכבה למלוים העליונים, וכמו שהם מלווים גופו למיטה גופם כן יכוונו ללוות נפשו

ביסוד נפשם, ורוחו ברוחם ונש灭תו נש灭תם, כי נשמת המת ורוחו ונפשו מלוים הגוף לנצח, ולא לחם הזהרו חכמים כל כך בכבוד המת ובלויתו ואמרו הרואה את המת ואינו מלוחה עובר משום לוועג לרשותם הרבה כיוצא בזה, כי ודאי לא כווננו אל הכבוד המדומה לגוף בלבד ...

והסדר שתקן יעקב לבני בנשיאות מטהו כמו שכותב במדרשו, כיון שבא יעקב אבינו להפטר מן העולם קרא לבניו וצום וזרום על דרכי האלים וקבלו עליהם מלכות שמיים. משגמר דבריו אמר להם: כשהתשלו אותה, ביראה ובכבוד לוות אותה ולא יגע אדם אחר במיטה. וכן ממה שציה רבנו הקדוש וממה שנתבאר בקבורת רבי שמעון בר יוחאי נראה בפירוש כי כבוד והדר וניחאה רבא יש לצדיקים כשאנשיים הגונים מתעסקים בהם אחר פטירתם, ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול. ואם בכיניסת חתן וכלה לחופה המנהג לשעות על ידי גדול, כל שכן ושלוחה להכניס הנשמה והנולדים אליה עם הגוף למקום משכן כבודם, כי כבוד יעשו לו במותו על ידי אנשים של צורה. ואמר רבי שמעון בר יוחאי כי קבורה מצוחה מן התורה ולמדת מהפסוק "כִּי־קָבֹר תַּקְבִּרְנָו בַּיּוֹם הַהוּא". ובירושלמי אמרו כי לווית המת קודם לתלמוד תורה, וחכמי המשנה חשבו דבר זה לזכות גודלה, עד שאמרו (סוטה פרק א, ט): "יוסף זכה לקבורה את אביו ואין באחיו גדול ממנו, שנאמר: וַיַּעֲלֵל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אָבִיו ... וַיַּעֲלֵל עַמּוּ גַם רַכְבָּם פְּרַשִׁים". מי לנו גדול מיווסף שלא מתעסק בו אלא משה. משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו, שנאמר: "וַיַּקְחֵח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עַמּוּ". מי גדול ממשה שלא מתעסק בו אלא המקום, שנאמר: "וַיַּקְבִּר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". ובעת הלויה יכוונו ללוית הקדושה מישראל כדכתיב "וַיַּקְדְּשֵׁת יְהוָה בְּתֻנוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וכך אמרנו כי היודע סוד הלויה לחיים, ממנה יבין צורך הלויה למתר. ועוד יתוסיף ללוית המת כוונות אחרות ונרמז קצת מהכוונה של הלויה בזוהר (פרשת וירא דף קכו), ולא לחנים תלמוד תורה נדחה מפניה, ולמי שזוונה לאחרים אין לו שיעור (מעבר לכך מאמר שפטין רננות פרק טו).

ע"ע ארון המת. חברה קדישה. חסד של אמות. לוועג לרשות.

עצם רוחנית בעורף האדם בעמוד השדרה. נקודת חיota בראשית ממנה נברא האדם וממנה הוא עתיד לחזור ולהוחזר בתחיתת המתים. נקודת חיים מרכזת בלתי ניתנת למחייה ולכלליון.

"וַיֹּאמֶר ה' אֱמֹתָה אֶת הָאָדָם" – אפילו לווז של שדרה שממנו הקב"ה מציז (בורא) את האדם לעתיד לבוא נמהה (במבול).

אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנניה, אמר לו: מהיכן הקב"ה מציז את האדם לעתיד לבוא? אמר לו: מלוז של שדרה. אמר לו: מניין אתה יודע? אמר לו איתה לידי (הביאהו לידי) ואני מודע לך. תחנו בריחים ולא נתחן; שרפו באש ולא נשרף; נתנו במים ולא נמחה; נתנו על הסדן והתחליל מכיה עלייו בפטיש, נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום (בראשית רבה פרשה כה, ג; ויקרא רבה פרשה יח, א).

ובסידורים מפרש אבר יש באדם ו"נסכוּי", שמו ואינו נהנה מאכילה אלא במושאי שבת (בית יוסף על טור אורח חיים סימן ש. הדברים הובאו להלכה גם בספר הפסיקים האחרונים, משנה ברורה וערוך השלחן).

וכתבו המקובלים: יש עצם באדם שאינו נהנה משומש אכילה אלא רק מסעודה רבייתית דמושאי שבת. עצם זה נשאר קיים בkörper ואין שולט בו רקבון; והוא הנקרא "נסכוּי" וגם נקרא "לוֹז" וגם נקרא "בתואל". ומהזה העצם יבנה הגוף בתרחית המתים, וזה יהיה לשראל דוקא שנאמר בהם "וְאַתֶּם הַדָּקִים בָּהּ אֱלֹהִיכֶם חַיִם בְּלָכֶם הַיּוֹם" (בן איש חי פרשת וישלח שנה שנייה הלכה כ). אמרו רבוותינו זיל שיש באדם עצם ששמו לוֹז ואינו שולט בו מיתה, ומשם מתהו האדם בתרחית המתים. שכל העצמות נركבות חוץ מעצם זה. ובזה פירשו הזקנים פסוק "שָׁמֵר כָּל עֲצָמוֹתָיו אֶחָת מֵהֶה לֹא נִשְׁבַּרְהָ" (תהלים לד, כא), שהקדוש ברוך הוא שומר כל עצמותיו לתרחית המתים גם מפני אריות, מה "אחדת מיהנה" – שהיא עצם הלוז – "לא נשברה" לעולם, עומדת וקיימת; ומשם יתהו כל עצמותיו

וhte עם שאינו שולט מיתה בעצם זה הנקרא לוֹז, בעבר שלא נהנית מאכילת הפרי שאכל אדם הראשון. לפי שכל האברים נהנית ממה שאוכל האדם כל ששת ימי השבוע, חוץ מזו שאינה נהנית כי אם ממה שאוכל האדם במושאי שבת. ואדם הראשון אכל מהעץ ביום שישי ונמצא שעצם זו לא נהנית מהפרי, אך איןו שולט בו מיתה (מנחם אבלים אות ת' ערך תרחית המתים).

ע"ע הבעל דגומי. תרחית המתים.

לועג לרשות

"אמר רבי יהודה: כל הרואה את המת ואינו מלוחו עובר מושום לועג לרשות" (ברכות יח, על פי הפסוק במשל ייז, ה – "לְעֵג לְרַשׁ חָרָף עַשְׂהוּ" שמושמעותו היא שהלועג לרשות – במקרה שלנו המת, שאין בכחו יותר לקיים מצות, פוגע בכך גם בעושהו, דהיינו ריבונו של עולם). כך גם נפסק להלכה (שלחן ערוך יורה דעתה סימן ששא, ג) וצריך לוותתו לפחות ארבע אמות.

יש האבלות נוספות הקשורות למשג זה – אסור ללמד תורה סמוך למות או סמוך לכביר או בבית העלמין, והטעם כיון שעשו דבר מצוה שאין המת יכול לעשות, שהרי המת לא יכול ללמד תורה ולקיים מצותה לאחר פטירתו, עלול להראות כלועג לו. מסיבה זו גם אסור לлечת עם תפילין או כשהציציות גלויות בבית העלמין או בתוך ארבע אמות

של קבר (שלחן ערוך אורח חיים סימן מה, א; יורה דעה סימן שסז, ב – ו). מחוץ לארבע אמות מותר, אולם בבית שהמת בתוכו, מחמירים לחת לבית כולל דין ארבע אמות. יש נהגים לקשור שתי ציציות שבשתית הכנפות זה עם זה כשנאנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנותם (בית יוסף אורח חיים סימן כג). דין זה שייך גם במת קטן, אך איןו

שייך באשה שפטורה מתפלין ומיציצית (משנה ברורה סימן כג, ה).

אף על פי שאין ללימוד תורה בתוך ארבע אמות לcker, מותר לומר בטורה של הנפטר פסוקים לכבודו, וכן נ嚎 לומר מזמור תהילים ודבורי תורה לכבוד הנפטר אפילו סמור לcker; שהרי פסוק תהילים ודבורי התורה שאומרים שם הם לכבוד הנפטר ולעלוי נשמהו, וכל שהוא לכבודו מותר (שלחן ערוך יורה דעה סימן שדמ, יז).

モותר לברך ברכת דין האמת וברכת אשר יצר אתכם בדין שהן מעניין המתים וקיבלה גוזרו של הקב"ה. ע"ע בית הקברות. כבוד המת. לויה.

לימוד משנהיות

נהגו ללימוד משנהיות לעליוי נשמת הנפטר. יש באדם ממך חומר זמני וכלה, ויש נשמה רוחנית נצחית. יש ניגוד בין הגוף החומרី שבלה וכלה בעפר, לבין לימוד רעיונות רוחניים נצחים. הלימוד מנסה להתעלות מעל החומריות הזמנית החולפת, אל עבר הנצחיות והרוחניות. עצם הלימוד והuisוק בתורה נחשב בהודות כזכות לנפטר. באופן סמלי בא הדבר לידי ביטוי באותיות "משנה" שהן אותיות "נשמה". אם הפטירה והlimוד שבבקבוקה גורמים לשומעים לדבוק במעשים טובים, גם זו נחשבת כזכות לנפטר.

כעיקרון ניתן ללימוד משנהיות כל שהן או כל לימוד תורה שהוא לעליוי נשמה. אבל בדרך כלל נהגו ללימוד משנהיות לפי אותיות שמו של הנפטר (כל משנה פותחת באות אחת משם הנפטר, לפי הסדר), או משנהיות ממסתכת אבות העוסקות בדרך ארץ ומידות טובות שראוי לאדם להנהיג עצמו, או משנהיות ממסתכת מקאות. הסתלקות המת מן העולם מתקשורת לטומאה. מסכת מקאות עוסקת בטורה. לכן יש בלימוד ענייני טהרה, מעין השלמה ותיקון להסתלקות הנפטר. המשניות ממסתכת מקאות, הן לפי הסדר של אותיות נשמה"ה והlimוד מסתיים במילוי טהרה. המשניות מובאות لكمן עמוד 531.

יש נהגים ללימוד במקומות שבתוות כל שנים עשר חדש את פרק כד ממסתכת כלים שככל המשניותיו מסתימות בטורה. יש המסתדים לסיים שישה סדרי משנה על ידי חלוקת מסכתות לאנשים רכיבים שלוקחים על עצמם ללימוד מסכת אחת או יותר עד השלושים או עד יום השנה. ע"ע ברכות לעליוי נשמה. עליוי נשמה.

ליקוט עצמות

בזמן התלמוד היו קוברים בכוכבים ובמערות לפי שעיה, ולא היו מפנים את המת עד שנתאכל הבשר, ואז היו מלקטים את העצמות וקוברים אותן במקום אחר. בעת ליקוט העצמות היו נהגים אבלות יום אחד, לפיכך היו מלקטים אותן סמור לחשכה כדי לקצר האבלות (מסכת שמחות פרק יב).

דיני ליקוט עצמות מפורטים בשלחן ערוך יורה דעה סימן תנג. ובספרנו בעמוד 240.

לך בשלום

אמר רבי אבון הלווי: הנפטר מصحابו (חחי), אל יאמר לו 'לך בשלום' אלא 'לך לשולם'. שהרי יתרו אמר לו למשה 'לך לשולם', עליה והצליח. דוד שאמר לו לאבשלום 'לך בשלום', הילך ונתלה. ואמר רבי ריבון הלווי: הנפטר מן המת אל יאמר לו 'לך לשולם' אלא 'לך בשלום'. שנאמר (לאברהם אבינו, בראשית טו, טו) "וְאַתָּה תִּבְאֹא אֶל אֲבָתֶיךָ בְּשָׁלוֹם" (ברכות סד, א).

כך גם נפסק להלכה (רמב"ם הלכות אבל ד, ד; מגן אברהם סימן קי, ט). בגמרה ובמדרש מובאת התיחסות לקשר בין השלום והנפטרים (שבת קnb, ב. ילקוט שמעוני פרשת נשא רמזו תש"א):

גודול השלום שניתן לצדיקים, שבשבעה שהן נפטרין מן העולם שלוש כתות של מלאכי שלום מקדימים אותן, הראשונה אומרת "יבוא שלום", השנייה אומרת "ינוחו על משכבותם", והשלישית אומרת "הילך נכחו" (ישעיהו נז, ב), ולא דין לצדיקים (אללא) שמייתן ביד בכבוד שנאמר "וְהָלֵךְ לְפָנֶיךָ צְדָקָה כבוד ה' יִאָסֶף" (שם נח, ח), ולא עוד אלא שהן מקלסים לפניהם ואומרים "יבוא שלום ינוחו על משכבותם הילך נכחו". גודול השלום שהוא נמנע מן הרשעים, שבשבעה שהן מתים של מלאכי חבלה מקדימים אותן. הראשונה אומרת "אין שלום", השנייה אומרת "אמיר אלהי לרשותים" (שם נז, כא), השלישית אומרת "למעצבה תשקבון" (שם נ, יא), ולא דין לרשותים אלא שמייתן ביד מחייבים שנאמר "וַתִּקְרַב לְשַׁתְּנָשׁו וְתַחֲנוּ לְמִקְתָּם" (איוב לג, כג), "זִהְדַּפְתָּה מֵאוֹר אֶל חֹשֶׁךְ וְמַתְבֵּל נִידָּהוּ" (שם יח, יח), "יְהִיוּ כְּמֵץ לִפְנֵי רוח וּמְלָאָה ה' דָוָחָה" (תהילים לה, ה), ולא עוד אלא שהם מתקנתרין לפניהם, ואומר "אין שלום אמר אלהי לרשותים", "למעצבה תשקבון".

בטעם הדבר כתוב מהה"ל (נתיבות עולם נתיב השלום פרק א):

וכן ניתן השלום לצדיקים כאשר נפטרים מן העולם, כי כאשר נפטרים מן העולם הרי זה נהשך שהגיעו אל ההשלמה. כי חחי אי אפשר שיבא אל ההשלמה הגמורה, כי תמיד אפשר לקבל השלמה על ההשלמה. לפיכך אמרו בסוף ברכות: הנפטר מן חי אל יאמר 'לך בשלום', כי היה משמע שילך בהשלמה שכבר קנה ההשלמהו, והחי אפשר תמיד לקבל השלמה. ורק יאמר 'לך לשולם', כלומר שהיה מתחבר אל השלום ומתמיד יוסיף שלום. אבל הנפטר מן המת יאמר 'לך בשלום', כי כבר הגיע אל שלמותו الآخرון, ושיקיר לומר בזה 'לך בשלום' כאשר כבר הושלם, וזה אינו קונה ההשלמה. לפיכך אמר שהשלום ניתן לצדיקים כאשר נפטרים מן העולם ניתן להם השלום, על שם שהגיעו אל ההשלמה.

מאבד עצמו לדעת

ההלכה היהודית התייחסה בחומרה רבה למאבד עצמו לדעת. ההשערה היהודית גורסת, שכיוון שאין הנשמה של האדם עצמו, אלא של ריבונו של עולם שנתנה בקרבו, הרי שאין רשות לאדם לנתק את הקשר בין הגוף לבין הנשמה. כך לגבי אדם אחר – איסור לא תרצה, וכך גם לגבי האדם עצמו. لكن המאבד עצמו לדעת מוגדר כרוצח לכל דבר.

מבחינה הילכית ריעונית, מבחינות מסוימות גדול עון הרוצח עצמו יותר מאשר רוצח נפש אחרת. המאבד עצמו לדעת מדגיש במעשהתו את הכפירה בריבונו של עולם שנתן לו את נשמתו, וspark לו יש את הרשות ליטלה מהאדם. האדם השולח יד בנפשו, כביכול לוקח מריבונו של עולם את האدنות על הנשמה שנתן בקרבו, ומחייב את הידעעה הפשטוה שהוא – האדם – לא היה שותף כלל ביצירה שלו עצמו.

מלבד זאת, המות נחשב לכפירה על האדם החוטא. ובמקרה של המאבד עצמו לדעת, לא רק שהמיתה אינה מכפרת על האדם, אלא אדרבה – היא המרשיעתו בעבירה החמורה של רצח.

מלבד זאת, המאבד עצמו כופר בהישארות הנפש. ההתאבדות מבטאת בריחה מהחיים, אך לפי האמונה היהודית הנשמה נצחת היא, ואי אפשר לבrhoח מריבונו של עולם. האדם יצטרך לתת דין וחשבו על מעשייו גם לאחר מיתתו.

למרות התייחסות עקרונית חמורה זו, חכמים ניסו בדרך מעט את ההתיאחות המעשית למי שליח יד בנפשו, ולא לדון אותו כמאבד עצמו לדעת. כגון אם ניתן לומר שמתת כתוצאה מתאוננה, או על ידי אחר, או שמא ננכסה בו רוח שטוח. מי שנשתתה נחשב כאנוס ואין לו דין מאבד עצמו לדעת. גם קטן לא נחשב מאבד עצמו לדעת. אונס, כגון שאל המלך שפחד שיתעללו בו הפלשטים, לא נחשב מאבד עצמו לדעת (מסכת שמחות פרק ב. טור ושולחן ערוך יורה דעתה סימן שם). יש דינונים הילכתיים לגבי שיכור כלוט. "כללו של דבר, במאבד עצמו לדעת תלין בכלஇזה תלייה כל שהוא, כגון בתלות ביראה או בצער, או שיצא מדעתו, או שסבירו היה שזה מצוה לבלי להכשיל בעברות אחרות וכיוצא באלו הדברים. מפני שזו באמת דבר רחוק שאדם יעשה נבלה כזו בדעה צלולה" (ערוך השלחן יורה דעתה סימן שם, ה). הערת הרוב נגנץ שליט"א – לענד אין כדי להקל, כי רצוי מאוד להתריע אחרים מלהתאבד.

ההגדורה ההלכתית לאייסור כוללת שלושה תנאים עיקריים: אמר בפה מלא שהולך להתאבד; ביצע מיד מה שאמר; עשה פועלתו דרך כעס. על שלושה אלו הוסיף הפוסקים תנאים נוספים: שמא חוזר בו לאחר שליח יד בנפשו, והתחרט על מעשונו, אףלו השair מכתב שבו הוא מודיע שהורג את עצמו ונכתב בדעה צולחה – אפשר שאחריו שנכתב המכתב חוזר בו. יש מי שכתב שדווקא אם התאבד לאחר שהתרtro בו שלא ישלח יד בנפשו. מי שמתאבד לצורך תשובה או כשייצור תוקפו לעבור עברה, אף שהדבר אסור לגמרי – לא מחשבים אותו כמתאבד (קשר החיים פרק כה, ג, ד).

הכל ההלכתי לגבי אבלות על המאבד עצמו לדעת – כל שהוא כבוד לחיים ממתעסקים בו. כל שאין בו כבוד של חיים, אין ממתעסקים בו כלל דבר (מסכת שמחות ב, א. רמב"ם הלכות אבל א, יא. שלחן ערוך שם).

יש מצוות שאדם מחויב למסור את נפשו ולא לעבור עליו – עבودה זורה, גילוי עריות ושפיכות דמים (סנהדרין דף עד). והיו מקרים בהם אנשים מיישראל שלחו יד בנפשם מיראה שמא יכריחום לעבור עבירות אלו אוUberoth אחרות. ע"ע הישארות הנפש. כורת.

מוותר המת

מת שלא היו לו צרכי קבורה, וגבו לצרכו מעות או שאר דברים והותירו. אם גבו לצורך מת זה – ינתן לירושיו, ואם גבו סתם יעשו מהם צרכי אחרים (טור ושלוחן ערוך יורה דעה סיימן שני). הטעם הוא כיון שאם גבו לצרכו, כבר השתמשו בשם של המת לצורך המגבית, ואומדן הדעת שהמת שכבר נתבזה בכך היה מעדיף להעביר כסף זה לירושיו. אך אם גבו סתם לצורך מתי ישראל, למורות שעיקר מגמתם הייתה לצורך מת זה, כיון שנוטר כסף יועבר לצורך מתי ישראל (תורת האדם לרמב"ן עמוד צז). ע"ע חפצי הנפטר.

מי שמתו מוותל לפניו

הגדרת האונן. זו תחילת הפרק השלישי במסכת ברכות, העוסק בדיוני האונן שמתו מוותל לפניו. ע"ע אינויות.

מייתה

חכמים מנעו סוגים שונים של מייתה וכינו אותן בכינויים שונים:

תנו רבנן: מות פתאם, זו היא מייתה חטופה. חלה יום אחד ומת, זו היא מייתה דחופה; רבי חנניה בן גמליאל אומר זו היא מייתה מגפה. חלה שני ימים ומת, זו היא מייתה דחויה. שלושה – גערה. ארבעה – נזיפה. חמישה – זו היא מייתה כל אדם. מות בחמישים שנה, זו היא מייתה כרת. חמישים ושתיים שנה, זו היא מייתתו של שמואל הרמתי. ששים, זו היא מייתה בידיהם. שבעים – שיבת. שמונים – גבורות. אמר רבה: מחמישים שנה ועד ששים שנה זו היא מייתה כרת (מועד קטן כח, א).

לגביו חלק מההגדרות כבר אמרו המפרשים, שאין אלו יודעים להסביר באופן ברור את ההשלכות והבדלים ביניהן. בהמשך מספרת הגمرا על رب הונא שנפטר פתאם, ודאגו החכמים. בא זוג תלמידי חכמים ולימודם: לא שנא אלא שלא הגיעו לגבורות, כלומר לשמנונים שנה. אבל הגיעו לגבורות, אפילו מות בפתאומיות, זו היא מייתה נשיקה. ע"ע כרת. מייתה נשיקה. תוחלת החיים.

מייתה ואדם הראשון

מייתה נכנסתה על בני האדם עקב חטא אדם הראשון.

היה רבי מאיר אומר: אדם הראשון חסיד גדול היה, כיוון שראה שנכנסה מייתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה, ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה (עירובין יח, ב).

מדוע נכנסת מייתה על אדם הראשון? יש דעתות שלא קשורות מייתה דוקא לאדם הראשון אלא למיין האדם בכלל:

רבי חמא ברבי חנינא אמר: ראו היה אדם הראשון שלא יטעם טעם מוות, ולמה נכנסת בו מייתה? אלא צפה הקב"ה שנובוכנדנץ וחירם עתידיין לעשות עצמן אלוהות, לפיכך נכנסת בו מייתה. הכי הוא כתיב "בעצן גו אלהים קיית" וגו' (יחזקאל כח יג); וכי בעצן היה חירם? אמתהא! אלא אמר לו: את הוא שגרמת לאותו שבuden' שימות (בראשית רבבה פרשה ט, דבר המתחל וירא אלהים את כל אשר עשה).

על פי הסביר זה מייתה נכנסת על מין האדם בכלל עקב החשש שהאדם יעשה מעצמו אלוה, כמו שאמנם קרה מספר פעמים בתולדות האנושות. על פי גישה זו המייתה נכנסת על אדם הראשון עצמו עקב חטא צאצאיו.

ישנן דעתות הקשורות את המייתה לאדם הראשון דוקא, כיוון שלא הצליח לעמוד במצוויו של הקדוש ברוך הוא:

אילו המתינו ישראל למשה ולא היו עושים אותו מעשה (חטא העגל) לא היו גלויות ולא מלאך המות שולט בהן. וכן הוא אומר (שמות לב) "זה המכtab מכתב אלהים הוא קרות על הלחות", מהו חירות? ר' יהודה אומר: חירות מן הגלויות, ור' נחמיה אומר: חירות ממלאך המות. בשעה שאמרו ישראל: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" אמר הקב"ה: אדם הראשון צויתו מצוה אחת כדי שיקיימנה, והשוויתו למלאכי השרת שנאמר (בראשית ג) "הן הארץ קיינה"; אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללים קיינה כאחד מפננו"; אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללים וממן הפרטיהם וממן הדקדוקים, אינו דין שיש להן חוץ וקיימין לעולם?! וכן הוא אומר (במדבר כא) "ומפתחה נחליאל" – שנחallow מהקב"ה שהיה חיים וקיימיין לעולם. כיוון שאמרו "אללה אליך ישראל" בא מות עליהן. אמר הקב"ה: בשיטתו של אדם הראשון הلقתם, שלא עמד בניסינו שלוש שעות, ובתשע שעות נכנסת עליו מיתה. "אני אמרתי אלהים אתפם" והلقתם אחר מדותיו של אדם הראשון – "אכון באדם תמותון" (שמות רבבה וילנא פרשה לב דבר המתחל "הנה אנכי").

על הקשר בין חטא אדם הראשון למייתה נכתבות רבות. נצטט מקור אחד בעניין:

כי מלחמת האכילה מעין הדעת בו ביום נתמעטה קומתו וניתן לו אחר קר מזון מותייחס לתמורה הניתך... . והנה אבינו הראשון היה עתיד לילך בכח האכילה ההיא מוחיל אל חיל, ולהגיעו בגוף ונפש אל העדן אשר אין שם אכילה ושתייה אלא ההנאה מזיו השכינה. אבל אחר החטא התמידה

התכה בכל יום ואין המזון תמורה מספקת, וכל שכן בהיותו יגע בו אלא לسعدו לחוי שעה. עד שהגיע אל הגיעה בסוף ימי לכלא הפשע ולהת חטאת (ספר עשרה מאמרות לרבי מנחם עזריה מפאנו, מאמר חקור הדין חלק ב פרק ו).

על פי תפיסה זו, אדם הראשון היה אמור להיות חי נצח. כיוון שחטא, התקלקל מזונו, וגוףו אינו מסוגל להחזיק מעמד. בעצם ניתן לומר שהאדם מתחילה למות ברגע שנולד, ותוליך המייתה מסתיים במיתתו. על כן ניתן לדרוש את הפסוק "טוב שם משם טוב, ויום המות מיום הולדו".
ראה גם הקדמה רבי עובדיה ספורנו בספר בראשית.
ע"ע כרט. מיית נשיקה. מערת המכפלה. תוכחת החיים.

מיית נשיקה

שתי משמעותות. משמעות אחת היא כינוי למייתה ללא יסורים:

תשע מאות ושלשה מיני מייתה נבראו בעולם ... קשה שבכולם אסורה, קלה שבכולם נשיקה. (מכאן ואילך תרגום המשך הגמרא) – אסורה דומהركוז בגייז הצמר שלאחור היא נושרת, שעם הקוז הנמשר החוצה נקרע גם הצמר עצמו; או כחבלים בפי הוושט הנכנסים בדוחק ומשיכתם גורמת יסורים. ומיית נשיקה דומה כהוצאה שורה מחלב (ברכות ח, א.).

משמעות נוספת למיית נשיקה – כינוי לצדיקי עליון שמתו באופן מיוחד ועלילאי, לא על ידי מלאך המות אלא על פי ה':

תנו רבנן: שיש לה שלט בהן מלאר המות, ואלו הם – אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים. אברהם יצחק ויעקב נכתב ברכ"ב, "מכל", "כל"; משה אהרן ומרים נכתב ברכ"ב, "על פי ה". והוא מרים לא כתיב בה "על פי ה"? אמר רבי אלעזר: מרים גם כן בנשיקה מתה (בבא בתרא יז, א).

ופירוש רש"י שם: "שלא שלט בהם מלאר המות – אלא מותו בנשיקה על פי שכינה". על פי ספר הזוהר גופם של צדיקים לא נתמה עקבvr:

ר' אלעזר אמר כל מאן דאיישתדל באורייתא לשמה לאו מייתה על ידא דייצר הרע, בגין דהוא נחש והוא מלכא דמותא, אלא מייתהון בנשיקה וכו'. ובגיןvr צדיקיא דמשתדל באורייתא לא מסתאבי גופא דיליהון אלא הוא דכי, כגון אליו בבי קברי דאשכחוהו רבן ושאי לו ליה ולאו כהן הוא, אמר לון צדיקיא לא מסאבי במייתהון דלא שרא עלייהו רוח מסאבה (זהר וישלח קסח, א).

גם הרמב"ן בפירושו על התורה (על הפסוק "זאת חקת התורה" במדבר יט, א) כתבvr:

וטעם טומאת המת בעטיו של נחש, כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין.
והוא שאמרו: צדיקים אינם מטמאים.

דברי הרמב"ן מבוארין על פי לשון הרקנאטי:

סיבת טומאת המת הוא מצד מלאך המות שהטיל בו זהבמא והמטמא בו
צורך טהרה. ואולם מי שמת בנשיקה, מת על פי ה' כפי הידבקה בשכינה ואין
רוח הטומאה שורה במיתתן. ולפיכך אין האויר נפסד לפי ששמרנו נשמתן,
ולא נתפתטו ביצר הרע, ונשארו טהורות ולבנות כמו שנופחו מפי ה' יתברך.
ומקורו מהזוהר בראשית (הurret הרב שעועל שם במחודרת מוסד הרוב
קוק).

וכעין זה מבואר גם בספר מעבר יבך:

וזאמרו כי מלאכה דמותא לא שליט על מאן דاشתדל באורייתא לשמה, אלא
מיתתיה על פי ה' והיא הנשיקה דהוא דבקותא דנפשא בשכינתא ובעיקרא
דיליה. בגין כך צדיקים אינם מטמאים במיתתן, כמו דעתינו "ביום שמת רבי
בטלה כהונת" כלומר דאנסקו בהי כיוון שלא שרא עליה רוח מסבא (מאמר
שפתי רננות פרק ג').

הurret הרב נבנצל שליט"א – ואין סומכים על זה להלכה.

מייתת צדיקים מכפרת

חכמים למדו זאת מסמכות פרשיות בתורה.

למה נסוכה מייתת מרים לפרשת פרה אדומה? לומר לך, מה פרה אדומה
מכפרת, אף מיתתן של צדיקים מכפרת. למה נסוכה מייתת אהרן לבגדי
כהונה? לומר לך, מה בגדי כהונה מכפרים, אף מיתתן של צדיקים מכפרת
(מועד קטן כח, א).

במדרש למדו:

מן פניו מה מזכיר מייתתן של בני אהרן ביום הכהנורים? מלמד שכשיט שיעום
הכהנורים מכפר, אך מיתתן של צדיקים מכפרת. ומניין שיעום הכהנורים מכפר?
דכתיב "כי ביום זהה יכפר" (ויקרא טז, ל). ומניין שמיתתן של צדיקים מכפרת?
שנאמר "וַיֹּקְבְּרוּ אֶת עָצָמוֹת שָׁאוֹל וַיְהִזְנְטוּ בָנָו בָּאָרֶץ בְּנֵימָן בְּצָלָע בְּקַבְּרָ קִישׁ
אֲבִיו וַיַּעֲשׂו כֹּל אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲתֵר אֱלֹהִים לְאָרֶץ אֶחָרִי כֵּן" (שמואל ב' כא,
יד; ילקוט שמעוני ויקרא סימן תkc"ה).

רש"י פירוש:

כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים, מתיירא ומתעללה ומתקלס. אם כך באלו, קל וחותם ברשעים. וכן הוא אומר "נזרא אלהים ממקדשייך" (תהלים סח, ל), אל תקרי ממקדשיך אלא ממוקדשיך (ויקרא, ג).

לגביו משמעות הביטוי: מדובר בדברים שהם כבשונו של עולם, והנטורות לה' אלהינו. אך באופן פשוט ניתן לומר שמשמעות צדיקים גורמת לבני האדם צער ויסורים. היסורים הם גורם מכפר, וריבונו של עולם מחייב את היסורים לבני האדם כחילך מכפירה. נוסף על כך, הצער עשוי לגרום לבני האדם לחשבו נפש ולהרהור תשובה. הרהור תשובה עצמה הם גורם מכפר בהיותם מגדילים את שאיפות הטוב והישור שיש באדם. מלבד זאת, הרהור תשובה גם עשויים להוביל את האדם למעשים טובים וישראלים, מעשים כאלה שהם גורם מכפר. ניתן לסכם ולומר שאירוע של מיתת צדיקים יכול לשמש מנוף לחיזוק מוסרי ומעשי לבני האדם.

הסביר נוסף שאפשר לומר: אדם נשפט יחסית לטביה שבה הוא גדול. אם הצדיק נמצא במקום, הדרישה הרוחנית ממנו ומסביבתו עולה. אפשר להביא דוגמא לכך מהאהשה הצרפתיות שטעה כלפי אליו שכבה להזכיר את עוננה (מלכים א', יז, יח), שעד שבא אליו היה היתה נחשבת לצדקת, ולאחר שכבה כבר הייתה בצלו ודקדקו אליה יותר. אם הצדיק מסתלק, הרמה הרוחנית יורדת, סביבתו נחשבת כיתומה מבחינה רוחנית ולכנן מתייחסים אליה בסלחנות מסוימת.

(בישיעיו נז, א – "הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין פי מפני הרעה נאסף הצדיק"; ישנה התיחסות למיתת צדיקים, אך במובן אחר).
ע"ע בקרבי אקדש.

מלאך המות

מלאך ממונה על נטילת הנשמה מבני האדם.

אמר ריש לקיש: הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות. במתניתא תנא:
יורד ומתחעה, עולה ומרגיא, נוטל רשות ונוטל נשמה (בבא בתרא טז, א).

הרמב"ם התייחס למקור הזה בהרחה במורה הנבוכים (חלק ג, כב), ראה שם דבריו.

אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עיניים. בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותו וחרבו שלופה בידו, וטיפה של מריה תלואה בו. כיוון שהחולה רואה אותו, מזדעזע ופותח פיו, וזרקה לתוך פיו. ממנה מת, ממנה מסריח, ממנה פניו מורייקות (עובדיה זה כ, ב).

רב יוסף כשהיה מגיע לפסקון זה היה בוכה – "ויש נספה בלא משפט" (משל יג, כג), אמר: האם יש מי שהולך בלא זמן? ומשיבים: כן! כמו מעשה זה ברב ביבי בר אבי שהיה מצוי אצלו מלאך המות. אמר לו מלאך המות לשלוחו: לך הבא לי את מרים הגדולה (הkollel) שער נשים. הולך והביא לו את מרים מגדלת התינוקות. אמר לו מלאך המות: אני את מרים גודلت השער אמרתי

לך להביא! אמר לו השיליח: אם כן אתה אחוזיר אותה לחיים? אמר לו מלאך המות: הוא איל וכבר הבאת אותה – שתיהה כאן במנין המתים. שאלו רב ביבי: כיון שלא הגיע זמנה, היאך יכולת להמיתה? אמר השיליח שהאהשה הייתה מכבדת ומונקה את התנוור ונכוותה ואיתרעה מזלה ולכן יכול היה להביאה. אמר לו רב ביבי: יש לכם רשות לעשות כן? אמר לו: וכי לא כתוב "ויש נספה בלא משפט"? אמר לו רב ביבי: והרי כתוב "דדור הלה ודור בא" (וממשמעותו מרכז של כל דור יש שנים קצובות עד המיתה)! אמר לו מלאך המות: רועה אני אותך עד שימלאו להם שנות הדור, ולאחר מכן מוסרם למלאך הנקרה דומה (הממונה על נשמות המתים). אמר לו רב ביבי: סוף סוף, בשנות החיים של אותה אשה מה אתה עושה? אמר לו: אם יש תלמיד חכם שעבירות על מדותיו, אני מוסיף לו על שנותיו כחילופי שנותיהם (תרגום ממסכת חגיגה ה, א).

"וישא דוד אֶת עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידיו נטויה על ירושלים" (דברי הימים א' כא, טז). מה עשה המלאך? לחק את חרבו וקנה בטליתו של דוד, וראה דוד חרבו של מלאך המות והיה מרתויע בכל אבריו עד ים מותו, שנאמר (דברי הימים א' כא, ל) "ולא יוכל דוד ללקת לפניו לדרך אליהם כי נבעת מפני חרב מלאך ה'" (פרק דרבי אליעזר פרק מג).

האבוט מסרו לנו כי המלאך אשר הבורא שלח אותו להפריד ביניהם מתגלת לאדם בצורת אש ירוקה מלאת עיניים של אש כחולה, ובידו סיוף שלוף מכובן כגדו, כאשר רואה כך נהרד מפניו ורוחו נפרדת מגופו. כאשר התבוננתי בכתביהם מצאתי את המצב בו כפי שמסרו לנו, כאשרו בזמן המגפה "וישא דוד אֶת עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידיו נטויה על ירושלים" (דברי הימים א' כא, טז), כאשר התרפל והקריב נאמר אחר כך "ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נקנעה" (שם פסוק צז). ולמדתי מכך שגויית המלאכים ממש ירוקה שנאמר "זקמות החיות מראיהם נגחלין אש בערות כמראה הלפדים" (יחזקאל א, יג), ושכולם מלאים עיניים שנאמר "זכל בשרים וגבעם וידיהם וכנפיהם וקהופנים מלאים עיניים סביב" (שם י, יב)... וכבר ידעת כי מראה האש הגדולה כמעט היו אבותינו מתרים מחמתה, כאמור "ועננה למה נמות" (דברים ה, כב), כל שכן אם הייתה מכונת כגד האדם עם חרב שלופה. וכבר ידעת כי המלך דוד עליו השלום כאשר ראה אותו המלאך ואף על פי שאלה היה מכובן כגדו להדייא, פחד וחל ורע, כאמור "כי נבעת מפני חרב מלאך ה'" (דברי הימים א' כא, ל), ולא חדל מאותו היום להיות רועד עד שמת כאמור "ויכסחו בבגדים ולא יחם לו" (מלכים א' א, א), וכל שכן מי שהוא מכובן כגדו (הנבחר באמונות ודעות, רבי סעדיה גאון, המאמר השישי פרק ז).

מצאי קצת סמרק למנהיג ישראל שלא לעמוד לרגלי המיטה שבה הגוסט, יعن כי מלאך המות כגדו וחרבו בידו כמו שאמרו רבנן, ואין להתקרב אליו ולא

לדוחוק מקומו. כתוב בזוהר (פרשת פנחס דף רלד עמוד ב) המבקר את החולה לא ליתוב מראשותו משום שכינתה על רישיה ולא לרגלו כי דמליך המוות לרגלו... (מעבר לכך מאמר שפטני רנוות פרק ו).
шибה לא שלט בהם מלך המוות – ע"ע *מיתת נשיקה*.

מן השמים תנוחמו

ミילות הניחומים שאומרים לאבלים כשנפרדים מהם, על פי מנהגי עדות המזורה.
ע"ע *המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים. ניחום אבלים.*

מנハג ירושלים

נוסף על ההלכות והדינים שנפסקו, יש הרבה חילוקי מנהגים באבלות. בירושלים ישנים מנהגים מיוחדים, ולתוULAת המיעינים אספנום כאן.

- מנהג ירושלים לקבור את הנפטר ביום פטירתו ולא להלין את המת כלל, אפילו לכבודו. כל זה נוהג בירושלים העתיקה שבין החומות. הערת הרב נבנצל *שליט"א* – ולהלינו בין החומות אסור מצד הדין (חויז' מבשbeta).

- מיטת המת הנהוגה בירושלים עשויה משני מוטות ושמונה עשרה אונקלאות (חוליות), מקובלת בירושלים ובכפת מושנות דור (גשר החיים חלק בפרק ז, א). ע"ע *כליבה*.

- מנהג ירושלים – על פי הקבלה – שצאתינו של נפטר זכר (בניו ובנותיו נכדיו ונניינו) לא הולכים אחר מיטתו. על פי מנהג זה, יש שאינן מגיעים כלל לבית הקברות – האפשרות המועדףת לפי מנהג זה; או – אם בכלל זאת הצעאים משתתפים בלוויה – שהצעאים הגיעו לקבר עוד לפני הנפטר, כך לפחות לא ילכו אחר המיטה אלא לפניה. ע"ע *חרם – "ורעו לאイル אחריו"*.

- מנהג ירושלים ומנהג חסידיים לעירוך "הקפות" סביב הנפטר קודם קבורתו. מטרת ההקפות היא לשמר את גוף הנפטר ונשנתו מכוחות הטומאה שעולמים להדק ביהם. ע"ע *הקפות*.

- מנהג ירושלים ועדות המזורה שהכהנים נושאים את כפיהם בבית האבל עצמו לא ישא כפיו ביום חול, ובשבת ישא כפיו כדי לא להראות אבלות בפרהסיה (גשר החיים פרק כ, ג, ה. צורור החיים פיסקה קנא). הערת הרב נבנצל *שליט"א* – יש שנาง שגם האבל נושא כפיו, גם בחול.

- מקילים לאבל לומר קדיש גם לפני הקבורה (גשר החיים פרק יח, ב, ג). אמנים בספר צורור החיים (פיסקה יז) כתוב שניין דין קדיש לפני הקבורה, אבל מנהג ירושלים לומר קדיש לפני הקבורה (שם בהקדמה לפרק ה). ע"ע *אנינות*.

- يولדה שנפטרה בילדתה, מנהג ירושלים להלבישה תכרייכים. אם יש בגדים הבלועים מדם הנפש, נקברים עמה (גשר החיים פרק יא, ו). ע"ע *דם הנפש*.

- **צדוק הדין** – עדות המזורה אומרים בכל הימים וגם בלילה. העשכנים אין אומרים הצדוק הדין בלילה, פי בן איש חי אין אומרים הצדוק הדין בלילה. האשכנים אין אומרים הצדוק הדין בלילה,

- ולא ביום שאין אומרים בהם תחנון. ומנハג ירושלים שלא לומר גם בערב יום שאין אמרים בו תחנון, לאחר חצות היום (כגון בערב ראש חודש).
- בשבת וביום טוב אין קורעים. בחול המועד יש מנהגים שונים, ובמקומות שאין מנהג ברור יש לקרווע על כל הקרובים. מנהג ירושלים לקרווע בחול המועד רק על אב ואם, ועל שאר קרובים יקרווע רק במקרים הרgel כשמתחללים לנוכח אבלות (ילקוט יוסף סימן ט, כה). ע"ע קריעה.
 - מנהג ירושלים לעירוך סעודות הבראה לחברה קדישא לאחר שסימנו לקבור את הנפטר, כדי להראות שהאחראים לקבורה אסור להם לאכול סעודת קבע קודם הקבורה (גשר החיים פרק לג, ב, ב).
 - בחול המועד מבקרים בקפה ועוגות ולא בBITS ועדים. ומבקרים על כסאות ולא על הקrukע. ומנהג ירושלים שבחול המועד רק אבלים על הוריהם אווכלים סעודות הבראה, אבל לא על שאר קרובים (ילקוט יוסף סימן יג, י, פנוי ברוך סימן כח, יא). אמנים בספר גשר החיים (פרק כ, ב) הזכיר מנהג זה בשם ספר מצבח אדמה וכותב שלא נתברר לנו מנהג זה ואין לנו מקור על זה. (ובליקוט יוסף סימן מג, פורמים, א) העתיק מנהג זה שմבקרים רק על הוריהם גם לפורים כמו בחול המועד, ולכאורה דבריו סותרים למה שכותב בסימן יג, ז, שם כתוב שאין חילוק בין אב ואם לשאר קרובים).
 - מנהג ירושלים שאין מנוגבים את הידיים אחר הנטילה ביציאה מבית הקברות (גשר החיים פרק יד, כא). הערת הרב ננטצ'ל שליט"א – והורה אדמור"ר זללה"ה (הגרש"ז אויעברך זצ"ל) שאם נטל ידיים ב' פעמיים על כל יד, יכול לנגן.
 - אם נCKER يوم לאחר המיטה, מנהג ירושלים שהאבל מניח בו תפילין בצדעה בלי ברכה. אבל אם נפטר בשבת ונCKER במצואי שבת, האבל לא מניח תפילין ביום ראשון (ילקוט יוסף סימן ז, כה). וכעין זה כתוב בצוור החיים פיסקה קכח). ע"ע תפילין ביום הראשון.
 - אין אומרים ברכה מעין שבע בבית האבלים בערב שבת (שולחן ערוך אורח חיים סימן רסח, י), ויש מי שכותב שבירושלים נהגו לאומרה (ילקוט יוסף סימן כת, טז).
 - מנהג ירושלים לומר שבת שלום לאבלים, בדברי הרמב"ם, שהוא מכל דברים שבספרה הסיה (ילקוט יוסף סימן כג, ו).
 - מנהג עדות המזרחה לומר הלל בראש חודש בבית האבל חז"צ מאשר האבל עצמו שאיןו אומר (ילקוט יוסף סימן כת, יד). והויסיף שם שלפי מנהג ירושלים, אם מתפללים במקום שנפטר המת, הציבור יוצא לחדר אחר לקורת את ההלל וחזור לאחר מכן. ואם נפטר בבית חולים או בבית אחר, אין צריכים לצאת כלל.
 - אסור להכנסת מת לפנים מן החומה בירושלים. המקור הוא במשנה (כלים א, ז) "... מסביבין לתוכה מת עד שירצוז. יצא – אין מחזרין אותו". לפי זה, אם מת לפנים מן החומה, מותר להוציאו לכבודו כמה שירצוז. הגבלה זו נוהגת מחומות קדושת ירושלים. (הפרטים והגבילות המקודשים מובאים בגשר החיים פרק יד פיסקה ד, וביתר פירות בספר "עיר הקודש והמקדש" של הרב טוקצינסקי חלק ב פרק יב).

מסכת שמחות

ע"ע אבל רבתי.

מסורת לכתפים

מושג הלכתי ההלכתי איננו המתאר את העברת האחריות על הנפטר מקרוביו לחברת קדשא. כל זמן שהנפטר נמצא באחריות קרוביו, יש עליהם דין איננו. הם אסורים בבשור ויין, ופטורים מכל מצוות עשה. זמן שஸרו מהו לכתפים – חברת קדשא, המכונים כך מפני המנהג שהיה לשאת את הנפטר על הכתף; עוברת האחריות על הנפטר וקובורתו לחברת קדשא. זה השלב בו התייחסות ההלכתית לקרים ממשנה, והקרים מותרים לאכול בשור ולשתות יין וחיביםשוב בכל המצאות (שולחן ערוך יורה דעה סימן שמاء, ג).

הערות הרב נבנצל שליט"א – אלא אם כן יכולים עדין לחשב מי יספיד, ולמי להודיע, ומה לומר בהספר וכדומה.
ע"ע איננות. חברת קדשא.

מעבירים את המת מלפני הכללה

כל הלכתי המובא בغمרא (כתובות יז, א), ונפסק גם להלכה (טור ושולחן ערוך יורה דעה סימן טס). חכמים רצו ללמד עיקרון ונתנו דוגמא כדי להמחיש זאת. כגון שבאה לויה מצד אחד וכלה מצד שני, באותו הרחוב ממש, בו זמנית. אי אפשר שייעברו שנייהם יחד באותו הרחוב, באותו זמן. בלתי אפשרי לעומת מוקם ובאותו זמן, רגשות קטביים כאלו. שיאים של צער ויגון מחד גיסא, עם מציאות חתנים, גילת רינה דיצה וחדוה מאידך גיסא. גם מבחינה מעשית אין מקום לכל הקהל ולפמליות המלולות. אחד הצדדים מוכראח לפנות את מקומו, ולהשאר את הבמה לזרתו באופן בלעדי. ישנו קושי נפשי עצום לעשות זאת כיון שלכל אחד מהארועים ישנה משמעות וגישה עמוקה ביותר.

ונשאלת השאלה: במצב כזה, מי צריך לפנות את מקומו? למי יש זכותקדימה?

הכל שקבעו חכמים הוא "מעבירים את המת מלפני הכללה". הלויה עוברת לרוחב אחר כדי לאפשר את שמחתה של הכללה באופן מלא. מעבר להתייחסות הנΚוודית ל蹶ה המשושים, חכמים גם באו לקבוע עיקרון כולל: צריך להגביר ולהזק את רגשות השמחה, גם כשיש רגשות צער ואבלות. החיים צריכים להמשר. צריך להמשיר, ובשמחה.

גם באבלות של כל ישראל חכמים לימדנו שאדם סד את ביתו כדי שייהי יפה ומקושט, אך יש להשאר אמה על אמה לא מסודית נגד הפתח זכר לחורבן. אותו העיקרון – ממשיכים, ומתחדרנים, ובונים בתים יפים ומרקטים ומסידים אותם. בטור כל זה משאירים את הפינה של זכר לחורבן, במקום בולט כדי שלא נשכח. אבל הכלל הוא להמשיך בחיים מתוֹר בינוי של שמחה.

העיקרון ההלכתי מורכב וכפול, ונראה בסותר את עצמו:

מי שהיה לפניו מת וכלה, מניח את הכלה וmutusak עם המת. וכן הוא אומר (קהלת ז, ד) "לְבָחִים בַּבֵּית אָבֶל וְלְבָכִים בַּבֵּית שָׁמֶחֶה" (רמב"ם הלכות אבל פרק יד, ח).

ולעומת זאת:

מת וכלה שפגעו זה בזוה בדרך, מעבירין את המת מ לפני הכלה (רמב"ם שם).

המקור להעדפת המת ל��וח מבריתא במסכת שמחות: "בית האבל ובית המשתה, בית האבל קודם". ישנים כמה הסברים כיצד לשלב את שני המאמרים. לפי הרמב"ן יש להעדיף את הכלה בזמן החופה, ואת סעודת האבל על פני בית המשתה לאחר החופה (תורת האדם עמוד קט). ויש מי שכתב שכבוד הכלה קודם ולכון מקדים אותה, שכבוד החיה עדיף מכבוד המת. אבל כשייש צורך לעסוק באחת המצוות עדיף לעסוק בקבורת המת. ודוקא כשהיש מישיעקו גם בהכנת הכלה לחופה. אבל אם יש אפשרות לקיים רק אחת משתי המצוות, כבוד החיים קודם ויש להעדיף הכנתת כלה (לחם משנה על הרמב"ם שם; שלחן ערוך שם סימן שט; ילקוט יוסף סימן י, ח). לעומת, כבוד החיים קודם, ועקרונית יש להעדיף הכנתת כלה על פני לוויית המת. אבל באופן פרטני יש לו לאדם להקדים ולעסוק במות. וכך שכתוב במסכת שמחות (פרק יב): "אבל חסידים הראשונים היו מקדימים בבית האבל מלכית המשתה, שנאמר טוב לילכת אל בית אבל מלכת אל בית משטה, באשר הוא סוף כל האדם והחי יתנו אל לבו" (קהלת ז, ב). ע"ע כבוד המת.

מעבר יבך

ביטוי בתורת הקבלה המבוסס על הפסוקים המתארים את המעבר של יעקב אבינו בדרכו חוזה מחרון לארץ כנען. על יעקב אבינו כתוב: "וַיַּעֲבֹר אֶת מַעֲבָר יְבָק ... וַיַּתֵּר יְעָקֹב לְבָדוֹ וַיַּאֲבַק אִישׁ עַמּוֹ עד עַלוֹת הַשְׁחָר" (בראשית ל, כב – כד). במעבר זה נאלץ יעקב להאבק עם המלאך כל הלילה עד עלות השחר. בקבלת זה מושג המתאר מעבר מורכב, ולעתים מעבר קשה ובעיתית מצבב למצב, המצרייך סיוע. מעבר קשה שבסתופו מגיע האור, כמו אצל יעקב אבינו שנאלק עד עלות השחר "וַיַּרְחֵךְ לוּ הַשְׁמֵשׁ פֶּאַשׁ עַבְרָאת פְּנָזָאֵל". כך למשל בכניסה לבית שהוא מקום רגש ולעתים בעיתית ומורכב, ישנה מצוה לקבוע מזווה. זכות המצווה אמרורה לסייע ולהגן על האדם במעבר מהבית המוגן אל ההתרומות בחוץ, ולהגן על הבית עצמו מגורמים חיצוניים.

כך למשל גם בלילה. הלידה היא מצב של מעבר מורכב ביותר, גםلام וגם לתינוק שנולד. במשנה (שבת פרק ב, ו) מובא שעל שלוש עברות נשים מותות בשעת לידתן, על שאנן זירות בנידה ובחלה ובחדלות הנר. שלוש המצוות הללו נמצאות במעברים מורכבים וחשוביים. הנידה היא מעבר ממשמעותי ביותר לאשה ולבעלת מטהרה לטומאה ומטומאה לטהרה, וחוזר חלילה. הפרשת חלה מן העיטה נמצאת במעבר מוחמרי הגלים הטבעיים שהם מאכל בהמה, אל הלוחם שהוא המאכל האנושי הבסיסי ביותר, המסלול

את יכולת האדם לייצר את מאכלו. הדלקת הנר היא המעבר מימי החול לשבת קודש, מהமמד החומרי של ששת ימי המעשה, אל הרוחניות והקדושה. בכל אחד מעברים אלו ישנה מצווה, המעניקה משמעות רוחנית ומחילה שם שמים על הפעולות האנושיות. זכות המצווה נותנת הגנה וביטחון. על דרך החיוב ניתן לומר, שהזהירות של האשה במצוות הללו המייצגות מעברים מורכבים, מאפשרת לה הגנה כשהיא עצמה נמצאת בתהילך של לידה, במעבר מורכב ומסוכן של נתינת חיים.

גם בפרטיה כמו בלילה יש צורך בתמייה ובסיוע לנשמה העוברת ממצב למאובט. חלק ממנהגי הלויה והקבורה, בעיקר מנהגים המבוססים על תורת הקבלה והסוד, קשורים לגישה זו של סיוע לנפטר ולנסמותו בעת הפטיריה, הלויה והקבורה.

השם "יבק" מרכיב על פי הקבלה מצירופי שמות א.ה.י.ה. ה.ו.י.ה. א.ד.ג.י. שיחד הם קי"ב = יבק. "וגם יבק שהוא שם קדוש ועליו נאמר וי אברה את מעבר יבק והוא סוד יעננו ביום קראנו..." (מעבר יbak מאמר שפת רננות פרק ה. עיין שם בארכיות ובפרוטרוט).

ע"ע הקפות. חרdot הדין. חרם – זרעו לא ילך אחריו. מעמד ומושב. שיר של פגעים.

מעמד ומושב

כשנושאים את המת לקברו, היו יושבים שבע פעמים לבכות את המת והרוצה לסתפו היה סופד. ובכל פעם אמר הממונה "עמדו יקרים עמו זו", "שבו יקרים שבו" (מגילא כג, ב, ורש"י שם). שבע מעמדות ומושבות הן כנגד שבעה "הבלים" שבקהלת (א, ב) "הבל הבלים אמר קהילת הベル הבלים הכל הベル" (בבא בתרא ק, ב). "בחזרתם מן הקבר הולכים מעט ויושבים שבע פעמים להרכות צער על המת ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה, כי חמי האדם הベル" (רשב"ס שם). אין עושים מעמד ומושב בפחות מעשרה (משנה מגילה ד, ג). בזמן הגאון הפסיקו לנווג מנהג זה אווצר הגאון משקין סימן קכג; תשוכות הגאון שעריך צדק, חילק ג שער ד, כ. הרמב"ם פסק זאת להלכה (הלכות אבל פרק יב, ד – ה) וכך גם הרמב"ן (תורת האדם עמוד קנא), והרמ"א (על שלחן ערוך יורה דעה בסוף סימן שנח). בקשר החיים (פרק יד, ג, א) כתב שכיוום אין מדקדקים במספר המעמדות אלא כתשעbor המיטה לפני בית הכנסת אומרים את המשנה "עקביא בן מהלאל", פסוקים וקדיש. ואם אין עוברים ליד בית הכנסת, מעמידים את מיטתו הנפטר פעם או פעמיים לפני בית הקברות. גם בחזרה מהלויה היו נהגים לשבת שבע פעמים ויש שנางו שלוש פעמיים (הרמ"א בסימן שעו, ד. גשר החיים שם). מנהג בני תימן לעשوت מעמד ומושב גם ביום (הלכות תימן, מנהגי קבורה ואבלות עמוד 327; שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סימן קפ, ג).

הסביר על דרך הקבלה מצינו בספר מעבר יbak: "ובכל זמן שעומדים עם הארגז (הארון) להחליפ, יכוונו להבריח מעליו ומסביביו הרוחות כי בכל עמידה הרוחות פורחים ואולי אין להם רשות רק להלך ולא לעמוד, כמו שהמזיק אין לו רשות לוזז ממוקומו" (מאמר שפת רננות פרק טו.vr מובא גם בשפתינו כהן על שלחן ערוך סימן שנח, ג).

ע"ע מעבר יbak.

מערות קבורה

בימי קדם קברו בתוך מערות. הדוגמא המפורסמת ביותר היא מערת המכפלה שקנה אברהם אבינו כדי לקבור את שרה אשתו, וההפקה להיות מקום קבורת אבותינו – אברהם יצחק ויעקב, ואמותינו – שרה רבקה ולאה.

ע"ע מערת המכפלה.

תיאור מדויק של המערות והכוכים מובא במשנה ובתלמוד, בהקשר של מקח וממכר (בבא בתרא סוף פרק שישי).

מערת המכפלה

מערת קבורה בה נקבעו אדם וחוה וכן אבות האומה – אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. لكن המקום נקרא "קרית ארבע", על שם ארבע הזוגות הקבורים בה. על פי הקבלה מערת המכפלה היא פתח גן עדן ומקום מעבר הנשמות מהעולם הזה לעולם הבא. אין לנו עסק ידוע בנסיבות, אך נצטט בזהירות מעט מזעיר ממה שכבר נדפס בספרים הקדושים.

הראשון שנגלה אליו סוד המערה היה אדם הראשון:

... סלק הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון למעלה מכל הארץ, לתבל, במקום ארץ ישראל, בחברון. ושם חצב לו קבר, ועשה מערה לפנים ממערה סמוך לגן עדן, ושם הייתה קבורהו וקברות אברהם יצחק ויעקב והאמותות. רבינו קסמא אומר: מערת המכפלה סמוך לפתח גן עדן. בשעה שמתה חוה, בא אדם לקבורה שם, ושם הריח מריחות גן עדן באוטו הריח שהיה שם. רצח להצוב יותר, יצתה בת קול ואמרה: דירך! באotta שעעה עמד ולא חצב יותר, ושם נקבע (זהר חדש רות, דף עט, ד. מהדורות הסולם פיסקה ריד).

לאחר שנים רבות בהן התעלם המקום ונתקessa, נגלה המקום לאברהם אבינו:

... ולא היה מי שיודיע בו, עד שבא אברהם אבינו ונכנס לשם וראה אותו, והריח ריח בשמיים של גן עדן, ושמע קוł מלאכי השרת אומרים: אדם הראשון קבור שם, ואברהם יצחק ויעקב מבוכנים יהיו למקום זהה. ראה הנר הדולק ויצא. מיד הייתה תאוותו על המקום זהה.

אמר רב הונא: קודם שבא אברהם, רבים היו מבקשים להיקבר שם, ומלאכי השרת היו שומרים המקום, ורואים אש دولקת שם, ולא יכולו להיכנס. עד שבא אברהם ונכנס וקנה את המקום (זהר חדש רות, שם. מהדורות הסולם פיסקה רטו – רטז).

מערת המכפלה, פתח גן עדן, היא מקום עליית הנשמות כולל לגני מロמים:

וכאשר הנשמה יוצאת מהעולם הזה בא למערת המכפלה שם הוא פתח גן עדן, ופוגשת באדם הראשון ובאבוות אשר שם. אם זכאיות היא, שמהים

בה ופותחים לה הפתחים וכוכנת; ואם לא – דוחים אותה לחוץ. אם זוכה נכנסת לאן עדן. כיון שנכנסת יושבת שם בגן, ומתלבשת שם בלבושה כמו שהיה לה בעולם הזה (תרגום זהה לר' פיסקה צה).
תנא, שבע פתחים יש לנפשות הצדיקים להיכנס עד מקום מעלהם; ועל כל פתח ופתח – שומרים. הפתח הראשון – כניסה הנשמה במערת המכפלה שהיא סמוכה לאן עדן, ואדם הראשון שומר עליו. זכתה – הוא מכרייז ואומרה: פנו מקום, שלום בוואר! (זהר החדש, מדרש הנעלם נח, כא, א).

מהות זו של המערה אינה ניתנת, כמובן, להבנה פשוטה. כל כולה היא בתחום הרמז, הדרש והסוד. יש לעיין מה משמעותו של "פתח גן עדן" המזוי במקום מסוים, כמהות רוחנית? כיצד יהיה גשמי, שדה ומערה; פתח גן עדן, מקום עיידון הנשומות? מפרשים ומקובלים העמיקו לחקר ולbaar מהות זו, וניצטט מעט מדבריהם:

אין הכוונה שייהי גן עדן תחת קרקע העולם, חס ושלום להאמין בזה. אמנים יראה שדרך אותו הגשמי אשר במערה יזדקך מעט עד שידבק ברוחני, ונמצא דבקות הרוחני שם (ספר "אור החכמה" לרבי משה קורדוברו, תלמידו של האר"י הקדוש מצפת; על זהר בראשית דף קכ', ב.).

עם היות שיחטו אל הגן מקום, דהינו לצד מזרח דכתיב "גן בעדן מקדים"; אין מושג כלל אלא אל נשימות הצדיקים. והגן מכונן נגד כל העולם כולו, ויש בו צד מתקרב אל העולם הזה, ושם בחינתו – הדבק הגוף עם הנפש, ומשם יסתעף אל העולם כולו ואפילו נגד ישבונו זה. והפתח שדרך בו נכנסות הנשומות, הוא דרך מערת המכפלה. ולא שייה האגן במערה תחת הקרקע, אלא שמשם יכנסו הגשמי אל הרוח (ספר "חסד לאברהם" לרבי אברהם איזורי, מעין חמישי נהר מד').

כי תקרה חברון על התחרבות של המערה היא עם העולם העליון כנודע אצלנו, כי היא כניסה לאן עדן הארץ (אלשיך על פרשת חי' שרה).

לפי זה, גן עדן הוא מקום עיידון הנשומות במעבר מהחומי לרוחני, לחברון על שם חיבור הרוחני בגשמי. ולפי זה מערת המכפלה – עולם כפול, חומיי ורוחני המחוורבים יחד. ודברים עמוקים ונשגבים, רצין עילאיין טמירים.
וע"ע בחוברת "עמק חברון – מערת המכפלה וזכות אבות במדרשי חז"ל" בהוצאה מדרשת חברון, ובספר מעבר יבק מאמר אמרו נועם פרק כז.
ע"ע מיתה ואדם הראשון. מערות קבורה.

מצבה

מיימות עולם נהוג להקים מצבה על הקבר. במקרים רחל הציב יעקב מצבה על קבורתה. שלושה שמות הם – מצבה, ציון, נפש.
בתורה מצאנו שם "מצבה" – "ויאכֶב יעַקְבָּ מִצְבָּה עַל קְבָרָתָה הוּא מִצְבָּת קְבָרָת רָחֵל עַד הַיּוֹם" (בראשית לה, כ')

בנביאים מצאו שם "ציוון" – "ויאמר מה הציוון הלו אשר אני ראה ויאמרו אלה אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה" (מלכים ב', כג, יז).

במשנה ובגמרא שם "נפש" – "בונים לו נפש על קברו" (משנה שקלים ב, ה).

הטעמים להקמת המצבה:

- לזכרון המת שלא ישתחח מן הלב. בכך אמרו חז"ל שאין עושים נפשות (מצבות) לצדיקים, דבריהם הם זכרונם (ירושלמי שקלים ב, ה), וכן אמנים פסק הרמב"ם (הלכות אבל ד, ד). אך האriz"ל כתוב (שער המצוות פרשת ויחי) שהמצבה הוא צורך גדול וכי יש בה תקון לנפש. והרש"ב"א כתב שהוא כבוד למת (שוו"ת הרשב"א סימן שעה). וכן נהגים עתה לעשות מצבות גם לרביים גדולים.
- לדעת את מקום הקבר כדי לבקרו ולהתפלל עליו.
- לצין את מקום הטומאה ולהזהיר את הכהנים.
- כבוד לנפש המנוחת שם.

יש הקבלה בין שלושת השמות לטעמים. השם מצבה על שם התיאצבות, בא להבליט את הקבר שהיה ניכר כדי שיכלול לבקרו, ולזכרון המת שלא ישכח. השם ציוון בא לצין את מקום הקבר כדי להזהיר מטומאה. והשם נפש על שם הנפטר המוחפת שם, כמו שנזכר בספר הזוהר (על פי גשר החצים פרק כה).

מי ציווה שלא להניח מצבה על קברו אין שומעים לו. אך אם ציווה שלא לכתוב תארים על מצבתו, שומעים לו (ילקוט יוסף סימן מא, ג). ע"ע מצוה לקיים דברי המת.

מצוה לקיים דברי המת

כל הלכתי המופיע בגמרא ובפוסקים בהקשרים שונים. בהקשר לאבלות ההתיאצבות בדרך כלל היא שאמצויו של המת היה בדברים הקשורים לכבודו והוא מוחל על אף, מקיימים דבריו. אבל אין שומעים לו בדברים שהם מצוה או שהם מכובד האבלים. ההספד כבוד המת הוא, לפיכך אם ציווה שלא יספדוו אין סופדין אותו. אבל אם ציווה שלא יקברוו, אין שומעין לו, שהקבורה מצויה שנאמר (דברים כא, כג) "כי קבור תקברנו ביום ההוא" (רמב"ם הלכות אבל פרק יב, א; שלחן ערוך יורה דעתה סימן שמח, ב – ג).

גדול הדור שמת וציווה שלא להספידו, יש שכתבו להקל ולהספידו כנגד מה שציווה (פתחי תשובה על שלחן ערוך שם סימן שמד, א).

אם ציווה שלא לנוהג עליו שבעה ושלושים אין שומעים לו. אבל אף אם שצוו לא לנוהג עליהם אבלות שומעים להם. כיון שאבלות שנים עשר חדש היא יקרה דשכבי – כבוד המתים, לעומת אבלות שבעה ושלושים שלא נתרבר אם היא מכובד החיים או המתים, ולכן אין שומעים למית שציווה לבטלה (רמ"א בשלחן ערוך יורה דעתה סימן שמד, י; על פי תשובה מהר"י ויל).

יש מי שכתב שאם אדם ציווה שבנו לא יאמר קדיש אחריו, שומעין לו (פתחי תשובה שם). אמונם בילקוט יוסף (סימן מא, ג) כתוב שאין שומעים לו לבטל אמרית הקודש. והטעם כתוב בהערה שאילו ידע הנפטר את התועלת הגודלה

בקדיש לא היה מצווה שלא לומר עליו קדיש, ועתה כשהוא בעולם האמת ניחא ליה שיאמרו עליו קדיש.

מי שצוה שלא להניח מצבה על קברו אין שומעים לו. אך אם צוה שלא לכתוב תארים על מצבתו, שומעים לו (ילקוט יוסף שם). להמנע משמחה במשך שנים עשר וחודש, שומעים לו (ילקוט יוסף שם).

אם צוה שלא לקרוע עליו, יש מSCI כתוב שיש לשמעו למota. אמונם יש שהלכו על כך וסבירו שאין לשמעו למota לבטל קריעה שהיא מצווה ואין בסמכות המת לבטלה (פתחי תשובה שם, ב).

מי שצוה שאחד מבניו יטפל בקבורתו ולא שאר בניו, צריך לקיים דבריו. ובכל זאת יש לכל האחים דין אונן (ילקוט יוסף סימן מא, ה). אם האב צוה על בניו לעשות איזה דבר אחר פטירתו לכבודו, והדבר כרור בהוצאות, יש אומרם שהבניהם חייבים לקיים צוואתו ולהזיא את הממון מודמי היוששה (הכלל ההלכתי הקשור בעניין זה – "מצווה על היתומים לפרווע חוב אביהם"). מסכת כתובות צא, ב; בבא בתרא קמן, א. דין על כך ודעת הראשונים בעניין, מובאים בילקוט יוסף סימן מא, ד).

ע"ע יקרה דשכבי. צדקה. צוואה.

מקונות

נשים שאומנותן לקונן על המת, לسفוד ולעorder בכוי ויללה. בימי קדם הייתה זו אומנות נפוצה הנזכרת כבר בתנ"ר "התבוננו וקראו למקונות ותבונעה" (ירמיהו ט, טז). גם במשנה נזכרו המקונות – "אפילו עני שבישראל לא יפחות ממשני חלילים ומוקונות" חלק מהחיובי הבעל כלפי אשתו (משנה כתובות ד, ד). גם צורת הקינה מבוארת במשנה: "המקונות אומנות קינות ומטפחות – מספקות כף אל כף – ואחת מדברת וכולן עונות אחריה" (משנה מועד קטן פרק ג, ח – ט). יש גם התייחסות הלכתית כיצד יש לקונן בחול המועד בשונה מאשר ביוםים וריגלים (שלחן ערוך יורה דעה סימן תא, ה). טעמיים על דרך הסוד מודיעו דזוקא הנשים מקונות מובאים בספר מעבר יבק (מאמר שפט רננות פרק י).

קיים לא מציה בישראל תופעה כזו כמקצתו או אומנות. ע"ע קינה.

מקל ביד הנפטר

רבי ירמיה ציה לפני מוותו: הלבישוני בתכורים לבנים, ותנו מנעלים ברוגלי ומקל בידי, והשכינוי על צדי, כדי שאהיה מוכן להתעורר ולעמוד בבית המשיח.

ירושלמי כלאים פרק ג, ג (תרגום)

יש נהגים לחתך חתיכת עץ (שקורים געפליך) בידיו של המת בקבורה, ויש אומרם לבטל המנהג. בפתחי תשובה (יורה דעה סוף סימן שנב) הביא את המנהג וכותב שיש לבטל מפני שפושטנים את אצבעות הנפטר ולא קופצים אותן. בשווית חותם סופר (יורה דעה

סימן שכז') כתוב שלא לבטל המנהג כי לא לחינם נקבע. ויש שהביאו ראייה מרבי ירמיה שציווה לחתת מקלו בידו (למרות שאת שאר ציוויו לתת מנעלים ברגלו ולהשכיבו על צידו, אין נהוגים). וראה עוד מקורות בנטעי גבריאל חלק א, פרק עו, יד.

מקצת היום ככולו

עיקרון זה נאמר גם בתחילת השבועה וגם בסופם. בתחילת השבועה, גם אם נקבע זמן מועט לפני השקידעה, או אפילו בין השימושות (הגדרות מדוקאות בעמוד 94), והאבלים הפסיקו לנוהג אבלות אפילו זמן מועט, נחשב ביום הראשון מהשבעה. גם בסוף השבועה, יושבים זמן מועט לאחר התפילה וקמיים. לפי השלחן ערוך כיוון שהנצה החמה נסתימה האבלות, לרמ"א בסוף השבועה יש להמתין עד הזמן בו היו המוחמים רגילים לבוא (שלחן ערוך יורה דעתה סימן שצה, א).

כל זה נהוג גם לגבי השלושים. ובסוף שלושים אחר הנץ החמה, כלו השלושים ונפסקת האבלות. ישנו מצב בו אותו יום נחשב גם לשבעה וגם ושלושים. כגון כשהשבעה מסתיימים ערב הרגל שאז מקצת היום ככולו ופסקה אבלות שבעה, ושאר היום נחשב כחלק מאבלות שלושים שמקצת היום כcolo' עולה לכאנ' ולכאאן' גם לשבעה וגם ושלושים). כך יוצא שכשנכנס החג, הרינו מבטל גזרת שלושים (שלחן ערוך שם סימן שצט, ג.).

גם ביום השלישי אומרים מקצת היום כcolo' (רמ"א שם סימן שצג, א. גשר החיים פרק כא, א, ז).لال זה לא נאמר באבלות של שנים عشر חדש על אב ואם, ולכן נהוגים אבלות עד סוף היום האחרון של שנים عشر חדש (שלחן ערוך שם סימן שצה, ג). הטעם מפני שבשבעה ובשלושים מונחים ימים, ובهم שיר לומר מקצת היום כcolo'. אבל בשנים عشر חדש מונחים חדשים, וב חדשים לא שייך לומר את הכלל החל על הימים (טורז' זהב שם סעיף קפטן ב).

גם לגבי יחסית אישות אומרים מקצת היום כcolo' (טורז' זהב על שלחן ערוך אורח חיים סימן תקנה. ערוך השלחן יורה דעתה סימן שצה, ג. טורז' זהב סימן תב, ה) ויש אוסרים עד הלילה (פני ברוך סימן כד, ה מביא את שתי הדעות).

יש אומרים שלצורך גדול אומרים גם לגביليل השבעי מקצת היום כcolo'. הטור בסיימון שצה הביא את דעת הרמב"ן (תורת האדם עמוד רטו) שמקצת הלילה נחשב ככל היום ולפי זה היה מותר לרחוץ או לקיים יחסית אישות כבר בלבד היום השבעי. אמנם השלחן ערוך (יורה דעתה סימן שצה, א) פסק להלכה כמהר"ם מרוטנבורג שבשבעה אי אפשר להחשיב את מקצת הלילה ככל היום, אבל לגבי שמוועה רוחקה לכל הדעות אומרים מקצת היום כcolo' גם בלילה.

יש מהaposקים האחרונים שהתיירו יחסית אישות ותלמוד תורה כבר בלילה השבעי כיוון שהם מצוה (פתחי תשובה על שלחן ערוך שם בשם תשובה הרדב"ז, יליקוט יוסף סימן כב, כה) אבל יש להמתין בלילה יותר מן הרגילות כדי שהיא נהוג מקצת אבלות גם בלילה. על תשובה זו הסתמכנו להקל רק בשעת הדחק, כגון שהבעל צריך לנסוע ביום השבעי; והכל לפי מה שהוא אדם וייה מעשיו לשם שמיים (שדי חמד אבלות אותן כה. למעשה גם

בגשר החיים (פרק כא, יד, ג) כתוב להקל בדברים שבצנעה בלילה שלפני היום השביעי, גם בכל בו על אבלות (עמוד 295) כתוב להקל אם הבעל אמר לנטוע למחורת. וע"ע בארכיות בפני ברוך סימן כד הערכה י).

מת גוי

תנו ורבנן: מפונסים עני נכרים עם עני ישראל, ומבקרים חולין נכרים עם עני ישראל, וכוברים מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום

גיטין סא, א

כלומר, למרות שציווי התורה "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) נאמר על רעך מבני עורך, תקנות חכמים לנဟג גמלות חסדים עם כל אדם, גם מי שאינו מעם ישראל. תוכנותם של ישראל היא גAMILות חסדים, וזה מידתו של אברם אבינו שנาง חסד עם כל בני האדם. וכיון שכך, ראוי לישראל שימושם מידותיהם המתוקנות של האבות.

את הביטוי "קוברים מתי נכרים עם מתי ישראל", פירש רש"י: לא שיקברים בקבר ישראל, אלא שימושם בקבורותם כמו שימושם בקבורת ישראל.

כך גם נפסק להלכה: "קוברין מתי גויים ומוחמים אבליהם ומבקרים חוליהם מפני דרכי שלום" (רמב"ם הלכות אבל פרק יד, יב וכן בשלחן ערוך יוrah דעה סימן שסז, א).

לגביה השתתפות בלוויה וקבורה של גויים, אם אין סמנהנים של דת אחרת מותר. אך אם ישנו טקס דתית של דת אחרת, או שהטקס נעורך בתוך הכנסתה נוצרית, אין להשתתף בטקס (כך הורה לי הרב יעקב רוז'ה שליט"א).

תקנות מועצת הרבנות הראשית לישראל לגביה קבורת נוכרים במדינת ישראל מיום ט בחשוון תשנ"ז הובאו בשם הרב ישראלי מאיר לאו והרב אליהו בקש דרורן, בתחומיין יז, עמ' 134. ראה שם (עמ' 133-133) גם מאמריו של הרב בקש דרורן בעניין זה.

ע"ע דרכי שלום.

מת מצוה

מת שאין לו קרוביים שיתעסקו בקבורתו והוא עלול להיות מוטל בביוזון, מצוה על כל מי שיכול לטפל בו ולהביאו לקבורה.

אייזהו מת מצוה? כל שהוא צוחח ואין בני העיר שומעין את קולו. אבל בני העיר שומעין את קולו, אין זה מת מצוה. לעולם הוא מת מצוה עד שייה שאם כדי נושא Miyata וקובריה (מסכת שמחות פרק ד, בט – ל).

כיוון שמצוה גדולה היא לקבור את המת, מת שאין מי שייקברו הכל חייבים בקבורתו. אפילו כהן גדול ונזיר האסורים להיטמא למת, נתמאים למטרת מצוה. מבטלים רוב מצוות כדי לקבור מת מצוה. קבורת מת מצוה קודמת למקרה מגילה אם יש שהות לקרוא מגילה לאחר מכן. ויש אומרים שאפילו אם אין שהות לאחר מכן, מת מצוה קודם (מגילה ג, ב; שלחן ערוך אורח חיים סימן תרפז, ב; משנה ברורה שם).

אחד מעשרה תנאים שהתנה יהושע בן נון הוא שמת מצוה קנה מקומו ולכך נקבע במקום שנמצא – אם מצוי מחוץ לתחום, אבל מצוי בתוך תחום העיר מביאו לבית הקברות.

הגדרת מת מצוה היא ורק אם מצוי ראשו ורוכבו (בבא קמא פא, א – ב; שלוחן ערוך יורה דעה סימן שסד, ג; שעד, א – ג).

אמור רבינו עקיבא זו הייתה תחילת תשמישו לפני חכמים, השכמתוי ומצאתו הרוג אחד והייתי מטפל בו (מרחך של) שלשה תחומי שבת עד שהבאתי למקום קבורה וקברתו וכשבאתיו והשערתני בדברים לפני חכמים, אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיתה פועש מעליין עליך אילו היה שופך דמים. ודנתי קל וחומר בעצמי, ומה אם עכשו שנטכוני לזכות חטאתי, אילו נתכוונימעט על אחת כמה וכמה. וכשהיו אומרים דבר זה לפני רבינו עקיבא היה אומר זו היהתה תחילת זכותי (מסכת שמחות סוף פרק ד).

תוספות (כתובות יז, א) כתבו שההקפדה על רבינו עקיבא הייתה מפני שמוט מצוה קנה מקומו. פירוש שני בתוספות מפרש שההקפדה עליו הייתה כיון שלא שימש תלמידי חכמים, וכך היריסה בירושלים נזיר (פרק ז, א) "באותה שעה לא זותי מleshmesh תלמידי חכמים. הוא היה אומר: שלא משח חכמים – קטלא חייב".

בזמן הזה אין נהג דין מת מצוה שكونה מקומו, ונדרך לפניו לבית הקברות. והטעם כיון שאי אפשר לפפקח כראוי על ציון קברים לכן יש לקבור בבית קברות קבועים, שהוא מגן על טהרת ארץ ישראל. וגם מסתבר שכך הוא רצון המשפחה שייקבר בבית קברות מסודר ולא בשטמוון, ואם כן אפשר להחשיב זאת כאילו נCKER על מנת לפניו. טעם נוסף הוא כדי למנוע תקלת מהכהנים כדי שלא ייטמאו (חוון איש יורה דעה סימן רט, יג).

ע"ע גניזה. טומאתה כהן. פינוי קבר. קבר הנמצא.

מת שאין לו אבלים להתנחם

מת שאין לו אבלים להתנחם, באים עשרה בני אדם כשרין ויושבין במקומו כל שבעת ימי האבלות, ושאר העם מתקבצין עליהם. ואם לא היו שם עשרה קבועין בכל יום ויום, מתקבצין עשרה משאר העם ויושבין במקומו (רמב"ם הלכות אבל פרק יג, ד. שלוחן ערוך יורה דעה סימן שעו, ג; אמנה הרמ"א שם כותב שלא ראה שנוהגים כן למורות שכך ראוי היה לנווג).

המקור לדברים הוא בגמרא (שבת קnb, א – ב) שם מסופר על אדם שהוא בשכנות לרבי יהודה ונפטר, ולא היו לו מנהחים. כל שבעת ימי האבלות אסף רב יהודה עשרה אנשים ישבו במקומו. לאחר שבעה ימים נראה המת בחלום לרבי יהודה ואמר לו: תנוח דעתך שהנחת את דעתך.

ניעול המת

חרפה וגנאי למת. יש להיזהר לא לגרום לניעול המת. זו אחת מהנסיבות שאין לפניות את המת מקברו, וגם אסור לפתח את קברו, וכן אסור לנתחו. אולם לצורך גдол כוגן נטילת קרונית מתת מדי להשתילה במני שינגען מאור עינוי, יש מי שאסור לקחת ממתת ישראל ויש מי שמתיר, ויש לסמור על המתירם בשעת דחק גдол כאשר אפשר להשיג ממותי גוים (ילקוט יוספ' סימן גג, ב). מקורות – בבא בתרא קנד, א. חולין יא, ב. שלחן ערוך יורה דעת סימן שג, ז. ע"ע כבוד המת. פינוי הקבר. תרומות אבלים.

ניחום אבלים

מנhog קדמון לנחים אבלים מגונים. יצחק התנחים אחורי אמו (בראשית כז, סז). יעקב חשב שיסוף מת ולכון "וַיַּקְרֵעַ יַעֲקֹב שְׁמַלְתֵּיו וַיִּשְׂמַח בְּמַתְתֵּיו וַיַּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יַעֲמֵד רַבִּים: וַיַּקְרֵעַ כָּל בְּגִיאוֹ וְכָל בְּבִנְתֵּיו לְנַחְמוֹ" (שם זז, לד – לה). בגמרא (סוטה יד, א) מצינו שה' בעצמו מוחם אבלים, ממה שכותוב "וזיה אחורי מות אברחים ויברך אלהים את יצחק בנו" (בראשית כה, יא), ופירש רש"י שם "ויברך אלהים את יצחק" – נחמו על אביו וברכו ברכת אבלים. גם אצל יעקב אבינו לאחר שנتابשר על פטירת אמו ה' בברכת אבלים (רש"י בראשית לה, ח – ט).

בספרות חז"ל מצאנו התייחסות רבה לנושא ניחום אבלים כחלק מגමילות חסדים, למנהגים שונים לפי האנשים ומעמדם. מנהגים שהשתנו בעקבות אירועים, לפי המיקומות ולפי הזמן.

בראשונה היו אבלים עומדים וכל העם עוברים, והוא שתי משפחות בירושלים מתרגות זו בזו. זו אומרת אני עוברת תחילתה, וזה אומרת אני עוברת תחילתה.

התקינו שיהו העם עומדים, ואבלים עוברים (סנהדרין יט, א).

ראה שלמה שמידת גAMILOT CHASIDIM גודלה לפני המקומ, וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים: אחד לחתנים ואחד לאבלים וולמונדים. והוא ישראל הולכים בשבותות ויושבים בין שני שערים הללו. הנכנס בשער החתנים, היו יודעים שהוא חתן, והיו אומרים לו: השוכן בבית זה ישמח בבניהם ולבנותו. והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה, היו יודעים שהוא אבל, והיו אומרים לו: השוכן בבית זה ינחمر. כדי שייצאו כל ישראל ידי חותם בגAMILOT CHASIDIM משחרב בית המקדש התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואנשי המקומ רואים את החתן ושמחים עמו, ורואים את האבל ויושבים עמו על הארץ, כדי שישבו ויצאו ישראל ידי חותם בגAMILOT CHASIDIM. ועליהם הוא אומר "ברוך אתה ה' גומל שכר טוב לגומלי חסדים" (פרק רבי אליעזר סוף פרק שבעה עשר, מובה גם בטור יורה דעת סימן שצג). כהן גדול כשהוא מוחם אחרים, דרך כל העם עוביין בזה אחר זה, והמונה ממציעו בינו לבין העם. וכשהוא מוחם אחרים, כל העם אומרים לו "אננו כפרתך", והוא אומר להם "תתברכו מן השמיים" (משנה סנהדרין פרק ב, א).

כל הכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין, ומkipfin וווצאיין דרך שמאל. חוץ ממי שארכעו דבר (אבל) שהוא מקיף לשמאלי. מה לך שאתה מקיף לשמאלי?"?
"שאני אבל." "השוכן בבית הזה ינחמר" (משנה מידות פרק ב, ב).
 רבינו נתן בן יוסף אומר, תנחומי אבלים וביקור חולים וגמilot חסדים מביאין טוביה לעולם (אבות דרבינו נתן פרק ל).
 כתע נוהגים אחר שנ开办 המת, עושים שתי سورות מן המלויים והאבלים עוברים דרך שם, והעומדים בשורותיהם אמרים להם "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים". גם הוליכים לנחמים בתוך שבעת ימי האבלות (אוצר דיןיהם ומנהיגים ערך ניחום אבלים).
 בערב שבת קודם חשכה תור השבעה, הולך האבל לבית הכנסת לקבלת שבת, ועומד באולם עד "בואי כלה". והרב או המשמש קורא את האבל לכינוס פנימי, ואחריו שגמורים "בואי כלה", אומרים לאבלים "המקום ינחים אתכם וכו' (שם).

חלק נוסף בניחום האבלים הוא סעודת הבראה שהיא הסעודה הראשונה שמברים את האבלים אחר הקבורה.
 בברכת המזון אומר: נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו, והם עוניים: ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו. מנהג עדות המזרח לומר "מן השמיים תנוחמו". מנהג עדות תימן לומר "תנוחמו מן השמיים". האשכנזים נהגו לומר "המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים ולא תוסיפו לדבאה עוד". המנהג העממי לומר "שלא תדעו עוד צער", אין לו מקור, וראוי לומר את הניחום היהודי המזוכר שם שמיים. כיון שיש מנהגים שאינם יודעים לומר את הנוסח ועלולה להיגרם מבוכה, יש בתים אבלים בהם כתובים את הנוסח כך שהמנחים יכולים לראותו ולאמרו.
 לאחר ברכת בונה ירושלים מוסיפים ברכה מיוחדת לאבלים. הברכה מופיעה בעמוד 110.
ע"ע ברכת אבלים.

ניצחו אראלים את המזוקים

הביתוי השלם "ניצחו אראלים את המזוקים ונשבה ארון הקודש" (כתבות קד, א).
 אראלים הם מלאכים, כך לפי ישעיהו לא, ז – "הן אראלים צעקו חצָה מלְאָכִי שלום מר יבְּקִיון". מזוקים הם הצדיקים, מצוקי הארץ. ארון הקודש הוא סמל לצדיק שנפטר. מקור הביתוי מפרטתו של רבינו יהודה הנשיא, כשל חכמי ישראל גזו תענית ועמדו בתפילה כדי למנוע את פטירתו. למרות כל המאמצים, נפטר רבינו. משמעות הביתוי הוא שמלאכי מעלה ניצחו את הצדיקים אשר בארץ, והצדיק נפטר מן העולם (aron berit batamet נשבה פעם אחת, ראה שמואל א, פרק ד).

nishoai alman

אלמן אמרו כיiron להמתין שלושה רגלים לפני שנישא בשנית (מועד קטן כב, א). הטעם איינו מושם תוספת אבלות אלא כדי שתשתכח האשה הראשונה מדעתו ויכול לשמהח באשתו החדשה, ושמחת החגיגים מסייעת לשכחה. لكن דוקא שלושה רגלים, אבל ראש השנה ויום היכפורים לא נחביבים רגלים לעניין זה כיון שאין בהם שמחה (רביינו אשר במועד קטן והרמב"ן בתורת האדם, הובאו בבית יוסף סימן שחיב). אך אם לא קיים פריה ורבייה או שיש לו ילדים קטנים או צורך, יכול להינשא מיד לאחר שבעה אם לא קיים פריה ורבייה, או אחר שלושים אם כבר קיים פריה ורבייה (שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שחיב, ב. וכן פסק למעשה בילקוט יוסף סימן לח, יד).

nishoai almanah

אלמנה צריכה להמתין תשעים ימים קודם שנישאה, ואין כוללים במנין תשעים הימים את יום המיתה ואת יום הנישואין. הטעם הוא כדי שיודע אם היא מעוברת או אינה מעוברת, כדי להבחין בין זרעו של ראשון לבין זרעו של אחרון. כלל זה נהוג בכל הנשים, גם באשה זקנה או באשה שאינה מסוגלת לדודת (שלוחן ערוךaben העזר סימן יג, א). על פי המקובלנים ישנו נוסח שאומרים לעילוי נשמת הבעל הראשון לפני שהאלמנה תינשא בשנית.
ראה תיקון אלמנה.

nishok hamat

עניין זה אינו הלכתי אלא תלוי בעניינים שבתוורת הסוד והקבלה. בכל זאת מצאנו לנכון לצטט מספר מעבר יבל העוסק בצדדים הקבליים הקשורים למיתה, מכיוון שנשאלות שאלות על ידי האබלים המבקשים התיחסות ותשובה. יש לציין שהצדדים הקבליים אינם מקובלנים באופן מוחלט על ידי כלל תלמידי החכמים; וישנם תלמידי חכמים, רבנים ומולמדים שלא יקבלום ולא יחששו להם. על זה אמרו חז"ל "כל דקפיד – קפדי בהדייה, ודלא קפיד – לא קפדי בהדייה, ומיהו למשיח בעי" (פסחים קי, ב). ככלומר שמי שחוש לעניינים אלו – מקפידים עמו בעניינים אלו. אבל מי שאינו חוש לכך, גם ממשיא לא מקפידים עמו בכך, בכלל אופן יש לחוש לדבר, ושותמר מזויה לא ידע דבר רע.

מי נשמת בנו או בתו אל יńskו אותם. הגם שמצוינו נשיקה מהבן לאב שיעסף נשק ליעקב, וכן במדרש (בראשית רבה פרשה סה, יח) על הפסוק "גְּשֵׁה נָא וְשַׁקֵּה לִי בֶּןִי", אמר לו (יצחק ליעקב): אתה נושקני בקבורה ואין אחר נושקני בקבורה. וככתוב בספר צורר המור מכאן אמרו זו נשיקת פרישות, ומכאן שצעריך אדם לנשק את מתו על פרישתו. מכל מקום בנו או בתו שונה הדבר, וכן אל יניח אשתו לנשק בנו או בתו שמותו כי עלולים לקצר ימי בניהם או בנותיהם.

וכן אין לומר למתו שמוTEL לפניו שיבוא ליטול אותו, וכל שכן שאין לתפוס ידו בידיו שיליר אותו אחריו... כי לעולם לא יפתח אדם פיו לשטן (מעבר יבך מאמר שפט אמרת פרק יא). ע"ע לא לפתח פה לשטן.

משמעותה המנעה היא מלנסק בניים או בנות, אך אין מנעה מלנסק קרובים אחרים שנפטרו בבית עולמם (כך גם פסק להלכה בשלחן ערוץ המקוצר עני יצחק, יורה דעתה סימן קעט, ז, בשם ספר חסידים וצואת רבי יהודה החסידי). אלא שבפירוש אור החים על התורה, על הפסוק "וַיַּפְלֵל יוֹסֵף עַל פִּגִּיאָ אֶבְיוֹ וַיַּקְרֵב עַליוֹ וַיִּשְׁקֵל לו'" (בראשית ג, א), כתוב: "פירוש, לו נשך, אבל אין לעשות כן למת אחר, כי המת גדוש בטומאה וטומאתו בוקעת ועולה עד לרקייע, ותפגם הנפש הנושקת. אלא לו ליעקב כי חי הוא, אלא דורמייא קראתו כישן ונרדם". משמע שאין לנשך שום מת. וכך פסק להלכה בנטעי גבריאל חלק א, פרק ד, יז.

ניתוחי מותים

ככל, מושם כבוד המת, וגם משום איסור הנאה מהמת, יש לאסורניתוחי מותים. חכמיינו השוו אדם מישראל לספר תורה; וכשם שספר תורה שבלה אסור להשחיתו ולקקללו גם לאחר שנפסק, אלא יש להזог בו כבוד ולגנו; כך גם בגין שהוא כל קיבול לנשמה שהיא חלק אלה מ眞, אסור לבוזות ולהשחית את הגוף.

אין היתר לנתח נפטר גם כדי להתלמד עליו. הטענה שניתוח לצורך לימוד רפואי יכול בעtid להציג חיים נידונה בארכיות על ידי הפסיקים. ככל ניתן לומר שטענה זו מקובלת על הפסיקים אך יש גישות שונות באילו מקרים אפשר לשימושה. ישנן גישות המקובלות טענה זו רק במקרה שיש שני חולמים לפניו החולים באותו מחלת, ואחד מהם נפטר, והרופאים אומרים שאפשר לנסתות ולהציג את החולים השני אם ינתחו את הנפטר וילמדו מכך על המחלת. ישנן דעות מקילות יותר המתחשבות בעובדה שהווים עקב הקשר המיידי וההתמיידי בין המרכזים הרפואיים השונים, ניתן לומר שהഗדרה ההלכתית "חוליה לפנינו" קיימת תמיד, כיון שלמידה במקום אחד יכול לסייע מייד לחולה הנמצא במקום אחר. על פי גישה זו הורה הרב הרצוג שהיה הרב הראשי לישראל:

... ועדת של שלושה רופאים מומחים מורכבים באופן זה: אחד מהם ראש המחלקה בבית החולים הנידון, אחד מהם מיופה כח הרבנות המקומית, ואחד מהם מהמשפחה של הנפטר ידונו; ואם יחולטו שיש סיכויים שהניתוח יפיין או על המחלה שממנה מת המת... אז על פי החלטתם בכתב ובחתימתם יידיהם מותר לנתח, ובלבך שלא ינתחו אלא את ההכרחי ביוור, ושיחזרו אחר כך הכל לחברה קדישה לקבורה.

ב"תחומי" (פרק יב) מובא מכתבו של הרב יחיאל יעקב ויינברג לרבי קלמן כהנא שהיה אז סגן שר החינוך ובו התייחסותו לעניין. לדעתו, ביום שהאינפורמציה עוברת מיד ממוקם למקום נחשב כל מקום כ"חוליה לפנינו", לפי זה יש יותר מקום להקל. הרב כהנא עצמו

פרסם סקירהביבליוגרפיה של מאמרם בנושא ניתוח מתיים בהלכה בקובץ "המעין" (המקורות מופיעים במאמר בתחום שם בהערה 1).

מכחינה הلقחית אין משמעות לכך שאדם ציווה לתרום את גופו ואבריו למדע. האדם אינו ריבון על גופו, אלא הגוף ניתן לו כפיקדון מריבוינו של עולם לתקופה מוגבלת. לכן אסור לאדם לחובל בגופו או Abed עצמו לדעת או לתרום את גופו ואבריו למדע. בודאי שלקרובי ולירשו אין סמכות זאת.

גם על פי חוק אסור לנתח את הנפטר, ללא הסכמת המשפחה או צו מבית משפט. במקרה מיוחדים יש לשאול רב.

סיווע וייעוץ בעניין זה ניתן לקבל אצל הרב נחום הכהן קוק 03-6741778, 03-5748157, 03-50522-503630; או אצל הרב מרדכי וילדר 03-6743858, 03-729659. הסיווע ניתן בתתנדבות ללא תשלום. כמו כן בארגון זק"א אצל מיכאל גוטוויין, רוכז המחלקה המשפטית של זק"א באמצעות עורci דין מתנדבים 0505-5766128, 0577-292459.

(להרבה – שוו"ת נודע ביוזה מהדורה תניינא, יורה דעה תשובה ר"י. חותם סופר יורה דעה סימן של"ו. גשר החיים פרק ה פיסקה ו. מכתבו של הרב הרצוג מיום ד באייר תש"יד מובא בפסקים וכתבים של הרב הרצוג כרך ה סימן קנה. בתחוםין כרך יב מאמרו של הרב יונברג. נשמת אברהם, יורה דעה סימן שמט, עמ' תקיז-תקכג). ע"ע תרומות אחרים.

נפש

אחד הcientists למצבה, ע"ע מצבה. במשמעותה פשוטה זה אחד הcientists לנשמה. ראה בדברי הרמב"ם על עולם הנשמות ועולם הבא (מעמוד 282). רבי סעדיה גאון התייחס לעניין הנפש במאמר השישי מספרו "הנבחר באמונות ודעות".
ע"ע נשמה.

נֶר נְשָׁמָה

cientists מתקבל לנֶר שמדליקים לכבוד הנפטר. רבוי יהודה הנשי ציווה לפני מותו "נֶר יהא דולק במקומו" (כתובות קג, א). נהגו להדליק נֶר במשך כל השבועה, ויש שנהגו כל השלישיים, ויש שנהגו כל שנים עשר חדש. כמו כן נהגו להדליק נֶר נשמה ביום השנה, נֶר שידליך "מעט לעת" – 24 שעות. لكن מכינים מראש נרות נשמה שידלקו לפחות פרק זמן זהה.

האשכנזים נהגו להדליק נֶר נשמה בארבעת הפרקים בשנה שמזכירים נשמות: ביום הכיפורים (רמ"א על שלחן ערוך, אורח חיים, סימן תרי, ד), בשמיני עצרת, שביעי של פסח ובחג השבעות (גשר החיים, פרק לא, ב, ה. צין אליעזר, חלק ו, סימן י').

יש שנהגו להדליק בבית הכנסת נֶר זיכרון לפטר המשמש כנר תמיד. הדלקת הנֶר מתקורתה למה שנהגו ללמידה תורה לעליyi נשמת הנפטר, וכך נהגו להאיר לומדים לעליyi נשמתו בבית הכנסת. לאחר מכן עבר המנהג גם לבית שבו ישבו שבעה, ונהגו ללימוד בו לעליyi נשמת והנפטר. מעבר לכך ישם טעםם רוחניים פנימיים שיפורטו להלן.

נהוג בחלק מהקהילות שהעובר לפני התיבה ביום השנה מדליק לפניו נר. יש שנางו להדליק שני נרות, ויש שנางו על פי הקבלה להדליק חמישה נרות, כנגד חמש המדרגות שבנפש (נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה). מהדרים להדליק בשמן זית, ואם אין מדליקים בשעווה, ואם אין מדליקים בנפט, ואם אין מדליקים נר חממי.

הנר מסמל ביהדות את הנשמה – “נֶר ה' נְשָׁמַת אָדָם” (משל ב, כז). חכמים השתמשו בדים זה כדי לכבד את נשמת הנפטר. המושג “אור” מסמל במקרא דימויים שונים:

- הקב”ה כמקור האור – “ה' אֹרֶן וִישְׁעֵי” (תהלים כז, א).
- נוכחות השכינה – “יִאֱרֶה פְּנֵיו אֱלֹךְ וִיחַנֵּף” (במדבר ו, כה)
- האור כמקבילה לחיים – “קָעֵלְלִים לֹא רָאוּ אָוֹר” (איוב ג, טז)
- התורה – “כִּי נֶר מַצְחָה וְתוֹרָה אָוֹר”. (משל ו, יג)

כל הדימויים הללו בניגוד למות ולהושך. מתוך ההסתכלות על נצחות הנשמה, חכמים כינו את הנשמה בשם נר – “נְשָׁמָה שְׁנוֹתִינִי בְּכֶם קְרוּיָה נֶר” (מסכת שבת לב, א).

הנר מורכב מחומר הבURA הפיזי ומלהבה עצמה שהיא עיקר ותכלית הנר, אבל אין לה משקל ונפח. גם באדם יש יסוד פיזי שהוא גוף האדם האשמי, שתכליתו ועיקרו היא הנשמה הרוחנית שאפשר להגדירה במונחים פיזיקליים, והוא עיקר משמעות האדם.

אור הנר נمشך כלפי מעלה, למרות שהומר הבURA מגיע מתחתיו. אפשר לדמות זאת לנשמה המחברת לגוף החומרי אך יש בה כמיהה לעולמות העליונים. כשהאדם נפטר אל בית עולמו, הרוח חוזרת אל האלוהים אשר נתנה, לעולמות העליונים. הנר האנושי חוזר אל מקורו האור.

על פי הקבלה נתנו ממשמעות נוספת לנר:

מנהגם של ישראל להדליק נרות בפני הגוסט. וטעם לזה נודע מדברי חכמים שסגולת הנר להבריח המזיקים ואפלו בלילה עת שליטתם. ולכן בעור החמצן והמחמצת (שהם מסמלים את המזיקים – רוחות הטומאה), הוא בכך או ר נר כי יהל עליהם. כי נר, אור רשעים ידע. כל שכן שתועיל ביום לשבר מתלוות עול ולהניס אותן החוצה. כי שלחתה הנר רמזו לייחוד עליון, אכן אמר הכתוב נר ה' נְשָׁמַת אָדָם (מעבר לכך מאמר שפת אמרת פרק טו, עיין שם בארכיות).

נר שבת – אשה הרגילה להדליק נרות שבת כמנין אנשי הבית ונפטר אחד מבני הבית, תמשיך להדליק את אותו מספר נרות שהדליקה קודם הפטירה (צרור החיים פיסקה רצב).

מת ברגל, אף על פי שmonthsilos לשבת שבעה רק לאחר הרגל, מדליקים נר נשמה מיד. ביום טוב עצמו אין להדליק נר נשמה אלא אם כן משתמש בו. ההתר להדליק אש ביום טוב הוא לצורך בישול או הנאה אחרות שיש לאדם. נר נשמה אינו לצורך הנאה לאדם, שכן ביום טוב אי אפשר להדליק נר נשמה אלא אם כן יינה ממנה גם באופן אחר. לכן יש להדליק במקום שאוכלמים או במקום שיווסף אורה. אך בשעת הדחק אפשר להתир בכל

אופן כיון שהוא כעין נר של מצוה שהוא לכבוד אבותיו (ביאור הלכה לסייע תקיד, דבר המתחיל "נר של בטלה").
ע"ע דרכי האמור. עילוי נשמה.

נשים – היליכתן ללוויה ולבית העלמין

בגמרה (סנהדרין כ, א) מובא "מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה יוצאות, לפני המיטה יוצאות". ובשלוחן עורך נפסק (יורה דעתה סימן שני, א) "יעכסו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המיטה ואין לשנות". בירושלמי (סנהדרין ב, ד; מובא גם בתוספות בסנהדרין שם) מובא שהטעם לדעה שהיו יוצאות לפני המיטה, מפני שהן גרמו מיטה לעולם. והטעם לדעה שהיו יוצאות אחרי המיטה, מפני כבודן של בנות ישראל. לפי שגנאי לבנות ישראל שיטstellenו בהן אנשים.

שלוחן עורך פסק: "יש למנוע מלצת נשים לבית הקברות אחר המיטה" (שם, ב). ככלומר שאף על פי שמעיקר הדין מותר להן לצאת אחר המיטה, טוב יותר שלא תצאנה. המקור לעניין הוא בגמרה (ברכות נא, א): "שלשה דברים סח לי מלאך המות.... ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת. מפני שאני מrank ובא לפניה, וחביבי בידי ויש לי רשות לחבל". מקור נוסף מובא גם בספר הזהר (ויקהל קצז). גם בספר מעבר יבק (שפתני רנות פרק י) זההיר על אף בכל תוקף. ואכן יש הימנהג בארץ ישראל להזכיר שהגברים יוצאות ראשונה מבית הלוויות ללוויה, ולאחר הקבורה מקרים שהגברים יוצאות הראשונה לעשות שורה לניחום האבלים, וכן ראוי לעשות. ואם אי אפשר לומר שהשיש להן על מה שיסמכו (במראה הבזק חלק ג תשובה עג בשם שוו"ת "דברי חכמים").

יש מי שכתב להקל شيئاً למנוע מהנשיםليل לבית הקברות כשמלויים את המת, וograms על פי ספר הזהר הסכנה רק כשחורים מהקבורה. אבל בלוויה אם הגברים לפני המיטה והנשים אחורייה אין סכנה. גם אם נהרג ולא מת מלאך המת, אין סכנה (בית לחם יהודה על שלוחן עורך יורה דעתה סימן שני).

הרמ"א (בדרכי משה שם) מביא מנהג שהנשים הולכות בלוויה אחרונות, וחוזרות מן הלוויה ראשונות.

גם בהספ"ד היה הגברים לחוד והנשים לחוד, כמו שכותב בספר זכריה (יב, יב – יד) – "וְסִפְדָּה הָאָרֶץ מִשְׁפָחוֹת מִשְׁפָחוֹת לְכָד, מִשְׁפָחַת בֵּית דָוִיד לְכָד וּנְשִׁיחָם לְכָד, מִשְׁפָחַת בֵּית נָתָן לְכָד וּנְשִׁיחָם לְכָד... כָּל הַמִּשְׁפָחוֹת הַנְּשָׁרוֹת מִשְׁפָחוֹת מִשְׁפָחוֹת לְכָד וּנְשִׁיחָם לְכָד" (סוכה נב, א).

משמעותה החקפית היא דווקא בזמן הלוויה (ראה הקונטרס היחיאלי, פרק ט), אבל באזכור לא החקפידו, בלבד מי שחששו לאסור על דרך הסוד (דרכי תורה סוף פרק ה) עתיק החקפית היא בנשים בזמן נידותן, ועודיף שלא תתקרבה ממש עד הקברים אלא תעמודנה במרחך ארבע אמות מהקברים (צרור החיים עמוד 129). בקשר החיים (פרק ט, יג) כתוב בשם האר"י שאין לנשיםليل לבית העלמין בטרם טבלו. וביקורת יוסף (סימן י, כד) כתוב שהמניעה דווקא בזמן נידותן, אבל בימי ליבונה מותר אף בטרם טבלה. לפי מנהג עדות המזרחה אין החקפית על היליכת נשים הרות לבית העלמין יתר מאשר נשים. האשכנזים נהגו שנשים הרות לא תיליכנה לבית הקברות בזמן הריון, ואין לנו מקור

לכך (שווית מנוחת יצחק חלק י סימן מב. ובמהמשך שם כתוב שאלות מתווך שניות הרות היי משמרות עצמן מכל טומאה בזמן המקדש, כדי לזכות את בנייהם להיות טהורים לצורך מילוי מים לפורה אדומה. ומהרה יבנה המקדש, ואפשר שמכאן המקור). אולי החשש הוא מתחושה נפשית לא נעימה לאשה החרה, העוללה להזיק להعقب רגשותה היתרה. אבל אשה בתחילת הרוונה אינה מעוניינת שידעו על כך, יכול להקל ולהיכנס אם יש צורך, ללא חשש (כך הורה ליamushe הרב יעקב רוזה שליט"א). גם בנטען גברייאל (חלק א, פרק ז, כתוב שיש שנางו שאשה מעוברת אינה הולכת ללוויה, אך מדינה מותר).

נפשה

ישות רוחנית נצחית השוכנת במשך תקופת חי האדם בתוך הגוף ובמוותו היא עוזבת את הגוף וועוברת לחיה עולם בעולם האמת.

על גופם של צדיקים הוא אומר: "יבוא שלום ינווח על משכבותם הlek נכהז" (ישעיהו נז, ב) ועל נשמהות הוא אומר: "וְהִתֵּה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צָרוּה בְּצֹרֹר
הַחַיִם אֶת הָאֱלֹהִיק" (שמואל א', כה, כט). על גופם של רשעים הוא אומר:
"אין שלום אמר אלהי לרשעים" (ישעיהו נז, כא) ועל נשמהות הוא אומר:
"זאת נֶפֶשׁ אַיְבִיךְ יַקְלֻעָה בְּתוֹךְ כַּף הַקְלָע" (שמואל א', שם).
תניא רבי אליעזר אומר: נשמהות של צדיקים גנוות תחת כסא הבוד, שנאמר "וְהִתֵּה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צָרוּה בְּצֹרֹר הַחַיִם", ושל רשעים זומוות והולכות. ומלאך אחד עומד בסוף העולם ומלאך אחר עומד בסוף העולם ומכלען נשמהות זה זהה, שנאמר "זאת נֶפֶשׁ אַיְבִיךְ יַקְלֻעָה בְּתוֹךְ כַּף הַקְלָע" (שבת קnb, ב).

ומה יהיה מצבה (של הנשמה) לאחר יציאתה מן הגוף? ואשיב שהיא משתמשת עד עת הגמול, כאמור "וַיַּאֲצִיר נֶפֶשׁ הוּא יְדֻעַ וְהַשִּׁיב לְאַדְם כְּפָעָלָו" (משל כי, יב). ויהיה מקום שמירת הזכות שבון מלعلا, והדעות בתחיות... וכן אמרו הראשונים "נשמהות של צדיקים גנוות תחת כסא הבוד ושל רשעים משוטטות בעולם".

ובתחילת זמן הפירוד תשאר זמן מסוים בלתי נחה במנוחתה עד אשר יבלה הגוף, וענין דבר זה עד שתיפרדו חלקיו, ובמשך זמן זה יקשה עליה מה שתடע ממנה שעובר על הגוף מן התולעת והרומה וכדומה לכך, כמו שיקשה על האדם ידיעתו שהביה גור בו נחרב וצומחים בו קוין ושמיר, וכך זה יהיה לנפש פחות או יותר כפי שהיא רואה לו, כשם שעלה ביתו שביעולם השפל יהיה פחות או יותר קשה עליו לפני הרاوي לו. ועל כך אומרים קדמוניינו "קשה רמה למתח בבשר החי" (ברכות ייח, ב). והסבירו את זה למה שאמר הכתוב "אֲך֒ בְּשָׂרוֹ עַלְיוֹ יְכַבֵּן וּנֶפֶשׁוֹ עַלְיוֹ תַּאֲבִל" (איוב יד, כב). וזה מה שאני יודע ממה שנקרה דין הקבר או חיבוט הקבר (הנבחר באמונות ודעתו, רבינו סעדיה גאון, המאמר השישי פרק ז).

MISSIONS OF THE SOUL AND THE SOUL OUTSIDE THE BODY

על פי הקבלה הנשמה נפרדת מן הגוף בשבועה מסעות, כנגד שבעה דינים שאדם נידון בוצאתו מן העולם. פרקי זמן אלו מקובלים לשלביו האבולוציה המדורגים בהלכה. הסילוק הרוחני של הנשמה בא לידי ביטוי מעשי באופני האבולוציה המשתנים עם הזמן. בהקשר זה ניתן לציין שגם סילוק שכינה מן המקדש היה בשלבים, ובמקביל היהתה גם גלות הסנהדרין. הסילוק הרוחני של השכינה, בא לידי ביטוי מעשי בגלות הסנהדרין, כמו שמתואר בగמרא – "עשור מסעות נסעה שכינה, מקראי: מפְּרַת לִכְרֹוב, וּמִכְרֹוב לִכְרֹוב וּמִכְרֹוב לִמְפָתֵן, עשר מסעות נסעה שכינה, מקראי: מפְּרַת לִכְרֹוב, וּמִכְרֹוב לִכְרֹוב וּמִכְרֹוב לִמְפָתֵן, וממפטן לחצר, ומהחצר למזבח, וממזבח לגג, ומגג לחומה, ומהחומה לעיר, ומייר להר, ומהר למדבר, וממדבר עלתה וישבה במקומה" (ראש השנה לא, א).

(כל הקטע הבא עוסק בסתרי תורה, ונסתפקתי אם לכלול אותו בספר, כשם שנסתפקתי לגבי קטעים אחרים, כיון שאין לנו עסק בנסתורות. בכל זאת, בעקבות שאלות רבות שנשאלוות בעניין, הובאו הדברים מספר גשר החיים (חלק שני פרק כ) לציטוט, לא מתוך ידיעה או הבנה, אלא רק כדי לקבל מושג ראשוני).

- א. שלושים יום לפני פטירתו מתחילה הנשמה להפרד פירוד חלקי והצלם עובר ממנו (זוהר ויחי רכז).
- ב. בשבועות האחרונות עוזבת את האדם צלם אלקים שבו (יש באדם שני סוגים צלים), והאדם רואה את מלאך המוות, מפריד אברים קשוריים ומקשר מפוזדים (זוהר אמרור מה).
- ג. יציאת הנפש. אדם אינו עוזבת את העולם עד שרוואה את השכינה, ונפשו נמשכת אל אור השכינה כמו אל מגנט עצום, ועוזבת את העולם. באותו יום עיקר האנינות על הסתלקותו.
- ד. אחרי שלושה ימים לפטירתו מזוניחה הנפש את הגוף. "כל תלתא יומין נפשא טיסא על גופה, סברה דהיא חוזרת לבאה. כיון דחזיא (אחרי שלושה ימים) דאישתני זויי דאנפו, שבקה לה ואזלא" (ירושלמי מועד קטן פרק ג, ה). במקביל בשלושת הימים הראשונים עיקר תוקף האבולוציה, בغمara (מועד קטן כ, ב) מוזכרם "שלשה ימים לבכי". גם לגבי זיהוי הנפטר, מעידים עליו עד שלושה ימים (יבמות קב, א). ע"ע שלושה ימים לבכי.
- ה. אחרי שבעה – פרידה נוספת. "כל שבעה יומין נשmeta אזלא מביתא לקברא ומקברא לבייתא... בתר שבעה יומין נשmeta עליית לדוכתא דاعלת לאתר דاعלת" (זוהר ויחי ריט). במקביל, עיקר דין האבולוציה שבעה ימים.
- ו. אחרי שלושים יום מוסיפה הנשמה להסתלק ולהתעורר, "כל איינון תלתין יומין אתדנו. נפשא וגופה כחדא... לבתר נשmeta סלקא וגופה אתבליל בארכעא" (זוהר ויקהיל קצר). לפיכך נהוג גם בשלושים מקצת דין אבולוציה.
- ז. אחר שנים עשר חדש נפרדת הנשמה מכל ענייני העולם והשמי, מתעללה למקורה העליון ואין לה עניין להשגת הגשמיויות הפעועלות. כמו שכותב בغمara (שבת קנב,

ב) – ”כל שנים עשר חדש גוףו קיים (עדין) ונשמרו עליה וירדת. לאחר שנים עשר חדש גוףו בטל ונשמרו עליה ושוב אינה יורדת“. משום כך יש כל שנים עשר חדש ענייני אבלות על אב ואם.
ע”ע חיבוט הקבר. נפש. תחיתת המתים.

סמור למייתה קבורה

מהפסוק ”וַתִּמְתַּמֵּת שָׁם מִרְּبָּם וַתִּכְּבֹּר שָׁם“ (במדבר כ, א) לומדים שיש להסמיר את הקבורה למייתה ככל שניתן, במיוחד אצל אשה (מועד קטן כח, א). כך נפסק גם להלכה (שולחן ערוך יורה דעה סימן שנז). لكن יש לעשות כל מאמץ לא להשנות את הקבורה אלא לקבור מיד כשאפשר. ע”ע הילנת המת.

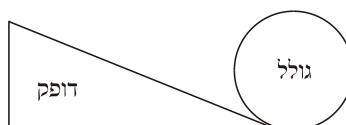
סעודת הבראה

סעודת הבראה היא הסעודת הראשונה שמאכילים את האבל בשובו מהקבורה. בתנ”ר מוזכר שהעם בא להברות את דוד אחרי שנחרג אבנر בן נר (שמואל ב' ג, לה). חכמים Learned שاهאבל ביום הראשון אסור לו לאכול ממש מיחסקאל הנביא שמתה אשתו, והנביא הוזהר שלא להתאבל. ליחסקאל הנביא נאמר ”ולְחַם אֲנָשִׁים לֹא תִּאְכְּלָי“ דהיינו שלא יוכל סעודה הבראה. הנביא הוא היוצא מן הכלל, המלמד שהאבל בדרך כלל אוכל סעודה הבראה משל אחרים (מועד קטן צז, ב).

טעם הדבר כי האבל דואג ונאנח על מתו, ובמנוח חפץ לאכול. על כן תחילת תהליך האבלות מדגישה דזוקא את הצורך הבסיסי ביותר של האדם חי – אכילה. ממד נוסף בסעודת הבראה הוא השתתפות הקהילה והחברה סביב האבל בעצרם, ויש בה סוג מסוים של ניחום אבלים. יש לנו טעם בעל משמעות הפוכה, והוא מה שאמרו חז”ל שמי שמצפה וසמור על שלחן אחרים עולם חשור בעדו, ובמצב כזה הוא האבל.

דיני סעודת הבראה מפורטים בשולחן ערוך יורה דעה סימן שעח, ובספרנו מעמוד 106. מנהג ירושלים לעורוך סעודת הבראה לחברה קדישא לאחר שסיימו לקבור את הנפטר, כדי להראות שהאחראים לקבורה אסור להם לאכול סעודת קבע קודם הקבורה (גשר החיים פרק לג, ב, ב).

סתימת הגולל

הגולל הוא הכיסוי שעל הקבר או על המת. בזמן שבו קוברים בכוכים שבמערות היו גוללים אבן על הכוח או על פתח המערה, והאבן הייתה עגולה. וכך שלא תתגלגל החוצה היו שמימי תחתיה אבן אחרת דקה לצד הגולל ועבה כלפי חוץ שנקראה דופק. כשהקוברים באדמה, בונים מסגרת סביב המת ומעל המסגרת מכסים באבני שטוחות. המסגרת נקראת דופק, והכיסוי נקרא גולל.

האבלות מתחילה מסתימת האهل, דהיינו מסתימת המת או מסתימת העפר בAKER שחייב גם רחמי הקבורה (מועד קטן כז, א). אמנם יש דעת שסתימת הגולל היא סתימת הארון במסמרים (רמב"ן), ויש אומרים שסתימת הגולל היא האבן למצבה (תוספות כתובות ד, ב). ביום אפשר להחשיב את סתימת הגולל מכיסוי הקבר בלבד, עוד לפני הכיסוי בעפר (ילקוט יוסף סיימן טו, א).

עד זיבולא בתרייטהא

לבעי איש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייטהא שלמא

ברכות ח, א.

ביטוי תלמודי. זיבולא היא בארכית את חפירה, ומשמעותה בביטוי היא: עד חפירת את אחרונה לכיסוי הקבר, ככלומר עד סוף קבורתו. "לבעי איש רחמי" (יבקש אדם רחמיים) אפילו עד זיבולא בתרייטהא שלמא" – יבקש אדם רחמיים שהיה לו שלום בחיו ואף ביום קבורתו, עד השלחת עפר אחרונה שכיסוי קבורתו (רש"י שם).

עולם הבא

החיים הרוחניים לאחר המוות. המשנה (סנהדרין פרק יא) אומרת שככל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, וחוץ מאלו שנמנים בה שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיתת המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים ואפיקורוס. המשנה מונה שלושה מלכים וארבעה הדיווטות שאין להם חלק לעולם הבא. השקפת הרמב"ם לגביהם של עולם הבא הובאה בעמוד 282.

ע"ע הישאות הנפש. נשמה. קרת. תחיתת המתים.

עטיפת הראש

אחד מסימני האבלות שמצויה בו האבל (מועד קטן טו, א), כדי שיתעטף כאדם נכנע ונשבר (המארדי שם). נלמד מהמצווי ליחסקל הנביא כהוראת שעיה "לא תעטה על שפם" (כד, יז), מכלל ששאר האבלים חייבים בעטיפת הראש. והסודר שמכסה בו ראשו, עוטה ממוקצתו על פיו שנאמר "ועל שפם יעתה" (ויקרא יג, מה), ואונקלוס תרגם "כאבל לא יתעטף" (על פי לשון הרמב"ם בהלכות אבל פרק ה, ט). ויכסה גם ראש החותם, אבל כשבאים מנהימים אצלו, מגלה ראשו לכבודם (שלחן ערוך יורה דעה סיימן שפ"ו). וככתב הרמ"א (שם) שאין נהגים במדיניות אלו בעטיפת הראש וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר בימה שלא נהגו אבותינו. והטעם כתבו האחرونנים מפני שבניה לאידי שחוק גדול מן העובי כוכבים ועבדים ושבחות שבנינו. ומכל מקום יש לנווג בעטיפה קצר, דהיינו למשוך הכבוע למיטה לפני העיניים.

מנาง בני תימן גם ביום לכת בלוויה ולשבת בשבועה עטופים בטלית על ראשם ומkickת גופם, והוא עיטוף הראש (שלחן ערוך המקוצר עני יצחק, יורה דעה סיימן קפ, ט; קצ, ג).

עליו נשמה

על פי ההשכה היהודית, כל מעשה טוב שנעשה בגל הנפטר או לכבודו, נזקף לזכותו בחשבונות של מעלה. הדוגמא היותר מפורסמת היא הקדש – מקדשים את שמו של הקדוש ברוך הוא בעולם על ידי אמרית הקדש, כדי לזכות בך את נשמת הנפטר. נהגו בדרך כלל לומר מזמור תהלים או למד משניות (משנה אותיות נשמה) כדי לזכות את הנפטר, ויש המשתדלים לסייע סדרי משנה על ידי חילוק מסכחות לאנשים רבים שלוקחים על עצמם למד מסכת אחת או יותר עד השלושים או עד יום השנה. נהגו לחת צדקה, ויש שנהגו לתורם ספר קודש כדי שהלימוד יהיה לעילוי נשמה. נהגו להדליק נר נשמה לעילוי נשמה. (ראה התייחסות לכך בילקוט יוסף סימן ל, לא).

ע"ע אלף ביתא. ברכות לעילוי נשמה. נר נשמה. לימוד משניות. צדקה. ראשית תבות.

עליו השלום

ביטוי של כבוד בהזכרת שמו של אדם יקר שנפטר. כך לדוגמא: "אברהם אבינו עליו השלום" (מסכת אבות פרק ה, ג). הביטוי מבוסט על הפסוק בישעיהו (נז, ב): "יבוא שלום ינוחו על משבכובותם הלא נכוֹן", כפי שסביראר למן. בתלמוד ובמדרשים מובאות התייחסויות לקשר בין השלום והצדיקים הנפטרים. כך מובא לגבי הבהיר האלקי לאברהם אבינו:

גדול השלום שאפילו מתים צריכים שלום שנאמר (בראשית טו, טו) "וְאַתָּה טֻבּוֹ אֶל אֲבָתִיךְ בְּשָׁלוֹם" (ספרי במדבר פיסקא מב, דבר המתחיל "וישם לך").

כך מובא לגבי פטירתו של משה רבוֹ:

מלacci השרת כתים כתים חברות חברות, מקלשות היו לפני מטהו של משה ואמרו "יבוא שלום ינוחו על משבכובותם הלא נכוֹן" (אבות דרבי נתן פרק כה).

וכך מובא גם לגבי פטירתו של רבי יהודה הנשיא:

בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו של עולם, גלי וידוע לפניך שיגעתך בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה, יהיו רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתי, יצתה בת קול ואמרה: יבוא שלום ינוחו על משבכובותם... מסיע ליה לר' חייא בר גמרא, דאמר רבי חייא בר גמרא אמר ר' יוסי בן שאול: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם, אומרים מלacci השרת לפניו הקב"ה: רבונו של עולם, צדיק פלוני בא! אומר להם: יבאו צדיקים ויצאו לקראותו, ואומרים לו: יבוא שלום ינוחו על משבכובותם. אמר ר' אלעזר: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם, שלש כתות של מלacci השרת יוצאות לקראותו, אחת אומרת לו: בא בשלום, ואחת אומרת: הלא נכוֹן,

واחת אומרת לו: **יבוא שלום ינוחו על משכבותם**. בשעה שהרשע נאבד מן העולם, שלוש כתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראותו, אחת אומרת: אין **שלום אמר אלהי לרשעים**, ואחת אומרת לו: **למעצבה ישכב**, ואחת אומרת לו: **רזה והשכבה את ערלים** (כתובות כד, ב).

בטעם הדבר כתוב מהרי"ל (נתיבות עולם נתיב השלום פרק א):

וכן ניתן השלום לצדיקים כאשר נפטרים מן העולם, כי כאשר נפטרים מן העולם הרי זה נחשב שהגיעו אל ההשלמה. כי החי אי אפשר שיבא אל ההשלמה הגמורה, כי תמיד אפשר שיקבל השלמה על ההשלמה... לפיכך אמר שהשלום ניתן לצדיקים כאשר נפטרים מן העולם ניתנו להם השלום, על שם שהגיעו אל ההשלמה.

יש אזכור לעניין השלום (המボוסט על הפסוק בישועתו), גם בהשכבות בנוסח עדות המזורה, לאדם גדול:

”...וילוה אליו השלום ועל משכבו יהיה שלום. כדכתיב: יבוא שלום ינוחו על משכבותם. הלך נecho...“ (לקמן עמוד 526)

ע"ע לך בשלום. ראש תיבות.

עפר ארץ ישראל

רבים משלומי אמוני ישראל שבוחן לארץ, משתדלים לקבל חבילה עפר מארץ ישראל, (ויש המהדרים מהר הזיתים), כדי לפחותו בקברכם (רמ"א בשלחן עורך יורה סימן שסג, א). בתוך הקבר מפוזרים מתחת לנפטר. יש מפוזרים מעט גם על גוףו מתחת הטלית או הסובב. יש מקומות שנוהגים לפזר על הפנים, המצח וגבות עיניו ועל ברית המילה (גשר החיים פרק כז, י, בשם ספר מעבר יבך מאמור שפת אמת פרק כז).

המקור הוא בירושלמי (כלאים פרק ט, סוף הלכה ד) ”כיוון שמניעים לארץ ישראל, נוטלים גוש עפר ומניחים על ארונו כדכתיב “וכפר אדקמות עמו”. ואמנם שם מדובר על מי שהביאו לארץ ישראל, אבל גם בעפר הארץ יש מקדשות הארץ וסגולתה. ובספר גשר החיים (פרק כז, סוף פיסקה י) כתוב שיש בו גם תועלת לתחיית המתים, הן מצד עצמו, הן מצד שאיפת המנוח בקיומו כי רצוי עבדיך את אבניך ואת עפרה יונני” (תהלים קב,טו), וגם מצד הכלל שככל דבר חוזר למקומו ומכורו. אדם נברא עפר מן האדמה, ואליה הוא חוזר. אדם הראשון נברא מעפר הארץ, מאבן השתייה שעלייה עמד קודש הקודשים של בית המקדש (הלכות בית הבחירה לרמב"ם פרק ב, א; על פי הירושלמי בנזיר). כולנו בני אדם הריאון, והמקום שמננו הושתת העולם – אכן השתיה, הוא גם המקום שמננו נבראו כל בני האדם. כשמניהם אפילו מעט עפר הארץ ישראלי בקבר, באופן סמלי “סוגרים את המעל”.

ע"ע גלגול מוחילות. הכל מעליין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין. קבורה בארץ ישראל.

עצימת עיני הנפטר וכייסוין בעפר

לאחר הפטירה הבן שם מעט עפר על עיני אביו או אמו, וועצמן. בשעת הנtinyה אומר הבן את הפסוקים "כִּי עָפֵר אַתָּה וְאֶל עָפֵר תִּשׁׁוב", "וַיֹּסַף יִשְׂתַּדּוּ עַל עַיִּינָךְ". המקור לעצימת עיני המת מופיע בספר הזוהר (פרשת שלח קס"ט), ש אדם יכול לראות בעולם הזה, רק אחרי שישתתמו עיניו מהעולם הזה. ובמקום נסוף (זהר ויחי רכ"ו) שהאדם לא יכול לראות את כבוד ה' בעודו חי, אבל במיתתו רואה. וכך הסובבים אותו צריכים להעצים את עיניו (ע"ע בספר מעבר יבק מאמר שפתין רננות פרק ט).

ההסבר לשימת עפר על עיני הנפטר יכול להתברר על פי האגדה המובאת בגמרא (תמיד לב, ב):

אלכסנדר מוקדון חזר ממדינת אפריקי. בדרכו ישב ליד מעין מים, אכל לחם ודגים מלוחים. כששטו אט הדגים במים, הריח בהם ריח טוב, אמר: מעין זה מימי מגן עדן. הילך בעקבות הימים עד לשער גן עדן, וקרה בקהל רם: פתחו לי את השער! ענו לו: "זֶה הַשּׁעַר לְהַצִּדְיקִים יָבֹאוּ בָּו" (תhalim קיח, כ). אמר להם: מלך חשוב אני! תננו לי דבר. נתנו לו גולגולת אדם. שקל את הגולגולת במאזנים, ושם בכף השניה כל כסוף וזהב שהיה לו; והכרעה הגולגולת את כל הכספי והזהב. שאל את החכמים: מהו משמעות הדבר? אמרו לו: גולגולת של אדם בשר ודם, לא תשבע לעולם מן העושר. אמר להם: מנין אדע שכך הוא? אמרו לו: שים מעט עפר על הגולגולת. שם מעט עפר ומיד הוקלה ועלתה אותה כף. זה שאומר הפסוק "וְעַיִּינִי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעֲנָה" (משלי כז, כ).

עשר כוסות של בית האבל

אמר עולא, ואמרי לה במתניתא תנא: עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל, שלשה קודם אכילה – כדי לפתח את בני מעיו, שלשה בתוך אכילה – כדי לשירות אכילה שבמעיו, וארבעה לאחר אכילה – אחד כנגד הזון, אחד כנגד ברכת הארץ, אחד כנגד בונה יורשיים, אחד כנגד הטוב והמטיב; והוסיף עליהם ארבעה – אחד כנגד חזני העיר, אחד כנגד הטעני והחטירני, אחד כנגד בית המקדש, ואחד כנגד רבנן גמליאל, התחללו שותין ומשתכרין, החזירו הדבר לישונו (כתובות ח, ב).

עשר כוסות נזכרו גם בסוף מסכת שמחות:

עשרה כוסות בבית האבל: שניים קודם המזון וחמשה בתוך המזון, שלשה לאחר המזון: אחד לברכת אבלים ואחד לתנחותי אבלים ואחד לגמליות חסדים. חזירו והוסיף עוד שלשה: אחד לראש הכנסת ואחד לחזון הכנסת ואחד לרבן גמליאל, וכשראו בית דין שהוא משתכרין גרוו עליהם והחזירו למקוםן.

רמז לכוס של תנחים מיטים ניתן למצוא כבר במקרא, בירמיהו (טז, ז) מובאת נבואה פורענות קשה, שאפילו לא ינחו את האבלים: "וְלَا יִפְרֹסּוּ לָהֶם עַל אָכֵל לְנַחֲמוּ עַל מַת וְלֹא יִשְׁקֹו אֹתֶם כָּסֶת תְּנַחֲמִים עַל אָבִיו וְעַל אָמו".
המקרא כולל ספר משל בפרט מסתיגים משתיתין (למשל בסוף פרק כג). המנהג לשותה יין בהקשר של אבלות יכול לסלול את ה蟲ר של האבלים להסיח דעתם מהצער ומהאבל, אפילו באמצעות שבדוך כלל אין להמלין עליהם:

אמר רבי חנן: לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים,
שנאמר (משל לא, ז) "תַּנְנוּ שָׁכֵר לְאֹבֵד וַיַּיִן לְמַרְיִי נֶפֶשׁ" (סנהדרין ע, א).

כיון שהנהיגו לשותה יין בבית האבל, קישרו את היין לברכות כדי שלא לדיחיאר בממד החומריא בלבד של היין על כל משמעויותיו הבועתיות. לכן שתיתת היין באה במסגרת של ברכות – ברכות על המזון, ברכות לאבלים ולמנחיהם, ברכות על המקדש. מלבד עידון שתיתת היין על ידי הברכות, שיתוף המשוגלים החברתיים והלאומיים מסמל את קישור האבלים לחברה ולעם ומהויה בעצמו מסר של ניחום לאבלים.
הגמר מעידה על ביטול המנהג עוד בזמןן, אך בני תימן המשיכו במנהג זה. נהגו למזוג יין או ערק לפני האבלים, ואם נתרוקן – ממלאים אותו שוב; לקיים מה שנאמר "תַּנְנוּ שָׁכֵר לְאֹבֵד וַיַּיִן לְמַרְיִי נֶפֶשׁ". בכל פעם שאחד המנוחמים לוגם יין או ערק הוא אומר "אלקים ינחם אבלים", שאר המנוחים חווורים ואבלים עוננים "אמן". כשהאבל לוגם הוא אומר "בעל הגמול ישלם לכם גמול טוב", והנמצאים שם עוננים "ה' ינחכם נחמה שלמה" (הליקות תימן, מנagi קבורה ואבלות עמוד 333).
ע"ע ברכת אבלים. סעודת הבראה.

פינוי קבר

איסור פינוי מת הוא מפני "ניול המת", שגופו של המת מוזז ממקומו ועלול להתפרק או להראות באופן בלתי מכובד. ומפני "חרדת הדין", שעל ידי התעסקות בגופתו, מטרידים את המת מנוחתו.

כלל אין מפניים נפטר מקברו, אלא מאות הסיבות הבאות:

- כדי לקבورو בקברי אבותיו ומשפחותו.
- להעבירו מקבר שאינו שלו לקבר שלו.
- אם קבור בין הנקרים או ליד נכרי.
- אם נקבר בקבר גזול, דהיינו שלא ברשות בעליו.
- אם הקבר מזיק את הרבים, כגון שהוא סמור לדרך.
- כדי להביאו מחוץ לארץ ישראל.
- אם קבור במקום שאינו משתמר, ויש חשש שהקבר ינזק.
- אם קבورو על דעת לפנותו ממש, או שהוא ציווה לפניו מותו לפנותו מקברו למקום אחר.

גם כשמפניהם מת באופן המותר, צריך להשתדל ליחסות שיתעכל הבשר ויפנו רק את העצמות. ואם מפניהם ארון, אין פותחים אותו. בפנוי מת צריך ליטול גם את העפר שהיה موجود שם ובלו מהמת, ולקבור עמו במקום החדש (משנה נזיר פרק ט, ג; אהבות טז, ג), והשיעור הוא 3 אצבעות (ס"מ, ולשיטת חזון איש 7.2 ס"מ) בעומק ומכל צד. לאחר מכן הcker הקרכע לא נאסרת בהנאה שקרקע עולם אינה נאסרת (סנהדרין מז, ב. שלחן ערוך יורה דעה סימן שד, א). הלכות פינוי קברים מובאות בשלחן ערוך שם סימן שסג, ובספרנו מעמוד 238.

ע"ע חרדת הדין. ניול המת. קבר המזיק את הרבים. קבר הנמצא.

פריעת הראש

האיסור על האבל להסתפר. נלמד ממה שהוזהרו בני אהרן "ראשיכם אל תפְּרֻעוּ" (ויקרא י, ז). בני אהרן הוזהרו באופן יוצאת מן הכלל שלא לנוהג אבלות ולא ללכת פרע, אלא להסתפר, כיוון שהוא חל בזמן חנוכת המזבח והמשכן. מכאן נלמד לשאר אבלים שאסורים בספר שערם אלא מגדים פרע. (טור ושלחן ערוך יורה דעה סימן שצ).

פתיחה הקבר

ביתי הכתבי לפתיחת הרחם בתחלית הלידה (משנה אהבות פרק ז, ז; שבת קטט, א). התפיסה של לידה היא של מעבר מעולם לעולם, כעין תחיית המתים של העובר שמגיעו לעולם. מצינו במקרא ביטויים שבהם הרחםמושווה לקבר: "אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורוחמה ברת עולם" (ירמיהו כ, יז). המשמעות של לידה היא בעצם תחיית המתים לעובר. העובר היה שרוי במקום שהוא כמו קבר, וכשהגיעה שעתו קיבל חיים ובא לעולם. גם בקבורה מכונסים את מי שנפטר מן העולם לקבר, על מנת שיקום בתחיית המתים.

הبيוטי מופיע גם בהקשר של תחיית המתים:

פה אמר אָדָנִי ה' הַנֶּה אֲנִי פָתַח אֶת קְבָרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלִיתִי אֶתְכֶם מִקְבָּרוֹתֵיכֶם עַמִּי וְהַבָּאתִי אֶתְכֶם אֶל אָדָמָת יִשְׂרָאֵל: וַיַּדַּעַתִם כִּי אֲנִי ה' בָּפְתַחֲךִי אֶת קְבָרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבָּרוֹתֵיכֶם עַמִּי: וַיַּתְהִי וּחָווִי בְּכֶם וְחִיִּתְמָן וְהַנְּחֹתִי אֶתְכֶם עַל אָדָמָתִי וַיַּדַּעַתִם כִּי אֲנִי ה' דָבַרְתִּי וּשְׁיִתְהִי נָאֵם ה' (ח'זון העצמות היבשות, יחזקאל לו, יב – יד).

ע"ע תחיית המתים.

פתיחה קבר

האיסור לפתח קבר אחרי סתיימת הגולל, מפני ניול המת ומפני חרדת הדין. פירוט הובא לעיל בפרק מו – 'פינוי קברים', עמ' 240.

צאו כנגד האבל

המנוג לנחם האבלים קודם כניסה השבת לבואם לבית הכנסת. לפני מזמור Shir Liom השבת היו מכירזים "צאו כנגד האבל", והוא מכenisim את האבלים בבית הכנסת. יש בכך גם ניחום אבלים וגם אמרירה שבקבלה שבת פוסקת האבלות שבפרהסיה. למעשה שיר להנוג כרך במקומות שמקבלים שבת באמירת "מזמור Shir ליום השבת". אולם בפועל בחלק ניכר ממנייני התפילה, שבת כניסה עוד לפני כן. נראה זאת הסיבה שהמנוג זה לא נהוג ביום בפועל במניינים אלו, כדי לא להנוג אבלות בפרהסיה בשבת.

צדקה

נהגו לחת צדקה לעילוי נשמת הנפטרים, במיוחד בזמן הלויה. כל מעשה חיובי וטוב שעושים האבלים או שאר בני אדם מכוח האבלות והצעיר ולעלוי נשמת הנפטר, נזקף לזכות המת. העניים המקבלים הצדקה צרכיהם להתפלל עבור המתים או החיים שמכוחם קיבלו הצדקה. והנותן הצדקה צריך להתפלל לה' שימצא לו אנשים מהוגנים ראויים לקבלת הצדקה. והעשיר יתן הצדקה בסתר ולא בגלוי. הצדקה תועיל למותים במיוחד אם היה מנהגם לעשות אותה בחיהם, ובודאי אם ישlesh הכסף הצדקה עוד מחייב כי יותר זכות תהשך לו, שעל זה נאמר מצוה לקיים דברי המת. (ע"ע מעבר יבך מאמר שפט רננות פרקים כא – כב – כג).
ע"ע עילי נשמה.

צוואה

הבקשה האחרונה שמקבש האדם לפני מותו מבני ביתו ומ宝贝יו כוחו. שאלות או ציווים שאדם משאיר לבניו, בכתב או בעל פה.

יש צוואה במתנת בריא, והיא מסמך הלכתי משפט של פ"ד תורה צריך לכתוב בה קינוי, או לבצע בה קינוי. (אם עושים אותה אצל עורך דין ורוצחים שתהיה תקפה על פ"ד תורה, יש לציין בצוואה שנעשה גם קינוי באופן המועיל על פ"ד תורה). יש צוואת שכיב מרע – דהיינו של אדם הנוטה למות, שחכמים קבעו שבמקרה זה מספיקה אמרת פיו, כיוון שככל דברי שכיב מרע כתובים וכמסוריהם דמו. ע"ע שכיב מרע.

אף על פי שיש כלל ירושה בתורה, שאי אפשר לשנותם, כגון "ויהי ביום הנחילו את בנו את אשר יהיה לו לא יוכל לבקר את בן האהובה על פניהם בשנואה הבכר" (דברים כא, טז); בכל זאת יש אפשרות לאדם לחלק את נכסיו כפי שירצה, בתנאי שיחלקם בתורת מתנה ולא בתורת ירושה.

רצוי וראוי לאדם שיכתב מבעוד מועד צוואה, כדי להורות כיצד לחלק את נכסיו לאחר מותו וכדי למנוע מצב של קטטה או מריבה בין יורשי. ויצוה את משפחתו ואת בניו ובנותיו להנוג ביניהם באהבה ובכבוד, ועל ידי כך יניח להם שלום ושלווה. יש שכתבו שיש לאדם לכתוב צוואה בהגיעו לגיל חמישים שנה (חיים וחסד פרק כה).

אם אדם חושש שבינוי יתקוטטו ביניהם על מה שיוריש להם, יחלק נכסיו קודם מותו כדי למנוע מריבה בביתו. ואוי לנפש האב הגורם בהנחתו קטטה בין בניו, שוגם הוא לא ינוח בשלום על משכבו בהשקט. ואם הוא חכם ורואה את הנולד ומתקן עד מקום שידוע מוגעת, עליו נאמר וחוסה במוותו צדיק. ואם הבנים מלחמת צוואתו יתנהגו באחווה בשלום ובמיוחד, יתנו מעדים לנפשו וישכב ואין מחריד (מעבר יבך מאמר שפת זדק פרק ח).

מלבד הצעואה המשפטית של חלוקת רכוש, ישנה צואאה רוחנית של אדם, בעיקר לבניו ולבנותיו; על תכילת החים, על הנחות טובות בין אדם לחברו ובין אדם למקום. התיחסות מפורטת לכתיבת צואאה על פי ההלכה וגם על פי החוק, מובאת בפרק סח – סט בספר, מעמוד 339 וайлך. ע"ע מצוה לקיים דברי המת. שכיב מרע.

צדוק הדין

ברכה ותפילה שאומרים בלואה ובקבורה, שהאבלים מצדיקים עליהם את דין של הקדוש ברוך הוא. המקור לכך מופיע בגמרא (עובדיה זורה ייח, א):

בשעה שהוציאו את רבי חנניה בן תרדין ואשתו ובתו להריגה, צdkו עליהם את הדין. והוא אמר: "הצור תמים פעללו כי כל דרכיו משפט" (דברים לב, ד). אשתו אמרה: "אל אמונה ואין עלייך ושער הוא" (שם). בתו אמרה: "גדל העצה ורב העיליה אשר עיניך פקחות על כל דרכיبني אדם לחת לאיש כדרכייך וכפרי מעלהיו" (ירמיהו לב, יט). אמר רבי: כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמננו להם שלש מקראות של הצדוק הדין בשעת הצדוק הדין.

בשבת אחרית תפילה מנהה אומרים "צדקהך צדק" שהם שלושה פסוקים מהתהילים (קיט, קמב; עא, יט; לו, ז) שהם כעין הצדוק הדין על שלושה גדולי עולם שנפטרו מן העולם באותה שעה: יוסף הצדיק, משה רבנו ודוד המלך. אין אומרים הצדוק הדין ביום שחנון, וכן בערב שבת ובערב יום טוב אחר חצות היום. מנהג ירושלים לא לומר הצדוק הדין גם בערב ראש חודש אחר חצות היום.

והאבל יצדק עלייך דרכיה' כדאמרין בסנהדרין ובירושלמי דרבי אבהו מת לו תינוק אחד ואמר לעומדים לפניו, שאם רשות של מטה שיש בה שקר וכזב נאמר בה (סנהדרין מו, א): "הקרוביים באים ושותאים בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר שאין לבנו עלייכם, שדין אמרת דנתם"; רשות של מעה שאין בה לא כזב ולא שקר ולא גניבת דעת ולא משוא פנים ולא מכח שחד, והוא חי וקיים לעולמי עולמים, על אחת כמה וכמה שחביבים אלו לקבל עליהם מידת הדין (מעבר יבך מאמר שפת רננות פרק כא).

وعיקר הנחמה הוא שצדק דין שמים בלב האבל עד שבפיו יודה למולך המשפט ויברך על הרעה מעין הטובה, שאז יזכה למה שאמר הנביא "כפי לךחה מיד ה' כפליים בכל חטאניתה". ירצה כי ישראל יקבלו נחמות כפליים מחתאותיהם,

אחד על כי יעשו תשובה מהאהבה, ושנית על קבלת היסורים מהאהבה וכן צריך האבל לקיים בעצמו. והמנחים יזכירו ויזהרו על זה. ולכן אמרו שנחמת הבבליים היא גידוף (כמו שמסופר במסכת בא קמא לח, א; שור שמואל בר יהודה מטה לו בתו. אמרו חכמים לעולא: עמוד ונלך לנחמו. אמר להם: מה ליאצל נחמת הבבליים, שאינה אלא גידוף. שהם אומרים: "מה אפשר לעשות". אבל אילו היו יכולם – היו עושים) כיון שלא היו משתמשים עם האבל שיצדק עליו דין שלמים (מעבר לכך מאמר שפט רננות פרק יט).

ע"ע חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה.

zion

ע"ע מצבה.

ציית בתכרייכי המת

יש דיון הלכתי בין הפסוקים אם להזכיר ציצית בתכרייכי המת אם לאו. צריך להקדים ולומר שהציצית מסמלת את כלל המצוות, כמו שכתו בתורה "זהה لكم לציצת וראיתם אותו זכרתם את כל מצות ה'", והධין ההלכתני בציית יכול לסמלו את היחס הכללי בין המצוות לבין הנפטר. (ראה תוספות פשחים מ, ב, דברו המתחיל "אבל עושהו"). הסיבה להזכיר ציצית בתכרייכי המת היא משום לועג לרשות, שלא יהיו נושאיה המת מעוטפים בצייצית והמת לא. מאידך הביאו גם סיבות לפטור: המת פטור מממצוות כמו שכתו ב"בטהרים חפשי" (תהלים פח, ז), גם כיון שכתו בצייצית "אשר תכסה בה" (דברים כב, יב), והתכרייכים לא מיועדים לכスト אלא לקבורה. יש מהפוסקים שכתו שמי שהקפיד על ציצית בחיו גם יזכיר בה במוותו, ומילא הקפיד בחיו לא יזכיר בצייצית במוותו כיון שדווקא עטיפתו בצייצית עלולה להיות כען לעג לרשות, שבחייו לא נהג ודוקoa במוותו כשהוא פטור מממצוות יהא עטוף בטלית, שכן יש לפסל או לקשרו את אחת הציציות.

הධין ההלכתני מובא בתורת האדם לרמב"ן (עמ' צח – ק) ובשלוחן ערוך (ירורה דעה סימן שנא). להלכה פסק השלחן ערוך שיש לקבورو עם ציצית. הרמ"א שם כתב שאין צורך לקבورو בצייצית אך נהגו לקבورو בצייצית שפסלו אחת מציצותיה או שכרכו אחת מכונפותיה. בקשר החיים (פרק י, ה) כתוב שהמנגה שמכסים את הנפטר (גברים בלבד) בטלית מציצת עד הקבר וקברים אותו ללא הטלית. דין מורה מבוא בקשר החיים חלק שני פרק יד (שם מובאות חמישה שיטות הלכתיות בנושא זה).

ע"ע במתים חפשי. לועג לרשות. תכרייכים.

צורך החיים

הביטוי לקוח מדברי אביגיל אשת נבל הכרמלי לדוד – "זהיתה נפש אדני צרואה בצרור החיים" (שמעיאל א', כה, כט). ומשמעותו חיבור ו קישור, כמו צורך המחבר ומקשר. צורך החיים היא המשכיות החיים. הקישור הנצחי לבורא נמשך גם לאחר מיתנה. הנשמה

נצחית ומשיכת להיות קשורה לבוראה. מי שמתנתק מבוראו נקרא רשע. רשעים בחיהם קרויים מותים. צדיקים במיתם קרויים חיים.
הביתוי מופיע במשמעות זו גם בגמרה (שבת קnb, ב):

אף הקדוש ברוך הוא על גופו של צדיקים אומר: "ובוא שלום ינוחו על משכבותם", ועל נשמתם הוא אומר: "ויהיתה נפש אדני צורחה לצורך החיים את ה' אללה". תניא רבבי איליזור אומר נשמתן של צדיקים גנוות תחת כסא הכבוד שנאמר "ויהיתה נפש אדני צורחה לצורך החיים".

הרמב"ם מפרש את הביתוי כחyi נצח:

ח�ים אלו לפי שאין עמם מות – שאין המות אלא ממאורעות הגוף ואין שםגוף – נקרו צורר החיים, שנאמר "ויהיתה נפש אדני צורחה לצורך החיים", והוא השכר שאין שכיר לעלה ממנה והטובה שאין אחריה טובה, והוא שהתאנו לה כל הנבאים (הלכות תשובה פרק ח, ג).

על הפסוק "כל קדשו בידך" (דברים לג, ג) דרשו – אלו נפשותיהם של צדיקים שהן נתונות עמו באוצר, שנאמר "ויהיתה נפש אדני צורחה לצורך החיים את ה' אללה" (ספר דברים פיסקה שמד). לפי זה צורר החיים הוא מקום גניון כל הנשמות. על המצוות נהגו לכתוב תנכז"ה – תהא נשמותו/ה צורחה לצורך החיים. ע"ע אל מלא רוחמים. נשמה. תנכז"ה.

קבורה

הטمنت המת באדמה או בכוכים המיועדים לכך. הקבורה מرمזת בעונש אדם הראשון שאכל מעץ הדעת "עד שזובך אל הארץ כי ממנה לךחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב" (בראשית ג, יט).

מתוך הביצוע שמייחס המקרא למי שאינם נקברים, מתבררת חשיבות הקבורה. אי קבורה נחשבת במקרא לקללה: "ויהיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ" (דברים כח, כו). גם ירמיהו השתמש בביטוי זה בנבואה פורענות על דורו (טז, ד). מצות עשה לקבור הרוגי בית דין באותו יום שנהרגו, שנאמר "כִּי קָבֹר תִּקְבְּרָנוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (דברים כא, כג). ומכאן למדיו חכמים לכל מתי ישראלי שמצוות קבורה ביום מותם (ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רל"א).

מצוות לא תעשה שלא להlein נבלת התלוי על העץ, שנאמר "לא תlein נבלתו על העץ". כל המלין את מותו עובר ללא תשעה (סנהדרין מו, ב. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק טו, ח). בפרט היו נזהרים שלא להlein את המת בירושלים (בבא קמא פב, ב. תוספთא נגעים פרק ו, ב).

הקבורה צריכה להיות בקרקע ממש. "לפי שבכל אדם יש זוהמה מזוהמת הנחשת, ועל ידי המיתה שישוב אל העפר, חוזרת הזוהמה אל הארץ ונידבקת בעפר כי נחש עפר לחמו, ונשאר האדם זר בלי שמריהם" (ספר מנחם אבלים אותן מ' ערך מות – טעם המיתה).

הנותן את מותו בארון ולא קברו בקרקע, עובר משום מלין את המת (שולחן ערוך יורה דעה סימן שבב, א).

יש דין בגמרא (שם) האם הקבורה באה כדי לכפר על הנפטר או כדי למנוע ממנה ביזון. מצוה שהקבורה תיעשה על ידי ישראל דוקא, רק אם אין אפשרות (כגון ביום טוב במקום שקוברים אז) ייקבר על ידי גויים. הטעם גם בגלל שזו סגולה למת וגם בגלל שהוא מצוה של תורה שיוכל לזכות בה ישראל (גשר החיים פרק טז, א, ה).

הבן חייב בקבורת אבותיו (שולחן ערוך שם סימן שבב, ב). הבעל חייב בקבורת אשתו (שולחן ערוךaben העוזר סימן פט).

אין קוברים רשותו אצל צדיק, ואפילו לא צדיק אצל חסיד מופלג. אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גםו. שניים שהיו שונים זה זהה, אין לקברים יחד.

קוברים את המת כשהוא שוכב על גבו ופניו למעלה (שולחן ערוך יורה דעה סימן שבב, ב). נהגו לקבור המת כשרגליו כלפי ירושלים.

על"ע ארון המת. יקרה דחוי יקרה דשכבי. כל שישן עמו בחיו נקבע עמו במותו.

קבורה בארון או באדמה

על"ע ארון המת.

קבורה בארץ ישראל

ארץ ישראל נקראת ארץ החיים (יחזקאל כו, כ) וארצות החיים (תהלים קטו, ט). בגמרה (כתובות קיא, א) – אמר רבי אלעזר: מותים שבוחוץ לארץ אינם חיים. שנאמר "ונתני צבי בארץ חיים" – ארץ צבוני בה, מתיה חיים, שאין צבוני בה, אין מתיה חיים. הגמara שואלת על רבי אלעזר: וכי לדעתו צדיקים שבוחוץ לארץ אינם חיים? הגמaraעונה שתי תשובות: או שהם חיים על ידי גלגול, או על ידי מוחילות.

למרות שכל הקבור בארץ ישראל, אפילו קבור תחת המזבח, אינו דומה קולטתו מחיים לkolatuto לאחר מיתה (שם), דהיינו אם נפטר בחו"ל והוא לא לארץ לקבורה. (בספר מעבר יבך, מאמר שפטין רנות פרק יב, מוזכר שבוחוץ לארץ כוחות הטומאה רבים מאשר בארץ, ולכן צריך התעוררות בפסקין רחמים על הנשמה ובפרט בזמן הטהרה).

בזהר (אחרי מות עב, ב), מובאת התייחסות מחמירה למי שנפטר בחו"ל בארץ ומובא לארץ ישראל לקבורה:

זאה חולקיה/man dodi b'chayoi l'mashi m'doraa be-areua k'disha. Dchl man dodi liyah, zodi lanegda matla d'shmaia dulala d'nachit ul areua. Vchl man dodi latkshra b'chayoi behai areua k'disha, zodi latkshra labter be-areua k'disha uleha.

Vchl man dlla zodi b'chayoi, miyitain liyah latkshra t'man, ulah catib "v'nachlati shemtum letzuvah". Rovcha nafik brishotaa nocraha achora, v'gofeh ati tahot rishonotaa da'reua k'disha. Cabikol ubid k'dosh hol v'hol k'dosh.

ובכל מאן דזוי למיפק נשמהה בארעא קדישא, אתקפרו חובי, וזכה לאתකשרא תחות גדיי דשכניתא, דכתיב "זְכַר אֲדָמָתוֹ עָמָו".

(תרגום: זכאי חלקו של מי שזכה לאור בחיו בארץ הקדשה. שכל מי שזכה לך, זוכה למשור מטל השמים העליון היורד על הארץ. וכל מי שזכה להתקשר בחיו בארץ זו הקדשה, זוכה להתקשר לאחר מכן בארץ הקדשה העליונה).

וכל מי שלא זוכה בחיו, ומביאים אותו להיקבר שם, עליו כתוב "ונחלתי שמתם לתועבה". רוחו יוצאה ברשות נכricht אחרת, וגופו בא תחת רשות הארץ הקדשה. כביכול עושה קודש חול והחול קודש.

וכל מי שזכה להוציא נשמו באرض הקדשה, מתכפרים חובותיו, זוכה להקשר תחת כנפי השכינה כמו שכותב "זְכַר אֲדָמָתוֹ עָמָו").

למרות זאת הבאת המת לקבורה בארץ נחשבת למצוה, ומותר אפילו לפני פנות את המת מكبשו לצורך קר (שלחן ערוק יורה דעה סימן שטג). אם אי אפשר לקבשו בארץ ישראל, יש נהוגים לשים בקדב מעפר ארץ ישראל (רמ"א בשלחן ערוק שם).
ע"ע גלאגול מחלות. עperf ארץ ישראל. פינוי קבר.

קבורה בקומות

אין נתונים שני ארונות זה על זה. ואם נתן – קופים העליון שיפנה. ואם יש ביניהם עperf שישה טפחים – מותר (שלחן ערוק יורה דעה סימן שבב, ד). אמנים בבית יוסף כתוב בשם הרמב"ן בתורת האדם כדי בשולשה טפחים. גם ר' עקיבא איגר (שם) כתב על פי זה שדי ברוח שלושה טפחים. גם בפתחי תשובה (שם סעיף קטן ג) הביא תשובה שבוט שיעקב שאף שפושט שציריך להרחיק בין המתים, קברו בזמננו סמוך זה לזו ואף זה על גבי זה, מפני שהמקום היה מצומצם להם, ודיני ההרחקה בין הקברים נאמרו במקומות שהארץ רחבה ידים. ומכל מקום כתב שיש להשתדל לנוהג כפי הדין במקומות שיש אפשרות לcker. אבל בקשר החיים (פרק כז, ו, ו') פסק שיש להקפיד על רוח שישה טפחים, ושאיין להקל בפחות. ביום ישנה מצוקת מקום לקבורה, ולכן הנגו לCKER בקומות על פי הגדרים ההלכתיים המאפשרים זאת. במילוי במקומות הרורים שישנם הפרשי גובה, כגון הר המנוחות בירושלים. בשוו"ת במראה הבזק (חלק ד תשובה קיד) הובאה תשובה מפורטת בנושא זה, המצטטת את היתר מועצת הרבנות הראשית לקבורה בקומות, וכן את מאמריו של הרב שאול ישראלי, שמדובר עוללה כי המבנה בקומות צריך להיות בניו באופן שיחשב בסופו של דבר כמערת קבורה. ע"ע ילקוט יוסף סימן מה, ז – ח.

מבחינה מעשית מבcheinים הימים בחכירה קדישא בין ארבעה סוגים קברים:

קבורת שדה – היא הקבורה הרגילה והמקובלת מדורות.

קבורת רמה – משטח קבורה או פקי הבניין על גבי רצפת בטון (כעין מרפסת), הנתמכת בעמודים. על המשטח כמהות עperf גודלה המחויבורת להר שבסצדה. השיטה מקבילה לקבורת שדה ורגילה פרט לעובדה שמתוחת למשטח הבטון המשמש רצפה, ישנו חלל המשמש לקבורה במפלס נמוך יותר.

כוכים – בניית קברים בתוך קירות תמך. מיועד בדרך כלל למוקומות הרריים, כמו למשל בהר המנוחות בירושלים. בקיר התמך נבנה חלון המשמש כפתח, לקיר הבניי בהר שמאלחורי הקיר. המזבחה מופיעה על גבי הקיר שלפני הקבר.

קבר משפחתי/זוגי – קבר לשני נפטרים, האחד על גבי השני בשטח של קבר שדה אחד ובעומק כפול. הראשון מבין בני הזוג שיילך עולמו ייקבר בקבר העמוק יותר, ובן הזוג הנותר ייקבר בקבר העליון. המזבחה שתוצב על הקבר לאחר קבורתו הראשון, תפורק ביום הקבורה של הנפטר השני, ותיבנה מחדש לאחר קבורתו. המזבחה תכילה בסופה של דבר את הכיתוב לשני הנפטרים.

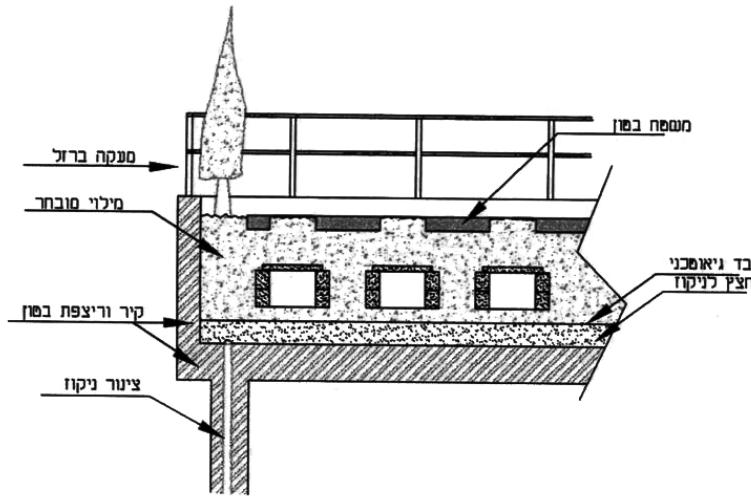
הכינויים לקברים ולצורות הקבורה נערכו על פי נהלי חברה קדישא "קהלת ירושלים", התמונות והתרשימים המצורפים לקמן ניתנו לי על ידי מר חנניה שחור, מנכ"ל חברה קדישא "קהלת ירושלים", ואני מודה לו על כך.

בתמונה ניתן לראות בניית קבורה בקומות. משמאל ניתן לראות הכנה לקבורה בכוכים.

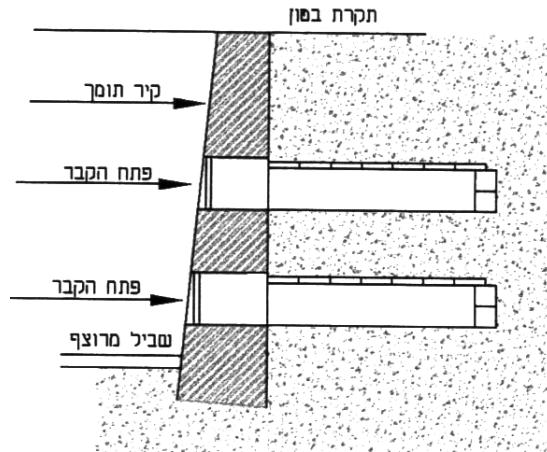
בנייה של הקבורה בקומות. ניתן לראות שלושה מפלסי קבורה.

תרשים זה הוא מבט על קבורה בקומות מהחזית. הקברים מחוברים להר על ידי חיבור משטח הקבורה כלפיו להר, אך מתחת למישטח יש חלל ובו קברים נוספים, כפי שניתן לראות בתמונה הבאה.

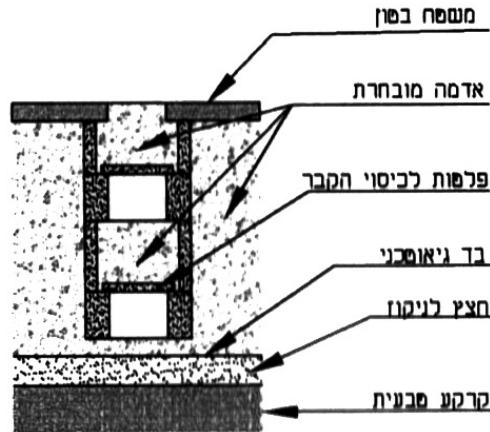
קבורה בקומות, מבט מההמפלס מתחת למישטח הקבורה העליון. מעל התקורה ישנים קברים המוחברים להר על ידי חיבור המשטח כלפיו להר. על הקיר מימין ניתן לראות הקבורה בכוכים.

תרשים של קבורה בכווים מבט מן הצד.

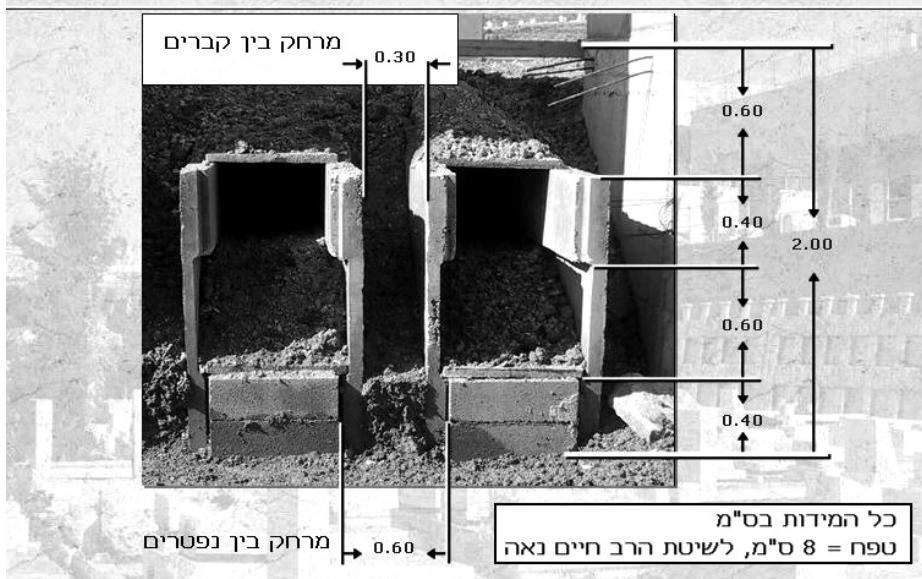

קבורה בכווים

תרשים של קבר משפחתי / זוגי, קבר על גבי קבר. בתמונה הבאה ניתן לראות את צילום הקבר כפי שהוא נראה בפועל, עם פירוט המידות: ארבעים ס"מ לקבר עצמו בו מונח הנפטר ושישים ס"מ (יותר מישעה טפחים) מעל כל קבר. זהו המרחק בין הנפטרים גם בגובה וגם ברוחב.

פירוט המידות

קבורת אברים

גם אבר אדם יש לקבור, משום אישור הנאה וגם משום חשש טומאה לכהנים. מעבר לכך, היהדות רואה בגוף האדם הקבלה בספר תורה. ספר התורה הוא כלפי קיבול מסר האלקי הרוחני שנמסר מריבונו של עולם לעם ישראל, ומשום בכך נהגים כבוד וקדושה בספר התורה. גם הגוף הוא כלפי קיבול לנשמה שהוא ממעל, ועל כן יש לכבדו. כמו שבספר תורה יש קדושה לכל גויל וגוויל, למרות שהוא חלק. כך יש קדושה בגוף גם כשהוא חלק. לכן, כשהנחתך חלק מגוף האדם בניתוח או בתאונת, קוברים את אותו אבר. נהגים לרחוץ את האבר ולנקותו, לכורע אותו בבד פשתן ולקבورو. אם יש לאדם חלקת קבר מחיים, קוברים את האבר באותו מקום שבו הוא עתיד להיקבר (גשור החיים פרק טז, ב, ב). בשווי שבות יעקב כתוב שנשאל על מי שנולדה לו מכיה ברגלו והוחזר לחדרו לו את רגלו, אם מחויב לקבורה אותו אבר או לא. והשיב ש愧 שבסמכת כתובות (כ, ב) משמע שיש לקבورو, יש לומר שאין זה מצד החיזוק לקבורה, ומפני שהוחש לעצמו משום סכנה אפשר שאיןנו מחויב לקבורה. מכל מקום צריך ליתנו בחדר אחד שלא יכנסו שם הכהנים כי אבר מן החי מטמא (מובא בפתח תשובה שבב, א). כך פסק גם הנודע ביהודה (מהדורה תניננא יורה דעה סימן רט).

הרב פינשטיין באגרות משה (יורה דעה חלק א, רלב; חלק ג, קמא) כתוב שיתכן שיש להחיב קבורה רק על אבר מן החי ולא על בשר מן החי. לכן צריכים לקבורה רק אברים שיש בהם בשר וגידים ועצמות, אבל אין חיזב לקבור בני מעיים או שפир ושילוח שאין בהם צורת ولד.

בשווי צין אליעזר (חלק י, סימן כה, פרק ח) פסק שאין מצות קבורה באבר הפורש ונחתך מארם חי, אבל יש לקבورو משום המנהג, וגם כדי שלא יבואו הכהנים להיטמא בו. בשעת צורך מיוחד התיר להצניעו בחדר מיוחד. מותר ליהנות מאבר הפורש מן החי ומותר לרופאים להתלמוד עליו דרכי הרפואה, אך אסור להשליכו לאחר מכן בбиון אלא יש להצניעו או לקבورو. ע"ע בנשمة אברהם חלק ב יורה דעה סימן שבסב, א.

קבורת חמוץ

כינוי לקבורה בזואה מתוך זלזול במת: "קבורת חמוץ יקבר סחוב והשלך מהלאה לשעריו ירושלים" (ירמיהו כב, יט). בغمרא ובפוסקים המשמעות היא קבורה בזואה של הנפטר בעמידה בתוך כור קבורה, במקום בשכיבתו, لكن אין לקבור באופן זה (בבא בתרא קא, א. תורת האדם לרמב"ן עמוד קטז).

קבורת נפל

נפליש לקבור באדמה. נפל אחרי פחות משלושה חודשי הריוון אין חובה לקבור, מחמיישה או שישנה חודשי הריוון יש חובה לקבומו. (ראה נשמת אברהם, יורה דעה סימן רסג, יא, עמוד שלז). הפוסקים הוציאו שלוש סיבות לכך: מצד אישור הנאה מהמת; מחשש טומאה לכהנים; ומצד שעמידה לחיות בתהיות המתים. מהטעם של תחיית המתים, נהגו

لتת שם לנפל לפני שקברים אותו. לנפל זכר, או תינוק שנולד ונפטר קודם שההスピקו למול אותו, מלים אותו קודם הקבורה. התייחסות לקבורה שליה הובאה לעיל, עמוד 97. (המקור למילת תינוק שנפטר הוא מתחשב רב נחשות גאון, המובאת גם בתורת האדם לרמב"ן, עמוד פז; ובטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן שנג, ו.). אין אבלות על לנפל, ואפילו לא על תינוק שנפטר בתוך שלושים יום לידתו, כיוון שעדיין מוגדר כנפל.

תינוק שנולד טרם זמנו וששה באינקובטור מעלה מחדש ונפטר, יש הסוברים למנות לו שלושים יום מלידתו ולכן יש להתאבל עליו. ויש שכחטו שאין להתאבל עליו כיוון שתתברר שמדובר לא היה בן קיימת, והלכה בדברי המקל באבל (ילקוט יוסף סימן יד, ח. מביא שם גם את הדעתות החולקות).

קבורת לנפל נעשית בצעעה על ידי החברה קדישא, בדרך כלל ללא השתתפות בני המשפחה:

קטן עד בן שלשים ימים, מוציאים אותו בחיק לבית הקברות ולא בארון. בן שלשים (יום) עד שנה יוצא בגלוסקמא (נסר רחב) הניטלת באגפיים (בזרועות). בן שנים עשר חדש יוצא בORITYה (מועד קטן כד).

התיחסות הובאה בספרנו עמי' 145.

קבורת ספר תורה

ע"ע גניזה.

קבורת טרנגоль

המנagger במצרים וירושלים שם ימותו שני מתים בשנה אחת בתרוך חצר אחת, אזי קודם הוצאת המת השני מפתח החצר קוראים לשוחט, ושותחט עוף כפרה על כל בני החצר. וקברים בראש והרגליים אצל המת השני כדי שייהיה העוף הנשחת הוא השלישי, ולא תאונה רעה לשכנים בחצר. והוא דוגמת כפרות בעבר יום כיפור ואין זה ניחוש (ספר נהר מצרים, הלכות ניחוש סימן ב).

בספר מעבר יבק (מאמר שפת אמרת סוף פרק יא) כתוב בשם רבי יהודה החסיד שטוב לקבור בקשר ריק טרנגול שנקריא גבר, אולי על ידי קר' יהליש וייטמן כוח הדין המושפע מצד המלאך גבריאל הנקריא גבר לבב עיר כל חמתו.

יש פוסקים שהתנגדו לכך, כיוון שיש בכך ממשום דרכי האמוראי. אולם הרוב עובדייה יוסף פסק שאין לחוש לדרכי האמוראי (שו"ת יחו"ת דעתך חלק שישי סימן נ). גם בשוו"ת חותם סופר (יורה דעה סימן קלט) כתוב שאין לחוש בכגון זה לדרכי האמוראי, אבל הוסיף שיותר טוב שלא לחוש כלל לדברים אלו שלא הזכרו בש"ס. וכן פסק למעשה גם בילקוט יוסף (סימן יב, ו).

ע"ע דרכי האמוראי.

קבר המזיק את הרבים

קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמור לדרך, אפילו נקבע שם מדעת בעל השדה, מותר לפניו ומיומו טהור, ואסור בהנאה אם קדם הקבר. אבל אם קדם הדריך מקומו מותר בהנאה (שלוחן ערוך יורה דעתה סימן שסיד, ה).

הדיון על מותר או אסור בהנאה הוא רק לגבי בנין הקבר, אבל קרקע עולם אינה נאסרת (סנהדרין מז, ב; שלוחן ערוך שם א). ע"ע פינוי קבר. קבר הנמצא.

קבר הנמצא

קבר שמצאווה מחוץ לבית הקברות.

המוצא קבר בתוך שדהו ואיינו יודע אם נקבע שם מדעת בעל השדה, מותר לפניו ומיומו טהור. אבל אם מדעת בעל השדה נקבע שם, אסור לפניו ואם פינחו מקומו טמא ואסור בהנאה (לשון הטור יורה דעתה סימן שסיד, וכך פסק להלכה גם בשלחן ערוך שם סעיף ב).

המקור הוא בגמרא (סנהדרין מז, ב). ההוtier לפנות קבר כזה הוא מפני שנקבע ללא רשות בעל השדה. מרש"י שם משמע שההוtier לפנות הוא רק אם יודעים שנקבע בניגוד לדעת הבעלים, אך לפי הטור והשלוחן ערוך משמע שגם מסתמא מותר לפניו, אלא אם כן ידוע לנו שנקבע מדעתו של בעל השדה, שאז אסור לפניו.

יוצא מן הכלל הוא מת מצווה שקנה מקומו ואין מפניו אותו גם נקבע שלא מדעת בעל השדה (טור ושלוחן ערוך שם עלי פי הגمراה בא קמא פא, ב). ובזמן הנה אין נהוג דין זה וייש לפניו בית הקברות. ע"ע מות מצווה. פינוי קבר. שכונות קברות.

קבר התהום

קבר הנמצא ב עמוק האדמה ואין ידוע מקומו. המקור במשנה (פרה ג, ב) "חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיhem חלול מפני קבר התהום". אם יש אهل על הטעמה (בגודל מינימלי של טפח על טפח בגובה טפח), הטעמה נעצרת באותו אהל ולא מטמאת את מה שמעליה. אבל אם אין חלל טפח מעל הטעמה, זו נקראת טומאה רצואה ומטמאת את כל מה שעלייה. לכן בירושלים, כשהיו רוצחים לוודא שאין טומאה בקבר התהום העולה לטמא, היו בונים על גבי חלל שלא אפשר לטומאה לעלות ולטמא אלא תעוצר במקומה. בהקשר זה ניתן להביא את הביטוי "כפין על גבי כפין" לגביו הבהיר שבנו מהר הבית להר המשחה (שם משנה ו). גם הר הבית היה בניו על גבי כפין, מפני קבר התהום (שם משנה ג).

ע"ע טומאות התהום.

קבר משפחה

אם אפשר, יש לקבור אדם אצל משפחתו. מצאנו במקרה הקפדה על קבורה בקברי משפחה: אברהם קנה את מערת המכפלة בחברון כדי לקבור את שרה, ושם נקבע גם אברהם עצמו. שם נקבעו יצחק ורבקה. שם קבר יעקב את לאה, וציווה על יוסף "וקברתני בקברתם". על פי המדרש, יעקב התנצל בפני יוסף על כך שלא הצליח לקבור את רחל אמו בקברי האבות שבחברון.

אלעזר בן אהרן הכהן נקבע בגבעת פנחס בנו (סוף ספר יהושע). גدعון נקבע בקבר אביו יואש (שופטים ח, לב). את עצמות שאלול המלך ויהונתן בנו קברו בארץ בנימין, בקבר קיש אבי שאלול (שמואל ב' כא, יד). את עשהאל קברו בקבר אביו (שמואל ב' ב, לב). רחבעם נקבע בקברי אבותיו (מלכים א' יד, לא), וכן מלכים נוספים. נחמיה מכינה את ירושלים "העיר בית קברות אבותי" (נחמיה ב, ב).

וhteעם הוא כיון שנוח לו לאדם שהיה קבור אצל אבותיו. ניתן למודד זאת מדברי ברזילי הгалעדי שאמר "וְאַמְתָּבָעֵרִי עִם קָבֵר אָבִי וְאָמֵמי" (שמואל ב' יט, לח).

עד כדי כך חשוב הדבר, שהתירו לפנות נפטר מקברו כדי לקבור אצל אבותיו (שולחן ערוך יורה דעה סימן שחג).

ע"ע קבר אבות וקברי צדיקים.

קברי אבות וקברי צדיקים

ונכתבה זאת הפרשה (קבורת שרה אמונה במערת המכפלה)... כי רצתה להודיעינו מקום קבורת האבות
באשר אנחנו חייבים לנבד ממקום קבורת אבותינו הקדושים

פירוש הרמב"ן לבראשית כג, יט

העליה לקבורי אבות ולקבורי צדיקים, יש בה משמעות פנימית ורצון להתחבר לנשומות האבות והצדיקים ולמהותן. העולים מבקשים שבזכות הצדיק הקשר עם רבונו של עולם יתהדק, ללא חיציות העולות להגרם מתכוונות אונשיות שליליות. הרצון להדמת הצדיקים ולקבל מהם השפעה לתקן המידות, עשוי לסייע ביד בני האדם השוואפים לכך להסיר את המחיצות בין המורality והטوب האלקי. כך למשל בתחלת תפילה שמונה עשרה אנו מזכירים את אבותינו – אברהם, יצחק ויעקב, מתוך אזכור חסדי אבות וגם מתוך ההזדהות הפנימית העמוקה עם המודל המוסרי שהנהילו.

אסור לכוהנים לבקר אצל קבר צדיקים, אפילו מערת המכפלה וקבר רחל. אך ראה בספרו של הרב עוזרו אלבה "טהורת שדה המכפלה", שולדתו יכולם הכהנים להיכנס למבנה שמעל מערת המכפלה. הערת הרב נבנצל שליט"א – צריך עיון אם אסור בקבר רחל, מאחר שהוא קבר מ לפני הדיבור (לפני מתן תורה).

כאדם מותפלל ליד הקברים, עליו להקפיד להתפלל לה' שיעשה חסד בזכות הצדיקים, ושלא להתפלל אל המתים עצמם, כדי שלא יהיה בכלל דורש אל המתים (רמ"א אורח חיים סימן תרה).

(ע"ע בהרבה בקשר החיים חלק שני פרק כו, פירוט ההיסטוריה השונות האם מותר לבקש מהמתים שיתפללו بعد החיים או שモתר רק לבקש מה' שיעשה בזכות המתים).
ע"ע דורש אל המתים. כבר משפחה.

קדיש

תפילה של שבח לה'. נתקנה בלשון ארמי כדי שיבינו גם עמי הארץ שלא היו בקיאים בעברית בזמן התלמוד. בתלמוד נקרא הקדיש בשם "יהא שמה רבה מבורך" (יהא שמו הגדל מבורך), שהוא עיקר השבח שבקדיש.

בנוסח הקדיש יש שהזכירו עשרה מיני שבח: יתגדל ויתקדש, יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומס ויתנשא ויתהדר ויתעלה והויתהל, כנגד עשרה מאמרות שבhem נברא העולם. ויש שמנו חמישה עשר מיני שבח, והוסיף על העשרה דלעיל גם: יימליך, ברכטה ושירתא תושבחתא ונחמתא, והם כנגד חמישה עשר שירי המעלות שאמר דוד בספר תהילים. (זהו גם מספר השבחים שיש בישתחב ובאמת ויציב). הציבור עונים "יהא שמה רבה מבורך לעלם ולעלמי עליマイ", שהם שבע מיללים ועשרים ושמונה אותיות כמו בפסוק הראשון בספר בראשית, ועל סמך זה אמרו שהעונה "יהא שמה רבה מבורך" וכו' כאלו נעשה שותף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית.

על הקשר בין הקדיש לאבלות עיין בארכיות בספרנו מעמוד 267. על סוגים הקדושים השונים – חצי קדיש, קדיש שלם, קדיש יתום, קדיש תקבל, קדיש דרבנן, קדיש הגדול. עיין מעמוד 272. פירושים רבים יש לקדיש לטוגיו ולנטוחותיו השונים. (כך למשל ספר הקדיש. גשר החיים פרק ל. "הסידור והתפילה" לרבי שטיינזלץ ועוד).

קינה

שיר אבל, הספר פיטוי על מות או על חורבן וצירה. המשנה האחורה במסכת מועד קטן מגדירה את ההבדל בין עוני לבין קינה: "אייזה עוני? שכולן עונות אחד. קינה? שאות מדברת וכולן עונות אחרת", שנאמר (ירמיהו ט, יט) "ולמךנה בנותיכם נָהִי ואשה רעotta". קינה".

מצאוינו קינות בתנ"ר: "וַיְקַנֵּן דָּוֹד אֶת הַקִּנָּה הַזֹּאת עַל שָׁאָל וְעַל יְהוֹנָתָן בָּנוֹ" (שמואל ב', א, יז); "שְׂמֻעוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נְשָׂא עַליכֶם קִנָּה בֵּית יִשְׂרָאֵל" (עמוס ה, א); "וְהַפְּכַתִּי חֲגִיאָתְךָ לְאָבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִנָּה וְהַעֲלִיתִי עַל כָּל מִתְנִים שָׁק וְעַל כָּל רַאשׁ קְרָחָה וְשִׁמְתִּיכָה כָּאֶבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָה כִּיּוֹם מָר" (שם ח, י).

מגילת איכה נקראת "קינות", "מגילת קינות", "ספר קינות" (בבא בתרא יד, ב. חגיגה ה, ב. ירושלמי שבת טז, א).

ע"ע מקוננות.

קריאת שם לתינוק על שם נפטר

מנהג ישראלי לקרוא שם על שם אב, אם או שאר קרובים משפחה. המנהג בקהילות אשכנז הוא לקרוא רק על שם קרובים משפחה שכבר נפטרו מן העולם, ומנהג עדות המזרח לחת שמות אף בחיהם של הקרובים, והדבר מחייב לסתור להאריכות ימים. לפיה רוב השיטות ניתנת לקרוא ליד גם בשם הדומה לשם הנפטר, או לצרף לשם הנפטר שם נוסף. יש אומרים שאין לקרוא ליד בשם של מי שנפטר לאחר לידת הילד.

לפי רוב הדעות, לא יקרה אדם לבנו או לבתו על שם איש או אשה שהיה מזלם רע, כגון שנפטרו צעירים וכדומה, אלא יקרא בשם שונה (אגרות משה יהוה דעה חלק בסימן קכט), או בתוספת שם אחר (וישמשו בשני השמות), ויש המקפידים במקורה כזה לחת את שם הנפטר בשם שני (ילקוט יוסף, כיבוד אב ואם חלק בעמוד צד). יש אומרים שאין שום מניעה מלקרוא שם על שם אדם שנפטר בנסיבותיו (הרבי חיים דוד הלוי, עשה לר' רב חלק ו, סט. והביא מעשה רב מבתו של הגראי'א שבניה היו מתים בילדותם, ואמר לה אביה לקרוא ליד שיוולד בשם של הילד שנפטר, אך יוסף לו שם חדש והשם החדש יהיה הראשון). יש אומרים שאם נהרג על קידוש ה' – ניתן לקרוא על שמו גם ללא תוספת.

כמו חיבורים וספרים גדולים נכתבו בעניין קריאת שמות, ואין כאן מקום להאריך מעבר למידה. הכתיבה של פיסקה זו היא על פי הספר "קוראי שם" שכותב יידי, הרב מישאל רובין שליט". המבקשים להעמק בעניין יכולים לראות בהרבה את הדברים שם או בספרים אחרים שנכתבו על נושא זה. ע"ע הנצחה.

קריעת שם

קריעת הבגד היא סימן לצער ולאבלות, כמו יעקב אבינו שקרע שמלותיו בשם יוסוף בנו מת. מלבד זאת מצאנו פעמים רבות בתנ"ך קריעת בגדים בסימן לאבלות – דוד על שאול ויוהונתן, דוד על אבנر, יפתח על בתו, אלישע על הסתלקות אליו, איוב על בניו. יש דוגמאות רבות של קריעת בגדים כביטוי לצער ולשומות קשות.

מהו תוקף החיוב? – מלשון הגמרא "אבל שלא פרע ולא פרם חייב מיתה" (מועד קטן כד, א) משמע שהציווי מהתורה. אולם לפי רוב הפוסקים תוקף הציווי מדרנן (גשר החיים פרק ד, א).

בטעמי הקריאה יש שכתחבו שבא לעורר הצער, ויש שכתחבו להפר – להטריד את מחשבת האבל שתתיה על הפсад הבגד, ולהסיח דעתו במקצת מסוזן קרויבו. בפשטות, הקריאה מבטאת קריעת נשית של המתאבל והמצטער, עד כדי כך שהנביא השתמש בדימוי זה כדי להזכיר "וקרעו לבככם ואל בגדייכם" (יואל ב, יג). בספר מעבר יבוק (מאמר אמרינו נועם פרקים לא-לב) מובא הסבר על דרך הקבלה לעניין הקריאה ופרטיה הלכותיה. פירוט נוספת מובא בספר בעמוד 100.

מצד עיקרי הדבר יש לקרוא על המת בשעת יציאת נשמה, אף על פי שאין קרויבו. ביום נהגו למעשה לקרוא בתחילת הלוויה (לפי מנהגי האשכנזים) או אחרי הקבורה (לפי מנהגי עדות המזרח).

ברור שיש לקרוא את הבגד ואי אפשר לקרוא חתיכת بد המוצמדת לבגד – "ומה נרא המנהג החדש... שלפני זמן קריעה תולים על בגדי אבלים איזה חתיכה של nisi שחור, וקורעים בחתיכה זו קרע כל שהוא אשר אין יוצאים בה ידי חותת קריעה..." (כל בו על אבלות עמוד 13).

בדרכ כל יכול האבל לאחות את הקרע לאחר תקופה האבלות, אך על אביו ואמו אין מאהה את הקרע לעולם. מצד הדין כשם שאדם קרע על אביו ועל אמו (קרע שלא מתאחה לעולם), אך קרע על רבו שלמדו תורה, ועל נסיא הסנהדרין ועל אב בית דין, ועל שמוועות הרעות, ועל ברכת ה', ועל ספר תורה שנשרף, ועל ערי יהודה ועל ירושלים ועל המקדש.

הרואה ספר תורה שנשרף, חייב לקרוא שתי קריעות – אחת על הגoil ואחת על הכתב. למדו זאת ממה שכתוב בספר ירמייהו שהמלך יהויקים שرف את המגילה שכתב ירמייהו, וכותב על שני יהודים: "וְלֹא פָחַדׁוּ לְקָרְעֻוּ אֶת בְּגִדֵּיכֶם". הגمرا לאומית שלא נהגו כשרורה אלא היו חיבים לקרוע. אך גם נפסק להלכה: "הרואה ספר תורה שנשרף או תפילין או אפילו מגילה אחת מהנהבים או מהכתובים, קורע שתי קריעות. ודוקא ששורפין אותו בזרע, וככמעה שהיה" (מועד קטן כו, א. מסכת שמחות פרק ט. רמב"ם הלכות אבל פרק ט, ב. שלוחן ערוך אורח חיים סימן תקסא וירוה דעה סימן שם, לו – לח). ע"ע ביליקוט יוסף אבלות סימן ט, כה, לגבי ספר תורה שנשרף בגל קוצר בבית הכנסת, ולגבי ספרי התורה שהושחתו על ידי ערבים במערת המכפלה. ע"ע חילצת כתף.

קשה רימה למת כמחט בבשרandiichi

המקור לביטוי הוא בגמרה (מסכת ברכות יח, ב, ובמסכת שבת יג, ב, ושם קnb, א), בהקשר לשאלת האם המתים יודעים על החיים. הביטוי בא לתאר את הקושי של הנפש בתפקיד הגוף הגשמי.

שחיבוב קבורת המת... על דרך מידה טוביה והוא שيسא אדם פנים למי שננהנה ממנו, כמו שבתורה למד מידה טוביה "לא תְּתַעַב מֵצֶרֶי פִּי גָּר הַיִּת בָּאֲרוֹצֶז" (דברים כג, ח), וכן ראוי שלא יתועב הגוף אחר שהנפש גרה בו. הלא תראה האדם כשיחרב בביתו, יחמול עליו ולבו יכאב אם יהיה למחאות, וכן קשה לנפש כשטוראה הגוף מתבזה, ועל דרך זו אמרו "קשה רימה למת כמחט בבשר חי", והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו (ספר כלבו סימן קיד, דיבור המתהיל כתוב הבעל).

הרדב"ז (שאלות ותשובות חלק א, תפ"ד) הזכיר עיקרונו זה בהתייחסו לשאלת האם מותר לבצע פעולות שייזרו את עיכול הבשר, והאם נגרם כתוצאה לכך צער לנפטר. מסקנתו היא שככל דבר שנעשה לכבוד הנפטר או לתועלתו מותר, ואין בו ממשום צער או ביוזון לנפטר. אך אין להתחכם ולזרז תהילכים כאלו, ותמים תהיה עם ה' אלקין. הרוב עובדיה יוסף (יביע אומר חלק ג, יורה דעה סימן כג) מזכיר עניין זה בדיון על שימוש בקרנית

עין ממת, ומוכיח מהביטוי, שהצער הוא לנפשו של המת ולא לגופו. וכן פסק למעשה להתריר לשים סיד כדי לזרז את עיכול הבשר, כדי לאפשר את העברתו לקבר אבותיו (סימן נב, יז).

ע"ע והמתים אינם יודעים מאומה. תחיתת המתים.

רashi תבות

יש שימוש רב בראשי תבות בהקשר לאבלות, למצבות ולהנזהה. חלק מהפירות שלפנינו נמצוא בשימוש לא רק בהקשר לאבלות.

גחש"א – גמilot חסד של אמרת, כינוי לחברה קדשא. ע"ע גחש"א.
הכ"מ – הריני כפרת משכבו. ע"ע הריני כפרת משכבו.

המלוב"ן – המלומד בנייסים. כינוי לצדיקים מפורסמים, בעלי ניסים ומופתים. בגמרה מוזכרים כמלומדים בנייסים ובי' שמעון בר יוחאי (מעילה יז, ב) ונחום איש גמזו (תעניית כא, א; סנהדרין קט, א).

הי"ד – ה' יקום דמו. ע"ע הי"ד – ה' יקום דמו.

זיע"א – זכותו יגן עליו, אמן. צדקתו תעמוד לנו, דבר מקובל לגבי הזורת צדיק שונפטו.

זל – זכרונו לברכה. מקור הביטוי בגמרה (קידושין לא, ב). "תנו רבנן: מכבדו בחיו ומכבדו במוותו. בחיוו כייז?... במותו כייז? היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר – 'בר אמר אבא', אלא – 'בר אמר אבא מרוי', הריני כפרת משכבו". וכך אמר בתוך שנים עשר חדש. מכאן ואילך אומר – "זכרו לברכה לחיה העולם הבא".

זלה"ה – "זכרו לברכה לחיה העולם הבא". גם ביטוי זה לקוח מהגמרה הנ"ל בקידושין.

זוק"ל – זכר צדיק וקדוש לברכה. מבוסט על הפסוק בספר משליכי (י, ז) "זכר צדיק לברכה ושם רשותים יركב".

זוקוללה"ה – זכר צדיק וקדוש לברכה לחיה העולם הבא. מבוסט על הביטוי בגמרה עם הפסוק בספר משליכי (י, ז) "זכר צדיק לברכה".

צת"ל – "זכר צדיק לברכה". מבוסט על הפסוק בספר משליכי (י, ז) "זכר צדיק לברכה".
יבדל"א – יבדל לחיים ארוכים. בשימוש כשמזוכרים בבת אחת אדם חי בהקשר לאדם שכבר נפטר, כדי לא לקשר את החיה למיתה. (לעתים גם יבדליך"א – יבדל לחיים טובים אמן). ע"ע בר מינן.

לע"נ – לעילוי נשמה. ע"ע ברכות לעילוי נשמה. עילוי נשמה.

נונג"מ – נשמהתו בגנזי מרים.

נלב"ע – נלקח לבית עולם. על פי הפסוק בקהלת (יב, ה) "מי הלה האדם אל בית עולם?".

ע"ה – עליו השלום. על פי מאמר חז"ל הקשור את השלום עם הצדיקים. "היה ר' מאיר אומר: גדול הוא השלום שלא בראש הקב"ה מידת יפה מן השלום שניתנה לצדיקים,

שבשהה שנפטרין מן העולם שלוש כתות של מלאכי השרת מקדימים אותן בשלום, הראשונה אומרתiba שלום..." (ספריו זוטא, נושא כו). ע"ע עליו השלום.
פ"ז – פה נCKER/H. כיtout מתקבל על מצבות.
צ"ע – צדיק יסוד עולם. מבוסט על הפסוק במשל*(י, כה)*. כינוי לצדיק עליון שבזכותם העולם עומד (ראה יומה לח, ב; חגיגא יב, ב).
ר"ל – רחמנא לייצן (בארמית). שבת פד, ב, בעברית – ה' יצילנו. ע"ע רחמנא לייצן.
תנצ"ה – כיtout מתקבל על המצבה. ראשי תיבות "תהא נשמהו \ נשמהה צורה בצרור החיים". (יש הכותבים ת.ג.צ.ב.ה. אך מבחינה לשונית יש לכתוב בראשי תיבות – תנצ"ה), שכן השימוש בניקוד במיקום בראשי תיבות לקוח מן הלועזית). ע"ע צורו החיים.

רגל דוחה ואינו עולה

כל הלכתى לגבי אבלות ברجل. שימושתו היא שהרגל דוחה את האבלות אם הספיקו להתחיל ולנהוג אבלות אפילו זמן מועט קודם קודם הרجل. במקורה זהה מפסיקים לשבת שבעה סמוך לפניהם כניסה, ואין משלימים את השבעה לאחר מכן. אבל אם לא הספיקו לנוהוג אבלות קודם הקרוב ברجل, אין ימי הרجل נחשבים למנין השבעה, ומתייחסים לשבת שבעה רק אחרי הרجل. מפורט בספרנו בפרקיה לה – לו.

רגלי המת כלפי הפתח

נהגו להשכיב את המת כשרגליו כלפי הפתח (גשר החיים פרק ג, ב, א). בטעם הדבר יש שכתו שהכוונה לרמז כי המת מוכן להוציאו מן הפתח הזה, ועל ידי כך מציל את הפתחים האחרים מטומאה (מעבר יבק). ביאור העניין: המת שימושכב בתוך חדר, כל הפתחים שבחדיר טמאים מפני שיוכן שם המת יוציא מכל אחד מהם. אבל אם נפתח אחד מהפתחים, אותו הפתח טמא כיון שימושับ שיוציאו המת דרכו, וכל שאור הפתחים האחרים טהורים, כיון שנתרבר שם המת לא יוצא מהם (על פי המשנה במסכת אהלוות פרק שביעי משנה ג, המצוות גם בגמרא מסכת ביצה י, א). משתמש שעקב כך נהגו גם להזמין את המת כשרגליו כלפי כיוון ההליכה. לעומת זאת, מנהג בני תימן לשאת את המת על כתפייהם כשראשו כלפי כיוון ההליכה (שולחן ערוך המקוצר עניין יצחק, יורה דעה סימן קעט, ו).

רחמנא לייצן

בארכמית (שבת פד, ב). בעברית – ה' יצילנו. דיבור מקובל לגבי הזורת דבר רע ומסוכן, כעין האמירות: לא עליינו, חס ושלום, ה' ישמור. ע"ע בר מינן. ראשי תיבות. שבק חיים.

רפואה

כינוי במקרא למותים או לרוחות המתים בשאול – "שאול מתחת רגזה לך לקראת בזאג עוזר לך רפאים" (ישעיהו יד, ט); "מתנים כל ייחיו רפאים כל יקומו" (שם כו, יד); "ייחיו

מתיק נבלתי יקומו הקייצו ורננו שכני עפר כי טל אורות טלה ואוזן רפאים תפיל" (שם יט); "הلمתים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך סלה" (תהלים פח, יא); "ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיך" (משל ט, יח); "הרפאים יחוללו מחתת מים ושכנייהם" (איוב כו, ה). רפאים הוא גם שם של עם קדום שנזכר פעמים רבות במקרא ואני עניין לכך. ע"ע נשמה.

שבירת חרס

לפני תחילת הלוחה, כשהموצאים את המת מפתח הבית, נהגו לשבור חרס על פתח הבית ולומר "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" (תהלים קכד, ז). טעמי אחדים ניתנו למנהג זה:

- יש בשירה סמל לצער על המתה ועל הנפטר (כמו שבירה כוס בחופה זכר לחורבן ירושלים). ע"ע שבועת ימי אבות ושבעת ימי המשתה.
- החרס השבור מסמל גם את שבירת הגוף על ידי המתה, שהגוף הוא כחhrs הנשבר שאין לו קיום. בקונטרס היחיאלי (בית עולמים פרק ט) כתוב להפר, שכמו שהחרס הנשבר יש לו תקנה בהולכתו אל היוצר שמתנו ומחזירו לבשנו האש, כך מתי ישראל הקב"ה מחייב אותם לאחר מיתה. ע"ע תחית המתים.
- כל חרס שנטמא, נטהר על ידי שבירתו. גם אדם מישראל שמת, מותו מכפר על חטאיו. ע"ע יסוריים מכפרים.
- האמירה "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" מסמלת את הרצון שלא יקרה דבר רע למשפחנת הנפטר. כביכול להזכיר את השבירה הנפשית שיש במשפחה הנפטר, ולהעבירה אל החרס שנשבר. החרס ישרב והמשפחה תמשיך לחיים טובים וארכויים. (כעין מה שאומרים בכפרות בערב יום הכיפורים: זה התרנגול ילך למיטה, ואני נכנס לחיים טובים ארוכים ולשלוט). ע"ע קבורת תרנגול.

שבעת הקרובים

ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לופש לא יטמא בעמיו:

כי אם לשארו הקורב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחים:

ולאחותו הבתולה הקורבה אליו אשר לא נתה לאיש לה יטמא:

ויקרא כא, א - ג

הקרוביים שמتابלים עליהם הם: אב ואם, אח, אחות, בן, בת, בעל על אשתו ואשה על בעלה.

הקרוביים מהתורה מפורטים בספר ויקרא (כא, ב): אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו מאביו. מדברי סופרים מתאבלים גם איש על אשתו ואשה על בעלה, וגם על אחיו ואחותו מאמו (הלוות אבל לרמב"ם, פרק ב, א). ראה בהרחבה בספר מעמוד 142. ע"ע כל שמتابל עליו מתאבל עמו.

שבועת ימי אבלות

משה רבנו התקין שבעת ימי אבלות, אף על פי שאבלות מהתורה נהוגת רק يوم אחד (ירושלמי כתובות פרק א). יש לאבלות שבעת ימים רמז ממנו שנאמר ביוسف "זיעש לאביו אבל שבעת ימים" (בראשית ג, י). גם דרשו על הפסוק "ויהי לשבעת הימים ומי המבול יהיו על הארץ" (בראשית ז, י) – "אלו שבעת ימי אבלותו של מתושלח הצדיק שהקב"ה המתין ולאהוריד את המבול, ללמדך שהסתפן של צדיקים מעכיבין את הפורענות מלבא" (סנהדרין קח, ב). אסמכתה נוספת הביאו מהפסקוק "זהפקתי חגיכם לאבל" (עמוס ח, י) – "מהו חג שבעה, אף אבלות שבעה" (מועד קטן כ, א). במדרש (תנחותמא תחילת פרשת שמיני) דרשו "ומפתחת אهل מועד לא תצאו שבעת ימים" (ויקרא ח, לג) – "אמור להם משה לאהרן ולבניו: שמרו אבלות שבעת ימים עד שלא יגיע בכם".

עיקר הטעם לנוח מעסקיו שבוע אחד כדי לחתך כבוד למת ולזכור אותו. והחי ניתן אל לבו כי זה סוף כל האדם ויפשפש במעשייו. שם היה הולך לעסקיו ולמלאכתו היה שוכח את מתו ויום המר, וכך התירה התורה טומאה לכוהנים, כדי שייתעסקו בקרובייהם שמתו ויתאבלו עליהם (敖צֵר דִינִים וּמְנַהָגִים עַרְך אֲבָלוֹת, עמוד 4, מתוך ילקוט יצחק מצווה רס"ד. הטעם לשבעת ימי אבלות על פי הקבלה מופיע בספר מעבר יבוק מאמר שפט אמרת פרק יט).

ע"ע נשמה – מסעות הנשמה והנפש בהפרדים מן הגוף.

שבועת ימי אבלות ושבועת ימי המשתה

משה רבנו תיקן להם לישראל

שבועת ימי אבלות ושבועת ימי המשתה.

רמב"ם הלכות אבל פרק א

יש הקובלות רבות בין שבעת ימי אבלות לשבעת ימי המשתה של החתן וכלה. בנוסח למןין הימים המקביל בשבעה, ישנה הקבלה גם במושגים של שלושים יום ושל שנה. יש שלושים יום באבלות, וגם לגבי נישואין, להבדיל, כלה מוגדרת כלה במשך שלושים יום מנישואיה, וכך למשל יכולה לרוחוץ פניה ביום הциפורים (משנה יומא עג, א). אבלות שנים עשר חודש על אב ואם מקובילה לשנת הנישואין הראשונה, שבה מצויה החתן לשמח את אשתו, וכך אין יוצא לצבאות תקופה זו (דברים כד, ה). הרמב"ם (הלכות ברכות פרק ה, ה) כותב שהוא מזכירים ביוםון "שהשמה במעונו" שלושים יום אחרי הנישואין, ואם הייתה זו סעודת מחתמת הנישואין, מזכירים "שהשמה במעונו" עד שניים עשר חדש מהנישואין.

חתן מיסב בראש וגם אבל מיסב בראש (מועד קטן כה, ב). חתן דומה למילך וחולקים לו כבוד מיוחד, גם לאбел חולקים כבוד – "הכל חייבים לעמוד מפני נשיין, חזן מאבל וחולה" (רמב"ם הלכות אבל פרק יג, ה).

מנהג ההקפות בקבורה שמקיפים נפטר שבע פעמים לאחר הקבורה, מקבל למנהג שהכלה מקיפה את החתן שבע פעמים מתחתי לחופה.

מרתחת לחופה שוברים כוס לזכר חורבן ירושלים. ויש מנהג של שבירת חרס בתחילת הלזווה.

היה מנהג קדום המוזכר בגמרא (כתובות ח, ב) ונפסק להלכה (רמב"ם הלכות אבל פרק יג, ח) של עשר כסות של יין שהיה משקם בבית האבל, ויש לכך סימוכין במקרא "תנו שכיר לאובד ווין למורי נפש" (משל לא, א), מנהג שמצויר את בית משהה היין בשבועת ימי המשתה של חתן וכלה.

הגמרא (שם ח, א – ב) מ紹ה ברכבת חתנים לברכת אבלים, ברכבת חתנים בעשרה וברכת אבלים בעשרה. הרמב"ן (تورת האדם עמוד קנד, קנה) כותב שהיו מברכיהם ברכבת אבלים כל שבעה אם היו פנים חדשות, כמו שמקובל לגבי שבע ברכות של חתן וכלה.

המנג בזמן המשנה והתלמוד היה לקבור בלבד מוקוננות וכלי זמר (משנה כתובות ד, ד), כמו שיש כלי זמר בחופה, אך כמובן שהתכלית והמנגינות שוונות ואף הפותחות. ההלכה כוללת ניחום אבלים וקבורת המת, עם המצוה לשמה חתן וכלה:

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחים אבלים, ולהוציא המת, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו לספוד ולהפוך ולקבור, וכן לש mach the cella and the chasan and the ushers in all their tzarichim; and also han gemilot chasadim she-ain lahem shiur. Af ul pi she-chal mitzot alu m'dibrahem, harai han be-khal v'ahavat le-rach k'mo (ויקרא יט, יח). כל הדברים שאתה רוצה שעשו אותך לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצוות (רמב"ם הלכות אבל פרק יד, א).

לאחר שראינו את החקבות, נסה לתת להן הסבר. כדי להסביר את ההකבלה בזמינים נתמקד במילה 'תהליך'. מדובר באירועים המשמעותיים ביותר בחייו של אדם, אירועים הגורמים לשינויים בהמשך החיים, לעיתים השינויים המשמעותיים ביותר בחיים. אמנים בנישואין ישנה שמחה עצומה בהיפוך גמור מהצעור העמוק של האבלות, אולם למרות הבדל תחומי זה, יש עיקרון מסוות של תהליך הסתגלות הדרגתית למצב שנתחדש. כך ניתן להסביר את מושגי הזמן – שבעה, שלושים ושנה – חלק מהסתגלות הדרגתית זו. לגבי הכאב שמשמעותם לחתן ולאבל: ההלכה היהודית מדrica את החבורה ואת הקהילה להתמקד וללוות את החתן והכלה גם את האבלים. הכאב המיעוד אמן שונה בסיטוביו, אך יש הכרה למעמד המיעוד גם אצל החתן והכלה וגם אצל האבל, ובאופן סמלי בא הדבר לידי ביטוי בכך שמושגים אותם בראש. אצל האבלים וגם אצל חתן וכלה עלול להתעורר חשש כתוצאה מהשינוי הגדול שעובר עליהם, לעיתים עד כדי פחד מהעתיד הבלתי ידוע. אצל האבלים עקב הזעוזע לאחר פטירת יקרים, ואפיו אצל החתן והכלה שעזבו את הבית המוכר והבטוח של אבא ומאמא, ומקבלים עליהם את האחוריות לבנות בית עצמאי. לכן יש מצוה לשמה חתן וכלה, ולהבדיל, לנחים אבלים. הכרה חברתיות בריגשות האבל ובריגשות החתן והכלה מלמדת על ההשתתפות ברגשותיהם, שהיא חיונית, תומכת ומעודדת.

לגביה החקבות: החקבות מסמלות שמייה, ולכן מקרים את הנפטר להган עליו מכוחות הטומאה המתנכלים לו בזמן הרגש של הקבורה. כך גם החקבות בחופה, חז"ל אמרו

שכל אדם שאין לו אשה שרווי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה בלא תורה בלא חומה ובלא שלום (יבמות סב, ב). הכללה מהו זה שמיירה לבעה משגיאות החיים ומפityיהם. האבלות והניסיונות הם מעברים בחים בשלבים רגשים המציגים שמיירה. ההקפות מסמלות שמיירה זו. ע"ע הקפות. מעבר יבק.

לגביה הברכות המינוחיות: הברכות באות להזיכר שם שמים, וללמוד על קבלת תהילתי מעגל החיים וההשלמה עמהם, גם בשמחה וגם באבלות. "כוס ישועות איש ובעשם ה' אֶקְרָא" (טהילים קטז, יג), מקבל ל"צירה ויגון אמץ' ובשם ה' אֶקְרָא" (שם ג – ד), תמיד קוראים בשם ה'.

ע"ע חייב אדם לבורך על הרעה כשם שמברך על הטובה. עשר כוסות של בית האבל.

שְׁבָק חַיִם

נפטר, מות. בהשאלה מארכית. המשמעות המילולית היא דווקא שהנפטר השאיר חיים. חכמים השתמשו בלשון זו כדי להבדיל בין המת שהלך לעולמו, ובין בני האדם החיים שנשארו בעולם. لكن השתמשו בלשון חיובית, שהמת עזב את החיים, ושבק חיים – השair חים לכל ישראל (ברכות סא, ב – לא שביק מר חי לכל בריה – לא השair מר חיים לכל בריה). "שאלת על רואבן שנפטר ושבק חיים לכל ישראל..." (שו"ת הרמ"א סיימן לא).
ע"ע בר מין. רחמנא ליצלן.

שופר בלווה

מנוגה התקינה בשופר בלווה הואמנה על פי הקבלה ומקורה בספר הזוהר (פרשת ויקח דף קצז, מסימן לב ואילך במדורות הסולם. וכן מופיע בספר הקונטרס היחיאלי, בית עלומים פרק טו, מא):

בא וראה, לא לחנם התקינו הקדמוניים לתקוע בשופר להזאת המת מביתו בבית הקברות. אם תאמר שהוא בשbill המת לכבודו בלבד – לא! אלא כדי להגן על החיים, שלא ישולט עליהם מלאך המוות, להשתין עליהם למעלה; וישמרו ממןו.

השופר משביר את כוחות השטן, כמו שאנו קוראים בראש השנה פסוקים בראשית תיבות קרא"ע שט"ז. מעבר לטעמים הקבליים, השופר מעורר לשובבה כמו שכותב "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו"? (עמוס ג, א), ויש בכך זכות לחים וגם לנפטר. נהוג לתקוע בשופר בפרט צדיק ובפרט אם הגיעו לגבורות. ע"ע מלאך המוות.

שורפין על המלכים

ע"ע שריפת המתים.

שינויי ותוספת שם לחולה

חילוף שם שהיה לאדם בשם אחר. מצאנו שינוי השם אצל האבות, להורות על משמעויות ושינויים בחייהם.

בזמן התלמוד השתמשו בשינוי השם לחולה כדי לקרוא את גור דין אם נגזר עליו לミתה (ראש השנה טז, ב), ככלומר שהוא אחר ולא זה שנגזר עליו לミתה. נגגו תחת צדקהبعد החולה ולברכו ב"מי שברך", ומוסיפים "ואף אם נגזר עליו בית דין הצדק מיתה שימות מהחוליה, הנה ובויתינו הקדושים אמרו שלושה דברים קורעים גור דין של אדם, ואחד מהם שינוי השם, שישנו שמו של החולה. וקייםנו דבריהם ונשנה שמו כי אחר הוא. ואם על (פלוני בו פלוני – השם הקודם) נגזר הדין, על (פלוני בן פלוני – השם החדש) לא נגזר. כי אחר הוא ואני הוא הנקרא בשם הראשון. וכשם נשנה שמו כן נשנה הדין מעליו, מדין לרחמים וממיתה לחיים וממחלה לרפואה שלמה ל (פלוני בן פלוני – השם החדש), ותאריך ימיו וشنותו בנעימים, ויבלה בטוב ימיו ברוב עוז ושלום מעתה ועד עולם אמן סלה".

הנוסח המלא מופיע בספר עמוד 495.

הרמב"ם (הלכות תשובה ב, ד) מזכיר את שינוי השם כאחד מתיוקני התשובה – "ומשנה שמו ככלומר אני אחר ואני אותו איש שעשה אותם המעשים".

שינויי מקום לאבל

האבל משנה מקומו בבית הכנסת. ניתן להשוו זאת באופן סמלי לכעין גלות, שהאדם גולה ממקומו הקבוע שבו יש לו ביטחון ורגילות, וועקר למקום אחר. השינוי גם נחשב כסימן לאבלות. האבל מתנהג באופן שונה הון כדי להביע את צערו והן כדי להסביר את תשומת לב הסובבים אותו לעובdetheit היותו אבל, כך יוכל להשתתף בצערו ולנהמו. מקור לכך מצינו כבר במסנה (מדות ב, ב) שבה מתוארת התקנה שהאבל הולך ונגד כיון התנועה של ההולכים:

כל הנכנסים להר הבית נכנסין דרך ימין ומkipfin ויוצאים דרך שמאל,
חוין ממי שאரעו דבר (שהוא אבל) שהוא מקיף לשמאלי.
"מה לך מקיף לשמאלי"?
"שאני אבל"
"השוכן בבית זהה ינחמר".

גם כשנפטר אב בית דין נהגים לשנות מקום בבית המדרש מחמת האבלות. היושבים בצפון עוברים לשבת בדורם, היושבים בדורם עוברים לשבת בצפון. המקור במסכת מועד קטן (כב, ב – כג, א). כך גם נפסק להלכה (שולחן ערוך יורה דעת סימן שחג; ב, ד).

שיר השירים – אמירתו בלוויה

והטעם היה וידוע שזה השיר הוא מעולה מכל השירים. שהוא קודש הקודשים, והוא מעורר אהבת דודים והידבקות הכנסת ישראל בשכינה, וממשיכ

השכינה להיות שורה על ישראל ודבקות הנשמה בו יתברך. וידוע שאין דבר שכנות הקליפות כמו השיר והניגון שהוא מסיר הדאגה והעצבון ורוח הרעה שבאדם, ורוח אלוהים מפעמת בקרבו; ולכן אומרים אותו לפני המת לדחות הקליפות והמקטרגים (הكونטרס היחיאלי בית עולמים פרק טו, מ. כן הוזכר מנהג זה בשלחן ערוך המקוצר עניין יצחק, יורה דעתה סימן קפ, יב).

ע"ע הקפות. מעבר יבך. שיר של פגעים.

שיר של פגעים

מזמור צ"א בספר תהילים. המזמור נקרא כך מפני שמובאות בו הצלחה של האדם מפגעים שונים העולמים לבוא עלייו, ואת מבטיחו של האדם בה' המציל אותו. נהגו לומר את המזמור בעת הלוויה לשמר את נשמה הנפטר מכוחות הטומאה וממלרכי חבלה (מעבר יבך מאמר שפט רננות פרק כ).

בגמרה (שבועות טו, ב) נקרא המזמור בשם "שיר של פגעים" ויש אומרים "שיר של נגעים". המזמור מיוחס למשה רבנו שאמרו בחונכת המשכן (רש"י שם).

גם הרמב"ם (מורה הנבוכים חלק שלישי פרק נא) מביא את המזמור כמתאר את השמירה שיש לאדם השלם, הבדיקה המשוגח על ידי ה'. ע"ע הקפות. מעבר יבך. שיר השירים – אמיורתו בלוויה.

שכונות קברות

הגדרה הלכתית למקומות שנמצאו בו קברים בסמיכות זה לזה, ויתכן שישנם באזורי קברים נוספים שטרם נמצאו. במקומות כזה חשובים לטומאה יותר מאשר אם היו מוצאים קבר בודד.

המוצא מת בתחלתמושכב בדרך נוטלו ואת התבוסתו. מצא שניים נוטלים ואת התבוסתו. מצא שלשה, אם יש בין זה ארבע אמות ועד שמנה כמא מיטה וקבריה הרי זו שכונת קברות, בודק ממנה ולהלן עשרים אמה. מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק ממנה ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר, שאליו מתחילה מצאו נוטלו ואת התבוסתו.

תבוסתו – העפר ששפג מدامו, מלשון "מִתְבּוֹסֵסֶת בְּדִמְיךָ" (יחזקאל טז, ו). ויש גורסים 'תפושתו' היינו עפר מן הקרקע שתتفس המת (משנה נזיר פרק ט, ג; אהבות פרק טז, ג). לעיתים כמשמעות עצמות בחפירית יסודות לבתים, מתעורר השאלה האם יש לחושש לעצמות נוספות או שהשטח היה בית עלמין. (ראה למשל תשובה חוותaire המובאת בפתחי תשובה סימן שסד, ד). יש לנסות ולברר גם האם העצמות הן של יהודים. ע"ע טומאת כהן. קבר הנמצא.

שכיב מרע

כינוי לחולה הנוטה למות, ההגדרה היא בעיקר לעניינים משפטיים. חז"ל קבעו כלל "דברי שכיב מרע" כתובים וכמוסרים דמו". והטעם כדי שלא תיטרף דעתו אם ידע שאין דבריו קיימים, لكن קבעו חכמים שתתקיים צוואתו באמרה בעלמא. ע"ע צואה. המנהג ששכיב מרע מברך בניו ובנותיו. כמו שמצאננו ביצחק אבינו וביעקב אבינו. ע"ע גוסס. וידוי.

שכינה למעלה ממראשותו של חולה

המקור לביטוי הוא בגמרא (מסכת שבת יב, ב) ונלמד מהפסוק "ה' יסעדנו על ערש דוו" (תהלים מא, ד). את הביטוי "שכינה למעלה ממראשותו של חולה" מצינו כשיעור הולך לבקר את יעקב אביו. שם מוזכר "וישתחוו ישראל על ראש המטה", וגם שם למדנו חכמים שכינה למעלה ממראשותו של חולה. מה פירוש הביטוי? מדוע ישנה השرات שכינה דוקא אצל החולה? מדוע דוקא למעלה ממראשותו?

ניתן לפרש על פי מענה אליהו הראשון לאיוב (פרק לב). עד מענה אליהוא היה ויכוח בין איוב לרعيו מודיעו באו יסורים כה קשים על איוב. הרעים טענו שהיסורים באו על איוב עקב חטאיו, בעוד איוב טען שלא חטא ושטיסרים באו עליו לחנם. הוויכוח התמשך בארכיות ואף החורף, עד שהגיע לנקודה שבה לא הוסיפה הרעים להתווכח עם איוב כיון שהחזיק את עצמו צדיק בעיניו. בנקודת זמן זו, כשהוויכוח הגיע למבוי סתום ולא היה אפשר להמשיכו, נכנס אליהוא והציג את דבריו לפניו איוב ורعيו. מענהו של אליהוא מורכב ויכול להיות נתון לפרשניות שונות. ניתן לפרשו באופן שאליהוא בא לתת כיוון אחר לגמרי ליסוריו של איוב. לא כפי הסברים המרשיע של רעי איוב, וגם לא כפי איוב שטען שאין ממשעות וקשר בין היסורים לבין מעשיו. מהי אפוא דעתו של אליהוא, לשם מה באו יסורי איוב?

כפי באהת ידבר אל ובשתים לא ישועה:
בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשי בתnomות עלי משכב:
או יגלה אין אנשים ובמקרים יחתם: ...
והוכח במקאוב על משכבו ורוב עצמיו אתן: ...
ויתקרב לשחת נפשו וחיתו למתים:
אם יש עליו מלאר מליז אחד מניא אלך להגיד לאדם ישרו:
וניחננו ויאמר פצעהו מרדת שחת מצאתי כפר:
רטפס בשרו מנער ישב לימי עולםיו:
יעטיר אל אלה וירצחו וירא פניו בתרעעה וינשב לאנוש צדקתו:

איוב לג, יד – כו

הפסוקים קשים ומורכבים אך לצורך עניינו נלמד מהם עיקרון מרכזי אחד:

ה' מדבר עם האדם בשני אופנים – "בְּחִלּוֹם חִזּוּן לֵילָה בְּנֶפֶל תַּרְדִּמָה עַל אֲנָשִׁים בְּתִנְמוֹת עַלְיִי מִשְׁכֶּבֶן". אך ה' מדבר עם האדם גם בדרך היסורים! "וְהַזָּכָה בְּמַכְאֹב עַל מִשְׁכֶּבֶן". היסורים באים להעביר לאדם מסר, לעורר אותו לפועל, להעיר אותו מתרדמת חי השיגרה, לוזע אותו כדי להיות אדם חושב ופועל. גודל כוח היסורים בשבירת הכללים הרגילים והמקובלים. יש בשירה זו קריאה לבניית כלים ו כלים גדולים וטובים יותר, לפעולות גדולות ומשמעותיות יותר. אמונה יש ברכה רבה בשיגרה היומיומית המאפשרת לאדם התקדמות איטית והדרגתית העשויה להביא עם הזמן לתוצאות מבורךות. אולם לעיתים האדם זקוק לוזעוע שעיל ידו יכול להפעיל בכת אחת, כהוראת שעה, לפעולות שקשה להגעה אליהן מתוך השולה היומיומית והשגרתית.

לפי זה יובן הביטוי "שכינה מעלה מראשותו של חולה". השכינה באה כתע לדבר עם החולה על ידי יסוריו. לפי דבריו אליהו יש בגilio זה הקבלה לחלום חזון לילה. כמו שהזיוון, האראה וגilio עשוים לעורר את האדם לפועל, כך היסורים. לפי זה אסור לו לאדם להחמיר את יסוריו. לכן אמרו חז"ל שני שווואה שבאו עליו יסורים יפשש במעשיו וימשמש במעשייו. מי שרגיש לצוננים לא יאלץ להיות נידון ברותחין. (התיחסות רחבה לעניין זה מובאת בספר "בסוד היחיד והיחד" של הרב יוסף סולובייצ'יק, מאמר "קול דודי דופק" מעמוד 333 ואילך), וכן בספר 'איבר - עולם בניו וחרב ובנו', עמ' 469 ואילך.

אמנם בתפילה אנו מבקשם בכל יום ויום: אל תביאנו לא לידי ניסיון ולא לידי ביזיון. על השאלה "חייבין עליך יסורים?" ענה ר' אליעזר: "לא הן ולא שכرون" (ברכות ה, ב). האדם איינו חפץabisoris ובהתמודדות מעבר למידה. הן בגלל הקושי הגadol שהתחמודדות והן מהחשש שלא יצליח לעמוד במשימה, ולכן מבקש לא לבוא לידי ניסיון ולא לידי ביזיון. אך לא שואלים את האדם אם הוא חפץ בהתמודדות, והיסורים, הקשיים והניסיונות לעיתים מוגעים. המגמה במצב כזה היא לפעול מתוך הסתכלות על המציאות הקשה כאתגר להתמודדות. אתגר המאפשר לאדם לגלוות בעצמו כוחות רדומים שלא היה מודע להם.

הסביר נסף מדוע שכינה מעלה מראשותו של חולה, ראה הראייה קוק, עין איה, שבת יב, פיסקה נא.

מלבד הפעולות הנדרשות יש גם צורך בתפילה, שהפעולות תהינה טובות מועילות וראויות:

"יעתר אל אלה וירצחו וירא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו."

ע"ע יסורים מכפרים.

שלא תדעו עוד צער

אמירה ישראלית עממית למנחים היוצאים מבית האבל. חז"ל ניסחו למנחים אמרות המזכירות שם שמות ב nichom, וראו למדן ולאמון. יש בתים אבלים שבהם כתבים את הנוסח במקומות שבו יכולים המנחים לדאותו ולאומרו.

ע"ע המקום ינחים אתכם בתוך שאר אבל ציון וירושלים. מן השמים תנוחמו. ניחום אבלים. תנוחמו מן השמים.

שלושה ימים לבכי

از עיקר הצער. אמרו חז"ל שלושה ימים לבכי, שבעה להספד, שלושים לגיהוץ ולתספורת (מועד קטן צז, ב). לדעתו של בר כפרא בירושלמי "אין תקפו של אבל אלא עד שלושה ימים" (מועד קטן פרק ג, ה).

עד תלתא יומין נפשא יתבא על קבורה, סבורה היא חוזרת. כיוון דהיא חמיא דאישתני זיו דאפיוי, אולא לה ושבקה ליה. הדא הוא דעתיב "אך בשרו עלייך אב ונפשו עליו פיאבל" (איוב יד, כב).

פירוש: עד שלושה ימים הנשמה יושבת על קבורה, סבורה שהיא חוזרת אל הגוף. כיוון שרואה שנשתנה זיו פניו, עוזבת אותו והולכת לה.

אמר ר' לוי: כל שלשה ימים הראשונים יראה האבל את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו. משלשה ועד שבעה כאילו מונחת בקרון זוית. מכאן ואילך כאילו עוברת נגדו בשוק (בבלי מועד קטן שם. שלחן ערוך יורה דעה סימן שצד, ד).

בספר הזוהר משווים את שלושת הימים שהיה יונה במעי הדגה, לשלוות הימים הראשונים שאדם נמצא בקבר (פרשות ויקלח קצר). גם מבחינה הלכתית יש חומרות בשלושת הימים הראשונים יותר מאשר בשבועה (לענין מלאכה, יציאה מביתו וניחום אבלים).

ע"ע נשמה – מסעות הנשמה והנפש בהפרדן מן הגוף.

שמעועה קרובה ושמעועה רחוקה

שמעועה קרובה – קרוב שלא-node לו על פטירת קרובו בעת הפטירה והשבעה, ונודע לו אחר כך בתוך השלושים או ביום השלישי למותה, נקראת שמוועתו "שמעועה קרובה". בשמעועה קרובה חייב האבל לנוהג אבלות שבעה ושלושים מיום השמוועה.

שמעועה רחוקה – אם הגיעו אליו השמוועה אחר שלושים למותה אפילו בליל שלושים ואחד, נקראת שמוועתו "שמעועה רחוקה". בשמעועה רחוקה נהוג אבלות רק שעה קלה, וגם אז איןנו נהוג כל דין האבלות רק די במעשה אחד של אבלות, כגון חליצת הנעלים או להתיישב על גבי קרכע, וכיום אף יכול לנעלן נעליו או למקום מהפרקע.

динי שמוועה מפורטים בספר מעמוד 246.

שמירה לאבל

האבלים נתפסים בהשקפה היהודית כמי שעבורה עליהם מידת הדין. מי שכבר נחשפו למידה זו הם רגישיים ופגיעיים ועלולים להיפגע עקב לכך ביתר קלות. יש מגמה לשמר על האבלים, כדי למנוע מהם פגיעה נוספת.

אמר רב יהודה: שלשה צריכים שימור, ואלו הם: חולה, חתן וכלה. במתניתא תנא: חולה, חייה (ילדת), חתן וכלה. ויש אומרים אף אבל... (ברכות נד, ב. מגן אברהם סימן רלט, ז).

חכמים התייחסו לכך במדרשי המתאר את מידת הדין המתוחה על האבלים, המעבירה מסר של צורך בזיהירות ושמירה יתרה מצד האבלים על עצמם, ועל תהליך של חזרה הדרגתית למצוות רגילה ונורמלית:

כל שבעה החורב שלופה, עד שלשים היא רופפת, לאחר שנים עשר חודש היא חוזרת לתערה.

למה הדבר דומה? לכיפה של אבניים, כיוון שנתערערה אחת מהן, נתערعرو כולם (ירושלמי מועד קטן פרק ג, ג).

ובגירסה אחרת:

כל שלשה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו
משלשה ועד שבעה כאילו זקופה נגדו בקרון זיות
משבעה ועד שלשים כאילו עוברת לפניו בשוק (מועד קטן צז, ב).
וכל אותה שנה מידת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה
ואם נולד בן זכר – נתרפא כל המשפחה כולה (ירושלמי מועד קטן פרק ג, ז).
שולחן ערוך יורה דעתה סימן שצד, ד).

ע"ע שבירות חרס. שיר השירים – אמירותו בלוויה.

שמירת המת

המת צריך שמירה אפילו ביום, אפילו במקום שאין שם חשש להפסד גופו. שמירת המת היא משני טעמים: האחד משום כבודו, שאם יניחוו בלבד הרי זה כאילו עזבווהו כליל אין חפץ בו, ומוטל בביוזן (ירושלמי ברכות פרק ג. רמ"א יורה דעתה סימן שעג, ה). הטעם השני, שהגוף נרטיק קדוש שהורקה הנשמה ממנו, ולפי מה שכתבו המקובלים, שוואפים אז יצורי דמסאותה (התומאה) לחדור אל תוכו. משל חביטת שהורקה מדבש, שנהורין לתוכה شكצים ורמשים. כמו שכתוב בזהר (אמור פח): "וכל כמה דוגפא לא אcker וכוי' רוח דמסאותה מזדמן לשראי עליה ולסבא ההוא גופא" (מעבר בפק מאמר שפט אמרת פרק כד).

כל שכן כשציריך לשמור את המת מביזון והשחתה, אם מונח במקום שמצוים עכברים או חולדות וככבים, או שמוטל במקום שיש חשש לדלקה או שמוטל ברחוב או במקום הפקר, חייבים לשמור מהשחתה ובביזון ולהביאו למקום משומר. ע"ע כבוד המת.

שמירת קבר מהיים

טוב לאדם שייקבר בקבר הקני לו. אברהם הקפיד לרכוש את מערת המכפלה קודם לבורת שרה – “וַיַּקְרֵב שְׂדָה עֲפָרוֹן אֲשֶׁר בְּמִקְפָּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מִמְרָא הַשְׁדָה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הַעַז אֲשֶׁר בְּשְׂדָה אֲשֶׁר בְּכָל גָּבָל סְבִיב: לְאַבְרָהָם לְמִקְהָה לְעַנִּינִי בְּנֵי חַת בְּכָל בְּאַי שַׁעַר עַירוֹ: וְאַחֲרֵי כֵּן קָבֵר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ אֶל מִעֵרת שְׂדָה הַמִּקְפָּלָה עַל פִּנֵּי מִמְרָא הוּא חַבּוֹן בָּאָרֶץ כְּנַעַן” (בראשית כג, יז). גם יעקב הדגיש את הקניון של מערת המכפלה – “קָבְרוֹ אֶתְתִּי... בְּמִעֵרָה אֲשֶׁר בְּשְׂדָה הַמִּקְפָּלָה אֲשֶׁר עַל פִּנֵּי מִמְרָא בָּאָרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר קָנָה אֶתְתִּי אֶל אָבִתִּי... בְּמִעֵרָה יְוָסֵף מוֹדָגֵשׁ בְּסְפַר יְהוֹשֻׁעַ (כד, לב) – “וְאֵת עַצְמוֹת אַבְרָהָם...” (שם מט, ל). גם בקבורת יוסוף מודגש בספר יהושע (כד, לב) – “וְאֵת עַצְמוֹת יְוָסֵף אֲשֶׁר הָעַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם קָבְרוּ בְּשֶׁבֶם בְּחַלְקַת הַשְׂדָה אֲשֶׁר קָנָה יְעַקְבּוֹ.”

לכן ישנים הרבה שרוכשים קבר עוד בחיהם. אם לא كانوا מחיים, הירושים קונים את הקבר, ועדיף לפניו הקבורה. ביום על פי המצב המשפטית במדינת ישראל, רכישת הזכות להיקבר במקום מסוים אינה מקנה זכות קניינית של ‘בעלות’, כי אם ‘זכקת הנאה’ באותו מקום מוקיעין. מכל מקום, לאחר רכישת אותה הזכות, הרי שהזכות להיקבר באותו מקום שמורה לאדם שעבورو נרכשה, כל עוד לא נקבע במקום אחר, (על פי מכתב מהלשכה המשפטית של משרד הדתות לעוז"ד יהודה אלרט).

שפיכת המים

מנハג לשפוך את המים שבבית הנפטר ובשכונתו הקרובה. הטעם כדי להודיע שיש מת בשכונה שצורך ללוותו ולגמול עמו חסד, ולא יצטרכו להודיע בפה וייהו מוצאים דברה (שלחן ערוך יורה סימן תב, יב). אין מקום לבשור בשורות רעות אם אין צורך ענייני בכך, וניתן לומר שהמגמה ביהדות היא להימנע מההודיע בפה בשורות רעות (כך למשל בשםואל ב', ייח מפסק יט ובמיוחד פסק כד).

יש אומרים שטעם המנהג מפני שמלאך המות מפליל לממים טיפת סם המוות, כיוון שניתנה לו רשות אז מוגבר בכל עוז להפוך כוחות החסד לrogen ודין. על כן אנו שופכים המים על גבי קרקע מקום מוצאים שאינם עלולים לקבל טומאה שם, ובזה גם מעוררים ומתחפשים מידת החסד בעולם כמנהג אנשי החסד השופכים לפניהם מים בימי העצרת וההענית (ראה בהקשר זה שמואל א' ז, ו). עוד תהיה שפיכת המים הוראה לבני האדם, כי יhiblu ענייני העולם זהה. כי אפילו המים המטהרין והם הכרחיים לכל צרכי בני אדם, אינם נחשבים (אפילו) לדבר קל לעומת העולם שאחר המות. כי סוף החיים הם כמוים הינגרים ארצה והכל כלה ואבד. רק נפשות חסידיו שלعالום נשמרו. עוד טעם לשפיכת המים על העפר, ישר ו יודיע שעתיד הקב"ה לגובל עפרו בטל העליון ויובא כגשם לנו בשפע וכמלךו יורה ארץ (רומז לתחיית המתים וטל שעתיד להחיותם. מעבר יבק מאמר שפט אמרת פרק כג).

סיבה נוספת היא כדי להזהיר את הכהנים מטומאת המת. כך גם נפסק להלכה (שלחן

ערוך שם סימן שלט, ה).

דין זה קיים רק בבית פרטיו ולא בבית חולים. בשבת ויום טוב אין שופכים. אין צורך לשפוך בקבוקי מים, אפילו אינם חותמים. יש דעתות שונות לגבי מים חמימים. לא שופכים מים שבבחיות גודלות, אבל פותחים את הברז לזמן מועט וסוגרים (צורך החמים סעיף רצוי.ילקוט יוסף סימן ו,ג). יש מי שכתב שהיום אין נהוג דין שפיכת המים כלל אצל שכני הנפטר, וגם בבית הנפטר עצמו יש להתייר, אלא שיש לפתח מעט את הברזים לשפוך מעט מהמים (ילקוט יוסף פרק א,כ). יש מי שכתב להקל הרבה בדיון זה של שפיכת המים (ערוך השלחן יורה דעתה סימן שלט, ט).

שריפת המתים

איסור חמור לשורוף את המת, והשורפו מבטל מצות עשה של קבורת המת, וגורם תקללה גדולה למata, וגורם לו ביזון. אי קבורת המת נחשבת בתנ"ך לקללה (למשל בירמיהו ח,ב; יד, טז; טז, ד; טז, ו), ושריפת המת נחשבת בתנ"ך לפשע – "כה אמר ה' על שלשה פשעי מוֹאָב וְעַל אֶרְבּוּעָה לֹא אִשְׁכְּבֹנוּ עַל שְׁרֵפּוֹ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אֱדוֹם לְשִׁידֵּךְ" (עמוס ב,א). בגמרה מוזכר שטייטוס ציווה לשורוף את גופו ולפזר את אפרו על פני שבעה ימים, כדי שלא יוכל למצוא אותו אלהי היהודים (גיטין נו,ב).

מי שציווה לשורוף את גופו, אין שומעים לו. ואם שרפפו את גופו, אין קוברים את אפרו בקברי ישראל. והטעם, שאדם שבחיו לא רצה במצב הקבורה ובסגולתה, וכփר ביעוד של תחיית המתים, אין בקובורתו ההקשר לעזוד התchia – סר מעליו צלם הקדושה, ואין באפרו מהקדושה, ואין בקובורתו ההקשר לתchia (גשר החמים פרק טז פיסקה ט).

אמנם במקרה מזוכרת שריפה לגבי מלכים שמתו, אבל השרפפה שהזוכה במקרא לגבי המלכים לא הייתה שרפת הגוף, אלא שרפה של חפציהם שנעשתה לבוגדים לאחר מותם, ובין השאר מתוך העיקרון שאסור לשום אדם להשתמש בחפציו של המלך:

כבד גдолו נוהגים במלך, וממשימים לו אימה ויראה לבב כל אדם, שנאמר "שומת תשים עלייך מלך" – שתהא אימתו عليك. אין רוכבים על טוסו, ואין יושבים על כסאו, ואין משתמשים בשרכבו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כל תשמישו. וכשהוא מת – כולם נשרפים לפניו (הלכות מלכים לרמב"ם פרק ב, א).

כך למשל מה שאמר ירמיהו הנביא לצדקיהו "בְּשָׁלוּם תָּמוֹת וּכְמִשְׁרָפּוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרָאשָׁנִים אֲשֶׁר הִי לְפָנֶיךָ בְּן יִשְׁרָאֵל וְהִי אֲדוֹן יִסְפְּדוּ לְךָ" (ירמיהו לד,ה). וכן מה שנזכר אצל יהורם בן יهوשפט "וְלֹא עָשָׂו עִמּוֹ שְׁرָפָה כְּשִׁרְפָּת אֲבָתֵּינוּ" (דברי הימים ב' כא,יט). והענין מבואר יותר אצל אסא מלך יהודה שכתוב בו "וַיַּקְרְבָּרְתִּי וְכָרְתִּי אֲשֶׁר כֹּרֶה לוֹ בָּעֵיר קְדִיבָּה וַיַּשְׁכִּיבָּה בְּמִשְׁכָּב אֲשֶׁר מָלָא בָּשָׁמִים וּזְנִים מְקֻחִים בְּמִקְחַת מְעָשָׂה וַיַּשְׁרַפּוּ לוֹ שְׁרָפָה גְּדוֹלָה עד לִמְאָד" (שם טז, יד). בכולם מפורש שרפו לבוגדים, ולא אותן. גם בזמן המשנה נהגו לשורוף על מלכים ועל הנשיים. כך מובא בגמרה (עבדה זורה יא, א; מסכת שמחות פרק ח):

שורפין על המלכים ואין בו מושום דרכי האמור. וכשם ששורפין על המלכים, שורפין על הנשיים. ומה הם שטורפין על המלכים? מיטתן וכלי תשミニון.

ומעשה שמת רבן גמליאל הזקן, ושרף עליו אונקלוס הגר (רכוש) שבעים מנה צורי.

כר גם נפסק להלכה בשלחן ערוך "שורפין על הכלים או על הנשים מטהן וכלי תשמיון, אבל על הידיות אסור" (יורה דעה סימן שמח, א). גם הגויים הקדמוניים נהגו לשורוף על הכלים כhalbך מפולחן עבורות האלים, ואוטו יום היה נחسب ליום איד (חג) שלהם. חז"ל הגדרו "כל מיתה שיש בה שריפה, יש בה עבודת כוכבים. ושאי בה שריפה, אין בה עבודת כוכבים" (עובדת זרה ח, א). כר גם נפסק להלכה (רמב"ם הלכות עבודת כוכבים ט, ה). עקב כר התעוררה בגדירה השאלה האם אין בשרפאה על המתים משום "ובחקתיהם לא תלכו", דהיינו מנהגי הגויים שיש בהם חשש לעבודה זרה או מנהגים וחוקים המנוגדים ליהדות. תשובה הגמרא הייתה, שכיוון שריפאה זו מזכרת במקרא עוד לפני שהגויים נהגו במנהג זה, אין בכך ממשום "ובחקתיהם לא תלכו", כיון שמתברר שלא מהם נלמד העניין – "לאו מיניהם קא גמרין".

הלכה פסק הרמב"ם:

- כל הכלים שזרקין על המת על המיטה הנכברת עמו, אסורין בהנאה.
 - היו אביו ואמו (של המת) מזרקין כלים בחמתן על המת, מצוה על אחרים להצילן. ואם הגיעו למיטה הנכברת עמו, אין מצילין אותן.
 - מלמדין את האדם שלא יהיה חבלן ולא יפסיד את הכלים וישליךם לחבלה. מוטב לתת לעניים ואל ישליכם לרימה ותולעה. וכל המרבה כלים על המת עובר ללא תשחית.
 - מלך או נשיא שמת, יש להן לשורוף מטהנו וכל כלי תשמיונו ואין זה משום דרכי האמוריו ולא משום השחתה. שנאמר (ירמייהו לד, ה) "בשלות תפומות וכמשׂרפות אבותיך המלכים הראשונים... ישרפו לך" (הלכות אבל פרק יד, כב – כו).
- כעין זה נפסק גם בשלחן ערוך (שם סימן שמט, ג – ד). ראה בספר גשר החיים (חלק שני פרק יג) על ההבדל בין קבורה לשרפאה. ע"ע איסור הנאה ממתה. אף הנשרפים. דרכי האמוריו. קבורה.

תהילים על החולה ולעילי נשמה

מנהג ישראל לומר מזמורי תהילים על כל צרה שלא תבוא, ובמיוחד לרפואת חולה או לעילי נשמה. ספר תהילים מבטא את רגשות adam בשמחה ובצער, בעת רצון ובמצוקה, לכן הפרק ספר תהילים לספר התפילות וההודאות לבני ישראל. כל אדם יכול להביע את רגשותיו באמצעות מזמורי התהילים. חלקים ניכרים מהתפילה מבוססים על מזמוריו, והלויים היו שרירים אותם במקדש.

כי אין לנו דבר גדול יותר מספר תהילים, שכולל הכל: שבחים רבים לה' יתברך, ומزمורים רבים להתעוררות לתשובה, ובקשת מחילה וסליחה, הכל בכתב מיד ה' עלי השכל. חקרו דוד המלך עלי השalom ברוח הקודש. והוא אומר תהילים הוא כמתפלל והוא גם כן כעוסק בתורה. כי כבר ביקש דוד המלך עלי השalom, שייהו מקבלים שכיר הקוראים בתהילים עוסקים בעומק התורה בנטעים ואלהות אוצר דין ומנהגים ערך תהילים בשם השיל"ה בספר עמוד התשובה).

תוחלת החיים

סיכוי משוער של אורך החיים. חכמי ישראל דנו בשאלת האם אורך חי האדם קבוע מראש או משתנה.

על הפסוק "פָּנָמָה וְעַשְׂרִים שָׁנָה אֲנֹכִי חַיָּם" (דברים לא, ב) דרש חזמרא (ראש השנה יא, א) "היום מלאו ימי ושנותי. שהקדוש ברוך הוא ישב ומלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומיוחד לחודש שנאמר אֶת מִסְפַּר יָמֵיךְ אֲמֻלָּא" (שמות כג, כו). שבו ביום מלאו למשה רבנו מאה ועשרים שנה, וכך מקובל לומר על צדיק עליון שנולדים ונפטרים באותו תאריך.

ועתה בדבר בעניין קץ חי האדם, ואומר, כי בוראם כבר עשה להתחברותם זמן מסויים קצוב, כאמור אֶת מִסְפַּר יָמֵיךְ אֲמֻלָּא (שמות כג, כו), ואמר לאדון הנבראים "הִנֵּה קָרְבָּו יָמֵיךְ לְמוֹת" (למשה רבו, דברים לא, יד), ואמר לאחד החסידים "כִּי יִמְלָאו יָמֵיךְ וְשָׁכְבָת אֶת אַבְטָקִךְ" (דוד המלך, שמואל ב' ז, יב). ואומר אני כי יש שהוא מוסיף על אותו הזמן וגורע, וכן אותו הזמן לדעתו בלתי ידוע לפניו שהוא ישאיר את הנפש בגוף, כי ידיעתו אינה שונה מאממתה הדבר, אלא אותה הקצתה לדעתו הסובלת את התוספת והגראונן היא משך זמן הכוחות אשר ניתנו בגוף שיתקיים, והוא שמתחלת בראיתו אין ספק שהוא בניהו בכוחות מוגבלים אם רבים ואם מעטים, ומשך קיום אותן הכוחות הוא הנקרא קץ חי האדם. ויכול הוא להוסיף בהן ויתקיים עם השבעים שלושים אחרות, וכי יכול להחלישן ולהרבותן ויתפרקן בארכבים... כי יסוד כח הגוףῆ בנה אותו על שבעים, ושהוא יוסיף עליהם שלושים או יגרע מהן שלושים.

ומאן אני מחייב שיש תוספת או גראון, ממה שנאמר "יראת ה' תוסף ימים ושנות רשותם תקצרנה" (משל י, כז), ונאמר באחד הצדיקים "וְהַסְּפִתִּי עַל יָמֵיךְ חַמֵּשׁ עַשְׂרֵה שָׁנָה" (על חזקיהו, מלכים ב' כ, ו), ואמר בהרבה מן הגמולות "לְמַעַן יָאַרְיוּן יָמֵיךְ" (שמות כ,יא; דברים ה, ט; ו, ב; כה, טו) וכל הדומה להר, ואמר במקצת הרשעים "זה הכה כל בכור הארץ מצרים" (שמות יב, בט), "וַיַּהֲיוּ הַמַּתִּים בְּמַגֵּפָה" (במדבר כה, ט) וכדומה להר. ואילו היו מתים לפה כה קץ ימייהם לא היה זה מגפה בכלל חטאיהם, ומאותה לא נסתלק בפועלו של פחש שעצר את המגפה. וכך עשה הנביא את המגפה זلت קץ ימי חייו שנאמר "או יומּו יָבֹא וְמֵת או בְּמַלְכָמָה יָרֶד וְנִסְפָּה" (דוד אמר על שאול, שמואל א', כו, י).

ואומר אני שלא כל צדיק מוסיף על ימיו, ולא כל רשות גורעין, אלא לפי רצון הבורא ולפי הצדיק. ואתם הצדיקים שלא הוסיףו להם הרי גמול העולם הבא לפניהם,ומי שלא נכרת מן הרשעים הרי עונש האחראית לפניהם, כאמור "כִּי עַת לְכָל חַפֵּץ וְעַל כָּל הַמְעֵשָׂה שֵׁם" (קהלת ג, יז).

הנבחר באמונות ודעות, רבינו סעדיה גאון, המאמר השישי פרקו

ע"ע בהקדמת רבינו עובדיה ספרנו לספר בראשית. ע"ע מיתה ואדם הראשון. מלאך המות.

תוספת על הקריעה

מי שקרע על מת, ונפטר לו קרוב נוסף. אם הוא בתוך השבעה קורע קሩ אחר. לאחר השבעה מוסיף על הקሩ הראשון כלשהו. אם נפטר לו קרוב שלישי לאחר שבעה, מוסיף עליו כלשהו (מועד קטן כו, ב. שלחן ערור יורה דעה סימן שם, כא). ע"ע קריעה.

תחיית המתים

לכון הנכא ואמרות אליהם כה אמר אדני ה' הנה אני פתח את קברותיכם והעלתי אתכם ממקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמות ישראל. וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם והעלתי אתכם ממקברותיכם עמי: ונתתי רוחיכם וחיהיכם והנחתתי אתכם על אדמותיכם וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי נאם ה'

יחזקאל לו, יב – יד

מככל חיים בחסד, מהיה מתים ברוחמים ובבים..., ומקיים אמונהו לישני עפר. מי כמור בעל גבורותומי דומה לך, מלך ממיית וממחיה ומצמיח ישועה. ונאמן אתה להחיות מתים, ברוך אתה ה' מהיה המתים.

תפילת שמונה עשרה

אחד משלושה עשר עקריו האמונה שיסיד הרמב"ם, שנתקבלו בכל ישראל. והוא להאמין שתהייה תחיה המתים בעת שעילתה רצון ממאט הבורא, ואוז יקומו המתים מקרים לחיים (סוף ההקדמה לפרק ח').

הרמב"ם ייחד אגרת מיוחדת לעניין זה הנקרהת אגרת תחיה המתים, וציין בה שההתורה לא הזכירה במפורש את תחיה המתים, אולם יש במקרא רמזים לתחיה המתים: בשירת חנה (שמואל א' ב, ו) "ה' מקנית ומחיה מזריך שאל ויעל". בחזון העצמות היבשות של יחזקאל המצווט לעיל. בישעיו (כו, יט) "יחיו מתיך נבלתי יקומו הקייצו ורננו שכני עפר כי טל אוות טלה וארץ רפאים תפיל". ובמיוחד בספר דניאל (יב, ב) "ורבים מישני אדמתה עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרופות לדראון עולם" וכן בפסוק החותם את הספר "וְאַתָּה לֹךְ לִקְצֵן וְתַנְחֵן וְתַעֲמֵד לְגַלְגֵל לִקְצֵן הַיּוֹמָן".

עיקרונו יסודי זה נאמר בכל הנוסחים של תפילת שמונה עשרה, כשייא גבוריותיו של רבונו של עולם.

רק הצדיקים יחיו בתחיה המתים, ולא הרשעים. לכן נאמר לדניאל "ורבים מישני אדמתה עפר יקיצו" ולא כולם. גם מלאו שיקומו, "אליה לחיי עולם ואלה לחרופות לדראון עולם". גם ישעיו אמר (כו, יד) "מתים כל יחייו רפאים כל יקמו לבן פקחת ותשמידם ותאביד כל זכר למו".

מצינו במקרא תופעות של החיה המת על ידי נביים: אליהו החיה את בנה של האשña האלמנה (מלכים א' יז, יז – כד); אלישע החיה את בן האשña השונמית (מלכים ב' ד, לב – לז); כשה להשילכו איש שמת לcker אלישע, ועצמותיו נגעו בעצמות אלישע, היה האיש וקם על רגליו (שם יג, כא).

איוב אמר ביטויים שעיליהם אמרו חכמים (בבא בתרא טז, א) שאיוב כפר בתחיית המתים:

כלֵה עָנָנו וַיְלַךְ בֵּן יוֹרֶד שָׁאֹול לְאַעֲלָה (ז, ט).
 כִּי יִשְׁלַׁעַן תְּקֹנוֹת אָם יְכַרְתָּ וְעוֹד יְחַלְּפָ וַיַּקְתּוּ לֹא תִּחְדַּל:
 אִם יָזְקֹוּ בָּאָרֶץ שָׁרְשָׁו וְבָעָרָק בְּמוֹת גָּזָעָו:
 מְרִיחָמִים יְפַרַּח וְעַשָּׂה קָצֵר בְּמוֹט נְטוּעָו:
 וְגַבְּרָיָמוֹת וְיַחְלָשׁ וְיַגְעַז אָדָם וְאִיוֹ: ...
 וְאִישׁ שָׁכֵב וְלֹא יָקֻומָ עד בְּלָתִי שְׁמָמִים לֹא יִקְצֹז וְלֹא יִעֲרוּ מְשֻׁנְתָּם: ...
 אִם יִמּוֹת גָּבָר הַחִיָּה כֵּל יָמִי צְבָאִי אִיחֵל עד בּוֹא חַלְיפָתִי: (יד, ז – יד)

הגמר (סנהדרין צ, ב – צא, א) מביאה הוכחות נוספות לעניין תחיית המתים מן המקראות, וכן דיוונים וויכוחים שהיו לחכמי ישראל בעניין זה עם אומות העולם. יש מחלוקת עקרונית לגבי השלמות הנצחית לאחר המוות. לפי הרמב"ם המתים יחיו, וימתושוב לאחר תחיית המתים. בהתאם לשיטתו העקרונית, שאין אפשרות לנצחיות בגוף, כיון שהגוף חומריא ואין לחומריות ממד נצח. השלמות הנצחית תהיה לנשמה בלבד. לעומת זאת, ניתנת רבי סעדיה גאון, גשות הרמב"ן והרמח"ל המיצגים את שיטת הגוף. לעומת זאת, ניתנת רבי סעדיה גאון, גשות הרמב"ן והרמח"ל המציגים את שיטת הקבלה היא, שלאחר המיתה הגוף אמן נركב ומתכלת. אבל לעומת זאת, לרבות הרמב"ן מתייחס לדעת הרמב"ם בהרחבה ובכבוד (בסיום חיבורו תורה האדם), למרות מחלוקתם בעניין. הרמב"ן מסכם: "והכל מודים בתחום תחיות המתים ... זולתי דעת הרב רבי משה (הרמב"ם) שננותנת קцевה לזמן התחיה, ומזהיר הכל לעולם הנשמות. ואנו מקיימים אנשי התחיה לעדי עד, מימות תחיות המתים עד לעולם הבא שהוא עולם שכלו אורן". (ע"ע בספר הרמח"ל "דרך ה" חלק ראשון פרק שלישי, "דעת התבונות" סימן ס"ו – עה). גם הראב"ד מישיג על הרמב"ם, ומביא הוכחות מהגמרה שתחיית המתים היא גם לגוף ולא רק לנשמה (הלכות תשובה פרק ח, ב).

אמנם הייתה דעתה שתחיות המתים המוזכרת במקרא אינה כפושטה אלא היא משל וסמל להחיית השלטון ולהחיית האומה. רבי סעדיה גאון מבאר בארכיות מדויע יש להבין את הפסוקים במשמעותם הפנوية של תחיות המתים ממש, בעולם הזה, ומוכיחה זאת מפסוקי יחזקאל ודניאל. רבי סעדיה גאון דין שם בהרחבה על נושאים רבים הקשורים לתחיות המתים: מי יקומו וכייד יקומו, האם יוכל ישתו ויתחנתו, אם לא ימתו לאחר התחיה כיצד יעברו לעולם הבא, האם יכירו זה את זה, כיצד תכיל הארץ את כולם, האם יוכל לחטא או אם יקבלו גמול על מעשיהם. ותשובה כל אלו העניינים הנכבדים חרוגת ממסגרת זו, ומבקשי הדעת יכולו לראות את הדברים במקורות (הנזכר באמונות ודעות, רבי סעדיה גאון, המאמר השביעי כולם).

אחד מטעמי הקבורה, הוא לחיזוק האמונה בתחיית המתים:

שחייב קבורת המת הוא לשני טעמים... והטעם השני והוא החזק והצריך
 לאמונתנו בתחיית המתים כי אילו היו משליכין גופ המת כאחת
 הנבלות, היו בני אדם אומרים "نمישל בבהמות נdrymo", ולא היו מקבלין אמונה

התחיה כמו שהן מקבלין עם קברותנו, בראותם כי יבנו לו בית וילבישנו וכל שכן בראותם כי יקברוhero אצל אבותינו ובני משפחתו להיות עתידים לעמוד יחד בני המשפחה. ולקיים זאת האמונה ההכרחית נכתב בתורה מה שבא בקבורת האבות ובקדפותם במקום קבורתם *ושכבתי* עם אַבְתִּי, ורובתי ז"ל אמרו על זה למה האבות טובעין ומהבון קבורת ארץ ישראל? אמר רבי פלוני דברים בגו, "אֲתָה הַלְךָ לִפְנֵי ה' בָּאָرֶץ תְּחִזֵּם" (תהלים קטו, ט), נמצא שהכוונה היא לאמונה התחיה לחזק האמונה הזאת, אמרו עתידין צדיקים שעמדו בלבושיםן ולא על כל אדם אמרו רק על הצדיקים, ועל הדרך זהה היא ההקפדה ברוב כבוד גופות המתים (כלבו סימן קיד).

בספר פנוי ברוך בסופו מובא מאמר תחית המתים הדן בנושא ומביא מקורות נוספים.
ע"ע נשמה.

תיקון אלמנה

תפילה שמתרפלל אדם שנושא אלמנה, ורוצה למנוע מעצמו חשש מרוחו של בעלה הראשון. תיקון אלמנה נאמר במניין. במהלך החתן נודב צדקה עבור נשמת הבעל הראשון המנוח, ומקש מבית הדין שיטכימו ויזהרו שרוח הנפטר תשタルק מאשתו, ולא תזיק את הבעל החדש ואת האישה. לאחר מכן לומדים משנהות ואומרים קדיש לעילי נשמת הנפטר. נוסח תיקון אלמנה מאות הרב שלום שרעבי (הרש"ש) מובה בבתים לבדים, סוף סימן כא, ובספר לשון חכמים חלק ב, בשם רב יוסף חיים מגdag. ראה גם צי' אליעזר חלק ז, סימן מט, ה.

תכפוחו אבליו

מושג הכתתי. מי שארעו לו כמה מקרים של פטירות קרוביו בתכיפות, ובטרם סיים תקופת אבלות אחת, היה צריך להתחילה אבלות מחדש על קרוב אחר שנפטר, מונה שבעה למת האחרון, וועלות לו גם למניין השבעה על המת הראשון (שולחן ערוך יו"ה דעה סימן שעה, יא). יש כמה הקЛОות בהלכה למי שתכפוחו אבליו. אם הכבד שערו יכול להסתperf בשינוי – על ידי תער ולא במספריים. לאחר שעברו השבעה מהאבלות הראשונה יכול לכבר כסותו במים (בלבד) אף על פי שימושו את השבעה על המת השני; וכן הדין אם ארעה לו אבלות סמוך לשבעה שחלה בו תשעה באב, רוחץ בצדונן ולא בחממין (מועד קטן יז, ב. מסכת שמחות פרק ד, ט. רמב"ם הלכות אבל פרק ו, יג. שולחן ערוך אורח חיים סימן תקנא, טו; יו"ה דעה סימן שפט, א. שצ, ג.).

תיכריכים

בגדים שעושים לגוף המת וביהם כורכים וקוברים את המת. בארמית נקראים התיכריכים בלשון מליצה "זוזדטא" (מועד קטן צז, ב) והמקבילה למלה העברית "זיזוד", כלומר צידה לדורך המתים (רש"י מסכת עבודה זרה, יז, א).

מתחילה היו נהגים לעשות התכricים מלבדים יקרים לכבוד המת,מנהג שעורר קושי רב:

בראשונה הייתה הוצאה המת קשה לארוביו יותר ממייתתו, עד שהיו מנהחים אותו ובורחים. עד שבא רבן גמליאל נהג קלות ראש בעצמו וציווה להוציאו בכל פשתן, ונהגו כל העם אחריו להוציאו בכל פשתן (מועד קטן שם; כתובות י, ב).

ובאמת מצינו שענין אחד נאלץ לקבור את בתו במחצלת של קנים (ברכות יח, ב). מאז רבן גמליאל המנהג לקבור בגדי פשתן לבנים וגם החוטים הם של פשתן לבן, וכך פסק הרמב"ם "ומלבישין אותו תכרכין תפורין בחוט של פשתן לבנים, ולא יהיו דמיון יקרים" (הלכות אבל ד, א). בגין לבן מסמלים פשוטות, שירות וטוהר. המקובלם השוו את עניין בגדי הפשתן הלבנים לבגד הכהנים, ובגדים כהן גדול ביום הכהנורים. על פי הקבלה יש עניין גדול בלבישת בגדי פשתן בלבד ללא דבר אחר, גם כדי להגן על הנפטר מכוחות הטומאה (מעבר לכך מאמור שפת אמרות פרק כג. הקונטרס היחיאלי בית עולמים פרק ב).

דע שיש סוד גדול בלבישת בגדי פשתן, שכל הנפטר שנתלבש בגדי פשתן אפילו נפטר בחוץ לארץ, כל קטיגור נעשה סניגור... (ילקוט הרואוני פרשת מקץ מובא בפתח תשובה סימן שב, ב).

וישמע העם וצדיק יכין לו בחיים תכרכים של פשתן דזוקא בלי תערובת מין אחר. ויהיו המעות ש��ונה בהן התכרכים מגיע כפו ולא יתערב בהן ערוב מעושק חס ושלום, כלל וכלל לא (מנחים אבלים אותן ת' ערך תכרכים, בשם רבי משה קורדובירו).

הרבי קורדובירו מדגיש תחילת הקפדה על עניין טכני: שלא יתערבב בפשתן מין אחר. לאחר מכן מושא הרב ומתייחס לעניין עקרוני – שלא יתערבב ספר "לא שר" בקנית התכרכים. הטוהר בגד, בא לידי ביטוי גם בטוהר המידות. במקומות שאין בד פשתן או שהוא יקר, מלבושים בלבד לבן פשוט וזול, וכך המנהג היה ברוב המקומות, זולתי מי שմבקשים בשבilo תכרכי פשתן במיזח). עשיר שציווה להלבישו בגדי יקרים אין שומעים לו:

ואסור לקבור בתכרכין של nisi ובדים המזהבין הרקומיין אפילו לנשיה בישראל, שזהו גסות הרוח והשחתה ומעשה עובדי כוכבים (רמב"ם הלכות אבל פרק ד, ב).

כך גם פסק השלchan ערוך להלכה: "אין קופרים המת בתכרכים יקרים אפילו לנשיה שבישראל" (ירעה דעה סימן שב, א).

תניא ר' נתן אומר בסota היורדת עם האדם לשאול היא עולה עמו לעתיד לבא, שנאמר (איוב לח, יד) "תתַהְפֵךְ כְחֹמֶר חֹתֶם וַיִּצְבֹּא כְמוֹ לְבוֹשׁ" (מסכת שמחות סוף פרק ט).

אמר רבי ינאי לבנו:بني, אל תקברוני לא בכלים (בגדים) לבנים ולא ב כלים שחורים. בלבדים לא, שמא לא אזכה (לגן עדן) ואהיה חחתן בין אבלים. בשחורים לא, שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים. אלא בבגדים האולירין (צבעים קצת) (שבת קיד, א).

הרמב"ן (תורת האדם, עניין ההוצאה עמוד צה) ציטט את דברי רבי ינאי וכותב שנางו העם בתכרייכים לבנים וכן ראוי לעשות. אף גם פסקו בטור ובשלהן עורך (שם סימן שבב, ב). המקובלים הסבירו שהתכרייכים צריכים להיות לבנים כיון שהלבן מורה על הרחמים העליונים, וגם על כפרת העזון, כמו שנאמר "אם יהיו חטאיכם פשׁונים כשלג ילבינו". וכיון שאגם המיטה מכפרת, מرمזים התכרייכים הלבנים על הכפירה. (ע"ע בكونטרס היחיאלי שם פרק ג שהביא שבעה טעמים לבנים דוקא, ובפרק יב האריך מדו"ע יש לאstor שחור כיון שלמד על מידת הדין).

המנאג לתרופר את התכרייכים בידים, ותופרות אותן נשים (מן שראהה הביאה מיטה לעולם). ומדקדקים שהנשים התופרות תהיינה זקנות וטהורות שכבר לא צריכות טבילה.

התכרייכים צריכים להיות נקיים מכל כתם ולכלו. לא עושים בהם שפה לבגד ולא כיס (כדי להראות שהנפטר אין יכול לשאת עמו דבר לקברו). אין עושים בהם קשר אלא ענייבה, להראות שהוא בגד ארעי עד התchia. תכרייכי הגברים והנשים זהים. לילדים קטנים אין מלבושים תכרייכים אלא כורכים אותן בסדין לבן (גשר החיים פרק יב, ו, ב).

שמוננה לבושים הם (ובכהן עוד אחד). וסדר הלבשתם: 1. מצנפת. 2. חגור הנקרוא "טלית קטן". 3. מכנסיים. 4. כתונת. 5. מעיל. 6. סובב שהוא סדין ארוך ורחב שנכרך סביב הנפטר ונקשר בשלושה קשרים זמניים עד הקבורה. בשלב זה שמים מעט עפר על העיניים על ידי הבנים, ואומרים "וַיֹּסֶף יִשְׁיָת יְדֹו עַל עֵינָךְ". אם אין בנים, שמים אנשי החבורה קדישא עצם ואומרים "קַי עַפְרָתָה וְאֶל עַפְרָתָבָ". 7. מסוה על הפנים. 8. מטלית מרובעת על הראש והעינויים הנקראות "טלית גדול". לכחן מוסיפים גם כפפות על הידיים, ובזמן הלבשתם אומרים את פסוקי ברכת כהנים.

והנה כל בגדי הלבשתו הם כבגדי כהונה, ורק אבנט לא עושים שבאבנט ציריך חגירה וקשר, ובתכרייכי המת אין עושים שום קשר וחגירה. והטעם שבחיותון כל נפש רוח ונשמה שלו קשורים ומוחברים... אשר לא כן בפרטתו מהעולם זהה נפרדנו נפש רוח ונשמה וכל אחת הלכה למקומה... (הكونטרס היחיאלי בית עולמיים פרק ה. עיין שם בארכיות שמביא טעם לכל בגד מהתכרייכים ומשמעותו).

בשעת ההלבשה אומרים פסוקים: "נַך וְכַרְפֵּם קָנָה וְקָנָמוּ עִם כָּל עַצְיָה לְבָנָה מָר וְאֲהָלוֹת עִם כָּל רָאשֵׁי בְּשָׂמִים" (שיר השירים ד, יד). בשעת הלבשת המכסה הנקרוא "טלית גדול" אומרים: "שׁוֹש אֲשִׁיש בָּה' תָּגֵל נְפֵשִׁי בְּאֱלֹהִי כִּי הַלְּבִישָׁנִי בְּגִדִּי יְשֻׁעַ מְעַל צְדָקָה יַעֲטָנִי כְּחַתְּנִין יְכַהֵן פָּאֵר וְכַפְלָה תַּעֲקֵה כְּלִיָּה" (ישעיהו סא, י). "וְאָמַר יְשִׁימָנוּ צְנַפְּתָה וְרָאשׁוֹ וְשִׁמְנוֹ הַצְנִיר הַטְהוֹר עַל יוֹאָשׁוֹ וְיַלְבְּשָׁהוּ בְּגִדִּים וְמַלְאָךְ ה' עַמְּד" (זכריה ג, ה). "כִּי בָּאָרֶץ

הווצה אמחה וכגנה זרועיה תאמיה כו אדי ה' יוצמיח צדקה ותלה נגד כל הגויים" (ישעיהו טא, יא). "ונחר ה' תמיד והשביע בצחצחות נפרק ועוצמתיך יחלץ והיית בגן רוחה ומומזא מים אשר לא יקזבו מימי" (ישעיהו נה, יא). הכוונות שיש לכון על פי הקבלה מפורשות בספר מעבר יבך (מאמר שפתני רננות פרקים יב – יד. גשר החיים פרק י פיסקה ד).

יש שמצוים מתחת בין התכרייכים שלושה בדי הדס ויש השמיים איזוב בין התכרייכים או ברוחיצה (הקוונטרס היחיאלי בית עולמיים פרק טו; טו, יט).

לאחר ההלבשה בתכרייכים, מכסים נפטר גבר בטלית מצויצת עד קברו, ושם מסירים אותה ממנהו. אין קוברים את הנפטר בטלית. אשה כורכים בסדין לבן.

מי שנהרג והדם בלוע בגדיו, קוברים בגדיו עמו. מי שנהרג על ידי רוצחים, קוברים אותו כמו שהוא לבוש, ומכסים התכרייכים על בגדיו כדי לעורר נקמתה לה' לנוקום נקמתו. מנהג בני תימן שמלבושים את הנפטר בגדיו החשובים שהיה לובש בשבת ויום טוב, לסייע אמונה בתחיית המתים, ולא יהיו קרים יותר מדי. ועל בגדים אלו עוטפים אותו בתכרייכים של بد לבן (באר לחי רואי סימן סג, על פי ספר ענף עז אבות עמוד תרצז).

יש שימושים התכרייכים בעודם בחיים כדי שיזכרו יום המיתה וחזרו בתשובה, כפסוק בקהלת (ט, ח) "בכל עת יהיו בגדי לבנים", ועל דרך מה שאמרו חכמים במסכת אבות "שוב يوم אחד לפני מיתתך".

כנראה שהמדובר בישראל להנעל נעלים למותים. ביבמות (קד, א) מוזכר מנעל של זקן העשו לכבודו, ופירש רשי: לתכרייכי מיתה. בירושלים כלאים (פרק ט, ג) מוזכר שרבי ירמיה ציווה לקברו במנעליו (אף על פי שקשה להביא ראייה מרבי ירמיה שgam ציווה לקברו על צדו, בגיןוד לקבורה המקובל בישראל על הגב. וכן ציווה לתת מקלו בידו, ואין נהגים קר כיום. אמנים בשוו"ת חותם סופר (ירוה דעה סימן קעה) למד מכאן מקור שנונותים ביד הנפטר שרבייטים (געפלייר) אך כאמור אין נהגים קר כיום). יש מי שרצה ללמידה מכאן על מקור המנהג שלא להשתמש במנעלים של מת, שמא הוקצו לתכרייכים והם אסורים בהנאה (כל בו על אבלות עמוד 91 בהערה).

ע"ע חפצי הנפטר. טהרה. ציצית בתכרייכי המת. תחיית המתים.

תנוcharmo מון השמיים

נוסח ניחום האבלים על פי מנהג עדות תימן. ע"ע ניחום אבלים.

תנצב"ה

ע"ע ראשית התבאות.

תפליין ביום הראשון

אסור לאבל להניח תפליין ביום הראשון. איסור זה נלמד מיחסיאל הנביא שנאמר לו "פָּאַרְךְ חֶבּוֹשׁ עַלְיכְ" (כח, יז). ולמדו שדווקא ליחסיאל הנביא נאמרה הוראת שעה צו, אבל שאור אבלים אסורים בהנחת תפליין (מועד קטן טו, א). וכמה הסברים נאמרו בעניין

אברהם

זה: משום כבוד התפילין, שהאבל מעולל בעפר קרנו, ואין זה פאר לתפילין (רש"י כתובות ג, א). או שלפי שכשמתפאר בתפילין, מראה בעצמו שאין אבל (רש"י סוכה כה, א). דהיינו, התפילין מסמלים חירות כבוד והדר. העומדים בוגוד גמור לצער וליגון העוטפים וכורכים את האוננים. חז"ל גם התייחסו ליגוד בין המילים "פאר" ו"אפר", המורכבות מאותןאותיות ויש ביניהן ניגוד ממשמעיות. התפילין הן פאר לעומת האונן המסומל באפר. כך על פי הפסוק בישעיהו (סא, ג) – "לשום לאבל ציון לחתם להם פאר תחת אפר, שמן שעוזן תחת אבל, מיעטה תחללה תחת רום בקה". יש אומרים שהטעם מפני שאין האבל יכול לכוון דעתו למצות תפילין לפי שהוא טרוד באבלו, ואסור להניח תפילין כשהלא מכוען דעתו. ומайдך אינו יכול לכוון דעתו לתפילין שהרי מצוותו להתאבל (מלא הרועים).

תרומות אברים

ראאה בהרחבה בפרק נח – תרומות אברים והשתלות, מעמוד 276.

מעוזם ועד עוזם

פרק תפילה
אזכרה ולימוד

מי שברך לחולה, שינוי והוספת שם לחולה	495
תפילות שאומרים בהתקרב הקץ	497
נשمات כל חי	497
אלهي נשמה, אתה גבור	499
פייטום הקטורת	500
ברכת כהנים, שמע ישראל, וידוי	502
מסירת מודעה	503
שלושה עשר עיקרי האמונה, אדון עולם	504
אנא בכח ומזמור תהלים	505
בקורי קברים ואזכרות	507
מזמורים תהלים שאומרים בבית הקברות	507
מזמור קי"ט – "אלפא ביתא"	511
אותיות נשמה	518
קדיש יתום	520
נוסחים לאזכרה	522
אל מלא רחמים	522
יזכור לקרים	522
לקדשי השואה	523
לחילוי צה"ל	524
השכבות	525
תפילות לפניו ואחרי הלימוד	527
משניות אותיות נשמ"ה	531
רשימת פרקי משנה לפי סדר א – ב	533

מי שברך לחולה, שינוי והוספת שם לחולה

לאיש

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, משה ואהרן דוד ושלמה, שורה רבקה רחל ולאה, הוא יברך וירפא את החולה (פלוני בן פלוני), בעבר ש(פלוני בן פלוני) יתן צדקה בלי נדר בעבורו. בשברך זה הקדוש ברוך הוא יملא רחמים עלייו להחלימו ולרפאתו, ולהחזיקו ולהחיתו, וישלח לו מחרה רפואה שלמה מן השמים לכל אברהם ולכל גדייו בתוך שאר חוליו ישראל, רפואת הנפש ורפואה הגוף. [בשבט - שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא]. ביום טוב - יום טוב הוא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא.] **השתא בעגלא ובומן קרייב ונאמר אמן.**

כמושיפים שם אמרים תחילת ל"ז מזמור תהילים אלו: כ, ו, ט, יג, טז, יז, יח, כב, כג, כה, ל, לא, לב, לג, לו, לו, לח, לט, מא, מט, נה, נו, סט, פו, פח, פט, צ, צא, קב, קג, קד, קז, קטו, קיח, קמב, קמג, קכח. אחר כך יאמרו ממזמור קיט – "אלפא ביתא", את אותיות שמו של החולה, ולאחר כך את אותיות קר"ע שט"ן.

הוספת שם לכתחילה עושים בעשרה אנשים

וואר אם נוצר עליו בבית דין הצדק שימות מחליו זה, הגה רבותינו הקדושים אמרו שלשה דברים קורעים גור דין של אדם, ואחד מהם שני השם שישנו השם של החולה. וקיימו דבריהם ונשנה שמו כי אחר הוא. ואם על (פלוני בן פלוני – השם היישן) נוצר הדין, על (פלוני בן פלוני – השם החדש) לא נוצר, לבן אחר הוא ואינו הוא הנקריא בשם הראשון. ובשם נשנה שמו, בן ישנה גור הדין מעליון, מדין לרחמים, וממיתה לחיים, וממחלה לרפואה שלמה ל(פלוני בן פלוני – השם החדש), בשם כל השמות הכתובים בספר תורה זה, ובשם כל המלאכים הממוניים על כל הרפאות וההצאות תשלה מהירה רפואה שלמה ל(פלוני בן פלוני – השם החדש), ותאירה ימיו ושנותיו

מי שברך לחולה, שיינוי והוספת שם לחולה

בגעמיים, ויבלה בטוב ימי ברב עז ושלום מעתה ועד עולם, אמן סלה.

לאשה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, משה ואהרן דוד ושלמה,
שרה רבקה רחל ולאה, הוא יברך וירפא את החולה (פלונית בת פלונית),
בעבור שפלוני בן פלוני יתן צדקה בלי נדר בעבורה. בשכיר זה הקדוש
ברוך הוא מלא רחמים עליה להחלימה ולרפאתה, ולהחיקאה
וללהחיותה, וישלח לה מהרה רפואה שלמה מון השמים לכל אברהה
ולכל גידיה בתוך שאר חוליו ישראל, רפואת הנפש ורפואת הגוף.
[בשבט – שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא]. [בימים טוב – יום טוב
הוא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא]. השטא בעגלה ובזמן קרב
ונאמר אמן.

כsmouthיפים שם או מרים את המזמורים כנ"ל, ואומרים:

ו אף אם נגור עלייה בבית דין האדק שסתומות מחלוי זה, הגנה רבותינו
הקדושים אמרו שלשה דברים קורעים גור דין של אדם, ואחד מהם
שני השם שישנו השם של החולה. וקימנו דבריהם ונשתנה שמה
ב אחר הווא. ואם על (פלונית בת פלונית – השם הישן) נגור הדין, על (פלונית
בת פלונית – השם החדש) לא נגור, לבן אחרית היא ואינה היא הגקראת
בשם הראשון. ובשם נשנתה שמה, בין ישנתה גור הדין מעלה,
מדין לרוחמים, וממיתה לחיים, וממחלה לרפואה שלמה ל (פלונית בת
פלונית – השם החדש), باسم כל השמות הכתובים בספר תורה זה, ובשם
כל המלאכים הממנונים על כל הרפואות וההצאות תשלח מהרה
רפואה שלמה ל (פלונית בת פלונית – השם החדש), ותאריך ימייה ושנותיה
בגעמיים, ותבליה בטוב ימי ברב עז ושלום מעתה ועד עולם, אמן
סלה.

תפילות שאומרים בהתקרב הקץ

mobaimos bozha mazomori tahlimim v'tfilot shanego lo mor lefni v'zeman yitziat neshama. Madober b'zman regish b'miyyad, ukab horeshut ha'uzim ha'opfim at adam hanpetr min ha'olam, v'at krovio ha'umodim la'zo b'sheha zo.

מזמור כ"ט

מִזְמֹר לְדֹוד הַבּוֹ לְהִי בְּבוֹד וְעֵזֶז הַבּוֹ לְהִי בְּבוֹד
שְׁמוֹ הַשְׁתַחֲוֹ לְהִי בְּחִדְרַת קְדֻשָּׁ: קְול הִי עַל הַמִּים אֶל הַכְּבֹוד הַרְעִים
הִי עַל מִים רַבִּים: קְול הִי בְּפֵתְחַ קְול הִי בְּחִדְרַת: קְול הִי שְׁבָר אֲרוֹזִים
וַיְשָׁבֵר הִי אֶת אֲרוֹזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם בָּמוֹ עַגְלָל לְבָנוֹן וַשְׁרִין בָּמוֹ בָּנוֹן
רַאֲמִים: קְול הִי חָצֵב לְהַבּוֹת אִישׁ: קְול הִי יְחִיל מִדְבָּר יְחִיל הִי מִדְבָּר
קְדֻשָּׁ: קְול הִי יְחֹלֵל אִילּוֹת וַיְחַשֵּׁף יְעֹרוֹת וַיְחִיכְלוּ בָּלוּ אָמֵר בְּבֹוד:
הִי לְמַבּוֹל יָשֵׁב וַיָּשֵׁב הִי מֶלֶךְ לְעוֹלָם: הִי עַז לְעַמּוֹ יִתְּנוּ הִי יְבָרֵךְ אֶת
עַמּוֹ בְּשָׁלָום:

נְשָׂמַת בְּלִי תִּבְרֵךְ אֶת שְׁמֵךְ הִי אֱלֹהִינוּ. וְרוּחַ בְּלִי בְּשָׁר תִּפְאַר
וְתַרְוִימָם זָכָרֶךָ מְלֵבָנוּ תִּמְדֵד. מִן הַעוֹלָם וְעַד הַעוֹלָם אַתָּה אֱלֹהִים
וּמְבָלָעֵדִיךְ אֵין לְנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹזָה וּמְצִיאַל וּמְפַרְגִּים וּעֲזָנה
וּמְרַחַם בְּכָל עַת צָרָה וִצְקָה. אֵין לְנוּ מֶלֶךְ עֹזֵר וּסְזָמֵךְ אֶלָּא אַתָּה.
אֱלֹהִי הַרְאָשׁוֹנִים וְהַאֲחַרְזִים. אֱלֹהָה בְּלִי בְּרִיות. אָדוֹן בְּלִי תּוֹלְדוֹת.
הַמְּהַלֵּל בְּכָל (בָּרוּב) הַתְּשִׁבְחוֹת. הַמְּנַהָּג עַלְמָוּ בְּחִסְד וּבְרִיתְתְּיו
בְּרָחְמִים. וְהִי עַר. הַנָּהָא לֹא יִנּוּם וְלֹא יִשְׁן. הַמְּעוֹרֵר יִשְׁנִים. וְהַמְּקִיז
גְּרָדִים. (מִתְּחִיה מַתִּים וּרְזֵפָא חֹלִים פּוֹקֵחַ עֲוֹרִים וּזְקִיף בְּפּוֹפִים)
וְהַמְּשִׁיחַ אַלְמִים. וְהַמְּתִיר אַסּוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נַזְפִּים. וְהַזְּקִיף בְּפּוֹפִים.
וְהַמְּפַעַנְחַ גְּנַעַלְמִים. וְלֹהֵךְ לְבִדְךָ אַנְחָנוּ מַזְדִּים. וְאַלְוֵינוּ מַלְאָ שִׁירָה
בָּם. וְלֹשְׁנוּנוּ רָגַה בְּחִמּוֹן גָּלוּי. וְשִׁפְטוֹתֵינוּ שְׁבָח בְּמַרְחָבִי רְקִיעַ. וְעַגְנֵינוּ
מְאִירֹת בְּשֶׁמֶשׁ וּבְכִירָה. וְיַדְנוּ פְּרִוּשֹׁת בְּנֵשֶׁרִי שָׁמִים. וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת

באליות. אין אנחנו מספיקים להזdot לך ה' אלָהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וילברך את שםך מלכנו. על אחת מאלף אלף אלףים ורבי ריבבות פעומים. הטובות נסם ונפלאות שעשית עם אבותינו ועמננו. מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלָהֵינוּ. ומבית עבדים פדריתנו. ברעב גונתנו. ובשבע כלכלתנו. מתרב האלתנו. ומדבר מלטתנו. ומהלים רעים ורבים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמייך. ולא עזובנו חסידיך ה' אלָהֵינוּ. ואל תפטענו ה' אלָהֵינוּ לנצח. על בן אברים שלגנת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הנה הם ידוו ויברכו וישבחו ויפארו וישראלו ויעריצו ויקדישו ומליכו את שםך מלכנו תמיד. כי כל פה לך יודח. וכל לשון לך תשבע. וכל עין לך תצפה. וכל ברך לך תברע. וכל קומה לפניה תשתחוה. וכל הלבבות יראוך. וכל קרב וכליות יומרו לשמה. בדבר שבתוב. כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוני. מציל עני מחוק ממני. עני ואבוי מזוולו. שועת ענאים אתה תשמע. צעקת הדל תקשיב ותשיע. מי ירצה לך.ומי ישוח לך.ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון. קונה שמים הארץ. נהלך ונשבח ונפארך ונברך את שם קדשו. כאמור. לדוד. ברבי נפשי את ה'. וכל קרבי את שם קדשו.

האל בתעומות עז. הגדול בכבוד שםך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך. המליך היושב על כסא רם ונשא. שוכן עד מרים וקדושים שמו. וכותב לנו צדיקים בה. לישראל נאוה תלה.

בפי ישרים תתרום.

ובשפתינו צדיקים תתרברך.

ובלשון חסידים תתקדש.

ובקרב קדושים תתהלל.

ובמקהלוֹת רַבּוֹת עַמְקָה בֵּית יִשְׂרָאֵל. בָּרְגָּה יְתַפֵּאֶר שְׁמֵךְ מַלְכֵנוּ בְּכָל דָּוָר וְדָוָר. שְׁבַן חֹבֶת בֶּל הַיּוֹרְ�ִים. לִפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. לְהֻזּוֹת לְהַלֵּל לְשִׁבְחָה לְפִאָר לְרוּםָם לְהַדֵּר וְלִנְצָחָה לְבָרֶךְ לְעַלָּה וְלִקְלָסָם. עַל בֶּל דְּבָרִי שִׁירֹת וְתִשְׁבָחוֹת דָּוָר בָּן יִשְׁיָּה עַבְדָךְ מִשְׁיחָךְ.

וּבָנָן יְשִׁתְבָּח שְׁמֵךְ לְעַד מַלְכֵנוּ. הָאָל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בְּשָׁמִים וְבָאָרֶץ. בַּי לְךָ נָאָה ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שִׁיר וְשִׁבְחָה. הַלֵּל וּמִרְאָה. עֹז וּמִמְשָׁלה. נִצְחָה גָּדְלָה וְגָבוֹרָה. תִּהְלָה וְתִפְאָרָת. קָרְשָׁה וּמִלְכָוֹת. בְּרָכוֹת וְהֻזּוֹת לְשְׁמֵךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ. וּמַעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל.

בָּרוּךְ אַתָּה, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמֶהָלֶל בְּתִשְׁבָחוֹת. אֵל הַהֻּזּוֹאות. אֵל הַנִּפְלָאוֹת. בָּרוּךְ אֵל הַגְּשָׁמוֹת. רְבּוֹן בֶּל הַמְעָשִׂים. הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זָמָרָה. מֶלֶךְ יְחִיד אֵל חֵי הָעוֹלָמים.

אֱלֹהֵי, נִשְׁמָה שְׁנַתְתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא. אַתָּה בָּרָאתָה. אַתָּה יִצְרָתָה. אַתָּה נִפְחָתָה בֵּינִי. וְאַתָּה מִשְׁמָרָה בְּקָרְבֵּי. וְאַתָּה עַתִּיד לְטַלָּה מִפְנֵי. וְלְחִזּוּרָה בַּי לְעַתִּיד לִבְוא. בֶּל זָמֵן שְׁהַגְּשָׁמָה בְּקָרְבֵּי מִזְדָּה אַנְיָה. לִפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. רְבּוֹן בֶּל הַמְעָשִׂים אֵל זָמֵן בְּלִגְשָׁמוֹת.

בָּרוּךְ אַתָּה, הַמִּחְזִיר נִשְׁמָות לְפָגָרִים מִתִּים.

אַתָּה גָּבֹור לְעוֹלָם אֵלָנִי. מִחְיָה מִתִּים אַתָּה רַב לְהֹשִׁיעָה. מִכְלָלָל חַיִים בְּחַסֵּד. מִחְיָה מִתִּים בְּרַחְמִים רַבִּים. סּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וּרוֹפֵא חֹלִים וּמִתִּיר אֲסּוּרִים. וּמִקִּים אָמוֹנָתוֹ לִישְׁנִי עַפְרָה. מִי בְּמֹזֵךְ בַּעַל גִּבּוֹרוֹת וּמִי דָּמָה לְךָ. מֶלֶךְ מִמִּיתָּה וּמִחְיָה וּמִצְמִיחָה יִשְׁועָה. וּנְאָמֵן

אַתָּה לְחַיּוֹת מִתִּים.

* הַבָּרוּךְ כָּאן וּגְמַלְאָךְ לְהַלֵּן – אֱלֹהֵי, נִשְׁמָה – נְאָמָרָה לֹא חֲוִתִּמָה.

פיטום הקטורתה:

**אַתָּה הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁהַקְרִירֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֻרַת הַסּוּסִים
בָּזְמָן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קִם בְּאָשָׁר צִוִּית אֹתָם עַל יָד מֹשֶׁה נִבְיאָךְ
פְּתֻוחָה בְּתוֹרַתְךָ:**

**וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ סִמְים נָטָף וְשַׁחַלְתָּ וְחַלְבָנָה סִמְים וְלִבְנָה
וְכָה. בְּרֵבֶר יְהִיָּה: וְעַשֵּׂית אֶת קְטֻרַת רְקָח מִעֵשָׂה רְזָקָת. מִמְלָח
טָהוֹר קְדָשׁ: וְשַׁחַקְתָּ מִמְּנָה הַדָּקָר וְגַתְתָּה מִמְּנָה לְפָנֵי הַעֲדרָת בָּאָהָל
מוֹעֵד אֲשֶׁר אָוֶן לְדַבְרָה. קְדַשׁ קְדָשִׁים תְּחִיה לְכָם: וְנִאמֶר וְהַקְרִיר
עַלְיוֹ אַהֲרֹן קְטֻרַת סִמְים. בְּבָקָר בְּבָקָר בְּהִיטִּיבוֹ אֶת הַגְּרָת יְקָטִירָנָה:
וּבְהַעֲלָת אַהֲרֹן אֶת הַגְּרָת בֵּין הַעֲרָבִים יְקָטִירָה. קְטֻרַת תִּמְיד לְפָנֵי
ה' לְדַרְתֵיכָם:**

**תָנוּ רְבָנָנוּ פְטָום הַקְטֻרַת בַּיּוֹם. שֶׁלְשׁ מֵאוֹת וְשָׁשִׁים וְשְׁמֹונָה מִנִּים הַיּוּ
בָה. שֶׁלְשׁ מֵאוֹת וְשָׁשִׁים וְחוֹמֶשׁ בְּמִנְיָן יְמֹות הַחֲמָה מִנָּה בְּכָל יוֹם.
מִחְצִיתוֹ בְּבָקָר וּמִחְצִיתוֹ בְּעַרְבָּה. וּשֶׁלְשׁ מִנִּים יְתָרִים שְׁמַהָם מִנְיָנִים
פְּהַنְןָ גָדוֹל וְנוֹטֵל מִהָם מָלָא חֲפֹנִי בַיּוֹם הַפְּפּוֹרִים. וּמְחוֹרָן לְמִכְתָּשָׁת
בְּעַרְבָּה יוֹם הַפְּפּוֹרִים בְּדִי לְקִים מִצּוֹת דָקָה מִן הַדָּקָה. וְאַחֲד עָשָׂר
סִמְנִים הַיּוּ בָה. וְאַלְוּ הַז (טוֹב לִמְנוֹתם באַצְבָּעוֹתיו) (א) הַאֲרִי. (ב) וְהַצְּפּוֹרָן.
(ג) וְהַחְלָבָנָה. (ד) וְהַלְבָזָנָה. מִשְׁקָל שְׁבָעִים שְׁבָעִים מִנָּה. (ה) מָוֶר.
(ו) וְקַצְיָה. (ז) וְשַׁבּוֹלָת נְרָד. (ח) וּכְרָפּוֹם. מִשְׁקָל שְׁבָה עָשָׂר שְׁבָה
עָשָׂר מִנָּה. (ט) הַקּוֹשֶׁט שְׁנִים עָשָׂר. (י) וְקַלְוָפה שְׁלָשָׁה. (יא) וְקַגְמוֹן
תְשִׁיעָה. בּוֹרִית בְּרִשְׁיָנָא תְשִׁיעָה קַבְיָן. יְיַזְקְרִיבִיסִין סָאוּן תִּלְתָה וְקַבְיָן
תִּלְתָה. וְאֵם לֹא מַצְאָא יְיַזְקְרִיבִיסִין מְבֵיא חֲמָר חִירְוִין עַתִּיק. מִלָּח
סְדוּמִית רַוְבָּע. מַעֲלָה עָשָׂן בֶּל שְׁחוֹ�. רַבִּי נִתְן הַבְּבָלִי אוֹמֵר אֲרֵ
כְּפַת הַיְרִיחָן בֶּל שְׁחִיאָה. אֵם נִתְן בָּה דְבָשׁ פְּסָלָה. וְאֵם חִסְר אַחַת מִכְלָ**

סִמְנִינָה חִיב מִיתָה:

רבנן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטר מעצמי הקטה. בזרית ברשינא למה היא באה כדי לשפטות בה את האפורה כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשירות בו את האפורה כדי שתהא עזה. ותלה מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקdash מפני הכבד:

תני רבי נתן אומר בשחוא שוחק אומר דרך היטב הדרך. מפני שהקהל יפה לבושים. פטמה לחצאיין בשרה. לשלייש ולרביע לא שמענו. אמר רבי יהודה זה הכלל אם במדתך בשרה לחצאיין. ואם חסר אחת מכל סממןיה חיב מיתה:

תני בר קפרא אחת לששים או לשבעים שנה הייתה באה של Shirim לחצאיין. ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קרטוב של דבר אין אדם יכול לעמוד מפני ריחתה. ולמה אין מערביין בה דבר מפני שההתורה אמרה כי כל שאר וכל דבר לא תקטריו ממינו אשא להז:

ה' צבאות עמננו. משגב לנו אלהי יעקב סלה: ה' צבאות. אשרי אדם בטיח בך: ה' הוושעה. המליך יעננו ביום קראנא וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים. בימי עולם ובשנים קדמניות:

תנא רבי אליהו. כל השונה ההלכות בכל יום מבטח לו שהוא בן העולם הבא. שנאמר הילכות עולם לו. אל תקרי הילכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניה למודדי ה' ורב שלום בניה. אל תקרי בניה אלא בוניה:

יְהִי שָׁלוֹם בְּחִילָק שָׁלוֹם בְּאַרְמָנוֹתֶיךָ: לְמַעַן אַתִּי וְרַעֵי אֲדָבָרָה נָא
שָׁלוֹם בְּךָ: לְמַעַן בֵּית ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבָקָשָׁה טוֹב לְךָ: וּרְאָה בְּנִים לְבָנִיךָ
שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל: שָׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תּוֹرַתְךָ וְאַיִן לְמוֹמַכְשָׁלָל: ה' עַז
לְעַמוֹ יִתְנַזֵּן. ה' יִבְרַךְ אֶת עַמוֹ בְּשָׁלוֹם:

בשעה האחרונה אם אפשר הדבר, טוב שיאמר החולה הפסוקים הללו:
מי אל כמוך נישא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק
לעד אףו כי חפץ חסד הוא: ישוב יرحمנו יכ发声 עונתינו ותשיליך
במציאות ים כל חטאותם: בידך אפקיד רוחך פדייתה אוטי ה' אל
אמת:

יִבְרַךְ ה' וַיִּשְׁמַרְךָ
יִאָר ה' פָנָיו אֲלֵיךָ וַיַּחֲנַךָ
יִשְׁא ה' פָנָיו אֲלֵיךָ וַיִּשְׁמַע לְךָ שָׁלוֹם:
לִישְׁוֹעַתךָ קַוִּיתִי ה':
ה' אל אָמָתָה:
מֵשָׁה אָמָת וַתּוֹרְתָה אָמָת.

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

לאחר מכן אומר החולה את הויידי, אם י许可 לו לומר,
יאמר קרוב עמו או לפניו את הנוסח:

מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי ומיתהי בידך
על כל החיים וצרכי החיים שנותת לך. יהי רצון מלפניך שתרפאנני
רפואאה שלמה, אם אמות חם ושלום תהא מיתהי בפרה על כל
חטאיהם ועונותיהם ושפעים שחטאתי ושבועתי ושפצעתי לפניך. ותן
חלקי בגין עdon וובני לעולם הבא האzion לצדיקים. אל נא רפא נא לי.

גם יאמרו:

**אָנָּי מַאמְנִין בְּאֶמְנוֹנָה שְׁלֹמָה בָּה' אֱלֹהִים אֲמָת וְשָׁמוֹ אֲמָת וּבְשִׁלְשָׁה
עָשָׂר הָעֲקָרִים.**

וימחול לכולם ויבקש מחללה מכולם.

נוסח היהודי הקצר "אם אמות, תהא מיתתי כפירה על כל עונותני".
אפשר להאריך בוידוי ולומר את הנוסח שאומרים ביום הכיפורים, כMOVABA במוחזרים.

יש שכתבו שנכון לומר עם החולה מסירה מודעה¹ בהיותו בדעת צולחה, שם יבוא השטן וכת דיליה חס ושלום ברגע האחרון להסתית אותו לעבר על אחד מעיקרי האמונה או אחת מכל מצוות ה' ואולי מדרבנן, יהיו דבריו בטילין ומובטלי.²

**שְׁמַעוּ רְבּוֹתִי, הָרִי אָנָּי מַוסְרֵר מַזְדָּעָה בְּפָנֵיכֶם, בָּאָמָּר יָבֹא הַשְּׁטָן אָז
בַּת דִּילְיָה לְהַסְּתִּית אָוֹתִי לְעַבְור עַל אַחַת מִמְצֹות הָהָרָה, הָנָזְנִיחַת עֲשָׂה
וְהָנָזְנִיחַת לֹא תַּעֲשֶׂה, הָנָזְנִיחַת שְׁחִיבִים עַלְיָהוּ בְּרָתּוֹת אוֹ מִתּוֹת
בֵּית דִין, אוֹ נְדָרִים אוֹ סִגְנִים, אוֹ עַל הַבְּלֵל בְּלֵל חַס וְשַׁלוֹם, וּבְפִרְטָה
אָמָּר יָבֹא עַת פִּקְודָתִי לְהַשִּׁיב הַפְּקָדָן אֲשֶׁר הַפְּקָד אַתִּי, יִסְתִּית וִידִיחַ
אָוֹתִי, וּמְחַמֵּת אִמְמָה וּרְעֵד וּטְרוֹף וּבְלִבְול הַדָּעַת, אָוֹדָה לוּ חַלְילָה
וְחַלְילָה, הָנָזְנִיחַת אַיִלָה אוֹ בְּדָבָר, אוֹ בְּכָל מָה שְׁהַפָּה יוּכָל לְדָבָר
וְלֹבֶל לְחַשּׁוֹב, אָרֶף עַל פִּי שָׁאָמְרוּ חַכְמִים אֵין אָדָם נִתְפֵּס עַל צַעֲרוֹ, אָמָּר
אֵינוֹ עֹשֶׂה בְּלָה – עֹשֶׂה מְחִיצָה בֵּין אֲבִיו שְׁבָשִׁים³, בְּכָן אָנָי
מַוסְרֵר מַזְדָּעָה בְּפָנֵיכֶם שְׁיִהְיָה אָוֹתִוּ דָבָר אוֹ מְחַשְּׁבָה, בְּטַל וּמְבַטֵּל
בְּחַרְסָם הַנְּשָׁבָר, וְלֹא יִהְיֶה מְפֻשֵּׁש בְּדָבָרִי אוֹ בְּמְחַשְּׁבָתִי אוֹ בְּרִמְיוֹתִי,
כִּי אָנָי מַאמְנִין בְּשֶׁמֶךָ הַגָּדוֹל שְׁאַתָּה אֲמָת וּמְשָׁה עֲבָדָךְ אֲמָת וְתוֹרָתָךְ
אֲמָת, וְאַתָּה יִתְּהִיד וּמִתְּהִיד וְאַיִן יִתְּהִיד בְּמָזְבֵּחַ בְּשָׁוָם פְּנִים, קָהִיה הַוָּה
וַיְיִהְיָה, הָיָה מֶלֶךְ הָיָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם וְעַד, בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיָה הָיָה
אֶחָד וְשָׁמוֹ אֶחָד, כִּי אֵין קָמֹז בְּאֱלֹהִים בְּשָׁמִים מִמְּעָל וּבְלִבְדֵּי הָאָרֶץ**

¹ מודעה היא מושג הילכתי בו אדם מודיע מרأس שהוא עלול לבצע מטור או נס פעלוה שאינו חוץ לשעות ולכך מרأس הוא מפקיע את תוקפה.

² נתעי גבריאל חלק א, פרק א, יא. המקור ברבנו ירוחם בשם הרמב"ן. הנוסח המובא כאן מוצטט מספר חזון למועד עמוד עט.

מפתחת אין עוד, ברוך הוא וברוך שמו לעד, ברוך שם בבוד מלכותו לעולם ועד.

היוושבים יעמדו ויאמרו:

בצروف קדשא בריך הוא ושבינתה, קבלנו מסירת המודעה אשר מסר (פלוני בן פלוני) גופו נפשו רוחו ונשמה לעלת כל העלות וסבת כל הטעות, וכל מה שיעשה מהיים נגד מסירת המודעה הזאת הוא במעשה ההן בדברו והן במחשבתך, אנחנו מבטלים אותו המעשה בצروف קדשא בריך הוא ושבינתה, ולא יעשה שם רשם כלל.

שלושה עשר עיקרי האמונה:

יגדל אלים חי וישתבח, נמצוא, ואין עת אל מזיאות: אחד ואין יחיד ביחסו, נעלם, וגם אין סוף לאחדות: אין לו דמות הגוף ואין גופו, לא נערוך אליו קדשות: קדמון לכל דבר אשר נברא, ראשון ואין ראשית לרשותו: הנה אדון עולם, לכל נוצר. יורה גדלותו ומלכותו: שפע נבראותו נתנו, אל אנשי סגולתו ותפארתו: לא קם בישראל במשה עוד, נביא ומabit את תמינותו: תורה אמת נתן לעמו, אל, על יד נביאו נאמן ביתו: לא יחלFI האל ולא ימיר דתו. לעולמים, לזילתו: צופה ויודע סתרינו, מבית לסוף דבר בקדמותו: גומל לאיש חסד במפעלו, נותן לרשות רע בראשותו: ישלח לך צדקה משבחנו, לפדות מחייב קץ ישועתו: מתים יחייה אל ברוב חסדו, ברוך עד שם תהלתו:

אדון עולם אשר מלאה, בטירם כל יציר נברא. לעת נעשה בחפכו כל, אווי מלך שלו נקרא. ואחרי בכליות הפל, לבדו ימלוך נורא. והוא היה, והוא היה, והוא היה, והוא היה, בתפארה. והוא אחד ואין שני, להמשל לו להחכירה. בלי ראשית בלי תכלית, ולוז העוז והמשרה. והוא אליו וחיה גאל, וצורך חכלי בעת צרה. והוא נפי ומנוס לי מנת כוסי

**בַּיּוֹם אֲקָרָא. בִּידֵךְ אֲפָקִיד רֹוחֶיךְ, בְּעֵת אַיִשֵּׁן וְאַעֲירָה, וְעַם רֹוחֵי גּוּיִתִי,
יְלִי וְלֹא אִירָא.**

**אֲנָא בְּכָח גָּדְלָת יְמִינָה תַּתִּיר צְרוּרָה.
לְקַבֵּל רִנְתּוֹת עַמְּךָ שְׁגַבְנוּ טַהֲרָנוּ נָוָרָא.
גָּא גָּבָור דָּזְרִישִׁי יְחוּדָה בְּבִבְתָּשׁ שְׁמָרָם.
בְּרִיכָם טַהֲרָם רְחַמָּם צְדָקָתָךְ תִּמְדִיד גְּמַלָּם.
חִסְיוֹן קְדוֹשָׁ בְּרוֹב טַוְבָּה נְהָל עַדְתָּה:
יְחִיד גָּאָה לְעַמְּךָ פְּנֵה זָכְרִי קְדָשָׁתָה.
שְׁוֹעַתָּנוּ לְקַבֵּל וְשְׁמַע צְעַקְתָּנוּ יְדָעָתְעַלְמֹתָה.
בָּרוּךְ שֵׁם בְּבוֹד מְלֻכָּתוֹ לְעוֹלָם וְעַד.**

על בין נקווה לך יי' אלהינו, לראות מהרה בתפארת עצה, להעביר גלולים מן הארץ והאלילים ברות יברתוין. לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני בשר יקראו בשמה. להפנות אליך כל רשות הארץ. יבירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תברע כל ברה, תשבע כל לשונות; לפניה יי' אלהינו יברעו ויפלו. ולכבוד שמו יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמליך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא, ולעולם עד תמליך בכבודך: בפתח בתורתך, יי' מלך לעולם ועד: ונאמר, והיה יי' מלך על כל הארץ, ביום ההיא יהיה יי' אחד, ושמו אחד:

אומרים מזמור תהילים שם לרוח השעה:
מזמור קכ"א

שיר למעלות אשא עני אל ההרים מאין יבא עורי: עורי מעם ה' עשה שמים וארים: אל יתן למות רגלהך אל ינום שמךך: הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: ה' שומרך ה' צלך על יד ימינה: יומם השמש לא יכבה וירח בליליה: ה' ישמךך מכל רע ישמור את נפשך: ה' ישמך צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

מזמור ק"ל

שיר המועלות ממוקדים קראתיך ה': אָדָנִי שְׁמַעַה בְּקוֹלִי תְּהִינָּה
אָזְנִיךְ קְשֻׁבָּת לְקוֹל תְּחִנְגֵּנִי אָם עֲזֹנוֹת תְּשִׁמְרֵר יְהִ אָדָנִי מֵיְעַמְּדֵךְ בְּיַעַמְּדֵךְ
עַמְּדֵךְ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תְּנוּרָא: קְוִיתִי ה' קְוִתָּה נֶפֶשִׁי וְלֹדְבָּרוֹ הַזְּהָלָתִין
נֶפֶשִׁי לְאָדָנִי מִשְׁמָרִים לְבָקָר שְׁמָרִים לְבָקָר: יְחִיל יִשְׂרָאֵל אֶל ה'
בְּיַעַם ה' הַחְסֵד וְהַרְבָּה עַמּוֹ פְּדוּתָה: וְהָוָא יִפְרַדָּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִפְלָעָתָיו:

מזמור צ"א

ישב בְּסִתְרֵךְ עַלְיוֹן בְּצַל שְׁדֵי יִתְלוֹגָנָ: אָמֵר לְה' מִחְסֵי וּמִצְוָדֵתִי אֱלֹהִי
אָבְטָח בָּזְבָּדְכָּה בְּיַהְוָה יְאָמֵן מִפְנֵי יְהָוָה יְהָוָה יְהָוָה
וְתַחַת בְּנֵפְיוֹ תְּחִסָּה צְנָה וּסְתָרָה אָמְתָה: לֹא תִּירָא מִפְנֵד לִילָה מִחְזִיעִין
יְעוֹף יוֹמָם: מִדְבָּר בָּאָפָל יְהָלָד מִקְטָב יְשָׁוֹד צְהָרִים: יְפָל מִצְדָּךְ אֱלֹהִי
וּרְבָּבָה מִמְיִינָךְ אָלְיךָ לֹא יָגַשְׁ: רַק בְּעֵינִיךְ תְּבִיט וּשְׁלָמָת רְשָׁעִים
תְּרָאָה: בְּיַאֲתָה ה' מִחְסֵי עַלְיוֹן שְׁמַת מַעֲזָנָה: לֹא תָאנָה אָלְיךָ רְשָׁעָה
וּנְגַע לֹא יִקְרַב בְּאַהֲלָךְ: בְּיַמְלָאָכִיו יִצְוֹה לְךָ לְשִׁמְרָה בְּכָל דָּרְכֶיךָ
עַל בְּפִים יְשָׁאֵנָךְ פָּנוֹתָגָן בְּאָבִן רְגָלָךְ: עַל שְׁחָל וּפְתָן תְּדַרְךָ תְּרַמֵּס
בְּפִיר וְתַגְנִין: בְּיַבְשָׁק וְאַפְלָטָהוּ אַשְׁגַּבָּהוּ בְּיַדְע שְׁמֵינִי יִקְרָאָנִי
וְאַעֲנָהוּ עַמּוֹ אָנָכִי בְּצָרָה אַחֲלָצָהוּ וְאַכְבְּדָהוּ אָרְךָ יְמִים אַשְׁבִּיעָהוּ
וְאַרְיאָהוּ בִּישְׁוּעָתִין

אין זה מעכב ואפשר לומר גם מזמורים אחרים.

ביקורי קברים

ברכת "אשר יוצר אתכם בדין"
מי שלא ראה קברי ישראל בתוך שלושים יום, כשבא לבית הקברות מברך ברכת
"אשר יוצר אתכם בדין". הברכה ופירושה מופיעים בעמוד 230

מוזמורי התהילים שנוהג לומר בבית הקברות כטעולים לקבר
ביאור כיצד הפרקים הללו קשורים להזורת המת ולעליה לקבר מובא בספר הלכות
אבלות של הרב יוסף צבי רימונן והרב יצחק ריגר, עמ' 265 ואילך

מוזמור ל"ג

(א) **רְגִנּוּ צְדִיקִים בָּהּ לִישְׁרִים נָאוּה תְּהִלָּה:** (ב) **הֽוֹדוּ לְהָ בְּכֻנּוּ בְּנַבֵּל**
עֲשֹׂר זָמָרוּ לוּ: (ג) **שִׁירְוּ לוּ שִׁירׁ חֶדֶשׁ הַיְצִיבּוּ נְגַן בְּתְרוּעהָ:** (ד) **כִּי**
יִשְׁרָ דְּבָרָ הָ וְכָל מַעֲשָׂהוּ בְּאֶמְנוֹתָה: (ה) **אָהָב צְדָקָה וּמְשֻׁפֵּט חֶסֶד הָ**
מַלְאָה הָאָרֶץ: (ו) **בְּדָבָר הָ שְׁמִים נָעָשׂוּ וּבְרוֹתָ פַּיו בְּלֵצְבָּאָם:** (ז) **כִּנְסָ**
בְּנֵר מֵי הַיָּם נָתַן בְּאֶצְרוֹת תְּהִזּוֹתָה: (ח) **יִירָאֵ מָהּ בְּלֵהָאָרֶץ מִפְּנֵי**
יָגְרוּ בְּלֵי יִשְׁבֵּי תְּבָלָה: (ט) **כִּי הוּא אָמֵר וַיְהִי הוּא צְוָה וַיַּעֲמֹד:** (י) **הָ**
הַפִּיר עַצְתָּ גּוֹים הַנִּיא מִחְשְׁבּוֹת עָמִים: (יא) **עַצְתָּ הָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד**
מִחְשְׁבּוֹת לְבּוּ לְדָר וְדָר: (יב) **אָשָׁרִי הַגּוֹי אֲשֶׁר הָ אֱלֹהֵי הָעָם בָּחר**
לְנַחְלָה לוּ: (יג) **מִשְׁמִים הַבֵּית הָ רָאָה אֶת בְּלֵבְנֵי הָאָדָם:** (יד) **מִמְּכוֹן**
שְׁבַתּוּ הַשְּׁגִיחָ אֶל בְּלֵי יִשְׁבֵּי הָאָרֶץ: (טו) **הַיִּצְרָא יְחִיד לְבּוּם הַמְּבִין אֶל**
בְּלֵמִיעֲשֵׂיכֶם: (טו) **אֵין הַמְּלָךְ נֹשֵׁעַ בְּרַב חִיל גָּבוֹר לֹא יִגְּאַל בְּרַב כַּחַ**
(ז) שְׁקָר הַסּוּס לְתִשְׁועָה וּבְרַב חִילוּ לֹא יִמְלִיט: (יח) **הַגָּה עַזְן הָ אֶל**
יַרְאֵי לִמְיְחָלִים לְחַסְדוֹה: (יט) **לְהַצִּיל מִפְּנֵשׁ וּלְחַיוֹתָם בְּרַעַב:**
(כ) נִפְשְׁנוּ חַפְתָּה לְהָ עֹזְרָנוּ וּמְגַנָּנוּ הוָא: (כא) **כִּי בֹּו יִשְׁמַח לִבְנֵנוּ בְּיִ**
בְּשֵׁם קָדוֹשׁ בְּתִחְנוֹנוֹ: (כב) **יְהִי חָסֶד הָ עַלְיָנוּ בְּאָשֶׁר יִחְלָנוּ לְהָ:**

מוזמור ט"ז

(א) **מִכְתָּם לְדָד שְׁמַרְנִי אֶל בְּיִחְסִיתִי בְּהָ:** (ב) **אָמְרָת לְהָ אָרְצִי אַתָּה**
טוֹבָתִי בְּלֵ�לִיךְ: (ג) **לְקִדּוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הַמָּה וְאֲדִירִי בְּלֵחֶפְצִי**
בָּם: (ד) **יִרְבּוּ עַצְבּוֹתָם אַחֲר מְהֻרוּ בְּלֵאָסִיךְ נַסְכִּיהם מִדֵּס וּבְלֵאָשָׁא**

את שמותם על שפתינו (ה) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי;
 (ו) חבלים נפלו לי בוגדים אף נחלת ספרה עלי (ז) אברך את ה'
 אשר ענני אף לילות יסרגני כלוות (ח) שוויתי ה' לנגיד תמיד
 כי מימי נבל אמות: (ט) לכן שמח לבוי ויגל בגדי אף בשרי ישפן
 לבטה: (ו) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחתה:
 (יא) תוזיעני ארוח חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

מזמור י"ז

(א) תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנה האינה תפלי
 אלא שפתוי מרמה: (ב) מלפני משפטך יצא עיניך תחינה מישרים:
 (ג) בחנת לבך פקדת לילה ערפתני בל תמצא זמותי בל עבר פין
 (ד) לפועלות אדם בךבר שפהיך אני שברתי ארכחות פריז: (ה) תמק
 אשרי במעגולותיך בל גמotto פעמי (ו) אני קראתיך כי תענני אל הטע
 אונך לי שמע אמרתך (ז) הפלחה חסידיך מושיע חוסים ממתוקומים
 בימינך: (ח) שמרני באישון בת עין בצל בנטיך תשתרני (ט) מפני
 רשיים זו שdoneyi איבי בנפש יקיפו עלי: (ו) חלבמו סגורו פימו דברו
 בוגאות: (יא) אשרינו עתה סבבונו עיניהם ישיתו לננות בארץ:
 (יב) דמיינו הארץ יכ soaring לטזרף וככפיר ישב בMASTERIM: (יג) קומה
 ה' קדמה פניו הכריעו פלטה נפשי מרשות חרבה: (יד) ממותים ירד
 ה' ממותים מחלד חלקם בחיים וצפונך ת מלא בטנם ישבעו בניהם
 והנינו יתרם לעוליהם: (טו) אני בצדך אחותה פניך אשבעה בהקץ

תמונה:

מזמור ע"ב

(א) לשלה מה אלהים משפטיך למלך תנו וצדקהך לבן מלך: (ב) ידין
 עמך בצדקה ועניך במשפט: (ג) יshawo חרים שלום לעם וגבות
 בצדקה: (ד) ישבט ענוי עם יוישע לבני אבון וידבא עוזקה: (ה) יראיך
 עם שמש ולפני ירח דור דורים: (ו) ירד כמטר על גו ברביבים זריז
 ארין: (ז) יברח ביוםיו צדיק ורב שלום עד בלי ירת: (ח) וירד מים

עד ים ומגנָה עד אפסי ארץ: (ט) **לפנֵי יִכְרְעֵי צִים וְאַבְיוֹ עֲפָר**
וְלִחְכָּבוֹ: (ו) **מַלְכֵי תְּרֵשִׁישׁ וְאַיִם מְנַחָה יִשְׁבּוּ מַלְכֵי שָׁבָא וְסָבָא אֲשֶׁר**
יִקְרִיבָה: (ז) **וַיִּשְׂתַחַוו לוֹ כָל מַלְכִים בְּלָגָם גּוֹים יַעֲבֹדוּהוּ:** (ח) **בַּיּוֹצֵא**
אַבְיוֹן מְשֻׁעַע וְעַנִּי וְאַיִן עֹזֶר לוֹ: (ט) **יְחִסּוּ דֶל וְאַבְיוֹן וְנִפְשּׁוֹת אַבְיוֹנִים**
יוֹשִׁיעַ: (י) **מְתוֹזָךְ וְמְחַמָּס גִּגְאל נְפָשָׁם וַיִּקְרֵר דָּם בְּעִינֵי:** (ט) **וַיְחִי**
וַיִּתְן לוֹ מִזְהָב שָׁבָא וַיַּתְפִּלֵּל בְּעֵדוֹ תָּמִיד בְּלַהֲיוֹם יִבְרְכָנָהוּ: (ט) **יְהִי**
פִּسְתָּה בְּרָאָרֶץ בְּרָאָשׁ הָרִים יַרְעֵשׁ בְּלַבְנוֹן פְּרִיוֹ וַיַּצִּיצוּ מִעֵיד בְּעֵשֶׂב
הָאָרֶץ: (ט) **יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שְׁמֵשׁ יְנוּן שְׁמוֹ וַיַּתְבְּרָכוּ בּוֹ כָל גּוֹים**
יַאֲשֶׁרוּהוּ: (ט) **בָּרוּךְ ה' אֱלֹהִים אֱלֹהִי יִשְׂרָאֵל עֲשָׂה נְפָלוֹת לְבָדָהוּ:**
(ט) וּבָרוּךְ שֵׁם בְּבָדוֹז לְעוֹלָם וִימְלָא בְּבָדוֹז אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:
(ט) כָּלֹו תְּפִלּוֹת דָוד בּוֹן יִשְׁנָ:

מזמור צ"א

(א) **יִשְׁבּוּ בְּסֶתֶר עַלְיוֹן בְּצֵל שְׁדֵי יִתְלֹגֶן:** (ב) **אָמַר לְהִי מִחְסִי וּמִצְוָתִי**
אֱלֹהִי אֲבָטֵח בָּו: (ג) **בַּי הָוּא יַצְילָךְ מִפְחַד יִקּוֹשׁ מִדְבָּר הַוּות:** (ד) **בְּאַבְרָתוֹ**
יִסְךְ לְךָ וְתַחַת בְּנֵפּוֹ תִּחְסַה אַגְּנָה וְסִתְרָה אַמְתָה: (ה) **לֹא תִּרְאָ מִפְחָד**
לִילָה מְחֵץ יְעוּרָה יוּמָם: (ו) **מִדְבָּר בָּאֶפְלָה יַהֲלָךְ מִקְטָב יִשּׁוּד צָהָרים:**
(ז) יַפְלֵל מִצְדָּךְ אַלְפָה וּרְבָבָה מִמְינָךְ אַלְיךָ לֹא יָגַשׁ: (ח) **רַק בְּעִינֵיךְ תִּבְיט**
וְשִׁלְמָת רְשָׁעִים תִּרְאָה: (ט) **בַּי אַתָּה הִי מִחְסִי עַלְיוֹן שְׂמַת מַעֲונָה:**
(ט) לֹא תִּתְאָגֵנָה אַלְיךָ רְעָה וְנָגָע לֹא יִקְרָב בָּאַהֲלָה: (ט) **בַּי מְלָאָכִי יִצְוָה**
לְךָ לְשִׁמְרָד בְּכָל דָּרְכֵיכָה: (ט) **עַל בְּפִים יְשָׁוֹנָךְ פָּנָ תִּגְּרַב בָּאָבָן רְגָלָה:**
(ט) עַל שְׁחָל וּפְתַחַן תְּדַרְךָ תְּרִמָס בְּפִיר וּתְגִזָּה: (ט) **בַּי חַשָּׁק וְאַפְלָטָהוּ**
אַשְׁגַּבְהוּ בַּי יַדְע שְׁמַיִם: (ט) **יִקְרָאָנִי וְאַעֲנָהוּ עַמּוֹ אַנְכִי בְּצָרָה אַחֲלָצָהוּ**
וְאַכְבָּדָהוּ: (ט) **אָדָךְ יָמִים אַשְׁבִּיעָהוּ וְאַרְאָהוּ בִּישׁוּעָתִי:**

מזמור ק"ד

(א) **בְּרָכִי נְפָשִׁי אֶת הִי הִי אֱלֹהִי גְּדַלָת מְאֹד הַזְדָה וְהַדָּר לְבִבְשָׁת:** (ב) **עַפְתָה**
אוֹר בְּשִׁלְמָה נוֹטָה שְׁמִים בְּרִיעָה: (ג) **הַמְקֻרָה בְּמַיִם עַלְיוֹתִי הַשֵּׁם**
עַבִּים רְכּוּבָו הַמְהַלָּךְ עַל בְּנֵי רוחָה: (ד) **עָשָׂה מְלָאָכִי רוחָות מִשְׁרָתִי**

אש להט: (ה) יסַד אָרֶץ עַל מִכּוֹנִיה בְל תָמוֹת עַולְם וְעַד: (ו) תְהוָם בְלִבּוֹשׁ כְסִיתוֹ עַל הָרִים יַעֲמֹדו מִים: (ז) מִן גַעֲרַתְך יַנּוּסֵן מִן קֹול רַעֲמֵך יַחֲפֹזֵן: (ח) יַעֲלוּ הָרִים יַרְדוּ בְקֻעוֹת אֶל מִקּוֹם זֶה יַסְדֵת לְהַסְמֵך: (ט) גְבוֹל שְׂמַת בְל יַעֲבֹרֹן בְל יַשְׁבוֹן לְכָסֹות הָאָרֶץ: (י) הַמְשֻׁלָח מַעֲינִים בְּנָחָלִים בֵין הָרִים יַהֲלֹכוֹן: (יא) יַשְׁקוּ בְל חִיתוֹ שְׁדֵי יַשְׁבֹרוּ פְרָאִים צְמָאָם: (יב) עַלְיָהָם עוֹר הַשְׁמִים יַשְׁבּוּן מִבֵין עֲפָאִים יַתְנוּ קֹול: (יג) מִשְׁקָה הָרִים מַעֲלִיוֹתָיו מִפְרֵי מַעֲשֵיך תַשְׁבַע הָאָרֶץ: (יד) מַצְמִיחַ חַצִיר לְבָהָמָה וְעַשֵב לְעַבְדַת הָאָדָם לְהֹזְיאָה לְחַסְמָן הָאָרֶץ: (טו) וַיַּיָּזֵן יַשְׁמַח לְבֵב אָנוֹשׁ לְהַצְהֵיל פְנִים מִשְׁמָנוֹ וְלְחַסְמָן לְבֵב אָנוֹשׁ יַסְעֵד: (טז) יַשְׁבַען עַצְיָה אֲרֹזִי לְבָנָנוֹ אֲשֶר נִטְעָנוּ: (טז) אֲשֶר שֶׁם צְפָרִים יַקְנִינוּ חַסִידָה בְּרוֹשִׁים בִּיתָה: (יח) הָרִים הַגְּבָהִים לְיַעַלִים סְלָעִים מַחְסָה לְשָׁפְנִים: (יט) עָשָה יַרְחַ לְמוֹעֵדים שָׁמֵש יְדֻעַ מִבָּאוֹו: (כ) תַשְׁתַח חַשְׁך וַיַּהַי לִילָה בּוֹ תַרְמֵשׁ בְל חִיתוֹ יְעָרָה: (כא) הַכְּפִירִים שָׁאָגִים לְטַרְף וְלַבְקֵשׁ מַאל אֲכָלָם: (כב) תַזְרֵח הַשְׁמֵש יַאֲסִפוּן וְאֶל מַעֲונָתָם יַרְכְצֹזָן: (כג) יַצֵא אָדָם לְפָעָלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עַדְיַ עֲרָבָה: (כד) מִה רְבָו מַעֲשֵיך ה' בָּלָם בְּחִכְמָה עָשִית מַלְאָה הָאָרֶץ קַנְגִינָה: (כה) זֶה הַיָּם גָדוֹל וְרַחֲבָ יְדִים שֶׁם רַמְשׁ וְאַיִן מִסְפֵר חִיוֹת קָטָנוֹת עַם גָדוֹלוֹת: (כו) שֶׁם אֲגִינּוֹת יַהֲלֹכוֹן לְוַיַּתְנָה זֶה יַעֲרָת לְשָׁחָק בּוֹ: (כז) בָּלָם אַלְיָך יַשְׁבֹרוֹן לְתַת אֲכָלָם בְּעִתּוֹ: (כח) תַתְנוּ לְהָם יַלְקֹטוֹן תִפְתַח יְדָך יַשְׁבַעַן טֻובָה: (כט) תַסְתִיר פְנֵיך יַבְהַלוֹן תִסְרֵף רַוְחָם יַגּוֹעֵן וְאֶל עַפְרָם יַשְׁבוֹנוּ: (כז) תַשְׁלַח רַוְחָם יַבְרָאָן וְתַחֲדֵש פְנֵי אָדָמָה: (לא) יְהִי כְבּוֹד ה' לְעוֹלָם יַשְׁמַח ה' בְמַעֲשָׂיו: (לב) הַמְבִיט לְאָרֶץ וְתַרְעֵד יַגַע בְּהָרִים וַיַּעֲשֵנוּ: (לו) אֲשִׁירָה לְה' בְחֵי אַזְמָרָה לְאֱלֹהִי בְעוֹדִים: (לו) יַעֲרֵב עַלְיוֹ שִׁיחֵי אֲנָכִי אַשְׁמָח בְהִז' (לה) יַתְמוּ חֲטָאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אַיִם בְּרָכִי נְפֵשִׁי אֶת ה' הַלְלוּ יְהָ:

Mizmor K"l

(א) שִׁיר הַמְעֻלוֹת מִמְעַמְקִים קָרָאתִיךְ הַז': (ב) אָדָני שְׁמַעָה בְּקֹלִי תַהֲיֵנָה אָזְנִיך קְשׁוֹת לְקֹול תְחִנּוֹנִי (ג) אָם עֲוֹנוֹת תַשְׁמַר יְהָ אָדָני מַי יַעֲמֹד: (ד) בַי עַמְדַה הַסְלִיחָה לְמַעַן תּוֹרָא: (ה) קִוִיתִי ה' קִוְתָה נְפֵשִׁי

ולדברו הוחלתי: (א) נפשי לאדרני משמרים לבקר שמרים לבקר:
 (ב) יחל ישראל אל ה' ב' עם ה' החסד והרבה עמו פרות: (ג) והוא
 יפדה את ישראל מכל עונתיו:

מוזמור קי"ט – "אלפא ביתא"

מוזמור קי"ט בתהלים בניו לפי סדר האל"ף – בית. שמונה פסוקים הפתוחים באאות א', שמונה פסוקים הפתוחים באאות ב' וכן הלהה. נהגים לומר את הפסוקים הפתוחים באאותיות שמו של הנפטר. לאחר מכן אומרים את הפסוקים הפתוחים באאותיות נשמה

(א) אשרי תמיimi דרכ ההלכים בתורתך:

(ב) אשרי נצרי עדתך בכל לב ידרשו הו:

(ג) אף לא פועל עולה בדריכיו הלו:

(ד) אתה צויתה פקדיך לשמר מאד:

(ה) אחלי יכנו דרכי לשמר חקיקך:

(ו) אז לא אבוש בהביתי אל כל מצותיך:

(ז) אודה בישר לבב בלmedi משפטך צדקך:

(ח) אתה חקיך אשמר אל תעוזני עד מאד:

(ט) בפה יופה גער את ארחו לשמר בדברך:

(י) בכל לבך דרשתך אל תשגני ממצותיך:

(יא) בלבבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך:

(יב) ברוך אתה ה' למדני חקיקך:

(יג) בשבתי ספרתי כל משפטך פיך:

(יד) בדרך עדותיך ששתי בעל כל חזך:

(טו) בפקדיך אשיכחה ואביטה ארחתיך:

(טז) בחקתיך אשתחעש לא אשכח דברך:

(יז) גמל על עבדך אהיה ואשمرة דרכך:

(יח) גל עני ואביטה נפלאות מתורתך:

(יט) גור אנבי הארץ אל מסתר מני ממצותיך:

גָּרָסָה נֶפֶשִׁי לְתַאֲבָה אֵל מִשְׁפְּטֵיךְ בְּכָל עַת: גָּעָרָת זָדִים אֲרוֹרִים הַשְׁגִּים מִמְּצֻוֹתֶיךְ: גָּלָל מַעֲלִי חִרְפָּה וּבוֹזָבָי עַדְתִּיךְ נְצַרְתִּי: גָּם יִשְׁבּוּ שָׂרִים בַּי נְדָבָרוּ עַבְדָךְ יִשְׁיחַ בְּחִקְיָה: גָּם עַדְתִּיךְ שְׁעַשְׂעִי אָנְשִׁי עַצְתִּי:	(ג) (כא) (כב) (כג) (כד)
דָּבְקָה לְעַפְרָן נֶפֶשִׁי חִינִּי בְּדָבְרָךְ: דָּרְבִּי סְפִּרְתִּי וְתַעֲנִי לְפָרָנִי חִקְיָה: דָּרְךָ פְּקוּדִיךְ הַבִּינְנִי וְאֲשִׁיחָה בְּנַפְלָאוֹתֶיךְ: דָּלְפָה נֶפֶשִׁי מִתּוֹגָה קִימָנִי בְּדָבְרָךְ: דָּרְךָ שָׁקָר הַסְּרִ מִמְּנִי וְתוֹרָתָךְ חִנְנִי: דָּרְךָ אֱמִינָה בְּחִרְתִּי מִשְׁפְּטֵיךְ שְׁוִיתִי: דָּבְקָתִי בְּעַדוֹתֶיךְ ה' אֵל תְּבִישָׁנִי: דָּרְךָ מִצּוֹתִיךְ אָרוֹזָן בַּי תְּרַחֵיב לִבִּי:	(כח) (כו) (כז) (כח) (כט) (לו) (לא) (לב)
הַוִּנִּי ה' דָּרְךָ חִקְיָה וְאַצְרָנה עַקְבָּה: הַבִּינְנִי וְאַצְרָה תֹּרְתָּה וְאַשְׁמָרָנה בְּכָל לֵב: הַדִּידִיכָּנִי בְּנַתִּיב מִצּוֹתִיךְ בַּי בּוֹ חַפְצָתִי: הַט לְבִי אֶל עַדוֹתֶיךְ וְאֶל אֶל בְּצָעָה: הַעֲבָר עַנִּי מְرָאוֹת שְׂוֹא בְּדָרְבָךְ חִינִּי: הַקְּם לְעַבְדָךְ אִמְרָתָךְ אֲשֶׁר לִירָאתָה: הַעֲבָר חִרְפָּתִי אֲשֶׁר יָצַרְתִּי בַּי מִשְׁפְּטֵיךְ טֹובִים: הַגָּהָה תַּאֲבָתִי לְפָקְדִיךְ בָּצְדִקָתָךְ חִינִּי:	(לו) (לד) (לה) (לו) (לו) (לה) (לו) (מו)
וַיַּבְאָנִי חָסְדָךְ ה' תְּשׁׁוּעָתָךְ בְּאִמְרָתָךְ: וַיַּאֲעֵנָה חֹרֵפִי דָבָר בַּי בְּתַחְתִּי בְּדָבְרָךְ: וְאֶל תַּצְלִיל מִפִּי דָבָר אֲמָת עַד מָאֵד בַּי לְמִשְׁפְּטֵךְ יְחִילָתִי: וְאַשְׁמָרָה תֹּרְתָּה תִּמְיד לְעוֹלָם וְעַד:	(מא) (מב) (מכ) (מד)

(מה) **וְאַתָּה לֹכֶד בָּרֶךְ בֵּין פְּקֻדִּיךְ דָּרְשָׁתִיךְ:**
 (מו) **וְאַדְבָּרָה בְּעַדְתִּיךְ נִגְדָּם מֶלֶכִים וְלֹא אֲבוֹשִׁים:**
 (מז) **וְאַשְׁתַּעֲשָׂע בְּמִצּוֹתִיךְ אֲשֶׁר אַהֲבָתִיךְ:**
 (מח) **וְאַשְׁא כַּפֵּי אֶל מִצּוֹתִיךְ אֲשֶׁר אַהֲבָתִיךְ וְאַשְׁיַחַת בְּחַקִּיךְ:**

(מט) **זָכָר דָּבָר לְעַבְדָּךְ עַל אֲשֶׁר יְחַלְתָּנִי:**
 (ט) **זֹאת נְחַמְתִּי בְּעַנִּי בְּיַאמְרָתְךָ חִתְנִינִי:**
 (נא) **זָדִים הַלְּיִצְנִי עַד מָאֵד מִתּוֹרָתְךָ לֹא גַּטִּיתִי:**
 (_nb) **זָכָרְתִּי מִשְׁפְּטִיךְ מָעוֹלָם הֵי וְאַתָּנִחַם:**
 (נג) **זָלַעַפְתָּ אֲחַזְתָּנִי מִרְשָׁעִים עֹזְבִּי תּוֹרָתְךָ:**
 (נד) **זָמְרוֹת הֵי לֵי חֲקִיקָה בְּבֵית מְגֹרֶרֶן:**
 (נה) **זָכָרְתִּי בְּלִילָה שְׁמֶךָ הֵי וְאַשְׁמָרָה תּוֹרָתְךָ:**
 (נו) **זֹאת הִתְהַלֵּא לֵי בְּיַאמְרִיךְ נְצָרָתִיךְ:**

(נד) **חַלְקִי הֵי אַמְرָתִי לְשִׁמְרָה דָּבָרִיךְ:**
 (כח) **חַלְילִתִי פָּנִיךְ בְּכָל לְבֵב חַנְנִי בְּאַמְרָתְךָ:**
 (טט) **חַשְׁבָּתִיךְ דָּרְכִּיךְ וְאַשְׁיבָּה רְגָלִי אֶל עַדְתִּיךְ:**
 (ס) **חַשְׁתִּיךְ וְלֹא הַתִּמְהַמְתֵּה לְשִׁמְרָה מִצּוֹתִיךְ:**
 (סא) **חַבְלִי רְשָׁעִים עָוֹדָנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שְׁבָחָתִיךְ:**
 (סב) **חַצּוֹת לִילָה אֱלֹוקָם לְהֽוֹדוֹת לְךָ עַל מִשְׁפְּטִיךְ צְדָקָה:**
 (סג) **חַבְרִי אָנִי לְכָל אֲשֶׁר יָרָאָה וְלְשִׁמְרָה פְּקֻדִּיךְ:**
 (סד) **חַסְדָּךְ הֵי מְלֹאה הָאָרֶץ חֲקִיקָה לְמִדְנִינִי:**

(סה) **טֹוב עֲשִׂית עַמְעַבְדָּךְ הֵי פְּרִידְבָּרְךָ:**
 (סוו) **טֹוב טָעַם וְדַעַת לְמִדְנִינִי בְּיַאמְרָתְךָ הָאָמָנָתִיךְ:**
 (סז) **טֹרֶם אָעֵנָה אָנִי שָׁגַג וְעַתָּה אַמְרָתְךָ שִׁמְרָתִיךְ:**
 (סח) **טֹוב אַתָּה וּמְטִיב לְמִדְנִינִי חַקִּיךְ:**
 (סט) **טְפִלוּ עַלְיָה שָׁקָר זָדִים אָנִי בְּכָל לְבֵב אַצְרָה פְּקֻדִּיךְ:**

(ט) **טָפֵשׁ בְּחַלֵּב לִבֶּם אֲנִי תֹּרְתָּךְ שְׁעִשְׁעָתִי:**
 (עא) **טוֹב לִי כִּי עֲגַתִּי לִמְעֵן אַלְמָד חֲקִידָה:**
 (עב) **טוֹב לִי תֹּרְתָּךְ פִּיךְ מַאֲלָפִי זָהָב וְכַסְףָּה:**

(עג) **יָדֵיךְ עֲשָׂוִי וַיְכֹונְנוּנִי הַבִּינָנִי וְאַלְמָדָה מִצּוֹתִיךְ:**
 (עד) **יָרָאֵיךְ יְרָאֵנוּ וַיְשַׁמְּחוּ כִּי לְדִבְרֵךְ יְחַלְתִּי:**
 (עה) **יְדֻעָתִי הִי בִּי צְדָקָה מִשְׁפְּטִיךְ וַאֲמִינָה עֲגִיתִי:**
 (עו) **יְהִי נָא תִּסְדֵּךְ לַנְּחָמָנִי בְּאָמָרְתָּךְ לְעַבְדָּךְ:**
 (עז) **יְבָאֵנוּ רְחַמְּמִיךְ וְאַחֲיהָ בִּי תֹּרְתָּךְ שְׁעִשְׁעָתִי:**
 (עה) **יְבָשָׂוּ זָדִים בִּי שְׁקָר עֲוֹתָנוּ אֲנִי אָשִׁיחַ בְּפָקוֹדִיךְ:**
 (עט) **יְשַׁׁבּוּ לִי יְרָאֵיךְ וַיְדַעֵּי עֲדָתִיךְ:**
 (פ) **יְהִי לְבִי תִּמְסִים בְּחַקִּידָה לִמְעֵן לֹא אִבּוֹשָׁה:**

(פא) **כְּלִתָּה לְתִשְׁוּעָתָךְ נַפְשִׁי לְדִבְרֵךְ יְחַלְתִּי:**
 (פב) **כְּלֹוּ עַנְיִנִי לְאָמָרְתָּךְ לְאָמֹר מַתִּי תַּנְחַמְנֵנִי:**
 (פג) **כִּי הִיְתִי בְּנָאָר בְּקִיטּוֹר חֲקִידָה לֹא שְׁבָחָתִי:**
 (פד) **כִּמְהָ יִמְיַעַדְךְ מַתִּי תַּעֲשָׂה בְּרַדְפִּי מִשְׁפְּטִיךְ:**
 (פה) **כְּפָרוּ לִי זָדִים שִׁיחָות אֲשֶׁר לֹא בְּתוֹרְתָּךְ:**
 (פו) **כָּל מִצּוֹתִיךְ אֲמִינָה שְׁקָר רְדָפָנוּ עַזְרָנִינוּ:**
 (פז) **כִּמְעַט בְּלוּוּנִי בָּאָרֶץ וְאַנִּי לֹא עֲזַבְתִּי פְּקָדִיךְ:**
 (פח) **כְּחַסְדָּךְ חַנִּי וְאַשְׁמָרָה עֲדוֹת פִּיךְ:**

(פט) **לְעוֹלָם הִי דִּבְרֵךְ נִצְבֵּא בְּשָׁמִים:**
 (א) **לְדָד וְדָד אַמְנַתָּךְ פּוֹנְגָתָה אָרֶץ וְתַעֲמֹדָה:**
 (צא) **לְמִשְׁפְּטִיךְ עַמְדוּ הַיּוֹם בִּי הַכָּל עַבְדָּיךְ:**
 (כב) **לְוַיִּי תֹּרְתָּךְ שְׁעִשְׁעָי אוֹ אַבְדָתִי בְּעַנְנִי:**
 (צג) **לְעוֹלָם לֹא אַשְׁבַּח פְּקָדִיךְ בִּי בָּם חִיאִתְנִי:**
 (צד) **לְהַנִּזְנֵן אַנְיָה הַשְׁעִינִי בִּי פְּקָדִיךְ דָּרְשָׁתִינִי:**

(כח) **לִי קוֹרְשָׁעִים לְאַבְדָּנִי עֲדָתִיךְ אַתְּבֹונָן:**
לְכָל תִּכְלָה רְאִיתִי קַץ רְחַבָּה מִצּוֹתָךְ מַאֲדוֹן:

- (כז) **מַה אַהֲבָתִי תּוֹرַתְךָ בֶּל הַיּוֹם הִיא שִׁיחָתִי:**
 (כח) **מַאֲיִבִּי תְּחַכְמָנִי מִצּוֹתְךָ בַּי לְעוֹלָם הִיא לֵי:**
 (כט) **מִכֶּל מַלְמָדִי הַשְּׁבָלָתִי בַּי עֲדוֹתִיךְ שִׁיחָה לֵי:**
 (כו) **מַזְקָנִים אַתְּבֹונָן בַּי פָּקוֹדִיךְ נִצְרָתִי:**
 (כא) **מִכֶּל אֶרְחָה רָע בְּלָאתִי רְגָלִי לְמַעַן אֲשָׁמָר דָּבָרְךָ:**
 (כב) **מִמְשָׁפְטִיךְ לֹא סִרְתִּי בַּי אַתָּה הַוְרָתָנוּ:**
 (כו) **מַה נִּמְלָצָו לְחַבִּי אִמְרָתְךָ מִדְבָּשׁ לְפִנִּי:**
 (קד) **מִפָּקוֹדִיךְ אַתְּבֹונָן עַל בֵּן שְׁנָאתִי בֶּל אֶרְחָה שָׁקָרְךָ:**

- (קה) **גָּר לְרְגָלִי דָּבָרְךָ וְאוֹר לְנִתְיָתִתִּי:**
 (קו) **בְּשִׁבעָתִי וְאַקְיָמָה לְשָׁמָר מִשְׁפָטִיךְ צִדְקָהְךָ:**
 (קז) **בְּעִנִּיתִי עַד מַאֲדָה' חִינִּי כְּדָבָרְךָ:**
 (כח) **גִּדְבּוֹת פִּי רִצְחָה נָא ה' וּמִשְׁפָטִיךְ לְמִדְנָנִי:**
 (קט) **גְּפֵשִׁי בְּכֶפֶי תָּמִיד וְתוֹרַתְךָ לֹא שְׁכָחָתִי:**
 (קי) **גִּתְנָנוּ רְשָׁעִים פָּח לִי וּמִפָּקוֹדִיךְ לֹא תַּעֲתִיתִי:**
 (קיא) **גְּחִילָתִי עֲדוֹתִיךְ לְעוֹלָם בַּי שְׁזָוָן לְבִי הַמָּהָה:**
 (קיב) **גְּטִיתִי לְבִי לְעֹשָׂות חָקִיךְ לְעוֹלָם עַקְבָּךְ:**

- (קיג) **סֻעָּפִים שְׁנָאתִי וְתוֹרַתְךָ אַהֲבָתִי:**
 (קיד) **סְתָרִי וּמְגַנִּי אַתָּה לְדָבָרְךָ יְחִילָתִי:**
 (קטו) **סָרוּרָה מִפְנֵי מְרֻעָם וְאַזְרָה מִצּוֹתָאָלְהָהִין:**
 (קטז) **סְמִכְנִי כְּאִמְרָתְךָ וְאַחֲיהָ וְאַל תִּבְשְׁגִי מִשְׁבָּרִין:**
 (קיז) **סְעִדָּנִי וְאַוְשָׁעָה וְאַשְׁעָה בְּחַקְיָה תָּמִידִי:**
 (קיח) **סְלִית בֶּל שָׁוְגִים מַחְקִיךְ בַּי שָׁקָר תְּרִמְיִתָּם:**
 (קיט) **סְגִים הַשְּׁבָתָ בֶּל רְשֵׁעִי אָרֶץ לְבִן אַהֲבָתִי עֲדָתִיהִךְ:**

(קכ) **סָמֵר מִפְחַדְךָ בָּשָׁרִי וּמִמְשֶׁפֶטְךָ יְרֹאֲתִי**

(קכא) **עֲשֵׂיתִי מִשְׁפֵט וָצָדָקָ בְּלִ תְּנִיחָנִי לְעַשְׁקִי:**

(קכב) **עֲרָב עֲבָדָךְ לְטוֹב אֶל יְעַשְׁקָנִי זְדִים:**

(קכג) **עֲנֵי בָּלוּ לִי שְׁוֹעַתְךָ וְלִאְמָרָתְךָ צְדָקָה:**

(קכד) **עֲשֵׂה עִם עֲבָדָךְ כְּחִסְדָךְ וְחַקִידָךְ לְמִדְנָנִי**

(קכה) **עֲבָדָךְ אָנִי הַבִּינָנִי וְאַדְעָה עֲדָתְךָ:**

(קכו) **עֲתַ לְעַשּׂוֹת לְהָיָה הַפְּרוֹ תּוֹרַתְךָ:**

(קכז) **עַל בָּן אַהֲבָתִי מִצּוֹתִיךְ מִזְחָב וּמִפְזָה:**

(קכח) **עַל בָּן בָּל פָּקוֹדִי כָּל יִשְׁרָתִי בָּל אָרֶחָ שְׁקָר שְׁגָאתִי**

(קכט) **פָּלוֹאֹת עֲדוֹתִיךְ עַל בָּן נִצְרָתָם נִפְשָׁנִ:**

(קל) **פִּתְחֵךְ דְּבָרֵיךְ יָאִיר מִבֵּין פָּתִיִּים:**

(קלא) **פִּי פֻּעָרָתִי וְאַשְׁאָפָה בַּי לְמִצּוֹתִיךְ יִאָבָתִי**

(קלב) **פִּנְהָאֵלִי וְחַנְנִי בְּמִשְׁפֵט לְאָהָבִי שְׁמָךְ:**

(קלג) **פָּעָמִי דָּבָן בְּאָמְרָתְךָ וְאֶל תְּשִׁלְטֵת בֵּי בָּל אָזְנוֹ:**

(קלד) **פְּדִינִי מַעַשְׁךְ אָדָם וְאַשְׁמָרָה פָּקוֹדִיךְ:**

(קלה) **פְּנִינֵךְ הָאָר בְּעַבְדָךְ וְלִמְדָנִי אֶת חֲקִיְךְ:**

(קלו) **פְּלִגֵי מִים יָרְדוּ עֲנֵי עַל לְאָשְׁמָרוּ תּוֹרַתְךָ:**

(קלז) **צְדִיקָאָתָה הָיָה וַיְשַׁר מִשְׁפֵטְךָ:**

(קלח) **צְיוֹתָ צְדָקָ עֲדוֹתִיךְ וְאַמְוֹנָה מַאֲדָה:**

(קלט) **צְמַתְתָנִי קָנָתָי בַּי שְׁבָחוּ דְּבָרֵיךְ צָרִין:**

(קמ) **צְרוֹפָה אָמְרָתְךָ מַאֲדָ וְעַבְדָךְ אָהָבָה:**

(קמא) **צְעִיר אָנִי וְגַבּוּהָ פָּקוֹדִיךְ לֹא שְׁבָחוּתִי:**

(קמב) **צְדָקָתְךָ צְדָקָ לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֶמְתָה:**

(קמג) **צָר וּמְצֹוק מִצְאָוִנִי מִצּוֹתִיךְ שְׁעַשְׁעִי:**

(קמד) **צְדָקָ עֲדוֹתִיךְ לְעוֹלָם הַבִּינָנִי וְאַחֲרָיה:**

- (קמ) **קָרָאתִיךְ הוֹשִׁיעַנִי וְאַשְׁמָרָה עַדְתִּיךְ:**
 (קמו) **קָרָאתִיךְ הוֹשִׁיעַנִי וְאַשְׁמָרָה עַדְתִּיךְ:**
 (קמז) **קָדְמָתִי בְּנֶשֶׁר וְאַשְׁוּעה לְדִבְרָה יְחִילָתִי:**
 (קמח) **קָדְמוּ עַנִּי אַשְׁמָרוֹת לְשִׁיחַ בְּאַמְרָתִה:**
 (קמט) **קָזְלִי שְׁמַעַה בְּחַסְדְךָ הָר חֶקְיָה חַנִּינִי:**
 (קן) **קָרְבוּ רַדְפִּי זָמָה מִתּוֹרָתְךָ רַחֲקוֹנִי:**
 (קנא) **קָרְוב אַתָּה הָר חֶקְיָה וְכָל מִצְוָתִיךְ אַמְתָה:**
 (קnb) **קָדֵם יְדֻעַתִּיךְ מַעֲדָתִיךְ בַּי לְעוֹלָם יְסִדְתָּם:**

- (קנ) **לְאָה עֲנֵי וְחַלְצֵנִי בַּי תּוֹרָתְךָ לֹא שְׁבָחָתִי:**
 (קנד) **לִיבָה רַבִּי וְגַאֲלֵנִי לְאַמְרָתִיךְ חַנִּין:**
 (קנה) **לְחֹזֶק מִרְשָׁעִים יְשֻׁועָה בַּי חֶקְיָה לֹא דָרְשָׁנוּ:**
 (קנו) **לְחַמְמִיךְ רַבִּים הָר חֶקְיָה בְּמִשְׁפְּטִיךְ חַנִּין:**
 (קנו) **לְבִים רַדְפִּי וְצַרִי מַעֲדוֹתִיךְ לֹא נְטִיתִי:**
 (קנח) **לְאִיתִי בְּגָדִים וְאַתְקּוּטָה אֲשֶׁר אַמְרָתִךְ לֹא שְׁמָרוּ:**
 (קנט) **לְאָה בַּי פְּקוּדִיךְ אֲהַבְתִּי הָר חֶקְיָה בְּחַסְדְךָ חַנִּין:**
 (קס) **לְאָש דִבְרָךְ אַמְתָה וְלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפְּט צְדָקָה:**

- (קסא) **שָׁרִים רַדְפּוֹנִי חָנֵם וּמִדְבָּרֶךְ פְּחָד לְבִינוּ:**
 (קסב) **שָׁשׁ אָנְכִי עַל אַמְרָתִךְ בְּמוֹצָא שָׁלֵל רַבִּי:**
 (קסג) **שְׁקָר שְׁנָאתִי וְאַתְּעַבָּה תּוֹרָתְךָ אֲהַבְתִּי:**
 (קסד) **שְׁבַע בַּיּוֹם הַלְּלָתִיךְ עַל מִשְׁפְּטִיךְ צְדָקָה:**
 (קסה) **שְׁלָום רַב לְאַהֲבֵי תּוֹרָתְךָ וְאַיִן לָמוּ מִכְשָׁולָה:**
 (קסו) **שְׁבָרָתִי לְיִשְׁעָתְךָ הָר חֶקְיָה וְמִצְוָתִיךְ עֲשִׂיתִי:**
 (קסז) **שְׁמָרָה נִפְשֵׁי עַדְתִּיךְ וְאַהֲבָם מַאֲדָה:**
 (קסח) **שְׁמָרָתִי פְּקוּדִיךְ וְעַדְתִּיךְ בַּי כָּל דָּרְבֵי נְגַדָּה:**

(קסט) **הַקּוֹרָב רַנְתִּי לְפָנֶיךְ הָר חֶקְיָה בְּדִבְרָךְ הַבִּינָנִי:**

- (קע) **תָבוֹא תְחִנְתֵּי לִפְנֵיךְ בְּאַמְرָתֶךָ הַצִּילָנוּ:**
- (קעא) **תְּבַעֲנָה שְׁפֵתִי תְּהִלָּה בַּי תַּלְמָדָנִי חַקִּיךְ:**
- (קעב) **תְּעַזְּנוּ לְשׂוֹנִי אַמְרָתֶךָ בַּי כָּל מִצְוֹתֶיךָ אַזְקָה:**
- (קעג) **תְּהִי יָדְךָ לְעֹזָרָנִי בַּי פָקוֹדִיךְ בְּחַרְתָּנִי:**
- (קעד) **תְּאַבְתִּי לְיִשְׁוֹעָתֶךָ הִי וְתוֹרָתֶךָ שָׁעַשְׁעָנִי:**
- (קעה) **תְּחִי נֶפֶשִׁי וְתַהֲלִלָּךְ וּמִשְׁפְּטָךְ יְעֹזָרָנִי:**
- (קעו) **תְּעִיטִי בְּשָׁה אָבֵד בְּקַשׁ עֲבָדָךְ בַּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שְׁכַחְתִּי:**

אותיות נשמה

- (קוה) **גַּר לְרַגְלֵי דָבָרְךָ וְאוֹר לְנִתְיבְּתָהִי:**
- (קון) **גַּשְׁבָּעָתִי וְאַקְיָמָה לְשִׁמְרָה מִשְׁפְּטִי צְדָקָה:**
- (קוז) **גַּעֲנִיתִי עַד מֵאֵד הִי חַעֵי כְּדָבָרְךָ:**
- (קוח) **גַּרְבּוֹתִי פִּי רְצָחָנָא הִי וּמִשְׁפְּטִיךְ לְמִדְנָנִי:**
- (קט) **גַּפְשִׁי בְּכֶפֶי תְּמִיד וְתוֹרָתֶךָ לֹא שְׁכַחְתִּי:**
- (קי) **גַּתְנָנוּ רְשָׁעִים פָּחָלִי וּמִפְקוֹדִיךְ לֹא תְּעִיטִי:**
- (קיא) **גַּחְלִתִי עֲדוֹתֶיךָ לְעוֹלָם בַּי שְׁזוֹן לְבִי הַמָּהָה:**
- (קיב) **גַּטְיתִי לְבִי לְעֹשָׂות חַקִּיךְ לְעוֹלָם עַקְבָּה:**

- (קסא) **שְׁרִים רְדָפּוּנִי חָנָם וּמְדָבָרְךָ פַּחַד לְבִי:**
- (קסב) **שְׁשָׁ אֲנָכִי עַל אַמְרָתֶךָ בְּמוֹזִיא שְׁלָל רַבָּ:**
- (קסג) **שְׁקָר שְׁנָאָתִי וְאַתְּעָבָה תְּוֹרָתֶךָ אֲהַבְתִּי:**
- (קסד) **שְׁבָע בַּיּוֹם הַלְּלָתִיךָ עַל מִשְׁפְּטִי צְדָקָה:**
- (קסה) **שְׁלָום רַב לְאַהֲבֵי תְּוֹרָתֶךָ וְאַיִן לָמוּ מַכְשּׁוֹלָ:**
- (קסט) **שְׁבָרָתִי לְיִשְׁעָתֶךָ הִי וּמִצְוֹתֶיךָ עֲשִׂיתִי:**
- (קסז) **שְׁמָרָה נֶפֶשִׁי עֲדָתֶיךָ וְאַהֲבָם מֵאֵד:**
- (קסח) **שְׁמָרָתִי פָּקוֹדִיךְ וְעֲדָתֶיךָ בַּי כָּל דָּרְבֵי נְגֻדָּה:**

- (צז) **מה אהבתי תורהך כל היום היא שיחתני**
 (צח) **מיובי תחכמוני מצותך כי לעולם היא לי:**
 (צט) **מכל מלמדך השכלתי כי עדותיך שיחה לי:**
- (ק) **מזקנים אַתְבֹּן בִּ פָקוּדֵיך נִצְרָתִי:**
 (קא) **מכל ארוח רע בְּלֹאתִי רגלי למען אֲשָׁמָר דְּבָרֶךָ:**
- (קב) **ממשפטיך לא סְרָתִי בִּי אַתָּה הָוָרְתָנִי:**
 (קג) **מה נִמְלָצָו לְחַבִּי אִמְרָתְך מִדְבָּשׁ לִפְנֵי:**
- (קד) **מִפָּקוּדֵיך אַתְבֹּן עַל כֵּן שְׁנִיאתִי כֵּל אֶרְחָשָׁךְ:**

- (לא) **הוֹרֵני ה' דָּרְךָ חֲקִיד וְאַצְרָנָה עֲקָב:**
 (לד) **הַבִּינָנִי וְאַצְרָה תָּוָרְתָך וְאַשְׁמָרָנָה בְּכָל לֵב:**
- (לה) **הַדְּרִיכָנִי בְּנִתְיֵב מִצְוָתְך בִּי בּוֹ חַפְצָתִי:**
 (לו) **הַט לְבִי אֶל עֲדוֹתְך וְאֶל אֶל בְּצֻעָנִי:**
- (לז) **הַעֲבֵר עַיִן מִרְאֹות שְׂוָא בְּדָרְכָה חַיִינִי:**
 (לח) **הַקֵּם לְעַבְדֵך אִמְרָתְך אֲשֶׁר לִירָאתְך:**
- (לט) **הַעֲבֵר חַרְפָתִי אֲשֶׁר גַּרְתִּי בִּי מִשְׁפָטִיך טוֹבִים:**
- (מו) **הַגֵּה תָּבִתִי לְפָקוּדֵיך בְּצְדָקָתְך חַיִינִי:**

קדיש יתום

נוסח אשכנז

וַיִּתְגָּדֶל וַיִּתְקָדֶשׁ שְׁמָה רַבָּא.

(הקהל: אמן).

בָּעֵלֶםَا דַי בָּרָא כְּרוּוֹתָה, וִימְלִיךְ מְלֻכּוֹתָה,

(וַיִּצְמַח פְּרִקְנָה, וַיַּקְרַב מְשִׁיחָה⁴).

(הקהל: אמן).

בְּחִיכָּן וּבְיוּמִיכָּן וּבְחִיכָּי דָּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל,

בְּעֲגָלָא וּבְזָמָן קָרִיב, וְאָמְרוּ אָמֵן.

(הקהל: אמן. יהא שם רבא מברך לעלם ולעלמי עולםיא).

יְהָא שְׁמָה רַבָּא מִבְּרָךְ לְעַלְמָם וּלְעַלְמִי עַלְמִיא.

יִתְבָּרֵךְ וַיִּשְׁתַּבְּחָה וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרֹומֵס וַיִּתְנַשֵּׁא

וַיִּתְהַדֵּר וַיִּתְעַלֵּה וַיִּתְהַלֵּל שְׁמָה דָּקְדָּשָׁא, בְּרִיךְ הוּא.

(הקהל: אמן).

לְעַלְאָמָן כָּל בְּרִכְתָּא וְשִׁירָתָא, תְּשִׁבְחָתָא וְנִחְמָתָא,

דָּאָמִירָן בָּעֵלֶםָא, וְאָמְרוּ אָמֵן.

(הקהל: אמן).

יְהָא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמִיא, וְחִים (טוֹבִים) עַלְיָנוּ

וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן.

עוֹשֶׁה שְׁלוֹם בָּמְרוּמִיוֹ, הוּא יִעַשֶּׂה שְׁלוֹם עַלְיָנוּ

וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן.

(הקהל: אמן).

4 נאמר רק בנוסח ספרד.

5 בעשרת ימי תשובה "עלא לעלה מכל ברכותא" 6 נאמר רק בנוסח ספרד.

7 בעשרת ימי תשובה "עלא לעלה מכל ברכותא" 8 יש המוסיפים בבית האבל "ברחמי".

נוסח עדות המזורה

וַיִּתְגָּדֵל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמָה רַבָּא.

(הקהל: אָמֵן.)

**בְּעַלְמָא דֵי בָּרָא כֶּרְעוּתָה, וַיִּמְלִיךְ מַלְכֹותָה,
וַיַּצְמַח פְּרִקְנָה, וַיַּקְרַב מְשִׁיחָה.**

(הקהל: אָמֵן.)

**בְּחַיְיכָן וּבְיוֹמֵיכָן וּבְחַיִּים דָּבָל בֵּית יִשְׂרָאֵל,
בְּעֲגָלָא וּבְזָמָן קָרִיב, וַאֲמַרְנוּ אָמֵן.**

(הקהל: אָמֵן. יהא שםך רבא מברך לעלם ולעולם עולםיא.)

**יְהָא שְׁמָה רַבָּא מִבְרָךְ לְעַלְםָן וּלְעַלְמִי עַלְמִיא.
וַיִּתְבָּרֵךְ וַיִּשְׂתַּבְחֵךְ וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרֹומֵס וַיִּתְנַשֵּׁא
וַיִּתְהַדֵּר וַיִּתְעַלֵּה וַיִּתְהַלֵּל שְׁמָה הַקָּדְשָׁא, בְּרִיךְ הוּא.**

(הקהל: אָמֵן.)

**לְעַלָּא מִן כֵּל בְּרִכְתָּא וּשִׁירְתָּא, תְּשִׁבְחָתָא וּנְחַמְתָּא,
דְּאִמְרָן בְּעַלְמָא, וַאֲמַרְנוּ אָמֵן.**

(הקהל: אָמֵן.)

**יְהָא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמִיא,
חַיִּים וּשְׁבָעָ וּשְׁוֹעָה וּנְחַמָּה וּשְׁזַבָּא וּרְפֻזָּא וּגְאַלָּה
וּסְלִיחָה וּכְפָרָה וּרְיוֹתָה וּחַלָּה,
לְנוּ וּלְכָל עַמּוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְנוּ אָמֵן.
עוֹשֶׁה שָׁלוּם, בְּמַרְמָיו, הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוּם עֲלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וַאֲמַרְנוּ אָמֵן.**

(הקהל: אָמֵן.)

⁹ בעשרה ימי תשובה "עוֹשֶׁה הַשְׁלוּם בְּמַרְמָיו".

נסחים לאזכרה

"הזכרת NAMES" בשבת אחרי קריית התורה לפני "אב הרחמים" לפי נוסח אשכנזי

לאיש

אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה על בנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים בזוהר הרקיע מוזיריים, לנשمات (פלוני בן פלוני) שהליך לעולמו. בעבר שמשפחתו נודבת צדקה בעיד הזכרת נשמהו בגין עדן תהא מנוחתו. לבן בעל הרחמים יסתיריה בסתר בনפי לעולים, ויזהר בצרור החיים את נשמתו, ה' הוא מנהלה, וינה בשלום על משכבה, ונאמר אמן.

לאשה

אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה על בנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים בזוהר הרקיע מוזיריים, לנשمات (פלונית בת פלונית) שהלבכה לעולמה. בעבר שמשפחתה נודבת צדקה בעיד הזכרת נשמהה, בגין עדן תהא מנוחתה. לבן בעל הרחמים יסתיריה בסתר בנפי לעולים, ויזהר בצרור החיים את נשמתה, ה' הוא מנהלה, ותנו בשלום על משכבה, ונאמר אמן.

תפילת "יזכור" הנאמרת ביום הכפורים, בשמיini
עצרת, בשיער של פסח ובחג השבעות.

בעבר נשמת האב

יזכר אלהים את נשמת אבי מורי (פלוני בן פלוני) שהליך לעולמו, בעבר שאני נודבת צדקה בעיד. בשבר זה תהא נשמה עזרורה בצרור החיים עם נשמת אברהם יצחק ויעקב,שרה רבקה רחל ולאה, ועם שאר צדיקים וצדוקיות שבגן עדן, ונאמר אמן.

בעבור נשמות האם

יִזְכֶּר אֱלֹהִים אֶת נְשָׁמַת אֲפֵי מֹרֶתִי (פלונית בת פלונית) שַׁחַלְכָה לְעוֹלָמָה. בעבור שאני נודב צדקה בעדרה. בשכר זה תהא נפשה צורורה בצרור החיים עם נשמת אברם יצחק ויעקב,שרה רבקה רחל ולאה, ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגנו עדן, ונאמר אמן.

בעבור נשמות סבא וסבתא ושאר קרובים

יִזְכֶּר אֱלֹהִים אֶת נְשָׁמַת סָבִי וִסְבָּתִי, זָקְנֵי וּזָקְנָתִי הָדוֹדִי וְדוֹדוֹתִי, אֲחִי וְאֲחִיתִי, בֵּין מִצְדָּא אָבִי בֵּין מִצְדָּא אֲפֵי שַׁחַלְכָו לְעוֹלָמָם, בעבור שאני נודב צדקה בעדרם. בשכר זה תהינה נפשותם צוררות בצרור החיים עם נשמת אברם יצחק ויעקב,שרה רבקה רחל ולאה, ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגנו עדן, ונאמר אמן.

בעבור נשמות המומתים על קידוש השם

יִזְכֶּר אֱלֹהִים אֶת נְשָׁמַת (פלוני בן פלוני) (פלונית בת פלונית) ונשמות כל קרוביו וקרובותיו בין מצד אבוי בין מצד אמי, שחוותתו ושנהרגו ושנשחתתו ושנשרפו ושנטבו ושנהנקו על קדוש השם. בעבור שאני נודב צדקה بعد חופה נשמותם. בשכר זה תהינה נפשותם צוררות בצרור החיים עם נשמת אברם יצחק ויעקב,שרה רבקה רחל ולאה, ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגנו עדן, ונאמר אמן.

”יזכור“ לקדושים השואת

אבינו מלכנו אל אֱלֹהִי הרוחות לכלبشر, המצא מנוחה נכונה על ברכי השכינה, במלאות קדושים וטהורים בוזהר הרקיע מזיהרים, את נשמותיהם של שש מאות רבבות אלף ישראל, אנשיים נשים ילדים וילדות, שנחרגו ושנטבו ושנהנקו ושנקברו חיים בידיו מפלצות האזרדים בגאות אירופה ובשאר מקומות. כלם קדושים וטהורים, בהם גואנים וצדיקים אורי הלבנון ואדיי התורה, בגין עזן תהא מנוחתם. לכן בעל הרחמים יצורר בצרור החיים את נשמותיהם, הוא הוא נחלתם, וזכור לנו עקרותם, ותעמדו לכל ישראל זכותם. ארץ

אֶל תַּכְסֵי דָם, וְאֶל יְהִיה מָקוֹם לְזַעֲקָתָם. בָּזְכוֹתָם נָדַחַי יִשְׂרָאֵל יָשֻׁבוּ לְאֶחָיוֹתָם, וְהַקְדּוֹשִׁים לְזֹבְרוֹן תִּמְיד נָגֵר עַיִּינִיךְ צְדָקָתָם. יְבָאוּ שָׁלוֹם יָנוֹחוּ עַל מִשְׁבָּבוֹתָם, וְנִאמֵר אָמֵן.

"אל מלא רחמים" לחילוי זה"

אֶל מְלָא רְחָמִים שֹׁובֵן בְּמִרוּמִים, הַמָּצָא מִנוֹתָה נִבּוֹנָה עַל בְּנֵי הַשְׁכִּינָה, בְּמַעְלוֹת קְדוֹשִׁים טָהוֹרִים וְגָבּוֹרִים, בְּזֹהַר הַרְקִיעַ מִזְהִירִים, לְבָשָׂמוֹת הַקְדּוֹשִׁים שְׁגַלְחָמוּ בְּכָל מִעֲרָכּוֹת יִשְׂרָאֵל, בְּמִחְתְּרָת וּבְצָבָא הַהֲגִנָּה לִיְשָׂרָאֵל, וְשָׁגַבְלוּ בְּמַלְחָמָתָם וּבְעַתָּמָם וּמִסְרָיו נִפְשְׁם עַל קָדְשָׁת הַשָּׁם, בְּהַגְּנָת הָעָם וְהָאָרֶץ. בְּעַבְור שָׁאנו מִתְפָּלִים לְעָלִי נִשְׁמוֹתֵיכֶם. לְכֹן בַּעַל הַרְחָמִים יִסְתִּירֵם בְּסִתְרֵנוּ פִּנְפִּיו לְעוֹלָמִים, וַיָּצֹרֵר בָּצְורָה הַחִיָּם אֶת נִשְׁמוֹתֵיכֶם, ה' הוּא נִתְלָתָם, גַּן עָדוֹן תְּהָא מִנוֹתָם, וַיְנִיחֵוּ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁבָּבוֹתָם, וַתַּעֲמֹד לְכָל יִשְׂרָאֵל זִכּוֹתָם, וַיַּעֲמֹדוּ לְגָזְלָם לִקְיַץ הַיּוֹם, וְנִאמֵר אָמֵן.

"יזכר" לחילוי זה"

יִזְכֵּר אֱלֹהִים אֶת בְּנֵינוֹ וּבְנֹתָיו הַנְּאָמָנִים וְהַאֲמִיצִים, חִילִי צְבָא הַהֲגִנָּה לִיְשָׂרָאֵל, וּכֹל לוֹחָמִי הַמִּחְתְּרָת וְחַטִּיבּוֹת הַלוֹחָמִים בְּמִעֲרָכּוֹת הָעָם, אֲשֶׁר חָרְפוּ נִפְשָׁם בְּמַלְחָמָה עַל תִּקְוָתָה יִשְׂרָאֵל, וּכֹל אַלְוִ שְׁגַרְצָחוּ בָּאָרֶץ וּמִחוֹצָה לָה בַּיָּדֵי הַמְּרַצְּחִים מִאֲרָגוֹנִי הַטְּרוֹר. יִזְכֵּר יִשְׂרָאֵל וַיִּתְבָּרֵךְ בָּזָרְעָו וַיָּבֹל עַל זַי הַעֲלֹמִים וְחַמְדַת הַגְּבוּרָה וְקָדְשַׁת הַרְצָוֹן וּמִסְרָרוֹת הַנֶּפֶש אֲשֶׁר נִסְפֵּן בְּמִעֲרָכָה הַכְּבָרָה. יְהִי גָּבוֹרִי מַלְחָמֹת יִשְׂרָאֵל עַטוֹּרִי הַנְּצָחָוֹן, חֲתּוּמִים בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְדוֹר דָוֹר.

גודול שלום שאפלו מתיים צרייכים שלום שנאמר "זאתה תבוא אל אבניך בשлом". ספרי במדבר פיסקא מב

השכבות

על פי דברי האריז"ל טוב ומועל לומר לשמה הנפטר השכבה בקיצור. וכותב בספר "שער הכוונות" (פרשתי ויח) שהיה האור"ם מליעיג על המרכיבים בהשכבות. והוא אומר שלא היו מעלה לנשמה המת, אבל לפעמים היו מודדין אם אין נשמה המת רואה לכך. גם הרוב מרדכי אליו שיליט"א כתב לי בתשובה לשאלתי, שנוסח ההשכבה הארוך נאמר רק בבלואה. עם כל זה הבנוו גם את נוסח ההשכבות הארוך למי שנוהג בכך.

צדיק אתה ה' וישראל משפטיך: צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשייו צדק לעולם ותורתך אמת: משפטך ה' אמת צדוק יתדו: באשר דבר מלך שלטן מי יאמיר לו מה תעשה: והוא באחדומי ישבנו ונפשו אותה ויעש: קטן וגדול שם הוא ועובד חפשי מארני: הוא בעבדיו לא יאמינו ובמלאכיו ישים תhalbת: אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה: הצור תמים פעלנו כי כל דרכיו משפט, אל אמרה ואין על צדיק וישראל הוא: דין האמת. שפט צדק ואמת. ברוך דין האמת. כי כל משפטיך צדק ואמת.

נוסח השכבה קצר:

הmercham על כל בריותיו הוא יחוס ויחמול וירחם על נפש, רוח
ונשמה של (פלוני/ת בן/בת פלוני/ת). רוח ה' תנינה (לאשה – תנינה)

בגן עדן:

לאחר ההשכבה אומרים:

בלע המות לנצח, ומחה ה' אללים דמעה מעל כל פנים, וחרפת
עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר. יחי מתייך גבלתי יקומו,
הקייצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלה, וארץ רפאים תפיל.
והוא רחום יכפר עון ולא ישחת, והרבה להשיב אפו, ולא יעיד כל
חמתו. ה' הוושעה, המליך יעננו ביום קראנו.

השכבה בנוסח עדות המורה לאייש

לאדם גדול בתורה וביראת שמיים אומרים:

והחכמה מאין תמציא, וכי זה מקום בינה: אשרי אדם מצא חכמה,
ואדם יפיק תבונה: מה רב טובך אשר צפנת ליראה, פעלת לחסדים
בה, נגד בני אדים: מה יקר חסיד אללים, ובני אדם בצל בונפהך

**יחסיון: ירונו מדרשו ביתה, ונהל עדנייך תשקם: טוב שם משמן טוב,
ויום הפיאות מיום הולדו:**

סוף דבר הכל נשמע, את האלים יראו ואת מצותיו שומר כי זה
כל האדם: יעללו חסידים בלבוד, ירגעו על משכבותם: מנוחה נכונה.
בישיבה עליונה. במלעת קדושים וטהורים. בזוהר הרקיע מאירים
ומזהירים. וחלוין עצמים. ובפרת אשמים. והרחקת פשע. והקרבת
ישע. וחמלה וחנינה. מלפני שוכן מעונה. וחולקא טבא. לחוי העולם
הבא. שם תהא מנת ומחיית וישיבת נפש השם הטוב המרויח (פלוני
בן פלוני) רוח ה' תניחני בגן עדן. דatatפטר מן עולם הדין ברעות אלה
מאירה שמיא וארעא. מלך מלכי המלכים ברחמי יرحمם עלי. ויחוס
ויחמול עליו. מלך מלכי המלכים ברחמי יסתיריו בצל בנפיו ובסתר
אהלו לוחות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ולקיים ימינו ימידהו. ומנהל
עדני ישקהו. ויצור בצרור החיים נשמהתו. וישים בבוד מנוחתו. ה'
הוא נחלתו. וילוה אליו השלום ועל משכובו יהיה שלום. בדכתיב:
יבוא שלום ינוח על משכבותם. הלך נכחו. הוא וכל בני ישראל
השוכבים עמו בכלל הרחמים והסליחות. וכן ייה רצון ונאמר אמן:

השכבה בנוסח עדות המזרח לאשה

אשת חיל מי ימצא, ורחק מפנינים מברחה: שקר חמוץ וhalb היפי,
אשר יראת ה' היא תתהלך: תנужה מפרי ידיה, ויהלולה בשעריהם
מעשייה: רחמנא דרחמנותא דיליה היא ובמימריה אתבריאו עלמיין
עלמא הדין ועלמא דעת, וגנו ביה צדקניות וחסכנות דעבדן
רעותיה, ובמימריה וביקרייה וบทוקפיה יאמור למייל קדמוהי דוברן
נפש האשה הכבודה והאנועה והנכברת מרת (פלונית בת פלונית) רוח
ה' תניחנה בגן עדן. דatatפטר מן עולם הדין ברעות אלה מרים
שמיא וארעא. מלך ברחמי יחשס ויחמול עליה. וילוה אליו
השלום ועל משכבה יהיה שלום. בדכתיב: יבוא שלום ינוח על
משכבותם. הלך נכחו. היא וכל בנות ישראל השוכבות עמה בכלל
הרחמים והסליחות. וכן ייה רצון ונאמר אמן:

תפילותות לפני ואחרי הלימוד

יש מעודות המזorch שהגנו לומר קודם הלימוד

לאיש

יהי רצון מלפנייך ה' אלְהַנָּנוּ וְאֶלְהִי אֲבֹתֵינוּ שְׁיעַלְהָ לְרַצּוֹן לְמוֹד
זה שאנו חנו לומדים לשם נשמת (פלוני בן פלוני) עליו השלום. ובזכות
למוד זה, האל הגדול הגבור והנורא שוכן עד וקדוש שמו, שתצרור
נשmeta בצרור החמים, ותשים מחיצתו במחיצת הצדיקים והחסידים
יסודי עולם העומדים לפניה וגננים מאור זיו פניה. ותתן לו מהלכים
בין העומדים לפניה, ותמלח ותסלח ותכפר ותמחה ותמחק כל מה
שחתא ועווה ופשע לפניה, או עשה דבר שלא ברצונך. ואל תזוכר
לו שום חטא ועון ופשע ועברה, אלא כל המצות שעשה תזכיר לו
לטובה. ורוחו תרגיע בחלוקת היישבים בגן עדן, ונשmeta תתעדר בטוב
הצפון לצדיקים. ותשיב בכבוד מנוחתו, ולקץ הימים יעמוד לגורלו,
וילוח אליו השלום ועל משכניו יבוא שלום, בדרכיתיב יבוא שלום
גנוו על משכבותם הלך נכחו". הוא וכל בני ישראל השוכבים עמו
בכל הרחמים והסליחות, וכן יהי רצון ונאמר אמן.

לאשה

יהי רצון מלפנייך ה' אלְהַנָּנוּ וְאֶלְהִי אֲבֹתֵינוּ שְׁיעַלְהָ לְרַצּוֹן לְמוֹד
זה שאנו חנו לומדים לשם נשמת (פלונית בת פלוני) עליו השלום.
ובזכות למוד זה, האל הגדול הגבור והנורא שוכן עד וקדוש שמו,
שתצרור נשmeta בצרור החמים, ותשים מחיצתו במחיצת הצדיקים
והחסידים יסודי עולם העומדים לפניה וגננים מאור זיו פניה. ותתן
לה מהלכים בין שחתאה ועווה ופשעה לפניה, או עשתה דבר שלא
ותמחק כל מה שחתאה ועווה ופשעה לפניה, ואל תזוכר
ברצונך. ואל תזוכר לה שום חטא ועון ופשע ועברה, אלא כל המצות

שעשתה תזכר ליה לטובה. ורוחה תרגיע בחלק היושבים בגן עדן, ונשmetaה תתען בטוב הצפון לצדים. ותשיב בכבוד מנוחתה, ולקץ הימים תעמד לגורלה, וילוּה אליה השלום ועל משכבה יבוֹא שלום, ברכתייך "יבוא שלום ינוֹחוּ על משכבותם הַלְך נָכֵחּ". היא וכל בנות ישראל השוכנות עמה בכלל הרחמים והסליחות, וכן יה רצון ונאמר אמן.

תפילה על הנפטר אחרי הלימוד

לאיש

אנא ה' מלא רחמים, אשר בידך נפש כל חי ורוח כלبشر איש, יהה נא לרצון לפניך תורתנו ותפלתנו בעבר נשמת (פלוני בן פלוני), זגמל נא בחסדך הגדול לפתח לה שער רחמים ושער גן עדן, ותקבל אותה באהבה ובחבה, ושלח לה מלאכיך הקדושים והטהורים, להזדקה והזבאה ולהשכלה תחת עז החים, אצל נשמות הצדיקים והצדוקיות, חסידים וחסידות, ליהנות מזו שביבתך ולהשבעה מטוביך הצפון לצדים. והגופינו ינוח בקשר במנוחה נכונה, בחדוה ובשמחה ובלום, ברכתייך "יבוא שלום ינוֹחוּ על משכבותם", ובתיב "אם יצללו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם", ובתיב "אם תשכב לא תפחד ושבבת וערבה שנתקה". ותשמר אותו מחשיבות הקשר ומרמה ותולעה, ותסלח ותמלח לו על כל פשעיו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחתה, זכר לו זכויות וצדקותיו אשר עשה, ותשפי לו מונחות לדשן עצמותיו בקשר מרוב טוב הצפון לצדים, ברכתייך "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך", ובתיב "שמיר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה". וישבון בטח בدد מפחד רעה ולא יראה פניו גהנם, ונשmetaו תהא צורחה לצורך החיים עם כל מתי עמד ישראלי ברחמים, אמן.

לאשה

אנא ה' מלא רחמים, אשר בידך נפש כל חי וروح כלبشر איש, יהיה נא לרצון לפניה תורתנו ותפלתנו בעבר נשות (פלונית בת פלונית), ומיל נא בחסוך הגדול לפתחה שער רחמים ושער גן עדין, ותקבל אותה באהבה ובחבה, ושלח לה מלאכיך הקדושים והטהורים, להוליכה ולהושיבה תחת עץ החיים, אצל נשות הצדיקים והצדיקות, חסידים וחסידות, ליהנות מזויא שכינה ולשביעיה מטויב הCEFON לצדיקים. והגופו נוי בքבר במנוחה נכונה, בחדוה ובשמחה ובלום, ברכתייך יבוא שלום ינוח על משכבותם", וכתיב "עליו חסידים בכבוד ירנו על משכבותם", וכתיב "אם תשכח לא תפחד ושבבת וערבה שנתקד". ותשمر אותה מחברות הcker ומרמה ותולעה, ותסלח ותמחל לה על כל פשעיה כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחתט, זכר לה זכיותה וצדוקותיה אשר עשתה, ותשפיע לה מנשחתה לדשן עצמותיה בքבר מרבי טוב הCEFON לצדיקים, ברכתייך "מה רב טוב אשר צפנת ליראיך", וכתיב "שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה". ותשפוץ בטה בבד מפחד רעה ואל תראה פני גנים, ונשחתה תהא צרורה בצרור החיים עם כל מותי עמק ישראל ברחמים, אמן.

יש מעודות המורה שאומרים לאחר הלימוד

יה רצון מלפנייך ה' אל לנו ואלהי אבותינו מלכנו מצילנו בוראנו יוצרנו ועושנו, שתתקבל בחסד וברחמים למודנו אשר למדנו לפניה, לזכות ולמנוחת נפש נשות (פלונית בן/בת פלונית) ויעלו לרצון ולנחת רוח לפני כסא כבודך, להשפיע עליה שפעת יפות אורות טלה, כדי שתתפנס לבן עדין העליון, לאור פניו וליהנות מזויא שכינה, ותהייה לה מנוחה נכונה לבן עדין מושבה, כל הימים במחיצתם של צדיקים, ועמדו עליה מלאכים חמוני מעלה להמליץ טוב בעדרה, ויקראו לפניה זכיותה. ובזכות כל השמות והארופים והסתומות היוצאות והרמוים והמצרפים בלמוד שלמדנו, תתקבלנה בקרבות

ומנחות ונוחות. ובאזור תענה נוראות לכלא הפשע ולהתמסח. ויפתחו לה שער השמים ועל מי מנוחות יהלוה וילואה, יושיבوها במעון ביתה ומקום משכון כבודה, ויסטירוה בסתר עליון. שוכן רום חביבו להצילה ולהושעה משפטן רע וממקרים רעים. והיה מנוחתה בבוד במנוחת שלום ושלוה והשקט ובטה. ברכתייך יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו. עד שתעמוד לגדלה לך הימין, ויתקיים בנו מקרה שבתוב "בעל המות לנצח, ומחה ה' אלחים דמעה מעיל כל פנים, וחרפת עמו יסיר מעיל כל הארץ כי ה' דבר". ואתה ה' ברחמייך הרבהים, אל שדי, תאמר לצרותינו די. אנא ה' מלטה המנחה הנשאר לפולטה. וקראי עליך את הקרייה על הגאה ועל התמורה, כי אין זולתך לגאל ולקבץ שה פורה, ומהרה יבוא לציון גואל ונקיינה נעללה בית אל, אמן בין יהי רצון.

משניות אחרות נשמ"ה

נהגו ללימוד משנהות לעילוי נשמת הנפטר. יש באדם ממד חומריא זמני וכלה, וישנה נשמה רוחנית נצחית. בלמידה רעיונות רוחניים נצחים, יש ניגוד לגוף החומריא שבלה וכלה בעפר. הלימוד מנסה להתעלות מעל הזמניות החולפת, אל הנצחיות והרוחניות. עצם הלימוד והעיסוק ברוחניות נהשך בהדלות כזכות לנפטר. באופן סמלי בא הדבר לידי ביטוי באותיות "משנה" שהן אותיות "נשמה". אם הפטירה והלימוד שבעקבותיה גורמים לשומעים לדובק במעשים טובים, גם זוorcheshet-chavivim כזכות לנפטר.

כעקרון ניתן ללימוד משנהות כל שהן או כל לימודי תורה שעילוי נשמה. אבל בדרך כלל נהגו ללימוד משנהות לפי אותיות שםו של הנפטר (כל משנה פותחת באאות אותן משם הנפטר, לפי הסדר). יש לנוגים ללימוד משנהות מסכת אבות העוסקות בדרך ארץ ומידות טובות שראוי לאדם להנהי עצמו, או משנהות מסכת מקוואות המובאות כאן.

הסתלקות המות מן העולם מתקשרת לטוהרה. מסכת מקוואות עוסקת בטוהרה. לכן יש בלימוד ענייני טהרה, מעין השלמה ותיקון להסתלקות הנפטר. המשניות דלקמן הן ברכף מתוך מסכת מקוואות, לפי הסדר של אותיות נשמ"ה. הלימוד מסתיים במילוט טהרה.

משניות שלומדים לעילוי נשמה – מסכת מקוואות פרק ז.

משנה ד

**גַּפְלׁ לְתוֹכוֹ יֵין אוֹ מַחְלָל וְשָׁנוּ מִקְצַת מְרָאֵי, אֲםִין בֹּו מְרָאָה מִים
אֶרְבָּעִים סָאה, הָרִי זֶה לֹא יַטְבּוֹל בּוֹ:**

משנה ה

**שְׁלָשָׁה לְגַיִן מִים, וַנְפַלּ לְתוֹכוֹ קְרֻטוֹב יֵין, וְהָרִי מְרָאֵיָהוּ בְּמְרָאָה
הַיּוֹן, וַנְפַלּ לְמַקּוֹה, לֹא פְּסָלוּהוּ. שְׁלָשָׁה לְגַיִן מִים חִסְרָ קְרֻטוֹב, וַנְפַלּ
לְתוֹכוֹ קְרֻטוֹב חָלֵב, וְהָרִי מְרָאֵיָהוּ בְּמְרָאָה הַמִּים, וַנְפַלּ לְמַקּוֹה, לֹא
פְּסָלוּהוּ. רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נֹרִי אָמַר, הַכְּלָה הַוְּלָךְ אַחֲרַ הַמְּרָאָה:**

משנה ז

מִקְוָה שֵׁישׁ בּוֹ אַרְבָּעִים סָאָה מִבְּנוֹת, יָרְדוּ שְׁנִים וְטַבֵּלוּ זֶה אַחֲרֵי זֶה, חֶרֶבֶן טָהוֹר וְהַשְׁנִי טָמֵא. רַبִּי יְהוּדָה אָמֵר, אִם הִי רְגֵלִיו שֶׁל רָאשׁוֹן נִגְעָוֹת בּוּמִים, אֵה הַשְׁנִי טָהוֹר. הַטְּבִיל בּוֹ אֶת הַסּוֹס וְהַעַלְלָה, מִקְצָתוֹ נִגְעָע בּוּמִים, טָהוֹר. הַכְּפֵר וְהַכְּסֵת שֶׁל עֹור, בֵּין שְׁהַגְּבִיהָ שְׁבָתוֹתֵיכֶם מִן הַמִּים, הַמִּים שְׁבָתוֹן שָׂאוּבֵין. בַּיּוֹצֵד יַעֲשֶׂה, מַטְבִּילֵן וּמַעֲלָה אָוֹתֶם הַרְדֵּךְ שׂוֹלִיכֶם:

משנה ז

הַטְּבִיל בּוֹ אֶת הַמַּטָּה, אֶף עַל פִּי שְׁרֶגֶלִיהָ שְׁזָקֻעוֹת בְּטִיטַת הַעֲבָה, טָהוֹרָה, מִפְנֵי שְׁהַמִּים מִקְדָּמֵין. מִקְוָה שְׁמִימִיו מִרְדָּדִין, בּוּבָשׁ אַפְלָוּ חַבִּילִי עָצִים, אַפְלָוּ חַבִּילִי קָנִים, כִּדְיַי שִׁיתְפָּחוֹ הַמִּים, וַיּוֹרֵד וְטוֹבֵל. מִחְטָה שְׁהִיא נִתְגַּנָּה עַל מִעְלֹות הַמִּעְרָה, הִיא מַולְיךָ וּמַבִּיא בּוּמִים, בֵּין שַׁעַר עַלְיהָ הַגָּל, טָהוֹרָה:

ארץ ישראל טהוֹרָה, ומִקְוָהוֹתֶיהָ טָהוֹרִים.

רשימת פרקי משנה לפי סדר א – ב

האות מסמנת את הפרק המתחליל באותה אות. אם יש שתי אותיות, ישנים שני פרקים במסכת המתחלילים באותה אות.

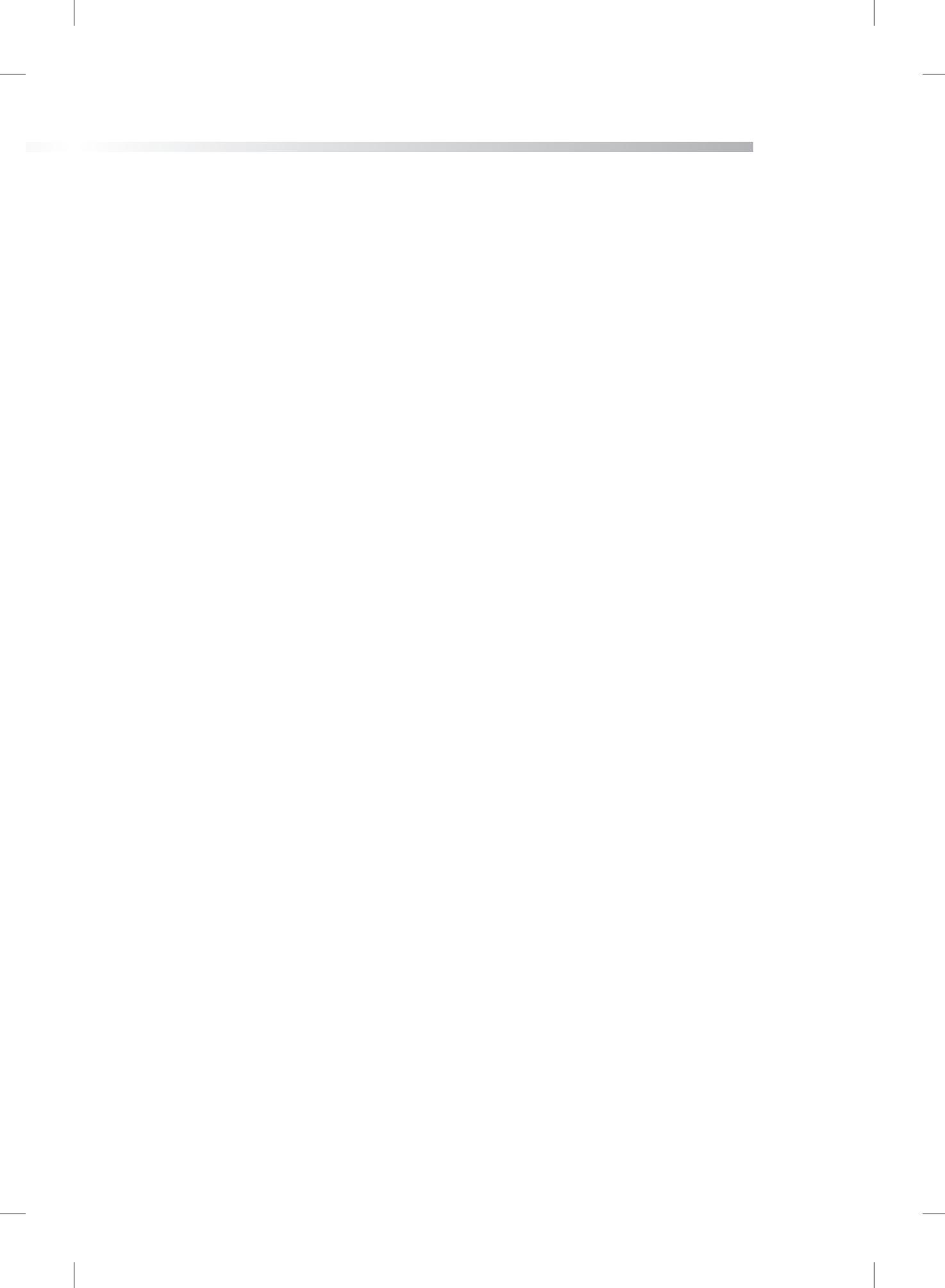
- א** ברכות ה, ח. פאה א. שבת ט, טו. בבא קמא א. פסחים א. ביצה ג. יומא ג.
- ב** פאה ו. שבת ב, ד, ה, ו. כתובות א. יומא ז. ביצה א. אבות ד, ה. מגילה ג.
- ג** פאה ה. Baba Batra י. חולין ז. נגעים ו.
- ד** סנהדרין א, ג. זבחים יא. כריתות ה. נידה ז.
- ה** ברכות ב, ט. פאה ד. שבת ח, י, יא, יב.קידושין א, ב, ג. סוכה ה. בבא קמא ט, י.
- ו** דמאי ב. נדרים ב, יא. סנהדרין ט. מכות ג. מועד קטן ג.
- ז** טהרות ט. מכשירין ב. עוקצים ב.
- ח** שבת כב. עירובין ז. יבמות א, יד. חגיגה ג. Baba Batra ב. חלה א.
- ט** יומא ד. זבחים יב. כלים יב.
- י** ביכורים א. שבת א. יומא ח. ביצה ב. ראש השנה ד. Baba Batra ח. יבמות ט.
- כ** ברכות ג. פאה ז. שבת ג, ז, טז, יז. פסחים ב, ז. בבא קמא ב. סנהדרין ב, י.
- ל** מעשר שני ג. סוכה ג, ד. Baba Batra ב. עובודה זורה א. תמיד ד.
- מ** ברכות א, ג. פאה ג, ח. שבת יח, כד. פסחים ד, ט. תענית א. מגילה א. אבות א.
- נ** שבת כא. יבמות יא. כתובות ד. נדרים י. סנהדרין ו. ידים ב.
- ס** תרומות ה. סוכה א. תענית ב, ג. כריתות ד. אהלות טו.
- ע** אבות ג. עירובין ב. פסחים י. קידושין ד. סוטה ט. שביעית א, ב.
- פ** חלה ב. זבחים יד. מדות ד. פרה ד.
- צ** פרה ט, יא.
- ק** כלאים ד. נדרים ח. זבחים ו. מעילה א, ד. קינים ב.
- ר** שבת יג, יט, כ. ראש השנה ג. יבמות ה. נדרים ט. עדיות ב, ה, ו. אבות ב.
- ש** ברכות ז. שביעית ו, י. שבת יד, כג. יומא א, ו. כתובות יא. אבות ו. שבועות א, ג, ד.
- ת** ברכות ד. פסחים ה. כלים ה. אהלות ה. נידה י.

יש נהגים ללימוד במווצאי שבתוות כל שנים עשר חודש את פרק כד מסכת כלים, לכל משנהינו מסתיימות בטירה. ולאחר מכן לומדים פרק שביעי מסכת מקוואות המובא לעיל.

מְעוֹלָם
וּמְעֹלָם

פרק
מידע

רישימה ארצית של חברות קדישא

להלן רשימות חברות קדישא ברוחבי הארץ לפי סדר א-ב. חלון פועלות כחלק מהמועצה הדתית וחלון עצמאיות. בעת הצורך, אל תהססו להתקשר בשעות הערב למספרים הנידונים ולבתים הפרטיים. שיחות אלה מקובלות וצפויות מطبع התפקיד.

מצבע הדברים, הרשימות נכונות ליום כתיבתן והפרטים עשויים להשתנות. בכל זאת הבאוו כאן את הפרטאים. הן מפני שחלקים נשאר קבוע, וגם אם ישנים שינויים, לעיתים ישנו קצת חוט שניית להיעזר בו. הרשימות דלහן נלקחו מחוברת "קבורה ואבלות" של פרויקט "עתים" בראשותם של הרב שאל פרבר ושלומית טור פז, ואני מודה להם על כך. ברשימה זו שולבו שמות וטלפונים גם מאתר "קדישא נט", ואני מודה גם להנהלת האתר זה על מתן רשותם לשבץ בספר את רישימותיהם.

ניתן למצוא רישימות מעודכנות גם באתריהם עצמם – ייעוץ ומידע בمعال הרים היהודי www.itim.org.il . אתר קדישא-נט www.kadishanet.co.il כמו כן גם באתר ממשלה ישראל – משרד הדתות http://www.religions.gov.il/hevrot_kadisha/.kvorot.asp

لتשומת לבכם, חלק מ לחברות הקדישא פועלות כחברות עצמאיות (חברות קדישא – גחש"א – גמiliות חסד של אמת) וחלון פועלות כחלק מן המועצה הדתית המקומית. באחדות מן הערים פועלות מספר חברות קדישא ותוכלו לבחור בזו התואמת את מנהכם לפי מוצאים העדתי. ביישובים קטנים ובקיבוצים נערכות הקבורה במסגרת היישוב או המועצה הדתית האזורית.

אבן-יהודה

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' אסוטא
4, ת"ד 37 טל' 09-8997127 (זמן 24 שעות
ביממה) פקס 09-8995714 יושב ראש ח'ק/
מועצת'ד: שמואל שיר.

אלפי-מנשה

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' גלבוע
116 טל' 7-7925757 09-7925208 פקס 09-
יושב ראש ח'ק/מועצת'ד: מויאל שמעון
.050-4036018 נייד 09-7925501

אופקים

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' אלי
כהן 9, ת"ד 7 טל' 08-9923073; 08-9923736
פקס 08-9926108 ממונה: משה דהן
054-6554125, אחראי בית העלמין: חיים
רומי 054-6554127.

אלקנה

חברה קדישא במועצת הדתית, ת.ד. 2
(ליד אзор התעשייה) טל' 9363438 פקס
-03-9063142 יו"ר מועצת'ד: חנן קלין –
מעונו: 03-9362085, 050-5736661

אורנית

ראוי תל-אביב.

אור-עקביה

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' עשרה
הרוגי מלכות 3 (מקביל לעיריה), טל'
04-636351; 04-6264380 אחראי: יוסף קוידי
054-7728502 רחל ביטון:
054-7728501

אילת

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' אילת
409/4 15 (ליד קופת חולים כללית)
טל' 6376135/6 08-6374092 פקס 08-6374092
מיכאל מדינה 057-7717100

אליכין

חברה קדישא במועצת הדתית, רח'
שבזי - מרכז אליכין טל' 04-6365839
פקס 04-6365108 ממונה מועצת'ד: יהודה
ימין 050-5271313, מנהל ח'ק: בנימין לוי
.050-4001908

אשקלון

חברה קדישא במועצת הדתית, רח'
اشתאול 1 ת.ד. 48 (מגדל אמירים, סיטי)

בנין-ברק
טל' 02-9997526 מנהל: יצחק פריליך
.050-5322030

חברה קדישא גחש"א – ראו תל-אביב.
חברה קדישא חרדי, רח' חזון איש, 6,
טל' 03-6181205 03 תורננים: גבריאל שיינק
03-5709202, 03-6184933
.050-7552644, רפאל רוטשילד 03-6189733
חברה קדישא – 'שומרי הדת', רח'
קובלסקי 9, משרד בית הלוויות בילינסון
03-9223726; 03-9376295, 03-9247722
מנכ"ל: יוסף שפיגל 050-5265899
חברה קדישא – פונוביין', טל'
טל' 03-6183111/2/3 שלוחה 3, מנכ"ל: מאיר
בולק 054-4930890
חברה קדישא – זכרון מאיר (הפלרין),
השל"ה 18, מנכ"ל: הרב יצחק כהן טל'
.03-6194699 או 03-6182863

בנייה
בית העלמין, רח' נילי 22 פינת רח' האריז.
מנהל: אשר דהן 054-8189123 טלפקס
.04-6288749
aimiil.asher15@bezeqint.net

בנין-עיבиш
חברה קדישא במועצה הדתית, רח'
הכלניות 135 ת"ד 371 טל' , 08-8593333
08-8592554 פקס 08-8598923 יושב ראש
ח"ק/מועד"ד: אהרן ענאקי טל' 050-7631906.

בת ים
ראו תל-אביב.

טל' 08-6714401 פקס 08-6714402. מנהל:
אלי יפרח 050-6483115 .050-6483115

באר-יעקב

חברה קדישא גחש"א, רח' ז'בוטינסקי 3
(בתוך סמינר באר-יעקב) מנכ"ל: הרב שבתי
לייסון 054-8436656 מעוננו 03-9658872

באר-שבע

חברה קדישא במועצה הדתית, רח'
התלמוד 8 טל' 08-6204000; 054-4348749
פקס 08-6237234 מנכ"ל: הרב אברהם
לורבר 054-4348735 אחראי: הרב שלמה
אווחיוון 054-4458580 .054-4458580

בית-דגן

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' הבנים
טל' 03-9605775 פקס 03-9601234
אחראי מתנדב: אהרון ניד
050-5422201 מעוננו 077-9304390

בית-שאן

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' הרצל
5 (ליד העיר העתיקה) טל' 04-6586249 או
04-6588166 פקס 04-6588166 מנכ"ל: הרב
מרדי דרומי 050-8334257 מזכיר: מאיר
שמחוון 050-6808800 .050-6808800

בית-שמעון

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' הרצל
ת.ד. 43 (ליד מחלקת גביה, עיריה) טל'
02-9917714; 02-9911361; פקס 02-99112867
מזכיר: שלמה קקון 052-3120481
חברה קדישא 'ארץ החיים' – חקלות
מיוחדות לקהילות מארה"ב, הרטוב צומת
شمישון, בית שימוש טל' 02-9911446;

גבעת-עדת

חברה קדושה במוועצת הדתית, רח' הדקל 30, טל' 04-6389873 פקס 04-6289217 ממונה ח'ק/מוועצ"ד: מושלים שרעבי .050-3481729 נייד 04-6380261

הוד-השרון

חברה קדושה במוועצת הדתית, רח' בית זkip 5 (מרכז מגדייאל) טל': 09-7481152 שלוחה 107 פקס: 09-7460658 אביה בלושטיין 052-5772860. יוסי ידע .056-508159

הרצליה

חברה קדושה גחש"א, רח' פיננסקר ת.ד. 107 (ליד הקאנטרי קלאב) טל': 09-9542246 טלפקס: 09-9565186 מנכ"ל: יצחק פלח: .050-5392277

זכרון - יעקב

חברה קדושה גחש"א, רח' המיסדים טל': 04-6396448 ממן חביב: 050-5358629

חרדרה

חברה קדושה גחש"א, סמטת פלטرين ת.ד. 377 (ליד השוק) טל': 04-6324040 פקס: 04-6323035 מנכ"ל: הרב יוסף גרשון 050-6977500 מזכיר: חיים אברמן 050-6977501 ר' 050-6977502 רוני דואני .050-6977502

חולון
ראוי תל-אביב.**חיפה**

חברה קדושה חיפה, רח' הרצל 63, טל': 04-8688000, אחראי: מר שמואל אדלר .053-3123312

גדירה

חברה קדושה – אשכנזים (لمי שכבררכש חלקת קבר), רח' פוקס 2 טל' 08-9441769 מנהלים: גד גרייבר ואברהם כהנוב. אחראי: בני קרנייאל 054-4651348

חברה קדושה – במוועצת הדתית, רח' פינס 1 ת.ד. 177, טל' 08-8597917 פקס 052-5344455, שלמה תנעמי 050-7263039 יהודה כלף

גוש-דן

תושבי אויר יהודה, אзор, בני ברק, בת ים, גבעת שמואל, גבעתיים, גני תקווה, חולון, יפו, קריית אונו ורמת גן – ראו תל אביב.

גוש עציון

חברה קדושה במוועצת הדתית גוש עציון. טל. 195 אלון שבות, טל' 02-9932816 יו"ר מוועצ"ד/ח'ק נסים סוויד מעונו: 02-9931258 נייד: 057-7718728 מזכיר: אמנון ראיישי 057-7718723 ציון כהן 050-5485359

גן-יבנה

חברה קדושה במוועצת הדתית, רח' הרצל 1 ת.ד 8 טל': 08-8574410 פקס: 08-8571172 יו"ר ח'ק/מוועצ"ד: ציון כהן 050-5485359

דימונה

חברה קדושה במוועצת הדתית, טל': 11 (מרכז מסחרי חדש, קומה א') טל': 08-6555862; 08-6554062; 08-6554258

<p>יבנה חברה קדישא במועצת הדתית, רח' הלילך 6 ת.ד. 52 (ליד בית הספר ביאליק) טל': .08-9437-151/71 פקס: 08-9431940, מנהל: מאיר מור יוסף .054-9789359</p> <p>יהוד חברה קדישא במועצת הדתית, רח' צבי ישע 13 ת.ד. 32 (ליד קופת חולים כללית) טל': 03-5367107; פקס: 03-5360870. מנהל: אביחיל זייד 052-6070557</p> <p>יסוד-המעלה חברה קדישא במועצת המקומית, טל': 04-6937511, 04-6937601, פקס: 04-6934390 רב היישוב: יעקב רייצס .052-7707283</p> <p>יפן ראו תל-אביב.</p> <p>יקנעם חברה קדישא במועצת הדתית, רח' התמר 1 (מרכז דרוקר) טל': 04-9890261 04-9890261 אחראי: שללי בוחבוט .050-5679951 קולט איגג: 050-5271288</p> <p>ירוחם חברה קדישא במועצת הדתית, רח' העליה ת.ד. 43 (במבנה כיבוי אש) טל': 08-6580039; 08-6580281; 08-6583191 .057-2201140</p>	<p>חברה קדישא – ספרדים, רח' אחד העם 14, טל': 04-8621910 מנהל: יעקב נזרי .052-6544202</p> <p>חברה קדישא – כורדים וספרדים, רח' סוקולוב 19, טל': 04-8672917 פקס: .04-8627174</p> <p>חברה קדישא – עולי צפון אפריקה והספרדים, רח' יל"ג 16, טלפקס: 04-8662619, טל' נוסף: 04-8622126 מנהל: .050-5252355 שמואל שטרית</p> <p>חצור הגלילית חברה קדישא במועצת הדתית, חצור ת"ד 19 טל': 04-6936485 פקס: 04-6931089 מצחיר: צביקה מימון: 057-7705948</p> <p>טבריה חברה קדישא במועצת הדתית, רח' הgalil ת.ד. 73 טל': 04-6720993/21 פקס: 04-6720280 ראש המועצה: יעקב שטרית .050-5404710</p> <p>טיירת כרמל חברה קדישא במועצת הדתית, רח' עמידר 19 ת.ד. 120 טל': 04-8570243, 04-8570242 פקס: 04-8574203</p> <p>יבנאל חברה קדישא במועצת הדתית, ת.ד. 159 (בבנייה המועצה) טל': 04-6708599 פקס: 04-6708076 ממונה מועצת"ד/ח"ק: אברהם הרוני: 050-2003901 מנהל: אבינועם .04-6708521 גריינברג מעונו:</p>
---	---

ירושלים

חברה קדישא 'קהילת ירושלים', רח'

אלישר 1 מענה קולי 02-6252281 פקס:

02-6221757 מנכ"ל: חנניה שחור.

חברה קדישא הראשית והכללית

(פרושים), רח' פינס 15 (ליד הדיזקודה)

טל': 02-5384144 מנכ"ל: אלעזר גלבשטיין

סדרן לוויות: שמוליק

גלבשטיין 050-5240063

חברה קדישא – העדה הספרדית, רח'

הר בוכוק 8 (מרכז העיר) טל': 02-6254371

פקס: 02-6231827 סמוך"ל: יוסי גיל. מספרי

טלפון במקומות דוחופים לאחר שעות

העובדת: 052-6678620, 052-6678620

clubhouse – בבלים, רח' שער צדק 1

טלפון תחנת דלק הטרויים טל': 02-6252842

פקס: 02-6257716 מנכ"ל: יאס נאג'ח

050-5217943

חברה קדישא – מערבים יוצאי צפון

אפריקה (לא פעיל משנת 2014). למידע

– רח' מסילת ישירים 1 (מרכז העיר) טל':

050-5230239 או לרבות אנקונינו 02-6255504

חברה קדישא – כורדים, רח' בית יעקב

טלפון: 02-6258469; 02-6234797;

מנכ"ל: אליהו ברוך. כשם המשרד סגור מופעל

במספר 02-6234797 משיבון ובו הפניה

لتזונת.

חברה קדישא – פרסים, רח' נסים

בכר 46 טל': 02-6248322; 02-6248612

פקס: 02-6248613 אחראי: יצחק נחמן

טל': 050-5259587 מעונו: 02-5811685

חברה קדישא – תימנים, רח' הנביים

טיל': 02-5378169; 02-5383786 פקס:

02-5000724 יו"ר: הרב שורובי שלמה.

טל': 050-7626183 מאירם.

חברה קדישא 'עוז החיים' – ספרדים, רח'

בצלאל אשכנזי 18 (שכונת הבוכרים – בית

ישראל) טלפקס: 02-5826466 מנהל: יצחק
שרבאני טל': 050-8877861

חברה קדישא – חסידים, רח' המביס
21 (שכונת גאולה) טל': 02-5384518 פקס:
02-5380101 מרכז"ל: הרבנים חיים
יצחק טל': 052-5111150 הרב שמואל שילין
.052-7619565

כפר-הרא"ה

חברה קדישא במועצה הדתית עמק
חפר, כפר הרא"ה טל': 04-6301140, פקס:
04-6301325 יושב ראש המועצה הדתית:
יאיר בטיטו ניד': 050-6388851 מנהל: הרב
אליהו עמאר טל': 050-6388852

כפר-חסידים -רכסים

חברה קדישא גחש"א, רח' האורנים 40
ת.ד. 6 (ליד המועצה ברכסים) מנהל:
אהרון קלמן איגרא טל': 052-2614764
.04-9846175

כפר-יונה

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' הרצל
12 ת"ד 20 טל': 09-8985635, 09-8987343
פקס: 09-8942804 מנהל: זמיר ברהום
.054-5707410

כפר-סבא

חברה קדישא גחש"א, רח' הכרמל 57 טל':
09-7670671; 09-7672478, 09-7670786
מנכ"ל: מרדכי אלבום טל': 052-6403700

כפר-שומריהו

חברה קדישא גחש"א, רח' החורש 13 ת.ד.
טל': 09-9562070 מנהל: משה לוי
.054-6888144

עمر 054-2327137 אחראי: שמעון זגורי
054-2327123 אחראי בית העלמיין יהודה
בן הרוש: 054-2327131. רב חברת קדשא
אשר בן דוד: 054-2327132.

מודיעין

חברה קדשא במועצה הדתית, רח' חשמונאים 8 (בקרוואנים ליד הרבנות) טל' 08-9726170. לאיש קשר נא לפנות למוקד העירוני: 08-9726020.

מוזכרת בביתה

חברה קדשא גחש"א, רח' עמנואל הלזרן 4 ת.ד. 380, טל': 08-9349486 פקס: 08-9349290 08-9349290 מנהל: הרב אפרים זלמןוביץ' .050-5403730

מטולה
משתמשים בשירותי חברת הקדשא של קרית שמונה.

מייתר
חברה קדשא במועצה הדתית, רח' תמנע, טל': 08-6517325, 08-6510913, 08-6510914 פקס: 08-6510914 יו"ר המועצת: ציון חדד 052-6259933 יו"ר חברת קדשא: הרב שמחה שטינר 054-4676405.

מנחמייה
חברה קדשא במועצה הדתית, קרן הייסוד ת"ד 332 טל': 04-6709755 04-6709771 יושב ראש ח"ק/מועצת: פרץ מרדיכי 04-6752294 נגיד: 050-5305532. רב היישוב דוד וענין: 054-3031228.

כפר-תבור

חברה קדשא במועצה הדתית, ת"ד 317 טל': 04-6767065 פקס: 04-6767384 מ"מ יו"ר המועצת: עירית אברהמי: .050-7561405

כרוכו

חברה קדשא גחש"א, רח' המיסדים 48, טל': 0772345735, טלפון: 077-2345035 מנהל: משה לי 052-3335004.

כרמייאל

חברה קדשא במועצה הדתית, שדרות נשאי ישראל 100 ת.ד. 50019 טל': 04-9989819; פקס: 04-9985630 050-5416804, 054-4411266, 057-7266844

לוד

חברה קדשא במועצה הדתית, רח' גרטבול 11 (ליד העירייה הישנה) טל': 08-9234158; 08-9235618; 08-9224769 פקס: 08-9225552, יו"ר ועדת ממונה: הרב עמרם איבגי מנהל חברת קדשא: הרב חיים גלייסקי 054-7770804.

מגדל

חברה קדשא במועצה הדתית, בנין המועצה המקומית ת"ד 289 טלפון: 04-6721648. רב היישוב: הרב יגאל מלניה עטיה: 050-5377133.

מגדל העמק

חברה קדשא במועצה הדתית, רמת יזרעאל ת.ד. 18 (בניין המשטרה הישן) טל': 04-6440134; 04-6541849 פקס: 04-6042015 יו"ר המועצת/ח"ק: הרב יעקב

מעלות

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' המעלפים 1 (מול חטיבת אורת) ת"ד 1204 04-9973689, 04-9979689, פקס: 04-9977181 מזקיר המועצת הדתית: אלי אלפסי 054-4377490.

נתיבות

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' חפץ חיים 404 טל': 08-9933555 08-9941027; פקס: 08-9945802 08-9945802 מנהל: יצחק אלפסי 054-7533318.

נתניה

חברה קדישא גחש"א, רח' פתח תקווה 12 (ליד הקניון) טל': 09-8333419/76 09-8610752; 03-5703822; 03-5703975 פקס: 09-8337662 09-8337662 מנכ"ל: הרב שלמה שטייגליין.

סביוון

חברה קדישא במועצת המקומית, רח' השכמה 8 סביוון, טל': 03-7370900, טל': פקס: 03-5349320 03-5349320 רב היישוב דוד ברודמן: 03-5348977, 050-5364775 במועצה: חנן קרן 052-2446794 אחרראי.

עומר

חברה קדישא גחש"א, רח' רותם 1 ת.ד 1 טל': 08-6291147 08-6291110 פקס: 08-6291110 מנהל: שמיעון ביטון 057-6484185.

עכו

חברה קדישא במועצת הדתית, יהושפט 29 ת"ד 174 טל': 04-9910402 04-9910402 פקס: 04-9817055, 04-9917708, 04-9817055 העלמיין: רונן סרי 054-2100934, 054-2100932 ביטון 054-2100932.

מצפה רמון

חברה קדישא במועצת הדתית, שדרות בן גוריון ת.ד. 13 (בניין המועצה המקומית) טל': 08-6588111 08-6595234 פקס: 08-6595234 מנהל: הרב דניאל בר מוחה 050-2012030 מעונו: 08-6588379.

נהריה

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' ישורון 9 (ליד העירייה) טל' בית העלמיין: 04-9923367; 04-99222316 ועKENIN 054-8030708 מעונו: 04-9922783.

נס-צионаה

חברה קדישא גחש"א, רח' ויצמן 8 טל': 08-9403753 מתניה רוטשילד: 050-5975460.

נוף הגליל

שירותי קבורה עירייה, בית עלמיין ת.ד. 513 04-6555605 אзор תעשייה ג' טל': אחראי: שמיעון עמוס 052-4770773 עירייה: רח' גלבוע 16 ממונה: רבקה בן גל 04-6478954.

נשר

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' צבר 19 (ליד המכלה הטכנולוגית) טל': 04-8214370 פקס: 04-8215215 מנהל בית

פתח-תקווה
 חברת קדישא גחש"א, רח' הראשונים 6
 (ליד הדואר המרכזי) טל': 03-9302738;
 057-7791164 בשמות הערב: 03-9311328
 מנהל: יהודה פורת טל': 039311328.

צפת
 חברת קדישא במועצה הדתית, רח'
 הפלמ"ח 68 (ליד מתנ"ס ולפסון)
 טל': 04-6971633; 04-6972438;
 פקס: 04-6921311 מזכיר: רחמים כהן
 .052-3742114

קדימה-צורן
 חברת קדישא במועצה הדתית, הרב הרצוג
 2 טל': 09-8990086 פקס: 09-8995085
 יוושב ראש ח"ק/מועצת"ד: עופר גואטה
 .054-7493222

קיסריה
 חברת קדישא גחש"א, יו"ר: דניס רנסיה:
 .052-2666750

קצרין
 חברת קדישא במועצה הדתית, רח' חוקוק
 41 (ליד בית הכנסת שבת אחים) טל':
 04-6961585 פקס: 04-6962036 מנהל: הרב
 דוד זפרני 050-4421401 מעוננו:
 04-6961073 במקרים דוחפים: הרב לוי יוסף;
 04-6962233; 050-4421402. החברה גם אחריות על
 קבורות לא-יהודים וחוורי דת תושבי קצרין.
 יש לפנות ליעקב פרשה טל': 052-2694951

קרית ארבע
 חברת קדישא במועצה הדתית, רח' יהושע
 בן נון 15/9 ת.ד. 18 טל': 02-9961083 פקס:
 .057-7722881 יו"ר: 02-9961656

עמך חפר

חברה קדישא במועצה הדתית עמק
 חפר, כפר הרא"ה טל': 04-6301140, פקס:
 04-6301325 יושב ראש המועצה הדתית:
 יאיר בטיטו נייד: 050-6388851 מנהל: הרב
 אליהו עמאր טל': 050-6388852.

עפולה

חברה קדישא במועצה הדתית,
 שדרות ארלוזורוב 34 (ליד העירייה)
 טל': 04-6426200/400. מזכיר: שלום מזרחי
 .050-3199273. אליהו גבאי נייד:

ערד

חברה קדישא במועצה הדתית, רח'
 יהודה 34 טל': 08-9959419; 08-9957269;
 08-9954629 08-9959758 פקס: 054-9170472
 אחראי: יוסי חיימן

עתלית

חברה קדישא במועצה הדתית, רח'
 הכלניות 1 (ליד בית הכנסת אהבת שלום)
 טל': 04-9842141/922 פקס: 052-3766478
 מנהל: הרב יהודה אלמקיס מעונו:
 .04-9842836

פרדס-חנה

חברה קדישא גחש"א, רח' הדקלים 68
 טל': 04-6373471 פקס: 04-6379074 מנהל:
 שלום ישראלי טלפון: 0508332261 אימייל:
 .kadishaph42@gmail.com

פרדסיה

חברה קדישא במועצה המקומית, שבי 3
 טל': 09-8940878 פקס: 09-8989024 .

קרית ים

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' להמן 15 (ליד קופת חולים כללית) טל': 04-8753819; 04-8777153 פקס: 04-8755039 מנהל: רחמים גלעדי .054-8119134

קרית מוצקין

חברה קדישא גחש"א, שדרות משה גושן 76 (ליד העירייה) טל': 04-8710575 טלפקס: 04-8702730. מנהל: אלברט בן יאיר 052-3796080 ר"צ בית העלמי: שלמה פולקס .053-9214278

קרית מלאכי

חברה קדישא במועצת הדתית, צה"ל 1 שער עיר טל': 08-8587867; 08-8581337; 050-2060201; 052-6249329

קרית עקרון

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' הרצל 44 ת.ד. 4 (בבניין המועצה המקומית) טלפקס: 08-9413786, מנהל: שלמה מרוחבי .054-8057889; 08-9414743 .050-9331515

קרית שמונה

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' הירדן 7 ת.ד. 585 טל': 04-6940358; 04-6940221; 04-6950375 יונ"ר: הרב יצחק קקון .050-4644162

ראש-העין

חברה קדישא במועצת הדתית, רח' העצמאות 10 ת.ד. 7 טל': 03-9389689; 03-9382932; 03-9382932 מנהל בית העלמי: שלמה נהרי .054-6640692

קרית אטה

חברה קדישא – אשכנזים, רח' נורדאו 2 (ליד קופת חולים פינסקר) טלפקס: 04-8449959 מנהל: ישראל גישייד 04-8443085 במקרים דוחפים:IROCHM רוכיר, מעונו: רח' סוקולוב 13 04-8447705 מיכאל דסקל, מעונו: 04-8446929

חברה קדישא – ספרדים, רח' סוקולוב 17 א טל': 04-8442511 יונ"ר: יהודה תורג'מן 052-611263 אחראי: מיכאל אילוז .04-8437778

קרית ביאליק

חברה קדישא גחש"א, רח' הזית 13 טל': 04-8780878; 054-3237358 פקס: 04-8732130 מנהל: שי צרבנסקי .054-2495081

קרית גת

חברה קדישא במועצת הדתית, שדרות לכיש 11 (ליד בנק המזרחי) טל': 08-6881691 שלוחה 7; רב העיר: 08-6600553 פקס: 08-6681729 מנכ"ל: הרב משה גוזלן .057-2395197

קרית טבעון

חברה קדישא במועצת הדתית, האלונים 78 ת"ד 1008 טל': 04-9832714, 04-9832715 פקס: 04-9836264 מנהל: משה אלטהויז .054-9770585 חברת קדישא אל-רואי, המזרח 8, שכונת אל-רואי, קריית טבעון טל': 04-9834373 יונ"ר: אברהם בן-בנימין בית: 04-9830726 נייד: 050-5554134

רמת השרון

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' סוקולוב 47 טל': 03-5406004 / פקס: 03-5406579
03-5498156 אחראי: אברהם גמליאל 050-5362929.

רמת ישן

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' מעלה שיטים 1 (ליד הדואר) ת.ד. 5496 טל': 04-9532081 / פקס: 04-9836410
ח'ק/מועד"ד: אבנור שלמה 04-9836271 נייד: 052-2611176.

רעננה

חברה קדישא גחש"א, רח' קלואזנר 18 (בניין המועצה הדתית) טל': 09-7454167.

шибី ציון

חברה קדישא בוגען מוקומי שבי ציון, ת"ד 22806 25 בית: 04-9820251 נייד: 04-9820179.

שדרות

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' ההסתדרות ת.ד. 107 (ליד מ"א) טל': 08-6610333; 08-6897034; 08-6897666
מנהל בית עלמין וחברה קדישא: נתן בר יוחאי 050-7641139.

שוהם

לשכת הרבנות שחם, רח' האודם 63, טלפון: 03-9723065, פקס: 03-9794674
וקבורה: ארמנונד בן-נעימים 052-5979002
הרבר דוד סטיו 052-4280124.

ראש פינה

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' מעלה גיא אוני 223 (מול המרפאה) טל': 04-6936277
04-6936019 אחראי: דוד ברדו גו 050-2905091.

ראשון לציון

חברה קדישא גחש"א, רח' חלווצי יסוד המעלה 8 (מרכז העיר פינת לבונטין) טל': 03-96655222 טלפקס: 03-96655222
הוֹרְבִּיז 057-3180983. אתר אינטרנט: hkr.org.il.

רחובות

חברה קדישא גחש"א כללית, רח' בנימין 28 (ליד חברת חשמל) טל': 08-9451041 שעות פעילות המשרד: ימים א'-ה' בין השעות 08:00-16:00 ובימי חג וערבי חג מ00:00-8:00 עד 12:00. מנהל: הרב נתן וינפלד, טל': 050-4133378
העבודה: משה נוימן, טל': 052-5367580.
חברה קדישא מרמורק – תימנים, רח' הירשנון 6 טל': 08-9456677 פקס: 08-9455288
מנהל: ריאובן שרעבי: 052-2726793
חברה קדישא שעוריים, רח' הרוב משולם ווסף 4 טל': 08-9457206
מנהל: ישי כהן טל': 08-94534737 אחראי בדישיה: 050-5381919.

רמלה

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' גולומב 25 (פינת טרומפלדור) טל': 08-9225360
טלוחה (2) פקס: 08-9229272
గבריאל דין 052-8362496.

תל-מוני

ח'ירום: 03-5117180 פקס: 03-7972251
מנוהל: יהודה פרידלנדר; טל':
.052-2776455; www.kadisha-tlv.co.il

תל-מוני
חברה קדישא גחש"א, רח' הדקל 51
ת.ד. 95 (בניין המועצה הדתית) טל':
09-7966030 פקס: 09-7964949
לווי 5218763. יניב

שלומי

חברה קדישא במועצה הדתית, רח' נתן
אלbez ת.ד. 100 (ליד בית הספר בן-צבי)
טל": 7/7 04-9875245 פקס: 04-9875568
מויעץ"ד / ח"ק: משה מגירה 052-3270494

תל-אביב-יפו וגוש דן

חברה קדישא גחש"א, רח' מוהליבר 33
(ליד נחלת בנימין) טל': 03-7953600 מוקד

משרד הדתות מחלקת קבורה 02 – 5311105
בטוח לאומי, מחלקת דמי קבורה 09 – 8602862

רשימת לשכות הבריאות המחויזות והנפטריות

מטרה הדברים, הרשימות נכונות ליום כתיבתן והפרטים עשויים להשתנות. בכל זאת הבאוו
כאן את הפרטים. הן מפני שהלכם נשאר קבוע, וגם אם ישים שינויים, לעיתים ישנו קצת חוט
שניתן להיעזר בו.

אשקלון – נפה

ד"ר נטלה בילנקו | מרכז רפואי ברזילי, אשקלון | פקס: 08-6745158, מרכזיה: 08-6745555

באר שבע – מחוז

ד"ר מיכאל גדלביץ | רח' התקווה 4, באר שבע | פקס: 08-6280286, מרכזיה: 08-6263511

השרון – נפה

ד"ר שמואל גروس | שדרות חיים ויצמן 23, נתניה | פקס: 09-8611546, מרכזיה: 09-8300111

חדרה – נפה

ד"ר ארינה וולובייך | רח' הלל יפה 13, חדרה | פקס: 04-6323958, מרכזיה: 04-6240801

חיפה – מחוז

ד"ר שמואל רשפון | שדרות הפל"ם 15 א, חיפה | ת.ד. 800, מיקוד 81999

פקס: 04-8633111, מרכזיה: 04-8632915

ירושלים – נפה

ד"ר עמוס מזור | רח' ירושלים 4, עופולה | פקס: 04-6099049, מרכזיה: 04-6099000

ירושלים – מחוז

ד"ר חנן זמיר שטיין | רח' יפו 86, ירושלים | פקס: 02-5314861, מרכזיה: 02-5314811

כנרת – נפה

ד"ר חיים דר | רח' אלחדיף 1, טבריה | פקס: 04-6720627, מרכזיה: 04-6710300

מרכז – מחוז (lod)

ד"ר עפרה חבקין | קריית המושלה, שדרות הרצל 91, רמלה

פקס: 08-9788668, מרכזיה: 08-9788660

קרית-شمונהרשימת לשכות הביאור המחויזות

נצרת – נפה

ד"ר אהוד מירון | רח' נצרת עילית | פקס: 04-6457098, מרכזיה: 04-6557000

עכו – נפה

ד"ר שי אברהב שיאהב | רח' דוד נוי 17, עכו | פקס: 04-9917957, מרכזיה: 04-9955111

פתח תקווה – נפה

ד"ר יoram סיון | רח' אחד העם 31, פתח תקווה | פקס: 03-9306686, מרכזיה: 03-9051818

צפון-נצרת – מחוז

ד"ר מיכל כהן-דר | רח' המלאכה 3, נצרת | פקס: 04-6561465, מרכזיה: 04-6557888

צפת – נפה

ד"ר חיים דר | רח' הפלמ"ח 52, צפת | פקס: 04-6971576, מרכזיה: 04-6994200

רחובות – נפה

ד"ר מרינה פוליאקוב | רח' דוד רמז 80, רחובות | פקס: 08-9469130, מרכזיה: 08-9485858

רملיה – נפה

ד"ר זהר מור רח' דני מס 3, רملיה | פקס: 08-9251607, מרכזיה: 08-9181212

תל אביב – מחוז

ד"ר רבקה שפר | רח' הארבעה 14-12, תל אביב | פקס: 03-5634840, מרכזיה: 03-5634848

תמייקה נפשית

יש מי שסבירתו המשפחתייה והחברתית מספקת לו את כל התמייקה הדרושה לו ויש מי שמעודיף להיות עם עצמו בשעות הקשות שלאחר האובדן. עם זאת, תמייקה ממוקורות נספפים ושיתופן אנשים נספפים עשויים להקל על הכאב ועל המועקה ולסייע בהבנת האירועים ובעיבודם. גם הרשימות דלהן נלקחו מהחברת "קבורה ואבלות" של פרויקט "עתים" בראשותם של הרוב שאל פרבר ושלומית טור פז, ואני מודה להם על כך.

תמייקה דרך הטלפון:

ער"ן-עוזרה ראשונה נפשית 1201 מכל טלפון, בשפות עברית, רוסית, אמהרית וערבית.
موكديم عירוניים: ירושלים, 02-5610303; גוש דן, 03-6391063; חיפה, 04-8672222/3;
ברוסית: 04-8672223; חדרה, 04-6346789; כרמיאל, 04-9888770; באר-שבע, 08-6494333;
נתניה 09-8625110.
אוזן קשבת-אגריפס 111, ירושלים 02-6243358.
موكديم عירוניים 106 – שירותים פסיכולוגיים ופקידי סעד.

תמייקה במפגש אישי:

ארגון 'נחמה' – סיוע בעיבוד האבל בעברית ובאנגלית 054-6385269.

תמייקה בילדים:

שפ"י – שירות ייעוץ וטיפול פסיכולוגי לנער ולילדים ברחבי הארץ 02-5603249/51.
הפנייה מתבצעת דרך הייעוץ בתבי הספר.
הקו הפתוח של משרד החינוך – לתלמידים 02-5602538, שיחות חינם 003-222-1-800.
נע"ן – נוער עונה לנוער-ירושלים 02-6249959.
כמע"ן – נוער מדבר עם נוער-מרכז 03-5254065.

מְעוֹלָם
וּעֲדַעַת
עוֹלָם

מפתח

המפתח בינוי בחלקו סביב נושאים כלליים, ממה מסתעפים נושאיה המשנה. لكن אם ערך מסויים לא מופיע, יש להגדיר תחילת מהו הנושא הכללי אותו מחפשים, ובתוכו את נושאיה המשנה המתבקשים.

<p>אב הרחמים</p> <p>להגביה או לגלול ספר תורה 174, 123 להשלים מנין לחתונה או לשבת 353 ברכות להתיעץ עמו בעניינים 184 חינוכיים היווניים 158 לכבוד כחתן תורה או חתן בראשית 202 לנגן בפורים או לצורך מצוה 204 לעבור באמצעות השבעה 168 מקום למקום 168 לשלח לו הזמנה לשמחה 184 שליא יכול להשתתף בה 183 לשמש כמלצר ב庆幸ת נישואין 162 לשמש כסנדק או מוהל 189 لتת או לקבלת מתנה 118 צירופו למניין 170 רב, לעזרך חופה בתור שנים עשר חדש 190 שינוי מקומו. ראה שינוי מקום לאבל. </p> <p>אב ואם</p> <p>אב חורג, קריאה עליו 101 אב נוכח בטהרת בנו 80 אבלות עליהם. ראה אבלות על אב ואם. אם האב מקפיד שהבן לא יאמר קדיש על אמו 129 בר מצוה לבן בתור שבעה 163 הסכנות שבנים יאמר קדיש בחיהם 144 השתתפותם בחופת ילדיהם בתור השבועה 163 להיקבר בקרבר שהיה מיועד לאביו 235 לשכת במקומו של אביו 171 לאחר מותו 398 שימוש בגדייהם לאחר שנפטרו </p> <p>אביינו מלכנו</p> <p>אמירתו בבית האבל 124 אבל כשליח ציבור באזכורה 221 בחול המועד 206 בחונכה 206, 203 ביום השנה 210 בימים נוראים 202 בימים שאין אומרם תחנון 206 במועדים 206 במושאי שבת 210, 125 בסליחות 206 בעל קורא קבוע בשבת 242 בתור השבעה 174 בפורים 206 בקראת מגילה 204</p> <p>אבל</p> <p>אם נודע לו על הפטירה רק באמצעות השבועה 244 בענייני תפילה וברכות 123 יציאה מביתו לבית הכנסת 169 יציאה מביתו לצורך מצוה 168 כהן, לשאת את כפיו 424, 119, 118 קשהינו משתתף בלויה, מתי מתחיל אבלות 242 לברך "מי שברך" לברך אחרים או שיברכו אותו לברך שעשה לי כל צרכי 174 160 156</p>	<p>ערך באוצר המושגים</p>
--	---------------------------------

<p>175 מוצאי שבת</p> <p>173 מותיקנים לפני כניסה</p> <p>156 נעילת הסנדל</p> <p>185 סעודת שלישיית אל תוך הלילה</p> <p>174 עלייה לתורה</p> <p>451, 173 צאו נגד האבל</p> <p>104 קריעת</p> <p>172 שבת לעומת חג</p> <p>173, 170 שינוי מקום</p>	<p>206 בראש חודש</p> <p>125 בשבת ויום טוב</p> <p>206 בשבת שלפני יום השנה</p> <p>210 כשיום השנה חל בשבת</p> <p>207 כשייש כמה אחים אבלים</p> <p>124 כשקשה לו הדבר</p> <p>124 לשנות בית הכנסת כדי להיות חזון</p> <p>124 סדר עדיפויות בין האבלים</p> <p>124 פיצול מנין כשייש כמה אבלים</p>
אבלות, דיןיה בתוך השבועה	
<p>154 איפור</p> <p>203 בחנוכה</p> <p>177 בסיום השבועה</p> <p>203 בפורים</p> <p>162 ברכת שהחינו</p> <p>בשבת. ראה אבלות בשבת, דיןיה.</p> <p>דברים שבצנעה. ראה דברים שבצנעה.</p> <p>164 החלפת בגדים</p> <p>הנחת תפילין. ראה תפילין.</p> <p>202 יצאה מביתו לאמרית סליחות</p> <p>167 ישיבה בבית הכנסת</p> <p>177, 167, 114 ישיבה על כסא</p> <p>כיבוס. ראה כיבוס.</p>	<p>353 ערך באוצר המושגים</p> <p>143 היחס המינוח בין איש לאשתו</p> <p>140 המקור והטעם</p> <p>135 התהילה הדרגתית</p> <p>353 טעםה</p> <p>137 מידת הדין מתחה</p> <p>179 מקור אבלות שלושים</p> <p>135 פרטיהם וככליהם</p>
אבלות בשבת, דיןיה	
<p>157 ללימוד דברי חולין</p> <p>ליצאת מביתו לבית הכנסת</p> <p>163 לבר מצוה לבן</p> <p>ליצאת מביתו לבית הכנסת</p> <p>177 לשמעו דרשה</p> <p>166 נטילת ציפורניים</p> <p>נעילת הסנדל. ראה נעילת הסנדל.</p> <p>165 סיוד הבית</p> <p>153 סיכה</p> <p>עשיות מלאכה. ראה עשיית מלאכה.</p> <p>165 קניית בגדים או כלים חדשים</p> <p>רחיצה. ראה רחיצה.</p> <p>שאלת שלום. ראה שאלת שלום.</p> <p>167 שינוי בmittah או על גבי קרקע</p> <p>170 שינוי מקום. ראה גם שינוי מקום לאבל.</p> <p>שמחה. ראה שמחה.</p>	<p>174 אל מלא רחמים</p> <p>ברכת כהנים</p> <p>159 דברים שבצנעה</p> <p>175 הבדלה</p> <p>173 השמטות בתפילה</p> <p>174 חל יום השבעה בשבת</p> <p>169 יצאה מביתו לבית הכנסת</p> <p>172 כללי אבלות</p> <p>190, 185 לאחר ולהתארח</p> <p>להשתתף בעונג שבת או בשלום זכר</p> <p>184 להשתתף בשבת ברוכות</p> <p>175 להשתתף בשיעור תורה קבוע</p> <p>175 לומר שלום עליהם וזמן רוח שבת</p> <p>לטבול במקווה למי שרגיל</p> <p>153 בכל ערב שבת</p> <p>184 לעורר שבע ברוכות בביתו</p>

242 431 242 245 143 144 143 253 147 , 136 240 264 239 142 246 179 188 138 139 140 256 135 177 199 136 144 178 , 176 , 174 251 94 257 143 251 179 253 147 , 94	ולא ידוע מתי יCKER אם ציוה לא לנוהג עליו אבלות אם קיבל אבלות על קרובו בחוץ' שטרם נCKER אם שמע על קרובו שנפטר בחו"ל בגין מאומץ בגין עלי קרוביו בזוג והמצא בהליך גירושין בחגים ומועדי השנה. ראה חגים ומועדי השנה. בחתון וכלה ביום הראשון בליקוט עצמות בנישואין אזרחיים בפניי קבר בקטן בשמועה קרוביה בתוך שלושים בתוך שנים עשר חודש האיסור להתאבל יותר מדי החיבור להתאבל המקור והטעם לאבלות השלמת אבלות לאחר זמן התהילה הדרגתית זמן הפסקת אבלות השבעה חישוב השלושים לאחר חג חמישת הזמנים השונים באבלות יום המיתה ויום הקבורה. ראה יום המיתה ויום הקבורה. כל שמתאבל עליו מתאבל עמו כשיים השבעי חל בשבת כשייש ספק אם נפטר כשקבר סמוך לכנית השבת כמשמעותה באב למי שלא ידוע על פטירת קרובו לפי איזה עדות מתאבלים מאימתי מונחים שלושים מאימתי מונחים שלושים בחג, בחתון וכלה מאימתי מתחילה	תלמוד תורה. ראה תלמוד תורה. תספרות וגילוח. ראה תספרות וגילוח. תפילין ביום הראשון. ראה גם תפילין. 148 אבלות, דיןיה בתוך השלושים בגדים מכובסים וחדים טיולים מוסיקה נטילת ציפורניים שאלת שלום שניי מקומו בבית הכנסת שמחה. ראה שמחה. תפירות וגילוח. ראה תספרות וגילוח. אבלות, דיןיה בתוך שנים עשר חודש טיולים, ריקודים ושמחה נתיעת עצים קניית בגדים וחפצים חדשים שיפוץ הבית תפירות וגילוח. ראה תספרות וגילוח. אבלות, חולות אב ואם שציוו לא לנוהג אבלות יב חודש אם אין יודע מתי תערך הלוויה אם הורו לו בטיעות לא להתאבל אם החל לנוהג אבלות קודם לשאר קרוביו אם חלק מהקרוביים מלאוים המת וחלקם לא אם לא ישתחף בלוויה אם לא נהג אבלות אם מת קרוב נוספת בזמן האבלות אם נהג אבלות בטיעות אם נהג אבלות בטיעות לפני הקבורה 243 אם נהג שבעה ולא שלושים אם נמצאה גופתו לאחר שהתאבלו עליו אם נשלח המת לקבורה
--	--	--

66	כשייבור בארץ אחרת	מאותי מתחילה כשאינו
66	כשנסמר לחברת קדישא	משתתק בלויה
	כשנסלח המת לעיר	מדת הדין מתחזה
245 ,242	אחרת לקבורה	מקור לאבלות שבעה
		מקור לאבלות שלשים
	אבלות מהתורה או מדרבנן	מקצת היום ככלו.
353	ערך באוצר המושגים	ראה מקצת היום ככלו.
	אבלות על אב ואם	נולד בן בתור השנה
101	אב חורג, קריעה עלייו	סיום השבעה
	איסור על הבן ללקט עצמותיהם	על אב ואם כשהם מעולם
241	בידיו	על אדם נשוי שספק אם נפטר
431	אם צו לאה נהוג עליהם אבלות	על אשתו
	אם ציוו לא להتابל	על בעלה
190	יותר משלשים יומם	על בעלה הראשון לאחר
186	ביקורי חברים	שניותאה שב
249	בשיעור ורוחקה	על מאבד עצמו לדעת. ראה
	החלפת הבגד הקרוע	מאבד עצמו לדעת.
164 ,104	במשך השבעה	על מומר
387 ,191	הריני כפרת משכבו	על מחללי שבתות
	השתתפות בשמוחות בתור	על מי מהקרובים חלה האבלות
183	שנתיים עשר חדש לפטירתם	על מי שהיה נשוי לגואה
	חג לא מבטל אבלות	על מי שמסר גוף למדע
200 ,194	שנתיים עשר חדש	על סבא או נכד
396	חוליצת כתף	על עבריין פורק כל עול ישראל
253	חתן כהן להיטמא להם	על קרוביים פסולים
179	חתן, להסתפר תור שלשים	על רבבו
80	טהרת אביו, איסור להיות נוכה	על שבויים ונודדים
465 ,191 ,188	כיבודם לאחר מיתתם	על שומרת ים
142	כשלא הרים מעולם	על תינוק
218	לא בקר קברם עשר שנים	קטן שגדל
382	לא למהר להוציא מותם	קימה ביום השביעי
188	לאחר שלשים	שחל בשבת
183	להיות נוכה בחופה	קימה מהשבעה
202	להקיף בהושענות את הבימה	שלושה ימים לבכי
182	להתחנן בתור שלשים לפטירתם	אבלות ישנה ואבלות חדשה
203	משלוח מנות	ערך באוצר המושגים
116	ניחום אבלים, משך זמני	אבלות לפני הקבורה
	סעודת הבראה בחויל המועד	בשיעור קרובה
108	ובפורים	

אותיות נשמה. ראה אוצר המושגים ערך אלפא ביתה. אזכורה. ראה גם עלייה לקבר. בשבת וחג הקדמותה ללילה לפני ערב חג לימוד משניות נוסח אשכני סדר האזכורה בבית העלמין סיכום ההכנות לאזכורה סමוך לפני הגים עיתויה בשמוועה קרובה אחד עשר חודש משך אמירת הקדיש סעודה לעולי נשמה	128 130 132 256 , 105 , 103 104 249 81 182 , 170 210 124 190 , 137 188 201 200 179 , 166 211	קדיש עליהם, על ידי מי נאמר קדיש, אמרתו על ידי גר קדיש, זמן אמרתו עליהם קריעת חיל המועד קריעת שמעה רוחקה שמעת עפר על עיניהם שינוי מקומו שליח ציבור וקדיש ביום השנה שליח ציבור, הבן כשליח ציבור שנתיים עשר חודש تسפורת וגילוח אחר שלושים تسפורת וגילוח בחיל המועד تسפורת וגילוח בערב חג תשופורת וגילוח בתוך שלושים תענית ביום השנה
אין חינוך לאבות ערך באוצר המושגים		אבן הנחתה על הקבר על הקבר, גולל ודופק
אין עושים נפשות לצדיקים ערך באוצר המושגים		אברים אין הלנת המת באברים איסור טומאה לכוהנים בשעת מיתה לא יצאו אבי הוגס חוץ למיטה כבוד המת לוז קבורותם תרומות אברים תרומותם למדע
אישור משטרה לצורך רשיון קבורה		אדם בהול על מתו ערך באוצר המושגים
גברים אברהם אבינו אברהם אבינו ושרה אמנה אדם הראשון		אוב ערך באוצר המושגים אונן. ראה אניות.

389	רבי אלעזר ברבי שמעון	420 ,301 ,140 ,100	אהרן הכהן
453	רבי חנינא בן תردין	384 ,333 ,167 ,100	איוב
,363 ,361 ,46	רבי יהודה הנשיא	420 ,402	אליהו הנביא
	447 ,440 ,437 ,389 ,385	100	אלישע הנביא
139	רבי יהושע בן חנניה	449 ,80	אלכסנדר מוקדון
109	רבי יוחנן (בහערה)	232	אלעזר בן אהרן הכהן
172	רבי יוסי בן חלפתא	84	ברוריה
411	רבי ינא	384 ,333	בעז ורות
433 ,79	רבי ירמיה	232 ,214	ברזיל הגלעדי
172	רבי מאיר	232	גדעון בן יואש
84	רבי מאיר	,159 ,155 ,100	דוד המלך
435 ,387 ,270	רבי עקיבא		483 ,445 ,423 ,283 ,167
469 ,413	רבי שמעון בר יוחאי	400 ,386	הלו הזקן
227	רבן גמליאל	408 ,396 ,359	חזקיהו המלך
112	רבנן בן זכאי	384 ,333	יהודית ותמר
232	רחבעם בן שלמה	384 ,100	יהושע בן נון
214	רחל אמנה	,214 ,140 ,89	יוסף הצדיק
421 ,417 ,384 ,232	שאלול המלך	438 ,413 ,397 ,371 ,362 ,361 ,354 ,232	
436 ,170	שלמה המלך	,155 ,148 ,140	יחזקאל הנביא
418 ,399 ,384 ,355	שמעואל הנביא		446 ,445 ,157
83	שמעואל הקטן	,107 ,100 ,50 ,47	יעקב אבינו
410	שמעון הצדיק	,427 ,420 ,413 ,398 ,371 ,270 ,232 ,231	
			438 ,436 ,431
אל מלא רחמים. ראה גם הזורות נשמות.		100	יפתח הגלעדי
122	אחר קריית התורה	438 ,436 ,420 ,232	יצחק אבינו
217	באזכור בית העלמי	416	יתרו
באזכור בימים שאין אומרים תחנון		389 ,214 ,100	כלב בן פנה
216	בחודש ניסן	387	לולינוס ופפוס הרוגי לוד
210	ביום השנה	445 ,421 ,420	מרימ
92	בלויה	,365 ,354 ,140 ,89	משה רבנו
215	בראש חודש או בחנוכה		447 ,420 ,413 ,411 ,399 ,391
174	בשבת בתוך השבעה	354 ,140	מותשלח
222	שבתוות השנה הראשונה	421 ,365	נדב ואביהוא
522	הנוסח	469	נחום איש גמזו
217	לאמרו אם אין מנין	232	נחמייה בן חכליה
524	לחילוי צה"ל, הנוסח	361	עקיביא בן מהלאל
359	ערר באוצר המושגים	232	עשהאל בן צרויה
		387	עשרה הרוגי מלכות
אלמן, אלמנה		409	רב יוסף
346	כתיבת זכויותיהם בצוואה	112	רבי אלעזר בן ערך

<p>לעלות לקבר בין הזוג הראשון מאמתי יכולם להנשא שנית</p> <p>אלפא ביתא</p> <p>להשלים מנין או זימון 218 לומר דברי תורה בהספר 438 לומר קדיש לפני הקבורה 438 לומר תהילים 218 למול או לפנות את הבן 396 לקרובים בחוץ לאرض 415 מכירת העסק למשך זמן האבות 360 נטילת ידיים 511 עיכוב בקבורה, האם נמשכת האניות 242 על מאבד עצמו לדעת 259 על תיקון 65 ערך באוצר המושגים 67 קודם שיוודיעו על הפטירה 65 קטן שגדל תוך כדי האניות 67 קריאת שמע על המיטה 432,65 תפילה 66 תפילת הדרך (בהערה) 71 אסרו חג לעלות לקבר 253,70 72 אפר הנשׁורפים ערך באוצר המושגים 241 72 ארון המת איסור הנאה ממנו 71 האם נחשב הלנת המת 71 העברתו ממוקם למקום 67 לא נחשבת ליקוט 68 ללא קבורה, ממותה מתחללים אבות 136,65 לנקוב בו חורים 65 ערך באוצר המושגים 69 פינונו 65 אשכבותא. ראה השכבה. 69 אשר יצר אתכם בדין. ראה בית הקברות. לבנות סוכה ולקנות ארבע מינים 74 אשר יצר 231,68 אתם בדין</p>	<p>אמירות שלום. ראה שאלת שלום.</p> <p>אנינות</p> <p>אם אין אפשרות לטפל בנפטר 67 אם אין הקרובים מטפלים בנפטר 65 אם האב ציווה שרק בן אחד יטפל בקבורתו 65 אם נמסר לחברה קדישא בהורי חתן וכלה 66 בשוואה לאבות 136,65 בחול המועד בחתן וכלה ביום טוב בליקוט עצמות במושאי שבת במצאות השיכות למועדים בעל קורא קבוע, שבת שבת דברים שבצנעה בשבת דיני האונן האם רשאי להחמיר ולברך התעם לאניות המשמעות הלשונית השלמת תפילות חולתה חליצת מנעלים טלית קטן ישיבה על כסא לבנות סוכה ולקנות ארבע מינים לברך ברכות אשר יצר</p>
--	--

		בֵּית הַלּוִית		אתה חוננתנו
364		ערך באוצר המושגים	72	כש��ובר מתו במווצאי שבת
		בֵּית הַפְּרָסֶט		בגדיים. ראה גם כיבוס.
364		ערך באוצר המושגים	196	החלפה לבגדי חג בחול המועד
		בֵּית הַקְּבָרוֹת. ראה גם קבורה.	203	החלפה לבגדי חג בפורים
235		איסור הנאה מצוחים ועצים שם	164	החלפת הבגד הקרווע
234		איסור הנאה מקברים	165	החלפות במשך השבועה
262		בחו"ל כשיין מקום	182	חדשים, בתוך השבועה
230		ברכת אשר יצר אתכם בדין	188	חדשים, בתוך השלישי של שבועה
229		דיןינו	410	לבישת שחורים
235		חינווכו		
229		כבודו		
232		לא לשאייר קבר פתוח	228	בֵּיתוֹת לְאָוֹםִי
231		להכנס בו בשבת	35	השתתפותו בהקמת מצבה
229		להתפלל בתוכו	36	השתתפותו בתשלום עboro קבורה
236		מידות הקברים והරחיקות ביניהן		מענק פטירה
95		נטילת ידיים		
229		נטיעת עצים בתוכו	209	בֵּין הַשְׁמָשׂוֹת
364		ערך באוצר המושגים	107	אם נפטר אז, לעניין יום השנה
263		קבורת יהודי, בסמיכות לגויים	148	אם נפטר אז, לעניין סעודת הבראה
232		קבר משפחה		אם נפטר אז, לעניין תפילה
235		קבר שפינווה, לקבור שם אדם אחר	94	אם נפטר אז, מאימתי מונים
235		קנין בית קברות חדש	94	את השבועה
231		קנין קבר		הגדרת הזמן
229		שמותינו	43	
96		תלישת עשבים	44	
		בֵּית מַעֲדָד לְכָל חַי		
365		ערך באוצר המושגים		בֵּית הַאֲבָל
		בֵּית תְּשִׁיחִית	109	היכן לשבת
		להימנע מלזרוק כלים על המת,	109	כיסוי מראות ותמונה
483, 358		כדי שלא יאסרו בהנאה	118	להתפלל שם
		קריעעה על ידי מי שאינו	157	לומר שם דברי תורה
101		חייב בכך (בහערה)	121	לימוד משנהיות
		בְּמִתְּמִימִים חֲפֵשִׁי	152	לנקוטו ולסדרו במשך השבועה
365		ערך באוצר המושגים	162	לערוך בו סעודת ברית מילה
			לקיחת חפצים ממש	
			קדיש, אמירתו על ידי המנהמים	

ברכת התורה לאבלים בთור השבעה 157 123 175 406 123 203 204 188 162 156 , 123	ברוך המתה מהמתה הגומל על בשמיים במווצאי שבת על ירושה שהחינו או הטוב והמטיב שהחינו בחנוכה שהחינו בקריאת מגילה שהחינו על בגד חדש שהחינו על מצוה שעשה לי כל צרכי	365 93 , (54) 366 367	בקורי קברים. ראה עלייה לקבר. בקרבי אקדש ערך באוצר המושגים
בר מצווה 109 368	ברכות לעילי נשמה ערך באוצר המושגים	189 , 185 163	השתתפות האבלים באירוע כיצד לקיים בתור השבעה כיצד לקיימו בתור השלישי תענית ביום השנה
ברכת אבלים 368	ברכת הבנים בשבת שבתור השבעה	184 212	ברא מוציא אבא ערך באוצר המושגים
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד 50 110	ברכת המזון. ראה גם זימון. הנוסח בבית האבל	367	ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ברית מילה
ברכת כהנים 489 118 424 197 174 123	ברכת כהנים אמריתה בזמן הלבשת כהן בתכרכיכים בית האבל בתור השבעה בית האבל, מנהג יורשיים בר gal שכביר בו את מתו כהנים אבלים, בשבת שבתור השבעה לאבל בתור השבעה	70 185 162 162 174 97 162 , 151 70 162 179 212	באניות השתתפות בה בתור השלישי השתתפות סבא וסבתא בתור השבעה כיצד לקיים בתור השבעה להעלות לתורה את אב הבן בשבט שבתור השבעה לנפל או תינוק שנפטר מוחל אבל מוחל אונן סנדק אבל תשпорת לסנדק או למוחל אבל תענית ביום השנה
ברכות 67 71 75	בשר, אכילתו ההבדל בין אניות לאבולות באניות בשבת באניות בפורים	369 , 230 230 , 68	אשר יצר אתכם בדין אשר יצר אתכם בדין, באניות

49	וַיְדֹוִי	139	פרושים אחרי החורבן
51	טִיפּוֹל בּוּ	241	בליקות עצמות
52	יציאת נשמה		
371	ערך באוצר המושגים	244	גדול הבית
60	ריכוז הלכות לטיפול בשבת	370	ערך באוצר המושגים
	גַּחֲשׁוֹא		גּוֵי
371	ערך באוצר המושגים	130	אמירות קדיש על גויים
		145	דין באמצע תהליך הגיור
	גִּילּוֹחַ ראה תשיפות וגילוח.	377	דרך שלום עם הגויים
	גִּילּוֹי מִצְבָּה . ראה מצבה.	77	האם מותר לכהן להיטמא בקברו
		57	הלנת המת
		59	הרוג ישראל על ידי גויים
371	גַּלְגֹּל מְחִילּוֹת	410, 111	חוקות הגויים - לא תתגדרו
	ערך באוצר המושגים	410	חווקות הגויים - לבישת שחורים
			חווקות הגויים - נטיעת עצים
	גַּלְגֹּל נְשֻׂמוֹת	229	בבית הקברות
371	ערך באוצר המושגים	98	חווקות הגויים - פרחים על הקבר
		482	חווקות הגויים - שריפת המתים
323 ,39	גִּמְ"ח נִיחוּמִים		לבקש ממנו לכתוב הודעת
372	ערך באוצר המושגים	71	פטירה בשבת
		58	להוציא על ידו מות מהבית בשבת
	גְּנִיזָה	262	להעזר בו לצורך טהרה
372	ערך באוצר המושגים	358	להשתמש בקרונית עין שלו להשתלה
		224	לומר עליו השכבה
	גַּעֲרָה . ראה תשיפות וגילוח.	251	לנהוג אובלות על פי עדותנו
		377 , 115	לחכם אבלי גויים
	גָּרֶר, אַבְלוֹתוֹן . ראה גם גוי.	263	לקבור באמצעותו ביום טוב
373	ערך באוצר המושגים	263	לקבור באמצעותו בשבת
		72	לקבור יהודי ביום טוב
	גְּרוּשָׁה	263	לקבור יהודי ליד גוי
233	היכן נקברת	434	מות גוי
183	להחזיר גרשתו בתוך שלושים	358	מות גוי אסור בהנאה
		300	נפטר גוי אינו מקבל טומאה
	דָּאוֹדָרָנֶט		
153	שימוש בו בתוך השבועה	370	גּוֹלָ וְדּוֹפֶק
150	דָּבָר הָאָבָד	48	גּוֹסֵס
		51	הכנות ללויה
159	דָּבָרִים שְׁבָצָעָה	51	הסרת מונע

	הבדלה	193	אם נהגו בערב חג, מבטלים אבלות	באנניות בשבת	באנניות בשבת בחג
72	באנניות בmozachi שבת	71	באנניות, בmozachi יום טוב	197	באנניות, בmozachi שבת בחתן וכלה
73	בmozachi שבת בתוך השבעה	253	בmozachi שבת בתוך השבעה בשבת	172, 159	בשבת מקצת היום ככלו
175	ערך באוצר המושגים	177	ערך באוצר המושגים שמוועה רחוקה בשבת וביום טוב	249	ערך באוצר המושגים דובב שפטני ישנים
241	הודעה לקרוביים בליקוט עצמות	373	הודעה לקרוביים על המיתה דחייתה כדי שיוכלו להתרחץ ולהסתפר	373	הודעה לקרוביים על המיתה דחייתה כדי שיוכלו להתרחץ ולהסתפר ערך באוצר המושגים דין האמת
60, 37	האם יש חיוב להודיע כדי שיאמרו קדיש	102, 81	האם יש חיוב להודיע כדי שיאמרו קדיש בחול המועד	196	האם יש חיוב להודיע כדי שיאמרו קדיש בחול המועד
68	כשעלולה לגרום נזק	253	כשעלולה לגרום נזק בחתן וכלה	253	כשעלולה לגרום נזק בחתן וכלה
60	להמתין עד שישימנו להתפלל	104, 60	להמתין עד שישימנו להתפלל בשבת וביום טוב	248	להמתין עד שישימנו להתפלל בשבת וביום טוב בשמוועה רחוקה
61	הודעת פטירה	81	הודעת פטירה הסבר הברכה	105	הודעת פטירה עד מתי אפשר לברך
61	הושענא רביה. ראה סוכות.	261	הושענא רביה. ראה סוכות. על מומר	373	הושענא רביה. ראה סוכות. על קרובי הגר
66	הזכרת NAMES. ראה גם אל מלא רחמים.	101	הזכרת NAMES. ראה גם אל מלא רחמים. על תינוק שנפטר	374	הזכרת NAMES. ראה גם אל מלא רחמים. על תינוק שנפטר ערך באוצר המושגים
33	בימים שאין אומרים תחנון	374	בימים שאין אומרים תחנון ערך באוצר המושגים	246	בימים שאין אומרים תחנון ערך באוצר המושגים
222	בשבת מרבים ובאربع פרשיות	246	בשבת מרבים ובאربع פרשיות שמוועה קרובה בשבת ויום טוב	378	בשבת מרבים ובאربع פרשיות שמוועה קרובה בשבת ויום טוב
222	ההבדל ביןיה לבין תפילה זיכור	347	ההבדל ביןיה לבין תפילה זיכור דינתי	223	הטעם שמצוירים בשבת וביום כיפור דיננו של אדם ביום פטירתו
378	הטעם שמצוירים בשבת וביום כיפור	347	הטעם שמצוירים בשבת וביום כיפור דיננו של אדם ביום פטירתו	522	הנוסח דיננו של אדם ביום פטירתו
522	הנוסח	59, 58	הנוסח דם הנפש	222	הנוסח דם הנפש
222	מועדה	376	מועדה ערך באוצר המושגים	378	מועדה ערך באוצר המושגים
378	ערך באוצר המושגים	374	ערך באוצר המושגים דרכי האמור	222	שם הנפטר עם שם אביו או שם אמו ערך באוצר המושגים
222	שם הנפטר עם שם אביו או שם אמו	59, 58	שם הנפטר עם שם אביו או שם אמו דרכי האמור	379	היום – ה' יקום דמו ערך באוצר המושגים
379	ערך באוצר המושגים	376	ערך באוצר המושגים דרכי שלום	379	הילולה ערך באוצר המושגים

<table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">להכניס מיטת הנפטר לבית</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">139</td> <td style="width: 60%;">הישאות הנפש</td> </tr> <tr> <td>הכנסת</td> <td style="text-align: right;">417,258</td> <td>מאבד עצמו לדעת</td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">380</td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td>ציהו שלא יספיקו</td> <td style="text-align: right;">431,83</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">העברת קבר לארץ. ראה קבר, פינוי קברים</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">381</td> <td style="width: 60%;">הכל מעליין לארץ ישראל</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ואין הכל מוציאין</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הפורשים מדרכי ציבור</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">381</td> <td style="width: 60%;">הלכה בדברי המקל באבל</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הபיכת המיטה. ראה כפיטת המיטה.</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">381</td> <td style="width: 60%;">הלו</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>אם האבל שליח ציבור</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בחג</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בחנוכה</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בראש חודש</td> </tr> <tr> <td>של הנפטר לאחר הקבורה</td> <td style="text-align: right;">91</td> <td>בליל הסדר</td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הפסיק טהרה</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">206</td> <td style="width: 60%;">הלנת המת</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בגוי בנפל ובאבלרים</td> </tr> <tr> <td>בתוך השבעה</td> <td style="text-align: right;">198</td> <td>בירושלים</td> </tr> <tr> <td>לכללה, בתוך השבעה</td> <td style="text-align: right;">203,122</td> <td>ברשע כדי לכפר עליו</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>לצורך טהרתו</td> </tr> <tr> <td>הקפתה הנפטר</td> <td style="text-align: right;">122</td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>המקום ינחים אתכם...</td> </tr> <tr> <td>הकפות</td> <td style="text-align: right;">204</td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הרבות הרוחנית לישראל</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">56</td> <td style="width: 60%;">הנצחאה</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ספר תורה או הוצאה ספר הלכה</td> </tr> <tr> <td>עמדתה בעניין השתלות לב</td> <td style="text-align: right;">57</td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td>עמדתה בעניין ניתוחי מותים</td> <td style="text-align: right;">382</td> <td></td> </tr> <tr> <td>עמדתה בעניין תרומה גוף למדע</td> <td style="text-align: right;">57</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>הרוג</td> <td style="text-align: right;">383</td> <td></td> </tr> <tr> <td>על ידי גויים</td> <td style="text-align: right;">333</td> <td></td> </tr> <tr> <td>הרוגי מלכות</td> <td style="text-align: right;">383</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">83</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הרוני כפרת משכבו</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">226</td> <td style="width: 60%;">הספר</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>זמן הקמת המצבה</td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">196</td> <td>בחול המועד</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בליקות עצמות</td> </tr> <tr> <td>השכבה</td> <td style="text-align: right;">241</td> <td>במאבד עצמו לדעת</td> </tr> <tr> <td>אחרי התפילה</td> <td style="text-align: right;">259</td> <td>הכנה ותיאום מראש</td> </tr> <tr> <td>הנוסח</td> <td style="text-align: right;">38</td> <td>ימים שאין מספדים</td> </tr> <tr> <td>לאחר הקבורה</td> <td style="text-align: right;">84</td> <td>כבוד החיים או כבוד המתים</td> </tr> </tbody> </table>	להכניס מיטת הנפטר לבית	139	הישאות הנפש	הכנסת	417,258	מאבד עצמו לדעת	ערך באוצר המושגים	380	ערך באוצר המושגים	ציהו שלא יספיקו	431,83		העברת קבר לארץ. ראה קבר, פינוי קברים	381	הכל מעליין לארץ ישראל			ואין הכל מוציאין			ערך באוצר המושגים	הפורשים מדרכי ציבור	381	הלכה בדברי המקל באבל			ערך באוצר המושגים	הபיכת המיטה. ראה כפיטת המיטה.	381	הלו			אם האבל שליח ציבור			בבית האבל בחג			בבית האבל בחנוכה			בבית האבל בראש חודש	של הנפטר לאחר הקבורה	91	בליל הסדר	הפסיק טהרה	206	הלנת המת			בגוי בנפל ובאבלרים	בתוך השבעה	198	בירושלים	לכללה, בתוך השבעה	203,122	ברשע כדי לכפר עליו			לצורך טהרתו	הקפתה הנפטר	122	ערך באוצר המושגים			המקום ינחים אתכם...	הकפות	204	ערך באוצר המושגים	הרבות הרוחנית לישראל	56	הנצחאה			ספר תורה או הוצאה ספר הלכה	עמדתה בעניין השתלות לב	57	ערך באוצר המושגים	עמדתה בעניין ניתוחי מותים	382		עמדתה בעניין תרומה גוף למדע	57					הרוג	383		על ידי גויים	333		הרוגי מלכות	383		ערך באוצר המושגים	83		הרוני כפרת משכבו	226	הספר			זמן הקמת המצבה	ערך באוצר המושגים	196	בחול המועד			בליקות עצמות	השכבה	241	במאבד עצמו לדעת	אחרי התפילה	259	הכנה ותיאום מראש	הנוסח	38	ימים שאין מספדים	לאחר הקבורה	84	כבוד החיים או כבוד המתים	<table border="0"> <tbody> <tr> <td style="width: 30%;">הישאות הנפש</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">139</td> <td style="width: 60%;">הישאות הנפש</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>מאבד עצמו לדעת</td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">417,258</td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>הכל מעליין לארץ ישראל</td> <td style="text-align: right;">381</td> <td>הכל מעליין לארץ ישראל</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ואין הכל מוציאין</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td>הלכה בדברי המקל באבל</td> <td style="text-align: right;">381</td> <td>הלכה בדברי המקל באבל</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ערך באוצר המושגים</td> </tr> <tr> <td>הלו</td> <td style="text-align: right;">91</td> <td>הלו</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>אם האבל שליח ציבור</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בחג</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בחנוכה</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בבית האבל בראש חודש</td> </tr> <tr> <td>בליל הסדר</td> <td style="text-align: right;">204</td> <td>בליל הסדר</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>הלנת המת</td> <td style="text-align: right;">56</td> <td>הלנת המת</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בגוי בנפל ובאבלרים</td> </tr> <tr> <td>בירושלים</td> <td style="text-align: right;">57</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ברשע כדי לכפר עליו</td> <td style="text-align: right;">57</td> <td></td> </tr> <tr> <td>לצורך טהרתו</td> <td style="text-align: right;">382</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">122</td> <td></td> </tr> <tr> <td>המקום ינחים אתכם...</td> <td style="text-align: right;">383</td> <td></td> </tr> <tr> <td>הנצחאה</td> <td style="text-align: right;">333</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ספר תורה או הוצאה ספר הלכה</td> <td style="text-align: right;">335</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ערך באוצר המושגים</td> <td style="text-align: right;">383</td> <td></td> </tr> <tr> <td>הספר</td> <td style="text-align: right;">83</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>זמן הקמת המצבה</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בחול המועד</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>בליקות עצמות</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>במאבד עצמו לדעת</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>הכנה ותיאום מראש</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>ימים שאין מספדים</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>כבוד החיים או כבוד המתים</td> </tr> </tbody> </table>	הישאות הנפש	139	הישאות הנפש			מאבד עצמו לדעת	ערך באוצר המושגים	417,258	ערך באוצר המושגים				הכל מעליין לארץ ישראל	381	הכל מעליין לארץ ישראל			ואין הכל מוציאין			ערך באוצר המושגים	הלכה בדברי המקל באבל	381	הלכה בדברי המקל באבל			ערך באוצר המושגים	הלו	91	הלו			אם האבל שליח ציבור			בבית האבל בחג			בבית האבל בחנוכה			בבית האבל בראש חודש	בליל הסדר	204	בליל הסדר				הלנת המת	56	הלנת המת			בגוי בנפל ובאבלרים	בירושלים	57		ברשע כדי לכפר עליו	57		לצורך טהרתו	382		ערך באוצר המושגים	122		המקום ינחים אתכם...	383		הנצחאה	333		ספר תורה או הוצאה ספר הלכה	335		ערך באוצר המושגים	383		הספר	83				זמן הקמת המצבה			בחול המועד			בליקות עצמות			במאבד עצמו לדעת			הכנה ותיאום מראש			ימים שאין מספדים			כבוד החיים או כבוד המתים
להכניס מיטת הנפטר לבית	139	הישאות הנפש																																																																																																																																																																																																																																
הכנסת	417,258	מאבד עצמו לדעת																																																																																																																																																																																																																																
ערך באוצר המושגים	380	ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
ציהו שלא יספיקו	431,83																																																																																																																																																																																																																																	
העברת קבר לארץ. ראה קבר, פינוי קברים	381	הכל מעליין לארץ ישראל																																																																																																																																																																																																																																
		ואין הכל מוציאין																																																																																																																																																																																																																																
		ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הפורשים מדרכי ציבור	381	הלכה בדברי המקל באבל																																																																																																																																																																																																																																
		ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הபיכת המיטה. ראה כפיטת המיטה.	381	הלו																																																																																																																																																																																																																																
		אם האבל שליח ציבור																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בחג																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בחנוכה																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בראש חודש																																																																																																																																																																																																																																
של הנפטר לאחר הקבורה	91	בליל הסדר																																																																																																																																																																																																																																
הפסיק טהרה	206	הלנת המת																																																																																																																																																																																																																																
		בגוי בנפל ובאבלרים																																																																																																																																																																																																																																
בתוך השבעה	198	בירושלים																																																																																																																																																																																																																																
לכללה, בתוך השבעה	203,122	ברשע כדי לכפר עליו																																																																																																																																																																																																																																
		לצורך טהרתו																																																																																																																																																																																																																																
הקפתה הנפטר	122	ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
		המקום ינחים אתכם...																																																																																																																																																																																																																																
הकפות	204	ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הרבות הרוחנית לישראל	56	הנצחאה																																																																																																																																																																																																																																
		ספר תורה או הוצאה ספר הלכה																																																																																																																																																																																																																																
עמדתה בעניין השתלות לב	57	ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
עמדתה בעניין ניתוחי מותים	382																																																																																																																																																																																																																																	
עמדתה בעניין תרומה גוף למדע	57																																																																																																																																																																																																																																	
הרוג	383																																																																																																																																																																																																																																	
על ידי גויים	333																																																																																																																																																																																																																																	
הרוגי מלכות	383																																																																																																																																																																																																																																	
ערך באוצר המושגים	83																																																																																																																																																																																																																																	
הרוני כפרת משכבו	226	הספר																																																																																																																																																																																																																																
		זמן הקמת המצבה																																																																																																																																																																																																																																
ערך באוצר המושגים	196	בחול המועד																																																																																																																																																																																																																																
		בליקות עצמות																																																																																																																																																																																																																																
השכבה	241	במאבד עצמו לדעת																																																																																																																																																																																																																																
אחרי התפילה	259	הכנה ותיאום מראש																																																																																																																																																																																																																																
הנוסח	38	ימים שאין מספדים																																																																																																																																																																																																																																
לאחר הקבורה	84	כבוד החיים או כבוד המתים																																																																																																																																																																																																																																
הישאות הנפש	139	הישאות הנפש																																																																																																																																																																																																																																
		מאבד עצמו לדעת																																																																																																																																																																																																																																
ערך באוצר המושגים	417,258	ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הכל מעליין לארץ ישראל	381	הכל מעליין לארץ ישראל																																																																																																																																																																																																																																
		ואין הכל מוציאין																																																																																																																																																																																																																																
		ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הלכה בדברי המקל באבל	381	הלכה בדברי המקל באבל																																																																																																																																																																																																																																
		ערך באוצר המושגים																																																																																																																																																																																																																																
הלו	91	הלו																																																																																																																																																																																																																																
		אם האבל שליח ציבור																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בחג																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בחנוכה																																																																																																																																																																																																																																
		בבית האבל בראש חודש																																																																																																																																																																																																																																
בליל הסדר	204	בליל הסדר																																																																																																																																																																																																																																
הלנת המת	56	הלנת המת																																																																																																																																																																																																																																
		בגוי בנפל ובאבלרים																																																																																																																																																																																																																																
בירושלים	57																																																																																																																																																																																																																																	
ברשע כדי לכפר עליו	57																																																																																																																																																																																																																																	
לצורך טהרתו	382																																																																																																																																																																																																																																	
ערך באוצר המושגים	122																																																																																																																																																																																																																																	
המקום ינחים אתכם...	383																																																																																																																																																																																																																																	
הנצחאה	333																																																																																																																																																																																																																																	
ספר תורה או הוצאה ספר הלכה	335																																																																																																																																																																																																																																	
ערך באוצר המושגים	383																																																																																																																																																																																																																																	
הספר	83																																																																																																																																																																																																																																	
		זמן הקמת המצבה																																																																																																																																																																																																																																
		בחול המועד																																																																																																																																																																																																																																
		בליקות עצמות																																																																																																																																																																																																																																
		במאבד עצמו לדעת																																																																																																																																																																																																																																
		הכנה ותיאום מראש																																																																																																																																																																																																																																
		ימים שאין מספדים																																																																																																																																																																																																																																
		כבוד החיים או כבוד המתים																																																																																																																																																																																																																																

79	טהרה	220	לאחר לימוד			
	כשוחזרים מראש קבר,	224	על גוי			
232	לא להשאיו פתוח	388	ערך באוצר המושגים			
323	מידע למתנדבי חברה קדישא	222	שם הנפטר, עם שם אביו			
392	ערך באוצר המושגים	222	או שם אמו			
235	קידוש בית קברות חדש	138	השתנות לב			
537	רשימה ארצית	276	עמדות הרובנות הראשית			
54, 37, 34	תיאום קודם הקבורה	35	תשלום עבור שירותים מיוחדים			
192	גם חול המועד.	389	והמתים אינם יודעים מאומה			
196	דחיית האבלות לאחר החג	49	ערך באוצר המושגים			
206	האבל כשליח ציבור	50	וידוי			
193	הגדרת חיים	502	בשבת ויום טוב			
193, 192	הפסקת אבלות בערב חג	390	הנוסח			
195	הקדמות אזכרה	391	ערך באוצר המושגים			
194	זמן הפסקת האבלות בערב הרגל	172	ז' באדר			
193, 192	חג לעומת שבת	199	ערך באוצר המושגים			
	חול המועד. ראה חול המועד.		זיהוי המת			
	חישוב השלושים כשהחג	199	ערך באוצר המושגים			
199	הפסק את השבעה	198	זכרון			
199	חישוב זמן האבלות לפני ואחרי החג	198	ערך באוצר המושגים			
198	יום טוב שני של גלויות	223	בבית האבל			
223	יזכור	197	לצרכו אונן לזכרון			
197	מנחאי אבלות הנוהגים בחג	193	על ידי האבל שנים עשר חודש			
	מסרו את המת לגוים לקבורה לפני	196	צירוף האבל לזכרון			
193	הרגל, האם לנוהג אבלות	246, 197	זכר לחורבן			
196	נפטר בחג	194	ברכת מתה שחל בשבת			
246, 197	סעודה הבראה	196	זכר לחורבן			
194	ערב חג בתוך השבעה שחל בשבת	196	ברכת מתה ביום טוב			
		200	קברוה ביום טוב			
193	יכולת עליה יום טוב, האם	199, 194	קיבלה גוזרת שלושים	392	זכ"א – זיהוי קרבנות אשון	
200	rangle מבטל גוזרת שלושים	246	רגלים סמוכים	392	ערך באוצר המושגים	
199, 194	שמעעה קרובה ביום טוב	246	שמעעה קרובה בשבת ערב חג	93	חברה קדישא	
246	שמעעה קרובה בשבת ערב חג	198	תחילת האבלות בשבת לאחר החג	197	בקשות מחלוקת מהנפטר	
198	תלמוד תורה	197	המנהג שהחzon מברך בלווייה			
					אשר יצר אתם בדיין	

			חול המועד
472	השוואה בין מנהגי חופה למנaggi אבלות	195	אבל שלא התגלח בערב חג
183	השתתפות האבל בה בתוך שלושים	241	איסור ליקוט עצמות
	השתתפות האבל בה בתוך		אם חל בו יום השנה,
190	שנתיים עשר חדש	215	מתי עלולים לקביר
255	מותי דוחים אותה עקב אבלות סמלית, לחתן וכלה שמתו,	206	האבל כשליח ציבור
376	משום עגמת נפש	196	הספר
190	רב אבל לערוּך חופה	197	כיבוס בו כשרהgal ביטל את השבעה
		198	מלאכת דבר האבד לאבל
		198	ניחום אבלים
	חופשה	198	נр נשמה
186	בזמן האבלות	196	קבורה בחול המועד
		196, 104	קריעת
	חוקות הגויים. ראה גוי - חוקות הגויים.	247	שמעועה קרובה
		249	שמעועה רחוכה
251	חזקת חיים		תשפורת וגילוח לאחר
393	ערך באוצר המושגים	201	שלושים וארבעה
		200	תשפורת, כשיוכן היה בערב חג
	חוטוטי קברי		
393	ערך באוצר המושגים		חולה. ראה גם ביקור חולות.
	חיבוט הקבר	168	אבל לצאת מביתו לרופא
393	ערך באוצר המושגים	45	הזכרת שמנו, עם שם אביו או שם אמו
		62	חולה לפניינו
	חיי אישות. ראה דברים שבצנעה.	256	לא יכול היה לנוהג אבלות
		105	לא יכול היה לקרוע בזמןנו
	חייב אדם לברך על הרעה	50	לברך את בניו לפני מותו
	כשם שمبرך על הטובה	101	להודיע לו שמת לו מת
394	ערך באוצר המושגים	44	לספר לו על מחלתו
		495	לשבת למראותינו
235	חינוך בית הקברות		מי שברך לחולה
395	ערך באוצר המושגים		מפסיק אבלות בערב חג ע"פ
		193	שלא נהג אבלות
		155	נעילת הסנדל
	חוליצת כתף	215	עליה לקבר ביום השנה
396	ערך באוצר המושגים	102, 101	קריעת
		153	רחיצה
	חוליצת מנעלים. ראה נעילת הסנדל.		
			חופה
292	חול	184	הוורים אבלים כשותבינים

253	קריעת ודין האמת שמעונה על פטירה בתווך	203 74	חנוכה באניות
247	ימי המשתה שנתו, עושים להם חופה		חנוכת בית
376	משום עגמת נפש	185	השתתפות האבל
179	תשפורת וגילוח	189	על ידי האבלים בטור שנות האבל
			חניתה
194	בערב יום כיפור	397	ערך באוצר המושגים
153	לאבל בטור שבעה בערב שבת		
159	לאשה אבלה שבעלחה חולה		חסד של אמת
159	לאשה שבעללה אבל	398	ערך באוצר המושגים
159	ליל טבילה בטור השבעה		
197	ليل טבילה בטור השבעה במועד		חפצי הנפטר
88	למושאי המיטה	398	ערך באוצר המושגים
79	לנפטר		
181	נטילת ציפורניים לצורך טבילה רחיצה לצורך טבילה	399	חרדת הדין
181	בטור שלושים		ערך באוצר המושגים
			חרם - "זרעו לא ילך אחריו"
79	טהרה	399	ערך באוצר המושגים
262	בחו"ל בשעת הדחק		
80	לחולה במחלה מדבקת		חתן. ראה גם חתן וכלה.
57	מתעכבות, האם להילין את המוות	253	כהן, להיטמא לקרוביו
80	ונוחות קרובים	174	לעלות לتورה בשבת
262	על ידי גויים	212	תענית ביום השנה
400	ערך באוצר המושגים	253	תפилиין ביום הראשון
			חתן וכלה
289	טומאה וטהרה		אניות
464	טומאה רצואה	253,70	הצטרופות לשאר האבלים
			במהלך השבעה
			השתתפות בלוויה
291	בטור מאמר טומאה וטהרה	254	השתתפות האבלים בחתונותם
401	ערך באוצר המושגים		כדי לשמחם
			נטילת ציפורניים
			נפטר קרוב בטור שבעת
402	טומאת התהום	184	ימי המשתה
			נפטר קרוב לפני החופה
			נפטר קרוב, בנישואין שניים
			טומאת כהן
301	בטור מאמר טומאה וטהרה	255	

		יום השנה	402	ערך באוצר המושגים
		אמירת אל מלא רחמים		
222		בשבת שלפנינו	190, 186	טיולים בזמן האבלות
191		הראשון, לנ Hog בו מנהגי אבלות		
208		זמןנו		טלית. ראה גם ציצית.
208		זמןנו בשנה מעוברת		איסור הנאה אם כיiso
209		זמןנו כשיש ספק	363	בה את המת
214		כshall בחג	149	התעטפות ביום הראשון
213		כshall בשבת	69	טלית קטן לאונן
209		לאחר חמישים שנה מהפטירה	80	לנפטר במהלך הלוויה
211		להתענות בו		לקנות טלית חדשה
212		להתענות בו, כshall בשבת	189	בתקופת האבלות
		עלולות לתורה כshall		
174		בשבת בתוך השבעה		טעמי מצוות
213		מנהגי אבלות בו	290	מדוע לא נתגלו
210		מנהגיו		
440, 211		נर נשמה	402	יארכיט. ראה יום השנה.
210		סעודה ולימוד לעילוי נשמה		
403		ערך באוצר המושגים	333	יבום
209		קביעתו כשהאין ידוע מותי נפטר		
				يولדת. ראה גם חולוה.
		יום טוב. ראה גם חגים ומועדיו השנה.		הסבר לטומאה לאחר הלידה
72		דין אניות בו	294	הפסקת אבלות בערב חג
211, 198		הדלקת נר נשמה	193	ע"פ שלא נהגה אבלות
263		קבורה בו	155	לנעל נעל עור באבלות שבעה
104		קריעעה	153	רחיצה בתוך השבעה
			425, 59	תכריכים,מנהג ירושלים
		יום טוב שני של גלויות		
198		אבלות בו		יום הזיכרון הכללי לחילוי
264, 198		نمינה למנין שבעה		מערכות ישראל
263		קבורה בו	403	ערך באוצר המושגים
		יום המיתה ויום הקבורה		
205		דיני האבלות בו	191, 148 208	יום המתה, קביעתו
		יום כיפור		יום העצמאות
74		בأنיות	205	דיני האבלות בו
223		השכבה		
223		יזכור		יום הקדש הכללי
		مبטל אבלות שבעה או	403	ערך באוצר המושגים

163 162 177 , 168 123	לבית הכנסת, לבר מצוה של בן לבירות מילה או פדיון הבן לצורך מצוה לקידוש לבנה	199 194 194 194	שלושים ממותי מפסיקים אבלים בערב יום כיפור سعודה מפסקת, לשבת על כסא
405	יקרא דחיי, יקרא דשכבי ערך באוצר המושגים	223 223	יזכור אמירתו ביחיד ברוגלים ובימים כיפור בשנה הראשונה
406	ירושה, ברכתה ערך באוצר המושגים	223 522 524	הנוסח לחיליל צה"ל, הנוסח לקדושים השואה
234 236	אין מוציאים את המת מותוכה רגלי הנפטר כלפי ירושלים	223 223	מי שיש לו אב ואם יוצא על אשתו הראשונה או על בעלה הראשון
404	ישיבה על כסא. וראה אבלות, דינה בתוך השבעה - ישיבה על כסא.	404	ערך באוצר המושגים
יחסים אישות. וראה דברים שכונעה.			
406	ישיבה של מעלה ערך באוצר המושגים		ין
61 , 55 406	כבוד המת ערך באוצר המושגים	67 73 75	באניות באניות ביום טוב באניות בפורים
123 75	כהן אבל, לשאת כפיו בתוך השבעה איסור להיטמא למת	71 107 72	באניות בשבת בעודת הבראה הבדלה באניות לאבילים
241 174	בליקוט עצמות ברכת כהנים בשבת		ילד קטן. וראה קטן.
78 142 , 76	הגבלות עקב איסור הטומאה החייב להיטמא לקרוביו	110 405	יסורים מכפרים ערך באוצר המושגים
253 301	חתן, להיטמא לקרוביו כמטהר הצרעת		יציאת האבל מביתו
76 76 77 58 259 435 , 77	כניתה לבית הקברות לבקר בקברי צדיקים להיטמא בקברי גויים להיטמא לגוסט ולנפטר להיטמא למאבך עצמו להיטמא למאת מצוה	169 169 205 169 168 202	בשבת בתשעה באב כדי להתפלל בבית הכנסת כדי לישון בביתו לאמירת סליחות

397	עיכול הבשר	58	להיטמא לקרובו בשבת
417 ,258 ,90 ,82	עצם המיטה	77	להיטמא לקרוביו שלא לצורך
452	צדקה	77	להיכנס לאוהל זכור ביד ושם
359	ציווה לבזותו לאחר מיתה	77	לנהוג אבלות גם כשלא נטמא
233	קבורה בארץ ישראל	162	לפדות בכור בתוך השבעה
489	תכריכים לבנים	424 ,118	לשאת כפיו בבית האבל
		56	שמירת המת
278	כרטיס תורם לתרומות אברים		כיבוס
	cart		בחול המועד, כשהרגל
283 ,282	הגדרת הרמב"ם	195	ביתיל את השבעה
409	ערך באוצר המושגים	164	בני ביתו של האבל
409	תיקון כרת	164	בתוך השבעה
		181	בתוך השלושים
111	לא לפתח פה לשטן	164	המקור לאיסור
410	ערך באוצר המושגים	164	הסרת כתם מבגד
256	לא נהג אבלות	164	מסר בגדים למכבשה קודם האבולות
241	ביום ליקוט עצומות		משך זמן האיסור
247	בשיעור קרוביה		
250	בשיעור רוחקה	407	כל שישן עמו בחיו נקבע עמו במותו
246 ,193	האם החג מבטל את האבולות		ערך באוצר המושגים
			כל שמתאבל עליו מותאבל עמו
111	לא תתגוזדו	407	ערך באוצר המושגים
410	ערך באוצר המושגים		כליבה
	לבישת שחורים	408	ערך באוצר המושגים
410	ערך באוצר המושגים		כפיית המיטה
	לויה	408	ערך באוצר המושגים
93	בקשת מהילה מהנפטר הולכת הנפטר בעגלה		כפרה
88	הרתוונה לסתומים	388	בקשה בהשכבה
82	הליכת הבנים אחר המיטה	391 ,49	בקשה בוידוי
92	השכבה לאחר הקבורה	463	בשחיתת עוף
254	השתתפות חתן וכלה	57	הלנת המת לצורך כפרה
96	חוירה בדרך אחרת	422 ,405 ,393	יסורים
87	לבטל תורה כדי ללוות המת	399	למרותם ביום הכהפורים
38	מה ל��חת לויה	421 ,365	מיית צדיקים
95	עמידה בשורה	408	ניסיאת המת בכליבה

	מוּהָל. ראה ברית מילה.	196	עמידה בשורה, בחול המועד
		85	עקביה בן מהלאל - הנוסח
	מוּמָר	412	ערך באוצר המושגים
261	החוּבָה לְקִבְרֹו	91	צדוק הדין לאחר הקבורה
261	נִהְרַג עַל יָדֵי גּוּיִים או אֲנוֹס	75	קביעת זמנה
		475 ,89	שיר השירים, אמיירתו
	מוֹסִיקָה		
184	בְּבֵרֶר מִצְוָה תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים		לוֹז
255 ,182	בְּחַתּוֹנָה בַּתּוֹךְ הַשְּׁלֹשִׁים	413	ערך באוצר המושגים
213	בַּיּוֹם הַשְׁנָה		
187	בַּתּוֹךְ שְׁלֹשִׁים	218	לוּעָג לְרָשָׁ
		414	ערך באוצר המושגים
	מוֹתָר הַמֶּת	229	תפילין וציצית בבית הקברות
418	ערך באוצר המושגים		
		121	לִימּוֹד מִשְׁנִינוֹת
	מי שְׁבָרֶךָ	220	באזכור
	אמירתו עבור האבל או על	531	משניות נשמה
174	יְדֵי האבל	415	ערך באוצר המושגים
		533	רשימה לפי סדר א - ב
495	מי שְׁבָרֶךָ לְחוּלָה		
495 ,474 ,46	הוֹסְפָתָה שֶׁם	240	לִיקּוֹט עַצְמֹות
		241	האיסור ללקט במועד
	מי שְׁמוֹתוֹ מוֹטֵל לְפָנָיו	415	ערך באוצר המושגים
418	ערך באוצר המושגים		
	מִילָה. ראה ברית מילה.	416	לַר בְּשָׁלוּם
			ערך באוצר המושגים
	מִיתָה		
471 ,111 ,100 ,82	בִּיטּוּי צָעֵר עַלְיהָ	259	מַאֲבָד עַצְמָוֹ לְדִעָת
376 ,58	דָם הַיּוֹצָא בַשְׁעַת מִיתָה	259 ,133	אבלות עליו
286 ,285	השְׁקָפָת הַרְאִי"ה קָוק	260	אמירת קדיש עליו
289	טוֹמָאָה וְטָהָרָה	259	אנוס
148 ,69	יּוֹם הַמִּיתָה	259	אנינות עליו
489 ,417 ,258 ,90 ,82	מִכְפָּרָת	259	בעל תשובה שרצה להתכפר
96	מִסּוּמָלָת בְעֵפֶר	258	דיניו
418	ערך באוצר המושגים	260	השכפה והתייחסות עקרונית
52	שְׁעַת הַמִּיתָה	417	ללמד עליו זכות
	תחיה המתים. ראה תחיה המתים.		ערך באוצר המושגים
		38	מוֹדָעָות אֲבָל

470 , 88	נשיאת המת סעודת הבראה בסוף השבועה (בஹורה)	418	מייתה ואדם הראשון ערך באוצר המושגים
106	עיטוף הראש		מיית נשיקה
446	עמידה בשורה	420	ערך באוצר המושגים
95	קביעת יום השנה בשנה מעוברת		מיית צדיקים מכפרת
208	קדיש האגדל	365	ערך באוצר המושגים
274	קימה מהשבועה לקרואת שבת (bahura)	421	מלאך המות
173	קריעת שאלית שלום בבית הקברות	422	ערך באוצר המושגים
103 , 102 , 53	שינוי מקומו בשבת		מלאכה. ראה עשיית מלאכה.
87			
173 , 170			
			מנהג חברון
234	אין מוצאים את המת מתוכה		מן השם תנוחמו
229	בנטיעת עצים בבית הקברות לא לכתוב את שם הנפטר	424	ערך באוצר המושגים
357	על המצבה		מנהג בני תימן
174	קימה מהשבועה כშילוב בשבת	203	אבלות בפורים
		256 , 142	אבלות בקטן
		236	אופן הנחת הנפטר בקבר (bahura)
424	ערך באוצר המושגים	197	אין אבלות כלל בחול המועד איסור מלאכה לאחר המועד
		197	כשנקבר בחול המועד
		67	אנינות, חלוות (bahura)
206 , 125	אבל כשליח ציבור במועדים ובסליחות	53	ברכת דין האמת
109	ברכות לעליוי נשמה	369 , 110	ברכת המזון בבית האבל
369 , 110	ברכת המזון בבית האבל	202	האבל שליח ציבור במועדים המנחים מביאים עם
119	ברכת כהנים בבית האבל		מאכל ומשתה (bahura)
188	גURAה, שיעורה לעניין תשporat	106	
122	הלל בראש חדש בבית האבל העליה המובהרת לתורה	386 , 90	הकפות
		396	חליצת כתף
213	ביום השנה	236	חפירת כור בצד הקבר (bahura)
194	הפסקת אבלות בערב הרגל	45	כיצד להזכיר את שם החולה
223 , 220 , 121 , 92	השכבה	222	כיצד להזכיר את שם הנפטר
525	השכבה, הנוסח		לא לשבת על מקום הנפטר
213	השתתפות בשמות ביום השנה	171	בבית הכנסת
178	זמן סיום השבעה	157	לימוד תורה בבית האבל
529	יהי רצון לאחר הלימוד	428	מעמד ומושב
527	יהי רצון קודם הלימוד	114 , 95	ניחום אבלים

		מסירת מודעה	181, 164	כיבוס, משך איסורו
503		על ידי שכיב מروع לפני פטירה	214	כשיום השנה חל בחג
		מסכת שמחות. ראה אבל רכתי.	202	להשתתף בריקודים בשמחות תורה
			204	משלוח מנות
			114, 95	ניחום אבלים
		מסרווחו לכתפים		סעודה ואזכור לאחר
426		ערך באוצר המושגים	211	אחד עשר חדש
192	192	מעבירים את המת מולפני הכללה	220, 177	סעודה ולימוד בסוף השבועה
426		ערך באוצר המושגים	215	עליה לקבר בחול המועד
			215	עליה לקבר בחנוכה ובראש חדש
			214, 213	עליה לקבר כshall בשבת
		מעבר יבך		עליה לקבר עבר ראש
427		ערך באוצר המושגים	215	חודש ניסן ואילול
			91, 86	צדוק הדין
		מעוברת. ראה נשים.	196	צדוק הדין בחול המועד
			91	צדוק הדין, הנוסח
428		מעמד ומושב	208	קביעת יום השנה בשנה מעוברת
		ערך באוצר המושגים	257, 132, 86	קדיש
429		מערות קבורה	213	קדיש ביום השנה shall בשבת
		ערך באוצר המושגים	521	קדיש יתום, נסחו
			273, 126	קדיש, חצי קדיש בסוף התפילה
			209	קדיש, מהשבת שלפני יום השנה
		מערת המכפלה	133	קדיש על קרוב נסוף, רצף אמרתו
465, 76		כניסה כהנים	177	קימה מהשבעה
216		כניסה נשים	103, 102, 81	קריעת
430, 233		מקום מעבר הנשומות	182	שינוי מקום לאבל
429		ערך באוצר המושגים	173, 170	שינוי מקום לאבל בשבת
				שם הנפטר, עם שם אביו
		מפטיר	226, 222	או שם אמו
213		ביום השנה		שמיני עצרת, איך להחשיבו
403, 209		בשבת לפני יום השנה	200	במנין והשלושים
125		לאבל בשנת האבל		
205		לאבל בתשעה באב		
			229	מנהג צפת וטבריה
234		מצבה	234	בנטיעת עצים בבית הקברות
		איסור הנאה	408	לענין הוצאה המת
		אם ציוה לא להניח מצבה		מתת המת
432, 431		על קברו		מנהג תימן. ראה מנהג בני תימן.
226		החלפת מצבה		
227, 218		הכנה מראש לנר נשמה		מנין. ראה תפילה.

402 ,77 434 464 ,238 435 452 ,348 ,340 189 ,182 ,161 189 189 48 68 219 95 153 153 83 164 153 83 164 436 112 114 114 115 110 198 254 95 259 170 204	כהן נתמא לו ערוך באוצר המושגים קונה מיקומו ערוך באוצר המושגים בצואאה לאבל לאשתו האבלה לכבוד יום טוב מהאבל לאדם אחר אצל חוליה בהתקרבת הказ באונן בכניתה וביציאתה מבית העלמיין בלויה, ביציאה מבית העלמיין הפסק טהרה בתוך השבעה טבילה בתוך שבעת ימי האבלות שלחה או של בעלה כניסה לבית הקברות לבוש בגדים נקיים לשבעה נקיים nidah הפטת ימי המשתה אין אומרים כן שבועת ימי המשתה אין אומרים כן בשנים עשר חודש אין אומרים כן דברים שבצנעה ערוך באוצר המושגים נichom abelim אבלות היחיד לעומת אבל הציבור אמירות שלום אצל שונאו ברכת המזון בחול המועד בחתן וכלה בלויה במאבד עצמו לדעת במקdash ובבית הכנסת בפורים	225 228 262 227 226 226 218 227 431 227 226 339 431 432 433 147 179 200 ,199 177 254 191 177 433 109 434 434	המקור והטעם השתתפות בפיתוח לאומי כספירים מעל קבר קיימ כתב שקווע ולא בולט מה כתובים מותי מעמידים nishok עלות ערוך באוצר המושגים שוכבת או עומדת שם הנפטר מצווה לקיים דברי המת ערוך באוצר המושגים מקונות ערוך באוצר המושגים מקל ביד הנפטר ערוך באוצר המושגים מקצת היום ככלו בימים השלישיים בערב חג שבועה בשבועת ימי המשתה אין אומרים כן דברים שבצנעה ערוך באוצר המושגים מראה להתבונן בה במהלך השבעה מת. ראה גם נפטר. מת גוי ערוך באוצר המושגים מת מצוה הגדרתו
---	---	---	---

<p>62 הוראת הרבנות הראשית 34 המכון לרפואה משפטית 62 כדי להפליל רוצח 62 לצורר לימודי רפואה 439 ערך באוצר המושגים 62 שאיבת דם או רקמות נד. וראה סבא וסבתא.</p> <p>נעילת הסndl 155 אצל חוליה או يولדה 196 בחול המועד 203 בפורים 156 בשבת 248 בשמועה רחוכה 155 המקור והטעם לאיסור 94 חליצת המנעלים בלוויה 175 חליצת המנעלים במוצאי שבת 162, 156 להורי תינוק הנימול 155 ללבת יחף 156 נעלים بد חדשות 156 צחצוח נעליים 156 שעשה לי כל צרכי נעליים. וראה גם <i>נעילת הסndl.</i></p> <p>נפטר 236 אופן הנחתו בקשר איסור הוצתתו לקבורה 381, 234 מהארץ לחו"ל 36 בחו"ל, נוהל הבאתו ארצה 93, 82 בקשת מוחילה ממנו בקשת מוחילה ממנו כשמוכראחים 234 לדרכו על קברו</p>	<p>177 116 116 136 115 116 113 169 118 115 114 95 436 95 478 437 264 254 190 71 183 183 182, 163 438 146 472 253 254 255 438 61</p> <td style="vertical-align: top; width: 40%;"> <p>בקימה מהשבעה שבת ויום טוב בשלות הימים הראשונים הטעם שאין מנהכים באניות לאבלים גויים לאחר השבעה לפתוח בשיחה עם האבל מעבר האבל למקום למקום לצורך המנהכים מת שאין לו מנהכים נא להימנע מביקורי תנוחומים נוסח משפטי הניתום עמידה בשורה ערך באוצר המושגים שורה של נשים לנשים שלא תדעו עוד צער ניצחו אראים את המזוקים ערך באוצר המושגים נישואין. וראה גם שמה. אזורחים, משמעותם חל חג בתוך שבעת ימי המשתה כשהאחד מהורי חתן וכלה באבלות כשהורי חתן וכלה באניות כשות בעלה כשותה אשתו לאבל בתוך שלושים לאלמן או לאלמנה ニישואי תערובת, אבלות עליהם שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה שבעת ימי המשתה דינם חג שבעת ימי המשתה, הגדרתם שניים, נפטר קרוב בימי השמהה nishok hamat ערך באוצר המושגים יתוחי מותים</p> </td>	<p>בקימה מהשבעה שבת ויום טוב בשלות הימים הראשונים הטעם שאין מנהכים באניות לאבלים גויים לאחר השבעה לפתוח בשיחה עם האבל מעבר האבל למקום למקום לצורך המנהכים מת שאין לו מנהכים נא להימנע מביקורי תנוחומים נוסח משפטי הניתום עמידה בשורה ערך באוצר המושגים שורה של נשים לנשים שלא תדעו עוד צער ניצחו אראים את המזוקים ערך באוצר המושגים נישואין. וראה גם שמה. אזורחים, משמעותם חל חג בתוך שבעת ימי המשתה כשהאחד מהורי חתן וכלה באבלות כשהורי חתן וכלה באניות כשות בעלה כשותה אשתו לאבל בתוך שלושים לאלמן או לאלמנה ニישואי תערובת, אבלות עליהם שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה שבעת ימי המשתה דינם חג שבעת ימי המשתה, הגדרתם שניים, נפטר קרוב בימי השמהה nishok hamat ערך באוצר המושגים יתוחי מותים</p>
--	--	--

			ההתנהגות בפניו
		55	הזכרתו עם שם אביו או שם אמו
	נשיות כפים. ראה ברכת כהנים.	226	העברתו לקבורה בעיר אחרת
		234	טיפול ראשוני בו
131	אמירת קדיש	323, 54	להקפיאו כשותעבת הקבורה
82	ביהירון, השתתפות בלוויה	243	לזרז את עיכול הבשר
442	ביהירון, כניסtan לבית העלמיין	468	לפנותו מקברו, מתה התairo
100	חויבן לקרוע	238	מסר גופו למדע
167	ישיבה נמוכה או על כסא	63	פתיחת קברו כדי לזהותו
83	כניסה לבית הקברות	240	צין שמו על המזבחה
216	לרכת לקברי צדיקים	226	קבורתו ביום טוב או השהייתו
	נשים - הליכתן ללוויה ולבית העלמיין	264	
		55	קירורו
442	ערך באוצר המושגים		
			נפל
		57	הלנת המת
443	נשמה	97	קבורתו
444	ערך באוצר המושגים		
			נפש
48	נשמה כל חי	282	הגדרת הרמב"ם
497	הנוסח	440	ערך באוצר המושגים
			נרט
		53	נרט נשמה
144, 142	אבלות עליהם	198	אם שכח להדליקו בערב יום טוב
129	אמירת קדיש על ידי הנכבדים	109	בבית האבל
	הליכת נכדים אחרי	195	בחג, כשהשבועה התקצרו
424, 399, 82	מיתת סבא	440	בחגים שמצוירים נשומות
	השתתפות בברית נכם	198	בחול המועד
162	בתוך השבעה	211	בימים השנה
	השתתפות בנישואין נכד	211, 198	בימים טוב
184	בתוך השלושים	224	ברגלים ובימים כיפור
407	לקבור נכד בקברם	53	לייד הנפטר
		218	לייד הקבר
	סוכה	211	עboro שני נפטרים
	אבל שאין מי שיבנה עבورو		על אשתו הראשונה או בעלה
194	את הסוכה	211	הראשון
	אוןן שאין מי שיבנה עבورو את הסוכה	440	ערך באוצר המושגים
74	חייב האונן בה		
			נרט שבת
		441, 173	אם נפטר בן, כמה נרות להדליק
202	סוכות		
	חייב האבל בסוכה		

ספר תורה 119 הבאתו לבית האבל 111 החיוב לאבל לעמוד מפניו 123 היתר לאבל להוציאו ולהגבירו ,61,55 השוואה לאדם מישראל	202 להקיף בהושענות את הבימה 202 שמחות תורה ושמחה בית השואבה 202,197 תיקוןليل הווענארבה	סליחות
269,97,87 חיוב לקרוע אם ראהו נשurf	395 בחינוך בית הקברות	האבל כשליח ציבור
372,102 כהנצהה 334 להניחו על מיטת חכם שנפטר 88 לתקן על ידי אבל בתוך השבעה 151	206 הנוסח המקוצר בבית האבל 123 יציאת האבל מביתו בשבועה 202 לצורך אמירותם	הנטול מabit בשבועה
סתימת הגולל 445 ערך באוצר המושגים	סמור למיתה קבורה 445 ערך באוצר המושגים	סעודה
עד זיבולא בתרייתא 446 ערך באוצר המושגים	עדות לאבלות 251 עובר, קבורתו. ראה קבורת נפל. 462 הגדרת הרמב"ם 446 ערך באוצר המושגים	185 אכילת האבל בשלחן צרכי השתפות האבל בסעודה של
		שמחה בשבת השתפות האבל כמליצ' בסעודה נישואין לבני החברה קדישה קודם הקבורה לעילוי נשמה. ראה עילוי נשמה.
עולם הבא 284,283,282 הגדרת הרמב"ם 446 ערך באוצר המושגים	עסק במצוה פטור מן המצויה 56	186 סעודת מரעים לאבלים סעודה הבראה בחול המועד ביום טוב
		במוצאי שבת ומוצאי יום טוב בערב פסח בערב שבת
עטיפת הראש 446 ערך באוצר המושגים	עלילוי נשמה 367 ברא מוציא אבא 221 ברכות באזכרה 109 ברכות לעילוי נשמה 124 האבל כשליח ציבור 110 זימון על ידי האבל 406 יזכור וצדקה	246,197 במשמעות קרובה 246 במשמעות קרובה בשבת וחג 248 במשמעות רחוקה 106 מידת חיובה 445 ערך באוצר המושגים
		בפורים
ספרות העומר 213 ביום השנה 415,220,121 לימוד משנהיות	73	באניות

לימוד תורה	157, 134	
מפשט	125	
סיום מסכת	210	
סעודה ביום השנה	210	
סעודה ולימוד בסוף השבועה	177	
עליה לTORAH	177	
באניות בשמחת תורה	447	
ביום השנה	223, 222, 128, 92	
ביום השנה שחול בשבת	210, 134	
בשבת בסיום השבעה		עליו השלום
בשבת בתוך השבעה		ערך באוצר המושגים
בשבת לפניו יום השנה	447	
בתוך השבעה		עליה לקבר. ראה גם בית הקברות.
העליה המובהרת	214	אם אין מניין
לאבי הבן ביום הברית	217	אם הקרובים החלו את האבלות
עמידה בשורה	242	בזמןניים שונים
אשרתו הראשונה או עללה הראשון	218	בחודש ניסן
עפר ארץ ישראל	216	ביום השנה
ערך באוצר המושגים	210	בסיום השבעה
עצימת עני הנפטר וכיסויו בעפר	178	בערב ר"ה וערב ר"ח ניסן ואלול
ערך באוצר המושגים	215	בפורים
עצומות. ראה גם ליקוט עצומות.	204	בראש חודש או בחנוכה
לא לערבות בין שני מתים	215	שבשת
לנהוג בהן כבוד	231	בשנה הראשונה
	216	בתוך השבעה
	178	המקור
עשית מלאכה בתוך השבעה	214	הנהגות על הקברים
אצל שותפים	217	ימים שאין עליהם לבית העלמיין
בחשש דבר האבד	215	כשהיوم השביעי חל בשבת
דבר האבד ברוגל	178	כשיום השנה חל בחול המועד
כשהאבלות נדחתה עקב החג	215	כשיום השנה חל בחנוכה או פורים
להשיכר מוניות תמורה אחויזם	213	כשיום השנה חל בשבת
לצחצח נעליים	210	כשלא יכול לעלות לקבר קרוביו
לקבל משכורת על ימי העדרות	218	לא להיות דרש אל המתים
מכירת העסק למשרימי השבעה	216	לא להרבות בכך
מלאכת יד, סרגה ותפירה	218	לא עלה עשר שנים לקבר אבותיו
עובדות הבית	215	להקדימה לפני יום השנה
על ידי פועליו	215	לזקן או חולה שקשה להם

98	פרחים על הקבר	151	תביעת חוב
451	פריעת הראש ערך באוצר המושגים	449	עشر כוסות של בית האבל ערך באוצר המושגים
פתיחה הקבר ערך באוצר המושגים 70 162			
451	פתיחת קבר ערך באוצר המושגים	162	פדיון הבן באנינות בתוך השבעה על ידי כהן אבל
פורים צאו נגד האבל ערך באוצר המושגים 204 204			
173	צדקה. ראה גם עילוי נשמה.	204, 203	שליח לאבל מתנות לאביוונים מקרא מגילה משלוח מנות סעודת הבראה
47	אצל חוליה הנוטה למות	108	עליה לקבר
335	כהנצהה	216, 215	פורים המשולש
359, 92	כshawormim אל מלא רחמים	204	שמועה קרובה
128	למי שאומר קדיש	249	שנעשית רוחקה
195	לפדות תענית בכוורות לאבל	249	פיטום הקטרת
213	לפדות תענית יום השנה	48	אמירתה על ידי האבל בשבועה
408	מכפרת על המת	157	הנוסח
69	נתינתה בזמן אנינות	500	ערך באוצר המושגים
50	נתינתה קודם הוידי	452	פינוי קבר
צו ירושה ערך באוצר המושגים 450			
פסח אמרית הלל בדיקת ומכירת חמץ באנינות הסיבה בליל הסדר לאבל ليل הסדר באנינות ממתין מפסיקים אבלות בערב פסח סעודת הבראה בערב פסח תספרות בערב חג תענית בכוורות לאבל תענית בכוורות לאוון			
344	צו קיום צוואוה	204	צואוה נוסח צוואוה לדוגמא
344, 339	צואוה	73	עריך לצטבה
341	носח צוואוה לדוגמא	204	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
452	עריך באוצר המושגים	73	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
44	ראוי לצטבה	194	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
84	צידוק הדין	204	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
196	בחול המועד	200	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
85	בלוויה	195	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
55	שבשת ויום טוב	73	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו
86	ימים שאין אומרים אותו	581	צידוק הדין בחול המועד בלוויה שבשת ויום טוב ימים שאין אומרים אותו

236	בקומות או על קברים קיימים גירושה היכן נקברת היכן לקבור אם הורי קברים בנפרד העברת מעדר מادر לאדם העברת המיטה הקפות השתפות קרובים חלקי גוף ואברים טעמה יהודי אצל גויים כאשר אפשר לקבור,	54 453 233 234 90 91 90 96 89 263 243 238 232 550 236 457 172 94 242 243 238 263 234 455 381, 238 234 264 237 241 97 36 96 35 קבורה בארץ ישראל 456	לאחר הפטירה ערך באוצר המושגים ציון. ראה מצבה.
			ציפורינים, נתילתם
			באיינות בחתן וכלה אבלים בערב חג לאחר שבעה בתור שלושים בתור שלושים לצורך שבת לצורך טבילה
			ציצית. ראה גם טלית.
		229, 218	בבית הקברות
			ציית בתכרייל המת
			ערך באוצר המושגים
			צורך החיים
			הגדרת הרמב"ם ערך באוצר המושגים
			קבורה, ראה גם בית הקברות. קבר. אופן הנחת הנפטר בקבר איסור הוצאה מהארץ לחו"ל איש ליד אשה אשה שנישאה פעםיים, היכן תקבר בארון בארץ ישראל, מעלותיה בחו"ל בשעת הדחק ביום טוב בכוכים ובמערות בלילה או בלילה או בין השמשות, לעניין תפליין למחرات במאבד עצמו לדעת בני שחי עם גויה בני זוג בעברין פורק על

	קבורת הנמצא	קבורה במקומות
462	ערך באוצר המושגים	ערך באוצר המושגים
	קבורת אברים	קבורת אברים
464	ערך באוצר המושגים	ערך באוצר המושגים
	קבורת משפחה	קבורת חמור
465	ערך באוצר המושגים	ערך באוצר המושגים
	קבורת רחל	קבורת נפל
463 ,76	כנית כהנים	ערך באוצר המושגים
216	כנית נשים	
214	פקידת יוסף את קבר אמו	ערך באוצר המושגים
	קברי אבות וקברי צדיקים	קבורת תרגול
465	ערך באוצר המושגים	ערך באוצר המושגים
	קביעת המות	קביר. ואה גם קבורה.
259	אחד עשר או שנים عشر חודש	איסור פתיחתו
129	אם האב מפקיד שהבן לא יאמր על אמו	גוזל
130	אם יודע שלא יוכל לומר מספר ימים	המזיק את הרבים
432 , 131	אם ציווה לא לומר עליו קדיש	הנמצא, האם מותר לפניו
133	אם ציווה לומר שנים עשר חודש	מידותיו
134	אם שמע על הפטירה רק לאחר זמן אמרית חצי קדיש לאחר קריאת התורה	על קבר קיים
127	אמרית קדיש תתקבל אם האבל לא היה חזן אמרתו בלועזית אמרתו בשכר אמרתו בתוך פסוקי דזמרה מהשש שלא ישאר מניין אמרתו לאחר שנת האבל אמרתו על ידי אשה אמרתו על ידי בן מאומץ אמרתו על ידי המנהחים בית האבל אמרתו על ידי חתנו או נכדו	פינוי קברים, כיצד מפנים פינוי קברים, מתי מותר לפנותו פתיחתו אם לא הונח הנפטר כראוי בקביר פתיחתו כדי להשלים תכricים למtot פתיחתו כדי לזהות את הנפטר פתיחתו כדי למול תינוק רכישת קבר בחיים שהיה מיועד לאדם אחר
	קביר המזיק את הרבים	קביר המזיק את הרבים
143 , 130	ערך באוצר המושגים	ערך באוצר המושגים
132	129	

252 ,131	על נעדר	131	אמירתו על ידי כמה אබלים יחד
130	על רשות או מומר	144 ,129	אב ואם (בהערה)
133	על שני קרובים, מתי יפסיק	131	אמירתו על ידי ממזר על הוריו
130	על תינוק	129 ,86	אמירתו על ידי קטן
132	ענית אמן כשהז מקדים זהה מאחר	257	אמירתו על שני קרובים, מתי יפסיק
466	ערך באוצר המושגים	210	ביום השנה
127	קדיש דרבנן אחרי לימוד	210	bijaya לזרק ולא יהיה מנין
126	קדיש דרבנן בתפילה שחורית	209	שבת שלפני יום השנה
133	קדיש דרבנן, כמה זמן נאמר	130	בשכר, על כמה נפטרים אפשר לומר
	קדיש דרבנן, לאחר משנה		דיני אמירתו
220	רבי חנניה בן עקשייא	126	הטעם לאmirתו פחות
274 ,92	קדיש הגadol	132	משנים עשר חדש
210	שכח לאמרו ביום השנה	134 ,126	המטרה באmirתו
128	תשולם עבור אמירתו	128	הפסיעות בסופו
		132	התאמת בין אמרי נוסחים שונים
256	גדל תורה כדי השבעה	127	יצאו מקטצתם תורה כדי אמירתו
67	גדל תורה כדי זמן האניות	132	כמה זמן נאמר על אב ואם
129	לומר קדיש	133	כמה זמן נאמר על ידי קרוביו
101	לענין קריאה	126	שאיינים בניו
		213 ,209	כמו קדושים אומרים והיכן
			כשיום השנה חל בשבת
466	ערך באוצר המושגים	264	כשנקבר בשבת
		126	לא להרבות בקדושים
		134	לדקדק באmirתו
165	בתוך השבעה	128	להזדרז בתפילתו כדי לומר קדיש
182	בתוך השלושים	128	להתאמן עליו כדי לאמרו כראוי
188	בתוך שנים עשר חדש	130	לומר בשכר כשאומר גם על קרובו
		127	לזכיר למנין מי שלא יכול לענות
		133	מאימת מחשבים את זמן אמירתו
		128	מי אומר
119	בבית האבל	520	נוסח אשכנזי
		274	נוסח בני תימן - קדיש הגadol
122	הזכרת נשמות לאחריה	521	נוסח עדות המזרח
378 ,174	הזכרת נשמות לאחריה	252	על אדם נשוי שספק אם נפטר
273 ,127	חייב קדיש לאחריה	129	על אשתו
		129	על בן או בת או אח
		130	על גוים
		130	על כמה נפטרים
336	קריאת שם לתינוק על שם נפטר	259 ,130	על מאבד עצמו לדעת
467	ערך באוצר המושגים		
69	קריאת שם		
	השלמתה לאחר הקבורה		

103	על אב ואם	68	על המיטה, באנינות
101	על אב חורג	68	פטור מקריאתה לאונן
	על ידי מי שאינו מחויב		פטור מקריאתה למי שמתו
101	בקר (בהערה)	65	MOTEHL LEFENI
260	על מומר	56	פטור מקריאתה לשומר את המת
	על מי שאינו קרובו בשעת		קריאתה לפני צאת השבת
53	יציאת נשמה	72	טרם הקבורה
100	על רבו מובהק		
102	על שימושות רעות	100, 81	קריעת
104	על שני קרוביים	102	אופן הקריעת
101	על תינוק שנפטר	105	אייחוי הקרע
467	ערך באוצר המושגים	164	אם החליף בגדיו בתוך השבעה
		256, 105	אם לא קרע
	קשה רימה למת כמחט בבשר החי	432	אם ציווה שלא יקרעו עליו
468	ערך באוצר המושגים	103	באלילו בגדים
		103	באהה
	ראש השנה	101	בן מאומץ
199	mbtel abilot shuba ve shaloshim	104	בחול המועד
202	סליחות, שליח ציבור, בעל תוקע	101	בחולה
263	קבורה בו	253	בחתן וכלה
		104	בטעות
	ראשית בתות	196	ביום טוב ובחול המועד
469	ערך באוצר המושגים	101	בליד שנפטר קרובו
		53	ביציאת נשמה
	רגל דוחה ואיינו עולה	102	בישיבה
470	ערך באוצר המושגים	259	במאבד עצמו לדעת
			בני ארץ ישראל בחוץ לארץ או
199, 193	רגל מבטל גזורת שבעה	105	בני חוץ לארץ בארץ ישראל
249	בשיעור רחוכה	203	בפורים
254	האם גם בחתן וכלה בימי המשתה	104, 60	בשבת וביום טוב
247	רק אם נהג אבלות קודם לקודם לחוג	246	בשיעור קרובה
246	שיעור קרובה בשבת ערב הרجل	247	בשיעור קרובה בחול המועד
		246	בשיעור קרובה ביום טוב
	רגלי המת כלפי הפתחה	249	בשיעור רחוכה
470	ערך באוצר המושגים	102	החלפת בגד לצורך קר
		164, 104	החלפת הבגד הקሩע
	רופא		החלפת הבגד הקሩע
33	הודעת פטירה	177	בסיום השבעה
71	הודעת פטירה, כתיבתה בשבת	100	מי חייב לקרווע
78	כהן, להיזהר מטומאת מת	102	מתי קורעים

56	המשמר את המת	151	לבקר חוליה בתוך שבעה
160	לומר בקר טוב	180	להתגלה לאחר השבעה
174 ,161	שבת שלום	53	קביעת המוות
	שבועות	62	רשלנות רפואיית, נתיחת המת כדי לתבexo
199	nochshav כשבעה ימים		רחיצה
205	תיקוןليل שבועות	200	בערב חג
82	שבירת חרס	194	בערב חג שמבטלת אבלות שבעה
470	ערך באוצר המושגים		בערב שבת בתוך השבעה
	שבועת הקרובים	194	כששבת בערב חג
142	שבועת ימי אבלות,	153	בתוך השבעה
471	ראה אבלות, דינה בתוך השבעה.	153	בתוך השבעה בשתי אבלויות רצופות
148	ערך באוצר המושגים	153	בתוך השבעה לחולה או לילדה
471		172	בתוך השבעה לצורך הפסק טהרה
	שבועת ימי אבלות ושבועת ימי המשותה	181	בתוך שלושים לבוד יום טוב אחרון
472	ערך באוצר המושגים	197	צחצוח שניים
	רחמניא ליצלן	153	
474	שבק חיים	470	ערך באוצר המושגים
	ערך באוצר המושגים	34	רשיוון קבורה
	שבת		רשע
	אבלות בשבת. ראה אבלות בשבת, דינה.		
161	אמירת "שבת שלום"	236	אין לקברו אצל צדיק
71	אנינות	130	אמירת קדיש עליו
	בתוך השבעה בערב חג,	145	אנינות ואבלות עליו
194	רחיצה בערב שבת	57	הלוותו
	בתוך השבעה בערב חג,	145	התעסקות בקבורתו
200	תשפורה בערב שבת	146	NESSI לוגיה, האם לנוהג אבלות
60	גוסס, ריכוז הלכות לטיפול בו	293	רשיעים בחיהם קרוים מותים
206	האבל כשליח ציבור		
175 ,162	הבדלה	160	שאלת שלום
58	הווצאת הנפטר לצורך כהנים	87	בלויה ובבית הקברות
60	הזמןת חбра קדישא	160	בשיחות טלפון
178	הפסקת האבלות, זמנה	160	הושטת יד
			המקור והטעם לאיסור

46 495 474 170 198 173, 170 182 190 475	שינוי והוספת שם לחולה הנוסח ערך באוצר המושגים שינוי מקום לאבל בחג שבשת בתוך השלושים בתוך שנים עשר חדש ערך באוצר המושגים	190 50 60 58 441, 173 231 71 181 55	השתתפות בשבת בוגרים בתוך זמן האבלות וידי טיפול בנפטר כהן להיטמא לקרובו כמה נרות להדלק אם נפטר בן כנית לבית הקברות לכתוב הודעת פטירה נטילת ציפורניים לכבוד שבת בתוך השלושים צדוק הדין
173 89 475 476	שיר השירים אמירתו בערב שבת בתוק השבעה (בעהרה) שיר השירים - אמירתו בלוויה ערך באוצר המושגים שיר של פגעים ערך באוצר המושגים	172 264 60 193 246 249 249 264, 246, 198	קבורה סמוך לכינוס השבת קבורה, האם להשתתף كريעה שבת לעומת חג שמעועה קרובה שמעועה קרובה שנעשית רוחקה שמעועה רוחקה תחילת אבלות בשבת
שונא			
476 339 476	שכונות קברות שכיב מרע, ראה גם גוסס. ערך באוצר המושגים	456, 236 83 115	לא לקבור שני שונאים יחד ללכת ללוויתו ללכת לנחמו
477 478	שכינה למעלה מمراשותיו של חולה ערך באוצר המושגים	73 82	אם האונן יכול להוציא אחרים ידי חובה בלוויה
שופר			
190	שלא תדעו עוד צער ערך באוצר המושגים שלום. ראה שאלת שלום.	474	ערך באוצר המושגים שרה. ראה ניחום אבלים.
שידוכים			
587	שלום בית הצטרופות אשר לבעה לחותונה בזמן אבלותה	183 167	בתוך השבעה שינה לאבל בתוך השבעה

<p>249 מבטלת שבעה ושלושים ולא שנים עשר חודש</p> <p>249 על אב ואם לאחר שנים עשר חודש</p> <p>250 על חכם לאחר שנים עשר חודש</p> <p>248 רגלי בתרוך שלושים לשמעעה</p>	<p>90</p> <p>138, 136</p> <p>478</p>	<p>שלוש עשרה מידות של רחמים</p> <p>שלשה ימים לבכי</p> <p>ערך באוצר המושגים</p>
שליח ציבור. ראה אבל כשליח ציבור.		
שמות		
<p>45 כיצד להזכיר את שם החולה</p> <p>222 כיצד להזכיר את שם הנפטר</p> <p>226 כיצד לכתוב את שם הנפטר על המцевה</p> <p>162 שמה אב ואם שציוו לא להימנע</p> <p>190 משמחה לאחר שלושים אב שציווה לא להימנע משמחה לאחר פטירתו</p> <p>163 אירוסין בתוך השבעה אשה אבלה שבعلת מקפיד</p> <p>190 שתבווא עמו לחותונה</p> <p>186 ביקורי חבירים וסעודת מרעים</p> <p>203 בפורים</p> <p>163 בר מצוחה בתוך השבעה</p> <p>184 בר מצוחה בתוך השלושים</p> <p>162 ברית מילה בתוך השבעה</p> <p>185, 184 בשבת השתתפות במסיבות, כינוסים וטקסיים</p> <p>186 השתתפות בסעודות מצוחה</p> <p>213 השתתפות בשמחות ביום השנה</p> <p>183 השתתפות בשמחות בתוך שלושים</p> <p>189 שנים עשר חודש השתתפות בשמחת נכדיו</p> <p>184 בתוך שלושים</p> <p>184 השתתפות האבל - מתי התירו השתתפות הורים אבלים</p> <p>163 בתוך השבעה</p> <p>189 חנוכת בית</p> <p>לא לדחות נישואין בגלל אבלות שנה</p>	<p>טעות בשמעעה</p> <p>ארץ לארץ, היישוב השלישיים ספק קרובה ספק רחוקה</p> <p>על ליקוט עצמות על קרובי שהمير דתו</p> <p>על שני קרובים בבת אחת ערך באוצר המושגים</p>	<p>שמעעה. ראה גם שמעעה קרובה, שמעעה ורחקה.</p> <p>שמעעה קרובה</p> <p>אם החל לנוהג אבלות עד לפניה הקבורה בחול המועד</p> <p>שבשבת ובשבת ערב חג דיןיה הגדורתה כיצד מחשייבים את השלישיים לא נהג אבלות לענין תפילין עתוני האזכרה קדום הקבורה שמע לאחר הרגלי שנפטר קדובו קודם הרגלי שנעשית ורחקה</p> <p>שמעעה ורחקה</p> <p>בחול המועד שבשבת וביום טוב דיןיה הגדורתה לענין תפילין</p>

<p>בשנת</p> <p>60</p> <p>481</p> <p>98</p> <p>263</p> <p>482</p> <p>476</p> <p>תבוסת המתים</p> <p>518</p> <p>217</p> <p>217</p> <p>360</p> <p>511</p> <p>68, 55</p> <p>218</p> <p>505, 497</p> <p>88</p> <p>235</p> <p>175</p> <p>216</p> <p>תהלים</p> <p>אותיות נשמה, הנוסח</p> <p>אותיות נשמה בעליה לקבר</p> <p>אלפא ביתא, בעליה לקבר</p> <p>אלפא ביתא, הحسبר</p> <p>אלפא ביתא, הנוסח</p> <p>אמירה על ידי הקרובים האוננים</p> <p>אמירתם ליד הקבר</p> <p>בהתקרב הקץ</p> <p>במהלך הלוויה</p> <p>בקידוש בית קברות חדש</p> <p>ברכי נפשי בשבת</p> <p>המזמוריים שאומרים בעליה לקבר</p> <p>המזמוריים שאומרים בעליה</p> <p>לקבר, הנוסח</p> <p>לאמרם בתוך השבעה</p> <p>לייד הגוסס</p> <p>לייד הנפטר</p> <p>מזמוריים שמוסיפים בבית האבל</p> <p>עבור החולה</p> <p>שיר של פגעים</p> <p>המזמוריים על החולה ולעליו נשמה</p> <p>ערך באוצר המושגים</p> <p>תוחלת החיים</p> <p>ערך באוצר המושגים</p> <p>תוספת על הקריעת</p> <p>ערך באוצר המושגים</p>	<p>160</p> <p>184</p> <p>183</p> <p>183</p> <p>182</p> <p>184</p> <p>לומר לאבל "מזל טוב"</p> <p>לעורך שבע ברכות בבית האבל</p> <p>נגן אבל בפורים או לצורך מצוה</p> <p>ニישואין כשםת בעלה</p> <p>ニישואין כשםת אשתו</p> <p>ニישואין לאבל בתוך השלושים</p> <p>ニישואין להזיר גירושתו</p> <p>שורשניים</p> <p>שידוכים בתחום השבעה</p> <p>שמחה תורה ושמחה בית השואבה</p> <p>שמחה תורה. ראה שמיini עצרת.</p> <p>שמיini עצרת</p> <p>אבול או אונן להיות חתן תורה</p> <p>יזכור</p> <p>כיצד נמנה למנין השלושים</p> <p>כמה ימי אבלות נחשב</p> <p>עלילות לתורה ולהשתתף בהקפות</p> <p>בזמן אניות</p> <p>נרט נשמה</p> <p>שמירה לאבל</p> <p>ערך באוצר המושגים</p> <p>שמירת המת</p> <p>ברשות</p> <p>ערך באוצר המושגים</p> <p>שמירת קבר מחייב</p> <p>ההגדרה המשפטית (בהערה)</p> <p>ערך באוצר המושגים</p> <p>שמע ישראל</p> <p>שניים מקרא ואחד תרגום</p> <p>באבולות בשבת</p> <p>באניות, בשבת</p> <p>שפיכת המים</p>
--	---

177	לשםוע דרישות	תחיית המתים
158	מלמד תורה לילדיים	השקיפת הראייה קוק
218	סמור לcker	ערוך באוצר המושגים
175	פרקיא אבות בשבת	תחנון
205	תיקוןليل שבועות	אין אומרים בבית האבל
158	תלמיד חכם מורה הוראה	לאמרו בבית הכנסת כשהוא לשם האבל
	תנוcharmo מן השמיים	לשם האבל
490	ערך באוצר המושגים	תיר
470 ,227	תנצ"ה	זכות להיקבר בארץ
201	בחול המועד לאחר שלושים וגURAה	תינוק שנפטר
200	בחול המועד, כשיוכל היה בערב חג	אניות ואבלות עליון
179	בחתן וכלה	ברית מילה
179	בסנדק ומוהל	נתינת שם
200 ,180	בערב חג	קבורתו
180	ברופא או נושא תפקיד ציבורי	קבורוהו ונזכרו שכחו למולו
179	בתוך שלושים	תכפוhow אבליין
188	גURAה, SHI'UROH	ערך באוצר המושגים
166	המקור והטעם	תכריכים
180	כדי להסתיר את האבלות	בהרוג
180	מרקוב חולה	בולדת
180	כשיום שלושים חל בשבת	הידור לעשותם מפשתן
188	לאחר השלושים	כשאין בנסיבות
180	לצורך רפואי	סיבה לעשותם פשוטים
166	משך זמן האיסור	ערך באוצר המושגים
257	מת קרוב נוסף בזמן האבלות	שכחו להלבישו אחד מתכריכיו
180	נשלמו השלושים בין המצרים	תלמוד תורה. ראה גם לימוד משנהות.
180	נשלמו השלושים לפני ל"ג בעומר	באבלות בשבת, שניים מקרא
179	צביית שיער (בהURAה)	ואחד תרגום
188	רמיזות האבל שיגערו בו	באינויות בשבת, שניים מקרא
166	שפם בתוך השבעה	ואחד תרגום
34	תעודת פטירה	בחול המועד ובஹונא רביה
195	תענית בכורות	הטעם לאיסור
73	באבלות שבעה	הלימוד שהתיירו לאבלים
	באינויות	לימוד הלכות אבלות בתוך השבעה
		עלילי נשמה בבית האבל

			תענית ציבור
245	שנפטר בחו"ל		באניות
149	אם כבר את מהו במועד	75	
229 ,218	בבית הקברות		תפילה בבית האבל
253	בחתן	169 ,118	אביינו מלכנו
490 ,148	ביום הראשון	123	בחול המועד
	ביום הראשון לאבלות שנדחתה	198	
198	לאחר החג	203 ,122	בחנוכה
148 ,70	ביום קבורה שאינו יום מיתה	122	בראש חודש
246 ,149	בשיעור קבורה	118	ברכת כהנים
248 ,149	בשיעור רחואה	122	ברכת מעין שבע
149	כשהתחיל לנוהג אבלות מאוחר	121	שבת ומועד
149	של רבינו תם, להניחן בזמן האבלות	120	הוספות לתפילה
		198 ,122	הלל
	תפילין ביום הראשון	118	המקום המועדף לכך
490	ערך באוצר המושגים	119	הشمאות מהתפילה
		118	כשאין מנין
281 ,278 ,276 ,64	תרומות אברים		כשלול להטבתל המניין
		118	בבית הכנסת
63	תרומת גוף למדע	123	סליחות
63	פסקת הרבנות הראשית	119	קריאת התורה
		156	עשה לי כל צרכי
	תשולם	119	תחנון
	לאבל, לקבל משכורת		תפילות. וראה גם תפילה בבית האבל.
152	על ימי העדרות		אליה נשמה, הנוסח
227	מחורי מצבות	499	
36	נפטר בחו"ל	505	אני בכח
128	עבור אמרת קדיש	497	בהתקרב הקץ
36	עבור הסעת הנפטר	502	בשעה האחרוןנה
35	עבור קבורה	229	בתוך בית הקברות
35	עבור שירותים מיוחדים בקבורה	502	VIDOI
56	עבור שמירת המת	527	לפני ואחריו לימוד לעילוי נשמה
79	עבור תכרכיכי פשתן	497	נשمات כל חי
36	תיר יהודי שנפטר בארץ	495 ,44	עבור החולה
		46	על חולת המתיסר
	תשמש המיטה. וראה דברים שכזנעה.		תפילת "אני" לאחר לימוד
		220 ,217	עבור הנפטר
205	תשעה באב		תפilian
257	אבלות סמוך לתשעה באב		אם נגמר בלילה או בין השימושות
75	נעילת הסנדל באניות בו	148	
136	תהליך אבלות ישנה		אם קיבל הودעה על קרויבו

אמר רבי יהושע בן לוי: עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשר עולמות, שנאמר "להנחלת אהבי יש¹ ואוצרתיהם אמלآل" (משל ח, כא).

אמר רבי שמעון בן חלפתא: לא מצא הקדוש ברוך הוא כל מחזק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר "ה' עוז לעמו יתנו ה' בברך את עמו בשלוּם" (תהלים קט, יא).²

¹ יש" בגימטריה שלש מאות ועשר.
² משנה בסוף מסכת עוקץ – המשנה الأخيرة.
בש"ס.

מקורות

אגרות משה – הרב משה פינשטיין, אגרות משה, ניו יורק תש"ט – תשנ"ו.

אוצר דין ומנהגים – יהודה דוד אייזענסטיין, אוצר דין ומנהגים, (דפוס צילום) תל אביב תשל"ה.

אוצר המדרשים – יהודה דוד אייזענסטיין, אוצר המדרשים, ניו יורק תרע"ה.

אוצר טעמי המנהגים – שמואל פנחס גלבurd, אוצר טעמי המנהגים, פתח תקוה תשנ"ו.

אוצרות התורה – הרב משה צוריאל, אוצרות התורה, בני ברק תשס"ה.

אור החיים – רבי חיים בן עטר, פירוש לתורה, מובא במקראות גדולות.

אור לאבל – שמואל גליק, אור לאבל – להתפתחותם של עיקרי מנהגי אבלות במסורת ישראל, ירושלים תשנ"א.

אורות הקודש – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אורות הקודש, ירושלים תשמ"ה.

איוב – עולם בניו וחרב ובני – גבריאל גולדמן, איוב – עולם בניו וחרב ובני, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשפ"ד

אנציקלופדיה הלכתית רפואי – אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואי, ירושלים תשמ"ח.

אנציקלופדיה תלמודית – הרב מאיר בר אילן, הרב שלמה יוסף זווין (עורכים), אנציקלופדיה תלמודית, ירושלים תש"ז – תשס"ד.

ארבעה טורים – רבי יעקב בן אשר, ארבעה טורים, מוסדות שירות דבורה, מכון ירושלים תשנ"ג.

באר לחי רואי – הרב יוחאי עמר, באר לחי רואי, קריית מלאכי תשס"א.

bijor halca – ראה משנה ברורה.

בית חדש – רבי יואל סירקיס, בית חדש, פירוש לספר ארבעה טורים.

בית יוסף – רבי יוסף קארו, בית יוסף, פירוש לספר ארבעה טורים.

במוראה הבזק – שו"ת במוראה הבזק – תשובה לשאלות שנשלחו על ידי רבינו התפוצות לרבות שאלות ישראלי, נשיא "ארץ חמדת", ירושלים תשנ"א – תשע"ז.

בן איש חי – הרב יוסף חיים מברג, בן איש חי, מהדורות הרב נסים בן עוזיאל, ירושלים תרצ"ב.

גשר החיים – הרב ייחיאל מיכל טוקצינסקי, גשר החיים, ירושלים תש"ך.

דברי אהרן – הרב אהרן הלי גולדמן, שאלות ותשובות דברי אהרן, ירושלים תשמ"א.

דעת כהן – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, דעת כהן – תשובות בהלכות שלחן ערוץ יורה דעתה, ירושלים תשנ"ג.

דעת Tabernot – רב משה חיים לוצאטו, דעת Tabernot, בני ברק תשמ"ט.

דרךה של היהדות במנות ובאבלות – הרב משה לאמ, דרךה של היהדות במנות ובאבלות, ירושלים 2005.

דרך ההלכה – הרב מנחם עמי רוטנברג, דרך ההלכה – הלכות אבלות, ירושלים תשנ"ה.

דרך טהרה – הרב מרדכי אליהו, דרך טהרה – הלכות נידה וטהרה, ירושלים תשד"ם.

הכזורי – רב יהודה הלו, ספר הczורי, מהדורות יהודה ابن שמואל, תל אביב תשלי"ג.

ההלכה סדרה – גלעד גروس, ההלכה סדרה – הלכות אבלות – שאלות ותשובות מורחבות בענייני אבלות, מעלה אדומים תשנ"ט.

הליקות תימן – הרב יוסף קאפק, הליקות תימן – חיי היהודים בכנע ובונתיה, ירושלים תשס"ב.

הלכות יום העצמאות ויום ירושלים – נחום רקובר, הלוותם של יום העצמאות ויום ירושלים, ירושלים תשמ"ה.

הלכות אבלות – יצחק צבי אוושינסקי, הלוותם של יום העצמאות ויום ירושלים תשס"ב.

הלכות אבלות – הרב יוסף צבי רימון והרב יצחק רייגר, הלוותם של יום העצמאות ויום ירושלים, הוצאת מגיד, סולמות, אלון תשובות התש"ף.

הנבחר באמונות ובדעות – רב סעדיה גאון, הנבחר באמונות ובדעות, מהדורות הרב יוסף קאפק, ירושלים תשנ"ג.

הסידור והתפילה – הרב עדין ابن ישראל שטיינזלץ, הסידור והתפילה, תל אביב תשנ"ד.

הקדיש – מקורות, משמעתו ודיניו – הרב דוד אסף, הקדיש מקורות, משמעתו ודיניו, חיפה תשכ"ו.

הקדימות הרמב"ם למשנה – הרב יצחק שילט (מהדר), הקדימות הרמב"ם למשנה, מעלה אדומים, תשנ"ב.

הكونטרס היהיאלי – הרב יצחק אלפיה, הקונטרס היהיאלי, ירושלים תשנ"ד.

השטן שבינו – נחי אלון וחيم עומר, השטן שבינו, ספרים, הוצאה לאור, 2005.

זוהר – זוהר עם פירוש הסולם לרבי יהודה ליב אשlag, ירושלים תשמ"ט.

זכרון לברכה – שאל מיזיליש, זכרון לברכה – מנהגי פטירה ואבלות במסורת ישראל, תל

אביב 1987.

חzon איש – הרב אברהם ישעיהו קרלייז, חזון איש חלק יורה דעה, בני ברק תשנ"א.

חzon למועד – הרב חנן זונDEL גROSSBERG, חזון למועד (הלכות שמחות), ירושלים תשל"ה.

חיים וחסד – הרב שמואל פנחסי, חיים וחסד – הלכות שמחות, ירושלים תשס"א.

חכמת אדם – הרב אברהם דאנציג, חכמת אדם, ירושלים תשנ"ו.

חתם סופר – הרב משה סופר, חתום סופר – שאלות ותשובות, ירושלים תשל"ב.

טהרת שדה המכפלה – הרב עידוא אלבה, טהרת שדה המכפלה – בירור בדיוני קברים

טומאות וטהרותם, קריית ארבע חברון תשס"ב.

טורז זהב – רבוי דוד הלוי, טורי זהב (ט"ז), פירוש לשלחן ערוף.

טל לברכה – הרב רמי רחמים ברכיeo, טל לברכה, ירושלים תשנ"ט.

טעמי המנהגים ומקורו הדינים – הרב אברהם יצחק שפרלינג, טעמי המנהגים ומקורו הדינים,

ירושלים תשמ"ב.

יביע אומר – הרב עובדיה יוסף, יביע אומר – שאלות ותשובות, ירושלים תשמ"ו – תשס"ב.

**יד אפרים – הרב אפרים זלמן מרגלית, יד אפרים – חידושים ובאורחים על שלחן ערוף יורה
דעה, נדפס בסוף שלחן ערוף יורה דעה.**

**ihadot halca lema'aseh – הרב ישראלי מאיר לאו, ihadot halca lema'aseh, כתוב וערוך שאל
מייזיליש, גבעתיים 1978.**

**ילקוט החיים והשלום – הרב אליהו עטיה והרב מרדכי עטיה, ילקוט החיים והשלום,
ירושלים תשמ"ח.**

**ילקוט יוסף – הרב יצחק יוסף,ילקוט יוסף – הלכות ביקור חולים ואבלות, נערך על פי פסקי
הרב עובדיה יוסף, ירושלים תשס"ד. (ההפניות בספר זה בדרך כלל לחולק זה אלא אם
כן צוין אחרת).**

יסודות התפילה – אליעזר לוי, יסודות התפילה, תל אביב תש"ז.

יסודי הלכה – הרב שמואל דבר, יסודי הלכה – הלכות אבלות, כרמי צור תשנ"ה.

ישכיל עבדי – הרב עובדיה הדאייה, שוז"ת ישכיל עבדי, ירושלים תש"מ.

כבד אחרון – הרב אחיה אמיתי וחגי גروس, כבוד אחרון, חוברת עוז והדרכה למשפחה האבלה, עמותת צהר – חלון בין עולמות, תל אביב תשס"ג.

כל בו על אבלות – הרב יקותיאל יהודה גrynwald, כל בו על אבלות, ניו יורק תש"ז.

כף החיים – הרב יעקב חיים סופר, כף החיים – פירוש על שלחן ערוך אורח חיים וחלק מירוה דעה, ירושלים תרפ"ט.

מאמוני הראי"ה – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מאמרי הראי"ה – קובץ מאמרים, ירושלים התשד"ם.

מגן אברהם – הרב אברהם אבלי גומቢנר, מגן אברהם, ביאור לשלחן ערוך אורח חיים. מדריך לתלמוד – הרב עדין שטיינזலץ, מדריך לתלמוד, ירושלים 1992.

מדרש רבה – ירושלים, דפוס צילום וילנא תרל"ה.

מדרש תנומא – מדרש תנומא ירושלים תש"ח, מהדורות צילום ורשא תרל"ה. **מוסר אביך** – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מוסר אביך, ירושלים תש"ג.

מועד לכל חי – הרב אליהו ביטון, מועד לכל חי – אוצר דין ומנהגים בענייני ביקורת חולים ואבלות, בירה תש"ס.

מורה הנבוכים – רמב"ם, מורה הנבוכים, מהדורות הרב קאפק, ירושלים תשנ"ד. **מחזורי ויטרי** – שי הווובייז מהדייר, מחזורי ויטרי, נירנברג תרפ"ג.

מנחם אבלים – הרב מנחים בן שמעון מרדיכי, מנחים אבלים – הלכות אבלות, ניו יורק תשל"ח.

מנחת יצחק – הרב יצחק יעקב וויס, מנחת יצחק – שאלות ותשובות, ירושלים תשנ"ג. **מנחת שלמה** – הרב שלמה זלמן אויערבך, מנחת שלמה, ירושלים תש"ס.

מעבר יבך – הרב אהרון ברכיה בן הרב משה ממודינה, מעבר יבך, בני ברק תשכ"ז. **מרקאי קודש** – הרב משה הררי, מקראי קודש – הלכות פורים, ירושלים תשנ"ד.

משיב מלחמה – הרב שלמה גורן, משיב מלחמה – שאלות ותשובות בענייני צבא, מלחמה ובטחון, ירושלים תשנ"ד.

משך חכמה – הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, משך חכמה, מהדורות הרב יהודה קופרמן, ירושלים תשנ"ב.

משנה ברורה – הרב ישראל מאיר הכהן ("החפץ חיים"), משנה ברורה, פירוש לשלחן ערוך אורח חיים, כולל פירוש נוסף בשם "ביאור הלכה" וציון מקורות בשם "שער הציון".

משנה תורה – רבי משה בן מימון (הרמב"ם), משנה תורה.

משנה – ששה סדרי משנה.

נודע ביהודה – הרב יחזקאל סג"ל לנדא, נודע ביהודה – שאלות ותשובות, ירושלים תשס"ג.

נטעי גבריאל – הרב גבריאל צינגער, נטעי גבריאל – הלכות אבות, ירושלים תש"ס.

נשمة אברהם – הרב אברהם סופר אברהם, נשמת אברהם – הלכות חולים רפואיים ורפואה ירושלים תשנ"ג.

נתיבות עולם – רבי יהודה לויויאי בן רב כי בצלאל (מהר"ל), נתיבות עולם, בני ברק תש"מ. סדר לוויה ואזכורה – הרב יעקב גروس, סדר לוויה ואזכורה – רבענות משטרת ישראל, ירושלים, תש"ס.

ספר החינוך – הרב אהרון הלווי, ספר החינוך, ירושלים, תש"ח.

ספרא דבי רב הנקרא גם תורה כהנים, ירושלים תש"ט.

עלות ראייה – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עלות ראייה – סדר תפלה עם פירוש, ירושלים תשכ"ג.

עין ראייה – הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עין ראייה, ירושלים תשמ"ז – תש"ס.

על התשובה – הרב יוסף דוב הלווי סולובייצ'יק, על התשובה (בעריכת פנחס הכהן פלאי), ירושלים תשל"ט.

עמוד הימני – הרב שאול ישראלי, עמוד הימני, ירושלים, תשכ"ו.

עמך חברון – נעם ארנון, עמוק חברון – מערת המכפלה וזכות אבות במדרשי חז"ל, חברון תשנ"ו.

עץ חיים – רבי חיים ויטאל, עץ חיים, ירושלים, תר"ע.

עורך השלחן – הרב יהיאל מיכל עפשטיין, עורך השלחן, ירושלים תשמ"ז.

עשרה מאמרות – הרב מנחם עזריה מפאנו, עשרה מאמרות, ירושלים תשמ"ח.

פני ברוך – הרב חיים בנימין גולדברג, פני ברוך – אבות בהלכה, ירושלים תשמ"ו.

פניני הלכה – הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, תל אביב – הר ברכה, תשנ"ג – תשס"ה.

פסקין תשבות – הרב שמחה ב"צ א' ר宾וביץ, פסקי תשבות – ליקוט מספרי שי"ת וספריו ההלכה, על סדר שלחן ערוך אורח חיים ומשנה ברורה, ירושלים תשנ"ז.

פסקים וכתבים – הרב יצחק אייזיק הלווי הרצוג, פסקים וכתבים, ירושלים תש"ז.

פרק דרכיו אליעזר – מהדורות מ' היגר, ניו יורק תש"ד.
פתחי תשובה – הרב אברהם צבי איינשטיין, פסקי תשובה, נדפס בתוך מהדורות שלחן ערוך.
צץ אליעזר – הרב אליעזר יהודה ולדינברג, שאלות ותשובות צץ אליעזר, ירושלים תשמ"ה.

צورو החיים – צورو החיים – פסקי הרב מרדכי אליהו בהלכות אבלות, (הרבי מישאל רובין עורך), המכון לבני יישובים, קריית ארבע חברון, מהדורה שנייה מהתקנת ומורחבת, תשט"ג.

קבורה ואבלות – הרב שאול פרבר, שלומית טור פז, קבורה ואבלות – חוברת הדרכה, ירושלים תשס"ג.

קול אליהו – סידור על פי נוסח האר"י על פי פסקי הרב מרדכי אליהו, ירושלים תשנ"ז.
קוראי שם – הרבי מישאל רובין, קוראי שם – הלכות ומנהגים בענייני שמות וקריאתם, חברון תשס"ב.

קייזור הלכות אבלות – הרבי יוני دون יחיה, קייזור הלכות אבלות (חוברת), מדrix מעשי לשאלות מצויות של אבלות ומנהגי העדות השונות, מהדורות השביעית, שבת תשפ"ג.

קייזור שלחן ערוך – הרב שלמה גאנצפריד, קייזור שלחן ערוך, מהדורות הרב שוריה דבליצקי, בני ברק תשל"ח.

קץ החיים – ניסן רובין, קץ החיים – טקסי קבורה ואבל במקורות חז"ל, תל אביב 1997.
רמ"א – רבי משה איסרלייש, הגהות על ארבעת חלקיו שלחן ערוך, משולבות בתוך נוסח שלחן ערוך.

רמב"ס – רבי משה בן מימון, ראה משנה תורה.

רמב"נ – רבי משה בן נחמן, פירושי התורה, מהדורות הרב חיים דב שעוזל, ירושלים תש"ט.

רש"י – רבי שלמה יצחקי, פירוש לתורה, מהדורות הרב חיים דב שעוזל, ירושלים תשמ"ג.

רש"י – פירוש לתלמוד, המובאות מדפוס וילנא וצילומיו.

שאלות שלמה – הרב שלמה אבינור, שאלות ותשובות שאלות שלמה, בית אל תשס"א.
שדי חמד – הרב חזקיהו מדיני, שדי חמד, ניו יורק תשכ"ב-תשכ"ג.

שונה הלכות – הרב חיים קニיבסקי והרב אליעזר צדוק טורצין, שונה הלכות, בני ברק תשס"ב.

שיח מנהמים – מרדכי יצחררי, שיח מנהמים – הלכות אבלות על פי מנהגי תימן, תשנ"ו 1996.
שלחן ערוך – רבי יוסף קארו, שלחן ערוך.

שולחן ערוך המקוצר – עיני יצחק, הרב יצחק רצאי, שלחן ערוך המקוצר – עיני יצחק, הלכות פסוקות על פי מנהגי כל קהילות קודש תימן, בני ברק תש"ס.

שמירת שבת ההלכתה – הרב יהושע ישעיה נויברט, שמירת שבת ההלכתה, ירושלים תשמ"ח.

שם משמואל – הרב שמואל בורנשטיין, שם משמואל, ירושלים תשס"ד.

שערי צדק – תשובות הגאנונים – שערי צדק, ירושלים תשכ"ו.

שפט אמת – הרב יהודה אריה ליב מגור, שפט אמת, המכון התורני ישיבת אור עציון תש"ס – תשס"ב.

שפטים כהן – הרב שבתי בר מאיר הכהן, שפטים כהן (ש"ך), ביאורים והוספות על שולחן ערוך יורה דעה וחושן משפט. נדפס במהדורות הרגילות של שולחן ערוך.

תוספות יום טוב – רבינו יום טוב לפמן הילר, פירוש לששה סדרי משנה.

תורה שלמה – הרב כשר, תורה שלמה, מכון תורה שלמה, ירושלים תרפ"ז – תשנ"א.

תורת האדם – רבבי משה בן נחמן, תורה האדם – הלכות חולים ואבלות, בתור: כתבי רמב"ן, ירושלים תשכ"ד.

תחומין – תורה חברה ומדינה, קובץ ההלכתה, יב, אלון שבות תשנ"א.

تلמוד בבלי – על פי דפוס וילנא וצילומיו.

תלמוד ירושלמי – על פי דפוס ונציה רפ"ג וצילומיו.

תפילות ומנהגי גחש"א – הרב אברהם חיים שאג וישראל בר זכאי, תפילה ומנהגי גחש"א (גמilogות חסד של אמת) לפי מנהגי ירושלים, חברה קדישא קהילת ירושלים, ירושלים תשכ"א.

**תניא רבבי מאיר אומר "טוב ללבת אל בית אбел מלכת אל בית משנה
באשר הוא סוף כל האדם והחי יתגן אל לבו" דברים של מיתה. דיספסד
ספרדונה, דיקבר יקרים, דיטען יטענונה, דידלי ידלונה.**

היה ר' מאיר אומר גדול הוא השלום שלא ברא הקב"ה מידה יפה מן
השלום שניתנה לצדים, שבשעה שנפטרין מן העולם שלש כתות
של מלאכי השרת מקדימים אותו בשולם, הראשונה אומרת יבוא
שלום, שנייה אומרת ינוחו על משכבותם, והשלישית אומרת הילר
בchein, ולא דין לצדים שמייתן בידי כבוד שנאמר כבוד ה' יאספר
אלא שמקלסין לפניו יבוא שלום יבוא שלום.¹

¹ תורה האדם לרמב"ן עומד רמא על פי הבריתא במועד קטן כה, ב; ספרי זוטא נשא כו.

ב"ה ניסן תשס"ו

כִּי לְאָדָם שָׁטוֹב לְפָנָיו נָתַן חֶכְמָה וִדְעָת וִשְׁמַחָה
קְהַלְתָּב, כֵּו

דף זיכרון לשבתא אסתר

סמור להוצאת הספר נסתלקה מאייתנו סבתא אסתר מרמורש בשיבת טובה. סבתא זכתה לילדיים, נכדים ונוינים רבים. כחודש וחצי לפני פטירתה אף זכתה לחובק בידיה את הדור החמישי – הנכד של ננדיה. רצינו בשורות אלו להעלות את זכרה הטהור ומkeitצת מתכונותיה המבורכות והטובות.

סבתא אסתר נולדה בארגנטינה בשנת תר"פ [1920] להורי יהץ ויפה פרסיה, כבת בכורה לשמונה אחים ואחיות. סבתא גowała בקהילה היהודית בבואנוס איירס שבארגנטינה, וביהיותה בת שמונה עשרה נישאה לשבתא שלנו – ר' משה פרואה. שבא משה עסוק כל ימיו בצדכי ציבור באמונה. היה באופן קבוע בעל קורא, חזון, תוקע בשופר, מלמד תורה והכין דורות של נערים לבר מצוה, גם בארגנטינה וגם בארץ ישראל. לשבתא וסבתא נולדו ארבעה ילדים: ספרה (גולדן), מלכה (מרמור), יוסף (פורת), וושושנה (ספר). בשנת תשכ"א [1961] עזבה המשפחה את ביתה המבוסס בארגנטינה ועלתה לארץ ישראל, להתחילה מבראשית. שבא משה עבד במפעל "קרגל" וסבתא עבדה כתופרת. שבא משה נפטר בשנת תשכ"ט [1969] וסבתא עברה לאחר פטירתו לאור בירושלים בשכונת בית וגן, סמור לבית הכנסת הספרדי בו נגאה להתפלל. לאחר כמה שנים נישאה סבתא לשבתא שמואל מרמורש, שבא יקר ואהוב בעל חוש הומור מפותח, אליו הייתה נשואה באושור במשך כעשרים וחמש שנה. שבא שמואל נפטר בשנת תש"ס [2000] וסבתא המשיכה לחיות את חייה באופן עצמאי עד סמור לפטירתה.

סבתא הייתה אשה רבת פעלים, עסקה הרבה בעשיית חסד, הייתה בזכונות וחילקה לזרול מהמעט שהיה לה. סבתא הייתה אשת חברה זוכתת להתחביב וליצור קשרים חברתיים רבים. ביתה היה מקום מפגש משפחתי לצאצאיו ומשפחותה באופן יומיומי כמעט. ילדייה, נכדיה ונויניה העריכזו את פעלתה ואת חכמת החיים שניחנה בה. גם ילדייה, נכדיה ונויניה שלה, וגם ילדי ונכדי שבא שמואל ז"ל שאהובה וככבודה ממש כאמא וככסבתא.

סבתא הריבטה להתפלל על משפחתה, על ארץ ישראל ועל כלל ישראל, הצעירה בצער החיבור ושמחה בשמחתו. סבתא הייתה מלאה באהבה ובשמחה, והעניקה רגשות חיוביים אלו לנדיותיהם למי שזכה להיות במחיצתה.

סבתא אסתר מתבקשה לישיבה של מעלה ביום כ"ז אדר תשס"ו, ונקברה בירושלים.

תאה נשמהתה צורחה בנסיבות החיים